

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

ISSN: 1308 - 5107

e-ISSN : 2536-4944

YIL 11 SAYI 1

HAZİRAN 2018

Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
ISSN 1308-5107
e-ISSN 2536-4944
Haziran 2018, Cilt: 11, Sayı: 1

Hitit University
Journal of Social Sciences Institute
ISSN 1308-5107
e-ISSN 2536-4944
June 2018, Volume: 11, Issue:1

Yayın Sahibi/Owner on behalf of Hitit University
Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Reha Metin ALKAN (Rektör / Rector)

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
(Enstitü Müdürü / Director of the Institute)

Editor / Editor
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Uluslararası İlişkiler Editör Yardımcısı /
International Assistant Editor
Arş. Gör. Elif Büşra KOCALAN

Editör Yardımcısı / Assistant Editor
Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI
Arş. Gör. Mehmet ERDOĞAN

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Ahmet ÖZALP
Prof. Dr. İrfan ÇAĞLAR
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Prof. Dr. Meral DEMİRYÜREK
Prof. Dr. Süleyman GEZER
Prof. Dr. Şaban HAKLI
Prof. Dr. Taha Bahadır SARAÇ
Doç. Dr. Deniz AYTAÇ
Doç. Dr. İlker SAKINÇ
Doç. Dr. Metin UÇAR
Doç. Dr. Selçuk KENDİRLİ
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Yazı ve Redaksiyon Kurulu / Proofreading Board
Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

Yayın Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr Eugenia CUNHA
(University of Coimbra, PORTUGAL)
Prof. Dr. Burhanettin TATAR
(Ondokuz Mayıs University, TURKEY)
Prof. Dr. İbrahim SİRKEÇİ
(Regent's University London, UK)
Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN
(Ankara University, TURKEY)
Prof. Dr. Tal SIMMONS
(Virginia Commonwealth University, USA)
Prof. Dr. Ebrahim MOOSA,
(University of Notre Dame, USA)
Doç. Dr. Joseph UGRAŞ
(La Salle University, USA)
Dr. Anja PETAROS
(University of Rijeka, CROATIA)

Tarandığı İndeks ve Veritabanları / Indexed by

-TÜBİTAK-ULAKBİM - Sosyal ve Beşeri Bilimler V.
-EBSCO
-INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL
-CEEOL- Central and Eastern European Online Library
-CiteFactor - Akademik Scientific Journals
-ASOS - Academia Sosyal Bilimler İndeksi
-ARASTIRMAX - Bilimsel Yayın İndeksi
-Google Scholar
-ResearchBib - Academic Resource Index
-İSAM - İslam Araştırmaları Merkezi
-TEİ - Türk Eğitim İndeksi
-İDEAL ONLINE - Online Kütüphane
-Rootindexing-Journal Abstracting and Indexing Servis
-ACARINDEX - Akademik Araştırmalar İndeksi
-SOBİAD - Sosyal Bilimler Atf Dizini

Tasarım - Baskı / Design - Printing
BirMedya
Yeniöl Mah. Gazi 12. Sok. No:9/13 ÇORUM
t: 0.364 225 66 64
www.birmedya.net

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
Çorum, 2018

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED) yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, çift-körleme hakemlik süreci yürüten uluslararası akademik bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Enstitümüzün kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Hitit University Journal of Social Sciences Institute (HÜSBED) is a double blind peer-reviewed academic journal which is published twice per year (June and December). All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the author/authors, and does not express the official view of the Institute. Copyright©: Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.

*****

Dergimizin Yayın ve Yazım İlkelerine, Dergi web sitesinde "Yazar Rehberi" kısmından ulaşabilirsiniz.

BU SAYININ HAKEMLERİ / Peers of this Issue

- Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Aydın SARI
(Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Barış ÖZDAL
(Uludağ Üniversitesi)
- Prof. Dr. Erkan PERŞEMBE
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Habib AKDOĞAN
(Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hakan SERT
(Akdeniz Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim ŞEKER
(Fırat Üniversitesi)
- Prof. Dr. İpek KALEMCİ TÜZÜN
(Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Meral DEMİRÜREK
(Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ
(Selçuk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ümit TURGUT
(Atatürk Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet Erhan ŞEKERCİ
(İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKMAN
(Ahi Evran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK
(Karabük Üniversitesi)
- Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK
(Karabük Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cahit ÜNĞAN
(Sakarya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Çağrı KÖROĞLU
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Doç. Dr. Deniz AYTAÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ercenk HAMARAT
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdal YILMAZ
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdem KIRKBEŞOĞLU
(Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Eyüp NEFES
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatma Özlem GÜZEL
(Akdeniz Üniversitesi)
- Doç. Dr. Güven ÖZDEM
(Giresun Üniversitesi)
- Doç. Dr. Halil APAYDIN
(Amasya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan DAM
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan Hüseyin SOYBALI
(Aydın Kocatepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Doç. Dr. İbrahim İLHAN
(Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. İbrahim TURAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU
(Ankara Üniversitesi)
- Doç. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. İlker SAKINÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. İsmail GÜLLÜ
(Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)
- Doç. Dr. İsmail YILDIRIM
(Hitit Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / *Peers of this Issue*

- Doç. Dr. Macid YILMAZ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet ÇINAR
(Uludağ Üniversitesi)
- Doç. Dr. Merih TAŞKAYA
(Akdeniz Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer Can SATIR
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Özcan SEZER
(İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. Özgür DEMİRTAŞ
(İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. Rüstem YANAR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Saadettin ÖZDEMİR
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sedat YENİCE
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Selçuk KENDİRLİ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Serhat Ahmet ERKMEN
(Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)
- Doç. Dr. Serkan DİLEK
(Kastamonu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sevgi Tüzün RAD
(Mersin Üniversitesi)
- Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Tansel HACIHASANOĞLU
(Bozok Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Fatih ÇAKMAK
(Kastamonu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Abdurrahman KÖSEMAN
(İnönü Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Ahmet GÜVEN
(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Alaattin BAŞODA
(Selçuk Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Ali Eren ALPER
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Ali ÜNAL
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Asuman GÖKHAN
(Atatürk Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Ayhan BABAROĞLU
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Ayşen SATIR REYHAN
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Bilal ÇANKIR
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Birsen ALTAY
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Çiğdem GÜLMEZ
(Kastamonu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Derya ATABEY
(Alanya Alaaddin Keykubat
Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Dilek ŞAHİN
(Cumhuriyet Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Doğa BAŞER
(Selçuk Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Elif AYAN NİZAM
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Emine SÖKMEN
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Emrah BİLGENER
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Erkan HİRİK
(Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Esra KESKİN
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Fatih KONAK
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Fatma TEMELLİ
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / Peers of this Issue

- Dr. Öğr. Ü. Funda ERDUGAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Furkan BEŞEL
(Sakarya Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Gökhan DEMİRKOL
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Gökhan KAYA
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Gülgüney MASALCI ŞAHİN
(Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Güner TUNCER
(Dumlupınar Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Hacer SANCAKTAR
(Bozok Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Hava İpek AKBULUT
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Hüseyin TEMİZ
(Bozok Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. İbrahim GÜMÜŞ
(Bartın Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. İbrahim YALÇIN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. İsa SARI
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. İsmail GÜLLÜ
(Karanmanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Kadriye VARDAR
(İstanbul Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Kemal YAMAN
(Karabük Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ
(Uşak Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Mehmet Yunus ÇELİK
(Kastamonu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Mustafa KESEN
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Mustafa Tolga ÇIRAK
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Muzaffer Özgür
YANARDAĞ
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Nurcan SÜKLÜM
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Oktay KIZILKAYA
(Hakkâri Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Ömer SARAÇ
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Özgür Emre KOÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Özlem SİR GAVAZ
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Pakize ÖZYÜREK
(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Recep AYDIN
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Selen ÖZAKAR AKÇA
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Serdar KUZU
(İstanbul Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Serdar YENER
(Sinop Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Serpil PEKDOĞAN
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL
(Erciyes Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Sultan SALUR
(Sinop Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Türkan POLATCI
DEMİRKOL
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Umut Tolga GÜMÜŞ
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Vahdet ÖZKOÇAK
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Ü. Veli Erdinç ÖREN
(Uşak Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / Peers of this Issue

Dr. Öğr. Ü. Veli ÖREN

(Uşak Üniversitesi)

Dr. Öğr. Ü. Yavuz Selim DÜGER

(Dumlupınar Üniversitesi)

Dr. Öğr. Ü. Yıldız BİLGE

(Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

Dr. Öğr. Ü. Zühal ÇİLİNGİR ÜK

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Ensari ŞAHİN

(Hitit Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Engin ÇELEBİ

(Celal Bayar Üniversitesi)

Dr. Abdullah HACAR

(Hitit Üniversitesi)

Dr. Döndü ŞANLITÜRK

(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)

Dr. Kemal EYÜBOĞLU

(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Dr. Okan ÖZKAN

(Ankara Üniversitesi)

Dr. Rıza SALAR

(Atatürk Üniversitesi)

Dr. Tuğba YURDAKADİM

(Hitit Üniversitesi)

EDİTÖRÜN NOTU

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED) 11. cilt 1. sayısıyla siz değerli okuyucularının beğenisine sunulmuş bulunmaktadır.

11. yayın yılı içerisinde yer alan, yayın periyodu düzenli bilimsel nitelikli akademik bir dergi olan HÜSBED'in ulusal ve uluslararası düzeyde tanınırlığını artırmaya yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda HÜSBED, 16.04.2018 tarih itibarıyla *CEEOL-Central and Eastern European Online Library* uluslararası veri tabanında dizinlenmeye başlamıştır.

Son veri tabanı ile birlikte HÜSBED, ulusal ve uluslararası olmak üzere on beş (15) farklı veri tabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

Dergimize gönderilen çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu yoğun ilgi, aynı sene içerisinde gönderilen bazı çalışmaların takip eden periyotta yayımlanmamasına neden olabilmektedir. Bu konuda, dergimize çalışmalarını gönderecek siz değerli araştırmacıların anlayışlı olacağını ümit etmekteyiz.

Ayrıca, dergimizin bu sayısında hakem/panelist görevinde bulunan değerleri akademisyenlere de teşekkür ederiz.

Yayımlanması isteğiyle Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne göndereceğiniz makale, çeviri, tanıtım ve değerlendirme yazılarınızı, <http://dergipark.gov.tr/hititsosbil> adresinden açık dergi sistemine ücretsiz üye olarak, kendi hesabınız üzerinden gönderebilirsiniz.

Yeni sayılarda buluşmak temennisiyle...

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

HÜSBED Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

- Necati CEMALOĞLU** 1
Ömer YAŞAR
Eğitim Kurumlarındaki Psikolojik Güvence Algısının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi (Aksaray İli Örneği)
Psychological Safety Perception In Education Organizations In Terms Of Different Variables (Example of the Province of Aksaray)
- İsmail DEMİREZEN** 17
Pekışmiş Repertuar Kimlikler: Siyasi Şiddete, Terörizme Giden Yollar
Enhanced Repertoire Identities: Pathways toward Political Violence, Terrorism
- Mehmet ÇINAR** 39
Çalışanın Memnuniyetini Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği
The Factors Affecting the Satisfaction of Employee: the Case of Bursa
- Utku ALTUNÖZ** 63
Sorunlu Krediler Bağlamında Türk Bankacılığında Kredi Kayıp Karşılığının Makroekonomik Değişkenlere Etkisi: Panel Data ve Zaman Serileri Analizi
In The Light of Non-Performing Loan, the Effect Of Loss Loan Provision On The Macroeconomic Variables in Turkish Banking: Analysis Of Panel Data And Time Series
- Ali APALI** 83
Yasemin APALI
Muhasebe Meslek Mensuplarında Dini İnanışın Meslek Ahlakı Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği
Examination of the Effect of the Religious Belief in the Members of Accounting Profession on Professional Ethics: Example of the Western Mediterranean Region
- Ali ÖZER** 99
Salim Sercan SARI
Eyyüp Ensar BAŞAKIN
Bulanık Mantık ve Yapay Sinir Ağları ile Borsa Endeks Tahmini: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği
Stock Market Index Prediction With Artificial Neural Networks And Fuzzy Logic: Example Of Developed And Developing Countries
- Ayhan BABAROĞLU** 125
Emel OKUR METWALLEY
Erken Çocukluk Döneminde Fen Eğitimine İlişkin Okulöncesi Öğretmenlerinin Görüşleri
Opinions of Preschool Teachers on Science Education in Early Childhood

Ayşe ACAR	149
Midyat Aktaş Mevkii Bireylerine Ait Calceneus Kemiginden Metrik ve Nonmetrik Değerlendirme <i>Metrical and Non-metrical Assessment of Midyat Aktaş Individuals from The Calcaneus</i>	
Ayşe ATICI ARAYANCAN	171
XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Uslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi <i>An Evaluation of a Letter Sample from XV. th Century Regarding its Diplomatic of Language, Wording and Historical Source</i>	
Berna KARAGÖZOĞLU	185
Gazneliler Dönemi Hindistan'ının İlk Fars Şairleri: Ebu'l-Ferec-i Rûnî ve mes'ûd Sâd-i Salmân <i>The First Poets of the Era of Gaznevid in India Abu'l-Faraj Runi And Mas'ud Sâd-i Sâلمان</i>	
İbrahim BOZACI	205
Gamze Ebru ÇİFTÇİ Alper GÜRER Algılanan Yönetici Kibrinin, Satış Elemanlarının Tükenmişlik Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Alan Araştırması <i>A Field Research On The Effect Of Perceived Manager Arrogance On Salesperson Burnout And Turnover Intention</i>	
Cengiz KANIK	227
Türk Kökenli Göçmenlerin Kimlik Yönelimi <i>The Identity Tendency Of Turkish Oriented Immigrants</i>	
Duygu SÖKEZOĞLU ATILGAN	247
Aile ve Öğretmen Görüşlerine Göre Amatör Çalgıcular Festivali <i>Amateur Instrumentalists Festival According to Family and Teacher's Views</i>	
Fatih ÇAKMAK	267
Ömer YILMAZ Turizmin İktisadi Sürdürülebilirliği Açısından Kış Turizmi <i>Winter Tourism in Terms of Economic Sustainability of Tourism</i>	
Fatih KONAK	287
Dilek DUMAN Ay'ın Evleri Etkisi'nin Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde Garch (1,1) Modeli ile Test Edilmesi <i>Testing of Lunar Cycle Effect on BIST 100 Index By Employing GARCH (1,1) Model</i>	
Fatma TEMELLİ	305
Dilek ŞAHİN APEC Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi <i>Analysis of the Relationship Between Financial Development And Economic Growth in APEC Countries</i>	

Güler ATEŞ	325
Pergamon'un Gölgesinde Bir Komşu Kent: Atarneus <i>A Neighboring City of Pergamon: Atarneuss</i>	
Hakan ÖNER	343
Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Uygulaması <i>The Casualty Relationship Between Exchange Rate and Inflation Rates: The Case of Turkey</i>	
Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	359
Yunus Emre YAYLA Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Oecd Ülkeleri Örneği <i>Impact of Foreign Direct Investment on Economic Development: Oecd Countries Example</i>	
Nurcan SÜKLÜM	375
Yeşil Otellerin Maliyetler Açısından Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Green Hotels in Terms of Costs</i>	
Onur AKBULUT	395
Yakın EKİN Kültürel Miras Turizmi Olarak Savaş Alanları Turizmi: Türkiye'de Yer Alan Savaş Anıtlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Analizi <i>Battlefield Tourism As Cultural Heritage Tourism: A Geographical Information System Analysis of War Monuments in Turkey</i>	
Özlem ÖZER	421
Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Karar Verme Stillерinin İncelenmesi <i>Investigation of Decision Making Styles of Health Management Students</i>	
S. Öznur SAKINÇ	433
Fatma POYRAZ Katılım Bankalarına Yönelik Yatırımcı Algısı: Çorum İli Örneği <i>Investor Perception Towards Participation Banks: Example Of Çorum Province</i>	
Salim İBİŞ	455
Orhan BATMAN Türkiye'ye Gelen Çinli Turistlerin Seyahat Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma <i>A Study on the Travel Motivations of Chinese Tourist Who Came To Turkey</i>	
Serdar KUZU	477
Türkiye Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma İle Finansal Kırılganlık İlişkisi <i>The Relationship Between Concentration And Financial Fragility in Turkey Banking Sector</i>	

Ufuk TÖMAN	499
Derya YARIMKAYA	
7. Sınıf Işık Konusunun Öğretiminde Akran Öğretimi Tekniği Kullanımının Öğrencilerin Başarı Düzeyleri Üzerindeki Etkisi	
<i>The Effect of Using Peer Instruction Technique on the Students' Achievement Levels in Teaching 7th Grade Light Topi</i>	
Bünyamin DEMİRGİL	515
Hakan TÜRKAY	
Enflasyon-Faiz İlişkisi Ardl/Sınır Testi Uygulaması	
<i>Inflation-Interest Relative ARDL / Bounds Test Application</i>	
Halil UZDU	529
“Ömer Muhtar”, “Gandi” Ve “Lincoln” Filmleri Örneğinde Biyografik Filmlere Konu Olmuş Şahsiyetlerin Ortak Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme	
<i>An Evaluation On The Common Characteristics Of Biographical Films, "Omar Mukhtar," "Gandhi" and "Lincoln" Films Examples</i>	
Bülent TANSEL	551
Adalet Bakanlığına Bağlı Kurumlarda Çalışan Personelin Yaşadığı Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi	
<i>Study on Some Variables of The Relationship Between Justice, Business Satisfaction And Life Satisfaction of The Staff Working in The Institutes of The Justice Ministry</i>	
Gülbeyaz ÜNLÜER	581
Sosyal Bilgiler Dersinde Kültür Öğretiminde Türkülerden Yararlanma	
<i>Making Use of Songs In Cultural Teaching In Social Studies Classes</i>	
Kudret SEZGİN	595
Antik Dönemde Artı Ürün Depolama Kavramı ve Depolama Kapları	
<i>Storage Concept of Surplus Product and Storage Container in Ancient Time</i>	
Yener AKMAN	611
Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Farklılıkları Yönetme Yeterlikleri ile Örgütsel Adalet İlişkisinin İncelenmesi	
<i>The Examination of the Relationship with Diversity Management Capabilities of School Principals and Organizational Justice According to Teachers' Opinions</i>	
Filiz SELEN	627
Ülkü POLAT	
Sleep Quality and Perceived Self-Management in Patients with Diabetic Foot Ulcers	
<i>Diyabetik Ayak Ülseri Olan Hastalarda Uyku Kalitesi Ve Öz-Yönetim Algısı: Çorum/Türkiye</i>	

Yusuf ERSOY	649
Ali TEHCİ	
Bünyamin ERSOY	
Kırsal Turizm Potansiyelinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi: Yozgat İli Örneği <i>The Evaluation of The Rural Tourism Potential with SWOT Analysis: The Case of Yozgat</i>	
Birgül YABANA KİREMİT	665
Hasta Bina Sendromu Sağlık Çalışanları Üzerine Etkileri <i>The Effects Of The Sick Building Syndrome On The Health Care Workers</i>	
Canan AYDOĞAN	683
Hüsamettin ÇETİN	
Hemşirelik Öğrencilerinin Zihinsel Engelli Bireylere Yönelik Sosyal Mesafelerinin İncelenmesi <i>Social Distance of Undergraduate Nursing Students Towards Individuals With Intellectual Disability</i>	
Emrah Eray AKÇA	709
Harun BAL	
Ekonometrik Yaklaşım Yoluyla Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini <i>The Estimation of Shadow Economy Via Econometric Approach in Turkey</i>	
Serkan KARA	723
Analysis Of Structural Transformation In The Turkey’s Economy After 2001 Crisis: Testing With 2008 Economic Crisis And European Union Relations <i>2001 Ekonomik Kriz Sonrası Türk Ekonomisindeki Yapısal Dönüşüm: 2008 Krizine Tepkiler ve Avrupa Birliği İlişkisine Etkisi</i>	
Emin Berk ÖZKAN	737
Özlem ERYILMAZ MUŞTU	
8. Sınıf Basit Makineler Ünitesine Yönelik Başarı Testi Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması <i>Developing an Achievement Test for the Unit of Simple Machines in the 8th Grade Curriculum: Validity and Reliability Study</i>	
Fatma YILDIRIM	755
Nuriye BÜYÜKKAYACI DUMAN	
Kanıtı Dayalı Bilgiler Işığında Postpartum Emosyonel Sorunlara Yönelik Yaklaşımlar <i>Approaches to Postpartum Emotional Problems With Evidence Based Information</i>	
Oktay GÜVEN	765
Türkiye Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün AB Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Analizi <i>Comparative Analysis of Cattle Breeding in Turkey with Countries of EU</i>	
Diler GÖKBAYRAKAĞAÇDAN	781
Yumuşak Güç ve Farkındalık Üzerine Bir Çalışma <i>A Study on Soft Power and Awareness</i>	

TANITIM VE DEĞERLENDİRME YAZILARI / BOOK REVIEWS

- Hülya TERZİOĞLU** 789
Nazife ŞİŞMAN (2013). *Emanetten Mülke –Kadın- Beden- Siyaset*
- Mehmet Davut ÇOŞTU** 793
İbrahim Sirkeci, Tuncay Bilecen, Yakup Çoştu, Saniye Dedeoğlu, M. Rauf Kesici, B. Dilara Seker, Fethiye Tilbe, K. Onur Unutulmaz (2016). *Little Turkey in Great Britain*
- Ahmet AKIN** 799
Mehmet AZİMLİ (2013). *Bir Direnişçi, Babek*
- Aziz SEKMAN** 807
Henry David Thoreau (2017) (çev: Ece Tuğba Saka), *Thoreau Modern Dünya İçin Transandatal Doğa*
- Melike OKTAY** 813
Edt. Aykut Kar (2017). *Bilime Adanmış Ömür: Nasiruddin Tusi*
- Merve OCAK** 821
Muhammed Hamdullah (2013) (çev. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan), *İslam Peygamberi*

EĞİTİM KURUMLARINDAKİ PSİKOLOJİK GÜVENCE ALGISININ FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ (AKSARAY İLİ ÖRNEĞİ)

Necati CEMALOĞLU¹

Ömer YAŞAR²

Atıf/©: Cemaloğlu, Necati ve Yaşar, Ömer (2018). Eğitim Kurumlarındaki Psikolojik Güvence Algısının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi (Aksaray İli Örneği), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 1-26

Özet: Bu çalışmada eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algıları cinsiyet, yaş, kıdem, öğrenim düzeyi, okul türü ve kurumdaki çalışma süreleri değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırma betimsel desenedir. Araştırmanın çalışma grubunu Aksaray il merkezinde çalışan 250 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcılara literatür taranarak araştırmacılar tarafından hazırlanan Psikolojik Güvence Algısı Ölçeği uygulanmıştır. Ölçekten elde edilen veriler, SPSS 22 paket program ile çözümlenmiştir. Çözümlemede tanımlayıcı istatistikler, Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların psikolojik güvence algısı "orta" düzeyde bulunmuştur. Eğitim çalışanların psikolojik güvence algılarının cinsiyet, yaş, kıdem, okul türü, öğrenim düzeyi ve kurumdaki görev çalışma süresi değişkenleri açısından anlamlı şekilde farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Psikolojik güvence, eğitim çalışanları

Makale Geliş Tarihi: 06.11.2017// Makale Kabul Tarihi: 29.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

Bu çalışma 26.Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresinde sözlü sunum olarak sunulmuştur.

¹ Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara.

e-posta: necem@gazi.edu.tr

² Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Aksaray Merkez Anadolu Lisesi, İngilizce Öğretmeni, Aksaray. e-posta: omeryasar81@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-9051-0041

Psychological Safety Perception In Education Organizations In Terms Of Different Variables (Example Of The Province Of Aksaray)

Citation/©: Cemaloğlu, Necati ve Yaşar, Ömer (2018). *Psychological Safety Perception In Education Organizations In Terms Of Different Variables (Example of the Province of Aksaray)*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 1-26

Abstract: *The purpose of this study is to analyse psychological safety perceptions of the training staff in terms of gender, age, seniority, level of education, school type and working time in the institution. The study is examined by utilizing descriptive designs. The study group of the study consists of 250 teachers working in Aksaray city center. The Psychological Safety Perception Scale, prepared by the researchers by scanning the literature, was applied to participants. The data obtained from the scale is analyzed by SPSS 22. In the data analysis, descriptive statistics, Mann Whitney U and Kruskal Wallis H are used. As a result, the overall mean of the participants' psychological safety perceptions level is found as "a little" level. At the end of the research it is found that the level of psychological safety perceptions of the training staff don't changes according to as gender, age, seniority, level of education, school type and working time in the institution.*

Keywords: *Psychology safety, training staff*

I.GİRİŞ

Her sektörde olduğu gibi, eğitim kurumlarının başarısında da çalışanların motivasyonu önemli bir rol oynar. Bir kurumun başarısı, çalışanların örgütsel amaçlar doğrultusunda çalışmalarına; bilgi, yetenek ve güçlerini tam olarak bu doğrultuda harcamalarına bağlıdır. Bu nedenle çalışanların motivasyonu kurumlar için çok önemlidir. Motive olmayan çalışanın çalıştığı kurumda iyi bir performans göstermesi beklenmemelidir (Öztürk,2013). Motivasyon faktörleri bireysel niteliklere duyarlıdır ve dış faktörlerin etkisine açıktır. Bu nedenle motivasyon araçları kullanılırken, bireysel farklılıkların göz önüne alınması gerekir. Bir başka deyişle insan ihtiyaç ve öncelikleri farklılıklar arz etmektedir. Kimisi yetki ve prestij ararken kimisi emniyete öncelik verebilir. Örucü ve Kambur'un (2008) çalışmasında aktardığı gibi çalışanların motivasyonunu etkileyen faktörler, genel olarak üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki olan ekonomik faktörler; ücret artışı, primli ücret, ekonomik ödül ve kâra katılma gibi unsurlardan oluşmakta ve çalışanları iş yapmaya yönelten en güçlü motivasyon araçları olarak görülmektedir. Çalışanların motivasyonunu sağlayan ikinci unsur örgütsel-

yönetmel faktörler olup; amaç birliği, yetki ve sorumluluklarda denge, eğitim ve yükselme olanakları, kararlara katılma, iletişim, iş genişletilmesi, iş zenginleştirilmesi, yarı otonom çalışma grupları, çalışma ortamını geliştirme şeklinde sıralanmıştır. Bu gruplamanın sonuncu maddesi olarak yer alan psiko-sosyal faktörler ise; bağımsız çalışma, sosyal katılma, değer ve statü, gelişme ve başarı, çevreye uyum, psikolojik güvence ve sosyal uğraşlar olarak belirtilmektedir. Çalışanlar, çalışma ortamında sosyal güvence istediği gibi psikolojik güvence de istemektedir. Güvenin ilk tanımı Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde "kişinin özellikle şu andaki ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılama hissini de içerir şekilde korku ve endişe duygusundan ayrılarak kişinin güvenlik, emniyet ve özgürlük hissi" olarak tanımlanmıştır (Maslow, A. H. Hirsh, E., Stein, M. & Honigmann I. 1945). Psikolojik güven indekste genellikle çalışanların psikolojik sözleşmesi veya bireylerin kişiler arası çevreyi güvenilir hissettikleri, psikolojik güvenin çok yüksek olduğu örgütsel güven kavramıyla kullanılır (Kahn,1990). Psikolojik güvence çalışma ortam ve iklimiyle ilgilidir. Motivasyonun artırılması için, işyerinin havasını bozan, olumsuz psikolojik faktörlerin ortadan kaldırılması gerekir. Diğer yandan çalışanların moral ve motivasyonlarını artıracak çeşitli örgütsel uygulamaların gerçekleştirilmesine özen gösterilmelidir (Tunçer,2013). İş yerinin çalışma ortamı, çalışanların psikolojik olarak rahat olmalarını sağlayacak şekilde olmalıdır. Çalışanların işyerinde psikolojik rahatlığı iki farklı yaklaşımla ele alınmaktadır. Birincisi; çalışma atmosferini bozan olumsuz, tehlikeli ve zararlı psikolojik öğelerin ortadan kaldırılmasıdır. İkincisi ise; olumlu nitelikli çalışma koşullarının oluşturulmasıdır. Çalışanların psikolojik sözleşmelerinin ve örgütsel güvenin önemli bir göstergesi olan psikolojik güven, örgütteki belirli olayların psikolojik iklime dayanan türden bir güven bilincidir; araştırmacılar bireysel, sosyal ve örgütsel olmak üzere düzeylendirmektedir. Psikolojik güveni etkileyen faktörler; bireysel faktörler, kişilerarası faktörler, liderlik özelliklerine ve örgütsel yönün dört boyutu olarak dörde ayrılabilir; temel bağımlı değişkenleri, bilgi paylaşımı, açıkça konuşma, yenilik, iş katılımı ve iş performansdır (Chen, M, Gao, Xiaoying, Zheng, H.,Ran, B. 2015). Öztürk'e (2014) göre psikolojik güvence, örgütlerin başarısı açısından önemli bir role sahiptir. Psikolojik güvence algısının motivasyonun üzerinde yarattığı sonuçlar dikkate alındığında, temel uğraş alanı doğrudan insan olan eğitim çalışanları bakımından çok daha önemlidir. Günümüzde, eğitim sektöründe çalışanların motivasyonun sağlanmasında çekilen güçlük

dikkate alındığında mevcut personelin motivasyonunun yüksek tutulması ve kendilerinden beklenenin ötesinde çaba sarf etmelerinin sağlanması için psikolojik güvence algılarının yüksek olmasının büyük önem taşıdığı söylenebilir. Öneme karşın *eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algısı* üzerine çok az sayıda çalışma mevcuttur (Yıldırım ve Yenipınar, 2017). Bu yüzden bu çalışmada eğitim çalışanlarının algısına dayalı olarak eğitim kurumlarında psikolojik güvence sağlanma durumu farklı değişkenlere göre incelenmektedir.

A. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı Aksaray ili örneğinde eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algısını onların cinsiyet, kıdem, yaş, öğrenim düzeyi, çalıştıkları kurumun türü ve kurumdaki çalışma süreleri açısından incelemektir.

B. Alt amaçlar

1.Eğitim kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısı hangi düzeydedir?

2.Eğitim kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algıları;

2.1 Cinsiyet,

2.2 Yaş,

2.3 Kıdem,

2.4 Okul türü,

2.5 Öğrenim düzeyi,

2.6 Kurumdaki görev süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

3.Eğitim kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısının özdeğer algısı, güven algısı, sosyal destek algısı ve sorumluluk algısı boyutları;

3.1 Cinsiyet,

3.2 Yaş,

3.3 Kıdem,

3.4 Okul türü,

3.5 Öğrenim düzeyi,

3.6 Kurumdaki görev süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

II. YÖNTEM

Bu alışma öğretmenlerin görüşlerini belirlemek için betimsel desende gerçekleştirilmiştir.

A. Çalışma Grubu

Araştırmanın alışma grubunu Aksaray il merkezinde 2016-2017 eğitim-ğretim yılında farklı kademelerde çalışan 250 ğretmen oluşturmaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerinin verildiği Tablo 1'e göre katılımcıların % 68.8'i ($f=172$) kadın, % 31.2'si ($f=78$) erkeklerden oluşmaktadır. Öğretmenlik mesleğinde kadınlar lehine yönelim özellikle ilkokullarda belirginleşme eğiliminde olduğu için kadın katılımcı sayısının daha fazla olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yarıdan fazlasını %56.8'i 30-39 yaş grubundaki öğretmenler oluşturmaktadır. Katılımcıların yalnızca % 2.4' (6) 25'in altında; % 12'si ise 25-29 yaşındadır. Araştırmaya katılanların % 25.2'si 40-49 yaş aralığındayken sadece %3.6'lık kısım 50-60+ yaş grubu aralığındadır.

Katılımcı ğretmenlerin orta yaş grubunda yoğunlaştığı ve deneyimli öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmanın odaklandığı psikolojik güvence algısı açısından bu durum olumlu değerlendirilebilir. Çünkü mesleğin gerektirdiği nitelikleri edinmiş ve mesleki açıdan olgunlaşmış olan bu yaş grubu öğretmenlerin daha gerçekçi bilgi verebilecekleri düşünülmektedir.

Katılımcıların okul türlerine göre dağılımı incelendiğinde neredeyse yarısının %44.8 ilkokulda görev yaptığı anlaşılmaktadır. Diğer önemli bir grubu ise %26.4'le ortaokulda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Anadolu Liselerinde alışan öğretmenlerin oranı ise %13.2'dir. Fen ve Sosyal Bilimler Liselerinde görev yapanların oranı ise % 4'dr.

Öğretmenlerin aynı eğitim kurumunda görev yapma süreleri incelendiğinde katılımcıların yaklaşık üçte birinin en az 3-5 yıl ve daha fazla süredir aynı okulda çalıştıkları; yaklaşık üçte birinin 1-2 yıldır aynı kurumda görev yaptıkları ve % 13.2'sinin ise ilk yılını çalıştığı görülmektedir. Bu durum

öğretmenlerin çalıştıkları kurumu, meslektaşlarını ve çevresini çok iyi tanıdıklarına işaret edebilir. Sosyal destek algısına yönelik maddelerde daha olumlu değerler çıkması beklenebilir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Demografik Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Erkek	172	68.8
	Kadın	78	31.2
Yaş	25'in altında	6	2.4
	25-29	30	12.0
	30-39	142	56.8
	40-49	63	25.2
	50-60+	9	3.6
Toplam Kıdem	İlk yıl	4	1.6
	1-2	11	4.4
	3-5	18	7.2
	6-10	67	26.8
	11-15	77	30.8
	16-20	41	16.4
	20'den fazla	32	12.8
Okul Türü	Anadolu Lisesi	33	13.2
	Fen Lisesi	7	2.8
	Meslek Lisesi	29	11.6
	Sosyal Bilimler Lisesi	3	1.2
	İlkokul	112	44.8
	Ortaokul	66	26.4
	Lisans	217	87.2
	Yüksek Lisans	29	11.6
Kurumdaki Görev Süresi	Doktora	3	1.2
	İlk yıl	33	13.2
	1-2	50	20.0
	3-5	86	34.4
	6-10	47	18.8
	11-15	28	11.2
16-20+	6	2.4	
Toplam (N)		250	100

Katılımcıların eğitim düzeylerine göre dağılımları incelendiğinde % 87.2'sinin lisans düzeyinde eğitim aldığı, % 11.6'sının yüksek lisans düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmektedir. Doktoralı öğretmen katılımcı sayısı yalnızca 0.8'dir. Katılımcı öğretmenlerin eğitim düzeyi açısından dağılımları genel dağılıma uygun olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum araştırma bulgularının genellenebilirliğini olumlu etkileyebilir.

B. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan ölçme aracı ile elde edilmiştir. Ölçme aracı hazırlanmasında literatür taranarak (Edmondson, 1996, Edmondson, 1999a, Edmondson, Wooley, 2003, Yıldırım ve Yenipınar, 2017) 25 maddeden oluşan likert tipi “Eğitim Kurumlarında Psikolojik Güvence Ölçme Aracı” hazırlanmıştır. Form iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm demografik özellikleri betimlemeye, ikinci bölüm beşli likert tipi maddelerle katılımcıların psikolojik güvence algılarına ilişkin görüşlerini saptamaya yöneliktir. 25 maddeden oluşan ölçme aracı (1) Hiçbir zaman ile (5) Her zaman aralığında puanlanmaktadır. Sürekli verilerin yorumlanmasında 1.00-1.79 aralığı, 1 (Hiçbir zaman); 1.80-2.59 aralığı 2 (Az); 2.60-3.39 aralığı 3 (Ara sıra); 3.40-4.19 aralığı 4 (Çoğunlukla) ve 4.20-5.00 aralığı 5 (Her zaman) olarak dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2006). Ölçme aracı için 50 kişilik bir örneklem üzerinde pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamada elde edilen verilere madde analizi ve açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Madde-toplam korelasyon katsayısı .20'nin altında değer olmadığı için hiçbir madde çıkarılmamıştır. Maddelerin korelasyon değerleri .549 ile .945 arasında değişmektedir. Güvenirlik katsayısı ($\alpha=.81$) ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2006: 405). Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için verilerin uygunluğu kontrol edilmiş ve uygun olduğu görülmüştür. (KMO testi .68, Barlett Küresellik Testi anlamlı $p=.000$). AFA için temel bileşenler (principal components) yöntemi altında ilişkişel matriks (correlation matrix) özdeğeri 1 ve üstü faktörleme, varimax döndürme tercih edilmiş ve .30 altındaki değerler gölgelenmiştir. Faktörler döndürüldükten sonra, öz değeri 1'den büyük 4 faktörün toplam varyansın .70'ini açıkladığı saptanmıştır. Madde içeriklerine göre faktörler özdeğer algısı, güven algısı, sosyal destek algısı, sorumluluk algısı olarak adlandırılmıştır.

Ana uygulamada daha büyük örneklem ($n=250$) üzerine ölçek uygulanmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğu kontrol edilmiş KMO .92 Barlett Küresellik Testi $p=.000$ anlamlı çıkmış buradan hareketle verilerin faktör analizine uygun olduğu kabul edilmiştir. AFA için temel bileşenler yöntemi ilişkişel matriks, özdeğeri 1 ve üstü faktörleme, varimax döndürme tekniği seçilmiş ve madde yük değerleri .30 ve altı gölgelendirilmiştir. Faktör analizinde farklı boyutlardaki yük değerleri arasındaki fark .10'unun altında hiçbir değere sahip madde olmadığından madde atılmamıştır. Böylece 25 madde dört boyuta dağılmıştır. Maddelerin yük değerleri .45 ile .92 arasında değişmektedir. Bu dört faktör birlikte toplam varyansın % 64'dünü

açıklamaktadır. Madde içeriklerine göre faktörler özdeğer algısı, güven algısı, sosyal destek algısı ve sorumluluk üstlenme algısı olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin alt boyutlarına göre güvenilirlik değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Psikolojik Güvence Algısına Ait Alt Boyutların Güvenirlik Değerleri

Psikolojik güvence algısının alt boyutları	Cronbach's Alpha (α)
Özdeğer algısı	.92
Güven algısı	.78
Sosyal destek algısı	.81
Sorumluluk algısı	.85

C. Verilerin Analizi

Öğretmenlerin vermiş oldukları cevaplar bilgisayar ortamına aktararak istatistik paket programı SPSS 22 yardımıyla incelenmiştir. Verilerin normallik dağılımı Kolmogorov-Smirnov göre incelenmiş olup bu değerler $p < .05$ 'den küçük olduğundan normal dağılım göstermediği kabul edilerek analizlerde parametrik olmayan testler dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2006). Eğitim kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algılarını ortaya koymak amacıyla ortalama, cinsiyet, yaş ve kıdeme göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tanımlayıcı istatistikler (frekans, yüzde dağılımı), Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testi teknikleri kullanılmıştır.

III. BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde, eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algılama düzeylerine ait bulgular alt amaçlara göre verilmektedir.

3.1.Eğitim Kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısı hangi düzeydedir?

Eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algısına verdikleri cevapların genel ortalaması 3.02 olup standart sapması .60'dır. Bu değerler eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algılarının "ara sıra" değer aralığında olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Eğitim Çalışanlarının Psikolojik Güvence Algısı Faktör Boyutları ve İçerdiği Maddeler

Faktör	Yük Madde Değeri	Madde içeriği	$\bar{X}$	Ss
Özdeğer Algısı	P17	.76 Birlikte çalıştığım meslektaşlarımın bilgi ve becerilerine değer verdiklerini hissederim.	2.97	1.08
	P18	.74 Burada çalışanların önemli bilgileri kendilerinde saklamadıklarını ve paylaştıklarını hissediyorum.	2.80	1.13
	P22	.70 Burada çalışanların ön plana çıkmak için etik olmayan yollara başvurmadıklarını düşünüyorum.	2.96	1.13
	P24	.70 Burada bilgi, deneyim ve materyal alışverişi dışında tutulmadığımı hissediyorum.	3.14	.94
	P25	.69 Bu kurumda kabul gördüğümü düşünüyorum.	3.46	.82
	P16	.69 Benim çalışmalarımın değerini azaltabilecek davranışlar olmaz.	2.96	1.01
	P15	.68 Benim çalışmalarımı itibarsızlaştıracak kasıtlı girişimler yapılmaz.	3.13	.97
	P21	.65 Herhangi bir konuda kimsenin beni dinlemeyeceğini hissetmiyorum.	3.08	.91
	P19	.64 Burada çalışanların önemli bilgileri kendilerine yakın olanlarla paylaşıp diğerlerinden gizlediklerini düşünmüyorum.	2.54	1.20
	P23	.60 Burada çalışanların birbirlerini oldukları gibi kabul ettiklerini hissediyorum.	2.55	1.17
	P10	.45 Bir problem ilettiğimde meslektaşlarım ilgisiz kalmaz.	2.71	.92
PF1	Özdeğer algısı puanı	2.93	.77	
Güven Algısı	P7	.80 Herhangi bir meselede beni savunmaları konusunda okul yöneticilerine güvenirim.	3.27	1.28
	P6	.66 Herhangi bir meseleyi okul yöneticilerine rahatça ifade edebilirim.	3.89	1.10
	P8	.64 Herhangi bir meselede beni savunmaları konusunda meslektaşlarımın güvenirim.	3.37	1.01
	P5	.63 Güvende hissetmediğim için eğer fırsatım olsa başka bir okula gitmeyi düşünmem.	2.78	1.31
	P9	.60 Bir problem ilettiğimde okul yöneticileri ilgilidir.	2.70	1.09
	P1	.56 Bu kurumda eğer bir yanlışlık yaparsanız daha sonra bu size karşı kullanılmaz.	2.76	1.19
	P20	.53 Ben burada "biz" duygusunu hissediyorum.	2.32	1.25
	P11	.48 Bu okuldakiler tartışmalı konuları bile rahatça gündeme getirebilir.	3.14	1.11
PF2	Güven algısı puanı	3.02	.73	
Sosyal Destek Algısı	P3	.84 Bu kurumda herkes bir başkasını kendisini geliştirmesi konusunda cesaretlendirir.	2.73	1.04
	P4	.75 Bu kurumda herkes bir başkasının yeni ve daha iyi görevler alması için destekler.	2.72	1.10
	P2	.70 Bu kurumda herkes ihtiyaç durumunda yardım istemeyi tercih eder.	2.60	1.07
	PF3	Sosyal Destek algı puanı	2.68	.92
Sorumluluk Algısı	P14	.92 Bana olumsuz sonuçları yansıma ihtimali olsa bile girişimde bulunurum.	3.43	.98
	P13	.90 Bana olumsuz sonuçları yansıma ihtimali olsa bile sorumluluk alırım.	3.53	.99
	P12	.72 Aykırı gelen durumlarda rahatça itiraz edebilirim.	3.45	.99
	PF4	Sorumluluk algı puanı	3.47	.87
Ölçeğin geneli			3.02	1.07

Maddeler bazında ortalamalar incelendiğinde en yüksek ortalama ($\bar{x}$ =3.89) “Herhangi bir meseleyi okul yöneticilerine rahatça ifade edebilirim.” maddesine aittir. Daha sonra ($\bar{x}$ =3.53) “Bana olumsuz sonuçları yansıma ihtimali olsa bile sorumluluk alırım.” maddesi gelmektedir.

Eğitim kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısına verdikleri cevaplarda en düşük ortalama değere ($\bar{x}$ =2.32) “Ben burada “biz” duygusunu hissediyorum” maddesi sahiptir. Daha sonra ($\bar{x}$ =2.54) “Burada çalışanların önemli bilgileri kendilerine yakın olanlarla paylaşıp diğerlerinden gizlediklerini düşünmüyorum” maddesi gelmektedir.

Psikolojik güvence algısının alt boyutları aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri açısından karşılaştırıldığında öğretmenlerin özdeğer algısı kapsamındaki eylemlerin ortalaması ($\bar{x}$ =2.93, Ss=.77) “ara sıra” değere sahiptir. Öğretmenlerin güven algısı kapsamındaki yanıtlarının ortalaması ($\bar{x}$ =3.02, Ss=.73) “ara sıra” değere sahiptir. Öğretmenlerin sosyal destek algısına verdikleri yanıtların ortalaması, ($\bar{x}$ =2.68, Ss=.92) “orta” değere sahiptir. Öğretmenlerin sorumluluk algısı boyutuna verdikleri cevapların ortalaması ($\bar{x}$ =3.47, Ss=.87) “çoğunlukla” değere sahiptir.

3.2.Eğitim Kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısı kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 4: Psikolojik Güvence Algısının Kıdeme Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Psikolojik Güvence Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk yılım	4	100.88	6	5.48	.48
1-2 yıl	11	132.36			
3-5 yıl	18	140.47			
6-10 yıl	67	113.80			
11-15 yıl	77	124.30			
16-20 yıl	41	142.73			
20+	32	123.11			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algı düzeylerinin kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=6, n=250) =5.48, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 16-20 yıl aralığında kıdeme sahip olanların olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise ilk yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

3.3.Eğitim Kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısı yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 5: Psikolojik Güvence Algısının Yaşa Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Psikolojik Güvence Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
25'in altı	6	147.50	4	3.33	.50
25-29	30	124.12			
30-39	142	119.24			
40-49	63	136.29			
50-60+	9	138.67			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algı düzeylerinin yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=4, n=250) =3.33, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 25'in altı yaş grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise 30-39 yaş grubunun sahip olduğu görülmektedir.

3.4.Eğitim Kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısı okul türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 6: Psikolojik Güvence Algısının Okul Türüne Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Psikolojik Güvence Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Anadolu Lisesi	33	142.09	5	6.55	.25
Fen Lisesi	7	171.14			
Meslek Lisesi	29	119.95			
Sosyal Bilimler Lisesi	2	174.50			
Orta Okul	113	118.96			
İlk Okul	66	124.52			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algı düzeylerinin okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=5, n=250) =6.55, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Sosyal Bilimler Lisesi grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise İlk Okul grubunun sahip olduğu görülmektedir.

3.5.Eğitim Kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısı öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 7: Psikolojik Güvence Algısının Öğrenim Düzeyine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Psikolojik Güvence Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Lisans	218	124.03	2	0.72	.69
Yüksek Lisans	30	134.98			
Doktora	3	140.67			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algı düzeylerinin öğrenim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=2, n=250) =0.72, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Doktora mezunlarının sahip olduğu; en düşük değere ise Lisans mezunlarının sahip olduğu görülmektedir.

3.6.Eğitim Kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısı kurumdaki görev süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algı düzeylerinin okuldaki çalışma süresine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=5, n=250) =4.39, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere aynı kurumda 16-20+ yılın üzeri çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kurumda ilk yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Psikolojik Güvence Algısının Kurumdaki Görev Süresine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Psikolojik Güvence Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk Yılım	33	108.89	5	4.39	.50
1-2 Yıl	50	128.44			
3-5 Yıl	86	124.28			
6-10 Yıl	47	140.00			
11-15 Yıl	28	116.36			
16-20+	6	138.83			

3.7.Eğitim Kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 9: Psikolojik Güvence Algısının Cinsiyetleri Arasındaki Farka İlişkin Mann Whitney U testi sonucu

Psikolojik Güvence Algısı	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kadın	172	119.61	20573.50	5695.500	.056
Erkek	78	138.48	10801.50		

Yapılan Mann Whitney U testi sonucunda, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, (U=5695.500, $p>05$). Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere erkek çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kadın çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

4.1.Eğitim Kurumlarında çalışanların özdeğer güven, sosyal destek ve sorumluluk algısı yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 10: Özdeğer Algısının Yaşa Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Özdeğer Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
25'in altı	6	153.33	4	1.26	.86
25-29	30	125.43			
30-39	142	122.69			
40-49	63	129.13			
50-60+	9	126.00			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının özdeğer algı düzeylerinin yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=4, n=250) =1.26, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 25'in altı yaş grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise 30-39 yaş grubunun sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Güven Algısının Yaşa Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Güven Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
25'in altı	6	142.83	4	5.90	.20
25-29	30	129.52			
30-39	142	116.61			
40-49	63	141.82			
50-60+	9	126.61			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının güven algı düzeylerinin yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=4, n=250) =5.90, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 25'in altı yaş grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise 30-39 yaş grubunun sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Sosyal Destek Algısının Yaşa Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Sosyal Destek Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
25'in altı	6	141.58	4	1.33	.85
25-29	30	126.85			
30-39	142	122.80			
40-49	63	126.32			
50-60+	9	147.11			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sosyal destek algı düzeylerinin yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=4, n=250) =1.33, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 50-60+ arasındaki yaş grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise 30-39 yaşa grubu çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Sorumluluk Algısının Yaşa Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Sorumluluk Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
25'in altı	6	141.08	4	3.71	.44
25-29	30	116.20			
30-39	142	121.18			
40-49	63	133.98			
50-60+	9	154.89			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sorumluluk algı düzeylerinin yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=4, n=250) =3.71, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 50-60+ yaş üstü grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise 25-29 yaşa grubu çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

4.2. Eğitim Kurumlarında çalışanların özdeğer güven, sosyal destek ve sorumluluk algısı kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 14: Özdeğer Algısının Kıdeme Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Özdeğer Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk yılım	4	97.63	6	4.31	.63
1-2 yıl	11	134.00			
3-5 yıl	18	147.08			
6-10 yıl	67	115.37			
11-15 yıl	77	129.65			
16-20 yıl	41	130.01			
20+	32	119.36			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının özdeğer algı düzeylerinin kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=6, n=250) =4.31, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 3-5 yıl aralığında kıdeme sahip olanların

olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise ilk yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 15: *Güven Algısının Kıdeme Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu*

Güven Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk yılını	4	131.50	6	9.94	.12
1-2 yıl	11	146.91			
3-5 yıl	18	110.75			
6-10 yıl	67	136.60			
11-15 yıl	77	109.36			
16-20 yıl	41	142.82			
20+	32	119.09			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının güven algı düzeylerinin kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=6, n=250) =9.94, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 1-2 yıl aralığında kıdeme sahip olanların olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise 11-15 yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 16'daki analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sosyal destek algı düzeylerinin kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=6, n=250) =4.53, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 16-20 yıl aralığında kıdeme sahip olanların olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise ilk yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 16: *Sosyal Destek Algısının Kıdeme Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu*

Sosyal Destek Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk yılını	4	99.38	6	4.53	.60
1-2 yıl	11	133.73			
3-5 yıl	18	135.47			
6-10 yıl	67	118.23			
11-15 yıl	77	127.38			
16-20 yıl	41	140.11			
20+	32	112.30			

Tablo 17: Sorumluluk Algısının Kıdeme Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Sorumluluk Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk yılım	4	151.88	6	10.90	.09
1-2 yıl	11	141.23			
3-5 yıl	18	116.92			
6-10 yıl	67	107.62			
11-15 yıl	77	121.87			
16-20 yıl	41	147.99			
20+	32	138.98			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sorumluluk algı düzeylerinin kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=6, n=250) =10.90, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere ilk yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise 6-10 yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

4.3. Eğitim Kurumlarında çalışanların özdeğer güven, sosyal destek ve sorumluluk algısı okul türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Özdeğer Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Anadolu Lisesi	33	139.52	5	5.77	.32
Fen Lisesi	7	165.79			
Meslek Lisesi	29	121.02			
Sosyal Bilimler Lisesi	2	183.75			
Orta Okul	113	118.91			
İlk Okul	66	125.71			

Tablo 18: Özdeğer Algısının Okul Türüne Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının özdeğer algı düzeylerinin okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=5, n=250) =5.77, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Sosyal Bilimler Lisesi grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise Orta Okul grubunun sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 19: *Güven Algısının Okul Türüne Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu*

Güven Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Anadolu Lisesi	33	126.67	5	5.77	.32
Fen Lisesi	7	141.57			
Meslek Lisesi	29	132.02			
Sosyal Bilimler Lisesi	2	105.75			
Orta Okul	113	121.72			
İlk Okul	66	127.42			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının güven algı düzeylerinin okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=5, n=250) =5.77, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Fen Lisesi grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise Sosyal Bilimler Lisesi grubunun sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 20: *Sosyal Destek Algısının Okul Türüne Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu*

Sosyal Destek Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Anadolu Lisesi	33	142.26	5	4.77	.44
Fen Lisesi	7	151.57			
Meslek Lisesi	29	118.31			
Sosyal Bilimler Lisesi	2	82.75			
Orta Okul	113	126.81			
İlk Okul	66	116.58			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sosyal destek algı düzeylerinin okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=5, n=250) =4.77, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Fen Lisesi grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise Sosyal Bilimler Lisesi grubunun sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 21'deki analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sorumluluk algı düzeylerinin okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=5, n=250) =1.62, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Sosyal Bilimler Lisesi grubunun sahip olduğu görülmektedir. En düşük sıra ortalamasına ise Orta Okul grubunun sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 21: Sorumluluk Algısının Okul Türüne Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Sorumluluk Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Anadolu Lisesi	33	130.12	5	1.62	.44
Fen Lisesi	7	147.86			
Meslek Lisesi	29	126.22			
Sosyal Bilimler Lisesi	2	150.50			
Orta Okul	113	120.80			
İlk Okul	66	127.79			

4.4. Eğitim Kurumlarında çalışanların özdeğer güven, sosyal destek ve sorumluluk algısı öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 22: Özdeğer Algısının Öğrenim Düzeyine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Özdeğer Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Lisans	218	123.93	2	.80	.66
Yüksek Lisans	29	136.21			
Doktora	3	136.17			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının özdeğer algı düzeylerinin öğrenim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=2, n=250) =.80, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Yüksek Lisans mezunlarının sahip olduğu; en düşük değere ise Lisans mezunlarının sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 23: Güven Algısının Öğrenim Düzeyine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Güven Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Lisans	218	124.20	2	1.28	.52
Yüksek Lisans	29	130.84			
Doktora	3	168.00			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının güven algı düzeylerinin öğrenim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, x^2 (sd=2, n=250) =1.28, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Doktora mezunlarının sahip olduğu; en düşük değere ise Lisans mezunlarının sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 24'deki analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sosyal destek algı düzeylerinin öğrenim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=2, n=250) =1.47, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Doktora mezunlarının sahip olduğu; en düşük değere ise Lisans mezunlarının sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 24: Sosyal Destek Algısının Öğrenim Düzeyine Göre Kruskal Wallis H

Sosyal Destek Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Lisans	218	124.22	2	1.47	.47
Yüksek Lisans	29	130.22			
Doktora	3	172.50			

Testi Sonucu

Tablo 25: Sorumluluk Algısının Öğrenim Düzeyine Göre Kruskal Wallis H

Sorumluluk Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
Lisans	218	125.69	2	.47	.78
Yüksek Lisans	29	126.98			
Doktora	2	97.33			

Testi Sonucu

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sorumluluk algı düzeylerinin öğrenim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=2, n=250) =.47, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere Yüksek Lisans mezunlarının sahip olduğu; en düşük değere ise Doktora mezunlarının sahip olduğu görülmektedir.

4.5. Eğitim Kurumlarında çalışanların özdeğer güven, sosyal destek ve sorumluluk algısı kurumdaki görev süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 26'deki analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının özdeğer algı düzeylerinin okuldaki çalışma süresine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=5, n=250) =2.73, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere aynı kurumda 16-20+ yıl arasında çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kurumda ilk yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 26: Özdeğer Algısının Kurumdaki Görev Süresine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Özdeğer Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk Yılım	33	115.12	5	2.73	.74
1-2 Yıl	50	122.48			
3-5 Yıl	86	125.28			
6-10 Yıl	47	138.02			
11-15 Yıl	28	119.14			
16-20 Yıl	6	142.50			

Tablo 27'deki analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının güven algı düzeylerinin okuldaki çalışma süresine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=5, n=250) =1.26, p>0.05. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere aynı kurumda 6-10 yıl arasında çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kurumda ilk yılını çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 27: Güven Algısının Kurumdaki Görev Süresine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Güven Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk Yılım	33	119.95	5	1.26	.93
1-2 Yıl	50	129.12			
3-5 Yıl	86	122.31			
6-10 Yıl	47	133.41			
11-15 Yıl	28	120.54			
16-20 Yıl	6	132.75			

Tablo 28: Sosyal Destek Algısının Kurumdaki Görev Süresine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Sosyal Destek Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk Yılım	33	118.15	5	3.05	.69
1-2 Yıl	50	127.31			
3-5 Yıl	86	123.75			
6-10 Yıl	47	138.13			
11-15 Yıl	28	112.21			
16-20 Yıl	6	139.00			

Tablo 28'deki analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sosyal destek algı düzeylerinin okuldaki çalışma süresine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=5, n=250) =3.05, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere aynı kurumda 16-20 yıldan fazla çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kurumda 11-15 yıl arasında çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 29: Sorumluluk Algısının Kurumdaki Görev Süresine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonucu

Sorumluluk Algısı	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
İlk Yılım	33	114.21	5	2.34	.79
1-2 Yıl	50	134.96			
3-5 Yıl	86	126.90			
6-10 Yıl	47	120.99			
11-15 Yıl	28	128.96			
16-20 Yıl	6	107.83			

Analiz sonuçları, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sorumluluk algı düzeylerinin okuldaki çalışma süresine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, χ^2 (sd=5, n=250) =2.34, $p>0.05$. Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere 1-2 yıl arasında çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kurumda 16-20 yıl üstünde çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

4.6. Eğitim Kurumlarında çalışanların özdeğer güven, sosyal destek ve sorumluluk algısı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 30: Özdeğer Algısının Cinsiyetleri Arasındaki Farka İlişkin Mann Whitney U testi sonucu

Özdeğer Algısı	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kadın	172	121.09	20827.50	5949.500	.152
Erkek	78	135.22	10547.50		

Yapılan Mann Whitney U testi sonucunda, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının özdeğer algı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, (U=5949.500, $p>05$). Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere erkek çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kadın çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 31: *Güven Algısının Cinsiyetleri Arasındaki Farka İlişkin Mann Whitney U testi sonucu*

Güven Algısı	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kadın	172	122.97	21151.00	6273.000	.407
Erkek	78	131.08	10224.00		

Yapılan Mann Whitney U testi sonucunda, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının güven algı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, (U=6273.000, p>05). Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere erkek çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kadın çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 32: *Sosyal Destek Algısının Cinsiyetleri Arasındaki Farka İlişkin Mann Whitney U testi sonucu*

Sosyal Destek Algısı	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kadın	172	122.62	21090.00	6212.000	.34
Erkek	78	131.86	10285.00		

Tablo 33: *Sorumluluk Algısının Cinsiyetleri Arasındaki Farka İlişkin Mann Whitney U testi sonucu*

Sorumluluk Algısı	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Kadın	172	119.89	20621.50	5743.500	.06
Erkek	78	137.87	10753.50		

Yapılan Mann Whitney U testi sonucunda, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sosyal destek algı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, (U=6212.500, p>05). Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere erkek çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kadın çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 33'de yapılan Mann Whitney U testi sonucunda, çalışmaya katılan eğitim çalışanlarının sorumluluk algı düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir, (U=5743.500, p>05). Grupların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek değere erkek çalışanların sahip olduğu; en düşük değere ise kadın çalışanların sahip olduğu görülmektedir.

IV. SONUÇ

Eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algısına verdikleri cevapların genel ortalaması 3.02 olup standart sapması .60'dır. Bu değerler eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algılarının "ara sıra" değer aralığında olduğunu göstermektedir. Bu değer eğitim çalışanlarının psikolojik güvencelerin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yıldırım ve Şenyurt'un

(2017) yılında Türkiye'nin farklı bölgelerinden 393 okul personeliyle yaptığı "Okullardaki Psikolojik Güvensizlik" adlı araştırmada güvensizlik algıları düşük düzeyde çıkmıştır. Bu bizim çalışmamızı desteklemektedir. Polat (2007) tarafından Kocaeli ilindeki ilk ve ortaöğretim öğretmenlerine yapılan araştırmada da öğretmenlerin yöneticilerine güvendikleri, risk alabildikleri, yardımsever oldukları boyutları yüksek çıkmıştır. Bu bulgular mevcut çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Maddeler bazında ortalamalar incelendiğinde en yüksek ortalama ($\bar{x}$ =3.89) "Herhangi bir meseleyi okul yöneticilerine rahatça ifade edebilirim." maddesine aittir. Daha sonra ($\bar{x}$ =3.53) "Bana olumsuz sonuçları yansıma ihtimali olsa bile sorumluluk alırım." maddesi gelmektedir.

Eğitim kurumlarında çalışanların psikolojik güvence algısına verdikleri cevaplarda en düşük ortalama değere ($\bar{x}$ =2.32) "Ben burada "biz" duygusunu hissediyorum." maddesi sahiptir. Daha sonra ($\bar{x}$ =2.54) "Burada çalışanların önemli bilgileri kendilerine yakın olanlarla paylaşıp diğerlerinden gizlediklerini düşünmüyorum." maddesi gelmektedir. Bu sonuçlar eğitim çalışanlarının kendilerini okullarda rahatça ifade edebildiklerini göstermektedir.

Psikolojik güvence algısının alt boyutları aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri açısından karşılaştırıldığında öğretmenlerin özdeğer algısı kapsamındaki eylemlerin ortalaması ($\bar{x}$ =2.93, Ss=.77) "ara sıra" değere sahiptir. Bu kapsamda öğretmenlerin kendini tanıması ve gerçekçi olarak değerlendirmesi ile kendi yetenek ve güçlerini olduğu gibi kabul edip benimsemesi sonucunda kendisine karşı duyduğu sevgi, saygı ve güven duygusu algısının orta düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin güven algısı kapsamındaki yanıtlarının ortalaması ($\bar{x}$ =3.02, Ss=.73) "ara sıra" değere sahiptir. Öğretmenlerin sosyal destek algısına verdikleri yanıtların ortalaması, ($\bar{x}$ =2.68, Ss=.92) "ara sıra" değere sahiptir. Bu doğrultuda öğretmenlerin yönetici, çalışma arkadaşları, astlarına ve örgüte yönelik algı güvenlerinin ve sorunların çözülmesini sağlayabilecek bilgilerin paylaşılma noktasında ya da becerilerin öğretilmesinde birbirlerine desteklerinin, orta düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin sorumluluk algısı boyutunu verdikleri cevapların ortalaması ($\bar{x}$ =3.47, Ss=.87) "çoğunlukla" değere sahiptir. Bu kapsamda öğretmenlerin her türlü koşulda sorumluluk almaktan çekinmediklerini ortaya konmaktadır.

Eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algısının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algısının cinsiyet, yaş, okul türü, öğrenim düzeyi, kurumdaki çalışma süresi, kıdem değişkenleri açısından farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak erkeklerin, yüksek lisans yapmış olanların ve 20.yılıının üzerini çalışanların daha yüksek değerlere sahip olduğu fark edilmektedir. Okul müdürlerinin çoğunun erkek olduğu düşünüldüğünde erkeklerin kadın mevkidaşlarına göre psikolojik güvence algılarının daha yüksek olmasının nedeni olmuş olabilir. İlk yılını çalışanların da güven düzeyi diğerlerine göre yüksek çıkmıştır fakat zamanla okulda sorunlar yaşadığı için bu güven düzeyi düşmektedir (Polat,2009).

Eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algısının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada eğitim çalışanlarının özdeğer, güven, sosyal destek ve sorumluluk algıları da cinsiyet, yaş, okul türü, öğrenim düzeyi, kurumdaki çalışma süresi, kıdem değişkenleri açısından farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak cinsiyete göre değerlendirildiğinde tüm boyutlarda erkeklerin ortalamaları daha yüksek çıkmıştır. Bunun da Türkiye'nin erkek egemen bir kültür olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda uygulamacılar için aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

1. Eğitim çalışanlarının psikolojik güvence algılarının daha da üst seviyelere çıkarılmasına yönelik çalışmalar yapılması,

Çalışmanın bulgularından hareketle araştırmacılar için aşağıdaki öneriler sıralanabilir.

1.Bu araştırma daha büyük örneklem gruplarıyla yinelenabilir.

2.Bu konuda özel okullar ve devlet okulları gibi farklı örneklem grupları üzerinde çalışılıp karşılaştırmalar yapılabilir.

4.Araştırmada bulunan bulguların nedenlerine ilişkin nitel araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PegemA.
- CHEN, M., Gao, Xiaoying., Zheng, H., Ran, B. (2015). A Review on Psychological Safety: Concepts, measurements, antecedents and consequences variables. *International Conference on Social Science and Technology Education*.
- EDMONDSON, A. C. (1996). Learning from mistakes is easier said than done: Group and organizational influences on the detection and correction of human error. *Journal of Applied Behavioral Science*, 32(1), 5-28.
- EDMONDSON, A. C. (1999a). Psychological safety and learning behaviour in work teams.
- EDMONDSON, A.C. & Woolley, A. W. (2003). Understanding outcomes of organizational learning interventions. In M. Easterby-Smith & M. Lyles (Eds), *International Handbook on Organizational Learning and Knowledge Management*. London: Blackwell.
- EDMONDSON, A.C. (2003). Psychological safety, trust and learning in organizations: A Group-level Lens, Harvard Business School.
- KAHN, W.A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33: 692-724.
- KALAYCI, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*, Ankara: Asil.
- MASLOW, A.H., Hirsh, E., Stein, M. & Honigmann I.(1945). A clinically derived test for measuring psychological security-insecurity. *Journal of General Psychology*, 33: 21-41
- ÖRÜCÜ, E., & Kanbur, A. (2008). Örgütsel-yönetimsel motivasyon faktörlerinin çalışanların performans ve verimliliğine etkilerini inceleyemeye yönelik ampirik bir çalışma: hizmet ve endüstri işletmesi örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1),85-97.
- ÖZTÜRK, T. (2014). *Çalışanların Motivasyonunu artırıcı etmenler*, Endüstri Mühendisliği Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- ÖZTÜRK, Z. (2013). Kamu kurumlarında motivasyon. *Uzmanbakış dergisi* Yıl:1 Sayı:1 ISSN:2147-6241 32-41.

- POLAT, S. (2007). Kocaeli’de görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerine güven düzeyleri, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 32(341), 32-39.
- TUNÇER, P. (2013). Örgütlerde değerlendirmesi ve motivasyon. *Sayıştay Dergisi*, Sayı:88/Ocak-Mart
- YILDIRIM, K. & Yenipınar, ř. (2017). Psychological unsafety in schools: The development and validation of a scale. *Journal of Education and Training Studies Vol 5, No 6 P:167*

PEKİŞMİŞ REPERTUAR KİMLİKLER: SİYASİ ŞİDDETE, TERÖRİZME GİDEN YOLLAR*

İsmail DEMİREZEN**

Atıf/©: Demirezen, İsmail (2018). Pekışmiş Repertuar Kimlikler: Siyasi Şiddete, Terörizme Giden Yollar, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 11, Sayı 1, Hazrain, ss. 27-38

Özet: *Siyasi şiddete ve terörizme giden yollar olarak pekışmiş repertuar kimlikleri anlamaya çalıştığımız bu makale altı bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, devletin repertuar kimliklerin oluşumundaki rolünü anlamak için inşacı devlet yaklaşımı analiz edilecektir. İkinci olarak, siyasi şiddete ve terörizme giden yollar olarak pekışmiş repertuar kimlikleri açıklanacaktır. Üçüncü olarak, repertuarın kimlik oluşumundaki etkileri tartışılacaktır. Dördüncü olarak, repertuar ile çerçeveleme süreci arasındaki karşılıklı ilişki incelenecektir. Beşinci olarak, bu makale organizasyon şekli ile repertuar arasındaki ilişkiyi ele alacaktır. Son olarak, bu çalışma repertuarın terörizme ve siyasi şiddete giden yollar olarak kimlik oluşumlarındaki etkilerini değerlendirecektir.*

Anahtar Kelimeler: *Repertuar, Kimlik, Siyasi Şiddet, Terörizm.*

Makale Geliş Tarihi: 19.01.2018// Makale Kabul Tarihi: 14.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

* Bu çalışma *Repertoire Identities in Islamist Movements in Turkey and Egypt* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, İstanbul, e-posta: idemirezen@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-7141-9114

Enhanced Repertoire Identities: Pathways toward Political Violence, Terrorism

Citation/©: Demirezen, İsmail (2018). *Enhanced Repertoire Identities: Pathways toward Political Violence, Terrorism* Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 27-38

Abstract: As we are concerned with prompting an understanding of enhanced repertoire identities as a pathway toward terrorism, our remarks will fall under six headings. First, there is to be clarified state constructionist perspectives to understand state's role on the formation of terrorist organizations. Secondly, there is to be examined enhanced repertoire identity as a pathway toward political violence and terrorism. Thirdly, there are discussions that arise from the effects of repertoires on identity formation. Fourthly, we will notice the interactional relationships between repertoires and framing process. Fifthly, this paper will analyze the relationships between repertoires and organizational types. Finally this work will evaluate the influences of repertoires on the formation of identity as pathways toward political violence and terrorism.

Keywords: Repertoire, Identity, Political Violence, Terrorism.

I. INTRODUCTION

The term of 'terrorism' has different meanings. Since its primarily meaning is political violence or insurgency (Ozdamar, 90, 2008), we accept this meaning and we will use terrorism as a synonym for political violence in this paper. Those who are defined as terrorists commit political violence such as blasting a bomb or killing people for political purposes.

Democracy and terrorism are in the opposite edges of political continuum. On the one hand, democracy at least liberal democracy is inclusive and "effectively offers the norms values, motivations, and institutions" that prevent the development of terrorist organizations although this is not to say that democratic countries do not suffer from terrorism. However, in democratic countries, the distinguished groups can make terrorist acts at a much lower level since "inclusive, representative democratic systems offers outlets to identify and address social and economic inequalities effectively enough to make terrorism as a political act moot and, when engaged in, largely ineffective. In a fully democratic society, terrorism is neither encouraged nor viewed as a logical course of action to achieve a group's end (Crotty, 9, 2005)."

On the other hand, terrorist organizations emerge in autocratic, authoritarian, and totalitarian states. Such states provide the economic,

religious, ethnic, or regional bases for extremism to develop and terrorism to take root. In this paper, I will demonstrate the role of autocratic states in providing the conditions by which terrorist organizations can emerge. The paper employs state-constructionist theory to find out states' role in identity change in social movements from social movements to terrorist organizations. The state constructionist perspective emphasizes the role of states in shaping the identities, goals, strategies, social ties, and emotions of actors in civil society (Goodwin, 2001). The identities of social movements can produce radical or liberal discourses and the state's constructionist role in the formation of these identities is inevitable. By repressing social movements and forcing them to use violence and then framing them as radical movements, undemocratic states construct repertoire identities of these movements. On the other hand, by allowing social movements to access state policies and encouraging them to become political parties, democratic states prevent the development of terrorist organizations.

II. STATE CONSTRUCTIONIST PERSPECTIVE

There are many theoretical approaches to understand terrorism. I won't review these theories rather I will try to demonstrate the role of state in the emergence of terrorist organizations. The role of state gains importance to understand terrorist act because the emergence of terrorist organizations depends "in large part upon how incumbent governments respond movements and to the broader social problems (Goodwin, 19)." Specifically, if ruling elites can respond in a flexible and creative ways to these insurgents and problems, then terrorist organizations cannot emerge or easily they can be adaptive to the system. This awareness leads us to examine the state-centered approach.

There are three kinds of state-centered perspective: (1) state-autonomy perspective, (2) states' infrastructural power perspective and (3) state constructionist perspective. According to those scholars who support state autonomy perspective, the state officials or state managers are autonomous from the dominant social class, civil society more generally, or other states (Goodwin, 2001, 37). On the contrary to Marxian and liberal perspectives, this perspective emphasizes the variable autonomy of politicians, bureaucrats, and military officers because they "may develop identities, interests, ideologies, and (ultimately) lines of action that are very different

from those organized groups in civil society or the officials of other states (Goodwin, 2001, 37).”

The second statist approach, infrastructural approach, pays attention to “the actual material and organizational capacity (or lack thereof) of state officials to implement successfully their political agenda, even in the face of opposition from powerful actors in civil society or from other states (Goodwin, 2001, 38).” That perspective emphasizes the variations in “state’s fiscal resources, military power, and organizational reach (or penetration) into civil society (Goodwin, 2001, 38).” Although state autonomy and state capacity approaches emphasize two different dimensions of the state, they are interdependent and complete each other.

Finally, state constructionist perspective emphasizes “how states shape the very identities, goals, strategies, social ties, ideas, and even emotions of actors in civil society (Goodwin, 2001, 39).” Thus, that perspective focuses on states’ autonomy and capability to construct or constitute various social forces and institutions that are (falsely) conceptualized as wholly exterior to states (Goodwin, 2001).

Although final perspective, state constructionist perspective, depends on other two dimensions of the state, autonomy and infrastructure, it is analytically different from others. Especially, the final perspective helps us to understand the formation of enhanced repertoire identities in the social movements. Although these identities can be represented as political parties or rebellious movements, the state’s constructionist role in the formation of those identities is inevitable. By repressing social movements and forcing them to use violence and then, framing them as terrorist movements, undemocratic states, partly construct enhanced repertoire identities of these movements. However, these identities are embedded in the repertoires which emerge from the struggle and cultural background. Thus, only state constructionist approach is not enough to understand the identity formation of terrorist organizations. In addition to states’ structures, we need to examine repertoires of contention, ideological frames and mobilization structures because rather than being an outcome of fixed circumstances, they are “a dynamic of interaction, adaptation, and intended and unintended consequences that are likely to shape the strategies of movements over time (Hafez, 2003, 31).” Thus, rather than as why does a movement become a terrorist organization, a more appropriate question is what causal

mechanisms and the processes lead those movements to become terrorist organizations.

If the political system denies the social movement substantive access to state institutions and violently repress those movements, the members of movements are likely to adopt exclusive, loosely structured organizations and promote anti-systemic ideological frames.

If rebellious social movements splinter into exclusive, loosely structured organizations that adopt anti-systemic frames, their rebellions are likely to turn into protracted conflicts and produce patterns of anti-civilian violence (Hafez, 2003, 204).

As we see, although Hafez describes the processes by which identity shift occurs, from social movements to terrorist organizations, which use violence, he is not interested in explaining the causal mechanism that explains how that identity shift happens. Our main argument is that social movements have to use violence against state when the state denies the social movement substantive access to state institutions and violently repress those movements. More importantly, after starting to use violence as a repertoire, the social movements start to change their identities because the repertoire is not neutral, as it is believed. On the contrary, its effects range from the transformation of the identity of social movements and their lost of their legitimate foundations to the legitimating state repression. We agree with Tilly (1995) in that repertoire is the language of the movements. We argue that just as language shapes our thought and identity, so repertoire shapes the identity of movements.

III. ENHANCED REPERTOIRE IDENTITY

Identities are not things we think about, but they are existential. “As such they have no existence beyond our politics, our social relations, and our histories (Yavuz, 2003, 21).” As Crawford Young argues identity “at bottom is a subjective self-concept or social role; it is often variable, overlapping and situational.... ‘We’ is defined in part by ‘they’; the relevant other in a social setting is central in shaping role selection (1976, 65).” Using this definition of identity, I understand enhanced repertoire identity as the social identification with respect to which an individual responds with a given repertoire of social protest to specific normative and instrumental appeals

(Gould, 1995,13). Enhanced Repertoire Identity has two interwoven dimensions: participation and repertoire.

As Calhoun says, “identity is, in many cases, forged in and out of struggle, including participation in social movements (Calhoun, 1991, 52).” Furthermore, at the collective level, identity is a happening rather than a matter of structure and/or objective interest. Therefore, participation in any social movement reconstitutes, shapes and partly constructs the identity of the members of social movements. “Collective identities undergird normative commitments to social protest, but are the same time the product of the very social relations that are both affirmed and forged in the course of protest (Gould, 1995, 15).” The collective identity of social movements emerges “if the social networks in which they are embedded are patterned in such a way that the people in them can plausibly be partitioned” as the members of social movements and non members (Gould, 1995, 15).” However, once this partition occurs, “social conflict between collective actors who are defined in terms of this partition will heighten the salience and plausibility of the partition itself (Gould, 1995, 15).”

If what one does defines who one is, both for others and especially for oneself, it is obvious that participation in a social movement affects the identity of the members of social movements. Roger V. Gould, in his work, *Insurgent Identities: Class, Community, and Protest in Paris from 1848 to the Commune*, has demonstrated that the participation in the public meetings in the late 1860s “gave many residents of the capital a sense of their neighborhoods as collective political actors (Gould, 1995, 201).” Furthermore, to him, this collective identity constructed by public meetings provided the base for 1871 communal revolution. Thus, he demonstrated the importance of participation in social events in the formation of identity.

Similarly, Calhoun demonstrated that participation in the protest movement of 1989 in Beijing shaped and reshaped the identities of students participating in that movement. Those who avoided to attend and to be linked to that movement in the beginning took an extraordinary risk which imperiled their life in the end of that movement.

Although both Gould and Calhoun successfully demonstrated the importance of participation in the formation of identity, they ignored the repertoires by which participation occurred. Participation happened within the repertoires of contention not in the air or abstract places. Thus, both

author ignored the effect of the repertoires of contention in the formation of identity.

Not only are scholars interested in the identity formation, but also those who are interested in the importance of repertoires in social movements have ignored repertoires' effect in the formation of identities of social movements. In that work, by paying attention to the importance of repertoires in the formation of identities, we will also contribute to the social movement literature.

IV. REPERTOIRES AND THEIR EFFECTS ON THE FORMATION OF IDENTITIES

Although historians of political contention demonstrate that “the predominant forms of contention vary decisively by time and place (Tilly, 1995, 29)”, Tilly tried to accomplish three things: “(1) to help codify the existing knowledge of social and political historians with respect to the forms of popular collective action, (2) to generalize the question of why such forms change and vary, (3) to forward the hypothesis that the prior history of contention strongly constrains the choice of action currently available, in partial independence of the identities and interests that participation bring to the action (Tilly, 1995, 29).”

After he recognized the weakness of his first claims that “single actor (individual or collective) owned a repertoire of means and deployed it strategically,” he offered more interactionist approach to repertoires of contention. For him, “each routine within an established repertoire actually consists of an interaction among two or more parties. Repertoires belong to sets of contending actors, not to single actors...In that sense, then, a repertoire of actions resembles not individual consciousness but a language; although individuals and groups know and deploy the actions in a repertoire, the action connect sets of individuals and groups (Tilly, 1995, 30).”

By introducing the concept of repertoires, Tilly provides us with a new understanding the forms of actions. What new understanding brings to the literature is the historicity and cultural creation of forms of social protests and dynamic characteristics of them. They are historical and cultural because the word repertoire “identifies a limited set of routines that are learned, shared, and acted out through a relatively deliberate process of

choice (Tilly, 1995, 26).” They are dynamic also because “they do not descend from abstract philosophy or take shape as a result of political propaganda, but they emerge from the struggle (Tilly, 1995, 26).” What Tilly ignores is the repertoires’ effects in the formation of collective identity. We argue that repertoires of contention shape, reshape, and constitute the collective identity by reshaping the framing processes and organizational types of social movements.

V. REPERTOIRES AND FRAMING PROCESS

At its simplest, a frame is “an interpretative schema that simplifies and condenses the world out there by selectively punctuating and encoding objects, situations, events, experiences, and sequences of action, thus organizing experience and guiding action by rendering events or occurrences meaningful” (Johnston, 2005, 3). Scholars have applied it to social movements because it provides insight into the forms of interpretation that are part of the dynamics of social movements. Thus, frame has been used to designate that dynamic of a social movement that “identifies a problem that is social or political in nature, the parties responsible for causing the problem, and a solution” (Johnston, 2005, 5).

There are interdependent relations between framing processes and repertoires. The interaction is both directional. On the one hand, framing processes lead the members of social movements to use repertoires that are appropriate according to framing processes. On the other hand, since repertoires emerge from struggle, the leaders of social movements develop framing processes justifying their repertoires. In terms of terrorist organizations, that interactional relationship is more obvious.

The justification of the use of political violence has tremendous effects on the framing processes of many social movements. Political violence makes leaders of social movements reinterpret problems, and, more importantly, solutions. Prior to engaging in political violence, they offer frames which are more inclusive and more compatible with general cultural tools. After the use of violence, they justify these actions as compensation for losing compatibility with hegemonic ideology and conventional cultural tools.

VI. REPERTOIRES AND ORGANIZATIONAL TYPES

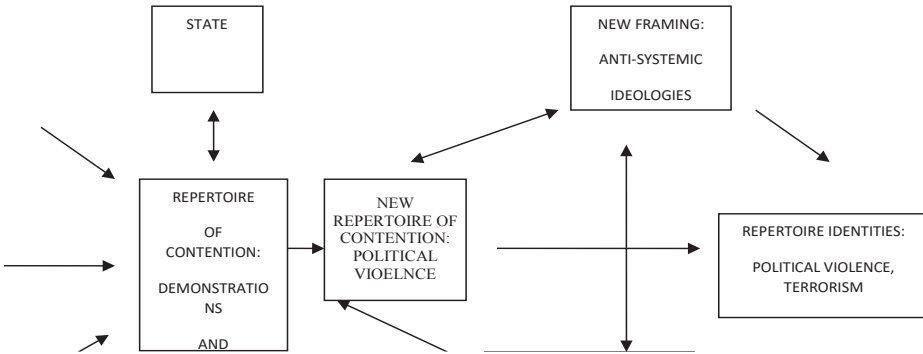
Just as repertoires reshape framing processes, so they reconstruct the organization types of social movements. If repertoires are legal, then, the organization of movement most likely is inclusive. On the contrary, if repertoires are illegal, the organization of movement tends to be exclusive and loosely structured. “Social movements dominated by exclusive, loosely structured organizations are likely to experience protracted conflict. Exclusive organizations that produce spirals of encapsulating deprive activists of the opportunity to come across competing ideologies...Exclusive groups often cannot afford an honest, self-critical appraisal of its theoretical premises and positions; questioning its theoretical assumptions would endanger the group’s *raison d’être* and could activate a destabilizing effect on the group consciousness (Hafez, 2003, 112).”

If repertoires are legal and institutionalized, then, the organization type of movements is inclusive and more adoptive to the system. The members of movements can make concession and give up their radical claims.

In short, protracted violence is partly a product of exclusive, loosely structured organizations, and partly anti-systemic framing. However, both of them have been constituted by new repertoires of contention depending on the absence of state repression or not.

Chart 1.1 presents the social mechanisms forming the repertoire identities of the militants. The change of the repertoire from conventional repertoires such as demonstration, to using violence in response to state oppression, has important impacts on the social organizations and framing processes of the movements. Anti-systemic frames and exclusive, loosely structured organizations are the social mechanisms between the identity change in social movements and the change of repertoires.

Chart 1.1: Mechanisms of Identity Formation of Militants

VII. CONCLUSION

Social movements hardly emerge as militants bent on social transformation. On the other hand, anti-systemic frames that reject the possibility of reform and reconciliation with the incumbent regime likely emerge with movement supporters in the context of repressive and exclusionary political environment.

When any movement has to respond to repressive political environment by political violence, its members have to justify their action by employing the mechanism of moral disengagement and adopt exclusive organizations. State repression facilitates political violence. Political violence facilitates exclusive organizations and anti-systemic framing. Exclusive organizations and anti-systemic framing facilitate militant identities because it is difficult to uproot anti-systemic thinking once it has been planted in the movement. Anti-systemic framing in early interactions solidify into collective identities that prevent reconciliation in later interactions. Thus, repertoires of contentions depending on political environment shape, constitute and construct the identity of the movement.

As Hafez demonstrates, “once individuals begin to cross over from the sphere of uncommitted supporters into the realm of organized activities, identity gains salience (161).” Furthermore, once identity that defines participants in relation to non-participants gains salience, the identity constructs expectations among actors, consolidates lines between real and perceived advisories, and establishes parameters to the range of strategic options available to them. Emerging identities particularly among militants explain why many failed anti-systemic movements persist in pursuing political violence, even though their violent actions serve to further alienate the larger public that may have supported them at one time or another. Their violence ceases to be strategic but instead becomes an important part of their identity or an end in itself (Hafez, 161).

BIBLIOGRAPHY

- CRAIG Calhoun. 1991. "The Problem of Identity in Collective Action." In *Micro-Macro Linkages in Sociology*, ed. Joan Huber. London: Sage: 51-75.
- CROTTY, William J. 2005. *Democratic Development & Political Terrorism: The Global Perspective*. Boston: Northeastern University Press.
- GOODWIN, Jeff. 2001. *No other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945-1991*. New York: Cambridge University Press.
- GOULD, V. Roger. 1995. *Insurgent Identities: Class, Community, and Protest in Paris from 1848 to the Commune*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HAFEZ, Mohammed.M. 2003. *Why Muslims Rebel: Repression and Resistance in the Islamic World*. Lynne Rienner Publishers.
- JOHNSTON, Hank and John A. Noakes ed. 2005. *Frames of Protest: Social Movements and the Framing Perspective*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
- OZDAMAR, Ozgun. 2008. "Theorizing Terrorist Behavior: Major Approaches and Their Characteristics." *Defence against Terrorism Review*. Vol. 1, No. 2: 89-101.
- TILLY, Charles. 1995. "Contentious Repertoires in Great Britain, 1758-1834." In *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Edited by Mark Traugott. London: Duke University Press.
- YAVUZ, Hakan M. 2003. *Islamic Political Identity in Turkey*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- YOUNG, Crawford. 1976. *The Politics of Cultural Pluralism*. Madison: University of Wisconsin Press.

ÇALIŞANIN MEMNUNİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BURSA ÖRNEĞİ¹

Mehmet ÇINAR*

Atıf/©: Çınar, Mehmet (2018). Çalışanın Memnuniyetini Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 39-62

Özet: Çalışan bireyin işinden ve dolayısıyla işyerinden memnun olması, birçok yönü ile hem çalışan hem de işyeri açısından fayda sağlamaktadır. En başta çalışanın memnuniyeti verimliliğini artıracaktır. Dolayısıyla ürettiği mal veya hizmet artacak ve bu hem sektörün gelişmesine hem de firmanın karlılığının artmasına destek verecektir. Bu çalışmada, çalışan bireylerin memnuniyetini etkileyen faktörler ele alınmıştır. Bu amaçla, Bursa'da çalışan 2000 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan lojistik regresyon modeli tahmin sonuçları, çalışan bireyin memnuniyetinin birçok faktöre bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak en önemli etkenlerin sırasıyla çalışanın firmasındaki statüsü ve sektörün yer aldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, çalışan bireyin memnuniyeti sektöre ve statüye göre farklılık arz etmektedir. İlaveten, modelde kullanılan; gelir, cinsiyet, medeni durum, sosyal yardım, servis ve mesai ücreti gibi değişkenler de memnuniyet üzerinde etkili faktörlerdir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan memnuniyeti, Ücret, Sektörel etki, Lojistik regresyon, Bursa.

JEL Kodu: C25, D11, D12.

Makale Geliş Tarihi:21.12.2017//Makale Kabul Tarihi:23.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Bu makale, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen OUAP(I)-2016/7 numaralı "Bursa Sanayisinde Sektörel Ücret Tahmini ve Verimlilik" projesi kapsamında elde edilen verilere dayanmaktadır. Desteklerinden ötürü Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne teşekkür ederim.

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mcinar@uludag.edu.tr. ORCID: 0000-0001-8441-243X

The Factors Affecting the Satisfaction of Employee: the Case of Bursa

Citation/©: Çınar, Mehmet (2018). *The Factors Affecting the Satisfaction of Employee: the Case of Bursa*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 39-62

Abstract: *The fact that the employee is satisfied with the work and therefore with the workplace is beneficial in terms of both employee and workplace in many respects. At first, employee satisfaction will increase their productivity. Therefore, the goods or services produced will increase and this will support both the development of the industry and the profitability of the company. In this study, the factors affecting the satisfaction of the working people were discussed. For this purpose, a questionnaire was applied to 2000 employee in Bursa. Estimation results of the logistic regression model used in the study reveal that the satisfaction of the working person depends on many factors. However, it is seen that the most important factors are respectively the status of the employee and the industry. In other words, employee satisfaction varies according to sectors and the status of the employee. In addition, incomes, gender, marital status, social assistance, service and overtime pay are also factors that affect satisfaction.*

Keywords: *Employee satisfaction, Wage, Sectoral effect, Logistic regression, Bursa.*

JEL Classification: C25, D11, D12.

I. GİRİŞ

Çalışma yaşamında insanlar işlerini, yaşamlarını sürdürmek amacı için araç olarak görmekle beraber, yaptığı işin verdiği tatmini, gururu, başarı hissini, işi aracılığıyla milli ekonomiye ve topluma katkı sunma duygusunu da yaşamaktadır.

İş memnuniyeti, bireylerin işlerinin farklı boyutlarına göre duygularını ifade etmektedir. Çalışan bireylerin memnuniyeti, çalıştıkları firmalarda yaptıkları iş ve iş ile ilgili olarak hissettikleri olumlu duygulardır. O halde çalışan bireyler işi ve işyerleri hakkında olumlu duyguya sahip ise memnun olacak, tersine olumsuz duyguya sahipse de işinden memnun olmayacaklardır. İşinden memnun olan bir çalışanın hem bireysel verimliği hem de grup

verimliliği artmakta ve çalıştığı firmaya hem nitelik hem de nicelik yönüyle pozitif katkıda bulunmaktadır. Böylece firmanın rekabet gücü de artacaktır. Aksine işinden memnun olmayan çalışan da, bireysel memnuniyetsizliğin yanında iş ortamından da sosyal yaşamında da birçok yönüyle tatminsizliğini ön plana koyacaktır. Bunlardan birisi çalışanın müşteriyle işyeri konusunda bir köprü olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, çalışan işinden memnun olmadığında müşteriye karşı davranışı sebebiyle, firmanın saygınlığı ve satışları üzerinde de etkisi olacaktır. Müşteriler çoğu zaman karşılaştığı sorunları satıcıya değil, doğrudan firmaya bağlamaktadır. Yani firma müşterisinin memnuniyeti öncelikle çalışanın memnuniyetine bağlıdır. Bir diğer önemli husus, çalışanlar bazı durumlarda firmaya özgü mahrem bilgilere vakıf olabilirler. Yani işinden memnun olmayan bir çalışan bu mahrem bilgileri, rakip firmalara kendisi için fayda sağlamak amacıyla kullanabilir. Dolayısıyla bir çalışanın işinden memnun olup olmasını etkileyen bireysel faktörler olduğu gibi, firmaya özgü kurumsal faktörler de yer almaktadır.

Bu çalışmada çalışanların memnuniyetini etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin memnuniyet üzerindeki dereceleri araştırılmaktadır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde memnuniyet ile ilgili daha önce yapılmış bazı çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve yöntem tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde ampirik bulgular yorumlanmıştır. Beşinci ve son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

II. İLGİLİ LİTERATÜR

Bireylerin memnuniyetini etkileyen faktörlerin literatürde farklı yönleriyle ele alındığı çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalar farklı dönemler, birimler (şehirler) ve sektörleri dikkate almalarına rağmen, elde ettikleri sonuçlar itibarıyla bazı ortak bulgulara ulaşılmaktadır. Yerli ve yabancı bu çalışmalardan bazılarını burada özetlemekte fayda vardır.

Küskü (2003), 191'i akademik personel ve 100'ü ise idari personel olmak üzere toplam 291 çalışana anket uygulayarak yapmış olduğu çalışmasında, Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında çalışan akademik ve idari personel arasında memnuniyet boyutlarındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, akademik ve idari personel memnuniyetleri arasında anlamlı farklılıklar söz konusudur. Çalışma bu

farklılıklar aşağıdaki ana başlıklar altında toplanmıştır: meslektaş ilişkileri memnuniyeti, meslektaş rekabeti düzeyi memnuniyeti, mesleki memnuniyet ve çalışma ortamı memnuniyeti gibi faktörlerde akademik ve idari personel memnuniyeti arasında farklılıklar olduğu bulunmuştur.

Bilge vd. (2007), Ankara'daki devlet üniversitelerinde çalışan 203 öğretim elemanının iş memnuniyet düzeylerini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırma sonuçları, öğretim elemanlarının çeşitli özellikleri ve tutumları bağlamında iş memnuniyetleri arasında farklılıklar olduğu yönündedir. Örneğin; öğretim üyelerinin öğretim görevlilerine göre iş memnuniyetlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, akademik sıralamada üst sıralarda olan akademisyenlerin alt sıralarda olan akademisyenlere göre memnuniyet düzeyleri daha fazladır. Benzer şekilde, yaşça büyük olanların yaşça küçük olanlara, yurt dışında bulunanların yurt içinde bulunanlara; kıdemlilerin kıdemsizlere göre içsel doyumlarının yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Taşlıyan (2007) çalışmasında, Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren turizm ve seyahat sektöründe çalışanların iş tatmini ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Anket yöntemi kullanılarak yapılan araştırma sonuçlarına göre, ilgili sektör çalışanlarından hizmet alan müşterilerin, bu hizmetleri kaliteli bir şekilde beklemektedirler. Beklenen kaliteli hizmeti verecek sektör çalışanlarının ise çoğunluğunun yaptıkları işi sevdikleri görülmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen turizm ve seyahat sektöründe çalışanlar, ilgili sektörün çalışma koşullarında yapılacak çeşitli iyileştirmeleri de beklemektedirler ve böyle bir durumda çalışanların tatmin düzeylerinin artacağını ortaya koymuştur.

Toker (2007) çalışmasında, İzmir'de faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerde çalışanların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim gibi demografik değişkenlerin iş tatmini üzerindeki etkilerini incelemiştir. 370 çalışana uyguladıkları anket sonucunda, demografik özelliklere göre çalışan iş tatminlerinin farklılık gösterdiğini bulmuştur.

Pekmezci vd. (2007) çalışmalarında, Konya'da faaliyet gösteren 40 un fabrikasında çalışan 300 kişinin katıldığı çalışanlara anket uygulamışlardır. Anket sonuçlarına göre, iç müşteri memnuniyetini etkileyen faktörler arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, işletme çalışanlarının birbirleriyle olan iletişimlerinin iyi olması ile müşteri yaklaşımları arasındaki ilişkinin olumlu olması, iletişimin önemini göstermektedir. Birbirleriyle iyi

iletişimde olan iç müşterilerin, dış müşterilere karşı tutum ve davranışları da olumlu yönde olacaktır.

Murat ve Çevik (2008) çalışmasında, Zonguldak Karaelmas Üniversitesinde çalışan 515 personelin memnuniyetini etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir. Murat ve Çevik (2008) sonuçlarına göre, akademik personelin iş memnuniyetinde ilk sırada etki eden faktör üniversitedeki yönetim ve örgüt yapısıdır. Bu faktörü sırasıyla eğitim faktörü, akademik faaliyetler faktörü, fiziksel ve teknik şartlar faktörü, sosyo-kültürel ve sağlık faktörü ve iletişim faktörü izlemektedir.

Okay ve Akçay (2010) çalışmalarında, otomotiv yetkili servislerinde çalışanların yönetici tutumları ve yaptığı işe ilişkin memnuniyet düzeylerini etkileyen faktörlerin neler olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada örneklem hacmi Denizli, Aydın ve İzmir illerinde faaliyet gösteren 70 yetkili serviste toplam 302 çalışandan oluşmaktadır. Çalışmada, otomotiv yetkili servislerde çalışanların gerek yönetici tutumları bağlamında gerekse, yaptıkları işlerinden memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Parvin ve Kabir (2010) çalışmalarında, ilaç sektöründe çalışanların memnuniyetine etki eden faktörleri ortaya koymayı amaçlamışlardır. İlaç türü, iş deneyimi, yaş ve cinsiyet farklılıklarının işteki memnuniyet üzerinde etkili olduğunu ve ücretlerin işteki verimliliğin ve iş arkadaşı ilişkisinin iş tatminine katkıda bulunan en önemli faktörler olduğunu göstermişlerdir. Ancak genel olarak ilaç sektöründeki çalışanların genel iş memnuniyeti olumlu düzeydedir.

Myskova (2011) çalışmasında, 2003-2009 yılları arasında seçilmiş bazı şirketlerde çalışanlar üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. İlgili çalışmada, her bir şirkete özel çalışan memnuniyetini ölçmek amacıyla, yeni bir yöntem ortaya koymayı amaçlamıştır. Yöntem dört aşamadan oluşmaktadır: problemin analizi ve formüle edilmesi, problemi karakterize eden tüm faktörlerin belirlenmesi ve analizi, her bir parametre için olası bir değerler kümesinin sınırlandırılması, olası çözümlerin sınırlandırılması ve alternatifin seçilmesi ve uygulanmasıdır. Süreç hazırlanırken, çalışan memnuniyetini etkileyen faktörlere ağırlıklar verilmiştir. Sonra ise ilgili istatistikler hesaplanmıştır. Sonuçlara göre, çalışanın şirket içindeki yeri (statüsü), şirketin istikrarı açısından önemlidir. Çalışma saatleri çalışana göre ayarlandığında çalışan performansı artmakta, çalışan bilgilerinin

gizliliği, şirketin çalışanlara sağladığı araç, yemek ödeneği, telefon gibi faydalar çalışan açısından önem arz etmektedir.

Tekeli ve Paşaoğlu (2012) ücret, kariyer ve iş tatmini unsurlarının banka çalışanlarının performansları üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, 265 banka çalışanlarının performanslarını etkileyen faktörlere ilişkin benzerlik ve/veya farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışma sonuçlarına göre, özel bankalar açısından iş tatmini üzerinde ücret, çalışma arkadaşı ve kurumsal imajın etkili olduğunu bulgulamışlardır.

Khan vd. (2012) çalışmalarında, Pakistan'da özel sağlık kuruluşlarında çalışan 200 doktor, hemşire ve idari personelin iş tatminini etkileyen faktörleri ve bu faktörlerin çalışan performansına etkilerini ele almışlardır. Çalışmalarında; ücret, terfi olanakları, iş güvenliği ve güvenlik, çalışma koşulları, iş özerkliği, iş arkadaşlarıyla ilişki, amir ile ilişki ve işin doğası gibi unsurların iş tatmini ve çalışan performansını etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Soysal ve Tan (2013) çalışmalarında, Kilis'te gerek kamu bankalarında gerekse özel bankalarda çalışan personelin iş tatminini etkileyen faktörlerin neler olduğunu ortaya koymuşlardır. İlâveten iş tatminini etkileyen bu faktörlerin sektörel olarak ne ölçüde birbirinden farklılaştıklarını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, kamu bankalarında ve özel bankalarda çalışanların memnuniyetlerinin bazı unsurlarda farklı, bazı unsurlarda da aynı olduğu görülmektedir. Daha açık ifadeyle kamu ve özel banka personeli arasında iş tatminini etkileyen farklılığın özellikle; ücret, yönetim uygulamaları, terfi beklentileri ve kısmen bilgi ve yetenek konularında ön plana çıktığını belirlemişlerdir. Buna karşın, arkadaşlık ilişkileri ve iş ortamı konularında ise kamu ve özel banka çalışanları arasında önemli bir farklılığın olmadığı belirlemişlerdir.

Davras ve Gülmez (2013), Kemer, Lara, Side ve Alanya bölgelerinde otel çalışanlarının iş memnuniyetini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Bu çerçevede çalışanların genel iş memnuniyet düzeyleri, memnuniyete etki eden faktörleri, çalışanların bazı demografik özellikleri ile iş memnuniyetleri arasındaki ilişkileri belirlemek ve çalışanların çalıştıkları otel işletmelerinin bölgesi, statüsü ve hukuki yapısına göre iş memnuniyet düzeylerini karşılaştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre çalışanların genel iş memnuniyetlerinin iyi sayılabilecek bir düzeyde olduğu ve memnuniyete etki eden sekiz faktör olduğunu ortaya koyulmuşlardır.

Saleem vd. (2013) çalışmalarında, temel amaç Bahawalpur'da bankacılık sektörünün çalışanlarının iş memnuniyetini etkileyen faktörleri belirlemek ve işe alım ve seçim süreçlerinin, örgütsel politika ve stratejinin, işin niteliğinin, iş stresi, kişilik ve iş üzerindeki iletişimin etkilerini analiz etmektir. Verilerin toplanması amacıyla, likert ölçek düzeyinde 186 banka çalışanlarına anket uygulamışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, işe alım süreci, örgütsel politikalar işin yapısı, stres düzeyi ve bireysel özelliklerin çalışan memnuniyeti üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ashraf vd. (2013) çalışmalarında, demografik, çalışma ortamı ve yönetsel kontrol belirleyicilerinin iş tatmini üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Kamuya ait sektörlerin arkasındaki örgütsel amaç topluma hizmet etmektir; Bu nedenle kamu sektörü yetkililerinin iş tatmini belirleyicileri ortaya koymak amacıyla Karaçi Su Kanalizasyon Kurumu çalışanlarından veriler derlenmiştir. Çalışmada, iş memnuniyetinin düzeyi açısından demografik, çalışma ortamı ve yönetim kontrolü gibi değişkenlerin açıklandığını ortaya koymuşlardır.

Özaydın ve Özdemir (2014) çalışmalarında, 342 kamu bankasında çalışan bireylerin çeşitli özellikleri bağlamında iş tatminini etkileyip etkilemediğini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Diğer bir ifadeyle çalışanlarının sahip olduğu; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, şubede/genel müdürlük biriminde çalışma durumu, ünvan, hizmet süresi, ailede başka bankacı olup olmaması durumu, geleceğe dair beklentilerden oluşan bireysel faktörlerin iş tatmini üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Kamu bankası özelinde yapılan bu alan araştırması sonucunda; banka personelinin tatmin düzeyinin yukarıda ifade edilen çeşitli bireysel faktörlerden etkilendiği belirlenmiştir.

Javed vd. (2014) çalışmalarında, iş tatmini ya da eksikliğinin üretkenliğe, personel ve yönetim arasındaki ilişkiyi kurduğunu belirterek, çalışmalarının amacının çalışanların memnuniyet düzeyini incelemek ve kurumların iş tatmini etkileyen unsurları bilmelerine yardımcı olmak olduğunu ifade etmişlerdir. Bu amaçla çeşitli kuruluşlardan veri toplamak amacıyla anket uygulanmış ve 150 çalışan için verilere ulaşılmıştır. Çalışma sonuçları, çalışanların yetkilendirilmesi, işyeri ortamı, iş sadakati ve iş performansı ile iş tatmini arasında anlamlı pozitif ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca, iş tatmini ile ciro hedeflemesi arasında anlamlı negatif bir ilişki, çalışanların yetkilendirilmesi ve iş performansı ile ciro hedefinin anlamlı bir ilişkisinin olmadığını ortaya koymuşlardır.

Türkay (2015) çalışmasında, 232 seyahat acentesi çalışanlarından anket tekniği kullanılarak elde edilen verileri sıralı regresyon tekniği ile analiz etmiştir. Çalışmasında, çalışma yaşamı kalitesini belirleyen değişkenlerden hangilerinin iş memnuniyeti, işletmeye bağlılık ve işkoluna bağlılık üzerinde anlamlı etkileri olduğunun ortaya koymuşlardır.

Şahin vd. (2015) çalışmalarında, çalışan memnuniyetinin sağlanmasında temel dinamikleri, dışsal faktörlerin çalışanların memnuniyet algıları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Gebze ve Ankara'da faaliyet gösteren oto cam firmasında 201 çalışana uyguladıkları anket sonucunda, cinsiyet ile çalışan memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Çalışmanın ortaya çıkardığı bir diğer sonuç, çalışılan departman ile çalışan memnuniyeti arasındaki anlamlı farklılık vardır.

Cevher (2015) çalışmasında, Antalya'da 110 butik otel çalışanlarının iş doyumunu etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Ayrıca otel işletmeleri çalışanlarının demografik özelliklerine göre iş doyum düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla analizler yapılmıştır. Çalışanların bazı demografik özellikleri ile iş doyum düzeyleri arasında farklılıklar olduğunu bulmuştur.

Kisto (2016), Mauritius adasında çalışan 500 genç çalışanın demografik, eğitim ve istihdam değişkenlerinin iş tatmini üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışmada, demografik göstergeler ve iş tatmini değişkenleri ile çalışanın iş memnuniyeti arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Ancak iş tatmini değişkenleri kendi içerisinde cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Yani kadınların iş tatmini değişkenleri ile erkeklerin iş tatmini değişkenleri arasında farklılık görülmektedir.

Sikowo vd. (2016) çalışmalarında, 350 çalışan memnuniyetini örgütsel performans çerçevesinde ele almışlardır. Çalışma ortamı, çalışan motivasyonu, iş güvenliği gibi kavramların çalışan memnuniyeti ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca yazarlar Trans-Nizozya hükümeti için çalışanların becerilerini geliştirmek, özellikle uygun iş destek araçlarını sağlayarak ve iş güvenliğini sağlayarak elverişli bir çalışma ortamı oluşturmak için işbaşı eğitimlerini ve diğer kariyer geliştirme uygulamalarını tanıtmaları gerektiğini önermişlerdir.

Kılınç (2017) çalışmasında, medikal turizmde hizmet kalitesini etkileyen faktörler beşeri, fiziki ve sosyal faktörler olarak üç grupta incelenmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre, Türkiye’de sunulan medikal hizmet kalitesinin genel olarak iyi ve yeterli olduğu ortaya konulmuştur. Ancak beklendiği üzere sektörde bazı yetersizliklerin olduğu da çalışmada ele alınan konular içerisinde. İlaveten çalışmaya göre, medikal turizmde rekabet gücünün artırılabilmesi için sektörde çalışanların yeterliliklerinin güçlendirilmesi, aracı kuruluşların kapasitelerinin geliştirilmesi, iletişimde yaşanan sorunların giderilmesi gerektiği önerilmektedir.

Uddin Arif vd. (2017) çalışmalarında, Bangladeş’te özel ticari bankalarda çalışanların memnuniyetini etkileyen faktörleri ele almışlardır. Yazarlar, Bangladeş’te özel ticari bankalardaki artışlar sebebiyle, çalışanlar açısından tatmin düzeyi en yüksek olan sektör olarak ele alınmaktadır. Çalışmada, Dhaka şehrinde faaliyet gösteren 39 özel ticari bankada çalışan 390 tam zamanlı çalışanlara ilişkin birincil veriler kullanılmıştır. Katılımcıların %80 gibi büyük oranı; iyi çalışma ortamı, ilgi alanına uygun işin verilmesi, düzenli ödeme, yardım ve özendirme fırsatları, iyi iş arkadaşları, çalışma arkadaşları ile iyi iletişim ve takım çalışması gibi faktörlerin özel ticari bankalarda çalışanların iş doyumunu üzerinde etkili olan faktörlerden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Hossain ve Wadud (2017) çalışmalarında, Bangladeş’te kamu ve özel bankalarda çalışanların iş memnuniyetinin belirleyicilerini karşılatmışlardır. Hem kamu hem de özel bankalarda çalışan 250’şer kişi kullanmışlardır. Sıralı lojistik ve probit modelleri sonucunda; çalışanlar için maaş, iş yükü, iş güvenliği, iş arkadaş ilişkisi, performans, özendirme fırsatları gibi faktörlerin genel iş memnuniyeti üzerinde önemli etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Daha açık söylemek gerekirse, özel bankalarda; çalışanlar arasındaki ilişkiler, yönetici desteği, işyerindeki rotasyonun çalışanların iş memnuniyetini etkilediği ancak kamu bankaları için bu faktörlerin önemli olmadığını bulmuşlardır. Tersine kamu bankalarında zamanında yapılan tatilin iş memnuniyeti üzerinde anlamlı etkisi varken, özel banka çalışanlarında böyle bir etki bulamamışlardır.

III. VERİ VE YÖNTEM

Çalışan bireylerin memnuniyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla Bursa merkez ilçelerinde ikamet eden 2000 kişiye anket uygulanmıştır. Anketler uygulanırken öncelikle Bursa için çalışma istatistikleri ve daha sonra Bursa’da faaliyet gösteren firmaların sektörel dağılımları alınmıştır. Bu

bilgilerin yanında çalışanların eğitim ve firmadaki statüleri de kullanılarak her bir özellik, oranlı örnekleme yöntemi çerçevesinde oranlanmıştır. Daha sonra çalışanlara bu bilgi kısıtları çerçevesinde anketler uygulanmış ve 2000 çalışana ulaşıldığında çalışma sonlandırılmıştır. Dolayısıyla örneklem oranı ile anakütle oranı birbirine oldukça yakın sonuçlara sahiptir. Çalışma istatistikleri, Bursa'da 664.800 çalışanın olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu değer çalışmanın anakütlesini oluşturmaktadır. Yamane (1973)'e gözlem sayısı 100.000'den büyük ana kütleler için %5 düzeyinde minimum 400, %3 düzeyinde 1111 ve %2 düzeyinde 2500 olması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla çalışmada örneklem hacminin 2000 olması anlamlılık düzeyinin yaklaşık %2,2'ye karşılık geldiğini göstermektedir. (<https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>, 08.11.2017). Bu durum açık bir şekilde aşağıdaki gibi gösterilebilir. Uygulanan anket sayısı $n=2000$ ve $N=664.800$ olduğundan, ilgili değerler formülde yerine yazıldığında,

$$n = \frac{N}{1+N\alpha^2} \Rightarrow 2000 = \frac{664800}{1+664800(\alpha)^2} \Rightarrow \alpha \cong \%2.2 \quad (1)$$

olacaktır. Bu sonuç, çalışmada örneklem hacminin 2000 olmasının anlamlılık düzeyinin yaklaşık %2,2'ye karşılık geldiğini göstermektedir.

Çalışmada bağımlı değişken memnuniyet değişkenidir. Bu değişken birey işinden memnun ise 1, değilse 0 değeri alan bir nitel değişkendir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler ise nitel ve nicel yapıdadır. Dolayısıyla ankete katılan bireylerin sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinin çalışanın işinden memnun olması üzerinde öneme sahip olup olmadıkları belirlenebilecektir. Bu amaçla verilerin analiz edilmesinde nitel bağımlı değişkenli modellerden lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

Lojistik regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişken üzerine etkileri, bağımlı değişkenin iki düzeyinden herhangi birine karşı diğerinin olma olasılığından yararlanarak belirlenmeye çalışılır (Arabacı, 2002:18). Lojistik regresyon modelinde bağımlı değişkenin ikili değerler alması nedeniyle hata terimin dağılımı artık normal bir dağılım göstermeyecektir. Hata terimin dağılımı ikili değer alan binomial dağılımına sahip olacaktır (Hosmer ve Lemeshow, 2000:7).

Lojistik regresyon modeli şu şekilde gösterilmektedir:

$$P_i = F(Z_i) = F(\beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik}) \quad (2)$$

$$Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik} \quad (3)$$

$$P_i = \frac{1}{1+e^{-Z_i}} \quad (4)$$

Bu durumda Z_i , $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değiştiğinde P_i , 0 ile 1 arasında değişecek ve aralarında doğrusal olmayan bir ilişki olacaktır (Gujarati, 1999:554). Bir olayın olma olasılığının (P_i), olmama olasılığına ($1 - P_i$) bölümü bahis oranını (odds ratio) vermektedir ve aşağıdaki gibi ölçülmektedir (Agresti, 2002:44).

$$\Omega = \frac{P_i}{1-P_i} = \frac{1+e^{Z_i}}{1+e^{-Z_i}} = e^{Z_i} \quad (5)$$

Bu oran negatif olmayan bir değer olmalıdır. Bahis oranı, nisbi risk ile yakın ilgilidir (Powers ve Xie, 2000:51). Şöyle ki, eğer ilgilenilen durumun olma olasılığı düşük ise bahis oranı nisbi riske yakın sonuç verir. Eğer bahis oranı 1 olursa, lojistik değeri 0'a eşit olacaktır. Bahis oranı 1'den büyük değer aldığı anda lojistik değeri yavaşça artar. Aksi durumda bahis oranı 1'den küçük olduğunda ise lojistik değeri hızla azalır. Sonuç olarak modelde gerekli düzenlemeler yapıldığında lojistik denklemi aşağıdaki biçimde oluşturulabilir.

$$L_i = \ln\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right) = Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik} \quad (6)$$

Burada, L_i , lojitleri temsil etmektedir. Lojistik regresyon modelinin özellikleri aşağıdaki biçimde özetlenebilir (Akin, 2002:610). Olasılıklar ise 0 ile 1 aralığında bulunmasına rağmen lojitler sınırlı değildir. Lojitler, X_i değişkenlerinde doğrusal olmasına rağmen olasılıkları doğrusal değildir. Bu durumda olasılıkların X_i 'lerle doğrusal olarak artmaktadır. Lojistik regresyon modeli ile tahmin edilen değişken parametreleri β_i , X_i 'deki bir

birim değişiminin Z_i 'deki değişmesini ölçer. Modelde kesme teriminin ise anlamı yoktur.

IV. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada kullanılan değişkenler; gelir, firmada sosyal yardım olması, mesai ücreti olması, servisinin olması, cinsiyet, çalışanın evli olup olmaması, sağlık probleminin olup olmaması, doğum yeri, firmada vardiya olup olmaması, çalışanın firmadaki statüsü ve çalışan firmasının faaliyette bulunduğu ana sektör değişkenleridir. Ancak lojistik regresyon modeli sonuçlarına yer vermeden önce modelde kullanılan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler üzerinde durmakta yarar vardır.

A. Betimsel İstatistikler ve Model Uygunluk Sonuçları

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken bireyin işinden memnun olup olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle; çalışan işinden memnun ise 1, işinden memnun değilse 0 değeri alan bir nitel değişkendir Ancak çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlere ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 1-Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 1: Nitel Değişkenler İçin Betimsel İstatistik Sonuçları

	Hayır	Evet		Kadın	Erkek
Sosyal Yardım Var mı?	%55.4	%44.6	Cinsiyet	%29.6	%70.4
Mesai Ücreti Var mı?	%40.5	%59.5		Bekâr	Evli
Servis Var mı?	%42.9	%57.1	Medeni Durum	%38.9	%61.1
Sağlık Probleminiz Var mı?	%96.2	%3.8			
	1 Vardiya	2 Vardiya	3 Vardiya		
Firmadaki Vardiya Sayısı	%76.2	%16.2	%7.6		
	Bursa-İçi	Bursa-dışı	Yurt-dışı		
Doğum Yeriniz?	%55.1	%43.7	%1.2		

Çalışan bireylerin %29.6'sı kadın %70.4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Bu sonuçlar Türkiye İstatistik Kurumu verileri ile uyumludur. 2016 yılı çalışma istatistiklerine göre Bursa'da yaşayan bireylerin %29.3'ü Kadın iken, %70.7'si Erkektir. Yani örneklem oranlarının anakütle oranlarına oldukça yakın olduğu görülmektedir. Çalışanların %38.9'u bekâr iken, %61.1'i evli bireylerden oluşmaktadır Bireylerin çalıştıkları firmalarda mesai ücreti olanlar %59.5 iken mesai ücreti olmayan %40.5'tir. İlaveten servis olmayan firmaların oranı %42.9 servis olanların oranı ise %57.1 olarak bulunmuştur.

Çalışanların %96.2'si ciddi sağlık problemlerinin olmadığını, %3.8'i ise olduğunu söylemiştir. Çalışanların çalıştığı firmada vardiya sistemi olmayan %76.2 iken iki vardiya %16.2 ve üç vardiya olan %7.6'dır. Çalışanların %55.1'i Bursa doğumlu, %43.7'si Bursa-dışı ve sadece %1.2'si yurt dışı doğumludur. Tablo 1 için son olarak çalışanların %44.6'sı çalıştığı firmada sosyal yardımların yapıldığını söylerken, %55.4'ü sosyal yardımların yapılmadığını ifade etmişlerdir.

Tablo 2'de çalışanların çalıştıkları firmaların faaliyet gösterdiği sektörel dağılımları gösterilmektedir. Sektör dağılımları incelendiğinde; Hizmet, Eğitim, Sağlık ve Turizm sektörü %18.4, Tekstil ve Giyim %15.5, İnşaat ve Yapı Malzemeleri %15.3 ve Metal ve Madencilik sektörleri %14.8'dir. Ağaç, Orman Ürünleri ve Mobilya sektöründe faaliyet gösteren firmalar %10.3 ve Gıda ve Gıda Ürünleri alanında faaliyet gösteren firmaların oranı %8.5'tir. En düşük oran Ağaç, Orman Ürünleri ve Mobilya ile %3.4 olduğu görülmektedir. Bu oranlar Bursa'da yapılan ve Bursa'da faaliyet gösteren ilk 250 firma sonuçları ile uyumdur (<http://www.ilkg250.org.tr/>. 19.11.2017).

Tablo 2: Sektörel Dağılım Sonuçları

Ana Sektörler	Örneklem Frekans	Örneklem Yüzde
Gıda ve Gıda Ürünleri	169	8.5
Tekstil ve Giyim	309	15.5
İnşaat ve Yapı Malzemeleri	306	15.3
Metal ve Madencilik	295	14.8
Makine, Otomotiv ve Otomotiv Yan Sanayi	107	5.4
Hizmet, Eğitim, Sağlık ve Turizm	367	18.4

Tarım ve Hayvancılık	87	4.4
Bilişim ve Bilgi Teknolojileri	87	4.4
Ağaç, Orman Ürünleri ve Mobilya	206	10.3
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	67	3.4
Toplam	2000	100.0

Tablo 3'te ise ankete katılan çalışan bireylerin işteki statülerinin dağılımları gösterilmektedir. Çalışanların %30.2'si İşçi, %25.1'i Ustabaşı veya Şef olduğu görülmektedir. Yani ankete katılan çalışanların %55.3'ü "Mavi Yakalı" olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Çalışanların Statü Dağılım Sonuçları

Çalışan Statüsü	Frekans	Yüzde
İşçi	604	30.2
Ustabaşı/Şef	501	25.1
İdari Personel	298	14.9
Müdür Yardımcısı	271	13.6
Müdür	283	14.2
Diğer	43	2.2
Toplam	2000	100.0

Buna karşın toplamda geriye kalan %42.7'si ise İdari personel, Müdür Yardımcısı ve Müdür olduğu görülmektedir. Yani ankete katılan çalışanların %42.7'sinin "Beyaz Yakalı" olduğu söylenebilir. Tablo 4'te ise çalışmada kullanılan nicel değişkenlere ilişkin betimsel istatistik sonuçları üzerinde durulmaktadır.

Tablo 4: Nicel Değişkenler İçin Betimsel İstatistik Sonuçları

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	33.67	11.16
Ücret	2268.69	1739.67

Tablo 4'e göre çalışanların yaş ortalamalarının 33.67 veya yaklaşık 34 yaşında oldukları görülmektedir. İlgili değişkenin standart sapması ise 11.16 olarak hesaplanmıştır. Çalışan ücretlerinin ortalama 2268.69 TL'dir. Ücret değişkeninin standart sapması ise 1739.67 TL olarak bulunmuştur.

B. Model Uygunluk Testleri Sonuçları

Tahmin edilen lojistik regresyon sonuçlarına geçmeden önce, model uygunluk testleri ile modelin uygun olup olmadığı değerlendirilmelidir. Bu amaçla Omnibus ve Wald istatistikleri, Hosmer-Lemeshow Testi ve Doğru Sınıflama Oranları gibi yöntemler kullanılmaktadır.

Tablo 5'te Omnibus testine göre modelin hesaplanan ki-kare değeri 319.993'tür. Modelin serbestlik derecesi 26 ve anlamlılık düzeyi 0.000 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5: Model Katsayılarının Omnibus Test Sonuçları

	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Önem Düzeyi
Step	319.993	26	0.000
Block	319.993	26	0.000
Model	319.993	26	0.000

Modelin uyum iyiliğinin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemlerden bir diğeri Tablo 6'da yer alan doğru sınıflandırma tablosudur. Kurulan lojistik regresyon modelinin doğru sınıflandırma yapıp yapılmadığını göstermek için Tablo 6'da sınıflandırma tablosu verilmektedir.

Tablo 6: Doğru Sınıflandırma Oranı Sonuçları

Gözlenen		Tahmin Edilen		
		Memnuniyeti		Doğru Sınıflama Oranı
		Yok	Var	
Memnuniyeti	Yok	87	350	19.9
	Var	54	1476	96.5
Toplam Yüzde				79.5

Sınıflandırma tablosu sonuçlarına göre, çalışan bireyin gerçekte işinden memnun değilken, memnun olmadığı tahmin edilen 87, memnun olduğu tahmin edilen ise 350 yani işinden memnun olmayanlar doğru sınıflama oranı %19.9'dur. Benzer şekilde birey gerçekte işinden memnun iken, işinden memnun olmadığı tahmin edilen 54'tür. Aksine işinden memnun iken, işinden memnun olduğu tahmin edilen 1476 çalışandır. Yani gerçekte işinden memnun olanların doğru sınıflama oranı %96.5'dir. Genel sonuçlar dikkate alındığında modelin doğru sınıflama oranı %79.5'dir. Bu oran modelin uyumunun iyiliğinin başarısını göstermektedir.

Modelin uyumunun iyiliğinin değerlendirilmesinde kullanılan başka bir ölçü ise Hosmer-Lemeshow testidir. Hosmer-Lemeshow testi gözlenen ve beklenen frekans tablosu kullanılarak olasılık değerleri grubu oluşturulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Hosmer-Lemeshow testi klasik regresyon modelinde olduğu gibi genel bir anlamlılık sınaması gerçekleştirmektedir. Bu bilgiler ışığında Hosmer-Lemeshow test sonuçları Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7: Hosmer-Lemeshow Testi

Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Önem Düzeyi
12.324	8	0.137

Hosmer-Lemeshow testi için sıfır hipotezinin red edilmemesi model uyumlu olduğu anlamına gelmektedir. Tablo 7'de hesaplanan ki-kare değeri 12.324 ve serbestlik derecesi 8 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan değer marjinal anlamlılık düzeyi 0.137 bulunmuştur. Dolayısıyla bu değer %1 veya %5 anlamlılık düzeylerinden oldukça büyük olduğundan, sıfır hipotezi red edilemez. O halde model parametreler yönüyle iyi bir belirleyiciliğe sahiptir.

C. Model Tahmin Sonuçları

Yukarıda model uygunluk testleri ile tahmin edilen modelin uygun olduğunu ortaya koyduktan sonrasında, artık tahmin sonuçları üzerinde durulabilir. Buna göre, Bursa'da çalışan bireylerin işinden memnuniyet düzeyini belirleyen lojistik model tahmin sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tahmin sonuçları incelendiğinde, bağımsız değişkenler bütün olarak alındığında sadece yaş değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Diğer bağımsız değişkenler; gelir, firmada sosyal yardım olması, mesai ücreti olması, servisinin olması, cinsiyet, çalışanın evli olması, sağlık probleminin olmaması, doğum yeri, firmadaki vardiya sistemi, çalışanın firmadaki statüsü ve firmanın faaliyette bulunduğu sektör değişkenleri ise %1 veya %5 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 8: Lojistik Regresyon Model Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Parametreler	Standart Hatalar	Wald Testi	Serbestlik Derecesi	Önem Düzeyi	Bahis Oranı
Kesme	-1.629	0.429	14.404	1	0.000	0.196
Gelir	0.001	0.000	35.291	1	0.000	1.001
Sosyal Yardım	0.863	0.143	36.416	1	0.000	2.370
Mesai Ücreti	-0.294	0.140	4.415	1	0.036	0.745
Servis	0.599	0.134	20.123	1	0.000	1.821
Yaş	0.001	0.007	0.006	1	0.938	1.001
Cinsiyet	-0.344	0.137	6.292	1	0.012	0.709
Evli	0.573	0.150	14.667	1	0.000	1.773
Sağlık Problemi	0.597	0.285	4.392	1	0.036	1.817
Doğum Yeri			8.054	2	0.018	
Doğum Yeri (1)	-0.348	0.125	7.772	1	0.005	0.706
Doğum Yeri (2)	-0.444	0.541	0.673	1	0.412	0.641
Vardiya			8.042	2	0.018	
Vardiya (1)	-0.478	0.174	7.507	1	0.006	0.620
Vardiya (2)	-0.390	0.244	2.553	1	0.110	0.677
Statü			24.836	5	0.000	
Statü (1)	0.449	0.153	8.575	1	0.003	1.566

Statü (2)	0.709	0.197	12.911	1	0.000	2.033
Statü (3)	0.224	0.197	1.304	1	0.254	1.252
Statü (4)	0.960	0.259	13.734	1	0.000	2.613
Statü (5)	0.710	0.519	1.871	1	0.171	2.035
Sektör			53.058	9	0.000	
Sektör (1)	0.660	0.243	7.339	1	0.007	1.934
Sektör (2)	0.035	0.244	0.020	1	0.887	1.035
Sektör (3)	1.013	0.270	14.103	1	0.000	2.753
Sektör (4)	0.548	0.341	2.582	1	0.108	1.730
Sektör (5)	0.338	0.230	2.171	1	0.141	1.403
Sektör (6)	-0.269	0.315	0.732	1	0.392	0.764
Sektör (7)	1.233	0.422	8.524	1	0.004	3.433
Sektör (8)	1.014	0.295	11.816	1	0.001	2.758
Sektör (9)	1.868	0.519	12.958	1	0.000	6.476

Tahmin edilen parametrelerin bahis oranları incelendiğinde çalışan memnuniyeti üzerinde en etkili olan faktörün 6.476 kat ile Plastik ve Kauçuk sektöründe çalışan bireyler olduğu görülmektedir. Her ne kadar Plastik ve Kauçuk sektörü kadar olmasa da, Bilişim ve Bilgi Teknolojileri (3.433) ve Ağaç, Orman ürünleri ve Mobilya (2.758) sektörleri de önemli etkiye sahiptir. Sektörlerin etkileri incelendiğinde en az etkinin Tarım ve Hayvancılık sektöründe olduğu görülmektedir.

Kişinin örgüt hiyerarşisi içindeki yerini, mesleğinin sağladığı saygınlığı ifade eden statü, iş ve iş dışı yaşam alanı üzerinde etkili olan önemli bir unsurdur. Yapılan araştırmalarda iş memnuniyeti ile statü arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Yöneticiler arasında yapılan araştırmaların sonucu, üst yönetim kademesinde bulunan kişilerin iş tatminlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Uyargil, 1988:26; Bilge vd. 2007, Özyayın ve Özdemir, 2014:255). Nitekim Tablo 8'deki çalışan bireyin işyerindeki statüsünün memnuniyet üzerindeki etkisi incelendiğinde, beklendiği üzere önemli bir faktör olarak görülmektedir. Örneğin tahmin edilen en yüksek oran 2.613 ile Müdür için bulunmuştur. Çalışanın idari personel olması (2.033) yine önemli bir faktördür.

Her ne kadar; gelir, firmada sosyal yardım olması, mesai ücreti, servis olması, medeni durum, cinsiyet, çalışanın sağlık probleminin olmaması, doğum yeri ve firmadaki vardiya sayısı değişkenleri de istatistiksel olarak anlamlı olsa da, bu değişkenler içerisinde en yüksek etki sosyal yardım değişkeninde olduğu görülmektedir.

Lojistik regresyon modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama gücünü ortaya koymak amacıyla klasik determinasyon katsayısı kullanılamaz. Zaten klasik determinasyon katsayısı düşük sonuçlar verdiği için, lojistik regresyon modelinde McFaden R², Cox-Snell ve Nagelkerke R² gibi istatistiklerin kullanılması gerekmektedir. Ancak yine de bu determinasyon katsayıları da kesit verisi çalışmalarında düşük çıkma eğilimindedir. Çalışmada Cox-Snell ve Nagelkerke R² değerleri sonuçları Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9: Model Tahmin Sonuçları

-2 Log Likelihood	Cox & Snell R ²	Nagelkerke R ²
1763.592	0.150	0.230

Tablo 9'da görüldüğü üzere Cox-Snell R² değeri %15.0 ve Nagelkerke R² değeri %23.0 olarak bulunmuştur. Yani bağımsız değişkenler çalışanın işinden memnun olmasının Cox-Snell R²'ye göre %15'ini, Nagelkerke R²'ye göre %23'ünü açıklamaktadır. Her ne kadar bu değerler nispeten küçük görülsede ampirik çalışmalarda özellikle alan araştırması içeren çalışmalarda sıklıkla görülmektedir.

Tahmin edilen lojistik regresyon modeli kullanılarak belirli özelliklere sahip bireylerin işinden memnun olma olasılıkları hesaplanabilir. Bu durumu açıklamak için; 2500 TL geliri olan, sosyal yardım, mesai ücreti ve servisi olan 34 yaşında Bursa doğumlu evli olan bir erkek Müdür ve firma Plastik ve Kauçuk Sektöründe faaliyet gösteriyorsa bu çalışanın işinden memnun olma olasılığı şu şekilde hesaplanır:

$$Z_i = -1.629 + 0.001(2500) + 0,863 - 0.294 + 0.599 + 0.001(34) - 0.344 + 0.573 + 0.597 + 1.868 + 0.96 = 5.727 \quad (7)$$

$$P_i = \frac{1}{1+e^{-Z_i}} = \frac{1}{1+e^{5.727}} = \frac{1}{1+0.0033} = 0.9967 \quad (8)$$

Yani çalışan bu birey %99.67 olasılıkla işinden memnun olacaktır. Örneğin 2500 TL geliri olan, sosyal yardım, mesai ücreti ve servisi olmayan 34 yaşında yurt-dışı doğumlu bekâr olan bir erkek işçi ise ve firma Tarım ve Hayvancılık Sektöründe faaliyet gösteriyorsa bu çalışanın işinden memnun olma olasılığı %46.21'dir. Bu durumlar alternatif seçenekler için de uygulanabilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, literatürde yapılan çalışmalar ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu çalışmaları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür: Toker (2007), Bilge vd. (2007), Okay ve Akçay (2010) Parvin ve Kabir (2010) Tekeli ve Paşaoğlu (2012) Khan vd. (2012) Ashraf vd. (2013) Şahin vd. (2015) Cevher (2015) Kisto (2016) Hossain ve Wadud (2017).

V. SONUÇ

Çalışanların performansı ve verimi, işletmelerin başarısını etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Çalışanların yüksek performans gösterebilmeleri ve verimli bir şekilde çalışabilmeleri ise, onların işlerinden memnun olmalarına bağlıdır. Çalışan bireyin işinden memnun olması hem bireysel faktörler hem de kurumsal faktörlerle açıklanabilmektedir. Çalışan birey işinden memnun olduğunda hem ekonomik hem de sosyal hayatında olumlu etkileri olacaktır. Bu nedenle çalışan memnuniyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesi sadece firmanın piyasa payı ve karlılığını artırması yönüyle değil, aynı zamanda çalışanın sosyal yaşamında da tatmin olmasına katkıda bulunacaktır. Böylece firmanın rekabet gücü de artacaktır. Yani çalışan işinden memnun ise mal veya hizmet kalitesi artacak, dolayısıyla müşteri memnuniyeti yükselecektir. Bu durum çalışanların müşteriler üzerinde köprü özelliği göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Çalışmada Bursa'da çalışan bireylerin memnuniyetini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla lojistik regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları, çalışan bireyin işinden memnun olma üzerinde en önemli faktörlerin firmanın faaliyette bulunduğu sektör ve çalışan bireyin firmadaki statüsü yer almaktadır. Yani firmaların faaliyette bulunduğu her sektör için çalışanın memnuniyet düzeyi aynı değildir. Benzer şekilde çalışanın bulunduğu statü de iş memnuniyeti üzerinde oldukça önem arz etmektedir.

İlaveten çalışan bireyin memnuniyetinin; gelir, firmada sosyal yardım olması, mesai ücreti olması, servisinin olması, cinsiyet, çalışanın evli olup olmaması,

sağlık probleminin olmaması, doğum yeri, firmada vardiya olup olmaması gibi faktörlere de bağlı olduğu belirlenmiştir. Model tahmin sonuçlarına göre sadece yaş değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Elde edilen sonuçlar büyük ölçüde literatür çalışmalarını desteklemektedir.

O halde, işverenler çalışan memnuniyeti üzerinde etkili olan yukarıdaki faktörleri dikkate alarak; çalışanın iş memnuniyeti sağlayabilir ve bu da çalışan verimliliği artırır. Ayrıca çalışanın örgütsel bağlılığı artacağı için işe devam konusunda daha istikrarlı olacaktır. Bu durumda doğrudan firmanın ciro ve karlılığı üzerinde etki gösterecektir.

İleriki çalışmalarda çalışan memnuniyeti için önemli olan faktörlerin firma bazında uzun süre incelenerek, her bir firma için çalışanın memnuniyetini etkileyen faktörler belirlenebilir. Böylece genel sonuçlardan ziyade, firma özelinde sonuçlara ulaşılabilecektir. Her bir firma için belirlen bu sonuç, gerek hali hazırda çalışanların gerekse, işe yeni alınacakların memnuniyetini artırmanın yollarını ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

- AGRESTI, A. (2002), *Categorical Data Analysis*, New Jersey: John Wiley and Sons Inc.
- AKIN, F. (2002), *Ekonometri*, Bursa: Ekin Kitapevi.
- ARABACI, Ö. (2002), *Lojistik Regresyon Analizi ve Bir Uygulama Denemesi*, Uludağ Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- ASHRAF, M. & AHMAD, N. & SHAICKH, O. A. & BHATTI, S. R. & SOOMRO, A. H. (2013), "The Determinants of Job Satisfaction In Public Service Organization", *European Scientific Journal*, 9(35), 362-377.
- BİLGE, F., AKMAN, Y. & KELECİOĞLU, H. (2007), "Öğretim Elemanlarının İş Doyumlarının İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 32-41.
- CEVHER, E. (2015), "İş Doyumunu Etkileyen Faktörler: Butik Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, 152-165.
- DAVRAS, Ö. & GÜLMEZ, M. (2013), "Otel İşletmelerinde Çalışan Memnuniyetine Etki Eden Faktörler: Kemer-Lara-Belek-Side-Alanya Bölgelerinde Bir Çalışma", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24 (2), 167-184.
- GUJARATI, D. N. (1999), *Temel Ekonometri*, Çev. Ümit Şenesen, Gülay. G. Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- HOSMER, D. W. & LEMESHOW, S. (2000), *Applied Logistic Regression*, New York: John Wiley and Sons.
- HOSSAIN, F. F. & WADUD, A. (2017), "Determinants of Job Satisfaction of Bank Employees: A Comparison of State-owned and Private Commercial Banks in Bangladesh", *Paper Presented 21-23 December 2017, 20th Biennial Conference*, Bangladesh.

- JAVED, M. &, BALOUCH, R. &, HASSAN, F. (2014), "Determinants of Job Satisfaction and its Impact on Employee Performance and Turnover Intentions", *International Journal of Learning & Development*, 4(2), 120-140.
- KHAN, A. H: & NAWAZ, M. M. & ALEEM, M. & HAMED, W. (2012), "Impact of Job Satisfaction On Employee Performance: An Empirical Study of Autonomous Medical Institutions of Pakistan", *African Journal of Business Management*, 6(7), 2697-2705.
- KILINÇ, İ. (2017), "Türkiye Medikal Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Memnuniyet Üzerine Bir Alan Araştırması", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 130-143.
- KISTO, M. (2016), "Determinants of Youth Job Satisfaction In Mauritius", *International Journal Of Scientific & Technology Research*, 5(12), 129-144.
- KÜSKÜ, F. (2003), "Employee Satisfaction in Higher Education: The Case of Academic and Administrative Staff in Turkey", *Career Development International*, 8(7), 347-356.
- MURAT, G. & ÇEVİK, E. İ. (2008), "İç Paydaş Olarak Akademik Personel Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Örneği", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 1-18.
- MYSKOVA, R. (2011), "A New Measure of Employee Satisfaction", *Global Journal of Business Research*, 5(1), 101-110.
- OKAY, Ş. & AKÇAY, M. (2010), "Otomotiv Yetkili Servislerinde Çalışanların Memnuniyet Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma", *Politeknik Dergisi*, 13(2), 111-119.
- ÖZAYDIN, M. M. & ÖZDEMİR, Ö. (2014), "Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 251-281.
- PARVIN, M. M. & KABIR, M. M. D., (2011), "Factors Affecting Employee Job Satisfaction Of Pharmaceutical Sector", *Australian Journal of Business and Management Research*, 1(9), 113-123.
- POWERS, D. A. & XIE, Y. (2000), *Statistical Methods for Categorical Data Analysis*, San Diego: Academic Press.
- PEKMEZCİ, T., DEMİRELİ, C. & BATMAN, G. (2007), "İç Müşteri Memnuniyeti: Konya Un Fabrikalarında Bir Uygulama", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 143-156.
- SALEEM, S. & MAJEEN, S. & AZİZ, T. & USMAN, M. (2013), Determinants of Job Satisfaction among Employees of Banking Industry at Bahawalpur", *Journal of Emerging Issues in Economics, Finance and Banking*, 1(2), 150-162.
- SIKOWO, D. C., NAMUSONGE, G. S., MAKOKHA, E. E. & NYAGECHI, A. K. (2016), "Determinants of Employee Satisfaction on Organizational Performance: A Survey of Trans Nzoia County Government", *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(10), 77-94.
- SOYSAL, A. & TAN, M. (2013), "İş Tatminini Etkileyen Faktörlerle İlgili Hizmet Sektöründe Yapılan Bir Araştırma: Kilis İli Kamu ve Özel Banka Personeli Örneği", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 45-63.
- ŞAHİN, L., BACAĞ, B. & GÜLER, M. (2015), "Çalışan Memnuniyetinin Sağlanmasında Temel Dinamikler: Dışsal Faktörlerin Çalışanların Memnuniyet Alguları Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Alan Araştırması", *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(2), 28-44.

- TAŞLIYAN, M. (2007), "Turizm ve Seyahat Sektöründe Çalışanların İş Tatmini İle Müşterilerin Memnuniyeti Arasındaki İlişki: Kahramanmaraş'ta Bir Alan Çalışması", *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 12, 185-195.
- TEKELİ, S. & PAŞAOĞLU, D. (2012), "Türkiye'de Banka Çalışanlarının Performansını Etkileyen Faktörler: Eskişehir İli Kamu ve Özel Banka Örneği", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 177-189.
- TOKER, B. (2007), "Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir'deki Beş Ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 92-107.
- TÜRKAY, O. (2015), "Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma", *Celal Bayar Üniversitesi, İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(1), 239-256.
- UDDIN ARIF, M. Z. & HASAN, M. & KARIM, M. M. (2017), "Factors Influencing Job Satisfaction of Employees of Private Commercial Banks in Bangladesh", *International Journal of Trade and Commerce-IIARTC*, 6(1), 1-12.
- UYARGİL, C. (1988) *İş Tatmini ve Bireysel Özellikler, Türkiye'de Özel Sektörde Yapılmış Bir İş Tatmini Araştırması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını.
- www.ilk250.org.tr.
- www.surveysystem.com.
- www.tuik.gov.tr.
- YAMANE, T. (1973), *Statistics an Introductory Analysis*, New York: Harper International.

SORUNLU KREDİLER BAĞLAMINDA TÜRK BANKACILIĞINDA KREDİ KAYIP KARŞILIĞININ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERE ETKİSİ: PANEL DATA VE ZAMAN SERİLERİ ANALİZİ

Utku ALTUNÖZ¹

Atıf/©: Altunöz, Utku (2018). Sorunlu Krediler Bağlamında Türk Bankacılığında Kredi Kayıp Karşılığının Makroekonomik Değişkenlere Etkisi: Panel Data ve Zaman Serileri Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 63-82

Özet: Çalışmanın amacı kredi kayıp karşılıklarının makro ekonomik dengelerle iletişimini analiz ederek Türkiye için hangi değişkenin kredi kayıp karşılığıyla etkileşim içinde olduğunu anlayarak literatüre katkıda bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada kredi kayıp karşılığının makroekonomik değişkenlere etkileri kapsamlı bir şekilde alınmıştır. Öncelikle Türkiye'deki sorunlu kredilerinin durumu gerçekleşmeler doğrultusunda ele alınmış ve sorunlu kredilerin bankacılık sektörüne ve makro ekonomik etkileri irdelenmiştir. Akabinde yerli ve yabancı literatür taramasına yapılmıştır. Son bölümde ise kredi kayıp karşılığının makro ekonomik dengelere etkisi banka ve makro ekonomik değişkenlerle panel ve zaman serisi analizleri ile test edilmiştir. Havuzlandırılmış statik ve Dinamik regresyon sonuçlarına göre Ekonomik büyümedeki azalış kredi kayıp karşılığında artışa neden olmuştur. Benzer şekilde kurda meydana gelen artış (TL'nin devalüasyonu) kredi kayıp artışa neden olmuştur. M3 para arzındaki ve faiz oranındaki artış ise kredi kayıp karşılığını azaltmıştır. Enflasyon ve faiz değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiştir. Bankacılıkla ilgili toplam aktifler ve personel sayısı değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu anlaşılmıştır. Zaman serisi analizinde ise Enflasyon ve faiz değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiş olup diğer değişkenler statik ve dinamik analizle aynı sonuçları vermiştir. Her üç model toplu olarak ele alındığında çalışma literatüre Türkiye'de kredi kayıp karşılığının ekonomik büyüme, kur ve para arzı ile belirlendiği sonucunu kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sorunlu Kredileri, EKK Yöntemi, Zaman Serileri, Kredi Kayıp Karşılığı.

JEL Sınıflandırması: G21, G39, C22

Makale Geliş Tarihi: 30.11.2017 / Makale Kabul Tarihi: 06.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, E-posta: utkual@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-0232-3108

In The Light of Non-Performing Loan, the Effect Of Loss Loan Provision On The Macroeconomic Variables in Turkish Banking: Analaysis Of Panel Data And Time Series

Citation/©: Altunöz, Utku (2018). *In The Light of Non-Performing Loan, the Effect Of Loss Loan Provision On The Macroeconomic Variables in Turkish Banking: Analaysis Of Panel Data And Time Series*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 63-82

Abstract: *The purpose of the study is to analyze the macroeconomic balance communication of loan loss provisions and to contribute to the literature by understanding what variables interact with credit losses for Turkey. For this purpose, the effects of the macroeconomic variables of the credit loss provision in working have been taken in a comprehensive way. Firstly, the situation of the problematic loans in Turkey was discussed in the direction of realization and the banking sector of the problematic loans and the macroeconomic effects were examined. It was followed by a search of domestic and foreign literature. In the last part, the effect of the macroeconomic stabilization of the loan loss reserve was tested by panel and time series analyzes with bank and macroeconomic variables. The decline in economic growth due to the pooled static and dynamic regression results led to an increase in the credit loss reserve. In the same way, the increase in wages (the devaluation of the TL) led to an increase in credit losses. The increase in the M3 money supply and the interest rate has reduced the credit loss reserve. Inflation and interest rate variables gave statistically insignificant results. It is understood that the variables related to the total assets and the number of personnel related to banking are statistically insignificant. In the time series analysis, the inflation and interest variables gave statistically insignificant results, while the other variables gave the same results as the static and dynamic analysis. When all three models are considered collectively, the study literature has given the result that credit loss in Turkey is determined by economic growth, exchange rate and money supply.*

Keywords: *Non-performing Loans, ordinary least squares, loss loan provision*

JEL Classification: *G21, G39, C22*

I.GİRİŞ

Türk bankacılık sisteminde yeniden yapılanma sürecinin en önemli yapıtaşlarından biri 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun yayımlanmasıdır. Bankalar Kanunu'nun temel çerçevesi, bankacılık sektörünü tek elden denetleyecek denetim otoritesinin oluşturulmasının yanında uluslararası standartlar çerçevesinde yönetilmesidir. Bu amaçla oluşturulan mekanizmaların en önemlilerinin başında kredi kayıp karşılıkları gelmektedir. Banka en iyi şekilde yönetilse bile yine de kayıplarla karşılaşacaktır, bu doğaldır, ancak o zaman bile faaliyetlerinin sorunsuz sürdürebilmesinin bir yolu vardır: Karşılık ayırmak. Bu yönü ile karşılık tam anlamı ile bankacılığın sigortasıdır(Özgür,2000:32).

Temel işlevlerinin mevduat toplamak ve topladıkları mevduatları kredi olarak kullandırmak olan bankalar, yöntem uygulamalarına rağmen kredi risklerini minimize edememekte ve batık kredilerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bankalar, kullandırdıkları kredilere belirli oranlarda karşılık ayırarak kendilerini, kredi kayıplarından dolayı oluşabilecek zararlara karşı korumaya çalışmaktadırlar. Kredi kayıp karşılığı (Loss Loan Provision) olarak kullanılan bu kavram, makroekonomik dengeleri de önemli şekilde etkilemektedir.

Banka karşılığı, mevcut portföyündeki kredilerde gerçekleştiği düşünülen ancak henüz tespit edilememiş kayıpları için, portföyünde henüz gerçekleşmemiş ancak gelecek dönemlerde gerçekleşmesi beklenen kayıplar için ve/veya bunların her ikisi için de ayrılabilir. Bununla birlikte diğer şirketlere göre daha fazla güven unsuruna ihtiyaç duyan bankalar kayıplarını fazla olarak göstermek istemezler.

Çalışmanın amacı kredi kayıp karşılıklarının makro ekonomik dengelerle iletişimini analiz ederek Türkiye için hangi değişkenin kredi kayıp karşılığıyla etkileşim içinde olduğunu anlayarak literatüre katkıda bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada kredi kayıp karşılığının makroekonomik değişkenlere etkileri kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Öncelikle Türkiye'deki sorunlu kredilerinin durumu gerçekleşmeler doğrultusunda ele alınacaktır. Sorunlu kredilerin bankacılık sektörüne ve makro ekonomik etkilere etkisinin irdelenmesinin ardından yerli ve yabancı literatür taramasına yer verilecektir. Son bölümde ise kredi kayıp karşılığının makro ekonomik dengelere etkisi banka ve makro ekonomik değişkenlerle panel ve zaman serisi analizleri ile test edilecektir. Bu bağlamda temel makroekonomik

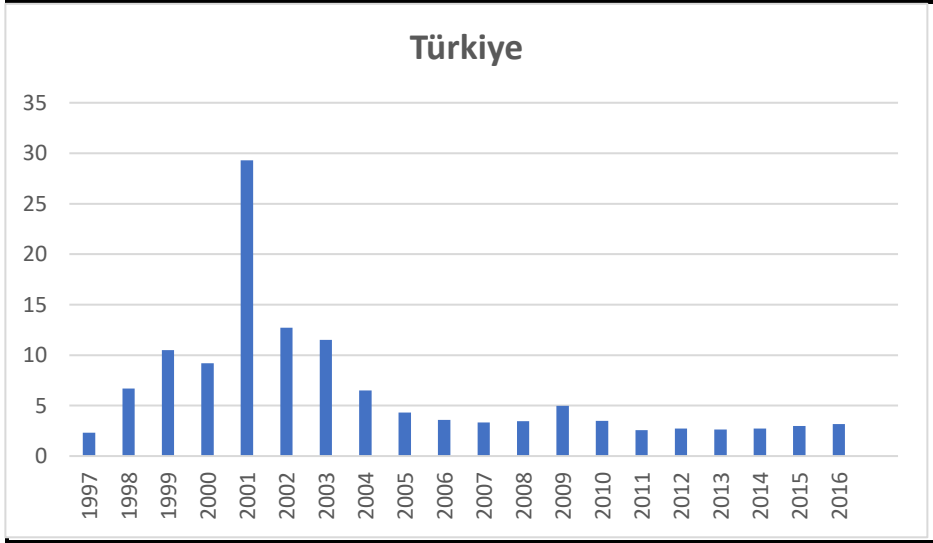
göstergeler olan Gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYİH), enflasyon, kur, faiz oranı ve M3 geniş kapsamlı para arzı ile bankacılıkla ilgili iki önemli gösterge olan aktif oranı ile banka çalışan sayıları ekonometri analize eklenecektir.

II. TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SORUNLU KREDİLERİN DURUMU VE KREDİ KAYIP KARŞILIĞINDAKİ GELİŞMELER

1980 kararları ve sonrasında benimsenen politikalar, yaşanan kronik enflasyon, döviz ve faiz riskinin artması, kredi maliyetlerinin yükselmesi batık ve sorunlu (takipteki) krediler problemini beraberinde getirmiştir (Yıldırım, 1984: 14). Bankalar tarafından kullanılan kredilerin vadeleri gelmesine rağmen anapara ve faizinin ödenmemesi durumuna kredinin takibe düşmesi adı verilmektedir. (Lata, 2014: 1).

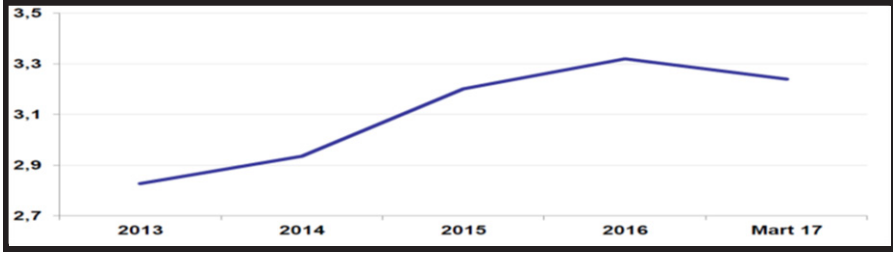
Türk bankacılık tarihinde sorunlu krediler konusunda trajik artışı 2001 krizi ile yaşamıştır. 2001 krizi ile birlikte kullanılan kredilerin üçte biri batık kredi durumuna dönmüştür. Şahbaz ve İnkaya'ya göre (2014) bu dönemde geri dönmeyen krediler üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; özel bankalarca kullanılan ve geri dönmeyen krediler, kamu bankalarınca kullanılan ve geri dönmeyen krediler ve iflas sonucu TMTF'ye devredilen özel bank bağlantılı borç verme durumlarıdır. Grafik (1) de 1997-2016 yılları arasında sorun kredilerin seyri izlenebilmektedir.

Grafik 1: Türkiye’de Sorunlu (Takibe Alınan) Kredilerin Durumu (1997- 2016)

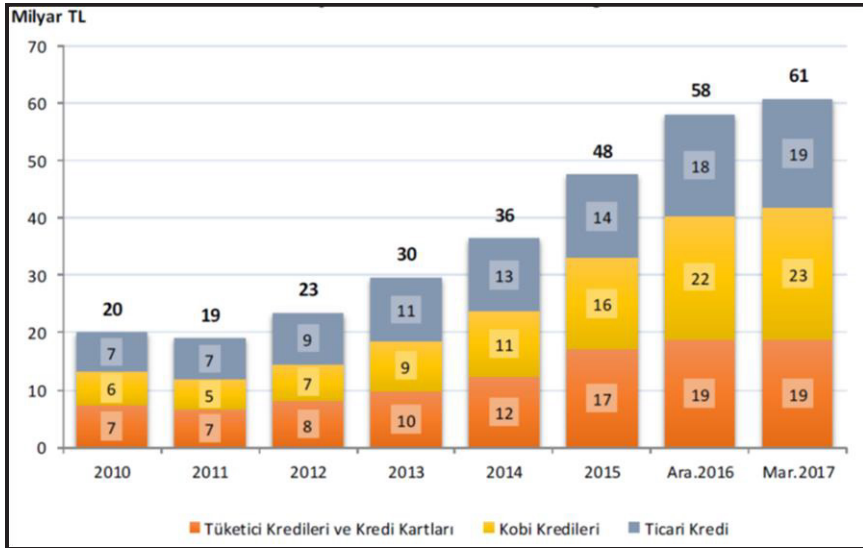

Kaynak: http://www.theglobaleconomy.com/Turkey/Nonperforming_loans/

Grafik (1) de en dikkat çekici artış 2001 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte Türk bankacılık sektöründe yaşanan kriz reel faiz oranlarının ciddi şekilde artmasına neden olmuş, üretim hacmini baltalamış ve şirketlerin bilanço yapılarının bozulmasını beraberinde getirmiştir. Tüm bu olumsuzlukların sonucunda bankacılık sektöründe kullanılan kredi hacminde ciddi daralma meydana gelmiştir. Grafikten izlenebileceği gibi 1997 yılında sorunlu kredilerin oranı %2,5 seviyelerinde iken 1998 yılında iki katından fazla artarak %7 seviyelerine ulaşmıştır. 2000 yılında %11 seviyelerinde seyreden bu oran krizle birlikte 3 kat artışla %29 seviyesine yükselmiştir. Bu tarihten itibaren bankacılık sisteminde gerçekleştirilen köklü değişiklikler ve düzenlemelerle sistem oldukça güçlü bir yapıya bürünmüş ve takibe düşen kredilerde 2002 yılından 2007 yılına kadar ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu seviyeler 2016 yılına kadar korunmuş olup 2016 yılına gelindiğinde takipteki kredi oranı %7 oranında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte BDDK 2016 yılı raporuna göre mart ayı itibariyle altı aydır üst üste artış gösteren sorunlu krediler son 5 yılın zirvesine tırmanmıştır. Bur durum Grafik (2) de izlenebilmektedir.

Grafik 2: Takipteki Alacaklar / Toplam Krediler (% , Özel Karşılık Öncesi)

Söz konusu tarih itibariyle toplam bankacılık sektöründe, takibe alınan kredilerin toplam nakdi kredilere oranı %3,2 olarak gerçekleşmiştir. Kabaca 49 milyar TL büyüklüğü ulaşmış olan takipteki kredilerde gelenen seviye 2011 yılından beri yüksek noktada bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda kredi takip sayısındaki artışın en önemli sebebi olarak turizm sektöründeki problemler, zayıf Türk Lirası, yüksek fonlama maliyeti ve özel sektör üzerindeki baskılar sayılabilmektedir. Türkiye 'de takipteki kredilerin gelişim süreci grafik (3) te izlenebilmektedir.

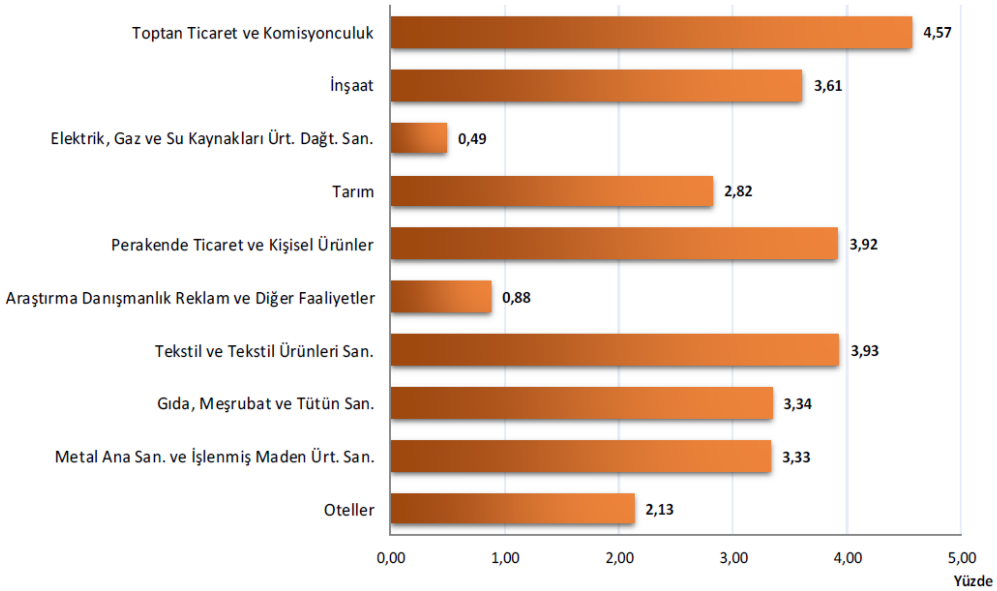
Grafik 3: Türkiye'de Takipteki Kredilerin Gelişimi

Kaynak: BDDK

Grafik (3)' e göre 2010 yılından Mart 2017 yılına kadar Türkiye'de ki takipteki kredi gelişimine bakıldığında tüketici kredileri ve kredi kartları ile KOBİ ve ticari kredilerin hemen hemen eşit bir dağılım sergiledikleri gözlemlenmektedir.

Kredi kullanımındaki sorunların sektörel olarak analiz edildiğinde Toptan Ticaret ve Komisyonculuk ile Tekstil ve Tekstil Ürünleri Sanayiindeki kredilerin takibe düşüşte başı çektiği görülmektedir. Grafik (4), Mart 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de Sektörlere ilişkin Takibe Dönüşüm Oranları detaylıca izlenebilmektedir.

Grafik 4: 2017 Türkiye'de Kredi Kullanım Oranın (Mart 2017 İtibarıyla)

Kaynak: BDDK

Grafik (4) e göre Toptan Ticaret ve Komisyonculuk ile Tekstil ve Tekstil Ürünleri Sanayiindeki takibe dönüşüm oranı %4.57 ve %3,61 ile başı çekmektedir. Bu iki sektörü perakende ticaret ve kişisel ürünler sektörü takip etmektedir. En az kredi dönüşüm oranı ise Elektrik, gaz ve Su Kaynakları Üretim ve Dağıtım Sanayii ile Araştırma, Danışmanlık, Reklam ve Diğer Faaliyetler sektöründe gerçekleşmiştir.

Bankalar, Söz konusu takibe dönüşüm oranı ve mali tablolarına yansıtılmak suretiyle tahsil edemedikleri portföy değer kayıplarını, vadelerinde ertelemeye

gittikleri kredi kullandırışlarını ve kredi portföylerindeki cari kayıpları karşılık ayırmak suretiyle raporlamaktadırlar. Acar'a göre (2010) karşılık terimi, bankaların varlıklarının temel kalemlerinden kredi alacaklarında meydana gelen ya da gelmesi olası zararlar için ayırdıkları ihtiyatları tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu durum da doğrudan bankacılık sektörünü, finans sektörünü ve makroekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

III. SORUNLU KREDİLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YARATTIĞI OLUMSUZ ETKİLER

Sorunlu krediler bankacılık sektörüne ve buna bağılı olarak makroekonomik dengelere olumsuz etkide bulunurlar. Bankalar kredi tahsis ederken yüksek ve düşük riskler arasında orta yolu bulmak durumundadırlar. Ağaoğlu'na (1989) göre bu şartı gerçekleştiremeyen ve düşük düzeyde riski üzerine alan bankalar, pazardaki önemli pek çok fırsatı ellerinden kaçıracaklardır. Takipteki krediler bankacılık sektöründe çeşitli problemleri de beraberinde getirmektedir (Dickinson ve Hou ,2007: 5). Ayrıca bankaların takipteki kredi sayısı ile başarısızlık oranı arasında doğru orantı olduğu düşünöldüğünde söz konusu başarısızlığın bankaların performans verimliliğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda, takipteki kredi sorununu daha da tetiklemektedir.

Söz konusu durumun yarattığı sorunların başında finansal krizler gelmektedir. Diğer bir ifadeyle gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerde takipteki kredi miktarı oranı ile banka başarısızlıkları ve ölkedeki finansal krizlerin genel olarak ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Polodoo vd. (2015) bu durumun ekonominin itici gücü olan reel sektörü negatif etkilediğini savunmaktadır. Takip hesaplarına aktarılan bir kredi, doğrudan banka bilançosunu olumsuz etkileyecek ve bilançodaki kredi hesapları azalırken takipteki hesaplar arttı kaydedecektir. Bu durumun doğal sonucu olarak bankalar kazandıkları düzenli kredi faizi kazancından mahrum kalacaklardır (Selimler, 2015: 169). Böylelikle takip sürecinde özel karşılık ayıracağından da faiz dışı giderleri artacak, zaten vade uyumsuzluğu ile faaliyetlerine devam ettiğinden, kısa vadeli olarak bağladıkları kaynaklarını ne zaman tahsil olunacağı bilinmeyen hesaplara bağlamış olacaktır.

Sorunlu kredilerin ilk etkisi bankacılık sektörü üzerinde olmaktadır. Sorunlu krediler banka bilançosunu bozrak aktif pasif dengesini bozacak, banka likidite oranlarını olumsuz yönde etkileyecektir. Bununla birlikte ayrılan özel karşılık oranlarında artış meydana gelecek ve kârlılık bu durumdan olumsuz

yönde etkilenecektir. Bu durumdan mali sektörün yanında reel sektör de doğrudan etkilenecektir. Bu durumun sonucu olarak kredi maliyetleri artacak, kredi talebinde bulunan reel sektöre bankalar kredi vermekte isteksiz davranacaklardır. Bu durum finansman ihtiyacı içinde olan işletmeleri de olumsuz anlamda etkileyecek ve işletmeler üretimi kısarak işten çıkarma yoluna gidebileceklerdir. Ayrıca takibe düşen kredi miktarı kadar daha az kâr elde edecek olan kamu bankaları, ilgili tutar kadar bütçeye daha az kaynak aktarmış olacaklar ve bütçe üzerinde olumsuz etki meydana getireceklerdir(Hatipoğlu vs.2015:87).

IV. LİTERATÜR

Liu vd. (1997) literatürdeki kredi kayıp karşılıklarının, banka hisse senedi getirileri ve gelecekteki nakit akışları ile pozitif olarak ilişkili olduğunu varsayımından hareketle yapmış oldukları çalışmalarında söz konusu durumun sadece sermayeli bankalar için sadece geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Kima ve Krossb (1998) çalışmalarında 1989 yılında yapılan bankacılık düzenlemelerinin öncesinde ve sonrasında kredi kayıp karşılığı ile bankaların sermaye ilişkilerini araştırmışlardır. Çalışma sonucu düşük sermaye oranlı bankaların, 1990-1992 döneminde, 1985-1988 dönemine kıyasla, kredi karşılığı karşılıklarını azalttığını ve karşılıksız kredi oranını arttırdığını göstermektedir. Sermaye oranının yüksek olduğu bankalar kayıp karşılıklarında herhangi bir farklılık göstermemekle birlikte, 1990-1992 döneminde karşılıksız kredi oranlarını önemli ölçüde artırmıştır. Ahmed vd. (1999) banka kayıp karşılıklarının gelecekteki banka kazançları üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında kredi kayıp karşılığının gelecekteki kazanç ve kârı negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Cavallo ve Mainoni (2002) çalışmalarında borçluların kredi itibari değerlerini değerlendirme tekniklerinde son zamanlardaki ilerlemelerin de etkisiyle bankanın aşırı sermaye gereksinimleri vaklasımıyla tutarlı bir şekilde kredi kavın vedeklerini genişletmevi mümkün kıldığını göstermektedir. Laeven ve Mainoni (2003) yaptıkları çalışmada dünyadaki pek çok bankanın döngüsel durğunlukların başlamış olduğu kötü krediler için provizyonu geç kalacakları zamana kadar erteledikleri ve durumun bankaların gelir ve sermaye üzerindeki olumsuz etkilerini büyüttüğünü gösteren ampirik kanıtlara ulaşmışlardır. Pain (2003) İngiltere merkez bankası için İngiliz bankaları üzerine yaptığı çalışmada kredi kavın karşılığı ve ekonomik büyümeye ilişkisini araştırmış ve İngiltere için söz konusu iki değişken arasında negatif

bir ilişkinin varlığına ulaşmıştır. Kanagaretnam vd. (2009) denetçinin itibarının ve bankaların kredi riskinin karşılanmasının nivasa değerlendirilmesini nasıl değerlendirdiğini kredi kavım karşılığı bağlamında inceledikleri çalışmalarında banka yöneticileri ve yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisini hafiflettiği ve isteğe bağlı kredi kavım provizyonuyla iletilen bilgileri güçlendirdiği sonucuna ulaşmıştır. Savim ve Ardıc (2012) çalışmalarında kredi karşılık kalemlerinin dışa vansıma hicimlerini araştırdıkları çalışmalarında bankaların avırdığı özel kredi karşılıklarının diğer şirketlerden avrı tutularak ve vergi kanunları dışındaki bir vasal düzenlemeyle vergi matrahından indirilmesi, verileme ilkeleri açısından uygun görülmeyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Hatınoğlu vd.(2015). Türk Bankacılık Sektöründe Takinteki Kredilerin Merkezi Yönetim Bütçesi Üzerindeki Etkilerini kredi karşılıkları bağlamında araştırdıkları çalışmalarında hızlı ve etkin bir tahsil sistemi oluşturulması gerekliliği sonucuna ulaşmışlardır.

V. EKONOMETRK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde kredi kayıp karşılığı ile makroekonomik değişkenlerin etkileşimi zaman serileri ve panel data analizleri ile test edilecektir. Çalışmadaki analiz için Duvan ve Yurtoğlu'nun (2004) çalışması referans alınmıştır. Çalışmada analize dahil olan değişkenler çeyrek dönemli veriler olup 2005-2016 yıllarını kapsamaktadır. Analizde kullanılan bağımlı değişken kredi kayıp karşılığı olup 25 adet ticari banka verisi olarak analize dahil edilmiştir. Tüm değişkenler oransal olarak analize dahil edilmiştir.

Analizde kullanılacak bağımsız değişkenler ise reel GSYİH, Enflasyon (GSYİH fiyat deflatörün 2003=100), faiz oranları (hazinenin ödünç verme faiz oranı), Türk Lirası / Amerikan Doları kuru (TL/\$), M3 Para Arzı, i bankası için toplam aktifler ($i/25$, i bankasının aktif oranı olup bir etkinlik göstergesi) ve i bankasının a zamandaki personel sayısıdır (etkinlik göstergesi). Analizde kullanılacak değişkenler 2 grupta seçilmiş olup ilk grup makroekonomik göstergelerden oluşurken (enflasyon, kur, büyüme, M3 para arzı), diğer grup bankacılık göstergelerinden (kredi kayıp karşılığı, toplam aktifler, personel sayısı) oluşmaktadır.

Tablo 1: Değişkenler, Sembolleri ve Kaynakları

Değişken	Sembol	Kaynak
Kredi Kayıp Karşılığı	lost	Bankalar Birliği ve BBDK
Reel GSYİH	GSYİH	TÜİK
Enflasyon	Inf	TÜİK
Faiz Oranı	Rate	TCMB
TL / Dolar Kuru	TL/\$	TCMB
Para Arzı	M3	TCMB
Toplam aktifler	Asst	Bankalar Birliği ve BDDK
Personel Sayısı	staff	Bankalar Birliği ve BBDK

Literatüre bakıldığında GSYİH değişkeninin kredi kayıp karşılıkları ile ters yönlü bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile kredi karşılıkları ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Yine literatürde kur ve faiz oranı değişkeni ile kredi kayıp karşılığı arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu kabul edilmektedir. Dolar kurundaki artış (TL/\$ paritesindeki azalış) TL'nin değerinin azalması anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda ülke içindeki malların fiyatları göreceli olarak ucuzlayacak, ithalat lehine bir durum olacak ve ihracattaki artış doğrultusunda ekonomik büyüme sağlanacaktır. Daha önce belirtildiği gibi GSYİH değişkeninin kredi kayıp karşılıkları ile ters yönlü bir ilişki içinde olduğu göz önünde tutulduğunda dolar kurundaki artış (TL'deki değer kaybı) ile kredi kayıp karşılığı değişkeni doğru orantılı olacaktır. Teorik olarak faiz oranlarındaki artış ile kredi kayıp karşılığı arasında da doğru orantılı bir ilişki beklenmektedir. Faizlerin artış olduğu dönemlerde borçlarına sadık olan kısmın kredi kullanmada isteksiz davranmasına neden olacaktır. Bankalar da kredi tayinlaması yolu ile kredi kullandırmada isteksiz davranacaklardır. Bu durumda yüksek faizle kredi kullanan kesimler, krediye ısrarla ihtiyacı olan ve kredi performansı iyi olmayan kişileri akıllara getirmektedir. Bu gibi durumlarda kredi geri dönüşlerinde yaşanan problemler, kredi kayıp karşılığında artışa neden olacaktır. Enflasyonist dönemlerin faiz oranı ile doğru ilişki içinde olduğu düşünüldüğünde enflasyon artışlarını önlemek için alınacak tedbirler faizlerin artmasına yol açacak ve bu durum da kredi kayıp karşılığını arttıracaktır. Diğer bir değişken olan M3 para arzındaki artış, toplam talebi ve büyümeyi doğru orantılı olarak etkileyecek ve bu durumda kredi kayıp karşılığı ile negatif ilişki halinde olacaktır. Analize konu olan bankacılıkla ilgili toplam

aktifler ve banka personel sayısı bankaların etkinliği üzerinde doğrudan etkili olarak kredi kayıp karşılığını etkileyeceği için göz önünde bulundurulmuştur.

Ekonometrik analizlerde analize dahil olan değişkenlerin birim kök içermemesi, diğer bir ifadeyle durağan olmaları gerekmektedir. Çalışmada kullanılacak iki birim kök testinden biri Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen Augmented Dickey-Fuller (ADF) testidir.

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta t + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

(1), (2) ve (3) numaralı denklemlerdeki ΔY_t analize konu olan değişkenin birinci farkını ifade etmektedir. Denklemlerdeki k gecikme uzunluğunu, t zaman trendini, ΔY_{t-i} bir dönem gecikmeli fark terimini, ε_t ise hata terimini ifade etmektedir. ADF testlerinde H_0 ve H_1 olmak üzere iki hipotez kurulmakta olup boş hipotez, serinin birim kök içerdiğini iddia etmektedir. Sonuçta boş hipotezin ret edilememesi birim kökün varlığı sonucunu doğuracaktır. Tablo 2'de ADF birim kök testleri izlenebilmektedir.

Tablo 2: ADF Birim Kök Test Sonuçları

	Sabit		Sabit ve trend	
	Seviyede	Birinci Fark	Seviyede	Birinci Fark
lost	-0.80	-3.32***	-3.02	-3.51***
GSYİH	-0.88	-1.29**	-7.69	-8.50**
inf	-1.30	-1.59***	-3.47	-4.40***
rate	-1.41	-2.50***	-2.20	-4.41***
TL/\$	-1.33	-1.60***	-5.34	-5.34***
asst	-1.41	-2.56***	-3.23	-4.43***
staff	-1.33	-1.70***	-5.34	-5.79***
M3	-3.30 (0.88)	-6.412(0.003) ***	-	-3.666(0.001)*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Yapılan ADF birim kök testi sonuçlarına göre analize dahil edilen değişkenlerin hiçbiri seviyede durağan değilken birinci farkları alındığında durağan hale gelmişlerdir.

Perron (1989) zaman serilerin çoğunun birim kökle karakterize olamayacağını, yaşanabilecek önemli yapısal gelişmelerin zamanının bilinmesi varsayımıyla söz konusu kırılmaların modele eklendiği bir birim kök modeli geliştirmiştir.

ADF birim kök testinde kullanılan regresyon denklemleri PP modelinde de olduğu gibi kullanılmaktadır; Bununla birlikte bir önceki terime ait parametresinin (δ) τ istatistiğinde parametrik denilemeyecek düzeltme yapılarak, oto korelasyon problemini ortadan kaldırmaktadır.

Kullanılan regresyon denklemi;

$$\Delta Y_t = \beta' D_t + \pi Y_{t-1} + u_t \text{ ve } u_t \sim I(0) \quad (4)$$

Tablo 3: Philips Perron Birim Kök Sonuçları

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trend	
	Seviyede	Birinci Fark	Seviyede	Birinci Fark
lost	-3.521(0.07)	-5.752(0.000) **	-1.968(0.165)	-2.781(0.000) *
GSYİH	-3.534(0.67)	-4.842(0.000) ***	-3.212(0.76)	-4.871(0.000) **
inf	-3.941(0.94)	-4.618(0.000) ***	-3.362(0.72)	-4.171(0.000) *
rate	-2.412(0.71)	-3.012(0.008) ***	-2.972(0.40)	-3.912(0.000) *
TL/\$	-2.108(0.88)	-2.412(0.003) ***	-3.742(0.61)	-3.991(0.001)*
asst	-2.412(0.71)	-3.012(0.008) ***	-2.972(0.40)	-3.912(0.000) *
staff	-3.108(0.88)	-6.412(0.003) ***	-3.742(0.61)	-3.666(0.001)*
M3	-3.111(0.88)	-4.312(0.003) ***	-3.662(0.61)	-3.606(0.001)*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Philips perron birim kök testi de ADF sonuçları ile benzerlik göstermiş olup değişkenlerin hiçbiri seviyede durağan I(0) değilken birinci farkları alındığında durağan I(1) sonucu vermektedir.

Ekonometrik analiz panel veri ve zaman seri analizi olmak üzere iki bölümden oluşacaktır. Panel analiz banka verilerine dayalı hükümlerin belirleyicilerini araştırmak için kullanılacaktır. Bu doğrultuda ekonometrik analize tabi tutmak için, panel verisi ve zaman serisi araçları, özellikle en küçük kareler ve havuzlanmış en küçük kareler ile istatistiksel çıkarımlar kullanılır. Bu amaçla kurulan model eşitlik (4) de izlenebilmektedir.

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X1_t + \beta_2 X2_t + \beta_3 X3_t + \beta_4 X4_t + \beta_5 X5_t + \beta_6 X6_{it} + \beta_7 X7_{it} + u_{it} \quad (4)$$

Eşitlik (4) de y_{it} kredi kayıp karşılığını ifade ederken $X1_t$ t zamandaki GSYİH'yi, $X2_t$ t zamandaki fiyatlar genel seviyesini, $X3_t$ t zamandaki nominal faiz oranını, $X4_t$ TL/\$ kurunu, $X5_t$ M3 Para arzını, $X6_{it}$ t zamandaki toplam aktifleri (i bankasının toplam aktifleri / 25 bankanın toplam aktifleri, $X7_{it}$ banka çalışan sayısını ve u_{it} hata düzeltme katsayısıdır. Havuzlama OLS yönteminin avantajı, modeldeki parametrelerin daha güvenilir tahminlerinin elde edilebilmesidir.

Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli (Pooled OLS) sunduğu olduğu tahmin sonuçlarının kabul ettiği hipotezlerden biri yatay kesit veri matrisleri arasında farkın olmadığını kabul etmesidir. Diğer bir deyişle, söz konusu model bütün yatay kesitler için bir ortak sabit terim tahmin etmektedir (Sayılğan ve Süslü, 2011: 84). Panel veri yöntemi firmalar, hanehalkları, ülkeler, vb. kesit gözlemlerinin belli bir zaman aralığında bir araya getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Baltagi, 2008: 1). Bağımsız olarak birleştirilen yada havuzlanan kesit veri seti (pooled data) ise, zamanın farklı noktalarından (genellikle farklı yıllardan) ve büyük nüfuslardan rassal örnekleme yoluyla elde edilmektedir. Eğer rassal örnek değişik zaman dönemlerinden çekilirse, örnek sonuçlarının birleştirilmesi, bağımsız olarak birleştirilmiş kesit verilerini oluşturmaktadır. Yani farklı rassal örneklemeler, farklı zaman dönemlerinden sağlandığında, bağımsız kesit verileri meydana gelmektedir. Bu veri setlerinin özelliği, bağımsız örneklem gözlemlerinden oluşmaktadır (Kızılgöl ve Üçdoğruk, 2011: 378). Hem sabit terim hem de eğim katsayılarının birimlere ve zamana göre değişmediği durumda, birleştirilmiş veri regresyonundan bahsedilmektedir. Çalışmada kredi kayıp karşılığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin stabil olduğuna karar verilmesi nedeni

ile en uygun tahmin yöntemi olarak havuzlanmış en küçük kareler tahmin yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca panel veri analizlerinde en etkin tahmin metodunu tespit etmek için, F testi ve Breush Pagan ve white heteroskedasticity testi kullanılmıştır. Eşitlik (4) ile ilgili statik denklem sonuçları tablo (4)de izlenebilmektedir. Çalışmada denklem (1) statik regresyon yöntemiyle tahmin edilecektir. Ayrıca kredi kayıp karşılığı değişkeninin kısmen kendi geçmiş gözlemlerine dayandığı varsayılmaktadır ve bu nedenle model denklem (2) deki gibi dinamik regresyon yöntemiyle tahmin edilecektir.

Regresyon denklemi;

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X1_t + \dots + \beta_7 X7_{it} + \delta_1 y_{i(t-1)} + \dots + \delta_4 y_{i(t-4)} + u_{it} \quad (2)$$

Tablo 4: Statik Eşitlik İçin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği	P Değeri
GSYİH	-0.811(0.33)	-2.18	0.000
inf	0.22(0.187)	1.11	0.001
rate	0.661(0.022)	1.00	0.001
TL/\$	0.511(0.100)	3.88	0.000
asst	0.19 (0.136)	1.22	0.11
staff	0.07(0.040)	1.00	0.31
M3	-0.71(0.30)	-1.88	0.00
Sabit terim	-0.10(0.088)	-1.12	0.210
Gözlem (T):25			
$R^2 = 0.76$			
Düzeltilmiş $R^2 = 0.72$			
Modelin geneli için F istatistiği: 3.40 (P Değeri: 0.00005)			

Tablo 4 de parantez içindeki değerleri standart hatayı ifade etmektedir. Modelin tümünün anlamlılığı için F testi =3.40, p-değeri = 0,00005

olduğundan için H_0 (Yokluk Hipotezi, model tamamıyla anlamsızdır) reddedilecektir ve istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde model tümüyle anlamlıdır.

R kare = 0,76 bağımlı değişken olan kredi kayıp karşılığı değişkenindeki değişimlerin %76 sının modelde yer alan açıklayıcı değişkenler tarafından açıklandığını ifade etmektedir. Modelde hesaplanan düzeltilmiş R kare =0,72,

Bağımlı değişkende meydana gelen değişimlerin %72'sinin modelde yer alan açıklayıcı değişkenler tarafından açıklanacağını ifade etmektedir.

Tablo (4) deki seri korelasyon testinin de göz önünde tutulduğu ve mevsimsellik durumlarının araştırıldığı statik eşitlik için regresyon sonuçlarına bakıldığında büyüme değişkenin katsayısı negatif eğimli olup beklentilerle uyumludur. Ekonomik büyümedeki %1 lik azalış kredi kayıp karşılığında %0,8 oranında artışa neden olacaktır. Kurda meydana gelecek %1 oranında artış (TL nin %1 oranında değersizleşmesi) kredi kayıp karşılığında % 0.51 lik bir artışa neden olacaktır. Enflasyon, faiz ve M3 değişkenleri de beklentiler doğrultusunda sonuç vermiş olup faiz oranında %1 oranında artış kredi kayıp karşılığını %0,66 arttırırken, enflasyondaki %1 lik artış kredi kayıp karşılığını %0.22 arttıracaktır. M3 para arzındaki %1 oranındaki artış ise kredi kayıp karşılığını %0,71 azaltacaktır. Bank personel sayısı ve toplam aktifler değişkeni istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiştir.

Dinamik analizden önce çeyrek verilerin kullanılması nedeniyle bağımlı değişkene 4 gecikme eklenmiştir. Bununla birlikte, önemsiz gecikme sayılı bağımlı değişkenleri göz ardı ettik. Tablo 5'de gösterildiği gibi, sadece ikinci gecikmeli değişken anlamlı katsayıya sahiptir. Duvar ve Yurtoğlu'na göre bu durum bu durum, bankaların, müşterilerine, 6 aya kadar olan krediler için hoşgörü gösterdikleri anlamına gelebilmektedir (Duvar ve Yurtoğlu,2004:116).

Tablo 5: Dinamik Eşitlik İçin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği	P Değeri
GSYİH	-0.68(0.112)	-2.11	0.000
Kkk* (-2)	*0.101(0.011)		
inf	0.32 (0.187)	2.41	0.001
rate	0.512(0.022)	1.00	0.001
TL/\$	0.511(0.100)	3.22	0.000
asst	0.33 (0.136)	1.20	0.11
staff	0.07(0.040)	1.00	0.31
M3	-0.80(0.30)	-176	0.00
Sabit terim	-0.10(0.088)	-1.12	0.210
Gözlem (T):25			
$R^2 = 0.78$			
Düzeltilmiş $R^2 = 0.76$			
Modelin geneli için F istatistiği: 4.45 (P Değeri: 0.00005)			

*Kredi kayıp karşılığı

Tablo 5'deki dinamik eşitlik için tahmin sonuçlarına bakıldığında statik analizle benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Çalışmanın bu aşamasında kullanılan değişkenler zaman serisi analizi ile test edilecektir. Zaman serileri araçları, her iki farklı analiz sonucunun birbirini destekleyip desteklemediğini bulmak için toplam bankacılık sektörü verilerini temel olarak kullanılmıştır. Toplam aktifler ve banka çalışan sayısı istatistiki olarak anlamsız sonuçlar verdiği için bu analize dahil edilmemiştir. Bu nedenle, çok değişkenli bir regresyon modeli de aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$y_t = \beta_0 + \beta_2 X2_t + \beta_3 X13_t + \beta_4 X4_t + \beta_5 X5_t + u_t$$

(3)

Denklem (3) e ait tahmin sonuçları tablo (6) da izlenebilmektedir.

Tablo 6: OLS İçin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği	P Değeri
GSYİH	-1.11(0.511)	-2.11	0.000
inf	0.41(0.442)	1.43	0.312
rate	1.01(0.311)	1.00	0.521
TL/\$	0.76(0.060)	3.22	0.000
M3	-0.91(0.045)	-176	0.000
Sabit terim		-1.12	0.210
Gözlem (T):25			
$R^2 = 0.84$			
Düzeltilmiş $R^2 = 0.81$			
Modelin geneli için F istatistiği: 11.40 (P Değeri: 0.00051)			

Tablo (6) deki seri korelasyon testinin de göz önünde tutulduğu ve mevsimsellik durumlarının araştırıldığı statik eşitlik için regresyon sonuçlarına bakıldığında büyüme değişkeninin katsayısı negatif eğimli olup beklentilerle uyumludur. Ekonomik büyümedeki %1 lik azalış kredi kayıp karşılığında %1,11 oranında artışa neden olacaktır. Kurda meydana gelecek %1 oranında artış (TL'nin %1 oranında değersizleşmesi) kredi kayıp karşılığında %0,76 lik bir artışa neden olacaktır ve M3 değişkeni de beklentiler doğrultusunda M3 deki %1 oranındaki artış ise kredi kayıp karşılığını %0,91 azaltacaktır. Enflasyon ve faiz değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiştir.

Her üç model toplu olarak ele alındığında Türkiye’de kredi kayıp karşılığının ekonomik büyüme, kur ve para arzı ile belirlendiği sonucuna ulaşılmaktadır.

VI. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Temel amaçlarının mevduat toplamak ve topladıkları mevduatları kredi olarak kullandırmak olan bankalar, kullandırdıkları kredilerin sorunsuz olarak geri dönmelerini hedeflerler. Bununla birlikte birçok yöntem uygulamalarına rağmen kredi risklerini minimize edememekte ve batık kredilerle karşı karşıya kalmaktadır. Bundan dolayı bankalar, kullandırdıkları kredilere belirli oranlarda karşılık ayırarak kendilerini, kredi kayıplarından dolayı oluşabilecek zararlara karşı korumaya çalışmaktadırlar. Kredi kayıp karşılığı (Loss Loan Provision) olarak kullanılan bu kavram, makroekonomik dengeleri de önemli şekilde etkilemektedir.

Türk Bankacılık Sistemi’nin yaşadığı ciddi bankacılık kriz tecrübeleri ve sonrasında yapılan kökten düzenlemelere rağmen Mart 2017 itibariyle Takipteki Alacaklar / Toplam Krediler oranı %3 ler seviyesinde seyretmektedir. Söz konusu durum Türkiye ekonomisindeki makroekonomik dengeleri doğrudan etkilemektedir.

Yapılan panel havuzlandırılmış en küçük kareler ve zaman serisi analizleri ile söz konusu etki detaylıca irdelenmiştir. Havuzlandırılmış statik ve Dinamik regresyon sonuçlarına göre Ekonomik büyümedeki azalış kredi kayıp karşılığında artışa neden olmuştur. Benzer şekilde kurda meydana gelen artış (TL’nin değersizleşmesi) kredi kayıp artışa neden olmuştur. M3 para arzındaki ve faiz oranındaki artış ise kredi kayıp karşılığını azaltmıştır. Enflasyon ve faiz değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiştir. Bankacılıkla ilgili toplam aktifler ve personel sayısı değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu anlaşılmıştır. Zaman serisi analizinde ise Enflasyon ve faiz değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiş olup diğer değişkenler statik ve dinamik analizle aynı sonuçları vermiştir. Her üç model toplu olarak ele alındığında çalışma literatüre Türkiye’de kredi kayıp karşılığının ekonomik büyüme, kur ve para arzı ile belirlendiği sonucunu kazandırmaktadır. Bununla birlikte, kredi kayıp karşılığı ile ilgili daha fazla değişkenin analize dahil edileceği ileriki çalışmalarla modeller bankalar için kılavuz niteliği olabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Ö. (2000), Bankalarca Ayrılan Karşılıklar: Teorik Yaklaşım ve Uluslararası Uygulamalar, Bankacılar Dergisi, Sayı: 34, 32-14.
- ACAR, Ö. (2010), Bankalarca Ayrılan Karşılıklar: Teorik Yaklaşım ve Uluslararası Uygulamalar, Bankacılar Dergisi, Sayı:34, 32-49.
- AĞAOĞLU, A. E. (1989), Türkiye’de Banka İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Gelişme Eğilimleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ANWER,A., TAKEDA,C. and THOMAS, S. (1999), Bank loan loss provisions: a reexamination of capital management, earnings management and signaling effects, Journal of Accounting and Economics, Pages 1-25
- BALTAGI, B. H. (2008), Econometric Analysis of Panel Data, John Wiley&Sons., Ltd., U.K.
- BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Mart 2017
- CAVALLO M., Majnoni G. (2002),Do Banks Provision for Bad Loans in Good Times? Empirical Evidence and Policy Implications. In: Levich R.M., Majnoni G., Reinhart C.M. (eds) Ratings, Rating Agencies and the Global Financial System. The New York University Salomon Center Series on Financial Markets and Institutions, vol 9. Springer, Boston, MA
- CHI-CHUN L., STEPHEN G. R. and JAMES M. W. (1997), *The Accounting Review* Vol. 72, No. 1. pp. 133-146
- DICKEY, D. A. W. A. Fuller (1981), “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, Vol. 49, No. 4., pp. 1057-1072
- DICKINSON, D. and YIXIN H. (2007), “The Non-Performing Loans: Some Bank-level Evidences, Research Conference on Safety and Efficiency of The Financial System”, *Asialink/ ASIE/B7*, pp.105-139.
- DUYAN, O. B. ve YURTOĞLU,H. (2004), Determination of Bank Provision:Evidence From Turkey, *Journal of Economic Cooperation*, 105-120.
- HATİPOĞLU, M, ŞAŞMAZ,Ü ve ERTÜRK,O(2015), Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Merkezi Yönetim Bütçesi Üzerindeki Etkileri, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* , Cilt: 52 Sayı: 606,73-88.
- KANAGARETNAM, K, .KRISHNAN, G and .LOBO,G (2009), Is the market valuation of banks’ loan loss provision conditional on auditor reputation?, *Journal of Banking & Finance* Volume 33, Issue 6, 1039-1047.
- KIZILGÖL, Ö.A ve ÜÇDOĞRUK, Ş. (2011), 2002-2006 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşam Standartları ve Yoksulluğa İlişkin Mikro Ekonometrik Analizle, *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı,373-391.
- KLIMA ,M. and KROSSB,W. (1998), The Ompact of the 1989 Change in Bank Capital Standarts on Loan Loss Provision and Loan Write-Offs, *Journal of Accounting and Economics*, 69-99.
- LATA, Rabeya S.; (2014), “Non-Performing Loan and Its Impact on Profitability of State Owned Commercial Banks in Bangladesh: An Empirical Study”, *Proceedings of 11th Asian Business Research Conference*, BIAM Foundation, Dhaka, Bangladesh, ISBN: 978-1-922069-68-9, pp.1-13.
- PAIN, D. (2003). *The Provisioning Experience of the Major UK Banks: A Sml Panel Data Investigation,no:177: Bank of England,77-86.*
- POLODOO, V, B.Steetanah, R.V.S, Seetah,K and Padachi,K. (2015), “An Econometric Analysis Regarding The Path Of Non Performing Loans- A Panel Data Analysis From Mauritian Banks And Implications For The Banking Industry, *The Journal of Developing Areas*, Sayı: 49, No: 1, ss.53-64
- SAYILGAN, G. ve SÜSLÜ, C. (2011), “Makroekonomik Faktörlerin Hisse SenediGetirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme”.*BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*. 5(1): 73-96.
- SAYIM, F ve ARDIÇ,M.(2012), Banka Bilançolarındaki Kredi Karşılık Kalemlerinin Dışa Yansımaya Biçimleri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 3-4, 297-312.

- SELİMLER, H(2015). Sorunlu Kredilerin Analizi, Banka Finansal Tablo ve Ornlarna Etkisinin Değerlendirilmesi, Finansal Araştırmalar ve alışmalar Dergisi • Cilt 7, Sayı 12,. 131-172
- ŞAHBAZ, N ve İnkaya,A.(2014). Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makro Ekonomik Etkileri, Optimum Journal of Economics and Management Sciences, Vo1. 1, No. 1, 69-82.
- YILDIRIM, O. (1984), “Türkiye’de Bankacılık Sektörü”, (Tarihsel Gelişim, Temel Sorunlar, Mali Riskler ve Yeniden Yapılandırma), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARINDA DİNİ İNANIŞIN MESLEK AHLAKI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI: BATI AKDENİZ BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Ali APALI¹

Yasemin APALI²

Atıf/©: Apalı, Ali ve Apalı, Yasemin (2018). Muhasebe Meslek Mensuplarında Dini İnanışın Meslek Ahlakı Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 83-98

Özet: Bu çalışmada muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Burdur, Isparta ve Antalya illerinde faaliyet gösteren 226 meslek mensubuna anket uygulanmış, bunların 177'si çalışmaya dahil edilmiştir. Anket tekniği ile elde edilen veriler SPSS 20.0 programı kullanılarak frekans ve yüzde dağılımları, t testi ve anova testine tabi tutulmuştur. Çalışmanın ilk kısmında araştırma ile ilgili kavramlar tartışılmış, devam eden kısımda literatürden örnekler verilmiş ve son kısımda, araştırma amacına uygun olarak oluşturulan hipotezler, tanımlayıcı sorular ile ilişkilendirilerek sonlandırılmıştır. Araştırma sonucunda, örneklem sınırlılığında çalışmaya gönüllü olarak dahil olan muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakına etkisinde ortaya çıkan farklılığın cinsiyet, yaş, eğitim, unvan, mesleki tecrübe ve mükellef sayısı değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, ancak meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri il değişkeninde ortaya çıkan farklılığın anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Burdur ve Isparta illerinde faaliyet gösteren katılımcıların yanıtları ile Antalya ilinde faaliyet gösteren katılımcıların yanıtları arasında ortaya çıkan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meslek Ahlakı, Dini İnanış, Burdur, Isparta, Antalya.

Makale Geliş Tarihi: 28.03.2018// Makale Kabul Tarihi: 29.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ *Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Muhasebe ve Finansal Yönetim Bölümü, aapali@mehmetakif.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3521-0150.

² **Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yapali@mehmetakif.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8440-0789.

Examination of the Effect of the Religious Belief in the Members of Accounting Profession on Professional Ethics: Example of the Western Mediterranean Region

Citation/©: Apali, Ali and Apali, Yasemin (2018). Examination of the Effect of the Religious Belief in the Members of Accounting Profession on Professional Ethics: Example of the Western Mediterranean Region, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 83-98

Abstract: In this study, it is aimed to examine the effect of religious beliefs of the members of accounting profession on professional ethics. In this respect, a survey has been carried out on 225 members of the profession working in the provinces of Antalya, Burdur and Isparta 177 of them has been included in the study. The data obtained with the survey technique were subjected to frequency and percentage distributions, t-test and ANOVA test using SPSS 20.0 program. In the first part of the study, concepts related to research were discussed, examples from the literature were given in the next part, and in the final section, the hypotheses formed in accordance with the purpose of the research were finished by associating with detailed questions. As a result of the study, it is found that the difference in the effect of the religious beliefs of the members of accounting profession who were voluntarily included in the study in sample restriction on professional ethics was not statistically significant in terms of gender, age, education, title, professional experience and taxpayer number, but the difference in the province variable where the members of a profession operate was significant. It is found that the difference between the responses of the participants active in Burdur and Isparta provinces and the responses of the participants active in Antalya province was statistically significant.

Keywords: Professional Ethics, Religious Belief, Burdur, Isparta, Antalya.

I. GİRİŞ

Meslek ahlakını oluşturan unsurları farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Ancak geçerliliği en yüksek olan sınıflandırma içsel ve dışsal oluşumların etkisi ile ortaya çıkan unsurlardır. Dışsal unsurlar daha çok, içinde bulunulan toplumun, işletmenin ve sosyal çevrenin etkisi ile oluşurken, içsel unsurlar ise kişilik özellikleri, gelenek ve görenekler, dini inanışlardan oluşmaktadır. Meslek ahlakını belirleyen unsurlardan olan meslek mensuplarının meslek ahlakı üzerinde dinin etkisinin araştırılması çalışmada konu olarak belirlenmiştir. Bu konu doğrultusunda bazı sınırlılıklar ile Batı Akdeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına yönelik bir uygulama gerçekleştirilmiştir.

Meslek ahlakı ve etiği birbirlerinin yerine sıklıkla kullanılan kavramlardır. Bu yüzden çalışmada önce etik ve ahlak kavramları özelinde kavramsal çerçeve oluşturulmuş, sonrasında literatürden bazı çalışma örnekleri verilmiştir. En son araştırma ile ilgili bulgulara yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Meslek ahlakı kavramı, meslek ve ahlak kavramlarının birleşmesi ile ortaya çıkan yeni bir kavramdır. Meslek, belirli aşamalardan geçerek alınan eğitim sonucunda sahip olunan bilgi ve beceri sonrasında, topluma hizmet edilen, mal üretilen ve karşılığında para kazanılan, kuralları belirlenmiş işlere denir (MEB, 2016: 2). Ahlak ise bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallar bütünüdür (TDK, 2011: 54). Ahlak iki boyutlu bir kavramdır. Soyut olan birinci boyut, ahlakın bir anlayış olması, daha çok somut olan ikinci boyut ise, ahlakın davranış ve tutumlar bütünü olmasıdır (Gül, 2016: 525). Ahlaki davranışlar toplumun birbirine yaklaşmasını ve bütünleşmesini sağlamaktadır.

Ahlak dışı davranışlar ise toplumun ekonomik, sosyal ve politik yapısını etkileyip, olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu olumsuzluk toplumda huzursuzluğa ve tepkiye neden olacağından ahlak dışı davranışlar toplum tarafından kabul görmemektedir. Toplumda ahlaki olmayan davranışların benimsenmesi, toplumda çözülmeye ve uzlaşamayan bir karmaşaya neden olacağından, toplumu oluşturan bütün unsurlar bundan olumsuz etkilenmektedir (Otlu, 1999: 128). Ahlak ile ilişkili olan diğer kavram ise etik kavramıdır. Ancak bu kavramlar birbirinden ayrı anlamlar taşımaktadırlar.

Etik daha çok insanların tüm davranışlarında belirleyici olan kurallar bütünü olarak tanımlanırken ahlak, bu kuralların uygulamaya geçmesi ile ortaya çıkan bir durum şeklinde tanımlanmaktadır. Ahlak üzerinde dış etkenlerin belirleyiciliği fazladır. Bireylerin ahlaki davranışlarında neyin doğru, neyin yanlış olduğunu içinde buldukları toplum şekillendirmektedir (Ayboğa, 2001: 29). Ahlak bireylerin bütün ilişkilerinde etkili olan unsurlar bütünüdür. Ahlak sadece rutin hayatta değil, aynı zamanda mesleki hayatta da etkili olmaktadır.

Ahlaki değerler, muhasebe mesleği ile de ilgili olan bir kavramdır. Muhasebe mensubunun taşıması gereken en önemli niteliklerden belki de en önemlisi, ahlaki değerlerdir. (Ayboğa, 2001: 34). Bir toplumun geçmişten günümüze taşıdığı değerler, töre, örf, ilkelerin tamamı ahlak olgusunu oluşturmaktadır (Aydın, 2016: 4). Mesleğin sahip olduğu ahlaki değerler meslek ahlakı kavramını ortaya çıkarmıştır.

Meslek ahlakı, ahlaki ilkelere uymada kişisel eğilimlerin sınırlandığı, yetersiz ve ilkesiz mensupların ise, meslekten dışlandığı, mesleki rekabetin düzenlendiği ilkeler bütünüdür (MEB, 2016:7). Meslek ahlakı, mesleğe sahip bireyin bağımsızlığının yanında kendini kontrol etmesini ve dürüstlüğünü simgelemektedir. Bu doğrultuda meslek mensubunun meslek ahlakına sahip olması, onun sosyal sorumluluğunu yerine getirmedeki ön koşuldur (Ayboğa, 2001: 31). Başka bir ifade ile meslek ahlakı, meslek mensuplarının içinde buldukları ahlaki ilkeler bakımından sorgulayan ve tanımlayan bir kavramdır. Bu kavram meslek mensubunun mesleğin gereğini yerine getirirken, uyması gereken kurallar bütününe ifade etmektedir. Diğer yandan meslek ahlakı toplumun beklentileri yönündeki davranışları da içermektedir. Bu beklentiler toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir (Gül, 2016: 530).

Meslek ahlakı meslekler arasında bazı farklılıklara uğramasına rağmen, ortak özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır (Mintz, 1997: 2; Güredin 1997:119; Yıldız, 2010: 161):

1. Meslek mensuplarından genel olarak belirlenmiş hukuk kurallarının üzerinde bir tavır sergilemeleri beklenmektedir. Bu durum daha üstün olan davranışların sürekliliğini sağlamalarını da etkilemektedir.
2. Ahlaki kurallar toplum içerisinde olumlu bir imaj çizilmesini ve teşvik edilmesini gerektirmektedir.

3. Ahlaki davranışlara aykırı davranışların meslek grupları tarafından engellenmesi ve gerekirse müeyyidelerinin bulunması gerekmektedir.

Sosyal çevre, kişisel özellikler ve işletme özellikleri meslek ahlakını belirleyen faktörlerdir. Bir örgüt içerisindeki kişilerin, yaşamını sürdürdüğü sosyal çevre, aileden aldığı eğitim, din ve çalıştığı firmanın örgüt kültürü, örgüt içinde ahlaki ya da ahlaki olmayan davranışları sergilemelerinde etkili olmaktadır. Meslek ahlakı, bireysel ahlak, işletme ahlakı ve toplumsal ahlak ile başlamaktadır. Bu ahlaki unsurları daha ziyade içe dönük unsurlar olarak tanımlamak mümkündür. Daha çok dışa dönük unsurlar ise, toplum, rakipler, hissedarlar, yasal ve siyasal unsurlardır (Selimoğlu, www.ismmmo.org.tr). Bütün mesleklerde etik ilkelerden bahsedilememesi rağmen, her meslek için meslek ahlakından bahsetmek mümkündür (Gül, 2016: 530).

III. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Meslek ahlakı ile doğrudan alan araştırmasına yönelik çok fazla çalışmaya rastlanılmasa da literatür yazınına yönelik bazı çalışmalar literatürde bulunmaktadır. Bu yüzden önce literatür yazınında olan çalışmalardan bazıları sıralanmış, sonrasında ise meslek ahlakının daha çok içselliğine yönelik bir dinamik bir etki olan meslek etiğine yönelik sadece meslek mensuplarına yönelik gerçekleştirilen uygulamalı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Meslek ahlakına yönelik Otlu (1999), muhasebe mesleğinde meslek ahlakının yeri ve önemi başlıklı çalışmasında temel kavramlar olan etik ve ahlak kavramlarını tartıştıktan sonra Türkiye ve ABD'deki uygulamalardan örnekler vermiştir. Ayboğa (2001), ülkemizde muhasebe mesleği ve meslek-etik-ahlak başlıklı çalışmasında meslek ahlakı ve etiği ile ilgili ilkelerden bahsederek, muhasebe meslek mensuplarının ve kuruluşlarının sorumluluklarına vurgu yapmıştır. Gül (2016) sık sık birbirinin yerine kullanılan iş ve çalışma yaşamında etik ve ahlakla ilgili kavramlar üzerine bir tartışma başlıklı çalışmasında etik ve ahlak ile ilgili kavramları tartışmıştır.

Ergün ve Gül (2005) Balıkesir İli'ndeki meslek mensuplarının meslek etiği ile ilgili algı ve düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda, meslek mensupları en önemli olarak gördükleri etik kural olan dürüstlüğü, mükellef ve kamu çıkarını eşit şekilde korumak, ilkel olmayı,

mesleki saygınlığı korumayı ve güven vermeyi algıladıklarını tespit etmişlerdir. Kutlu (2008), muhasebe meslek mensuplarının etik ikilemlerini irdelemek amacı ile Erzurum ve Kars İlleri'nde bir araştırma gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak muhasebe meslek mensuplarının ikilem yaşadıklarını, bu ikilemin yaş, gelir ve müşteri gibi değişkenlerde farklılaşabildiğini tespit etmiştir. Ayrıca müşteri kaybetme korkusunun da benzer değişkenlerde farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Sakarya ve Kara (2010), Balıkesir, Bursa, İzmir ve İstanbul İlleri'nde gerçekleştirdikleri çalışmada muhasebe meslek mensuplarının muhasebe meslek etiğine yönelik yapılan düzenlemeleri nasıl algıladıklarını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, demografik değişkenlerde algı farklılıklarının olduğunu tespit etmişlerdir. Yıldız (2011), çalışmasında meslek etiği ve düzenlemelerine katkı sağlamak amacı ile Kayseri İlinde faaliyet gösteren SMMM'lerin meslek etiği algıları ve meslek üyelerini etik dışı davranışlara iten nedenleri tespit etmeye yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının etik konusunu önemseydiği ve bu konudaki eğitimlerin gerekliliğine inandıklarını tespit etmiştir. Ayrıca SMMM'leri birinci dereceden etik dışı davranışlara iten nedenlerin başında mükelleflerin gelmekte olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çiçek vd. (2013), Kırklareli İlinde gerçekleştirdikleri çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine bakış açılarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, meslek mensuplarının meslek etiğini bildiklerini ve buna uygun davrandıklarını, önemli bir kısmının etik ikilem yaşadıklarını ve etik çelişkiden çıkışta dini inançlarının önemli bir faktör olduğunu ve mükellef kaybetme endişesi taşıdıklarını tespit etmişlerdir.

IV. ARAŞTIRMA

Bu başlık altında, araştırmanın konusu ve amacı, evreni ve örnekleme, sayıtları ve yönteminden bahsedildikten sonra araştırma amacını test etmek için oluşturulan hipotezlere, araştırma sonucunda elde edilen verilerin güvenilirlik testi sonucuna ve araştırma bulgularına yer verilmiştir.

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Meslek ahlakını kişilerin toplum çıkarlarına aykırı olmayan işlerin yapıldığı davranışlar bütünü olarak ifade etmek mümkündür. Dini inanış ise bireylerin yaratan kaynaklı kurallara göre ifade edilen tutumlarıdır. Bu tutumların kişilerin davranışlarını şekillendirdiği aşikardır. Peki dini inanışın mesleki ahlak, dolayısıyla mesleki davranış üzerindeki etkisi nedir?

Bu soru araştırmanın başlangıcını ve konusunu oluşturmaktadır. Bu konu doğrultusunda bazı kısıtlılıklar çerçevesinde, Batı Akdeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin araştırılması çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir.

B. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın kapsamı Batı Akdeniz Bölgesi'nde Burdur, Isparta ve Antalya illerinde faaliyet gösteren 3.635 muhasebe meslek mensubu olarak belirlenmiştir. Bu evren dahilinde rastgele seçilen 226 meslek mensubu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu örneklem evrenin %6,2'sini temsil etmektedir.

C. Araştırmanın Sayıtları ve Yöntemi

Araştırmanın sayıtları, araştırmalarda belirlenen amaca ulaşmak için zaman, maliyet ve diğer imkanlar dahilinde sonlandırabilmek amacı ile belirlenen kısıtlardır. Bu çalışmada, örneklemin evreni temsil ettiği, katılımcıların belirlenen illeri temsil ettiği, katılımcıların anket sorularını amacına uygun olarak anladıkları ve anketi samimi, doğru ve içtenlikle yanıtladıkları sayıtları kabul edilmiştir.

Araştırmada veri elde etme tekniği olarak anket yöntemi tercih edilmiş olup toplam Batı Akdeniz Bölgesi'nde yer alan 287 katılımcı bizzat faaliyet gösterdikleri ofislerinde ziyaret edilmiş, gönüllülük esasına dayanılarak 216 muhasebe meslek mensubuna anket uygulanmıştır. İki kısımdan oluşan anket sorularının birinci kısmı katılımcıların kendileri ve mesleki bilgilerini içeren tanımlayıcı sorulardan oluşmakta iken, anketin ikinci kısmı ise dini inançlarının meslek ahlakına etkisini araştırmaya yönelik belirlenen ifadelerden oluşmaktadır. Birinci kısımda çoktan seçmeli sorular, ikinci kısımda ise 5'li likert yöntemi ile ilgili sorular bulunmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, SPSS 20.0 ile analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen anket soruları öncelikle SPSS ortamına aktarılmadan fiziki tarama ile taranmış ve bazı katılımcıların soruları yanıtlarken hatalı işaretlemelerde buldukları için, 13 katılımcının anket formları çalışmadan çıkartılmıştır. Geri kalan 203 katılımcının anket formları SPSS 20.0'da veri seti haline getirilmiştir. Program aracılığı ile anket formları uç değer analizine tabi tutulmuştur. Bunun sonucunda 3 tur olarak gerçekleşen analizde 26 katılımcının yanıt formları çalışmadan çıkarılmıştır.

Araştırma verileri sayıtlar çerçevesinde geriye kalan 177 katılımcının anket formlarından elde edilmiştir. Araştırmada oluşturulan hipotezler, frekans dağılımları, t testi ve One way Anova kullanılarak kabul ya da red analizleri gerçekleştirilmiştir.

D. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada tanımlayıcı sorular ile dini inanış ve meslek ahlakı ile ilişkilendirilmiş hipotezler şu şekildedir:

H1: Batı Akdeniz Bölgesi'nde mesleği icra eden muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H2: Batı Akdeniz Bölgesi'nde mesleği icra eden muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin yaş değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H3: Batı Akdeniz Bölgesi'nde mesleği icra eden muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin sahip oldukları unvan değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H4: Batı Akdeniz Bölgesi'nde mesleği icra eden muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin mesleki tecrübe değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H5: Batı Akdeniz Bölgesi'nde mesleği icra eden muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin mükellef sayısı değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H6: Batı Akdeniz Bölgesi'nde mesleği icra eden muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin faaliyet gösterdikleri il değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

E. Araştırma Verilerinin Güvenilirliği

Araştırmanın güvenilirliği (Cronbach's Alpha) 0,955 olarak ortaya çıkmıştır. Bu sonuç araştırma verilerinin yüksek seviyede güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2009).

F. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın hem tanımlayıcı sorularının frekans ve yüzde dağılımları gösterilmiş hem de hipotez testleri yapılmıştır.

1. Araştırmanın Tanımlayıcı Sorularının Frekans ve Yüzde Analizleri

Araştırmanın tanımlayıcı sorularının frekans ve yüzde dağılımları iki kısımda incelenmiştir. Bunlardan birincisi, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve faaliyet gösterdikleri il verileri iken, ikincisinde ise meslek mensubu unvanı, mesleği icra ettiği yıl ve mükellef sayılarının tanımlayıcı soru verileridir. İlk kısma ait veri dağılımları tablo 1a'da gösterilmiştir.

Tablo 1a. Tanımlayıcı Soruların Frekans ve Yüzde Dağılımları

Tanımlayıcı Sorular	Seçenekler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	45	25,4
	Erkek	132	74,6
	Toplam	177	100
Yaşınız	30 Yaş ve Altı	53	29,9
	31-40 Yaş Aralığı	68	38,4
	41-50 Yaş Aralığı	45	25,4
	51Yaş ve Üzeri	11	6,2
	Toplam	177	100
Mezuniyet	Lise	20	11,3
	Önlisans	28	15,8
	Lisans	104	58,8
	Lisansüstü (Yüksek Lisans)	25	14,1
	Toplam	177	100
Faaliyette Bulunulan İl	Burdur	46	26,0
	Isparta	54	30,5
	Antalya	77	43,5
	Toplam	177	100

Tablo 1a'da Batı Akdeniz Bölgesi'nde mesleği icra eden muhasebe meslek mensuplarından toplam 177 olan örneklem dahilinde çalışmaya gönüllü olarak dahil olan katılımcıların tanımlayıcı verilerinden birincisi cinsiyettir. Katılımcıların %25,4'lük bir payla kadın iken, %74,6'sı erkeklerden oluşmuştur. Bu durumda muhasebe meslek mensuplarının ağırlıklı payının erkek cinsiyetine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci tanımlayıcı soru verileri katılımcıların yaşı ile ilgilidir. Katılımcıların %29,9'u, 30 yaş ve altında iken, 31-40 yaş aralığında olan katılımcılar toplam katılımcıların %38,4'ünü oluşturmaktadır. Katılımcıların 41-50 yaş %25,4'lük bir paya sahip iken, 51 ve üzeri yaşa sahip katılımcıların toplam içinde %6,2'lik bir paya sahiptir. Yaş tanımlayıcı değişkenine göre meslek mensuplarının yarısından fazlasının 40 yaş ve altı daha dinamik ve gençlerden oluştuğu

anlaşılacaktır. Araştırmaya dahil olan katılımcıların %11,3'ü lise, %15,8'i önlisans, %58,8'inin lisans ve %14'ünün ise lisansüstü mezuniyet düzeyine sahiptir. Bu durumda çalışmaya dahil olan katılımcıların %72,9'unun en az lisans düzeyinde bir mezuniyete sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların faaliyette buldukları İl değişkeninde frekans dağılımlarında Burdur ili katılımcıları, %26,0'lık bir paya, Isparta ili katılımcıları %30,5'lik bir paya sahiptir. Antalya'dan araştırmaya dahil olan meslek mensuplarının toplam içindeki payı %43,5 olarak gerçekleşmiştir. Bir sonraki tabloda katılımcıların daha çok meslekleri ile ilgili tanımlayıcı soruların frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir.

Tablo 1b. Katılımcıların Mesleği ile Tanımlayıcı Soruların Frekans ve Yüzde Dağılımları

Tanımlayıcı Sorular	Seçenekler	Frekans	Yüzde
Meslek Mensubu Ünvan	Serbest Muhasebeci	30	16,9
	SMMM	147	83,1
	Toplam	177	100
Mesleki Tecrübe	5 Yıl ve Altı	49	27,7
	6-10 Yıl	55	31,1
	11-15 Yıl	31	17,5
	16-20 Yıl	21	11,9
	21 Yıl ve Üstü	21	11,9
	Toplam	177	100
Mükellef Sayısı	20'den Az	30	16,9
	21-40	73	41,2
	41-60	39	22,0
	61 ve Üstü	35	19,8
	Toplam	177	100

Tanımlayıcı soruların ikinci kısmının frekans ve yüzde dağılımları tablo 1b'de gösterilmiştir. Buna göre ilk tanımlayıcı soru katılımcıların ünvanını tespit etmeye yöneliktir. Meslek mensupları %16,9'luk bir payla serbest muhasebeci, %83,1'lik bir payla serbest muhasebeci ve mali müşavir (SMMM)'den oluşmaktadır. Meslek mensuplarının ünvan dağılımlarında meslek mensuplarının ağırlıklı olarak SMMM olduğu tespit edilmiştir. Tanımlayıcı sorulardan meslek mensubu olan katılımcıların mesleki tecrübeye ilk grupta, toplam içerisinde %27,7'lik payla 5 yıl ve altı grubunda yer almıştır. Katılımcıların %31,1'i 6-10 yıl, %17,5'i 11-15 yıl, %11,9'luk payla, 16-20 yıl ve son olarak yine 11,9'luk bir payla da 21 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahip olduklarını beyan etmişlerdir. Araştırmada meslek mensuplarının iş hacimlerini tespit edebilmek için mükellef sayıları ile ilgili tanımlayıcı soru da sorulmuştur. Buna göre, katılımcıların %16,9'u 20'den az mükellefe sahip olduğunu belirtmişlerdir. Toplam katılımcıların %41,2'si

21-40 aralığında mükellefe sahip iken, %22,0'ı 41-60 aralığında mükellefe sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Son olarak katılımcıların %19'8'i 61 ve üstü mükellefe sahip olduğunu bildirmişlerdir.

2. Araştırmanın Hipotezlerinin Analizi

Tablo 2. Katılımcıların Dini İnanışlarının Meslek Ahlakına Etkisi ve Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Cinsiyet	N	X	Ss	Sh	Sd	t	P
Dini İnanışın Meslek Ahlakına Etkisi	Kadın	45	3,551	0,917	0,136	175	0,417	0,677
	Erkek	132	3,481	0,977	0,085			

Tablo 2'ye göre öncelikle kadın ve erkek katılımcıların ortalamaları gösterilmiştir. Buna göre sadece ortalamalar dikkate alındığında kadın meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan t testi sonucuna göre, kadın ve erkek katılımcıların belirtmiş oldukları yanıtlarında 0,05 anlamlılık düzeyinde $0,677 > 0,05$ olduğu için H1 hipotezi red edilmiştir. Dolayısıyla, muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerinde cinsiyet değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

Tablo 3. Katılımcıların Dini İnanışlarının Meslek Ahlakına Etkisi ve Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (Yaş)	N	X	Ss	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Dini İnanışın Meslek Ahlakına Etkisi	30 Yaş ve Altı	53	3,622	0,906	162,490	0,904	2,265	0,083
	31-40 Yaş Aralığı	68	3,264	0,981				
	41-50 Yaş Aralığı	44	3,671	0,932				
	51 Yaş ve Üstü	11	3,499	0,960				

Tablo 3'te her bir grup için ortalamalar incelendiğinde dördüncü grupta yer alan 41-50 yaş aralığına sahip meslek mensuplarının ortalaması diğer gruplara oranla daha yüksektir. Yani diğer gruplara oranla, 41-50 yaş aralığına sahip katılımcılarda dini inanışın meslek ahlakı üzerindeki etkisini daha baskın olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu etkinin en az olduğu grup ise 31-40 yaş aralığına sahip meslek mensuplarıdır. Diğer yandan muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin

yaş grupları değişkenine göre ortaya çıkan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı tespit edilmiştir. Hesaplanan P değeri $0,083 > 0,05$ olduğu için H2 hipotezi red edilmiştir. Dolayısıyla gruplar arasında dini inanışın meslek ahlakına etkisinde herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Gruplar arasında bir fark olmadığı için Post Hoc testine ihtiyaç duyulmamıştır.

Tablo 4. Katılımcıların Dini İnanışlarının Meslek Ahlakına Etkisi ve Mezun Olunan Okul Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (Eğitim)	N	X	SS	Kareler	Kareler	F	P
					Toplamı	Ortalaması		
Dini İnanışın Meslek Ahlakına Etkisi	Lise	20	3,780	0,794				
	Önlisans	28	3,578	1,074	162,490	0,926	0,813	0,488
	Lisans	104	3,430	0,942				
	Yüksek Lisans	25	3,472	1,032				

Tablo 4'te her bir mezuniyet grubu için ortalamalar incelendiğinde, birinci grupta yer alan lise mezuniyetine sahip meslek mensuplarının dinin inanışlarının meslek ahlakına etkisinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Mezuniyet değişkenine göre en düşük ortalamaya sahip, lisans mezuniyetine sahip meslek mensuplarına aittir. Aynı zamanda tablo 4'te meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerinde ortaya çıkan farklılığın mezuniyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre hesaplanan P değeri $P=0,488 > 0,05$ olduğu için hipotez reddedilmiştir. Dolayısıyla dini inanışın meslek ahlakına etkisinde ortaya çıkan farklılık anlamlı değildir. Gruplar arasında herhangi bir farklılık yoktur.

Tablo 5. Katılımcıların Dini İnanışlarının Meslek Ahlakına Etkisi ve Mesleki Ünvan Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Cinsiyet	N	X	Ss	Sh	Sd	t	P
	SMMM	147	3,443	0,970	0,080			

Tablo 5'e göre serbest muhasebeci (SM) ve serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) katılımcılarının sadece ortalamaları dikkate alındığında SM'lerin dini inanışlarının meslek ahlakı üzerinde daha baskın bir etkisinin olduğu ifade edilebilir. Aynı tabloya göre SM ve SMMM ünvanlı katılımcıların $0,05$

anlamlılık düzeyinde vermiş oldukları yanıtların ortalamalarına göre P değeri $0,087 > 0,05$ olduğu için H4 hipotezi red edilmiştir. Yani muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinde ortaya çıkan farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir. Katılımcıların yanıtları arasında bir farklılık söz konusu değildir.

Tablo 6. Katılımcıların Dini İnanışlarının Meslek Ahlakına Etkisi ve Mesleki Tecrübe Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (Yaş)	N	X	SS	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Dini İnanışın Meslek Ahlakına Etkisi	5 Yıl ve Altı	49	3,502	0,995	162,490	0,906	1,819	0,127
	6-10 Yıl Arası	55	3,258	0,917				
	11-15 Yıl Arası	31	3,735	0,962				
	16-20 Yıl Arası	21	3,495	0,981				
	21 ve Üzeri	21	3,781	0,889				

Tablo 6'da muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının mesleki ahlakına etkisine ilişkin vermiş oldukları cevapların mesleki tecrübe değişkenine göre anlamlı bir farklılığının olup olmadığı test edilmiştir. Alfa değerleri yani diğer bir ifadeyle kritik P değeri $0,05$ 'ten büyüktür. Yani $F=0,906$; $P=0,127 > 0,05$ olduğu için H5 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakına etkisinde verdikleri cevapların ortalamaları mesleki tecrübeye göre istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bir başka ifadeyle $0,05$ anlamlılık düzeyinde katılımcıların yanıtları arasındaki farklılık mesleki tecrübelerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Dini İnanışlarının Meslek Ahlakına Etkisi ve Mükellef Sayısı Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (Mükellef Sayısı)	N	X	SS	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Dini İnanışın Meslek Ahlakına Etkisi	20'den Az	30	3,266	0,891	162,490	0,902	2,349	0,074
	21-40	73	3,391	0,974				
	41-60	39	3,594	0,933				
	61 ve Üzeri	35	3,817	0,964				

Tablo 7'de muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisi mükellef sayılarına göre test edilmiştir. Bu tabloya göre en yüksek ortalamaya sahip grup mükellef sayıları bakımından 61 ve üzeri

grubuna dahil olan meslek mensuplarına ait iken bunun tam tersi en düşük ortalama, en az mükellef sayısına sahip olan 20'den az isimli gruba aittir. Hipotez 6 test edildiğinde ise $F=2,349$; $P=0,074>0,05$ olduğu için H_6 red edilmiştir. Dolayısıyla gruplar arasında ortaya çıkan farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 8. Katılımcıların Dini İnanışlarının Meslek Ahlakına Etkisi ve İl Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (İl)	N	X	SS	Kareler	Kareler	F	P
					Toplamı	Ortalaması		
Dini İnanışın	Antalya	77	2,836	0,779				
Meslek Ahlakına	Burdur	46	4,008	0,876	162,490	0,589	50,827	0,000
Etkisi	Isparta	54	4,011	0,641				

Tablo 8'de X değerleri varyans kaynağı olan illerin, muhasebe meslek mensuplarının eğitim değişkeninin dini inanışın meslek ahlakına etkisinin yönünü göstermektedir. Buna göre en yüksek etkinin Isparta iline ait olduğu, sonrasında az bir farkla Burdur ilinin ve en az ortalamanın katılmama eğilimi ile Antalya iline ait olduğu görülmektedir. Isparta ve Burdur illerinin ortalamaları ile Antalya İli ortalamaları arasında bir farklılık bulunmaktadır. %95'lik güven aralığında $F=50,827$; $P=0,000<0,05$ olmuştur. Bu durumda araştırmanın H_7 hipotezi kabul edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakına etkisinde ortaya çıkan farklılık il değişkeni etkisinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla H_7 kabul edilmiştir. Ortaya çıkan farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiği Post Hoc testinde görülmektedir. Tablo 9'de gruplar arasındaki farklar gösterilmiştir.

Tablo 9. Post Hoc Testi

	Varyans Kaynağı (İl)	Ortalamaların Farkı	P	
Dini İnanışın Meslek Ahlakına Etkisi	Antalya	Burdur	-1,17233*	0,000
		Isparta	-1,17475*	0,000
	Burdur	Antalya	1,17233*	0,000
		Isparta	-0,00242	1,000
	Isparta	Antalya	1,17475*	0,000
		Burdur	0,00242	1,000

Post Hoc Test sonucuna göre farklılık * işareti olan illerin ortalamaları arasında bulunmuştur. Buna göre, Antalya ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının vermiş olduğu cevapların ortalamaları ile Burdur ve Isparta illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek

mensuplarının vermiş oldukları yanıtların ortalamaları arasında farklılık ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle $P=0,000<0,05$ 'ten küçük olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Isparta ve Burdur ilinde faaliyet gösteren katılımcıların yanıtlarının ortalamaları arasında fark tespit edilememiştir. Anlamlılık düzeyine bakıldığında $P=1,000>0,05$ olduğu için anlamlı bir fark yoktur.

V. SONUÇ

Muhasebe meslek mensuplarının dini inanışlarının meslek ahlakı üzerindeki etkisinin araştırıldığı araştırmaya Burdur, Isparta ve Antalya İlleri'nden 226 katılımcı gönüllü olarak dahil olmuştur. Bu katılımcılardan elde edilen anket formlarının ilk aşamada katılımcıların bazı soruları hatalı yanıtlamalarından dolayı 10 adedi, ikinci aşamada ise uç değer analizi sonrasında 26 adedi, araştırmada kullanmaya uygun olmadığı tespit edildiği için kullanılmamıştır. Geriye kalan 177 anket formu araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil olan katılımcılardan 46'sı Burdur, 54'ü Isparta ve 77'si ise Antalya İli'nde faaliyet göstermektedir. Toplam katılımcıların 45'i kadın, 132'si ise erkeklerden oluşmuştur. Katılımcı meslek mensuplarının 121'inin 40 yaşının altında genç bir yaşa, 56'sının ise 40 yaşın üzerinde bir yaşa sahip olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan araştırmaya dahil olan katılımcıların 129'u 4 yıl ve üzeri eğitime, 48'i ise önlisans ve lise düzeyinde bir eğitime sahiptirler.

Batı Akdeniz Bölgesi'nde uygulanan anket katılımcılarının 147'si SMMM, 30'u ise serbest muhasebeci unvanına sahiptir. Mesleki tecrübeye ise yaş ile doğrusallık gösteren bir sonuç ortaya çıkmıştır. 104 meslek mensubun mesleki tecrübesi 10 yıl ve daha azdır. Geriye kalan 73 katılımcı ise 10 yıldan daha fazla mesleki tecrübeye sahiptir. Katılımcıların 103'ü 40 ve daha az mükellefe sahip olduklarını beyan etmiş 74'ü ise 40 mükelleften daha fazla mükellefe sahip olduklarını beyan etmişlerdir.

Buraya kadar bahsedilen tanımlayıcı soruların verileri ile ilişkilendirilerek 7 adet hipotez test edilmiştir. Cinsiyet ve mesleki unvan t testine, diğer değişkenler ise anova testine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak muhasebe meslek mensuplarında dini inanışın meslek ahlakı üzerindeki etkisi üzerinde ortaya çıkan farklılık cinsiyet, yaş, mezuniyet, unvan, mesleki tecrübe ve mükellef sayısı değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Yani bu değişkenler dini inanışın meslek ahlakına etkisinde bir farklılığa neden olmamaktadır. Ancak son tanımlayıcı değişken olan faaliyet gösterilen ile göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu farklılıkta

Burdur ve Isparta İlleri'nin katılımcıları arasında bir benzerliğin bulunduğu ancak Antalya İli'nde faaliyet gösteren meslek mensupları katılımcıları ile farklılaştığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada oluşturulan H1, H2, H3, H4, H5, H6 hipotezleri red edilmiş, H7 hipotezi ise kabul edilmiştir.

Bundan sonraki çalışmalarda aynı illerin merkez ve ilçeleri arasındaki farklılık araştırılabileceği gibi, araştırma Türkiye genelinde uygulanarak daha genel sonuçlarla dini inanın meslek ahlaki üzerindeki etkisi haritalaştırılabilir.

VI. KAYNAKÇA

- AYBOĞA, H. (2001). Ülkemizde Muhasebe Mesleği ve Meslek-Etiği-Ahlaki, *Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2 (2), 28-44.
- AYDIN, İ. (2016). *Yönetmelik, Mesleki ve Örgütsel Etik*, 7. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık.
- ÇIÇEK vd. (2013), Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Bakış Açılı: Kırklareli İlinde Bir Araştırma, *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 1-20.
- ERGÜN H. GÜL, K. (2005), Muhasebe Mesleği Etik Kuralları ve Bu Kuralların Meslek Mensuplarının Algılanışı, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 25, 114-154.
- GÜL, H. (2016), İş ve Çalışma Yaşamında Etik ve Ahlakla İlgili Kavramlar Üzerine Bir Tartışma, *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(36), 522-535.
- GÜREDİN, E. (1997). *Denetçinin Meslek Ahlakı, Standartlar ve Uygulamadan Örnekler*, III. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Muhasebe Denetimi Mesleğinde Yetkiler, Sorumluluklar ve Meslek Ahlakı ISMMO Yayınları, No:20.
- KALAYCI, Ş. (2009), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- KUTLU, H. A. (2008), Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İnkilemleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 143-170.
- MINTZ, M. S. (1997). *Cases in Accounting Ethics and Professionalism*, Third Edition, Boston, IrwinMcGraw-Hill.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI, (2016), Meslek Ahlakı ve Ahilik, Ankara. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Etkili%20%C4%B0leti%C5%9Fim.pdf. Erişim: 03.12.2017.
- OTLU, F. (1999). Muhasebe Mesleğinde Meslek Ahlakının Yeri ve Önemi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4, 125-142.
- SAKARYA, Ş. KARA S. (2010), Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 57-72.
- SELİMOĞLU S. K., (1997), Muhasebe Meslek Ahlakı (Etik), archive.ismmmo.org.tr/docs/.../03.../03-1SEVALKARDES.doc, Erişim: 28.11.2017.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, (2011). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILDIZ, G. (2010) Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 155-178.

BULANIK MANTIK VE YAPAY SİNİR AĞLARI İLE BORSA ENDEKS TAHMİNİ: GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ

Ali ÖZER*
Salim Sercan SARI**
Eyyüp Ensar BAŞAKIN***

Atıf/©: Özer, Ali; Sari, Salim Sercan; Başakın, Eyyüp Ensari (2018). Bulanık Mantık ve Yapay Sinir Ağları ile Borsa Endeks Tahmini: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 99-124

Özet: Tahminlerin finansal piyasalara uygulanmasına ilişkin kullanılan yöntemlerden bulanık mantık ve yapay sinir ağları üzerine son yıllarda artan bilimsel çalışmalar vardır. Bu çalışmada 2012-2016 yıllarına ait verilerle gelişmekte olan ülkeler Çin (Shangai), Hindistan (Nifty 50), Meksika (IPC-Meksika) ve İstanbul (BİST-100) ile gelişmiş ülkeler ABD (Nasdaq), İngiltere (FTSE-100), Almanya (DAX) ve Fransa (CAC-40) ele alınmıştır. Haftalık kapanış hisse senedi değerleri kullanılarak iki etkin modelin tahminde gösterdikleri performansları karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Zaman serisi değerleri model oluşturma aşamasında %60 eğitim, %40 test olarak iki gruba ayrılmıştır. Sonuç olarak modellerin istatistiksel ve finansal performanslarını gösteren bazı kanıtlar elde edilerek birçok çalışmada belirtilen hisse senedi getirilerini tahmin etmek için çeşitli yapay zeka modellerini başarıyla uygulamanın umut verici sonuçlar verdiği gerçeğine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hisse Senedi, Bulanık Mantık, Yapay Sinir Ağları.

Makale Geliş Tarihi: 05. 02. 2018/ Makale Kabul Tarihi: 09.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

* Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi, İİBF, e-posta: aozer@erzincan.edu.tr

** Arş. Gör. Erzincan Üniversitesi, İİBF, e-posta: salim.sari@erzincan.edu.tr

*** Arş. Gör. İstanbul Teknik Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Hidrolik ve Su Kaynakları Programı, e-posta: basakin16@itu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9045-5302

Stock Market Index Prediction with Artificial Neural Networks And Fuzzy Logic: Example of Developed And Developing Countries

Citation/©: Özer, Ali; Sarı, Salim Sercan; Başakın, Eyyüp Ensari (2018). Stock Market Index Prediction With Artificial Neural Networks And Fuzzy Logic: Example Of Developed And Developing Countries, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 99-124

Abstract: There are recently popular scientific studies on fuzzy logic and artificial neural networks methods being used for the implementation of the forecasts to the Financial Markets. In this study, developing countries, which are China (Shanghai), India (Nifty 50), Mexico (IPC) and Istanbul (BIST-100), and developed countries, which are USA (Nasdaq), England (FTSE-100), Germany (DAX) and France (CAC-40) have been assessed. By using stocks' closing values in weekly based, the study compares the active models' performance in estimation. In the phase of model building, time series values are divided into two groups as 60% training and 40% test. As a result, it was reached the fact of successfully promising results of various artificial intelligence models to predict stock returns specified in many studies by getting some evidence that shows the statistical and financial performances of models.

Keywords: Stock Price, Fuzzy Logic, Artificial Neural Network.

I. GİRİŞ

Geçmişten günümüze geleceği öngörmek ve daha iyi kararlar vermek için birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar, tahmin yöntemlerinde birçok gelişmeye yol açmıştır. Günümüzde tahmin modellemeleri pek çok alanla birlikte ekonomi ve finans alanı içinde de büyük bir önem taşımakta ve oldukça yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Tahminler karşısında, karar verecek birimlerin atacağı adımlar farklı olacaktır. Tahmin performansının başarısı, karar vericilerin doğru politika uygulayabilmesi için çok önemlidir. Bu önem, tahmin modellemelerine olan ilginin artmasını sağlamıştır. Bu metodolojik ilerlemelerin çoğu istatistiksel teknikler üzerine kurulmuştur.

Tahmin modellemesinde, büyük ölçekli ekonometrik modellerden, basit regresyon modellerinden ve istatistiksel yöntemlerden yararlanılmaktadır. Son dönemlerde yeni tahmin modelleme teknikleri de kullanılmaya başlanmıştır. Bunlardan dikkat çeken iki tanesi de bulanık mantık ve yapay sinir ağlarıdır. Bahse konu teknikler çözümü zor veya ekonomik olmayan farklı anlardaki sorunlara uygulanmış ve etkili sonuçlar elde edilerek geniş bir uygulama alanına ulaşmıştır.

Bu yöntemler istatistiksel yöntemlerde yaygın olarak bulunan normallik varsayımlarının aksine çok az varsayım yapar. Standart formüller içermeyen ve piyasanın değişimlerine kolayca adapte ile uzman sistemler kullanılarak, girdi değişkenleri ve çıktılar arasındaki temel ilişkiyi öğrendikten sonra tahmin yapabilirler.

Bazı çalışmalarda, regresyon ve zaman serisi modelleri gibi çeşitli yöntemlerin sonuçları, aynı verileri kullanarak sinir ağıyla karşılaştırılmıştır. Literatürde, birçok yapay sinir ağı modeli, piyasa değerinin tahmini için istatistiksel modellere karşı değerlendirilmektedir. Olguların çoğunda yapay sinir ağı modellerinin diğer yöntemlere göre daha iyi sonuç verdiği görülmektedir.

Bu çalışmada öngörü başarısı yüksek olan bulanık mantık ve yapay sinir ağı karşılaştırılarak bir boşluğu doldurulmaya ve literatür hakkında dengeli bir çalışma yapılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda hisse senedi değeri öngörü hesaplaması ile hem bireysel hem kurumsal anlamda ticari uygulamalara da katkıda bulunacaktır.

II. LİTERATÜR

Brownstone, (1995) çalışmasında sinir ağı tahminleri, yüzde doğruluk oranını ölçmek için, her bir test durumu tahmini, gerçek piyasa sonucuyla karşılaştırmış ve bütün test seti için toplam yüzde doğruluğu benzer şekilde hesaplamıştır. Aynı test durumları için dört çeşit Çoklu Doğrusal Regresyon kullanan öngörü veya tahminlerle karşılaştırmalar da yapılmıştır. Yapay sinir ağı sonuçları, en düşük ortalama karesel hata temelindeki tahminlerin, genel yüzde doğruluğuyla ölçülürse, aynı test vakalarına az bir ilişki verdiğini göstermiştir. Hisse senedi pazarı spekülâtörü ya da hisse senedi pazarı spekülâtörü için, öngörülerin kolayca anlaşılabilir bir biçimde yüksek doğrulukta üretilebileceği de gösterilmiştir.

Bengoechea vd. (1996) Yapay Sinir Ağı (YSA), Santiago de Chile Borsasındaki genel hisse senedi endeksini tahmin etmek için kullanmıştır. YSA' nı eğitmek için endeksin günlük değerleri ve toplam işlem miktarı ile zaman serileri kullanılmıştır. Birleşik YSA, basit mimari YSA'dan daha iyi sonuç üretmiştir.

Schierholt & Dağlı, (1996) bu çalışmada, Standard ve Poors 500 İndeksi farklı sinir ağı sınıflandırma mimarileri kullanılarak modellenmiştir. Bu yazıda, çok katmanlı bir perceptron mimarisi ve olasılıkçı bir sinir ağı endeksin eğimini, düşüşünü veya istikrarını tahmin etmek için kullanılmıştır. Şebeke tarafından verilen tavsiyeyle işlem sonuçları daha sonra mümkün olan maksimum performans ve endeksin performansı ile mukayese edilmiştir. Sonuçlar, her iki ağına da dizinden daha iyi performans gösterebileceğini, olasılıksal sinir ağı çok katmanlı algılayıcıdan biraz daha iyi performans gösterdiğini göstermiştir.

Atiya & Talaat, (1997) çalışmalarında, borsa tahmini için bir yöntem geliştirmiştir. Tahminde, hisse başına kazanç, fiyat kazanç oranı, temettüler, satışlar, kar marjı gibi temel şirket bilgileri temel alınarak yeni girdi ve parametreler kullanılmıştır. Bu göstergeler ve oranlar, özellikle kazanç ile ilgili göstergeler, bir hisse senedi fiyatının ana hareket edenleridir. Elde edilen ön sonuçların çok umut verici olduğundan bahsedilmiştir. Sinir ağı sonuçlarının daima üstün olduğu sonucuna varılmıştır.

Hill vd. (1999) yapay sinir ağları ile istatistiksel modelleri karşılaştıran, özellikle de regresyon temelli tahminler, zaman serileri ve karar vermede kullanılan literatür gözden geçirmişlerdir. Çalışmanın amacı, yapay sinir ağlarının potansiyelinin tahmini ve karar verme modelleri için dengeli bir değerlendirmesini yapmaktır. İncelenen çalışmaların çoğunda yapay sinir ağı tahmini için geri yayılım kullanılmıştır. Yakın zamanda, geri yayılım algoritması için geliştirmeler önerilmiş ve alternatif yapay sinir ağı modelleri önerilmiştir. Bu iyileştirmeler ve alternatifler aynı zamanda idari görevlerde de aynı tahmin ve karara ihtiyaç duyacaktır.

Rast, (1999) bu çalışmada, bir vaka çalışması 1987 ve 1998 yıllarında borsa çöküşlerinde bulanık sinir ağlarının ve klasik yaklaşımın bir karşılaştırmasını açıklamaktadır. Klasik sinir ağları kullanıldığı zaman performans daha iyi değilken, kuralların daha istikrarlı bir tahmin kalitesi oluşturduğu bulunabilir. Klasik sinir ağı eğitilmiş (boğa) pazarlarda iyi performans gösterdiğini ve piyasayı attığını 1998 model setleri için gösteriyor. Bulanık sinir ağlarının daha istikrarlı olduğu ve bu nedenle küresel piyasa düzenindeki değişikliklere daha az duyarlı olduğu görülmüştür.

Chung vd. (2000) çok katmanlı sinir ağı, zaman serileri tahmini için başarıyla uygulamıştır. Bu çalışmada, bu problemlerin üstesinden gelmek için yeniden başlatma prosedürü ile eşlenik gradyan öğrenme algoritması tanıtılmıştır. Şanghay Borsasındaki işlem gören şirketlerin günlük ticaret verileri, sinir ağları vasıtasıyla teknik analiz için toplanmıştır. İki öğrenme algoritması ve iki ağırlık başlatımı karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, öğrenme algoritması ve ağırlık başlatımı ne olursa olsun, sinir ağlarının zaman serilerini tatmin edici bir şekilde modellediğini bulmuştur.

Kim vd. (2000) bu çalışma, Kore hisse senedi fiyat endeksinin (KOSPI) öngörülmesi için yapay sinir ağlarında (ANN) değişim noktası grup algılamasına genetik algoritmalar (GA) yaklaşımı önermiştir. Önerilen bu modelin temel kavramı, değişim noktalarına bölünmüş aralıkları elde etmek, bunları optimal ya da yakın optimal değişim noktası grupları olarak tanımlamak ve bunları hisse senedi fiyat endeksinin tahmininde kullanmaktır. Bu çalışma, değişim noktası grubu olarak adlandırılan yeni bir konsepti önermiş, değişim noktası tespiti ile elde edilen aralıklarla oluşturulmuştur. Çalışmada daha sonra, önerilen modelin hisse senedi fiyat endeksinin tahmini için öngörülebilirliğini incelemiştir. Faiz oranı tahmininde YN'yi desteklemek için değişim noktası tespiti önermişlerdir. Önerilen model, daha ileri çalışmalar değişik nokta gruplarının inşasında çeşitli yaklaşımlara odaklanırsa, hisse senedi fiyat tahmini performansını iyileştirmede vaat etmiştir. Buna ek olarak, GA'daki karşılaştırmalı bir çalışmanın ve simüle edilmiş tavlama ve tabu arama da dahil olmak üzere diğer buluşsal yaklaşımların, değişim noktası gruplarının optimal kararı elde etmek için gerçekleştirilmesi önerilmiştir.

Egeli vd. (2003), İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) pazar endeksi değerini tahmin etmek için yapay sinir ağlarını kullanmışlardır. Bu çalışma İstanbul Menkul Kıymetler Borsası piyasa endeks değerlerinin tahmini için en iyi modelin bulunmasını amaçlamıştır. Sonuçlar, YSA modelleri için belirleme katsayıları kullanılarak ve tüm modeller için ortalama göreceli yüzde hataları kullanılarak karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın bulgularına dayanarak YN'lere dayanan tahmin modelleri, MA'lara dayanan tahmin modellerinden daha doğru olduğu ve ANN modelleri arasında GFF ağ modeli tahmin için daha uygun bulunduğu sonuçlarına varılmıştır.

Pavlidis vd. (2003) bu çalışmada, denetimsiz kümeleme ve yapay sinir ağlarının kombinasyonuna dayanan bir zaman serisi tahmin metodu

üzerindeki çalışmalarımızı gözden geçirmişlerdir. Gürültüyü ve durağanlığı gidermek için, ortak bir yaklaşım, girdi alanının bölünmesi için bir yöntemi, her altuzay için bir yerel yaklaşım şemasıyla bir dizi altuzayla birleştirmektir. Denetlenmeyen kümeleme algoritmaları, kümeleme işlemi sırasında girdi alanını doğru bir şekilde segmentlemek için gereken bölüm sayısına karar vermenin arzu edilen bir özelliğine sahiptir ve böylece kullanıcının bu geçici seçimden kurtulmasına yardımcı olur. Yapay sinir ağları ise, gerçek dünya sorunları üzerinde etkinliğini kanıtlamış ve gerçekçi hesaplama modelleridir. Göz önüne aldığımız zaman serileri, günlük para birimi bazında döviz kurlarıdır. Önerilen metodolojinin performans kapasitesine göre değerlendirilmesi, diğer iki kurulan yaklaşımınkiyle karşılaştırıldığında olumlu olduğunu göstermektedir. Bir adım ilerideki adımlardan çok adımlı ilerleme tahmine geçildiğinde, performans hızlı bir şekilde bozulur.

Phua vd. (2003) bu çalışma, yapay sinir ağlarının hisse senedi endeks artışlarının tahmininde kullanılması üzerine bir çalışma sunulmuştur. Ağ modelini test etmek için beş büyük borsa endeksinin (DAX, DJIA, FTSE-100, HSI ve NASDAQ) verileri uygulanmıştır. Beş farklı finansal piyasadan elde edilen hesaplama sonuçları, güven bölgesi temelli sinir ağı modelinin, diğer sinir ağı modelleri ile elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında daha iyi sonuçlar verdiğini göstermiştir. Özellikle, modelimizin, beş borsada % 60' ın üzerinde bir ortalama başarı oranı ile endeks artışlarının işaretini tahmin edebildiğini göstermiştir.

Thawornwong vd. (2003) bu çalışma, hisse senedi getirilerini tahmin etmeye çalışan 45 dergide kullanılan çeşitli sinir ağları araştırma metodolojilerini incelemiş ve tartışmıştır. Literatürdeki modelleme teknikleri ve önerileri de derlenmekte ve ele alınmaktadır. Sonuçlar, yapay sinir ağlarının ileride yapılacak araştırmalar için yeni ve umut verici bir hesaplama teknolojisi olduğunu göstermektedir.

Liu vd. (2004) bu çalışma, borsa teknik analizi için bir sinir ağı modeli ve Japonya hisse senedi endeksi için bir alış ve satış zamanlaması tahmini sistemine uygulanmasını sunmaktadır. Ayrıca, uzman olmayan kullanıcılar için doğal dilde TOPIX'in tahmin bilgisini ifade etmek için bir doğal dil oluşturma sistemi de tanımlanmaktadır. Bu makale TOPIX için bir sinir ağı model birimi ve doğal dil oluşturma birimi içeren yeni bir öngörme sistemi önerdi. Sinir ağı modeli, borsa tahmini teknik analizine uygulanır ve İngilizce'de teknik analizin açıklanması için doğal dil oluşturma birimi

kullanılır. Şimdiye kadar, bu bildiride borsanın tahmini doğruluğunun geliştirilmesine katkıda bulunan bir eğitim yöntemi önerildi. Önerilen yöntem, aynı zamanda yapay zeka alanındaki, uzman olmayan kullanıcıların anlaşılabilir bir doğal dil ifadesi kullanarak borsanın karmaşık tahmin modelini anlamasına yardımcı olan bir girişimdir.

Altay & Satman, (2005), İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında 1997-2005 dönemi boyunca ISE-All ve ISE-30 endekslerinin günlük, haftalık ve aylık verilerine YSA ve doğrusal regresyon stratejilerinin öngörü performansını karşılaştırmış ve YSA modellerinin istatistiksel ve finansal performanslarını gösteren bazı kanıtlar elde etmiştir. YSA'nın üstün pazar yönü tahmini için önemli kanıtlar elde edilmiştir.

Karaatlı vd. (2005) çalışmalarında yapay sinir ağları kullanılarak borsa endeksini tahmin etmeye yönelik İMKB' de bir uygulama yapmışlar ve yapay sinir ağları yöntemi performansının regresyon yönteminden daha iyi sonuçlar elde ettiği gerçeğine ulaşmışlardır.

Lı & Xiong, (2005) sinir ağlarının dezavantajlarının üstesinden gelmek için, bu çalışmada, bir bulanık çıkarım sistemine fonksiyonel olarak eşdeğer olan bir adaptif ağ sınıfı olan bir bulanık sinir ağı önerilmiştir. Şanghai borsasının kapsamlı endeksine dayanan deney sonuçları, önerilen bulanık sinir ağı, finansal zaman serilerini tahmin etmek için verimli bir sistem olabileceğini göstermiştir. Bunu daha net yapmak için, illüstrasyon için ampirik bir analiz yapılmıştır. Deney sonuçlarına dayanarak, önerilen bulanık sinir ağı, finansal zaman serilerini tahmin etmede etkili bir sistem olabileceği kanısına varılmıştır.

Rodriguez & Torra, (2005) bu çalışmada, 30 Aralık 1989'dan 10 Şubat 2000 tarihine kadar Ibex-35 borsa endeksinde günlük getirilere uygulandığında yumuşak geçişli otoregresif (STAR) modellerin ve yapay sinir ağlarının (YSA) örneklem dışı tahmin performansını incelenmiştir. İstatistiksel kriterler açısından, sonuçlar farklı yapay sinir ağı spesifikasyonlarının AR modeli ve pürüzsüz geçiş non-lineer modellerden daha iyi tahmin edebildiği görülmüştür.

Zhora, (2005) bu makale, ertesi gün hisse senedi getirisini tahmin etmek ve hisse senedi fiyatlarının normalleştirilmesi için farklı veri önileme yaklaşımları önerilmektedir. Tahmin performansı, farklı zaman dilimlerinde

test edilir. Ayrıca, şebekenin fiyat değişimini tahmin etme yeteneği test seti içinde değerlendirilir.

Abdelmouez, vd. (2007), 4 Ocak 1988'den 31 Temmuz 2001'e kadar olan dönemi kapsayan günlük Amerikan sektörü fiyat verileri alınarak Box-Jenkins metodolojisi ve çoklu regresyon gibi doğrusal modellerin yanı sıra sektör tahmin probleminde sinir ağları kullanılmışlardır. Sinir ağlarının ortaya çıkmasıyla, tahmini performans değerlerinde daha iyi sonuçlar elde edilmiştir.

Avcı, (2007), kullanılan veri setleri İMKB-100 için günlük veya kapanış fiyatları ve Ocak 1996'dan Haziran 2005'e kadar işlem hacmi bilgileri yer almaktadır. Çok-katmanlı pörseptron modellerinin İMKB-100 endeksinin günlük ve seanslık getirilerinin tahmin edilmesindeki etkinliği incelenmiştir. Çalışmanın bulgularından yola çıkılarak, çok-katmanlı pörseptron modellerinin İMKB-100 endeks getirisini tahmin etmede olumlu bir performans gösterdiği sonucuna varılmıştır. Fakat, yapay sinir ağları modellerinin tahmin güçleri farklı değişkenler ve farklı model yapıları kullanılarak daha da arttırılabileceği, sinir ağı modellerinin verimliliğini arttırmak için sinir ağı modelleri için umut verici sonuçlar verdiğini göstermesine rağmen ağ mimarisi ve girdi değişkenleri üzerinde daha fazla durulması gerektiği iddia edilmiştir.

Lee vd. (2007) bu çalışmanın amacı, Kore Menkul Kıymetler Borsasında, bir sinir ağı (SN) modeli ve bir zaman serisi (SARIMA) modeli tahmin performansını karşılaştırmaktır. Ocak 1999'dan Mayıs 2006'ya kadar 390 haftalık (89 aylık) dönemde KOSPI verileri ve getiri verileri incelenmiştir. SARIMA modeli genel olarak KOSPI için BPNN modelinden daha doğru tahminler sağladığı ve BPNN modeli genel olarak SARIMA modelinden daha iyi olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, iki modelin öngörme doğruluklarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuçlar hem haftalık hem de aylık veriler için geçerlidir ve öngörme doğruluğunun farklı önlemleri arasında sağlamdır. Bu sonuçlarla, portföy oluşumu, riskten korunma, opsiyon stratejileri ve yatırım kararlarının KOSPI ve getirilerinin tahminleri kullanılarak yapıldığı KOSPI tabanlı yatırım fonları ve türevlerinin risk yönetimi için yararlı bilgiler sağlanabilir. Modelin aynı zamanda ABD sermaye piyasası modellerinden daha kaotik bazı Kore sermaye piyasası değişkenlerini tahmin etmede iyi çalıştığından, NN modeli için bazı olumlu kanıtlar getirebildiği görülmüştür.

Altan (2008), Ocak 1987 - Eylül 2007 dönemine ait aylık veriler ele alınarak, oluşturulan döviz kuru hem yapay sinir ağı hem de vektör otoregresif (VAR) modelinden yola çıkarak her iki yöntem için elde edilen sonuçların öngörü performanslarını karşılaştırmıştır. Yapay sinir ağı teknikleri, VAR modeli tekniğine bakıldığında daha az veri ile çalışmaya izin vermektedir. Çalışmada, örneklem içi dönem ele alındığında yapay sinir ağı tekniğinin, iyi bir performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kutlu & Badur, (2009) bu çalışmada amaçlanan ileri beslemeli yapay sinir ağları yaklaşımından yararlanarak İMKB endeksinin tahmin edilebileceğinin gösterilmesidir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve diğer borsaların İnternet sitelerinden ulaşılan 2001 ile 2006 tarihleri arasındaki veriler kullanılarak yapılan testler sonucunda İMKB endeks değerinin ileri beslemeli yapay sinir ağları ile de etkili olarak modellenebileceği belirlenmiştir.

Boyacıoğlu & Acar (2010), 1990-2008 yılları arasında bazı makroekonomik değişkeni ve yurtdışındaki belli başlı borsaların kapanış değerlerini girdi olarak kullanıp BİST 100 endeksinin aylık getirisini bulanık mantık yöntemini kullanarak öngörmeye çalışmışlardır. Bulanık mantığın BİST için uygun olduğunu ve diğer borsalarla BİST' in pozitif bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Jandaghi vd. (2010), İran' daki, hisse senedi piyasasında kullanılan nakit endeksinin ekzojen değişkeni ile birincil ve ileri hisse senedi fiyatlarının doğrusal ve doğrusal olmayan modellerle tahmini yapmış doğrusal olmayan sinirsel-bulanık modelin klasik doğrusal modelden daha iyi sonuçlar verdiğini göstermişlerdir.

Adeyibi & Ayo (2011) çalışmalarında, bulanık-sinirsel model veya yöntem kullanarak hisse senedi fiyat tahmini için geliştirilmiş bir öngörme modelinde teknik ve temel endekslerle uzmanların görüşlerini göstermektedirler. Ampirik sonuçlar hisse senedi fiyatı öngörü doğruluğunu sağlamak için önerilen modelin üstün performansını teyit etmektedir. Bu model, hisse senedi tahmininin daha gerçekçi olmasına yardımcı olarak borsada yatırım yapanların kararlarının kalitesini artırmasını hedeflemektedir.

Guresen vd. (2011) çalışmalarında, hisse senedi piyasasındaki tahminlerde dinamik ve etkin olduğu bilinen sinir ağı modellerinin etkinliğini değerlendirmiştir. Analiz edilen modeller, çok katmanlı algılayıcı (MLP), dinamik yapay sinir ağı (DAN2) ve yeni girdi değişkenleri çıkarmak için

genelleştirilmiş otoregressif koşullu heteroscedasticity (GARCH) kullanan melez sinir ağlarıdır. Bu çalışmada 7 Ekim 2008'den 26 Haziran 2009'a kadar NASDAQ günlük borsa döviz kuru kullanılmış, YSA'nın piyasa değerlerini tahmin etmede kullandığı eksiklikleri azaltmak için araştırma yapılmıştır. Tahmin doğruluğundaki farklılıkları sunmak için, tüm modeller NASDAQ Borsasından alınan aynı veri setine uygulanmış, bulgular, klasik YSA modelinin biraz daha iyi performans sergilediğini göstermiştir.

Kara vd. (2011), İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Ulusal 100 Endeksinde iki etkin model geliştirmeye ve hareket yönlerini tahmin etmede gösterdikleri performansları karşılaştırmaya çalışmışlardır. Modeller, yapay sinir ağları (ANN) ve destek vektör makineleri (SVM) olmak üzere iki sınıflandırma tekniğini temel almaktadır. Deney sonuçları ANN modelinin (% 75.74) ortalama performansının SVM modelinden (% 71.52) daha iyi olduğunu göstermiştir. Bu nedenle hem ANN hem de SVM'nin bu konu için faydalı tahmin araçları olduğunu göstermişlerdir.

Maciell vd. (2012), Ocak 2000 ile Ekim 2011 arasında ABD ve Brezilya piyasalarında geleceği tahmin etmek için bulanık mantığı kullanmışlardır. Sonuç olarak, gelişmekte olan modellerin yüksek öngörüye sahip olduğunu ve bulanık mantığın doğru kullanıldığında geleneksel modellerden daha etkili olduğuna ulaşılmıştır.

Yang vd. (2012), hisse senedi fiyatını bulanık mantığı kullanarak göstermeye çalışmış ve başarılı olmuşlardır.

Zorin & Borisov, (2012) bu makalede, modern indeks modelleme ve tahmin görevinde modern sinir ağı teknolojisinin uygulanması verilmiştir. Tahmini değer, Letonya borsasını karakterize eden Dow Jones Riga Borsa endeksidir. Dow Jones RSE dizini zaman serilerini kullanarak bir dizi sinir ağı öğrenme deneyleri tamamlanmış, en iyi ağ seçilmiş ve endeks değerleri önümüzdeki ay için öngörülmüştür. Aynı tahmin Box-Jenkins modeli kullanılarak yapılmıştır. Her iki yöntemin sonuçları karşılaştırılarak sonuçlar sunulmuştur. Sinir ağları, Box-Jenkins modelleri gibi yaygın istatistiksel metodolojiden daha başarılıdır.

Kılıç vd. (2014) bu çalışmada, Borsa İstanbul 100 (BIST100) endeks getirilerinin yönünü tahmin etmek için Yapay Sinir Ağları (ANN) modelleri kullanılmıştır. Eğitim sürecinde YSA modellerine girdi olarak döviz kurları getirilerinin haftalık gecikmeli değerleri, altın fiyatı getirileri ve faiz getirileri

kullanılır. Çalışmanın sonuçları, BIST100 endeks getirilerinin zaman içinde belirli bir paterni izlediğini göstermiştir. Bu çalışma üç ANN modelini birleştirmiştir. YSA modellerinin kompozit kullanımı, mevcut BIST100 endeks getirisi bilgileriyle BIST100 endeks getirisinin haftalık yönü hakkında değerli bilgiler sağlamıştır. BIST100 getirilerinin zaman içinde belirli bir paterni izlediğini görülmüştür. YSA modellerinin kompozit kullanımı, mevcut BIST100 endeks getirisi bilgilerine dayanarak BIST100 endeks getirisinin haftalık yönü hakkında değerli bilgiler sağlamıştır.

III. MATERYAL ve YÖNTEM

A. Bulanık Mantık

Bulanık mantık terimi ilk olarak Zadeh tarafından 1965 yılında ortaya çıkmıştır. Zadeh modelleri formülize etmekte güçlüklerin yaşandığı kesin küme kavramı yerine dereceli üyeliklerle bu güçlüklerin aşılabileceği bulanık küme kavramını ileri sürmüştür. Günlük veya akademik hayatın en önemli aktörü olan insanların duygu, düşünce ve tecrübelerini formülize ederken bulanık mantık yöntemleri daha etkin sonuçlar vermektedir.

Literatürde Mamdani ile Takagi-Sugeno diye iki tane bulanık çıkarım sistemi bulunmaktadır. En çok kullanılan bulanık metodoloji Mamdani bulanık çıkarım sistemidir. Mamdani tipi çıkarım, çıktı üyelik fonksiyonlarını bulanık setler olarak alarak toplama sürecinin sonunda, her çıktı değişkeni için bir bulanık küme oluşturur. Net bir değere ulaşmak için bulanıklaştırma önemlidir. Eksiz verileri bulunan koşullar içinde problemle alakalı sözel ifadelerde de bu yaklaşım kullanılabilir (Mamdani 1974: 1585). Takagi-Sugeno yaklaşımı ise yalnızca sayısal verilerle çalışır ve sözel veriler gerektiren durumlar için uygun değildir. Bu yaklaşım veri tabanlı bir yöntem olarak kabul görüp, sayısal giriş-çıkış verilerine ulaşıldığından daha başarılı sonuçlar verir (Takagi & Sugeno 1985: 116).

Takagi-Sugeno yönteminde IF THEN kuralı,

$$\text{EĞER } (x_1 = A_{11}) \text{ VE } (x_2 = A_{12}) \text{ İSE } (z_1 = p_{10} + p_{11} x_1 + p_{12} x_2)$$

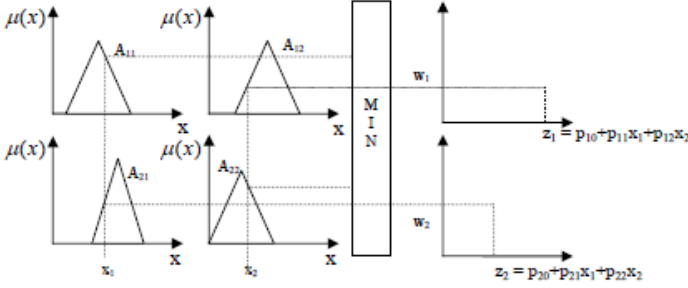
$$\text{EĞER } (x_1 = A_{21}) \text{ VE } (x_2 = A_{22}) \text{ İSE } (z_2 = p_{20} + p_{21} x_1 + p_{22} x_2)$$

Veya

$$\text{EĞER } (x_1 = A_{11}) \text{ VE } (x_2 = A_{12}) \text{ İSE } (z_1 = c_1)$$

$$\text{EĞER } (x_1 = A_{21}) \text{ VE } (x_2 = A_{22}) \text{ İSE } (z_2 = c_2)$$

Takagi-Sugeno çıkarım yöntemine göre gösterimi Şekil-1' dir.

Şekil 1: Takagi-Sugeno yönteminin gösterimi (Dualibe vd., 2003)

Takagi-Sugeno yönteminde bir veya birden daha fazla girdi değişkeniyle birlikte tek bir çıktı değişkeni (z_i) vardır. Çıktı değişkeni girdi değişkenlerinin lineer bir fonksiyonu veya sabit (c_i) bir sayı olabilir. Çıktı değişkeni lineer bir fonksiyon olarak tanımlanırsa bu fonksiyonun parametreleri p_{i0} , p_{i1} ve p_{i2} ' dir. Her kural için bu parametrelerin değeri farklıdır. Parametre değerleri bulunurken ilk olarak girdi değişkenlerinin birinci değerleri için gelişigüzel değerler tayin edilir. Bahsedilen ilk parametre değerleri önemsizdir. İstendiği takdirde durumla hiç alakası olmayan kişiler tarafından da bu değerler üstünkörü belirlenebilir. Girdi değişkenlerine ait olan (x_1 ve x_2) tüm değerler için çıktı değişkeninin (z_i) değerleri başlangıç i değerleri kullanılarak tahmin edilir. Bu değerler ve her bir kural için tespit edilen eşik değerleri kullanılarak;

$$\text{Sonuç değeri} = \frac{\sum_{i=1}^N W_i Z_i}{\sum_{i=1}^N W_i}$$

Denklem 1

Yardımyla ulaşılan sonuç değerine tahmin değeri de denilebilir (Dualibe vd., 2003).

Elde edilen tahmin değerleri ve bilinen gözlem değerleri arasındaki fark hata olarak kabul edilir. Bu tahmin değerleri gözlem değerlerine yaklaştıkça hata da küçülür demektir. Bağlı hata;

$$H_i = \frac{|b_i - c_i|}{b_i} 100$$

Denklem 2

Yardımyla hesaplanır. Burada b_i ; i nci gözlenen sonuç değeri, c_i ; i nci tahmin sonuç değeridir. Hesaplamalarda hata değerlerinin istenen sınırlar içerisinde

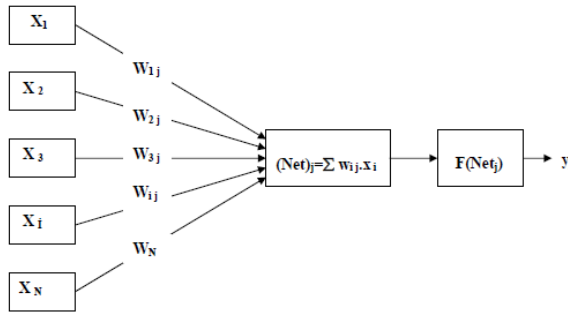
olmasını sağlayacak şekilde herhangi bir başlangıç değerinden başlanarak pi parametreleri iterasyon yapılarak elde edilir. Çıktı değişkeni ile oluşturulan modellerin performanslarını değerlendirmek için bağıl hata ile birlikte, gözlem değerleri ile tahmin değerleri arasındaki ilişkinin bir belirtisi olan R^2 değeri de kullanılır. Bu değer 1'e yaklaştıkça modelin başarısı artmaktadır. Ortalama bağıl hatanın değeri % 5 ve % 10'un altında kalırsa model başarılı sayılır (Şen, 2004: 191).

B. Yapay Sinir Ağları

Hisse senedi fiyat öngörü çalışmalarında, klasik zaman serisi tahmin yöntemleri ile iyi sonuçlar elde etmek istendiğinde tahmin başarısı belirli bir oranı geçmemektedir. Ama bizim yapay sinir ağlarıyla geleceğe dönük tahminlerde bulunmamız etkili sonuçlar doğurabilir. Günlük yaşamda kullanılan finansal değişkenlerin karışık ve lineer olmaması yapay sinir ağlarında tahminlerin daha da etkili olmasını sağlamaktadır.

Yapay sinir ağları dağınık olmayan ve bir şebeke şeklinde olan düğümlerden oluşan lineer olmayan bir devredir. İşlem elemanı dediğimiz bu düğümlerin kendi içlerinde tek yönlü iletim yolu bulunan bağlantıları vardır. İşlem elemanlarına istenildiği kadar giriş bağlantısı yapılabilmesine rağmen tek bir çıkış bağlantısı yapılmaz zorundadır. Fakat bu bağlantı kopyalanabilir. Çıktıları ulaştıran bağlantı yollarında gecikmeler olabilir. Matematiksel tipteki bu çıkışlar isteğe bağlı bir biçimde reel, devamlı veya iki tabanlı olabilir

(Yarar, 2010: 30).

Şekil 2: Basit Bir Yapay Sinir Ağı

Şekil-2' de çok katmanlı bir ağ için girdi değeri kendisine diğer katmanlardan ulaşan değerlerin ağırlık katsayılarının çarpımın toplamı şeklinde aşağıdaki gibi gösterilir.

$$V_j = \sum_{i=1}^N X_i W_{ij} \quad \text{Denklem 3}$$

Bu katmanın çıkışı, yukarıdaki ağırlıklı toplamın lineer olmayan bir fonksiyonda yerine yazılıp hesaplanmasıyla aşağıdaki gibi bulunur:

$$y_j = \frac{1}{1 + e^{-V_j}} \quad \text{Denklem 4}$$

Yapay Sinir Ağlarında Öğrenme veya Ağın Eğitilmesi

Yapay sinir ağlarında öğrenme girdi ve çıktılar arasındaki bağı ağırlık katsayılarının değiştirilmesiyle gerçekleştirilir. Bu değiştirilme sigmoid transfer fonksiyonuyla elde edilen değerlerin ağırlık katsayılarının tamamının ya da bir kısmının ulaşılacak istenen çıktı ve ağ çıktısı arasındaki farkın istenilen değere düşmesi sağlanana kadar yapılır. Buraya kadar denetimli, denetimsiz ve pekiştirmeli olmak üzere çeşitli öğrenme yolları oluşturulmuştur.

Ağdan ulaşılan çıktı ile istenilen çıktı arasındaki fark belirli bir değer altına inene kadar denetimli öğrenmede değişiklik yapılır. Bu durum denetimsiz öğrenmede, ağırlık katsayılarının ağa girdi vektörü verildikten sonra elverişli çıktıya ulaşmasına kadar değiştirilmesiyle devam eder. En son ise pekiştirmeli öğrenmede, girdiye yanıt verecek elverişli çıktılar elde edilmesinde ağırlık katsayılarının en etkili değerinin bulunmasında optimizasyondan yararlanılır (Demirpençe, 2005: 40).

Yapay sinir ağlarından en çok karşımıza çıkan ileri beslemeli geriye yayılım sinir ağları girdi, gizli ve çıktıdan olmak üzere 3 kısımdan oluşur. Birimlerde bulunan nöron birbirlerine ağırlık kümeleri ile bağlanmaktadır. İleri beslemeli geriye yayılım algoritmasında ileriye doğru besleme etabı ile çıktı birimindeki hesaplanıp gözlenen bilgi sinyalleri arasındaki ayrıma dayanan geriye doğru ilerleme etabından meydana gelen 2 bölüm bulunur.

IV. UYGULAMA

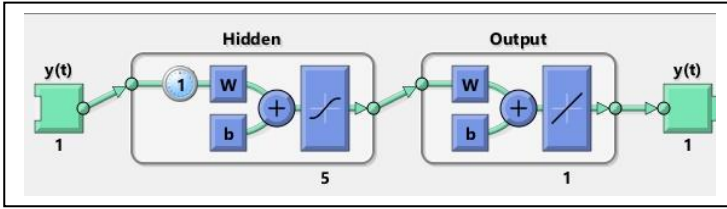
Bu çalışma 2012-2016 yıllarına ait gelişmekte olan ülkeler Çin (Shanghai), Hindistan (Nifty 50), Meksika (IPC-Meksika) ve İstanbul (BİST-100) ile ABD (Nasdaq), İngiltere (FTSE-100), Almanya (DAX) ve Fransa (CAC-40) olmak

üzere dört gelişmiş ülke ele alınarak haftalık kapanış hisse senedi değerleri kullanılmıştır.

Zaman serisinin değerleri <https://www.investing.com.tr> sitesinden elde edilmiştir. Farklı metotlar farklı modeller üzerinden çalıştırılmıştır. Yapay sinir ağları ve bulanık mantık uygulamaları MATLAB programı yardımı ile modellenmiştir.

Yapay sinir ağları uygulaması için MATLAB programı içerisinde bulunan Non-Linear Autoregressive (NAR) eklentisinden yararlanılmıştır. Eklentinin çalışma mantığı Şekil-3' de kısaca şematik olarak gösterilmektedir.

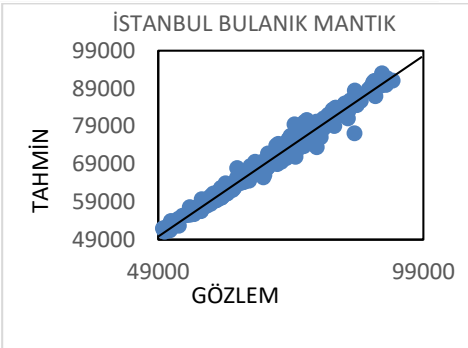
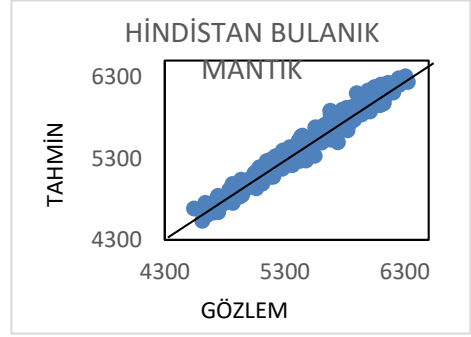
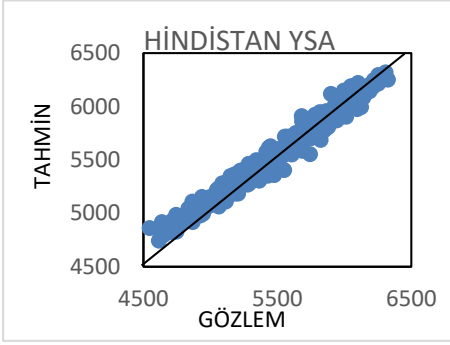
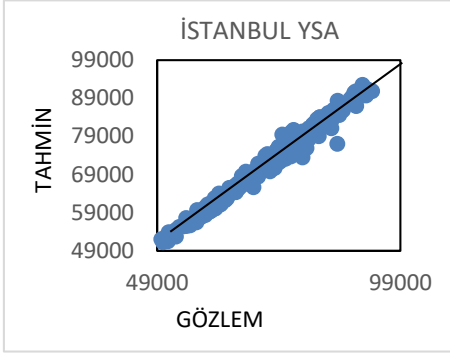

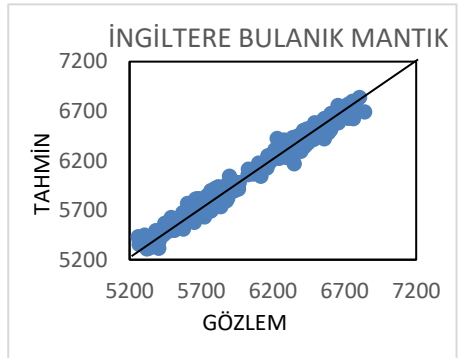
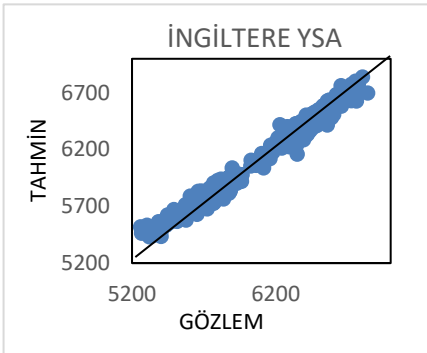
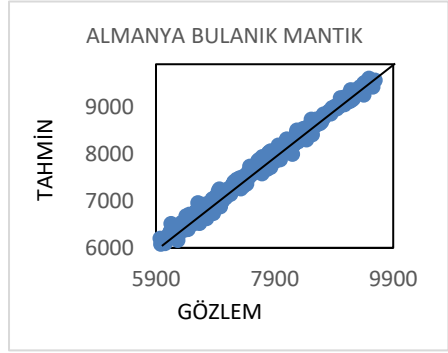
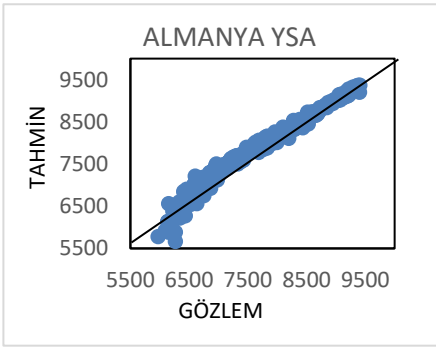
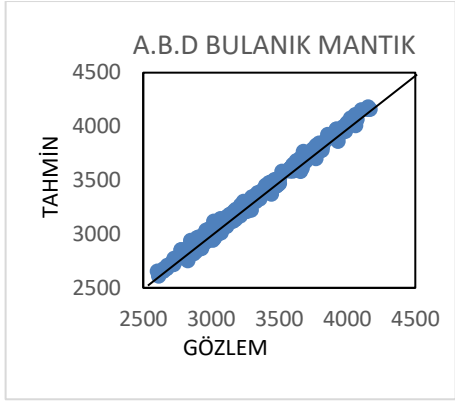
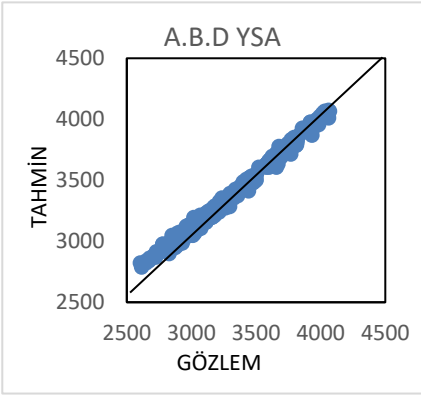
Şekil 3: Yapay Sinir Ağları Mimarisi

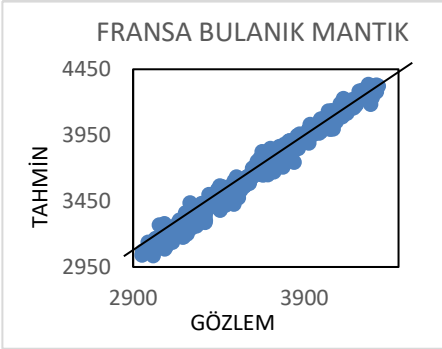
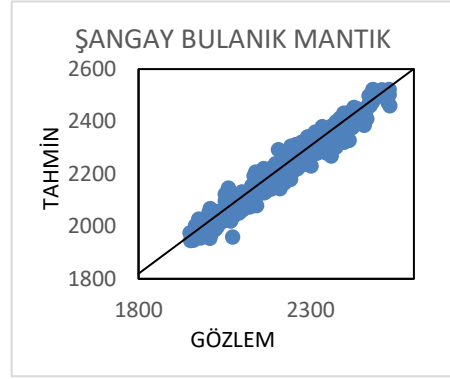
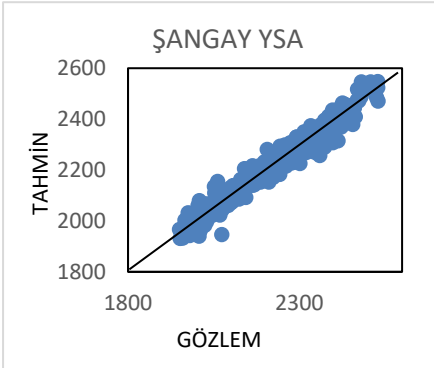
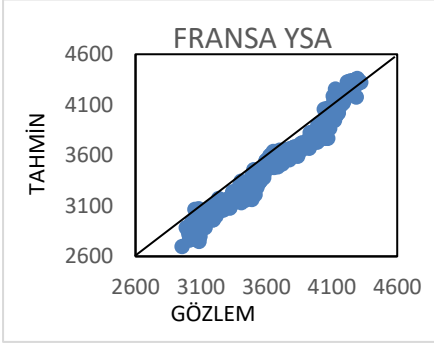
Analiz etmek istediğimiz zaman serimizin %60' lık kısmı eğitime %40' lık kısmı ile teste ayrılmıştır. Bu çalışmada verilerin eğitim ve test olarak gruplara ayrılması sırasında zaman serisinin yapısını bozmaya yönelik hareketlerden kaçınılmıştır. Veri setinin ilk %60' lık kısmı blok olarak eğitim, takip eden kısmı ile blok olarak test gerçekleştirilmiştir. Geçmişte yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, analizin eğitim ve test değerlerinin gelişigüzel alındığı görülebilmektedir. Bu şekilde yapılan çalışmalar iyi tahmin vermiş olmasına rağmen zaman serisinin oluşumuna elverişli bir modelleme gibi gözükmemektedir. Modellerde eğitim ve test verilerinin blok olarak alınması düşük tahmin değerleri vermesine rağmen daha yansız bir sonuç elde edilmektedir. Modelimizin girdi değerleri zaman serisindeki bir gün önceki değer (T-1) olmaktadır. Çıktı değeri ise bugün (T) olarak seçilmiştir. Yapay sinir ağlarında bulunan 3 farklı öğrenme fonksiyonu da modelleme çalışmalarında denenmiştir. Ayrıca gizli nöron sayısı literatürde belirtilen sağlıklı ve karmaşık olmayan bir model oluşturacak şekilde 3 ile 7 arasında değiştirilmiştir. Gizli nöron sayısının artması modelin daha da karmaşıklaşmasına yol açacağından gizli nöron sayısında çok fazla artışa gidilmemiştir. Aktivasyon fonksiyonu olarak sıklıkla kullanılan Sigmoid aktivasyon fonksiyonu kullanılmıştır.

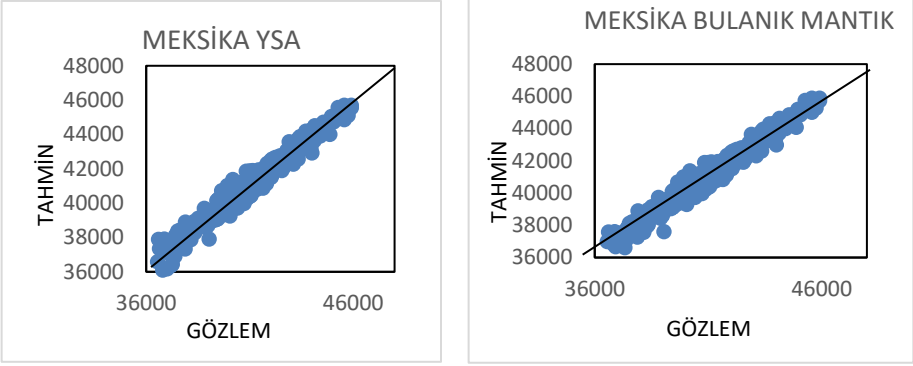
Bulanık mantık modellemeleri MATLAB programında bulunan ANFIS eklentisi sayesinde gerçekleştirilmiştir. Veri setinin %60' lık kısmı eğitim geri kalan %40 lık kısım test olarak alınmıştır. Girdi değerleri yapay sinir ağlarında olduğu gibi T-1 değerleri, çıktı ise T değeridir. Ağın eğitimi sırasında bulanıklaştırmak için 2 alt küme kullanılmıştır. Alt küme sayısı artırılmış ve yeniden analiz edilmiştir fakat eğitim hatası azalsa da test hataları çok fazla çıkmaktadır. Bundan dolayı iki alt küme öngörülecek zaman serisi için en etkin sayı olarak belirlenmiştir. Bu kümelerin farklı üyelik fonksiyonu şekilleri ile denenmiş en uygun üyelik fonksiyonu şeklinin üçgen olduğu görülmüştür.

Öncelikle yapılan modellemeler çizgisel grafik vasıtasıyla, görsel olarak mukayese edilmiştir. Tahmin-gözlem saçılım grafiği olarak bilinen bu grafiklerde, 45 derecelik bir eğri ile 1 katsayısı temsil edilmektedir. Grafikteki değerlerin bu çizgiye yakın seyir sergilemesi modelin başarılı olduğunu kanıtlar. Bu çizgiden uzaklaşan değerler tahmini iyi yapılamamış değerler olarak okunur. Yapay sinir ağları ve bulanık mantık grafikleri aşağıdaki gibidir.

Saçılım grafikleri genel olarak bir fikir verse de tüm ülkelerde iyi olan modele karar vermek için yeterli olmadığı görülmektedir. Saçılım grafiklerine bakarak, genel olarak bulanık mantıkla yapılan tahminlerin yapay sinir ağlarından daha iyi olduğu söylenebilir. Ancak modeller arasında daha sağlıklı karar verebilmek için verimlilik katsayısı yönteminden faydalanılmıştır. Bir tahmin modelinin ne oranda başarılı tahmin yaptığının tespiti için verimlilik katsayısı(VK) sıkça kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem test kısmına ayrılan verilerin tahmin başarısını, hata kareleri ortalaması (HKO) ve gözlem değerlerinin varyansını cinsinden ifade eden bir katsayıya ulaşmamızı sağlar. 0 ile 1 arasında değişim sergileyen bu katsayının aldığı değer eğer 0 a yakın bir değer alıyorsa yapılan model başarısız 1 e yakın bir değer alıyor ise başarılı olarak yorumlanır. 0,8 ve üzeri değerler modelin kullanışlı olduğunu, 0,5 ve altındaki değerler ise modelin başarısız sayılması gerektiğini gösterir.

Yapılan modellerin başarısı verimlilik katsayısı (VK) formülü ile hesaplanmıştır. Bu formül gözlenen değerlere karşılık gelen tahmin değerlerin ne oranda doğrulukla tahmin edildiğini ifade eder.

$$VK = \left(1 - \frac{\sum_{i=1}^n (H_{Ti} - H_{Gi})^2}{\sum_{i=1}^n (H_O - H_{Gi})^2}\right)$$

Denklem 5

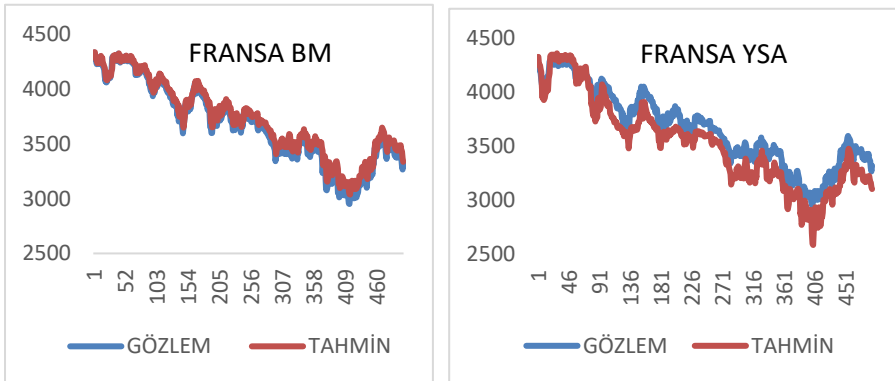
Denklemdaki ifadeler; VK=Verimlilik Katsayısı, n=toplam gözlem ve tahmin değeri sayısı, H_{Ti} =i nci hisse senedi tahmin değeri, H_{Gi} =i nci hisse senedi gözlenen değeri, H_O =Gözlenen hisse senedi değerleri ortalamasıdır. Verimlilik katsayısı değeri 1 değerine yaklaşması tahmin başarısının arttığını göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda sekiz farklı borsadan elde edilen hesaplama sonuçları, Bist-100 dışında diğer tüm borsalarda bulanık mantık modelinin yapay sinir ağlarından az bir farkla da olsa daha iyi sonuçlar verdiğini göstermektedir. Her iki modelde de, ele alınan tüm borsalarda verimlilik katsayısının 0,90' ın üzerinde bir ortalama başarı oranı ile endeks artışlarının işaretini tahmin edebildiğini gösteriyoruz. Sadece CAC-40 borsasında yapay sinir ağları modeliyle yapılan tahmin diğerlerinin gerisinde kalarak 0,798 çıkmıştır ki bu sonuçta ortalama bir doğru tahmin için fena değildir.

Tablo 1: Bulanık Mantık ve Yapay Sinir Ağları Model Sonuç Karşılaştırmaları

	Bulanık Mantık (VK)	Yapay Sinir Ağları (VK)
Shangai	0,963	0,957
Nifty 50	0,978	0,952
IPC-Meksika	0,972	0,964
BİST-100	0,984	0,986
Nasdaq	0,992	0,931
FTSE-100	0,982	0,972
DAX	0,984	0,910
CAC-40	0,968	0,798

Yapılan verimlilik katsayısı analizi ile en iyi tahmin yapan modellere karar verilmiş ve en iyi modellerin tahmin ve gerçekleşme grafikleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil 4: Fransa Bulanık Mantık ve YSA Gözlem- Tahmin Grafiği

V. SONUÇ

Çalışmada 2012-2016 yılı hisse senedi kapanış fiyatları farklı yöntemler kullanarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemler yapay sinir ağları ve bulanık mantıktır. Çalışılan iki yöntemin yakın tahmin sonuçları verdiği görülmüştür. Yapay sinir ağlarında en iyi sonuç bir gün önceden, Scaled conjugate gradient eğitim fonksiyonuna ve üç gizli nörona sahip model olmuştur. Yapay sinir ağlarında Bayesian regularization eğitim algoritması nonlineer autoregressive modellerde kullanılırken gizli nöron sayısı değişikliğinden pek fazla etkilenmediği görülmüştür. Bulanık mantık çıkarım sisteminde ise en başarılı model bir gün önceden, iki alt küme, üçgen üyelik fonksiyonuna sahip model olmuştur. Fakat son dönemlerde sıklıkla kullanılan ve basit çalışma mantığına sahip olan bulanık mantık az da olsa daha iyi sonuçlar vermiştir.

Zaman serisi verileri kullanılarak yapılacak tahmin çalışmalarında yapay zekâ yöntemlerinin kullanılabilirliği bir kez daha ispatlanmıştır. Araştırmacılar yapacakları analizlerde bu durumu göz önüne aldıkları durumda daha başarılı tahminler elde edebilirler ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel yeni yöntemlerin bu özellikler doğrultusunda optimuma ulaşması öngörülmektedir.

Tahminde kullanılan modeller, kendi içlerinde tutarlı bir yapı ve iyi bir öngörü performansı sağlamıştır. Anlaşılması güç, birçok önkoşul gerektiren klasik regresyon modellerinden bu iki yöntemi kullanıp çeşitli portföyler hakkında daha iyi kararlar alınabileceği sonucuna ulaşılabilir. Bunu farklı sektörler veya farklı değişkenler kullanarak daha da tutarlı modeller oluşturup Dünyanın önde gelen borsalarına uyarlıysak makro sonuçlarla yatırımcılara doğru karar alabilme fırsatı sunabiliriz.

Kullandığımız modellerin tahmini doğruluk oranını artırmak için hangi girdi değişkenlerinin kullanılabileceği konusunda daha fazla araştırma yapmak, gelişmekte olan piyasalarda daha iyi ticaret stratejileri elde etmede çok yararlı olabilir.

Kullanılan modeller, daha ileri çalışmalarda farklı değişkenlerle çeşitli yaklaşımlara odaklanırsa, hisse senedi fiyat tahmini performansını iyileştirmede umut vadebilir.

Çalışmanın kısıtlarından bahsedecek olursak kullanılan değişkenlerin etkililiğini bilmek gerekir. Ayrıca çalışmanın sadece belli bir dönem veya belirli borsalar için değil çalışmanın diğer dönemler ve diğer borsalar için de uygulanması iyi olacaktır. Yapay zeka uygulamalarının geleceği parlak gözükmesine rağmen çalışmaları titizlikle yapmak ve zayıf yönlerini göz önünde bulundurmak gerekiyor

KAYNAKÇA

- ADEBIYI, A.A.& AYO, C.K. (2011), "Fuzzy-neural model with hybrid market indicators for stock forecasting", *Int. J. Electronic Finance*, Vol. 5, No. 3.
- ABDELMOUEZ, Ghada, HASHEM Sherif R., ATIYA, Amir F. & El-GMALA Mohamed A. (2007), "Neural Network vs. Linear Models for Stock Market Sectors Forecasting", *Proceedings of International Joint Conference on Neural Networks*, Orlando, Florida, USA, August 12- 17, 1-5.
- ALTAN Şenol, (2008), "Döviz Kuru Öngörü Performansı için Alternatif Bir Yaklaşım: Yapay Sinir Ağı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 / 2, 141-160.
- ALTAY, Erdinç & SATMAN M. Hakan (2005), "Stock Market Forecasting: Artificial Neural Network and Linear Regression Comparison in an Emerging Market", *Journal of Financial Management and Analysis*, 18(2), 18-33.
- ATIYA, A., TALAAT, N. & SHAHEEN, S. (1997), "An Efficient Stock Market Forecasting Model Using Neural Networks", *Proceedings of International Conference on Neural Networks*, Vol. 4, Houston, 9-12 June, 2112-2115.
- AVCI, Emin (2007), "Forecasting Daily and Sessional Returns of the ISE-100 Index with Neural Network Models", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (2), 128-142.
- BENGOECHEA, A. Glaria, URETA, C. Ordonez, SAAVEDRA, M. Marchant & MEDINA, N. Opazo (1996), "Stock Market indices in Santiago de Chile: forecasting using neural networks", *Neural Networks, IEEE International Conference on*, Volume: 4.
- BOYACIOĞLU, Melek A., AVCI, Derya (2010). "An Adaptive Network-Based Fuzzy Inference System (ANFIS) for the prediction of stock market return: The case of the Istanbul Stock Exchange", *Expert Systems with Applications* 37 :7908– 7912.
- CHUNG, C. M., CHEONG, W. C. & CHUNG L. C. (2000), "Financial Time Series Forecasting by Neural Network Using Conjugate Gradient Learning Algorithm and Multiple Linear Regression Weight Initialization", *Computing in Economics and Finance 2000*, Society for Computational Economics, no 61.
- DEMİRPENÇE, H. K. (2005). "Akımlarının Yapay Sinir Ağları ile Tahmin". Antalya Yöresinin İnşaat Mühendisliği Sorunları Kongresi, Antalya.
- DUALIBE, C., VERLEYSSEN, M. ve JESPERS, P.G. (2003), "Design of Analog Fuzzy Logic Controllers in CMOS Technologie Implementation, Test and Application", Kluwer Academic Publishers, 227 s,USA.

- EĞELİ, B., ÖZTURAN M. & BERTAN B. (2003). Stock Market Prediction Using Artificial Neural Networks.
- GURESEN, Erkam, KAYAKUTLU, Gulgun & DAİM, Tuğrul U. (2011), "Using artificial neural network models in stock market index prediction", *Expert Systems with Applications* Volume 38, Issue 8, August, Pages 10389-10397.
- HILL, Tim, MARQUEZ, Leorey, CONNOR, M. O' Connor & REMUS William (1993). Artificial Neural Network Models for Forecasting and Decision Making. *International Journal of Forecasting*, 10, 5-15.
- JANDAGHI, Gholamreza, TEHRANI, Reza, HOSSINPOUR, Davoud, GHOLIPOUR, Rahmatollah & SHADKAM, Seyer Amir Shahidi (2010), "Application of Fuzzy-neural networks in multi-ahead forecast of stock price", *African Journal of Business Management* Vol. 4(6), pp. 903-914, June.
- KARA, Yakup, BOYACIOĞLU, Acar, M. & BAYKAN, Ömer Kaan (2011), "Predicting direction of stock price index movement using artificial neural networks and support vector machines: The sample of the Istanbul Stock Exchange", *Expert Systems with Applications*, 38, 5311-5319.
- KARAATLI, Meltem, GÜNGÖR, İbrahim, DEMİR, Yusuf & KALAYCI Şeref. (2005), "Hisse Senedi Fiyat Hareketlerinin Yapay Sinir Ağları Yöntemi ile Tahmin Edilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, 22-48.
- KILIÇ, Süleyman B., PAKSOY Semih & GENÇ, Tolga (2014), "Forecasting the Direction of BIST 100 Returns with Artificial Neural Network Models", *International Journal of Latest Trends in Finance & Economic Sciences*, Vol-4 No. 3 September, 2014, 759-765.
- KIM, K., OH K. J. & HAN, I. (2000). Neural Network Forecasting of Stock Price Index to Integrate Change- Point Detection with Genetic Algorithms.
- KUTLU, Birgül & BADUR, Bertan (2009), "Yapay Sinir Ağları ile Borsa Endeksi Tahmini", *Yönetim* Yıl:20, Sayı: 63, Haziran, 25-40.
- LEE, Kyungjoo, YOO Sehwan & JIN Jongdae J. (2007), "Neural Network Model vs. SARIMA Model In Forecasting Korean Stock Price Index (KOSPI)", *Issues in Information Systems*, Volume VIII, No. 2, 372-378.
- LI Rong J. & XIONG Zhi B. (2005), "Forecasting Stock Market with Fuzzy Neural Networks", *Proceedings of the Fourth International Conference on Machine Learning and Cybernetics*, Guangzhou, 18-21 August, 3475-3479.
- LIU, Qiong, LU, Xin, REN F. & KUROIWA S. (2004), "Automatic Estimation of Stock Market Forecasting and Generating the Corresponding Natural Language Expression", *Proceedings of the International Conference on Information Technology: Coding and Computing (ITCC'04)*, 1-5.
- MAMDANI, E. H. (1974), "Application of fuzzy algorithms for simple dynamic plant", *Proc. IEEE*, 121(12), 1585-1588.
- MACIELL, L., GOMIDE, F. & ROSANGELA B. (2012), "Evolving Fuzzy Modeling for Stock Market Forecasting", *IPMU 2012*, Part IV, CCIS 300, pp. 20-29.
- PAVLIDIS, N. G., PLAGIANAKOS, V. P., TASOULIS, D.K. & VRAHATIS M. N. (2003), "Financial Forecasting through Unsupervised Clustering and Neural Networks", *Operational Research*, May, Volume 6, Issue 2, 103-127.
- PHUA, P. K. H., ZHU, X. & KOH, C. H. (2003), "Forecasting Stock Index Increments Using Neural Networks with Trust Region Methods", *Neural Networks*, 2003. *Proceedings of the International Joint Conference on*, Volume: 1, 260-265.
- RAST, M. (1999), "Forecasting with Fuzzy Neural Networks: A Case Study in Stock Market Crash Situations. Fuzzy Information Processing Society", *NAFIPS. 18th International Conference of the North American*, 418-420.

- RODRIGUEZ, J. V. Perez (2005), "STAR and ANN models: Forecasting performance on the Spanish "Ibex-35" stock index", *Journal of Empirical Finance* Volume 12, Issue 3, June, 490-509.
- SCHIERHOLT, Karsten & DAĞLI, Cihan H. (1996) "Stock Market Prediction Using Different Neural Network Classification Architectures", *Proceedings of the IEEE/IAFE Conference on Computational Intelligence for Financial Engineering*, Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE), Jan, 72-78.
- ŞEN, Z. (2004), *Mühendislikte Bulanık Mantık İle Modelleme Prensipleri.* Su Vakfı Yayınları. 191 s, Türkiye.
- TAKAGI, T., & SUGENO, M. (1985), "Fuzzy identification of systems and its application to modeling and control", *IEEE Trans. Syst. Man Cybern.*, 15, 116-132.
- THAWORNWONG, Suraphan , ENKE, David (2003), "Forecasting Stock Returns with Artificial Neural Networks", *Neural Networks in Business Forecasting*, 47- 79.
- YANG, K., WI, M. & LIN, J. (2012), "The Application of Fuzzy Neural Network in Stock Price Forecasting Basad on Genetic Algorithm Discovering Fuzzy Rule", *8th International Conference on Natural Computation*, ss. 470-474.
- YARAR, Aalpaslan (2010), *Susurluk Havzası Yağış Akış Verilerinin Modellenmesi*, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- ZADEH, L. A. (1965). Fuzzy Sets. *Information and Control*, 8: 338-353.
- ZHORA, D. V. (2005), "Data Preprocessing for Stock Market Forecasting using RandomSubspace Classifier Network", *Proceedings of International Joint Conference on Neural Networks*, Montreal, Canada, July 31 – August 4, 2549-2554.
- ZORIN, A. & BORISOV, A. (2012). *Modelling Riga Stock Exchange Index Using Neural Networks.*

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE FEN EĞİTİMİNE İLİŞKİN OKULÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Ayhan BABAROĞLU¹

Emel OKUR METWALLEY²

Atf/©: Babaroğlu, Ayhan ve Okur Metwalley, Emel (2018). Erken Çocukluk Döneminde Fen Eğitimine İlişkin Okulöncesi Öğretmenlerinin Görüşleri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 125-148

Özet: Bu araştırma, erken çocukluk döneminde fen eğitimine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Çorum il merkezi ile ilçelerinde yer alan 189 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmış ve araştırmacılar tarafından geliştirilen soru formuyla elde edilen verilerin içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, öğretmenlerin fen eğitimi alanını sevdikleri ve ilgi duydukları saptanmıştır. Çocukların ilgisi ve fen eğitim alanının gerekliliğine olan inançları öğretmenlerin bu eğitim alanına ilişkin yaklaşımlarını olumlu etkilerken, alana ilgi duymamaları ile alana ilişkin bilgi eksikliklerinin yaklaşımlarını olumsuz etkilemiş olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin en çok eğitim ortamı yetersizlikleri ile materyal eksiklikleri ve sınıf mevcutlarının fazlalığı gibi sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunların programlarında fen eğitimine yeteri kadar yer verememelerine, etkin sonuçlar elde edememelerine ve motivasyonlarının düşmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin yarıdan fazlası fen eğitimi alanında kendini yeterli olarak değerlendirirken, fen eğitimi alanına yönelik aldıkları eğitimi yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin planları ve etkinlikleri hazırlarken daha çok internetten yararlandıkları, sınıflarında bir fen merkezinin olduğu ve fen eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler, alan bilgisi, etkinlik planlama ve uygulama ile materyal tasarlama konularında hizmet içi eğitim almak istedikleri saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk, fen eğitimi, öğretmen, okul öncesi eğitim, görüş.

Makale Geliş Tarihi:02.02.2018 // Makale Kabul Tarihi:03.07.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Ü., Hitit Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, e-posta: ahya2012@hotmail.com

² Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu e-posta: emelokur@hitit.edu.tr

Opinions of Preschool Teachers on Science Education in Early Childhood

Citation/©: Babaroğlu, Ayhan ve Okur Metwalley, Emel (2018). *Opinions of Preschool Teachers on Science Education in Early Childhood*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 125-148

Abstract: *This research was conducted for investigating teachers' views on science education in early childhood. Study's research group consisted of 189 preschool teachers in Çorum city centre and districts. In the study, survey method of descriptive research methods was used and content analysis was conducted for data obtained with questionnaire developed by researchers. In research, it was determined that teachers love and are interested in science education. While children's interest and faith in necessity of science education affected teachers' approach towards this education field positively, children's lacking interest and knowledge about field affected teachers' approach negatively. It was determined that teachers most frequently encounter problems like inadequate education environment, material deficiencies and crowded classrooms and such problems led to inability to include science education in curriculum, obtain effective results and teachers' losing motivation. While more than half of teachers consider themselves adequate in science education, they stated that they find the education they had in science education field inadequate. It was determined that teachers rather use internet while preparing plans and activities, there is a science centre in classrooms and they want in-service training on methods and techniques used in science education, field information, activity planning and implementation and material designing.*

Keywords: *Early childhood, science education, teacher, preschool education, opinion*

I.GİRİŞ

Erken çocukluk döneminde, çocukların hayal güçleri kuvvetlidir. Meraklı, araştırmacı ve sorgulayıcıdırlar. Çocukların günlük yaşamlarında karşılaştıkları pek çok olay meraklı sorular sormalarına neden olur. Böylece çocukların fen ile ilgili ilk deneyimleri oluşmaya başlar. Çocukların bu dönemde edindiği ilk deneyimler son derece önemlidir ve ilerleyen yaşamları için temel oluşturur (Alisınanoğlu ve Özbey, 2011; Aktaş Arnas vd., 2012; Çamlıbel Çakmak, 2014).

Fen eğitimi, çocukların bütün gelişim alanlarını destekler. Araştırma temelli bir yaklaşım, çocuklara dünyayı ve çevreyi anlamlandırmaları için fırsatlar

sunar ve süreç becerilerine odaklanmalarını sağlar. Meraklarını gidermelerine ve bilimsel süreçleri öğrenmelerine fırsatlar sunar. Günlük yaşamda gerekli olan bilgileri kazanmalarını destekler ve evrensel sorunları çözmeye yeteneği kazandırır (Kandır ve Can Yaşar, 2011; Dejonckheere vd., 2016).

Erken çocukluk döneminde fen eğitimine gereken önem verilmeli, okul öncesi eğitim programları çocuğun öğrenmesi ve hazırbulunuşluk düzeyine uygun standartlar geliştirilerek fen ve doğa ile ilgili temel kavramlar dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Fen alanının içeriği erken çocukluk dönemi için farklı olmalıdır. Eğitim programları, çocukların meraklarını giderebilmelerini, araştırabilmelerini, neden sonuç ilişkisi kurabilmelerini ve tahminlerde bulunabilmelerini sağlamalıdır (Yaşar, 1993; Kandır ve Can Yaşar, 2011; Bose vd., 2013; Taştepe ve Temel, 2013; Çamlıbel Çakmak, 2014; Okur Akçay, 2015).

Okulöncesi dönemde çocukların fen ile ilgili konulara ilgi duymalarının ve fen konusundaki tutumlarının gelişimi için olumlu temellerin atılması konusunda öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Çünkü çocuklar fen ile ilgili konuları sevmeyi veya sevmemeyi okulda öğrenmektedirler (Koballa ve Crawley, 1985; Davies ve Howe, 2003). Eğer çocuklar fen etkinliklerine yeni başladıklarında başarılı deneyimler ve olumlu hisler kazanırlarsa ileriki yıllarda fen ile ilgili deneyimlerinde başarılı olacaklardır. Bu, çocukların fen ile ilgili konulara yönelik olumlu tutum kazanmalarını sağlayacak, böylece çocuklar yaşam boyu fen alanına ilgi gösterecek ve fen öğrenmekten zevk alacaklardır. Çünkü, çocuklar öğrenmelerini hayatlarının tamamına genelleme eğilimindedirler.

Fen eğitiminin amaçlarının öğretmenler tarafından iyi bilinmesi, çocukların araştırırken, oynarken ve öğrenirken fen eğitiminin gerçekleştiği ortamlar tasarlanması gerekmektedir (Alisinoğlu ve Özbey, 2011). Eğitim ortamlarının, çocukları fen konularında cesaretlendiren, keşifler yapabilmelerini sağlayan ortamlar olarak hazırlanması, çocukların gelişim düzeyleri dikkat alınarak fen eğitiminin gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Öğretmenler, çocukların planlama yapmalarını, araştırma soruları sormalarını, dikkatlerini olayların nedenleri ve etkilerine yoğunlaştırmalarını ve bulunan sonuçları derinlemesine düşünmelerini sağlayarak çocuklara rehberlik etmelidirler (Çamlıbel Çakmak, 2014; Dejonckheere vd., 2016).

Fen eğitimi konusunda öğretmene düşen görevler ve okul öncesinde fen öğretimini önemi dikkate alındığında, okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimine yönelik görüşlerinin ve bu görüşleri etkileyen faktörlerin, karşılaştıkları sorunların ve kullanılan çözüm yollarının saptanmasının, fen eğitiminin kalitesinin artırılması ve istenen düzeyde gerçekleştirilmesi açısından son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma, Çorum il ve ilçelerinde görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin erken çocukluk döneminde fen eğitimine yönelik görüşlerinin incelenmesini amaçlamıştır.

II. YÖNTEM

A. Araştırmanın Deseni

Araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmış ve araştırmacılar tarafından geliştirilen soru formuyla elde edilen verilerin içerik analizi gerçekleştirilmiştir (Büyüköztürk vd., 2008).

B. Çalışma Grubu

Araştırma Çorum İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı merkez ilköğretim bünyesinde yer alan anasınıflarında ve bağımsız anaokullarında görev yapan bütün okulöncesi öğretmenlerinin fen eğitimine ilişkin görüşlerini incelemeyi hedeflemiştir. Çalışmanın gönüllülük esasına dayandırılmış olması nedeniyle 244 öğretmen araştırmaya katılmıştır. Araştırmaya iştirak eden 244 öğretmene soru formları verilmiştir. Cevaplanmamış soru bulunan formlar elenmiş ve böylece çalışma grubunu 189 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur.

C. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından ilgili literatür incelenerek hazırlanan “Öğretmenlerin Fen Eğitimine İlişkin Görüşlerini Belirleme Formu” kullanılmıştır. Formda açık uçlu: “Fen eğitimi ile ilgili almak istediğiniz hizmet içi eğitim konuları nelerdir?” ve seçenekli; “Sınıfınızda fen köşesi var mı?” gibi toplam 18 soru yer almaktadır.

D. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çorum İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınarak, İl ve ilçe müdürlükleri aracılığıyla “Öğretmenlerin Fen Eğitimine İlişkin Görüşlerini Belirleme Formu” öğretmenlere ulaştırılarak doldurmaları istenmiştir. Elde edilen verilerde, açık uçlu soruların içerik analizi yapılmış ve bilgiler

kodlanarak bilgisayar ortamına kaydedilmiştir. Daha sonra veriler, yüzde ve frekans dağılımlarından yararlanılarak Tablolar halinde sunulmuştur.

III. BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimi alanına ilişkin düşünceleri ve yaklaşımlarını belirleyen etmenler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimine ilişkin görüş ve yaklaşımlarını belirleyen etmenler

Soru	Cevap	N	%
Fen eğitimi alanı, ilginizi çeken, sevdiğiniz	Evet	167	88,35
	Hayır	22	11,64
Toplam		189	100
Fen eğitimi alanı, neden ilginizi çeken, sevdiğiniz bir alandır?	Çocukların ilgisinden dolayı	64	33,86
	Fen eğitim alanının gerekliliğine olan inancım nedeniyle	48	25,40
	Çocuklara yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatı sunmasından	36	19,04
	Fen eğitim alanına olan ilgim nedeniyle	32	16,94
	Almış olduğum eğitimden dolayı	9	4,76
Toplam		189	100
Fen eğitimi alanı, neden ilginizi çeken, sevdiğiniz bir alan değildir?	Fen eğitimi alanı ilgi duyduğum bir alan değil	113	59,78
	Fen eğitimi alanına ilişkin bilgi eksikliklerimden dolayı	38	20,11
	Almış olduğum eğitimin yetersizliğinden dolayı	38	20,11
Toplam		189	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, öğretmenlere “fen eğitimi alanı, ilginizi çeken sevdiğiniz bir alan mıdır?” sorusu yönelttiğinde, araştırmaya katılan 189 öğretmenin %88,35’i fen eğitim alanını ilgi duydukları ve sevdikleri bir alan olarak ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin %11,64’ünün fen eğitimi alanını sevmedikleri ve ilgi duymadıkları görülmektedir.

Öğretmenlerin bu düşüncelerinin altında yatan sebepleri saptamak amacıyla “Neden?” sorununa, öğretmenlerin %33,86’ı çocukların fen alanına olan ilgilerinin, %25,40’ı fen eğitiminin gerekliliğine olan inançlarının, %19,04’ü kendilerinin fen konularına olan ilgileri ile fen eğitiminin çocuklara yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sağlamasının ve %4,76’ı ise almış oldukları eğitimin konuya ilişkin görüşlerini etkilemiş olduğunu ifade etmişlerdir. Düşük bir oran olmakla birlikte, olumsuz düşüncelerinin altında yatan sebeplerin; %59,78’i öğretmenlerin fen eğitimi alanına ilgi duymamaları, %20,11’in alana ilişkin bilgi eksiklikleri ile almış oldukları eğitimi yetersiz bulma düşüncesi olduğu görülmektedir.

Okul öncesi öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin karşılaştıkları sorunlar ve çözümlerine ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Okul öncesi öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin karşılaştıkları sorunlar ve çözümleri

Soru	Cevap	N	%
Fen eğitimini verirken en çok hangi sorunlarla karşılaşıyorsunuz?	Eğitim ortamı ile ilgili eksiklikler/yetersizlikler	79	41,80
	Materyal ile ilgili eksiklikler/yetersizlikler	53	28,04
	Çocuk sayılarının fazla oluşu	17	8,99
	Öğretmenlerin fen ve doğa etkinliklerini uygulama becerilerindeki yetersizlikler	16	8,48
	Öğretmenlerin temel alan bilgisindeki eksiklikler	10	5,29
	Ailelerin tutumu	8	4,24
	Kurum yönetiminin tutumu	2	1,05

	Diğer	4	2,11
Toplam		189	100
Fen eğitimini verirken karşılaştığınız sorunların çözümüne ilişkin neler yapıyorsunuz?	Eksik materyalleri ya kendim temin etmeye çalışıyorum ya da kurum	67	35,45
	Daha basit ve az materyal gerektiren uygulama ve etkinliklere yöneliyorum.	45	23,81
	Eğitim ortamlarını düzenlemeye çalışıyor veya farklı ortamları yapacağım etkinlikler için uygun hale	31	16,40
	Eğitim alma fırsatlarını değerlendiriyorum	21	11,11
	Etkinlikleri gruplar halinde yapmaya çalışıyorum	11	5,83
	Diğer öğretmenlerle işbirliği yapıyorum.	7	3,70
	Ailelerle iletişime geçerek, bilgilendirme çalışmaları yapıyorum	7	3,70
Toplam		189	100

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin %41,80'i eğitim ortamı ile ilgili eksiklik ve yetersizliklerin, %28,04'ü materyal eksiklik ve yetersizliklerinin, %8,99'u sınıflarındaki çocuk sayısının fazlalığının, %8,48'i öğretmenlerin bu alandaki uygulama becerilerindeki yetersizliklerin, %5,29'u öğretmenlerin temel alan bilgi eksiklerinin, %4,24'ü ailelerin ve %1,05'i kurum yetkililerinin olumsuz tutumlarının, fen eğitimi alanında öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları oluşturduğu görülmektedir.

Yine Tabloda öğretmenlerin %35,45'inin eksik materyalleri kendilerinin temin yoluna gittikleri ya da kurum yetkilileri ile ailelerden karşılamaya çalıştıkları, %23,81'nin daha basit ve az materyal gerektiren etkinlik ve uygulamalara yöneldiği, %16,40'nın eğitim ortamlarındaki eksiklikleri gidermek için düzenlemeler yaptıkları ya da farklı ortamları gerçekleştirecekleri etkinlik ve uygulamalar için uygun hale getirmeye çalıştıkları, %11,11'nin eğitim fırsatlarını değerlendirmeye çalıştıkları, %5,38'inin etkinlikleri büyük gruplar halinde yapmaya çalıştıkları ve %7,40'nın ise diğer öğretmenler ve ailelerle işbirliğine giderek ve iletişime geçerek sorunları çözümlenmeye çalıştıkları görülmektedir.

Fen eğitiminde karşılaşılan sorunların öğretmenlerin yaklaşımını etkileme durumuna ait veriler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Fen eğitiminde karşılaşılan sorunların öğretmenlerin yaklaşımını etkileme durumu

Soru	Cevap	N	%	
Karşılaştığımız sorunların fen eğitimi alanına ilişkin yaklaşımınız üzerinde bir etkisinin olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	Fen eğitimini yeteri kadar yer veremememe neden olmakta	50	26,45
		Etkin sonuçlar elde etmeme engel oluyor	30	15,88
		Motivasyonumun düşmesine neden oluyor	15	7,93
	Toplam		95	50,27
	Hayır	Elimdeki imkânlarla sorunlarımı çözebiliyorum	49	25,93
		Koşullara uygun etkinlik ve uygulama yapıyorum	35	18,52
		Bir sorunla karşılaştığımda etkinliği ve uygulamayı erteliyorum	10	5,29
	Toplam		94	49,74
	Toplam		189	100

Tablo 3'te öğretmenlerin karşılaştıkları sorunların fen eğitimine ilişkin yaklaşımlarını %50,26 oranında etkilediği görülmektedir. Veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerin karşılaştıkları sorunların %26,45'inin programlarında fen eğitimine yeteri kadar yer verememelerine neden olduğu, %15,88'inin bu sorunların etkin sonuçlar elde etmelerine engel oluşturduğu ve %7,93'unun motivasyonlarının düşmesine neden olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Yine karşılaşılan bu sorunların öğretmenlerin %49,74'ünün fen eğitimine yaklaşımlarını olumsuz yönde etkilememiş olduğu görülmektedir. Bu öğretmenlerin %25,93'ü elindeki imkânlarla sorunların üstesinden gelebildiğini, %18,52'i var olan koşullara uygun etkinlik ve uygulamalar yaparak ve %5,29'u da herhangi bir sorunla karşılaştığında

etkinliği ve uygulamayı erteleyerek çözüm bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin fen eğitimi alanında kendilerini değerlendirme durumuna ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin fen eğitimi alanında kendilerini değerlendirme durumu

Soru	Cevap	N	%	
Fen eğitimi alanında kendinizi yeterli buluyor musunuz?	Evet	105	55,55	
	Hayır	84	44,45	
Toplam		189	100	
Fen eğitimine ilişkin kendinizi hangi alanlarda yetersiz buluyorsunuz?	Alan bilgi eksikliği	67	35,45	
	Uygulamadaki eksiklik ve yetersizlikler	40	21,16	
	Materyal eksikliğinden kaynaklanan farklı etkinlikler gerçekleştirilememesi	37	19,58	
	Etkinlik planlama	36	19,05	
	Proje çalışmaları	9	4,76	
	Toplam		189	100
Fen eğitimine ilişkin kendinizi hangi alanlarda yetersiz buluyorsunuz?	Yöntem ve teknikler	Deney	61	32,27
		Gezi-gözlem	28	14,82
		Analoji	4	2,12
		Proje	2	1,05
		Drama	2	1,05
	Etkinlik ve uygulamalar	Hayvan besleme ve bakımı	6	3,18
		Bitki yetiştirme	13	6,87

Öğretim yöntemleri	Bahce ve doğa	10	5,29
	Uygulama	10	5,29
	Araştırma	10	5,29
	İnceleme	7	3,71
	Soru-cevap	6	3,18
	Gösterip yaptırma	4	2,12
	Anlatım	4	2,12
	Örnek gösterme	2	1,05
Öğretmen rolü	Etkinlik planlama/uygulama	6	3,18
	Materyal hazırlama	8	4,24
	Öğrenciyi öğrenmeye teşvik etme	3	1,59
	Güvenlik önlemleri alma	2	1,05
	Aile katılımını sağlama	1	0,53
Toplam		189	100

Tablo 4'te öğretmenlerin %55,55'inin fen eğitimi alanında kendilerini yeterli, %44,45'inin ise kendilerini yetersiz olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin %35,45'inin alan bilgisi eksikliği, %21,16'nın uygulamadaki eksiklik ve yetersizlikler, %19,58'inin materyal eksikliğinden kaynaklanan farklı etkinlik gerçekleştirilememesi, %19,05'inin etkinlik planlama ve %4,76'nın ise proje çalışmaları konusunda kendilerini yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır.

Öğretmenlerin %55,55'inin fen eğitimi alanında kendilerini yeterli olarak değerlendirmiş oldukları görülmektedir. Öğretmenlere kendilerini yeterli gördükleri alanların hangileri olduğu sorusu yöneltildiğinde, %51,31'i fen eğitim alanına ilişkin yöntem ve teknikler konusunda, %22,76'ı öğretim

yöntemleri, %15,34'ü etkinlik ve uygulama ile %10,59'u da öğretmen rolü alanlarında kendilerini yeterli olarak değerlendirmişlerdir.

Öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin aldıkları eğitime dair düşünceleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin aldıkları eğitime dair düşünceleri

Soru	Cevap	N	%
Fen eğitimine yönelik aldığınız eğitimi yeterli buluyor musunuz?	Evet	59	31,22
	Hayır	130	68,78
Toplam		189	100
Fen eğitimine yönelik aldığınız eğitimin neden yetersiz olduğunu düşünüyorsunuz?	Teoriye dayalı, pratikten uzak olduğu için	75	39,68
	Üniversitede fen eğitimine yönelik ders saatleri kısıtlı/yetersiz	50	26,45
	Çocuklara yönelik değil	39	20,63
	Güncel değil	25	13,23
Fen eğitimine yönelik aldığınız eğitimin neden yeterli olduğunu	Çocukların seviyesine uygun	102	53,96
	Uygulamalı örneklerle yer verdiği için	87	46,04
Toplam		189	100
Fen eğitimine yönelik aldığınız eğitimin yetersiz olduğunu düşünüyorsanız, eksikliklerinizi nasıl tamamlıyorsunuz?	Kitap, dergi ve internetten yararlanıyorum	156	82,54
	Diğer meslektaşlarımla fikir alışverişinde bulunuyorum.	29	15,34
	Eksikliklerimi tamamlayamadığımı düşünüyorum.	4	2,12
Toplam		189	100

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin %31,22'inin aldıkları eğitimi yeterli bulduğu ve %68,78'inin ise aldıkları eğitimin yetersiz olduğunu düşündükleri görülmektedir. Öğretmenlerin %39,68'inin teoriye dayalı, pratikten uzak bir eğitim aldıklarını, %26,45'inin üniversitede aldıkları fen eğitimiyle ilgili ders

saatinin yetersiz kaldığını, %20,63'ünün aldıkları bu eğitimin çocuklara yönelik olmadığını ve %13,23'ünün ise güncel olmadığı düşüncesi nedeniyle aldıkları eğitimi yeterli bulmadıkları görülmektedir. Yine öğretmenlerin %53,96 oranında çocukların seviyesine uygun olmasının ve %46,04 oranında uygulamalı örneklerle yer vermesinin aldıkları eğitimi yeterli bulma nedenlerini oluşturduğu görülmektedir. Tablo incelendiğinde; kitap dergi ve internette yararlanarak eksikliklerini tamamladıklarını belirten öğretmenlerin oranının %82,54, meslektaşlarla fikir alışverişinde bulunarak iş birliği yapanların oranının %15,34 ve hiçbir şekilde var olan eksiklikleri tamamlayamıyorum diyen öğretmenlerin oranının ise %2,12 olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 6'da öğretmenlerin planlarını yaparken dikkat ettikleri konulara ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 6. Öğretmenlerin planlarını yaparken dikkat ettikleri konular

Soru	Cevap	N	%
Planlarınızı yaparken nelere dikkat ediyorsunuz?	Çocukların seviyesine	62	32,80
	Çocukların ilgi alanlarına	49	25,93
	Okulun bulunduğu sosyo-kültürel çevreye	25	13,23
	Verilmesi gereken kazanım ve göstergelere	19	10,05
	Elimde bulunan materyallere	18	9,52
	Kolay uygulanabilir olmasına	10	5,29
	Sınıftaki çocuk sayısına	6	3,18
Toplam		189	100
Planlarınızı yaparken hangi kaynaklardan yararlanıyorsunuz?	İnternet	76	40,21
	Kitaplar	59	31,22
	MEB Kılavuzu	14	7,41
	Meslektaşlarımdan	13	6,88
	Çocuk dergilerinden	10	5,29
	Hazır planlardan	9	4,76
	Kendi deneyimlerimden	8	4,23
Toplam		189	100
	Kolay ulaşılabilir olması	44	23,28

Planlarınızı yaparken neden bu kaynakları kullanmayı tercih ediyorsunuz?	Kapsamlı ve çeşitli olması	35	18,52
	Güvenilir ve faydalı olması	29	15,34
	Uygulanabilir ve pratik olması	26	13,75
	Yaş grubuna uygun olması	20	10,59
	Güncel olması	16	8,47
	İlgi çekici olması	12	6,35
	Anlaşılır olması	6	3,17
	Alışkanlıklarım nedeniyle	1	0,53
Toplam		189	100

Tablo 6, incelendiğinde, öğretmenlerin %32,80'inin çocukların seviyelerine, %25,93'ünün çocukların ilgi alanlarına, %13,23'ünün okulun bulunduğu sosyo-kültürel çevreye, %10,05'inin kazanım ve göstergelere, %9,52'inin materyallerin ulaşılabilirliğine, %5,29'unun kolay uygulanabilir olmasına ve %3,18'inin ise sınıflarındaki çocuk sayısına dikkat ettikleri görülmektedir. Öğretmenlerin %40,21'i planlama yaparken internet, %31,22'i kitaplar, %7,14'ü MEB kılavuzu, %6,88'i meslektaşlarım, %5,29'u çocuk dergileri, %4,76'ı hazır planlar ve %4,23'ü kendi deneyimlerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler fen etkinlikleriyle ilgili planlarını yaparken yararlandıkları kaynakları tercih etme sebeplerine ilişkin olarak %23,28 kaynakların kolay ulaşılabilir olması, %18,52 kapsamlı ve çeşitli olması, %15,34 güvenilir ve faydalı olması, %13,75 uygulanabilir ve pratik olması, %10,59 yaş grubuna uygunluğu, %8,47 güncel, %6,35 ilgi çekici, %3,17 anlaşılır olması ve %0,53 alışkanlıkları tercih nedenleri olarak belirtmişlerdir.

Tablo 7 öğretmenlerin fen eğitimiyle ilgili almak istedikleri hizmet içi eğitim konularına ilişkin verileri içermektedir.

Tablo 7. Öğretmenlerin fen eğitimiyle ilgili almak istedikleri hizmet içi eğitim konuları

Soru	Cevap	N	%
Fen eğitimi ile ilgili almak istediğiniz hizmet içi eğitim konuları nelerdir?	Fen eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler	70	37,05
	Fen eğitimi alan bilgisi	52	27,51
	Etkinlik planlama ve uygulama	51	26,98
	Materyal tasarımı ve uygulama	16	8,46
Toplam		189	100

Tablo 7’de öğretmenlerin %37,05’i fen eğitimi alanında kullanılan yöntem ve teknikler, %27,51’i fen eğitimi alan bilgisi, %26,98’i etkinlik planlama ve uygulama ve %8,46’ı da materyal tasarımı ve uygulama konularında hizmet içi eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir.

Tablo olarak sunulmamakla birlikte araştırmada öğretmenlerin %95,24’ün sınıflarında bir fen merkezinin var olduğu da elde ettiğimiz bulgulardandır. Öğretmenlerin sadece % 4,76’ın sınıfında bir fen merkezi bulunmamaktadır.

IV. SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırma sonucunda, fen eğitimi alanının, okul öncesi öğretmenleri tarafından sevilen ve ilgi duyulan bir alan olduğu tespit edilmiştir. Fen eğitim alanının çocuklar tarafından ilgi duydukları ve sevdikleri bir alan olması, bu eğitim alanının gerekliliğine olan inancın, fen eğitim alanının çocuklara yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatı sunmasının, öğretmenlerin kendilerinin bu alana olan ilgilerinin ve almış oldukları eğitimin öğretmenlerin fen eğitim alanını sevmeye ya da ilgi duymaya sebeplerini oluşturduğu görülmüştür. Elde ettiğimiz bu bulgu, konuya ilişkin daha önceki çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir(Hamurcu, 2006; Sönmez, 2009; Özbek, 2009; Bahçeci ve Sansar, 2010; Sığırtmaç ve Özbek, 2011; Sağlam ve Aral, 2015; Thulin ve Redfors, 2017).

Öğretmenlerin fen eğitim alanını sevmeme ya da ilgi duymamalarının nedenlerini incelediğinde ise öncelikle öğretmenlerin bu alana karşı ilgisizliklerini görmekteyiz. Aldıkları eğitimin yetersizliğinden kaynaklanmış bilgi eksiklikleri bu olumsuz düşüncelere kaynaklık etmiş olabilir. Bununla birlikte öğretmenlerin karşılaşmış olduğu sorunların da bu olumsuz düşünceleri beslediğini bize düşündürmektedir. Genellikle öğretmenlerin fen eğitimi ve uygulamalarına yönelik ilgili ve istekli oldukları belirtilse de bazı çalışmalarda okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimi ve uygulamaları konusunda ilgisiz ve isteksiz oldukları da ifade edilmektedir(Tu, 2006). Çalışmadaki öğretmenlerin en fazla eğitim ortamı ile materyal eksikliği ve yetersizliği sorunlarıyla karşılaşmış olduğu görülmektedir. Sınıftaki çocuk sayısının fazlalığı, öğretmenlerin uygulamadaki eksiklikleri, ailelerin ve kurum yönetiminin olumsuz yaklaşımları da karşılaşılan diğer sorunlardır(Yalçın ve Yalçın, 2018). Öğretmenlerin yarısı karşılaştıkları bu sorunların fen eğitimine ilişkin yaklaşımlarını negatif yönde etkilediği ifade etmiştir ve bu yüzden programlarında fen etkinliklerine daha az yer verdiklerini, bu sorunların etkin sonuçlar elde etmelerinin önünde engel

oluşturduğunu ve daha da önemlisi motivasyonlarının düşmesine neden olduğunu belirtmişlerdir. Ancak çalışmaya iştirak eden öğretmenlerin diğer yarısı ise evet sorunlarla karşılaşılıyor ama bu sorunlara ilişkin çözümler üreterek, bu olumsuzlukların bizim bakış açımızı etkilemesine izin vermiyoruz şeklinde bir yaklaşım içinde olmaları elde ettiğimiz değerli bulgulardan bir diğeridir.

Araştırmada yer alan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin geliştirdikleri çözümlere bakıldığında ise, en çok şikâyet edilen materyal eksikliği ve eğitim ortamı yetersizliklerine yönelik, öncelikle bu materyalleri kendilerinin temin etmeye çalıştıkları ya da ailelerden veya kurum yönetiminden yardım alarak tamamlamaya çalıştıkları görülmektedir. Ardından yeterli materyal veya uygun eğitim ortamı sorunlarıyla karşılaştıklarında daha az materyal gerektiren etkinlik ve uygulamalara yönelerek, farklı mekânları yeniden düzenleyerek, etkinlikleri büyük gruplar halinde yaparak ve ailelerle ve diğer öğretmenlerle işbirliğine girerek sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Aslan, Şenel Zor ve Tamkavacim(2015), çalışmalarında öğretmenlerin karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik getirdikleri önerileri incelemişlerdir. Okul öncesi öğretmenleri, fen eğitiminde karşılaşılan problemlerin çözümüne ilişkin olarak öğretim araçlarına ve öğretim ortamına yönelik eksikliklerin giderilmesi, öğretmenlere yönelik öneriler, işbirliğinin yapılması, öğrencilere yönelik öneriler gibi tavsiyelerde bulunmuşlardır. Öğretmenlere göre en acil çözülmesi gereken problem öğretim araçlarına yönelik problemlerdir. Bu doğrultuda en fazla öneri materyal temini, kaynak doküman hazırlanması ve materyal teminine yönelik maddi destek sağlanması üzerine getirilmiştir. Güler ve Hazır Bıkmaz (2002) ve Aydın ve Güney(2017)'in çalışmalarında da benzer önerileri tespit etmişlerdir. Öğretmenler fen etkinliklerinin istenilen düzeyde gerçekleştirilebilmesi için öncelikli olarak materyallerin yeterli hale getirilmesi, uygun fiziki ortamların sağlanması, öğretmenlerin bilgilendirilmesi, doğal ortamların oluşturulması, laboratuvar sağlanması, ailelerle işbirliği, fen ve doğa köşesi, sınıf mevcudunun azaltılması gibi öneriler getirmişlerdir.

Okul öncesi öğretmeni, çocuğun ilk öğretmenidir ve onu yaşamını etkileyen insanların başında yer alır. Okul öncesi öğretmenleri, çocuklara fen deneyimlerini edinecekleri ilk formal öğrenme ortamlarını sağlaması ve formal anlamda ilk deneyimleri sunması açısından ayrıca önemli bir yere sahiptir. Öğretmenlerin, bu konu özelinde öz yeterlik inançları, mesleklerine yönelik

olumlu düşüncelere ve deneyimlere sahip olmalarının genel anlamda fen eğitimine ilişkin yaklaşımlarında olumlu düşünceye sahip olmalarını etkilemiş olabileceğini düşündürmektedir ki, bu araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlasının da fen eğitimi alanında kendilerini yeterli bulduklarını görmekteyiz. Konuyu farklı bağlamlarda inceleyen bazı araştırmaların sonucunda da öğretmenlerin fen alanında kendilerini yeterli gördükleri ve sorunların çözümüne ilişkin benzer yaklaşımlar içinde oldukları saptanmıştır(Özbek, 2006; Özbek, 2009; Afacan ve Selimhocaoğlu, 2012; Elmas ve Kanmaz, 2015; Sağlam ve Aral, 2015).

Bununla birlikte kendini bu alanda yetersiz gören öğretmenlerin sayısı az olmakla birlikte önemlidir. Bu öğretmenlerin kendilerini hangi alanlarda yetersiz gördüklerine dair bilgiler incelendiğinde, daha çok alan bilgisi eksikliği ve bundan kaynaklanan uygulama eksiklik ve yetersizlikleri ile materyal ve ortam yetersizliğinin var olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılmış önceki çalışmalar incelendiğinde, bazılarının sonucunda öğretmenlerin fen eğitimi alanına yönelik kendilerini yetersiz olarak değerlendirmiş olduklarını görmekteyiz (Kellery, 2004; Aydoğdu, 2006; Ünal ve Akman, 2006; Bilaloğlu, Aslan ve Arnas, 2008; Kıldan ve Pektaş, 2009; İnan, 2010; Öztürk Yılmaztekin ve Tantekin Erden, 2017). Öğretmenlerin, kendilerini yetersiz hissettikleri alanlara ilişkin çalışmalarda ise bulguların ortaklığı dikkati çekmektedir. Osborne ve Simon(1996) çalışmalarında öğretmenlerin fen ve fen eğitimi hakkında sınırlı bilgiye sahip olduklarını ve bu durumda çocuklardaki kavram yanlışlarının farkına varılamadığını ve bu yüzden çocuklara yardımcı olabilecek uygun açıklamalar getirememelerine neden olduğunu belirtmişlerdir. Aynı şekilde Kellery(2004), araştırmasında öğretmenlerin fen konu içerikleri hakkındaki bilgilerinin yetersiz olduğu ve bu yüzden konuyu ve kavramları çocuklara açıklamada zorluk yaşadıkları, çocukların sorularını cevaplarken güçlük çektikleri ve bu nedenle fen etkinliklerine planlarında çok az yer verdiklerini saptamıştır. Karaer ve Kösterelioğlu(2005), öğretmenlerin okul öncesi fen eğitiminde materyal geliştirme ve fen bilgisi alan konularında kendilerini yetersiz hissettiklerini belirtirken, Avcı(2005), öğretmenlerin fen ve doğa çalışmalarında daha çok planlama ve uygulama konusunda bilgi sahibi olmadıklarını vurgulamıştır. Kefi ve arkadaşları (2013) ise, öğretmenlerin fen eğitime dair kavramları yanlış ya da eksik algılamış olduklarını ve bu nedenle eğitim programlarının içine fen'i daha fazla katmayı istemekle birlikte bunu nasıl yapacaklarını bilemediklerini belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi alanda yapılmış birçok

çalışmanın bulguları, araştırma bulgularımızla örtüşmektedir. Bu açıdan bakıldığında; öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bilimsel alan bilgilerini geliştirmelerini desteklemek için fen bilgisi ve etkinlikleri derslerinde, okul öncesinde sıklıkla konu olan ve çocukların ilgisini çeken bilimsel kavramlara ilişkin çalışmaların yapılması gerekmektedir(Saçkes ve arkadaşları, 2012; Güneş, 2018). Çünkü öğretmenlerin yetersiz bilgiye sahip olmaları, fen etkinliklerini ihmal etmelerine neden olabildiği gibi, yaptıkları uygulamalarda çocuklara kendi yanlış bilgilerini ve kavram yanlışlarını aktarmalarına da sebebiyet vermektedir(Çakmak- Çamlıbel, 2012). Oysa çocukların erken yaşlarda doğru bilgi ve deneyimlerle karşılaşması onun gelecekteki başarısını hiç kuşkusuz olumlu etkileyecektir. Bu konuya ilişkin olarak ilköğretim ve ortaöğretim sınıflarında yapılmış çalışmaların sonuçları, çocukların ilk öğrendikleri bilgilerin yanlışlığının düzeltilmesinin çok güç olduğunu ortaya koymuştur(Davies ve Howe, 2003).

Elde edilen bir diğer bulgu da öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin aldıkları eğitimi değerlendirmeleriyle ilgilidir. Öğretmenlerin büyük bir bölümü fen eğitimine yönelik aldıkları eğitimi yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin aldıkları eğitimi yetersiz bulma nedenlerini, fen eğitimini teoriye dayalı, uygulama yönü eksik bir alan olarak düşünülmesi, lisans eğitimleri sürecinde aldıkları fen eğitimi ile ilgili derslerin saatinin yetersiz bulunması, bu eğitimin okul öncesi dönem çocuklarına yönelik olmadığını düşünülmesi ve bilgilerin güncel bulunmaması olarak sıralamışlardır. Öğretmenlerin fen eğitimin yönelik eksikliklerini tamamlamak için kitap, dergi ve internetten araştırma yaptıkları ve meslektaşlarıyla işbirliği içinde çalıştıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra bazı öğretmenlerin yine de eksikliklerini tamamlamadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Çalışmadan elde ettiğimiz bulguların alan literatüründe yer alan çalışmaların sonuçlarıyla benzer olduğunu görmekteyiz(Karamustafaoğlu ve Kandaz, 2006; Özbek, 2009; Sağlam ve Aral, 2015; Pendergast, Lieberman ve Vail, 2015). Öğretmenlerin bir kısmı ise aldıkları eğitimin çocukların seviyesine uygun, uygulamalı etkinliklere yer verdiğini bu sebeple de aldıkları eğitimi yeterli olduğu yönünde bir değerlendirme yapmıştır. Bu sonuçlar alanda yapılmış önceki çalışmalar incelendiğinde elde edilen bulgularla örtüşmektedir(Devecioğlu, Akdeniz ve Ayvacı, 2005; Kıldan ve Pektaş, 2009; Sığırtmacı ve Özbek, 2011; Ertürk, Özen-Altınkaynak, Veziroğlu ve Erkan, 2014; Aslan, Şenel-Zor ve Tamkavas-Cicim, 2015; Olgan, 2015).

Bu bağlamda öğretmenlerin kendilerini eksik hissettikleri veya geliştirmek istedikleri alanlara ilişkin almak istedikleri hizmet içi eğitim konularının içeriğini irdelediğimizde, okul öncesi dönemde fen eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler, fen eğitimi alan bilgisi, etkinlik planlama ve uygulama, materyal tasarımı ve geliştirme konularına ilişkin, hizmet içi eğitim almak istediklerini ifade etmiş oldukları görülmektedir. Konuya ilişkin daha önceki araştırmalar incelendiğinde, öğretmenlerin hizmet içi eğitim almak istedikleri konuların ortak olduğunu görüyoruz ki bu bulgular bu araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Şen, 2003; Faulkner-Schneider, 2005; Karamustafaoğlu ve Kandaz, 2006; Ünal ve Akman, 2006; Kıldan ve Pektaş, 2009; Doğan ve Tatık, 2014; Aslan, Şenel-Zor ve Tamkavas-Cicim, 2015).

Öğretmenlere fen ile ilgili etkinliklerini planlarken hangi kaynaklardan yararlandıklarını sorduğumuzda, sırasıyla internetten, kitaplardan, MEB kılavuzundan, meslektaşlarından, çocuk dergilerinden, hazır planlardan ve kendi deneyimlerinden yararlandıklarını belirtmişlerdir. Bu kaynakları tercih etme nedenlerini ise kolay ulaşılabilir olması, kapsamlı, çeşitli, güvenilir ve faydalı olması, kolay uygulanabilir, pratik, güncel, ilgi çekici ve anlaşılabilir olması ile alışkanlıklarının tercih nedenlerini oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Yine çalışmada yer alan öğretmenlerin fen eğitimi ile ilgili yapacakları etkinlik ve uygulamalara planlarında yer verirken, çocukların seviyeleri ile ilgi alanlarına, okulun bulunduğu sosyo-kültürel çevreye, kazanım ve göstergelere, materyallerin ulaşılabilirliğine, uygulamadaki kolaylıklara ve çocuk sayısına dikkat ettiklerini görmekteyiz. Çalışmadan elde ettiğimiz bu bulgular alan literatürün de yer alan bazı çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Karamustafaoğlu ve Kandaz, 2006; Özbek, 2009; Sağlam ve Aral, 2015; Pendergast, Lieberman ve Vail, 2015).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin neredeyse tamamına yakını, sınıflarında fen merkezinin bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak yine öğretmenlerin önemli bir bölümü sınıflarında yeterli alana ve gerekli materyale sahip olmadıklarını da belirtmişlerdir. Öğretmenlerin sınıflarında bir fen merkezi olmaması durumunda, sınıf içi etkinlikler yaparak, kendi imkânlarıyla veya ailelerin ve okul yönetiminin desteğini alarak, bazen sınıf dışı etkinliklerle ve internetten yararlanarak, fen etkinlik ve uygulamalarını yürüttükleri görülmektedir. Öğretmenlere fen etkinlik ve uygulamaları için sınıfta ya da okulda ayrı bir alanın veya merkezin bulunması gerekli midir? Sorusuna, çalışmaya katılan öğretmenlerin neredeyse yarıya yakını bu alanların gerekliliğine inandıklarını ve bu alanların çocuklara yaparak yaşayarak doğrudan öğrenme fırsatı

sunduğunu rapor etmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenler, laboratuvar ortamı, bahçe ve doğa ile sınıf ortamlarında fen etkinlik ve uygulamalarının yürütülebileceğini, ayrıca çocukların hazır bulunuşluklarına ve materyal ile ortamın uygunluğuna bağlı olarak her yerde fen etkinlik ve uygulamalarının yapılabileceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin diğer çalışmaları incelediğimizde örneğin, Sağlam ve Aral(2015) yapmış oldukları araştırmada yeterliliği tartışılmakla birlikte sınıflarda fen öğrenme merkezinin var olduğunu saptamışlardır. Ancak Parlakyıldız ve Aydın (2004)'ın araştırma sonuçları tam aksi yönde bir sonuca ulaşmıştır. Bu araştırmaya katılan öğretmenler, genel olarak sınıflarında fen merkezinin olmadığını ya da tam olarak oluşturulmadığını ifade etmişlerdir. Pendergast ve arkadaşları (2015), yaptıkları çalışmalarında, öğretmenlerin fen merkezlerinin önemli olduğuna inandıklarını belirtmekle birlikte, fen merkezindeki materyalleri etkin bir fen öğretimi için uygulamalarına kolayca katamadıklarını göstermiştir. Sınıflardaki fen merkezleri çocukların yaş ve gelişim düzeylerine göre çeşitli materyallerin yer aldığı, çocukların düşünmeyi, araştırmayı, soru sormayı burada bulunan materyalleri kullanarak öğrendikleri alanlardır (Aygören, 2004). Lind (2000), feni öğretmenin en iyi yolunun uygulamalar ve deneyler yapmak olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla okul öncesi eğitiminde fen eğitimi keşif dolu olmalıdır, çocuklar fen merkezlerini kullanarak basit buluşlardan genellemelere gidebilmeli ve sorularına kendi cevaplarını bulabilmelidirler (Dere ve Ömeroğlu, 2001). Fenle ilgili deneyimler her yerde ve her zaman ortaya çıkabilir. Elbette tercih edilen durum, her sınıfta fen ve doğa merkezinin olmasıdır. Ancak, müstakil bir fen ve doğa merkezinin olmaması, öğretmenlerin fen eğitimini gerçekleştiremeyeceği anlamına gelmemektedir. Mesleğiyle ilgili gerekli ve yeterli donanıma sahip öğretmenlerin buldukları şartlar içerisinde fen eğitimini başarıyla gerçekleştirecekleri düşünülmektedir. Çalışmadan elde ettiğimiz bulgularda bizim bu düşüncemizi güçlendirmiştir.

V. ÖNERİLER

Bireyde herhangi bir konu hakkında bir görüş ya da tutum oluşturabilmek uzun bir süreç gerektirir. Bu yüzden daha ortaöğretim aşamasında iken öğrencilere temel bilimlerle(fen-matematik-fizik-kimya ve biyoloji) ilgili derslerin sağlam bir alt yapı oluşturacak şekilde verilmesi gerekmektedir. Fen eğitimi ve öğretimi alanlarına ait temel bilgiye sahip olmayan bireyler için, üniversite de bu alana ilişkin alacağı dersler; hem o alandaki temel bilgi birikimi ve hem de bu alana yönelik geliştirebileceği olumlu görüş ve tutumlar için geç kalınmış bir süreç olacaktır. Bu sebeple öncelikle ortaöğretim

aşamasından başlayarak diğer eğitim aşamalarında da Çocuk Gelişimi ve Eğitimi ile Okulöncesi Öğretmenliğinde okuyacak öğrencilerin müfredatlarında temel bilim derslerinin (fen-matematik-fizik-kimya ve biyoloji) yer alması ve uygulamalı olarak verilmesi önerilmektedir. Devamında öğretmenlerin lisans eğitimlerinin, konularına hâkim, alandaki uygulamalarda aktif olarak yer almış akademisyenler tarafından özellikle uygulama yaptırarak ancak kuramsal bilgilerle de güçlendirilerek verilmesi gerekmektedir.

Öğretmenlerle yapılacak hizmet içi eğitim çalışmalarının, ihtiyaç duyulan konularda, süresi ve sıklığı bulunulan bölgedeki öğretmenlerin düzeylerine ve ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir. Eğitim çok yönlü bir etkinlik alanıdır. Dolayısıyla öğretmen ve okul yönetimi ebeveynlere, fen eğitimiyle ilgili konularda bilgilendirme ve eğitim çalışmalarında bulunabilir ve böylece aileleri de doğrudan eğitim sisteminin içine çekebilirler.

Çalışma, öğretmenlerin fen eğitimine kişisel bakış açılarını değerlendirmektedir. Benzer çalışmalar öğretmen adaylarıyla yapılabilir. Okullardaki fen merkezleri incelenebilir. Fen etkinliklerinin ele alınıp alınmama durumları öğretmen planları incelenerek değerlendirilebilir. Okul öncesi yaş gruplarına göre fen etkinliklerine yer verme durumları karşılaştırılabilir. Nicel verilerin elde edilebileceği fen eğitime yönelik tutum envanterleri kullanılarak farklı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ALİSİNANOĞLU, F. ve Özbey, S. (2011). *Okul öncesinde fen eğitimi*, Ankara, Maya Akademi.
- AKTAŞ ARNAS, Y., Aslan, D. ve Günay Bilaloğlu, R. (2012). *Okul öncesi dönemde fen eğitimi*. 3. Baskı. Ankara. Vize Yayıncılık.
- ASLAN, O.; Şenel Zor, T. ve Tamkavas Cicim, E. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimine yönelik görüşlerinin ve hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (40): 519-530.
- AVCI, N.(2003), *Fen ve Doğa Eğitiminde Proje Yaklaşımı, Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, Ed: Müzeyyen Sevinç. İstanbul, Morpa Yayınları.
- AYDIN, A., ve Güney, M.Y.(2017). Yapılandırmacı Yaklaşımına Uygun Olarak Geliştirilen Etkinliklerin Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Fen Kavramlarını Öğrenmelerine Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(Özel Sayı), 181-201.
- AYDOĞDU, B. (2006). *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersinde Bilimsel Süreç Becerilerini Etkileyen Değişkenlerin Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- AYGÖREN, D.(2000), *Okulöncesi Yaratıcı Çocuk Etkinlikleri*. İstanbul: Esin Yayınevi.
- AYVACI H.Ş., Yiğit, N. ve Devocioğlu, Y. (2002). Okul öncesi öğretmenlerinin fen ve doğa etkinliklerindeki yeterliliklerinin belirlenmesi. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Ankara, Türkiye, 16-18 Eylül.
- BAHÇEÇİ SANSAR, S. (2010). *Okul öncesi öğretmenlerin fen eğitime yönelik tutumları ile fen etkinliklerinde kullandıkları yöntemler arasındaki ilişkinin incelenmesi*.

- Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı, Bolu.
- BOSE, K., Tsamaase, M. and Seetso, G. (2013). Teaching of science and mathematics in pre-schools of botswana: The existing practices. *Creative Education*, 4 (7A1), 43-51.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Pegem Akademi.
- ÇAMLİBEL ÇAKMAK, Ö. (2014). *Okul öncesi dönemde fen eğitimi ve öğretmenin rolü*. Mustafa Çetin, Çiğdem Şahin (Ed.), *Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi içinde* (s.29-47). Ankara: Pegem Akademi.
- ÇINAR, S. (2013). Okul öncesi öğretmenlerin fen ve doğa konularının öğretiminde kullandıkları etkinliklerin belirlenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 364-371.
- DAVIES, D. and Howe, A. (2003), *Teaching science and design and technology in the early years*. David Fulton Publishers, London.
- DERE, H. ve Ömeroğlu, E.(2001). *Okulöncesi eğitimde fen doğa matematik çalışmaları*. Ankara, Anı Yayıncılık.
- DEJONCKHEERE, P., Wit, N., Keere, K. and Vervaeet, S. (2016). Exploring the classroom: teaching science in early childhood. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 8(4), 537-558.
- DEVECİOĞLU, Y., Akdeniz, Y.A. ve Ayvacı, Ş.H. (2005). Okulöncesi öğretmen adaylarına fen öğretiminde rehber materyal geliştirme becerileri kazandırmak için bir yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 64-72.
- DOĞAN, B. ve Tatık, R.Ş. (2014). Okul öncesi öğretmenlerinin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, Autumn I 2014. 27, 521-539.Doi:10.9761/JASSS2418
- ELMAS, H. ve Kanmaz, A.(2015). Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 35-42.
- ERTÜRK, H. G. Özen Altunkaynak, Ş., Veziroğlu, M. ve Erkan, S. (2014). Okul öncesi öğretmenlerin üniversite deneyimlerinin mesleki yaşantılarına etkisine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 897-908.
- FAULKNER-SCHNEIDER, L.A.(2005). *Child care teachers' attitudes, beliefs, and knowledge regarding science and the impact on early childhood learning opportunities*. Unpublished Master Thesis, University of Oklahoma, Norman, Oklahoma.
- GÜLER, D. ve Hazır Bıkmaz, F. (2002). Anasınıflarında fen etkinliklerinin gerçekleştirilmesine ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 1(2), 249-267.
- HAMURCU, H.(2006). Okulöncesi öğretmen adaylarının fen öğretimi hakkındaki görüşleri. *7. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Ankara: 7-9 Eylül 2006.
- HASEKİ DEMİR, F. (2015). *Okul öncesi eğitim kurumlarında fen eğitiminde kullanılan materyallerin okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı, Çanakkale.
- HOLLINGSWORTH, H. and Vandermaas-Peeler, M. (2017). Almost everything we do includes inquiry. Fostering inquiry-based teaching and learning with preschool teachers. *Early Child Development and Care*, 187(1), 152-167.
- KALLERY, M. (2004). Early years teachers late concerns and perceived needs in science: an exploratory study. *European Journal of Teacher Education*, 27(2), 147-165.
- KANDIR, A. ve Can Yaşar, M. (2011). *Okul öncesi dönemde fen eğitimi*. İstanbul, Morpa.
- KARAER, H ve Kösterelioğlu, M. (2005). Amasya ve Sinop illerinde çalışan okul öncesi öğretmenlerin fen kavramlarının öğretilmesinde kullandıkları yöntemlerin belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(12), 447-454

- KARAMUSTAFAOĞLU, S. ve Kandaz, U. (2006). Okul öncesi eğitimde fen etkinliklerinde kullanılan öğretim yöntemleri ve karşılaşılan güçlükler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 65-81.
- KILDAN, O. ve Pektaş, M. (2009). Erken çocukluk döneminde fen ve doğa ile ilgili konuların öğretilmesinde okulöncesi öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*.10(1),113-127.
- KOBALLA, T.R. and Crawley, F.E. (1985).The influence of attitude on science teaching and learning. *School Science and Mathematics*, 85, 222-232.
- LIND, K.K. (2000) Exploring science in early childhood education (3 rd ed.), Delmar, Albany, NY.
- OKUR AKÇAY, N. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin fen öğretimine karşı tutum ve inançlarına yönelik ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 164-177.
- OLGAN, Refika. (2015). Influences on Turkish early childhood teachers' science teaching practices and the science content covered in the early years. *Early Child Development and Care*, 185 (6), 926-942.
- OSBORNE, J. and Simon, S.(1996). Primary science: past and future directions. *Studies in Science Education*, 27,99-147
- ÖZBEK, S. (2009).Okulöncesi öğretmenlerin fen eğitimine ilişkin görüşleri ve uygulamalarının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- ÖZBEY, S. ve Alisinanoğlu, F. (2009). Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin fen etkinliklerine ilişkin yeterliliklerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Gazi Eğitim Dergisi*, 1,1-18.
- ÖZTÜRK YILMAZTEKİN, E. ve Tantekin Erden F. (2017). Investigating early childhood teachers' views on science teaching practices: The integration of science with visual art in early childhood settings. *Early Child Development and Care*, 187(7), 1194-1207.
- PARLAKYILDIZ, B. ve Aydın, F. (2004). Okulöncesi dönem fen eğitiminde fen ve doğa köşesinin kullanımına yönelik bir inceleme. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı Bildiri Özetleri. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, s, 330-343
- PENDERGAST, E., Lieberman - Betz, R.G., and Vail, C.O. (2015). Attitudes and beliefs of prekindergarten teachers toward teaching science to young children. *Early Childhood Education Journal*, 45 (1), 43-52.
- SAÇKES, M., Akman, B. ve Trundle, C.K. (2012). Okul öncesi öğretmenlerine yönelik fen etkinlikleri dersi: Lisans düzeyindeki öğretmen eğitimi için bir model önerisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 2, 1-26.
- SAĞLAM, M. ve Aral, N. (2015). Okul öncesi öğretmenlerin fen etkinlikleri hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 16 (3), 87-102.
- SIĞIRTMAÇ, A. ve Özbek, S.(2011). Okulöncesi öğretmenlerinin fen eğitimine ilişkin görüşleri ve tutumlarının incelenmesi. *E- Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 6(1), 1039-1056.
- SÖNMEZ, S. (2007). *Preschool Teachers' Attitudes Toward Science and Science Teaching*. Unpublished Masters' Thesis, METU, Ankara, Turkey.
- ŞEN, S. (2003). Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin eğitim gereksinimlerinin saptanması ve hizmet-içi eğitimle yetiştirilmesi. *Eğitim Araştırmaları*, 13, 111-121.
- TAŞTEPE, T. ve Temel, F. (2013). Erken çocukluk dönemi fen ve matematik eğitimi içerik standartları değerlendirme araçlarının geliştirilmesi (Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (4), (Özel Sayı), 1625-1640.
- TENENBAUM, H.R., Schlichtmann, G.R. and Zanger, V.V. (2004). Children's learning about water in a museum and in the classroom. *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 40-58. Doi: 10.1016/j.ecresq.2004.01.008

- THULIN, S., ve Redfors, A. (2017). Student preschool teachers' experiences of science and its role in preschool. *Early Childhood Education Journal*, 45(4), 509-520.
- ÜNAL, M. ve Akman, B.(2013). Okul öncesi öğretmenlerinin fen eğitimine karşı tutumlarının incelenmesi (Malatya ili örneği). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 785-798.
- Yalçın, A.F., ve Yalçın, M.(2018). Okul Öncesi Öğretmenlerin Okul Öncesi Eğitimin Sorunlarıyla İlgili Görüşleri: Ağrı İli Örneği. *İlköğretim Online*, 17(1), 367-388.(<http://ilkogretim-online.org.tr>)
- YAŞAR, Ş. (1993), Okulöncesi eğitim öğrencilerinde fene yönelik duyuşsal özellikleri. 9. *Ya-Pa Okulöncesi Eğitim ve. Yaygınlaştırılması Semineri*, Ankara, s 140-142.
- YENİLMEZ TÜRKOĞLU, A. (2017). Okul öncesi fen eğitiminde model kullanımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (5), 1995-2006.

MİDYAT AKTAŞ MEVKİİ BİREYLERİNE AİT CALCANEUS KEMİĞİNDEN METRİK VE NONMETRİK DEĞERLENDİRME

Ayşe ACAR¹

Atf/©: *Acar, Ayşe (2018). Midyat Aktaş Mevkii Bireylerine Ait Calcaneus Kemiginden Metrik ve Nonmetrik Değerlendirme, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 149-170*

Özet: Calcaneus kemiğinin dayanıklı yapıda olması, kazı alanlarında daha sık ve sağlam durumda bulunmasını sağlamaktadır. Çalışmada calcaneus kemiği üzerinden metrik özelliklere dayanan cinsiyet ve boy tahmini, nonmetrik incelemelerle belirlenen facet tiplerinin sıklığı hesaplanmıştır. Bu çalışmanın amacı, demografik bilgileri bilinmeyen (Cinsiyet, Yaş, Boy vs.) Midyat Aktaş Mevkii bireylerine ait calcaneus kemiğinden metrik olarak cinsiyet ve boy tahmini yapmak ve non metrik incelemelerle articular facet tiplerini sınıflamaktır. Çalışmada kullanılan 66 adet materyal 2013 yılında Mardin Müzesi başkanlığında yürütülen Midyat Aktaş Mevkii kazı alanından elde edilmiştir. Kalıntılar Mardin Artuklu Üniversitesi osteoloji laboratuvarına getirilerek temizlik çalışması yapılmıştır. Uzunluk ve genişlik ölçümleri için hem sağ hem de sol taraf kullanılmış, ölçümler dijital kumpas kullanılarak yapılmıştır. Nonmetrik sınıflandırma için Gupta ve arkadaşları ve Compos ve Pellico'nun geliştirmiş oldukları sınıflandırmalar ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, cinsiyeti tahmini için 54 adet maksimum calcaneus uzunluğunun aritmetik ortalaması kullanılmış ve 26 adet erkek, 28 adet kadın birey tahmin edilmiştir. Boy tahmini için Holland'ın geliştirmiş olduğu formül çalışmamıza uygulandığında erkeklerin boy ortalaması 174,14 +5,03 cm, kadınların boy ortalaması 161,56+3,6 cm olarak hesaplanmıştır. Nonmetrik bulgularda Compos ve Pellico'nun geliştirdiği sınıflandırma 65 adet calcaneus kemiğine uygulandığında en sık rastlanan tip B tipi, cinsiyetler arası değerlendirmede erkeklerde en sık görülen tip A3 ve B2 tipi, kadınlarda ise B tipi olduğu gözlenmiştir. Gupta ve arkadaşlarının geliştirdiği sınıflandırma çalışmamıza uygulandığında en sık görülen tip 1 tipidir. Erkek ve kadınlar arasında en sık görülen tip 1 tipi olmuştur. Sonuç olarak, calcaneus kemiğinin metrik ve nonmetrik incelemelerinin kimliklendirme çalışmalarında önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Calcaneus, Cinsiyet tayini, Boy tahmini, Artiküler facet, Nonmetrik incelemeler.

Makale Geliş Tarihi: 14.02.2018/ Makale Kabul Tarihi: 06.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Dr. Öğr. Ü., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü,
ayseacar@artuklu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1327-6378>

Metrical and Non-metrical Assessment of Midyat Aktaş Individuals from the Calcaneus

Citation/©: Acar, Ayşe (2018). Metrical and Non-metrical Assessment of Midyat Aktaş Individuals from The Calcaneus, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 149-170

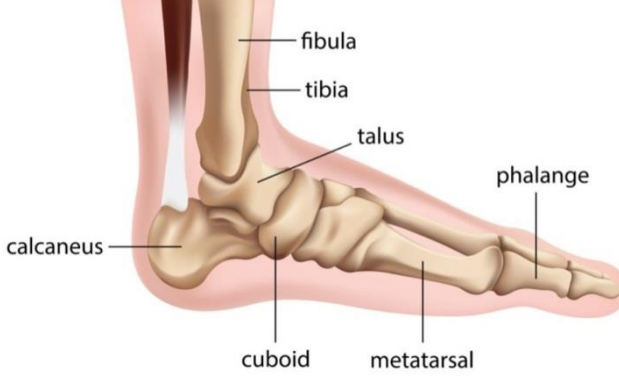
Abstract: The fact that the Calcaneus bone has a resistant structure, it is frequently found at the excavation sites because of its durable structure. In this study, by using the Calcaneus bone and metric properties, gender and height calculations are made as well as calculations of the facet types through nonmetric examinations. The aim of this study is to metrically estimate the gender and height properties of the Calcaneus bones of individuals at Midyat Aktaş area whose demographic informations are unknown (Gender, Age, Height etc.) and to classify the articular facet types by using nonmetric examinations. The 66 materials that are used in the study have been obtained from the excavation site led by the Museum of Mardin in 2013. The remains have been brought to Mardin Artuklu University osteology laboratory and the studies of cleaning had been done. For the height and width calculations, both left and right sides were used and the calculations were made by using a digital caliper. For the nonmetric classification, the classifications that Gupta and her friends have developed and Compos and Pellico's classifications were evaluated separately. In conclusion, for estimations of gender, by using the arithmetic means of 54 maximum Calcaneus bones an estimation of 26 males and 28 females has been made. In terms of estimations of height, we applied the formula developed by Holland, the average height of male individuals is 174,14 +5,03 cm and the average height of female individuals is 161,56+3,6 cm. In nonmetric findings, it is observed that when the studies of Compos and Pellico is applied to 65 Calcaneus bones, most frequent type is type B, in intersexual evaluation, the most frequent the in males are A3 and B2 and among females the most frequent type is B. When the classification developed by Gupta and her friends is applied to the study, the most frequent type resulted as type 1. Among males and females the most frequent type is concluded as type 1. Lastly, it is determined that the metric and nonmetric studies on the Calcaneus bone has a significant place in studies of identification.

Keywords: Calcaneus, sex estimation, stature estimation, articular facet, nonmetric

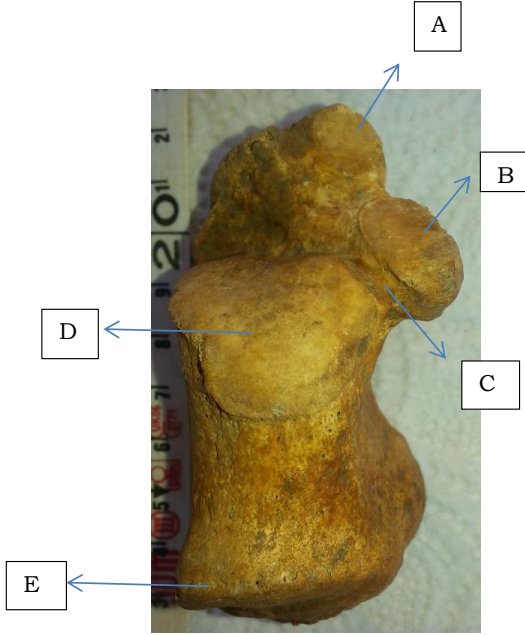
I.GİRİŞ

Ayak iskeleti, 3 bölümde toplam 26 kemikten meydana gelmektedir. Bu bölümler, Tarsus (7 adet), Metatarsus (5 adet) ve Parmak kemiklerinden (phalanges) (14 adet) oluşmaktadır (Platzer,1986:204). Ayak kemikleri arasında Calcaneus, topuk kemiği olarak da bilinir, ayaktaki en büyük ve en geniş tarsal kemiklerdendir. Ayak yere bastığı zaman vücut ağırlığını taşır, diğer ayak kemiklerine ve yere aktarır. Calcaneus kemiği ayağın arka bölümünün tabanını oluşturur (Şekil 1). Calcaneusun üst kısmında talus, ön dış kısmında cuboideum, ön iç kısmında naviculare ile birleşir. Kemiğin

üç yüzü bulunmaktadır. Bunlar, *facies articularis anterior*, *facies articularis media* ve *facies articularis posterior*dur (Fotoğraf 1).

Şekil 1: Ayak kemiklerinin yandan görünümü

Fotoğraf 1: calcaneus, sol taraf, superior, A: anterior talar artiküler yüzey, B: media talar artiküler yüzey, C: sulcus calcanei, D: posterior talar artiküler yüzey, E: calcaneal tuberosity

Cinsiyet tahmini, iskelet kalıntılarının biyolojik profilini oluşturmada ilk ve en önemli adımlardan biridir (Krogman ve İşcan, 1986:189). Yaş, boy ve toplumlar arasında oluşan farklılıklar da diğer basamakları oluşturmaktadır. Cinsiyet tahmininde metrik ve nonmetrik olarak en sık kullanılan kemikler, pelvis, kafatası ve uzun kemikler olarak sıralanmaktadır (Washburn, 1948; Steyn ve İşcan, 1998; Buschang ve Demirjian, 1978; Steyn ve İşcan, 1999; Asala, 2001). Farklı toplumlara ait calcaneus kemiğinden cinsiyet tahmini çalışmaları bulunmaktadır (Steele 1976; Murphy, 2002; Russo 2007; DiMichele ve Spradley 2012; Kim ve ark. 2013; Peckman ve ark. 2015; Nathana ve ark. 2017; Ekizoğlu ve ark. 2017; Scott ve ark. 2017).

İnsan iskelet kalıntılarında kimliklendirme çalışmalarında boy tahmini, yaş, cinsiyet ve popülasyon tayini gibi önemli özelliklerdendir. Boy tahmini için yaygın kullanım matematiksel ve anatomik metotlarla alt ve üst taraf kemikler üzerinden alınan ölçümlerin regresyon formülleri kullanılarak hesaplanmasıdır. Fakat arkeolojik kazı alanlarında ortaya çıkarılan mezar buluntularında, cinayet ve kitle felaketlerinde kafatası, üst ve alt taraf kemikleri genellikle hasar görebilmektedir. Calcaneus kemiğinin dayanıklı yapısı bu kemiğin tam ve sağlam bir şekilde elde etmemize olanak tanımaktadır (Bidmos ve Asala, 2003; Bidmos ve Asala, 2004; Holland 1995; Bidmos ve Asala, 2004; Acar 2014). Holland (1995) Amerikan beyaz ve siyahlarının boy tahmini için calcaneus kemiğinden 2 ölçü (maksimum calcaneus uzunluğu, posterior calcaneus uzunluğu), talus kemiğinden 1 ölçü (maksimum talus uzunluğu) kullandığı formül geliştirerek boy tahmini yapmıştır.

İskelet üzerinde metrik olarak ifade edilemeyen karakterlere non metrik karakterler denir (Finnegan, 1978). Kafatası, dişler, vücudun kalan diğer kemikleri üzerinde bulunan bu özellikler toplumların birbirine yakınlık, uzaklık derecesini ifade eden varyasyonlardır. İskelet üzerinde bu varyasyonların varlığı, yokluğu ve sayısı ile ifade edilerek incelenmektedir. Yapılan çalışmalarla bu karakterlerin genetik olarak taşındığı ifade edilmektedir. Calcaneus kemiğinin nonmetrik incelemesini Bunning ve Barnett 1965 yılında beyazlar, siyahlar ve Hindistanlılara ait kalıntıları kullanarak 3 tipte sınıflandırmıştır. Tip A'da, üç artiküler faset, tip B'de 2 artiküler faset, tip C'de sadece 1 artiküler faset bulunmaktadır şeklinde sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırma farklı toplumlara ait örneklerde

incelenmiş ve görülme sıklığı açısından değerlendirilmiştir. Gupta ve arkadaşları 1977 yılında Hindistanlılara ait kalıntıları Bunning ve Barnett'in calcaneus kemiğindeki artiküler faset sınıflandırmasını kullanarak karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Gupta ve arkadaşları sınıflandırmayı 4 tip (1 tipi, 2 tipi, 3 tipi, 4 tipi) olarak ayırıp tanımlamıştır. Compos ve Pellico ise 1989 yılında calcaneus üzerinde görülen talar artiküler faset tiplerini, önce ayrılan 3 tipin yanında alt gruplarla tanımlayarak 8 tipte (A tipi, A1 tipi, A2 tipi, A3 tipi, B tip, B1 tipi, B2 tipi, C tipi) incelemiştir.

Midyat Aktaş Mevki mezarlık alanı, mezarlık ve manastır arasındaki cadde ile birbirinden ayrılmaktadır (Erdoğan ve Deniz, 2014:171). Yol genişletme çalışması esnasında yolun kuzeyinde A Odası olarak adlandırılan alanın bulunması ile kazı çalışması başlamıştır. Bu alanın batıya bakan yüzüne oyulan mekânlardan oluşan mezarlık alanında dört adet kayaya oyulmuş mezar bulunmaktadır. A Odasının kuzeyinde bir adet yaşam odası olarak tahmin edilen ve farklı dönemlerde de iskân görevi ile kullanılmış çok bölmeli bir mekân tespit edilmiştir. Yaşam alanının içi üç bölmeli ve kapı önünde ocakların bulunduğu görülmüştür. Mezar odalarının kapıları aynı cephede olup, batıya doğru konumlanmıştır. A'dan D'ye doğru isimlendirilen mezar odalarında, kazı çalışmaları yol çalışması sırasında üst tavanın bir kısmı tahrip olmuş, kazı çalışması A Odasından başlatılmıştır. Odanın kapısı batı yönünde 80 cm yüksekliğinde, 60 cm genişliğindedir. İki basamakla inilen mezar odasının ön kısmında (batı) kapının güney bitişiğinde cepheye tekne biçiminde oyularak oluşturulmuş üç adet kline, kapının kuzey bitişiğinde aynı şekilde 3 adet kline mezar olmak üzere toplam 6 adet mezar mevcuttur. Odanın içinde 10 adet mezar girişi kapısından başlayarak numaralandırılmış, zeminde 1 adet kaya mezar tespit edilmiştir. İnsan kemikleri ve mezar içi kalıntılar odanın suyla dolup taşması sebebiyle tabanda yayılmış durumdadır. Bu sebepten dolayı kemiklerin tamamına yakını çürümüş ve küçük boyutlarda ele geçirilmiştir. B Mezar odası, A Mezar odasının kuzeyinde yer almaktadır. Odanın içine kemerli bir kapıdan girilip iki basamakla tabana inilmektedir. Odada yükseklikleri birbirinden farklı 2 adet duvara oyulmuş mezar tespit edilmiştir. Kalıntılar A Odasında olduğu gibi dağınık durumdadır, zeminde yapılan kazıda, odanın kuzey duvarı dibinde az miktarda dağınık durumda insan kemiği tespit edilmiştir. C Odası, B Odasının kuzeyinde yer almaktadır ve içine bir dromosla girilmektedir. Odadaki insan kemikleri dağınık durumda bulunmaktadır. Odanın arka bölümünde güney ve kuzeyde 1 adet, doğuda 3 adet, ön

bölümün kuzeyinde 1 adet, toplamda 6 adet duvara oyulmuş mezar tespit edilmiştir. D Mezar odası, dış cephe temizliği esnasında A Oda mezarı ile B Mezar Oda mezarının arasında kalan boş alanda bulunmaktadır. Diğer mezarlar arasında en küçük boyutlu mezar odası niteliği taşımaktadır. Oda içerisinde 3 adet mezar nefi bulunmaktadır. Mezardaki kemikler daha sonraki gömülere yer açmak için mezarın bir kenarına gelişigüzel istiflenmiş şekildedir.

Mezar odalarından çıkarılan buluntuların büyük bölümü pişmiş toprak kandillerden oluşmaktadır (Erdoğan ve Deniz, 2014:178). Kandillerin bir kısmı odaların zemin bölümünde dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Kalan kısmı da mezar içlerinde ölünün yanına konulmuş ve bunlar mezar hediyeleri olarak tahmin edilmiştir. Kandiller dönem olarak Roma Dönemi özellikleri taşımaktadır. Mezar içerisinde 30 adet sikkenin 1 adedi Bizans (I. Justinianos MS. 527-565), diğerleri Roma Dönemine (3-4. yy) tarihlendirilmiştir. Ayrıca mezar içerisinde çok sayıda farklı formlarda boncuk (cam ve taş), pişmiş toprak kaplar (sunum için kullanılmış), gözyaşı şişeleri bulunmuştur. Alanda ele geçirilen buluntular dikkate alındığında, mezarların içinde ya da zeminde bulunan pişmiş toprak kadeh, çömlek ve taş sunaktan, gömüler için sunum ve libasyon törenleri düzenlendiği tahmin edilmektedir. Aktaş Mevkii kaya mezarları MS. 3-6. yy arası kullanım gören pagan dini geleneklerine göre gömü yapılan bir aile mezarlığı olarak tahmin edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, demografik bilgileri bilinmeyen (Cinsiyet, Yaş, Boy vs.) Midyat Aktaş Mevkii bireylerine ait calcaneus kemiğinden metrik olarak cinsiyet ve boy tahmini yapmak ve non metrik incelemelerle artiküler faset tiplerinin varlığı ve taraf farklılıkları gösterip göstermediği istatistiki hesaplamalar kullanılarak değerlendirmektir.

II.MATERYAL METOT

Mardin, Midyat Aktaş Mevkii Nekropol Kazısı, Mardin Müzesi Müdürü Nihat Erdoğan başkanlığında 2013 yılında başlamış, aynı yılda tamamlanmıştır. İskeletler incelenmek üzere, Mardin Müze Müdürü Nihat Erdoğan'ın izni ile 08.01.2016 tarihinde Mardin Artuklu Üniversitesi Antropoloji Bölümü Osteoloji laboratuvarına getirilmiştir.

Çalışma materyali, Midyat Aktaş Mevkii mezar alanı kazı çalışmasından elde edilen, ortaya çıkarılan dört oda mezara ait toplam 66 adet (N:31 sağ, N:35

sol) yetişkin bireye ait calcaneus kemiğinden oluşturmaktadır. Mezarlık alanının yol çalışması esnasında ortaya çıkarılması, alanın daha önce tahrip edilmesi ve iskeletlerin oda alanına dağılmış bir halde bulunması sebebiyle, calcaneus kemiğinin hangi bireylere ait olduğu kesin olarak belirlenememektedir. Bu nedenle her kemik ayrı ayrı incelenerek bir birey olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ölçümü alınabilen bütün calcaneus kemikler kullanılmıştır. Üzerinde travma, yanma veya ölçümü alınamayacak durumda kırık kemikler değerlendirmeye alınmamıştır. Osteometrik ölçümler dijital kumpas kullanılarak yapılmıştır (Bidmos 2006). Nonmetrik karakterler için Gupta ve ark. (1977:652), Compos ve Pellico'nun (1989:125) geliştirdiği sınıflandırma kullanılmıştır (Şekil 2-3).

Osteometrik ölçümler;

Calcaneus max. uzunluk: Calcaneus kemiğinin anatomik pozisyona göre uzun eksene paralel alınan uzaklıktır. Kumpas ile ölçüm yapılır.

Calcaneus min. genişlik: Calcaneus gövdesinin medial ve lateral yüzeylerin arasındaki minimum uzaklıktır. Ölçüm kumpas ile yapılır.

Calcaneus min. yükseklik: Calcaneusun superior ve inferior yüzeyler arasındaki doğrusal uzaklıktır. Ölçüm yapılırken kumpas kullanılır.

Calcaneus posterior genişlik: Calcaneus kemiğinin posterior yüzeyi arasındaki genişliktir. Ölçüm kumpas ile yapılır.

Calcaneus anterior genişlik: calcaneus kemiğinin anterior yüzeyi arasındaki genişliktir. Ölçüm kumpas ile yapılır.

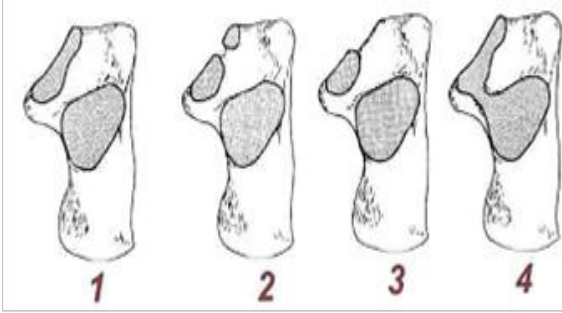
Osteometrik ölçümler sonucu, boy tahmini Holland'ın cinsiyeti bilinmeyen beyazlar için kullandığı formülden yararlanılarak hesaplanmıştır (Holland, 1995:318).

Kullanılan formül;

$$1.150 X (\text{max. calcaneus uz.}) + 77.37 \pm 6.25$$

Cinsiyet tahmini için, aritmetik ortalama metodu kullanılarak maksimum calcaneus uzunluğunun ortalaması alınarak tahmin edilmiştir. Ortalamanın üzerindeki bireyler erkek, altındaki bireyler kadın olarak değerlendirilmiştir.

Non metrik sınıflandırmalar;

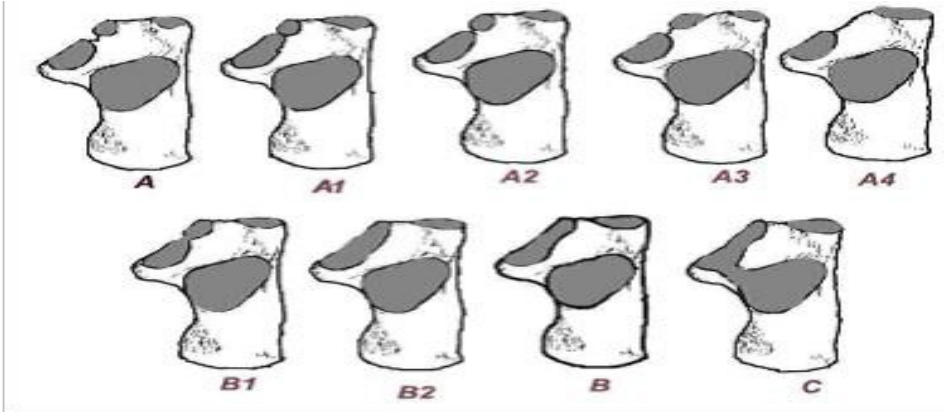
Şekil 2: Gupta ve ark. geliştirmiş olduğu sınıflandırma

Tip 1: calcaneusun distalinde antero-medial köşesinde sustentaculum tali üzerinde konumlanmış 1 adet devamlı faset bulunmakta.

Tip 2: calcaneusun distalinde ve sustentaculum talide olmak üzere 2 adet artiküler faset bulunmaktadır.

Tip 3: sustentaculum tali'de sınırlandırılmış 1 adet faset bulunmaktadır.

Tip 4: calcaneus gövdesinin distalinde antero-medial köşesi üzerinde uzanan sustentaculum tali'de konumlanmış tek fasetten oluşmaktadır.

Şekil 3: Compos ve Pellico'nun geliştirdikleri sınıflandırma

Tip A: Önde ve ortada artiküler faset gözlemlendi.

Tip A1: artiküler fasetler arasındaki mesafe 2 mm de daha az.

Tip A2: artiküler fasetler arasındaki mesafe 2-5 mm.

Tip A3: artiküler fasetler arasındaki mesafe 5 mm den daha fazla.

Tip A4: sadece bir artiküler faset mevcut.

Tip B: ön ve orta artiküler fasetler arasında ayırım yok.

Tip B1: ön ve orta artiküler fasetler arasındaki ayırım tamamlanmamış.

Tip B2: ön ve orta artiküler faset arasında ayırım yok.

Tip C: ön, orta, arka artiküler fasetler arasında ayırım yok. Sadece bir faset var.

III.BULGULAR

Çalışmada kullanılan 66 adet calcaneus üzerinden 54 adedi maksimum uzunluk, 43 adedi minimum genişlik, 49 adedi minimum yükseklik, 36 adedi posterior genişlik, 54 adedi anterior genişlik için kullanılmıştır. Ölçüm sayılarındaki farklılık, kemiklerdeki ölçüm alanlarının yokluğu veya kırık durumda olması nedeniyle ölçüm yapılamadığı için oluşmuştur. Tablo 1’de bu ölçümlerin tanımlayıcı istatistik verileri gösterilmektedir. Tabloda minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiştir. En fazla kemik sayısı maksimum uzunluktan elde edilmiştir.

Tablo 1: Calcaneus kemiğinin tanımlayıcı istatistiği (mm)

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. S
Maxuz	54	66,00	95,00	78,4815	6,67
MinGen	43	15,00	30,00	22,1395	2,95
MinYuk	49	30,00	48,00	37,8980	3,69
PostGen	36	22,00	37,00	28,9444	3,55
AntGen	54	35,00	48,00	40,5370	3,33

Çalışmada kullanılan materyaller karışık bir durumda olması sebebiyle her kemik bir birey olarak değerlendirilmiştir. Cinsiyet tahmininde ortalama metodunun kullanıldığı matematiksel yöntemde, ölçümü yapılabilen kemiklerin istatistiksel ortalamaları kullanılarak, ortalamanın üzerindeki bireyler erkek, altındaki bireyler kadın olarak değerlendirilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi maksimum calcaneus uzunluğunun ortalaması 78,48 mm’den büyük 26 adet erkek, 78,48 mm’den küçük 28 adet kadın birey olarak tahmin edilmiştir. Ölçümler sonucunda cinsiyet tahmini

değerlendirmesindeki farklılık ölçüm alanlarının yokluğu veya kırık olması sonucu ölçüm yapılamaması nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Calcaneus kemiğinden cinsiyet tahmini

Ölçüler	N	Ort	Erkek	Kadın
Max Uz	54	78,48	26	28
MinGen	43	22,13	18	25
MinYuk	49	37,89	21	28
PostGen	36	28,94	17	19
AntGen	54	40,53	26	28

Cinsiyeti bilinmeyen beyaz bireylere Holland tarafından uygulanan formül, çalışmamızdaki calcaneus kemiklerine uygulandığında ortalama boy uzunluğu erkek bireyler için 174,14 cm $\pm$ 6,25 cm, kadın bireyler için ortalama boy uzunluğu 161,56 cm $\pm$ 6,25 cm olarak tahmin edilmiştir Tablo 3.

Tablo 3: Midyat Aktaş Bireylerinin ortalama Boy Uzunluğu (cm)

Ölçüler	ERKEK			KADIN		
	N	Boy (Ort)	St.D.	N	Boy (Ort)	St.D.
Calcaneus Mak.						
Uz	26	174,14	5,03	28	161,56	3,6

A.Nonmetrik Bulgular

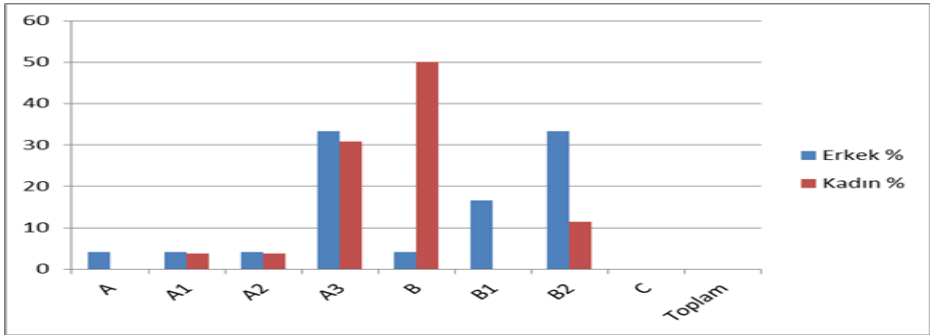
Compos ve Pellico'nun geliştirdiği nonmetrik sınıflandırma çalışmamızda sağ ve sol tarafa ait toplam 65 adet calcaneusa uygulandığında, A tipi sağ tarafta %3,22 ve sol tarafta %2,94 oranında, A1 tipi sağ tarafta %9,66, sol tarafta %0 oranında, A2 tipi sağ tarafta %3,22 ve sol tarafta %5,88 oranında, A3 tipi sağ tarafta %22,58, sol tarafta %26,47 oranında, A4 tipi sağ tarafta %12,9 ve sol tarafta %8,82 oranında, B tipi sağ tarafta %29,03 ve sol tarafta %26,47 oranında, B1 tipi sağ tarafta %3,22 ve sol tarafta % 8,82 oranında, B2 tipi sağ tarafta %16,12 ve sol tarafta %20,58 oranında, C tipi sağ ve sol tarafta

gözlenmemiştir (Tablo 4). Kullanılan calcaneus kemiklerinde en fazla sağ tarafta B tipi, sol tarafta A3 ve B tipi görülmüştür.

Tablo 4: sağ ve sol tarafta artiküler faset oranları

Calcaneus (N:65)				
Nonmetrik	Sağ	%	Sol	%
A	1	3,22	1	2,94
A1	3	9,66	0	0
A2	1	3,22	2	5,88
A3	7	22,58	9	26,47
A4	4	12,9	3	8,82
B	9	29,03	9	26,47
B1	1	3,22	3	8,82
B2	5	16,12	7	20,58
C	0		0	0
Toplam	31	100	34	100

Nonmetrik sınıflandırmanın sağ ve sol taraf birlikte değerlendirilmesi sonucu Grafik 1'de gösterilmiştir. Cinsiyet farklılıklarına göre değerlendirilen grafikte C tipi erkek ve kadınlarda hiç gözlenmemiştir. B tipi kadın bireylerde belirgin ölçüde fazla görülmüştür.

Grafik 1: Compos ve Pellico'nun geliştirdiği sınıflamanın cinsiyetlere göre dağılımı

Compos ve Pellico'nun geliştirdiği nonmetrik sınıflandırma çalışmamızda cinsiyet tahmini yapıldıktan sonra uygulandığında sağ ve sol taraf calcaneus kemiğinde erkek bireylerde sağ tarafta en çok görülen nonmetrik sınıflandırma A3 tipi, sol tarafta B2 tipidir. Kadın bireylerde sağ tarafta en çok gözlenen nonmetrik sınıflandırma B tipi, sol tarafta A3 tipi olarak belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Compos ve Pellico nonmetrik sınıflandırmasının cinsiyetlere göre dağılımı

	Erkek				Kadın			
	Sağ	%	Sol	%	Sağ	%	Sol	%
A	0	0	1	8,33	0	0	0	0
A1	1	8,33	0	0	1	8,33	0	0
A2	1	8,33	0	0	0	0	1	7,14
A3	5	41,66	3	25	1	8,33	7	50
B	1	8,33	0	0	8	66,66	5	35,71
B1	1	8,33	3	25	0	0	0	0
B2	3	25	5	41,66	2	16,66	1	7,14
C	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	12	100	12	100	12	100	14	100

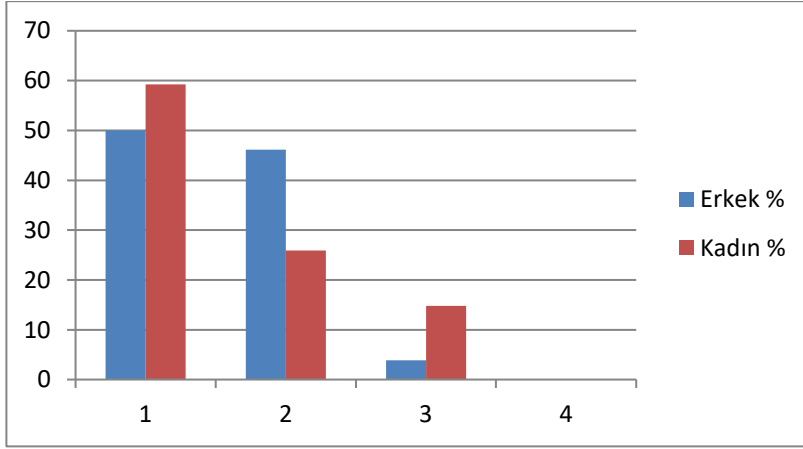
Gupta ve arkadaşlarının geliştirmiş olduğu sınıflandırma çalışmamıza uygulandığında sağ ve sol tarafta görülme oranları 1 tipi sağ tarafta %48,38 ve sol tarafta %55,88, 2 tipi sağ tarafta %38,7 ve sol tarafta %35,29, 3 tipi sağ tarafta %12,9 ve sol tarafta %8,82, 4 tipi sağ ve tarafta gözlenmemiştir (Tablo 6). Sınıflandırma sonunda kullanılan calcaneus kemiğinde sağ ve sol tarafta 1 tipi en fazla oranda görülmüştür.

Tablo 6: sağ ve sol tarafta artiküler faset oranları

Calcaneus (N:65)				
Nonmetrik	Sağ	%	Sol	%
1	15	48,38	19	55,88
2	12	38,7	12	35,29
3	4	12,9	3	8,82
4	0	0	0	0
Toplam	31	100	34	100

Her iki cinsiyet grubunda da 4 tipi sınıflandırmaya rastlanmamıştır (Grafik 2). Sağ ve sol tarafın birlikte değerlendirildiği grafikte 1 tipi kadın bireylerde, 2 tipi erkek bireylerde daha fazla görülmüştür.

Grafik 2: Cinsiyetlere göre Gupta ve arkadaşlarının sınıflandırmasının dağılımı

Gupta ve arkadaşlarının geliştirdiği sınıflandırma çalışmada cinsiyeti tahmin edilen bireylere sağ ve sol taraf olarak uygulandığında erkeklerde sağ tarafta en çok 2 tipi (N:5), sol tarafta en çok 1 tipi (N:8) görülmüştür (Tablo 7). Kadın bireylerde sağ tarafta (N:10) ve sol tarafta (N:6) en çok 1 tipi gözlenmiştir.

Tablo 7: Cinsiyetlere göre Gupta ve arkadaşlarının sınıflandırması

Nonmetrik	Erkek				Kadın			
	Sağ	%	Sol	%	Sağ	%	Sol	%
1	5	38,46	8	61,53	10	76,92	6	42,85
2	7	53,84	5	38,46	2	15,38	5	35,71
3	1	7,69	0	0	1	7,69	3	21,42
4	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	13	100	13	100	13	100	14	100

IV.TARTIŞMA

Arkeolojik kazı alanlarında çıkarılan insan kemik kalıntıları özellikle uzun kemikler ve kafatası kemikleri çıkarma esnasında ya da daha sonraki koruma durumunun zayıf olması halinde bütünlüklerini taşıyamayabilir. Calcaneus kemiğinin sert ve dayanıklı yapısından dolayı kazı alanlarında en sık ve sağlam bir şekilde bulunma özelliği taşımaktadır. Bu özelliği kişilerin kimliklendirme çalışmalarında cinsiyet ve boy tahmini çalışmalarında tercih edilme nedenlerinden biridir.

İnsana ait kemiklerde osteometrik incelemeler birçok toplumda yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında osteometrik incelemelerle cinsiyeti bilinen veya bilinmeyen koleksiyonlar üzerinden cinsiyet ve boy tahmini çalışmaları değerlendirilmiştir. Bu çalışmada cinsiyeti bilinmeyen bireylere ait calcaneus kemiğinden cinsiyet ve boy tahmini yanında non metrik karaktere göre ve non metrik karakterlerin cinsiyet farklılıkları dağılımı incelenmiştir.

İskelet materyalden cinsiyet tahminin en iyi yapıldığı kemikler pelvis (Washburn, 1948), kafatası (Steyn ve İşcan, 1998) ve uzun kemikler (Steyn ve İşcan, 1999;Asala, 2001) olarak sıralanmaktadır. Vücuttaki diğer kemiklerden de yapılan çalışmalar da bulunmaktadır (Dabbs, 2010;Hou et al., 2012;Mountrakis et al., 2010;Kranioti et al., 2009). Farklı toplumlara ait calcaneus kemiğinden cinsiyet tahmini çalışmaları bulunmaktadır (Steele 1976; Murphy, 2002; Russo 2007; DiMichele ve Spradley 2012; Kim ve ark. 2013; Peckman ve ark. 2015; Nathana ve ark. 2017; Ekizoğlu ve ark. 2017; Scott ve ark. 2017). Steele, Terry koleksiyonuna ait Amerikan siyah ve

beyazlara ait calcaneus ve talus kemiğinin birlikte kullanılmasıyla yapmış olduğu cinsiyet tahmini çalışmasını % 89 oranında doğruluk payıyla hesaplamıştır. Çalışmada kadınlara ait maksimum calcaneus uzunluğunun ortalaması 75,5 mm, erkeklere ait maksimum calcaneus uzunluğunun ortalaması 81,1 mm olarak bulunmuştur. Erkek ve kadınlarda aynı ölçünün ortalaması 78,3 mm olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada erkek ve kadınların maksimum calcaneus uzunluğu ortalaması 78,48 mm olarak hesaplanmıştır. Çalışma ile karşılaştırıldığında benzer sonuçlar olduğu görülmüştür. Murphy, Yeni Zelanda'da Polinezyalılara ait 48 adet (26 erkek, 22 kadın) calcaneustan cinsiyet tahminini %83,4-86,1 aralığında doğru tahmin etmiştir. Çalışmadaki erkek ve kadınların maksimum calcaneus uzunluk ortalaması 75,83 mm olarak hesaplanmıştır. Midyat Aktaş bireyelerine bu oran uygulandığında erkek birey sayısı 35 adet, kadın birey sayısı 19 adet olarak değişmektedir.

Russo, modern İtalyan bireyelerine ait 118 adet (62 adet erkek, 56 adet kadın) calcaneus ve talus kemiğinden yapmış olduğu cinsiyet tahmininde, calcaneus kemiğinden %87, 90-95,70 aralığındaki oranla tahmin etmiştir. Maksimum calcaneus uzunluğu ortalaması 77,3 mm olarak hesaplanmıştır. Çalışmadaki bireyler uygulandığında birbiri ile uyumlu sonuç çıkmıştır.

DiMichele ve Spradley'in çalışmasında Bass iskelet koleksiyonuna ait 320 adet (184 adet erkek, 136 adet kadın) bireyin calcaneus kemiği kullanılmıştır. Cinsiyet tahmini %86,69 oranında hesaplanmıştır. Çalışmadaki maksimum calcaneus uzunluğunun ortalaması bu çalışmadaki bireylerle yakınlık göstermemektedir.

Kim ve arkadaşlarının modern Korelilere ait kadavralar üzerinden yapmış olduğu çalışmada 104 adet calcaneus kemiğinden on adet ölçüm kullanmıştır. Maksimum calcaneus kemiğinden %84,6 oranında cinsiyet tahmin etmiştir. Makaledeki kadın ve erkek bireylerin maksimum calcaneus uzunluğunun ortalaması (max. cal. Uz. Ort.:77,2 mm) bu çalışmaya uygulandığında birbiri ile uyumlu sonuçlar elde edilmiştir.

Peckmann ve arkadaşları 9 adet parametre kullanarak yaşları 20-99 yaş arasındaki 198 adet (103 adet erkek, 95 adet kadın) Athena Üniversitesine ait iskelet koleksiyonunda calcaneus kemiğinden cinsiyet tahmini yapmıştır. İstatistiksel hesaplamalar sonucunda % 82,9- %87,5 doğruluk oranında cinsiyet tahmini yapmışlardır. Yine aynı çalışmada erkeklerin kadınlara göre calcaneus kemiğinden cinsiyet tahmininde doğruluk oranı yüksek olarak

hesaplanmıştır. Alınan bütün ölçülerin çalışmayla uyumu görülmüştür. Aynı bölgede Nathena ve arkadaşları modern Giritliler üzerinde calcaneus kemiğini kullanarak cinsiyet tahmininde bulunmuşlardır. Çalışmada, cinsiyeti bilinen 144 adet (76 adet erkek, 68 adet kadın) bireyin calcaneus kemiğinden standart osteometrik teknikler kullanılarak 10 adet ölçüm yapılmıştır. Midyat Aktaş Mevkii bireylerinden alınan ölçümlerle karşılaştırıldığında bütün ölçümlerde uyumlu olduğu görülmüştür.

Ekizoğlu ve arkadaşlarının Türk toplumuna ait calcaneus kemiğinin bilgisayarlı tomografisinden alınan ölçülerle geliştirmiş olduğu cinsiyet tahmini ile karşılaştırması yapılmıştır. Yaşayan ve yaşları 18- 99 yaş arasında 428 adet (218 erkek, 210 kadın) bireyden 9 adet ölçüm kullanılarak yapılmıştır. Bilgisayarlı tomografi yöntemi kullanılmasına rağmen alınan ölçüler çalışmadaki bireylerin ölçüleriyle benzerlik göstermektedir.

Modern Tayland bireyelerine ait Scott ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada 232 adet (116 adet erkek, 116 adet kadın) calcaneus kemiği kullanılarak cinsiyet tahmini yapılmıştır. Alınan 9 adet ölçümün dimorfik olduğu bulunmuştur. Yapılan diğer çalışmalarda olduğu gibi erkeklerin tahmin oranı kadınlara oranla daha yüksek bulunmuştur. Araştırma sonuçları tüm ölçümlerde karşılaştırıldığında birbiri ile uyumlu olduğu görülmüştür. Cinsiyeti bilinen toplumlarda yapılan çalışmalarla cinsiyetler arasındaki farklılıklar ortaya konmuştur (Steyn ve İşcan, 2008). Toplumlar arasında farklılıklar olabildiği gibi benzerlikler de bulunabilmektedir.

Bireylerin boylarının tahmin edilmesi, yaşadıkları toplumun morfolojik yapısını ve sağlık durumunu anlamamıza yardımcı olarak, toplumun vücut yapısı hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak tanır. Boy tahmini çalışmaları genellikle uzun kemiklerde daha yüksek oranda doğru tahmin edilebilmektedir (Krogman ve İşcan, 1986). Farklı toplumlara ait iskelet koleksiyonlarında boy tahmini çalışmaları vücut bütünlüğünün olmadığı, kafatası ve ekstremitelerin bulunmadığı durumlarda, matakarpal (Musgrave ve Harneja, 1978), el ve ayak uzunlukları (Saka et. al., 2016), sternum (Tumran et. al. 2016), vertebra (Nagesh ve Kumar, 2006) kemikleri de kullanılarak tahmin edilmiştir. Holland çalışmasında siyah ve beyaz ırka ait 50 adet erkek, 50 adet kadın bireyden Calcaneus kemiği maksimum uzunluğunun ve posterior uzunluğun ölçülmesi ile boy tahmini için bir formül geliştirmiştir. Cinsiyeti bilinen ve bilinmeyen gruplar için ayrı formül

kullanılmıştır. Bu makalede Holland'ın cinsiyeti bilinmeyen beyazlar için uyguladığı Calcaneus kemiği boy tahmini kullanılmıştır (Holland, 1995;Bidmos ve Asala, 2005;Bidmos, 2006). Formül çalışmamızdaki bireylere uygulandığında erkek bireyler 174,14 cm $\pm$ 6,25 cm, kadın bireyler 161,56 cm $\pm$ 6,25 cm olarak hesaplanmıştır.

Talus kemiği ile eklem yapması sonucu oluşan artiküler faset tipleri cinsiyet, yaş ve ırksal farklılıklar taşıyabilmektedir (Mini Pol et. al. 2012:138, Boyan et. al. 2016:1382). Birçok bilim insanı farklı toplumlara uyguladığı karşılaştırmalı çalışmasını Tablo 8'de gösterilmiştir. Ayrım yapılan tiplerdeki benzerlik toplumların genetik olarak çeşitlilik göstermediği, genetik materyal akışının fazla olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Tablo 8: Çalışmacıların Farklı Toplumlara ait nonmetrik sınıflandırmasının karşılaştırmalı incelemesi (Tipler % olarak hesaplanmıştır).

Toplum	N	Araştırmacı	A	A1	A2	A3	A4	B	B1	B2	C
Beyaz	194	Bunning ve Barnett 1965	67					33			
Siyah	492	Bunning ve Barnett 1965	36					63			0,8
Hindistan	78	Bunning ve Barnett 1965	22					78			
Avrupalı	194	Bunning ve Barnett 1965	67					33			
Hindistan	272	Padmanabhan 1986	35					65			
İspanya	176	Campos Pellico 1989	46	3	21	16	6	54	29	25	0

Türkler	221	Uygun 2009	39,4	4,1	13,1	17,2	5	58,4	25,4	33	2,2
Urartu	20	Yılmaz ve ark. 2009	20					80			
Hindistan	50	Mini Mol et al 2012	26	22	2	2	0	74	40	34	0
Koreli	118	Jung et al 2015	39					61	32,2	28,8	0
Türkler	57	Boyan et al. 2016	38,5	8,7	12,4	13,9	3,5	61,5	26,1	35,4	0
Bu çalışma	66	Acar 2018	3,07	4,61	4,61	24,61	10,76	27,69	6,15	18,46	0

V.SONUÇ

Sonuç olarak değerlendirildiğinde, Calcaneus kemiği üzerinde cinsiyeti bilinen farklı toplumlarda yapılan cinsiyet tahmini çalışmaları ile karşılaştırıldığında birbiri ile uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Boy tahmini çalışmalarında Calcaneus kemiğinin toplum yapısını anlamada uygun bir materyal olduğu tespit edilmiştir. Toplumsal ve kişisel farklar gösteren artiküler faset tipleri, Midyat Aktaş Mevkii bireylerine ait kalıntılarda olduğu gibi Anadolu toplumlarında da sık görülen B tipi nonmetrik sınıflandırma tipi yaygın olarak görülmüştür. Değerlendirme yapılan ikinci nonmetrik sınıflandırma tipinde birinci sınıflandırma ile benzerlik göstermekte olup toplumda %52,30 oranda 1 tipinin görüldüğü tespit edilmiştir. Toplumların karşılaştırılmasında benzer oranlarda görülen faset tiplerinin sebebi genetik olarak popülasyonların fazla değişime uğramaması olarak açıklanabilir. Calcaneus kemiğinin arkeolojik kazı alanlarında veya daha sonrasında oluşan tahribatlarda dayanıklı yapısı ile cinsiyet, boy ve artiküler faset ayırımının metrik ve nonmetrik kimliklendirme çalışmalarında önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir.

Teşekkür: Bu iskeletleri çalışmam için gerekli izinleri veren ve desteklerini esirgemeyen Mardin Müze Müdürü Nihat Erdoğan'a, kazı ile ilgili her türlü dokümanı ve fotoğrafı paylaşan Arkeolog Süleyman Bayar'a, Arkeolog Mehmet Deniz'e ve Arkeolog Erkan Atay'a teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKÇA

- ACAR, Ayşe. (2014), “Yoncatepe Toplumunda Calcaneus ve Talus Kemiklerinden Cinsiyet ve Boy Tahmini”, *Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 28. Sayı. 109-122.
- ASALA, Samuel. (2001), “Sex determination from the head the femur of South African whites and blacks”, *Forensic Science International*. 117(1-2):15-22.
- BIDMOS, Mubarak. (2006), “Adult stature reconstruction from the calcaneus of South Africans”, *Journal of Clinical Forensic Medicine* 13, 247–252.
- BIDMOS, Mubarak. (2006), “Metrical and non-metrical assessment of population affinity from the Calcaneus”, *Forensic Science International*. 159: 6-13.
- BIDMOS, Mubarak. ASALA, Samuel. (2003), “Discriminant function sexing of the calcaneus of the South African whites”, *J. Forensic Sci.* 48 (6) 1213–1218.
- BIDMOS, Mubarak. ASALA, Samuel. (2004), “Sexual dimorphism of the calcaneus of South African blacks”, *J. Forensic Sci.* 49 (3) 446–450.
- BIDMOS, Mubarak. ASALA, Samuel. (2005), “Calcaneal Measurement in Estimation of Stature of South Blacks”, *American Journal of Physical Anthropology*, 126:335-342.
- BOYAN, Neslihan. ÖZŞAHİN, Esin., KIZILKANAT, Emine., SOAMES, Roger., OĞUZ, Özkan. (2016), “Morphometric Measurement and Types of Articular Facets on the Talus and Calcaneus in an Anatolian Population”, *Int. J. Morphol.*, 34(4):1378-1385.
- BUNNING, P. S. C. ve BARNETT, C. H. (1965), “ A comparison of adult and foetal talocalcaneal articulations”, *J. Anat, Lond.* 99:1, 71-76.
- BUSCHANG, P, ve DEMIRJIAN, A. (1978), “Sexual dimorphism in the growth of a cranium”, *American Journal of Physical Anthropology* 49:383-90.
- CAMPOS, Ferriol. ve PELLICO, Gomez. (1989), “Talar articular facets (facies articulares talaes) in human calcanei”, *Acta Anat. (Basel)*,134(2):124-7.
- DABBS, G. (2010), “Sex determination using the scapula in New Kingdom skeletons from Tell El-Amarna”, *HOMO-Journal of Comparative Human Biology*, 61:413-420.
- DEOG-IM, Kim. YI-SUK, Kim. U-YOUNG, Lee. SEUNG-HO, Han. (2013), “Sex determination from calcaneus in Korean using discriminant analysis”, *Forensic Sci. Int.* 228, 177e1-177e7.

- DIMICHELE, Daniel.L., SPRADLEY, M.Katherine. (2012), "Sex estimation in a modern American osteological sample using a discriminant function analysis from the Calcaneus", *Forensic Science International*, 221, 152e1-152e5.
- EMANUELA GUALDÌ-Russo. (2007), "Sex determination for the talus and calcaneus measurements", *Forensic Sci. Int.* 171, 151-156.
- EKİZOĞLU, Oğuzhan., İNCİ, Ercan., BAKIRTAŞ PALABIYIK, Figen., CAN, İsmail Özgür., ER, Ali., BOZDAĞ, Mustafa., KAÇMAZ, İsmail Eralp., KRANIOTİ, Elena. F. (2017), "Sex estimation in a contemporary Turkish population based on CT scans of the Calcaneus", *Forensic Sci. Int.* 279, 310e1-310e6.
- ERDOĞAN, Nihat. ve DENİZ, Mehmet. (2014), "Aktaş Mevkii Nekropol Kazısı 2013", 23. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 04-07 Mayıs 2014, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- FINNEGAN, M. (1978), "Non-metric Variation of the Infracranial Skeleton", *Journal of Anatomy*, 125(1):23-37.
- GUPTA, S., GUPTA, C. ve ARORA, A. (1977), "Pattern of Talar Articular Facets in Indian Calcanei", *Journal of Anatomy*, 124(3):651-655.
- HOLLAND, Thomas Dean. (1995), "Estimation of adult stature from the calcaneus and talus", *Am. J. Phys. Anthropol.* 96:315-320.
- JUNG, Min Ho., CHOİ, Byoung Young., LEE, Ji Young., HAN, Cihang Sun., LEE, Jin Suk., YANG, Young Chul., CHO, Byung Pil. (2015), "Types of subtalar joint facets", *Surg. Radiol. Anat.*, 37(6):629-38.
- KRANIOTI, Elena. F., BASTIR, Markus., SAN'NCHEZ-MESEGUER, Andrea., ROSAS, Antonio. (2009), "A geometric-morphometric study of the cretan humerus for sex identification", *Forensic Science International*. 189:111e1-111e8.
- KROGMAN, Wilton Marion. ve İŞCAN, Mehmet Yaşar. (1986), *The Human Skeleton in Forensic Medicine*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- MINI MOL, P., NAZMEEN, Silotry., HARİTHA, Kumari N. (2012), "Morphological Study on Patterns of Talar Articular Facets of Human Calcanei", *International Journal of Medical and Clinical Research*, Volume 3, Issue 3, pp.-136-139.
- MOUNTRAKİS, Costantine., ELİOPOULOS, Costantine., KOILIAS, Christos G., MANOLİS, Sotiris K. (2010), "Sex determination using metatarsal

- osteometrics from the Athens collection”, *Forensic Science International*. 200:178e1-178e7.
- MURPHY, A. M. C. (2002), “The calcaneus: sex assessment of prehistoric New Zealand Polynesian skeletal remains”, *Forensic. Sci. Int.* 129, 205-208.
- MUSGRAVE, Jonathan H., HARNEJA, Narendra K. (1978), “The Estimation of Adult Stature from Metacarpal Bone Length”, *Am. J. Phys. Anthropol.* 48: 113-120.
- NAGESH, K.R., PRADEEP KUMAR, G. (2006), “Estimation of stature from vertebral column length in South Indians” *Legal Medicine*, 8(5):269-272.
- NATHENA, Despoina., MICHOPULOUB, Effrosyni. KRANIOTI, Elena F. (2017), “Sexual dimorphism of the calcaneus in contemporary Cretans”, *Forensic Sci. Int.* 277, 260e1-260e8.
- PADMANABHAN, R. (1986), “The talar facets of the calcaneus--an anatomical note”, *Anat. Anz.*, 161(5):389-92.
- PECKMANN, Tanya R., ORR, Kayla., MEEK, Susan., MANOLIS, Sotiris K. (2015), “Sex determination from the calcaneus in a 20th century Greek population using discriminant function analysis”, *Science and Justice*, 55, 377-382.
- PLATZER, Werner. (1986), *Anatomi Atlası Kemik ve Kas Sistemi*, Çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Dr. Kemal Hüseyinoğlu, Cilt 1, Arkadaş Tıp Kitapları, İstanbul.
- SAKA, O. S., ALAMU, O. A., OLAYODE, A. A., AKINJISOLA, A. A., OGUNDİPE, J. O. (2016), “Studies on the Estimation of Stature from Hand and Foot Length of an Individual”, *JKIMSU*, Vol. 5, No. 4, 73-80.
- SCOTT, Shelby., RUENGDIT, Sittiporn., PECKMANN, Tanya R., MAKAKKANUKRAUH, Pasuk. (2017), “Sex estimation from measurements of the calcaneus: Applications for personal identification in Thailand”, *Forensic Sci. Int.* 278, 405e1-405e8.
- STEELE, D. Gentry. (1976), “The estimation of sex on the basis of the talus and Calcaneus”, *Am. J. Phys. Anthropol.* 45: 581-588.
- STEYN, Maryna. ve İŞCAN, Mehmet Yaşar. (1998), “Sexual dimorphism in the growth of a cranium”, *Forensic Science International*, Vol. 98, Issue 1-2: 9-16.

- STEYN, Maryna. ve İŞCAN, Mehmet Yaşar. (1999), “Osteometric variation in the humerus: sexual dimorphism in South Africans”, *Forensic Science International*, 106:77-85.
- TUMRAN, Nilesh Keshav., PARCHAKE, Soniya Bhaurao., BARDALE, Rajesh Vajjnathrao., DIXIT, Paradeep Gangadhar. (2016), “Estimation of height from the length of the sternum in an adult Indian population”, *Medicine, Science, And The Law*, Vol. 56 (1), pp. 46-52.
- UYGUR, Müjde., ATAMAZ, Funda., ÇELİK, Servet., PINAR, Yelda. (2009), “The types of talar articular facets and morphometric measurements of the human calcaneus bone on Turkish race”, *Arch. Orthop. Trauma Surg.*, 129(7):909-14,.
- WASHBURN, S.L. (1948), “Sex differences in the Pubic Bone”, *American Journal of Physical Anthropology*, 6(2):199-208.
- WEI BIN, Hou., KAI LIANG, Cheng., SHU YI, TIAN., YING QIANG, Lu., YING YING, Han., YING, Lai., YOU QIONG, Li. (2012), “Metric method for sex determination based on the 12th thoracic vertebra in contemporary north-easterners in China”, *Journal of Forensic and Legal Medicine*.1-12.
- YILMAZ, Hakan., ÇAVUŞOĞLU, Rafet., BAYKARA, İsmail., GÜLTEKİN, Timur., BİLCAN, Gökçe. (2009), “Van Kalecik (Urartu) toplumuna ait calcaneuslarda artiküler faset (facies articularis talaris) tipleri”, *Belleten*. Cilt LXXIII, Sayı: 268, 613-636.

XV. YÜZYILA AİT BİR MEKTUP ÖRNEĞİNİN DİPLOMATİK DİL, USLÜP VE TARİHİ KAYNAK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayşe ATICI ARAYANCAN¹

Atıf/©: Atıcı Arayancan, Ayşe (2018). XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Uslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 171-184

Özet: XIV- XV yüzyıl Türk tarihinin aydınlatılabilmesi için tarihi belgeler her zaman önemli olmuştur. Bu belgeler arasında mektuplar, fermanlar, vakayinameler ana kaynaklar arasındadır. Söz konusu dönem tarihine özellikle de Akkoyunlu-Karakoyunlu ve Osmanlı ilişkilerine ışık tutan bu belgelerden birisi Uzun Hasan'ın Sultan Mehmed'e yolladığı mektuptur. Söz konusu mektubun orijinal olan metni Feridun Bey'in Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtin adlı eserinde yer almaktadır. Makalede Abdülhüseyin Nevai'nin "Esnâd ve Mukâtebât-ı Târihî-yi İrân ez Timûr ta Şâh İsmâil" adlı eserindeki nüshası üzerinden inceleme yapılacaktır. Bu makalede mektubun diplomatik açıdan dil, üslup ve tarihi içeriğinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akkoyunlu, Osmanlı, Mektup, Münşeât, Uzun Hasan, Diplomasi

An Evaluation of a Letter Sample from XV. th Century Regarding its Diplomatic of Language, Wording and Historical Source

Citation/©: Atıcı Arayancan, Ayşe (2018). An Evaluation of a Letter Sample from XV. th Century Regarding its Diplomatic of Language, Wording and Historical Source, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 171-184

Abstract: Historical documents, by which one may list letters, edicts and chronicles amongst the primary sources, have always been instrumental in illuminating the 14th-15th century Turkish history. One of the documents which sheds a light into this era, especially in regards to the Ak Koyunlu/Kara Koyunlu – Ottoman Empire relations, is the letter sent by Uzun Hasan to his counterpart Sultan Mehmed II. The letter's both Farsi original can be found in Münşeât-ı Selatin by Feridun Bey and Esnad-ı ve Mukatebat-ı Tarikh-i İrân ez Timur Şah İsmail by Abdülhüseyin Nevai . In this article teh letter will be evaluated diplomatically in terms of language ,style and history

Keywords: Akkoyunlu, Ottoman, Letter, Münşeât, Uzun Hasan, Diplomatically

Makale Geliş Tarihi: 16.04.2018/ Makale Kabul Tarihi: 19.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Ü., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: ayse.atici2@gmail.com

ORCID:0000-0002-4232-2564

I.GİRİŞ

XIV.-XV.yüzyıl Tarihi belgeler arasında diplomatik yazışmalar ve mektuplar siyasi ilişkileri çözmeye yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla araştırmacılar çoğu zaman tarihi olayları çözmek ve anlamak için diplomatik belgelere özellikle mektuplara başvurmuşlardır. Bilindiği gibi bu belgelerin incelenmesi, çevrilmesi ve kaynak olarak kullanılması çok eski dönemlerden bu yana kullanılan bir yöntemdir. Tarihi kaynak olarak kullandığımız ve diplomatik belgeler olarak gördüğümüz bu mektuplarda kullanılan literatüre ait kavramlar, yoğun bilgi yüklü içeriği ve tarzından ötürü soyut bir dil kullanımının oluşmasına neden olmuştur (Kara, 2007, s.53).

XV. Yüzyıla ait birçok diplomatik belge özellikle mektuplar dönemin münşeât mecmualarında yer almaktadır. Bilindiği gibi münşeâtlar tarih araştırmaları için birincil kaynak çeşididir. Çünkü bir tarihi olayın önemi ile ilgili her çeşit protokol, ferman, resmi yazışma, berat, mektup gibi belgeler tarih çalışmalarına kaynaklık etmektedir (Kara, 2007, s.53; Uzun, 2006,s.20-22). Ayrıca sultanlar, yakın dost, akraba, bazı nüfuzlu devlet görevlilerine yazılan tebrik, taziye, dua, istek, şikâyet, nasihat gibi konuları içeren mektuplar dönemin siyasi, sosyal, kültürel, tarih ve medeniyetini anlatmakta oldukça önemlidir (Daş,2004,s.209). Öte yandan mektuplarda devletler arasındaki siyasi süreç, talepler, anlaşmalar, yapılan seferler, zaferler, kutlamalar, ahidnameler, elçilerin gidip gelmesi, sığınma talepleri gibi dönemin kurallarına ve olaylarına uygun yöntemler yer alırken, karşılıklı ittifak arayışına da rastlanmaktadır. Çoğu zaman gönderilen mektuplara yansıyan konular diplomatik yazışma diline yansıtılırken daha çok barışçıl bir diplomasi uygulanıp çeşitli hediyeler gönderilerek pekiştirilir. Dolayısıyla her iki taraf arasında müzakereler aracılığıyla çözüm üretilmeye çalışılır.

Mektuplarda uyulması gereken bir takım diplomasi kuralları bulunmaktadır ve bu yazışmalara yansımaktadır. Mektuplarda gönderen ve gönderilenin rütbelerine riayet edilir, isimler konusunda özenli davranılır. Nitekim gönderilen gönderenden üst makamda ise mektubu yollayanın ismi yazılmaz. Gönderilen daha aşağı bir rütbede ise görüşme talepleri rükünleri yerine iyi niyet, devletin bekası, ricanın kabulü ve isteğin hâsıl olması yazılır. Gönderilene gaip sıygası kullanılıp, şahsen hitap edilmemelidir (Kütükoğlu, 1994, s.222). Mektubun davet rükünü bulunur ve yazılış sebeplerine göre hüve yazılır. Mektuplarda muhatabın farklı yönleri gözetilerek uyulması gereken incelikler göz önünde tutulur. Dolayısıyla elkâblar gönderenin makamına, mevkiine, dinine (Hristiyan, Yahudi, Müslüman), kadın yâda

erkek oluşuna göre farklılık göstermektedir. Mektubun halini bildirme rüknüne geçilmeden önce muhatabın elkâbı yeniden yazılır. Mektubun hal bildirme kısmından sonra herhangi bir konunun yerine getirilmesi, emretmesi, iltimas ricası, haber verici olması gibi durum izah edildikten sonra dua ile bitirilir. Mektubun bitiminde imzanın üzerinde yazan ya da yazılanın rütbesine göre kulunuz, köleniz, dostunuz gibi anlamlara gelen ibareler eklenir. (Kütükoğlu,1994,s.222-227) Ayrıca taraflar arasında yapılan diplomatik görüşmeler İslam hukuki kurallarına göre sürdürülüp, cihat anlayışına göre fetih politikası uygulamışlardır (Kodaman-Akçay,2010,s.80). Bu çalışmada Osmanlı-Akkoyunlu diplomatik yazışma diline, üslubuna örnek olabilecek Abdülhüseyin Nevaî'nin "*Esnâd ve Mukâtebât-ı Tarihi-yi İran ez Timur ta Şâh İsmail*" adlı Farsça eserinde bulunan "*Name-i Uzun Hasan bi Sultan Mehmed Müş'ir ber katl-i Cihânşâh*" (Nevaî,1341, s.554-556) adlı Farsça mektubu çevirip, dil, üslup ve tarihsel içeriği incelenmeye çalışılacaktır. Mektubun orijinali Feridun Bey'in *Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtîn* adlı eserinin 1.Cildinde 274-275 sayfalarında "*Ebu'l-Feth ve'l-Megâzi Cennetmekân Sultan Mehmed Hân Gâzi Hazretleri Dergâhına Uzun Hasan Şâh-i İran Cihân Şâh Mirzâ'yı Bozdukta Takdim Eylediği Nâmenin Suretidir*"(Feridun Bey,1275;s.274-275) başlığı ile yer almaktadır. Yaptığımız bu çalışmada her iki nüsha karşılaştırılmış ancak başlık dışında bire bir aynı olduğu görülmüştür. Nevaî mektubu Feridun Bey'in *Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtîn* adlı eserinden direkt olarak aktarmıştır. (Feridun Bey,1275,s.274-275). Feridun Bey, mektubun başlığını Türkçe olarak verirken Nevaî başlığı kısaltıp Farsça "*Name-i Uzun Hasan bi Sultan Mehmed Müş'ir ber katl-i Cihânşâh*" olarak vermiştir. Mektubun dili Farsçadır (Nevaî,1341,s.554-556)

Daha önce tamamı Farsçadan Türkçe'ye çevrilmeyen, dil, üslup ve tarihsel açıdan önemi incelenmeyen bu mektubun içeriği ve olayları XIV-XV.yüzyıl dönemine ait vekaayinameler ile karşılaştırdığımızda vuku bulan olaylar birbiri ile örtüşmekte ve desteklenmektedir. Özellikle Uzun Hasan Bey-Cihânşâh arasında Muş - Çapakçur ovasında yapılan baskın (Semerkandî, 2004: s.961) Cihânşâh'ın öldürülmesi ve başının Ebû Said'e gönderilmesi, oğulları Muhammedi Mirza, Yusuf Mirza'nın ve emiri Kasım Pervaneci'nin akıbeti (Neşri,1987,s.821;Tihranî, 2001,s.258-260; Gaffari,1343 s.250; Budak Münşi-yi Kazvini, 2000, s.64) gibi bahsi geçen olaylar ile ilgili benzer ifadelerin mektupta da yer alması belgenin orijinalliğini ve gerçekliğini ortaya

koymaktadır .² Bu bakımdan söz konusu mektup vekayinamelerde geçen bilgileri desteklemesi açısından önem arz ederken üslubu, yazışma kuralları ve içeriği bakımından XV.yüzyıla ait önemli bir tarihi belge örneğidir. Dolayısıyla bu çalışmadaki amacımız mektubun içeriği, üslubu, yazışma kuralları ve tarihsel gerçekliği incelenip, diplomasi çerçevesinde mektubun genel değerlendirilmesi yapılacaktır.

II. MEKTUBUN İÇERİĞİ, DİL, USLÛP VE DİPLOMATİK AÇISAN DEĞERİ

A. Mektubun İçeriği

Köken olarak aynı gruba mensup olan her iki Türkmen devlet Akkoyunlu - Karakoyunluların çok eskilere dayanan münasebetleri XV. yüzyılda şiddetlenerek devam etmiş ve birçok çalışmada iki Türkmen aşireti arasındaki eski düşmanlıktan bahsedilmiştir (Konukçu, 2005, s.373). Nitekim bu düşmanlık ve mücadele 1467 yılında Karakoyunlu sultanı Cihânşah'ın, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey tarafından öldürülmesi ile bir nevi sona ererken, Uzun Hasan Bey'in önünde Azerbaycan, Irak-ı Acem, Kirman ve Horasan'a kadar olan bölgeleri almasını önleyecek ciddi engel ortadan kalkmıştır (Erşahin, 2002, s.74). Ayrıca bu durum Akkoyunlu siyasi konumunu etkilemesinin yanı sıra civar bölgelerde bulunan Osmanlı ve Memlûk gibi devletlerin bölge üzerindeki politikalarının değiştirmesi açısından etkili olmuştur. Nitekim Tebriz'de Karakoyunlu tahtına oturan Uzun Hasan Bey, Diyarbakır'da kışladığı dönemde Cihânşah'ın emirlerine, Kürt beldelerine, kalelerin daruğalarına ve Bağdad vilayetine elçiler aracılığıyla iltifat içerikli mektuplar gönderip yanına çağırılmış kendisine tabi olmalarını belirtmiştir (Rumlu, 2006, s.442).

Ayrıca kazandığı bu üstün başarısını duyurmak için başta Osmanlı ve Memlûklu hükümdarları olmak üzere civar bölgelere de benzer mektuplar yollayarak başarısını duyurup meşuiyetinin onaylanmasını talep etmiştir.

İşte bu mektuplardan biri Uzun Hasan Bey'in, Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmed'e Karakoyunlu Cihânşah'ı yenmesi ile ilgili yolladığı mektuptur. Söz

---

² Başta Mükremin H.Yinanç olmak üzere batılı ve doğulu araştırmacıların bazıları tarafından Feridun Bey'in Münşeât'ında yer alan bazı mektupların yanlış kişilere yollandığı başlıkta belirtilen kişilere, belirtilen zamanlarda gönderilmediği konusunda tartışmalar yer almaktadır. Ancak bizim incelediğimiz ve makalemize konu olan örnek mektup hakkında sahte olduğuna dair herhangi bir karşı görüşe rastlanılmadığı gibi mektupta geçen olaylar dönem vekayinamelerindeki bilgiler ile örtüşmektedir. Bu nedenle XV.Yüzyıl mektup örneği olarak seçilmiştir (Bkz. Yinanç, 1340/1924, ss.37-46; İlaydın- Erzi, 1957,s.229-230)

konusu mektupta Uzun Hasan Bey, Osmanlı sultanına övgüler dizip, ihtiram dolu sözler sarf ettikten sonra Cihânşah ile Muş ovasında yaptığı savaşın gidişatını ayrıntıları ile tasvir edip, Cihânşah'ın akıbetini anlatmıştır. Mektupta Cihânşah'ın ordusunu toplayıp, Muş yolundan geçip, Çapakçur'a kendi üzerine doğru geldiğinden bahseder. Kendisinin de ona doğru ilerlediğini söyler (Feridun Bey, 1275, s.274-275; Nevaî, 1341, s.554-556)

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey, Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmed'e övgü ve dua ile başladığı mektubunun devamında Sultanı Cihânşah'ın ve emirlerinin Çapakçur'a bir süre yerleştikten sonra Keyfi Vilayeti'ne geldiğini ardından Erzincan, Kemah, Karahisar'ı ele geçirip bölgeyi harap ettiğini ve kendisinin onu takip edip, karavullar ile zaman zaman düşmana müdahale edildiğinden bahseder. Kendisinin ona doğru ilerlediği sırada öncü birlik olarak oğlu Halil'i üç bin atlı ile karavulluğa yollar. Karakoyunlu tarafından ise Mir Kasım Pervaneci'nin beş bin silahlı asker ve otuz emir ile yapılan karşılaşmada zafer kazandıklarından söz eder. Kasım Pervaneci'nin yaralandığını, emirlerin ve atlıların öldürüldüğünü bir kısmının ise Fırat Irmağı'nda boğulduklarını aktarır (Feridun Bey, 1275, s.274-275; Nevaî, 1341, s. 554-556;)

En sonunda ise Allah'ın yardımı ile H.872-871/M.1467 yılında Rebiüs'sani ayının 13.'de onun ordusunu yendiğini ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra Cihânşah, oğulları ve tüm emirleri esir alıp öldürüldüğünden bahseder. Emir Yusuf Mirza ile birlikte bazı büyük emirlerin hapse attığından sonrasında onları öldürtüp başlarını dokuz dokuz civar devletlere gönderdiğinden, Cihânşah'ın başını Timurlu Ebû Said Gürkan'a, oğlu Muhammedî, Rüstem Tavacı ve Pirsal'in başlarını ise Fatih'e yolladığını belirtir. (Feridun Bey, 1275, s.274-275; Nevaî, 1341, s.554-556).

Dua, saygı ve iyi dilekler ile mektubu bitirir (Nevaî, 1341, s.554-556; Feridun Bey, 1275, s.274-275). Aslında Uzun Hasan Bey bu mektup ile başta Osmanlı olmak üzere civar devletlere kendi meşuiyetini kabul ettirmeye çalışmıştır. Böylece kendisinin cihan hükümdarı olma yolundaki ilk adımını atmış olacaktır.

B. Mektubun Üslubu ve Diplomatik Dili

Çalışma konusu olarak seçtiğimiz bu mektup XV. Yüzyıl diplomasi, yazışma ve mektup üslubu açısından dönem içerisinde yazılan diğer mektuplar ile benzer özellikler göstermektedir.³ Ancak mektubun önemli bir özelliği aynı

³ Akkoyunlu sultanlarının Osmanlıya yolladığı diğer mektuplar ile dil, üslup ve şekil olarak benzerlikler göstermektedir. Genellikle Farsça yazılan mektuplarda hitap, dua,

yüzyılda güçlü sayılabilecek üç hükümdarın adının mektupta geçmesi ve siyasi dengelerin değişmesini anlatan tarihi belge olmasıdır.

Bilindiği gibi diplomatik metinlerde ve benzer mektuplarda hitap edilen kişilerin adı, adı zikredilmemiş ise vazifesi, rütbesi, dua cümleleri yer alır. Ayrıca hitap edilen kimsenin şanı ve şöhretinin uzun sürmesi hatta daha da yücelmesi ile ilgili iyi dileklere de yer verilir.(Gökbilgin,1992,s.68). Nitekim dua, selam ve tahiyet ile başlayan incelediğimiz örnek mektupta Uzun Hasan Bey “*mülkünü ve hilafetini ve sultanlığını daim etsin ve dünyalara onun adaletini ve merhametini ve ihsanını ulaştırsın*” (Nevai,1341:554-556;Feridun Bey, 1275,s.274-275) diyerek karşı tarafa (Fatih’e) dua cümleleri ile dostluk mesajı vermiş, iyi niyet göstererek iki devlet arasındaki ilişkileri pekiştirmiştir. Ardından arz-ı hulus ya da beyan-ı adap denilen muhataba duyulan bağlılığı belirtilir (Gökbilgin,1992, s.108) Uzun Hasan Bey “*Devletinizi seven muhlis bir kul olarak, yürekten bir kulunuz ve nökeriniz gibi bir küçüğünüz olduğumu, ihlash devletinizi seven ve size dua ettiğimden hiçbir kuşku duymadan takdim ederim*” (Nevai, 1341, s.554-556; Feridun Bey, 1275, s. 274-275) şeklinde yazdığı mektubunda bağlılığını belirtip, kendisinin, muhatabın kulu olarak göstermektedir.

Mektubun genelinde kibar bir hitap yer alırken, son derece saygılı ve tevazu içeren bir dil kullanılır. Daha sonra beyan-ı mazmun yapılarak mektubun konusu ve içerikte olaylar oldukça net ve ayrıntılara önem verilecek bir şekilde anlatılır (Gökbilgin, 1992: 108). Çapakçur, Erzincan, Kemah, Karahisar gibi yer isimlerinin yanında Emir Yusuf Mirza, Ebâ Said-i Gurkan, Muhammedî, Rüstem Tavacı ve Pirsal gibi önemli şahısların isimleri ve akıbetleri mektupta geçmektedir (Nevai, 1341, s.554-555; Feridun Bey, 1275, s.274-275).

Mektup iyi temenniler, dua ve övgü ile başlar, sonunda yine dua ve övgü ile bitirilir ve tevazu içeren bir üslup kullanılır. Nitekim söz konusu mektupta özellikle dua kısmında Uzun Hasan Bey tevazu ve saygı göstererek “*Siz hazretin ölçülemez keremlerinden isteğim şudur ki beni unutmazın ve yüce sarayının muhlisleri ve devlet sevenlerinden sansın ve dünyada herkesin itaat ettiği dergâhu tarafından beni de şereflendirsin, ben de bunun fahriinden dolayı size hizmet etmeye hazırlanayım ve ebedi olan devletinize dua etmeyi çoğaltayım*” (Nevai,1341, 554-555; Feridun Bey,1275, 274-275)” diyerek kendisini de muhlisleri sırasına yani zümresine dâhil etmesini ister.

övgü, temneni gibi bölümler yer almaktadır. Ayrıca lakab, isim, mekan benzer ifadeler kullanılmaktadır.

Sonrasında yine aynı tevazuluktaki dua cümleleri ile şu şekilde “ *Daha fazla küstahlık etmeyeyim. Saltanatınızın gölgesi dünyanın sonuna kadar devamlı olsun. Bi Muhammed ve alihi'l-emcad*” (Nevai,1341,554-555) diyerek bitirir. Dolayısıyla saltanatının devamı için edilen dua ile başlayan mektup yine tevazu ve dua ile bitirilmiştir.

XV. yüzyıl diplomasisinde Farsça yazılan mektuplarda genellikle Arapça terkipler ve Kur'an'dan ayetler yer almaktadır. Ayrıca Sultanlar arasında Farsça yazışmalarda anlaşılması zor ağıdalı bir üslup kullanılır, çeşitli edebi sanatlar ve süslemeler, ayetler, hadisler, atasözleri, Farsça ve Arapça şiirler eklenmektedir. Genellikle mektubun başında gönderenin ve alanın unvanları, lakapları (elkâb) seçili bir ifade ile belirtilir (Kütükoğlu, 1994, s.222-227; İşimtekin, 2013,s.53). Örnek mektubun başında ve sonunda Arapça terkip yer almakta, benzer ifadeler az da olsa kullanılmaktadır.

Mektuplarda genel olarak Türkçe, Farsça yâda Arapça tarih koyma rastlanırken, çoğu zaman kameri aylar harfler ile gösterilmektedir (Gökbilgin,1992,s.75-76). Nitekim incelediğimiz mektupta “ *Rebiüs'sani ayının ilk gününde*” şeklinde olayın olduğu ay kameri ve harfler ile belirtilmiştir (Nevai,1341,s.554)Dönem mektuplarında ana konuya geçilirken direk geçiş yapılmaz, bazı formüller kullanılırdı. Bu mektupta da aynı formül kullanılarak konuya girmeden önce “ *Güzel dualardan sonra*” diyerek konu anlatılmaya başlanmıştır (Nevai,1341,s.554).

Söz konusu mektup diplomatik açıdan Osman-Akkoyunlu diplomasi kuralları çerçevesinde haber verici içeriktedir. Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın yenilgisini haber vermektedir. Mektubu yazan taraf Uzun Hasan Bey kendisinden üçüncü şahıs olarak bahsetmekle birlikte, muhatabına ismi ile hitap etmeyip saygı çerçevesinde üçüncü tekil şahıs olarak ona “ *dünyayı feth eden ve onu bezeyen padişaha*” şeklinde övgü ile hitap etmektedir.

Dolayısıyla söz konusu mektup yazım kurallarına uygun, elkâb, olaylara dâhil olanların ismi ve olayın geçtiği mekân gibi yerler kullanılarak, saygı, tevazu ve dua ile başlayıp, aynı şekilde bitirilmiş. Böylece iki devlet arasındaki iyi niyet gösterilmeye çalışılıp, olaylar ayrıntılı bir şekilde haber verici nitelikte anlatılmıştır.

III. MEKTUBUN ÇEVİRİSİ

Cihanşah'ın Katline Dair Uzun Hasan'ın Sultan Mehmed'e Gönderdiği Mektup⁴

“Allahu Teála yeryüzünde mülkünü ve hilafetini ve sultanlığını dâim etsin ve tüm alame onun adaletini ve merhametini ve ihsanını ulaştırсын. Devletinizi seven muhlis bir kul olarak, yürekte bir kulunuz ve nökercesine bir küçüğünüz olduğumu, kendi ihlas, devlet seven ve sizi dua ettiğim üzere, hiç bir kuşku duymadan takdim eder ve sürekli olarak günü günden artan devletinize dua ederim. Ümit ederim ki kabul olsun.

Güzel dualardan sonra, dünyayı feth eden ve onu bezeyen padişaha söylerim ki Rebiüs'sani ayının ilk gününde Cihânşah kendi ordusu ve evlatlarını topladı. Akkoyunlular üzerine geldi. Muş yolundan geçip bana ait olan Çapakcur'a geldi oturdu. Ben de yedi günlük bir yol sonunda ona doğru geldim ve onunla aramda yaklaşık iki fersah yol kaldığında ben yolu tuttum. Büyük evladım Halil'i 3 bin atlı kişi ile gözlemci olarak yolladım. Aynı gün onun (Cihânşah'ın) en büyük emiri olan ve otuz meşhur emir ve beş bin sarsılmayan alcınlı⁵silahlı ile karavulluğa gelen Mir Kasım Pervaneci ile karşılaştı. Subhan ve büyük Allah yardım etti ve düşman koşununa karşı zafer kazandılar. Kasım'ı yaraladılar, emirlerden ve atlılardan birçok kişiyi öldürdüler ve bazıları ise Fırat Irmağı'nda boğuldular. Hakkında konuştuğumuz kimse (Cihânşah) üç gün sonra buradan göçtü ve Keyfi vilayetinde oturdu. Ben de onun ardınca göçtüm. Onun iki fersahlığına ulaştım ve birkaç kişiyi onlar buradan da göçerlerse bana söylesinler ben de üstlerine yürüeyim diye karavulluğa gönderdim. Ertesi gün oradan da göçtü, Erzincan, Kemah, Karahisar ve yukarılara gidip, oraları harap etmek kararına geldi. Ben onun ardınca yürüdüm ve 872 yılında adı geçen ayın (Rebiüs'sani) onüçünde iki namaz arası onunla karşılaştım ve epeyce savaştıktan sonra Cebbar Melik'in, şanı büyüktür, ihsanı ve Tanrı'nın yardımı ile o saâdetli padişah hazretlerinin himmetinin kutluluğu yüzünden düşman yenildi ve Cihânşah, oğlu Muhammedi, bütün meşhur emirlerinin hepsi – öyle ki biri de kurtulamadı - ve beşbin alcınlı silahlı atlı kişi öldürüldüler. Ve Emir Yusuf Mirza, bazı meşhur emirler ile hapse atıldılar. Onların başları dokuz dokuz⁶ ülkelere gönderildi. Cihânşah'ın başı sultan Ebü Said-i Gürkan'a gönderildi.

⁴ Feridun Bey Münşeat'ında mektubun başlığı Türkçe olarak “Ebu'l-Feth ve'l-Megâzi Cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi Hazretleri Dergâhına Uzun Hasan Şâh-i İrân Cihân Şâh Mirzâ'yı Bozdukta Takdim Eylediği Nâmenin Suretidir” şeklinde geçmektedir.

⁵ Bir çeşit kıyafet olmalı.

⁶ Dokuz sayısını Moğollar ve Timurlular tarafından da kutsal sayılmakta.

Muhammedî, Rüstem Tavacı ve divan hâkimi olan Pirsal'ın başları ise siz hazretin âlem penah sarayına gönderildi.

Siz hazretin ölçülemez keremlerinden isteğim şudur ki beni unutmasın ve yüce sarayının muhlisleri ve devlet sevenlerinden sansın⁷ ve dünyada herkesin itaat ettiği dergâhı tarafından beni de şereflendirsin, ben de bunun fahrinden dolayı size hizmet etmeye hazırlanayım ve ebedi olan devletinize dua etmeyi çoğaltayım.

Daha fazla küstahlık etmeyeyim. Saltanatınızın gölgesi dünyanın sonuna kadar devamlı olsun. Bi Muhammed ve alihi'l-emcad". (Nevâî, 1341,s.554-555; Feridun Bey, 1275, s.274-275)

---

⁷Metinde geçen "munharit gerdandenin" anlamı ipe dizmek burada anlatmak istediği beni de muhlisleri sırasına /zümresine dahil etsin anlamı taşımaktadır.

IV. MEKTUBUN ASIL METNİ

نامه اوزون حسن سلطان محمد

مشعر بر قتل جهانشاه

خلد الله تعالى في بسيط الارض ملكه و خلافته و سلطانه و افاض على العالمين فيض عدله و مرحمته و احسانه ، بنده مخلص دولته خواه بی اشتباه مراسم عبودیات مخلصانه و لوازم ضراعات چا کرانه ، از محض اخلاص و دولته خواهی و کمال اختصاص و دعا گوئی ، معروض و مرفوع گردانیده و علی الدوام و الاستمرار بوظایف دعاء دوات روز افزون مواظبت نموده و می نماید ، بشرف اجابت ملحق باد .

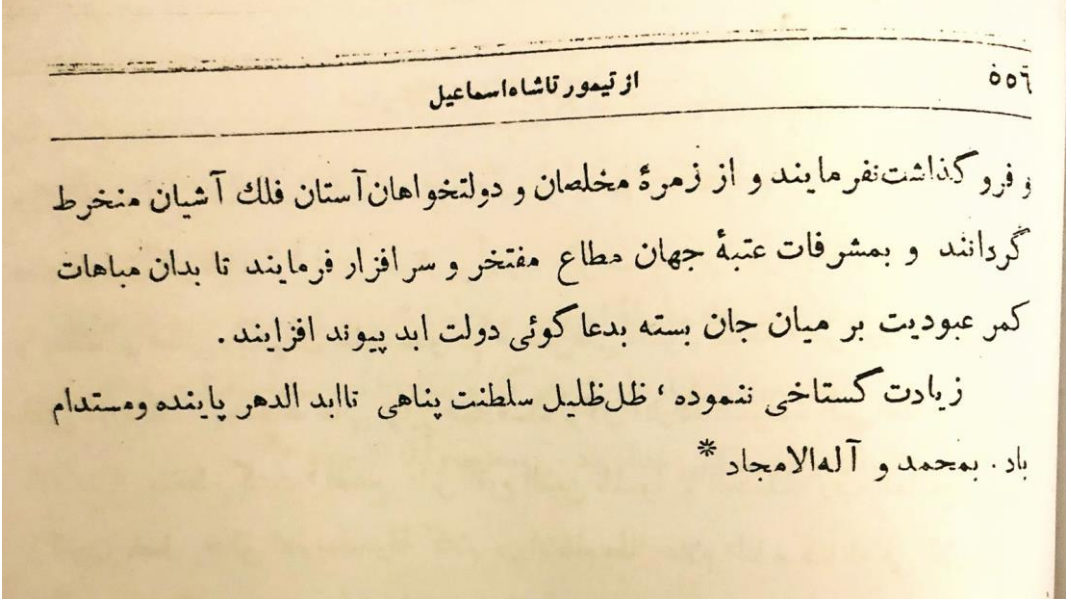
بعد از دعوات زاکیات بر رأی عالم آرای جهانگشای عرضه میدارد که بتاریخ غره شهر ربیع الثانی ، جهانشاه لشکریان و فرزندان خود را جمع نموده ، بر سر آق قویونلو عزیمت ساخته ، از راه موش کوچ کرده و بیچاقچور که بدین بنده تعلق داشته نزول نمود . این بنده نیز مقدار هفت روز کوچ با او مقابله نموده و موازی دو فرسخ راه در میان مشارالیه و این بنده مانده سر راه را گرفت و فرزند اعز خلیل را با مقدار سه هزار نفر مرد سوار بقراولی فرستاده و همان روز بامیر قاسم پروانچی که اعظم امراء او بود ، با مقدار سی نفر از امراء نامدار و پنج هزار نفر مرد استوار مسلح آل جین دار ، ایشان نیز بقراولی آمده بودند ، ملاقات نمودند . حق سبحانه و تعالی فرصت و نصرت بخشید و بر سپاه دشمنان ظفر یافتند و قاسم را مجروح گردانیده خیلی [از] امرا و بسیار سوار را بقتل آوردند و بعضی در آب فرات غرق گشته . مشارالیه

اسناد و مکاتبات تاریخی ایران

۵۵۵

بعد از سه روز دیگر از اینجا کوچ کرد و در ولایت کیفی فرود آمد و این بنده نیز در پی او کوچ نمود و بمقدار دوفرسخ راه باو مقارن گشت و یکچند کس را بقراولی فرستاد که چون از اینجا نیز کوچ نماید اعلام دهد که در پی ایلغار کند. روز دیگر نیز از آنجا کوچ کرد و عزیمت نمود که بارزنجان و کماخ و قره حصار و طرف بالا رود و این ولایت را خراب کند. این بنده در پی مشارالیه ایلغار کرد، بتاریخ ناک عشر شهر مذکور، سنه اثنی و سبعین و ثمانمائه وقت الصلوتین، با او ملاقات نموده، بعد از مجاربه بسیار، بفیض فضل ملک جبار عز شأنه و عون و عنایت پروردگار و یمن همت آن حضرت پادشاه کامران کامکار، دشمن مخذول و منهزم گشته و چنانچه پادشاه و ولد او محمدی را با جمیع امراء نامدار، چنانکه یک شخص از امرا هان شد. بمقدار پنج هزار نفر مرد سوار مسلح آلجین دار بقتل آمده و امیر یوسف میرزا [را] با بعضی امراء نامدار مقید و محبوس گردانیده، سرهائ ایشان را طقوز طقوز بممالک فرستاده و سر جهانشاه را بسلاطین ابوسعید گورکان فرستاده و سر محمدی ورستم تواجی و پیرسال حاکم دیوان را بدرگاه عالم پناه آن حضرت ارسال گردانیده شد.

توقع و التماس بمکارم بی قیاس آن حضرت آنکه این بنده از گوشه ضمیر منسی

Yukarıdaki belge Nevaî'nin "*Esnâd ve Mukâtebât-ı Tarihi-yi İran ez Timur ta Şâh İsmâil*" adlı Farsça eserinde bulunan aynı zamanda makalemize konu olan "Name-i Uzun Hasan bir Sultan Mehmed Müş'ir ber katli-i Cihânşah" başlıklı mektubun orijinal metni (Nevaî, 1341, s.554-555).

V.SONUÇ

XV. yüzyıla ait söz konusu mektubun dil, üslup ve tarihsel açıdan incelenmesi sonucunda Farsça yazılan mektubun çok az da olsa Arapça terkipler ile süslendiğini görmekteyiz. Ayrıca üslup olarak XV. yüzyıl Akkoyunlu genel yazışma türüne uygun olarak dua, selam ve tahiyyet ile başlayan mektup arz-ı hulus yâda beyan-ı adap denilen muhataba duyulan bağlılık belirtildikten sonra mektubun konusu ve olaylar ayrıntılı, net, şahıs ve yer isimleri tam verilerek beyan-ı mazmun yapılmıştır. Ayrıca zaman ve tarih kameri ay olarak verilip, harfler ile yazılırken yıl rakamla yazılmıştır.

Örnek mektup ile ilgili diğer bir husus ise dönemin tarihi olaylarının çözümlenmesi vekayınameler ile karşılaştırıldığında olayların, isimlerin ve mekânların doğru geçmesi dönem olaylarının çözümlenmesi açısından tarih uzmanlarına yol gösterecek mahiyette ve önemdedir. Akkoyunlu, Osmanlı ve

Karakoyunlu tarihi, siyasi ve diplomasi sürecinin aydınlatılması açısından önemli birincil bir kaynak olması tarih çalışmalarında yardımcı olmaktadır.

KAYNAKÇA

- BUDAK MUNŞİ-Yİ KAZVİNİ,(2000),*Cevahirü'l-Ahbar: Bahş-i Tarih-i İran az Karakoyunlu ta Sal-ı 984*, Haz. Muhsin Behrâm Nejad, Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub
- DAŞ, A.(2004), “Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Tarihi Kaynak Olarak Münşeât Mecmualarının Değerlendirilmesi”, *AÜİFD* 2004, S.11, 205-218.
- EBÜ BEKR-İ TİHRANİ,(2001), *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev.Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı
- ERŞAHİN, S. (2002), *Akkoyunlular (Siyasal, Kültürel Ekonomik ve Sosyal Tarih)*, Ankara:Bizim Büro Basımevi.
- FERİDUN BEY,(1275)*Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtin*, C.1, İstanbul.
- GAFFARİ,(1343), *Tarih-i Cihânâra*, Neşr. Hasan Neraki, Tahran: İntişarat-ı Kitâb Furuş-i.
- GÖKBİLGİN, T.(1992),*Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, Endrun Yayınları, İstanbul.
- HASAN-I RUMLU,(2006), *Ahsenû't Tevârih*, Çev.Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2006.
- İLAYDIN, H.ERZİ, A.S.(1957) “XVI.Asra Aid Bir Münşeâ Mecmuası”, *Belleten*, Ankara: TTK, C.XXI,S.82, 229-230.
- İŞİMTEKİN, S.(2013/1),“Feridun Bey Münşeât’ında Yer Alan Farsça Mektuplar” ,*Doğu Araştırmaları II*, 49-70.
- KARA, S.V,(2007), “Diplomasi Metinleri Çeviri Örneğinde Kaynak Metin-Erek Metin Bağıntısı”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4:1, 49-57.
- KODAMAN T.-AKÇAY E.Y. “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22, 2010,ss.75-92
- KONUĞÇU,E.,(2005),“Karakoyunlu Temürlü Mücadelesinde Avnik”, *XIV. Türk Tarih Kongresi*,Ankara:TTK, C.1,371-382.
- KÜTÜKOĞLU, Mübatahat,(1996), *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul: Kubbealtı Neştiyat
- NEVAİ, A.(1341), *Esnâd ve Mukâtebât-ı Tarihî-yi İran ez Timur ta Şâh İsmâil*, Tahran: Bungah-ı Tercüme ve Neşr-i Kitap
- NEŞRİ, M.(1987), *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, Nşr.Faik Reşid Una, M.A.Köymen, Ankara: TTK
- UZUN, M. (2006),“Münşeât”,*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: DİA Yayınları, C.XXXII, 20-22.
- SEMERKANDİ,(2004),Abd’ür-rezzak, *Matla-ı Sa’deyn ve Mecma-ı Bahreyn*, Neşr. Abd’ül-Hüseyn Nevâi, Tahran: Pejuhaşgah-ı Ulum-i İnsani ve Mutala’at-ı Ferhengi.
- YİNANÇ,M.H.,(1340/1924),“Feridün Bek Münşeâtı”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XI/1,(78), İstanbul, 37-46.

GAZNELİLER DÖNEMİ HİNDİSTANI'NIN İLK FARS ŞAİRLERİ: EBU'L FEREC-İ RÛNÎ VE MES'ÛD SÂD-İ SALMÂN

Berna KARAGÖZOĞLU¹

Atıf/©: Karagözoğlu, Berna (2018). Gazneliler Dönemi Hindistanı'nın İlk Fars Şairleri: Ebu'l Ferec-i Rûnî ve mes'ûd Sâd-i Salmân, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Hazrain, ss. 185-204

Özet: Hintliler ve Farslar tarih boyunca farklı alanlarda ortak sahnede yer almışlardır. Hint-Avrupa dil ailesinin temel kollarını oluşturan Farsça ve Hintçe İslâm öncesi ve sonrasında etkileşimlerini sürdürmüştür. Hindistan'ın Türk padişahlar tarafından yönetildiği dönemde ise birçok İranlı Hindistan'a ya göç etmiş ya da saray tarafından davet alarak hayatlarının geri kalan kısmını Hint topraklarında idame ettirmiştir. Sarayın desteklediği Farsça, İngilizlerin işgaline değin bölgede canlılığını korumuştur. Fars dili Türk ve Hintli şairler tarafından sevilmiş, Hint alt kıtasının Hintçe ve Urduca'nın yanı sıra edebiyat dili olmuştur. Bu bağlamda Farsça şiirler kaleme alan önemli şahsiyetler, çalışmamızın asıl konusunu teşkil etmektedir. Bilindiği üzere Ebu Abdullah Nükheti Gazneliler döneminin meşhur şahsiyetlerdendir. Ancak onun hayatı ve eserlerine dair günümüze çok sayıda kaynak ulaşamamıştır. Bu sebeple çalışmamız, Ebu'l Ferec Runî ve Mesu'd Sâd-i Salmân gibi önemli iki şairin hayatı ve eserlerine dair bilgilendirmeyi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gazneliler Dönemi Hindistan'ı, Fars edebiyatı, Ebu'l-Ferec Runi , Mes'ûd Sâd-i Salmân

---

Makale Geliş Tarihi: 16.03.2018/ Makale Kabul Tarihi: 12.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Ü., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatlar Bölümü, e-posta: brnkrqzql@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7867-4724

The First Poets of the Era of Gaznevid in India Abu'l-Faraj Runi And Mas'ud Sâd-i Sâlman

Citation/©: Acar, Ayşe (2018). *The First Poets of the Era of Gaznevid in India Abu'l-Faraj Runi And Mas'ud Sâd-i Sâlman* Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 185-204

Abstract: Throughout history, Indians and Persians have taken part in the same scene in different fields. Persian and Hindi, the main branches of the Indo-European Languages, have been interacting before and after Islam. During the period, when India was ruled by the Turkish sultans, many Iranians either migrated to India or were invited by the palace and stayed in the Indian lands for the rest of their lives. The palace supported Persian language and therefore Persian kept its vitality in the region until the occupation of the British. Persian was admired by the Turkish or Indian poets and became the literary language of the lower continent, in addition to the Hindi and Urdu. In this regard, the important poets who writes in Persian are the main subjects of our study. As known, Ebu Abdullah Nüketi is an important figure in this context, but there are not many sources about his life and works. For this reason, our study focus on lives and works of two other important poets; Abu'l-Faraj Runi ve Mas'ud Sâd-ı Salmân.

Keywords: Ghaznavids period in India, Persian literature, Abu'l-Faraj Runi, Mas'ud Sâd Salman

I. GİRİŞ

İslam Arapların fetihleri ile Hindistan'a sekizinci yüzyılda gelmiş ve bölgedeki varlığını Türk kökenli yöneticilerin çabaları ile korumuş ve sağlamlaştırmıştır. Gazneli Mahmud dönemi, Gaznelilerin en geniş sınırlara ulaştığı dönemdir. İslam dinini ilk kabul eden Türk imparatoru Sultan Mahmut, İslam dünyasının yayılmasını istemiş, Batınlık akımlarına karşı tüm mücadelesini vermiştir.

Gazne şehri ise Gazneli Mahmud'un yönetimde olduğu süre içerisinde kültür merkezi haline dönüşmüş, düzenlenen kültürel faaliyetlerle adını duyurmuştur. Fars edebiyatının temellerinin atıldığı Gazne'de (Arts, Islamic". *Encyclopædia Britannica Online*. 20 October 2006).Mahmud, şair,

yazar, bilim adamı, mutasavvıf ve sanatçıları cezbedecek biçimde, göz alıcı bahçe düzenlemeleri yaptırıp eğitim merkezleri kurmuş, cami, saray ve kervansaraylar inşa ettirmiştir.

Gazneli Mahmut, miladi 999'da Karahanlılar'dan yardım alıp öncesinde Horasan'ı fethetmiş ve Samanoğulları Devleti'ne son verip akabinde miladi 1001-1027 yılları arasında Hindistan'a on yedi sefer düzenlemiştir. Ele geçen galibiyet ile o, hem Hindistan'ın yer altı ve yer üstü zenginliklerine sahip olmayı hem de Hint alt kıtasında İslâmiyet'i yayarak İslam dünyasının lideri olmayı gaye edinmiştir.

Gazneli Mahmud Hindistan'a yaptığı fetihler sonucunda Pencap bölgesini topraklarına katmış; devleti, Gazne'den Lahor'a nakletmiştir. Gazne'nin kültürünü yaşatmak adına geleneklerini koruyarak aynı sanat anlayışını Lahor'a taşıyan hükümdar, Lahor'u da tıpkı Gazne gibi kültürel zenginliklerle donatmış, sarayında büyük bir kütüphane inşa ettirmiştir. Böylece alt kıtanın ilk yazılı kaynakları üretilirken, dönemin iki önemli İranlı şairi olan, Ebu'l-Ferec Runî ve Mes'ûd Sâd-ı Salmân'ın (hükümdarı Gazneli Sultan İbrahim tarafından on üç yıl boyunca hapsedilen Gurgan'ın yerlisi) Lahor'a gelmesi ile Fars edebiyatı Hint topraklarında adını duyurmaya başlamıştır. Muhammed Avfi ise aynı yıllarda *Lübâbü'l elbâb* isimli dünyanın ilk Farsça tezkiresini yazmıştır (Nomani. s.4, 1998). Bu dönemde sadece nazım değil nesir alanında eserler vermiş yazarlar da mevcuttur. Örneğin Keşfu'l-Mahcûb isimli eserinde, hayat ve öğretisi üzerine en eski tezleri ortaya koyan, Gazne'de doğup hayatının bir bölümünü Lahor'da geçiren ve Lahor'da ölen yazar Ebu'l Hasan Ali ibn Osman el-Hicvirî bunlardan biridir (Schimmel, s.14-15,1373).

Delhi'nin ilk sultanı seçilen Kutbüddin Aybek dönemi ve tıpkı onu izleyen sonraki dönemlerde de Farsçaya vermeleri için, saray erkânı ilgi göstermiş, şair ve yazarlar yeni eserler vermek üzere desteklenmiştir.

Türk hükümdarların yönetimi esnasında Hindistan'da Hintçe ve bölgenin mahalli dillerinin yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçe konuşulmuştur. Din ve hukuk dili olarak Arapça tercih edilmiş ancak bu dilin alanı sınırlı tutulmuştur. Türkçe ise sadece saray sakinleri arasında konuşulmuştur. Devletin resmi dili olan Farsça gerek Hintçeyi gerekse mahalli dilleri etkisi

altına almıştır. Öyle ki bölgenin mahsulü eserlerin dillerinde günümüzde bile Farsça kökenli sözcüklere rastlamak mümkündür. Bu bakımdan Farsçanın coğrafyaya katkıları ve o bölgedeki kullanım şekli üzerinde durulmalıdır. Fars edebiyatı kendi öz topraklarından kilometrelerce uzakta gelişimini devam ettirirken alt kıtadaki mevcut dil ve üslupların etkileşimine uğramış olsa da genel anlamda ruhunu yeterince koruyabilmiştir.

Fars edebiyatının Hindistan'daki altın çağı denilince akıllara Ekber Şah dönemi gelmektedir. Zira o dönemde Farsça çalışmalar bir hayli yoğundur. Ancak burada Fars edebiyatının temelleri Gazneli Mahmut döneminde atılmıştır. Şair Ebu'l-Ferec Runî ve Mes'ûd Sâd-ı Salmân bu dönemin ilk Farsça şiirler kaleme alan en popüler şairleridir (The encyclopaedia of Islam Volume II. s.1103,1991). Onlar hakkında bilgiye ülkemizde yeterince ulaşılmamaktadır. Yapmakta olduğumuz çalışmanın ülkemiz edebiyat camiasına katkı sağlayacağı inancındayız.

Çalışmamızda iki şairin hayatı hakkında bilgi aktarılacak ve şiirlerinden kısa örnekler verilecektir.

II. EBU'L-FEREC RUNÎ

Ebu'l-Ferec Runî, Gazneli hükümetinin ikinci dönemi şairlerindedir. Nişabur yakınlarındaki Runî bölgesinde doğan Ebu'l-Ferec Runî'nin yaşamı hakkında çok fazla bilgiye ulaşılmamaktadır. Ebu'l-Ferec Runî, Sultan Mahmud'un tutuklularından Ebu'l-Ferec Sagzi ile zaman zaman karıştırılmıştır (İkbal, s. 12, 1937). Onun doğum yılı tam olarak bilinmemekle birlikte milâdi 1189-1190 yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir.

Gazne sarayında yetişmiş olan Runî'nin, Gazne Sultanı İbrahim bin Mes'ûd'a (1059-1099 m.) yazdığı övgü dolu kasidelerinden onun bu hükümdar döneminde şöhret kazandığı anlaşılmaktadır. Lâkin daha önce Sultan İbrahim'in oğlu Hindistan valisi Seyfû'd-devle Mahmud'un Lahor'daki sarayında adını duyurmaya başladığı ve miladi 1068'den sonra Gazne sarayına geçtiği, III. Mes'ûd'u öven kasideleri ile İbrahim'den sonra da sarayda kaldığı anlaşılmaktadır. Runî'nin çoğunlukla kasidelerden oluşan, ayrıca rubai ve gazellerinin yer aldığı divanı günümüze ulaşmıştır. Avfi'nin *Lübâbu'l-Elbâb*'ında ve Şems-i Kays'ın *El-Mu'cem*'inde Runî'nin divanının günümüze ulaşan nüshalarında yer almayan beyitlerine yer verilmiştir. (Siddiqi, s.283-284, 2014)

Kasidelerinin çoğunu Gazneli Sultanı İbrahim'e ve oğlu III. Mes'ûd'a ithaf etmiş, diğer evlat Seyfû'd-devle Mahmud için ise dokuz kaside yazan Runî, şiirde ustalığını kaside türünde göstermiştir. Ancak onun rubaileri de dönemin edebiyatçıları tarafından kasideleri kadar başarılı bulunmuştur. Ömer Hayyâm'ın, Runî'nin rubailerinden etkilendiği zaman zaman konuşulmuş (Siddiqi, s.1, 2014) Evhadüddîn, Enverî, Zâhir-i Fâryâbî, Örfî-i Şirâzî ve Feyzî-i Hindî ise onun şiirlerini örnek aldığı bilinmektedir. Bülferec ismiyle de tanınmakta olan Runî, her rütbeden devlet adamını öven şiirleri karşılığında maaşını alarak yaşamını idame ettirmiştir. Onun öğrencilerinden Mes'ûd Sâd-ı Salmân ile iyi bir dostluk kurduğu söylene de bir süre sonra aralarının açıldığı kayıtlarda geçmektedir. Hatta kesinlik kazanamamış ve farklı görüşler ortaya atılmış olmasına rağmen Mes'ûd'un, şiirlerinde Runî'den sitemle bahsettiği gibi aynı zamanda kendisinin zindana atılmasına da Runî'nin sebep olduğuna dair sözler sarf ettiği yönünde görüşler de mevcuttur. Runî'nin divanı ilk defa Bombay'da 1902'de basılmış, sonrasında Rus şarkiyatçısı K. I. Chaykin tarafından Tahran'da ve Mahmud Mehdevî tarafından ise Meşhed'de yayımlanmıştır. Bazı kaynaklarda Runî'nin divan işlerinde çalıştığı ancak kendisini çekemeyenler yüzünden bu işten uzaklaştırıldığı ve bundan dolayı zaman zaman sıkıntılı günler yaşadığı yazılmıştır. Vefat tarihi belli olmayan Runî'nin, III. Mes'ûd'a kasideler sunmasına ve miladi 1107'den miladi 1115'e kadar süren Kannevc fethini bir kasideyle anlatmasına bakılarak bu tarihten sonra öldüğü tahmin edilebilir (Kurtuluş s. 245, 2008). O Gazne'nin ilk dönemlerinde yazılmış şiirlerin üsluplarını geliştirerek yeni bir sebk oluşturmuştur. Onun şiirlerinde Arapça kelimeler çokça görülmektedir. Bazı ilmi terkipleri sıklıkla kullanmış, istiarelere ve teşbihlere fazlaca yer vermiştir. Ebu'l- Ferec'in divanında elli yedi adet kasidesinin dışında on sekiz kıt'a ve üç gazel de yer almaktadır. Ebu'l-Ferej aşağıda verilem aşağıdaki şiirlerinden de anlaşıldığı üzere tıpkı Horasanlılar gibi şiirlerinde sıkça doğa tasvirlerine yer vermiştir.

Onun şiirlerinden örnekler:

خم ازو مست و چنگ مخمور است	روزگار عصیر انگور است
کز می و میوه اندر او سور است	خیز تا سوی باغ بشتابیم
یا چو نو خواسته بر حور است	سیب سیمین سلب چو گوی بلور
دسته و گرد نای طنبور است	شاخ امرود گویی و امرود

نارسیده ترنج و بار به دوش   چو فقع کوزه و چو سنگور است
تاج نرگس به فرق نرگس بر   جام زرین خواجه منسور است

Hayat, üzümün suyudur. Fıçı onun yüzünden sarhoş, çeng ise sersemdir.

Kalk bahçeye doğru koşalım. Çünkü orası şarap ve meyvelerle doludur.

Gümüş elma, billur topu gibi koparılmış, güzele yeni istekli gibidir.

Armut tamburun göbeği, dalı ise tamburun sapı gibidir

Olgunlaşmamış turunç zembil gibi, omzundaki yük testinin eğri kısmı gibidir.

Nergis tacını, nergisin başına koy, Hoca Mensur'un altın kadehidir.

Ebu'l-Ferej Runi'nin şiirlerinde mübalağa sanatını fazlaca kullandığı görülmektedir. Örneğin:

روی چون حاصل نکوکاران   زلف چون نامه گنهکاران
غمزه مانند آرزوی مضر   در کمینگاه طبع بیماران
خیره اندر کرشمهء چشمش   ذوق مستان و هوش هشیاران
اندر آمد به مجلس و بنشست   چادرش بستند ازو یاران
زیر و بم را به غمزه گویا کرد   تا بگفتند راز میخواران

Yüzü salihlerin ameli gibi, zülfü günahların amel defteri gibi
Gamze, zararlı bir arzu gibi hastaların huyunun pususundadır

Gözünün cilvesine bakakalmış sarhoşların keyfi, zekilerin
uyanıklığı

Meclise girdi ve oturdu, arkadaşlar onun çadırını bağladı
İnce ve kalını cilveyle açıkladı, içenlerin sırlarını söyleyene kadar

***

تا یک نفس از حیات باقی است مرا   در سر هر هوس شراب و ساقی است
کاری که من اختیار کردم این بود   باقی همه کار اتفاقی است

Hayatımdan bir soluk bile kalmışsa, kafamda şarap ve sakinin hevesi
vardır.

Seçtiğim iş buydu, geride kalan işlerim tesadüfen gerçekleşti.

Ferec, Şiirlerinde yalnızlıktan ve âşığın yalnız kalmayı tercih etmesinden sıkça bahsetmektedir.

***

Ebu'l-Ferec Runî kişinin saygınlığını sürekli koruyabilmesi için aşağıdaki örnek şiirde anlaşıldığı gibi tebdil-i mekânın faydalı olacağı inancındaydı.

بدان زمین که تو بر مردماتش خوارشوی   مکن درنگ و از آنجا بشو تو جای دیگر
درخت اگر متحرک بدی ز جای به جای   نه رنج اره کشیدی نه بلای تبر

Yer, sen insanların gözünde zelil olacaksın, Bekleme oradan başka yere
git.

Ağaç eğer bir yerden başka bir yere hareket edebiliyor olsaydı ne
testerenin azabını çekerdi ne baltanın belasını.

Runi'nin günümüze kadar ulaşan şiirleri divanında iki bin beyitten oluşmaktadır. Şiirinde kendi şehrinin insanları, zenginler tarafından yaptırılan büyük konutlar ve anıtlar ayrıntıları ile anlatılmış ve onun modernizmi takdir ettiği görülmüştür. Kasidelerinde ise tagazzüller kullanılmamıştır (Siddiqi, s.283-284, 2014).

III. MES'ÛD SÂD-I SALMÂN

Sa'd bin Salmân, Gazne sarayının meşhur defterdarlarından olup daha sonra Lahor'a görevlendirilmiştir. Mes'ûd Sâd-ı Salmân babasının isteği üzere saraya girmiş, Hindistan valisi Seyfu'd-devle Mahmud bin İbrahim'in yanında savaş ve fetihlere katılınca şanını Lahor'un önde gelen saray şairlerinden biri olarak duyurmuştur. Seyfu'd-devle babasının emriyle zindana atılmış, yanında bulunan tüm yardımcıları gibi Salmân da hapse düşmüştür. Yukarıda da bahsedildiği gibi Salmân'ın hapse atılma sebebi olarak Ferec Runi'nin onun şiirlerini ve şanını kıskandığı ve fitne yaydığını ileri sürmektedir.

Mes'ûd Sâd-ı Salmân sadece bir şair değil aynı zamanda bir emirdi. Runi'nin mertebe ve derecesinden bir hayli yüksek düzeydedir. Ancak Ebu'l Ferec'in onu makam ve yetki bakımından şikâyet edebilecek durumu yoktur.

On yıla yakın cezaevi ve sürgün hayatı yaşamış olan, Hindistan'ın büyük Fars şairi Mes'ûd Sâd-ı Salmân, sultana yakın olanların gayretleri ile onun bağışlamasını sağlayarak onu kurtarsalar dahi Salmân, sonradan sekiz yıllık bir hapis hayatı daha yaşamıştır. Bu nedenle Salmân'ın, toplamda on sekiz yıllık ömrü hapislerde geçmiştir.

O hem iyi bir şair hem de iyi bir bürokrat yetkinliğine sahiptir. Bölgenin önemli pek çok şairi Mes'ûd Sâd-ı Salmân'dan kendi şiirlerinde detaylıca bahsetmektedir. Mes'ûd da eserlerinde Ney Nevaz Han'ın profesyonel olarak çaldığı flütünden, dönemin büyük şarkıcılarından olan Osman Khawanında'dan ve Mutraba Pari'den, uzun boylu olup gösterişli danslarıyla adını duyuran Banu Katal'den, dansçı Maho'dan ve sarayda düzenlenen birçok kültürel etkinliklerden ayrıntılarıyla bahsetmektedir. Ayrıca okurların onun satır aralarında bahsi geçen kişileri daha iyi anlayabilmeleri için karakterlerin yüzleri ve onların yaşam biçimlerine dair açıklayıcı bilgilere de yer vererek anlatımları zenginleştirerek zihinlerde daha da anlaşılır kılmıştır. Ayrıca o zaman zaman şiirinde bir kişinin kalbini kıracak ifadelere yer vermiş

olabileceğini düşünüp dizelerinin sonlarında bahsettiği kişilerden özür dileyerek mizahi ifadelerle onları incittiğini dile getirmiştir.

Hapishanede kaldığı günlerde, Fars şiirinin sevilen değerli eserlerinden biri olan Tristia'yı yazmıştır. Kendisinin Osman Muhtari, Ebu'l-Ferec Runî ve Senâi gibi Fars şairleriyle irtibatta olduğu bilinmektedir. Mes'ûd Sâd-ı Salmân için, Enverî'nin tarzını sürdürdüğü de söylenilmektedir. Salmân şiirlerinin çoğunu kaside türünden yazmıştır. Dörtlük ve kıt'a türünde yazılmış birkaç şiiri de bulunmaktadır. Kasidelerinde ise onun ünlü şair Unsurî'den etkilendiği düşünülmektedir (Kazvini, s. 693-740, 1906).

Runî'nin çağdaşı olan Mes'ûd Sâd-ı Salmân, Runî'den yaşça küçüktür. Her ikisi de hemen hemen aynı padişahları, vezirleri, şehzadeleri ve emirleri meth etmiştir. Mesu'd Sâd-ı Selman'ın şiirlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

در خراسان و در عراق همی   عاشقانند پر هنر همگان
همه اندر تنای من یک لفظ   همه اندر هوای من یکسان

Horasan'da, Irak'ta hüner dolu âşıklar.

Beni hep bir ağızdan överler, herkes beni eşit sever.

Mesu'd-ı Sad Sâلمان Horasan'a karşı ayrı bir sevgi ve ilgi duymuştur. Şiirlerinden de bu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

در منجم کنون سه سال بود   ببینم در این چو دوزخ جای

Azaptayım, şimdi üç yıl oluyor cehennem gibi bu yerde kapalı
kalmışım.

***

پیوسته که گشتی کز من جدا شدی
ترسم ز نزد من به ناسزا شدی
پیوسته که گشتی کز من جدا شدی
ترسم ز نزد من به ناسزا شدی
وآن گه شدی که بر دل من پادشا شدی
با جان من به مهر چرا آشنا شدی
کی یابمت که در دهن اژدها شدی
بارها گفتم به مردمان که تو جمله مرا شدی
وی ظن نیک من به چه معنی خطا شدی
ز دست تا خود همی به زاری گویم کجا شدی
بس شب که تو به وصل در او توتیا شدی

ای ترک ماهروی ندانم کجا شدی
بودم تو را سزا و تو بودی مرا سزا
ای ترک ماهروی ندانم کجا شدی
بودم تو را سزا و تو بودی مرا سزا
درد دلا که بنده دیگر کسی نشد
بیگانه گشتن از من چون در سر تو بود
کی بینمت که پردگی و نازنین شدی
آن گه بریدی از من جمله که
ای تیر راست چون بزدی بر نشانه زخم
آری همه گله نکنم چون شدی
امروزم از ز هجر زدی در دو دیده خاک

Ay yüzlü Türk nereye gittin, bana kavuştuğunda benden ayrıldın.

Sen bana yakıştırdın ben sana yakıştırdım, beni yanında
yakıştıramadığından korkarım.

Gönül derdi başkasının kölesi olmadı, olduğunda benim gönlüme
padişah oldun.

Senin kafanda hep bana yabancı durmak var, benim canımla
muhabbetle neden tanıştın.

Senin ne zaman nazlandığını ve gizlendiğini görürüm, ejderhanın
ağzında olduğunu ne zaman bulurum.

Benden tamamen ayrıldıktan sonra defalarca ayrıldıktan sonra
herkese senin tamamen benim olduğunu söyledim.

Ey ok benim yarama doğrudan nasıl vurdun, benim iyi düşüncem
neden yanlış oldu.

Evet, ben kendim yalvararak nasıl elden gittin diye hiç şikâyet
etmedim, kendim yalvararak nereye gittin diye söylediğim sürece.

Bugün de ayrılıktan dolayı iki göze toprak vuruldu, gece sana
kavuştuğumda gözümde o sürme oldu.

***

Zindan hayatı yaşayan Mesûd Sâd-ı Salman yaşadıklarından ötürü Önceleri
Şikâyetçi Olurken Daha Sonra Kendisini Psikolojik Olarak Güçlendirme
Yoluna Girer.

چه کین است با من فلک را به دل؟	که هر روز یک غم کند بیستم
از این زیستن هیچ سودم نبود	هوایی همی ببهده زیستم
اگر مهربانی بپرسد مرا	چه گویم از این عمر بر چیستم؟
از آن طیره گشتم که بخت بدم	بخندد بر من چو بگریستم
بدان حمل کردم که گردون همی	ندانند حقیقت که من کیستم

Felek bana gönlünde ne kadar kin tutmuştur ki durayım diye her gün bir
gam getirir bana.

Bu yaşamdan bana hiç fayda yoktu, her zaman faydasız yaşadığımı
düşünüyorum.

Eğer şefkat bana sorsa bu ömür bana ne için verildi, diye söyleyeyim.

Bundan kederliyim ki benim kötü şansım ben ağladığımda o bana güler.

Böyle anlamlandırdım ki felek benim gerçekten kim olduğumu hiç
bilmiyor.

***

وز عمر وصال تو فراوان خوش دیدار تو از نعمت دو جهان خوشتر

پنهان دارم که عشق پنهان خوشتر من عشق تو ای عشق تو از جان خوشتر

Seni görmek iki dünya nimetinden daha hoştur.

Seni çok görmek ömürden daha hoştur.

Ben senin aşkıyım ey aşk, sen candan daha hoşsun.

Gizli tutarım çünkü gizli aşk daha hoştur.

***

شادی ندید هیچ کس از نای بینوا
زیرا جواب گآ آفته من نیست جز صدا
روزم همه شب است و صباحم همه مسا
روی از که بایدم که کسی نیست آشنا
ابری بسان طور زیارت کند مآرا
آرد همی پدید ز جیب هوا صبا
ورچه صلاح رهبر من بود چون عصا
نتیرنگ و سحر خاطر و طبعم چو اژدها
چون بر حصیر گویم خود هست بر حصا
گرد در حذر غرابم و در رهبری سبا
از جنگ روزگار نگردم همی رها
زین بام گشت پشتم چون پشت پارسا
بر رفتمی ز روزن این سمج با هبا
کز در چو غم درآید گویدش مرحبا
هرگز نرفت خون شهیدان کربلا

چون نای بینوایم ازین نای بینوا
با کوه گویم آنچه ازو پر شود دلم
شد دیده تیره و نخورم غم ز بهر آنکه
انده چرا برم چو تحمل ببایدم
هر روز بامداد بر این کوهسار تند
برقی چو دست موسی عمران به فعل و نور
گشت اژدهای جان من این اژدهای چرخ
بر من نهاد روی و فرو برد سر به سر
در این حصار خفتن من هست بر حصیر
چون بازو چرخ چرخ همی دارم به بند
بنگر چه سودمند شکارم که هیچ وقت
زین سمج تنگ چشم چون چشم اکمه است
ساقط شدست قوت من پاک اگر نه من
با غم رفیق طبعم از آنسان گرفت انیس
چندان کزین دو دیده من رفت روز و شب

نایدش شرم هیچ که چندین کند دغا
 از جای خود نجنبم چآون قطب آسیا
 کاخسر برونم آرد یک روز در وغا
 روزی به یک صقال بجای آید این مضا
 ای نحس بی سعادت و ای خوف بی رجا
 آبیست سوزش تن و جان از شما چرا
 در گردش حوادث و در پیچش عنا
 آزاده سرو باش به هر شدت و رخا
 گر چند گشته ای به غم و رنج مبتلا
 پرورده ذات پاکش در پرده صفا
 زو روزگار تازه شد و ملک با بها
 خورشید گشت همت او مایه ضیا
 آمد نبات مدحش در نشو و در نما
 روز و شب ولی و عدو دارد استوا
 بیماروار کرد ز نان خوردن احتما
 تا در بهار دولت او می کند چرا
 بخت جوان چو دایه همی پرورد تو را
 در صف عزم چون بکشی خنجر دها
 بینا به نور رای تو شد دیده دکا
 در هر دلی هوای تو رسته است چون گیا
 چون ابر بی دریغ دهی خلق را عطا
 دو کف تو گواه و دو باید همی گوا
 گفته است هیچ کس به صف راست را دو تا
 زیرا که تیغ تیز فراوان کند خطا
 آخر چو مرغ گردد گردان به گردنا
 شد خاص پادشا پسر خاص پادشا
 ای فضل را نکای تو چون دیده را ضیا
 نزد تو مستجاب چرا شد مرا دعا

با روزگار قمر همی بازم ای شگفت
 گر بر سرم بگردد چون آسیا فلک
 آن گوهری حسامم در دست روزگار
 در صد مصاف معرکه گر کند گشته ام
 ای طالع نگون من ای کز رو حرون
 خرچنگ آبنی و خداوند تو قمر
 مسعود سعد گردش و پیچش چرا کنی
 خودرو چو خس میباش و به هر سرد و گرم دهر
 می دان یقین که شادی و راحت فرستد
 جاه محمد علی آن گوهری که چرخ
 چون بر کفش نهاد و به خلق جهان نمود
 گردون شده است رتبت او پایه علو
 تا شد سحاب جودش با ظل و با مطر
 تا آفتاب رایش در خط استواست
 تا شد شفای آز عطاهای او نیاز
 فربه شدست مکرمت و ایمن از گزند
 ای کودکی که قدر تو کیوان پیر شد
 پیران روزگار سپرها بیفکنند
 گویا به لفظ فهم تو آمد زبان عقل
 بر هر زبان نئی تو گشته است چون سخن
 چون مهر بی نفاق کنی در جهان نظر
 اقرار کرد مال به جود تو و بسست
 جاه تو را به گردون تشبیه کی کنم
 عزم تو را که تیغ نخوانیم خرده ای ست
 گر دشمنت ز ترس برآرد چو مرغ پر
 تو خاص پادشاه شدی بس شگفت نیست
 ای عقل را دهای تو چون دیده را فروع
 چون بخت نحس گفته من نشنود همی

ماندست یک کریم که دارد مرا وفا
 زهره است چرخ را که نماید مرا جفا
 بازوی من قوی شد و بازار من روا
 وی هر بزرگی را اندر خور و سزا
 برگش همه شجاعت و بارش همه سخا
 تا بر روان پاکش غالب نشد فنا
 هم راست در خلّام و هم پاک در ملا
 مادح چو بی طمع بود و دوست بی ریا
 یاقوت زرد نیکو ماند به کهریا
 والله که بر مدیح نخواهم ز تو جزا
 چون بندگان ز خلق نباید ستد بها
 هرگز چو مدحت تو که دیدست کیمیا
 از باغ بخت تو کندم هر زمان بلا
 گلها و لاله ها دمد از خار و از گیا
 زیرا یکی کشیده کامانم ز انحنا
 هرگز گمان مبر که ز بخت افتدش بدا
 ای جاه و بخت تو همه دارو و توتیا
 وی آفتاب نور نیابد همی سها
 از لهُو از نشاط مشو ساعتی جدا
 بر لحن و نغمه صنمی چون مه سما
 بر حسن او بهشت زمان می کند ثنا
 اندر بهار بزم چو بلبل زند نسوا
 در چشم گرد او زند انگشت گردنا
 آب است بر زمین و اثر است بر هوا
 کرده به ذات اصلی در کالبد بقا
 همچون اثیر اثر بزرگیت باسنا
 چون آب دولت تو مایه صفا

معلوم شد مرا که هنوز اندرین جهان
 چون بر محمد علیم تکیه اوفتاد
 ضعف و کساد بیش نترساندم کزو
 ای هر کفایتی را شایسته و امین
 تو شاخ آن درختی کاندر زمانه بود
 اندر پناه سایه او بود مأمّنم
 یک رویه دوستم من و کم حرص مادح
 هم مدح نادر آید و هم دوستی تمام
 نظم مرا چو نظم دگر کس مدان از آنکه
 هر چند کز برای جزا بایدت مدیح
 آزاده ای که جوید نام نکو به شعر
 در مدحت تو از گل تیره کنم گهر
 امروز من چو خار و گیاه ام ذلیل و پست
 تو آفتاب و ابری کز فر و سعی تو
 ابیات من چو تیر است از شست طبع من
 چون از گشاد بر نظرت شد زمانه راست
 بیمار گشت و تیره تن و چشم جاه و بخت
 ای نوبهار سرو نبیند همی تذر
 تا دولت است و نعمت با بخت تو به هم
 از ساقی بی چو ماه سما جام باده خواه
 زان شادی و طرب که دو رخسار او گل است
 اندر بر و کنار وی آن سرو لعبتی
 نالان شود به زاری چون دست نازکش
 تا طبع ها مراتب دارند مختلف
 بادت چهار طبع به قوت چهار طبع
 همچون هوا هوای تو بر هر شرف محیط
 همچون زمین زمین مراد تو اصل بر

Kimsesiz ney gibiyim, bu kimsesiz neyden kimse mutlu olmadı.
İçim onunla doğsa dağa söylerim, çünkü benim cevabım ancak sestir.
Gözüm karardı, gündüzüm hep gece sabahım hep akşam olduğu için
hüzünlenmedim.
Tahammül etmem gerekir niye üzüleyim, kime yüzüm olsun kimsem
yok benim.
Her seher bu sarp Tur dağı gibi beni bir bulut ziyaret eder.
Aydınlıkta ve gerçekleşmekte Musa'nın eli gibi bir kıvılcım, Havva'nın
cebinden bir nur ortaya çıkarır.
Bu feleğin ejderhası benim canımın ejderhası oldu, yoksa asa gibi
benim rehberim olmuş ne hayır vardır.
Yüzünü üzerime koydu başını başımın içine çekti, mizacımın,
hatırımın sihri ve hilem ejderha gibidir.
Bu hisarda ben hasırdaki uyuyorum, çünkü hasıra söylerim çakıl
taşlarının üzerindedir.
Şahin gibi felek beni bağlı tutuyor, uyarmakta karga yol göstermekte
bağırtlak kuşu olsan bile.
Bal, av olmak için ne kadar uygunum hiçbir zaman zamanın
çengelinden kurtulamam.

***

Mes'ûd bu şiirinde şairi överken kendisini yermekte ve ne kadar kendisiyle ilgili tevazu sahibi olduğunu göstermektedir.

کتر و پستر از ندیمانم	من مسعود سعد سلمانم
وز همه بندگان پدید آورد	شاه بی موجبی عزیزم کرد
تا مکان و محل من بفزود	جای من پیش خویشتن فرمود
سست عقل و ضعیف رای ام	دان که من کس نیم گدایی ام
همه ساله چو ناتوانی ام	ابلهی ناخوشی گرانی ام
که ز درد شکم همی نالم	که سر از رنج دست می مالم
تا بکم دادنم کند یاری	پیش ساقی همی کنم زاری

از من خام قلتببان گران
که به حالی بهانه ای جویم
چه کند این چنین ندیم برش
لاجرم چون چنین گران جانم
رفتم اینک به سوی چالسندر
رنج بر خویشتن کنم کوتاه
مجلسی باشد آنکه خلد برین
مطربانی چو بارید زیبا
ارغنون با سماعشان ناخوش
تا جهان را همی بود بنیاد
مسند و ملک و حشمت اندر وی
باده های لطیف نوشگوار
خدمتی بابدش به رسم خران
حسب حالی ترانه ای گویم
که ز دیدار او نگردد کش
ناخوش و ناترنگ و نادانم
تا کی آیم به شهر بار دگر
تا ببینم رفیع مجلس شاه
گویی آید ز آسمان به زمین
چنگ و بربط چغانه و عنقا
ندما از لقای این شه کش
باد بر تخت شاداماتی شاد
از همه نوع نعمت اندر وی
رودهایی به لحن موسیقار

Ben ki Mes'ûd Sâd-ı Salmân'im hizmetçilerden daha aşağıyım.

Hak etmediğim şah değerli kıldı.

Bütûn hizmetlilerin arasından seçti.

Bana kendi yerinde yer verdi.

Benim yerimi ve mekanımı yükseltti.

Bil ki ben kimse değilim, dilencinin biriyim.

Aklım sağlam değil görüşüm zayıftır.

Fazlasıyla hoş olmayan bir aptalım.

Bütûn yıllar çaresiz olduğum için

Bazen elimin eziyet çekmesinden başımı ovalıyorum.

Bazen de karnımın ağrısından inliyorum.

Sakinin yanında sürekli yalvarıyorum.

Az vermekle bana yardımcı olsun.

Ben tecrübesizden biri değerlidir

Eşek gibi ona hizmet etmeliyim

Bir durumda bir bahane arayayım
Duruma göre şarkı söyleyeyim
Onun çevresinde böyle bir hizmetçi ne yapıyor
Çünkü onu görmekten bağ olmuyor
Canım böyle değerli olmak zorunda
Bilgisiz, mutsuz, uyumsuzum
Şimdi Çalender'e doğru gittim ne zaman şehre geri geleceğim
Kendi azaplarımı azaltacağım
Şahın sarayının yüceliğini görmek için
Cennet gibi bir saray olmalı sanki gökten yere inmiş
Barbut² gibi güzel şarkıcılar
Arp, ud, çevane ve anka
Organun onların sesini duyduğundan hüzünleniyor
Hizmetçiler bu şahın mülâkatından çekildiler
Dünya devam ettiği sürece mutluluk, mutluluk tahtında yaşasın
Haşmet, mülk, varlık onda her çeşit nimet ona
Afiyetle içilen latif kadehler
Müzik tonunda nehirler

Mas'ud Sâd-ı Salmân'ın *Divân'ı* Reşid Yasemi tarafından Tahran'da 1939'da edit edilmiş edisyon kritiğini ise 1985'da İsfahan'da Mehdi Nuriyân yapmıştır (Sharma ,s.1, 2008).

SONUÇ

Gaznelilerin alt kıtadaki yoğun çalışmaları, sonraki dönemde Türk idarecilerin yönetimindeki sultanlıkların ve devletlerin katkılarıyla İslâm, bölgede güçlenmiş Bengaldeş ve Pakistan gibi Müslüman devletler zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. Eğitim kurumlarının kurulmasına, değerli şahsiyetlerin

² Hüsrev Perviz'in şarkıcısı

yetişmesine ve eserlerin verilmesine imkân sağlanırken din âlimleri ve sufilerlerin desteği ile İslâm tanıtılarak yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çok sayıda farklı zamanların tanınmış din âlimleri ve mutasavvıfı, yazarı ve şairi bu coğrafyada bir araya gelmiştir.

Çalışmamızda Gazneli döneminin önemli iki şairi olan Ebu'l-Ferec Runî ve Mes'ud Sâd-ı Salmân'a ait bilgiler ve eserlerinden şiirler örnek verilmiştir. Hint coğrafyasında Fars şiirinin öncüleri olan bu iki şahsiyet gerek çağdaşları gerekse sonraki yüzyıllarda yaşamış şairler tarafından övgüyle anılmışlardır. Fars şiir ve edebiyatının tanınmış ve tanınmamış isimlerinin Hint coğrafyasının kültürel zenginliğine katkıları aşikârdır.

Fars edebiyatı, Gazneli döneminde zirveye ulaşmıştır. Zira Firdevsi'nin Şehnâmesi döneminin en önemli ürünlerinden biri olarak bilinmektedir. Unsuri, Ferruhî gibi nice şairler de aynı döneme adını yazdıran bölgenin tanınan şahsiyetlerdir.

Gazneli dönemi şairleri tıpkı İran'daki Horasan şairlerinin bir devamı gibi Hindistan'da eserlerini hemen hemen benzeri bir sebk ile yazmışlar, şiirlerinde benzeri teşbihlere yer vermişlerdir. Ancak içinde buldukları coğrafya itibarıyla kaleme alınan eserlerde mahalli dillere ait kelimelere (çipal, tenbul, kotval, berşogal gibi) fazlaca yer verdikleri görülmektedir. Bu şairler şiirlerini çeşitli türde yazmış olmalarına rağmen daha çok kaside ve rubai türüne ağırlık vermişlerdir.

Edebî çalışmaların dışında Sultan Mahmud'un sarayında toplanan akademisyenlerin katkılarıyla İslam hukukunun içtihadına dair kapsamlı eserler de yazılmıştır. Mahmud'un idaresindeki Hindistan'da, kurulan medreseler ve nadir eserlerin yer aldığı kütüphaneler bölgeye akademik bir çehre kazandırmıştır. Bu sebeple bölgede araştırma yapmak isteyen araştırmacılara çoklu kültür, bölge tarihi ve toplumsal yapıya açıklık getiren zengin kültürel miras sonraki nesillere aktarılmak üzere bırakılmıştır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Ebu'l-Ferej Runî ve Mes'ud Sâd-ı Salmân'a dair çok fazla bilgiye ulaşılamadığı için sözü edilen şairler hakkında aktarabilecek bilgi bunlarla sınırlı tutulmuştur.

KAYNAKÇA

ARTS, Islamic, (2006), *Encyclopædia Britannica Online* 20 October.
HAQ, Inamul Qausar, (2001). Abul Faraj Rûnî: Lahore Produced a Poet whom Anwari Imitated, *Journal of Asian Civilizations*, XXIV/2, Islamabad,

- İKBAL, Husain,. (1937), *The Early Persian Poets of India* (AH 421-670), Patna University, Patna, India
- KANWAL, Khalid (2015), *Ghaznavid Period A Socio Political And Cultural Study*, College of Art and Design
- KAZVİNÎ, Mirzâ Moḥammad, (1905) *Mas'ud-e Sa'd-e Salmân*, tr. E. G. Browne, *JRAS*, October
- KURTULUŞ, Rıza, (2008), *Ebü'l-Ferec b. Mes'ûd Rûnî*, cilt: 35, sayfa: 245 Gazneliler dönemi İran şairi.
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=350245&idno2=c350170#2>
- LEWIS, Ch. Pellat And J. Schacht Assisted By J. Burton-Page, C. Dumont And V. L. Menage, (1991), *The encyclopaedia of Islam New Edition Prepared By A Number Of Leading Orientalists Edited By B. As Editorial Secretaries Under The Patronage Of The International Union Of Academies Volume I C—G Volume I., Leiden*
- NOMANÎ Rais Ahmad,(1998). In *Fikr-o Nazar* (Quartely) Aligarh Muslim University, Aligarh. Vol. 35. Aligarh, India.
- SHARMA Sunil, (2008), *Iranicaonline.org*
<http://www.iranicaonline.org/articles/masud-sad-salman>
- SIDDIQI, M. (2014) Abu'l-Faraj Runi, *Encyclopedia Iranica*, I/3, an updated version is available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/abul-faraj-b-2> (accessed on 31 January)
- TOVFİK, Sobhani, H. (1377). *Negahi Dar tarihi Edebî Farsi Der Hind Tarikh-i Edebî İntişarat-ı Debirhane-i Şu'ra-yı Gostereş-i Zeban-ı Edebiyat-ı Farsi*, Tehran, İran.
<http://www.iranicaonline.org/articles/abul-faraj-b-2>
<https://www.britannica.com/biography/Masud-Sad-Salma>
<http://pu.edu.pk/images/journal/uoc/PDF-LAHORE DURING THE>

ALGILANAN YÖNETİCİ KİBRİNİN, SATIŞ ELEMANLARININ TÜKENMİŞLİK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

İbrahim BOZACI ¹

Gamze Ebru ÇİFTÇİ ²

Alper GÜRER ³

Atıf/©: Bozacı, İbrahim; Çiftçi, Ebru Gamze; Gürer, Alper (2018). Algılanan Yönetici Kibrinin, Satış Elemanlarının Tükenmişlik Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Alan Araştırması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 205-226

Özet: Bu çalışma yönetim literatüründe göz ardı edilmiş ve üzerine yeterince bilimsel çalışmanın bulunmadığı yönetici kibrinin satış elemanları üzerindeki etkilerini konu almaktadır. Kibrin insan yaşamının her alanında karşılaşılan ve olumsuz sonuçlara sebep olan bir olgu olduğu bilinmesine rağmen işletmeler bakımından sonuçlarının araştırılmaması dikkat çekmektedir. Bu kapsamda çalışma, satış elemanlarının yönetici kibrine yönelik algılarının tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisini ve yönetici kibrinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde tükenmişliğin olası aracı rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu şekilde işletmelere yönetici kibrinin sonuçları ile ilgili değerli bilgiler sağlanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda perakende ayakkabı satış sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin satış elemanlarından yüz yüze anket yöntemi ile birincil veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler istatistiksel paket programı ile analizlere tabi tutulmuştur. Araştırma bulgularına göre, satış elemanlarının algıladığı yönetici kibri, tükenmişlik düzeyini ve işten ayrılma niyetini pozitif yönlü etkilemektedir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bir diğer bulgu da yönetici kibrinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde tükenmişliğin aracı rol üstlendiği, yani yönetici kibrinin tükenmişlik dolayısıyla işten ayrılma niyetini daha fazla etkilediği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetici Kibri, Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti, Satış Elemanı.

Makale Geliş Tarihi: 27.04.2018// Makale Kabul Tarihi: 22.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Keskin MYO, e-posta: iborganizer@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9584-6126.

² Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Sungurlu MYO, e-posta: gamzeebruciftci@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-4271-6376.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Keskin MYO, e-posta: alpergurer@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6745-7895.

A Field Research on the Effect of Perceived Manager Arrogance on Salesperson Burnout And Turnover Intention

Citation/©: Bozaci, İbrahim; Çiftçi, Ebru Gamze; Gürer, Alper (2018). A Field Research On The Effect Of Perceived Manager Arrogance On Salesperson Burnout And Turnover Intention, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 205-226

Abstract: This study handle the subject of the effects of manager arrogance on salesperson, which is an ignored issue in the management literature and which has not been conducted scientific research about it. Although it is known that arrogance is a phenomenon that encountered in every field of human life and has negative results, it is noteworthy that the results are not investigated in terms of businesses. In this context, the study aims to reveal the effect of the salesperson perceptions about manager arrogance on burnout and turnover intention and possible mediator role of burnout on the effect of manager arrogance on turnover intention. It is also aimed to provide valuable information about the results of the manager arrogance to the enterprises in this way. In this direction, primary data were gathered through face to face survey method from salespersons of a company which operating in retail shoe sales sector. The obtained data were analyzed by statistical package program. According to research findings, the perceived manager arrogance of salespersons, positively affects the burnout level and intention to leave at work. Another finding that emerges as a result of the research is that, burnout has a mediating role in the effect of manager arrogance on the intention to leave the work, that is the manager arrogance has more influence on the intention to leave the work due to burnout.

Keywords: Manager Arrogance, Burnout, Turnover Intention, Salesperson.

I. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu'na göre kibir, “kendini beğenme ve başkalarından üstün tutma, benlik ve gurur” gibi kavramlarla açıklanmaktadır (TDK, 2017). Kavramsal olarak kibir; aşırı ve küstah iddialarla varlığı anlaşılan, üstünlükle ilgili sahip olunan durağan inanışlar ve kendine verilen aşırı veya abartılı önem olarak ifade edilmektedir (Kowalski vd., 2003; Hareli ve Weiner, 2000). Tevazunun karşısı ve sosyal olarak istenmeyen bir özellik olan kibrin, sosyal ve duygusal bakımdan daha az sevme gibi sonuçlara neden olduğu görülmektedir (Schlenker ve Leary, 1982).

Sosyal yaşamda sıklıkla karşılaşılan kibirli bireyler, davranışlarıyla kendilerini üstün görmekte ve diğerlerinin söylediğini veya yaptığını aşağılamaktadır. İşletmelerde de karşılaşılması kaçınılmaz olan bu durum ve sonuçlarının araştırılması gerekmektedir. Ancak bu konuda bilimsel çalışmaların az sayıda ve daha çok anekdotlar şeklinde olduğu görülmektedir (The University of Akron, 2007). Neticede elde edilen başarılarla, yetkilerin artmasına veya kişisel özelliklere dayalı olarak ortaya çıkan kibir; işletme sahibi, yönetici, satış elamanı, müşteri temsilcisi, reklam mesajları, kurum kültürü gibi pek çok durumda ortaya çıkmaktadır.

İşletmelerde çalışanlara ve dolayısıyla işletmelere zarar veren bir diğer olgu tükenmişliktir. Çalışanların iş yerinde duygusal ve fiziksel olarak enerjilerindeki düşüşü ifade eden tükenmişlik çalışma ortamı ile doğrudan ilişkilidir. Tükenmişliğe neden olan faktörlerden biri de yönetici davranışlarıdır. Yöneticilerin çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri, tükenmişliklerini ve devamında işten ayrılma niyetlerini artırmaktadır (Telli vd., 2012, s. 148). Bu bağlamda olumsuz yönetici özelliklerinden birisi olarak sayılabilecek kibrin de işletmelere zarar vereceği düşünülebilir.

Özellikle olumsuz çalışma ortamlarında artış gösteren çalışanların tükenmişlik algılarının ve beraberinde gelen işten ayrılma niyetlerinin yönetici kibri ile de ilişkili olabileceği düşünülerek tasarlanan çalışma ile alan yazınında çok az yer bulan yönetici kibri konusu tartışmaya açılarak yönetici kibrinin işletmeler üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

II. İŞLETMELEERDE KİBİR

Kendini olduğundan daha iyi gösteren ve davranışlarında herhangi bir yanlışlık görme eğiliminde olmayan, kendilerine ve kendi güdülerine odaklanan, küstah ve saygısız olabilen kibirli bireylerle iş hayatında iletişim kurulması oldukça zor olup, insanlar bu bireylere karşı nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda emin olamamakta ve sonuçta gergin etkileşimler ortaya çıkmaktadır. İş yaşamında kibirli davranışlar gösteren kişilere karşı alınacak tutum ve davranışları açıklamaya çalışan konuyla ilgili araştırma sayısının oldukça az olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en önemli nedenlerinden biri, kibirli davranışı ölçme zorluğudur. Bu bağlamda Johnson ve diğerlerinin 2010 yılında "İşyeri Kibri" ölçeği geliştirdiği çalışması, kibrin bilişsel beceri ve performansla olumsuz ilişkili olduğunu göstermektedir (Johnson vd., 2010).

Mortgage işletmeleri, Enron, Worldcom, Tyco gibi şirket sorunlarının ortaya çıkmasında temel nedenin muhasebe hata ve hilelerinden önce, işletme amaçlarını kaybeden çalışanların işletme varlıklarını aşırı değerlemesi, aşırı hırs ve aşırı kendine güvenle ilişkili olduğu tartışılmaktadır. İşletmeler, kendilerine gereğinden fazla önem verdiğinde, aldatma, hırs ve kibir ortaya çıkmaktadır (Weinstein vd., 2010). Ayrıca işletmelerde olan kibir; fazla üretim, tüketici isteklerinin önemsenmemesi, ürünlerin zorla satılmaya çalışılması gibi uygulamalara neden olmaktadır. Perakende yöneticisinin hangi ürünü, nasıl ve nerede satacağından aşırı derecede emin olması Sears gibi işletmelerin zarar etmesine neden olmuştur. Ancak, bu işletmenin mağazaları kadın tüketiciler için cazip hale getirilince, firma büyüme sağlayabilmiştir (Martinez, 1999, s. 43).

Kibir, otomobil üreticisinin de fazla üretim yapması, bayilerine müşterilerin istediği otomobilleri sağlamaması ve ürünleri gereğinden fazla satış teşvikleri ile satmaya çalışmasına neden olabilmektedir. Diğer taraftan bunun farkına varan otomobil üreticileri, müşteri istekleriyle ilgili geri bildirim toplamakta ve bayilerin kar marjını artırmaya çalışmaktadır (Scott, 2007).

Kibirle, uzman personellerin çalıştığı sağlık sektöründe de yaygınlıkla karşılaşılmaktadır. Sağlık kuruluşları hekimlerin daha az kibirli olması için çaba göstermektedir. Hastalara sadece ne yapmalarını söyleyen geleneksel doktor tipinden, hastayla daha yakın iletişim kurmaya çalışan doktor tipine doğru bir geçiş yaşanmaktadır (Schwartz, 2004).

İşletmelerde kibir, liderlik ve yönetim bağlamında incelenen bir konudur. Liderlikte tevazunun; çalışanların geliştirilmesi, liderin dalkavukluğa ihtiyaç duymaması, örgütsel öğrenme ve esnekliğe katkı sağlaması gibi işlevleri vardır (Vera ve Rodriguez-Lopez, 2004). Morris ve diğerlerinin (2005) çalışması da, tevazunun liderin destekleyici davranışı, gücün sosyalleşmesi ve katılımcı liderlikle olumlu ilişkili olduğunu göstermektedir. Rego vd., (2017) çalışmaları ise lider tevazusunun takım tevazusu ve takımın psikolojik durumunu etkilediğini göstermektedir. Collins'e (2001) göre ise tutarlı şekilde mükemmel başarı yakalayan şirketlerin liderleri, tevazu sahibi ve güçlü bir bireysel arzunun yanında, işletme başarısına da odaklıdır.

Zhang vd., (2017), daha fazla risk alma ve krizleri fırsata çevirmeye neden olan narsist özelliklerin, tevazu ile birlikte başarıyı artırdığını ileri sürmektedir. Çin'de elektronik ticaretin dönüştürücüsü ve Alibaba'nın kurucusu olan Jack Ma ve iPhone'u ortaya çıkaran Steve Jobs'un aynı anda bu iki özelliğe sahip

olduklarından oldukça başarılı oldukları ilgili çalışmada ifade edilmektedir (Owens vd., 2015).

Son zamanlarda tevazunun iyi yönetici ve yönetimin önemli bir ahlaki erdemi olduğu tartışılmaktadır. Tevazu, bireyin kendini değerlendirme ve geliştirmesinin yanında; diğerlerini dinleme ve anlama gibi faktörlerle ilişkilidir (Argandona, 2015). Wiltshire vd., (2014) düşük tevazunun düşük dürüstlikle birlikte, çalışanların işyerinde zarar verici davranışlarını artırdığı, daha fazla iş stresi ve daha az iş tatmini yaşanmasına neden olduğunu vurgulamaktadır.

Kibir konusunun, işletmelerde pazarlama bakış açısıyla incelendiği de görülmektedir. İşyerinde karşılaşılan kibirli çalışanlar ve yönetsel uygulamalar, müşterileri ve satışları olumsuz etkileyebilmektedir (Cummings, 2004). Amerika’da gerçekleştirilen bir çalışma, işletme bölümü öğrencilerinin satış elemanı ve pazarlamacıları (satış elemanları, pazarlamacılara göre daha kibirli algılanmakta) kibirli olarak algıladığını göstermektedir. Dolayısıyla satış ve pazarlama uzmanlarının daha az kibirli görünmeleri için eğitilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Weinstein vd., 2010).

Son yıllarda, kişisel satışla ilgili çok sayıda araştırma gerçekleştirilmesine karşın, kibirin bu bağlamdaki rolü hakkında bir boşluk vardır. Ancak kibir, kişisel ilişkiler, yüz yüze ve online (e-mail, blog, LinkedIn ağı vb.) iletişimlerde müşteriler için önemli bir konudur (Weinstein vd., 2010). Satış elemanları, özellikle potansiyel müşterinin satın almayacağını düşündüğünde, müşteriye karşı küstah veya ilgisiz davranabilmektedir. Müşteriler de bu durumda, kibirli çalışana karşı, olumsuz yargı ve tutumlara sahip olmaktadır. Wang vd., (2013) tarafından gelişmekte olan ülkelerde lüks mağazalardaki hizmet personelinin kibirli olmasının ve misafirperver olmamasının genellikle karşılaşılan bir durum olduğu gerçeğinden hareketle gerçekleştirdiği çalışması; algılanan çalışan kibrinin müşterinin satın alma eğilimini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu etkiler özellikle müşterinin “benlik saygısı” yüksek olduğunda artış göstermektedir.

Çalışmalar, hizmet personelinin müşteriyle iyi ilişkiler geliştirme ve devam ettirmesi için müşteriye karşı nazik ve misafirperver olması gerektiğini göstermektedir. Satış elemanı kibri; müşterinin rencide olmasına, müşteride satış elemanı, mağaza veya markayla ilgili olumsuz tutumlar gelişmesine sebebiyet vermektedir (Lovelock ve Wirtz, 2007). Her ne kadar, satış elemanı gururu, performansı olumlu etkilese de; aşırı gurur veya kibir, müşteride

olumsuz duyguların oluşmasına neden olmaktadır (Verbeke vd., 2004). Dolayısıyla kibir, satış gücünü olumsuz etkileyen ve yönetilmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Hackett, 2005, s. 24).

Satış elamanlarının yanında, üst düzey yöneticilerde de kibirle karşılaşılır. Bu düzeyde karşılaşılan kibrin, işletmenin strateji ve performansını etkileyen bir kavram olan sosyal sorumluluk faaliyetleriyle olumsuz ilişkili olduğunu araştırmalar göstermektedir. Kısaca kibirli üst düzey yöneticiler, işletmenin sosyal sorumluluk faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir (Tang vd., 2015, s. 1338).

İşletmelerde ve çalışanlarda karşılaşılan kibrin kurum kültürüne zarar vermesi, buna bağlı olarak müşteri şikayetlerinin artması, satışların düşmesi veya önemli müşterilerin kaybı vb. olumsuz sonuçlar doğurabileceği ifade edilmektedir (Weinstein vd., 2010, s. 82).

İşletmelerde kibirle, işletme düzeyinde gerçekleştirilen çabalarda da karşılaşılmaktadır. Reklamlarda işletme veya ürünlerin abartılı şekilde açıklanması, bu mesajlarla ilgili müşterilerde işletmeye dair kibir algılanmasına neden olabilmektedir. Örneğin Brown'un (2012) çalışması, reklamlardaki kurumsal kibrin; reklamı yapılan ürünün mevcut kullanıcılarının tutumlarını olumlu, diğerlerinin tutumlarını olumsuz etkilediğini ve tüm müşterilerin satın alma eğilimlerini olumsuz etkilediğini göstermektedir (Brown, 2012, s. 555).

III. TÜKENMİŞLİK

Tükenmişlik; genellikle yıpranma veya aşırı yüklenme ile ilişkilendirilen çalışanın enerjisindeki bitme (Freudenberger, 1974) veya bireyde ruhsal, fiziksel enerjinin veya kaynakların bitmesi olarak ifade edilmektedir. Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği; duygusal tükenme, (yıpranmış, engellenmiş, gergin hissetme, dış çevre ile iletişime geçmeme vb.) duyarsızlaşma (hizmet sunulanlara kayıtsız, uzak veya olumsuz duygular besleme, küstah ve alaycı bir tutum vb.) ve kişisel başarısızlık (kendini performans ve iş başarısı yönünden olumsuz değerlendirme vb.) faktörleri altında toplamaktadır (Platsidou ve Daniilidou, 2016, s. 167; Schaufeli vd., 2002, s. 72).

Pines ve Aranson (1988), tükenmişliği, bireylerin uzun vadede duygusal olarak zorlayıcı durumlara maruz bırakılmalarından kaynaklanan; fiziksel (düşük enerji, kronik yorgunluk vb.), duygusal (çaresizlik, umutsuzluk vb.) ve zihinsel

(kişinin kendisi, özel veya iş yaşamı ile ilgili olumsuz tutumlar geliştirmesi vb.) olarak yıpratıcı bir durum olarak tanımlamışlardır (Pines ve Aronson, 1998).

Tükenmişliğin nedenleri ve sonuçlarına ilişkin çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir (Leiter ve Maslach, 1988, s. 298). Tükenmişlik; danışmanlık, öğretmenlik, avukatlık, doktorluk gibi güçlü insan ilişkileri kurulması gereken meslekler başta olmak üzere (Maslach ve Jackson, 1981, s. 110; Schaufeli vd., 2002, s. 72) her türlü meslekte çalışanlar ve işletmeler için önemli bir risktir (Ardıç ve Polatçı, 2008; Maslach, 2003; Leiter ve Maslach, 1988).

Konuyla ilgili çalışmalar bireysel ve örgütsel faktörlerin tükenmişlikle ilişkili olduğunu göstermektedir (Ardıç ve Polatçı, 2009, s. 21). Yanlış meslek tercih edildiğinin farkına varılması (Pines ve Nunes, 2003), iş yükü, kontrol, ödül, aidiyet, değerler (Maslach ve Leiter, 1997'den akt. Ardıç ve Polatçı, 2009), işkoliklik (Naktiyok ve Karabey, 2005, s. 179), yaş, cinsiyet (genellikle kadınlarda daha fazla), medeni durum (evli olmayanlar), eğitim, kişilik (nevrotizm, içedönüklük, A tipi kişilik vb.), beklentiler (karşılanması güç beklentileri olanlar), uzun ve yoğun çalışma süresi (ters yönlü), sürekli insanlarla iletişim içinde bulunma gereği, kariyer imkanlarının yetersiz ve belirsiz olması, ücret yetersizliği, sosyal destek yetersizliği, kontrol yetersizliği, adalet algılamaları, kararlara katılamama, iletişimsizlik, rol çatışması, mobbing, liderlik tarzı gibi kişisel ve örgütsel pek çok faktör tükenmişliğe neden olabilmektedir (Cordes ve Dougherty, 1993; Maslach ve Jackson, 1981; Pelit ve Türkmen, 2008; Ersoy ve Utku, 2005, s. 45; Kozak, 2001; Arı ve Bal, 2008, s. 131-132; Ergin, 1992; Freudenberg, 1974; Lee vd., 2003; Özdemir, 2001; Eisenstat ve Felner, 1984; Miller vd., 1990; Medland vd., 2004; Um ve Harrison, 1998, s. 100). Bu noktada yöneticilerin çalışanlara yönelik algılanan kibirli davranışlarının, tükenmişlikle olan ilişkisinin de araştırılması gerekmektedir.

Tükenmişliğin sonuçlarıyla ilgili gerçekleştirilen çalışmalar tükenmişliğin; iş tatminsizliği, hizmet kalitesinde azalma, başarısızlık, işten soğuma, mesleğin ve işin gereklerini yerine getirememeye, insan ilişkilerinde bozulma, hatalarda artış, yaratıcılığın azalması, işe geç gelme, devamsızlık, işi geciktirme ve işten ayrılma niyetinde artışla ilgili olduğunu göstermektedir (Üngüren vd., 2010; Pelit ve Türkmen, 2008; Arı ve Bal, 2008, s. 132; Weisberg, 1994; Leiter ve Maslach, 1988).

IV. İŞTEN AYRILMA NİYETİ VE TÜKENMİŞLİK

Çalışanın işletmeden ayrılma doğrultusunda bilinçli karar vermesi veya niyet etmesi olarak ifade edilen işten ayrılma niyeti (Barlett, 1999; Porter vd., 1974, s. 604) ve buna bağlı olarak çalışanların işten ayrılması (Tett ve Meyer, 1993; Igbaria ve Greenhaus, 1992), işletmelerin temel sorunlarından biridir (Rusbelt ve Rogers, 1998). Çalışmalar işten ayrılma niyetinin; örgütsel destek (Hui vd., 2007; Robbins vd., 2000), iş tatmini (Çekmecelioglu, 2006, s. 153), iş motivasyonu (Çakar ve Ceylan, 2005, s. 52), algılanan iş güvencesi (Poyraz ve Kama, 2008, s. 143), örgütsel özdeşleşme (Van Dick vd., 2004; Polat ve Meydan, 2010), örgütsel bağlılık (Uyguç ve Çımrın, 2004), örgütsel vatandaşlık (Çelik ve Çıra, 2013, s. 11), örgütsel güven (Yazıcıoğlu, 2009), iş-aile çatışması (Çarıkçı ve Çelikkol, 2009; Karatepe ve Baddar, 2006), nepotizm/kayırmacılık (Büte, 2011), örgütsel adalet (VanYperen vd., 2000; Örucü ve Özafşarlıoğlu, 2013, s. 335; Özer ve Günlük, 2010, s. 459), duygusal emek (Yürür ve Ünlü, 2011, s. 81), lider-üye etkileşimi (Şahin, 2011, s. 277) gibi faktörlerle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Çalışanların işten ayrılması, işletmelerin maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır (Telli vd., 2012). İşgören devir hızının yüksek olması; geçici personel maliyetleri, işten ayrılma maliyetleri, yeni çalışan işe alma maliyetleri (reklam, mülakat, seyahat maliyetleri, test etme, gözlememe vb.), alıştırma maliyetleri (eğitmciler, eğitim materyalleri, eğitim ödemeleri, ustabaşı zamanı), yanlış üretim ve verimsizlik maliyetleri, müşteri memnuniyetsizliği, düşük işgören morali ve sadakati gibi olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Berman ve Evans, 2007).

Yerel ve yabancı literatürdeki bilimsel araştırmalar, tükenmişliğin işten ayrılma niyetini etkilediğini göstermektedir (Gaziel, 1995; Constable ve Russell, 1986; Kim ve Stoner, 2008; Singh vd., 1994; Janssen vd., 1999; Yoon ve Kim, 2010; Scanlan ve Still, 2013; Lee ve Lee, 2011; Kalliath ve Beck, 2001, s. 72; Lin vd., 2013; Moore, 2000, s. 158, Polat ve Uğurlu, 2009, s. 1150, Yıldırım ve İçerli, 2010, Onay ve Kılıcı, 2011, Telli vd., 2012, s. 147-148, Kervancı, 2013).

V. ALGILANAN YÖNETİCİ KIBRİ, TÜKENMİŞLİK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ

Collins (2002, s. 33-35) kitabında, mükemmel şirketlerin liderlerinin diğer özelliklerinin yanında, kibirli olmayan insanlar olduğunu ifade etmektedir.

Diğer taraftan yazar, benmerkezci bir liderle başarı yakalayan şirketlerin, liderin bireysel hedeflere yönelmesinden dolayı bir süre sonra başarısızlıkla karşılaştığını örneklerle açıklamaktadır. Bu noktada yönetim literatüründe kibir, tükenmişlik ve işten ayrılma ilişkilerini inceleyen çalışmalara rastlanmamaktadır. Telli ve diğerlerinin (2012, s. 147-148) çalışmasında, otokratik liderlik ile işe duyarsızlaşma, duygusal tükenme ve işten ayrılma niyeti arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir. Çalışanların fikirlerine değer verilmediği ve talimatların uygulanmasına önem verildiği otokratik liderliğin kibirle ilişkili bir kavram olduğu düşünülmesine karşın, kibir bundan farklı yönleri olan bir olgudur. Dolayısıyla, işletmelerde kibrin ve sonuçlarının incelenmeye değer bir konu olduğu düşünülmektedir.

VI. ALGILANAN YÖNETİCİ KİBRİNİN, SATIŞ ELEMANLARININ TÜKENMİŞLİK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

A. Araştırma Modeli ve Yöntemi

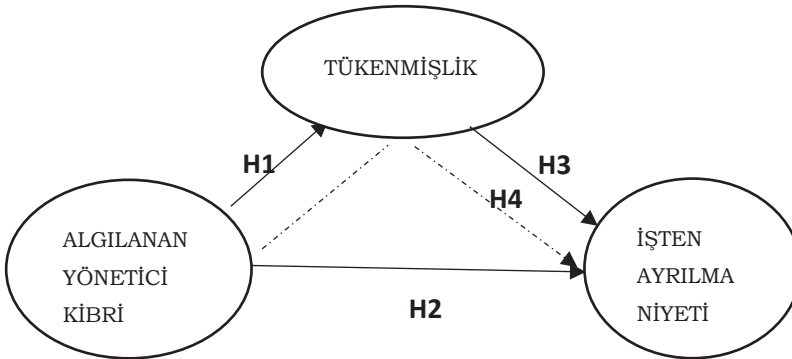
Araştırma kapsamında; satış temsilcilerinin yönetici kibri algısının, tükenmişlik ve işten ayrılma niyetini ne düzeyde etkilediği ve bu etkide tükenmişliğin aracı bir rol üstlenip üstlenmediğine yönelik bir model oluşturulmuştur. Araştırma modeline göre şu hipotezler tasarlanmıştır:

H1: Algılanan yönetici kibri, tükenmişliği etkilemektedir.

H2: Algılanan yönetici kibri, işten ayrılma niyetini etkilemektedir.

H3: Tükenmişlik, işten ayrılma niyetini etkilemektedir.

H4: Algılanan yönetici kibrinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde tükenmişlik aracı rol üstlenmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Teorik Modeli

Yapılan bu araştırmanın yürütülebilmesi için anket uygulama izni alınabilen perakende ayakkabı satış sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin Ankara ili şubeleri seçilmiştir. İlgili işletmenin 100 çalışanından yüz yüze anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Anket uygulaması 1-15 Mart 2018 tarihleri arasında yapılmıştır.

B. Araştırma Ölçüm Aracının Tasarlanması

Araştırmada yönetici kibrini tespit etmek için Russell E. Johnson ve arkadaşları tarafından 2010 yılında geliştirilen “Workplace Arrongance Scale” adlı ölçüm aracının Türkçe’ye uyarlanma yolu tercih edilmiştir. Ölçek değişkenleri ilk önce İngilizceden Türkçe’ye daha sonra tekrar Türkçe’den İngilizceye çevrilmiş, İngilizce uzmanının incelemesine sunulmuş ve anlam sapmaları tespit edilmemiştir.

Araştırmada kullanılan tükenmişlik ölçeği, Çapri (2013), tükenmişlik ölçeği kısa formu uyarlama çalışmasından elde edilmiştir. Tükenmişlik ölçeği kısa formu ölçeği, Pines ve Aronson’un (1988), Tükenmişlik Ölçeği’nden (TÖ) yararlanılarak, Pines (2005) tarafından geliştirilmiştir (Çapri, 2013:1399).

Araştırmada, işten ayrılma niyetini tespit etmede, Blau ve Boal (1989)’un geliştirdiği ve Deliorman (2009) tarafından Türkçe’ye uyarlanan ve geçerlilik ve güvenilirliği Türkçe çeşitli araştırmalarda test edilen (Yıldırım ve İçerli, 2010) işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır.

VII. ARAŞTIRMAYA AİT BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın bu kısmında katılımcılara ilişkin demografik özellikler incelenmektedir. Buna göre katılımcıların %29’u 24-29 yaş, %22’si 30-35 yaş, %21’i 36-41 yaş ve %20’si 18-23 yaş aralığındadır. Katılımcıların çoğunluğu %47’si lise eğitim düzeyinde olup %12’si lisans eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların %51’i evli %49’ü bekadır. Katılımcıların %52’si erkek % 49’u ise kadındır. Katılımcıların çalışma süreleri ise %37’si 1-4 yıl, %26’sı 5-8 yıl, %23’ü ise 1 yıldan azdır.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Yaş	Sayı	%	Eğitim	Sayı	%
18-23 yaş	20	20	İlköğretim	22	22
24-29 yaş	29	29	Lise	47	47
30-35 yaş	22	22	Önlisans	19	19
36-41 yaş	21	21	Lisans	12	12
42yaş üstü	8	8	Medeni Durum	Sayı	%
Çalışma Süresi	Sayı	%	Evli	51	51
1 yıldan az	23	23	Bekâr	49	49
1-4 Yıl	37	37	Cinsiyet	Sayı	%
5-8 Yıl	26	26	Erkek	52	52
9-12 Yıl	8	8	Kadın	48	48
13Yıl üstü	6	6			

(N:100)

Elde edilen bulgulara göre erkek katılımcıların tükenmişlik düzeyleri ve işten ayrılma niyeti puanları kadın katılımcılara göre yüksektir. Ayrıca evli katılımcıların yönetici kibir algısı, tükenmişlik düzeyi ve işten ayrılma niyeti puanları bekar katılımcılara göre yüksektir. Katılımcıların yaş aralıkları bakımından; 42 yaş ve üstü katılımcıların 18-23 yaş ve 24-29 yaş aralığında olan katılımcılara göre işten ayrılma niyeti ve yönetici kibir algısı yüksek olduğu görülürken, 42 yaş ve üstü katılımcıların 24-29 yaş aralığındaki katılımcılara göre tükenmişlik düzeyi yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, 5-8 yıl arası çalışan katılımcıların 1 yıldan az çalışan katılımcılara göre tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti puanları yüksektir. Tablo 2'de farklılık analizi sonuçları özetlenmektedir:

Tablo 2: Demografik Özellikler ile Değişkenler Arasındaki İlişki

	Yönetici Kibri	Tükenmişlik	İşten Ayrılma Niyeti
Cinsiyet	t =,660 p ,100	t =2,619 p ,010*	t =4,557 p ,005*
Medeni Durum	t = -3,137p,002*	t =-2,186 p,031*	t = -3,952 p ,000*
Eğitim	F = 1,877 p,106	F = 1,656 p ,153	F = ,575 p ,719
Yaş	F = 6,842p,000*	F =10,245p,000*	F = 4,282 p ,003*
Çalışma Süresi	F = 2,146 p,081	F = 4,851 p,001*	F = 3,369 p ,013*

Araştırmanın genel bulgularının değerlendirilmesinin ardından, kullanılan ölçeklere ilişkin keşfedici faktör ve güvenilirlik analizlerine yer verilmektedir. Tablo 3'te yönetici kibri ölçeğine ilişkin faktör yükleri ve ortalama analiz sonuçları görülmektedir. Yapılan keşfedici faktör analizine göre 1.-18.-22.-25.-26. ifadeler faktör yükleri düşük görüldüğü için ölçekten çıkarılmış ve

toplamda 21 ifade halinde kullanılmıştır. Ölçeğin **Cronbach Alpha** katsayısı $\alpha=,942$ 'dir. Bu değer ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Tek faktörün toplam varyansı açıklama oranı ise % 46,876'dır.

Tablo 3. Yönetici Kibri/ Keşfedici Faktör Analizi

	Faktör Yüğü	Ort.
Yönetici Kibri Ölçeği		
Diğerlerini etkileyen kararları onların fikirlerini dinlemeden alır	0,61	2,5
İnsanları rahatsız etmek için dik dik bakmak gibi sözlü olmayan davranışlarda bulunur	0,71	2,3
Diğerlerini eleştirir	0,63	2,7
Çalışanlarını diğerlerinin bulunduğu durumlarda aşağılar	0,73	2,2
Gerekli bilgisi olmadığı zamanlarda yetki iddia eder	0,69	2,5
Toplantı sırasında başkalarının fikirlerini kötüler ve bu kişilerin kötü görünmesini sağlar	0,75	1,9
Diğerlerinin fikirlerini herkesin içinde boşa çıkarır	0,76	2,0
Üstlerine göre astlarına daha olumsuz davranışlar sergiler	0,74	2,3
Diğerlerinden işlerini mümkün olmayan bir hızda yapmalarını bekler	0,59	2,8
Kararlarını diğerlerine açıklamayı gerekli görmez	0,68	2,5
Diğerlerinin görüşlerini, fikirlerini ve bakış açılarını dinlemeye isteklidir*	0,69	2,5
Yapıcı geribildirimi hoş karşılar*	0,68	2,5
Kendi hatalarının sorumluluğunu alır*	0,70	2,6
Diğer çalışanları hiçbir zaman tehditkâr şekilde eleştirmez*	0,59	2,9
Her zaman kendi yolunun takip edilmesinin gerekli olmadığını farkındadır*	0,64	2,7
Fikirleri eleştirildiğinde sinirlenmez*	0,69	2,7
Başkalarına fikirleri için imkân verir*	0,74	2,5
Diğerlerinin iş yükünü göz önünde bulundurur*	0,74	2,7
Başarının kazançları kadar başarısızlığın sorumluluğunu almaya isteklidir*	0,71	2,6
Diğerlerini kızdırmadan/rahatsız etmeden dikkatini çekebilir*	0,58	2,6
Astlarına şikayetlerini her şekilde çözmeye çalışan bir niyetle yaklaşmayı taahhüt eder	0,67	2,8
*ters kodlu sorular		

Tablo 4'de on maddeden oluşan tek faktörlü tükenmişlik ölçeğine ilişkin keşfedici faktör analizi sonuçları ve ortalama değerler yer almaktadır. Ölçeğin **Cronbach Alfa** katsayısı $\alpha=,913$ 'dür. Bu değer ölçeğin yüksek düzeyde

güvenilir olduğunu göstermektedir. Tek faktörün toplam varyansı açıklama oranı ise % 57,481'dir.

Tablo 4. Tükenmişlik/ Keşfedici Faktör Analizi

		Faktör Yüklü	Ort.
	Tükenmişlik Ölçeği		
1	Yorgun	0,52	3,1
2	İnsanlar ile ilgili hayal kırıklığına uğramış	0,65	2,9
3	Umutsuz	0,77	2,2
4	Kapana kısılmış	0,82	1,8
5	Çaresiz	0,85	1,9
6	Çökmüş	0,87	1,9
7	Zayıf	0,82	1,9
8	Güvensiz	0,85	1,9
9	Uyuma güçlüğü içinde	0,71	2,1
10	Yeter artık dayanamıyorum	0,66	2,2

Tablo 5'te üç maddeden oluşan tek faktörlü işten ayrılma niyeti ölçeğine ilişkin keşfedici faktör analizi sonuçları ve ortalama değerler yer almaktadır. Ölçeğin **Cronbach Alfa** katsayısı $\alpha=,847$ 'dir. Bu değer ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Tek faktörün toplam varyansı açıklama oranı ise % 77,045'dir.

Tablo 5. İşten Ayrılma Niyeti/ Keşfedici Faktör Analizi

		Faktör Yüklü	Ort.
	İşten Ayrılma Niyeti		
1	Olanagım olsa işten ayrılmayı düşünürüm	0,93	1,53
2	Daha iyi bir seçenek olsa işten ayrılmayı isterim	0,85	1,53
3	Başka bir işyerinde iş aramaktayım	0,85	1,21

Araştırma değişkenlerine yönelik faktör analizlerinin ardından, araştırma hipotezlerini test etmek üzere çoklu regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın temel hipotezini oluşturan bağımsız ve bağımlık değişken arasındaki aracılık rolünün tespitine yönelik, Baron ve Kenny (1986:1176)

tarafından öne sürülmüş üç koşulu gerçekleştirmek ve değişkenler arası etkiyi tespit edebilmek için çoklu regresyon analizine başvurulmuştur. Baron ve Kenny (1986) aracılık rolünden bahsedebilmek için şu üç koşulun yerine getirilmesi gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu koşullar;

- 1- Bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması,
- 2- Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması,
- 3- Bağımsız değişken ve aracı değişken ikisi birlikte bağımsız değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olurken, aracı değişken devreye girdiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişkene yaptığı etkinin ya anlamsızlaşması ya da bu etkinin azalması gerekmektedir. Eğer üçüncü koşulda bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamsız bir etki yaptıysa aracılık etkisinden, bu etkiyi azaltırsa kısmi aracılık etkisi var olmaktadır (Baron ve Kenny, 1986, s. 1176).

Model 1: Model 1’de kibir algısının tükenmişliğe etkisi test edilmiştir. Buna göre yöneticiye ilişkin kibir algısının tükenmişlik düzeyine $\beta = 0,509$ birimlik pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($F=34,217$; $p<0,001$, Düzeltilmiş $R^2=0,251$). Böylece *H1 hipotezi desteklenmiştir*.

Model 2: Model 2’de yönetici kibir algısının, işten ayrılma niyeti üzerinde $\beta = 0,593$ birimlik pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir ($F=53,272$; $p<0,001$, Düzeltilmiş $R^2=0,346$). Bu bulgu *H2 hipotezini desteklemektedir*.

Model 3: Araştırma için kurulan üçüncü modelde, tükenmişlik düzeyi modele dahil edildiğinde bağımsız değişken olan yönetici kibir algısının bağımlı değişken olan işten ayrılma niyetine etkisinin azaldığı (yönetici kibri; $\beta = ,390$) tespit edilmiştir. Ayrıca her iki değişken birlikte, işten ayrılma niyetini anlamlı düzeyde etkilemektedir ($F=19,963$; $p<0,001$, Düzeltilmiş $R^2=0,474$). Bu bulgu *H3 ve H4 hipotezlerini desteklenmesine* neden olmuştur. Sonuç olarak yöneticiyle ilgili kibir algısının işten ayrılma niyetine etkisinde, tükenmişlik kısmı bir aracılık rolü üstlenmektedir.

Tablo 6. Algılanan Kibir, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetine Yönelik Regresyon Analizleri

	Tükenmişlik	İşten Ayrılma Niyeti
	B	β
Model 1	Durbin Watson=1,07 Tolerans=,919 VIF=1,08	
Cinsiyet	-,176	
Yaş	,145	
Eğitim düzeyi	,123	
Medeni durum	,068	
Çalışma Süresi	,207	
Yönetici Kibri	,509**	
R²	,259	
Düzeltilmiş R²	,251	
F Değeri	34,217	
P	,000	
Model 2	Durbin Watson=1,07 Tolerans=,815 VIF=1,22	
Cinsiyet		-,114
Yaş		,308
Eğitim düzeyi		,104
Medeni durum		,052
Çalışma Süresi		,046
Yönetici Kibri		,593**
R²		,352
Düzeltilmiş R²		,346
F Değeri		53,272
P		,000
Model 3	Durbin Watson=1,70 Tolerans=,724 VIF=1,34	
Cinsiyet		-,101
Yaş		,195
Eğitim düzeyi		,211
Medeni durum		,290
Çalışma Süresi		,024
Yönetici Kibri		,390**
Tükenmişlik		,559**
R²		,482
Düzeltilmiş R²		,474
F Değeri		19,963
P		,000

N=100, *p<0,05, **p<0,01

VIII. SONUÇ

Bu çalışmada, yöneticinin kibir içeren davranışlarının çalışanlarının iş yaşamında tükenmişlik düzeylerinde ve işten ayrılma niyetlerinde nasıl bir etkisinin olduğu araştırılmaktadır. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre

yöneticiyle ilgili kibir algısının, satış elemanlarının tükenmişlik düzeyini ve işten ayrılma niyetini anlamlı düzeyde etkilediği anlaşılmaktadır. Bunların yanında, yönetici kibir algısı tükenmişlikle aynı modelde değerlendirildiğinde, bu algının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin azaldığı, dolayısıyla yönetici kibir algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde tükenmişliğin aracı rol üstlendiği tespit edilmektedir. Bu sonuçlar, tükenmişliğin işten ayrılma eğilimiyle pozitif yönde ilişkili olduğuna yönelik araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Moore, 2000, s. 158, Polat ve Uğurlu, 2009, s. 1150, Yoon ve Kim, 2010; Yıldırım ve İçerli, 2010, Onay ve Kılıcı, 2011, Lee ve Lee, 2011; Telli vd., 2012, Scanlan ve Still, 2013; Lin vd., 2013; s. 147-148, Kervancı, 2013). Çalışma, ilgili literatürde her ne kadar otokratik liderlik ile tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasında ilişki olduğunu gösteren araştırma (Telli vd., 2012) sonuçları ile benzerlik gösterse de, daha önce tükenmişlik ve işten ayrılmayı etkileyen bir değişken olarak incelenmemiş bir olgu olan algılanan yönetici kibrini konu alması bakımından önemlidir.

Sonuç olarak yöneticilere, çalışanların işten ayrılma eğilimlerini ve tükenmişlik duygularını artıracak, kibir içeren davranışlardan kaçınmaları tavsiye edilmektedir. Bu noktada, çalışanların fikir ve önerilerine değer verme ve bunlara ilişkin geri bildirimlerde bulunmanın işletmelerin başarısına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yöneticilerin astları ile kurdukları iletişimlerinde aşağılayıcı tavırlardan uzak durması ve yapıcı eleştirileri teşvik etmesinin satış elemanları ve işletme performansına katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır.

“Yönetici kibri” algılarının konu alan bu çalışma ve sonuçları, işletmeler için önemli bir sorun olabileceği anlaşılan bir olguya dikkat çekmektedir. Araştırmada incelenen yönetici kibri ve sonuçlarının farklı sektörlerde faaliyette bulunan işletmelerde ve farklı görevlerdeki çalışanlara yönelik gerçekleştirilmesi, konunun daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca çalışanları olumsuz etkileyebilen bir değişken olarak yönetici kibrinin, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti yanında; çalışan motivasyonu, iş tatmini, örgütsel özdeşleşme gibi sonuçlarla ilişkisinin de incelenmesi araştırmacılara önerilmektedir.

Bu araştırmanın, belirlenen sektörde bir işletmenin satış elemanları görevindeki çalışanları ile gerçekleştirilmesi, araştırma sonuçlarının farklı sektör ve görevlerde çalışanlara yönelik genelleştirilmesini engellemektedir. Ayrıca araştırmada anket yönteminin kullanılması, katılımcıların kendilerine yöneltilen ifadelerle yanıltıcı olmayan cevaplar verdiğini varsaymayı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- ARDIÇ, K. & POLATCI, S. (2008), Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama (Goü Örneği), *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 69-96.
- ARGANDONA, A. (2015), Humility in Management, *Journal of Business Ethics*, 32(1), 63-71.
- ARI, G. S. & BAL, E. Ç. (2008), Tükenmişlik Kavramı: Bireyler ve Örgütler Açısından Önemi, *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 131-148.
- BARLETT, K. R. (1999), *The Relationship Between Training and Organizational Commitment in the Health Care Field*, (The Degree of Doctor of Philosophy), Urbana: The University of Illionis.
- BARON, R. M. & KENNY, D. A. (1986), The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- BERMAN, B. & EVANS, J. R. (2007), *Retail Management A Strategic Approach*, New Jersey: Pearson Education, 10th edition.
- BLAU, G. & KIMBERLY, B. (1989), Using Job Involvement Organizational Commitment Interactively to Predict Turnover, *Journal of Management*, 15(1), 115-127.
- BROWN, H. T. (2012), So What If I Don't Have An Iphone? The Unintended Consequences Of Using Arrogance İn Advertising, *Journal of Applied Business Research*, 28(4), 555-562.
- BÜTE, M. (2011), Nepotizmin İş Stresi, İş Tatmini, Olumsuz Söz Söyleme ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Aile İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 177-194.
- COLLINS, J. (2001), *Good to Great: Why Some Companies Make the Leap and Others Don't*, New York: Harper Business.
- CONSTABLE, C. J. F. & RUSSELL, D.W. (1986), The Effect of Social Support and The Work Environment upon Burnout among Nurses, *Human Stres*, 12, 20-26.
- CORDES, C. L. & DOUGHERTY, T. W. (1993), A Review and in Integration of Research on Job Burnout, *Academy of Management Review*, 18(4), 621-656.
- CUMMINGS, B. (2004), Managing Ego Maniacs, *Sales and Marketing Management*, 156(1), 46-50.
- ÇAKAR, N. D. & CEYLAN, A. (2005), İş Motivasyonunun Çalışan Bağlılığı ve İşten Ayrılma Eğilimi Üzerindeki Etkileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 52-66.
- ÇARIKÇI, İ. H. & ÇELİKKOL, Ö. (2009), İş Aile Çatışmasının Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(9), 153-170.
- ÇEKMECELİOĞLU, H. (2006), İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma, *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 153-168.
- ÇELİK, M. & ÇIRA, A. (2013), Örgütsel Vatandaşlık Davranışının İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Aşırı İş Yükünün Aracılık Rolü, *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 11-20.
- DELİORMAN, R. B., BOZ, İ. T., YİĞİT, İ. & YILDIZ, S. (2009), Tükenmişliği Ölçmede Alternatif bir Araç: Kopenhag Tükenmişlik Envanterinin Marmara Üniversitesi Akademik Personeli Üzerine Uyarlanması, *İ.Ü. Yönetim Dergisi*, 20(63), 77-98.
- EISENSTAT, A. R. & FELNER, R. D. (1984), Toward a Differantiated View of Burnout: Personal and Organizational Mediators of Job Satisfaction and Stress, *American Journal of Community Psychology*, 12, 411 - 430.

- ERGİN, C. (1992), Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin Uyarlanması, Ed. H. Dağ ve R. Bayraktar, 7. *Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Hacettepe Üniversitesi*, 22-25 Eylül, 143-154.
- ERSOY, A. & UTKU, B.D. (2005), Konaklama İşletmeleri Muhasebe Müdürlerinde Tükenmişlik Sendromu, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 26, 43-50.
- FREUDENBERGER, H. J. (1974), Staff Burn-Out, *Journal of Social Issues*, 30(1): 159-165.
- GAZIEL, H. H. (1995), Sabbatical Leave, Job Burnout And Turnover Intentions Among Teachers, *International Journal of Lifelong Education*, 14(4), 331-338.
- JANSSEN, P. P., DE JONGE, J., & BAKKER, A. B. (1999). Specific Determinants of Intrinsic Work Motivation, Burnout and Turnover Intentions: A Study among Nurses, *Journal of Advanced Nursing*, 29(6), 1360-1369.
- JOHNSON, R. E., SILVERMAN, S. B., SHYAMSUNDER, A., SWEE, H. Y., RODOPMAN, O. B., CHO, E., & BAUER, J. (2010), Acting Superior But Actually Inferior?: Correlates And Consequences Of Workplace Arrogance, *Human Performance*, 23(5), 403-427.
- HACKETT, O. (2005), Confidence or Arrogance? How to Handle the Sales Ego, *Dealernews*, 41(2), 24.
- HARELI, S. & WEINER, B. (2000), Accounts For Success As Determinants Of Perceived Arrogance And Modesty, *Motivation and Emotion*, 24, 215-236.
- HUI, C., WONG, A. & TJOSVOLD, D. (2007). Turnover Intention and Performance in China: The Role of Positive Affectivity, Chinese Values, Perceived Organizational Support and Constructive Controversy, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 80, 735-751.
- IGBARIA M. & GREENHAUS, J. H. (1992), Determinants of MIS Employees' Turnover Intentions: A Structural Equation Model, *Communications of the ACM*, 35(2), 34-49.
- KALLIATH, T. J. & BECK, A. (2001), Is The Path To Burnout And Turnover Paved By A Lack Of Supervisory Support? A Structural Equations Test, *New Zealand Journal of Psychology*, 30(2), 72.
- KARATEPE, O. M. & BADDAR, L. (2006), An Empirical Study of The Selected Consequences of Frontline Employees' Work-Family Conflict and Family-Work Conflict, *Tourism Management*, 27, 1017-1028.
- KERVANCI, F. (2013), *Tükenmişlik Sendromunun Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde: Niğde Üniversitesi.
- KIM, H. & STONER, M. (2008), Burnout And Turnover Intention Among Social Workers: Effects Of Role Stress, Job Autonomy And Social Support, *Administration in Social Work*, 32(3), 5-25.
- KOWALSKI, R., WALKER, S., WILKINSON, R., QUEEN, A. & SHARPE, B. (2003), Lying, Cheating, Complaining, and other Aversive Interpersonal Behaviors: A Narrative Examination of the Darker Side of Relationships, *Journal of Social and Personal Relationships*, 20, 471-490.
- KOZAK, M. (2001), Türkiye'de Konaklama Sektörü ve Çalışan Kadınların Tükenmişlik Durumları Üzerine Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi Turizm Akademik Dergisi*, 2, 11-12.
- LEE, H., SONG, R., CHO, Y. S., LEE, G. Z. & DALY, B. (2003), A Comprehensive Model for Predicting Burnout in Korean Nurses, *Journal of Advanced Nursing*, 44(5), 534 - 545.
- LEE, K. J. & LEE, E. (2011), The Relationship Of Emotional Labor, Empowerment, Job Burnout And Turnover Intention Of Clinical Nurses, *Korean Journal of Occupational Health Nursing*, 20(2), 130-142.
- LEITER, M. P. & MASLACH, C. (1988), The Impact of Interpersonal Environment on Burnout and Organizational Commitment, *Journal of Organizational Behavior*, 9, 297-308.

- LIN, Q. H., JIANG, C. Q., & LAM, T. H. (2013), The Relationship between Occupational Stress, Burnout, and Turnover Intention among Managerial Staff from a Sino-Japanese Joint Venture in Guangzhou, China. *Journal of Occupational Health*, 55(6), 458-467.
- LOVELOCK, C. & WIRTZ, J. (2007), *Services Marketing: People, Technology, Strategy* (6th ed.). Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.
- MARTINEZ, A. (1999), The Danger of Retail Arrogance, *Management Review*, 88(4), 43.
- MASLACH, C. (2003), *Burnout The Cost of Caring*, Los Altos: Malor Book.
- MEDLAND, J., HOWARD-RUBEN, J. & WHITAKER, E. (2004), Fostering Psychosocial Wellness in Oncology Nurses: Addressing Burnout and Social Support in the Workplace, *Oncology Nursing Forum*, 31(1), 47-54.
- MILLER, K. I. ELLIS, B. H., ZOOK, E. G. & LYLES, J. S. (1990), An Integrated Model of Communication, Stress, and Burnout in the Workplace, *Communication Research*, 17(3), 300-326.
- MOORE, J. E. (2000), One Road to Turnover: An Examination of Work Exhaustion in Technology Professionals, *MIS Quarterly*, 24(1), 141-168.
- MORRIS, J. A., BROTHERRIDGE, C. M. & URBANSKI, J. C. (2005), Bringing Humility to Leadership: Antecedents and Consequences of Leader Humility. *Human Relations*, 58(10), 1323-1350.
- NAKTİYOK, A., & Karabey, C. N. (2005), İşkoliklik ve Tükenmişlik Sendromu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 179- 198.
- ONAY, M. & KILCI, S., (2011), İş Stresi ve Tükenmişlik Duygusunun İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Garsonlar ve Aşçıbaşılar, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 363-372.
- OWENS, B. P., WALLACE, A. S., & WALDMAN, D. A. (2015), Leader Narcissism and Follower Outcomes: The Counterbalancing Effect of Leader Humility, *Journal of Applied Psychology*, 100, 1203-1213.
- ÖRÜCÜ, E. & ÖZAFŞARLIOĞLU, S. (2013), Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Güney Afrika Cumhuriyetinde Bir Uygulama, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 335-358.
- ÖZDEMİR, H. D. (2001), *Üniversite Akademik Personelinin Görev Üvanları Açısından İş Tükenmişlik Düzeylerinin Araştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- ÖZER, G. & GÜNLÜK, M. (2010), Örgütsel Adaletin Muhasebecilerin İş Memnuniyeti ve İşten Ayrılma Eğilimine Etkisi, *University of Gaziantep Journal of Social Sciences*, 9(2), 459-485.
- PELİT, E. & TÜRKMEN, F. (2008), Otel İşletmeleri İşgörenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri: Yerli ve Yabancı Zincir Otel İşletmeleri İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 117-139.
- PINES, A. M. (2004), Adult Attachment Styles and Their Relationship To Burnout: A Preliminary, Cross-Cultural Investigation, *Work & Stress*, 18(1), 66-67.
- PINES, A. M. & ARONSON, E. (1988), *Career Burnout: Causes and Cures*, New York: Free Press.
- PINES, A.M. & NUNES, R. (2003), The Relationship Between Career And Couple Burnout: Implications For Career And Couple Counseling, *Journal of Employment Counseling*, 40(2), 50-64.
- PLATSIDOU, M. & DANILIDOU, A. (2016), Three Scales to Measure Burnout of Primary School Teachers: Empirical Evidence on their Adequacy, *International Journal of Educational Psychology*, 5(2), 164-186.
- POLAT, M. & MEYDAN, C. H. (2010). Örgütsel Özdeşleşmenin Sinizm ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 145-172.
- POLAT, S. & UĞURLU, C. T. (2009), İlköğretim Müfettişlerinin Örgütsel Bağlılık, Mesleki Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetleri Arasındaki İlişki, *E-Journal of New World Sciences Academy*, 4(3), 1150-1159.

- PORTER, L. W., STEERS, R. M., MOWDAY, R. T. & BOULIAN, P. V. (1974), Organizational Commitment, Job Satisfaction, and Turnover among Psychiatric Technicians, *Journal of Applied Psychology*, 59(5), 603-609.
- POYRAZ, K. & KAMA, B. (2008), Algılanan İş Güvencesinin, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 143-164.
- REGO, A., OWENS, B., LEAL, S., MELO, A. I., E Cunha, M. P., GONÇALVES, L., & RIBEIRO, P. (2017), How Leader Humility Helps Teams To Be Humbler, Psychologically Stronger, And More Effective: A Moderated Mediation Model, *The Leadership Quarterly*, 28(5), 639-658.
- ROBBINS, T. L., SUMMERS, T. P. & MILLER, J. L. (2000), Intra- and Interjustice Relationships: Assessing The Direction, *Human Relations*, 53(10), 1329-1355.
- RUSBELT, F. & ROGERS, M. (1998), Impact of Exchange Variables on Exit, Voice, Loyalty and Neglect: An Integrative Model of Responses to Decline Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(2), 599-627.
- SCANLAN, J. N. & STILL, M. (2013), Job Satisfaction, Burnout And Turnover Intention In Occupational Therapists Working In Mental Health, *Australian Occupational Therapy Journal*, 60(5), 310-318.
- SCHAUFELI, W. B., SALANOVA, M., GONZALEZ-ROMA, V. & BAKKER, A. B. (2002), The Measurement Of Engagement And Burnout: A Two Sample Confirmatory Factor Analytic Approach, *Journal of Happiness Studies*, 3, 71-92.
- SCHLENKER, B. R. & LEARY, M. R. (1982), Audiences' Reactions To Self-Enhancing, Self-Denigrating, And Accurate Self-Presentations, *Journal of Experimental Social Psychology*, 18, 89-104.
- SCHWARTZ, B. (2004), *The Paradox of Choice: Why More is Less*, NY: Harper Perennial.
- SCOTT, A. (2007), Hyundai Chief: Automaker "Arrogance" Hurts Dealers' Profits, *Ward's Dealer Business*; Overland Park, 41(2), 56.
- SINGH, J., GOOLSBY, J. R., & Rhoads, G. K., (1994), Behavioral and Psychological Consequences of Boundary Spanning Burnout for Customer Service Representatives, *Journal of Marketing Research*, 31, November, 558-569.
- ŞAHİN, F. (2011), Lider Üye Etkileşimi ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Üzerinde Cinsiyetin Etkisi, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 277-288.
- TANG, Y., QIAN, C., Chen, GUOLI C. & SHEN, R, (2015), How Ceo Hubris Affects Corporate Social (Ir)Responsibility, *Strategic Management Journal*, 36, 1338-1357.
- TDK, (2017), "Büyük Türkçe Sözlük", erişim tarihi: 29 Mart 2017. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=K%C4%B0B%C4%B0R
- TELLİ, E., ÜNSAR, A. S. & OĞUZHAN, A. (2012). Liderlik Davranış Tarzlarının Çalışanların Örgütsel Tükenmişlik Ve İşten Ayrılma Eğilimleri Üzerine Etkisi: Konuyla İlgili Bir Uygulama. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2(2), 135-150.
- TETT, R.P. & Meyer, J.P. (1993), Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention and Turnover: Path Analyses Based on Meta Analytical Findings, *Personnel Psychology*, 78, 273-285.
- THE UNIVERSITY of AKRON, (2007), "Landmark Study Investigates Arrogance", erişim tarihi: 03 Mart 2017, http://www.uakron.edu/about_ua/news_media/news_details.dot?newsId=11600&pageTitle=UA%20N
- UM, M. & HARRISON, D. F. (1998), Role Stressors, Burnout, Mediators and Job Satisfaction: A Stress-Strain-Outcome Model and an Empirical Test, *Social Work Research*, 22, 100-115.
- UYGUC, N. & ÇİMRİN, D. (2004), DEÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesi Merkez Laboratuvarı Çalışanlarının Örgüte Bağlılıklarını ve İşten Ayrılma Niyetlerini Etkileyen Faktörler, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 91-99.

- ÜNGÜREN, E., DOĞAN, H., ÖZMEN, M., TEKİN, Ö. A. (2010), Otel Çalışanlarının Tükenmişlik ve İş Tatmini Düzeyleri İlişkisi, *Journal of Yasar University*, 17(5), 2922-2937.
- VAN DICK, R., CHRISTW, O., STELLMACHERW J., WAGNERW U., AHLSEDEW, O., GRUBBAW, C. HAUPTMEIERW, M., HO C., HFELDW, K. M. & PATRICK, A. T. (2004), Should I Stay Or Should I Go? Explaining Turnover Intentions With Organizational Identification and Job Satisfaction, *British Journal of Management*, 15, 351-360.
- VANYPEREN, N. W., HAGEDOORN, M., ZWEERS, M., & POSTMA, S. (2000), Injustice and Employees' Destructive Responses: The Mediating Role of State Negative Affect, *Social Justice Research*, 13(3), 291-312.
- VERA, D. & RODRIGUEZ-LOPEZ, A. (2004), Humility as a Source of Competitive Advantage, *Organizational Dynamics*, 33(4), 393-408.
- VERBEKE, W., BELSCHAK, F. & BAGOZZI, R. P. (2004), The Adaptive Consequences of Pride in Personal Selling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32(4), 386-402.
- WANG, X., CHOW, C. W. C., & LUK, C. L. (2013), Does Service Employee Arrogance Discourage Sales of Luxury Brands in Emerging Economies?, *Psychology & Marketing*, 30(10), 918-933.
- WEINSTEIN, A., BRITT, M. BALLOUN, J. & HAAN, P. (2010), How Arrogant are Sales and Marketing Professionals: Perceptions of Business Students, *Journal of Applied Marketing Theory*, 1(1), 82-97.
- WEISBERG, J. (1994), Measuring Workers' Burnout and Intention to Leave, *International Journal of Manpower*, 15(1), 4-14.
- WILTSHIRE, J., BOURDAGE, J. S. & LEE, K. (2014), Honesty-Humility and Perceptions of Organizational Politics in Predicting Workplace Outcomes, *Journal of Business and Psychology*, 29(2), 235-251.
- YAZICIOĞLU, İ. (2009), Konaklama İşletmelerinde İşgörenlerin Örgütsel Güven Duyguları ile İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Bir Alan Araştırması, *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(30), 235-249.
- YILDIRIM, M. H. & İÇERLİ L. (2010), Tükenmişlik Sendromu: Maslach ve Kopenhag Tükenmişlik Ölçeklerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 123-131.
- YOON, G. S. & Kim, S. Y. (2010), Influences Of Job Stress And Burnout On Turnover Intention Of Nurses, *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, 16(4), 507-516.
- YÜRÜR, Ş. & ÜNLÜ, O. (2011), Duygusal Emek, Duygusal Tükenme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi, *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(1), 81-104.
- ZHANG, H., OU, A. Y., TSUI, A. S. & WANG, H. (2017), CEO Humility, Narcissism And Firm Innovation: A Paradox Perspective On CEO Traits, *The Leadership Quarterly*, 28(5), 585-604.

TÜRK KÖKENLİ GÖÇMENLERİN KİMLİK YÖNELİMİ

Cengiz KANIK¹

Atıf/©: Kanık, Cengiz (2018). Türk Kökenli Göçmenlerin Kimlik Yönelimi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 227-246

Özet: 1960 yılından itibaren iş amacıyla başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine Türkiye'den göç edilmişti. Kısa bir süreliğine çalışıp, geri dönmeyi planlayan Türk göçmenler, aile birleşmesiyle birlikte Avrupa'da kalıcı hale geldiler. Bugün Avrupa'da beş milyona yakın Türk göçmen yaşamaktadır. Bugün, Avrupa doğumlu sonraki kuşaklar, ilk gelen kuşaklara göre hem eğitim hem de ekonomik açıdan çok daha ileri bir düzeydedirler. Burası onların kimlik gelişimine de önemli bir etkide bulunmaktadır. Avrupa'da yaşamaktan dolayı üç kimlik türünün geliştiği söylenebilir. Bunlar; melez kimlik, diasporik kimlik ve 'Euro İslam' veya 'Avrupalı Müslüman' kimliğidir. Bu makalede, bu üç kimlik irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Kimlik, diaspora, Euro İslam, melez, Türk göçmenler.

Makale Geliş Tarihi: 17 Şubat 2018/ Makale Kabul Tarihi: 19.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Dr. Öğretim Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, e-posta: cengizkanik@gmail.com.

ORCID: 0000-0003-1227-2399

The Identity Orientation Of Turkish-Origin Immigrants

Citation/©: Kanik, Cengiz (2018). *The Identity Tendency Of Turkish Oriented Immigrants, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 227-246*

Abstract: *It was migrated from Turkey to European countries mainly Germany since 1960 for business purposes. The Turkish-origin immigrants, who planned to work for a short period time and return their country. But after 'family reunification' became a permanent in Europe. Today five million Turkish immigrants live in Europe. Today, the next Turkish generations who born in Europe are far more advanced the firs generation in terms of education and economics. This is also an important influence on their identity. So it can be said that three identites have developed in Germany. These are; hybrid identity, diasporic identity and 'Euro islam' 'European Muslim' identity. İn this article, the formation of identity, the types of identity and three identities that came up in Europe are sought to be examined.*

Keywords: *Identity, diaspora, Euro Islam, hybrid, Turkish-origin immigrants.*

I. GİRİŞ

Kimlik bireyin, hem bireysel hem de toplumsal anlamda nerede ve nasıl durmasını belirler. Kimlik tanınma, tanımlanma ve aidiyet gibi iki bileşenden oluşmaktadır. Birinci bileşen, bireyin toplum içerisinde kendisini nasıl tanımlandığıyla ilişkili iken, ikincisi bireyin kendisini herhangi bir toplumsal grupla ilişkilendirmesini içerir. Bu anlamda hem bireysel hem de toplumsaldır (Aydın,1999). Kimlik, sosyal ilişkiler yoluyla devam etmekte ve değişip, dönüşmektedir. İnsanın sosyal bir varlık oluşu toplumsal ortamdan bağımsız bir kimliğin belirmesini zorlaştırmaktadır. Kimlik, 'zaman' ve 'mekân' gibi unsurlara bağlı olarak sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Kimliğin en temel özelliğinden birisi de kendisinde bulunan dinamizmdir. Gelenek-modern, yerel-küresel, kamusal-özel dikotomileri arasında oluşan çatışmalar, gerilimler kimliğin dinamizmini canlı tutmaktadır (Şimşek, 2002). Buradan hareketle kimliklerin ontolojik, yani; zaman ve mekân dışı, aşkın, bağımsız, evrensel bir geçerliliğe sahip olmadığı (Jenkins, 2002; Bilgin, 2007) sonucuna varılabilir. Bundan dolayı Benedict Anderson ulusal kimliğe atıfla bütün kimliklerin inşa edilmiş olduğunu söyler. O, ulus kimliğini, hayal edilmiş sınırlı siyasal topluluklar olarak görür (Anderson, 1993). Bundan dolayı kimlik bağlamında Avrupa'da yaşayan bir Türk kökenli genç ile Türkiye'de yaşayan bir genç arasında bazı

noktalarda benzerlikler bulunsa da, mekândan kaynaklı farklılıklar da belirgin bir şekilde kendini gösterir.

Kimliğin oluşum süreci, çocukluk dönemiyle başlamaktadır. Fiziksel ve bilişsel gelişim aşamalarıyla birlikte bir süreç içerisinde gelişmektedir. Psikanalist Jacques Lacan'a göre kimlik oluşumunda temel belirleyici evrelerden biri ayna evresidir. Çocuk, ayna yoluyla görüntüsüyle ilişki kurar. Bu sırada görüntüsünü izleyen çocuk, kendi bireyselliğinin farkına varır (Lacan, 2001; Bilgin, 1996). Adam Smith de bireysel 'kendiyi oluşturan kategori ve rolleri üçe ayırmaktadır. Birinci kategori, en kesin ve temel olan cinsiyettir. İkincisi bir mekâna, ülkeye bağlı olan yerel veya bölgesel kimliktir. Üçüncüsü sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kategorisidir (Smith, 2005). Avrupa'da yaşayanların kimliğinin oluşumunda büyüdükleri çevreden edindikleri normlar, değerler, aileden alınan eğitim, cinsel yasaklar, beslenme şekli ile birlikte dinler, efsaneler, mitler gibi kurumlar etkilidir (Bilgin, 2007). Ayrıca öteki ile kurulan ilişki ve iletişim tarzı kimliğin oluşumunun bir başka etkenidir. Bununla birlikte, kimliğin pek çok işlevinden sözedilebilir. Bu noktada Delgado Moreira, kimliklerin, ahlaki topluluklar ortaya çıkardığını, tarihsel süreklilik inşa ettiğini, pratik amaçlar taşıdığını ve diğer topluluklardan farklılaştıran davranış ve inanç kalıplarına sahip olduğuna değinir (Erdenir, 2005). Dolayısıyla kimlikler, belli grup içerisinde yer alan bireylere aynı davranış kalıpları ve düşünce kodları verir. Birbirinden farklı kimlik türleriyle karşılaşmaktadır. Bunlardan biri, 'bireysel ve sosyal kimlik'tir. Bireysel kimlik, bireyin fiziksel özellikleri, zihinsel kapasitesi gibi bireyi diğerlerinden ayıran özelliklerini, sosyal kimlik; bireyin bulunduğu grubu ve bireyin dinsel, etnik, siyasal, sosyal, kültürel gruptaki ilişkilerini gösterir (Birkök, 1994). Bu bağlamda Henri Tajfel ve John Turner'e değinmek gerekir. Tajfel ve Turner 1970'li yıllarda yaptıkları çalışmalar sonucunda Sosyal Kimlik Kuramını geliştirirler. Bu kuram grup süreçlerini ve gruplararası ilişkileri ele alır. Kuramın temel varsayımları bulunur (Tajfel and Turner, 1986). Bu varsayımlar şunlardır.

1. Bireyler, kendilerini bağlı oldukları sosyal gruba özdeşleştirir ve buradan hareketle sosyal kimliklerini oluştururlar.
2. Diğer gruplar, bireye kendi grubuyla diğer gruplar arasında kıyaslama yapmayı sağlar ve konum belirmesini doğurur.
3. Bu sosyal karşılaştırma esansında birey kendi benlik saygısını arttırmak için kendi grubunu kayırma diğerlerini küçümseme yönünde tavır geliştirir.

Kimlik araştırmalarıyla bilinen James E. Cameron sosyal kimliğin bireye olan olumlu özelliklerini şu şekilde belirtir.

1. Merkezilik: Bu boyutta birey kendisini grupta ilişkilendirir.

2. İç-grup bağıllığı: Bireyin aidiyet grubuna karşı güçlü bir bağıllık hissettiği ve ortak noktaları arzuladığı boyuttur.

3. İç-grup hoşnutluğu: Birey grup üyesi olmaktan dolayı mutluluk ve psikolojik bir rahatlık hissetmektedir (Cameron, 2004; Bilgin, 2007).

Diğer bir kimlik türü kültürel kimliktir. Kültürel kimlik, ortak değerler, ahlak anlayışı, örf ve adetler, edebiyat, müzik, mimari ve din gibi toplumun benzer temel unsurlarından oluşur. Bu açıdan kültürel kimliğin oluşumunda bireyin sosyalleşme zamanının çoğunu geçirdiği ailesi, okul ve iş çevresi önem taşır. Avrupa'da Türk göçmenlerin yaşamlarının ve sosyalleşmelerinin büyük çoğunluğu kendi akraba, dostlarıyla aynı mekânda geçmektedir. Etkileşimler sonucunda kültürel kodlar ve buna bağlı olarak davranış kalıpları şekillenir. Bir başka kimlik türü 'dinsel kimlik'tir. Dini inançlar, bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarını belirleyecek, dönüştürecek bir motivasyon gücüne sahiptir. Özellikle diğer dinlere oranla İslam'ın bu noktadaki belirleyiciliği, etkinliği daha belirgindir. Çünkü İslam, yalnızca belli bir zaman dilimindeki davranışları düzenlemez aksine bireyin her an ve davranışında kurallarıyla kendisini hissettirir. Bu açıdan farklı bir habitus içerisinde yaşamaya çalışan Türk göçmenlerin bir kısmı, kendi kültürlerinin koruma aracı olarak dini kimliklerine sarılmışlardır. Özellikle kalıcı dönemin başlamasıyla birlikte İslam bir 'kimlik' olarak benimsenmiştir. Avrupa'da Türk göçmenlerin yaşadıkları olumsuzluklar da bu kimliğin belirginleşmesine yardımcı olmuştur. Eğitim sisteminden kaynaklanan işsizlik ve Türk toplumun kültürel sermayelerinin yetersizliği, dini kimliklerine daha fazla sahip çıkmayı sağlamıştır (Perşembe, 2005). Zaman zaman ortaya çıkan ırkçı hareketler- son dönemlerde PEGİDA* gibi yapısal dışlanmaya karşı dinsel kimliklere eğilimi daha bir belirginleştirmiştir (Kaya,2004). Avrupalı Müslüman göçmenler, Avrupa'da önce dinsel sonra etnik sonra da kültürel kimlikleriyle tanımlanmaktadırlar. Örneğin bir gencin şu sözü dikkate değerdir. "Ben seküler toplumda yetiştim ama Hollanda toplumu tarafından Müslümanlaştım."(Kaya, 2006). Öyle ki, dinsel kimliğin bu kadar ön plana çıkması garipsenmemektedir(Kaya ve Kentel, 2005). Gençler, kendilerine yöneltilen dışlayıcı ve hor görülmeye karşı dayanabilecekleri bir dil arayışındadırlar. Bu bağlamda İslami dilin sunduğu imkânla pek çok kişi bu aşağılanmanın üstesinden gelmeye

çalışmaktadır. Örneğin Fransa'daki banliyö eylemlerini gerçekleştiren gençlerin önemli bir kısmı kendilerini 'Müslüman-ateist' olarak tanımlamışlardır. Dolayısıyla burada Müslümanlık, siyasal ve etnik bir kimliğe bürünmüştür. Örneğin dinsel pratikler bakımından dindar olmayan bazı kadınlar 11 Eylül sürecinden sonra başörtüsü giymeye başlamışlardır. Guantanamo'da yaşananlar, Irak'ta Müslüman askerlerine yapılanlar, Hz. Peygamber'in karikatürlerinin yayınlanması gibi olaylar Müslüman gençleri etkilemektedir. Bu anlamda tepkisel olarak kimi başını örtüyor, kimisi ise Müslüman olmadığı halde Müslüman olduğunu açık bir şekilde ifade ediyor. Dolayısıyla bu tepkiler dini olmaktan öte siyasal ve sosyolojik bir mahiyet taşımaktadır (<http://www.mostar.com.tr>). Gençlerin neden bu dili benimsediklerinin nedenlerini Allensbach Araştırma Enstitüsü'nün 2012 yılında yapmış olduğu araştırma sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir. Buna göre Alman toplumunun % 56'sı İslâm ve Hıristiyanlık arasında gerçekleşecek bir medeniyetler savaşına inanmaktadır. Katılımcıların % 83'ü İslâm ile kadına şiddet arasında ilişki olduğuna, % 70'i radikallik, aşırılık ve terör ile İslâm'ı özdeş görmesine rağmen yalnızca %5'lik bir kesim İslâm ile hoşgörü arasında bir bağ kurmaktadır (IFD Allensbach, 2012).

İslâm'la ilgili gençlerin dine ilgilerini yöneltten etkenlerin başında Türk gençlerine arkadaşları tarafından kendilerine İslâm ile ilgili yöneltilen sorular gelmektedir. 'Neden başörtüsü giyiyorsunuz?', 'Neden namazdan önce abdest alıyorsunuz?' ve benzer sorularla karşılaşan gençler 'Dinimi bilmeliyim' diye dine ilgisi ortaya çıkmaktadır. Kaya'ya benzer tespitleri Aydın da dile getirmektedir. Bu çerçevede dine yönelimi sağlayan üç faktör söz konusudur.

1. İslami cemaatlerin, gençlere yönelik etkinlikleri ve çabaları. Bunlar bir dereceye kadar gençler üzerinde etkili olmaktadır. Etki dereceleri sınırlı, hatta bugün gittikçe azalmaktadır. Gençlere hem ulaşma hem de ilgi uyandırma da sınırlı etkileri bulunmaktadır.

2. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra İslâm ile terörün özdeşleşmesi ve sorulara muhatap oluşları onları sorgulamaya yönlendirmektedir.

3. Müslümanların kendilerini dışlanmış hissetmeleri (Aydın, 2011).

Dördüncü kimlik türü etnik kimliktir. Etnik kavramıyla birlikte kültür ve köken kelimeleri çağrışım yapmaktadır. Hutchinson ve Smith'e göre; etnik kimlik bireylerin ortak köken ve kültürü paylaştıkları bir deneyim olup içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutludur. Gözleme dayanan dışsal özellikler genellikle davranışlarla ilişkilidir. Örneğin aynı dili konuşma, aynı gelenek ve

göreneklere uygulama dışsal boyut iken, içsel boyut ise imgeleri, düşünceleri, fikirleri, tutumları içermektedir (Isajiw,1999). Bu bağlamda etnik grubun oluşumunda altı temel nitelikten bahsedebiliriz.

1. Grubu başka gruplardan, yapılardan ayıran gruba ait özel bir adın olması.
2. Tüm grup üyelerini aynı soya bağlayan ortak bir köken mitinin yer alması.
3. Özel bir tarih miti ve eski nesillerden ortak tarihi anlatıların olması.
4. Renk, dil adetlerin aynı olması.
5. Grubun çoğunluğunda dayanışma duygusunun bulunması.
6. Özel bir tarih, 'yurt' ile bağın olmasıdır (Smith,1984)

Avrupa'da yaşayan Türk göçmenlerin etnik vurguları yüksektir. Öyle ki, onlar için kullanılan kavramlardan biri de 'etnik koloni'dir (Popp, Gezer and Scheuermann, 2011). Bu kavram Alman göç sosyolojisinde, aynı etnik topluluğa ait bireylerin aynı yerleşim yerlerinde oturmalarına dönük kullanılmaktadır. Etnik koloni modeli, birbirinden farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Kimilerine göre; etnik koloni tarzı bir yaşam, göçmenlerin uyumunu kolaylaştırmakta iken, kimine göre ise, entegrasyonu olumsuz etkilemektedir (Anık,2012).

II. TÜRK KÖKENLİ GÖÇMENLER VE KİMLİK

Yaşam alanımız bir mekân olmanın dışında, bir bakıma bize perspektif veren fenomenolojik dünyamızdır. Bu çerçevede tutum ve davranışlarımız, eğilim ve ihtiyaçlarımız belirlenmektedir. Bundan dolayı 'mekân' kimliğinin gelişmesi ve yeniden üretilmesinde önemli değişkenlerden biridir (Karataş, 2006). Bu noktada Türk göçmenlerde iki tür eğilim görülmektedir. İlk kuşakla birlikte başlayan getto tarzı yerleşim şekli ve daha sonra Avrupa toplumuna entegre olmayla birlikte onlarla aynı mekânları paylaşma eğilimidir. Türkiye'de edindikleri kimliklerinin değişime uğramasını istemeyen ilk kuşak, getto tarzı yerleşim birimlerini kültür adacığın haline dönüştürmüşlerdir (Perşembe, 2005). Buralarda eski gelenek-görenek ve adetlerini tıpkı Türkiye'ye benzer şekilde sürdürmüşlerdir. Bu yerleşim yerlerinin dışında yaşayan Türk göçmenlerin kimlikleri ise daha hızlı dönüşüme uğramaktadır. Avrupa ülkelerinin kültürlerinden kaynaklanan etki karşısında kimlikler, kültürel, siyasal ve dinsel açıdan dönüşmektedir. Bu çerçevede son dönemde yapılan bilimsel çalışmalar bağlamında üç farklı kimliğin geliştiği söylenebilir.

A. Melez Kimlik

Melezlik, farklı kültürel kimliklerin, küreselleşmenin etkisiyle aynı mekânda buluşmaları sonucunda birbiriyle karışarak yeni bir form üretmesidir (Subaşı, 2005). Küreselleşme, uluslararası kitlesel göçler ve modern iletişim araçları kimlikleri biçimlendirmektedir. Bunun sonucu olarak kimlikler gittikçe parçalanmış, melezleşmiştir (Güney, 2012; Perşembe, 2005). Melezleşme, uzun bir süreçtir. İlk birey içinde doğduğu ve kendisine ailesi ve çevresi tarafından aşılana kimliği farklı kültürlerle karşılaşması sonucunda irdelemeye başlar. Aileden gelen kimliğin bazı unsurları birey tarafından benimsenirken bazı unsurlar da reddedilip yerine yenileri inşa edilir (Perşembe, 2005). Bu durumda her iki grubun çeşitli kültürel yönlerini benimseyen birey ile aile arasında çatışma çıkması muhtemeldir.

Türkiye'den Avrupa ülkelerine yerleşen göçmenlerde kaçınılmaz olarak kültürel ve dilsel değişiklikler olmaktadır. Bu süreç içerisinde kültürel uyum (acculturation), kültürel erime (assimilation) ve uyum (integration) gerçekleşmektedir. Tamamen ana kültürün benimsenmesi ve tamamen reddedilmesinin yanı sıra ikisinin olumlu bir bütünlük içerisinde sentezlendiği adaptasyon da mümkün olmaktadır (Akıncı, 2014). Melez kimlik, göçmenlerin kendi kimliklerinden tamamen vazgeçememesi ve tamamıyla koruyamamasının sonucudur (Özmen, 2012). Türk göçmenlerin her iki kültürü bir arada sentezlemeleri mümkün ve doğaldır. Ayrıca, bu iki kültürü geliştirme ve koruma bireye psikolojik bir özgüven ve rahatlıkta sağlamaktadır (Akıncı, 2014).

Avrupa'da yaşayan gençler statik, saf ulusal bir kültür yerine hem ana kültürden hem de kendi kültürlerinden beslenmektedir (Güney, Pekman, Kabaş, 2013). Almanya'da yaşayan sanatçı Azize'nin düşünceleri bu yönüyle gösterilebilecek örneklerden biridir. Azize, tözcü ve bütünselci, statik bir kültür ve kimlik anlayışına karşı çıkar, "Türk mü yoksa Alman mıyız? gibi karşıtlığa ve dikotomiye karşılık gelen söylemleri reddeder ve üçüncü bir yolun olduğunu düşünür. Kendisini şöyle ifade etmektedir. "Artık iki sandalyenin arasında oturmadığımız, bu ikisinin arasında 'üçüncü bir sandalye'nin olduğunu göstermek istiyorum." (Kaya, 2009) der.

Son dönem yapılan araştırmalardan elde edilen veriler bu mezleliğe işaret etmektedir. Örneğin Fransa'da gün geçtikçe Türk gençlerinin konuştukları dillerin de çeşitlendiğini göstermektedir. Bu çalışmaya göre, her iki dil aile dili haline gelmiş ve bu oran 1996'larda %20'lerde iken 2010'larda %40'lara çıkmıştır. Yalnızca Fransızca iletişim kuran gençlerin de oranları annelerle %17, babalar ile %6'dır. Halbuki, bu oran 2003'te sadece %3 ve %0 idi. Yine

aynı araştırma sonuçlarına bakıldığında birinci kuşağın % 85,2'si, ikinci kuşağın ise % 65,5'i kendini Türk olarak tanımlamaktadır. İkinci kuşakta Fransız kültürüne aidiyet neredeyse iki katına çıkmıştır. % 29 kendisini hem Türk hem Fransız hissetmektedir (Akıncı, 2014). Göker'in İsveç'te yaşayan Türk göçmenler üzerinde yapmış olduğu çalışmasında kendisini çoğul kimliklerle ifade edenlerin oranı % 49 çıkmıştır. Bu çalışmada hem cinsiyet hem de yaş bağlamında bir farklılaşma gözükmektedir. Örneğin kadın katılımcılar kendilerini erkeklere oranla daha fazla İsveç kimliğiyle tanımlamaktadır. Hem İsveçli hem de Türküm diyen kadınların oranı erkeklere göre daha yüksektir. Doğum yerine göre de bir farklılaşma bulunmaktadır. Türkiye doğumlu olan katılımcıların % 44.7'si kendisini yalnızca Türk olarak ifade ederken, bu oran İsveç doğumlu olanlar arasında düşmektedir. Kendisini Türk olarak tanımlayanlar % 26.3'tür. Bu çalışma doğum yeri değişkeninin kimlik algısının şekillenmesinde etkili bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Yine İsveç'te yaşam süresinin artışıyla doğru orantılı olarak kendilerini çoğul kimliklerle tanımlayanların oranı giderek artmaktadır (Göker, 2015). Hem Kaya'nın hem de Göker'in araştırmalarında katılımcıların şu sözleri bu iki kültür arasındaki gençlerin melez kimlik oluşturduklarına birkaç örnek olarak verilebilir.

Örneğin Azize şunları dile getiriyor.

'Bu dünyada beraberce yaşıyoruz,

Doğu ve Batıyı birleştiriyoruz,

Sınırları aşıyoruz.

Kültürler kaynaşiyor,

Birbirini tamamlıyor." (Kaya, 2000).

Göker'e (2015) göre, Türk göçmenlerin kimlikleri melez veya çoğul kimlikler etrafında şekillenmektedir. Bu durum kültürel bütünleşmenin bir stratejisi olarak okumak gerekir. Bu grupta büyük çoğunlukla İsveç'te doğan üçüncü ve dördüncü kuşaktan bireyler oluşturmaktadır. Bu grupların İsveç toplumuyla olan ilişkileri daha kuvvetlidir. Bu araştırma da İsveç'te yaşayan 27 yaşındaki S.Ü adındaki bir genç benzer duyguları daha ayrıntılı ifade etmektedir.

"Bunun yanında çifte aidiyet ve sadakat bağlarına sahip olan, İsveç doğumlu, İsveç okullarında eğitim alan, iş ve çalışma hayatına İsveç'te atılan gençler arasında ise her iki tarafı da gözetken, senteze dayalı bir kimlik tanımlamasının geliştiği söylenebilir. [E]n temel nedeni bir yerde burada kendimi şöyle diyeyim, Türkiye'ye gittiğim zaman kendimi İsveçli olarak

hissediyorum, burada olduğumda İsveç'te olduğumda kendimi Türk olarak hissediyorum. Onun için hiçbir, hiçbir kimliği de tüm olarak sahiplenemiyorum. Veya olamıyorum, olmak da istemiyorum. Kendimi bir yerde İsveçli Türk kimliğiyle de gurur duyuyorum çünkü benim düşüncem İsveç'teki güzel, kültürel bazı farklılıkların iyi olan farklılıkları sahiplendim diye düşünüyorum. Türkiye'de bizim, benim açımdan iyi olan kültürel farklılığı sahiplendiğimi düşünüyorum. O yüzden İsveçli Türk olmak benim için çok iyi bir şey" (Göker, 2015).

Yine Şahin'in Türk göçmenlerin Almanya'da entegrasyonunu ele alan çalışmasında birinci kuşak Türk göçmenlerden ikinci kuşak ve üçüncü kuşak göçmenlere doğru gittikçe Türk kültürünü devam ettirme düzeyinin azaldığı, Alman kültürünü benimseme düzeyinin yükseldiği sonucuna ulaşmıştır (Şahin, 2010). Yazgan(2010)'ın Danimarka'da yaptığı çalışmasında katılımcıların % 21,5'i Türk, %18,1'i Müslüman Türk olarak tanımlarken, diğer katılımcıların büyük çoğunluğu Avrupa ve Danimarka ile özdeşleşmiş bir etnik ve dini kimlik olarak kendilerini tanımlamışlardır. Özmen'in çalışmasında da benzer sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Araştırmaya katılanların %30.4'ü Türkiye'ye kendisini yakın hissettiğini, %24.5'i Danimarka'ya yakın hissettiğini, %31.9'u her ikisine de eşit yakınlık hissettiğini, %13.2'ü her ikisine de uzak hissettiğini dile getirmiştir (Özmen, 2012). Bu bağlamda kendisi de göçmenliği yakından deneyimlemiş olan Said'in şu sözü kendi ülkesinden farklı bir ülkede yaşayan göçmenlerin düşünce dünyasına ışık tutmaktadır. "İnsanların çoğu tek bir kültürün, bir mekânın, bir vatanın farkındadır, sürgünse en azından iki kültür, mekân ve vatanın farkındadırlar, eş zamanlı diğer boyutlarda farkındalığa, kontrapuntal (aynı mekân ve zamanda birden fazla kültürü birleştirme, bilincinde olma) bir farkındalığa yol açar"(Said, 2000).

B. Diasporik Kimlik

Kimlik kavramı, kimi bireylerce süreklilik sağlamanın yanı sıra bazen de mevcut koşullardan etkilenmektedir. Söz konusu bu durum genellikle dış göçler sonucu ortaya çıkar. Küreselleşmeyle birlikte dış göçler neticesinde ortaya çıkan kimlik çeşitlerinden biri de sürekli değişen ve dönmüşen diasporik kimliktir. Çoğunlukla yaşadıkları ülkelere oranla sosyo-ekonomik açıdan daha iyi durumda olan Batı ülkelerine göç eden göçmenler, herhangi bir dışlanmışlığa, ayırmıcılığa karşı stratejik olarak bu kimliği benimsemektedirler (Kaya, 2007). Avrupa'da diasporik kimliğin üretilmesi, Türk göçmenlerin kalıcı olmaya başlamasıyla paraleldir (Perşembe, 2005).

Bu dönemden önce geçici ve misafir gözüyle bakılan Türk göçmenler bugün ülkenin kalıcı sakinidirler.

Diyasporanın tarihi çok eskilere dayanmaktadır (Dufoux, 2011). Bu anlamda eski ve yeni diasporalar arasında zamandan kaynaklı farklılıklar söz konusudur. Modern diasporalar, 'geri dönüş miti'nden kopmuş toplumsal gruplardır. Bu grupların bir 'zion'u yoktur. Diaspora kavramının zamanla değişmesi haliyle diasporik toplulukları tanımlayan şartları da değiştirmektedir. Kimilerince eski veya klasik olarak ifade edilen diasporanın en temel özelliği, 'öteki' ile sınır koyan, homojen bir kategori olarak görülürken (Kaya, 2000), yeni diaspora kavramsallaştırmasında bu söylemler geçerliliğini yitirmiş, çoğul kimlikler ekseninde yeniden tanımlanmıştır (Ersoy, 2008). Bu bağlamda, daha önce diasporik toplulukların sınırlarını çizen William Safran önceki şartlarda değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. William Safran'a göre, bir topluluğa diaspora adının verilebilmesi için şu şartlar gereklidir. Bunlar;

1. Anavatanın uzak iki ve daha fazla farklı mekânlara dağılma
2. Anavatan hakkında anıların sürekli canlı tutulması
3. Göç edilen ülkelerde tam bir kabul görme halinin olmadığına dair olan inanç
4. Anavatana dönme isteğinin canlı tutulması
5. Anavatanın ekonomik ve refah yönüyle gelişmesi için çaba harcanması
6. Azınlık olma bilincinin anavatan ile kurulan ilişki üzerinden tanımlanmasıdır (Safran, 1991).

Diaspora grupların düşünceleri zamanla değişebilmektedir. Zamanın ruhuna uygun şekillenmektedir. Bu çerçevede Safran'a çeşitli eleştiriler gelmiştir. Örneğin 'diaspora grupların zamanı gelince anavatana dönme isteği' şartı gereksiz bulunmuştur. Gelen eleştirileri dikkate alan Safran, diaspora şartlarını yeniden güncelleyerek dört maddeye indirgemıştır.

1. Ortak bir anavatan ve tarihi mirasa sahip olmak.
2. Kendi kültürel ve dini değerleri ana toplumları içerisinde sürdürmek.
3. Anavatanın bağımsız kimlik gelişmesine rağmen anavatana aidiyet hissetmek.
4. Anavatana aidiyet bağlamında örgütsel yapıların kurulmasıdır (Başer, 2013).

Modern diasporalarda ortaya çeşitli stratejiler çıkmaktadır. Avrupa'da bu stratejinin ortaya çıkmasında üç neden bulunmaktadır. Birincisi, Avrupa'da artan yabancı düşmanlığı ve ırkçılık, ikincisi küreselleşmeyle değişen

toplumsal koşullar, artan iletişim imkânlarıyla Türkiye ile olan bağların yeniden üretilmesi -Küreselleşmeyle birlikte göçmenlerin Türkiye ile olan ilişkilerinin artması sonucunda Avrupa Devletlerinin kendileri üzerinde oluşturduğu hegemonik baskıyı da kırma imkânı sunmaktadır. Sayıları gittikçe artan Türk televizyon kanalları ve gazeteleri, internet imkânları (Ataman, 2012) ve charter uçuş imkânları Avrupa ile Türkiye arasındaki iletişim ve ulaşımı artırarak diasporik öznenin Türkiye ile olan bağlarını güçlenmesini sağlamıştır.-ve Türk hükümetlerinin göçmen Türkleri bir lobi aracı olarak görmeleri neticesinde değişen algılardır (Kaya, 2000). Ayrıca sürgünde bulunan siyasilere varlığı, diasporanın oluşumuna ivme kazandırmaktadır (Başer, 2013).

Diaspora deneyimi yaşayan Türk göçmenler açısından anavatan kültürel kimliğin kaynağı işlevi olarak görür. Anavatana karşılık güçlü bir bağ geliştirilir. Bu anlamda anavatan diasporadaki toplulukların güç aldığı ve tutkuyla bağlı olunan bir merkez, içinde yaşadıkları hâkim kültürden kendilerini farklılaştıran bir duygusal referans noktasıdır (Ersoy, 2008). Bundan dolayı Avrupa'da yaşayan Türk göçmen çocuklarının büyük bir kesimi ailelerinin Türkiye ile ilgili anlattıkları anlatılarla büyümekte ve izinlerinin büyük bir kısmını Türkiye'de geçirmektedirler. İkinci kuşak Türk göçmenler üzerine Nilay Kılınç'ın yapmış olduğu araştırmada bir katılımcının anlattıkları bu genel duyguyu dışavurmaktadır. "Annem sürekli söylerdi. Biz Türküz. Biz Müslümanız. Bizim geleneğimiz, bizim dinimiz ve kültürümüz farklı. Biz bu ülkede yaşıyoruz. Asla Türk olduğumuzu unutmamalıyız. Ne zaman annem Türkiye'den geldiğinde yanında Türkiye'nin tarihini anlatan tarih kitaplarını getirir ve bizi öğrenmeye teşvik ederdi" (Kılınç, 2014).

Son dönemde yapılan araştırmalardan elde edilen bazı veriler diasporik kimliğe dair bir fikir verebilir. Akıncı'nın Fransa'da yaşayan Türk göçmenler üzerinde yapmış olduğu çalışmada birinci kuşak % 85'i kendisini Türk olarak tanımlarken, ikinci kuşakta her ne kadar % 65.5'e düşse de güçlü bir şekilde bu ilişki görülmektedir (Akıncı, 2014). Göker (2015)'in İsveçli Türkler üzerine yaptığı araştırmasında, % 48.4 oranında kendisini Türkiye'ye yakın hissettiği; İsveç'e yakın hisseden katılımcıların oranının ise % 13.9 olduğu görülmektedir. Bu veriler içerisinde kendisini hem İsveç'e hem de Türkiye'ye eşit görenlerin oranı oldukça dikkat çekicidir. Her iki ülkeye de eşit olduğunu belirten katılımcıların oranı % 34.2'dir. Buna göre, Türkiye doğumlu kişiler arasında kendisini Türkiye'ye yakın hissedenlerin oranı % 54.7 İsveç doğumlularda %33 çıkmıştır. Yine aynı çalışma da vatan algısıyla

ilgili verilen cevaplarda ise %66.4 ile Türkiye cevabı verilmiştir. Ayrıca bu çalışmada erkeklerin Türkiye'ye olan algıları daha yüksek çıkmıştır. Geleceği ve Köse (2011)'nin Belçika'daki Türkler üzerine yaptığı çalışmasında kendi kimliğini Türk olarak tanımlayanların oranı Türkiye doğumlularda % 63.7 Belçika doğumlularda, % 34.2'dir. Özmen (2012)'in yapmış olduğu çalışmasında katılımcıların %30.4'ü Türkiye'ye, %24.5'i Danimarka'ya, %31.9'u her ikisine de eşit yakınlık, %13.2'ü her ikisine de kendisini uzak hissettiğini söylemiştir (Özmen, 2012).

Göker'in (2015) elde ettiği verilere göre İsveçli Türkler arasında İsveç medyasının takip edilme oranları ile Türk medyasının takip edilme oranları arasında ciddi farklılıklar görülmektedir. Örneğin İsveç televizyonlarını her gün izlediğini belirtenlerin oranı % 43.3 iken, Türk televizyonlarını her gün takip ettiğini belirtenlerin oranı ise % 76.6'dır. İsveç televizyonlarını hiç izlemediğini belirtenlerin oranı % 8.8'dir. Türk televizyonlarını hiç izlemediğini belirtenlerin oranı ise sadece % 2.1'dir. Bu veriler İsveçli Türkler tarafından Türk televizyonlarının daha sık izlendiğini ve daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Katılımcılar içerisinde Türk televizyon kanallarında en çok izlenen program türü haber programları ve dizi filmlerdir. Katılımcıların Türk televizyonlarında en çok haber programlarını tercih etmesi, Türkiye'de yaşanan gelişmelerin yakından takip edildiğini göstermektedir. Ayrıca dizi izleyenlerin oranı da oldukça yüksektir. Bu da bize İsveçli Türklerin, Türkiye'deki televizyon izleyicisiyle aynı profillere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özmen (2012) 'in yapmış olduğu araştırmaya katılanların %44.6'sı Danimarka veya Avrupa televizyonlarını her gün izlediğini söylemiştir. Katılımcıların %71.6'sı ise Türk televizyonlarını her gün izlediğini söylemiştir. Bu durum aslında esasında Türklerin Danca dil becerisinden öte Türkiye ile bağlarını koparmama isteğinden kaynaklanmaktadır. Yine Korkmaz (2011) 'in İsveç Türkleri üzerine yaptığı araştırmasında da benzer sonuçlar çıkmaktadır. En çok izlenen programlar Türk kanallarındaki haberler ve filmlerdir.

2009 yılında yapılan bir çalışmada ' Türkiye ile ilgili haberleri ve politikaları takip ediyor musunuz? sorusuna katılımcıların % 61.1'i evet cevabını vermiştir(Güleç ve Sancak, 2009). Yazgan (2010)'ın araştırmasında Türkiye siyasetiyle hiç ilgilenmiyorum diyenlerin oranı %24.4 biraz ilgileniyorum diyenler %37.6, orta düzeyde ilgileniyorum diyenler %20.7 ve çok fazla ilgileniyorum diyenler ise %17.3 oranındadır. Bu göstermektedir ki Türkiye siyasetiyle bağların oldukça güçlü olduğu söylenebilir.

Anavatan'a dönme isteği de bir kısım Türk göçmenler tarafından canlıdır. Yazgan (2010)'ın araştırmasında Türkiye'ye dönmeyi düşünüyor musunuz? sorusuna Türkiye doğumlularda % 18.8'i evet, % 39'u hayır, % 41.6'sı olabilir derken bu oran Danimarka doğumlularda %10.6'sı evet, %55,3'ü hayır ve %34.1 olabilir cevabını vermiştir. Yine Danimarka'da yapılan bir başka araştırma da şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %27.9'u Türkiye'ye dönmeyi kesinlikle düşünmediğini, % 34.8'i ileride Türkiye'ye dönmeyi istediğini ve % 22.5'i ise kesinlikle Türkiye'ye dönmeyi düşündüğünü söylemiştir (Özmen, 2012). Göker(2015)'in araştırmasında katılımcılar içerisinde Türkiye'ye geri dönmeyi düşünenlerin oranı % 38.4'tür. Geri dönmeyi kesin olarak düşünmeyenlerin oranı ise % 19.8'dir. Şu an böyle bir konuyu düşünmediğini, ancak daha sonra olabileceğini ifade eden katılımcıların oranı ise % 41.8'dir.

2000'li yıllara kadar diasporik toplumlar yaşadıkları hâkim kültürlerin siyasal hegemonyalarına zorunlu itaat içerisinde iken, günümüzde anavatanla kurulan ulusötesi ilişkiler bağlamında bu itaat çözülmeye uğramıştır (Kaya, 2000). Bu anlamda diasporik kimlik, diasporada yaşayan bireylerin ve toplumların ikâmet ettikleri yerlerde karşılaştıkları sınırlamaların üstesinden gelmelerine imkân tanır (Ersoy, 2008). Özellikle göçün olumsuz yönünden en fazla etkilenen grup olan gençler açısından bu konuya yaklaşıldığında, diyasporanın olumlu yönünden bahsetmek mümkündür. Türkiyeli gençler tarafından 'diasporik gündelik yaşam siyaseti' (Kaya, 2000) geliştirilmiştir. Bu gelişmeyi, Avrupa'daki göçmenler üzerine araştırmalar yapan Ferhat Kentel ve Ayhan Kaya, gençlerin ürettikleri diyasporik kimliğin kendine özgü artı özellikleri olan bir kültür (Kaya ve Kentel, 2005) olduğunu ifade edip, olumlu karşılamışlardır.

C. Euro İslam veya 'Avrupalı Müslüman' Kimliği

'Euro İslam' veya 'Avrupa İslamı', Avrupa'da hem Müslüman ve hem de Müslüman olmayan aydınlar arasında tartışılan ortak konulardan biridir. 'Euro İslam' tartışmalarının ortaya çıkmasında bu tezi öne süren Bessam Tibi'nin etkisi söz konusudur. Köken itibarıyla Suriyeli olmasına rağmen yaşamının uzun bir süresini Avrupa'da geçirmesinin bu tezi öne sürmesinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Tibi, 'Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslâm ile Gettolaşma Arasında' adlı makalesinde Avrupa'da yaşayan Müslümanların kimliği üzerine düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre İslam dini, geçmişte pek çok tarihsel ve farklı etnik, ulus ve kültürle uyum sağlamıştır. Arap, Afrika, Hint ve Güney Asya menşeli farklı İslam

biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Tibi, Avrupa'nın sekülerlik ve bireysellik temellerine sahip olan Avrupa toplumlarının kültürlerine uyum sağlayan Euro-İslâm'a değinmektedir. Dolayısıyla onun zihninde 'Euro-İslâm' anlayışı liberal demokrasi, bireysel insan hakları ve sivil toplumla uyumludur. Tibi, hem gettolaşmaya hem de asimilasyona karşı çıktığını ve Müslümanların İslâmi kimlikleriyle birlikte Avrupa siyasetine eklenmesi (AlSayyad, 2004) gerektiğine değinmektedir. Bunlara ek olarak Tibi, göç döneminde Avrupalıların kibirlerini bırakmalarını ve Müslüman göçmenlerin de Avrupalı-Müslüman kimliğini benimsemeleri ve yaymaları gerektiğini önermektedir. Bunun için Euro-İslâm'ın hayata geçirilmesinin ön koşulu olarak da Avrupa'nın etnik kimlikten arındırılması gerektiğini vurgulamaktadır (Tibi, 2004). Nitekim Avrupa Birliği projesi -sınırların kalkması, aynı para biriminin kullanılması ve konseyin başkanlarının dönemsel olarak değişmesi- etnik kimliğe olan vurguyu azaltması tam da Tibi'nin arzuladığı ve tasarladığı bir şeydir. Birliğin daha işlevsel hale dönüştürülmesi ve ilişkilerin daha derinleştirilmesiyle birlikte Avrupa'nın ekonomik boyutu öne çıkıp, etnik yönü daha azalmış olacaktır.

Bessam Tibi'ye (2004) göre, Müslümanlar kültürel ve dinsel çoğulculuğu kabul etmesiyle birlikte egemenlik iddiası ve düşüncesinden vazgeçecektir. Liberal demokrasi, bireysel insan hakları ve sivil toplumla uyum içerisinde olmasından dolayı hem gettolaşma ve hem de asimilasyon söz konusu değildir. Sonuç olarak Avrupa'da vatandaşlık kültürüne uygun, açık fikirli bir toplumun ortaya çıkması muhtemeldir Tibi, Batı'da yaşayan bir Müslüman olarak, Avrupa vatandaşı olmayı seçtiğini, hem İslâmi kimliğini, hem de siyasal kimliğini birleştirdiğini, dışlayıcı etnisiteyi, Avrupa ırkçılığını ve bağımsız İslâmi varlık taleplerini kabul etmemektedir. Bu çerçevede Tibi'ye göre Avrupa'da yetişen Müslüman gençlerin reddetme ve gettolaşma baskısı altında oluşları, kimlik ve kişiliklerine zarar vermektedir. Sonuç olarak Tibi'nin önerdiği 'Euro-İslâm', ne getto tarzı ne de fundamentalist bir İslâm anlayışıdır. Özetle Tibi, Avrupa anayasalarıyla uzlaşabilecek bir İslâm düşüncesinin gelişmesini arzulamaktadır (Güllü , 2006).

Uzun zamandır Tibi gibi Almanya'da yaşayan ve Türkiye Araştırmaları Merkezi'nde yöneticilik yapan Faruk Şen (2005) de 'Euro-İslâm' tartışmalarına katılmakta ve bu kavramın içeriğini beş maddede özetlemektedir. Şeriat yerine laik anlayışı benimsemek, İslâmi yaşam tarzını modern şekle uyarlamak, yaşanan ülkenin anayasasına uymak, çoğulcu demokrasiyi benimsemektir. Kısacası Şen'in önerileri de Tibi'nin görüşleriyle

benzerdir. Şen, tarafından önerilen İslam anlayışı modern değerlerle uyumludur. Batılı toplumların düşünce ve değerlerine uygun bir Müslüman kimliğine doğru bir gelişim söz konusudur.

Prof. Dr. Abduljavad Falaturi'de 'Avrupalı Müslüman' teziyle Tibi'ye benzer düşünceleri paylaşmaktadır. O, Müslümanların Avrupa'ya getirdikleri kimlikleri, düşünce tarzı, kıyafet ve yemek kültürü ve edebiyat gibi benzeri alışkanlıklarını unutmaları, dinlerini ise unutmadan Avrupa kültürünü benimsemeleri gerektiğine değinir. Böylelikle Avrupalı Müslümanların Avrupa kamuoyuna açılmalarının ve seslerinin dinlenebilme imkânını oluşması söz konusu olmaktadır (Karagöz, 2007). Diğerlerine nispeten gelenekle daha sıkı bağı olan Tarık Ramazan'da özellikle Avrupa'da doğan genç kuşağın vatanlarının Avrupa olduğu bilinciyle kendilerini 'Avrupalı Müslüman' olarak tanımlamalarını dile getirmektedir (Ramazan, 2005). Ramazan, Avrupa'da yaşayan Müslüman gençlere düşünceleriyle örneklik teşkil etmekte ve Avrupa vatandaşlığıyla Müslümanlığı birbirine uyumlu olduğunu savunmaktadır. Ona göre Müslüman gençler, yaşadıkları ana kültürün adetlerinden, modasından ve yaşam şeklinden etkilenmektedirler. Gençlerin mizah anlayışları, gerçekliği kavrama şekli, yetiştikleri Avrupa ülkesine göre değişmektedir. Bu anlamda yerel özellikler göstermektedir (Ramazan, 2005). Dolayısıyla Ramazan'ın eserlerinden yararlanan pek çok genç, kendisini rahatlıkla 'Müslüman Fransız' vatandaşı veya 'Müslüman Alman' vatandaşı olarak tanımlamaktadır (Göle, 2015). Ayrıca Ramazan, Avrupalı toplumların bütün yaşamı İslâm'a uygun olmasa bile kendimize uygun kısmıyla uyumlu yaşanabileceğini, uygunsuz kısmının ise görmezlikten gelinmesini söyler. Bu çerçevede Tarık Ramazan ve Kuzey Amerikan Fıkıh Konseyi Başkanı Taaha Cabir e-Alvani, Müslüman göçmenlere dönük olarak bir 'mini fıkıh' oluşturulmasının zorunluluğuna değinmektedirler (Korkmaz, 2011). Dinin kesin olmayan hükümlerinin zamanla değişebileceğine olan ilke çerçevesinde bugün de bunu işletilebilme imkânıyla muhtemel bazı sorunlar çözüme kavuşturula bilinir.

Alman yöneticileri de 'Euro İslâm' tartışmalarına katılmakta olup fikirlerini zaman zaman kamuoyuyla paylaşmaktadırlar. Bunlardan biri olan Hamburg Alman Doğu Enstitüsü Başkanı Udo Steinbach, 21 Şubat 1998 Bavyera Eyalet Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmasında İslamın Almanlaştırılması için bazı önerilerde bulunmaktadır. Ona göre; genç Müslümanların kolay şekilde vatandaşlığa geçmesi, minare yapımı ve ezana izin verilmesi, İslam din hocalarının Alman okullarında yetiştirilmesi (Hamuroğlu, 2001) için

gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve uygulanmaya geçilmesine çalışılmalıdır. Sonuç olarak, Avrupalı Müslüman kimliği, Alman Anayasasına ve Alman toplumunun değerlerine uyumlu bir din ve dindarlık modeli(Güllü, 2006) şeklinde tanımlanabilir.

Kaya ve Kentel'in yapmış olduğu araştırmada, Almanya doğumlu olup kendini Türkiyeli görenlerin oranı, %24.3, her ikisi görenlerin oranı %71, yalnız Avrupalı görenlerin oranı % 4.5, Fransa doğumlularda her ikisi görenlerin oranı % 83.5 ile daha fazla çıkmıştır. Kendisini Türkiyeli görenlerin oranı % 13.8'dir. (Kaya, Kentel,2005). İlk kuşak göçmenler azınlık psikolojisi içerisinde gettolaşmış Türk mahallelerinde bir alanda yaşama çabası içerisinde olmuşlardır. Hâkim kültürle temasları çok sınırlı olmuş, dil öğrenme düzeyleri ise oldukça sınırlı olmuştur. İkinci kuşak göçmenlerde bu durum nispeten birinci kuşağa göre farklılaşmıştır. Artık hâkim kültürle temas daha da artmış ve bundan dolayı da ekonomi, eğitim gibi alanlarda nispeten bir gelişim sağlanmıştır. Dil öğrenmeyle birlikte dikey yönde sınıfsal düzeyde bir yükselme söz konusu olmuştur. Üçüncü kuşak, birinci kuşakla bazı noktalarda benzer kültürel özellikler taşısa da, iki kültüre de kendilerini eşit mesafede hissetmektedirler. Bir kısım üçüncü kuşaktakiler ve sonraki kuşaklarda köken kimliklerinden ötürü herhangi bir problemle karşılaşmamak için köken kültürleriyle aralarına mesafe koymaktadırlar (Çoştı, 2016).

Fransa'da yapılan araştırmada genç kızların %55.6'sı, erkeklerin % 52.2'si yalnızca ara sıra dini vecibeleri yerine getirdiklerini, % 23'lük bir oran bunu düzenli olarak uyguladıklarını ifade etmiştir. Bu çalışmada dini kimliğin semboller üzerinden devam ettirildiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, ikinci kuşakta dini inanç ile sosyal hayat arasında net bir ayırım yapıldığını ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle, Türk gençleri açısından dini inancın gündelik hayat üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir. Laiklik ilkesinin dini değerler üzerinde güçlü etkisinden bahsedilebilir (Akıncı, 2014). Başka bir araştırmada %87.3 oranında katılımcı Danimarka Devletine ve yasalarına bağlı olduğunu ve düzen açısından evrensel değerler olarak kabul ettiğini dile getirmiştir (Özmen, 2012). Türklerin laik sisteme alışkın oluşları Danimarka gibi bir ülkede yasalara karşı çok fazla uyumsuzluk göstermemektedirler. Bundan dolayı muhafazakâr eğilimli oluşlarına rağmen radikal dini örgütlerle göçmen Türklerin ilgisi ve ilişkisi zayıf kalmıştır. Örneğin karikatür krizinde İslam dünyasında şiddetli tepkiler verilmesine ve ölüm vakıaları yaşanmasına karşın Danimarka'da bu duruma karşılık demokratik tepkiler verilmiştir(Özmen, 2012).

III.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmamızda bireyin kendisini oluşturan kimlik olgusuna Avrupa’da yaşayan Türk göçmenler bağlamında değindik. Avrupa bağlamında üç farklı kimlik türünün geliştiği söylenebilir. Bu kimlikler kültürel, siyasal ve dinsel düzlemde gelişmektedir. Birincisi, kültürel anlamda gelişen ‘melez kimlik’tir. Etkileşimin yoğunluğuna göre bu kimlik kendi içerisinde de değişiklik gösterebilmektedir. Diğer bir kimlik çeşidi ise anavatana bağlı olarak gelişen ‘diyasporik kimlik’tir. Bu kimlik türü daha çok siyasete ilişkin olup, son dönemde gelişen iletişim ve ulaşım imkânları, diyasporik özneye etkin olma imkânı vermiştir. Son olarak dinsel olarak gelişen kimlik türü olan ‘Avrupalı Müslüman Kimliği’dir. Bu kimlik türünün en temel özelliği, Müslümanların modern Avrupa kültürüyle uzlaşma içerisinde yaşamasıdır. Avrupa’da Kiliseye karşı uzun süren mücadele sonucunda kazanılan ve uygulanan seküler yasaların Türk göçmenlerin benimsemesi ve bu çerçevede bir yaşam formunun oluşturulması isteğini içerir. Tarihsel ve kültürel bazı dinsel geleneklerin bir tarafa bırakılması ve modern dünyaya eklenme çabası bu kimliğin ana özelliği olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AKINCI, M. A. (2014). “Fransa’daki Türk Göçmenlerin Etnik ve Dini Kimlik Algıları”, *Bilig*, sayı: 10, (29-58).
- ALSAYYAD, N. (2004). Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam: Kimlik ve Kültür Söylemleri Üzerine.*Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam*. Ed: AlSayyad,N ve Castells,M., Çev: Savan, Z. İstanbul: Everest Yayınları.
- ANDERSON, B. (1993). *Hayali Cemaatler : Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. trc. İskender Savaşır. İstanbul : Metis Yayınları.
- ANIK, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul : Açılımkitap.
- ATAMAN, B. (2012). *Kozmopolitan Hayatlar, Diasporik Kimlikler*, 2. bs., İstanbul:Libra Kitap.
- AYDIN, S. (1999). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- AYDIN, Ş. (2011). *Vertrauensbildende Maßnahmen der Muslime und Muslimischen Gruppierungen in Deutschland*. Avicenna.
- BAŞER, B. (2013).*Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç’te İkinci Kuşak Göçmenler*. İstanbul: İletişimYayınları.
- BİLGİN, N.(2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşına Kitaplar.
- BİLGİN, N.(1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- BİRKÖK, M. C. (1994). *Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- CAMERON, J. E. (2004) A Three-Factor Model of Social Identity, Self and Identity, 3:3, 239-262.
- ÇOŞTU, Y. (2016). "Göçmenlerin Kimlik Arayışı –Avrupalı Türkler Örneği–", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 533-546.
- DUFOIX, S. (2011). *Diasporalar*. çev. Işık Ergüden, İstanbul : Uluslararası Hrant Dink Vakfı.
- ERDENİR, B.(2005). *Avrupa Kimliği: Pan-milliyetçilikten Post-milliyetçiliğe*. Ankara:Ümit Yayıncılık.
- ERSOY, İ. (2008). *Diaspora ve Kimlik: Eskişehir ve İstanbul'da Yaşayan Kırm Tatarları'nda Çoklu Kültürel Kimliğin İfade Alanı Olarak 'Tepreş'*. (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- GELEKÇİ, C., KÖSE, A. (2011). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- GÖKER, G. (2015). *Göç Kimlik Aidiyet; Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*, Konya: Literatür Academia.
- GÖLE, N. (2015). *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜLEÇ,S.,SANCAK, H.Ö. (2009). "Göç, Kimlik ve Aidiyet: Almanya'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler Açısından Bir Analiz". *Küresel Diyalog Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı*.ss. 2854-2866.
- GÜLLÜ, İ. (2006). Gençlik Dindarlığı: Almanya'daki III. Kuşak Türk Gençleri Örneği. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Ed. Günay,Ü. ve Çelik, C. Adana: Karahan Kitabevi.
- GÜNEY, S., PEKMAN, C., KABAŞ, B. (2013). Sokaklardan Club'lara: Alman-Türk Gençliğinin Müzik Serüveni. *Sosyoloji Dergisi*. 3:27.
- HAMUROĞLU, A. (2001). *Alman İslamı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- JENKINS, R. (2002). "Categorization: Identity, Social Process and Epistemology", Sage Publications, Vol. 48, No.3, s. 267-280.
- KARAGÖZ, R. (2007). *Almanya Yeni Yurt Son Göçün Anatomisi*. İstanbul: Fide Yayınları.
- KARATAŞ, A. (2006). *Almanya'daki Türkiyeli Göçmenler Özelinde Asimilasyon ve Entegrasyon*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYA, A. (2000). *Berlin'deki Küçük İstanbul, Diasporada Kimliğin Oluşumu*. İstanbul: Buke Yayınları.
- KAYA, A.(2007). *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık.
- KAYA, A.(2009). Almanya'daki Türkler ve Türkiye'deki Almanlar - Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları. (<http://www.konrad.org.tr/Migration%20tr/081-094.pdf>)
- KAYA, A., KENTEL,F. (2005). *Euro Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi?*.İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KILINÇ, N. (2014). Second-Generation Turkish-Germans Return 'Home': Gendered Narratives of (Re-)negotiatedIdentities.

<https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=mwp78.pdf&site=252> (Erişim Tarihi, 5 Nisan 2018).

- KORKMAZ, A. (2011). *Göç ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- LACAN, J.(2001).“The Mirror Stage as Formative of the Function of the I as Revealed in Psychoanalytic Experience” *The Norton Anthology of Theory and Criticism*.Ed. Vincent B. Leitch et al. New York: W. W. Norton & Company, pp.1285-90.
- ÖZMEN, N. (2012). *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- PERŞEMBE, E. (2005). *Almanya’da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- POPP, M., GEZER, Ö. and SCHEUERMANN, C. (2011). “German Turks Struggle to Find Their Identity” (<http://www.spiegel.de>. (Erişim Tarihi, 3 Mart 2018).
- RAMAZAN, T. (2005). *Avrupalı Müslüman Olmak*. İstanbul: Anka Yayınları.
- SAFRAN, W. (1991). *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Volume 1, Number 1.
- SAİD, E.(2000). *Kış Ruhü- Sürgün Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- SMİTH, A. D. (2007). *Milli kimlik*. çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul : İletişim.
- SUBAŞI, N. (2005). Geçmiş bir Kimlik Tartışması: Euro İslam. *Karizma*. 24.
- ŞAHİN, B. (2010). “Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme”, *Bilgi*, Sayı: 55, ss. 103- 134.
- ŞEN, F. (2005). Almanya’daki Türkler- Entegrasyon ve Gettolaşma, Çevrimiçi): <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf> (Erişim Tarihi, 1 Haziran 2018).
- ŞİMŞEK, S. (2002). Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri. *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3.
- TAJFEL, H. & TURNER, J. C. (1986). “The social identity theory of inter-group behavior”. In S. Worchel & L. W. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chigago: Nelson-Hall.
- TİBİ, B. (2004). Avrupa’daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslâm ile Gettolaşma Arasında. *Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam*. Çev. Savan, Z. İstanbul: Everest Yayınları.
- YAZGAN, P. (2010). *Danimarka’daki Türkiye Kökenli Göçmenlerin Aidiyet ve Kimlikleri*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

AİLE VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE AMATÖR ÇALGICILAR FESTİVALİ

Duygu SÖKEZOĞLU ATILGAN¹

Atıf/©: Atılğan, Duygu Sökezoğlu (2018). Aile ve Öğretmen Görüşlerine Göre Amatör Çalgıcılar Festivali, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 247-266

Özet: Amatör müzik eğitiminin amacı, bireyi sanatçı yapmak değil; bireylerde müzik zevki gelişimine yardımcı olmak ve bireylere olduğu kadar toplumun ve o toplumun kültürünün gelişimine de katkıda bulunmaktır. Amatör müzik eğitiminin yayılması, gelişebilmesi ve herkesin amatörce müziğe yönelmesi için mesleki müzik eğitimi veren kurumlara görevler düşmektedir. Mesleki müzik eğitimi veren kurumlar, amatör müzik eğitiminin mesleki müzik eğitimi desteklediğini unutmamalı ve bu konuda amatör müzisyenlere yönelik şenlik, festival, çalıştay vb. etkinlikler düzenleyerek bu eğitimi desteklemelidir. Amatör müzik eğitiminin mesleki müzik eğitimi veren kurumlarca desteklenmesinin gerekliliğine inanan Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, ilk “Amatör Çalgıcılar Konseri”ni 2007 yılında gerçekleştirmiştir. 2007 yılından günümüze kadar gelişerek gelen ve bir festival kimliği kazanan konserler, müzik eğitimine, özellikle de Afyonkarahisar’daki amatör müzik eğitimine çok büyük katkılar sağlamıştır.

Bu araştırmada, Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı tarafından 11 yıldır düzenli olarak yürütülen “Amatör Çalgıcılar Festivali” ne katılan öğrencilerin müzik öğretmenleri ve ailelerine festival ve festivalin kazanımları hakkında açık uçlu bir anket uygulanmış ve elde edilen veriler değerlendirilerek bir takım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Amatör Müzik Eğitimi, Festival, Amatör Çalgıcılar Festivali

---

Makale Geliş Tarihi: 01.11.2017// Makale Kabul Tarihi: 14.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

*Dr. Öğr. Ü., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, e-posta: duyugusokez@aku.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2755-4225

Amateur Instrumentalists Festival According to Family and Teacher's Views

Citation/©: Atilgan, Duygu Sökezoğlu (2018). *Amateur Instrumentalists Festival According to Family and Teacher's Views, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 247-266*

Abstract: *The aim of amateur music education is not to make the individual artist; to help the development of music taste to individuals and contribute to the development of society and the culture of that community as much as individuals. Duties are devoted to institutions that provide professional music education in order to spread and develop amateur music education and to direct everyone to amateur music. Organizations that provide professional music education should not forget that amateur music education supports professional music education and in this respect they should support this training by organizing such activities as festivals, workshops etc. for amateur musicians. The State Conservatory of Afyon Kocatepe University believed in the necessity of supporting the education of amateur music by institutions providing professional music education and carried out the first "Amateur Instrumentalists Concert" in 2007. The concerts, which have developed from the year 2007 to the present day and won a festival identity, made a great contribution to music education, especially to amateur music education in Afyonkarahisar.*

In this research, an open-ended questionnaire about the acquisitions to the music teachers and their families and the participants of the "Amateur Instrumentalists Festival" organized regularly by the State Conservatory of Afyon Kocatepe University for 11 years has been carried out and a number of suggestions have been made by evaluating the obtained data.

Keywords: *Amateur Music Education, Festival, Amateur Instrumentalists Festival*

I. GİRİŞ

Aydınlık bir toplum için özgüvene sahip, yaratıcı ve sağlıklı olarak yetiştirilmiş bireylerin varlığına olan ihtiyaç bilinen bir gerçektir. Böyle bireyler yetiştirmenin ön koşullarından biri olan “eğitim” kavramının önemi, içinde bulunduğumuz yüzyılla birlikte daha da ön plana çıkmıştır. Eğitim, bireyin bilgi ve becerileri kazanmada gösterdiği davranış değiştirme

sürecidir. Bireyin yetenek ve yaratıcılığının ortaya çıkarılması ve geliştirilmesinde eğitimin rolü tartışılmaz ve sorgulanmazdır.

Çağdaş eğitim günümüzde, yalnızca bireyin belli bir yaş dönemini kapsayan örgün eğitim sürecini değil, bireyin tüm hayatını içine alan beşikten mezara uzun bir süreci kapsamaktadır (Akgül Barış, Ece ve Sarısözen Doğan, 2016: 1162). Bu süreç içerisinde bireyin eğitim kurumlarından ve çevresinden aldığı eğitimin niteliği, bir ülkenin çağdaş bir toplum olmadaki yerini belirlemede önemlidir. Bunun için de üreten, düşünen, araştıran, sorgulayan, yaratan, kendine güvenen, kültür düzeyi yüksek bireylerin yetişmesi, o ülkedeki eğitimin, bireye en etkili ve verimli yollarla kazandırıldığına göstergesidir. Bu yollardan biri, bireyin gelişiminde büyük bir yer tutan ve sanatın önemli kollarından biri olan müzik eğitimidir.

Müzik eğitimi, bireyin müziksel algılamasını farklılaştırmalı ve geliştirmeli, müzik dinleme alışkanlıklarını değiştirmeli, farklı müzik türlerini tanıtır ve bireye farklı bir bilinç kazandırmalıdır. Ülkemizde son yıllarda hızlı bir şekilde ekonomik, sosyal, kültürel yönlerde değişim ve gelişim ortamı yaşanmaktadır. Bu değişim ve gelişmeye bağlı olarak radyo, televizyon, internet ve diğer kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler, müzikle ilgili yayınların çoğalması, müziksel etkinliklerin ve müzik türlerinin çoğalması yeni müziksel ihtiyaçların belirmesine ve müziksel beklentilerin oluşmasına neden olmaktadır. Bireyi müzik eğitimi içerisinde bu değişimlerden ve gelişmelerden haberdar etmek, müziksel yaşantısını geliştirmek gerekir. Müzik eğitimi bu amaçlar doğrultusunda, aslında bir bütün olmakla birlikte çeşitli kollar ve dallara ayrılır; ama temelde genel, mesleki ve amatör olmak üzere üç ana amaca yönelik düzenlenip gerçekleştirilir (Karakoç ve Şendurur, 2015: 278). Genel müzik eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve liselerde kimseyi kimseden üstün tutmadan her öğrenciye yönelik bir eğitimidir. Mesleki müzik eğitimi, müziği meslek olarak seçen ve mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda eğitim alan bireylere yönelik verilen bir eğitimidir. Amatör yani özengen müzik eğitimi ise, isminden de anlaşılacağı gibi özenmekten türeyen bir kelime olup, müziğe amatörce ilgilenen bireylere verilen bir eğitimi kapsamaktadır. İşlevleri ayrı olsa da bu üç tür sürekli etkileşim halindedir. Öyle ki amatör müzik eğitimi, müziğe amatörce ilgilenen bireylere verilen bir eğitim olmasından, genel müzik eğitimi alan bireylere dayalı, biryandan da mesleki müzik eğitimine hazırlayıcı konumdadır. Bundan dolayı amatör müzik eğitimi için genel müzik eğitimini destekler, mesleki müzik eğitimine ise kaynak oluşturur diyebiliriz.

Amatör/özengen müzik eğitiminde, müziği izleyip dinleyerek tüketen ya da kullanan kitleler yerine, müziği herhangi bir maddi karşılık beklemezsiniz, yalnızca zevk ve doyum sağlamak için yaparak yaşayan ve bunu adeta kendisi için bir yaşam tarzına dönüştüren müzikseverler yetiştirmeye dönük bir strateji uygulanır. Müziksel öğrenmenin son derece kalıcı olduğu bu tür uygulamalarda, özengen (özenmen) bireyin ilgisi, isteği, yatkınlığı ve yeteneği doğrultusunda ve ölçüsünde gelişerek etkin katılımında bulunması ve doyum sağlaması esastır (Uçan, 1997: 32). Özengen müzik eğitimi zorunlu bir eğitim olmadığı için herkes yaşı, mesleği, düzeyi ne olursa olsun bu eğitimden yararlanabilir. Bu eğitim, bireylerin ilgi ve yatkınlıklarıyla şekillenen bir eğitimidir (Hancıoğlu, 2010: 10). Bilir ve Taş (2014: 320), Bursa ilindeki müzik kurslarının, özengen müzik eğitimi olarak kendisini geliştirmiş öğrencileri mesleki müzik eğitimine yönlendirme durumlarını inceledikleri çalışmada; müzik sevgisi oluşturabilmek adına kendi isteği doğrultusunda her yaşta bireylerin, amatör (özengen) müzik eğitimi alabildiğini ve amatör müzik eğitiminin, örgün eğitimin yanında yaygın eğitimde de büyük önem taşıdığını vurgulamışlardır. Türkmen (2017: 15) ise amatör müzik eğitimiyle ilgili şunları söylemektedir: Bireylerin çeşitli yönlerini besleyen, kültürel, toplumsal ve psikolojik yönlerinin gelişimine yardımcı olan, boş zamanlarını değerlendirmelerinde nitelikli bir uğraş alanı olarak onları zararlı alışkanlıklardan alıkoyan, başarıya ve özgüven duygusunu aşılaman bir müzik eğitimi türüdür.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu güne kadar Türkiye’de amatör müzik eğitimi varlığını ve etkinliğini kesintisiz sürdürmüştür. Bu yıllardan itibaren halkevleri, bilim ve sanat dershaneleri, özel müzik okulları vb. gibi kurumlarda müzik kursları açılmış ve çeşitli müzik toplulukları oluşturulmuştur. Günümüzde de bu kurumlarda ya da bireysel olarak verilen dersler aracılığıyla amatör müzik eğitimi çalışmaları sürdürülmektedir (Ördekci, 2016: 7).

Mithat Fenmen, amatör müzikçilerle ilgili olarak şöyle söylemektedir: “Profesyonel sanatçı, sanatını satmakla yaşamını kazanır. Amatörler ise sanatı zevk için ve kazanç beklentisi olmaksızın yaparlar” (Say, 1993: 82).

Amatör müzik eğitiminin yayılması, gelişebilmesi ve herkesin amatörce müziğe yönelmesi için mesleki müzik eğitimi veren kurumlara görevler düşmektedir. Mesleki müzik eğitimi veren kurumlar, amatör müzik eğitiminin mesleki müzik eğitimini desteklediğini unutmamalı ve bu konuda

amatör müzisyenlere yönelik şenlik, festival, çalıştay vb. etkinlikler düzenleyerek amatör müzik eğitimini desteklemelidir. Amatör müzik eğitimini destekleyerek aslında mesleki müzik eğitimini de desteklediğinin bilincinde olan Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, ilk “Amatör Çalgıcılar Konseri”ni 2007 yılında gerçekleştirmiştir. 2007 yılından günümüze kadar konserler kesintisiz sürdürülmüş ve 5. konserlerden sonra etkinlik “festival” ismiyle devam ettirilmiştir. Zaman içerisinde gelişen etkinlik müzik eğitimine, özellikle de Afyonkarahisar’daki amatör müzik eğitimine çok büyük katkılar sağlamıştır. Düzenlendiği ilk yıl 14 katılımcının sahne aldığı etkinliğin ikincisine 31, üçüncüsüne 42, dördüncüsüne 47, beşincisine 69 amatör müzisyen katılarak bireysel performans sergilemiş; bunun yanında orkestra ya da ikili üçlü gruplar halinde performanslar da sergilenmiştir. Bu performanslar da dikkate alındığında katılımcı sayısı artmaktadır. Katılımcı sayısının katlanarak artması ve beşinci konserlere Isparta, Denizli, Çanakkale gibi farklı illerden de katılımcıların gelmesi üzerine, Düzenleme Kurulu konserlerin “Festival” ismiyle devam etmesine karar vermiştir. Altuncısından itibaren ulusal boyuta taşınan konserler festival kimliği de alarak geniş bir katılımcı kitlesine sahip olmuştur. Altıncı festivale 161, yedinci festivale 117, sekizinci festivale 51, dokuzuncu festivale 87, onuncu festivale 74 ve on birinci festivale de 160 amatör müzisyen katılmıştır. Yine bu konserlerde de orkestra ve ikili üçlü gruplar halinde performanslar yer almıştır. Festival kimliği almasıyla birlikte Danışma ve Değerlendirme Kurulu oluşmuş ve festivallere her sene farklı üniversitelerden çok değerli hocalar gelip bütün katılımcıları büyük bir özenle dinleyip değerlendirmişlerdir. Yurt genelinde bir katılımcı kitlesine sahip olan konserlere İstanbul, Ankara, İzmir, Kütahya, Denizli, Bolu, Uşak, Çanakkale, Isparta, Kayseri, Eskişehir, Samsun, Konya/Akşehir, Kayseri gibi illerimizden katılımcılar gelerek performans sergilemişlerdir. Bu kadar çeşitli kentlerden katılımcıların olması, yapılan işin ciddiyetinin ve gerekliliğinin de bir göstergesi sayılabilir.

Festivalin amaçları arasında, amatör olarak çalgı çalanların kendilerini ifade etmelerine ve emeklerini sergileyebilecekleri bir fırsat tanımak, amatör olarak müzikle uğraşanların yaygınlaşmasını sağlayarak ulusal kültüre katkıda bulunmak, özellikle çocukları modern çağın teknoloji bağımlılığından sıyrarak onların yeni uğraşlara yönelmelerine yardımcı olmak ve bireysel, sosyal, kültürel gelişimlerine katkıda bulunmak, Afyonkarahisar’da daha fazla çocuğu ve genci bir enstrümanla tanıştırmak

ve sadece Afyonkarahisar’da değil tüm yurt genelinde yayılarak bilinen ve adından söz edilen bir festival haline gelmek sayılabilir.

Ülkemizde, özellikle de son yıllarda amatör müzik eğitiminin önemi, bireyler üzerindeki etkileri, amatör müzik eğitimi veren kurumlar, amatör müzik eğitiminden mesleki müzik eğitimine geçiş gibi amatör müzik eğitimiyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Geniş bir yelpazeye sahip olan bazı çalışmalar yılına göre aşağıda sıralanmıştır. Karakoç ve Şendurur (2015), “İlköğretim Okullarında Özengen Müzik Eğitiminin Öğrencilerin Müziksel Davranışlarına Yansımaları” adlı çalışmada, özengen müzik eğitimi alan ilköğretim öğrencilerinin müzik zevklerinin değişmeye ve gelişmeye başladığını saptamışlar; öğrenci velileri ile yapılan görüşmeler sonucunda, öğrencilerin evde kendi müzik arşivlerini oluşturmaya başladığını tespit etmişlerdir. Akgül Barış, Ece ve Sarısözen Doğan’ın (2013) amatör müzik eğitimi alan bireylerin katıldığı “Bolu Genç Müzisyenler Şenliği”ni anlatan çalışmasında, amatör müzik eğitiminin önemi vurgulanmış, şenliğe katılan öğrencilerin aileleri ile görüşmeler yapılarak bu etkinliğin çocuklar üzerinde, gerek müziksel gerek sosyal, gerekse duyuşsal olarak olumlu etkiler yarattığı ortaya koyulmuştur. Uyan (2012), amatör müzik eğitimi alan ve almayan ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin akademik başarıları ve okula yönelik tutumlarını karşılaştıran araştırmasında, amatör müzik eğitiminin akademik başarıyı ve okula yönelik tutumu olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Yıldırım Orhan (2012), “Yetişkin Öğrencilere Uygulanan Amatör Çalgı Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı makalesinde, 22 yaşından sonra müziğe amatör olarak eğilen yetişkin öğrencilerin eğitimleri esnasında karşılaşılan fiziksel ve psikolojik sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durmuş ve çalışmanın sonucunda, yetişkin öğrencilerin çalgılarını çalarken kemik ve kas ağrılarının olduğu, ders dışı sohbetlerin psikolojilerini olumlu yönde etkilediği, ders dışı sohbetler yardımıyla öğretmenleri ile daha yakın ilişki kurdukları, bu yakınlığın ders stresini azalttığı ve çalgıdaki rahatlıklarını artırdığı görüşleri ortaya çıkmıştır. Yavçin (2011), ilköğretim öğrencilerinin özengen çalgı eğitimi konusundaki yönelimlerini belirleyebilmek amacıyla yapmış olduğu çalışmada, özengen çalgı eğitimi alma durumunun ailelerin sosyoekonomik ve sosyokültürel düzeyleri ile anlamlı derecede ilişkili olduğunu, çalışma kapsamındaki öğrencilerin çoğunun imkânları olması halinde çalgı eğitimi almak istediklerini, özengen çalgı eğitimi alma durumunun öğrencilerin dinledikleri müzik türleriyle de ilişkili olduğunu saptamıştır. Karan (2011),

özengen müzik eğitimi veren kurumlarda alınan çalgı eğitiminin öğrencilerin mesleki yönelimlerine katkısını inceleyen çalışmada, özengen müzik eğitimi alan öğrencilerin aldıkları çalgı eğitimi ile kendilerine olan güvenlerinin arttığı, bu öğrencilerin çalgı eğitimi ile beraber kendi dinledikleri müzik dışındaki müzik türlerini de merak etmeye ve dinlemeye başladıklarını ve bu öğrencilerin ilerde müziğe meslek olarak yönelme düşüncesinde olduklarını saptamıştır.

Özengen müzik eğitimi veren kurumlardaki eğitim anlayışları ve yönetim sistemlerini, bu kurumların plan ve programlarını, bu kurumlarda öğretmen seçimlerinin nasıl yapıldığını ve öğrencilerin beklentilerini tespit edebilmek amacıyla yaptığı araştırmasında ise Hancioğlu (2010), özengen müzik eğitimi veren kurumlarda ortak bir eğitim anlayışı ve öğretim programı olmadığını, ortak bir öğretim programı ve eğitim anlayışı olsa bile denetimlerin sadece yönetim tarafından zaman zaman yapıldığını, yönetimin, kurumlarda çalışacak kişileri genellikle mesleki deneyimlerine bakarak aldığını fakat bu kurumların ticari kaygı taşımasından dolayı mesleğinde etkin olmayan lisans öğrencilerine de öğretmenlik yaptırdığını ortaya koymaktadır.

Amatör müzik eğitimi konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında bir kısmında amatör müzik eğitiminin önemi ve bireye sağladığı faydalar, bir kısmında da özengen müzik eğitimi veren kurumların eğitim anlayışları ve müziğin, bu kurumlarda ders alan öğrenciler üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Bu çalışmada da, amatör müzik eğitimi ve önemine, son yıllarda amatör müzik eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalara ve “Amatör Çalgıcılar Festivali”nde sahne almanın bireye kazandırdıklarına yer verilmiştir.

A. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; amatör müzik eğitimi ve önemi hakkında bilgi vermek, son yıllarda amatör müzik eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalara değinmek ve “Amatör Çalgıcılar Festivali” katılımcılarının müzik öğretmenleri ve ailelerinin festival hakkındaki görüşlerine yer vermektir.

II. YÖNTEM

A. Araştırmanın Modeli

Araştırma, genel çerçevesi, amacı ve yöntemi bakımından tarama modelini esas alan betimsel bir çalışmadır. “Betimleme yöntemi, olayların, olguların,

nesnelerin, kurumların veya çeşitli durumların ne olduklarını veya belli özelliklerinin neler olduğunu ortaya çıkarma işlemleridir” (Cebeci, 2010: 7). Araştırmada veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Arslantürk (1995) anketi “bir problemle ilgili olarak çeşitli kimselerin bilgi, tecrübe ve düşüncelerini almak için yapılan soruşturma” (Akt: Cebeci, 2010: 93) olarak tanımlamaktadır.

Çalışmada, 10. ve 11. Amatör Çalgıcılar Festivali’ne katılan ve gönüllü olarak soruları yanıtlayan müzik öğretmenleri ve ailelere; katılımcıların festivale karşı tutumları, ailelerin ve müzik öğretmenlerinin festivale karşı tutumları, festivalin bireye kazandırdıkları ve festival hakkında görüşlerini almak üzere 10 sorudan oluşan açık uçlu bir anket uygulanmıştır. Açık uçlu sorular; önceden cevabı kestirilemeyecek, çok değişik cevaplar alma olasılığı yüksek olan durum için ya da cevabın özgürce oluşturulması istenen durumlarda kullanılan bir soru tipidir (Gökçe, 2004: 95). Çalışmada anketi gönüllü olarak 18 müzik öğretmeni ve 42 aile cevaplandırmıştır.

B. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 10. ve 11. Amatör Çalgıcılar Festivali’ne katılan müzik öğretmenleri ve aileler; örneklem grubunu ise, gönüllü olarak anket sorularını cevaplandıran 18 müzik öğretmeni ve 42 aile oluşturmaktadır.

III. BULGULAR VE YORUMU

Araştırmada, festival katılımcılarının aileleri ve müzik öğretmenlerine açık uçlu bir anket uygulanmıştır. Ankette ilk iki soruda müzik öğretmenlerine ve ailelere farklı sorular yöneltilmiş, üçüncü sorudan itibaren diğer sorular ortak sorulmuştur. Hazırlanan ankette 10 soru yer almaktadır. 10. soru festivalin gelişimi için öneri niteliğinde olduğundan bu soruya çalışma kapsamında yer verilmemiştir. Aşağıda 10. soru dışındaki soruların yanıtları değerlendirilmiş ve verilen yanıtlar doğrultusunda ortak görüşler belirlenmiştir.

Soru 1. (Müzik Öğretmenleri) Bu etkinliğe kaç yıldır katılıyorsunuz?

Tablo 1. Müzik öğretmenlerinin etkinliğe katılma durumları

İlk katılım	2. katılım	3. katılım	7. katılım	8. katılım	9. katılım
9 müzik öğretmeni	5 müzik öğretmeni	1 müzik öğretmeni	1 müzik öğretmeni	1 müzik öğretmeni	1 müzik öğretmeni

Tablo 1 incelendiğinde, 18 müzik öğretmeninden dokuzunun etkinliğe ilk defa katıldığı, geriye kalan 9 müzik öğretmenin de etkinliğe birden fazla katıldığı görülmektedir. Etkinliğe 7 ve üzerinde katılan 3 müzik öğretmeni mevcuttur. Festival ismini duyurdukça dışarıdan gelen ve etkinliğe yeni katılan müzik öğretmenlerinin yanında, festivali benimseyen ve neredeyse her sene katılan müzik öğretmenleri de bulunmaktadır. Sahne deneyiminin önemini bilen müzik öğretmenlerinin, özellikle de amatör müzisyenler için sağlanan böyle fırsatı kaçırmak istemedikleri düşünülmektedir.

Soru 1. (Aileler) Bu etkinliğe daha önce katıldınız mı?

Bu soruya 17 aile evet, 25 aile de hayır cevabını vermiştir. Buradan da festivali belli bir kesimin benimsediği bunun yanında her geçen yıl sesini duyuran festivalin farklı bireyleri de ağırladığı sonucuna varabiliriz. Her yıl yeni katılımcıların olması festivale yeni soluklar getirmekte, festivalin giderek yaygınlaşmasına da sebep olmaktadır.

Soru 2. (Müzik Öğretmenleri) Etkinliğe kaç öğrenciniz katılıyor?

Tablo 2. Müzik öğretmenlerinin etkinliğe katılan öğrenci sayısı

Müzik öğretmeni sayısı	Müzik öğretmenin öğrenci sayısı
4 müzik öğretmeni	1 öğrenci
5 müzik öğretmeni	2 öğrenci
2 müzik öğretmeni	3 öğrenci
1 müzik öğretmeni	4 öğrenci
1 müzik öğretmeni	7 öğrenci
3 müzik öğretmeni	8 öğrenci
1 müzik öğretmeni	11 öğrenci
1 müzik öğretmeni	16 öğrenci

Tablo 2'yi incelediğimizde, etkinliğe bir öğrenciyle katılan müzik öğretmeni sayısının 4 olduğu, diğer müzik öğretmenlerinin etkinliğe birden fazla öğrenciyle katıldığı görülmektedir. Bir müzik öğretmeni 16 öğrenciyle, bir

müzik öğretmeni de 11 öğrenciyle etkinliğe katılmaktadır. Diğer müzik öğretmenlerinin de öğrenci sayıları oldukça etkileyicidir. Buradan da müzik öğretmenlerinin amatör öğrencilerini bu etkinliğe özel hazırladığını düşünebiliriz. Mesleki müzik eğitiminde sahneye çıkmak ne kadar önemliyse, tecrübe kazanmak, özgüven geliştirebilmek, verilen emeğin karşılığı olarak sahneye çıkmak da amatör müzik eğitiminde o kadar önemlidir. Festivale katılan müzik öğretmenlerinin de öğrenci sayılarına bakıldığında, bu bilinçle hareket ettikleri düşünülmektedir.

Soru 2. (Aileler) Bu etkinliğe katılanın neyi oluyorsunuz?

Bu soruda anketi cevaplandıranların büyük bir çoğunluğunun anne ya da baba olduğunu öğreniyoruz. Anne ve baba dışında anketi cevaplandıranlar arasında bir teyze, bir dede, bir kuzen ve bir de çocuk gelişimi sorumlusu yer almaktadır. Anketi cevaplandıranlar, katılımcıların birinci dereceden yakınlarıdır. Katılımcıları yakından tanıyan ve takip eden kişilerdir. Bundan dolayı bu etkinliğin katılımcılar üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu ya da olacağını iyi değerlendirebilen kişiler oldukları düşünülmektedir. Anketi cevaplandıranlar arasında bir de çocuk gelişimi sorumlusu yer almaktadır. Etkinliğe bir çocuk gelişimi sorumlusunun da gelmesi dikkat çekicidir.

Üçüncü sorudan itibaren diğer sorular ortak sorulmuş, cevaplarda hem müzik öğretmenlerinin hem de ailelerin görüşlerine yer verilmiştir.

Soru 3. Öğrencinizin/çocuğunuzun bu etkinliğe katılımını neden istediniz?

Öğrencilerinizin bu etkinliğe katılımını neden istediniz sorusuna müzik öğretmenleri: *Kendileri gibi amatör müzisyenlerle bir araya gelmeleri, motivasyonlarının artması, özgüvenlerinin gelişmesi, sosyalleşmeleri, sahne heyecanı tatmaları ve sahne tecrübesi kazanmaları, topluluk önünde çalmaları, çaldıkları enstrümanı sevmeleri, kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak, profesyonel müzisyenlerle empati kurabilmeyi öğrenmeleri, çalışmalarının sonuçlarını ve kazanımlarını öğrenmeleri, çalışmalarını sergilemeleri ve konservatuvarı tanımaları şeklinde cevap vermişlerdir.*

Bu soruyu ailelerin büyük çoğunluğu; *kişisel gelişimi, özgüven gelişimi, kendine güven, sosyalleşmesi, kendini ispatlaması, müzikle daha yakından ilgilenmesi ve tecrübe edinmesi şeklinde cevaplandırmıştır. Bir kısım aile de; sanatsal bir ortamda bulunması, cesaretinin gelişmesi, deneyim yaşaması, değişik müzik çalgılarını tanınması, eğlenmesi, disiplin kazanması, toplum*

içinde çalması, yıl boyu yaptığı çalışmaların sonucunu görmesi, başka performanslar da seyretmesi, farklı enstrümanlar ve insanlar tanınması, emeklerini sergilemesi şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Müzik öğretmenleri ve aileler öğrencilerinin/çocuklarının etkinliğe katılımını neden istediniz sorusuna; özgüven gelişimi, kişisel gelişimleri, tecrübe kazanmaları, topluluk önünde çalmaları, çalışmalarını sergilemeleri, farklı enstrümanlar tanınmaları şeklinde ortak cevaplar vermişlerdir.

Soru 4. Öğrencinizin/çocuğunuzun bu etkinliğe karşı tutumu nasıl?

Bu soruda müzik öğretmenlerinin büyük çoğunluğu; öğrencilerinin istekli, mutlu ve heyecanlı olduğunu belirtmiş, diğer bir kısmı da öğrencilerinin olumlu bir tutum sergilediklerinden bahsetmiştir. İki müzik öğretmeni de öğrencilerinin başta korktuklarını ama sonradan alıştıklarını ifade etmişlerdir.

Ailelerin verdiği cevaplar incelendiğinde büyük bir çoğunluk çocuklarının etkinliğe karşı olan tutumlarını; istekli, ilgili, hevesli, heyecanlı, mutlu, olumlu şeklinde sıralamışlar, birkaç aile de çocuğunun etkinlikten memnun olduğunu, etkinliği önemseydiğini, sosyal gelişimi için önemli olduğunu ifade etmiştir. Sadece bir aile çocuğunun etkinlikle ilgili düşüncesini “gereksiz buluyor” şeklinde belirtmiştir.

Hem müzik öğretmenlerinin hem de ailelerin verdiği cevaplar incelendiğinde, katılımcıların etkinliğe karşı tutumlarının istekli, mutlu, heyecanlı ve olumlu şeklinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların etkinlikten memnun kaldığı ve olumlu bir tutum içinde buldukları söylenebilir.

Soru 5. Bu etkinliğin öğrencilerinizin/çocuğunuzun bireysel, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağladığını düşünüyor musunuz? Sağladıysa ne gibi katkılar?

Müzik öğretmenlerinin hepsi etkinliğin öğrencilerinin bireysel, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağladığı görüşünde birleşmişlerdir. Konuyla ilgili olarak da; özgüven gelişimi, müziğe ilgi tutku gelişimi, korkularını aşmasına vesile olması, kendilerini doğru ifade edebilme, hem ailelerin hem de kendilerinin yaptıkları işin önemini anlamaları, performanslarının giderek artması, topluluk karşısında heyecanını yenebilmesi ve toplum içinde başarısını sergileyebilmesi, ifade gücünün gelişmesi şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir.

Bu soruda aileler de müzik öğretmenleri gibi, etkinliğin çocuklarının bireysel, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağladığı görüşünde birleşmişler ve; kişisel gelişimini, sosyal gelişimini, dil gelişimini, özgüven gelişimini, kültürel gelişimini olumlu yönde etkilediğini; değişik müzik kültürlerini tanıması, farklı insanlar deneyimlemesi, müziğe ilgisinin artması, sahne heyecanını yenmesi, başarıma duygusunu tatması, daha disiplinli çalışması, toplum içinde kendisini daha iyi ifade etmesi, kendini mutlu hissetmesi gibi olumlu yanları olduğunu da belirtmişlerdir. Bazı ailelerin cevapları da şöyle olmuştur; “arkadaşları arasında kendine güvenen başarılı bir çocuk haline geldi”, “heyecan problemini yendi”, “bireysel olarak bir işi başarmanın mutluluğunu yaşadı”, “topluluk önünde heyecandan tutulurdu artık daha rahat”, “topluluk önüne çıkma korkusunu yendi”, “başarının bir süreç olduğunu anlamasında çalışmanın önemini öğrendi”, “katkı sağlaması için katılmasını istedim”, “katkısı olacağını düşünüyorum”.

Genel olarak verilen cevaplar incelendiğinde; hem müzik öğretmenleri hem de aileler etkinliğin öğrencilerinin/çocuklarının bireysel, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağladığı konusunda birleşmişlerdir. Bunun yanında özgüven gelişimi, müziksel gelişim, sahne heyecanını yenmesi, ifade gücünün gelişmesi, başarıma duygusunu tatması gibi ortak cevapların da olduğu görülmektedir.

Soru 6. Öğrenciniz/çocuğunuz bu etkinlik dışında öğrendiklerini sergileme fırsatı buluyor mu? Ne gibi ortamlarda?

Bu soruda 13 müzik öğretmeni öğrencilerinin bu etkinlik dışında evde aile ortamında, okullarındaki etkinliklerde, resmi törenlerde öğrencilerinin konserlere katıldıklarını; 1 müzik öğretmeni gençlik merkezi etkinliklerine, 1 müzik öğretmeni Caka (Cihat Aşkın ve Küçük Arkadaşları) Konserlerine, 1 müzik öğretmeni ustalık sınıfı etkinliklerine katıldıklarını belirtmiş; 2 müzik öğretmeni de öğrencilerinin öğrendiklerini başka ortamlarda sunma fırsatı bulamadıklarını ifade etmiştir.

Ailelerin büyük çoğunluğu bu etkinlik dışında çocuklarının aile içi ve arkadaş ortamlarında, okulda özel günlerde ve okul etkinliklerinde sahneye çıkma fırsatı bulabildiğini, 1 veli çocuğunun yarışmalara da katıldığını belirtmiş, 5 veli de böyle bir ortamlarının olmadığını ifade etmiştir.

Her iki grubun da cevaplarının benzer olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu “Amatör Çalgıcılar Festivali” dışında

öğrendiklerini evde aile ve arkadaş ortamında, okullarda yapılan çeşitli etkinliklerde sergileme fırsatı bulurken bir kısım katılımcı öğrendiklerini herhangi bir ortamda sergileme fırsatı bulamamaktadır. Festivalin çeşitli illerden de katılımcıların geldiği ulusal bir etkinlik olduğu düşünüldüğünde aile, arkadaş ortamı gibi küçük gruplara konser verme ya da okul etkinliklerinde görev alma faydalı olmakla birlikte biraz daha kısır kalmaktadır. Her sene farklı üniversitelerden değerli hocalar festivalde Danışma ve Değerlendirme Kurulu üyeliği yapmakta, bütün katılımcıları dinleyerek değerlendirmektedir. Festival bu boyutlarıyla ele alındığında aile, arkadaş ya da okul ortamının çok üstünde bir etkinlik olduğu düşünülmektedir.

Soru 7. Bu etkinliğin çalgı eğitimine karşı ilgiyi artıracaklarını düşünüyor musunuz?

Bu soruya bütün müzik öğretmenleri evet cevabını vererek, bu etkinliğin çalgı eğitimine karşı ilgiyi artıracakları görüşünde birleşmişlerdir.

Ailelerin hepsi soruya evet cevabını vermiş ve bazı veliler de; “farklı çalgıları dinlediği ve gördüğü için ilginin artacağını düşünüyorum”, “bu tür etkinlikler hursunu ilgisini artırıyor”, “daha hevesli çalışıyor”, “daha iyiye gidiyor”, “konserlerle enstrüman eğitimini daha ciddiye alıyor ve geliştiriyor”, “dinleyen çocukların istekli olduğuna şahit oldum ve kızımın bazı arkadaşları enstrüman eğitimine başladı”, “reklam az” şeklinde yorumlarda bulunmuşlardır.

Müzik öğretmenleri ve aileler etkinliğin çalgı eğitimine karşı ilgiyi artıracakları görüşünde birleşmişlerdir.

Soru 8. Etkinlik hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu soruda müzik öğretmenleri; “devamlı olması güzel”, “eğitici ve geliştirici”, “önemli”, “amatör çalgıcıların artmasına katkı sağlayıcı”, “çok faydalı”, “verimli”, “eksiklerimizi görmek adına güzel”, “ışık tutuyor”, “küçük yaştaki çocuklara müziği sevdireyor”, “öğrenen ve öğretenler için büyük bir öneme sahip” şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, bu etkinliğin büyüyerek sesinin duyurulması gerektiği ve geniş kitlelere ulaşması gerektiği üzerinde duran müzik öğretmenleri de bulunmaktadır. Bir müzik öğretmeni de “Şanslı olduğumuzu düşünüyorum” diyerek, etkinliğin önemine vurgu yapmıştır.

Ailelerin etkinlik hakkındaki düşünceleri şöyledir: “Etkinliklerin artarak devam etmesini istiyoruz”, “çok olumlu”, “çok güzel olmuş”, “memnunum”, “faydalı ve olması gereken bir etkinlik”, “güzel, eğlenceli ve teşvik edici”, “düzgün hazırlanmış bir program”, “böyle bir imkân tanındığı için teşekkür ederim”, “hem çocuklar hem de izleyenler için faydalı bir etkinlik”, “güzel bir etkinlik çocuklar emeklerini sergileme fırsatı buluyor”, “daha sık olmalı”, “Afyon için çok güzel, çünkü Afyon bu konularda geri”, “her zaman olmasını isterim”, “çocukların kendilerini göstermeleri için bir fırsat”, “severek katılıyor ve izliyoruz”, “etkinliği çok başarılı buluyorum ve katılımın artacağını düşünüyorum”, “çok güzel düşünülmüş, amatörler kendilerini ifade etme alanı oluşturuyor”, “sosyal ve kültürel açıdan yararlı”, “çok güzel bir organizasyon, amatör müzikle ilgilenenlerin kendilerini geliştirme fırsatı buldukları bir atmosfer”, “insanın öğrendiklerini başkalarıyla paylaşması mutluluk verici bir durumdur”, “başarılı buluyorum her sene tekrarını bekliyorum”, “çok başarılı ve faydalı, emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Her sene gelişerek devam etmesi bizi çok sevindiriyor”, “çocukların bu etkinliklere katılması güzel bir şey”, “topluma ve çocuğuma çok faydalı”, “böyle bir şehirde umut verici, alkışlanmalı”, “amatörler ve aileleri açısından, kendilerini göstermeleri ve özgüven sağlaması için faydalı”, “çok faydalı”.

Bunun yanında; “etkinlikler yetersiz”, “daha çok katılımcı olabilirdi”, “başarılı ama yeteri kadar müzisyene ulaşmıyor, afişlere önem verilmeli”, “biraz daha renkli olabilirdi”, “tek eksiklik salon ısıydı”.

Hem müzik öğretmenleri hem aileler etkinliğin faydalarına, devamlı yapılmasının önemine, amatör çalgıcıların artışına vesile olmasına vurgu yapmışlar ve etkinliğin başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Etkinliğin öneminin ve faydaları yanında eksikliklerini de dile getiren aileler olmuştur. 2007’de 14 katılımcıyla başlayan ve 11 yıl içinde festival kimliği kazanıp yaklaşık 800 kişinin sahne almasına vesile olan etkinlik, her geçen yıl kendini biraz daha geliştirmiş ve Burdur, Isparta, Bolu, Denizli gibi illerde benzer etkinliklerin başlatılmasında örnek teşkil etmiştir. Tabii ki eksiklikleri olacaktır ama amaç her geçen yıl gelişerek ve eksikliklerini de gidererek daha fazla katılımcıya ulaşmak ve yurt geneline yayılmaktır. Bu amaç doğrultusunda da çalışmalara devam edilmektedir.

Soru 9. Bu etkinlikten beklentileriniz neler?

Müzik öğretmenlerinin bir kısmı bu etkinliğin beklentilerini karşıladığını, bir kısmı da izleyici katılımının daha çok olmasını, büyüyerek devam etmesini, öğrencilerinin özgüvenlerinin artmasını, amatörlerin ilerde profesyonel olmasını beklediklerini ifade etmişlerdir.

Bu soruya aileler de benzer cevaplar vermiş ve etkinliğin genel olarak beklentilerini karşıladığını ifade etmişlerdir. Aileler etkinlikle ilgili genel beklentilerini; daha çok duyurulması gerektiği, daha fazla katılımcının, daha fazla dinleyicinin ve daha fazla ilginin olması, devam etmesi, daha sık tekrarlanması gerektiği şeklinde belirtmişler; etkinliğin çocukları üzerinde bireysel beklentilerini de; kişisel, zihinsel, duygusal gelişime katkı sağlaması, özgüven gelişimi, huzur, deneyim, çocuklarının müziği sevmesi ve mutlu olması, çocuklarını yüreklendirmesi şeklinde sıralamışlardır. Bir veli de “etkinlik yarışma formatında olabilir” şeklinde düşüncesini dile getirmiştir.

Müzik öğretmenlerinin ve ailelerin etkinlikten beklentileri; katılımın daha fazla olması, etkinliğin devam etmesi ve özgüven gelişimine katkıda bulunması şeklindedir.

Anket sorularında farklı farklı sorular sorulmuş olsa da hemen hemen her soru da karşımıza özgüven gelişimi çıkmaktadır. Özgüven’i “İnsanın kendisine, yapabileceklerine duyduğu güven ve kendisini sevme kapasitesi” olarak tanımlayan Sarı (2016), kendi yaptıklarının arkasında durabilen, kendisini sevebilen, kendisine saygı duyabilen, yeniliklerden ve farklılıklardan korkmayan kişileri özgüvenli olarak tanımlamıştır. Hayata karşı güçlü durmayı sağlayan özgüven, özellikle de çocukluk döneminde kazandırılması gereken bir özelliktir. Müzik öğretmenleri ve aileler “Amatör Çalgıcılar Festivali”ne katılımın, bireylerde özgüven gelişimine katkı sağlayacağı düşüncesinde birleşmektedirler. Sahneye çıkmak, akademik bir ortamda bulunmak, farklı topluluklar karşısında çalmak ve alkış almak özgüven gelişimine katkıda bulunan faktörlerdir ve bundan dolayı etkinliğin bireylerde özgüven gelişimine olumlu yönde katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bu soruda bir veli etkinliğin yarışma formatında olmasını istediğini dile getirmiştir. Profesyonel müzik eğitiminde yarışmaların olması ve öğrencilerin bu yarışmalara yönlendirilmesi doğal ve olması gereken bir durumdur ama amatör müzik eğitiminde henüz bu işin başında olan bireyleri, özellikle de çocukları birbiriyle yarıştırmamanın doğru olmayacağı düşüncesiyle festival bir yarışmaya dönüştürülmemiştir. Amatör müzisyenlerin sahne alması için

yapılan bu festival, onları birbiriyle yarıştırmak için değil, onların müziği sevmesi, yeni enstrümanlar tanınması, sahne deneyimi kazanması, heyecan duygusunu yenerek kendini dizginleyebilmesi, yeni arkadaşlar edinmesi, akademik bir ortamda yer alarak profesyonellerin gözüyle izlenmesi gibi birçok amaca hizmet etmek için hazırlanan ve yürütülen bir etkinliktir.

IV. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma, amatör müzik eğitimini ele almak ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuarı tarafından yürütülen “Amatör Çalgıcılar Festivali”nin bireye kazandırdıklarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda festival katılımcılarının müzik öğretmenleri ve ailelerinin görüşlerini almak için açık uçlu bir anket hazırlanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda;

-Festival ismini duyurdukça dışarıdan gelen ve etkinliğe yeni katılan müzik öğretmenlerinin yanında, festivali benimseyen ve neredeyse her sene katılan müzik öğretmenlerinin bulunduğu,

-Müzik öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun festivale birden fazla öğrenciyle katıldığı ve öğrenci sayılarının da oldukça fazla olduğu,

-Anket sorularını cevaplandıran aile üyelerinin büyük çoğunluğunun anne ve baba olduğu,

-Katılımcıların festivale karşı tutumlarının istekli, mutlu, heyecanlı ve olumlu şeklinde olduğu,

-Festivalin, katılımcıların bireysel, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağladığı,

-Katılımcıların büyük çoğunluğu “Amatör Çalgıcılar Festivali” dışında öğrendiklerini evde aile ve arkadaş ortamında, okullarda yapılan çeşitli etkinliklerde sergileme fırsatı bulurken bir kısmının öğrendiklerini herhangi bir ortamda sergileme fırsatı bulamadığı,

-Festivalin çalgı eğitimine karşı ilgiyi artıracacağı,

-Festivalin faydalı ve başarılı bir etkinlik olduğu, devamlı yapılmasının gerektiği, amatör çalgıcıların artışına vesile olduğu,

-Festivale katılımın daha fazla olmasının beklendiği,

-Festivalin özgüven gelişimine, kişisel gelişime katkıda bulunduğu ve katılımcıların tecrübe kazanması, topluluk önünde çalması, emeklerini sergileme fırsatı bulmaları, farklı enstrümanlar tanımaları bakımından bir fırsat olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Amatör Çalgıcılar Festivali'ne katılan ailelerin sosyoekonomik düzeylerine bakıldığında genellikle orta ve üst düzey aileler oldukları; ailelere sosyokültürel açıdan bakıldığında da genel olarak eğitilmiş ve bilinçli aileler oldukları görülmektedir. Ülkemizde amatör olarak bir enstrüman çalmak, özel olarak alınan derslerle ya da özel okullarda verilen eğitimle mümkündür. Bunun yanında 2005 yılında İstanbul'da mümkün olduğu kadar çok çocuğa karşılıksız müzik eğitimi sağlamak amacıyla kurulan Barış için Müzik Vakfı, imkânları sınırlı çocuklara bir enstrüman çalma şansı vermeye başlamış ve böylelikle sosyoekonomik durumu düşük olan ailelerin çocuklarına enstrüman çalma fırsatı tanınmıştır (www.barisicinmuzik.org; 2018). İstanbul'dan sonra İzmir'de başlatılan "Bir Nota Bir Hayat" ve Eskişehir'de başlatılan "İki Elin Sesi Var" projeleri de aynı amaçlar doğrultusunda çalışmalara başlamış ve Barış için Müzik Vakfı ile de işbirliği içerisine girmişlerdir. Fakat İstanbul, İzmir ve Eskişehir'de başlatılan bu çalışmalar sadece oradaki belirli sayıda öğrenciyle sınırlıdır. Bütün yurt geneline yayılan çalışmalar olmadığı için diğer illerde amatör müzik eğitimiyle uğraşanlar yine belirli bir kesimi oluşturmaktadır. Tabii ki yeteneği olan ama durumu olmayan çocuk ve gençlere kişisel olarak destek olan, emek veren eğitimciler mevcuttur ama kişisel çabalar yeterli değildir. Bunun için vakıf gibi kuruluşların desteğine gereksinim vardır. Amatör Çalgıcılar Festivali, katılımcılarına birçok anlamda katkı sağlayan bir etkinlik olmasının yanında bu festivale çok düşük gelirli ailelerin katılımı eksik kalmaktadır. Bunun için İstanbul, İzmir ve Eskişehir'de başlatılan projeler gibi çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sadece Afyonkarahisar ilinin bir sorunu değil bütün ülkemizin bir sorunu olarak düşünülmektedir.

Barış için Müzik Vakfı'nın ülkemizde gerçekleştirmeye çalıştığı hedef, 43 yıl önce Venezuela'da "El Sistema" hareketi olarak başlatılmıştır. El Sistema hareketinin kurucusu Jose Antonio Abreu, sanat eğitiminin gerekliliğine şöyle vurgu yapmaktadır: "Sanat eğitimi, toplumumuzda hak ettiği yere geldiğinde, suç ve şiddet çok azalacak ve soylu başarılar yönünde daha çok motivasyonumuz olacak. Mücadelem, sanatın, hayatın sadece estetik boyutundan ibaret olmadığı bir toplum mücadelesidir. Sanat, bireylerin ve toplumların gelişimi için temel bir araçtır" (Tunstall, 2011: 24). Bu sistemle

yoksul ailelerin çocuklarına ve suça meyilli bireylere müzik eğitimi aldırıp, Venezuela’da suç oranının düşmesine yardımcı olmuş ve birçok insanın yaşamını değiştirerek kelimenin tam anlamıyla onların hayatlarını kurtarmıştır. İçinde bulunduğumuz ve bir şekilde hepimizi etkileyen teknoloji dünyası, özellikle de yeni nesili kendi dünyasına hapsedmektedir. Bizler de çocuklarımızı müzik gibi çeşitli sanatsal aktivitelere yönlendirerek onları teknoloji kurbanlığından kurtarabilir aynı zamanda üzerlerindeki sınav baskılarını da hafifletebiliriz. Akgül Barış ve diğerleri (2013: 206) “Çocuklarımızı günlük yaşantılarında teknolojinin getirdiği sanal ve bireysel dünyadan kurtarmak, bedensel, ruhsal ve zihinsel sağlıklarını koruyabilmek için, çeşitli sanatsal aktivitelere yöneltmek gerekmektedir” diyerek tam da bunu anlatmak istemişlerdir.

Öneriler;

- Piyano pedagogu Mithat Fenmen amatör müzik eğitiminin profesyonel müzik eğitimini beslediğini belirterek, amatör müzik eğitiminin önemine vurgu yapmıştır. Sanatı seven ve destekleyen bir toplum yaratmak için bu düşünce özellikle amatör müzik eğitimi veren eğitimciler tarafından benimsenmelidir,
- Amatör müzik eğitimi veren eğitimciler benzer etkinlikleri takip etmeli ve bu etkinliklere katılım hususunda öğrencilerini teşvik ederek yönlendirmelidir,
- Çocuklarına amatör müzik eğitimi aldırın aileler daha aktif olmalı, çocuğunun derslerini takip etmeli ve onu etkinliklere katılım hususunda yönlendirmelidir,
- Bu tür etkinlikler sadece birkaç ilde değil tüm yurt genelinde yayılmalı ve üniversitelerin yanında valilikler, belediyeler, milli eğitim müdürlükleri gibi yerel yönetimler ile sivil toplum örgütleri, dernekler vb. kuruluşlar tarafından da desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- AKGÜL BARIŞ, D., Ece, A. S. & Sarısözen Doğan, M. (2016). “Hayat Boyu Müzik Eğitimine Bir Örnek: Bolu Genç Müzisyenler Şenliği”, *International Journal of Human Sciences*, 13 (1), ss. 1161-1171.
- AKGÜL BARIŞ, D., Ece, A. S. & Sarısözen Doğan, M. (2013). “Amatör Müzik Eğitiminin Sergilenmesinde Bir Çalışma Örneği: Genç Müzisyenler Şenliği” (Bildiri), Ç. Adar (Yayına Haz.). *4. Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu (Müzik Nereye Gidiyor?)*, 6-8 Haziran 2013, (ss. 200-207).

- BİLİR, G. & Taş, S. (2014). “Milli Eğitim Bakanlığı’na Bağlı Müzik Kurslarının Öğrencileri Mesleki Müzik Eğitimine Yönlendirme Durumlarının İncelenmesi” (Kongre), S. Yağcı (Yayın Haz.). *Kuruluşunun 90. Yılında Musiki Muallim Mektebi Cumhuriyetin Müzik Serüveni Kongresi, 5-8 Kasım 2014*, (ss. 319-329).
- CEBECİ, S. (2010). *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, Alfa Yayınları, Ankara, 3. Baskı.
- GÖKÇE, B. (2004). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara, 4. Baskı.
- HANCIOĞLU, Ö. (2010). *Ankara’daki Özenen (Amatör) Müzik Eğitimi Veren Kurumların Eğitim Anlayışları ve Yönetim Biçimleri Üzerine Genel Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KARAKOÇ, E. ve Şendurur, Y. (2015). İlköğretim Okullarındaki Özenen Müzik Eğitiminin Öğrencilerin Müziksel Davranışlarına Yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), ss. 277-290.
- KARAN, M. (2011). *Özenen Müzik Eğitimi Veren Kurumlarda Çalgı Eğitimi Alan Öğrencilerin Mesleki Yönelimlerinin İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖRDEKÇİ, Ş. (2016). *İlkokul 4. Sınıf Öğrencileri İçin Hazırlanan Müzik Eğitiminde Öğrenmeyi Kolaylaştırıcı Görsel Materyallerin Kullanımına İlişkin Bir İnceleme*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- SARI, E. (2016). “Çocuklarda Özgüven Gelişimi”, (erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=OobSDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA3&dq=related:2snh3DOWREJ:scholar.google.com/&ots=cIMyXs-J9&sig=XB3mjRvObwSxu6xo7aLMzphzwl&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false) (erişim tarihi: 25.09.2017).
- SAY, A. (1993). *Müzik Eğitimi*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.
- TUNSTALL, T. (2011), *Değişen Yaşamlar*, Barış İçin Müzik Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TÜRKMEN, E. F. (2017). *Müzik Eğitiminde Öğretim Yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara, 3. Baskı.
- UÇAN, A. (1997). *Müzik Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 2. Baskı.
- UYAN, D. (2012). *Özenen Müzik Eğitimi Alan ve Almayan İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarının ve Okula Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- YAVÇIN, A. N. (2011). *İlköğretim Öğrencilerinin Özenen Çalgı Eğitimi Konusundaki Yönelimlerinin Belirlenmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- YILDIRIM ORHAN, Ş. (2012). “Yetişkin Öğrencilere Uygulanan Amatör Çalgı Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *NWSA-Fine Arts*, 7 (4), ss. 432-444.
- <http://www.barisicinmuzik.org/tarihce>, (erişim tarihi: 27.04.2018).

TURİZMİN İKTİSADİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN KIŞ TURİZMİ*

Fatih ÇAKMAK¹
Ömer YILMAZ²

Atıf/©: Çakmak, Fatih ve Yılmaz, Ömer (2018). Turizmin İktisadi Sürdürülebilirliği Açısından Kış Turizmi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 267-286

Özet: Turizm yerel kalkınmaya olan katkısından dolayı önemli bir ekonomik faaliyettir. Bu sebeple turizmin sürdürülebilirliği, işsizlik ve bölgesel kalkınma açısından önem arz eden bir konudur. Yaz aylarında elde edilen turizm gelirin kış aylarında azaldığı görülmektedir. Kış turizmi ile turizm geliri açısından mevsimsellik sorununun ortadan kaldırılması ve sezondan sezona atıl kalan işgücü ve kapasitenin ekonomiye kazandırılması sağlanabilecektir. Bu durum turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasının kış turizmine yapılacak yatırımlar ve uygulanacak turizm politikaları ile sağlanabileceğinin bir göstergesidir. Bu çalışmada yaz ve kış turizm gelirlerinin turist sayısına göre değişimi regresyon analizi ile incelenmiş ve bu turizm türleri arasında kıyaslamalar yapılmıştır. Yaz dönemine nazaran kış dönemi boyunca ağırlanan turist sayısının turizm gelirin oransal etkisinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Turizm geliri kapsamında kış turizm gelirin artırmaya yönelik yapılabilecek faaliyetler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Kış Turizmi, Turizm Geliri.

Makale Geliş Tarihi: 16.03.2018/ Makale Kabul Tarihi: 07.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

* Bu çalışma 1.Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: fcakmak@kastamonu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4439-0242

² Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü e-posta: omeryilmaz@atauni.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2951-8749

Winter Tourism in Terms of Economic Sustainability of Tourism

Citation/©: Çakmak, Fatih ve Yılmaz, Ömer (2018). Winter Tourism in Terms of Economic Sustainability of Tourism, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 267-286

Abstract: Tourism is an important economic activity due to its contribution to local development. For this reason, sustainable tourism is an important issue in terms of unemployment and regional development. It is seen that the tourism income obtained in the summer months decreased in the winter months. Removing the problem of seasonality from winter tourism and the idle labor and capacity economy can be earned. This indicates that sustainability in tourism can be achieved through investment in winter tourism and tourism policies to be implemented. In this paper, the change of summer and winter tourism incomes according to the number of tourists was examined by regression analysis. In addition, comparisons have been made between these types of tourism. It is determined that the number of tourists accommodated during the winter season is about twice that of tourism. Within the scope of tourism income, activities that can be done to increase winter tourism income have been proposed.

Keywords: Sustainable Tourism, Winter Tourism, Tourism Income.

I. GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler açısından, turizm kaynaklı sosyal, ekonomik, politik ve kültürel etkilerin önemi her geçen gün artmaktadır. Böylece turizmin değeri, turizm pazarından uluslararası anlamda fazlaca pay alan gelişmiş ülkelerdeki gibi gelişmekte olan ülkelerde de artmaktadır (Emekli, 2005). Bu sebeple turizm en hızlı gelişme gösteren sektörlerden biri haline gelmiştir. Ulaştırma ve enformasyon teknolojilerinde meydana gelen olağanüstü hızlı değişim, sosyoekonomik açıdan etkiye sahip olan turizm sektörünün büyümesine ve gelişmesine hız kazandırmıştır. Yirminci yüzyılın son dönemleri itibariyle ekonomik açıdan önem arz etmeye başlayan turizm, potansiyel bir gelir kaynağı olarak gelişmekte olan ülke ekonomileri için önemli bir yere sahiptir (Opuş, 2001). Fakat elde edilen bu gelir gelişmiş ülkelerin turizmden elde ettikleri gelirin oldukça altında kalmaktadır.

Ülke ekonomilerinde önemli bir yer teşkil eden turizm, istihdama katkı açısından değerlendirildiğinde hizmet sektörü içerisinde stratejik bir konumdadır. Oxford Economics ile Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin ortak gerçekleştirdikleri yıllık ekonomik araştırma sonuçları turizmin sahip olduğu potansiyelin ortaya çıkması adına oldukça önemlidir. Elde edilen bulgular; dünya genelinde turizm sektörünün 2014 yılı içerisinde ekonomiye direkt olarak %3.58 oranında katkı sağlarken 2016 yılı için bu oran %4 olarak gerçekleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece turizm sektörü aracılığıyla dünya gayrisafi hasılasına ve istihdam piyasasına 2014 yılı itibariyle 2,2 trilyon \$ ve 105 milyon istihdam, 2016 yılı itibariyle 2,3 trilyon \$ ve 108,7 milyon istihdam sağlanmıştır. Turizm sektörünün diğer sektörler üzerinde etkileri de dikkate alındığında, küresel anlamda 2014-2016 yılları arasında gayrisafi hasılaya ek % 3 oranında bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 2013 fiyatlarıyla toplamda 7 trilyon \$'lık bir hacme sahip olan turizm sektörünün 2016 yılı itibariyle 7,6 trilyon \$'lık bir hacme ulaşmıştır (Şit, 2016, www.wttc.org).

Dünya genelinde meydana gelen hızlı ekonomik, teknolojik, siyasal gelişim ve değişimler doğrultusunda turizmin etkisi her geçen gün biraz daha artarak devletlerin ekonomilerindeki yerlerini daha önemli bir yere taşımıştır. Turizm sektöründe yapılan harcamaların hepsi, ekonomiyi hareketlendirerek ekonomik bir canlılık oluşturmaktadır. Bu tür faaliyetler, artan dünya genelinde artan rekabet de dikkate alındığında, içsel ve dışsal düzenlemeler ile desteklenmektedir (Kaypak, 2010)

Turizm bir iktisadi faaliyet olarak düşünüldüğünde ülkeler sahip oldukları doğal ve kültürel varlıklarını en iyi şekilde pazarlayarak gelir elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu doğrultuda Alkan (2015) ülkelerin sahip oldukları kültürel ve doğal varlıklarını bir çekim aracına dönüştürerek, turizm pazarından pay elde etmesi ile gelişim süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları darboğazları aşabilecekleri düşüncesiyle turizmin bir iktisat politikası aracı olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bütün iktisadi faaliyetlerin tek amacı olarak kabul edilen tüketim, iktisadi mal ve hizmetlerin faydalarının, özgür bireylerin ihtiyaçlarını direkt karşılaması olarak ifade edilmektedir. Tüketim harcamaları; gelir, geçmiş tüketim, servet, faiz oranları gibi iktisadi; meslek, yaş, eğitim durumu, hanehalkı büyüklüğü gibi demografik ve davranışsal faktörler tarafından etkilenmektedir. Bu faktörlerden en önemlisi, iktisadi faktörler grubunda yer alan gelirdir (Özer,

1992). Turizmde sürdürülebilirlik kavramı ekonomik gelir elde edilmesi adına bir taraftan ürün ve hizmet sunumu gerçekleştirerek, diğer taraftan çevrenin ve kültürel bütünlüğün korunmasına azami derecede dikkat edilmesine vurgu yapmaktadır (Jayawardena vd., 2008). Nitekim Sezgin ve Karaman (2008), sürdürülebilir turizmin esasen bir yönetim süreci olduğunu ve bu yönetimin hem tatilcilerin hem de yerel halkın kültürel bütünlük, ekoloji, biyolojik çeşitlilik ve hayati işler için ihtiyaçlarını karşıladığını ifade etmektedir. Böylelikle, hem turist memnuniyetinin sağlanması hem de uzun vadede turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirin korunması amaçlanmaktadır (Sheldon & Abenoja, 2001). Bu nedenle sürdürülebilir turizm, destinasyonu ziyaret eden turistlerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılanmasını, destinasyonda yaşayan yerel halkın yaşam kalitesinin artırılmasını ve turizm faaliyetlerinin ihtiyaç duyduğu kaynakların doğru bir şekilde yönetilmesini amaçlayan faaliyetler bütünü olarak da yorumlanabilmektedir (Wan & Li, 2013; Doğan ve Yağmur, 2017).

Ekonomik gücün öneminin her geçen gün arttığı günümüzde turizmin gelir sağlama ve istihdam sağlama fonksiyonu daha ön plana çıkmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde turizmin sürdürülebilirliğinin sağlanması, mevsimsellik etkisinden dolayı ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Yaz sezonundaki turist potansiyelinin kış sezonuna göre daha fazla olması yatırımların yaz turizmine yönelik yapılmasının bir nedeni iken yaz turizmine yapılan yatırımlar ile yaz turizm imkânlarının iyileşmesi bu sezondaki turist sayısındaki artışın da bir sebebi olarak kabul edilebilir. Bu durum karşılıklı olarak var olan bir nedenselliğin göstergesi olarak düşünülebilir.

Mevsimsellik; bir turizm bölgesine yönelik gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin ve buna bağlamda değişim ve gelişim gösteren turizm arz ve talebinin yapısal özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple öncelikle ülke ekonomisi ve turizm sektörü olmak üzere turizm işletmeleri ve sektör çalışanları bakımından ortaya çıkardığı menfi sonuçlar sebebiyle aşılması gereken bir handicap olarak düşünülmektedir. Bu sebeple turizmin önemli bir gelir kaynağı olduğu birçok ülkede mevsimsellik etkilerinin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması adına bir takım çalışmalar yapılmaktadır (Günel, 2009).

Mevsimsellik turizm sektörü istihdamı açısından oldukça önemli bir konudur. Bu sektörde çalışanlar genellikle mevsimlik personel olarak çalışmakta ve sezon sonunda isteksiz olarak işten ayrılmak zorunda kalmaktadırlar. Bu

durum personelin iş tatminini ve motivasyonunu etkileyerek hizmet kalitesini düşürmektedir. Ayrıca yetişmiş personelin bu sektörde çalışma isteğini azalması ve başka sektörler yöneltmeleriyle (Kuşluvan ve Kuşluvan, 1998) kalifiye iş gücü kaybı yaşanmasına sebep olmaktadır.

Bu çalışmada mevsimsel turizm geliri, ziyaretçi sayısı açısından değerlendirilmiştir. Kış turizminin gelir ve istihdam sağlama bakımından sürdürülebilirliği tartışılmış ve bu doğrultuda regresyon analizi yapılarak turizm geliri ve ziyaretçi sayısı arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Ayrıca yaz ve kış sezonları arasında kıyaslamalar yapılarak turizm gelirin ve istihdamın mevsimsellikten etkilenmeden devam etmesi ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması için önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca turizm geliri kapsamında kış turizm gelirin artırılmasına yönelik yapılabilecek faaliyetler önerilmiştir.

II. KIŞ TURİZMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN ÖNEMİ

Sürdürülebilirlik son zamanların popüler konularından biri haline gelen bir kavramdır. Sürdürme bir devamlılığın başkası tarafından yapılması anlamına gelmektedir. Bir durumun sürdürülebilir olması o durumun yapısında süreklilik taşıyor olması anlamına gelmektedir. Sürdürülebilirlik herhangi bir sistemin, aşırı kullanımla tüketmeden, bozulmadan, ana kaynaklara aşırı yüklenmeden ve kesintisiz, sürdürülebilmesi yetkinliği olarak ifade edilebilir. Sürdürülebilir bir yapı için mevcut kaynaklar daimi olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca bu değerlendirme kapsamında koruma sağlanarak ve koruma bilinci ön planda tutulmalıdır (Kaypak2010).

Sürdürülebilirlik; ekonomik anlamda hayata geçirilmesi gereken önemli bir husustur. Özellikle gelirin devamlı ve istihdamın sürekli olması mevcut potansiyelin devamlılığının sağlanmasında önemli etkenlerdir. Bu sebeple sektörler geleceğin şekillendirilmesi adına yeni stratejiler üzerinde çalışmalı ve geleceğin rekabet ortamına kendilerini hazırlamalıdır. Bu amaçla mevcut potansiyelin tespiti ve sektörün yönünün analizi doğrultusunda stratejiler üretilmelidir. Hizmet kalitesinde en yükseğe ulaşarak rakiplerin önüne geçilmelidir. Bu kapsamda yüksek katma değere sahip hizmet ortamı hazırlanması gerekmektedir.

Türkiye’de turizm sektörü her ne kadar ağırlanan turist miktarı ve elde edilen turizm gelirinde gelişme göstermiş olsa da mevcut potansiyelini etkin kullanamadığı yadsınamaz bir gerçektir. Yalnız deniz ve güneş

kombinasyonun var olması ile kendiliğinden bir turizm faaliyetinin gelişme gösteremeyeceği Türkiye’de henüz fark edilmeye başlanmış bir gerçektir. Bu sebeple bir bakıma pazar olan kültür ve doğa, olgunluğa ulaştırılmış hizmet anlayışı ve kültürü ile bir bütün olarak anlam kazanacaktır (Tütüncü, 2000).

Kış turizmi genellikle yoğun kar alan, dağlık ve kış sporlarının yapıldığı bölgelerde yoğunlaşmıştır (Ülker, 1999). Kış turizmi kabul gören anlamda karın yağış miktarı ve yerde kalma müddetiyle birlikte bakı, eğim gibi coğrafi etmenlerin uygunluğunun da önemli olduğu bir turizm türüdür (Gönençgil ve Güngör, 2002). Kış turizmi denilince akla gelen ilk aktivite şüphesiz kayaktır. Bu bakımdan kayak kış turizminin gelişme göstermesi açısından ehemmiyetli faktörlerden biridir. Bu sebeple kış turizmi belli bir rakıma sahip olan ve kayak yapmaya elverişli dağlara sahip bölgelerde gelişim göstermektedir (Altaş vd., 2015).

Kış turizmi, ülkelerin turizm faaliyetlerini on iki aya yayma çabalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Alışlagelen klasik anlamda turizm işletmeciliği yapan işletmeler, son yıllarda sağlık turizmi, kış turizmi, yayla turizmi, vb. aktivitelerle, faaliyetlerini çeşitlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu durum işletmelere ellerindeki mevcut imkânları zamansal açıdan etkin kullanma fırsatları sunmaktadır (Koşan, 1994).

Türkiye’de ki kayak merkezleri Şekil 1’de görülmektedir. Bu merkezler içerisinde bazı bölgeler ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de kış turizminin en önemli merkezleri Erzurum Palandöken, Bursa Uludağ, Kars Sarıkamış, Kayseri Erciyes ve Bolu Kartalkaya kayak merkezleridir. Türkiye’de ilk olarak 1933 yılında kayak merkezi ilan edilen Uludağ’ın ardından, Erciyes 1989’da, Sarıkamış 1991 yılında, Palandöken 1993 yılında ve Kartalkaya 1997 yılında kayak merkezi olarak kabul edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na turizmin çeşitlendirmesi hedefi kapsamında gerçekleştirilen çevre, alt yapı, yatırım ve tanıtım faaliyetleri hususiyetle Orta Anadolu’da Erciyes (Kayseri), Doğu Anadolu’da ise Sarıkamış (Kars) ve Palandöken (Erzurum) gibi dağ ve kış turizm merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Bu merkezler yoğunluklu olarak kış sezonunda olmak üzere yabancı ve yerli misafirlere ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle bu bölgelere gelen yabancı turistler Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Hollanda ve İran’dan gelmektedir (KUDAKA, 2014).

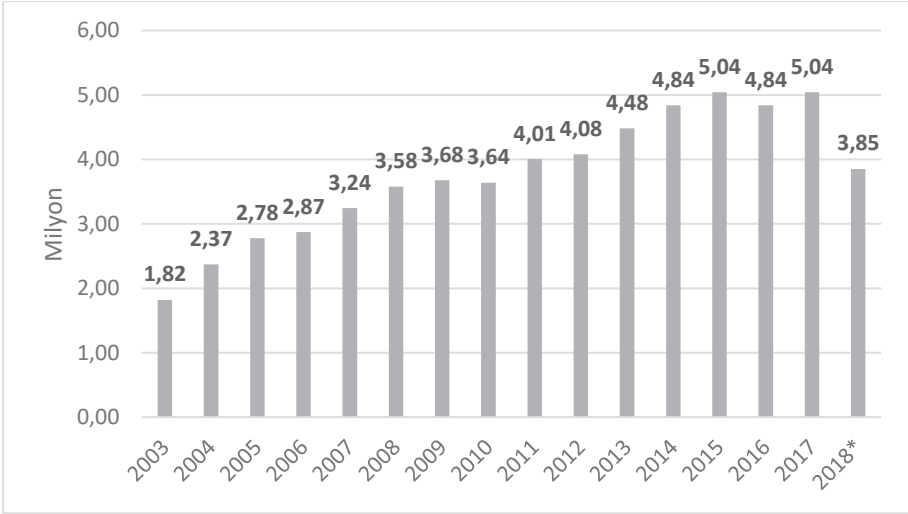

Kaynak: KUDAKA (Kuzey Doğu Kalkınma Ajansı) Erzurum İli Turizm Sektörü Raporu, 2014

Şekil 1. Türkiye’de Kayak Merkezleri

Ülke açısından turizmin sürdürülebilirliği ancak turizmin tüm yıla yayılabilmesi ile mümkün olabilir. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) “Kış Turizm Raporu” verilerine göre kayak merkezi sayısında Türkiye dünya genelinde on sekizinci sırada yer almaktadır. Turizmin yılın tamamına yayılması amacıyla Türkiye’de kış turizmine yönelik bir takım çalışmalar yapılmış ve bunlar kısmen karşılığının bulmuştur. Şekil 2’den de görüldüğü gibi 2005 yılı kış aylarında 2,7 milyon turist ağırlanırken, bu sayı 2016 yılı içerisinde düşüş göstermiş olsa da 2015 ve 2017 yılı itibariyle 5 milyon kişiyi aşmıştır. Kış turizminde oldukça güçlü olan Fransa, İsviçre ve Avusturya gibi rakipleri olan Türkiye, kış sezonunun en popüler yerleri olan kayak tesisi sayısında da gelişme kaydetmektedir. 2015 itibariyle Kültür ve Turizm Bakanlığı’na kayıtlı 28 kayak merkezi bulunmaktadır. Ayrıca Turizm Bakanlığı’nca kayıt altına alınmamış ve belgelenmemiş olmasına rağmen çeşitli idarelerce kayak merkezi olarak belirlenen alanlar da eklenince kayak merkezi sayısı 51’e kadar yükselmektedir. Toplam yatak kapasitesi dikkate alındığında da, mevcut Turizm Bakanlığı tarafından onaylı 28 tesisin kapasitesi 9.549’dur. Bununla birlikte yatak kapasitesinin 78.645’e ulaşılması hedeflenmektedir.

*: Ocak ve Şubat aylarına ait veriler dâhil edilmiştir.

Şekil 2. Kış Mevsimi Ziyaretçi Sayısı (Aralık, Ocak, Şubat)

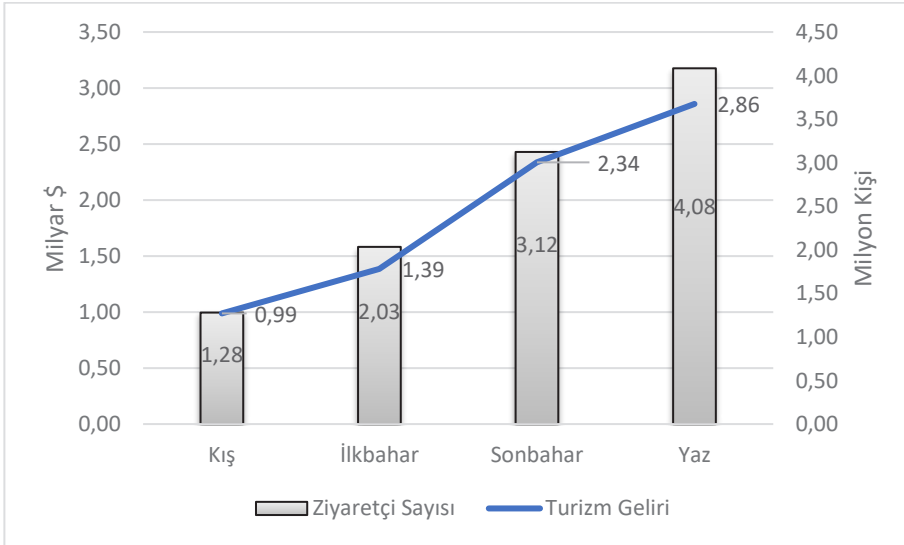
Dünya çapında gelişen ve değişen turizm talep yapısı Türkiye'ye sağladığı avantajlar oldukça iyidir. Geleneksel güneş, kum ve denizi odak noktasında tutan bir talep yapısından, daha geniş bir alana yayılan ve çokça değişik öğeyi içinde barındıran talep yapısına geçişi, Anadolu'nun turizm sektörüne sağladığı ortak kültür mirası ve kış turizmi arzı ile benzeşmektedir. Diğer bir ifadeyle, yaz aylarında turistik faaliyetlerde bulunduğu gibi kış aylarında da bulunmaktadır. Bu durumda kış turizmi ön plana çıkmaktadır. Kış turizmine yönelen insanlar doğal olarak İsviçre ve Fransa gibi kış turizm açısından alt yapıya sahip olan ülkeleri veya Alpler gibi bölgeleri tercih etmektedirler. Türkiye kış turizmine yönelik arzını yeterli seviyeye taşıdığı, tesis ve yatak kapasitelerini artırdığı durumda kış aylarında da turizm faaliyetlerinin artarak devam edeceği açıktır. Bu doğrultuda da ülkenin turizm geliri bu duruma paralel biçimde yükselecektir (Katkat ve Mızrak, 2006).

Kış mevsimi boyunca, kar yağışı alan Palandöken, Ilgaz, Sarıkamış gibi bölgeler, yılın yarısına yakın bir süreyi karlarla kaplı geçirmektedirler. Kış turizmi için sezon yaklaşık dört aydır. Bu süre temelde geleneksel yaz turizm süresi ile aynıdır. Tüm bu hususlar dikkate alındığında, Türkiye'de yaz ve kış turizm sürelerinin aşağı yukarı aynı olduğu göz önünde bulundurulurken kış turizm tesisleri ve yatak kapasitelerinin artırılmasının ülke ekonomisine sağlayacağı fayda açıktır (Katkat ve Mızrak, 2006).

Kayak tesislerinin işletilmesi önemli miktarda enerji tüketimine ve doğal çevrede de bir takım değişimlere sebep olmaktadır. Bu sebeple doğal alanların sürdürülebilir bir şekilde turizm faaliyetleri amacı ile kullanılması gerekmektedir (Akkuş ve Akkuş, 2018). Bu açıdan durum irdelendiğinde kayak merkezlerinin ve tesislerinin ekonomik, sosyal ve doğal açıdan olumsuz etkilerini minimum seviyeye indirildiğinde de sürdürülebilir bir seviyede mevcut faaliyetlerine devam etmesi mümkün olmaktadır. Ziyaretçilerin, doğal çevrenin ve menfaat sahiplerinin ihtiyaçlarının optimum bir noktada buluşturulması adına benimsenebilecek birçok işletme yönetim stratejisi bulunmaktadır. (KUDAKA, 2014). Bu noktada ki ne önemli husus bu stratejilerin seçiminde ve uygulamasında gösterilecek özendir.

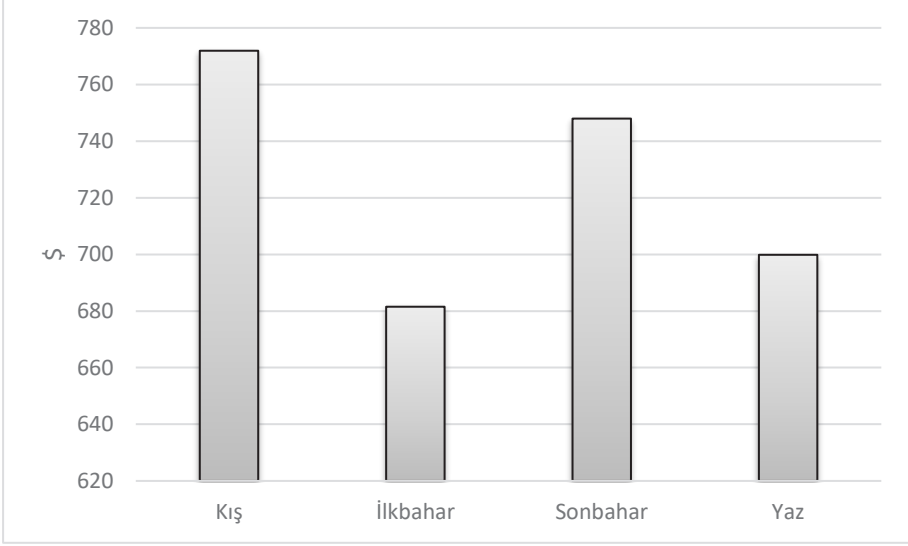
III. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, turizmin sürdürülebilirliği açısından kış turizminin etkisi çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada Türkiye için 2003–2018/3 dönemine ait 183 aylık zaman serisi kullanılmıştır. Mevsim bazlı bir inceleme yapabilmek amacıyla aylık veriler ile çalışılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkenini oluşturan Turizm geliri ve bağımsız değişken olan yerli ve yabancı turist sayısı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in resmi sitesinden derlenmiştir.

Şekil 3. Mevsimlere Göre Ortalama Turizm Geliri ve Ziyaretçi Sayısı (2003-2018/3)

Şekil 3'te 2003-2018/3 yılları arası mevsimlik olarak turizm geliri ve ziyaretçi sayısı verileri görülmektedir. Turizm geliri ve ziyaretçi sayısı bakımından en düşük seviyeler kış mevsiminde en yüksek seviyeler ise yaz ve sonbahar mevsiminde gerçekleşmektedir.

Şekil 4. Mevsimlere Göre Ziyaretçi Başına Turizm Geliri (2003-2018/3)

En düşük turizm gelirin ve ziyaretçi sayısına sahip olan kış mevsiminde ziyaretçi başına düşen turizm geliri en yüksek seviyededir. Bu durum kış turizminin gelir getirme açısından diğer mevsimlere göre daha avantajlı bir pozisyonda olduğunun bir göstergesidir.

Mevsimselliğin oldukça yoğun yaşandığı turizm sektöründe yaşanan bu mevsimsel farklılığın tespiti için üç ayrı regresyon modeli tahmin edilmiştir. Bağımlı değişkenin turizm geliri olduğu çalışmada bağımsız değişken olarak ziyaretçi sayısı kullanılmıştır. Çalışmada bu değişkenlerin yanı sıra turistik yatak kapasitesi, döviz kuru, reklam bütçesi, izin verilen yabancı sermaye miktarı gibi değişkenlerin de kullanılabileceği düşünülebilir. Fakat Aktaş(2005) Türkiye'nin turizm gelirini etkileyen değişkenler için belirlemiş olduğu en uygun regresyon denkleminde turizm geliri üzerindeki en önemli faktörlerin ziyaretçi sayısı ve seyahat acenta sayısı olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmanın mevsimsel odaklı bir çalışma olması ve bu sebeple aylık verilerle çalışılması gerekliliği modele seyahat acenta sayısının eklenmesini zorlaştırmıştır. Zira bu veriler çalışmanın örneklem dönemini oluşturan

zaman dilimi içerisinde aylık veriler halinde sunulmamıştır. Bu sebeple söz konusu bu değişkenler sabit kabul edilerek diğer tüm durumların kapsam dışında tutulmuş, ziyaretçi sayısı ile doğrudan turizm geliri ilişkisi mevsimsel anlamda irdelenmiştir. Bu kapsamda ilk model mevsim ayrımı gözetmeksizin turizm geliri ile ziyaretçi sayısı arasındaki doğrusal ilişkiyi tespit etmeye yöneliktir. II. Model yaz mevsiminde elde edilen turizm geliri ile bu mevsimde gelen ziyaretçi sayısı arasındaki ilişkinin tespitine III. Model ise kış mevsiminde elde edilen turizm geliri ile bu mevsimde gelen ziyaretçi sayısı arasındaki ilişkinin tespitine yöneliktir.

I. Model

$$\ln(TG) = \beta_0 + \beta_1 \ln(TS) + \varepsilon \quad (1)$$

II. Model

$$\ln(TG_{yaz}) = \theta_0 + \theta_1 \ln(TS_{yaz}) + \varepsilon \quad (2)$$

III. Model

$$\ln(TG_{kış}) = \lambda_0 + \lambda_1 \ln(TS_{kış}) + \varepsilon \quad (3)$$

Söz konusu model tahminleri için en küçük kareler (EKK) tahmincisi kullanılmıştır. Modelde TG; turizm gelirini, TS; ziyaretçi sayısını ve ε ise hata terimini ifade etmektedir. Analiz sonuçları Eviews 9 paket programında elde edilmiştir.

IV. BULGULAR

Çalışmada ilk olarak kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler tespit edilerek ve Tablo 1'de gösterilmiştir. Değişkenlerin medyan değerlerinin ortalama değerlerine yakın bir değere sahip olmaları söz konusu değişkenlerin normal dağılım sergilediklerinin bir göstergesidir (Yalçın ve Çakmak, 2016).

Tablo 1. Temel İstatistiksel Değer Sonuçları

	LnTG	LnTS	LnTG_{yaz}	LnTS_{yaz}	LnTG_{kış}	LnTS_{kış}
Ortalama	14.28	14.62	14.81	15.17	13.73	14.02
Medyan	14.25	14.62	14.92	15.23	13.72	14.10
Maks.	15.41	15.72	15.41	15.72	14.30	14.53
Min.	12.84	13.19	13.86	14.20	12.84	13.19
Std. Sapma	0.58	0.58	0.35	0.34	0.38	0.32
Çarpıklık	-0.20	-0.18	-0.64	-0.72	-0.33	-0.73
Basıklık	2.26	2.27	2.87	3.18	2.26	2.95
Jarque-Bera	5.419 (0.07)	4.97 (0.08)	3.15 (0.20)	3.92 (0.14)	1.90 (0.38)	4.15 (0.12)
Gözlem	183	183	45	45	47	47

Değişkenlerin normal dağılıma uyup uymadığı; basıklık ve çarpıklık değerlerine, ayrıca Jarque-Bera test değerine göre incelenmiştir. Basıklık değerinin “3” değerini çarpıklık değerinin ise “0” almış olması o serinin normal dağılıma uygun olduğunun göstergesidir. 3’ten büyük basıklık değeri serinin normal dağılıma göre daha dik, 3’ten küçük basıklık değeri ise daha basık olduğunu göstermektedir. Çarpıklık katsayı değerinin sıfır olması incelenen serinin normal dağılım özelliği taşıdığına bir göstergesi iken sıfırdan büyük çarpıklık değeri serinin sağa çarpık olduğunu, sıfırdan küçük çarpıklık değeri ise serinin sola çarpık olduğunu göstermektedir. Normal dağılım gösteren bir seri için Jarque-Bera test değeri sıfır olmaktadır. Jarque-Bera değerinin artması normal dağılıma benzerliğin azaldığının göstergesidir (Şenesen, 2007:

245). Çalışmada kullanılan değişkenler her biri için %95 güven seviyesinde Jarque-Bera değerinin anlamlılık değerleri 0,05'ten büyük olduğu için tüm değişkenlerin normal dağılım sergilediği görülmektedir.

Serilerin durağanlığı sağlayıp sağlamadığı zaman serileri için önemli bir varsayımdır. Bu sebeple serilerin durağanlığı test edilmeli ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda eğer seriler durağan olmadıkları tespit edilirse, söz konusu serilerin analizlerde kullanılabilmesi için durağan hale getirilmeleri gerekmektedir. Aksi durumda “sahte regresyon” sorunu ile karşılaşmakta ve tahmin sonuçlarının gerçek olmayan bir ilişkiyi yansıtması söz konusu olabilmektedir (McKinnon, 1991: 266-276).

Çalışmada değişkenlerin durağanlıkları Elliot, Rothenberg, Stock'un Nokta Optimum (ERS,1996) birim kök testi ile sınanmıştır. Elliot, Rothenberg ve Stock tarafından önerilen söz konusu bu test, Dickey Fuller testlerinin modifiye edilmiş bir halidir. Bu testin temel amacı Dickey-Fuller testlerin gücünü artırmaktır. ERS testi, test denklemleri kurulmadan önce verilerin trendden arındırılmasına dayanmaktadır. ERS testi özellikle zaman serilerinin doğrusal trende ve bilinmeyen ortalamaya sahip olmaları durumunda diğer testlerden daha üstün olduğu ifade edilmektedir (Çağlayan ve Saçaklı, 2006). Fakat ERS birim kök testi 50'den az gözlem için doğru sonuçlar vermeyebilir. Bu sebeple $\ln TG_{kış}$, $\ln TS_{kış}$, $\ln TG_{ysx}$ ve $\ln TS_{ysx}$ değişkenleri için Phillips-Perron (PP) birim kök testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

$\ln TG$ ve $\ln TS$ değişkenleri trende ve sabite sahip oldukları için trend ve sabitli durum incelenmiş ve ERS test sonuçlarına göre durağan olduklarına karar verilmiştir. $\ln TG_{kış}$, $\ln TS_{kış}$ ve $\ln TS_{ysx}$ verileri trende ve sabite sahip iken $\ln TG_{ysx}$ serisi bir trende sahip değildir. Bu doğrultuda elde edilen PP test sonuçlarına göre ise $\ln TG_{kış}$, $\ln TS_{kış}$, $\ln TG_{ysx}$ ve $\ln TS_{ysx}$, değişkenlerinin düzey seviyede durağan oldukları görülmektedir.

Tablo 2. ERS ve PP Durağanlık Test Sonuçları

Değişkenler	ERS Test İstatistiği <i>Ho: Seri birim köke sahiptir.</i>	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
LnTG <i>(I ve T)</i>	37,91*	4,086	5,66	6,84
LnTS <i>(I ve T)</i>	190,50*	4,086	5,66	6,84
Değişkenler	PP Test İstatistiği <i>Ho: Seri birim köke sahiptir.</i>	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
LnTG_{kış} <i>(I ve T)</i>	-4,42 (0,005)	-4,17	-3,51	-3,18
LnTS_{kış} <i>(I ve T)</i>	-6,14 (0,00)	-4,17	-3,51	-3,19
LnTG_{yaz} <i>(I)</i>	-6,36 (0,00)	-3,59	-2,93	-2,60
LnTS_{yaz} <i>(I ve T)</i>	-4,53 (0,00)	-4,18	-3,52	-3,19

Açıklamalar: I; sadece sabiti içeren modeli; I ve T trend ve sabiti içeren modeli ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler teste ait anlamlılık değerleridir.

Tam logaritmik regresyon modelleri; bağımsız değişkende meydana gelen nisbi değişimin, bağımlı değişkende meydana getirdiği nisbi değişimin bulunmasında kullanılmaktadır (Tarı, 2010). Bu doğrultuda çalışmada turizm gelirindeki nisbi değişmeye karşılık, ziyaretçi sayısında meydana gelen nisbi değişim tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk tahmin edilen modellerde tüm değişkenler düzey seviyede kullanılmıştır.

Tablo 3'te her bir model için elde edilen tahmin sonuçları gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre turist sayısı değişkeni için elde edilen katsayılar %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. F-istatistik değerleri her üç modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca R² değerleri modellerin açıklama gücünün yeterli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Tahmin Sonuçları (I)

	β_0	β_1	R^2	F	Durbin-Watson	Breusch-Godfrey
Model I	-0,10	0,98	0,94	3277	0,41	F: 162,9
(Tüm)	(0,68)	(0,00)		(0,00)		(0,00)
	θ_0	θ_1	R^2	F	Durbin-Watson	Breusch-Godfrey
Model II	0,41	0,95	0,85	240,702	1,59	F: 1,28
(Yaz)	(0,66)	(0,00)		(0,0000)		(0,29)
	λ_0	λ_1	R^2	F	Durbin-Watson	Breusch-Godfrey
Model III	-2,35	1,15	0,92	513,38	0,41	F: 36,22
(Kış)	(0,002)	(0,00)		(0,000)		(0,00)

Parantez içerisindeki değerler teste ait anlamlılık değerleridir.

Bu çalışmada kullanılan ekonometrik modellerde tek bağımsız değişkenin kullanılması, hata terimi üzerinde dışlanan değişkenlerin etkilerinin toplanmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple hata terimi ile ilgili varsayımların gerçekleşmiş olması, parametre anlamlılıklarının ve uygulanan testin bir bütün olarak anlamlılığının sağlanması bakımından daha da önem taşımaktadır. Bu bakımdan hata teriminin otokorelasyondan arındırılmış ve homoskedastik olması gerekmektedir (Yalçın ve Çakmak, 2016). Tablo 3'te görüldüğü gibi bu çalışmada otokorelasyon Durbin-Watson ve Breusch-Godfrey testi ile incelenmiştir. Elde edilen Durbin-Watson (DW) ve Breusch-Godfrey test sonuçları Model I ve Model III'te otokorelasyonun varlığını işaret etmektedir. Otokorelasyonun ortadan kaldırılması için bu model serileri için fark alma işlemi yapılarak yeniden elde edilen DI ve DIII modelleri tekrar tahmin edilmiştir.

Model DI

$$D(\ln TG) = \beta_0 + \beta_1 D(\ln TS) + \varepsilon \quad (4)$$

Model DIII

$$D(\ln TG_{kış}) = \lambda_0 + \lambda_1 D(\ln TS_{kış}) + \varepsilon \quad (5)$$

Model tahmin sonuçları Tablo 4.'te görülmektedir. Elde edilen sonuçlar DW test istatistik değerinin 2'ye yakın olması ve Bresusch-Godfrey testi anlamlılık değerinin %95 güven seviyesi için 0,05'ten büyük olması otokorelasyon sorunun ortadan kaldırıldığını göstermektedir.

Tablo 4. Tahmin Sonuçları (II)

	β_0	β_1	R^2	F	Durbin-Watson	Breusch-Godfrey
Model DI (Tüm)	0,00 (0,98)	0,99 (0,00)	0,91	1996,6 (0,00)	1,91	F: 162,9 (0,82)
	λ_0	λ_1	R^2	F	Durbin-Watson	Breusch-Godfrey
Model DIII (Kış)	-0,001 (0,87)	1,08 (0,00)	0,87	302,11 (0,000)	2,07	F: 0,91 (0,41)

Parantez içerisindeki değerler teste ait anlamlılık değerleridir.

Ayrıca tahmin edilen son modellerden elde edilen sonuçların sağlıklı yorumlanabilmesi için hata teriminin homoskedastik olması gerekmektedir. Bu sebeple değişen varyansın mevcut olup olmadığı Breusch-Pagan-Godfrey testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. White Test Sonuçları

Model DI			
<i>F-statistic</i>	0.30728	<i>Prob. F(1,180)</i>	0.5800
<i>Obs*R-squared</i>	0.31016	<i>Prob. Chi-Square(1)</i>	0.5776
<i>Scaled explained SS</i>	0.77883	<i>Prob. Chi-Square(1)</i>	0.3775
Model II			
<i>F-statistic</i>	3.73164	<i>Prob. F(1,43)</i>	0.0600
<i>Obs*R-squared</i>	3.59337	<i>Prob. Chi-Square(1)</i>	0.0580
<i>Scaled explained SS</i>	2.07206	<i>Prob. Chi-Square(1)</i>	0.1500
Model DIII			
<i>F-statistic</i>	1.82022	<i>Prob. F(1,44)</i>	0.1842
<i>Obs*R-squared</i>	1.82736	<i>Prob. Chi-Square(1)</i>	0.1764
<i>Scaled explained SS</i>	2.17512	<i>Prob. Chi-Square(1)</i>	0.1403

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda %95 güven seviyesinde (Prob>0,05) her üç model için hata terimleri homoskedastik olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Model DI, Model II ve Model DIII regresyon analizi kapsamında gerekli varsayımları sağlamıştır.

Tablo 3 ve Tablo 4'ten elde edilen ilgili modellere yönelik tahmin sonuçları incelendiğinde her üç model için elde edilen R^2 değerleri (0.91, 0.85, 0.87) bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama düzeyinin uygun olduğunu göstermektedir. Modellerin bütünsel olarak anlamlılığının bir ölçütü olana F istatistik değerlerinin modellerin istatistiksel anlamda anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bağımsız değişkenlerin katsayılarının 0,05'ten küçük olması, %95 güven seviyesinde katsayıların anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sebeple elde edilen tahmin sonuçları yorumlamaya uygundur.

Bu doğrultuda;

- ✓ Model DI 'den Yıl boyunca "Turist sayısının %100 artması durumunda turizm gelirinin ($\beta_1 = 0,99$) %99 oranında artacağı,
- ✓ Model II 'den yaz ayları boyunca "Turist sayısının %100 artması durumunda turizm gelirinin ($\theta_1 = 0,95$) %95 oranında artacağı,
- ✓ Model DIII 'den kış ayları boyunca "Turist sayısının %100 artması durumunda turizm gelirinin ($\lambda_1 = 1,08$) %108 oranında artacağı anlaşılmaktadır.

V. SONUÇ

Elde edilen analiz bulguları doğrultusunda aynı miktarda turist artışına karşılık olarak kış turizminden elde edilen gelirin yıl boyu gerçekleşen genel turizme ve yaz turizmine kıyasla daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum kış turizminin daha kazançlı bir turizm türü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşılık benzer sezon sürelerine sahip olan kış ve yaz turizmine yönelik yatırımlar kıyaslandığında kış turizmine yönelik yatırımların yaz turizmine göre sınırlıdır. Kış turizminden elde edilen kişi başına gelirin yüksek olmasının yanı sıra ülke genelinde turizmin sürdürülebilirliğin sağlanması ve bu sektördeki hizmet kalitesinin artırılması gibi sebeplerden dolayı kış turizmi ayrıcalıklı bir konuma sahip olmalıdır. Bu sebeple yaz turizmine göre yatırım açısından benzer olanaklar sağlanmasının

ötesinde pozitif ayrıcalıklar uygulanmalıdır. Bu bağlamda kış turizmine yönelik yatak kapasiteleri artırıldığında turizm gelirleri doğru orantılı artacak, dolayısıyla mevsimler arasında mevcut durumda olduğu gibi belirgin bir fark olmayacaktır.

Turizm sektöründe mevsimselliğin çok önemli bir etken olduğu bilinen bir gerçektir. Mevsimsellik yalnızca ziyaretçi sayısı ve turizm geliri açısından değil aynı zamanda istihdam açısından da değerlendirilmesi gereken bir husustur. Turizm istihdama genel anlamda katkıda bulunmaktadır. Fakat turistik tesislerin sezonluk personel çalıştırması turizmde kayıt dışılığa sebep olmaktadır. Yaz sezonunda istihdam olanağı sağlanan personelin kış sezonunda istihdam olanağı bulamaması, bu alandaki yatırımların yetersiz olduğunun da bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu amaçla kış turizmine yapılacak yatırımlar ile istihdam sorunu da kısmen aşılabacaktır. Bu nedenlerle kış sporlarına yönelik çalışmaların hız kazanması mevcut çalışmaların iyileştirilmesi, dış pazara yönelik yatırımların tasarlanması hedeflenmelidir. Ayrıca kış turizmine yönelik yapılacak yatırımların devlet tarafından verilecek destek miktarlarında artış sağlanmalı ve bir takım kolaylıklar sağlanarak yatırımcılar teşvik edilmelidir.

Kış turizmi için ilerleyen dönemlerin en önemli tehditlerinden biri de iklim değişikliğidir. Dünya genelinde meydana gelen iklim değişiklikleri kar sporlarının geleceğine yönelik bir takım sorunlar ortaya çıkarabilir. Bu doğrultuda kış ve kar sporlarına yönelik doğru yatırımlar ile kriz avantaja dönüşebilir. İklim değişiklikleri sebebiyle çekim gücünü kaybedecek bölgelerin ziyaretçilerini çekebilecek çalışmalar yapılmalıdır. Bu sebeple kış sporlarına yönelik imkânlar yalnızca açık hava sporları ile sınırlandırılmamalı, çeşitli salon sporları ile genişletilmelidir. Bu doğrultuda kış turizmine elverişli bölgelerin turizme yönelik mevsimselliği ortadan kaldırılarak turizmde istihdamın mevsimselliğinin bir nebze önüne geçilebilir. Bu kapsamda buz pateni, buz hokeyi, körling, skeleton, bobsled, bandy gibi sportif faaliyet alanlarının sayısı artırılabilir.

Çalışmanın bir takım sınırlılıkları mevcuttur. Çalışmanın en önemli sınırlılıklarından biri değişkenlerin yalnızca gelir ve turist sayısından oluşmasıdır. Diğer değişkenlerin incelemeye alınmaması çalışmanın en önemli sınırlılığını teşkil etmektedir. Ayrıca on altı yıllık bir zaman dilimi içerisinde analizin yapılması konjonktürel olarak daha uzun vadeli bir sonuca varmayı engellemiş olabilir. Bu bağlamda çalışmanın istatistiki açıdan model

varsayımlarının sağlanması ile mevcut sınırlılıklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bir diğer husus ise kayıt dışı yaz

Çalışmadan elde edilen bulgular kış turizminin diğer turizm türlerine kıyasla gelir etkisinden dolayı daha avantajlı olduğunu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda kış turizmine yönelik etkili ve akılcı yatırımlar ile istihdamın turizmdeki mevsimselliği ortadan kaldırılabilir. Bu doğrultuda hangi kış turizmine yönelik istihdamı artmasını sağlayacak yatırımların belirlenmesi için ileriye dönük bilimsel çalışmalar yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, G., & Akkuş, Ç. Kış Turizmi Destinasyonu Paydaşlarının Çevre Yönetimine İlişkin Algılarının Nitel Bir Yöntemle Çözümlemesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 117-135.
- ALKAN, C. (2015). Sürdürülebilir Turizm: Alaçatı Destinasyonuna Yönelik Bir Uygulama. *Journal of Yaşar University*, 10(40), 6692-6710.
- ALTAŞ, N. T., Çavuş, A., & Zaman, N. (2015). Türkiye'nin kış turizmi koridorunda yeni bir kış turizm merkezi: Konaklı, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Ocak(31), 345-365
- ÇAĞLAYAN, E., & Saçaklı, İ. (2006). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisine Dayanan Birim Kök Testleri İle İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1).
- DOĞAN, O., & Yağmur, Y. (2017). Yabancı Turistlerin Sürdürülebilir Destinasyon Algıları: Kemer Destinasyonuna Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(2), 487-506.
- EMEKLİ, G. (2005). Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:14, İzmir.
- ENDERS, W. (1995). *Applied Econometric Time series: Wiley series in probability and mathematical statistics*. Applied econometric time series, New York.
- GÖNENÇGİL, B. ve Güngör, Y. (2002), "Türkiye'de Dağ Turizmi, Potansiyeller, Sorunlar", *Türkiye Dağları I. Ulusal Sempozyumu*, 25-27 Haziran 2002, Iğaz, Kastamonu.
- GÜNEL, Ö. D. (2009). Mevsimsellik, mevsimlik istihdam ve örgütsel bağlılık: Konaklama işletmelerinde bir araştırma, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(2), 199-219
- JAYAWARDENA, C., Patterson, D. J., Choi, C., & Brain, R. (2008). Sustainable tourism development in Niagara: Discussions, theories, projects and insights. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20(3), 258-277.
- KUŞLUVAN, S., Kuşluvan, Z. (1998), *Turizmde Mevsimsellik: Nedenleri, Sonuçları ve Yönetimi*, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, Mayıs – Haziran, 1998.
- KOŞAN, A. (1994). *Turizm Faktörünün Bölgeler arası Dengesizliği Gidermede Etkisi ve Erzurum Palandöken-Kış Sporları Turizm Merkezi Projesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

- KATKAT, D., Mızrak, O. (2006), Yaz ve Kış Turizmlerinin Türkiye Ekonomisine Katkılarının Karşılaştırılması, Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 8(4): 32-39
- KAYPAK, Ş. (2010). Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2(2).
- KUDAKA, (2014), Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Erzurum İli Turizm Sektörü Raporu
- OKTAYER, N., Susam, N. ve Çak, M. (2007), Türkiye’de Turizm Ekonomisi, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- OPUŞ, S. (2001). Turizmin Ekonomik Etkileri: Erzurum’daki Turistik İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15, 3-4, 37-58.
- ÖZER, H. (1992). Erzurum’da tüketim harcamalarının ekonometrik analizi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- SHELDON, P. J., & Abenoja, T. (2001). Resident attitudes in a mature destination: The case of Waikiki. *Tourism Management*, 22(5), 435-443.
- SEZGİN, M., & Karaman, A. (2008). Turistik Destinasyon Çerçevesinde Sürdürülebilir Turizm Yönetimi ve Pazarlaması. *Selçuk University Social Sciences Institute Journal*, 19, 431- 440.
- ŞİT, M. (2016), Türkiye’de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı. *Journal Of Academic Approaches*, 7(1), 101.
- TÜRSAB (2015), Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) “Kış Turizm Raporu
- TÜTÜNCÜ, Ö. ve Çalışkan, U. (2000), Turizmin Yerel Halk Üzerindeki Etkileri Ve Kuşadası İlçesi Uygulaması, *Serbest Bildiriler*, 130.
- ÜLKER, İ. (1999), Dağ Turizmi Planlama Yöntemleri: Yüksek Dağlarımız, Kayak Merkezlerimiz, T.C. Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- WAN, Y. K. P., & Li, X. (2013). Sustainability of Tourism Development in Macao, China. *International Journal of Tourism Research*, 15(1), 52-65.
- YALÇIN, A. Z., & Çakmak, F. (2016). Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(4).

AY'IN EVRELERİ ETKİSİNİN BORSA İSTANBUL 100 ENDEKSİ'NDE GARCH (1,1) MODELİ İLE TEST EDİLMESİ¹

Fatih KONAK²

Dilek DUMAN³

Atıf/©: Konak, Fatih ve Duman, Dilek (2018). *Ay'ın Evleri Etkisi'nin Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde Garch (1,1) Modeli ile Test Edilmesi*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 287-304

Özet: Menkul kıymet piyasalarında yatırımcıların rasyonel hareket ettiklerini varsayan ve E. Fama tarafından geliştirilen Etkin Piyasalar Hipotezi' ne göre, yatırımcıların piyasa ortalamasının üzerinde bir getiri elde etmeleri mümkün olmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, fiyatlar rassal bir seyir izlemektedir ve yatırımcılar oluşan bilgilere anında ulaşabilirken, bilgiler fiyatlara eşanlı yansıtılmaktadır. Bu durum, fiyatları önceden tahmin edebilme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Ancak, anomali olarak karşımıza çıkan ve fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen saplamalar, Etkin Piyasalar Hipotezi' ne ters düşmektedir. Anomali kavramında, menkul kıymet piyasalarında işlem yapan yatırımcıların doğa, çevresel ve psikolojik birçok faktörden etkileeneceği öngörülmektedir. Bu kapsamda, Ay'ın dünyamız etrafında dönüşü sırasında sergilemiş olduğu evreler, birçok farklı bilimsel çalışmada araştırma konusu haline gelmiştir. Fakat literatüre bakıldığında finansal anlamda ayın evrelerinin yatırımcılar üzerindeki etkileri ile ilgili sınırlı sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, ayın bilinen dört evresinin (Yeni Ay, İlk Dördün, Dolunay, Son Dördün) 01.01.1997- 30.04.2014 tarihleri arasında BİST 100 Endeksi'nde üzerinde ki olası etkisinin ortaya konulmasıdır. Elde edilen bulgulara göre, Yeni Ayın ve Dolunayın istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin varlığı piyasanın ele alınan veri seti ve kullanılan yöntem bağlamında zayıf formda etkin olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkin Piyasalar Hipotezi, Ayın Evreleri, BİST 100 Endeksi

Makale Geliş Tarihi: 11.04.2018 / Makale Kabul Tarihi: 29.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Bu çalışma, 20-21 Mayıs 2017 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen "International Congress of Management Economy and Policy- ICOMEP'17" da sunulan bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, e-posta: fatihkonak@hitit.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0002-6917-5082

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D., e-posta: dilek.duman.1990@hotmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0001-7302-4087

Testing of Lunar Cycle Effect on BIST 100 Index By Employing GARCH (1,1) Model

Citation/©: Konak, Fatih ve Duman, Dilek (2018). Testing of Lunar Cycle Effect on BIST 100 Index By Employing GARCH (1,1) Model, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 287-304

Abstract: According to the Efficient Market Hypothesis put forward by E. Fama, assuming that investors move rationally in securities markets, it is not possible for investors to obtain a return above the market average. In other words, prices follow random walk and the investors are instantly able to access the information that is reflected in the prices instantaneously. This removes the possibility of predicting prices in advance. However, the anomalies that belong to what we have and the prices that plunge in the general level, contradict the Efficient Market Hypothesis. In the concept of anomaly, it is predicted that investors trading in securities markets will be affected by many factors of nature, environment and psychology. The phases in which the Moon was exhibited during its turn around our Earth have become the subject of research in many different scientific studies. However, it has been seen that there are limited number of studies focus on the effect of Lunar Cycle on investors' financial decisions. In this perspective, The main purpose of the research is to determine the possible effect Lunar Cycle (New Moon, First Quarter, Full Moon, Last Quarter) on the BIST 100 Index by employing GARCH (1,1) model. According to the findings, it can be claimed that the statistically significant effects of the New Moon (positive) and the Full Moon (negative) show that the market is not efficient in weak form.

Keywords: Effective Market Hypothesis, Anomalies, Lunar Cycle, BIST 100 Index

I. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada, piyasalarda oluşan fiyat hareketlerinde meydana gelen değişiklikler ile yüksek getiri beklentisi içindeki yatırımcıların davranışları ve karar verme şekilleri birçok farklı perspektiften açıklanmaya çalışılmıştır. E. Fama'nın geliştirdiği Etkin Piyasalar Hipotezi'ne göre, yatırımcıların rasyonel davranış sergiledikleri varsayımı altında, geçmiş fiyat hareketlerinden faydalanarak gelecekte oluşacak fiyatları tahmin etmenin olanaksızlığı üzerinde durulmaktadır. Temel ve teknik analize imkân vermeyen bu durumda, piyasalara ulaşan tüm bilgilerin anında fiyatlara yansıtılması ve yatırımcıların rasyonel davranarak anında tepki vermesinden dolayı ortalama

üzerinde bir getiri elde etmenin mümkün olmadığı ileri sürülmektedir. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarda yatırımcıların her zaman rasyonel davranmadıklarını, bir takım psikolojik ve çevresel etmenlere maruz kalarak piyasada işlem yaptıkları ve bunun sonucunda da “Anomali” denilen fiyatların genel hareket düzeylerinde meydana gelen sapmaların varlığından bahsedilmektedir.

Literatürde Ayın Evreleri olarak adlandırılan ve ağırlıklı olarak sağlık ve bireylerin genel psikolojileri üzerine etkilerini inceleyen çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Çok eski çağlardan beri ayın evrelerinden özellikle dolunayın insanların psikolojik yapılarını etkilediği (hatta bilindiği gibi kurt adama dönüştüğü efsanesi bu konunun gerçek mi yoksa gerçeklik dışı bir durum mu olduğu) bilim dünyasında özellikle de psikoloji biliminde önemli bir yere sahip olmuştur. Gelişen dünyada dolunayın insanlar üzerinde etkisinin var olup olmadığı konusunda henüz kesin yargılar olmamakla birlikte son zamanlarda yapılan çalışmalarda ayın evrelerinden dolunayın doğrudan insan davranışlarını etkileyen bir şey olmadığı, yalnızca ayın yapay bir ışık vermesinden dolayı uyku sorunlarına neden olduğu ve bu sorunların sonucunda da hem psikolojik hem de fizyolojik etkilenmelerin ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayın evrelerinin yalnızca bu alanlarla sınırlı kalmış olması ve finansal olarak bu konunun yeteri kadar irdelenmemesi bu araştırmanın temel referans noktasını oluşturan etmenlerden biridir. Bu nedenle çalışmanın amacı, 01.01.1997 ve 30.04.2014 tarihleri aralığında Ay'ın dört farklı evresi olan Yeni Ay, İlk Dördün, Dolunay ve Son Dördün evrelerinde Borsa İstanbul 100 Endeksi üzerine bir etkinin var olup olmadığının GARCH (1,1) modeli ile analiz edilmesi oluşturmaktadır. Ayrıca kullanılan veri seti bakımından bu anomalinin devamlılık gösterip göstermediğini anlamak için 5 farklı alt periyot oluşturulmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde Etkin Piyasalar Hipotezi ve Anomalilerden kısaca bahsedilecektir. Takip eden aşamada, Ay'ın evrelerinin insan psikolojisine etkileri ve finansal piyasalarda ki yansımalarına literatür bağlamında değinilecektir. Kullanılan veri seti ve modelin anlatımını takiben uygulama sonuçları analiz edilerek çalışma sonuçlandırılacaktır.

II. ETKİN PİYASALAR HİPOTEZİ VE ANOMALİLER

Etkin piyasalar hipotezini ilk ortaya koyan Eugene Fama' ya göre; piyasaya ulaşan tüm bilgiler menkul kıymet fiyatlarına anında yansiyorsa bu piyasalar etkin piyasalardır şeklinde değerlendirilmektedir (Fama, 1970: 383). Daha kapsayıcı bir ifadeyle, bir piyasada menkul kıymet fiyatlarını etkileme potansiyeli olan haberlerin, tüm yatırımcılar tarafından herhangi bir maliyete katlanmadan, anında ulaşılabilir olması o piyasanın etkin bir piyasa olduğu anlamına gelmektedir (Çevik ve Topaloğlu, 2014: 40). Bu hipotez tüm menkul kıymet piyasaları için geçerlidir. Piyasada oluşan yeni bilgi yatırımcılar tarafından değerlendirildikten sonra menkul kıymet fiyatlarına eş anlı olarak yansımaktadır (Karan, 2013: 277).

Fama (1970) etkin bir piyasanın tüm bilgileri anında yansıtabilmesini; menkul kıymet alım satımında işlem maliyetinin olmamasına, oluşan bilgilere yatırımcıların masrafsızca ulaşabilmesine ve piyasaya ulaşan bilgilerin tutarlı olmasına bağlı olduğunu ortaya koymuştur (Fama, 1970: 387). Piyasa etkinliği kapsamında, bir piyasanın etkinliğini üç grupta kategorize edilmektedir. Bunlar (Bener, 2003:110);

- **Faaliyet Etkinliği:** Alıcı ve satıcıların katlandıkları işlem maliyetlerinin minimum düzeyde tutulmasını hedefleyen etkinlik türüdür.
- **Dağıtım Etkinlik:** Kıt kaynaklardan hareketle, yatırımların daha verimli alanlara yapılmasıyla ilgilidir.
- **Fiyatlama Etkinliği:** Piyasaların mevcut tüm bilgileri fiyatlara yansıtıldığını ifade eden bir etkinlik türüdür.

Menkul kıymet fiyatlarının tüm bilgileri içermesi ve bunun sonucunda da ortalamanın üzerinde bir getiri elde edilememesinden dolayı Etkin Piyasalar hipotezi fiyatlama/bilgisel etkinlikle ilgili olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır (Karan, 2013: 278). Bilgi düzeyinde etkinlik perspektifinde, Etkin Piyasalar hipotezi: zayıf formda etkinlik, yarı güçlü formda etkinlik ve güçlü formda etkinlik olarak üç gruba ayrılmaktadır.

Zayıf formda etkinlik, yatırımcıların geçmiş fiyat hareketlerinden yola çıkarak ortalamanın üzerinde bir getiri elde edememesi durumu olarak ifade edilmektedir (Çelik ve Taş, 2007: 13). Zayıf formda etkin piyasalarda, fiyatların rassal bir seyir izlediği varsayımı çerçevesinde geçmiş fiyat hareketleri ile gelecekteki fiyat oluşumlarını tahmin etmek olanaksızdır. Bu nedenle, teknik analiz ve diğer analiz yöntemlerinin uzun dönemde geçerliliğini yitirdiği

savunulmaktadır. Fama (1970) tarafında fiyatların genel düzeyinde meydana gelen rassal yürüyüşü test etmek amacıyla üç yöntem kullanılmıştır. Bunlar: Serisel Korelasyon, Run Testi ve Filtre Kuralı testidir (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 64-65).

Diğer bir etkinlik türü ise Yarı Güçlü Formda Etkinliktir. İşletmelerin finansal tablolarıyla ilgili bilgileri ve geçmiş fiyat hareketlerinin yanında, şirketlerin kamuya açıklanan bilgilerinin de anında ve tarafsız bir biçimde piyasa fiyatına yansıdığı etkinlik türüdür (Mehmet Baha Karan, 2013: 283).

Güçlü Formda etkinlikte ise, piyasanın geçmişteki ve firma içi bilgilerinin yanında ekonomik durumu yansıtan, firma için özel nitelik taşıyan bilgilerde piyasa katılımcıları tarafında bilinmekte ve fiyatlara eşanlı olarak yansıtılmaktadır (Bayraktar, 2012: 43). Bu açıdan bakıldığında, güçlü formda etkinliğin yarı güçlü ve zayıf formda etkinliği kapsadığı görülürken, bu etkinlik türünde yatırımcıların ortalamanın üzerinde bir getiri elde etme imkanlarının tamamen ortadan kalktığı düşünülmektedir (Yücel, 2016: 109).

Diğer taraftan, Etkin Piyasalar Hipoteziyle ters düşen ve kelime anlamıyla, genel kabul görmüş durumlarda meydana gelen “sapmalar” olarak ifade edilen ‘anomali’ kavramı karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, ampirik bir sonuç rasyonellikle açıklanamıyorsa yada gözlemler onu açıklama da yetersiz kalıyorsa, oluşan bu duruma anomali denilmektedir (Thaler, 1987: 198). Finansal anlamda anomali ise, hisse senetleri fiyatlarında belirli dönemlerde beklenenin üzerinde sapmalar oluşması durumudur (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 168). Finansal anlamda anomaliye neden olan etkenlerden bazıları; yatırımcı davranışları, aracı kuruluş ve yatırım danışmanlarının davranışları, işlem zamanı hipotezi ve bilgilerin kamuoyuna duyurulması, yapısal ve kurumsal etkiler, vergisel nedenler, küçük firma maskeleyme ve diğer olası etkiler olarak sıralanabilir (Özmen, 1997: 47-53). Finansal piyasalarda meydana gelen anomaliler farklı temel başlıklar altında gruplandırılabilir. Bunlar;

Takvimsel Anomaliler, belirli zaman aralıklarında hisse senedi fiyatlarının daha yüksek ya da daha düşük gerçekleşmesiyle ilgili durumları içermektedir. Etkin piyasalar hipotezinde, yatırımcıların geçmiş fiyat hareketlerine dayanarak gelecekte oluşan fiyatları tahmin edemeyeceği görüşünün tersine, takvimsel anomalilerde, belli zamanlarda yatırımcıların normalin üzerinde getiriler elde ettikleri yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Barak, 2008: 126). Takvimsel anomaliler kendi içerisinde genel olarak: gün anomalileri, ay anomalileri ve tatil anomalileri olarak sınıflandırılır (Abdioğlu ve Değirmenci,

2013: 57-58). Firma Anomalileri ise, piyasada işlem gören şirketlerin hisse senedi getirilerinde meydana gelen değişiklikler sonucunda ortaya çıkan bir anomali türüdür (Çömlekçi vd.,2015: 175).

Fiyat Anomalileri, yatırımcıların piyasadaki fiyat hareketlerine verdikleri aşırı tepki ve zayıf tepkinin neden olduğu sapmalar olarak ifade edilmektedir (Sümer ve Aybar, 2016: 78). Fiyat anomalileri kendi içerisinde; aşırı tepki hipotezi ve zayıf tepki hipotezi olarak sınıflandırılmaktadır. Son olarak Kesitsel anomaliler ise Fiyat/Kazanç Oranı, Fiyat/Satış Oranı, Piyasa Değeri / Defter Değeri, Fiyat/Nakit akımı etkisi anomalileri şeklinde kategorize edilmektedir. (Ünal ve Akbey, 2016: 259).

Literatürde yapılan çalışmaların niteliğine göre anomaliler farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Piyasada ortaya çıkan anomalilerden bazıları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Piyasa Anomali Türlerinden Bazıları

ANOMALİ TÜRÜ	ANOMALİNİN ÇEŞİTLERİ
Takvimsel Anomaliler	<ul style="list-style-type: none"> - Gün anomalileri; · Haftanın günü/günleri veya hafta sonu anomalisi, · Gün içi anomalisi, - Ay anomalileri; · Ocak ayı anomalisi, · Ay içi anomalisi, · Ay dönümü anomalisi, · Yıl dönümü anomalisi, - Tatil anomalileri.
Firma Anomalisi	<ul style="list-style-type: none"> - Firma Büyüklüğü Anomalisi - İhmal Edilmiş Firma Anomalisi
Fiyat Anomalileri	<ul style="list-style-type: none"> - Aşırı Tepki Hipotezi - Zayıf Tepki Hipotezi
Kesitsel Anomaliler	<ul style="list-style-type: none"> - Fiyat / Kazanç Oranı Anomalisi - Fiyat / Satış Oranı Anomalisi - Piyasa Değeri / Defter Değeri Anomalisi - Fiyat / Nakit Akımı Etkisi

Kaynakça: Bu tablo yazarın kendisi tarafından konuyla ilgili kaynaklardan derlenerek hazırlanmıştır.

III. AYIN EVRELERİ VE ETKİLERİ

Ayın evreleri, ayın güneşe karşı olan konumundan ileri gelen ve bir kısmının karanlık diğer kısmının aydınlık olduğu durumları ifade etmektedir. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, ayın evreleri, ayın yıldızlara göre konumu ile ilgilidir ve 27 günde bir tekrarlanan hareket döngüsünü takip etmektedir ve buna ayın döngüsü denilmektedir (Hinze vd., 1984: 409). Ayın evrelerine bakıldığında ise dört oluşumdan bahsedilir. Bunlar: yeni ay, ilk dördün, dolunay ve son dördün olarak isimlendirilir (uzay.co, 2017). Bu evreler ve açıklamaları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Ay'ın Evreleri

Ayın Evresi	Açıklaması
Yeni Ay	Güneşin batmasından kısa bir süre sonra batı da ortaya çıkan ve ayın incecik bir görünüm aldığı halidir.
İlk Dördün	Ayın yeni ay evresinden sonra ortaya çıkan ve ayın yarısının dünyadan görülüp diğer yarısının ise güneş ışınlarından dolayı karanlıkta kalmış halidir. İlk dördün yeni ay gerçekleşikten 7 ile 8 gün sonra ortaya çıkar.
Dolunay Evresi	Ayın dünya ile güneş arasında yer aldığı ve güneşten aldığı ışınları tam bir ay şeklinde dünyaya yansıttığı halidir ve yeni ay evresinden yaklaşık 14 gün sonra ortaya çıkar.
Son Dördün	Ayın yeni ay evresine yaklaştığını gösteren ve ilk dördüne göre ayın aydınlık tarafının ters yöne düştüğü evredir.

Kaynak: <http://www.haberuzay.com/2013/05/ayn-evreleri-nelerdir.html>

A. Ay'ın Evrelerinin Psikolojik ve Finansal Etkileri

Ay'ın Dünyamızın etrafında dönerken güneşten aldığı ışınları farklı şekillerde yansıtması, bilim insanlarını bu konu üzerinde araştırma yapmaya itmiştir. Yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu Ay'ın evresel hareketlerinin insan psikolojisi üzerine odaklandığı görülmektedir. Ay'ın özellikle Dolunay

Evresinin insanların psikolojik yapılarını olumsuz yönde etkilediğine dair inanışlar bugün bile bilim dünyasını bu konuda ikiye bölmüş durumdadır. Dolunay evresinde insanların psikolojik durumlarında meydana gelen değişikliklerin temel nedeni olarak insan vücudunun büyük bir kısmının su olması ve dolunay evresinde de tıpkı okyanuslarda olduğu gibi insanlarda da bir takım değişimler yaratılacağı düşüncesidir (Schafer vd., 2010: 360).

Schafer vd. (2010: 365) yaptığı çalışmalarında Ay döngüleri ve suç oranları arasındaki ilişkiyi incelemişler ve iki temel çıktıya ulaşmışlardır. Bunlar: şehir içi hırsızlık olayları ile Ay'ın etkileri arasında pozitif bir ilişki olduğu, diğeri ise eğlence bölgelerinde madde ve alkol kullanımları ile ilgili negatif bir ilişki olduğudur. Sonuç olarak, Ay'ın evrelerinin insan psikolojisi üzerinde etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer taraftan, Tejedor vd. (2010: 53) Ay'ın evrelerinin zihinsel ve psikolojik rahatsızlıkları olan hastalar üzerine etkisi ile ilgili, acillerde görülen vakaların günlük serilerine ve Ay'ın etkilerini dikkate alarak yaptıkları çalışmada, hastalarda Ay'ın etkileri ve davranış değişiklikleri arasında bir bağlantı saptanamamıştır. Bunun yanında ayın parlaklığının uyku düzeninde bozulmalara ve hastanelerin yatak doluluk oranlarında bir artış meydana getirdiği tespit edilmiştir.

Ayrıca, Belleville vd. (2013) 2013 yılında yaptıkları çalışmada acil servise müracaat eden ve göğüs ağrısı çektiklerini ifade eden hastalarda mevsimsel değişimlere ve Ay'ın etkilerine göre panik atak, duygu durum bozukluğu ve intihar düşüncesine yönelik yaptıkları analiz sonucunda, hastaların özellikle yaz mevsiminde panik atak sıklıklarının daha fazla olduğu görülürken, Ay'ın döngüleri ile ilgili bir sonuca ulaşamamıştır (Belleville vd., 2013: 194). Diğer taraftan, Barr'ın 2000 yılında zihinsel rahatsızlığı olan 100 kişiden oluşan bir örneklem grubu üzerine yaptığı çalışmasında, bu kişileri 30 aylık dönemde dört kez değerlendirmeye tabi tutmuş ve dolunay dönemlerinde şizofreni teşhisi konmuş hastaların durumlarının daha da kötüye gittiğini saptamıştır (Barr, 2000: 28).

Diğer taraftan, Benbadis vd. (2004:596) 3 yıl boyunca epilepsi ünitelerine yatan epilepsiye bağlı ve epilepsiye bağlı olmayan nöbetler geçiren hastaları incelemişlerdir. Toplam nöbet oranları ile ilgili kesin bir sonuca ulaşamayan bu çalışmada, ayrı bir analiz yapılarak epileptik olmayan nöbetlerde dolunay döneminde bir artış olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Ahmad vd. (2008:132-133) Ay'ın etkileri ve tıbbi olarak açıklanamayan inme belirtilerini inceledikleri çalışmalarında 167 Ay'ın evreleri döneminde 7219 hasta arasında

129 Tıbbi Açından Açıklanamayan (MUSS) inme teşhisi olan hasta başvurusu saptanmış ve dolunay ile tıbbi açıdan açıklanamayan inme arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca MUSS teşhisi konulan hastaların dolunay döneminde diğer dönemlere göre hastanelere başvurularında %23 oranında bir artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca, Calver vd. (2009:693) 2008-2009 tarihleri arasında yaptıkları çalışmada, dolunay dönemlerinde, Ay'ın diğer evrelerine göre %23 daha fazla şiddet ve akut davranış bozukluğunun oluştuğunu ve bu süreçte kişilerin alkol ve bir takım haplara daha çok eğilimli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Dolunayda meydana gelen yapay ışığın insanların uyku düzenlerinde bozulmalar meydana getirdiği ve bu bozulmaların da insanların ruhsal yapılarını etkilediğini ifade edilmiştir. Parmeshwaran vd. (1999:60)'nin 1993-1997 yılları arasında yaptıkları çalışmada da benzer sonuçlar çıkmış ve incelemelerin yapıldığı Psikiyatri Enstitüsü ve İnsan Davranışları Enstitüsüne yeni gelen ve duygusal olamayan psikoz hastalarında dolunay dönemlerinde daha fazla artış olduğu ve bu artışın diğer günlere oranla daha belirgin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer taraftan, Ay'ın evrelerinin sağlık ve psikolojik etkilerinin yanı sıra yatırımcıların karar verme süreçlerine olası etkisi araştırmacılar tarafından irdelenmiştir.

Floros ve Tan (2013:107)'in takvim anomalileri ve Ay'ın evrelerini baz alarak 59 gelişmiş ve gelişmekte olan piyasaların verileri inceleyerek yaptıkları çalışmalarında, bu piyasaların 6'sında dolunayın etkileri görülürken, 8 piyasada Yeni Ay'ın etkisi ağırlıklı olarak görüşmüştür. Ayrıca, 5 ay boyunca incelenen piyasalardan İngiltere, İsviçre, Bangladeş, Şili ve Kıbrıs'ta yer alan finansal piyasalarda Yeni Ay'ın olumlu etkilerine rastlanırken, Ürdün piyasasında dolunayın olumsuz etkileri görülmüştür. Ayrıca, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri kapsamında, gelişmekte olan ülkelere dolunay ve yeni ay evrelerinden etkilenme düzeylerinin diğer ülkelere göre daha baskın olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak tüm piyasalar göz önüne alındığında ise ABD borsaları dışındaki borsalarda ayın evrelerinin güçlü bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Dichev ve James (2003: 27), son 100 yıl ve son 30 yılın piyasa değerlerini dikkate alarak 24 farklı ülkeyi inceledikleri çalışmaları sonucunda, bir ülke dışında Yeni Ay'ın sürecinde, dolunay dönemine göre yaklaşık iki katı oranında fazla getiri elde edildiğini bulmuşlardır. Yine bu çalışmada Yeni

Ay'ın, dolunaya göre %5 ile %10 arasında yıllık ekonomik farklar ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Yuan vd. (2006) 48 ülkenin borsa getirileri ile Ay'ın evreleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışma neticesinde, hisse senedi getirilerinin Yeni Ay'a göre dolunay döneminde daha düşük olduğu, getiri farkının büyüklüğünün iki global portföy arasında yılda %3 ile %5 aralığında olduğunu gözlemlemişlerdir. Çalışmada Ay'ın evrelerinin piyasalar üzerindeki etkisinin makroekonomik göstergeler hakkında değil, büyük küresel şokların etkisini yansıttığı ve son olarak da Ay'ın etkilerinin anomalilerden bağımsız bir kavram olduğu vurgulanmıştır.

Diğer taraftan, Küçüksille'nin 2013'de yaptığı çalışmasında İMKB 100 Endeksinde işlem gören hisse senetlerinin 1988 – 2011 yılları arasında ayın evrelerinin hisse senedi getiri ve işlem hacimleri ilişkisini incelemiş ve anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Küçüksille, 2013: 187).

IV. VERİ SETİ VE MODEL

Çalışmanın ana odak noktası çerçevesinde, Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde Ay'ın evrelerinin etkisinin varlığını ortaya çıkarabilmek için 01/01/1997-10/05/2017 periyodunda BIST 100 Endeksi'ne ait günlük kapanış verileri analiz edilmiştir. İlgili veri seti, Datastream veri bankası kullanılarak elde edilmiştir. Diğer taraftan, olası bir anomalinin varlığının tespitinde önem arz eden 'süreklilik' olgusunu gözlemleyebilmek amacıyla ele alınan dönem 4 alt periyotta tekrar analiz edilmiştir. Alt periyotlar ve dönem aralıkları Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Araştırma Dönemleri

Periyot	Dönem
Tüm Seri	01/01/1997- 10/05/2017
1. Periyot	01/01/1997- 31/12/2001
2. Periyot	01/01/2002- 29/12/2006
3. Periyot	01/01/2007- 30/12/2011
4. Periyot	02/01/2012- 10/05/2017

BİST 100 Endeksi'nin günlük getirileri, normal dağılıma yaklaştırmak amacıyla doğal logaritmaları alınarak şu şekilde hesaplanmıştır:

$$R_t = \log\left(\frac{P_t}{P_{t-1}}\right)$$

R_t ; 't' zamanındaki günlük getiriye gösterirken, P_t , ve P_{t-1} ise sırasıyla t zamanındaki ve bir önceki gün için kapanış fiyatlarını ifade etmektedir. Not olarak eklemek gerekirse, getiri hesaplamalarında kar payı etkisinin az ya da hiç olmadığı görüşünü destekler nitelikte temettü etkisi yok sayılmıştır (Lakoniskok ve Smith, 1988). Ayrıca, araştırmamızda veri setimiz ortalama, medyan, standart sapma, çarpıklık ve basıklık gibi betimleyici istatistik verileriyle genel hatlarıyla irdelenmiştir. İlâveten, zaman serilerinin normal dağılım ve durağanlık düzeylerini tespit etmek amacıyla sırasıyla Jarque-Bera testi ve Augment Dickey Fuller testleri uygulanmıştır. Araştırmamız ana amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerimiz ise aşağıdaki gibidir:

H_0 : Ay'ın evrelerinin BIST 100 Endeksi'nin getirileri üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

H_1 : Ay'ın evrelerinin BIST 100 Endeksi'nin getirileri üzerinde bir etkisi bulunmaktadır.

Bu hipotezler çerçevesinde analize tabi tutulan regresyon modelimiz ise:

$$R_{it} = \beta_1 Y_{1t} + \beta_2 I_{2t} + \beta_3 S_{3t} + \beta_4 D_{4t} + \varepsilon_t$$

R_{it} , 't' gününde BIST 100 Endeksi'nde meydana gelen günlük getiriye göstermektedir. Y_{1t} , I_{2t} , S_3 ve D_{4t} değişkenleri sırasıyla Yeni Ay, İlk Dördün, Son Dördün ve Dolunayı ifade ederken $\beta_{1,2,3,4}$ Ay'ın evrelerine denk gelen ve istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerini gösteren kukla değişkenlerdir. Kurulan modelde ele alından kukla değişkenler Ay'ın her bir evresi için, örneğin Dolunay ise 1, değilse 0 olarak düzenlenmiştir. Kurulan model kapsamında;

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4$$

$$H_1 : \beta_1 \neq \beta_2 \neq \beta_3 \neq \beta_4$$

'0' hipotezi Ay'ın evreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın olmadığını ifade ederken, alternatif hipotez, Ay'ın evreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmanın varlığını ortaya koymaktadır. Alternatif hipotezin reddedilememesi halinde, piyasanın Ay'ın evrelerinin etkisi kapsamında zayıf formda etkin olmadığı öne sürülebilecektir. Şöyle ki, yatırımcılar Ay'ın evrelerinde ki değişim bilgisini kullanarak ortalamanın üstünde bir getiri elde etme ihtimaline sahip olabileceklerdir.

Ay'ın evrelerinin menkul kıymet piyasaları üzerindeki etkisini kısa ve uzun vadede gözlemleyebilmek için Bollerslev (1986)'in geliştirmiş olduğu GARCH

(p,q) modeli kullanılmıştır. Modelde dikkate alınan eşitlik aşağıda gösterilmektedir:

$$h_t = V_C + \sum_{j=1}^q V_A h_{t-j} + \sum_{j=1}^r V_B \varepsilon_{t-j}^2$$

Koşullu varyansın elde edilebilmesi amacıyla $\sum_{j=1}^q V_A h_{t-j} + \sum_{j=1}^r V_B < 1$ eşitsizliği olması gerekliliğiyle birlikte, V_A^4 , V_B^5 , ve V_C pozitif olmalıdır (Berument ve Kıymaz, 2001). İstatistiksel olarak anlamlı sonuçların ortaya çıkması günlük fiyat hareketlerinde Ay'ın evrelerinin etkisi olabileceği neticesini iddia edilebilir kılmaktadır (Kendirli ve Karadeniz, 2012).

V. BULGULAR VE ANALİZ

Araştırmanın ana amacı doğrultusunda, kullanılan veri setine ve model sonuçlarına yönelik analizler ve açıklamalara çalışmanın bu bölümünde değinilmiştir.

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistik Verileri

	Yeni Ay	İlk Dördün	Son Dördün	Dolunay
Ortalama	0,0056	0,0006	-0,0007	0,0022
Medyan	0,0022	0,0028	0,0017	0,0009
Max.	0,0969	0,1777	0,0694	0,1058
Min.	-0,0390	-0,0775	-0,1106	-0,0955
Std. Sapma	0,0199	0,0235	0,0232	0,0244
Çarpıklık	1,1515	2,1229	-0,7447	-0,0360
Basıklık	6,1725	20,8143	6,1645	7,2710
Jarque-Bera	113,983	2487,370	90,726	135,327
Probability	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem	178	180	186	179

Ay'ın dört farklı evresinde BIST 100 Endeksi'nde meydana gelen kapanış değerlerine ilişkin tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 4'de yer almaktadır. Tanımlayıcı istatistik verilerine bakıldığında, hesaplanan 'maksimum, minimum, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerinin yanı sıra, Yeni Ay'ın gözlem sayısı 178 ve ortalamasının 0,0056 olduğu, İlk Dördün'ün gözlem sayısının 180 ve ortalaması 0,0006, Son Dördün'ün gözlem sayısının 186 ve ortalamasının -.0007 olduğu, Dolunay'ın ise gözlem sayısı 179 ve

⁴ Uzun vadede tahmin edilebilir piyasa hareketini V_A , göstermektedir.

⁵ Kısa vadede tahmin edilebilir piyasa hareketini V_B , göstermektedir.

ortalamasının 0,0022 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, serilerin normal dağılım testleri Jarque- Bera Testi ile yapılırken, anlamlılık değerleri Tablo 4'de ifade edilmiştir.

Tablo 5: İMKB 100 Endeksinin Ana Kütle ve Alt Gruplarına Durağanlık (Birim Kök) (ADF) Testi

	t-Statistic	Prob.*	Lag.
01/01/1997- 10/05/2017 (Tüm Seri)			
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-71,50524	0,000	0
01/01/1997- 31/12/2001 (1. Periyot)			
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-35,19137	0,000	0
01/01/2002- 29/12/2006 (2. Periyot)			
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-17,08872	0,000	14
01/01/2007- 30/12/2011 (3. Periyot)			
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-17,00601	0,000	15
02/01/2012- 10/05/2017 (4. Periyot)			
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-20,21325	0,000	10

Tablo 5' de BIST 100 Endeksi'ne ait getiri serilerinin Tüm Seri ve 4 alt periyotta durağanlık testi sonuçları gösterilmektedir. Uygulanan ADF Testi sonuçlarına göre, Tüm seri ve 1. periyotta birim kök problemi gözlemlenmemişken, 2. 3. ve 4. periyotlarda yer alan serileri durağanlaştırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, 2., 3. ve 4. Periyotlar için sırasıyla 14, 15 ve 10 gecikme alınması gerekmiştir.

Ay'ın evrelerinin (Yeni Ay, İlk Dördün, Son Dördün ve Dolunay) finansal piyasalarda olası etkisini ele alınan tüm seride ve alt periyotlarda ortaya çıkarmak için yapılan varyans dağılım testine ait sonuçlar Tablo 6'da yer almaktadır. Sunulan bilgilerde ilk bakışta, Tüm seride Dolunay ve Yeniay süreçlerinin pozitif etkisi göze çarparken, İlk Dördün ve Son Dördün dönemlerinde negatif hareketlenme söz konusu olmuştur. Ancak, bu değerler içinde yalnızca Yeni Ay döneminde oluşan pozitif hareket %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Ay'ın evrelerinin olası etkisinin süreklilik gösterip göstermediğini ortaya çıkarabilmek için oluşturulan alt periyotlarda tekrarlanan test sonuçlarına göre, 1. periyotta tüm seride olduğu gibi yalnızca Yeniay döneminde pozitif ve %5 seviyesinde anlamlı etki bulunmuşken, 2. Periyotta Yeni Ay halen pozitif olmasına karşın anlamlılığını yitirirken, Dolunay'ın negatif ve %10 düzeyinde anlamlı etkisi belirginleşmiştir. Diğer alt periyotlara (3. ve 4. periyotlar) bakıldığında, negatif ve pozitif farklılaşmanın meydana geldiği bulunmuşken,

bu sonuçların hiçbirinin istatistiksel olarak anlamlı olmaması dikkat çekmektedir.

Tablo 6: Ay'ın Evrelerinin Varyans Dağılımı

	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
01/01/1997- 10/05/2017 (Tüm Seri)				
Yeni Ay	0,0017	0,0014	1,2077	0,022**
İlk Dördün	-0,0003	0,0014	-0,2122	0,832
Dolunay	0,0021	0,0013	1,6122	0,1069
Son Dördün	-0,0008	0,0011	-0,7033	0,4819
C	0,0010	0,0002	3,9935	0,0001
01/01/1997- 31/12/2001 (1. Periyot)				
Yeni Ay	0,0113	0,0055	2,0469	0,040**
İlk Dördün	0,0060	0,0045	1,3298	0,1836
Dolunay	0,0054	0,0041	1,3365	0,1814
Son Dördün	0,0026	0,0038	0,6744	0,5001
C	0,0014	0,0010	1,4270	0,1536
01/01/2002- 29/12/2006 (2. Periyot)				
Yeni Ay	0,0013	0,0035	0,3698	0,7115
İlk Dördün	-0,0054	0,0034	-1,5561	0,1197
Dolunay	-0,0066	0,0036	-1,8303	0,067*
Son Dördün	-0,0039	0,0031	-1,2700	0,2041
C	0,0018	0,0006	3,2682	0,0011
01/01/2007- 30/12/2011 (3. Periyot)				
Yeni Ay	-0,0007	0,0024	-0,2794	0,7799
İlk Dördün	0,0007	0,0028	0,2690	0,788
Dolunay	0,0013	0,0025	0,5107	0,6095
Son Dördün	-0,0036	0,0025	-1,4372	0,1507
C	0,0012	0,0005	2,4661	0,0137
02/01/2012- 10/05/2017 (4. Periyot)				
Yeni Ay	-0,0009	0,0023	-0,4157	0,6776
İlk Dördün	-0,0003	0,0020	-0,1457	0,8841
Dolunay	0,0024	0,0021	1,1439	0,2527
Son Dördün	0,0006	0,0020	0,3059	0,7597
C	0,0008	0,0004	2,1967	0,028

Not: * %10 düzeyinde, ** %5 düzeyinde, *** ise %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Varyans dağılımı testinden elde edilen sonuçlar Floros ve Tan (2013), Dichev ve James (2003) ve Yuan vd. (2006) yapmış oldukları çalışmalarla paralellik göstermektedir. Şöyle ki, yeni ay döneminde piyasalarda olumlu bir getiri söz konusu iken, dolunay döneminde negatif bir etkinin varlığından tüm seri ve

bazı alt periyotlarda bahsedilebilmektedir. Dolayısıyla, Ay'ın evrelerinin etki ve anlamlılık düzeylerini gösteren Tablo 6'dan elde edilen bilgiler literatürde yapılmış çalışmaları destekler nitelikte olduğu iddia edilebilir. Ancak, tüm seri ve alt periyotlarda ortaya çıkan anomalilerin süreklilik göstermediği unutulmamalıdır.

Tablo 7: GARCH (1,1) Modeli Sonuçları

	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
01/01/1997- 10/05/2017 (Tüm Seri)				
C	3,87E-06	4,56E-07	8,486041	0,000
RESID(-1)^2	0,075623	0,003365	22,47575	0,000
GARCH(-1)	0,919339	0,002878	319,4383	0,000
01/01/1997- 31/12/2001 (1. Periyot)				
C	0,000168	2,44E-05	6,88784	0,000
RESID(-1)^2	0,175541	0,021612	8,122234	0,000
GARCH(-1)	0,691972	0,031559	21,9265	0,000
01/01/2002- 29/12/2006 (2. Periyot)				
C	9,30E-06	2,56E-06	3,638313	0,000
RESID(-1)^2	0,080015	0,010417	7,680942	0,000
GARCH(-1)	0,901193	0,012484	72,18708	0,000
01/01/2007- 30/12/2011 (3. Periyot)				
C	1,71E-05	3,85E-06	4,440305	0,000
RESID(-1)^2	0,126166	0,014398	8,762892	0,000
GARCH(-1)	0,829564	0,018895	43,90291	0,000
02/01/2012- 10/05/2017 (4. Periyot)				
C	1,05E-05	2,50E-06	4,203254	0,000
RESID(-1)^2	0,065893	0,009086	7,252426	0,000
GARCH(-1)	0,877569	0,020195	43,45429	0,000

GARCH (1,1) testi ile kısa ve uzun vadede Ay'ın evrelerinin piyasalar üzerindeki olası etkisinin tahmin edilebilirlik düzeylerinin araştırıldığı çıktılar Tablo 7'de yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre, varyans dağılımı kapsamında, anlamlılık düzeylerin tüm seri ve alt periyotların hepsinde %1 seviyesinde olması, sürekliliğin hem kısa hem de uzun vadede devam edebileceği iddiasını öne çıkarmaktadır. Bu nedenle Yeni Ay'ın tüm seri ve 1. periyottaki pozitif etkisi ile Dolunayın 2. periyottaki negatif etkisinin yatırım

kararı almak için piyasayı analiz eden piyasa katılımcıları için ortalama üzerinde getiri elde etmede değerlendirilebileceği savunulabilir. Diğer taraftan, varyans dağılımı testi sonuçlarında, bu etkilerin süreklilik arz etmediği sonuçları göz ardı edilmemelidir. Hepsini bir araya getirdiğimizde, Ay'ın evreleri anomalisinin BIST 100 Endeksi'nde varlığından söz etmek mümkünken, sürekliliğin olmaması bu anomalinin piyasa tarafından fark edildiğinde ortadan kalktığı neticesini doğurmaktadır.

VI. SONUÇ

E. Fama' nın tarafından geliştirilen Etkin piyasalar hipotezini göre, bir piyasada oluşan tüm bilgiler anında fiyatlara yansıtılıyorsa bu piyasanın etkin olduğundan söz edilebilir. Etkinliğin temel şartları ise, yatırımcıların piyasada oluşan bilgilere herhangi bir maliyete katlanmadan ulaşabilmeleri, menkul kıymetlerde alım satım maliyetlerinin olmaması ve piyasadaki oluşan bilgilerin birbiriyle tutarlı olmasıdır. Fiyatların rassal bir seyir izlemesi ve yatırımcıların her durumda rasyonel hareket ettikleri varsayımı her zaman geçerli olmamaktadır.

Yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular piyasalarda belirli dönem ve nedenlere dayanarak fiyatlarda sapmalar oluştuğu gözlemlenmiştir. Thaler (1987)'a göre, eğer ampirik bir sonuç rasyonellikle ve gözlemlerle açıklanamıyorsa bu durum anomali olarak ifade edilmiştir. Bu noktadan bakıldığında, finansal anlamda birçok anomalinin varlığından söz etmek mümkündür. Fakat çalışmanın temel konusu olan ve literatürde finansal piyasalar üzerindeki etkisi konusunda sınırlı çalışma bulunan Ay'ın Evreleri etkisinin fiyatlar üzerinde herhangi bir sapmaya neden olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu perspektifte, çalışmanın temel amacı doğrultusunda, ayın bilinen dört evresinin (Yeni Ay, İlk Dördün, Dolunay, Son Dördün) 01.01.1997- 30.04.2014 tarihleri arasında BİST 100 Endeksi'nde üzerinde ki olası etkisi GARCH (1,1) modeliyle ortaya konulmuştur.

Ay'ın evrelerinin (Yeni Ay, İlk Dördün, Son Dördün ve Dolunay) etkisini ele alınan tüm seride ve alt periyotlarda ortaya çıkarmak için yapılan varyans dağılımı testine göre, Tüm seride Dolunay ve Yeniay süreçlerinin pozitif, İlk Dördün ve Son Dördün dönemlerinde ise negatif hareketlenme meydana gelmişken, bunlardan sadece, Yeni Ay döneminde oluşan pozitif hareket %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Alt periyotlarda ise, 1. periyotta Yeni Ay döneminde pozitif ve %5 seviyesinde anlamlı etki bulunmuşken, 2. Periyotta Dolunay'ın negatif ve %10 düzeyinde anlamlı etkisi

bulunmuştur. Diğer periyotlar ve Ay'ın evrelerinin istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar sergilemediği görülmüştür. Ayrıca, GARCH (1,1) testi sonuçları, tüm seri ve alt periyotların hepsinde ortaya çıkan etkinin hem kısa hem de uzun vadede devam edebileceği iddiasını göstermektedir.

Sonuç olarak, Yeniay'ın ve Dolunay'ın istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin varlığı piyasanın ele alınan veri seti ve kullanılan yöntem bağlamında zayıf formda etkin olmadığını ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle, piyasa katılımcılarının bu tür bir bilgi setini kullanarak piyasayı alt etme şanslarının bulunacağı iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

- ABDİOĞLU, Z. & DEĞİRMENCİ, N. (2013), "İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Mevsimsel Anomaliler", *Business and Economics Research Journal*, 4 (3), 55-73.
- AHMAD, F., TERENCE J. Q., DAWSON, J. & WALTERS, M. (2008), "A Link Between Lunar Phase And Medically Unexplained Stroke Symptoms: An Unearthly Influence?", *Journal of Psychosomatic Research*, Vol.65, 131-133.
- BARAK, O. (2008), "Davranışsal Finans Teori ve Uygulama", *Gazi Kitabevi*, Ankara
- BARR, W. (2000), "Lunacy Revisited. The Influence of the Moon on Mental Health and Quality of Life", *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, 38 (5), 28-35.
- BAYRAKTAR, A. (2012), "Etkin Piyasalar Hipotezi", *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (1), 37-47.
- BELLEVILLE, G., GUILLAUM, F., BUSQUE, M.D. (2013), "Impact of Seasonal and Lunar Cycles on Psychological Symptoms in the ED: an Empirical Investigation of Widely Spread Beliefs", *General Hospital Psychiatry*, Vol.25, 192-194.
- BENBADİS, S. R., STANLEY, C., HUNTER, J. & WANG, W. (2004), "The Influence of the Full Moon on Seizure Frequency: Myth or Reality", *Brief Communication/Epilepsy & Behavior*, Vol.5, 596-597.
- BERUMENT, H. & H. KIYMAZ. (2001). "The day of the Week Effect on Stock Market Volatility". *Journal of Economics and Finance*, 25 (2), 181-193.
- BOLLERSLEV, T. (1986). "Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity", *Journal of Econometrics*, 31, 307-327.
- CALVER, L. A., STOKES, B.J. & ISBISTER, G. K. (2009), "The Dark Side of the Moon", *MJA*, 191 (11/12), 692-694.
- ÇELİK, T.T. & TAŞ, O. (2007), "Etkin Piyasalar Hipotezi ve Gelişmekte Olan Hisse Senedi Piyasaları", *İTÜ Dergisi/B – Sosyal Bilimler*, 4 (2), 11-22.
- ÇEVİK, E. İ. & TOPALOĞLU, G. (2014) "Volatilitede Uzun Hafıza ve Yapısal Kırılma: Borsa İstanbul Örneği", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6), 40-55.
- ÇÖMLEKÇİ, İ., ÖNCÜ, M.A. & ÇÖMLEKÇİ, S.Ç. (2015), "Yatırımcıların Özellikleri İle Hisse Senedi Piyasalarındaki Anomali Arasındaki İlişki: Bireysel Yatırımcılar Üzerine Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, 15 (2), 173-184.
- DICHEV, Iliya D., Troy D. Janes, 2003, "Lunar Cycle Effects in Stock Returns", *The Journal of Private Equity*, Vol.6, Num. 4, pp. 8-29.
- FAMA, E. F. (1970), "Efficient Capital Markets; A Review of Theory and Empirical Work", *The Journal of Finance*, 25 (2), 383-417.
- FLOROS, C. & TAN, Y. (2013), "Moon Phases, Mood and Stock Market Returns", *Journal of Emerging Market Finance*, 12 (1), 107-127.
- GÜNGÖR, B. (2003), "Finans Literatüründe Anomali Kavramı ve Etkin Piyasalar Hipotezi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (1-2), 109-133.

- HABER UZAY, (2013), "Ay'ın Evreleri Nelerdir?", *Kaynak: http://www.haberuzay.com/2013/05/ayin-evreleri_nelerdir.html*, (Erişim Tarihi: 01 Şubat 2018).
- HİNZE, J., ASCE, A.M. & ROXO, J. (1984), "Is Injury Occurrence Related to Lunar Cycles?", *Journal of Construction Engineering and Management*, 110 (4), 409-419.
- KARAN, M.B. (2013), "Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi", *Gazi Kitapevi*, Ankara.
- KENDİRLİ, S. & KARADENİZ, G. (2012), "2008 Krizi Sonrası İMKB- 30 Endeksi Volatilitésinin Genelleştirilmiş ARCH Modeli İle Tahmini", *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2).
- KIYILAR, M. & AKKAYA, M. (2016), "Davranışsal Finans", *Literatür Yayınları*, İstanbul.
- KURTAY, S. (2007), "Hisseleri İMKB'de İşlem Gören Şirketlerin Büyük Ortak ve Yöneticilerinin Hisse Alım Satım Açıklamalarının Hisse Fiyatına Etkisi", (*Doktora Tezi*), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- KÜÇÜKSİLLE, E. (2013), "Ayın Evresi Etkisi ve İMKB'de Bir Uygulama", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 59, 187-194.
- LAKONİSHOK, J. and S.SMİDT (1988). "Are Seasonal Anomalies Real? A Ninety-Year Perspective". *Review of Financial Studies* 1, 403-425
- ÖZMEN, T. (1997), "Dünya Borsalarında Gözlemlenen Anomaliler ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Üzerine Bir Deneme", *Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu*.
- PARMESHWARAN R., V. P. & FERNANDES, J.M. (1999), "Lunar Phase and Psychiatric İllness in Goa", *India Journal Psychiatry*, 41 (1), 60-65.
- SCHAFER, J. A., VARANO, S. P., JARVİS, J.P. & CANCELINO, J.M. (2010), "Bad Moon On The Rise? Lunar Cycles and Incidents of Crime", *Journal of Criminal Justice*, Vol. 38, 359-367.
- SÜMER, E. & AYBAR, Ş. (2016), "Etkin Piyasalar Hipotezinin, Finansal Piyasaları Açıklamadaki Yetersizliği ve Davranışsal Finans", *Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ERZSOSDER)*, 9 (2), 75-84.
- TEJEDOR, M.J., ETXABE, M.P. & JAİME, A. A. (2010), "Emergency Psychiatric Condition, Mental İllness Behavior and Lunar Cycles: Is There A Real Or An Imaginary Association", *Actos Esp Psiquiatr*, 38 (1), 50-56.
- THALER, R. H. (1987) "Anomalies: The January Effect", *Economic Perspectives*, 1 (1), 197-201.
- UZAY.co.,2017, "Ayın Evreleri Nelerdir?", *Kaynak: <http://www.uzay.co/ayin-evreleri-nelerdir/>* (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2018)
- ÜNAL, S. & AKBEY, F. (2016), "Firma Büyüklüğü ve Piyasa Değeri/Defter Değeri Anomalilerinin Birlikte İncelenmesi: Borsa İstanbul Örneği", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 257-282.
- YUAN, K., ZHENG, L. & ZHU, Q. (2006), "Are Investors Moonstruck? Lunar Phases and Returns", *Journal Of Empirical Finance*, Vol. 13, 1-23.
- YÜCEL, Ö. (2016), "Finansal Piyasa Etkinliği: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama", *International Review of Economics and Management*, 4 (3), 107-123.

APEC ÜLKELERİNDE FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Fatma TEMELLİ¹
Dilek ŞAHİN²

Atıf/©: Temelli, Fatma ve Şahin, Dilek (2018). APEC Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 305-324

Özet: Bu çalışmada; Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği'ne üye olan (APEC) 12 ülkede 1990-2014 dönemleri arasında finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri analizi ile araştırılmıştır. Finansal gelişmişlik göstergesi olarak özel sektör kredilerinin GSYH % payı, ekonomik büyüme göstergesi olarak da kişi başına gelir değişkeni kullanılmıştır. Analizde yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran yeni nesil panel veri yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu görülmüştür. Panelin genelinde finansal gelişmedeki bir birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.099 birim artırdığı belirlenmiştir. Ayrıca, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Ekonomik Büyüme, APEC Ülkeleri, Panel Veri Analizi.

Makale Geliş Tarihi: 07.02.2018/ Makale Kabul Tarihi: 30.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, femelli@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7436-5289

²Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, dilek58sahin@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4830-8106

Analysis of the Relationship Between Financial Development And Economic Growth in APEC Countries

Citation/©: *Temelli, Fatma ve Şahin, Dilek(2018). Analysis of the Relationship Between Financial Development And Economic Growth in APEC Countries, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 305-324*

Abstract: *The relationship between financial development and economic growth in 12 countries (APEC) in Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) between 1990 and 2014 was investigated by panel data analysis in this study. It was used the share of private sector loans in GDP as a financial development indicator and per capita income variables an indicator of economic growth. New generation panel data methods are used considering horizontal section dependency in the analysis. It is seen that there is a cointegration relation between variables as a result of analysis. It was determined that a unit increase in financial growth would increase economic growth by 0.099 units in the overall panel. Furthermore, bi-directional causality relationship between financial development and economic growth has been identified.*

Keywords: *Financial Development, Economic Growth, APEC Countries, Panel Data Analysis.*

I.GİRİŞ

Ekonomik büyüme; bir ülkede üretim kapasitesinin, üretimin ve dolayısıyla milli gelirin artmasını ifade etmektedir. Kişi başına gelir, bir yıldan diğerine artıyorsa, söz konusu ekonomi büyümektedir. Kişi başına düşen milli gelirdeki artış oranı, üretim olanaklarının ne kadar arttığını göstermektedir (Dinler, 1997: 510-511). Ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için, her şeyden önce yatırımların artırılması gerekmektedir. Daha fazla yatırım ise ancak yatırımların kaynağı olan tasarrufların artırılmasına bağlıdır. Tasarruf oranı ne kadar büyükse, yatırım oranı da o kadar büyük olacağından, büyüme hızı da diğer şartların değişmemesi koşuluyla o kadar yüksek olacaktır (Dinler, 1997: 512). Finansal gelişme tanım olarak; finansal kurumların, finansal piyasaların ve finansal araçların gelişmesi ve büyümesi olarak ifade edilmektedir (Kar ve Taş, 2004: 170). Finansal gelişme, finansal piyasalardaki menkul varlıkların çok çeşitli olması ve bunların daha fazla kullanılabilir

duruma gelmesidir. Başka bir ifadeyle finansal gelişme, finans piyasalarının gelişmiş olma durumunu ifade etmektedir (Erim ve Türk, 2005: 23).

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, ekonomistler tarafından araştırılan ve tartışılan konuların başında gelmektedir. Finansal sistemin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ne yönde olduğunu ortaya koymayı amaçlayan geleneksel teoriler, finansal sistemin reel ekonominin ihtiyaçlarına uyum gösterme şeklinde pasif bir rol oynadığını ileri sürmüşlerdir. Bunun tam tersi görüşü savunan çağdaş teoriler ise, finansal sistemin ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğunu savunmuşlardır (Hermes ve Lensink, 1996:7). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki teorik ilişkiler, finansal araçlar tarafından sağlanan hizmetleri vurgulamış ve bunların yenilik ve büyüme için gerekliliğini savunmuş olan Joseph Schumpeter'in çalışmalarında yer almıştır. Schumpeter (1911), finansal aracı olan bankaların, teknolojik yeniliği kolaylaştırdığını belirtmektedir. Bankalar tasarrufları bir araya getirmekte, yatırım projelerini değerlendirmekte, yöneticileri denetlemekte ve firmalar hakkındaki detaylı bilgileri daha düşük maliyetle elde edebilmektedir. Schumpeter (1911)'e göre, finansal araçlar fonları yenilik taşıyan projelere yönlendirerek ekonomik büyümeyi arttırmaktadır (Becsi ve Wang, 1997: 51). Raymond Goldsmith'in başını çektiği Yapısalcı Ekol, finansal gelişmenin finansal aktif formundaki tasarrufları doğrudan arttırdığını, bu nedenle sermaye oluşumunu ve ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini belirtmektedir (Ahmed ve Ensari, 1998: 505).

Rajan ve Luigi (1998: 75), Keskin ve Karşıyakalı, (2006: 1-2), Alper ve Öniş (2001: 203- 205)'e göre gelişmiş bir bankacılık sistemi ve finansal piyasalar, teknolojik yenilikler, tasarrufların teşvik edilmesi, sağlanan kaynakların etkin bir biçimde dağılımı yoluyla ekonomik büyümeyi etkileyebilmekte ve tasarruf oranlarına etki ederek ekonomik büyümenin yönünü belirlemektedir. Aksi halde finansal kurumların ve piyasaların gelişmemiş olması ya da yetersizliği, tasarruf düzeyinin düşük kalmasına neden olarak yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Gelişmiş finansal sistemler, düzenlemeler ve yenilikçi finansal teknolojilerle fonların etkin dağılımını engelleyen asimetric bilgi sorununu azaltarak, yeterli ve doğru bilginin elde edilmesini kolaylaştırmakta ve böylece tasarrufların mobilizasyonunu etkin kılmaktadır (Japelli ve Pagano, 1994: 83-109). Böylece finansal piyasalar aracılığıyla kaynak dağılımı ve sermaye birikiminde etkinliğin sağlanması, teknolojik yenilik ve uzmanlaşmanın artırılmasıyla büyük ve uzun dönemli projelerin

hayata geçirilmesi için uygun ortam oluşturularak ekonomik büyümeye katkı sağlanmaktadır (Acemoğlu ve Zilibotti, 1997: 718). Örneğin; finansal sistem içerisinde yer alan bankalar, topladıkları mevduatlarla likidite riskini azaltarak, likit olmayan ancak getirisi yüksek olan yatırımları fonlayarak ekonomik büyümenin artmasını sağlayabilmektedir (Bencivenga ve Smith, 1991: 195-209; Diamond ve Dyvbig, 1983: 191-206). Böylece yenilikçi, teknolojik düzeyi yüksek, ancak doğası riskli yatırımlara kaynak aktarımını mümkün kılan finansal sistem sayesinde ekonomik büyümeyi uyaran projeler desteklenmektedir (Acemoğlu ve Zilibotti, 1997: 709-751; King ve Levine, 1993: 717-737).

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü konusunda, Patrick tarafından ortaya konulan arz öncüllü ve talep takipli hipotezler önemli bir yere sahiptir (Atamtürk, 2005: 100). Arz öncüllü hipotezin; kaynakların geleneksel sektörlerden modern sektörlerle transferi ve modern sektörlerdeki girişimsel cevapları hızlandırmak ve teşvik etmek olarak iki önemli fonksiyonu bulunmaktadır (Patrick, 1966: 175). Bu bağlamda Arz öncüllü araştırmalar, Neoklasik iktisat yaklaşımına uygun şekilde liberal hale gelmiş finansal piyasaların, bir yandan tasarrufları teşvik etmek, diğer yandan tasarrufların etkin bir şekilde tahsisini sağlayarak, ekonomik büyüme üzerinde hızlandırıcı etkisi olduğu görüşüne dayanmaktadır (Onur, 2005: 138). Talep takipli durumda ise, reel sektördeki gelişmeler talebi ortaya çıkarmakta, talebin karşılanması için finansal kurumlar ve araçlar aracı olmaktadır. Talep takipli yaklaşım, finansın büyüme sürecinde temel olarak pasif bir unsur olduğunu ima etmektedir (Patrick, 1966: 175).

Bu çalışmanın amacı, 1990-2014 dönemi arasında 12 APEC ülkesinde (Japonya, Malezya, Singapur, Tayland, Kore, Meksika, Avusturya, Çin, Endonezya, Filipinler, Türkiye ve Şili) finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testlerini kullanarak analiz etmektir. Çalışmada bağımlı değişken olan ekonomik büyümeyi temsilen reel kişi başına gelir; finansal gelişmeyi temsilen de özel sektör kredilerinin GSYH % payı kullanılmıştır. Bu çalışma, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini, Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik gelişmeyi ve refah düzeyini daha ileriye taşımak ve Asya-Pasifik Topluluğu arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla 1989 yılında kurulmuş olan APEC ülkeleri açısından ele alması ve yeni nesil panel veri yönteminin kullanılması açısından diğer çalışmalardan farklılaşmakta ve özgünlük kazanmaktadır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş

bölümünü takiben ikinci bölümde konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde veri seti, metodoloji ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Dördüncü bölüm olan sonuç bölümü ile çalışma sonlandırılmıştır.

II.LİTERATÜR TARAMASI

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ilk çalışmalar, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak yapılmıştır. Finansal gelişmenin bir ülkenin ekonomik gelişmişliğinin safhasına göre farklı etkisi olmaktadır. Ayrıca finansal sistemlerin her birinin farklı gelişme safhalarındaki önemi de farklılaşabilmektedir (Afşar, 2007: 191). Literatürde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, hem teorik hem de ampirik olarak incelenmiştir. Bununla birlikte son yıllarda odak noktası ampirik analiz üzerinedir (Shan, 2005: 1354). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik dört temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, ekonomik büyümenin finansal gelişmeye öncülük ettiğini ifade etmektedir. Burada “talep izleyen” bir ilişki söz konusudur. Önce ekonomik büyüme olmakta, ekonomik büyümenin fon ihtiyaçları finansal sistemin ve finansal piyasaların gelişmesine destek olmaktadır. İkinci yaklaşıma göre, finansal gelişme ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bu ilişki, “arza öncülük eden” bir ilişki olarak ifade edilmektedir. Finansal kurumların gelişmiş olması, tasarrufların ekonomiye kazandırılmasını hızlandırmakta ve kolaylaştırmaktadır. Böylece, finansal sistemin desteğiyle gerçekleşen bir ekonomik büyüme söz konusu olmaktadır. Üçüncü yaklaşıma göre, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Son görüş ise, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki olmadığını ifade etmektedir (Kandır vd., 2007: 312).

Literatürde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bangake ve Eggo (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1960-2006 dönemleri arasında 25 OECD ülkesinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri analizi ile araştırılmıştır. Analiz sonucunda finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Leitao (2010) tarafından yapılan çalışmada, 27 AB ülkesi ve BRIC ülkelerinde 1980-2006 dönemleri arasında finansal gelişme ve ekonomik büyüme

arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Statik ve dinamik panel veri analizinin uygulandığı çalışmada, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca verimlilik ve ticaretin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan başka bir önemli çalışmada *Bilel ve Mouldi (2011)*, 1986-2010 dönemleri arasında altı MENA ülkesinde finansal serbestleşme, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz sonucunda finansal serbestleşme ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasında ise pozitif yönlü ilişki saptanmıştır.

Rachdi ve Mbrak (2011), 1990-2006 dönemleri arasında altı OECD ve dört MENA ülkesinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel GMM yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, hem OECD hem de MENA ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki nedenselliğin çift yönlü; MENA ülkelerinde ise ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü olduğu görülmüştür.

Adusei (2012) tarafından yapılan çalışmada, 1965-2010 dönemleri arasında Güney Afrika'da finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, gerek kısa dönemde gerekse uzun dönemde finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilemediği görülmüştür. Granger nedensellik analizinde ise, Güney Afrika da finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Konuyla ilgili yapılan başka bir çalışmada *Bhunja (2012)*, 1980-2011 dönemleri arasında Hindistan'da finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Johansen eşbütünleşme analiz sonuçları, ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında uzun dönemli ilişki olduğunu gösterirken, Granger nedensellik analizi sonucu ise nedenselliğin finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğunu göstermiştir.

Jun (2012), 1960-2009 dönemleri arasında ele alınan 27 Asya ülkesinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile araştırmıştır. Panel eşbütünleşme testi sonucu, finansal gelişme ve ekonomik

büyümenin uzun dönemde eşbütünleşik olduğunu göstermiştir. Ayrıca, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğu görülmüştür. Analiz bulguları finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi hızlandırdığını ortaya koymuştur.

Ewetan ve Okudua (2013) tarafından yapılan çalışmada, 1981-2011 dönemleri arasında Nijerya'da finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. VAR ve Vektör Hata Düzeltme Modeli sonucunda finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Granger nedensellik analizi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini teyit etmiştir.

Ndlovu (2013), 1980-2006 dönemleri arasında Zimbave'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Granger nedensellik analizi sonucunda, ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Falahaty ve Hook (2013), 1991-2009 dönemleri arasında MENA ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Panel veri analizi sonucunda finansal gelişmenin MENA ülkelerinde ekonomik büyümeyi hızlandırdığı, bu bağlamda bankacılık sektörünün bu ülkeler için son derecede önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Asgar ve Hussain (2014), 15 gelişmekte olan ülkede, 1978-2012 dönemleri arasında finansal gelişme, ticari açıklık ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz sonucunda, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Nedensellik analizinde, finansal gelişme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Ayrıca ticari açıklığın finansal gelişme üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Lerohim vd., (2014), 2002-2011 dönemleri arasında beş ASEAN (Malezya, Tayland, Vietnam, Endonezya, Singapur) ülkesinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile araştırmıştır. Analiz sonucunda, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Abida vd., (2015), 1980-2012 dönemleri arasında üç Kuzey Afrika ülkesinde (Tunus, Fas, Mısır) finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi

panel GMM yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı tespit edilmiştir.

Siddique ve Majeed (2015), 1980-2010 dönemleri arasında beş Güney Asya ülkesinde enerji tüketimi, ticaret ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Panel eşbütünleşme analizi sonucunda; enerji, ticaret, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Analiz sonuçlarında; finansal gelişme, ticaret ve enerjinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Uzun dönemde büyüme ve enerji tüketimi arasında çift yönlü; ticaret ve finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Saaed ve Hussain (2015), 1977-2012 dönemleri arasında Kuveyt’de finansal gelişme, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Eşbütünleşme analizi sonucunda finansal gelişme, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkiye rastlanılmamıştır. Granger nedensellik analizinde ise ekonomik büyüme ve finansal gelişme, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında nedensellik olduğu görülmüştür.

Rana ve Barua (2015) tarafından yapılan çalışmada, 1974-2012 dönemleri arasında beş gelişmekte olan Güney Asya ülkesinde (Bangladeş, Hindistan, Nepal, Pakistan, Sri Lanka) finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri analizi ile araştırılmıştır. Çalışma kullanılan değişkenler; reel GSYH, finansal sektör tarafından verilen krediler, toplam borç servisi, yurt içi tasarruflar, para arzı ve ticaret dengesidir. Analiz bulguları, toplam borç servisi ve yurtiçi tasarrufların ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini, buna karşılık para arzı, yurt içi krediler ve ticaret dengesinin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.

Badri ve Sheshgelani (2016), 2005-2013 dönemleri arasında 24 İslam İşbirliği Örgütü ülkesinde finansal gelişme, finansal entegrasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemi ile araştırmıştır. Analiz sonuçlarında, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi pozitif, finansal bütünleşmenin ise negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Jung (2017), 1961-2013 dönemleri arasında Güney Kore’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Johansen eşbütünleşme analizi sonucunda, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin uzun dönemde eşbütünleşik oldukları görülmüştür. Ayrıca, finansal

gelişmenin ekonomik büyümeyi hızlandığı ve finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

III. ANALİZ

A. Veri Seti

Bu çalışmada, 12 APEC ülkesinde (Japonya, Malezya, Singapur, Tayland, Kore, Meksika, Avusturya, Çin, Endonezya, Filipinler, Türkiye ve Şili) 1990-2014 dönemi yıllık verileri kullanılarak finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Başlangıç ve bitiş yılları verilerin elde edilebilirliğine göre belirlenmiştir. Analiz kapsamında ekonomik büyümeyi temsilen ülkelere ait reel kişi başına Gayri Safi Yurt içi Hâsıla (GSYH), finansal gelişmişliği temsilen özel sektöre verilen kredilerinin GSYH % payı değişkeni kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak, paneli oluşturan yatay kesitler (ülkeler) arasında bağımlılığın olup olmadığı Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen (Lagrange Multiplier-LM testi) ve Pesaran vd. (2008) tarafından sapması düzeltilen L_{Adj} (Adjusted Crosssectionally Dependence Lagrange Multiplier) testiyle incelenmiştir. Seriler için birim kök testi olarak; yatay kesit bağımlılığını ve serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate alan ikinci kuşak birim kök testlerinden, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey Fuller) testi kullanılmıştır. Eş-bütünleşme katsayılarının homojenliği, yani açıklayıcı değişkenin katsayılarının yatay kesitten (ülkeden) yatay kesite değişip değişmediği; Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Slope Homogeneity testiyle incelenmiştir. Seriler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı; Westerlund (2008) tarafından geliştirilen, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve seriler farklı durağanlılık düzeylerinde iken eş-bütünleşme ilişkisini analiz yapmaya olanak tanıyan Durbin-H (Durbin-Hausman) testiyle analiz edilmiştir. Uzun döneme ait bireysel ve panelin geneline ait eş-bütünleşme katsayıları; Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran AMG (Augmented Mean Group Estimator) tahmincisiyle hesaplanmıştır. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Durbin-Hausman (Durbin-H) panel eş-bütünleşme testi ile araştırılmıştır.

Çalışmada kullanılan model (1) nolu Eşitlikteki gibidir:

$$\ln PGDP_{it} = \alpha + \beta \ln FS_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

Bu eşitlikte; PGDP reel kişi başına düşen geliri (2005 sabit fiyatlarıyla), FS finansal gelişmeyi temsilen özel sektöre kullanılan kredilerin GSYH % payını temsil etmektedir. Değişkenlerin logaritmik formları alınarak analize dâhil edilmiştir. Kişi başına gelir verisine UNCTAD veri tabanından; özel sektöre verilen kredilere ait verilere Dünya Bankası veri tabanından ulaşılmıştır.

B.Yöntem ve Analiz Bulguları

1.Yatay Kesit Bağımlılığın Test Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığının test edilmesinde çeşitli testler kullanılmaktadır (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004; Pesaran vd., 2008). Yatay kesit bağımlılığının test edildiği Breusch ve Pagan (1980) çalışmasında test istatistiği aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Pesaran vd., 2008):

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij}^2, \chi^2 N(N-1)/2 \quad (2)$$

Sıfır hipotezi altında LM testi, $N(N-1)/2$ serbestlik derecesinde asimtotik kıkare dağılımına sahiptir. LM testi N küçük ve T yeterince büyük olduğunda geçerlidir. Pesaran (2004) tarafından geliştirilen test istatistiği aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Pesaran vd. 2008):

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij} \right) \quad (3)$$

Boş H_0 hipotezi altında, T yeterli büyüklükte iken; $N(0, 1)$ fonksiyonun limiti, $N \rightarrow \infty$ 'dur. Ayrıca LM testinden farklı olarak sabit T ve N değerlerinde ortalaması sıfırdır. Breusch ve Pagan(1980) testi faktörler sıfır ortalamaya sahip olduğunda boş hipotezi red etmekte başarısız olmaktadır. Bu sorunu çözmek amacıyla Pesaran vd. (2008) tarafından $CDLM_{adj}$ testleri geliştirilmiştir. Bu testte LM istatistiğinin varyans ve ortalaması kullanılarak LM testi geliştirilmiştir.

$$LM(\rho)_{adj} = \sqrt{\frac{2}{\rho(2N-\rho-1)}} \sum_{s=1}^p \sum_{j=1}^{N-s} \frac{(T-k)\bar{\rho}_{i,i+s}^2 - \mu_{Ti,i+s}}{\sigma_{Ti,i+s}} N(0,1) \quad (4)$$

M_{Tij} ve V_{Tij} sırasıyla ortalamayı ve varyansı göstermektedir. Sıfır hipotezi altında ilk olarak $T \rightarrow \infty$ ve daha sonra $N \rightarrow \infty$ yakınsadığında LM_{adj} asimptotik olarak normal dağılıma sahiptir.

Testin hipotezleri:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Bu çalışmada, değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı araştırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, modele ait olasılık değerleri %1, %5'ten küçük olduğu için, H_0 hipotezi reddedilmiş ve değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle, bu ülkelerdeki karar vericiler ekonomi politikalarını belirlerken, diğer ülkelerin uyguladıkları politikaları ve bu ülkelerin ekonomik büyüme ve finansal gelişmeyi etkileyen şokları da göz önünde bulundurmaları gerekir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Yatay Kesit Bağımlılığı	PGDP		FS		Model	
	İstatistik	P - Değeri	İstatistik	P- Değeri	İstatistik	P-Değeri
CD _{Lm1} (BP, 1980)	172.616*	0.000	76.712**	0.028	485.530*	0.000
CD _{Lm2} (Pesaran 2004)	9.279*	0.000	2.070**	0.019	36.515*	0.000
CD (Pesaran 2004)	-2.266*	0.000	-2.421*	0.008	17.308*	0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	8.778*	0.000	2.804*	0.003	39.794*	0.000

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

2.CADF Birim Kök Testi

Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF testinde t istatistiği $t_i(N, T)$ (5) nolu Eşitlikte verilmiştir (Pesaran, 2007):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + e_{it} \quad (5)$$

$$t_i = (N, T) = \left(\frac{\Delta y'_i M_w y_{i-1}}{\bar{\sigma}(y'_{i-1} \bar{M}_w y_{i-1})^{1/2}} \right) \quad (6)$$

Panel istatistiğinin hesaplanması ise (7) nolu Eşitlikten elde edilmektedir:

$$CIPS(N, T) = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (7)$$

Hesaplanan CIPS istatistiği her bir yatay kesitin t istatistiklerinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler için paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığının söz konusu olduğu durumlarda kullanılan ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF testi ile incelenmiştir. CADF testi, $T > N$ ve $N > T$ durumlarında

kullanılmaktadır. Bu test istatistiği değerlerini, Pesaran (2007)'in CADF kritik tablo değerleriyle karşılaştırarak, her ülke için durağanlık test edilmektedir. CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiği değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve sadece o ülkenin serisinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır. Tablo 2'de yer alan CADF birim kök test sonuçları serilerinin birinci farklarında, I(1) düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir. Serilerin tamamı I(1) olduğu için eşbütünlüşme analizine geçilebilir.

Tablo 2: Panel CADF Birim Kök Testi

Değişkenler	Seviyede		Birinci Farkta	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
PGDP	-1.513	-1.820	-2.770**	-3.098**
FS	-1.237	-2.106	-3.448**	-3.636**

Not: Gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.**,*** sıfır hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde reddildiğini göstermektedir. Panel istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -2.45 (%1), -2.25 (%5), -2.14 (%10) (Pesaran 2007, tablo 1(b), s.280; sabit ve trendli modelde -2.96(%1), -2.76(%5), -2.66 (%10) (Pesaran 2007, tablo 1(c), s.281) alınmıştır.

3. Değişkenlerin Homojenliğinin Test Edilmesi

Eşbütünlüşme denkleminde eğim katsayılarının homojen olup olmadığının belirlenmesi konusunda ilk çalışmalar, Swamy (1970) ile başlamıştır. Pesaran ve Yamagata (2008), Swamy testini geliştirmiştir. Bu testte,

$Y_{it} = \alpha + \beta_i X_{it} + \varepsilon_{it}$ şeklindeki genel bir eşbütünlüşme denkleminde β_i eğim katsayılarının, yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı test edilmektedir. Testin hipotezleri:

$$H_0 : \beta_i = \beta \text{ Eğim katsayıları homojendir.}$$

$$H_1 : \beta_i \neq \beta \text{ Eğim katsayıları homojen değildir.}$$

Pesaran ve Yamagata (2008) hipotezleri test edebilmek için iki farklı test istatistiği geliştirmiştir:

Büyük Örneklem için:

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{2k} \right) \approx X^2 k \quad (8)$$

Küçük Örneklem için:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{v(T, k)} \right) \approx N(0, 1) \quad (9)$$

Burada N ; yatay kesit sayısını, S ; Swamy test istatistiğini, k ; açıklayıcı değişken sayısını ve $v(T, k)$ standart hatayı ifade etmektedir. Çalışmaya ait homojenlik test sonuçları Tablo 3'de verilmiştir. Tablo 3'de hesaplanan testlerin olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için, H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Eş bütünleşme denkleminde, sabit terim ve eğim katsayılarının homojen olduğuna karar verilmiştir. Bu durumda, panelin geneli için yapılacak eş-bütünleşme yorumları geçerlidir ve güvenilebilir (Pesaran ve Yamagata, 2008).

Tablo 3: Homojenlik Testi Sonucu

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta_tilte	-2.449	0.993
Delta_tilde_adj	-2.611	0.995

4. Durbin-Hausman (Durbin-H) Panel Eş-Bütünleşme Testi

Westerlund (2008) tarafından geliştirilen Durbin-H panel eşbütünleşme testinde; bağımlı değişken $I(1)$ olmak şartıyla bağımsız değişkenlerin $I(1)$ veya $I(0)$ olması durumunda panel eşbütünleşme analizi yapılmasına olanak tanımaktadır (Westerlund, 2008). Bu testin hipotezleri şu şekildedir:

$$H_0 = \phi_i = 1, \text{ Eş bütünleşme ilişkisi yoktur. (i=1,2,...n)}$$

$$H_0 = \phi_i < 1, \text{ Eş bütünleşme ilişkisi vardır. (i=1,2,...n)}$$

Westerlund (2008) Durbin-H panel eş-bütünleşme testinde ise, otoregresif parametrenin bütün kesitler için aynı olduğu kabul edilmektedir. Bu varsayım altında, H_0 hipotezi reddedildiğinde, bütün kesitler için eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu kabul edilmektedir. Westerlund (2008) Durbin-H yönteminde, eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı, grup ve panel boyutunda ayrı ayrı test edilmektedir. Durbin-H grup ve panel (DH_g, DH_p) istatistikleri (10) nolu Eşitlik yardımıyla tahmin edilebilir.

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{s}_i (\hat{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \text{ ve } DH_p = \hat{S}n (\hat{\phi} - \hat{\phi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}^2_{it} - 1 \quad (10)$$

Tablo 4'de Durbin-H Panel eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmiş ve ülke gruplarında ve panelin genelinde, ekonomik büyüme ve finansal gelişme serileri arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 4: Durbin-H Panel Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Durbin-H Grup İstatistiği	-2.261**	0.012
Durbin-H Panel İstatistiği	-2.005**	0.022

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

5.Uzun Dönem Eş Bütünleşme Katsayılarının Tahmin Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığı varsayımı altında uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmininde serilerin I(1) olması durumunda kullanılabilen ve panelin geneline ve paneli oluşturan ülkelere ait katsayıları hesaplayabilen Eberthart-Bond (2009) tarafından geliştirilen AMG yöntemi kullanılmaktadır. AMG tahmincisi serilerdeki ortak faktörleri ve ortak dinamik etkileri dikkate alan, dengesiz panellerde de etkin sonuçlar verebilmektedir. AGM tahmincisi aşağıdaki gibi modellenmektedir.

$$i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T$$

$$y_{it} = \beta'_i x_{it} + \mu_{it} \quad \mu_{it} = \alpha_i + \lambda'_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (11)$$

$$x_{mit} = \pi_{mi} + \delta'_{mi} g_{mt} + p_1 m_i f_{1mt} + \dots + p_{nmi} f_{nmt} + v_{mit} \quad (12)$$

$$f_t = \varphi' f_{t-1} + \epsilon_{it} \text{ ve } g_t = \delta' g_{t-1} + \epsilon_{it} \quad (13)$$

Tablo 5'de paneli oluşturan ülkelere ve panelin geneline ait eş-bütünleşme katsayıları AMG yöntemiyle tahmin edilmiş ve sonuçlar, Tablo 5'de verilmiştir. Panel için tahmin edilen eşbütünleşme katsayısı incelendiğinde finansal gelişmede 1 birimlik yüzde artış ekonomik büyümeyi 0.099 birim artırmaktadır. Model sonucunun, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı bulgusuna uygun olduğu görülmektedir. Tablo 5'te sonuçlar ülkeler bazında incelendiğinde; finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde negatif ve istatistiki olarak anlamlı etkisinin Filipinlerde geçerli olduğu görülmektedir. Finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ilişkinin; Malezya, Kore, Avusturya, Çin, Endonezya ve Türkiye'de geçerli olduğu görülmektedir. Finansal gelişmenin

ekonomik büyüme üzerinde artırıcı etkisinin en yüksek olduğu ülkeler Avusturya ve Çin'dir.

Tablo 5: Uzun dönem Eş bütünleşme Katsayıları

Ülke	FS	Test İstatistiği
Japonya	0.028	0.54
Malezya	0.119**	5.63
Singapur	0.052	1.08
Tayland	0.057	1.41
Kore	0.153**	3.94
Meksika	-0.036	-1.34
Avusturya	0.477**	6.48
Çin	0.304**	2.79
Endonezya	0.150**	7.98
Filipinler	-0.103**	-2.75
Türkiye	0.072**	3.10
Şili	-0.080	-0.77
PANEL	0.099**	2.12

Not: t istatistiğinin hesaplanmasında; Newey-West değişen varyans standart hatası kullanılmıştır. *, **, *** ifadeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

6.Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi

Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen testin diğer testlere göre sağladığı en önemli avantaj, temel hipotezin altında homojen Granger nedensellik ilişkisinin yokluğunu, en az bir yatay kesitte bu ilişkinin varlığını kabul eden alternatif hipoteze karşı sınamasıdır. Yani bu test, paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca test, zaman boyutu ile kesit boyutu arasındaki büyüklük farkına karşı duyarsız olup, zaman boyutu kesit boyutundan büyük veya küçük olduğunda test, etkin sonuçlar üretebilmektedir.

Nedensellik testi modeli ise, durağan y ve x değişkenleri için aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012:1457):

$$x_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^k \gamma_i^{(k)} x_{i,t-k} + \sum_{k=1}^k \beta_i^{(k)} y_{i,t-k} + e_{i,t} \quad (14)$$

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^k \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^k \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + e_{i,t}$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012) yönteminde aşağıdaki hipotezler sınanmaktadır:

H₀: Tüm birimler için y değişkeni, x değişkeninin nedenseli değildir.

H₁: Bazı birimler için y değişkeni, x değişkeninin nedenselidir.

Tablo 6'da, finansal gelişme ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkilerini inceleyen Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik test sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde, ele alınan APEC ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi			
	W İstatistiği	Z İstatistiği	Olasılık	Karar
$\Delta FS \rightarrow \Delta PGDP$	22.804*	27.909*	0.000	Nedensellik Var
$\Delta PGDP \rightarrow \Delta FS$	3.757**	2.046**	0.040	Nedensellik Var

Not: Parantez içindeki değerler p-olasılık değerlerini, *, **, *** ise sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

IV.SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, 12 APEC ülkesinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. 1990-2014 dönemlerinin ele alındığı çalışmada; ekonomik büyümeyi temsilen ülkelere ait reel kişi başına gelir, finansal gelişmişliği temsilen özel sektöre verilen kredilerinin GSYH % payı değişkeni kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak, paneli oluşturan yatay kesitler (ülkeler) arasında bağımlılığın olup olmadığı incelenmiştir. Ardından yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci kuşak CADF birim kök testi kullanılmıştır. Eş-bütünleşme katsayılarının homojenliği, Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen SlopeHomogeneity testiyle incelenmiştir. Seriler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı; Westerlund

(2008) tarafından geliştirilen, Durbin-H (Durbin-Hausman) testiyle analiz edilmiştir. Uzun döneme ait bireysel ve panelin geneline ait eş-bütünleşme katsayıları; Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran AMG tahmincisiyle hesaplanmıştır. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Durbin-Hausman (Durbin-H) panel eş-bütünleşme testi ile araştırılmıştır.

Analiz sonucunda; çalışmada ele alınan değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmüştür. CADF birim kök testi sonucunda serilerin birinci farklarında, $I(1)$ düzeyinde durağan olduğunu görülmüştür. Homojenlik analizi sonucunda eş bütünleşme denkleminde, sabit terim ve eğim katsayılarının homojen olduğuna karar verilmiştir. Westerlund (2008) Durbin-H panel eş-bütünleşme testinde ise, otoregresif parametrenin bütün kesitler için aynı olduğu kabul edilmektedir. Yani bütün kesitler için eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu kabul edilmektedir. Uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının analiz edildiği AMG yönteminde finansal gelişmede 1 birimlik yüzde artışın ekonomik büyümeyi 0.099 birim arttırdığı görülmüştür. Model sonucunun, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı bulgusuna uygun olduğu görülmektedir. Son olarak Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik testinde; ele alınan APEC ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin var olup olmadığı veya ilişki var ise bunun yönünün nereden nereye olduğu konusunda bir uzlaşma yoktur. Bunun nedeni, araştırmalarda farklı araştırma yöntemlerinin uygulanması ve farklı ülke örneklerinin incelenmesidir. Analiz bulgularından yola çıkılarak genel bir değerlendirme yapılacak olursa eğer; finansal gelişme göstergelerinden biri olan özel sektör kredilerinin artması için ekonomik büyümenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Özel sektörden gelen kredi talebi artarsa bankalar mevduat toplamak isteyecek ve bu durumda mevduat kampanyaları yapıp mevduat faiz oranlarını artırarak likidite sağlamak isteyecekler ve bunun sonucunda bankalar kredi talebini karşılayabilecektir. Ekonomi büyüdükçe banka mevduatları da artacak ve artan banka mevduatlarına bağlı olarak özel sektör kredileri de artacak olup, ekonomik büyümenin finansal gelişme üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülecektir. Bir ülkede ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek için yeterince gelişmiş ve iyi işleyen bir finansal sisteme ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- ABIDA, Z., SGHAIER, I. ve ZGHIDI, Nahed (2015). "Financial Development and Economic Growth: Evidence from North African Countries", *Economic Alternatives*, cilt.2, ss.17-33.
- ACEMOĞLU, D. ve ZILIBOTTI F. (1997). "Was Prometheus Unbound by Chance? Risk Diversification and Growth", *Journal of Political Economy*, cilt.105, S.4, ss.709-751.
- ADUSEI, M. (2012). "Financial Development and Economic Growth: Is Schumpeter Right?" *British Journal of Economics, Management & Trade*, cilt.2,S.3, ss.265-278.
- AFŞAR, A. (2007). "Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, cilt.36, ss.188-198.
- AHMED, S. M., ve ANSARI, M. I. (1998). "Financial Sector Development and Economic Growth: The South-Asian Experience", *Journal of Asian Economics*, cilt.9,S.3, ss.503-517.
- AK, M.Z., ALTINTAŞ, N. ve ŞİMŞEK, A.S. (2016). "Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, cilt.17,S.2, ss.151-160.
- ALPER, E. ve ÖNİŞ, Z. (2001). "Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi", *Doğu Batı Dergisi*, cilt.4,S.17, ss.203-225.
- ASGHAR, N. ve HUSSAIN, Z. (2014). "Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in Developing Countries", *Pakistan Economic and Social Review*, cilt.52,S.2,ss.99-126.
- ATAMTÜRK, B. (2005). "Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyümenin Nedensellik Yönü Üzerine Bir İnceleme (1975-2003)". *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, ss.99-105. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- BADRI, A. ve SHESHGELANI, A. (2016). "Financial Development, Financial Integration and Economic Growth", *American Journal of Business and Society*, cilt.1,S.4, ss.195-199.
- BANGAKE, C. ve EGGOH, J. (2010). "Finance-Growth Link in OECD Countries: Evidence from Panel Causality and Cointegration Test", *Brussels Economic Review*, cilt.53,S.3, ss.375-392.
- BESCI, Z. ve WANG, P. (1997). "Financial Development and Growth", *Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review, Fourth Quarter*, cilt.82,S.4, ss.46-62.
- BENCIVENGA, V.R. ve SMITH, B.D. (1991). "Financial Intermediation and Endogenous Growth", *The Review of Economic Studies*, cilt.58,S.2, ss.195-209.
- BHUNIA, A. (2012). "Causal Relationship Between Economic Growth and Financial Development: An Econometric Analysis", *The International Journal of Applied Economics and Finance*, 1-12. <http://docsdrive.com/pdfs/ansinet/ijaef/0000/44205-44205.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.01.2018).
- BILEL, K. ve MOULDI, D. (2011). "The Relationship Between Financial Liberalization, FDI and Economic Growth: An Empirical Test for MENA Countries", *Economics and Finance Review*, cilt.1,S.10,ss.20-26.
- CAPASSO, S. (2004). "Financial Markets, Development and Economic Growth: Tales of Informational Asymmetries", *Journal of Economic Surveys*, cilt.18, S.3, ss.267-292.
- CONTUK, F.Y. ve GÜNGÖR, B. (2016). "Asimetrik Nedensellik Testi ile Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, cilt.71, ss.89-108.
- DIAMOND, D. ve DYYBIG, P.(1983). "Bank Runs, Deposit Insurance and Liquidity", *Journal of Political Economy*, cilt 91, ss.401-419.

- DİNLER, Z. (1997). *İktisada Giriş*. Ekin Kitabevi: Bursa.
- DUMITRESCU, E. ve HURLIN, C. (2012), "TestingforGrangerNon-Causality in HeterogeneousPanels", *EconomicModelling*, cilt.29,S.4,ss.1450-1460.
- EBERHART, M. ve BOND, S. (2009). "Cross-SectionDependence in Nonstationary Panel Models: A NovelEstimator", *MPRA*, ss.1-26.
- ERİM, N. ve TÜRK, A. (2005). "Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.10,S.2,ss. 21-45.
- EWETAN, O. ve OKUDUA, H. (2013). "Is There A Link Between Financial Sector Development AndEconomicGrowth in Nigeria?", *International Journal of Financial Economics*, cilt.1,S.4, ss.108-118.
- FALAHATY, M. ve HOOK, L. (2013). "TheEffect of Financial Development on EconomicGrowth in the MENA Region", *Journal of EconomicCooperationand Development*, cilt.34,S.3, ss.35-60.
- HERMES, N. ve LENSINSK, R. (1996)." Financial Development andEconomicGrowth: TheoryandExperiencesfromDevelopingCountries", *Routledge*, New York.
- JAPELLI, T. ve PAGANO,M. (1994). "Savings, GrowthandLiquidityConstraints", *QuarterlyJournal of Economics*, cilt.109,S.1, ss.83-109.
- JUN, S. (2012). "Financial Development andOutputGrowth: A Panel StudyforAsianCountries", *Journal of East AsianEconomic Integration*, cilt.16,S.1,ss.97-115.
- JUNG, S. (2017). "Financial Development andEconomicGrowth: Evidencefrom South KoreaBetween 1961 and 2013", *International Journal of Management, EconomicsandSocialSciences*, cilt.6,S.2, ss.89-106.
- KANDIR, S.Y., İSKENDEROĞLU, Ö. ve ÖNAL, Y.B. (2007). "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt.16,S.2, ss.311-326.
- KAR, M. ve TAŞ, S. (2004).*İktisadi Kalkınmada Para ve Sermayenin Yeri. Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular. (Ed.) Sami Taban ve Muhsin Kar (159-188)*, Ekin Kitabevi: Bursa.
- KESKİN, N. ve KARŞIYAKALI, B. (2006). "Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi Bağlamında Türkiye Örneği", *Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı, Tebliğ Notları*, 11-13 Eylül.
- KING, R.G. ve LEVINE, R. (1993). "Finance andGrowth: SchumpeterMight be Right", *QuarterlyJournal of Economics*, cilt.108,S.3, ss.717-737.
- LEITAO, N. (2010). "Financial Development andEconomicGrowth: A Panel Data Approach", *TheoreticalandAppliedEconomics*, cilt.17,S.10,ss. 15-24.
- LEROHIM, S., AFFANDI, S. ve MAHMOOD, W. (2014). "Financial Development andEconomicGrowth in ASEAN: Evidencefrom Panel Data", *MPRA*, ss.1-9.
- NAZMI, N. (2005). "Deregulation, Financial DeepeningandEconomicGrowth: The Case of Latin America", *TheQuarterlyReview of Economicsand Finance*, cilt.45,S.2, ss.447-459.
- NDLOVU, G. (2013). "Financial Sector Development andEconomicGrowth: Evidencefrom Zimbabwe", *International Journal of Economicsand Financial Issues*, cilt.3,S.2. Ss.435-446.
- ONUR, S. (2005). "Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.1,S.1, ss.127-152.
- PATRICK, H. T. (1966). "Financial Development andEconomicGrowth in UnderdevelopedCountries",*Economic Development andCulturalChange*, cilt.14,S.2, ss.174-189.

- PESARAN, M. H.(2007). "A Simple Panel UnitRoot Test in the Presence of Cross-SectionDependence," *Journal of AppliedEconometrics*, cilt.22, ss.365-312.
- PESARAN, M.H. ve YAMAGATA, T.(2008). "TestingSlopeHomogeneity in LargePanels," *Journal of Econometrics*, cilt.142, ss.50-93.
- PESARAN, M.H., ULLAH, A. ve YAMAGATA, T. (2008). "A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-SectionIndependence. *EconometricsJournal*, cilt.11,ss.105-127.
- RACHDI, H. ve MBRAEK, H. (2011). "TheCausalityBetween Financial Development andEconomicGrowth: Panel Data Cointegrationand GMM SystemApproaches", *International Journal of Economicsand Finance*, cilt.3, S.1,ss.143-151.
- RAJAN, G. R. ve LUIGI, Z. (1998). "Financial DependenceandGrowth", *AmericanEconomicReview*, cilt.88, S.3, ss.72-76.
- RANA, R. ve BARUA, S. (2015). "Financial Development andEconomicGrowth: Evidencefrom A Panel Study on South AsianCountries", *AsianEconomicand Financial Review*, cilt.5,S.10, ss.1159-1173.
- SAAED, A. ve HUSSAIN, M. (2015). "TheCausalRelationshipamongTradeOpenness, Financial Development andEconomicGrowth: EvidencefromKuwait". *Journal of EmergingIssues in Economics, Finance andBanking*, cilt.4,S.1, ss.1385-1413.
- SCHUMPETER, J. (1911). *TheTheory of Economic Development*, *Harvard UniversityPress*, Cambridge.
- SHAN, J. (2005). "Does Financial Development 'Lead' EconomicGrowth? A Vector Auto-RegressionAppraisal", *AppliedEconomics*, cilt.37,S.12,ss. 1353-1367.
- SIDDIQUE, M. ve MAJEED,M. (2015). "EnergyConsumption, EconomicGrowth, Tradeand Financial Development Nexus in South Asia", *Pakistan Journal of Commerce andSocialSciences*, cilt.9,S.2,ss.658-682.
- TURAN, T. (2008). *İktisadi Büyüme Teorisine Giriş*, Yalın Yayıncılık:İstanbul.
- WESTERLUND, J.(2008). "Panel CointegrationTests of TheFisherEffect", *Journal of AppliedEconometrics*. Cilt.23, ss.193-233.

PERGAMON'UN GÖLGESİNDE BİR KOMŞU KENT: ATARNEUS*

Güler ATEŞ¹

Atıf/©: Ateş, Güler (2018). Pergamon'un Gölgesinde Bir Komşu Kent: Atarneus, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 325-342

Özet: Araştırmalar göstermektedir ki, antik Pergamon Kenti'nin politik ve ekonomik açıdan güçlenmesinin sonuçları yakın çevresine bire bir yansımakta ve bunun sonucu olarak kentle birlikte taşra da dinamik bir şekilde hızla gelişmekteydi. Pergamon kenti ile kırsal arasındaki ilişkilerin yanı sıra, bir diğer önemli konu da kentte yaşanan siyasal olaylar ve kentin Hellenistik Dönem'den itibaren kaydettiği hızlı gelişmenin komşu kentleri nasıl etkilediğidir. Pergamon'un siyasal ve ekonomik açıdan büyümesi, kırsal kesimlerde tarımsal faaliyetlerin artmasına neden olmuş; komşu kentler açısından ise bu gelişim bazıları için faydalı olurken bazılarının da sonunu getirmiştir. Pergamon Krallığı kuruluncaya kadar komşusu Atarneus kentinin bölgede önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Atarneus'taki araştırmalarımızda ele geçirilen seramik parçalarına göre, burada tespit edilen en erken yerleşme MÖ 2. bin yıla inmektedir; MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda ise hatırı sayılır büyüklükte bir yerleşime ulaşmıştır. Atarneus MÖ 4. yüzyılda – aynı yüzyıldaki kaynakların doğruladığı gibi (Diod. 13, 65, 4)– heybetli ve aşılması neredeyse imkansız surlarla korunuyordu. Metrelerce yükseklikteki surların koruduğu 24 hektarlık kent alanı, Philetairos zamanındaki Pergamon'dan bile daha büyüktü. MÖ 4. yüzyılda Atarneus'da hüküm süren ve yerel bir hanedan beyi olan Hermias'ın egemenliği altındaki bölge, Atarneus'dan itibaren kıyı bölgesini ve Bakırçay Ovası'nı da içine alacak büyüklükteydi. Ele geçirilen seramik parçalarına göre MÖ 3. yüzyılda Atarneus'un refah içinde bir kent olduğunu söyleyebiliriz. Krallık merkezi Pergamon'un Atarneus'un önemini azaltıcı faaliyetleri sonucunda kent gittikçe güç kaybetmiş ve Pergamon'un egemenliğine girdikten sonra Bakırçay Ovası'nın kuzeyinde krallığın askeri noktası olarak hizmet vermeye mahkûm edilmiştir. MÖ 1. yüzyılda ise Atarneus kenti tamamen terkedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atarneus, Pergamon Krallığı, Hermias, Hellenistik Dönem Seramiği.

Makale Geliş Tarihi: 09.03.2018// Makale Kabul Tarihi: 07.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

* Bu makale, 2006 ile 2011 yılları arasında Atarneus antik kentinde gerçekleştirilen yüzey araştırması sonuçlarına dayanmaktadır. Yazarın da uzman olarak katıldığı Atarneus yüzey araştırmaları, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Pergamon araştırmaları kapsamında, Münih Üniversitesi Eskiçağ Kürsüsünden Prof. Dr. Martin Zimmermann yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Makalede kullanılan tüm görseller Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon Arşivi'ne aittir; izin için kendilerine teşekkürü bir borç bilirim.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, e-posta: gueler.ates@gmail.com
ORCID: 0000 0002 3984 0598

A Neighboring City of Pergamon: Atarneus

Citation/©: Ateş, Güler (2018). *A Neighboring City of Pergamon: Atarneus*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 325-342

Abstract: *In historical surveys of the surrounding land it has to be taken into consideration that the chora developed very dynamically and, like the city itself, can be seen as a mirror of Pergamon's political and economic circumstances. In addition to the interaction between polis and chora, another question of exceptional interest is the way in which the political development of the city of Pergamon and its enormous growth from Hellenistic times onwards affected the surrounding area, above all the neighbouring towns. While in the countryside an intensification of agriculture can be observed starting in the Hellenistic period, the neighbouring poleis profited in very different ways from the rise of royal city, or indeed suffered as a result of its political and economic ascendancy. Before the establishment of Attalid rule, Atarneus was without doubt the most important town in the region. The earliest known settlement dates to the 2nd millennium bc on the evidence of pottery finds, and a fairly impressive settlement must have grown up here in the 6th and 5th century BC. In the 4th century BCE the city was protected by a mighty fortification wall, several metres high, making it virtually impregnable, as reports from the early 4th century BCE attest (Diod. 13, 65, 4). The urban area enclosed by the wall, measuring approx. 24 hectares, was even slightly larger than Pergamon at the time of Philetairos. In the 4th century BCE Atarneus was the seat of the local dynast Hermias, who ruled over a large portion of the coast, his dominions extending far up the Kaikos valley. Analysis of the pottery finds from Atarneus provides clear evidence that the city flourished until into the 3rd century BCE. It was eclipsed by the royal capital, absorbed into the Pergamene chora and served as a military base at the northern point of entry to the Kaikos valley. Finally in the 1st century BCE was the city completely abandoned.*

Keywords: *Atarneus, Pergamon Kingdom, Hermias, Hellenistic Pottery*

I. GİRİŞ

Atarneus Antik Kenti, İzmir'in Dikili İlçesi'nin 5 km kuzeydoğusundaki yaklaşık 170 metre yüksekliğinde bir tepe üzerinde yer alır (Resim 1). Pergamon'a 30 km mesafede yer alan kent, Bakırçay Ovası'nın kuzeybatısında ve antik Aiolis bölgesi sınırları içindedir. Atarneus'un bulunduğu tepe, Madra Dağları'nın güneybatıdaki son yükseltisini oluşturur ve denize hakim bir noktadadır; nitekim tepenin güney yamacı doğrudan Midilli Adası'na bakmaktadır. Atarneus antik kentinin tarihi boyunca bina yapımında mimari malzeme olarak kullanılan andezit taşı, tepenin jeolojik yapısını oluşturur. Kentin hemen aşağısından itibaren başlayan bereketli ova, Batıda denize doğru uzanırken, Güneydoğuda ise Pergamon kentinin önünde uzanan Bakırçay (Kaikos) Ovası'nın devamını oluşturur (Resim 2).

Atarneus Antik Kenti, 2006 ile 2011 yılları arasında, Pergamon kazı başkanlığı çatısı altında yürütülen yakın çevredeki yüzey araştırmalarının

odak noktasını oluşturmuştur (araştırmanın raporları için bkz. Zimmermann, 2007; Zimmermann, 2008; Zimmermann, 2009; Zimmermann, 2010; Zimmermann, 2011; Zimmermann, 2012). Yüze araştırması kapsamında Atarneus Kenti'nde, farklı disiplinlerden uzmanların katılımıyla gerçekleştirilen yoğun çalışmalarda, kentin planı çıkarılmış, yüzeyde görülen tüm kalıntılar belgelenmiş, küçük buluntular incelenmiş ve seramik buluntuların yardımıyla yerleşmenin tüm kronolojisi tespit edilebilmiştir. Bunlara ilaveten çeşitli noktalarda jeofiziksel ölçümler yapılmış; ayrıca Bakırçay Ovası'nda Atarneus'un bulunduğu tepenin dibinde gerçekleştirilen jeomorfolojik incelemeler sonucunda da önemli veriler elde edilebilmiştir.

II. ATARNEUS KENTİ HAKKINDAKİ İLK YAZILI VERİLER

Bazı araştırmacılara göre kentin varlığına işaret eden ilk yazılı kaynak, MÖ 7. yüzyılda yaşamış şair Alcman'ın Atarnida (Αταρνίδα) isimli bir kadından söz ettiği eseridir; isminden anlaşılacağı üzere bu kadın Atarneus Kenti ile ilgili olmalıdır (Alcman frag. 10A, 15). Bu çıkarsamanın doğru olup olmadığı ispatlanmış bir durum değildir; ayrıca kentin isminin Yunanca kökenli olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur (Stauber, 1996, s. 263). Bu nedenle kesin olarak Atarneus Kenti'nden söz eden ilk yazılı kaynak olarak, antik dönemin ünlü tarihçisi Herodotos'un eserleri kabul edilmektedir. Pers Savaşlarını anlatırken Atarneus kentinden de söz eden Herodotos sayesinde, MÖ 6. yüzyılda kentin kesin olarak varlığının ötesinde, daha başka bilgilere de ulaşabilmekteyiz (Herodot, 6. 28; 7. 42). Herodotos'un anlattığına göre, Pers Kralı Kyros'a karşı ayaklanan Lydialı Paktyes, yenileceğini anlayınca Chios'a geçip oradaki Athena Tapınağı'na sığınır. Ancak Chioslular Paktyes'i Kyros'a teslim ederler; bunun karşılığında Kral da Chioslulara Atarneus kentini verir (Herodot, Hist.1. 160. 9-18). Buna rağmen, tahıl açısından zengin olduğu belirtilen kent ve çevresindeki ürünü Chiosluların biçmeye cesaret edemedikleri de kaydedilmektedir (Stauber, 1996, s. 264).

MÖ 5. yüzyılda ise kentten, İon Ayaklanması esnasında söz edilir: Miletos Tiranı Histiaios MÖ 493 yılında ordusuna yeterince buğday temin etmek amacıyla Lesbos'tan Atarneus'a hareket eder. Bunun üzerine Persler tarafından kentin yakınlarında bir yerlerde kısırlır ve kanlı bir savaş sonunda burada yenilgiye uğrattılır (Herodot, 6. 28-29). MÖ 481 yılında ise Pers Kralı Xerxes'in Sardes'ten Hellepontos'a giderken Atarneus'un yakınlarından geçtiği belirtilmektedir (Herodot, 7. 42. 2-4; Stauber, 1996, s.

264). Yine Pers Savaşları ve sonrasında Xenophon'un dönüşü esnasında Atarneus'un adından söz edildiğini görmekteyiz (Diodoros, 13. 65. 4; Xenophon, Hell. 3. 2. 11). Bu kaynaklarda kentin ve etrafının kuşatılması, bununla bağlantılı olarak da güçlü surları olduğu her defasında vurgulanmaktadır. Xenophon'un kendisinin bizzat Atarneus'a uğramadığı, başka bir güzergahı takip ettiği anlaşılmaktadır (Stauber, 1996, s. 265, Tozan, 2017, s. 549).

III. ATARNEUS'UN EN BAYINDIR OLDUĞU DÖNEM VE TİRAN HERMIAS

Yazılı kaynakların Atarneus hakkında en fazla bilgi verdiği dönem MÖ 4. yüzyıldır. Bu dönemden bir kaynağa göre kent ele geçirilmesi oldukça güç, sağlam bir kale yerleşmesiymiş (Diodoros Sikeliotes, bibliotheke historike, 13, 65, 4; Zimmermann ve Pirson, 2011, s. 64). Antik yazarların bu dönemde Atarneus hakkında en sık sözünü ettikleri konu ise kentin efsanevi yöneticisi Hermias ya da Hermias'ın hakimiyetiyle ilgili konulardır. Bölge Pers egemenliği altındayken, Hermias'ın başarılı politik hamlelerle Atarneus'u ve Assos'a kadar olan tüm bölgeyi kısmen bağımsız bir statüye kavuşturması MÖ 360'lardan başlar ve büyük Pers kralının Hermias'ı çarmıha gerdirerek infaz ettiği MÖ 341 yılına kadar sürer (Stauber, 1996, s. 265). Kral, Hermias'tan Makedonya Kralı Philip'in kendisine karşı yaptığı planlardan haberdar olur ve Hermias'ın da bizzat bu planların içinde olduğunu öğrenir (Demosthenes, 10. 32). Yazılı kaynaklara göre büyük Pers Kralı gerçekten de Makedonya Kralı Philippos'un Perslere (ve Atina'ya) karşı genişleme emellerinin olduğunu ilk kez Hermias'tan öğrenmiştir. Hermias'ın asıl niyetini bu kadar uzun süre gizleyebilmesi ve Persleri kandırabilmesi yalnızca Perslerin kendisini önemsememesi ya da O'na güvenmeleriyle açıklanamaz; olasılıkla Atarneus kentinin doğal olarak korunaklı yapısı ve güçlü surlarla ele geçirilmez oluşu da bu gecikmede rol oynamış olmalıdır. Hermias'ın bu hain planı, özellikle Demosthenes tarafından abartılı bir şekilde nakledilmektedir. Araştırmacılar, Demosthenes'in Makedonya Kralını özellikle kötü göstermek adına, komplonun büyüklüğünü vurgulamak için Hermias'ı haksız yere işin içine kattığı ve rolünü abarttığı görüşünde birleşmektedir (Stauber, 1996, s. 265).

Yazılı kaynaklar, çok çeşitli vesilelerle Hermias'tan uzun uzun söz etmektedirler. Bu anlatıların ağırlık noktasını kuşkusuz Hermias'ın bir Tiran olarak ünlü filozof Aristoteles'le olan bağlantısı oluşturmaktadır. Hermias, Aristoteles'in hem öğrencisi hem de arkadaşıydı; ayrıca Hermias,

arkadaşının MÖ 348 ile 345 yılları arasında kendi hakimiyeti altındaki bölgede oturmasını sağlamıştı. Filozof çoğunlukla Assos'ta kalmıştır, ki bu dönemde Assos Hermias'ın yönetimi altındaydı. Aristoteles, Tiran Hermias'la hem politik hem de akrabalık ilişkisi içindeydi ve Assos'ta Hermias'ın yeğeni olan Pythia ile evlenmişti. Filozof, Hermias'ın ölümünden sonra Delphi kutsal alanına onun anısına bir mezar anıtı diktirmiş ve onu öven bir şiir yazmıştır (Trampedach, 1994, s. 66). Aristoteles'le Hermias'ın dostluğu hem antik yazarların hem de modern araştırmacıların ilgisini çekmiş, hepsi bu alışılmadık bağı anlamaya çalışmışlardır. Aristoteles'in onun anısına şiir yazabilecek kadar Hermias'ı yüceltmesi antik yazarlar tarafından eleştirilmiş ve aralarındaki ilişkiye şüpheyle yaklaşmışlardır (Stauber, 1996, s. 266).

Hermias'ın Atarneus ve Assos üzerindeki hakimiyeti MÖ 360'lara ya da daha öncesine dayanmaktadır. O dönemde bölgede yaşayan ve zengin bir banker olan Eubolos, zamanla kendisine ait arazilerde otonom bir güç haline gelmiş ve bizzat kendisi, eski kölesi Hermias'ı vasisi olarak atamıştır. Bazı araştırmacılara göre, Eubolos hayattayken de topraklarını Hermias'la birlikte yönetmekteydiler. Bu dönem hakkında yazılı kaynakların aktardıkları bilgiler bölük pörçük olduğundan net bir resim elde edilememektedir. Belki de Eubolos ve Hermias'ın her ikisi de eğitilmiş adamlardı ve kişisel becerileri, akılları ve hırsları sayesinde bu gücü ele geçirmişlerdi. Aynı zamanda topraklarında yaşayan vatandaşlara da iyi bir yaşam standardı sunarak bu gücü elde tutmayı başarmışlardı (Stauber, 1996, s. 266).

Erythrai Kenti ve Atarneus arasında, savaş durumunda karşılıklı yardımlaşmayı konu alan bir yazıtta, Hermias anlaşmanın taraflarından biri olarak karşımıza çıkar (Engelmann ve Merkelbach, 1972, s. 56-60 Nr. 9). Burada vurgulanması gereken şey, Hermias'ın bu dönemde resmi bir anlaşma yapacak yetkiye sahip bir yönetici olduğudur (Stauber, 1996, s. 266). Anlaşmanın kapsamına hangi kentlerin girdiği tam olarak bilinmemekle beraber, Atarneus ile Assos arasındaki 150 km'lik kıyı şeridindeki tüm yerleşmeleri kapsadığı, yani Hermias'ın hakimiyet alanındaki tüm bölgenin kastedildiği akla yakın bir düşüncedir. Bu bölgedeki yerleşmelerde Hermias'ın atadığı vasallar vardı. Hermias'ın hakimiyetinin merkezi kuşkusuz Atarneus ve Assos kentleriydi (Stauber, 1996, s. 266).

Farklı kişiliği ve yaşam hikayesinden yola çıkarak, Hermias'ı bilge bir yönetici olarak nitelendirip, yönetiminin de Platon'un kanunları

doğrultusunda, yetki ve adaletin birleşimiyle felsefenin hakimiyeti şeklinde tanımlanması modern araştırmacıların bir yorumudur, dolayısıyla da gerçeği ne kadar yansıttığı şüphelidir (Trampedach, 1994, s. 66). Nitekim Hermias ve yönetimi hakkındaki antik kaynaklar da birbirinden farklı iki tablo çizmektedir: Hermias'ı saygınlıktan uzak, ölçüsüz bir zorba olarak nitelendiren ve bilge bir yönetici olduğuna dair en ufak bir ipucu vermeyen kaynaklar da mevcuttur (Trampedach, 1994, s. 66). Antik kaynaklar Hermias hakkında genellikle daha tarafsız bilgiler verirken, modern araştırmacılar daha çok Aristoteles'le bağlantısının ve Kallisthenes'in övgü dolu şiirinin etkisiyle Hermias'ı yüceltme eğilimine girmektedirler (Kallisthenes, FGr Hist. 124). Bugün araştırmacıların çoğu, Hermias gibi tarihi bir kişiliğin hayatı ve eserlerine dayanarak böylesi bir idealleştirme yapılmasının genelde gerçeğe bağdaşmayacağı görüşündedir (Trampedach, 1994, s. 67). Hermias'ı ya öven ya da yeren tek yönlü kaynakları yok sayarak, onun hakkında gerçeğe en yakın resmi oluşturmak için, resmin eksik kısımlarını doldurma kaygısı güden duygusal açıklamalardan uzak durmak gerekir.

Hermias'ın nereden geldiği ve nasıl öldüğü de net değildir. Özellikle ölümü hakkında çelişkili veriler mevcuttur (Trampedach, 1994, s. 67). Hermias'ın Kral tarafından yakalanıp Pers sarayının bulunduğu başkent Susa'ya götürülmesinden sonra, mührünün bulunduğu yüzüğüyle adamlarının yanına gidip hakim olduğu tüm toprakları teslim etmelerini söyleyerek bir barış anlaşmasına zorlandıkları anlaşılmaktadır (Trampedach, 1994, s. 68). Susa'da nasıl öldürüldüğü hakkında detaylar bilinmediğinden, her antik yazar ölümünü başka bir şekilde süsleyerek anlatmaktadır. Onu sevmeyenler çarınca gerildiğini yazarak bu haddini bilmez Tiranın o kirli hayatının böyle sona ermesi gerektiğini vurgularlar (Trampedach, 1994, s. 70). Hermias'ın ölümünü şiirsel bir şekilde anlatarak onu idealize eden Kallisthenes'in anlatımı da olasılıkla diğer uçta doğru olmayan bir örnektir: Kallisthenes şiirini amcası Aristoteles'in verdiği bilgilere dayanarak yazmış ve Hermias'ı kahramanlaştırarak Makedonya Kralı Philip'le bağlantısını ele vermemiş, yani onu satmamış bir yiğit olarak sunmaktadır (Trampedach, 1994, s. 66). Bu dürüstlüğü sayesinde sözüm ona Pers Kralı bu yiğit tutsağını aslında affetmek istemiştir; ancak onu kıskanan Mentor ve Bagoas, Kralı Hermias'ın öldürülmesi gerektiğine ikna etmişlerdir. Neyse ki ölümünün acısız ve işkencesiz olduğunu da anlatımına ekler. Üstelik arkadaşlarına ve yoldaşlarına bir felsefe metni niteliğinde veda mektubu bile

yazmıştır. Böylece adamları onun ölümünde, bir tiranın değil, bir filozofun sonunu görmüşlerdir (Trampedach, 1994, s. 70).

IV. YAZILI KAYNAKLARA GÖRE ATARNEUS'UN TERKEDİLME NEDENİ

Yazılı kaynaklarda Atarneus'un tarihçesinde dikkati çeken iki önemli dönem vardır: Kent, MÖ 4. yüzyılda Hermias'ın yönetiminde bölgelerarası bir güce erişirken, MS 1. yüzyılda ise terkedilerek “*kome*” derecesinde önemsiz bir yerleşime dönüşmüştür (Zimmermann ve Pirson, 2011, s. 64). Kentin, geç Klasik ve erken Hellenistik dönemlerde en bayındır seviyesine ulaştığı ve MÖ 2./1. yüzyıllarda Batı Anadolu'daki diğer tüm kentlerde kaydedilen yükselmeyi yaşamadığı, aksine tam da bu dönemde önemini ve gücünü kaybetmeye başladığı anlaşılmaktadır. Yüzey araştırmaları esnasında arazi yüzeyindeki kalıntılarla tespit edilebilen bu durum, yazılı kaynakların tarif ettiği Tiran Hermias dönemindeki Atarneus'la birebir uyumaktadır.

Kentin terkedilmesi konusunda en detaylı bilgiyi veren Pausanias'a göre, “Atarneus tıpkı Myus gibi sivrisineklerin istilası nedeniyle halkın sıtımadan kırılması sonucu terkedildi” (Pausanias 7. 2. 11). Görüldüğü gibi, Pausanias bu terkedilmenin ne zaman gerçekleştiğini yazmamaktadır. Plinius ise (Plin. Nh. 5. 122. 1), Atarneus'tan söz ederken terkedilmiş bir şehir olduğunu ve kentin statüsünün bir “*oppidum*”dan “*pagus*”a düştüğünü anlatırken şöyle der: “*Cetionides* (değerli taş) Aiolis'te, Atarneus'un korularında bulunur, ki burası önceleri surlarla çevrili tahkimatlı bir kentmiş. Bu taşlar farklı renklerde parlarlar ve bazen cam, bazen kristal ya da yakut gibi görünürler. Temiz olmayanları bile böyle bir parlaklığa sahiptir; o nedenle de ayna gibi yansıtırlar” (Plin. Nh 37. 156. 6-10; Stauber, 1996, s. 267)².

Kentin ne zaman terkedildiğine dair burada basılan sikkeler de bir ipucu vermektedir (Stauber, 1996: 267): Sikke darbı en geç MÖ 2. yüzyılda belki de çok daha önce sona ermiş olmalıdır. Göze çarpan, Hermias'ın hakimiyetinden sonra antik yazarların artık kent hakkında siyasi konuda bir şey aktarmadığıdır. Belki de Perslerin Hermias'ı ve onun şahsında kenti cezalandırmasından sonra, burası yavaş yavaş önemini kaybetmiş ve terkedilmiştir. Plinius ve Pausanias'ın tanıklıklarından yola çıkarak, kentin onların döneminde çoktan terkedilmiş olduğu, dolayısıyla da Atarneus'ta MS 1. yüzyıldan sonra artık oturulmadığı akla yakındır. Araştırmacılar,

² Gerçekten de 2006-2011 yılları yüzey araştırmaları esnasında, tepenin yüzeyinde çok sayıda bu tür parlak taşların varlığı gözlenmiştir.

terkedilmenin MÖ 2. ile 1. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş olduğunu tahmin etmekteydiler (Stauber, 1996, s. 267).

V. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ VE KENTİN LOKALİZASYONU

Atarneus'un yerini detaylı bir şekilde tarif eden çok sayıda antik yazar, genel olarak Lesbos'un karşısında kıyıya yakın bir noktada, Elaia ve Pitane'nin kuzey tarafında yer aldığını aktarmaktadır. Örneğin Strabon, Atarneus'un konumunu net bir şekilde tarif ederek şöyle anlatır: "Kıyıda Midillilerin yerleşmeleri Koryphantis ve Herakleia vardır ve bunların arkasında da Attaea, sonra Atarneus ve Pitane kentleri, sonra da Kaikos'un denize karıştığı yer gelir" (Strabon, 13. 1. 51. 15-17; Stauber, 1996, s. 268). Tariflerden yola çıkarak, bu bölgede güçlü sur duvarları, önemli mimari kalıntılarıyla anıtsal bir harabe olan ve halk arasında Atarna Kalesi olarak adlandırılan bu kalıntıların antik Atarneus kenti olduğu ilk araştırmacılar tarafından da kabul görmüştür. Ayrıca yüzeydeki buluntuların, yazılı kaynakların aktardığı tarihçeyi doğrulaması da burasının Atarneus olduğu kanısı güçlendirmiştir.

Modern araştırmacıların ilgisini ilk kez Atarneus'a çeken kişi Pergamon kazılarını başlatan Carl Humann'dır (1839-1896). Araştırmacı Habbo Gerhard Lolling, Humann'dan aldığı bilgiler doğrultusunda 1878 yılında Atarneus'a gelip incelemelerde bulunan ilk modern araştırmacı olarak kabul edilmektedir. Lolling, antik yazılı kaynakların ve epigrafik belgelerin verdiği coğrafi tariflerden analizler yaparak, Dikili'nin 5 km kuzeydoğusunda yer alan, o zaman halk arasında 'Kale Ağılı' olarak bilinen bu harabeye incelemeler yapmak üzere gelmiştir³. Antik yazılı kaynaklarda özellikle kentin tahkimatlı yapısı, surları ve bir kale oluşu vurgulandığından (Diod. XIII 65), Lolling tariflerin kesin bir şekilde bu tepeyi işaret ettiğine kanaat getirerek burasını Atarneus olarak tespit edip, bilim dünyasına duyurmuştur (Lolling, 1879, s. 1-10). Lolling, tepede gördüğü yaklaşık 3 metre yüksekliğe ve 15,5 metre uzunluğa kadar korunagelmiş üst kale duvarlarından, yamaçlardaki sur kalıntılarından ve kuzey yamaçta 3x7 metre boyutlarında kesme taş bloklardan oluşan görkemli sur duvarlarından söz etmektedir (Lolling, 1879, s. 8)⁴. Bir harabenin yazılı kaynaklarda geçen bir kentle

³ Tapenin 'Kale Ağılı' olarak adlandırılmasının nedeni, etrafta yaşayanların hayvanlarını genellikle bu tepede otlatmasıdır. Tepenin dik yamaçlarında yer alan makilik alanlar özellikle keçi otlatmaya elverişlidir; nitekim Tepe bugün de genellikle keçi çobanlarının uğrak yeridir.

⁴ Günümüzde bu duvarlar, Lolling'in gördüğü dönemdeki kadar iyi korunmamıştır; buna rağmen ilk araştırmacıların tarifleri bugün de kalıntılarda gözlenebilmektedir.

özdeşleştirilebilmesi için kesin delil sayılan epigrafik buluntular Atarneus'ta bugüne kadar ele geçirilememiştir; buna rağmen, coğrafi konumu, kalıntıları ve daha birçok veriden yola çıkarak burasının Atarneus olduğu konusunda araştırmacılar bugün fikir birliği içindedir⁵.

Lolling'in araştırmasından sonra, Pergamon kazı başkanlığı da Atarneus'ta kısa süreli incelemelerde bulunmuştur (Dörpfeld, 1910, s. 395; Conze, 1912, s. 119-122). Yukarı kalede iki küçük kazı çalışması yürüten Wilhelm Dörpfeld ve Alexander Conze, daha sonra yapılmış olan Bizans kalesinin bulunduğu noktada kesme taş bloklardan yapılmış görkemli bir binayı kısmen açığa çıkarmış ve burayı Hermias'ın sarayı olarak nitelendirmişlerdir (Resim 3) (Schazmann ve Darier 1912, s. 333-341).

Bu kısa araştırmalardan sonra Atarneus antik kenti uzun bir süre araştırmacıların ilgisini çekmemiş ve tekrar unutulmuştur. 1996 yılında Josef Stauber, Edremit Körfezi civarındaki antik yerleşmeleri konu alan araştırmasında, antik çağdan ve Bizans Dönemi'nden Atarneus hakkındaki tüm yazılı kaynakları, kentin isminin geçtiği yazıtları, sikkeleri ve burası hakkında o zamana kadar yapılmış tüm araştırmaları bir araya getiren bir çalışma gerçekleştirmiştir (Stauber, 1996). Stauber'in araştırmalarının önemli bir sonucu, kentte basılan sikkeler üzerindeki betimlerden yola çıkarak, buradaki kültler arasında özellikle Apollon kültünün önemli bir yer tuttuğunu, hatta kentin baş tanrısı olduğunu ortaya koymasındadır (Stauber, 1996, s. 267)⁶.

VI. 2006-2011 YILLARI ARASINDAKİ ATARNEUS YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Atarneus'ta bugüne kadar yapılmış en kapsamlı bilimsel çalışma, Pergamon araştırmaları çerçevesinde 2006 ile 2011 yılları arasında kentte gerçekleştirilmiş çok disiplinli bir yüzey araştırmasıdır. Pergamon'un yakın çevresinin araştırıldığı bu projenin ağırlık noktası olarak Atarneus'un seçilmesinin nedeni, erken Hellenistik Dönem kalıntılarının Pergamon'a göre burada daha iyi durumda korunmuş olmasıdır. Araştırma kapsamında Atarneus'tan elde edilecek verilerle Pergamon'un erken Hellenistik Dönem'deki kentleşme sürecinin aydınlatılması hedeflenmiştir. Nitekim

⁵ Bugün kentin bulunduğu tepenin, Dikili ve çevresinde yaşayanlar tarafından hala 'Atarna Kalesi' olarak adlandırılması da bu doğrultuda önemli bir veridir.

⁶ Ayrıca yine sikkeler üzerinde sıkça betimlenen bir kadın başının hangi Tanrıçaya ait olduğu henüz tespit edilememiştir. Bkz. Stauber, 1996, 267.

Atarneus'un MS 1. yüzyılda terkedilmiş olması Roma Dönemi'nde Hellenistik kalıntıların tahrip edilmemesi anlamına gelmektedir ve Pergamon'da korunagelmemiş bu döneme ışık tutacaktır (Zimmermann, 2007, s. 44-47). Yüzey araştırmasının bir diğer önemli hedefi, Atarneus'un kentsel gelişiminin yanı sıra, yazılı kaynakların da sıkça değindiği kentin terkedilme nedeninin açıklığa kavuşturulmasıdır. Atarneus, Pausanias'ın (Paus. 7, 2, 11) dediği gibi sıtma salgını nedeniyle mi yoksa Pergamon'un etrafında dönen siyasi gelişmelerin etkileri nedeniyle mi terkedilmişti? Bu sorunun cevabını bulmak için, kentin etrafının antik dönemde gerçekten bataklık olup olmadığını açıklamak üzere, bilinen yöntemlerin yanı sıra, jeomorfolojik sondajların açıldığı jeoarkeolojik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırması kapsamında farklı disiplinlerden çeşitli yöntemlerin kullanıldığı yoğun bir inceleme gerçekleştirilmiş ve önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

6 yıl süren yüzey araştırmalarında kentin topoğrafik haritası ve planı çıkarılmış (Resim 4), yüzeyde görülebilen önemli kalıntılar tamamıyla belgelenmiş (Resim 6 ve 7); seramik ve sikke gibi küçük buluntular incelenmiş (Resim 8); kent çevresi taranmış; kentin terkedilme nedenini araştırmak için jeomorfolojik sondajlar açılmış ve önemli noktalarda jeofiziksel ölçümler gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar ve buluntular üzerinde yapılan incelemeler sonucunda kentin kronolojisi, kentleşme süreci ve terkedilme nedeni nihayet aydınlığa kavuşturulabilmiştir.

Atarneus antik kentinin bulunduğu tepe, bir yüzey araştırması için ideal koşullara sahiptir: Kentin yüzeyinde, antik kalıntılara zarar verecek modern yapılaşma yoktur; ayrıca yalnızca kuzey tarafında yoğun bir maki bitki örtüsüne sahip olduğundan, yüzeydeki kalıntıların tespit edilmesi ve belgelenmesi görece kolaydır (Resim 5). Üzerinde çoğunlukla keçilerin otlandığı tepenin dik yamaçlarında, hayvanların yürümesiyle ve toprak yüzeyinin kaymasıyla açığa çıkan seramik parçaları ve mimari parçalar kolayca görülebilmektedir.

Araştırmalar esnasında en dikkati çeken yapı, yukarı kale içinde yer alan ve geç Klasik Dönem'den kalma bir saray kalıntısıdır (Schazmann ve Darier, 1912, s. 332). Tepenin en yüksek yerinde bulunan bu kalıntılar, stratejik olarak en önemli noktada bulunduğundan yerleşmenin çekirdeğini oluşturur ve diğer kraliyet başkentlerindeki Hellenistik Dönem saraylarının gelişmesini açıklamak için önemli veriler sunar. Yüzey araştırmaları esnasında Pergamon kazı ekibinin 1911 yılında saray kalıntısında yapmış olduğu kazı

ve çalışmalar tekrar gözden geçirilmiş, yeni bakış açısı ile bilimsel açıdan yeniden değerlendirilmiştir (Zimmermann ve diğerleri, 2015, s. 199-200). Kent alanında özellikle güney ve batı yamaçlarda önemli yapıların yıkıntularına ait taş yığınları incelendiğinde, yoğun bir şekilde teraslama çalışmalarının yapılmış olduğunu ve kentin Pergamon ya da Priene'deki gibi bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kentte ne Stoa benzeri yapılara, ne de bir Tiyatro kalıntısına rastlanmaması, yamaçlardaki yoğun erozyonun bu mimari kalıntıları toprak altında bırakmasıyla açıklanabilir. Diğer yamaçlara göre daha yumuşak eğimli olan ve doğrudan denizi gören güney yamacın, yüzeydeki gerek mimari kalıntıların, gerekse küçük buluntuların değerlendirilmesi sonucunda, konutlara ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu evlere ait mimari detaylara göre evlerin oldukça özenli ve zengin donatıldığı anlaşılmaktadır. Yerleşmenin kuzeyindeki bir terasta da dikkati çeken önemli bir kalıntı, olasılıkla dini bir yapıya ait olmalıdır (Zimmermann ve diğerleri 2015, s. 202. Burasının, kentin önemli bir kutsal alanı, hatta yazıtlardan bildiğimiz Atarneus kentinin kurucu kahramanına adanmış bir tapınak olabileceği akla yakın bir düşüncedir (Lolling, 1879, s. 8; Dörpfeld, 1910). Bu tapınakla ilgili Atarneus'un Erythrai Kenti ile yaptığı bir anlaşmadan söz eden yazıt, Atarneus dışında bulunmuş ve kentin adının geçtiği tek yazıttır (yazıt için bkz. Engelmann ve Merkelbach, 1972, s. 56-60 Nr. 9).

Kentin dışında, doğu ve batı tarafında geniş bir alana yayılmış Nekropolislerde sanduka mezarlar ve Tümülüsler dikkat çekicidir. Yüzey araştırmaları kapsamında, 15 hektarlık tüm kent alanı ve buna ilaveten 20 ile 2,5 hektarlık Nekropolislerin yayıldığı geniş alanlar incelenerek belgelenmiş ve tümü detaylı kent planına işlenmiştir (Zimmermann ve diğerleri, 2015, s. 220, Abb. 3).

Atarneus antik kentinin yüzeyinde görülen, alışılmadık derecede yoğun seramik buluntusu, öteden beri araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bu parçalardan yola çıkarak tarihleme yapılmasını sağlamıştır (Stauber, 1996, s. 271). Nitekim yüzey araştırmaları esnasında da en önemli veriler seramik buluntuları yardımıyla elde edilebilmiştir (Zimmermann ve diğerleri, 203-207).

Yüzey araştırmaları sonucunda ulaşılan somut veriler şöyle özetlenebilir: Atarneus kent alanında görülen seramik parçaları Erken Tunç Devrinden (MÖ 3. Bin) MS 1. yüzyıla kadar kesintisiz olarak devam etmektedir. MS 1.

yüzyıldan sonra herhangi bir seramik parçasına rastlanmamış, dolayısıyla kentin bu dönemde terkedildiği kesin olarak tespit edilmiştir. Seramik parçaları tekrar MS 13. yüzyılda, yani geç Bizans Dönemi'nde görülmeye başlanır. Bizans Dönemi'ne ait seramik parçaları, tıpkı Tunç Devri, Arkaik ve Klasik Dönem parçaları gibi, kentin en yukarisındaki saray yapısının bulunduğu akropolis alanında yoğunlaşmaktadır. Nitekim tepenin yukarisında daha erken devirlerden kalma binaların mimari malzemesi kullanılarak bir Bizans Kalesi'nin inşa edildiği görülmektedir (Zimmermann ve diğerleri, 2015, 195).

Yüzeydeki seramik parçalarının hem en önemli miktarı hem de en kalitelipleri MÖ 4./3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Geç Klasik Dönem'de Atarneus'un doğrudan Attika'dan seramik mallar satın aldığı analizler sonucu tespit edilmiştir (Zimmermann ve diğerleri, 2015, s. 20, Nr. 2). Ayrıca yüzeydeki sikke buluntularının da çoğunlukla bu döneme işaret etmesi, yazılı kaynakların Atarneus hakkında aktardıklarını, dolayısıyla kentin Hermias'ın yönetiminde en yüksek refah düzeyine ulaştığını ispatlamaktadır. Atarneus'un bu dönemde kentleştiği, kamu yapılarının planlanarak kente alanına yerleştirildiğini söyleyebiliriz. Kentin etrafını çeviren iki sur duvarının, erken olanının bu devire, yani MÖ 5. yüzyılın sonu / 4. yüzyılın başlarına tarihlenmesi, kentin planlanmış olabileceğini ve bu planla geliştiğini ortaya koymaktadır. MÖ 2. yüzyıla ait seramik parçalarının çoğunluğu Pergamon'dan ithal mallardır. Çok iyi durumda korunagelmiş örnekler arasında, Pergamon'da üretilmiş Hellenistik Dönem seramikleri içinde önemli bir yer tutan 'Batı Yamacı' örnekleri dikkati çekmektedir (Resim 8). Seramik buluntularının MÖ 1. yüzyıldan itibaren belirgin bir şekilde azalması, kentin gerçekten de bu dönemde terkedilmeye başlandığını ortaya koymaktadır.

VII. SONUÇ

Yazılı kaynakların, özellikle kişiliğinden etkilendikleri Hermias üzerinden sıkça sözünü ettikleri Atarneus kentinin, diğer kentlere benzemeyen kaderi yüzey araştırmaları esnasında aydınlığa kavuşturulabilmiştir. Modern yöntemlerin kullanıldığı araştırmalardan elde edilen veriler, yazılı kaynakları doğrular niteliktedir. Eski bir Aiolis kenti olan Atarneus gerçekten de Hermias döneminde en yüksek refah seviyesine ulaşmış, Pergamon kentinin yükselişe geçmesi ve tüm çevreye egemen olması sonucu başkentin etkisi altına girmiştir. Nitekim MÖ 2. yüzyıla ait seramik parçalarının özellikle

Pergamon üretimi mallar olması da buna işaret eden verilerdir. Pergamon merkezli siyasi olaylar sonucu Atarneus yavaş yavaş güçten düşmeye başlamış, bunun sonucunda da halk buradan göç ederek kenti terk etmiştir.

KAYNAKÇA

- CONZE, A. (1912), Stadt und Landschaft. Altertümer von Pergamon I (Berlin)
- DÖRPFELD, W. (1910), Die Arbeiten zu Pergamon 1908-1909 (Athenische Mitteilungen 35) 345-400
- ENGELMANN, H., MERKELBACH, R. (1972), Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai I (Bonn) 56-60.
- LOLLING, H.G. (1879), Atarneus. Mittheilungen des Deutschen Archäologischen Institutes in Athen 1-10.
- SCHAZMANN, P., DARIER, G. (1912), Die Arbeiten zu Pergamon 1910-1911 (Athenische Mitteilungen 37) 331-343.
- STAUBER, J. (1996), Die Bucht von Adramytteion 1 (Bonn).
- TOZAN, M. (2017), Pergamon'un Yolları: Antikçağ'dan Bizans'a Bakırçay (Kaikos) Havzası'nın Yol Sistemi, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXXII/2, 531-563.
- TRAMPEDACH, K. (1994), Platon, die Akademie und die zeitgenössische Politik, (Hermes. Zeitschrift für Klassische Philologie Heft 66) 66-79.
- ZIMMERMANN, M. (2007), Die Chora von Pergamon: Vorbereitungskampagne für die Feldforschungen, in: F. Pirson, Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2006 (AA 2007 Band 2) 44-47.
- ZIMMERMANN, M. (2008), Die Chora von Pergamon, in: F. Pirson, Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2007 (AA 2008 Band 2) 120-130.
- ZIMMERMANN, M. (2009), Die Chora von Pergamon, in: F. Pirson, Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008 (AA 2009 Band 2) 174-182.
- ZIMMERMANN, M. (2010), Die Chora von Pergamon, in: F. Pirson, Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2009 (AA 2010 Band 2) 168-182.
- ZIMMERMANN, M. (2011), Landstädte, Dörfer und Gehöfte in der Chora von Pergamon, in: F. Pirson, Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2010 (AA 2011 Band 2) 148-160.
- ZIMMERMANN, M., PIRSON, F. (2011), Das Umland von Pergamon – Wirtschaftliche Ressourcen, ländliche Siedlungen und politische Repräsentation, in: R. Grüßinger, Volker Kästner, A. Scholl (Eds.), Pergamon. Panorama der antiken Metropole. Begleitbuch zur Ausstellung (Berlin) 58-65.

- ZIMMERMANN, M. (2012), Chora von Pergamon:
Abschlussbericht des Umlandsurveys 2011, in: F. Pirson, Pergamon – Bericht
über die Arbeiten in der Kampagne 2011 (AA 2012 Band 2) 175-274.
- ZIMMERMANN, M., PIRSON, F. (2014). The Hinterland of
Pergamon: Economic Resources, Rural Settlements and Political
Manifestation, in: F. Pirson – A. Scholl (Eds), Anadolu'da Hellenistik Bir
Başkent Pergamon A Hellenistic Capital in Anatolia (İstanbul) 144-161.
- ZIMMERMANN, M., MATTHAEI, A., ATEŞ, G. (2015), Die
Chora von Pergamon: Forschungen im Kaikostal und in der antiken Stadt
Atarneus, s. 193-236, in: A. Matthaei – M. Zimmermann (Eds.), Urbane
Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus (Heidelberg) 193-236.

Resim 1. Tarihi bir haritada Atarneus ve çevresi (Otto Berlett 1912) (1/25000)

Resim 2. Atarneus'un bulunduğu tepenin güneyden görünümü (Foto: Thomas Zimmermann)

Resim 3. Atarneus. 1911 yılındaki kazılardan tarihi bir fotoğraf (DAI Pergamon Arşivi)

Resim 4. 2006-2011 yüzey araştırmaları esnasında ıkarılan Atarneus kent planı

Resim 5. Atarneus kent alanında yüzeyde görülen kalıntılar

Resim 6. Atarneus'ta yukarı kalenin sur duvarları

Resim 7. Atarneus'un Hellenistik Dönem sur duvarları

Resim 8. Atarneus kent alanında yüzeyden toplanan ve çoğunlukla Pergamon üretimi olan geç Hellenistik Dönem seramik buluntuları

DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE UYGULAMASI

Hakan ÖNER¹

Atıf/©: Öner, Hakan (2018). Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Uygulaması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 343-358

Özet: Çalışmada, nominal döviz kuru ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasındaki ilişki, Türkiye örneği çerçevesinde analiz edilmektedir. Akademik literatürde konu ile ilgili çalışma olmasına rağmen, 2016 yılından itibaren döviz kurlarının ve 2017 yılından itibaren TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarının yükseliş eğilimine geçmesi, güncel verilerle yeni bir akademik çalışma yapılmasının gerekliliğini doğurmuştur. Bu amaçla, Ocak 2007 - Aralık 2017 tarihleri arasındaki 132 adet aylık gözlemden oluşan veri seti incelenerek çalışmanın analizi yapılmaktadır. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ve Granger nedensellik testleri uygulanarak, nominal döviz kuru ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasındaki nedensellik ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; ÜFE enflasyon oranından TÜFE enflasyon oranına doğru tek bir nedensellik ilişkisine rastlanırken, nominal döviz kurunun ve ÜFE enflasyon oranının bağımlı değişken olduğu durumlarda diğer bağımsız değişkenler tarafından etkilenmediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Tüketici Fiyat Endeksi, Üretici Fiyat Endeksi, Genişletilmiş Dickey Fuller Testi, Granger Nedensellik Testi.

Makale Geliş Tarihi: 26.02.2018 // Makale Kabul Tarihi: 01.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, UBYO, Lojistik Bölümü, E-posta: onerhakan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9595-1498

The Casuality Relationship Between Exchange Rate and Inflation Rates: The Case of Turkey

Citation/©: Öner, Hakan (2018). *The Casuality Relationship Between Exchange Rate and Inflation Rates: The Case of Turkey*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 343-358

Abstract: *In this study, the relationships between the nominal exchange rate, CPI and PPI inflation rates are analyzed within the framework of Turkey. Although there are various studies related to this subject in the academic literature, the upward trend of foreign exchange rates since 2016 and the upward trends of CPI and PPI inflation rates since 2017 have created need for new academic studies. For this purpose, January 2007 - December 2017 period monthly data set including 132 observations is analyzed. Augmented Dickey Fuller unit root test and Granger causality test were applied to the data set to explain the causality relationship between the nominal exchange rate and the inflation rates of the CPI and PPI. According to the analysis results, there was a single causality relation from the PPI inflation rate to the CPI inflation rate. Nominal exchange rate and the PPI inflation rates were not affected by other independent variables.*

Keywords: *Exchange Rate, Consumer Price Index, Producer Price Index, Augmented Dickey Fuller Test, Granger Casuality Test.*

I. GİRİŞ

Uzun yıllar sabit kur rejimi uygulanan Türkiye’de, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucunda sabit kur rejimi politikasını sonlandırarak döviz kurlarını dalgalanmaya bırakmıştır. Ardından TCMB, kronik hale gelen yüksek enflasyon oranlarının düşürmek amacıyla 2002 yılında örtük enflasyon hedeflemesi uygulamaya başlamıştır (Kara ve Orak, 2008, s. 37). TCMB, enflasyonla mücadele kapsamında fiyat istikrarını sağlamaya yönelik politika faizi olarak ifade edilen bir haftalık repo ihalesi faiz oranına ilaveten zorunlu karşılık oranları ve faiz koridoru gibi para politikası araçlarını kullanmaya başlamıştır (Şarkaya, 2017, s. 27). TCMB’nin enflasyon hedeflemesi programı neticesinde tek haneye inen enflasyon oranları, 2012 yılında % 6,2 seviyesine kadar düşerek tarihi seviyesini görmüştür.

2002 tarihinden itibaren TCMB, döviz oynaklıklarını asgari düzeye düşürebilmek amacıyla, döviz ihale ve doğrudan müdahaleler yoluyla döviz kur volatilitesi indirgemeyi amaçlamışlardır. Yine bu dönemde TCMB, geleceğe yönelik hedef enflasyon oranları belirlemiş ve bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla uygulayacağı politikaları kamuoyuna paylaşmaya başlamıştır. Üzerinde çok fazla akademik çalışma yapılan, finansal istikrarın ekonomik büyümeye neden olması (Öner, 2007, s. 147), TCMB'nin bu uygulayacağı para politikaları sonucu sağlanmıştır. Tablo 1, TCMB'nin yıllık enflasyon hedefleri ve gerçekleştirmeleri ile TCMB'nin ihale ve müdahaleler yoluyla finansal piyasalardan döviz alım satım miktarlarını bir arada göstermektedir.

Tablo 1: Enflasyon Hedefleri, Gerçekleşmeler, Döviz İhale ve Müdahaleleri

	Enflasyon		İhaleler (milyon Dolar)		Müdahaleler (milyon Dolar)	
	Hedeflenen*	Gerçekleşen	Alım	Satım	Alım	Satım
2002	35	29,7	795	0	16	12
2003	20	18,4	5.652	0	4.229	0
2004	12	9,3	4.104	0	1.283	9
2005	8	7,7	7.442	0	14.565	0
2006	5	9,7	4.296	1.000	5.441	2.105
2007	4	8,4	9.906	0	0	0
2008	4	10,1	7.584	100	0	0
2009	7,5	6,5	4.314	900	0	0
2010	6,5	6,4	14.865	0	0	0
2011	5,5	10,4	6.450	11.210	0	2.390
2012	5	6,2	0	1.450	0	1.006
2013	5	7,4	0	17.610	0	0
2014	5	8,2	0	9.879	0	3.151
2015	5	8,8	0	12.366	0	0
2016	5	8,5	0	3.400	0	0
2017	5	11,9	0	0	0	0
2018	5	-				
2019	5	-				
2020	5	-				

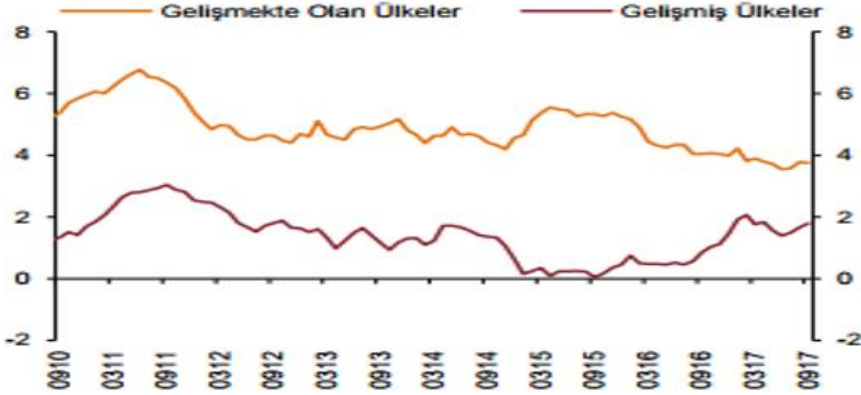
Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018.

*TCMB enflasyon hedeflemesini, 3'er yıllık periyodlar şeklinde ve TÜFE enflasyon oranını hedef alarak yapmaktadır.

Tablo 1, 2012 yılına kadar enflasyonun düşme eğiliminde olduğu yıllarda, döviz alım ihaleleri gerçekleştiğini, 2012 yılından sonra ise döviz satım

ihalelerinin başladığını göstermektedir. TCMB'nin gerçekleştirdiği ihalelerde uyguladığı faiz koridoru stratejisinde taban kısmı TCMB borçlanma oranı, tavan kısmı ise TCMB borç verme oranı oluşturmaktadır (Kuzu, 2017, s. 48).

Aşağıda yer alan Grafik 1'de, 2010-2017 yılları arasındaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortalama TÜFE enflasyon oranları yer almaktadır. 2017 yılının son çeyreğinde, gelişmiş ülke TÜFE enflasyon oranlarının ortalaması % 2, gelişmekte olan ülkelerin TÜFE enflasyon oranlarının ortalaması ise % 4 seviyesinde bulunurken, Türkiye'de TÜFE enflasyon oranı 2017 yılında % 11,9 seviyesinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de enflasyon oranları 2012 yılındaki tarihi düşük seviyesini tekrar görememiştir. (TCMB, 2017b).

Grafik 1: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin TÜFE Enflasyon Oranları Ortalamaları (%)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2017.

Döviz kuru ile enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik akademik çalışmalar olmasına rağmen, 2016 yılından itibaren döviz kurlarının yükseliş eğilimine geçmesi ve 2017 yılından itibaren ise TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarının çift haneli rakamlara görmesi üzerine, bu değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik güncel verilerin kullanılması yoluyla yeni bir çalışma yapılmasının gerekliliğini oluşturmuştur

Bu çalışmada, nominal döviz kuru ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasında ilişki ve ilişkinin yönü analiz edilmektedir. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde, konu ile ilgili akademik çalışmalar ele alınmakta, ardından nominal döviz kuru ile TÜFE ve TEFE arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile analiz edilerek, iktisadi sonuçları yorumlanmaktadır.

II. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Akademik literatürde döviz kurları, reel veya nominal döviz kurları olmak üzere iki şekilde incelenmiştir. Reel ve nominal döviz kurları ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik akademik çalışmalardan örnekler şu şekildedir:

MacCarty (2000), 1976-1998 yılları arasında ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, İsviçre, İsveç ve Japonya ülkelerinde nominal döviz kuru ve ithalat fiyatlarındaki değişikliklerin, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları üzerine etkilerini incelediği çalışmasında VAR ekonometrik analiz yöntemini kullanmıştır. Çalışma sonucuna göre, döviz kurunun hem TÜFE hem de ÜFE enflasyon oranı üzerinde yumuşak geçişlilik etkisine sahipken, nominal döviz kurundan ithalata doğru sert bir geçişlilik etkisine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Berument (2002), 2001 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik krizin ilk üç ayında gerçekleşen devalüasyonun, TÜFE ve TEFE (Toptan Eşya Fiyatları Endeksi) enflasyon oranları üzerine etkilerini incelemiştir. VAR etki-tepki analizi uygulandığı çalışmasında, TEFE enflasyon oranının TÜFE enflasyon oranı ile kıyaslandığında reel döviz kurundan daha fazla etkilenmiş olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Rowland (2004), Kolombiya ekonomisinde döviz kurunun TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ile ithal ürün fiyatları üzerindeki etkilerini VAR analizi ile test etmişlerdir. 1983-2002 yılları arasında aylık verilerin kullanıldığı çalışmada, nominal döviz kuru hareketlerinden ithal ürün fiyatlarına hızlı bir geçişkenlik yaşanırken, nominal döviz kurundan TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarına ise geçişkenliğin daha yavaş gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özçiçek (2007), Türkiye’de ekonomik krizler ve döviz kuru ile enflasyon ilişkisini incelediği çalışmasında, 1982-2002 dönemi aylık nominal döviz kuru, TÜFE enflasyon oranı ve TEFE enflasyon oranı arasında VAR regresyon modeli kurmuştur. Çalışma sonucuna göre, 1994 ve 2001 kriz döneminde

döviz kurundan TÜFE ve TEFE enflasyon oranlarına geçişkenlik katsayısı yüksek olurken, kriz harici dönemlerde geçişkenlik katsayısı düşmektedir.

Erdoğan ve Yıldırım (2008), 1995: 1 – 2006: 12 dönemleri arasında döviz kuru kanalının işleyişini VAR ekonometri modeli yöntemiyle incelemişlerdir. Analizde reel döviz kuru, TEFE enflasyon oranı, bankalar arası gecelik faiz oranları, dış ticaret dengesi ve gayrisafi milli hasıla gibi makro ekonomik göstergeler arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre, reel döviz kurundaki değişikliğin % 13 oranında en fazla bankalar arası gecelik faiz oranlarından etkilenirken, TEFE enflasyon oranı % 7 oranında reel döviz kurunu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Güneş (2013) Türkiye TÜFE enflasyon oranı ile Amerikan doları ve Euro döviz kurları aralarındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, 2008:1-2012:11 tarihleri arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre, TÜFE enflasyon oranı ile kurlar arasında uzun dönemde ilişki tespit etmiştir. Bu bağlamda, döviz kurları yükseldikçe enflasyon artmaktadır.

Arslaner vd. (2014), Türkiye ekonomisinde döviz kuru geçişkenliğini VAR analizi ve Markov Switch Modeli ile analiz etmişlerdir. 1986:1-2013:07 dönemleri arasını kapsayan çalışmada, döviz kurunun ÜFE enflasyon oranına geçişkenliğinin, TÜFE enflasyon oranına geçişkenlik ile kıyaslandığında daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz ve Bayır (2015), 2003:01 – 2014:11 dönemlerini kapsayan aylık nominal döviz kuru, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarını kullandıkları çalışmalarında, döviz kuru dalgalanmalarının yurtiçi fiyatlara etkisini incelemişlerdir. VAR Johansen eşbütünleşme testi uyguladıkları çalışmalarında, nominal döviz kurundan, ÜFE ve TÜFE enflasyon oranlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlamışlardır.

Okur (2017), Granger nedensellik testi analizi kullanarak, 2008:1-2016:4 dönemini kapsayan reel faiz oranları, reel döviz kuru endeksi ve TÜFE enflasyon oranını dahil ettiği çalışmasında, döviz kuru ile enflasyon ve faiz oranları arasında nedensellik ilişkisine rastlamıştır. Bu sonuç çerçevesinde yazar, Türkiye’de parasal aktarım döviz kuru kanalının enflasyon üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir.

III. AMPİRİK YÖNTEM

Konuya ilişkin akademik literatür incelemesinin ardından, nominal döviz kuru ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla, Ocak 2007-Aralık 2017 tarihleri arasındaki toplam 132 adet aylık TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ile aylık nominal Amerikan doları döviz kuru veri olarak alınmıştır. Çalışmada kullanılan aylık nominal döviz kuru verileri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Servisi (EVDS) sisteminden; TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından elde edilmiş olup E-views 8 ekonometri programı kullanılarak analiz edilmektedir.

Granger nedensellik testi uygulanacak serilerin, zamanın etkisinden arındırılmış olması gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle serilerin durağanlık analizi yapılmalıdır. Ekonometride durağanlık analizleri birim kök testleri uygulanarak yapılmaktadır. Ekonometrik analizlerde üç birim kök analiz yöntemi yoğun olarak kullanılmaktadır. Bunlar; Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi, Philips-Perron (PP) testi ve Dickey Fuller (DF) testleridir. Bu çalışmada, araştırmacıların en çok kullandığı yöntem olan Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi ile serilerin birim kök testi analizi yapılmaktadır.

Serilere uygulanan ADF birim kök testi analizi sırasıyla; yalın model, sabitli model ile trend ve sabitli regresyonların kurulmasıyla yapılmaktadır:

$$\text{Yalın Model: } \Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$\text{Sabitli Model: } \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

$$\text{Trend ve Sabitli Model: } \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Yukarıdaki regresyonlarda Y_t belli bir t dönemindeki Y zaman serisini göstermektedir. u_t klasik varsayımlara uyan, varyansı değişmeyen, ortalaması sıfır ve ardışık bağımlı olmayan olasılıklı hata (beyaz gürültü hata) terimi; p , β ve δ değerleri, gecikmeli Y zaman serisinin katsayılarını göstermektedir.

Regresyonlarda, Y_{t-1} 'in önünde bulunan $\rho-1$ ve δ katsayılarının 1'e eşit olması durumunda Y_t olasılıklı değişkenin birim kökü vardır (Gujarati, 2005, 718). Birim kökü olan bir zaman serisi rassal olarak bilinmekte olan ve durağan olmayan bir zaman serisidir. Eğer bir zaman serisinin birinci farkı alındığında seri durağan hale geliyorsa başlangıçtaki seri 1. dereceden bütünleşik olarak adlandırılır (Gujarati, 2005, 719).

Y_t zaman serisinin birim köke sahip olup olmadığının sınanması için (4) ve (5) numaralı sıfır hipotez (H_0) ve alternatif hipotez (H_1) kurulmaktadır.

$$H_0: \delta = 0 \text{ ise, } Y_t \text{ birim köke sahiptir ve durağan değildir.} \quad (4)$$

$$H_1: \delta < 0 \text{ ise, } Y_t \text{ birim köke sahip değildir ve durağandır.} \quad (5)$$

Yalın model, sabitli model ile trend ve sabitli modellerin birim kök testi analizi sonuçları, MacKinnon %1, %5 ve %10 kritik değerleri ile karşılaştırılır ve elde edilen sonuçlar, sıfır hipotezi ve alternatif hipoteze karşı test edilir (MacKinnon 1996). Bu çalışmada seriler, araştırmacıların en çok kullandığı önem düzeyi olan MacKinnon % 5 kritik değerine göre analizi yapılmaktadır. MacKinnon % 5 kritik değerine göre analiz edilen seriler, (4) ve (5) numaralı eşitliklerle ifade edilen sıfır hipotezle (H_0) ve alternatif hipotezle (H_1) karşılaştırılarak yorumlanır.

MacKinnon % 5 önem düzeyi ile karşılaştırılan serilerin H_0 hipotezini sağlaması durumunda; serinin durağan olmadığı ve birim köke sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ADF birim kök testi uygulanarak, serinin birinci farkı alınarak durağanlaşması sağlanır. Eğer birinci farkı alınmış seride durağanlaşma sağlanamaması durumunda, serinin ikinci farkı alınır. Yine durağanlaşma sağlanamazsa, durağanlaşma sağlanana kadar serinin farkı alınır.

H_1 alternatif hipotezi ise serinin durağan olduğunu ve birim köke sahip olmadığını göstermektedir. Bu durum ADF birim kök testi analizinde arzu edilen sonuçtur.

Serilerin durağanlaşmasının sağlanması, seriler arasında Granger nedensellik testi uygulanmasına olanak hazırlanmaktadır. Granger nedensellik testi uygulanabilirliğinin kolaylığı sebebiyle en çok tercih edilen yöntemdir. Granger nedensellik testi, seriler arasında ilişki olup olmadığını, ilişki bulunması durumunda ise ilişkinin yönünü bulmak amacıyla kullanılmaktadır. Granger nedensellik testine hazırlanırken birim kök testi analizi uygulanması sonucunda durağanlaşan serilerin, öncelikle gecikme uzunluğunun analiz edilmesine ihtiyaç vardır. Uygun gecikme uzunluğu bulunduktan sonra Granger nedensellik testi uygulanabilmektedir.

Granger nedensellik testi modeli şu şekilde gösterilmektedir:

$$y_{1t} = a_{10} + \beta_{11} y_{1t-1} + \beta_{12} y_{2t-1} + \gamma_{11} y_{1t-1} + \gamma_{12} y_{2t-2} + \delta_{11} y_{1t-3} + \delta_{12} y_{2t-3} + u_{1t} \quad (6)$$

$$y_{2t} = a_{20} + \beta_{21} y_{1t-1} + \beta_{22} y_{2t-1} + \gamma_{21} y_{1t-1} + \gamma_{22} y_{2t-2} + \delta_{21} y_{1t-3} + \delta_{22} y_{2t-3} + u_{2t} \quad (7)$$

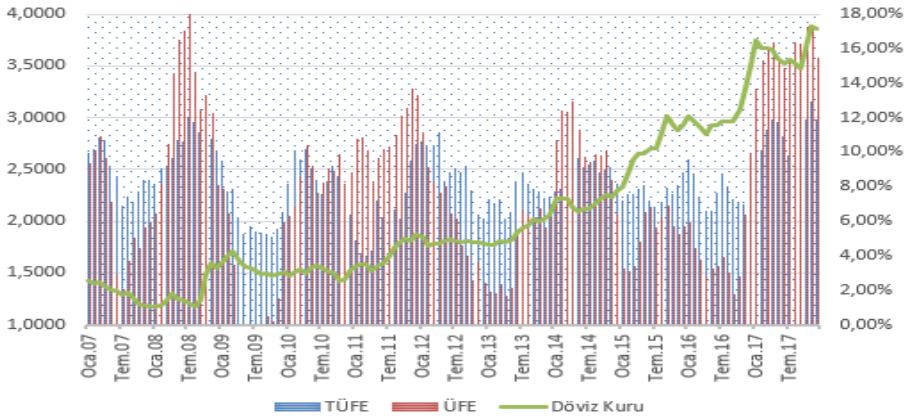
Yukarıdaki modellerde y_{1t} ve y_{2t} belli bir t dönemindeki y zaman serisini, α , β , γ ve δ değerleri gecikmeli y değerlerinin katsayılarını göstermektedir. u_{1t} ve u_{2t} varyansı değişmeyen, ortalaması sıfır ve ardışık bağımlı olmayan olasılıklı hata terimleridir. y_{1t} ve y_{2t} değerleri gecikmeli y değerleri ile modele sokulmaktadır.

Gecikmeli y değerlerinin modele girmesi ile y_{1t} 'deki değişiklikler y_{2t} 'de değişikliklere neden olmakta mıdır? sorusuna yanıt aranmaktadır. Eğer y_{1t} 'deki değişiklikler y_{2t} 'de değişikliğe neden oluyorsa, y_{1t} 'in gecikmeleri y_{2t} 'ye ait eşitlikte anlamlı olmalıdır. Bu anlamlılık sonucunda, y_{1t} 'den y_{2t} 'ye doğru Granger nedenselliği vardır sonucuna ulaşılmaktadır (Brooks, 2002, 339-340). Nedensellik ilişkisi tek yönlü olabileceği gibi, çift yönlü de olabilmektedir.

Yukarıdaki iki eşitlikte y_{1t} ve y_{2t} değişkenleri yerine bu çalışmanın ana konusu olan değişkenler kullanılarak Granger nedensellik ilişkisi araştırılır.

IV. AMPİRİK ANALİZ VE SONUÇLARI

Grafik 2, ADF birim kök testi öncesi Amerikan doları nominal döviz kuru ve TÜFE ile ÜFE enflasyon oranlarını göstermektedir.

Grafik 2: Amerikan Doları nominal döviz kuru, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Servisinden nominal Amerikan doları döviz kuru ve Türkiye İstatistik Kurumu TÜFE ile ÜFE enflasyon oranları istatistikleri kullanılmıştır.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistik Bilgiler

	Döviz Kuru	TÜFE	ÜFE
Ortalama	2.058.883	0.083998	0.078538
Medyan	1.801.250	0.082900	0.076450
Maksimum	3.886.000	0.129800	0.184100
Minimum	1.176.100	0.039900	-0.037500
Std. Sapma	0.741563	0.018579	0.047007
Skewness	0.939147	0.042544	0.129250
Kurtosis	2.741.828	2.663.755	2.572.925
Jarque-Bera	1.977.051	0.661654	1.370.684

Tablo 2’de bulunan tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, Ocak 2007 ile Aralık 2017 tarihleri arasında nominal döviz kurunun ortalaması 2.0588 seviyesinde bulunurken, aynı dönem içerisinde TÜFE enflasyon oranı ortalaması % 8.39, ÜFE enflasyon oranı ortalaması ise % 7.85 olmaktadır. Serilerin oynaklığını ve bir başka ifade ile riskinin bir göstergesi olan standart sapma incelendiğinde, nominal döviz kurunun standart ÜFE enflasyon oranının oynaklığı, TÜFE enflasyon oranının oynaklığının iki katından fazladır.

İstatistik verileri incelenen Amerikan doları nominal döviz kuru, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarının ekonometrik analizine başlamadan önce serilerinin durağanlık analizi yapılmalıdır. Çalışmada, analizlerde en çok kullanılan yöntem olan Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi uygulanan serilerin, sabitli ile trend ve sabitli süreçleri kontrol edilmiştir. ADF birim kök testi uygulanan serilerin düzey değerleri durağan çıkmamaktadır. ADF birim kök testi sonuçları, Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 3: Değişkenlerin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabit		Trend & Sabit		Birim Kök & Durağan
	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
Döviz Kuru	1,354090	0,9988	-1,734305	0,7304	Birim Kök
TÜFE	-1,292845	0,6313	-1,228429	0,8996	Birim Kök
ÜFE	-3,236041	0,2010	-3,307872	0,0695	Birim Kök
Kritik Değer	%1	-3,476472	%1	-4,023506	
	%5	-2,881685	%5	-3,441552	
	%10	-2,577591	%10	-3,145341	

Tablo 3’de yer alan serilerin düzey değerleri hem sabitli hem de trend ve sabitli analiz incelemeleri yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen ADF test istatistik değerleri, MacKinnon %5 kritik değeri ile karşılaştırılmaktadır. Döviz Kuru, TÜFE ve ÜFE serilerinin ADF test istatistiği değerleri MacKinnon %5 kritik değeri olan -2,881685 seviyesinden yüksek çıkmaktadır. Dolayısıyla seriler birim kök içermektedir.

Tablo 4, serilerin birinci farklarının MacKinnon %5 kritik değeri ile karşılaştırılmasını göstermektedir.

Tablo 4: Değişkenlerin ADF Birim Kök Testi Birinci Fark Sonuçları

Değişken	Sabit		Trend & Sabit		Birim Kök & Durağan
	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
Döviz Kuru	-7,990989	0,0000	-8,042471	0,0000	I (1) - Durağan
TÜFE	-7,790806	0,0000	-7,970443	0,0000	I (1) - Durağan
ÜFE	-6,979819	0,0000	-6,978768	0,0000	I (1) - Durağan
Kritik Değer	%1	-3,476472	%1	-4,023506	
	%5	-2,881685	%5	-3,441552	
	%10	-2,577591	%10	-3,145341	

Birim kök içeren serilerin ADF birim kök testi uygulanarak birinci farkları alınmış ve durağanlaşması sağlanmıştır. Birim kök testi sonucunda, hem sabitli hem de trend ve sabitli ekonometrik sonuçlara göre, Döviz Kuru, TÜFE ve ÜFE serilerinin birinci fark değerleri MacKinnon % 5 kritik değeri olan olan -2,881685 seviyesinden düşük olmaktadır.

ADF birim kök testi sonucunda seriler, birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Durağan hale getirilen seriler için aşağıdaki H_0 ve H_1 : hipotez oluşturulmaktadır;

H_0 : A serisinin değişimi, B serisinin değişiminin nedeni değildir.

H_1 : A serisinin değişimi, B serisinin değişiminin nedenidir.

Granger nedensellik testinin yapılabilmesi için, birinci farkları alınan serilerin gecikme sayısının bulunması gerekmektedir. Tablo 5, serilerin gecikme sayılarını göstermektedir.

Tablo 5: Değişkenlerin Gecikme Katsayısı

Gecikme Sayısı	AIC	SC	HQ
0	-14.90013	-14.83154	-14.87227
1	-15.15010*	-14.87574*	-15.03866*
2	-15.11156	-14.63143	-14.91653
3	-15.02154	-14.33564	-14.74293
4	-15.04894	-14.15727	-14.68675
5	-15.02962	-13.93218	-14.58384
6	-14.92777	-13.62456	-14.39841

AIC: Akaika Bilgi Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriterlerinin kısaltılmış halidir.

Tablo 5'de yer alan satırlar bilgi kriterleri, sütunlar ise gecikme sayılarını göstermektedir. Gecikme sayısı analizi, Akaika Bilgi Kriteri, Schwarz Bilgi Kriteri ve Hannan-Quinn Bilgi Kriterlerini altı gecikme sayısına kadar incelenmektedir. Her üç bilgi kriteri de 1 gecikme sayısını işaret etmektedir. Dolayısıyla Granger nedensellik testinin analizinde, bilgi kriterlerinin çoğunluğunun işaret ettiği 1 gecikme uzunluğu analize dahil edilmektedir. 1 gecikme uzunluğu ile hesap edilen Granger nedensellik testinin sonuçları Tablo 6'te yer almaktadır.

Tablo 6: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Döviz Kuru		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
TÜFE	0,342600	0,5583
ÜFE	0,169517	0,6846
Bağımlı Değişken: TÜFE		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
Döviz Kuru	1,300315	0,2542
ÜFE	10,49900	0.0012
Bağımlı Değişken: ÜFE		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
Döviz Kuru	0,032756	0,8564
TÜFE	0,023779	0.8774

Granger nedensellik testinde, H_0 hipotezi, bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin nedeni olmadığını; H_1 hipotezi ise bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin nedeni olduğunu ifade etmektedir.

Ocak 2007-Aralık 2017 dönemleri arasındaki 132 adet aylık veri seti, Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; ÜFE enflasyon oranından TÜFE enflasyon oranına doğru tek bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Bu ilişki dışında Amerikan Doları nominal döviz kuru ve ÜFE enflasyon oranı bağımlı değişken olduğu durumda çalışmamızın diğer bağımsız değişkenleri tarafından etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

V. SONUÇ

2001 ve 2002 yıllarında, TCMB'nin döviz ve enflasyon oranlarını düşürmeye yönelik uygulamaya başladığı para politikaları, hem döviz piyasalarında volatilitiyi azaltmış, hem de enflasyon oranlarının tek haneye düşmesini sağlamıştır. Bu başarılar sonucunda TCMB, döviz kurlarındaki oynaklığı azaltma imkanı bulmuş ve TÜFE enflasyon oranını 2012 yılında % 6,2'lik tarihi düşük seviyesine düşürmeyi başarmıştır.

2016 yılından sonra döviz kurlarının yükseliş eğilimine geçmesi ve enflasyon oranlarının tekrar çift hanelere yükselmesi, güncel durumda nominal döviz kurları ile enflasyon oranları arasındaki ilişkiye yönelik yeni akademik çalışmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla çalışmada, Ocak 2007-Aralık 2017 dönemine ait 132 adet aylık ABD doları nominal döviz kuru ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları veri seti alınarak değişkenler

arasındaki ilişkiler analiz edilmektedir. Çalışmada, Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi uygulanarak seriler durağan hale getirilmiş ve ardından Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; ÜFE enflasyon oranından TÜFE enflasyon oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Bu ilişki dışında, Amerikan Doları nominal döviz kuru ve ÜFE enflasyon oranının bağımlı değişken olduğu durumda, diğer bağımsız değişkenler tarafından etkilenmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonometrik analizin iktisadi sonuçlarına bakıldığında, analiz döneminde hem TÜFE hem de ÜFE enflasyon oranlarındaki değişimlerin nominal döviz kuru üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla para politikası uygulayıcılarının nominal döviz kurundaki volatilitenin nedenini farklı makroekonomik değişkenlerde aramaları ve buna göre politika uygulamaları döviz kuru volatilitesini azaltmada yararlı olacaktır.

TÜFE enflasyon oranı ise, ÜFE enflasyon oranından etkilenmektedir. Bunun en önemli sebebi, ÜFE enflasyon oranı içinde bulunan ücretler ve hammadde gibi maliyet kalemlerindeki fiyat değişimlerinin TÜFE enflasyon oranlarına yansımadır. Bu konunun tüm maliyet kalemleri ile incelenmesi ayrı bir çalışma konusu olacaktır.

TÜFE enflasyon oranının bağımlı değişken olması durumunun bir diğer sonucu, nominal döviz kuru değişimlerinden etkilenmemesidir. Fakat bu çalışmada Granger nedensellik testinde elde edilen p değerinin 0,2542 gibi düşük bir seviyede tespit edilmesi, yeni çalışmalarda farklı tarihlerin veri seti olarak alınması durumunda nominal döviz kurunun TÜFE enflasyon oranını etkileyebileceği izlenimi uyandırmaktadır. Farklı tarihleri içeren veri seti kullanılarak TÜFE enflasyon oranı ile nominal döviz kuru aralarında ilişkiyi analiz etmeye yönelik yeni çalışma yapılması akademik literatürü zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

- ARSLANER, F., KARAMAN, D., ARSLANER, N., KAL, S. H. (2014), The Relationship Between Inflation Targeting and Exchange Rate Pass-Through in Turkey with a Model Averaging Approach, *Central Bank of the Republic of Turkey Working Paper*, No:14/16.
- BERUMENT, H. (2002), *Döviz Kuru Hareketleri ve Enflasyon Dinamiği Türkiye Örneği*, Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları.

- BROOKS, C. (2002), *Introductory Econometrics for Finance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ERDOĞAN, S., YILDIRIM, D. Ç. (2008), Türkiye’de Döviz Kuru Kanalinın İşleyişi: VAR Modeli ile Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 95-108.
- GRANGER, C. W. J. (1969), Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods, *Econometrica*, 37 (3), 424-438.
- GUJARATİ, D. N. (1999), *Temel Ekonometri*, Çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- GÜNEŞ, Ş. (2013), Türkiye’de Kur Rejimi Uygulaması ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Analiz, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 65-77.
- KARA, H., Orak M. (2008), *Enflasyon Hedeflemesi, Krizler, Para ve İktisatçılar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KORKMAZ, S., BAYIR, M. (2015), Döviz Kuru Dalgalanmalarının Yurtiçi Fiyatlara Etkisi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (4), 69-85.
- KUZU, S. (2017), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası(TCBM), Faiz Koridoru Stratejisinin Hisse Senedi Piyasası ve Döviz Kuru Üzerine Etkisinin Analiz Edilmesi, *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 46-61
- MacCARTHY, J. (2000), Pass-Through of Exchange Rates and Import Prices to Domestic Inflation in Some Industrialized Economies. *New York Fed Staff Report*, No:111.
- MacKINNON, J. G. (1996), Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests, *Journal of Applied Econometrics*, 11 (6), 601-618.
- NEWBOLD, P., Granger, C. W. (1974), Experience with Forecasting Univariate Time Series and the Combination of Forecasts, *Journal of the Royal Statistical Society*, 197 (2), 131-165.
- OKUR, A. (2017), Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranı ve Döviz Kurunun Enflasyon Hedefi Üzerine Etkisi, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 146-164.
- ÖNER, S. (2007), A Literature Survey on The Relationship Between Financial Development and Economic Growth, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 135-149.
- ÖZÇİÇEK, Ö. (2007), Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Döviz Kuru Enflasyon İlişkisi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 71-80.
- ROWLAND, P. (2004), Exchange Rate Pass-Through to Domestic Prices: The Case of Colombia, *Revista ESPE*, 47, 106-125.
- ŞARKAYA C. İ. (2017), Finansal İstikrar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Para Politikası Stratejisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20), 20-38.

İnternet Kaynakları

- TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI. (2017), “Enflasyon Raporu”, erişim tarihi: 31 Ocak 2018. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/1ccd950c-629f-4d03-8183-365b6cfbfe2f/enf-ocak2018-1tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-1ccd950c-629f-4d03-8183-365b6cfbfe2f-m56LvDc>.
- TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI. (2018), “Enflasyon Hedefleri”, erişim tarihi: 05 Ocak 2018. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Enflasyonun+Hedefleri>.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2018), “TÜFE Oranları”, erişim tarihi: 10 Ocak 2018. http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=650.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2018), “ÜFE Oranları”, erişim tarihi: 10 Ocak 2018. http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1645.

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ¹

Yunus Emre YAYLA²

Atıf/©: Şaşmaz, Mahmut Ünsal; Yayla, Yunus Emre (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Oecd Ülkeleri Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 359-374

Özet: Ekonomik kalkınma, bir ülkenin yaşam koşulları ve ülkede yaşayan bireylerin refah seviyeleri ile ilgili bir kavramdır. Ekonomik kalkınma sürecinde genellikle gelişmekte olan ülkeler tasarruf oranı düşüklüğü nedeniyle yatırımlar konusunda ciddi problemlerle karşılaşmaktadırlar. Bu gibi sebeplerden dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Panel Veri Analizi yöntemi kullanılarak OECD üyesi 34 ülkede 2000-2016 yılları kapsamında doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Kalkınma, OECD

Makale Geliş Tarihi:19.03.2018//Makale Kabul Tarihi: 14.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: mahmut.sasmaz@usak.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9485-3933

² Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu,

e-posta: yunusyay_89@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-1924-4550

Impact of Foreign Direct Investment on Economic Development: Oecd Countries Example

Citation/©: Şaşmaz, Mahmut Ünsal; Yayla, Yunus Emre (2018). *Impact of Foreign Direct Investment on Economic Development: Oecd Countries Example*. Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 359-374

Abstract: *Economic development is a concept related to the living conditions of a country and the welfare levels of individuals living in the country. In the economic development process, developing countries are often face with serious problems of investment due to the low savings rate. For such reasons, foreign direct investment is important for developing countries. In this study, the relationship between direct foreign investment and economic development in the OECD member countries in 2000-2016 was examined using the Panel Data Analysis method. As a result of the study, a positive relation between foreign direct investment and economic development has been determined.*

Keywords: *Foreign Direct Investment, Economic Development, OECD*

I. GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte hız kazanan uluslararası sermaye hareketleri ülkelere ekonomik açıdan olumlu katkı sağlamakla birlikte ülke ekonomisi açısından olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir. Uluslararası sermaye hareketleri doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmektedir. Portföy yatırımları sıcak para olarak bilinen kısa vadeli sermaye akımlarıdır. Portföy yatırımları ülkelere ani giriş-çıkış yapabilmeleri sebebiyle ekonomilerde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımcıları ise gittiği ülkeye kalıcı yatırım sağlaması nedeniyle daha az riskli bir yatırım türü olmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeler açısından daha çok tercih edilen bir sermaye türüdür. Çünkü gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çeşitli kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak g
nedeniyle yatırımlarına devam edememekte ve ekonomik olarak istenilen seviyeye gelememektedir. Bu sebeple doğrudan yabancı sermaye yatırımları
elişmekte olan ülkeler iç tasarruf yetersizliği

ülkeler açısından kaynak olmanın ötesinde ülkeler için yatırım fırsatı sağlaması daha çok tercih edilmesinin sebebini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyle ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra kullanılan ekonometrik model açıklanmış ve OECD üyesi ülkelerin verileri ile birlikte 2000-2016 yıllarını kapsayan ekonometrik analizler yapılmıştır. Çalışmada Panel Veri Analizi yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra ampirik analiz sonuçları değerlendirilmiş ve öneriler sunulmuştur.

II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Ekonomik kalkınma sürecinde çeşitli kaynaklara ihtiyaç duyan ülkeler bu süreçte kaynak sıkıntısı yaşayabilmektedirler. Nürkse'nin az gelişmiş ekonomilerin içinde bulunduğu “kısır döngü yaklaşımı” ile açıkladığı bu olgu, düşük gelir düzeyinin yeterince tasarruf yapılamamasına neden olması sonucunda istenen düzeyde yatırım artışı sağlanamamasına ve ülkenin milli gelir düzeyinin düşük kalmasına sebep olmaktadır (Şimşek ve Behdioğlu, 2006, s. 47-48). Tasarruf oran düşüklüğü ve bu nedenle yatırımların istenen düzeyde olmaması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını bu durumdaki ülkeler açısından cazip kılmaktadır (Bedestenci ve Kara, 2008, s. 302).

Yabancı özel sektör yatırımları içerisinde yer alan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelere “kalıcı çıkar” sağlaması nedeniyle diğer bir yabancı özel sektör yatırım türü olan portföy yatırımlarına göre daha çok tercih edilmektedir (Kaynak, 2011, s. 438). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; üretimini kurulu olduğu ülkenin sınırları dışında genişletmek amacıyla bir şirketin, ana merkezinin dışında kalan ülkelerde üretim tesisi açması ya da orada bulunan üretim tesislerini satın almasıdır (Seyidoğlu, 2003, s. 718).

Küreselleşme sonucunda hız kazanan sermaye hareketleri içerisinde önemi giderek artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik kalkınma sürecinde ülkeler açısından önemli bir kaynak olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma sürecindeki önemi nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmeye çalışmaktadırlar (Chartas, 2011, s. 3).

III. LİTERATÜR

Doğrudan yabancı sermaye hareketleri küreselleşme süreci ile birlikte önemi artan bir yatırım türü olmuş ve çalışmalarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin ekonomik büyümesi ve ekonomik kalkınması üzerindeki etkilerini ölçen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınması üzerinde genellikle pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir³. Bununla birlikte bu ilişki ülkeden ülkeye göre düşük veya güçlü olabilmekte⁴, bu ilişki önemli olmakla birlikte ülkelerin uyguladığı programlara göre farklılık arz edebilmekte⁵ veya bu ilişki uluslararası ekonomik kuruluşlara üye olan ve olmayanlara göre değişiklik gösterebilmektedir⁶.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkenin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma sürecine olumlu veya olumsuz etkileri, bir ülkedeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları miktarına bağlı olarak değişebilir. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma üzerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olumlu etkisinin sebebi; ülke ekonomisine kalıcı yatırım sağlaması, olumsuz etkisinin sebebi ise; ülkedeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarının az olması söylenebilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma sürecindeki etkisi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Borensztein vd.(1998), regresyon analizi yöntemini kullanarak 69 gelişmekte olan ülkede 1970–1979 ve 1980–1989 yıllarında doğrudan yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, doğrudan yabancı sermayenin teknoloji transferi için önemli bir araç olduğu ve bu artışın yerli yatırımdan daha fazla ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kısaca, ekonomik büyüme üzerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

---

³ Bkz. Borensztein vd. (1998), Şimşek ve Behdioğlu (2006), Hakizimana (2015), Bakırtaş ve Gündoğan (2017)

⁴ Bkz. Kurečić vd. (2015)

⁵ Bkz. Apergis vd. (2008)

⁶ Bkz. De Mello (1999)

De Mello (1999), panel veri analizi yöntemini kullanarak 32 ülkede (OECD üyesi ve OECD üyesi olmayan ülkeler) 1970-1990 yılları dahilinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yapmış olduğu çalışma sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında OECD üyesi ülkelerde olumlu bir ilişki, OECD üyesi olmayan ülkelerde ise olumsuz bir ilişki tespit etmiştir.

Kula (2003), korelasyon analizi yöntemini kullanarak Türkiye’de 1980-2000 yılları arasında uluslararası sermaye hareketlerinin sabit sermaye oluşumu (kaynak dağılımı etkinliği) ve ekonomik büyüme (üretim etkinliği) üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada ayrıca Türkiye ve 9 ülke arasında uluslararası karşılaştırma yapılmıştır. Yapmış olduğu çalışma sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının portföy yatırımlarına göre ev sahibi ülke ekonomisine daha olumlu katkılar sunduğunu tespit etmiştir. Ayrıca portföy yatırımları ile sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir.

Şimşek ve Behdioğlu (2006), korelasyon analizi yöntemini kullanarak Türkiye’de 1980-2002 yıllarında yurtiçi sabit sermaye yatırımlarının, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve istihdam edilen işgücünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda yurtiçi sabit sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve istihdam edilen işgücü ile GSMH artışı arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Apergis vd. (2008), panel veri analizini kullanarak 27 geçiş ekonomisinde 1991-2004 yılları arasında ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, ülkelerin uyguladığı programlara göre değişmekle birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Ağayev (2010), panel eştünleşme ve panel nedensellik testi yöntemlerini kullanarak 25 geçiş ekonomisinde 1994-2008 yılları arasında ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, kısa dönem ilişkide doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru güçlü, ekonomik büyümeyen doğrudan yabancı sermayeye doğru ise daha zayıf bir nedensellik tespit etmiştir. Uzun dönem ilişkide ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme değişkenleri birlikte

hareket etmekte olduğu ve ortak bir yönelime sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Chartas (2011), panel veri analizi yöntemini kullanarak ile 31 Çin ilinde 1985-2010 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. 1985-1998 ve 1999-2010 yılları şeklinde ikiye ayırdığı çalışma sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH ve kişi başına GSYİH üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca ikinci dönemde (1999-2010) doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına GSYİH ve GSYİH üzerinde birinci döneme göre (1985-1998) daha güçlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Abdallah ve Abdullahı (2013), vektör hata düzeltme modelini kullanarak Nijerya'da 1980-2009 yılları arasında kişi başına düşen milli gelir ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına düşen milli gelir arasında kısa vadede nedensel bir ilişki bulunmadığını, uzun vadede ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına düşen gelir arasında olumsuz bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Mutandwa (2014), regresyon analizi yöntemini kullanarak Ruanda'da 1970-2011 yılları dahilinde ekonomik performans ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapmış olduğu çalışmada iki model tahmin etmiştir. Çalışma sonucunda, kişi başı düşen gelir bağımlı değişken olduğu ilk modelde, kırsal nüfus artışı, ihracat, ithalat ve enflasyon olmak üzere dört değişken istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahipken, doğrudan yabancı sermaye yatırımları % 5 düzeyinde önemsiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. İkinci modelde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları bağımlı değişken olduğunda, kırsal ve kentsel nüfus artışları istatistiksel olarak anlamlı olup, kişi başına düşen gelir büyümesinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Hakizimana (2015), korelasyon analizi yöntemini kullanarak 2008-2012 yılları arasında Ruanda'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına düşen gelir arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini tespit etmiştir.

Kurečić vd. (2015), korelasyon analizi yöntemini kullanarak Orta ve Doğu Avrupa geçiş ekonomilerinde 1994-2013 yılları arasında kişi başına düşen gelirin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına düşen gelir arasında bir ilişki tespit etmişler ve bu ilişkinin ülkeye göre düşük veya güçlü korelasyon olduğunu belirlemişlerdir.

Alexandersson ve Myrbäck (2016), panel veri analizi yöntemini kullanarak Latin Amerika ve Karayip'lerde 1995-2014 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sosyal gelişme ile kişi başına düşen gelir ve GSYİH üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına düşen gelir ve GSYİH üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile sosyal gelişme arasında ise herhangi bir ilişki tespit edememişlerdir.

Köprücü (2016), Johansen eşbütünleşme testi yöntemini kullanarak Türkiye'de 1980-2011 kapsamında ekonomik büyüme üzerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkisini incelemiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının milli geliri arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Bostan vd. (2016), panel veri analizi yöntemini kullanarak 6 Avrasya ülkesinde 1995-2015 yılları kapsamında ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkisini incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Bakırtaş ve Gündoğan (2017), panel nedensellik analizi yöntemini kullanarak BRIC-T ülkelerinde 1992-2013 yılları arasında ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapmış oldukları çalışma sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişki ve nedensellik tespit etmişlerdir.

IV. VERİ

Bu çalışmada 2000-2016 döneminde 34 OECD üyesi ülkede⁷ ekonomik kalkınma ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında uzun dönemde bir ilişkinin var olup olmadığı ve nedensellik bağı incelenmiştir. Verilerin seçilmesi sürecinde çalışmanın hedefi ile teorik ve ampirik literatür dikkate alınmıştır. Bu çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de verilmiş olup, söz konusu veriler Uluslararası Para Fonu (IMF World Economic Outlook) ve Dünya Bankası’ndan (World Bank Data) elde edilmiştir. Çalışmada ekonomik kalkınmayı temsilen kişi başına düşen gelir⁸ bağımlı değişken; kişi başına düşen gelir üzerinde etkili olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Tablo 1: Analizde Kullanılan Değişken ve Tanımlamalar

Değişken	Sembol	Kaynak
Kişi Başına Düşen Gelir	KBDG	IMF World Economic Outlook
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	DYSY	World Bank Data

V. METODOLOJİ

Bu çalışmada Panel Veri Analizi (PVA) yöntemi ile 34 OECD üyesi ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik kalkınma arasında anlamlı herhangi bir istatistiksel ilişkinin bulunup bulunmadığı, ilişkinin bulunması durumunda ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle PVA ile analizin örneklemini oluşturan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik kalkınmayı temsilen kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki ölçülmeye çalışılmıştır.

Günümüzde kullanımı giderek yaygınlaşan Panel Veri Analizinin avantajları; bireysel heterojenlik kontrolüne imkan tanınması, daha fazla veri ve değişken kullanılmasını sağlaması, bağımlı değişken üzerindeki saptanamayan

⁷Amerika Birleşik Devletleri-Almanya-Avustralya-Avusturya-Belçika-Çek Cumhuriyeti-Danimarka-Estonya-Finlandiya-Fransa-Hollanda-İngiltere-İrlanda-İspanya-İsrail-İsviçre-İtalya-İzlanda-Japonya-Kanada-Güney Kore-Lüksemburg-Macaristan-Meksika-Norveç-Polonya-Portekiz-Slovakya-Slovenya-Şili-Türkiye-Yeni Zelanda-Yunanistan

⁸Kişi Başına Düşen Geliri ekonomik kalkınmayı temsilen gösterge olarak alan çalışmalar için Bkz. Cural ve Çevik (2015), Eren vd. (2018)

efektleri daha iyi tanımlayabilmesi, zaman serileri ve yatay kesitlerle birlikte daha karmaşık modellerin de çözülmesine imkan tanınması şeklinde sayılabilir (Baltagi, 2005, s. 4-6).

Çalışmada ilk olarak, Maddala ve Wu (1999) ile Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testleri yapılmış, daha sonra Kao (1999) eşbütünleşme testi yapılmış, FMOLS yöntemi ile katsayı tahminleri ve değişkenlerin uzun dönemde ilişkisi incelenmiştir. Daha sonra panel nedensellik testi Dumitrescu ve Hurlin (2012) uygulanarak değişkenler arasında nedenselliğe bakılmıştır. Öncelikle ampirik analizde kullanılan test yöntemleri ile ilgili bilgi verilmiş, daha sonra test sonuçları değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Ampirik ve teorik literatür dikkate alınarak değişkenler arasındaki olası ilişki Tablo 2'de verilmiştir. Bu çalışmada ele alınan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına düşen geliri arttırması beklenmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkenin ekonomik gelirlerini arttığından kişi başına düşen geliri arttırması beklenmektedir.

Tablo 2: Değişken, Değişken Kısaltma ve Olası Etki

Değişken	Değişken Kısaltma	Olası Etki
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	DYSY	(+)

VI. AMPİRİK ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada yalnızca bir modelin tahmini yapılmıştır. Modelde bağımlı değişken kişi başına düşen gelir (KBDG); bağımsız değişken doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) kullanılmıştır. Modelde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının KBDG üzerindeki etkisi incelenmiştir. Model aşağıdaki denklemlerle verilmiştir:

$$\text{Model: } KBDG_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 DYSY_{it} + u_{it}$$

A. Panel Birim Kök Testinin Sonuçları

Panel Veri Analizinde de tüm zaman serilerinde olduğu gibi hem zaman serisi hem de yatay kesit serileri kullanıldığı için serilerin durağan olması gerekmektedir. Panel birim kök testleri, analizde kullanılan serilerin durağanlığını sınamak için kullanılmaktadır. Çalışmada panel birim kök testleri Maddala ve Wu (1999) ve Im, Pesaran ve Shin (2003) kullanılmıştır.

Panel birim kök testlerinden olan Maddala ve Wu (1999)'da, i yatay kesiti için elde edilen p değerleri π_i olarak tanımlandığında, Denklem (1)'de bulunan formülle "N sayıda yatay kesit için birim kök vardır" temel hipotezi sınanabilir.

$$P\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \sim \chi_{2N}^2 \quad (1)$$

Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testi, ADF test istatistiğini kullanmaktadır. Panel verilerinin durağanlığının test edilmesi için en çok tercih edilen panel birim kök testlerinden bir tanesi de Im, Pesaran ve Shin (2003)'dür. Panel veri analizinde, serilerin durağanlığı sonuçların sağlıklı olmasında rol oynamaktadır. Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testinde bulunan alternatif hipotezde, bireysel serilerin bazılarının birim kök içermesine imkan tanınmaktadır.

Panel birim kök testlerinin sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Panel birim kök testlerinde Schwartz bilgi kriteri, hatalar arasında otokorelasyon sorununu çözen uygun gecikme uzunluğu olarak tercih edilmiştir. Ayrıca seriler trend içermedikleri için serilerin yalnızca sabitli birim kök testleri yapılmıştır. Panel birim kök testleri sonuçları ile t istatistik değerleri ve olasılık sonuçları incelendiğinde; Modeldeki serilerin seviyelerinde durağan olmadıkları tespit edilmiş, dolayısıyla serilerin birinci farkları alınmış ve serilerin durağan hale geldikleri belirlenmiştir.

Tablo 3: Panel Birim Kök Testinin Sonuçları

Değişkenler	Sabitli							
	Im, Pesaran ve Shin				Maddala ve Wu			
	Seviyesinde		1. Fark		Seviyesinde		1. Fark	
	t değ.	Olası.	t değ.	Olası.	t değ.	Olası.	t değ.	Olası.
DYSY	-1.016	0.15	-10.2***	0.00	70.24	0.40	227.02***	0.00
KBDG	6.102	1.00	-10.6***	0.00	17.16	1.00	234.80***	0.00

Not: * % 10, ** % 5 ve *** % 1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

B. Panel Eşbütünleşme ve Panel FMOLS Testinin Sonuçları

Bu kısımda Model'in panel eşbütünleşme ve FMOLS testlerinin bulguları tablolar halinde verilmiş ve daha sonrasında sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. Kao (1999) Eşbütünleşme Testinin Sonuçları

Panel eşbütünleşme testi seriler arasında uzun dönemde ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Panelde kullanılan tüm verilerin birinci seviyede durağan olması sonucunda panel eşbütünleşme testi yapılmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Çalışmada kullanılan Kao (1999) eşbütünleşme testi, panel veri analizi için geliştirilmiştir. Kao eşbütünleşme testi önerisinde DF ve ADF testlerini kullanmıştır. Kao eşbütünleşme testinde sıfır hipotezi; "Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur" şeklindedir. Alternatif hipotez ise "değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır" şeklindedir.

$$H_0: p = 1$$

$$H_a: p < 1$$

Kao eşbütünleşme testinin sonucu Tablo 4'de verilmiştir. Kao eşbütünleşme testinin sonucuna göre, "Seriler arasında eşbütünleşme yoktur" şeklinde olan sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bir başka deyişle, değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 4: Kao Eşbütünleşme Testinin Sonuçları

Model: $KBDG2it = \alpha_{it} + \beta_1 DYSY_{it} + u_{it}$		
	t-ist. değ.	Olasılık
ADF	-5.431870***	0.0000
Artık Varyansı	17183454	
Heteroskedisite Tutarlı Varyans	22664621	

Not: * % 10, ** % 5 ve *** % 1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Kao eşbütünleşme testinde Barlett Kernel metodu uygulanmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemiyle tespit edilmiştir.

2. Panel FMOLS Testinin Sonuçları

Panel eşbütünleşme testi yapıldıktan sonra değişkenler arası ilişkinin nihai olarak sapsız katsayılarını belirlemek üzere analiz yöntemleri

geliştirilmiştir. Bu analiz yöntemlerinden olan ve Pedroni tarafından geliştirilen FMOLS (En Küçük Kareler) yöntemi, sabit etkili (standart) tahmincilerdeki (değişen varyans, otokorelasyon vb. sorunlar sonucu oluşan) sapmaları düzeltebilme imkanı tanımaktadır. Pedroni, FMOLS analiz tekniğinin gücünü küçük örneklerde de sınamış, küçük örneklerdeki test sonuçlarında çıkan t istatistik değerinin performansının Monte Carlo simülasyonları ile iyi olduğunu belirlemiştir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012, s. 346-347).

Panel FMOLS ile seriler arasındaki uzun dönemde ilişkilerin katsayıları ve yönü tahmin edilmiştir. Testin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur. Panel FMOLS testi sonuçlarında, bağımsız değişken doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile bağımlı değişken kişi başına düşen gelir arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına düşen geliri pozitif veya negatif yönde etkilemesi, o ülkedeki doğrudan yabancı sermaye miktarına bağlı olarak değişebilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının gittiği ülkede kalıcı yatırım yapması, yerli yatırım dolayısıyla yerli sanayinin rekabet edebilir düzeye ulaşmasını sağlayabilmesi gibi avantajları nedeniyle ülkenin ekonomik olarak gelişmesine olumlu katkı sunduğu ifade edilebilir.

Tablo 5:FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları

Model: $KBDG2_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 DYSY_{it} + u_{it}$			
Değişken	Katsayı	t istatistik	Olasılık
	DYSY	16.02033***	258.7423

Not: * % 10, ** % 5 ve *** % 1 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

C.Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testinin Sonuçları

Dumitrescu ve Hurlin tarafından son dönemde literatüre kazandırılan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi, Granger (1969) nedensellik testinin geliştirilmiş halidir. Dengesiz panel veri seti analizinde

bile etkin sonuçlar çıkarabilmesi, yatay kesit boyutu (N) zaman boyutundan (T) büyük veya küçük olduğunda da testin uygulanabilmesi, panelde kullanılan ülkelerin arasında da yatay kesit bağımlılığına imkan tanınması Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinin avantajlarını oluşturmaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s. 1457).

Model’de kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Nedensellik testinin uygulanması sürecinde testte kullanılacak serilerin durağan olma şartı bulunmaktadır. Bu nedenle serilerin birinci dereceden farkı kullanılmıştır. Nedensellik testi sonuçları, Tablo 6’da verilmiştir. Test sonuçları incelendiğinde, bağımsız değişken doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından bağımlı değişken kişi başına düşen gelire doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.

Panel nedensellik sonuçlarına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından kişi başına düşen gelire doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin sebebi, doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının ülke içinde yatırım yapması ile ekonomiye olumlu katkılar sunabilmesi ve ülkedeki kişi başına düşen geliri arttırabilmesi söylenebilir.

Tablo 6: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testinin Sonuçları

Model: $KBDG_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 DYSY_{it} + u_{it}$				
Değişkenler	K=1		K=2	
	Z_N^{HNC}	Olasılık	Z_N^{HNC}	Olasılık
DYSY-KBDG	2.25818***	0.0239	-1.7380***	0.0822
KBDG-DYSY	0.21530	0.8295	0.66138	0.5084

Not: * % 10, ** % 5 ve *** % 1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Literatürde, De Mello (1999), Chartas (2011), Alexandersson ve Myrbäck (2016) Panel Veri Analizi yöntemini kullanarak ulaşılmış oldukları sonuçlar bu çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir.

VII. SONUÇ

Ekonomik kalkınma, ülkelerin yaşam koşulları ve refah seviyeleri ile ilgili bir kavramdır. Ekonomik kalkınma sürecinde genellikle gelişmekte olan ülkeler kaynak sıkıntısı çekmektedirler. Bunun yanında ülkelerin ulusal tasarruf

yetersizliği nedeniyle yatırımlara devam edilememekte ve ekonomik kalkınma sağlanamamaktadır. Bu gibi sebepler nedeniyle böyle durumdaki ülkeler açısından yabancı sermaye yatırımları önemli olabilmektedir. Yabancı sermaye yatırımları portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları şeklinde gerçekleşmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun vadeli bir yatırım türü olması nedeniyle portföy yatırımlarına göre daha çok tercih edilen yabancı sermaye türü olmaktadır. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle gelişmekte olan ülkeler için daha önemli bir yatırım türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynak sağlamanın ötesinde ülkeye kalıcı yatırım yapılması nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları portföy yatırımına göre daha az riskli bir yatırım türü olmakta ve ekonomiye olumsuz etkileri asgari düzeyde olmaktadır.

Bu çalışmada, Panel Veri Analizi yöntemi kullanılarak OECD üyesi 34 ülkede 2000-2016 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik kalkınma göstergesi olarak alınan kişi başına düşen gelir arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma sonucuna göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik kalkınmayı pozitif yönde etkilemiştir. Buradan hareketle ekonomik kalkınma sürecinde önem arz eden doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili ülkelerin çeşitli düzenlemelerde bulunması faydalı olabilmektedir. Bu düzenlemeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

➤ Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sunan bir yatırım türüdür. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz eden doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkedeki bürokratik veya hukuki engel gibi durumların varlığında, yatırımcının o ülkeye yatırım yapmama/yapamama riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Dolayısıyla ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için bu gibi engelleri hafifletmesi veya kaldırması ülkenin ekonomik kalkınmasına olumlu katkılar sunabileceği ifade edilebilir.

➤ Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genel olarak kalıcı bir yatırım türü olması nedeniyle daha az riskli bir yatırım türüdür. Bu sebeple ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına önem vermektedirler. Ancak ülkelerin içinde bulunduğu durum yatırımcıyı etkileyebilmektedir. Ülkedeki

iç karışıklık, siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz gibi durumların varlığı yatırımcının o ülkeye yatırım yapmaması ile sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde önem taşıyan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmesi için, ülkenin güvenlik durumunun, ülkedeki siyasi veya ekonomik istikrarın önem taşıdığı ve ülkelerin bu durumlara dikkat etmelerinin ekonomik kalkınma sürecine olumlu yansiyabileceği ifade edilebilir.

➤ Ülkelerin ekonomik kalkınma için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına verdikleri önemin yanında, yerli yatırımların da üzerinde durulması gerekli bir konu olduğu söylenebilir. Buradan hareketle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yerli yatırımların ve dolayısıyla yerli sanayinin rekabet edebilir düzeye gelmesini sağlaması yanında ülkelerin, yerli yatırımlarının ve dolayısıyla yerli sanayinin bu süreçte geri kalmaması açısından yerli yatırımları teşvik etmeleri ekonomik kalkınma sürecine olumlu katkılar sunabileceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- ABDALLAH, Z. T., ABDULLAHI, A. (2013). Relationship Between Foreign Direct Investment and Per Capita GDP in Nigeria-An Empirical Analysis (1980-2009). *International Journal of Business, Humanities and Technology*, Vol. 3 No. 8, 153-158.
- AĞAYEV, S. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştünleşme Ve Panel Nedensellik Analizleri, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1), 1-26.
- ALEXANDERSSON, L., & MYRBÄCK, G. (2016). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Socio-Economic Development in Latin America and the Caribbean, University of Gothenburg. School of Business, Economics and Law, Bachelor thesis in Economics. Autumn.
- APERGİS, N., LYROUDİ, K., & VAMVAKİDİS, A. (2008). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence From Transition Countries, *Transition Studies Review*, 15(1), 37-51.
- BAKIRTAŞ, T. VE GÜNDOĞAN, H. (2017). BRIC-T Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik, V. Anadolu International Conference in Economics, May 11-13, Eskişehir, Turkey.
- BALTAGI, B. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons.
- BEDESTENCİ, H. Ç., VE KARA, M. A. (2008). Sermaye Hareketleri ve Kalkınma, S. Taban ve M. Kar (Ed.) *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular* (s. 299-324) (Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı) Bursa: Ekin Kitabevi.
- BORENSZTEIN, E., DE GREGORIO, J., & LEE, J. W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?, *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135.
- BOSTAN, A., KELLECI, S. Ü., & YILMAZ, A. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Avrasya Ekonomileri Örneği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(5), 23-36.
- CHARTAS, V. (2011). "FDI, Growth and Exports in China", (Master Thesis) Rotterdam: Erasmus University Rotterdam, Economics, erişim tarihi: 3 Mart 2018, <http://hdl.handle.net/2105/10138>.

- CURAL, M. VE CEVİK, N. K. (2015), "Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2013 Dönemi Türkiye Örneği", *Amme İdaresi Dergisi*, 48(3), 127-158.
- DE MELLO, L. R. (1999). Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence From Time Series and Panel Data, *Oxford Economic Papers*, 51(1), 133-151.
- DUMÍTRESCU, E. I., & HURLİN, C. (2012). Testing for Granger non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- EREN, M. V., ERGİN Ü, A. & AYDIN, H. İ. (2018). Türkiye'de Vergi Gelirleri ile Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişki: Frekans Alanı Nedensellik Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 19(1), 1-18
- GRANGER, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- GÜLMEZ, A., VE YARDIMCIOĞLU, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010), *Maliye Dergisi*, 163, 335-353.
- HAKİZİMANA, J. (2015). "The Relationship between Foreign Direct Investment (FDI) and GDP Per Capita in Rwanda", erişim tarihi: 1 Mart 2018, <https://ssrn.com/abstract=2598413>.
- IM, K. S., PESARAN, M. H., & SHİN, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- IMF. (2017), "GDP Per Capita, Current Prices (U.S. dollars per capita)", erişim tarihi: 8 Mart 2018, <http://www.imf.org/external/datamapper>.
- KAO, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data, *Journal of Econometrics*, 90(1), 1-44.
- KAYNAK, M. (2011). *Kalkınma İktisadı (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KÖPRÜCÜ, Y. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, *International Conference on Eurasian Economies 2016, Session 2E: Büyüme II*, 809-813.
- KULA, F. (2003). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 141-154.
- KUREČIĆ, P., LUBURIĆ, G., & ŠIMOVIĆ, V. (2015). The Interdependence of GDP Per Capita and Foreign Direct Investment in the Transitional Economies of Central and Eastern Europe, *Ekonomski i Socijalni Razvoj*, 2(2), 0-0.
- MADDALA, G. S., & WU, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests With Panel Data and a New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61(S1), 631-652.
- MUTANDWA, E. (2014). "Foreign Direct Investment and Rwanda's Economic Performance (1970-2011)", *European Journal of Business and Management*, Vol.6, No.17, 60-69, erişim tarihi: 2 Mart 2018, <http://www.iiste.org/Journals/index.php/EJBM/article/view/13557>.
- PEDRONI, P. (2000), "Full Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels", *Advances in Econometrics*, 15, pp. 93-130.
- SEYİDOĞLU, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama (Geliştirilmiş 15. Baskı)*, İstanbul: Güzem Yayınları.
- ŞİMŞEK, M., & BEHDİOĞLU, S. (2006). Türkiye'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 47-65.
- WORLD BANK. (2018), "Foreign Direct Investment, Net Inflows (% of GDP)", erişim tarihi: 8 Mart 2018, <https://data.worldbank.org/indicator>.

YEŞİL OTELLERİN MALİYETLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nurcan SÜKLÜM*

Atıf/©: Süklüm, Nurcan (2018). Yeşil Otellerin Maliyetler Açısından Değerlendirilmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 375-394

Özet: Dünyada ve ülkemizde yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerin fayda sağlaması yanında bir taraftan da doğal çevrede bozulmalara yol açtığı bilinmektedir. Bu bozulmanın en çok hissedildiği alanlardan birisinin de turizm sektörü olması nedeniyle sürdürülebilir turizm konusu da oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için çeşitli çevre dostu uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalardan birisi de çevreye duyarlı konaklama işletmelerinin uyguladıkları yeşil otelcilik uygulamalarıdır. Bu bağlamda çalışmada, yeşil otelcilik uygulamaları maliyetler açısından değerlendirilmiş ve işletmelere sağladıkları maliyet avantajı konusuna değinilmiştir. Çalışma, kavramsal boyutta ele alınmış ve ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalardan, işletmelere ve çevreye farklı açılardan faydası bulunan yeşil otelcilik uygulamalarının işletmelere maliyetler açısından da avantaj sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Çevre, Yeşil Otel, Maliyet, Konaklama İşletmeleri.

Makale Geliş Tarihi: 21.02.2018// Makale Kabul Tarihi: 27.04.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

*Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, e-posta: nurcansuklum@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3884-5450

Evaluation of Green Hotels in Terms of Costs

Citation/©: Süklüm, Nurcan (2018). *Evaluation of Green Hotels in Terms of Costs*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 375-394

Abstract: *It is known that economic, social and cultural developments experienced around the world and in our country cause degradations in the natural environment as well as gaining benefits. The matter of sustainable tourism is also quite important because the tourism sector is one of the areas in which this degradation is experienced. For this reason various environmentally friendly practices are being implemented in order to ensure the sustainability of the environment. One of these practices includes green hotel management implemented by environmentally-friendly accommodation enterprises. In this context, the study has evaluated the green hotel management practices in terms of costs and has addressed the cost advantages these practices provide to the enterprises. The study has been discussed at conceptual level and secondary data sources have been utilized. According to the studies conducted in this regard, it has been determined that green hotel management practices, which have different benefits for enterprises and the environment are also advantageous in terms of costs to the enterprises.*

Keywords: *Sustainability, Environment, Green Hotel, Cost, Accommodation Operations.*

I.GİRİŞ

Doğal çevrenin bozulmaya başlamasıyla birlikte, çevre kavramının ve çevreye bakış açılarının, son yıllarda önemli ölçüde değişime uğradığı gözlenmektedir. Günümüzde işletmeler hangi sektörde olursa olsun, çevreye karşı duyarlı olmak zorunda oldukları gerçeğini anlamışlardır (Atay ve Dilek, 2013: 204). Bu nedenle doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilir olması gerekmektedir. Turizm sektörünün de çevreyle etkileşimi göz önüne alındığında sürdürülebilir turizm kavramının da önemi ortaya çıkmaktadır (Cömert ve Özata, 2016: 1170).

Turist sayısı ve turizm yatırımlarındaki sürekli artışların yanı sıra, kaynakların bilinçsiz tüketimi ve taşıma kapasitesi konusunda dikkat edilmeyen noktalar ve özellikle tek yönlü olarak yalnızca ekonomik beklentiye odaklanılmasından kaynaklı sorunlar, turizm endüstrisinin çevresel yönetim odaklı projelere olan ilgisinin artmasına neden olmuştur. Müşteri talebi, artan çevresel yasalar, etik konusundaki endişeler, müşteri memnuniyeti, bulunulan alan ile ilgili teknik gereksinimler ve estetik ihtiyaçlar gibi faktörler başta konaklama işletmeleri olmak üzere, turizm

sektörü bileşenlerini çevre dostu projelere yönelmeye zorlamaktadır (Güler ve Tufan, 2013: 7).

Dünya Turizm Örgütü'ne göre sürdürülebilir turizm, gelecekteki fırsatları koruyup geliştirmek amacıyla bugünkü turistlerin ve ev sahipliği yapan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılama amacı güden bir kavramdır. Sürdürülebilir turizm ürünleri; yerel çevre, toplum ve kültürlerle uyum içinde işlenen ürünlerdir (Cömert ve Özata, 2016: 1170).

Doğal çevreyle sürekli ilişki halinde olan turizm sektörünün de çevreye olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Sektörün en önemli bileşenlerinden birisi olan konaklama işletmelerinin çevreye verdikleri zararların en aza indirilmesi için dünyada ve ülkemizde birçok girişim ve çevre dostu uygulama bulunmaktadır (Yılmaz vd., 2016: 181). Bu uygulamalardan birisi de hem çevreye, hem de işletmelere çeşitli avantajlar sunan yeşil otel uygulamalarıdır.

Çalışmada, yeşil otelcilik uygulamaları maliyetler açısından değerlendirilmiş ve işletmelere sağladıkları maliyet avantajı konusuna değinilmiştir. Çalışma, kavramsal boyutta ele alınmış ve ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır.

II. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNDE YEŞİL UYGULAMALAR

Çevrenin sürdürülebilirliği konusunun her geçen gün öneminin artması sonucunda dünyada ve ülkemizde turizm sektöründe özellikle de konaklama işletmelerinde çeşitli yeşil uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

A. Dünyada Turizm Sektöründe Yeşil Uygulamalar

Dünyada uygulanan çevre dostu uygulamalardan birisi Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 1997'de imzalanıp 2005'te yürürlüğe giren Kyoto Protokolü'dür. Protokole taraf olan ülkeler, karbondioksit ve sera etkisine neden olan gazların salınımını azaltmaya bunun mümkün olmadığı durumlarda salınım ticareti yoluyla karbon azaltımı sertifikası satın almaya söz vermişlerdir. Protokol, ülkelerin atmosfere saldıkları karbon miktarını 1990 yılındaki düzeylere düşürmelerini gerekli kılmaktadır (Kutluay Tutar, 2015: 337, 338).

Bir diğer uygulama, ekolojik oteller yıldızlama sistemidir. Dünyada yeşil dostu ekolojik otellerin sınıflandırılmasında "Eco Hotels of the World" isimli organizasyon tarafından bir yıldızlama sistemi geliştirilmiştir. Bu sisteme göre oteller, beş ayrı kategoride yaptığı uygulamalara göre bir yıldızdan beş yıldıza kadar yıldız almaktadırlar. Her bir kategori için alınan yıldızların ortalaması alınarak, otelin yeşile ve çevreye karşı duyarlılığını gösteren yeşil yıldız sayısı belirlenmektedir. Yeşil yıldız almak isteyen oteller, (Enerji, Su, Atıklar, Ekolojik faaliyetler ve Çevre koruma) gibi sıralanan kategoriler ile

ilgili sahip oldukları özelliklere göre, kendilerine birden beşe kadar yıldız verdikleri başvuru formunu doldurmaktadırlar. Başvuru formunun incelenmesi sonucunda otele yıldız sayısı verilmektedir (Kutluay Tutar, 2015: 338).

Mavi Bayrak Projesi 1985 yılında Fransa'da, Fransız kıyı beldelerine yüzme suyu kalitesi ve çevre temizliği temel alınarak mavi bayrak verilmesiyle başlayan bir diğer uygulamadır. 1987 yılında ise Avrupa'ya geçmiştir. Merkezi Danimarka'da bulunan Avrupa Çevre Eğitim Vakfı (FEEE), Avrupa Topluluğu etkinliklerini düzenlemekle görevlendirilen Avrupa Komisyonuna Mavi Bayrak Projesi'ni sunmuş ve proje o yılki etkinliklere alınarak plajlarda uygulanmaya başlamıştır. Mavi Bayrak Projesi Fransa'dan sonra Avrupa'da uygulanmaya başladığında, projeye çevre yönetimi, kirlilikle savaşımla ve kıyı planlaması ile korunması gibi kriterler eklenmiştir. Bir süre sonra plajların yanı sıra marinalar da proje kapsamına alınmıştır. 1987 yılında 10 ülkeden 244 plaj ve 208 marinaya Mavi Bayrak Ödülü verilmiştir. 2001 yılında Avrupa Çevre Eğitim Vakfı (FEEE) adını Çevre Eğitim Vakfı (FEE) olarak değiştirerek dünya çapında bir organizasyon olma kararı almıştır (Kutluay Tutar, 2015: 338).

"Yeşil Yıldız-Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi" uygulamasına çevrenin korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi, turistik tesislerin çevreye olan olumlu katkılarının teşvik edilmesi ve özendirilmesi amacıyla, çevreye duyarlı konaklama tesislerinin sınıflandırılmasına ve belgelendirilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla başlanmıştır. Çevreye duyarlı konaklama işletmeleri için turistik konaklama işletmelerindeki çevreye duyarlı yapılaşmanın, işletmecilik özelliklerinin ve diğer yönleriyle çevreye olan olumlu katkılarının teşvik edilmesi ve çevre bilincinin geliştirilmesi amacıyla bir sınıflandırma formu hazırlanmıştır (Kızıllırmak, 2011: 8, 9).

B. Türkiye'de Turizm Sektöründe Yeşil Uygulamalar

Ülkemizde turizm sektöründe çevrenin korunmasına yönelik atılan adımlardan birisi Mavi Bayrak uygulamasıdır. Avrupa Topluluğu'nun, kendi ülkelerinde yüzme amacı ile kullanılacak göl ve deniz suları için gerekli su kalitelerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmalar, 1987 yılında Avrupa Çevre Eğitim Vakfı (FEEE) tarafından yürütülen Mavi Bayrak Kampanyası adı altında birleştirilmiştir. Ülkemizde de Mavi Bayrak Programı 1993 yılında kurulan Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV) tarafından yürütülmektedir. Plajlara yönelik kriterlerin yanında, 2004 yılında yürürlüğe giren yeni marina kriterlerine çevre eğitimi ve çevre yönetimi odaklı bir anlayış getirilmiş, ayrıca Mavi Bayraklı marinalarda marina güvenliği ön plana çıkarılarak, Çevre Yönetimine geçiş konusunda ilk adımlar atılmıştır. Dünyada gelişen çevreyi koruma bilincine paralel olarak Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı tarafından plajlar için belirlenen 27 kriter, 2013 yılı itibarıyla 33'e, marinalar için belirlenen 22 kriter ise 25'e çıkarılmıştır. Bu kriterlerin

bir kısmı zorunlu, bir kısmı klavuz kriterlerdir. Bu kriterleri sağlayan plajlara 1 yıl süre ile Mavi Bayrak verilerek ödüllendirilmekte ve Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı tarafından internet ortamında yayınlanarak tüm dünyaya duyurulmaktadır. Plaj ve marinalar için belirlenen kriterler birbirlerinden farklı olmasına rağmen, hepsini aşağıdaki 4 ana grupta toplamak mümkündür.

- Yüzme amacıyla kullanılan suyun niteliği,
- Çevresel eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yönlendirilmesi,
- Plaj düzeni ve emniyetinin sağlanması,
- Çevre Yönetimi.

2017 yılında Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı'nca yapılan değerlendirmeler sonucunda ülkemiz 454 plaj ile 3. sırada yer almıştır. Kıyıların korunması, çevre bilincinin gelişmesinde ve turizmin pazarlanmasında Mavi Bayrak Projesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Aslında bir çevre ödülü olmakla birlikte, uluslararası standart özelliği taşıması ve uygulama alanının kıyıları olması nedeni ile turizm sektörü açısından büyük bir öneme sahiptir (<http://yigm.kulturturizm.gov.tr>).

Tablo 1: Ülkemizde Yıllara Göre Mavi Bayrak Sayıları

Yıllar	Plaj	Marina	Yatlar
2000	78	12	
2001	99	11	
2002	127	12	
2003	140	11	
2004	151	12	
2005	174	12	
2006	192	14	
2007	235	14	
2008	258	13	4
2009	286	14	6
2010	314	14	9
2011	324	17	12
2012	355	19	13

2013	383	21	13
2014	397	22	12
2015	436	22	14
2016	444	21	12
2017	454	22	13

Kaynak:(<http://yigm.kulturturizm.gov.tr>)

Ülkemizde çevre bilincinin giderek artması, ulusal ve uluslararası platformlarda yapılan bilinçlendirme çalışmalarının da etkisiyle Mavi Bayrak sayıları giderek artan bir seyir izlemektedir.

Türkiye’de mevcut çevre dostu uygulamalardan birisi de, çevrenin ve kaynakların korunmasına daha fazla katkı sağlayabilmek için, Türkiye Oteller Federasyonu (TÜROFED) tarafından başlatılan, "Beyaz Yıldız" ile sembolize edilen Yaşanabilir Çevre Projesi’dir. Beyaz Yıldız Projesi ile tüketicinin daha kontrollü hale getirilmesi, turistik işletmelerde kullanılan su, elektrik, enerji, kimyasal ve katı atık miktarının kontrol altına alınması, çevreye ve doğal kaynaklara yönelik oluşabilecek zararın minimize edilmesi hedeflenmektedir. Projede tesislerin misafirlerinin konforundan taviz vermeden, onların da bu çevresel duyarlılığa katılmaları amaçlanmaktadır. Gerekli kriterleri yerine getiren işletmeler, Beyaz Yıldız almaya hak kazanmakta ve sürdürülebilir bir çevrenin sağlanmasına katkıda bulunmakla kalmayıp, artan müşteri memnuniyeti sonuçları ile birlikte ekonomik kazanımlar da sağlamaktadırlar. Aynı zamanda ülkemizin imajına da olumlu katkıda bulunmaktadırlar (Kızıllırmak, 2011: 10).

Turizm tesisleri, gerek tesislerin karlılığı gerekse değişen tüketici beklentilerine uygun biçimde değişmesi için tüm dünyada çevresel etkilere uygun olarak belgelendirilmektedir. Bu belgelerden birisi de, turizmin sürdürülebilir geleceği için çevreye duyarlı tesis sayısını artırmak amacıyla oluşturulan “Greening Hotels (Yeşillenen Oteller) Sertifikası” dır.

Greening Hotels Sertifikası, sektör firmalarına rekabet avantajı, sektörde lider olma, sürdürülebilir iş modellerini uygulama, müşteri memnuniyeti, işletme maliyetlerinin azalması ve sürdürülebilir gelecek için değişimi yönetmede başarılı olma gibi avantajlar sağlarken; bir yandan da doğal kaynakların korunması, su tasarrufu, katı atık azaltımı, yenilenebilir enerji

kullanımı, geri dönüşüm, çevre korumayla uyumlu politika ve düzenlemelerin varlığı, enerji verimliliği sayesinde çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır.

Greening Hotels (Yeşillenen Oteller) Sertifikası almak için aday tesisler dört temel alan üzerinden değerlendirilmektedir:

- Enerji Yönetimi,
- Su Yönetimi,
- İç Hava Kalitesinin Arttırılması,
- Atık Azaltımı ve Geri Dönüşüm.

Bu 4 ana alan, otellerin lobi ve açık alanlarında, odalarında, yemekhane ve çamaşırhanelerinde, ofis alanlarında ve ofis operasyonlarında birbirinden farklı kriterler üzerinden değerlendirilmekte, başarılı olan otellere “Greening Hotels” sertifikası verilmektedir. Kontrol listesinde yer alan toplam kriterlerin tesis bünyesinde yer alması üzerinden minimum başarı durumlarına göre, konaklama tesisleri sırasıyla Bronze (%60 başarı), Silver (%75 başarı) ve Gold (%90 başarı) “Yeşillenen Oteller” Belgesi almaya hak kazanmaktadır. Belgenin geçerlilik süresi iki sene olup, bu sürenin sonrasında mevcut Greening Hotel Belgesini kullanmak isteyen oteller, yarım günlük yenileme denetimi alarak belgelerini kullanmaya devam edebilmektedir (<http://www.yesillenenoteller.com/>, 15.02.2018).

Ülkemizde uygulanan bir diğer çevre dostu uygulama da, Çevre Dostu İşletme Plaketleridir. Çevreye Duyarlılık Kampanyası kapsamında, belgeli işletmelerde çevre bilincinin oluşturulması ve çevre korumasına katkı sağlanması amacıyla 1993 yılından itibaren, talepte bulunan işletmelerde, sınıflandırma çalışmalarında olduğu gibi, oluşturulan Sınıflandırma Heyetleri tarafından, değerlendirme formları kullanılarak değerlendirme yapılmakta ve belirlenmiş olan puan barajını aşan işletmelere çevre dostu kuruluş belgesi ve plaketi verilmektedir. Verilmekte olan plaketlerde yer alan simgeler de, tesisin türüne göre farklılık göstermektedir. Konaklama ve yeme-içme tesislerine verilecek plaketlerde "Çam", yat işletmeleri için verilen plaketlerde "Yunus" ve yat limanları için verilen plaketlerde de "Çıpa" simgesi bulunmaktadır (Kızıllırmak, 2011: 8).

Ülkemizde uygulanan bir diğer çevre dostu uygulama olan Yeşil Yıldız uygulaması, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından başlatılan “Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri” projesi ve “Sürdürülebilir Turizm” kapsamında çevreye duyarlı konaklama tesislerine verilen bir “Çevre Etiketi”

uygulamasıdır. Yeşil Yıldız, 22.09.2008 tarih ve 27005 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesislerine Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair Tebliğ (Tebliğ No:2008/3) kapsamında verilmektedir (<http://tuyup.turizm.gov.tr>). Yeşil Yıldız uygulamasına sürdürülebilir turizm kapsamında, çevrenin korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi, turistik tesislerin çevreye olan olumlu katkılarının teşvik edilmesi amacıyla, çevreye duyarlı konaklama tesislerinin sınıflandırılmasına ve belgelendirilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla başlanmıştır (Fışkın vd., 2016: 231, 232).

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “Genel Yönetim”, “Çevresel Eğitimler”, “Oda Düzenlemeleri”, “Çevreye Uyum Sağlama” , “Enerji Yönetimi”, “Su Yönetimi”, “Tehlikeli Kimyasal Madde Yönetimi” ve “Diğer Hizmetler” konu başlıkları çerçevesinde belirlenen 122 kriter doğrultusunda otellerin yeşil yıldız uygulamaları kontrol edilmektedir (TOBB Turizm Sektör Meclisi Turizm Raporu, <https://www.tobb.org.tr>). Bu kriterler şu başlıklar altında toplanmaktadır: (Doğancılı ve Akbulut, 2015: 406).

- Genel yönetim politikaları,
- Eğitim politikaları,
- Tesisin yatak odalarındaki düzenlemeler,
- Tesisin çevreye uyumu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikler,
- Ekolojik mimari,
- Enerji,
  - ✓ Tesiste enerji verimliliği ve tasarrufuna yönelik önlem ve çalışmalar,
  - ✓ Tesiste güneş, rüzgar, jeotermal, hidro, dalga enerjisi, biyogaz gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılma durumu,
- Su,
- Deterjanlar, dezenfektan maddeler ve tehlikeli kimyasal maddeler,
- Atıklar,
- Diğer hizmetlerdir.

Yeşil Yıldız almak için konaklama işletmelerinin Turizm İşletmesi Belgesine sahip olması ve belirlenen kriterleri yerine getirmesi yeterli olmaktadır. Gerekli kriterleri sağlayan ve Bakanlıkça denetlenerek uygun bulunan tesisler her 2 yılda bir tekrar denetlenerek Yeşil Yıldız belgelerinin devamı

sağlanmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Turizm İşletmesi Ve Turizm Yatırımı Belgesi Başvuru Kılavuzu, <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr>).

Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre, Nisan 2017 itibariyle Türkiye genelinde Yeşil Yıldız Belgesi'ne sahip 396 konaklama tesisi bulunmakta ve bunların 346'sı 4 ve 5 yıldızlı otellerden oluşmaktadır. En çok sertifika sahibi tesis barındıran il 197 tesis ile Antalya olup kalan sertifikalar şehir otelciliğinin yaygın olduğu büyük şehirler başta olmak üzere, doğu, batı, kuzey ve güney bölgelerinde bulunmaktadır (Satar ve Güneş, 2017: 36).

III. YEŞİL OTELLER

Teknolojik, sosyal, ekonomik gelişmeler ve uygulanan yanlış çevre politikaları, çevrenin bilinçsizce tüketilmesine neden olmaktadır. Bu olumsuzluğun yaşandığı alanlardan birisi de turizmdir. Turizm ve çevre sürekli etkileşim halindedir. Turizm sektörü bileşenlerinden birisi olan konaklama işletmelerinin de çevre üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Isınma, soğutma, aydınlatma, yemek pişirme, temizlik, banyo, yüzme, golf alanları vb. yeşil alanların sulanması gibi gereksinimler düşünüldüğünde konaklama işletmelerinde konaklayan ziyaretçilerin günlük kaynak tüketimleri oldukça fazladır. Tüm bu gelişmeler sonucunda, "çevre dostu otel" ya da "yeşil otel" olarak adlandırılan su ve enerji tasarrufu sağlayan, katı atıkları azaltan, geri dönüşüm ve yeniden kullanım programları uygulayan, sürdürülebilir çevre düzenlemeleri ve ekonomik çözümler geliştiren oteller giderek önem kazanmaktadır (Güneş, 2011: 47- 49).

Yeşil otellerin yapması gereken uygulamalar şunlardır: (Giritlioğlu ve Güzel, 2015: 891).

- Otelerde su tasarrufunun ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar,
- Otelerde zararlı maddelerin kullanımının azaltılması ve otelde oluşabilecek atıkların geri dönüşümüne yönelik uygulamalar,
- Otelerde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik uygulamalar,
- Otel işletmelerinin yatırım aşamasından itibaren çevreye duyarlı olarak planlanmasına yönelik uygulamalar,
- Otel işletmelerinin çevreye uyumlu olması ve çevreyi güzelleştiren düzenlemelere ve etkinliklere yönelik uygulamalar,

- Otellerin çevreye duyarlılık kapsamında bilinçlendirme, çevre konusunda personel eğitimi ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğine yönelik uygulamalardır.

Yeşil otelcilik uygulamaları maliyetleri azaltmakta, su ve enerji tasarrufu sağlamakta, işgücünün optimal kullanımı sağlamakta, çevreye zarar veren maddelerin tüketimini azaltmakta, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve geri dönüşümlü malzemelerin kullanımını teşvik etmekte, yatırımlarda çevreye duyarlı bir yaklaşım izlemekte ve pazarlama aşamasında avantaj sağlamaktadır (Yılmaz ve Yumuk, 2013: 1293). Yeşil oteller ayrıca, rekabet avantajı, ekolojik sorumluluk, medyada tanınma, risk minimizasyonu, çalışanların örgütsel bağlılığı, yatırımcı ilişkilerinin iyileştirilmesi, sosyal yardım, yerel toplulukların desteği, verimliliği artırmak gibi avantajlar da sağlamaktadır (Akandere ve Zerenler, 2017: 82). Yeşil otelcilik uygulamaları otel işletmelerine rekabet avantajı da sağlamaktadır. Nitekim Korkmaz ve Atay (2016), otel işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamalarının rekabet avantajına etkilerini tespit etmek amacıyla yaptıkları araştırma sonucunda otellerin uyguladıkları yeşil pazarlama stratejilerinin rekabet avantajını pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Otel işletmeleri yeşil pazarlamayı maliyetleri azaltmak ya da karlılığı artırmak amaçlı da kullanabilmektedir. Atıklardan kurtulmak bazen ek maliyetler getirebilir. Bu durumda işletmeler israfı azaltmak için daha kesin çözümler aramaktadır. Bu durumlarda işletmeler atık maddeleri yeniden kullanır. Bir firmanın atık maddeleri başka bir firmanın girdisi olabilmektedir (Polonsky, 1994).

IV. YEŞİL OTELLERİN MALİYETLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Turizm sektörünün en önemli bileşenlerinden birisi olan konaklama sektörü, doğası gereği çok büyük miktarda su, enerji ve dayanıksız birçok kaynağı yoğun bir şekilde kullanmakta ve faaliyette bulunduğu bölgenin kaynaklarını tüketerek, kirliliğe sebep olmaktadır.

Yoğun enerji ve su tüketiminin yanında otellerin yüzleştiği bir başka çevre sorunu da atık konusudur. Otellerin büyüklüğü ve sunduğu hizmetlerin çeşitlerine göre değişen atık miktarı, bilhassa atık alanı konusunda sıkıntı yaşayan bölgeler için oldukça önemli bir sorun olmaktadır. Çevreye karşı sadece otellerin değil aynı zamanda tüketicilerin de duyarlı olması, konaklama sektörünü yeni bir yaklaşım olan yeşil otelciliğe itmiştir. Müşterilerin kendilerini çevreci tüketici olarak nitelendirmeye başlamaları ve konaklama tesisi tercihlerinde bu tutumlarının belirleyici unsur olacağını

belirtmeleri konaklama sektörünü daha çevreci yatırım ve yönetim kararları almaya zorlamaktadır. Yapılan araştırmalara göre, dünya çapında kendisini çevreci olarak niteleyen, orta ve üzeri sosyal sınıfa ait ve bilinçli olarak çevreci tesisleri konaklama türü olarak seçen yaklaşık 43 milyon turist bulunmaktadır. Bu rakamlar göz önüne alındığında, otel işletmelerini yeşil olmaya iten nedenin sadece maliyet tasarrufu sağlaması değil, aynı zamanda tüketim anlayışının da değişmesi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte çevresel yönetimi, finansal yönetim performansı ile doğru ilişkili gören ve toplum gözünde olumlu imaj duygusu kazandığını düşünen otellerin sayısının artması da yeşil otelciliği özendirilen bir diğer unsur olarak görülmektedir.

Otel işletmeleri yeşil olma yolunda çeşitli stratejiler geliştirmekte ve bu sayede tasarruf sağlayarak maliyet avantajı elde etmektedir. Örneğin, Yeni Zellanda'daki The Hyatt Regency International Hotel yönetiminin, müşterilerinin odadan çıkarken ısıtma ve soğutma sistemlerini açık bırakması sorununu çözmek üzere yaptığı 16.000 dolarlık bir yatırım, 14 ay içerisinde 14.000 dolarlık bir tasarruf sağlayarak, işletmeye yaptığı yatırımın karşılığını kısa bir sürede geri sağlayarak maliyetleri düşürmüştür. Dolayısıyla, ısıtma ve soğutma sistemlerinden kaynaklı aşırı enerji tüketimine çözüm bulunması ile aynı zamanda doğal kaynakların korunması sağlanmış, ısıdan kaynaklı sera gazlarının azaltılması ile küresel ısınma azalmış ve işletmenin değişken maliyetlerinde gözle görülür biçimde azalma görülmüştür (Güler ve Tufan, 2013: 10- 12).

Yeşil otellerin tasarruf sağlayarak maliyet avantajı elde ettiklerine dair yapılan çalışmalar oldukça fazladır. Örneğin Hilton grubu kendi işletmeleri için uygulamış olduğu LightStay sistemi ile ne kadar enerji ve su harcadığını sistematik bir şekilde tek noktadan takip etmiş ve bu sistem sayesinde toplam 174 milyon dolardan fazla tasarruf ettiğini ve enerji tüketimini %9,7, karbondioksit emisyonunu %10,9 ve su tüketimini de %7,5 azalttığını belirtmiştir (Aydın ve Aydın, 2016: 9).

Sheraton Auckland Oteli ise, çarşaf, havlu, nevresim, masa örtüleri gibi diğer yıkanabilir malzemeleri kurutma esnasında %65, yıkama sürecinde %35 enerji tükettiğini fark etmiş ve otel basit bir uygulamayla 85 derece yerine 65 derecede yıkayarak üç ayda 2000\$ tasarruf sağlamıştır (Aydın ve Aydın, 2016: 10).

Yine, Sheraton Takoma Oteli, misafir odaları ve lobiler gibi çeşitli alanlardaki aydınlatma için kullandığı akkor lambaları dört kat daha tasarruf sağlayan floresan lambalarla değiştirmiş, 18 ayda yaklaşık 15.000\$ dolar tasarruf etmiştir (Aydın ve Aydın, 2016: 10).

Bir başka örnek, Rotoura Otelinin tuvaletlerinde saatte 66 litre günde 1580 litre su harcanırken, otel tuvaletlere sensörlü uygulamayı başlatmış ve odalardaki duş başlıklarını düşük basınçlı başlıklarla değiştirerek 3060\$ tasarruf yapmıştır. Yalnızca bu iki uygulama yedi ayda 5244\$ tasarruf sağlamıştır (Aydın ve Aydın, 2016: 10).

Hyatt Regency Oteli enerji kullanımıyla ilgili bir proje geliştirerek konukların odalarından çıktıkları anda buzdolabı ve alarm sistemleri hariç tüm enerjiyi kesen bir uygulama getirmiştir. Bu uygulama otele 14 ayda 14.000\$ tasarruf sağlamıştır (Aydın ve Aydın, 2016: 10). Yine Enz ve Siguaw (1999), Amerikada 4 büyük otel işletmesinde araştırma yapmış ve geri dönüşümden otellerden birisinin % 70 kazanç sağladığını ve maliyetlerde yarı yarıya azalma olduğunu, başka bir otelin 10 ayda 10.000 \$ tasarruf sağladığını tespit etmiştir.

Westin San Francisco Havaalanı Oteli atık dönüşüm programı uygulayarak yılda 22000 ton atık malzemededen (kâğıt, alüminyum, yiyecek ve içecek) 6.000\$ kazanç elde etmiş (Aydın ve Aydın, 2016: 10) ve benzer şekilde Vancouver'daki Westin Bayshore Hotel, ampulleri değiştirerek ve boş odalardaki iklimlendirmeyi azaltmak için akıllı monitörleri kullanarak yıllık elektrik giderlerinde yılda yaklaşık 100.000 \$ tasarruf sağlamıştır (Walsh and Dodds: 2017: 676).

Benzer şekilde The Marmara Taksim Oteli, 2011 yılında kullandığı kâğıt ve karton miktarını 38.400 kilogram azaltarak 652 tane ağacın korunmasını ve 484 m³ karbondioksit salınımının önlenmesini sağlamıştır. Yine 2011 yılında yiyecek hazırlamada kullandıkları atık 4585 litre yağı petrol ürünleri üretim kurumlarına biodizel üretilmesi için vermiştir. Su kullanımında tasarruflu musluk uygulamasına geçmesiyle 20.000 m³ tasarruf sağlamıştır. Elektrik ihtiyacını özel bir şirketten toplu olarak ve aydınlatmalarda akkor lambalar yerine led floresan lambalar kullanarak 80.000 kwh elektrik tasarrufu sağlayarak, elektrik maliyetlerini %30 düşürmüştür (Aydın ve Aydın, 2016: 10).

Divan İstanbul City Oteli gerçekleştirdiği, ısı kaybını önlemek için renkli cam, gece yarısından sonra otel aydınlatmaları için gece modu uygulaması, arıtma tesislerinde yapılan yenilikler, otel odalarına Energy Saver sistemi gibi uygulamalarla enerji giderlerinde yıllık %12 tasarruf sağlamıştır (Aydın ve Aydın, 2016: 10, 11).

Holiday Inn İstanbul City Oteli yaptıkları uygulamaların etkisiyle 2010 yılına oranla kişi başı petrol tüketimini %30 oranında azaltmıştır. Ayrıca yaz aylarında kullandıkları sıcak suyun tamamını güneş enerjisinden elde ederek tasarruf sağladıklarını belirtmişlerdir (Aydın ve Aydın, 2016: 11).

Mensah (2004) çalışmasında Amerika otellerinin maliyet azaltıcı uygulamaları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo2: Amerika Otellerinin Maliyet Azaltıcı Uygulamalarının Ölçümü

Oteller	Uygulamalar	Maliyetlere Etkisi
Otel 1	Mevcut parlak ışıklı ampüllerin enerji tasarrufu sağlayan ampüllerle değiştirilmesi	Odalarda %66 tasarruf ve yıllık 400.000 \$ tasarruf
Otel 2	Tuvalet sifonlarında çamaşır makinelerinin tahliye suyunun kullanılması	Günlük yaklaşık 15.900 litre yani 5000 \$ tasarruf
Otel 3	Atık suların geri dönüşümle golf sahalarının ve çevrenin sulanmasında kullanılması	Su daha etkin kullanılmış. Belediye suyunun kullanılmasından daha az maliyetli olmuş
Otel 4	Kapsamlı çevre koruma programı kullanılması	Kartonların satışından elde edilen gelirin artmasına ek olarak 10 ayda 10.000 \$ kazanılmış
Otel 5	Kapsamlı atık geri dönüşümü programı kullanılması	Atık maliyetlerinde azalma ve geri dönüşümden %70 iyileşme
Otel 6	Güç takibi sistemi kullanılması	Elektrik maliyetlerinde 12.000 \$ tasarruf
Otel 7	Hammadde geri dönüşüm programı	Yıllık 31.000 \$ tasarruf
	Bahçe sulamada atık sularının kullanılması	Yıllık 400 gallon su tasarrufu yani 4000 \$ tasarruf
	Enerji verimliliği programı	Yıllık 400.000 Kw tasarruf, yani 2400 \$
Otel 8	Su koruma programı	Toplamda 9000 \$ tasarruf

	(daha az akan musluk, su tasarruflu tuvalet ve fiskiyeler)	
	Florasan kullanımı, klima kullanımı	
Otel 9	1686 adet 1,2 \$ maliyetli ısıcamlı pencere kullanımı	Her bir pencerede 75 \$ enerji tasarrufu

Kaynak: Ishmael MENSAH, may, 2004. www. Hotel-online.com, 03.02.2018).

Seyhan ve Yılmaz (2010) çalışmalarında, örnek otel işletmesi olan “Calista Luxury Resort Hotel” ’de atıkların azaltılması, geri dönüşümü ve yeniden kullanımının sağlandığını, enerji randımanının arttırılmasına yönelik çalışmaların yapıldığını, temiz su ve atık su yönetimi uygulandığını, tehlikeli maddeler konusunda bilgilendirmeler ve ayrıştırılmalar yapıldığını, müşterilerin ulaşımında çevresel öğelere yönlendirildiğini, yeşil alan kullanımına önem verildiğini, sektör çalışanlarının, yerel halkın ve turistlerin sürdürülebilir turizm faaliyetlerine dâhil edilmesine yönelik faaliyetlerin yapıldığını, sürdürülebilir ve çevresel ürünler tasarlandığını ve çevresel konularda gerekli ve yetkili kurumlarla işbirliği içinde çalışıldığını ve bu uygulamaların tasarruf sağlanması yoluyla maliyetler de azalma yarattığını tespit etmiştir.

Dilek ve Atay (2011) Türkiye’de ikinci, İstanbul’da ise ilk yeşil otel olma özelliği gösteren “BW President- İstanbul Otel” ’de yaptıkları çalışmada, oteldeki tüm ampüllerin tasarruflu ampüllerle değiştirildiğini, geri dönüşüm kutuları konulduğunu, odalarda su tasarrufu sağlayan rezervuar kullanıldığını, tüm musluklarda tasarruf sağlayan bir sistem kullanıldığını, çarşaf ve havlu değişiminin isteğe bırakıldığını, şampuan ve sabun gibi malzemelerde geri dönüşüm uygulandığını ve bu uygulamalardan sonra otelde tasarruf sağlandığını dolayısıyla maliyet avantajı sağlandığını tespit etmişlerdir.

Sert (2017), “Doğa Residence Otel” de yaptığı çalışmasında otel işletmesinin enerji ve su tasarrufuna yönelik önlemler aldığını ve bu önlemlerle enerjide ve suda tasarruf sağladığını ayrıca bu uygulamaların otel maliyetlerini azaltmakla birlikte otelin tanınırlığına katkıda bulunduğunu; ancak otelin yeşil uygulamalarının fiyatı etkilemediği sonucuna ulaşmıştır.

Atay ve Dilek'in (2013) "Ibis Otel" işletmesinde yaptıkları çalışma, atık yönetimi uygulamalarıyla 600'den fazla Ibis Otellerinde gazete, karton, plastik, bardak, pil gibi ürünlerin toplanarak ayrıştırıldığını ve bunların geri dönüşüm merkezlerine gönderilerek yeniden kullanıldıklarını, güneş enerjisi panelleri kullanılarak enerji tasarrufu sağladıklarını, benzer tasarrufun su için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Yine Dilek ve Atay (2012) Antalya'daki beş yıldızlı otellerde yeşil otelcilik üzerine bir anket çalışması yapmış ve otellerin birbirinden farklılaştığını; ancak yeşil otelcilik uygulamalarının enerji ve su tasarrufu sağlayarak maliyet avantajı yarattığı noktasında birleştiklerini tespit etmiştir.

Satar ve Güneş (2017) Radisson Blu Ankara Oteli yöneticileri ile yaptıkları çalışmalarında, su tasarrufuyla alakalı misafir odaları ve personel alanlarındaki lavabo ve duşlarda özel musluk aparatı kullanıldığını ve bu sayede 2015 yılının ilk 9 aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine oranla otel doluluk oranında %1'lik bir artış olmasına karşın toplamda %4 daha az su kullanıldığını tespit etmişlerdir. Ayrıca elektrik enerjisiyle ilgili olarak misafir odaları ile misafir ve personel genel alanlarının tümündeki ışıklandırmanın led ampuller ile sağlandığını ve gün ışığı sensörü kullanıldığını ve bu uygulamanın işletmeye yıllık toplam elektrik kullanımında %18'lik bir tasarruf sağlandığını, led ampullere yapılan yatırımın 6 ayda geri döndüğünü tespit etmişlerdir. İşletmede doğalgaz tüketiminde, doğalgaz tesisatında kullanılan ve borularda bulunan dağınık karbon atomlarının toplanmasına dayanan bir miknatis sistemi kurulduğunu ve bu sayede bir önceki yılın aynı dönemine göre genel tüketimde %2, mutfak doğalgaz tüketiminde %7 tasarruf gerçekleştiğini ortaya koymuşlardır.

Yılmaz ve Yumuk (2013) Yeşil Yıldız sahibi otel işletmelerinin söz konusu uygulamaya dahil olma nedenlerinin araştırıldığı çalışmalarında, otel işletmelerinin çevre sorunlarına çözüm üretebilmek adına uygulamaya dahil olduklarını; ancak uygulamanın yeterince kabul görmediğini düşündüklerini tespit etmişlerdir.

Chen ve Chen (2012) Tayvan'da otel yöneticileri ile Derinlemesine Görüşme tekniği kullanarak yaptıkları çalışmalarında, iki otelde yeşil yönetim uyguladıktan sonra işletme maliyetlerinin azaldığını tespit etmişlerdir. Otel yöneticileri ayrıca, yeşil yönetimle itibar ve marka etkileri gibi maddi olmayan varlıkları ve marka etkisini kazandıklarını belirtmişlerdir.

Zeyung (2016) çalışmasında, otel endüstrisinde sıcak su ve ısıtma sistemleri için kullanılan biyokütle RDF sisteminin, hava kirletici emisyonları ve işletme maliyetlerini düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır. Yine benzer şekilde, Kassinis ve Soteriou'nun (2003) çalışmalarında çıkan bulgular, çevreyle ilgili uygulamaların benimsenmesiyle birlikte performans kazanımları, maliyet azaltımı, kaynak tasarrufu, inovasyon fırsatları gibi avantajlar sağladığını ve bu sonuçların literatürle desteklendiğini ortaya koymaktadır. Rahman ve arkadaşlarının (2012) 166 Amerika otelini kapsayan çalışmaları, otel işletmelerinin yeşil uygulamalarının maliyetleri azalttığını ortaya koymaktadır. Otel yöneticilerinin yeşil uygulamaların maliyet avantajı yarattığını fark ettikten sonra bu uygulamaları günlük yönetim sürecine entegre etme kararı aldıklarını Gunarathne ve Lee (2015) çalışmalarında ortaya koymuştur.

Benzer sonuçlardan birisi de, Danny ve arkadaşlarının (2009) yaptıkları çalışmada çıkmıştır. Çalışmada tasarrufa yönelik çeşitli yeşil uygulama kapsamında aydınlatma sistemi kullanılmasının maliyet avantajı yarattığı ve farklı alanlarda da kullanılmasının öngörüldüğü belirtilmiştir.

Revilla ve arkadaşlarının (2001), Meksika'daki otel işletmelerinin uyguladıkları çevre programlarını keşfetmeye yönelik yaptıkları çalışmada, aydınlatmanın verimli kullanılması ve kazandaki dizel kullanımının ortadan kaldırılması gibi uygulamalardan bir otel yöneticisi dışında diğer otel yöneticileri fayda sağladıklarını belirtmişlerdir. Mesci (2014) yeşil yıldızlı bir otel işletmesinde yaptığı örnek olay çalışmasında, otel işletmesinin hem tasarruf sağlama hem de kaynakları daha verimli kullanma noktasında fayda sağladıklarını belirtmiştir.

The Fairmont Dallas Oteli, yalnızca misafir odalarına renkli cam taktırarak ve sıcaklık ayarını daha hassas yapabilmek için dijital termostat kullanarak yılda 50.000 dolar tasarruf etmektedir. Washington'da yer alan The Willard Intercontinental ise rüzgar enerjisine dayalı elektrik üretimi sayesinde yıllık %12 enerji tasarrufu sağlamaktadır. Çevre konusuna çok önem veren Willard Intercontinental tuvaletlerinde susuz pisuarlardan faydalanarak 2005 yılında 95.000 galon su tasarrufu sağlamıştır (Yenişehirlioğlu ve Şahin, <http://www.ekoyapidergisi.org>).

SONUÇ

Son yıllarda yaşanan iklim değışiklikleri, bilinçsiz tüketim, uygulanan yanlış çevre politikalarının sonucu olarak doğal çevrede tahribat meydana gelmektedir. Söz konusu tahribatın önlenmesinde daha doğrusu en aza indirgenmesinde bireylere, toplumsal ve siyasi karar mekanizmalarına ve işletmelere büyük görev düşmektedir. Bireysel olarak su, enerji gibi kaynakları kullanırken duruma sadece faturayı daha az ödemek olarak bakılmamalı, aynı zamanda geleceği düşünerek milli servetin korunması açısından da bu kaynaklar bilinçli tüketilmelidir. Toplumsal ve siyasi karar mekanizmalarının, doğal çevre üzerinde olumsuz etki yaratabilecek kararları almamaları gerekmektedir. Bu noktada işletmelere de büyük görev düşmektedir. İşletmelerin de çevre dostu uygulamalara imza atmaları gerekmektedir.

Doğal çevreyle sürekli etkileşim halinde olan turizm sektörü içerisinde önemli bir yere sahip olan konaklama işletmeleri de üzerlerine düşen görevleri yapmakta ve su ve enerji tasarrufu sağlayan, katı atıkları azaltan, geri dönüşüm ve yeniden kullanım programları uygulayan otellere yani yeşil otellere dönüşmektedirler.

Yeşil otelcilik uygulamaları otel işletmelerine çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bunlar arasında, su ve enerji tasarrufu sağlayarak maliyetleri azaltması, çevreye zarar veren maddelerin tüketimini azaltması, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve geri dönüşümlü malzemelerin kullanımını teşvik etmesi, rekabet avantajı sağlaması, tanınırlığını artırması, toplumsal destek sağlaması, verimliliği artırması sayılabilmektedir. Çalışmada yeşil otellerin maliyet avantajına değinilmiş ve ikincil veri kaynaklarından yararlanılarak konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalardan da görüldüğü üzere yeşil otelcilik uygulamaları sanılanın aksine maliyetleri artırmamakta aksine su, enerji tasarrufu sağlayarak maliyetleri azaltmakta, geri dönüşümden fayda sağlaması, farkındalık yaratması yoluyla müşteri sayısını artırması yoluyla da maddi ve manevi kazançlar da elde edilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKANDERE G., ZERENLER M. (2017), Yeşil Otellerde Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi ve İşletme Performansına Etkisi, *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, 77- 98.
- ATAY L., DİLEK S. E. (2013), Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Ibis Otel Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 203- 219.
- AYDIN C., AYDIN C. (2016), Konaklama Sektöründe Enerji Kullanımı ve Sıfır Enerjili Binalar Kavramı, 8. *Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi Bildiri Kitabı*, 29- 30 Nisan, Avanos, Nevşehir, (ss. 1- 15).
- CHEN Y.C., CHEN Y.T. (2012), The Advantages of Green Management for Hotel Competitiveness in Taiwan: In the Viewpoint of Senior Hotel Managers, *Journal of Management and Sustainability*, 2(2), 211- 218.
- CÖMERT M., ÖZATA E. (2016), Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Yeşil Yıldız Çevreye Duyarlılık Projesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 1169- 1178.
- DİLEK S. E., ATAY L. (2011), Sürdürülebilirlik ve Rekabet Avantajı Sağlamada Turizm İşletmelerinin Yeşil Ürün Uygulamaları, 12. *Ulusal turizm Kongresi*, 30 Kasım- 4 Aralık, Akçakoca Düzce, (ss.17- 31).
- DİLEK S. E., ATAY L. (2012), Antalya'daki Beş Yıldızlı Otellerin Yeşil Otelcilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 13(2), 61-90.
- DOĞANCILİ SEZEN O., AKBULUT B. A. (2015), Yeşil Yıldız Çevre Etiketine Sahip Otellerin Web Sitelerinde Yeşil Pazarlamayı Kullanmalarına İlişkin İçerik Analizi, 16. *Ulusal Turizm Kongresi*, 12- 15 Kasım, Çanakkale, (ss. 402- 417).
- ENZ C. A., SİGUAW J. A. (1999), Best Hotel Environmental Practices, *Hospitality Administration and Management*, 40 (5), 72- 77.
- FİŞKİN R., ÇAKIR E., ÖZKAN E. D. (2016), Mavi Bayrak Uygulamasının Önemi, Ölçütleri Ve Ülkelere Göre Durum Analizi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 224-247.
- GİRİTLİOĞLU İ., GÜZEL M. O. (2015), Otel İşletmelerinde Yeşil Yıldız Uygulamaları: Gaziantep Ve Hataly Bölgesinde Bir Araştırma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 889- 904.
- GUNARATHNE N., LEE K.H. (2015), Environmental Management Accounting (EMA) For Environmental Management And Organizational Change An Eco-Control Approach, *Journal of Accounting & Organizational Change*, 11(3), 362- 383.
- GÜLER O., TUFAN E. (2013), Sürdürülebilir Bir Yatırım Örneği Olarak Yeşil Otelcilik, Editörler, Tekeltürk, A.Ş. ve Boz, M, *Turizmde Güncel Konu ve Eğilimler*, Ankara: Detay Yayıncılık, (1- 26).
- GÜNEŞ G. (2011), Konaklama Sektöründe Çevre Dostu Yönetimin Önemi, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 13(20), 45-51.
- KASSINIS G. I., SOTERIOU A. C. (2003), Greening The Service Profit Chain: The Impact Of Environmental Management Practices, *Production And Operations Management*, 12(3), 386- 403.
- KIZILIRMAK İ. (2011), Dünyada Ve Türkiye'deki Turizm İşletmelerinde Çevre Korumaya Yönelik Uygulamalar: Amacı Ve Önemi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 1-12.
- KORKMAZ H., ATAY L. (2016), Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamalarının Rekabet Avantajına ve İşletme Performansına Etkisi, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 151- 175.
- KUTLUAY TUTAR F. (2015), Yeşil Ekonomi, Yeşil Turizm: Türkiye'de Turizm Sektöründe Yeni Trend Yeşillenen Oteller Projesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 3, Sayı 13, 328-352.
- Lİ D. H. W., MAK A. H. L., CHAN W. W. H., CHENG C. C. K. (2009), Predicting Energy Saving and Life-Cycle Cost Analysis for Lighting and Daylighting Schemes, *International Journal of Green Energy*, No 6, 359- 370.

- MENSAH I. (2004), Environmental Management Practices in US Hotels, *Hotel Online Special Report*, May, http://www.hotel-online.com/News/PR2004_2nd/May04_EnvironmentalPractices.html, 03.02.2018.
- MESCİ Z. (2014), Otellerin Çevreci Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Yeşil Yıldızlı Bir Otel İşletmesinde Örnek olay Çalışması, *Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 90- 102.
- POLONSKY M. J. (1994), An Introduction To Green Marketing, *Electronic Green Journal*, 1(2), 1- 10.
- RAHMAN I., REYNOLDS D., SVARENA S. (2012), How “green” are North American hotels? An exploration of low-cost adoption practices, *International Journal of Hospitality Management*, 31(3), 720-727.
- REVILLA G., DODD T. H., HOOVER L. C. (2001), Environmental Tactics Used by Hotel Companies in Mexico, *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 1(3-4), 111-127.
- SATAR İ., GÜNEŞ G. (2017), Turizm Sertifikasyonu: Ankara Radisson Blu Otel’de Örnek Uygulama, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 28- 46.
- SERT A. N. (2017), Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Doğa Residence Otel Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-20.
- SEYHAN G., YILMAZ B. S. (2010), Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama: Calista Luxury Resort Hotel, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 11(1), 51-74.
- WALSH P. R., DODDS R. (2017), Measuring the Choice of Environmental Sustainability Strategies in Creating a Competitive Advantage, *Business Strategy and the Environment*, Issue 26, 672-687.
- WANG Z. (2016), Discussion Tourism Industry on Energy of Green Tourism and Green Hotel, *MATEC Web of Conferences*, 67, 1- 9.
- YENİŞEHİRLİOĞLU, E. ve ŞAHİN S. (<http://www.ekoyapidergisi.org/648-konaklama-isletmelerinde-yesil-enerji-uygulamaları.html>, 06.02.2018)
- YILMAZ B. S., YUMUK Y. (2013), Türk Turizm Pazarında Çevreye Duyarlı Bir Eğilim: “Yeşil Yıldız” Uygulaması Ve “Yeşil Yıldız” Sahibi Otel İşletmeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *14. Ulusal turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, 5- 8 Aralık, Kayseri, (ss. 1289- 1300).
- YILMAZ ÖZDEMİR G., ÖZOK O., ERDEM B. (2016), Konaklama İşletmelerinde Çevre Dostu Uygulamalar: Bodrum Örneği, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 180-197.
- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11585/ulkemizde-yillara-gore-mavi-bayrak-sayilari.html>, 15.02.2018.
- <http://tuyup.turizm.gov.tr/Yayinlar/Ye%C5%9Ffil%20Y%C4%B1ld%C4%B1z%20Bilgi%20Bro%C5%9F%C3%BCr%C3%BC.pdf>, 01.02.2017.
- <http://www.yesillenenoteller.com/>, 15.02.2018.
- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11570/mavi-bayrak-hakkinda-genel-bilgiler.html>, 15.02.2018.
- TOBB Türkiye Turizm Sektör Meclisi Turizm Raporu, [https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2015/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20TUR%C4%B0ZM%20SEKT%C3%96R%20MECL%C4%BOS%C4%B0%20TUR%C4%B0ZM%20RAPORU%202016%20\(TOBB&T%C3%9CROFED\).pdf](https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2015/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20TUR%C4%B0ZM%20SEKT%C3%96R%20MECL%C4%BOS%C4%B0%20TUR%C4%B0ZM%20RAPORU%202016%20(TOBB&T%C3%9CROFED).pdf), 01.02.2017.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Turizm İşletmesi Ve Turizm Yatırımı Belgesi Başvuru Kılavuzu, (<http://www.kbyatirimisletmeler.gov.tr/Eklenti/641,kilavuzpdf.pdf?0>, 01.02.2018).

KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ OLARAK SAVAŞ ALANLARI TURİZMİ: TÜRKİYE'DE YER ALAN SAVAŞ ANITLARININ COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ ANALİZİ

Onur AKBULUT¹
Yakın EKİN²

Atıf/©: Akbulut, Onur ve Ekin, Yakın (2018).Kültürel Miras Turizmi Olarak Savaş Alanları Turizmi: Türkiye'de Yer Alan Savaş Anıtlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 395-420

Özet: Savaş olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Geçmişte yıkımların ve milyonlarca insanın ölümünün gerçekleştiği savaş alanlarının bazıları günümüzde birer turistik çekiciliğe dönüşmüştür. Bu alanlara, literatürde savaş alanları turizmi olarak adlandırılan bir turizm hareketi mevcuttur. Kültürel miras turizminin bir alt boyutu olarak savaş alanları turizmi, ölüm ile fîli ya da simgesel karşılaşmalar için bir yere tamamen ya da kısmi olarak seyahat etme isteği ile güdülenen ölüm turizmi (thanatourism) ya da karanlık turizm (darktourism) tanımlaması içerisinde yer alan bir turizm olgusudur. Bu olgu sadece savaş alanlarına gerçekleştirilen turizm hareketlerinden ibaret değildir. Aynı zamanda anma etkinlikleri kapsamında askeri şehitlikler, anıt ve abidelere gerçekleştirilen ziyaretler de bu turizm türünün bir şekli olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, araştırma Türkiye'deki savaş anıtlarına odaklanmaktadır. Araştırmada öncelikle Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan tescilli 353 anıtın listesi elde edilmiştir. İkincil olarak bu anıtlara ilişkin nicel ve nitel veriler QGIS coğrafi bilgi sistemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı elde edilen sonuçların Türkiye'de bu niş turizm pazarının gelişmesine yardımcı olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Savaş Alanları Turizmi, Anma Etkinlikleri, Savaş Anıtları, Coğrafi Bilgi Sistemleri.

Makale Geliş Tarihi:23.02.2017//Makale Kabul Tarihi:29.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Dr.Öğr.Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fethiye İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği

Bölümü, e-posta: onurakbulut@mu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1392-243X

²Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi Rekreasyon Yönetimi Bölümü, e-posta: ekin@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6434-6316

Battlefield Tourism As Cultural Heritage Tourism: A Geographical Information System Analysis of War Monuments in Turkey

Citation/©: Akbulut, Onur ve Ekin, Yakın (2018). Battlefield Tourism As Cultural Heritage Tourism: A Geographical Information System Analysis of War Monuments in Turkey, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 395-420

Abstract: Wars and battles are as old as history of mankind. Nowadays, some of the former battlefields -where millions of people obüted- have turned to be tourist attractions. Battlefield tourism as a sub-category of cultural heritage tourism is nestled in thanatourism or dark tourism which can be defined as travel to a location wholly, or partially, motivate by the desire for actual or symbolic encounters with death. This phenomenon is not just about visiting the battlefields it may also include the commemorative activities including visiting memorials, monuments and war cemeteries. This research focuses on the war monuments of Turkey. Initially, an official list of registered 353 monuments obtained from Turkish Culture and Tourism Ministry. Then quantitative and qualitative data related to registered war monuments analyzed through Geographical Information System. The results of this research may help to develop this niche tourism market.

Keywords: Battlefield Tourism, Commemoration, War Monuments, Geographical Information Systems

I. GİRİŞ

Savaşlar hem askeri taraflar hem de siviller için tahrip edici sonuçlar ortaya koymasına rağmen insanlığın değişmez özelliklerinden biri olduğunu tarih boyunca kanıtlamıştır. (Abousnnouga, 2012, s. 4). Hâlihazırda dünyanın birçok bölgesinde görece küçük ölçekte çatışmalar ve savaşlar devam etmektedir. Savaşlar tarihin tozlu raflarında unutulup giden hadiselerden ibaret değildir. Ülkelerin ve toplumların şekillenmesinde savaşların büyük bir rolü vardır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Birinci Dünya Savaşı akabinde yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yer aldığı toprakların küçük bir kısmında Kurtuluş Savaşı'nda verilen mücadele sonucunda kurulmuştur.

Yunan filozof Aristo'ya göre (485, s. 4) insanoglu tamamen mükemmelleştiğinde hayvanların en iyisidir. Ama kanun ve adaletten uzaklaştığında ise en kötüsüdür. Silahlı adaletsizlik çok daha tehlikeli olduğundan ve doğuştan silahlarla donatılmışolan insan bunu hüner ve zekâ ile kullanabileceğinden, bu durumu en kötü sonuçların ortaya çıkması için kullanabilir. Bu nedenle savaş olgusunun insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. İlk bakışta turizm ve ölümlle anılan savaş alanlarına gerçekleştirilen ziyaretler karşıt olarak görünebilmektedir. Çağdaş turizmin tarihsel öncüleri olan Grand Tour ve uzantıları kısmen savaş tarafından şekillenmiştir (Seaton, 1999: 132). Grand Tour 19. yüzyılda Batı Avrupa'da zengin toplumsal seçkin kesim tarafından kültür, eğitim ve zevk amaçlı turlara katılma olarak tanımlanmaktadır (Towner, 1985: 298). Homer, Virgilius, Sezar ve Livy'nin tarihsel destan ve şiirlerinde vurgulanan savaş anlatımı bu turların yapısal gezi planlarının oluşumunu desteklemiştir (Seaton, 1999, s. 132).

Tarihte kanlı savaşların geçtiği alanlardan bazıları günümüzde birer turistik çekiciliğe dönüşmüştür. Bu olguya en güzel örneklerden biri Birinci Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi olarak adlandırılan bölgeye gerçekleştirilen turizm hareketidir. Batı Cephesi, Belçika, Kuzey Doğu Fransa, Alsace Lorraine (Fransa) ve Batı Almanya içerisinde Kuzey Denizi'nden İsveç sınırına kadar uzanan siperler, istihkâmlar ve tahkim edilmiş kasabalardan oluşan bir savaş alanıdır. Savaş esnasında bu cephede 6 milyon asker ölmüş, 14 milyon asker ise yaralanmıştır. Ölen askerlerin 750 bini İngiliz ve İngiliz İmparatorluğu askerleridir. Ölen askerlerden 300 binin mezarı yoktur ve Batı Cephesi boyunca yer alan anıtlar ile bu kayıplar anılmaktadır. Ayrıca ölen askerler Batı Cephesi boyunca 1000 askeri ve 2000 sivil mezarlıkta yatmaktadır (Holmes, 1999, s. 237). 2014 yılında Batı Cephesinin sadece West Flanders kısmını 800 bin kişi ziyaret etmiştir (Centenary News, 2015).

Benzer bir örnek olarak Türkiye'de Çanakkale'ye her yıl 24 Nisan'da Avusturalya ve Yeni Zelanda'dan Çanakkale Savaşları'nda ölen atalarını anmak için Şafak Ayini'ne katılmaya gelen ziyaretçiler gösterilebilir. 24 Nisan 2015 tarihinde Şafak Ayini on binden fazla Avusturalya ve Yeni Zelanda'lı turistin katılımıyla gerçekleşmiştir (BBC, 2015). Smith'e göre (1997, s. 248) savaş ile ilgili hatırlanmaya değer şeyler ve aynı türden ürünler muhtemelen dünyadaki en geniş turistik çekicilik sınıfını oluşturmaktadır.

II. LİTERATÜR

Savaş alanları turizmini anlayabilmek için onun öncüleri olan kültürel miras turizmi ile karanlık turizmin tanımlanması gerekmektedir. Karanlık turizm ölüm ve/veya ölümlle ilişkilendirilen alanlara ölümlerin bireysel, kitlesel, doğal, zamansız ya da başka türlü olup olmadığına bakılmaksızın merak ve ilgiylegüdülenen turizm türü olarak tanımlanmaktadır (Sharpley, 2005, s. 220).

Sharpley'egöre (2005, s. 221) karanlık turizm ölüm ya da felaketlere olan ilginin genel ya da kişiye özgü olmasına ve ziyaretler için baskın motivasyon olduğuna bakılmaksızın yoğunluk süreci (continuum of intensity) şeklinde işlemektedir. Karanlık turizm kısmen motivasyon ile tanımlanmış olduğundan yakın akrabası kültürel miras turizmi ile ayrı tutulması büyük önem taşımaktadır. Turistlerin çekiciliği kendi kültürel mirasının bir parçası olarak görmesi, çekiciliklere gerçekleştirilen ziyaretler için motivasyon açısından önemli bir faktördür. Mirasın en basit tanımlaması geçmişin güncel kullanımıdır (Graham vd., 2000, s. 2). Bu nedenle kültürel miras turizmi, temel motivasyonu turistlerin kendi miraslarını algılamaları ışığında çekiciliklerin miras özelliklerine göre temellenmiş ziyaretlerdir (Poria vd., 2001, s. 1048). Timothy'egöre (2006, s. 4) karanlık turizm kültürel miras turizminin bir alt kategorisidir ve eski savaş alanlarına, toplama kamplarına, mezarlıklara ve hapishanelere yönelik artan ziyaretler onun savını onaylamaktadır. Ayrıca Nazi Almanyası toplama kamplarına yapılan ziyaretlerin üzerinde durulmalıdır. Çünkü bu ziyaretlerin savaşların dehşetiyle ilgili bilgi yaymak ve onları anımsatmak gini tarihsel amaçları bulunmaktadır. (Blom, 2000, s. 33).

Karanlık turizm kavramına akademi ve medyada ilgi 90'lı yıllardan beri artarak devam etmektedir. Son zamanlarda bu turizm türünün postmodernizmin ana özelliklerine dayandığını öne sürmek doğru olarak düşünülebilir (Lenon ve Foley, 2000; Blom, 2000). Modernizm gelişmiş şehirleşme, yaygın okuryazarlık, yaygın sağlık hizmetleri, rasyonalize edilmiş çalışma ortamları ve artan hareketlilik ile ilişkilidir (MacCannell, 1989, s. 43).

MacCannell'e göre (1989, s. 44) modern turistler otantik olanı bilmeyi arzulamaktadır. Modern turistlerin ana arzusu ziyaret ettikleri yerlerde sahne arkasında neler olup bittiğini gözlemlemektir. Ne var ki, turistlerin istemi bu yöndeyken mutlak otantığın gerçekleştirilmesi eninde sonunda

olanaksız olarak kabul edilmektedir. Bu ve benzeri girişimler sahte ve uydurma (pseudo) etkinliklerin oluşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu şekilde ifade edilen etkinlikler, Boorstin(1992, s. 11) tarafından insanların bilgi edinme arzusuna başvuran belirsiz gerçekler olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak düşünüş tarzında bir gelişme olmuş ve post-modernizm olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır.

Otantik deneyimlerden biri olarak değerlendirilebilecek ölümle ilişkili alanlara yapılan ziyaretler yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca bu tür turizm hareketleri en eski turizm türlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Ölüm ve şiddetle ilgili sunumlar yeni olgular değildir ve tarihsel olarak birçok seyyahı kendine çekmiştir (Seaton veLennon, 2004, s. 64).

Seaton (1996, s. 235) 17. yüzyılda savaş alanları ve hapishanelere gerçekleştirilen ziyaretlere ilişkin tarihsel birçok örneği anlatmıştır. Bunun yanı sıra, 18. yüzyılda modern turizmin ilk olarak gelişmeye başlamasından beri, sayısı yadsınamayacak kadar çok savaş alanları, müzeler, defin ve afet alanları turizmle ilgili kılavuz kitaplarda kayda geçmiş ve yer almıştır (Seaton veLennon, 2004, s. 66). Japonya, Çin, Hindistan'daki, Avrupa'da Roma dönemine ait ve başka antik savaş alanları turistleri çekmeye devam etmektedir (Prideaux, 2007, s. 20). Türkiye'de yer alan Truva antik kentine gelen turistlerde bu olguya güzel bir örnektir.

Turuva savaşını anlatan insanlık tarihinin en eski yazılı kaynağı olarak adlandırılan İlyada ve Odyssea destanları kahramanların çağında geçmektedir. Truva savaşı Antik Yunan toplumunun tarihinde merkezi bir yere sahiptir. Tarih ve savaşlar, kahramanlarının -her neslin deneyimlediği ve başa çıkması gereken- ikilem türlerine yakalandığı sosyal dramaların ortaya konması için arkaplandır (Pomeroy, vd., 2004, s. 44). Milattan önce 1260-1180 yıllarında gerçekleştiği varsayılan Truva Savaşı'nın vuku bulduğu Truva antik kentine gerçekleşen ziyaretçi akını dikkat çekicidir.

Karanlık turizm kültürel tüketimin bir şekli olarak tarihte ve yakın zamanda gerçekleşmiş ölümlerin etki alanıyla bağlantılı alanlara yönelen ziyaretçi akımını incelemiştir. Karanlık turizm tüketimi uygulamalarının geniş çeşitliliği, turistin sosyal dünyasıyla ilgili ya da onun tarafından tanımlanmış olarak görülebilmektedir. Yani, karanlık turizm deneyimleri turistin kendi sosyal varlığınafenomenolojik (olgubilimsel) bir anlam vermekiçin tüketiliyor olabilir. Tanımlanan bu kategori içerisinde savaş anıtları, askeri mezarlıklar, savaş alanları ve savaşlarla ilişkili diğer müzeler ve çekicilikler yer

almaktadır (Sharpley, 2009, s. 17). Bu alanlarla ilgili sınıflandırma çalışmaları literatürde mevcuttur (Lennon ve Foley, 2000; Smith, 1998). İkili bir sınıflandırma örnek olarak verilebilir. Bunlardan ilki toplama kampları, ünlülerin ölümlerini kapsayan birincil alanlar olurken ikincisi olayların yaşandığı fiziksel alanlardan uzak ve olayların yorumlarını sunan ikincil alanlar olmaktadır.

Karanlık turizm ele alındığında kültürel miras turizmi tanımının altının çizilmesi önemlidir. Bu turizm türü tarihi yapılardan ve anıtlardan müzelere, parklara ve festivallere kadar birçok farklı tarihsel açıdan önemli çekiciliği kapsamaktadır (Trotter, 2001, s. 11). Karanlık turizm gibi gerçekten de kültürel miras turizmi kavramsal zorluklara maruz kalmış ve zaman içerisinde değişiklik geçirmiştir. Miras kavramı kökensel olarak bireyin ölmüş bir akrabasının rızasıyla aldığı miras için kullanılmıştır (Graham vd., 2000). Aitchinson vd., (2002, s. 94) mirası “kalıt olarak aktarılan her şey olarak” tanımlamaktadır ve bu tanımlama kelimenin kökensel tanımıyla daha yakından ilişkilidir. Sergilenen geçmişin toplumun miras aldığı tarih (insan yapımı ve/veya doğal) düşüncesine odaklanmaktadır. Bu tür bir tanımlama alınan mirasın bir şekil bireysel veya ailesel tarihle ve ortak bir aitlik ve sahiplik duygusuyla ilişkilendirildiğinde sorun olmamaktadır (Aitchinson vd., 2002, s. 95). Bununla birlikte bu alanlar kendisiyle hiçbir bağı olmayan ziyaretçiler çekmeye başladığında kültürel miras turizmi ile ilgili tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, günümüzde ziyaretçilerin geçmişle etkileşime girmesini sağlayan kültürel miras turizmidir (Nuriyanti, 1996, s. 250).

Seaton'a göre (1996, s. 236) savaş alanları turizmi ölüm turizminin bir çeşididir. Ayrıca modern zamanlarda tarihteki savaşların teşvik edici özelliği ölüm turizminin birincil tetikleyicisi olmuştur (Seaton, 1999, s. 132). Benzer olarak Blom (2000, s. 29) savaş alanlarını turistleri çeken morbid (dehşet verici) turizm başlığı altına dâhil etmiştir. Morbid turizm olağandışı, ne getireceği bilinmeyen, ölümle ilgili hatta korkutucu bir şekilde yıkım ve ölümle bağlantılı belirgin özellikleri olan bir turizm türüdür. Savaş, ölüm, trajedi ve turizm arasındaki bağ yüzyıllardan beri var olan gerçek ya da simgesel olarak karşılaşmalar için bir yere tamamen ya da kısmi olarak seyahat etme isteği ile güdülenen eşsiz turizm türünden oluşan bir olgudur (Seaton, 1999, s. 131).

Kültürel miras alanları yurtiçi bir düzeyde milliyetçiliğin oluşturulması ve propagandanın uluslararası ziyaretçiler nezdinde yayılması için de kullanılmaktadır (Timothy, 2006, s. 6). Bir milletin parçası olma ideolojisi olan milliyetçilik savaş anma etkinliklerinin önemli bir parçasıdır. Anma etkinliklerinin düzenlendiği toprak parçaları bir ulusun hayal edilmiş coğrafyası ve bunun anlatımı olarak görülebilmektedir (Raivo, 1998, s. 13). Türkiye için de Çanakkale savaşlarının geçtiği Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Sarıkamış savaşının geçtiği Sarıkamış Allahuekber Dağları Milli Parkı, Büyük Taaruzun gerçekleştiği Başkomutan Tarihi Milli Parkı ve Sakarya Meydan Muharebesinin gerçekleştiği Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı bu coğrafya parçalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Savaş alanları özelinde savaşla ilgili alanlar yönünden bu alanlar bir ülkenin ulusal ruhu açısından önemli bir rol oynamakla kalmayıpdeğişen ideolojilere de konu olmaktadır. Sosyal ideolojiler zamanla değiştiği gibi turistik çekiciliklerin -özellikle de zamana karşı dayanıklı olanların- geçerli ve yapısal anlatımlarında zamanla değişmektedir (Seaton, 1999, s. 131). Özellikle Waterloo savaş alanı esas alındığında, gurur ve milliyetçilik gibi bir ulusun askeri kahramanlık başarılarına odaklanan ziyaret eğilimlerinin azaldığı görülmektedir. Avrupa’da daha önceleri bu unsurların vurgulandığı birçok eski savaş alanındakianlatımlarda, şimdilerdebarış ve uzlaşma vurgulanmaktadır (Seaton, 1999, s. 132). Savaş alanları halen ölüm ve yıkımların alanları olmalarına rağmen, son yıllarda bu alanlardaki anlatımlar milliyetçilik bakış açısından anma ve anlama bakış açısına doğru evrimleşmiştir (MacCannell, 1989, s. 112). Türkiye’de bu alanlarla ilgili daha çok çalışmanın yapılması, bu alanların toplum tarafından nasıl algılandığı ile ilgili yeni bilgiler ortaya çıkarabilecektir.

Savaş alanları turizmi içeriğinde karanlık turizm alanları, tarihsel açıdan bir şekilde dikkate değerdir çünkü toplumlar tarafından hatırlanmaktadır. Kültürel miras alanları gibi korunmaya değer olarak belirlenmiştir. Bu şekilde sosyal değer ve davranışların gelişiminde rol oynamaktadır (MacCannell, 1989). Çünkü savaşlarda yaşanan milyonlarca kayıp herkesin paylaştığı bir mirastır (Seaton, 1996, s. 237). Buradan yola çıkarak araştırmada savaş alanları turizmi kapsamında Türkiye’de yer alan savaş anıtları inceleme konusu yapılmıştır.

Baldwin ve Sharpley’e göre (2009, s. 204) savaş anıtları insanların savaş alanlarına ziyaretler gerçekleştirmesi için sebep yaratmaktadır. Anıtlar

kamusal ve şahsi anma etkinlikleri için odak noktası olmaktadır. Güncel bir örnek Avrupa'da yer alan farklı bir savaş alanı olan kalıcı ve dünya çapında bir turizm statüsü kazanan Waterloo savaş alanıdır (Seaton, 1999, s. 130). Günümüzde Waterloo savaş alanı 135 farklı anıt ve abide ile Belçika'nın en büyük ikinci turizm alanıdır (Speechaert veBaecker, 1990).

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte anma etkinlikleri yeni bir tarz kazanmıştır. Eski dönemlerde imparatorlukların toprakları genişletmek için generallerin kazandıkları zaferleri taçlandıran anıtlardan ibaret olan anma etkinlikleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ölenler için yas tutulan etkinliklere dönüşmüştür. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın siper savaşları ve ülkeler arasındaki bitmek tükenmek bilmeyen mücadeleleri bu durumun oluşmasında etken olmuştur (Niven, 2008, s. 42).

Türkiye'de bu tür anıtlara verilecek en güzel örneklerden biri Çanakkale Şehitler Abidesi'dir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ÇanakkaleSavaşları Tarihi Alan Başkanlığı (2018)websitesinde anıtlarla ilgili şu bilgi yer almaktadır: "Gelibolu Yarımadası'nın en çok ziyaret edilen ana ziyaret noktası olan abide, Eski Hisarlık Burnu üzerinde yer almaktadır. Açılan proje yarışması sonucunda 37 proje arasından Doğan Erginbaş, İsmail Utkular ve Feridun Kıp tarafından hazırlanan proje seçilmiş olup Abidenin temeli 17 Nisan 1954 tarihinde atılmıştır. İkinci Anafartalar Zaferi'nin 45. Yıldönümü olan 21 Ağustos 1960 tarihi ziyarete açılan Çanakkale Şehitler Abidesi, Çanakkale Muharebeleri'nde şehit düşen tüm askerlerimizi simgelemekte ve onların anısını yaşatmaktadır. Mimarı Doğan Erginbaş'ın kendi ifadesiyle abide Tüm coğrafyalardan gelen şehitlerimizin toplu bir şekilde göğe yükselişini temsil etmektedir. Ayaklarının üzerinde muharebe anlarını yansıtan kabartma rölyefler bulunmaktadır.

Her yıl 18 Mart tarihinde, ülkenin dört bir yanından gelen vatandaşlar ve devlet erkânı tarafından Abide tören alanında anma merasimleri düzenlenmektedir. Abidenin arka bölümünde yer alan sembolik mezarlıklar 2007 yılında ziyarete açılmıştır. Şehitlikte Çanakkale Muharebeleri sırasında şehit düşen ve bugüne kadar isimleri tespit edilebilmiş 59.408 şehidimizin isimleri bulunmaktadır. Yine sembolik şehitliğin önünde muharebe dönemini yansıtan 45 m. uzunluğunda bir rölyef bulunmaktadır. Rölyefi geçtikten sonra, sembolik şehitliğin başlangıç bölümünde meçhul asker mezarı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün 1934'te müttefik askerleri için söylediği sözlerin yer aldığı mermer bir kitabe bulunmaktadır. Arıburnu muharebelerinden

sonra bir Anzak askerinin yanında Avustralya'ya götürdüğü ifade edilen ve bir Türk askerine ait olan kafatası, yıllar sonra 10 Mart 2003 tarihinde Türkiye'ye teslim edilmiş olup 18 Mart 2003'te resmi törenle bugünkü noktaya defnedilmiştir.”

III. YÖNTEM

Rekabetçi bir bakış açısıyla bakıldığında turizmde, turistlerin ilgisini çeşitli yollarla güdüleyen ve sonucunda yeni turistler yaratan ve bununla birlikte turizm işletmecilerine finansal kazanımlar sağlayan yeni nişlerin yaratılmaya devam edilmesi önemli bir konudur (Blom, 2000, s. 29). Savaş alanları ulusal park olarak korunmaktan tutun, daha basit olarak anıtlar ya da coğrafi özelliklerin adlandırılmasına kadar birçok duyguyu ve çok çeşitli anma etkinlikleri ortaya çıkarmaktadır (Prideaux, 2007, s. 19).

Türkiye için de Çanakkale savaşlarının geçtiği Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Sarıkamış Savaşı'nın geçtiği Sarıkamış Allahuekber Dağları Milli Parkı, Büyük Taaruz'un gerçekleştiği Başkomutan Tarihi Milli Parkı ve Sakarya Meydan Muharebesinin gerçekleştiği Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı bu şekilde korunan alanlara örnek olarak verilebilir. Bu araştırmanın amacı savaş alanları turizmini savaş anıtları kapsamında arz yönünden incelemektir.

Smith ve Croy (2005) savaş alanları turizminin (karanlık turizm) hem arz hemde talep yönünden inlenmesinin önemine vurgu yapmıştır. Araştırmanın üzerinde durduğu konu bu olgunun ve savaş anıtlarının nesnelleşmesi ve taşıdığı turizm potansiyelidir. Literatürde bu bağlamda turizm bakış açısıyla savaş anıtları üzerine bir çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak öncelikle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile iletişime geçilmiştir. Türkiye'de yer alan tescilli anıt ve abidelerin listesi talep edilmiştir. Genel Müdürlük'ten anıtlara ilişkin belgeler incelenmiş ve 353 adet anıt ve abide araştırma için belirlenmiştir.

Araştırmanın teorik çıkış noktası Seaton'un (1999, s. 131) beş kapsamlı karanlık turizm davranışı bölümlemesidir:

1) Halka açık sahnelemelere (mizansen) tanıklık etmek için seyahat etme: Geçmişte yaygınken günümüzde özellikle Batı toplumlarında yasaklanmıştır. Roma İmparatorluğu zamanındaki gladyatör dövüşleri ya da 1868'e kadar Birleşik Krallık'ta devam eden politik ve kamuya açık idamlar

buna örnek olarak verilebilir. Günümüzde kazaların gerçekleştiği otoyollarda kazaya bakmak için yavaşlayan sürücüler, uçak kazaları, gemilerin batması ve terörist saldırı alanları gibi felaket alanlarına hücum eden ziyaretçiler bunun güzel bir örneğidir.

2) Kitlesel ya da bireysel ölümlerin meydana geldiği alanlara olayların meydana gelmesinden sonra seyahat etme: Karanlık turizm hareketinin en geniş kısmını oluşturmaktadır. Zulüm yapılan alanlar (Auschwitz toplama kampı, Roma'da Gladyatör dövüşleri ve ünlü şehitlerin ölümlerinin sergilendiği etkinlikler), felaket alanları (volkan patlaması sonucu yok olan İtalya'daki günümüzde turistik çekiciliğe dönüşmüş Pompei antik kenti), meşhur kişilerin ölümleri (Dallas'ta başkan Kennedy'nin suikasta uğradığı kitap deposu, Elvis Presley'in öldüğü Graceland) ve savaş alanları bu bölüme girmektedir.

3) Ölümlerin defin alanlarına ve bu ölümlere yönelik anıtlara seyahat etme: Bu tip karanlık turizm mezarlık, katakomb, kript ve savaş anıtlarına yapılan ziyaretleri kapsamaktadır. Araştırmanın çıkış noktası bu karanlık turizm bölümüdür. Bu bağlamda Türkiye'de yer alan savaş anıtlarının turizm potansiyeli göz önünde bulundurularak coğrafi bilgi sistemleri ile analizler gerçekleştirilmiştir.

4) Belirli ölümler için nesnel kanıtlar ve simgesel temsilleri görmek için seyahat etme: Bu karanlık turizm türü ölümle ilgili kanıtların ve imgelerin toplandığı sentetik alanlara yönelmektedir. Ölüme neden olan silahların, cinayet kurbanlarının eşyalarının ve diğer eserlerin sergilendiği müzeleri içermektedir (örnek olarak Küba'da devrimin kahramanlarının kan lekeli, kurşun delikli giysilerinin ve Batista rejiminin işkence aletlerinin sergilendiği müze, Londra'da yer alan MadameTussauds her zaman ünlü katillerin bal mumu heykelerini içermektedir).

5) Ölümlerle ilgili re-enactment (yeniden sahneleme) ve simülasyonlar için seyahat etme: Bu tür turizm davranışı 20. yüzyıla kadar Avrupa'da Hz. İsa ve diğer Hristiyan karakterlerin ölümlerinin sergilendiği dini kültürel sunumlar şeklinde sınırlıydı. Avusturya Oberammergau'da sergilenen Passion Play en ünlü örneklerden biridir. Diğer Katolik bölgelerde Hz. İsa'nın heykelinin taşındığı geçit alaylarında buna bir örnektir. Modern zamanlarda bu olgu İngiltere'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde iç savaş meraklılarının ve Fransa'da Napolyon meraklıların seyahatlerinden oluşmaktadır.

A. Coğrafi Bilgi Sistemleri Analizleri

Bu araştırmada Türkiye'de yer alan savaş anıtlarının turizm çekicilik kaynakları olarak uygunluğunun belirlenmesinde kullanılan temel veri analizi konumsal analizdir (spatial analysis). Bu amaçla araştırmada uygulanan ilk adım Türkiye'nin siyasi (idari) bölgelerinin haritasının oluşturulmasıdır. Bu amaçla Global Administrative Areas (2018) websitesinden Türkiye'nin siyasi bölgeler haritası temin edilmiştir. Daha sonra T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden temin edilen anıtların adresleri üzerinden Ek 1'de sunulan enlem (lattice) ve boylam (longitude) bilgileri araştırmacılar tarafından derlenmiştir.

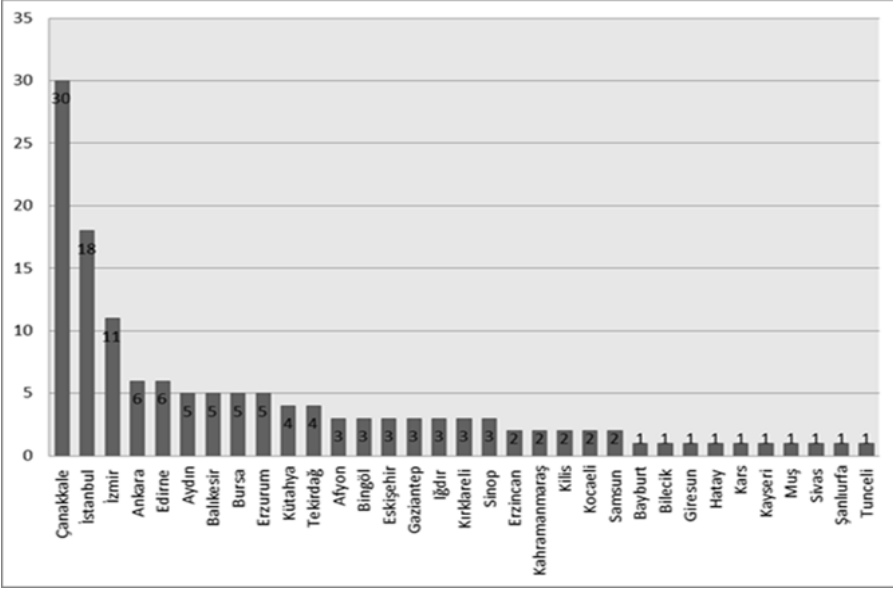
Şekil 1. Türkiye'de Yer Alan Anıtların İller Bazında Konumlarının Harita Üzerinde Gösterimi

Şekil 1'de Türkiye'de yer alan tescilli anıtların adresleri üzerinden illere göre elde edilen koordinatlarının QGIS coğrafi bilgi sisteminde harita üzerinde gösterimi sunulmuştur.

Şekil 2. Türkiye’de Yer Alan Anıtların Frekanslarının İllere Göre Dağılımı

Şekil 2’de Türkiye’de yer alan anıtların frekanslarının illere göre dağılımı sunulmuştur. En fazla anıta sahip ilk dört il sırasıyla İstanbul (74), Ankara (34), Çanakkale (32) ve İzmir’dir (28). İlk dört içerisinde Türkiye’nin en büyük üç ilinin bulunması normal olarak düşünülebilir. Ama ilk dört il içinde Çanakkale’nin üçüncü sırada bulunması savaş alanları turizmi açısından Çanakkale savaş alanlarının önemine güzel bir örnektir.

Şekil 3. Türkiye’de Yer Alan Savaş Alanları Turizmine Yönelik Anıtların Frekanslarının İllere Göre Dağılımı

Şekil 3’te Türkiye’de yer alan savaş alanları turizmine yönelik anıtların frekanslarının illere göre dağılımı sunulmuştur. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden temin edilen anıtlar detaylı bir şekilde incelenerek (savaş anıtı, şehitler anıtı vb.) savaş alanları turizmine yönelik Türkiye’de 140 anıt tespit edilmiştir. Sırasıyla Çanakkale (30), İstanbul (18) ve İzmir (11) savaş alanları turizmine yönelik en fazla anıta sahip illerdir. Araştırma sonucunda Çanakkale Savaşı alanının en fazla anıtla Seaotun’un (1999: 131) karanlık turizm davranışının bölümlenmesine uygun alan olduğu belirlenmiştir.

Şekil 4. Çanakkale’de Yer Alan Savaş Alanları Turizmine Yönelik Anıtların Konumlarının Harita Üzerinde Gösterimi

Buradan yola çıkarak Çanakkale ilindeki savaş anıtlarının konumlarının gösterildiği harita Coğrafi Bilgi Sistemleri ile hazırlanmış ve Şekil 4’te sunulmuştur. Çanakkale ilindeki bu anıtlar savaş alanları turizmi kapsamında talebin göz ardı edilmemesi gereken önemli çekicilikler olarak düşünülebilir.

Çanakkale’de yer alan savaş alanları turizmine yönelik anıtlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çanakkale İlindeki Savaş Alanları Turizmine Yönelik Anıtlar

Numara	Adı
1	Telgraf Bölüğü Anıtı
2	Acıburun Zafer Anıtı
3	Yusufoçuktepe Kitabesi
4	Büyükkemikli Kitabesi
5	Damakçılbayır Kitabesi
6	Kireçtepe Kitabesi

7	II. Kolordu Komutanlığı Anıtı
8	İtalyan Harbi Anıtı
9	Seddülbahir Zafer Anıtı
10	Çataldere Anıtı
11	16. Tümen Şehitler Anıtı
12	Tahir Bey Anıtı
13	Nuri Yanıt Anıtı
14	Son Ok Anıtı
15	Sığındere Sargı Yeri Anıtı
16	Yahya Çavuş Anıtı
17	Çanakkale Şehitler Abidesi
18	Mehmet Çavuş Anıtı
19	Conkbayırı Kitabesi
20	Kanlısirt Kitabesi
21	Kemal Yeri Kitabesi
22	Arıburnu Kitabesi
23	Anzak Kitabesi
24	Helles Anıtı
25	İlk Şehitler Anıtı
26	Alçıtepe Garnizon Anıtı
27	Fevzi Çakmak Anıtı
28	Yarbay Hasan Bey Anıtı
29	Hill 60 Anıtı
30	Conkbayırı Anıtı

IV. SONUÇ

Turistlerin otantik olanı arayışları niş turizm türlerinin önemini artırmıştır. Savaş alanları turizmi bilgi çağıyla birlikte önemi artan bir niş turizm hareketi olarak görülebilir. Çünkü günümüz dünyasında bilgiye ulaşma sadece basılı eserlerden ibaret değildir. Geçmişte yaşanmış savaşlar filmler, diziler hatta video oyunlarıyla tekrar canlandırılmakta ve bu savaşlar ile alanlarına yönelik ilgi artmaktadır.

Türk askeri tarihi incelendiğinde, M.Ö. 4000'lerden günümüz Türk Silahlı Kuvvetleri'ne değin süregelen bir askeri yapılanma ve çok sayıda savaş dikkati çekmektedir. Türklere askeri düzen ile siyasi düzen iç içe geçmiş ve tarih boyunca birlikte gelişmiştir. Türkiye'nin köklü tarihinde yer tutan birçok savaş bulunmaktadır. Çanakkale savaşlarının geçtiği Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Sarıkamış savaşının geçtiği Sarıkamış Allahuekber Dağları Milli Parkı, Büyük Taarruz'un gerçekleştiği Başkomutan Tarihi Milli Parkı ve Sakarya Meydan Muharebesinin gerçekleştiği Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı gibi alanlar Türkiye'de savaş alanları turizminin önemli alanları olarak görülebilir.

Bu araştırmada literatürde karanlık turizm ve akabinde savaş alanları turizmi davranışının bölümlerinden biri olarak görülen savaş anıtlarına yönelik turizm hareketinin çekicilikleri üzerinde durulmuştur. Literatürde bu tür bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmadan elde edilen bilgiler savaş alanları turizminin Türkiye özelinde derinlemesine incelenmesi için bir çıkış noktası olabilecektir.

Araştırmada yapılan analizler sonunda Türkiye çapında savaş alanları turizmine yönelik 140 adet anıt tespit edilmiştir. Çanakkale Savaşı'nın geçtiği Çanakkale ilinin iller bazında birinci olması şaşırtıcı değildir. Bu konun derinlemesine incelenmesi Türk turizminin 2023 hedefleri açısından önemli olabilecektir. Destinasyon yönetim örgütleri (DMOs) bu niş pazarları göz önünde bulundurarak turizm politikası ve planlamalarını güncelleyebilirler.

Araştırmanın kısıtlarına gelindiğinde konunun Türkiye'de ilk defa ele alınması ve literatürdeki eksiklikler öne çıkmaktadır. Savaş alanları turizmine yönelik Türkiye bazında ileride yapılacak yeni çalışmalar bu niş turizm türünün daha iyi anlaşılması ve derinlemesine incelenmesi açısından faydalı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTLE, (1999), *Politics*, Tercüme Jowett, L., Kitchener, Batoche Books.
- ABOUSNNOUGA, N. G. (2012), *Visual and Written Discourses of British Commemorative War Monuments*, (Doktora Tezi), Cardiff: Cardiff University.
- AİTCHİSON, C., Macleod, N.E. ve Shaw, S. J. (2002), *Leisure and Tourism Landscapes: Social and Cultural Geographies*. New York: Routledge.
- BALDWIN, F. ve Sharpley, R. (2009), Battlefield Tourism: Bringing Organised Violence Back to Life, in *The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism*, Ed: Sharpley R. and Philip R. S., İngiltere: Channel View Publications, 186-206.
- BLOM, T. (2000), Morbid Tourism - A Postmodern Market Niche with An Example from Althorp, *Norwegian Journal of Geography*, 54, 29-36.
- BOORSTIN, D., J. (1992), *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*, Vintage Books.
- GRAHAM, B., Ashworth, G.J, ve Tunbridge, J.E. (2000). *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*, New York: Oxford University Press.
- LENNON, J. J. ve Foley, M. (2000), *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*, London ve New York: Continuum.
- MACCANNELL, D. (1989), *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*, New York: Schocken Books.
- NİVEN, B. (2008), War Memorials at the Intersection of Politics, Culture and Memory, *Journal of War and Culture Studies*, 1 (1), 39-45.
- NURYANTİ, W. (1996), Heritage and Postmodern Tourism, *Annals of Tourism Research*, 23(2), 249-260.
- PORİA, Y. Butler, R. ve Airey, D. (2001), Clarifying Heritage Tourism, *Annals of Tourism Research*, 28 (4), 1047-1049.
- POMEROY, S., B., Burstein, S., M., Donland, W. ve Roberts, T. (2004), *A Brief History of Ancient Greece, Politics, Society and Culture*. New York: Oxford University Press.
- SEATON, A. V. (1996), Guided by the Dark; from Thanatopsis to Thanatourism, *International Journal of Heritage Studies*, 2 (4), 234-244.
- SEATON, A.V. (1999). War and Thanatourism: Waterloo 1814-1915, *Annals of Tourism Research*, 26 (1), 130-158.
- SEATON, A.V. ve Lennon, J. (2004), Thanatourism in the Early 21st Century: Moral Panics, Ulterior Motives and Alterior Desires. In Singh, T., V. (Ed.) *New Horizons in Tourism: Strange Experiences and Stranger Practices* (63-82), Oxfordshire: CABI Publishing.
- SHARPLEY, R. (2005), Travel to the Edge of Darkness: Towards a Typology of 'Dark Tourism', In Ryan, C., Page, S., J. and Aicken M. (Eds.) *Taking Tourism to the Limits: Issues, Concepts and Managerial Perspectives*, (215-226), Londra: Elsevier Ltd.
- SHARPLEY, R. (2009), Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction, In *The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism*, Ed: Sharpley R. and Philip R. S., (3-22), İngiltere: Channel View Publications.
- SMİTH, N. ve Croy, W.G. (2005)., Presentation of Dark Tourism: Te Wairoa, the Buried Village. In Ryan, C. and Stephen J. P. and Aicken, M. (Eds.), *Taking Tourism to the Limits: Issues, Concepts and Managerial Perspectives* (199-213), Londra: Elsevier Ltd.
- SMİTH, V., L. (1997), War and its Attractions. In *Tourism, Crime and International Security Issues*, Ed: A. Pizam and Y. Mansfeld, (247-264) Chichester: Wiley.
- SPEECHAERT, G.P. ve Isabel Baecker, (1990), *Les 135 Vestiges et Monuments Commémoratifs des Combats de 1815 en Belgique*, Waterloo: Relais de l'Histoire s.b.l.
- PRIDEAUX, S. (2007), Echoes of War: Battlefield Tourism, *Battlefield Tourism History, Place and Interpretation*, Ed. Ryan, C., (17-27), Londra: Elsevier.

- RAÍVO, P. J. (1998). InThisVeryPlace: WarMemorialsandLandscapes as an ExperiencedHeritage, LancasterUniversity.
- TÍMOTHY, D. J. (2006), HeritageTourism in the 21'th Century:ValuedTraditionsand New Perspectives, *Journal of HeritageTourism*, 1(1), 1-16.
- TOWNER, J. (1985), The Grand Tour A KeyPhase in theHistory of Tourism, *Annals of TourismResearch*, 12, 297-333.
- TROTTER, R. (2001),Chapter 6: HeritageTourism. In Douglas, N., Douglas, N. AndDerrett, R. (Eds.) *Special InterestTourism* (10-16). Milton: Qsld: John Wiley&SonsAustralia, Ltd.
- HOLMES, R. (1999),*The Western Front*. BBC Books.
- CENTENARYNEWS (2015), "Article", erişim tarihi: 22 Ocak 2018, <http://www.centenarynews.com/article?id=3249>
- BBC (2015), "Haberler", erişim tarihi: 22 Şubat 2018, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150425_gelibolu_safak_ayini
- GLOBAL ADMINISTRATİVE AREAS (2018), "Download", erişim tarihi: 22.Şubat.2018, <http://gadm.org/>
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ÇANAKKALE SAVAŞLARI GELİBOLU TARİHİ ALAN BAŞKANLIĞI, (2018), "Ziyaret Noktaları", erişim tarihi: 11 Ocak 2018, <http://catab.kulturturizm.gov.tr/TR,129473/sehitler-abidesi.html>

EK 1. Türkiye’de Yer Alan Tescilli Anıtların İllere Göre Dağılımı ve Enlem-Boylam Verileri

Numara-İl	Enlem	Boylam	Numara-İl	Enlem	Boylam
1-Adıyaman	37.507.835	38.065.836	179-İzmir	37.940.118	27.340.974
2-Adıyaman	37.946.207	38.655.050	180-İzmir	38.581.604	26.974.368
3-Afyon	38.844.747	30.424.591	181-İzmir	38.082.080	28.209.264
4-Afyon	38.460.333	30.269.164	182-İzmir	38.383.271	26.930.568
5-Afyon	38.902.336	30.846.176	183-İzmir	38.369.263	26.883.122
6-Afyon	38.757.919	30.538.038	184-İzmir	38.458.077	27.211.157
7-Afyon	38.745.887	30.554.292	185-İzmir	38.419.459	27.128.211
8-Afyon	38.533.553	30.545.627	186-İzmir	38.738.772	26.838.158
9-Afyon	38.446.801	30.055.219	187-İzmir	38.532.431	27.052.391
10-Ağrı	39.208.038	43.047.925	188-İzmir	38.477.564	27.356.099
11-Aksaray	38.222.024	34.182.659	189-İzmir	38.466.069	37.218.352
12-Ankara	39.939.277	32.841.528	190-İzmir	38.466.140	27.219.687
13-Ankara	39.586.479	32.136.764	191-İzmir	38.407.731	27.534.521

14-Ankara	39.911.464	32.845.057	192-İzmir	38.461.299	27.117.014
15-Ankara	39.917.944	32.853.300	193-İzmir	38.428.941	27.134.417
16-Ankara	39.912.313	32.851.192	194-İzmir	38.601.378	27.070.610
17-Ankara	39.918.730	32.853.849	195-İzmir	38.252.566	28.064.072
18-Ankara	39.912.797	32.848.661	196-İzmir	38.256.111	28.065.618
19-Ankara	39.929.590	32.860.316	197-İzmir	38.242.243	27.950.819
20-Ankara	39.956.831	32.862.282	198-İzmir	38.466.256	27.219.674
21-Ankara	39.948.963	32.809.847	199-İzmir	38.250.557	26.302.971
22-Ankara	39.924.750	32.854.086	200-İzmir	38.419.466	27.149.105
23-Ankara	39.908.331	32.834.467	201-İzmir	38.370.881	27.456.176
24-Ankara	39.926.144	32.868.048	202- Kahramanmaraş	38.474.880	36.835.725
25-Ankara	39.934.261	32.832.375	203- Kahramanmaraş	37.576.810	36.938.719
26-Ankara	39.956.759	32.862.268	204- Kahramanmaraş	37.582.192	36.926.994
27-Ankara	39.894.967	32.861.679	205-Karaman	36.963.373	32.952.309
28-Ankara	39.900.646	32.844.290	206-Kars	40.601.470	43.097.540
29-Ankara	39.926.830	32.855.252	207-Kars	40.606.003	43.092.085
30-Ankara	39.936.200	32.843.826	208-Kastamonu	41.806.088	33.712.054
31-Ankara	39.919.114	32.851.943	209-Kastamonu	40.351.438	36.077.299
32-Ankara	39.922.658	32.858.054	210-Kastamonu	41.376.650	33.776.924
33-Ankara	39.921.014	32.855.878	211-Kayseri	41.373.615	33.772.270
34-Ankara	39.923.455	32.853.419	212-Kırklareli	38.693.285	35.549.248
35-Ankara	39.915.316	32.865.145	213-Kırklareli	41.625.503	27.515.726
36-Ankara	39.917.329	32.844.703	214-Kırklareli	41.398.976	27.347.308

37-Ankara	39.891.547	32.863.038	215-Kilis	41.718.469	27.186.987
38-Ankara	39.920.234	32.858.979	216-Kilis	36.694.755	37.270.592
39-Ankara	39.894.338	32.863.720	217-Kocaeli	36.716.247	37.112.034
40-Ankara	39.929.928	32.855.673	218-Kocaeli	41.113.889	30.190.941
41-Ankara	39.938.815	32.854.165	219-Kocaeli	40.690.958	29.616.280
42-Ankara	39.958.064	32.878.147	220-Konya	40.762.871	29.919.296
43-Ankara	39.910.483	32.820.022	221-Konya	37.826.384	31.674.460
44-Ankara	39.943.633	32.840.595	222-Konya	37.409.477	34.173.110
45-Ankara	39.932.809	32.855.055	223-Konya	37.659.275	31.896.708
46-Antalya	36.258.949	29.984.584	224-Kütahya	37.867.969	32.485.392
47-Antalya	36.356.589	29.318.156	225-Kütahya	39.419.218	29.985.251
48-Antalya	36.143.312	29.654.528	226-Kütahya	39.798.431	29.613.374
49-Antalya	36.768.417	31.390.177	227-Kütahya	39.419.419	29.984.521
50-Antalya	37.034.143	29.878.321	228-Kütahya	38.928.941	30.063.424
51-Antalya	36.885.590	30.694.524	229-Kütahya	38.915.520	30.048.914
52-Antalya	37.047.909	31.787.853	230-Malatya	38.843.327	29.959.013
53-Antalya	37.047.909	31.787.853	231-Malatya	38.492.662	37.332.920
54-Antalya	36.199.615	29.642.359	232-Malatya	38.348.926	38.318.381
55-Antalya	36.199.905	29.638.021	233-Manisa	38.348.615	38.325.959
56-Antalya	36.261.543	29.315.493	234-Manisa	38.606.489	27.361.782
57-Antalya	37.286.935	30.250.302	235-Manisa	38.615.899	27.395.033
58-Antalya	36.884.760	30.688.879	236-Mersin	38.713.995	27.918.556
59-Ardahan	40.956.452	43.257.526	237-Mersin	37.128.553	34.733.391
60-Aydın	37.853.586	28.049.766	238-Mersin	36.920.889	34.886.170
61-Aydın	37.751.559	24.404.576	239-Mersin	36.815.764	34.616.035

62-Aydın	37.712.831	28.730.168	240-Mersin	36.802.188	34.637.253
63-Aydın	37.890.108	28.159.022	241-Mersin	36.317.674	32.966.422
64-Aydın	37.889.930	28.154.751	242-Muğla	37.327.845	34.794.433
65-Aydın	37.846.967	27.843.676	243-Muğla	36.678.307	29.262.492
66-Aydın	37.849.897	27.836.220	244-Muğla	37.317.736	27.772.112
67-Aydın	37.829.291	27.570.464	245-Muğla	36.619.119	29.118.324
68-Aydın	37.850.098	27.840.658	246-Muğla	36.741.635	28.124.217
69-Balıkesir	39.303.909	26.965.703	247-Muğla	36.575.094	29.091.111
70-Balıkesir	40.355.264	27.970.152	248-Muğla	36.483.402	29.119.778
71-Balıkesir	40.355.264	27.970.154	249-Muş	36.715.814	29.235.440
72-Balıkesir	39.592.440	27.019.756	250-Nevşehir	39.146.223	42.541.120
73-Balıkesir	39.299.947	26.665.489	251-Nevşehir	38.942.535	34.562.388
74-Balıkesir	39.312.125	26.687.513	252-Osmaniye	38.377.173	34.736.030
75-Balıkesir	39.311.869	26.686.647	253-Samsun	37.242.373	36.454.807
76-Balıkesir	39.333.907	26.657.700	254-Samsun	41.289.639	36.336.240
77-Balıkesir	39.644.883	27.883.111	255-Sinop	41.292.520	36.335.208
78-Balıkesir	39.643.627	27.886.033	256-Sinop	42.027.475	35.150.854
79-Balıkesir	40.358.572	27.910.410	257-Sinop	42.027.475	35.150.854
80-Balıkesir	40.358.572	27.910.410	258-Sivas	41.538.430	34.690.510
81-Bayburt	40.263.007	40.224.869	259-Sivas	39.902.940	37.761.269
82-Bilecik	40.025.713	30.181.146	260-Şanlıurfa	40.302.162	37.831.476
83-Bilecik	40.014.060	30.182.876	261-Tekirdağ	37.156.587	38.786.559
84-Bilecik	39.932.698	30.169.124	262-Tekirdağ	40.978.607	27.515.038
85-Bilecik	39.906.560	30.035.253	263-Tekirdağ	40.984.684	25.512.938
86-Bingöl	39.127.271	40.853.165	264-Tekirdağ	40.978.857	27.514.864

87-Bingöl	39.310.592	40.348.960	265-Tekirdağ	40.978.415	27.515.911
88-Bingöl	38.967.889	41.055.199	266-Tekirdağ	40.978.415	27.515.911
89-Bolu	40.170.824	30.825.775	267-Tekirdağ	40.978.607	27.515.038
90-Bursa	40.207.410	28.973.204	268-Tekirdağ	40.893.058	26.903.852
91-Bursa	40.263.726	29.650.390	269-Tekirdağ	41.151.256	27.835.621
92-Bursa	40.182.684	29.066.850	270-Trabzon	40.892.181	26.903.231
93-Bursa	40.379.467	28.881.701	271-Trabzon	41.005.419	39.730.874
94-Bursa	40.379.467	28.881.424	272-Tunceli	41.004.171	39.715.591
95-Bursa	40.168.750	29.021.407	273-Uşak	39.062.702	38.910.201
96-Bursa	40.141.637	29.419.261	274-Van	38.674.168	29.405.561
97-Bursa	40.266.384	29.660.447	275-Van	38.502.754	4.338.742
98-Bursa	40.190.913	29.049.388	276-Van	38.501.650	43.341.033
99-Bursa	40.181.356	29.058.674	277-Van	38.511.333	43.378.136
100-Bursa	40.055.312	29.115.096	278-Van	38.433.831	43.319.842
101-Bursa	40.487.799	29.701.636	279-İstanbul	38.411.977	43.309.528
102-Bursa	40.487.799	29.701.636	280- İstanbul	41.037.023	28.985.098
103- Çanakkale	40.236.393	26.360.081	281- İstanbul	41.005.978	28.975.429
104- Çanakkale	40.282.040	26.330.126	282- İstanbul	41.008.562	28.971.265
105- Çanakkale	40.297.860	26.292.280	283- İstanbul	41.030.651	28.945.712
106- Çanakkale	40.312.360	26.252.775	284- İstanbul	40.996.435	28.928.215
107- Çanakkale	40.271.553	26.292.391	285- İstanbul	41.048.067	28.952.854
108-	40.348.054	26.295.392	286- İstanbul	41.027.048	29.015.979

Çanakkale					
109- Çanakkale	40.408.809	26.672.158	287- İstanbul	41.026.813	29.015.341
110- Çanakkale	40.149.288	26.404.737	288- İstanbul	40.856.504	29.124.847
111- Çanakkale	40.072.677	26.190.729	289- İstanbul	41.049.902	29.009.863
112- Çanakkale	40.042.024	26.187.838	290- İstanbul	41.116.283	29.007.523
113- Çanakkale	40.231.711	26.327.285	291- İstanbul	41.158.045	29.032.752
114- Çanakkale	40.225.777	26.318.525	292- İstanbul	41.073.020	29.077.148
115- Çanakkale	40.157.382	26.377.010	293- İstanbul	41.032.788	28.991.678
116- Çanakkale	40.101.693	26.210.976	294- İstanbul	41.004.343	28.977.383
117- Çanakkale	40.098.360	26.221.673	295- İstanbul	40.989.816	28.864.048
118- Çanakkale	40.101.601	26.221.310	296- İstanbul	40.987.840	28.864.155
119- Çanakkale	40.044.936	26.180.812	297- İstanbul	41.005.047	29.199.736
120- Çanakkale	40.050.901	26.215.331	298- İstanbul	41.196.826	29.028.755
121- Çanakkale	40.242.824	26.290.944	299- İstanbul	41.105.668	29.009.272
122- Çanakkale	40.250.140	26.306.851	300- İstanbul	41.032.759	28.966.425
123-	40.229.198	26.291.259	301- İstanbul	41.042.308	28.994.775

Çanakkale					
124- Çanakkale	40.250.831	26.307.893	302- İstanbul	41.038.955	28.961.996
125- Çanakkale	40.233.533	26.276.923	301- İstanbul	41.025.119	29.013.793
126- Çanakkale	40.238.392	26.276.930	302- İstanbul	41.053.600	28.957.153
127- Çanakkale	40.045.992	26.179.147	303- İstanbul	41.040.259	28.967.594
128- Çanakkale	40.042.852	26.189.030	304- İstanbul	41.039.019	28.967.539
129- Çanakkale	40.096.848	26.232.817	305- İstanbul	41.051.812	28.947.365
130- Çanakkale	41.276.616	36.328.194	306- İstanbul	41.051.735	28.991.441
131- Çanakkale	40.066.767	26.231.388	307- İstanbul	41.040.891	28.960.613
132- Çanakkale	40.272.797	26.289.880	308- İstanbul	41.039.268	28.961.559
133- Çanakkale	40.235.647	26.304.319	309- İstanbul	41.037.972	28.960.589
134- Çanakkale	40.408.454	26.672.067	310- İstanbul	41.035.903	28.959.376
135-Çankırı	40.840.096	33.263.774	311- İstanbul	41.035.323	28.958.433
136-Edirne	42.298.405	26.694.992	312- İstanbul	41.039.906	28.954.786
137- Edirne	41.269.373	26.684.373	313- İstanbul	41.038.372	28.959.259
138- Edirne	41.717.546	26.631.552	314- İstanbul	41.040.367	28.973.449
139- Edirne	41.641.484	26.859.367	315- İstanbul	41.025.021	28.968.902
140- Edirne	41.678.776	26.523.299	316- İstanbul	41.063.961	28.971.900

141- Edirne	41.731.244	26.849.210	317- İstanbul	41.044.925	28.971.255
142- Edirne	41.549.295	26.821.957	318- İstanbul	41.052.840	28.984.488
143- Edirne	41.677.800	26.556.402	319- İstanbul	41.030.266	28.977.156
144- Edirne	41.670.677	26.563.172	320- İstanbul	41.025.557	28.974.952
145- Edirne	41.675.356	26.575.374	321- İstanbul	41.024.450	28.972.869
146- Edirne	41.691.410	26.555.385	322- İstanbul	41.023.854	28.972.180
147-Elazığ	38.665.230	39.222.503	323- İstanbul	41.023.678	28.971.769
148- Erzincan	39.903.671	38.767.160	324- İstanbul	41.032.066	28.973.123
149- Erzincan	39.664.357	40.287.897	325- İstanbul	41.047.188	28.977.050
150- Erzincan	39.751.002	39.490.820	326- İstanbul	41.047.793	28.969.190
151- Erzincan	39.598.514	39.159.286	327- İstanbul	41.045.230	28.971.515
152- Erzurum	39.961.398	41.795.587	328- İstanbul	41.049.762	28.977.134
153- Erzurum	40.038.504	42.162.011	329- İstanbul	41.044.382	28.980.313
154- Erzurum	40.037.184	42.163.681	330- İstanbul	41.041.920	28.957.436
155- Erzurum	40.069.821	42.091.613	331- İstanbul	41.042.545	28.958.946
156- Erzurum	39.905.636	41.256.720	332- İstanbul	41.068.907	28.991.019
157- Erzurum	39.904.261	41.260.207	333- İstanbul	41.042.108	28.972.494
158- Erzurum	39.870.608	42.276.521	334- İstanbul	41.040.319	28.961.604

159- Erzurum	39.914.945	41.277.237	335- İstanbul	41.037.608	28.962.118
160- Eskişehir	39.445.707	31.528.230	336- İstanbul	42.040.019	28.955.289
161- Eskişehir	39.444.708	31.528.080	337- İstanbul	41.039.952	28.954.896
162- Eskişehir	39.786.865	30.528.943	338- İstanbul	41.041.144	28.960.674
163- Gaziantep	37.061.534	37.379.937	339- İstanbul	41.041.268	28.963.293
164- Gaziantep	37.063.259	37.376.753	340- İstanbul	41.036.540	28.963.978
165- Gaziantep	36.902.830	37.361.781	341- İstanbul	41.038.973	28.955.946
166-Giresun	40.911.918	38.413.533	342- İstanbul	41.038.599	28.959.388
167- Giresun	40.918.846	38.384.996	343- İstanbul	41.038.421	28.959.710
168-Hatay	36.199.702	36.157.019	344- İstanbul	41.016.524	28.986.203
169-Hatay	36.968.031	39.197.866	345- İstanbul	41.017.325	28.963.855
170-Hatay	36.564.368	36.143.806	346- İstanbul	40.872.585	29.098.784
171-Iğdır	39.937.349	44.079.474	347- İstanbul	40.990.704	29.029.157
172-Iğdır	40.002.451	43.983.341	348- İstanbul	41.119.076	29.061.375
173-Iğdır	39.953.604	43.997.288	349- İstanbul	41.056.103	29.004.822
174-İzmir	38.420.333	27.152.712	350- İstanbul	41.050.168	29.004.328
175-İzmir	38.424.733	27.188.069	351- İstanbul	40.991.961	28.869.944
176-İzmir	38.164.896	27.416.169	352- İstanbul	41.068.209	28.982.058
177-İzmir	38.013.709	27.990.928	353- İstanbul	41.059.054	28.991.461
178-İzmir	37.944.037	27.342.329			

SAĞLIK YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİNİN KARAR VERME STİLLERİNİN İNCELENMESİ

Özlem ÖZER¹

Atıf/©: Özer, Özlem (2018). Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Karar Verme Stillerinin İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 421-432

Özet: Bu çalışma, sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin karar verme stillerini incelemek ve sosyo-demografik özelliklerin karar verme stilleri üzerinde etkili olma durumlarını araştırmak için gerçekleştirilmiştir. Çalışma tanımlayıcı niteliktedir. Çalışmanın evrenini, Türkiye’de yer alan bir devlet üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde eğitim görmekte olan Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır (N=345). Araştırmada örneklem seçilmemiş, çalışmaya katılmayı kabul eden 276 kişiden veri elde edilmiştir. Araştırmanın verileri yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Çalışmada öğrencilerin karar verme stillerini ölçmek için Karar Verme Stilleri Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi ve tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlara göre; öğrencilerin karar verme stillerine yönelik algılarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, bağımlı karar verme stili için cinsiyete ve iş deneyimine göre, kaçınma karar verme stili için ise yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Anahtar Kelimeler: Karar Verme, Karar Verme Stilleri, Sağlık Yönetimi Öğrencileri

---

Makale Geliş Tarihi:18.12.2017//Makale Kabul Tarihi:02.07.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, e-posta: oozer@mehmetakif.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7238-5371

Investigation of Decision Making Styles of Health Management Students

Citation/©: Özer, Özlem (2018). Investigation of Decision Making Styles of Health Management Students, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, 2018, pp. 421-432

Abstract: This study was conducted to examine the decision making styles of the health management students and to investigate the impact of socio-demographic characteristics on decision making styles. This study is descriptive. The population of study is composed of students from the Department of Health Management who are training at the Faculty of Economics and Administrative Sciences of a state university in Turkey (N=345). The sample was not selected in the study, the data were obtained from total 276 students who agreed to participate in the study. The data of the study were collected by face-to-face interview method. The Decision Making Styles Scale was used to measure the decision making styles of students in the study. Descriptive statistics, importance test of two means, one-way analysis of variance (Anova) were used. According to the results of the research, it was determined that perceptions of students, associated with decision making styles were determined as medium-level. The study findings showed that dependent decision making styles were found to be statistically significant in terms of gender and work experience, avoidant decision style were found to be statistically significant in terms of age ($p<0.05$).

Keywords: Decision Making, Decision Making Styles, Health Management Students

I. GİRİŞ

Karar, kelime anlamı olarak “Bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı” şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2017). Karar, şüphelerin ve tartışmaların son bulduğu, seçilen yolun uygulanmaya başlandığı mantıksal bir süreç olarak belirtilmektedir. Bir başka deyişle, bir amaca ulaşabilmek için var olan olanak ve koşullara göre çeşitli olası eylem biçimlerinden en uygun olanı seçmektir (Apaydın, 2011: 19). Karar verme ise “Bir sorunu karara bağlamak, kararlaştırmak” tır (TDK, 2017). Miller ve Byrnes (2001) karar vermeyi iki ya da daha fazla alternatif arasından seçim yapma süreci olarak tanımlamaktadır. Kuzgun (2005) karar verme davranışının ortaya çıkabilmesi için;

- 1) Karar verme ihtiyacını ortaya çıkaran bir güçlülüğün varlığı ve bu güçlülüğün kişi tarafından hissedilmesi,
- 2) Güçlüğü giderecek birden fazla seçeneğin bulunması,
- 3) Bireyin seçeneklerden birine yönelme özgürlüğüne sahip olması gibi üç koşulun bulunması gerektiğini ifade etmektedir.

Örgütlerde hiyerarşik düzeylere göre alınan kararlar dört grupta incelenmektedir. Bunlar; kurumsal, stratejik, yönetsel ve operasyonel kararlardır. Kurumsal kararlar; işletme kurma ve girişimde bulunma ile ilgilidir. Stratejik kararlar; işletmenin faaliyet alanı ve pazarlamanın geliştirilmesi, yeni yatırımlara girişilmesi, ürün ve pazar çeşitlendirilmesi ile ilgilidir. Yönetsel kararlar; işletmenin yapısını ve bu yapıyı çalıştıracak maddi ve beşeri kaynakların planlanmasına yönelik kararlardır. Operasyonel kararlar ise hiyerarşinin alt seviyesini ilgilendiren eyleme yönelik kararlardır (Eren, 2009). Karar almada yönetim düzeyi bu kararların stratejik önemi ile artar. Genellikle en üst seviyedeki yöneticiler stratejik kararlar alırlar (Özcan, 2005).

Bilgi derecelerine göre kararlar; belirlilik, risk ve belirsizlik altında karar alma şeklinde sınıflandırılmaktadır. Belirlilik altında alınan kararlarda, karar vericinin ortaya konulan her alternatifin sonuçlarına ilişkin tam ve kesin bilgisi olduğu ifade edilmektedir. Bu tür kararlar çoğunlukla yönetimin alt kademeleri tarafından alınmaktadır. Risk altında karar almada, bilgi dereceleri eksik olmasına rağmen, sonuçların olasılıkları bilinmektedir. Belirsizlik altında alınan kararlar ise, karar vericinin olayların gerçekleşmeleri hakkında bilgisinin olmadığı durumlarda alınan kararlardır (İlmez, 2010; Özcan, 2005).

Karar verme stili, bireyin karar verme görevine cevap vermesi ve yorumlaması olarak tanımlanmaktadır. Karar verme stili sayesinde aynı durumlarda karşı karşıya iken kişinin neden farklı karar süreçlerini kullandığı anlaşılabilir (Baiocco ve ark., 2009). Scott ve Bruce (1995)'a göre karar verme stili; karar vermede bireylerin kullandığı alışlagelmiş bir model veya bireylerin karar verme görevlerini algılama ve karşılık vermesinin karakteristik biçimidir. Thunholm (2004)'a göre ise karar verme stili; birey tarafından bir karar verme durumunda gösterilen tepkidir. Bu tepki; karar verme durumu, karar verme görevi ve bireysel karar verici tarafından belirlenmektedir. Karar vericiler arasındaki bireysel farklılıklar ise; alışkanlıklardaki farklılıkları ve aynı zamanda temel bilişsel yeteneklerdeki farklılıkları içermektedir (Schoemaker, 2010:23). Harren (1979) karar verme stiline, bir karar verme sürecini algılamada kişisel bir özelliği yansıttığını ve herhangi yöneticinin veya örgütün karar verme stiline, öğrenme sürecine ve deneyime bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Galotti ve arkadaşları (2006) bireylerin kararlara farklı yollardan yaklaştığını belirtmektedir. Bazı bireylerin karar alırken konu hakkında daha fazla bilgi toplayarak ve belirgin analizler yaparak objektif, bağımsız bir davranış sergilediği belirtilirken, bazılarının da kendilerini daha bütüncül ve sezgisel gördüğü ifade edilmektedir. Ayrıca bazı bireyler özerk bir şekilde karar alırken bazıları da başkalarının tavsiyelerini dikkate almaktadır. Bazı kişiler

karar verme sürecine daha kendiliğinden bir yaklaşımla yaklaşırken bazıları daha tedbirli ve tasarlanmış bir şekilde yaklaşmayı tercih etmektedir. Bazı kişiler ise karar verme sürecinden tamamen kaçınmaya çalışırlar. Tüm bu bireysel farklılıkların ise zeka gibi algısal yeteneklerden bağımsız olduğu ve daha çok motivasyonel veya kişisel farklılıklarla ilgili olduğu belirtilmektedir (Galotti ve ark., 2006:630).

Scott ve Bruce (1995); rasyonel (akılcı), sezgisel, bağımlı, kaçınma ve kendiliğinden-anlık olmak üzere beş farklı karar verme stili ortaya koymuştur. *Rasyonel karar verme*; karar vermek için mantıksal ve yapısal bir yaklaşımın olmasıdır (Örn. “Karar vermem dikkatli düşünmeyi gerektirir”). *Sezgisel karar verme*; karar vermede sezgilerin, duyguların ve diğer soyut unsurların etkili olması durumudur (Örn. “Genellikle bana doğru gelen kararlar veririm”). *Bağımlı karar verme*; karar verme aşamasında diğer kişilerin tavsiyelerine ve yönlendirmelerine göre karar vermedir. *Kaçınma karar verme*; karar verme davranışından kaçınmanın ve karar vermeyi ertelemenin baskın olması durumudur (Örn. “Mümkün olduğunca karar vermekten kaçınırım”). *Kendiliğinden-anlık karar verme*; fazla düşünmeden ve o an karar verme davranışının baskın olması durumudur (Scott ve Bruce, 1995; Tekin ve Ehtiyar, 2010:399; Tatlıhoğlu, 2014:154-155). Mann ve ark. (1989) ise *özgüvenli* (birey aldığı kararlar konusunda iyimserdir), *ihtiyatlı* (birey, karar vermeden önce bütün seçenekleri düşünür), *panik* (birey, karar verme sürecinde kaygılı ve streslidir), *kaçamak* (birey kararları erteleme eğilimindedir) ve *boşvermiş* (birey problemleri çözemez ve başkalarını izler) olmak üzere beş farklı karar verme stili önermiştir (Baiocco ve ark., 2009:964).

Üniversite öğrencileri, nitelikli bir toplum yaratmanın önemli kaynaklarından birisidir. Öğrencilerin mevcut ve gelecekteki dönemlerde iş ve aile hayatı gibi yaşamlarını ve toplumu etkileyecek konularda alacakları çok sayıda kararlar vardır (Yüceloğlu Keskin ve ark., 2016:3). Bu yüzden de üniversite öğrencilerinin karar verme stillerinin incelenmesi önemlidir. Ancak karar verme stilleri ile ilgili olarak ulusal literatür incelendiğinde araştırmacılar tarafından (Yüceloğlu Keskin ve ark., 2016; Tatlıhoğlu, 2014; Eşer ve ark., 2009; Deniz, 2011) üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış sınırlı sayıda çalışmalar yer almaktadır. Konu sağlık yönetimi öğrencileri bağlamında ele alındığında ise hem ulusal hem de uluslararası alanda yapılan çalışmaların çok daha yetersiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum, bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışma neticesinde elde edilecek olan sonuçların literatüre katkı sağlayacağına ve alanda bu konuya ilişkin farkındalık yaratılacağına inanılmaktadır. Ayrıca konuya ilişkin sonuçların, öğrencilerin karar verme stillerini incelemeye yönelik olarak daha sonra yapılacak olan çalışmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

II. YÖNTEM

A. Araştırmanın Amacı: Bu çalışmanın amacı sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin karar verme stillerini incelemek ve sosyo-demografik özelliklerin karar verme stilleri üzerinde etkili olma durumlarını araştırmaktır. Çalışma, tanımlayıcı nitelikte bir araştırmadır.

B. Araştırmanın Evren ve Örneklemi: Çalışmanın evrenini, bir devlet üniversitesinde yer alan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi bölümünde eğitim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır (N=345). Araştırmada örneklem seçilmemiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı araştırmaya katılmayı kabul eden tüm öğrencilere dağıtılmıştır. Böylece toplam 276 katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışmaya katılım oranı ise %80 olarak belirlenmiştir.

C. Veri Toplama Aracı: Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket, kişisel ve demografik bilgiler ile karar verme stilleri ölçeği olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kişisel ve demografik bilgiler kısmında yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, ikamet edilen yer, ortalama aylık aile geliri, aylık gelirin yeterliliği ve iş deneyimine yönelik sorular yer almaktadır. Çalışmada karar verme stilini ölçmek için Scott ve Bruce (1995) tarafından geliştirilen Taşdelen (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlanan toplam 24 maddeden ve 5 alt boyuttan oluşan "Karar Verme Stilleri Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçekte **rasyonel** (5 madde, Örn. "Karar vermeden önce emin olmak için bilgi kaynaklarımı iki kere kontrol ederim"), **sezgisel** (5 madde, Örn. "Bir karar verirken sezgilerime güvenme eğilimindeyimdir"), **bağımlı** (4 madde, Örn. "Önemli kararlar alırken başkalarının yardımına sık sık ihtiyaç duyarım"), **kaçınma** (5 madde, Örn. "Mümkün olduğunca kararlarımı ertelerim") ve **kendiliğinden-anlık** (5 madde, Örn. "Kararlarımı, çoğunlukla o anda veririm") karar verme stilleri olmak üzere beş farklı tip karar stili yer almaktadır. Ölçekte her bir soru maddesinin cevap skalası "1= Kesinlikle Katılmıyorum" ifadesinden "5= Kesinlikle Katılıyorum" ifadesine kadar uzanan 5'li Likert ölçeği şeklindedir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik değeri $\alpha=0,81$ olarak belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik değerleri ise sırasıyla, rasyonel karar verme stili için $\alpha=0,87$; sezgisel karar verme stili için $\alpha=0,83$; bağımlı karar verme stili için $\alpha=0,77$; kaçınma karar verme stili için $\alpha=0,83$ ve kendiliğinden-anlık karar verme stili için $\alpha=0,76$ olarak bulunmuştur.

D. Verilerin Analizi: Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS 20.0 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı analizler ve güvenilirlik analizinden yararlanılmıştır. Çalışmada yaş, cinsiyet ve iş deneyimi arasındaki farklılığı test etmek için iki bağımsız grupta t testi

kullanılırken; sınıf, ortalama aylık aile geliri arasındaki farklılığı test etmek için tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılmıştır.

III. BULGULAR

Tablo 1’de katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Özellikler	N	%
Yaş		
19 ≤	136	49,3
20 ≥	140	50,7
Cinsiyet		
Kız	195	70,7
Erkek	81	29,3
Sınıf		
Birinci Sınıf	100	36,2
İkinci Sınıf	93	33,7
Üçüncü Sınıf	47	17,0
Dördüncü Sınıf	36	13,0
İkamet Ettiğiniz Yer		
Aile/Akraba yanında	29	10,5
Yurtta	136	49,3
Arkadaşlarımla birlikte/Tek başına evde	44	15,9
Apart/Pansiyon	67	24,3
Ortalama Aylık Aile Geliri		
1000 TL’den az	66	23,9
1001-1500 TL	82	29,7
1501-2000 TL	63	22,8
2001 TL ve üstü	65	23,6
Aylık olarak gelirinizin yeterliliğini nasıl değerlendiriyorsunuz?		
Yeterli	52	18,8
İdare Eder	159	57,6
Yetersiz	65	23,6
İş Deneyimi		
Var	115	41,7
Yok	161	58,3
Toplam	276	100

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin %49,3’ünün 19 yaş ve altında olduğu, %50,7’sinin ise 20 yaş ve üzerinde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %70,7’sini kız öğrenciler oluştururken, %29,3’ünü erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların %36,2’sinin birinci sınıf, %33,7’sinin ikinci sınıf, %17’sinin üçüncü sınıf ve %13’ünün dördüncü sınıf olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin %49,3’ü yurtta kalırken, %10,5’i aile/akraba yanında kalmaktadır. Öğrencilerin %29,7’si ortalama aylık aile gelirinin 1001-1500 TL arasında olduğunu belirtirken, %22,8’i 1501-2000 TL

aralığında olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin %57,6'sı aylık olarak gelirini idare eder şeklinde değerlendirirken, %18,8'i yeterli olarak değerlendirmiştir. Ayrıca öğrencilerin %41,7'sinin iş deneyimine sahip olduğu %58,3'ünün ise iş deneyimine sahip olmadığını saptanmıştır.

Tablo 2' de karar verme stilleri ölçeği alt boyut puan ortalamaları yer almaktadır.

Tablo 2: Karar Verme Stilleri Ölçeği Alt Boyut Puan Ortalamaları

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Min.	Max.
Rasyonel	3,79	0,92	1,00	5,00
Sezgisel	3,60	0,85	1,00	5,00
Bağımlı	3,46	0,80	1,00	5,00
Kaçınma	2,49	0,94	1,00	5,00
Kendiliğinden-Anlık	2,71	0,86	1,00	5,00

Tablo 2'de karar verme stilleri ölçeği alt boyut puan ortalamaları incelendiğinde; karar verme stilleri alt boyutları arasında en yüksek ortalama, rasyonel karar verme stili (3,79±0,92) alt boyutunda ve en düşük ortalama ise kaçınma karar verme stili alt boyutunda (2,49±0,94) olduğu saptanmıştır.

Tablo 3'te araştırmaya katılan öğrencilerin karar verme stilleri ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin puanlarının yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, ortalama aylık aile geliri ve iş deneyimi gibi çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılması sonucunda elde edilen analiz sonuçları yer almaktadır. Ayrıca Tablo 3'te çeşitli değişkenler ile karar verme stilleri ölçeği alt boyut puan ortalamaları yer almaktadır.

Tablo 3: Çeşitli Değişkenler İle Karar Verme Stilleri Ölçeği Alt Boyut Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Değişkenler	Rasyonel		Sezgisel		Bağımlı		Kaçınma		Kendiliğinden-Anlık	
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.
Yaş (yıl)										
19 ≤	3,82	0,96	3,53	0,88	3,42	0,84	2,38	0,97	2,63	0,84
20 ≥	3,76	0,89	3,68	0,82	3,49	0,77	2,60	0,90	2,79	0,88
	t=0,491; p=0,624		t=-1,455; p=0,147		t=-0,762; p=0,447		t=-2,018; p=0,045		t=-1,620; p=0,106	
Cinsiyet										
Kız	3,82	0,91	3,62	0,83	3,52	0,82	2,45	0,93	2,66	0,83
Erkek	3,70	0,97	3,57	0,91	3,30	0,76	2,60	0,97	2,84	0,92
	t=1,009;		t=0,435;		t=2,049;		t=-1,195;		t=-1,556;	

	p=0,314		p=0,664		p=0,041		p=0,233		p=0,121	
Sınıf Düzeyi										
Birinci Sınıf	3,88	0,97	3,70	0,79	3,54	0,78	2,31	0,97	2,59	0,89
İkinci Sınıf	3,83	0,89	3,53	0,92	3,39	0,84	2,54	0,94	2,71	0,84
Üçüncü Sınıf	3,61	1,00	3,57	0,99	3,36	0,86	2,73	1,01	2,88	0,82
Dördüncü Sınıf	3,66	0,76	3,59	0,63	3,52	0,71	2,59	0,65	2,83	0,87
	F= 1,204; p=0,309		F=0,705; p=0,549		F=0,851; p=0,467		F=2,579; p=0,054		F=1,545; p=0,203	
Ortalama Aylık Aile Geliri										
1000 TL'den az	3,72	0,96	3,63	0,89	3,48	0,68	2,51	0,83	2,63	0,78
1001-1500 TL	3,80	0,91	3,53	0,71	3,39	0,81	2,38	0,91	2,61	0,88
1501-2000 TL	3,75	0,92	3,54	0,97	3,61	0,67	2,52	0,91	2,84	0,91
2001 TL ve üstü	3,88	0,92	3,73	0,86	3,37	1,00	2,61	1,11	2,81	0,86
	F= 0,352; p=0,788		F=0,793; p=0,498		F=1,221; p=0,302		F=0,761; p=0,517		F=1,338; p=0,262	
İş Deneyimi										
Var	3,72	0,98	3,50	1,00	3,28	0,83	2,46	1,02	2,79	0,92
Yok	3,84	0,89	3,68	0,72	3,58	0,76	2,52	0,88	2,66	0,82
	t=-1,012; p=0,313		t=-1,663; p=0,097		t=-3,103; p=0,002		t=-0,481; p=0,631		t=1,195; p=0,233	

Tablo 3 incelendiğinde; öğrencilerin bağımlı karar verme stili alt boyutundan almış oldukları puanlarının cinsiyet ($t=2,049$; $p<0,05$) ve iş deneyimine ($t=-3,103$; $p<0,05$) göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Buna göre kızların ve iş deneyimi olmayanların bağımlı karar verme algıları istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur.

Ayrıca öğrencilerin kaçınma karar verme stili alt boyutundan almış oldukları puanlarının yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Buna göre yaşı 20 ve üstü olanların kaçınma karar verme stili algıları yaşı 19 ve altı olanlardan daha yüksektir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin karar verme stili alt boyutlarına ilişkin değerlendirmeleri araştırma kapsamında incelenden diğer değişkenler olan sınıf düzeyi ve ortalama aylık aile gelirin'e göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$).

IV. TARTIŞMA

Günlük yaşam, insanlarda sürekli olarak karar verme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu kararların büyük çoğunluğu farklı olmasına rağmen,

birçok uzman, bireylerin çeşitli problemlere sürekli olarak benzer şekilde yaklaşma alışkanlığı eğiliminde olduklarını savunmaktadır. Ayrıca karar verme stilleri olarak adlandırılan bu karar verme eğilimlerinin, insanlar arasında değişen bireysel bir fark yarattığı belirtilmektedir (Wood, 2012).

Bu çalışma, sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin karar verme stillerini incelemek ve sosyo-demografik özelliklerin karar verme stilleri üzerinde etkili olma durumlarını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; öğrencilerin karar verme stilleri alt boyutları arasından en yüksek ortalamayı “rasyonel karar verme stili” alt boyutundan aldıkları görülmektedir. En düşük puan ortalamasının ise “kaçınma karar verme stili” alt boyutunda olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu verilere dayalı olarak, öğrencilerin kararlarını daha çok mantıksal ve yapısal bir yaklaşımla verdikleri ve karar verme davranışında daha az kaçınma ve erteleme davranışı gösterdikleri sonucuna ulaşılabilir. Bu durumun, öğrenciler tarafından dikkatsiz veya düşünmeden verilecek kararların ileriki dönemlerde önemli sorunlara yol açabileceği endişesiyle kararlarını daha emin bir şekilde ve zamanında almak istediklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Taşdelen (2001)’in öğretmen adaylarında yapmış olduğu çalışmasında da en yüksek puan ortalaması rasyonel karar verme stili boyutunda; en düşük puan ortalaması ise kaçınma karar verme stili boyutunda bulunmuştur. Küçükkendirci ve ark. (2016)’nın kamu sağlık kurumları taşra yöneticilerinin karar verme stillerini belirlemek amacıyla yürüttükleri çalışmalarında yöneticilerin karar verirken en az kaçınma, en fazla ise rasyonel şekilde davrandığı belirlenmiştir. Eşer ve ark. (2009)’nın hemşirelik öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında ise hemşirelik öğrencilerinin rasyonel, sezgisel ve bağımlı karar verme stilleri alt boyutlarında puan ortalamalarının yüksek düzeyde olduğu, kaçınma ve kendiliğinden/anlık karar verme stilinde ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada öğrencilerin bağımlı karar verme stili alt boyutuna ilişkin puanlarının cinsiyetlerine ve iş deneyimlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre kızların ve iş deneyimi olmayanların bağımlı karar verme algıları istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksektir. Bu durumda da kızların karar verme aşamasında diğer kişilerin tavsiyelerine ve yönlendirmelerine daha fazla dikkate almasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Mau (2000)’nun Amerikalı ve Tayvanlı öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında ise, öğrencilerin bağımlı karar verme stili boyutunda cinsiyete göre anlamlı fark bulunmuş ve Tayvanlı kız öğrencilerin puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Haggins (2005:64)’in üniversite öğrencilerinde gerçekleştirdiği çalışmasında bağımlı karar verme stili ile cinsiyet arasında farklılık bulunmuş ve kadınların bağımlı karar verme

durumlarının erkeklerden daha fazla olduğu belirlenmiştir. Yüceloğlu Keskin ve ark. (2016)'nın üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmalarında ise bağımlı karar verme stili alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte kızların puanları erkeklere oranla daha yüksek bulunmuştur. Tekin ve ark. (2009)'nın özel yetenek sınavlarına katılan öğrencilerin karar verme stillerini inceledikleri çalışmalarında bağımlı karar verme stili alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmamasına rağmen kızların puanları erkeklerden yüksek bulunmuştur. Küçükkendirci ve ark. (2016)'nın çalışmasında ise sezgisel karar verme ve bağımlı karar verme alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiş ve erkek yöneticilerin karar verirken kadın yöneticilere göre daha sezgisel ve bağımlı hareket ettiklerini sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin kaçınma karar verme stili alt boyutuna ilişkin puanlarının yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre yaşı 20 ve üstü olanların kaçınma karar verme stili algıları yaşı 19 ve altı olanlardan daha yüksektir. Bu durumda yaşı daha fazla olanlarda karar verme davranışından kaçınmanın ve karar vermeyi ertelemenin baskın olduğu yorumu yapılabilmektedir. Küçükkendirci ve ark. (2016)'nın çalışmasında ise kaçınma karar verme stilinde anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte yaşı daha fazla olanların puanları diğer gruplara göre yüksek bulunmuştur.

Çalışmada araştırmaya katılan öğrencilerin rasyonel, sezgisel ve kendiliğinden-anlık karar verme stili alt boyutlarına ilişkin değerlendirmeleri araştırma kapsamında incelenen tüm değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında yer alan sağlık yönetimi öğrencilerinin karar verme stillerine yönelik algılarının orta seviyede olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin daha çok rasyonel karar verme stili gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Günlük hayatta bireyler çok çeşitli problemle karşı karşıya kalmaktadır. Bu yüzden de bu problemlerin çözümüne ilişkin olarak bazı kararlar almak zorundandır. Öğrencilerin de doğru ve sağlıklı kararlar alabilmeleri için, mevcut seçenekleri doğru algılaması ve uygun tercihlerde bulunabilmesi gerekmektedir (Deniz, 2002:115). Sağlık yönetimi öğrencileri geleceğin yöneticileri olarak, yönetim kademesinde alacakları kararlarla hem çalıştıkları kurumu hem de genel olarak toplumu etkileyebilecektir. Bu yüzden öğrencilerin hangi karar verme stili davranışını daha çok gösterdiğini bilmenin gelecekte alacakları kararları etkilemesi ve bu alınan kararların sonuçlarının ne gibi etkiler yaratacağının değerlendirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte, öğrencilerin karar verme stillerini geliştirmek veya karar verme stillerine yönelik farkındalıklarını artırmak için kurs, seminer veya ders kapsamında konuya ilişkin eğitim programlarına daha fazla ağırlık verilmesi önerilmektedir. Ayrıca örnek olay yöntemi gibi çeşitli metotlar kullanılarak, öğrencilerin belirli bir konu hakkında verecekleri kararlar karşısında hangi karar stiline daha çok yatkın oldukları ortaya konabilir.

Bu çalışma Türkiye'nin sadece bir ilinde yer alan sağlık yönetimi öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Bu yüzden çalışmanın sonuçları, tüm sağlık yönetimi öğrencileri için genellenemez. Gelecekte daha geniş örneklerle yapılacak çalışmaların daha etkili ve verimli sonuçlar ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- APAYDIN, M. (2011), *Yönetici Hemşirelerin Yönetim Becerilerinin Karar Verme ve Yaratıcılıkları Üzerine Etkisi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BAIOCCO, R., Laghi, F. ve D'Alessio, M. (2009), "Decision-Making Style Among Adolescents: Relationship with Sensation Seeking and Locus of Control", *Journal of Adolescence*, Vol: 32, No:4, ss. 963-976.
- DENİZ, E. (2002), "Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stratejilerinin İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, ss. 115-132.
- DENİZ, E. (2011). "Karar Verme Stilleri ve Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Cilt: 11, S.1, ss. 97-113.
- DİLEK H. (2005), *Liderlik Tarzlarının ve Adalet Algısının; Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Araştırma*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gebze.
- EREN, E. (2009), *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 10. Baskı.
- EŞER, İ., Khorshid, L., Özkütük, N. ve Orgun, F. (2009), "Hemşirelik Öğrencilerinin Karar Verme ve Problem Çözme Becerilerinin Belirlenmesi", *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, Cilt: 25, S.3, ss. 9-25.
- GALOTTI, K.M., Ciner, E., Altenbaumer, H.E., Geerts, H., Rupp, A. ve Woulfe, J. (2006), "Decision-Making Styles in A Real-Life Decision: Choosing A College Major", *Personality and Individual Differences*, Vol.41, ss. 629-639.
- HAGGINS, S.E. (2005), *Individual Differences in Decision Making Styles: An Examination of Personal Growth Initiative and Coping in College Students*, The University of Georgia, Doctor of Philosophy.
- HARREN, V.A. (1979), "A Model of Career Decision-Making for College Students", *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 14, ss.119-133.
- İLMEZ, M. (2010), *Bir Kamu Kurumundaki Görevli Yöneticilerin ve Çalışanların Liderlik Stilleri ile Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KUZGUN Y. (2005), *PDR'de Kullanılan Ölçekler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1. Baskı.
- KÜÇÜKKENDİRCİ, H., Şakır, A., Arıkan, A. ve Güler, Y.R. (2016), "Kamu Sağlık Kurumları Taşra Yöneticilerinin Karar Verme Stillерinin Belirlenmesi", *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt:19, S.2, ss. 201-218.
- MANN L., Harmoni, R. ve Power C. (1989), "Adolescent Decision-Making, The Development of Competence", *Journal of Adolescence*, Vol.12, ss.265-278.

- MAU, W.C. (2000), "Cultural Differences in Career Decision-Making Styles and Self-Efficacy", *Journal of Vocational Behavior*, Vol.57, ss. 365-378.
- MILLER, D.C. ve Byrnes, J.P. (2001), "Adolescents' Decision Making in Social Situations: A Self-Regulation Perspective", *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol: 2, No:3, ss. 237-256.
- ÖZCAN, Y.A. (2005), *Quantitative Methods in Health Care Management: Techniques and Applications*, Jossey Bass.
- SCHOEMAKER, D. (2010), *The Relationship between Decision-making Style and Negative Affect in College Students*, Faculty of Drexel University, Master Thesis, Philadelphia.
- SCOTT, S.G. ve Bruce, R.A. (1995), "Decision-making Style: The Development and Assessment of A New Measure", *Educational and Psychological Measurement*, Vol.55, ss. 818-831.
- TAŞDELEN, A. (2001), "Öğretmen Adaylarının Bazı Psiko Sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.10, ss.40-52.
- TATLILIOĞLU, K. (2014), "Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Öz-Saygı Düzeyleri ile Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, S.1, ss. 150-170.
- TDK, (2017), <http://www.tdk.org.tr/> (erişim tarihi: 24.09.2017)
- TEKİN, M., Özmutlu, İ. ve Erhan, S.E. (2009), "Özel Yetenek Sınavlarına Katılan Öğrencilerin Karar Verme ve Düşünme Stillерinin İncelenmesi", *Atabesbd*, Cilt: 11, S.3, ss.42-56.
- TEKİN, Ö.A. ve Ehtiyar, V.R. (2010), "Yönetimde Karar Verme: Batı Antalya Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otellerde Çalışan Farklı Departman Yöneticilerinin Karar Verme Stilleri Üzerine Bir Araştırma", *Journal of Yasar University*, Cilt: 20, S.5, ss.3394-3414.
- WOOD, N.L. (2012), *Individual Differences in Decision-Making Style as Predictors of Good Decision Making*, Bowling Green State University, Master Thesis, Ohio.
- YÜCELOĞLU KESKİN, D.Ö., Bayram, L., Günay Derebaşı, D., Bostancı, Ö. ve Kabadayı, M. (2016), "Üniversite Öğrencilerinin Kullandıkları Karar Verme Stratejilerinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi", *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt:1, S.2, ss.1-12.

KATILIM BANKALARINA YÖNELİK YATIRIMCI ALGISI: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ

S. Öznur SAKINÇ¹

Fatma POYRAZ²

Atıf/©: Sakınç, S. Öznur ve Poyraz Fatma (2018). Katılım Bankalarına Yönelik Yatırımcı Algısı: Çorum İli Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 433-454

Özet: Katılım Bankacılığı faizli sistem yerine kâr- zarar esasına göre çalışan bir sistem üzerine kurulmuş bulunmaktadır. Bu sistemi faizli sistemden ayıran en önemli farklardan biri, yatırım yapılırken bu yatırımdan elde edilecek getiri düzeyinin belli olmamasıdır. Tasarruflarını inançları doğrultusunda kullanmayı tercih eden yatırımcı kesimi genellikle tasarruflarını bu sistemde değerlendirmeyi tercih etmektedir. Türkiye’de Katılım Bankaları’nın pazar payı sektörde %5 seviyesinde bulunmaktadır. Katılım bankası yatırımcısını etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörlerin başında katılım bankalarının İslami şartlara uygunluğu, nakit para yerine makine/malzemenin verilmesi, kâr zarar ortaklığı esasına göre çalışması gibi konular yer almaktadır. Bu çalışma, tasarruflarını Katılım Bankasında değerlendiren yatırımcıların, bu bankaları seçme nedenlerini araştırmak amacı ile yapılmıştır. Bu nedenleri araştırmak için yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın verileri Çorum il merkezindeki Katılım Bankası müşterilerine uygulanan anketlerden elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda bu bankaların İslami şartlara uygun olması, daha güvenilir bulunması, kredi ve geri ödeme imkânlarının diğerlerine oranla daha avantajlı olması gibi nedenlerle tercih edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Finans, Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankası, Müşteri Algısı

Makale Geliş Tarihi: 28.02.2018 / Makale Kabul Tarihi: 08.06.2018
Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
e-posta: oznursakinc@gmail.com. ORCID: 0000-0002-0806-3263.

² Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,
e-posta: 16fatmapoyraz@gmail.com

Investor Perception Towards Participation Banks: Example Of Çorum Province

Citation/©: Sakinç, S. Öznur ve Poyraz Fatma (2018). *Investor Perception Towards Participation Banks: Example Of Çorum Province*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 433-454

Abstract: *Participation Banking is based on a profit-loss system rather than a interest-based system. One of the most important differences that distinguishes this system from the interest rate system is that the level of return to be obtained from this investment is not clear when invested. Investors who prefer to use their savings in line with their beliefs generally prefer to evaluate their savings in this system. Participation Banks in Turkey has a market share of 5% in the sector. There are many factors that affect the investor of the participation bank. At the beginning of these factors, participation banks are in compliance with Islamic conditions, giving machine / material instead of cash, working according to the principle of profit sharing partnership. This study was conducted with the aim of investigating the reasons for investors evaluating their savings in the Participation Bank. Face-to-face survey method was applied to investigate these reasons. The data of the study were obtained from the questionnaires applied to the Participation Bank of the Çorum province center. The obtained data were analyzed by SPSS program. As a result of the analysis, it has been seen that these banks are preferred due to Islamic conditions, more reliable, and credit and repayment opportunities are more advantageous than others.*

Keywords: *Interest Free Financing, İslamic Banking, Participation Banking, Customer Perception.*

I. GİRİŞ

Faizsiz bankacılık; “Fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri ile diğer bütün bankacılık işlemlerinde faizin kullanılmamasıdır. Parasal işlemlerle mal ve hizmet hareketlerinin birbirine sıkı sıkıya bağlandığı, her para hareketinin mutlaka bir mal veya hizmete karşılık geldiği; gelirin kâr ve zarar ortaklığı esasına göre bölüşüldüğü finansal sistemdir” olarak tanımlanır (TKBB, 2018).

Kâr ve zarara katılmayı esas alan “faizsiz bankacılık” 20. yüzyılda Müslümanların yaşamış olduğu toplumlarda yani İslam ülkelerinde görülmeye başlamıştır. Fakat “faizsiz bankacılık” alanında yapılan

çalışmalara ilk olarak 1930-1940'dan sonraki yıllarda rastlanmaktadır (Kaya, 2012; 160).

Katılım bankalarının tercih edilme nedenlerinden olan faizin haram olması başlıca tercih sebebi olarak kabul edilmektedir. Bu bankalar yatırımlarını faizsiz sistemde değerlendirmek isteyen kişilere ürün ve hizmet çeşitliliği sunmaktadır. Bu bankalar özellikle Arap ülkelerindeki fon akışını sağlamada ve yine genellikle Müslüman kesimin yastık altında duran atıl fonlarını değerlendirmede öncü rol oynamaktadır. Faizsiz bankacılığın ortaya çıkmasında dini nedenlerin başta gelmesinin nedeni ise küresel ekonomide faizsiz bankacılık sisteminin genel adının İslami Finans olarak yer almasıdır. Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed (SAV)'in hadislerinde faizin (riba) kesin dille yasaklanmaktadır. Bunun yanında yatırım yaparken sosyal ve iktisadi nedenlerde dini nedenleri takip etmektedir. Faizin sınıflar arasında eşitsizliğe neden olmasının, yatırımları olumsuz yönde etkilediğini görülmektedir (Emeç, 2014; 1).

Türkiye'de Katılım Bankaları, Katılım Bankacılığı adı altında kurulmadan önce 1985 yılında Özel Finans Kurumları olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

II. FAİZSİZ BANKACILIĞI ORATAYA ÇIKARAN NEDENLER

A. Dini Nedenler

İnsanlar yatırım yaparken sadece maddi nedenlerden etkilenmez manevi nedenlerde yatırımlarına yön vermede etkili olmaktadır. Kişiler manevi olarak genellikle dini kaynakları yol gösterici rehber olarak görmektedir. İslam dininin faize karşı tutumu, kesin bir dille karşı çıkmak hatta kaldırma yönünde olmuştur (Şahin, 2007; 20).

Kur'an-ı Kerimde faiz dört sure'de geçmektedir. İlk inen ayette, faizin kötülüğüne dikkat çekilmiş, arkasından buna rağmen buna karşı gelenlerin durumuna değinilmiştir. Son olarak da yasaklanmış ve kesin suretle yasak olduğuna vurgu yapılmıştır (Kaya, 2012; 151).

B. Sosyal Nedenler

Toplumda yaşayan bireyler arasında sosyal adaletsizliğin olması o toplumda huzursuzluk, mutsuzluk gibi olumsuz olguların oluşmasına neden olmaktadır. Sosyal adaleti sağlayabilmek için zengin ile fakir arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve aradaki farklılığın olabildiğince kapatılması gerekmektedir. İşte faizsiz bankacılık ya da faizsiz sistem bu zengin kesimin servetlerine servet katlamalarını engellemede faydalı olacak bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2007; 22).

Sonuç olarak her şekilde taraflar arasında bir hakkaniyetin sağlanması hedeflenmektedir. Durum böyle olunca faiz hem sınıflar arasındaki gelir farklılığını daha da büyütmede, sosyal dengeyi bozmakta aynı zamanda sosyal dayanışma ve birlikte bir iş yapmayı engellemektedir. Faizin yasaklanmasının toplum için faydalı olacağı ifade edilmektedir (Emeç, 2014; 3).

C. Ekonomik Nedenler

Faizsiz bankaların ortaya çıkmasında ekonomik nedenler dini ve sosyal nedenlerden ayrı olarak düşünülmemektedir. Faizsiz bankaların sosyal sorumluluk ve risk üstlenme gibi önemli prensipleri bulunmaktadır. Bu prensiplerde ekonomik hayatta faizsiz bankaların önemini artırmaktadır. Faizsiz bankacılıkla beraber ortaya çıkan yeniliklerin, ekonomik kalkınmayı ve toplumun hem sosyal hem de maddi refahının artması yönünde önemli etkileri bulunmaktadır (Şahin, 2007; 24). Bu etkilerin yanında faiz nedeniyle yatırım yapmak istemeyen kesimi de mali sisteme katarak hem bu kesimin ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamış hem de mali sistemin büyümesine katkı sağlamış olmaktadır (Şahin, 2014; 3).

III. DÜNYA'DA FAİZSİZ BANKACILIK

Bir finansman kurumu olarak Faizsiz Bankacılığın dünyada ilk uygulaması 1963 yılında Mısır Arap Cumhuriyeti'ndeki Mit- Gamr kasabasında devlet başkanı Cemal Abdül Nasır döneminde bütün bankaların devletleştirilmesine karşı olarak ortaya çıkmıştır (Sümer ve Onan, 2015; 298). Faizsiz bankacılık alanında ilk denemelerin arasında 1975 yılında Dubai'de kurulan Dubai Islamic Bank (Dubai İslam Bankası) da gösterilmektedir (Özgür, 2007; 43). Lüksemburg'da 1987'de Islamic Banking System International Holding S.A. ilk İslam bankası olarak kurulmuştur. Bununla birlikte Danimarka'da International Islamic Bank of Denmark bankası kurulmuştur (Şahin, 2007; 39-40).

Dünyada "İslami Bankacılık" olarak adlandırılan "faizsiz bankacılık" 1983 yılında Özel Finans Kurumu adıyla başlamış ve bu yıldan itibaren büyüme sürecine girmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası bankaların iflas etmesi ve bu krizden en az etkilenen bankaların faizsiz bankaların olması "faizsiz bankacılığı" finans gündeminin içinde yer almasına neden olmuştur. Tarihsel gelişim olarak faizsiz bankacılık kendi inançları doğrultusunda borç almak, tasarruflarını yatırım için değerlendirmek isteyen kişilerin talepleri doğrultusunda yaygınlık kazanmaktadır (Sarı, 2010; 36).

IV. TÜRKİYE'DE FAİZSİZ BANKACILIK

Türkiye’de faizsiz bankacılığın adımları 1970’li yıllarda atılmıştır. Faizsiz bankacılık fikrinin gelişmesinde dışarıdan gelen işçilerinde etkisi büyük olmuştur. Türkiye için önemli bir döviz kaynağı olan bu işçilerin, faizli sisteme karşı uzak durması ve ellerindeki tasarrufları değerlendirmek için faizsiz bir sistemi tercih ediyor olmaları faizsiz bir sistemin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenle, tasarruflarını faizsiz sistemde değerlendirmek isteyen yatırımcılar ile küçük ve orta büyüklükteki işletmelere hizmet vermek amacıyla 1975 yılında kurulan ve faaliyetine 1978’e kadar devam eden Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB)’ın kurulması faizsiz bankacılık için en etkili adımlardan birisi olmuştur (Kaya, 2012;167).

Türkiye’de bununla birlikte “faizsiz bankacılık sistemine” geçiş ile ilgili çalışmalara başlanılmıştır. 1980’li yıllarda dışı açık ekonominin benimsenmesi ve liberalleşme sürecinin gerçekleşmesiyle faizsiz bankacılığa geçiş hızlanmıştır. İslam Kalkınma Bankası kurucularından olan ve bu sayede faizsiz sistemle tanışan Türkiye, 1984 yılında bu bankadaki sermaye payını artırarak hem en büyük ortaklık haline gelmiş hem de Yönetim Kurulu’nda sürekli olarak üye bulundurma hakkını elde etmiştir. Böylece İslam ülkeleriyle ilişkiler daha iyi bir seviyeye ulaşmıştır ve de en önemlisi dünya ekonomisi için de önemli olan Arap ülkesi fonlarının ülke ekonomisine akış hızında ve hacminde artış sağlanmıştır (Kaya, 2012;167).

Katılım bankaları faizi kullanmak istemeyen kesimin finansman hizmetlerini karşılamak, tasarruflarını değerlendirmek maksadıyla ortaya çıkan modern anlamda bankacılık hizmetlerini yerine getiren faizsiz sistem esaslarına dayanan finansal kuruluşlardır (Erdaş,2015;84). Katılım bankacılığının ülkemizdeki gelişimi 1985 yılı sonrasında olmaktadır. Özel Finans Kurumları (ÖFK) adı altında faaliyet gösteren katılım bankacılığının 16.12.1983 tarih 83/7506 sayılı 70 sayılı Bankalar Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname ile ilk temeli atılmıştır. İsimde yer alan “özel” kelimesi, kurulmuş olan şirketlerin kamusal değil özel olduğunu, “finans” ibaresi ise bu kurumların finansal piyasaların bir aracı kurumu olduğunu ifade etmek için seçilmiştir (Kaya, 2010; 41).

İlk kuruldukları zaman ÖFK’lar Bankalar Kanunu kapsamı dışında tutulmuştur. 1999 yılında çıkarılan Resmi Gazete’de yayınlanan 4491 sayılı Kanun ile Özel Finans Kurumları da 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına dâhil edilmiştir. Ancak o yıllarda, uluslararası literatür de bu kurumların isim olarak tam anlamıyla banka sektörünü yansıtmaması bir

anlam karışıklığına neden olmaktadır. Daha sonra Özel Finans Kurumları Bankalar Kanunu kapsamına girmesiyle anlam karışıklığı giderilmiştir. 2001 yılında yaşanan kriz ve bunun devamında da yanlış yönetim nedeniyle İhlas Finans Kurumu Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından faaliyeti durdurulmuştur. Bunun üzerine BDDK tekrar düzenleme yaparak 20 Eylül 2001 tarih ve 24529 sayılı Resmi Gazete ile “Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik” i yayımlamıştır. Bu yönetmelikle birlikte Özel Finans Birliği bünyesinde, “Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu” benzeri “Güvence Fonu” oluşturulmuştur ve 2005 yılında Özel Finans Kurumları Katılım Bankası adını alarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bu nedenle katılım bankacılığı, klasik bankacılık sistemi haricinde geliştirilen yeni bir sistemdir. Konvansiyonel banka sistemi ise katılım bankacılığında çok daha eski faizle çalışan bir sistemdir.

Türkiye’de katılım bankaları bir birlik altında toplanmaktadır. Bankacılık Kanunu gereğince kamu tüzel kişiliğine haiz bir kuruluş olan Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)’nin 2017 yılı itibariyle pazar payı %5’tir. Katılım Bankalarının temel hedefi 2025 yılı itibariyle pazar payını % 15 seviyelerine ulaştırmaktır. Bu sektörün ürün ve hizmet yönünden dünya çapında belirli bir kabul görmürlük seviyesine gelmesini sağlamaktır (TKBB, 2018).

TKBB’nin uluslararası ilişkiler anlamında, İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI) ile karşılıklı çıkar esaslarını gözetken faizsiz bankacılık esaslarına dayanan bir anlaşması vardır. Bunun yanında bir de uluslararası anlamda değer gören Malezya İslami Bankalar Birliği (AIBIM) ile de anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmalar ülkeler arası fon aktarımlarında ülkeler arası karşılıklı menfaat esasına dayalı yapılmaktadır (TKBB, 2018).

V. TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARI

Türkiye’de faaliyette bulunan beş adet katılım bankası bulunmaktadır. Bu bankalar; Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Ziraat Katılım Bankası A.Ş. ve Vakıf Katılım Bankası’dır.

A. Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.

Albaraka Türk Katılım Bankası olarak, Türkiye’de faizsiz bankacılığa öncülük ederek 1984’ te kurulmuştur. Ancak 1985’te aktif olarak hizmet vermeye başlamıştır. Ortadoğu’nun güçlü sermayedarlarından olan Albaraka Bankacılık Grubu (ABG), İslam Kalkınma Bankası (IDB) ile Türk

ekonomisine yarım yüzyıldan fazla hizmet veren yerli bir sanayi grubunun öncülüğünde kurulan bir katılım bankası olarak, Türkiye faaliyetini 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na uygun olarak sürdürmektedir (Albaraka, 2018).

B. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.

Kuveyt Türk'ün temelleri, Kuveyt merkezli Kuwait Finance House tarafından 1989 yılında atılmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 28 Şubat 1989 tarihli izniyle ve "Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş." unvanıyla, 31 Mart 1989 tarihinde Özel Finans Kurumu adı altında faaliyete başlamıştır. 2006 yılında ise Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (Kuveyt Türk) adını almıştır (Kuveyt Türk, 2018).

C. Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.

Türkiye Finans; %100 yerli sermayeli ilk özel finans kurumu olarak 1991 yılında, Anadolu Finans ile 1985-2001 yılları arasında Faisal Finans Kurumu adıyla ve Family Finans ile 2005 yılında bu kurumların bir araya gelmesiyle kurulmuş bulunmaktadır. 2008 yılında, The National Commercial Bank (NCB) tarafından hissesi satın alınan Türkiye Finans Katılım Bankası, 2008 yılı sonrası büyük anlamda gelişim göstermiştir. Beş ülkede yatırımları bulunan, Suudi Arabistan'ın ilk ve en büyük bankası NCB'nin %67.03 hissesine sahip olduğu bu banka, katılım bankaları arasında güçlü bir portföye sahip konumdadır (Türkiye Finans, 2018).

D. Ziraat Katılım Bankası A.Ş.

Ziraat Katılım Bankası; tamamı T.C. Hazinesi tarafından ödenmiş sermayesi ile 29 Mayıs 2015 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun izniyle kurulmuştur. 2015 yılında faaliyet izni alarak kurumsallaşarak faaliyetine başlamıştır. Yeni kurulmasına rağmen müşteri sayısını kısa sürede artırmayı başarmıştır. (Ziraat Katılım, 2018).

E. Vakıf Katılım Bankası A.Ş.

Vakıf Katılım Bankası Türkiye'de katılım bankası olarak kurulmuş olan en son bankadır. Vakıf Katılım 2015 yılında kurulmuş bulunmaktadır. Sermayesinin tamamı T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğüne, Bayezid Han-ı Sani Vakfına, Mahmut Han-ı Evvel Bin Mustafa Vakfına, II. Mahmut Vakfına ve Murat Paşa Vakfı'na aittir. Katılım bankalarının en genç üyesi olmasına rağmen 2016 yılında yayınlanan faaliyet raporlarına göre şube sayısı 30'a ulaşmaktadır. (Vakıf Katılım, 2018).

VI. METODOLOJİ VE UYGULAMA

Katılım bankasına yönelik yatırımcı algısı Çorum ili örneğinde yapılan alan çalışmasında yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket demografik bölüm hariç olmak üzere 21 sorudan oluşmaktadır. Çorum merkezde 5 katılım bankası bulunmaktadır. Bu 5 katılım bankası yatırımcısı olan 100 kişiye anket uygulanmıştır. Anket uygulaması sonucu elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 1: Yaşınız

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K. Yüzde
18-27	18	18,0	18,0
28-35	25	25,0	43,0
36-44	36	36,0	79,0
45 yaş ve üzeri	21	21,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Araştırma sonuçlarına göre ankete katılan katılımcıların %18'i 18-27, %25'i 28-35, %36'sı 36-44 ve %21'i ise 45 yaş ve üzeri arasında yer almaktadır.

Tablo 2: Aylık Gelir

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K.Yüzde
500-1500 TL	12	12,0	12,1
1501-3000 TL	25	25,0	37,4
3000-5000 TL	43	43,0	80,8
5000 TL ve üz.	20	20,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcıların, %12,1'i 500-1500 TL, %25,3'ü 1501-3000 TL, %43,4'ü 3000-5000 TL ve % 19,2'si 5000 TL ve üzeri aylık gelire sahip olmaktadır.

Tablo 3: Cinsiyet

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K.Yüzde
Kadın	16	16,0	16,0
Erkek	84	84,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Ankete katılan bireylerin, %16'sı kadın, %84'ü erkek katılımcılardan oluşmaktadır.

Tablo 4: Medeni Durum

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K.Yüzde
Bekar	30	30,0	30,0
Evli	70	70,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcıların %30'u bekar, %70'i evlidir.

Tablo 5: Eğitim Durumu

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K.Yüzde
İlköğretim	15	15,0	15,2
Ortaokul	11	11,0	26,3
Lise	26	26,0	52,5
Ön Lisans	18	18,0	70,7
Lisans	26	26,0	97,0
Lisansüstü	2	2,0	99,0
Doktora	2	2,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Ankete katılan katılımcıların %15'i ilköğretim, %11'i ortaokul, %26'sı lise, %18'i ön lisans, %26'sı lisans, %2'si lisansüstü ve %2'si doktora mezunudur.

Tablo 6: Çalışma Durumu

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K.Yüzde
Evet	87	87,0	87,0
Hayır	13	13,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Ankete katılan katılımcıların %87'si çalışmakta, %13'ü çalışmamaktadır.

Tablo 7: Çalışma Alanı

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K.Yüzde
Kamu	13	13,0	13,5
Esnaf	18	18,0	32,3
Sanatkâr	3	3,0	35,4
Serbest Meslek	27	27,0	63,5
Sanayici	3	3,0	66,7
Ev Hanımı	2	2,0	68,8
Özel Sektör	34	34,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcıların %13'ü kamu, %18'i esnaf, %3'ü sanatkâr, %27'si serbest meslek, %3'ü sanayici, %2'si ev hanımı ve % 34'ü özel sektörde çalışmaktadır.

Tablo 8: Katılım Bankacılığı Faizsiz Bankacılık Anlamına Gelmektedir.

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K.Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,0	1,0
Katılmıyorum	8	8,0	9,0
Kararsızım	6	6,0	15,0
Katılıyorum	75	75,0	90,0
Kesinlikle Katılıyorum	10	10,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankaları faizsiz bankacılık anlamına gelmektedir sorusu sorulduğunda, %9'u katılmıyorum, %6'sı kararsızım ve %85'inin katılıyorum cevabını vermiştir. Çoğunluk tasarruf sahiplerinin katılım bankalarının faizsiz banka adı altında yer aldığını bilmektedir.

Tablo 9: Katılım Bankalarının İslami Şartlara Uygun Olduğunu Düşünüyorum.

	Katılımcı Sayısı	Yüzde Dağılım	K.Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	3,0	3,0
Katılmıyorum	7	7,0	10,0
Kararsızım	13	13,0	23,0
Katılıyorum	66	66,0	89,0
Kesinlikle Katılıyorum	11	11,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarının İslami şartlara uygun olduğu ile ilgili soru sorulduğunda, %10'u olumsuz, %13'ü ise kararsızım cevabını verirken

%77'si olumlu cevap vermiştir. Tablodan da görüldüğü üzere katılımcıların %77'si tarafından katılım bankaları İslami şartlara uygun dur.

Tablo 10: Katılım Bankalarında Kredi Kullanımında Nakit Para Yerine Makine/Malzeme Verdiğini Biliyorum.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,0	1,0
Katılmıyorum	7	7,0	8,0
Kararsızım	10	10,0	18,0
Katılıyorum	68	68,0	86,0
Kesinlikle Katılıyorum	14	14,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarında kredi kullanımında nakit para yerine makine/malzeme verildiğini biliyorum sorusu sorulduğunda, %8'i bilmediğini, %10'u kararsız olduğunu ve %82'si bildiğini belirten cevaplar vermiştir. Verilen cevaplara bakıldığında katılımcıların %82'lik bölümü katılım bankalarının sadece nakit para üzerine çalışmadığını bilmektedir.

Tablo 11: Katılım Bankalarında Kredi Kullanımında Faiz Ödemelerinin Baştan Belli Olmadığını Biliyorum.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	13	13,0	13,0
Katılmıyorum	20	20,0	33,0
Kararsızım	23	23,0	56,0
Katılıyorum	35	35,0	91,0
Kesinlikle Katılıyorum	9	9,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarında kredi kullanımında faiz ödemelerinin baştan belli olmadığını biliyorum sorusu sorulduğunda %33'ü katılmadığını, %23'ü kararsız olduğunu, % 44'ü katıldığını ifade etmiştir. Katılım bankalarında faizin yer almadığını diğer konvansiyonel bankalardan farklı olduğunu kâr zarar esasına göre çalıştığı %44'lük bir oranda yatırımcılar tarafından kabul edilmektedir.

Tablo 12: Katılım Bankalarının Ürün Ve Hizmet Çeşitliliği Daha Fazladır.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	9	9,0	9,1
Katılmıyorum	26	26,0	35,4
Kararsızım	14	14,0	49,5
Katılıyorum	39	39,0	88,9
Kesinlikle Katılıyorum	12	12,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarının ürün ve hizmet çeşitliliğinin diğer bankalar göre daha fazla olduğu ile ilgili soru sorulduğunda % 35'i olumsuz, %14'ü kararsız, %51'i olumlu yanıt vermiştir. Yatırım yapanların yarısı katılım bankalarının diğer bankalara oranla daha fazla hizmet çeşitliliğinin olduğu yönünde cevap vermiştir.

Tablo 13: Tasarruflarımı Katılım Bankalarında Değerlendiririm.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	2	2,0	2,0
Katılmıyorum	6	6,0	8,0
Kararsızım	1	1,0	9,0
Katılıyorum	73	73,0	82,0
Kesinlikle Katılıyorum	18	18,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara tasarruflarını katılım bankalarında değerlendirip değerlendirilmediği ile ilgili soru sorulduğunda; %8'i değerlendirmediğini, %1'i kararsız olduğunu ve kalan %91'i değerlendirdiğini belirtmiştir. %91'lik gibi yüksek oranda müşteri kesimi, tasarruflarını katılım bankalarında değerlendirdiklerini ifade etmektedir.

Tablo 14: Katılım Bankacılığında Yapılan Yatırımlarda Kârla Beraber Zarar Etme İhtimalide Vardır.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	3,0	3,0
Katılmıyorum	13	13,0	16,0
Kararsızım	12	12,0	28,0
Katılıyorum	57	57,0	85,0
Kesinlikle Katılıyorum	15	15,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankacılığında yapılan yatırımlarda kârla beraber zarar etme ihtimalinin de olduğu ile ilgili soru sorulduğunda %16'sı ihtimal olmadığı, %12'si kararsız olduğu ve %72'si böyle bir ihtimalin olduğu yönünde cevap vermiştir. Katılımcıların %72'lik kısmı, kârla beraber zarar etme ihtimalinin de olmasına rağmen tasarruflarını bu bankalarda değerlendirmeyi tercih etmektedir.

Tablo 15: Diğer Bankacılık İşlemlerimi (Kredi Kartı, Havale Vb.) Bu Bankalarda Yaparım.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Katılmıyorum	10	10,0	10,0
Kararsızım	5	5,0	15,0
Katılıyorum	69	69,0	84,0
Kesinlikle Katılıyorum	16	16,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara diğer bankacılık işlemlerini (kredi kartı, havale vb.) de bu bankalarda yaptıkları ile ilgili soru sorulduğunda %10'u yapmadığını, %5'i kararsız olduğunu ve %85'i yaptığını belirtmiştir. Katılımcıların %85'i diğer bankaların sunduğu kredi kartı, havale işlemlerini de bu bankalarda gerçekleştirmektedir.

Tablo 16: Katılım Bankacılığı Ürünlerini İnançlarımdan Dolayı Tercih Ediyorum.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	3,0	3,0
Katılmıyorum	5	5,0	8,0
Kararsızım	7	7,0	15,0
Katılıyorum	64	64,0	79,0
Kesinlikle Katılıyorum	21	21,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankacılığı ürünlerini inançları nedeniyle tercih edip etmedikleri ile ilgili soru sorulduğunda %8'i bu nedenle olmadığını, %7'si kararsız olduğunu ve %85'i ise inancı nedeni ile olduğunu belirtmiştir. Bu tablodan bu bankaların tercih edilmesindeki en büyük faktörün İslami şartlara uygunluğu olduğu görülmektedir.

Tablo 17: Hangi Bankaların Katılım Bankacılığı Hizmeti Verdiğini Biliyorum.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	3,0	3,0
Katılmıyorum	4	4,0	7,0
Kararsızım	5	5,0	12,0
Katılıyorum	68	68,0	80,0
Kesinlikle Katılıyorum	20	20,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara hangi bankaların katılım bankacılığı hizmeti verdiğini biliyorum sorusu sorulduğunda %7'si bilmediğini, %5'i kararsız olduğunu, %88'i de bildiğini belirtmiştir. Katılımcıların %88'ini oluşturan çoğunluğu diğer katılım bankalarının isimlerini de bildiği görülmektedir.

Tablo 18: İki Tür Banka Arasında Seçim Yapmak Zorunda Kalırsam, Getirirlerinin İslami Şartlara Uygunluğuna Bakarak Tercih Yaparım .

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	2	2,0	2,0
Katılmıyorum	5	5,0	7,0
Kararsızım	6	6,0	13,0
Katılıyorum	63	63,0	76,0
Kesinlikle Katılıyorum	24	24,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara banka seçimi yaparken getirirleri İslami şartlara uygun olanını tercih etmesi ile ilgili soru sorulduğunda %7'si bakmadığını, %6'sı kararsız olduğunu, %84'ü baktığını belirtmiştir. Çoğunluğu oluşturan %84'lük kısım konvansiyonel ve faizsiz bankacılık olan katılım bankalarını tercih ederken İslami şartlara uygunluğuna göre karar vermektedir.

Tablo 19: Katılım bankalarını ev ve iş yerine yakınlığından dolayı tercih ediyorum.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	25	25,0	25,0
Katılmıyorum	35	35,0	60,0
Kararsızım	9	9,0	69,0
Katılıyorum	24	24,0	93,0
Kesinlikle Katılıyorum	7	7,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarını ev ve iş yerine yakınlığından dolayı mı tercih ettikleri ile ilgili soru sorulduğunda %60'ı olumsuz, %9'u kararsız, %31'i olumlu yanıt vermiştir. Katılım bankaları tercih edilirken ev ve iş yerlerine yakınlığının çok fazla önemsenmediği çıkmıştır.

Tablo 20: Katılım Bankacılığını Güvenilir Arkadaşlarımla Ya Da Çevrenin Tavsiyesiyle Keşfettim.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	18	18,0	18,2
Katılmıyorum	22	22,0	40,4
Kararsızım	4	4,0	44,4
Katılıyorum	43	43,0	87,9
Kesinlikle Katılıyorum	13	13,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankacılığını güvenilir arkadaşlarımla ya da çevrenin tavsiyesiyle keşfettim sorusu sorulduğunda %40'ı hayır cevabını verirken %4'ü kararsız olduğunu, %56'sı ise evet cevabını vermiştir. Katılımcıların yarısından fazlasını ifade eden %56'lık bir kısmı katılım bankalarını arkadaş ve çevrenin tavsiyesiyle tanımıştır.

Tablo 21: Müşteri Ve Hizmet Kalitesi (Hızlı, Etkin ve Hatasız Servis) Diğer Bankalara Göre Daha İyi Olduğunu Düşünüyorum.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	3	3,0	3,1
Katılmıyorum	8	8,0	11,2
Kararsızım	9	9,0	20,4
Katılıyorum	63	63,0	84,7
Kesinlikle Katılıyorum	17	17,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara müşteri ve hizmet kalitesinin (hızlı, etkin ve hatasız servis) diğer bankalara göre daha iyi olduğu ile ilgili soru sorulduğunda %11'i katılmıyorum, %9'u kararsızım, %80'i katılıyorum yanıtını vermiştir. Sonuç olarak %80'lik kısım diğer bankalara göre katılım bankalarının işlemlerin daha hızlı ilerlediğini belirtmektedir.

Tablo 22: Katılım Bankaları Uygunluk, Rahat Erişilebilirlik (Ör. Araç Park İmkânları, Konfor Vs.) Yönünden Diğer Bankalara Göre Daha Elverişlidir.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	18	18,0	18,0
Katılmıyorum	29	29,0	47,0
Kararsızım	8	8,0	55,0
Katılıyorum	28	28,0	83,0
Kesinlikle Katılıyorum	17	17,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarının uygunluk, rahat erişilebilirlik (ör. Araç park imkânları, konfor vs.) yönünden diğer bankalara göre daha elverişli olduğu ile ilgili soru sorulduğunda; %47'si olumsuz, %8'i kararsız, %45'i olumlu cevap vermiştir. Katılımcıların %47'si olumsuz yanıt verirken %45'inin olumlu cevap vermesi tezat bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 23: Samimi ve Yardımsever Personele Sahiptir.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	2	2,0	2,0
Katılmıyorum	7	7,0	9,0
Kararsızım	4	4,0	13,0
Katılıyorum	41	41,0	54,0
Kesinlikle Katılıyorum	46	46,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarının samimi ve yardımsever personele sahip olması ile ilgili soru sorulduğunda %9'u sahip olmadığını, %4'ü kararsız olduğunu, %87'si sahip olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu katılım bankası personellerinden memnundur.

Tablo 24: Zarar Etme İhtimalini Bilsem De Katılım Bankalarını Tercih Ederim.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	13	13,0	13,0
Katılmıyorum	19	19,0	32,0
Kararsızım	19	19,0	51,0
Katılıyorum	33	33,0	84,0
Kesinlikle Katılıyorum	16	16,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara zarar etme ihtimalini bilseler de katılım bankalarını tercih edip etmeyecekleri ile ilgili soru sorulduğunda %32'si tercih etmeyeceğini, %19'u kararsız kalacağını, %49'u yine de tercih edeceğini belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğunu oluşturan %49'luk kısım zarar etme ihtimaline rağmen bu bankaları tercih etmektedir.

Tablo 25: Katılım Bankalarını Diğer Bankalara Göre Daha Güvenilir Buluyorum.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	4,0	4,0
Katılmıyorum	6	6,0	10,0
Kararsızım	7	7,0	17,0
Katılıyorum	59	59,0	76,0
Kesinlikle Katılıyorum	24	24,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarını diğer bankalara göre daha güvenilir bulup bulmadıkları sorulduğunda %10'u bulmadığını, %7'si kararsız olduğunu, %83'ü bulunduğunu belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluk kısmı olan %83'ü diğer bankalardan daha güvenilir buldukları için tasarruflarını değerlendirirken bu bankaları tercih ettiklerini belirtmektedir.

Tablo 26: Katılım Bankaları Diğer Bankalara Göre Daha Cazip Kredi ve Ödeme İmkânları Sağlamaktadır.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	4,0	4,0
Katılmıyorum	14	14,0	18,2
Kararsızım	9	9,0	27,3
Katılıyorum	54	54,0	81,8
Kesinlikle Katılıyorum	19	19,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarının diğer bankalara göre daha cazip kredi ve ödeme imkânları sağlayıp sağlamadıkları ile ilgili soru sorulduğunda; %18'i olumsuz, %9'u kararsız, %73'ü olumlu yanıt vermiştir. Bunun üzerine katılım bankaları diğer bankalara oranla daha cazip kredi ve ödeme imkânları sağladığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 27: Katılım Bankalarının İşlem Maliyetlerinin Diğer Bankalara Göre Daha Düşük Olacağını Düşünüyorum

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	6	6,0	6,0
Katılmıyorum	14	14,0	20,0
Kararsızım	17	17,0	37,0
Katılıyorum	43	43,0	80,0
Kesinlikle Katılıyorum	20	20,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarının işlem maliyetlerinin diğer bankalara göre daha düşük olup, ilgili soru sorulduğunda %20'si düşük olmayacağını, %17'si kararsız olduğunu, %63'ü düşük olacağını belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu bu bankaların işlem maliyetlerini diğer bankalara göre daha düşük bulmaktadır.

Tablo 28: Katılım Bankaları Diğerlerinden Daha Çok Kazanç Sağlar.

	Katılımcı Sayısı	Y. Dağılım	K. Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	4	4,0	4,0
Katılmıyorum	11	11,0	15,0
Kararsızım	14	14,0	29,0
Katılıyorum	56	56,0	85,0
Kesinlikle Katılıyorum	15	15,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Katılımcılara katılım bankalarının diğerlerinden daha çok kazanç sağlayıp sağlamadığı ile ilgili soru sorulduğunda %15'i sağlamadığını, %14'ü kararsız olduğu, %71'i sağladığı yönünde cevap vermiştir. Bu tablodan Katılım bankalarının daha çok kazanç sağladığı için diğer bankalara oranla daha çok tercih edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

VII. SONUÇ

Katılım bankacılığı faizli sistem yerine kâr-zarara katılma esasına göre çalışan, her türlü bankacılık faaliyetlerini yapabilen bir bankacılık modeli olarak yer almaktadır. Katılım bankalarının tercih edilme nedenleri arasında İslami şartlara uygun olarak işlemesi, faizin yer almaması ve hizmet kalitesi gibi faktörler yer almaktadır. Bu faktörlerin önemini ölçmek için Çorum ilinde bulunan 5 katılım bankası yatırımcısına anket çalışması yapılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma verileri SPSS programı ile analiz edilmiştir.

Katılım bankası müşterilerinin bu bankaların faizsiz bankacılık anlamına geldiğini bildikleri ve yapılan anket sonucunda yatırımcıların %77'lik bir kısmın bu bankaların İslami şartlara uygun olduğunu düşünmektedir. Ayrıca yatırımcıların %85'i katılım bankacılığını inançlarından dolayı tercih ettiğini belirtmiştir. Konvansiyonel yani faizli esasa göre çalışan banka ile Katılım Bankaları arasında tercih etmek zorunda kaldıkları takdirde tercihlerini İslami şartların uygunluğu nedeniyle bu bankaları seçmektedir.

Katılım bankalarında kredi kullanımında nakit paranın yer almaması, kredi kullanımında faizin olmaması ve ürün ve hizmet çeşitliliğinin diğer konvansiyonel bankalara göre daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu bankalarda kârla beraber zarar etme ihtimali olmasına rağmen yatırımcılar tasarruflarını bu bankalarda değerlendirmektedir. Yatırımcıların

%85’lik bir kısmı diğer bankacılık işlemlerini de yani kredi kartı, havale vb. işlemleri de bu bankalarda gerçekleştirmektedir. Tasarruf sahipleri yatırım yaparken o ildeki katılım bankalarını bilmekte ve kendilerine uygun olan bankayı seçmektedir. Bu bankaları seçerken ev ve iş yerine yakınlık faktörü gözetenmediği ve ayrıca katılım bankalarına rahat erişe bilirlilik yönünden diğer bankalardan bir farkı bulunmadığı sonucuna varılmaktadır.

Çoğu yatırımcı katılım bankalarını güvenilir arkadaş ya da çevrenin tavsiyesiyle keşfetmektedir. Katılım bankası tercihinde yatırımcılar diğer bankalara göre bu bankaları daha güvenilir bulmaktadır. Ayrıca daha cazip kredi ve ödeme imkânlarının olması, işlem maliyetlerinin daha düşük olması ve diğer bankalara oranla daha fazla kazanç sağlaması bu bankaları seçmelerine neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALBARAKA.(2018), ‘Albaraka Türk Katılım Bankası A.S. Faaliyet Raporu’, erişim tarihi: 05 Ocak 2018. <https://www.albaraka.com.tr/albarakayi-taniyin.aspx>,
- AKTEPE, İ. E. (2002). *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*. İstanbul: Bilge Yayınları.
- EMEÇ, Ö. (2014). Katılım Bankacılığının Tarihi ve Geleceği. *İşletme Şehir Üniversitesi İşletme Enstitüsü İşletme Tezsiz Yüksek Lisans Programı Bitirme Projesi* .
- ERDAŞ, M. L. (2015, Kasım 21-23). Katılım Bankalarının Kâr Dağıtım Metodları ve Bankacılık Sektöründeki Yapısal Analizi. *Sakarya Üniversitesi Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Kongresi*, 4(4), 82-97.
- KAYA, F. (2012). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- KAYA, Ö. (2010). Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Türk Bankacılık Ssitemi İçerisindeki Etkinliğinin Araştırılması. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- KUVEYT TÜRK. (2018), ‘Kuveyt Türk Katılım Bankası A.S. Faaliyet Raporu’, erişim tarihi: 05 Ocak 2018. <https://www.kuveytturk.com.tr/arama?keyword=faaliyet%20raporu>
- ÖZGÜR, E. (2007). Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*.

- SARI, B. (2010, Ocak). Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Sektöründe Müşteri Memnuniyeti ve Banka Tercihleri Üzerine Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Uluslararası İşletme Yüksek Lisans Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- SÜMER, F., & ONAN, F. (2015). Dünya'da Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 296-308.
- ŞAHİN, E. (2007). Türkiye'de Düünden Bugüne Katılım Bankaları. *Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Türkiye Finans. (2018), 'Türkiye Finans Katılım Bankası A.S. Faaliyet Raporu', erişim tarihi: 06 Ocak 2018. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakkimizda/turkiye-finansi-taniyin/Sayfalar/turkiye-finansi-taniyin.aspx>.
- Vakıf Katılım. (2018), 'Vakıf Katılım Bankası A.S. Faaliyet Raporu', erişim tarihi: 06 Ocak 2018. <https://www.vakifkatilim.com.tr/tr/yatirimciiliskileri/Documents/faaliyet-raporu2016.pdf>,
- Ziraat Katılım. (2018), 'Ziraat Katılım Bankası A.S. Faaliyet Raporu', erişim tarihi: 06 Ocak 2018. http://www.ziraatkatilim.com.tr/2016_Yili_Faaliyet_Raporu/pdf/tr-ziraat.pdf

TÜRKİYE'YE GELEN ÇİNLİ TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Salim İBİŞ¹
Orhan BATMAN²

Atıf/©: İbiş, Salim ve Batman, Orhan (2018). Türkiye'ye Gelen Çinli Turistlerin Seyahat Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 455-476

Özet: Çin, son yıllarda ekonomik olarak hızla gelişen ve dünyaya açılan bir ülke konumundadır. Çin, uluslararası turizm pazarında da hızlı büyüme gösteren bir ülke olarak 2016 yılında en çok turizm harcaması yapan ülke konumuna gelmiştir. Çin turizm pazarı dünya genelinde ilgi çekmeye başlamıştır. Pek çok ülke bu pazardan pay alma çabası içerisine girmiştir. Ancak Türkiye'ye gelen Çinli turist sayıları uluslararası seyahat eden turist sayısı ile kıyaslandığında oldukça düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Alternatif turizm pazarlarına ihtiyaç duyan Türkiye'nin bu pazardan daha fazla pay alması gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünceden yola çıkılarak çalışmada Çin turizm pazarının incelenmesi ve Çinli turistlerin seyahat motivasyonlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda İstanbul'u ziyaret eden 131 Çinli turist üzerine anket tekniği ile veriler toplanmış, frekans analizi, farklılık testleri, açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda çekici motivasyonların, doğal ve kültürel olanaklar, etkinlikler, kalite ve güven, alışveriş olanakları, fiyat ve uygunluk olmak üzere 5 boyuttan oluştuğu, bu boyutların bazı demografik özelliklere göre farklılıklar gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Çin Turizm Pazarı, Seyahat Motivasyonu

Makale Geliş Tarihi: 25.10.2017/ Makale Kabul Tarihi: 31.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, e-posta: sibis@gelisim.edu.tr

² Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, e-posta: obatman@sakarya.edu.tr

*Bu çalışma "Asya Pasifik Turizm Pazarının Türkiye Açısından Analizi" konulu doktora tezinden türetilmiştir.

ORCID: 0000-0001-7186-7064

A Study on the Travel Motivations of Chinese Tourist Who Came To Turkey

Citation/©: İbiş, Salim ve Batman, Orhan (2018). A Study on the Travel Motivations of Chinese Tourist Who Came To Turkey, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 455-476

Abstract: China is a country that has developed rapidly in recent years and opened to the World. As a country that has grown rapidly in the international tourism market, China has become the country with the highest tourism expenditure in 2016. China's tourism market has begun to attract worldwide attention. Many countries have struggled to gain share from this market. However, the number of Chinese tourists coming to Turkey seems to be quite low compared to the number of international traveling tourists. It is thought that Turkey, which needs alternative tourism markets, needs to get more share from this market. In this way, it is aimed to examine the Chinese tourism market and determine the travel motivation of Chinese tourists. For this purpose, survey data and data were collected on 131 Chinese tourists who visited İstanbul, frequency analysis, difference tests, descriptive factor analysis. As a result of the research, attractive motivations consist of 5 dimensions including natural and cultural opportunities, activities, quality and trust, shopping facilities, price and convenience, and these dimensions show differences according to some demographic characteristics

Keywords: Tourism, China Tourism Market, Travel Motivations.

I. GİRİŞ

Asya Pasifik bölgesinin en dikkat çekici ülkelerden birisi olan Çin, tüm dünya ülkelerinin ilgiyle izledikleri ve sıkça hakkında konuştukları bir ülke konumundadır (Şimşek, 2006). Çin, uluslararası seyahatlere katılım bakımından dünyanın en aktif ve hızlı büyüyen pazarı ve küresel turizm endüstrisinin itici gücü konumunda bir ülke olarak görülmektedir. 2015 yılı resmi rakamlarına göre ülke nüfusu 1.37 milyara ulaşan Çin'in bu oranı dünya nüfusunun % 19'una karşılık gelmektedir. Çin dünya yüzölçümünün % 7'sine sahip toprak genişliğine sahip bir ülkedir. Ülke, coğrafi konumu, geniş pazar olanakları ve ekonomik kalkınma çekiciliği ile Asya Pasifik bölgesinde ağırlığını hissettirmektedir.

Çin son yıllarda uluslararası turizmde kaynak pazar olarak en hızlı büyüme gösteren ülke olmuş, 2012 yılından bu yana uluslararası turizmde en çok harcama yapan ülke konumuna gelmiştir. Artan harcanabilir gelir, para

biriminin değer kazanması ve seyahat kısıtlarının azalması gibi pek çok etken neticesinde son yirmi yılda Çin pazarı katlanarak büyümektedir.

Hızla gelişen Çin turizm pazarı uluslararası turizm pazarında önemli rol oynamaya başlaması ile birlikte tüm dünya ülkelerinin ilgisini çekmeye başlamıştır. Ancak yeni açılan bu pazar hakkında çok az şey bilinmektedir (Chow ve Murphy, 2007). Pazarlamada herhangi ürün veya hizmet satışında ilk adım müşteri ihtiyaç ve tercihlerini bilmektir. Bu nedenle bu pazarın istek ve beklentilerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Farklı kültürel yapısından dolayı, Çinli turistlerin davranışları, ürün ve hizmet tercihleri de farklılık gösterebilmektedir. Bu pazardan daha fazla pay alabilmek için batı ülkeleri ve destinasyonları hakkında bilgi sağlamak ve potansiyel turistler için elverişli ürün ve hizmetler sunmak gerekmektedir.

2015 yılında uluslararası seyahat eden Çinli turist sayısına bakıldığında 116 milyon kişiye ulaştığı ancak Türkiye'ye gelen Çinli turist sayısının yalnızca 313 bin olduğu görülmektedir (worldbank.org, 2017; yigm.kulturturizm.gov.tr, 2017). 2016 yılında bu sayı azalma göstermiş ve 167 bine kadar düşmüştür (yigm.kulturturizm.gov.tr, 2017). Türkiye'nin bu pazardan daha fazla pay alması gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle öncelik turist profilinin belirlenerek uygun pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı Çin turizm pazarını incelemek, Türkiye'ye gelen Çinli turistlerin profilini ve seyahat motivasyonlarını belirlemektir. Türkiye için alternatif bir turizm pazarı konumunda olduğu düşünülen Çin pazarına yönelik çalışmaların oldukça sınırlı olması ve Çin turizm pazarının son yıllarda hızla büyüyor olması araştırmayı önemli kılmaktadır. Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde Çin turizm pazarı hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye-Çin ilişkilerine değinilmiştir. Dördüncü bölümde seyahat motivasyonu kavramı, beşinci bölümde çalışmanın metodolojisi açıklanmıştır. Altıncı bölümde ise yapılan saha araştırması sonrası elde edilen veriler ve yapılan analizler yer almıştır. Çalışmanın yedinci bölümünde sonuç kısmına yer verilmiştir.

II. ÇİN TURİZM PAZARI

Çin, hızla büyüyen ekonomisi ile birlikte küresel alanda giderek yükselen siyasi profili dünya çapında hem bir fırsatlar ülkesi hem de önemli bir tehdit

olarak görülmektedir. Çin'in ekonomik olarak büyümeye başlaması Mao'nun ölümünden sonra 1978 yılında Deng Xiaoping liderliğinde uygulanmaya başlanan dışa açılım politikası ile başlamıştır. Çin ekonomisi alınan önlemler ve veriler teşvikler ile 2000 yılından sonra ortalama % 9-10 civarında büyüme oranlarını yakalamıştır (Deniz, 2014). Yaşanan ekonomik gelişmeler ile birlikte Çinli vatandaşların artan alım gücü sonucu önemsenecek düzeyde bir tüketici kitlesinin varlığından söz etmek ve bu tüketici kitlesinin pek çok sektörde önemli pazar fırsatları sunduğunu düşünmek mümkündür.

Çin, köklü bir geçmişe, zengin kültür ve medeniyete sahip bir ülkedir. Tarih boyunca kendi içine kapanık dışarıya fazla ilgi duymaksızın yaşamış olan Çin, son yıllarda bu durumdan farklı olarak güçlü dünya devleti olma yarışına girmiştir. Ekonomik açıdan son otuz yılda tarihte benzeri görülmemiş hızlı büyüme göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Dünya bankası verilerine göre Çin 1978'den bu yana 10 kat büyümüştür. Çin 2010 yılında % 10,3 büyüme ile dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir. Aynı zamanda kişi başına düşen milli gelir 5 yılda 3 kat artarak 4 bin dolar üzerine çıkmıştır (Kafkasyalı, 2012: 107-109).

Çin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ile birlikte ekonomisi dünyaya açılmış ve dünyanın birçok yerinde siyasi ve ekonomik bir güç olma yolunda diplomatik adımlar atmıştır (Özdaşlı, 2015: 584). ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü olan Çin, Asya Pasifik bölgesinin de baş aktörü konumundadır. Dünyanın yükselen gücü olan Çin'in nihai hedefi küresel güç olmaktır. Çin, 2009 yılında Almanya'yı geçerek dünyanın en büyük ihracatçısı olmayı başarmış ve 2014 yılında da ABD'yi geçerek en fazla doğrudan yatırım alan ülke olmuştur. Çin'in gösterdiği ekonomik performans sonucu bölgesel ve küresel bir güç haline gelmiştir (Ataçay, 2016).

Çinli turistler yurt dışı seyahatlerinde kişi başı ortalama olarak yaptıkları harcama tutarı 3 bin \$ dolaylarında olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı Çin dünyada en fazla seyahat harcaması yapan ülkeler sıralamasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu pazarın önemi konusunda önemli bir göstergedir.

Çin uluslararası seyahatlere yönelik öncelikle Güneydoğu Asya ülkelerine açılmıştır. 1988 yılında Tayland başta olmak üzere Hong Kong ve Makao Çinli turistlerin seyahat ettikleri önemli destinasyonlar olmuştur. 1990 yılı sonrasında Singapur, Malezya, Filipinler, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda Çinli turistlerin ziyaret etmeye başladıkları önemli destinasyonlar haline gelmiştir. 1993 yılında uluslararası seyahat eden Çinli sayısı 3.74

milyon iken 2011 yılında bu rakam 70.3 milyona ulaşmıştır (Tang ve Sriboonchitta, 2013: 226).

Çin turizm endüstrisi Avrupa'daki durumun tersine çok genç bir endüstri konumundadır. 1986-1990 yılları arasında ekonomik ve sosyal kalkınma ile birlikte turizm kendini göstermeye başlamış 1990'lı yıllara kadar hızlı bir büyüme trendi içine girmiştir. Bunun nedeni Çin vatandaşlarının kişi başı düşen gelir ile birlikte boş zamanın artması ve ekonomik olarak büyüme göstermesi olabilir. Çin Hükümetinin turizmi kolaylaştırmak adına bir dizi önlemler alması ile birlikte turizmdeki hızlı büyüme 1997 yılından sonra başlamıştır. Çin 2010 yılında uluslararası turizm harcamalarında % 25.6'lık bir büyüme göstererek Birleşik Krallıkları geride bırakmıştır. Çin son on yılın en hızlı büyümesini göstermiş 2000 yılından 2010 yılına kadar turizm harcamaları yaklaşık dört kat artmıştır. Bu yıllarda Hong Kong ve Makao'dan sonra Çinli turistlerin en çok tercih ettikleri destinasyonlar Japonya, Kore, Tayvan, Vietnam, ABD, Tayland, Singapur ve Rusya olmuştur. Dolayısıyla Çinli turistlerin çoğunluğu coğrafi ve kültürel açıdan kendilerine yakın olan çoğunlukla Asya ülkelerini tercih ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda uzun mesafeli seyahatler artış göstermiştir. 2010 yılında 2.34 milyon Çinli turist Avrupa'yı ziyaret etmiş ve Çinliler için en popüler destinasyonlar Rusya, Fransa ve Almanya olmuştur (Andreu, Claver ve Quer, 2013).

Çin, uluslararası seyahatler bakımından büyük pazar kaynağı haline gelmektedir. Turizm hareketleri konusunda küresel lider olan Çin, 2014 yılında uluslararası seyahat harcamaları noktasında ABD'yi geçtiği tahmin edilmektedir. 2015 yılında Çin'den Asya Pasifik Bölgesine giden turistlerin 110 milyon olması beklenmekte ve önümüzdeki üç yıl içinde % 25 artış ile 182 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Çin, ABD, İngiltere, Fransa, Kanada ve benzeri pek çok ülke için önemli bir turist kaynağıdır. Geçmişte hem kişi başı gelirin düşük olması hem de çeşitli seyahat kısıtlarının bulunması nedeni ile gerçekleştirilemeyen seyahatler bu kısıtların ortadan kalkması ile uzun mesafeli seyahatlere de talep artmaya başlamıştır. Bununla birlikte Çin devlet politikalarının değişmesi, Çin nüfusunda orta sınıfın gelir durumundaki artış Çinli vatandaşların uzun mesafeli seyahat eğilimlerini de artırmaktadır. 2003 yılından 2013 yılına kadar 21 milyon Çinli vatandaşın yıllık gelir seviyesi 35.000 \$ üzerine çıkmıştır. 2023 yılına kadar bu rakamın 61 milyon seviyelerine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Kısa mesafeli seyahatlere katılma eğilimi olan yıllık 20.000 \$ - 35.000 \$ arasında kazanç elde eden Çinli vatandaş sayısının 2023 yılında 92.6 milyon olması beklenmektedir. Uzun

mesafeli seyahatlere katılma eğilimi gösteren ve yıllık 35.000 \$ ile 70.000 \$ arasında gelir elde eden Çinli vatandaşların sayısı ise 63 milyona ulaşması beklenmektedir. En önemlisi yıllık 70.000 \$ ile 150.000 \$ kazanç sağlayan ve uluslararası seyahatlerde lüks ve konfor arayan, uzun mesafeli gezilerde daha fazla harcama yapan kesimin 2023 yılında 21.3 milyon kişi olacağı tahmin edilmektedir (Navarro, 2016: 138-139).

Tablo 1. En Fazla Turizm Harcaması Yapan Ülkeler (Milyar \$)

Ülke	2014	2015
Çin	234,7	292,2
ABD	105,5	112,9
Almanya	93,3	77,5
İngiltere	62,6	63,3
Fransa	48,7	38,4
Rusya	50,4	34,9
Kanada	33,8	29,4
G. Kore	23,2	25,0
İtalya	28,8	24,4
Avustralya	26,4	23,5

Kaynak: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>

Tablo 1’de uluslararası turizm harcamaları bakımından öne çıkan ilk on ülke ve son iki yıla ait turizm harcaması rakamları verilmektedir. Dünya genelinde en fazla turizm harcaması yapan ülkeler sıralamasına bakıldığında Çin’in ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere 2006 yılından itibaren son on yılın Çin’den uluslararası seyahat sayıları ve uluslararası turizm harcamaları yer almaktadır. Çin uluslararası seyahat pazarının sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir. 1993 yılında 3.74 milyon olan turist sayısı 2000 yılında 10 milyonun üzerine çıkmıştır. 2002 yılında bu rakam 16,6 milyona ulaşmıştır. 1993 yılından 2002 yılına kadar yıllık ortalama %20 büyüme göstermiştir. 2014 yılında uluslararası seyahat eden kişi sayısının 100 milyonun üzerine, uluslararası turizm harcamalarının ise 230 milyar doların üzerine çıktığı görülmektedir. 2015 yılında ise turist sayısı 116 milyon, turizm harcaması 292 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Çin'in Uluslararası Turist Sayısı ve Turizm Harcaması

Yıl	Uluslararası Turist Sayısı	Uluslararası Turizm Harcaması (Milyar \$)
2006	34.524.000	24,3
2007	40.954.000	29,7
2008	45.844.000	36,1
2009	47.656.000	43,7
2010	57.386.000	54,8
2011	70.250.000	72,5
2012	83.183.000	101,9
2013	98.185.000	128,5
2014	107.276.000	234,6
2015	116.886.000	292,2

Kaynak: Dünya Bankası

III. TÜRKİYE ÇİN İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin tarihi ipek yolunda kadar uzanmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler 4 Ağustos 1971 tarihinde tesis edilen ikili diplomatik ilişkiler, Türkiye ve Çin arasındaki diyalogun temelini oluşturmaktadır (Çiviler, 2003: 5). Ancak 1970'ler boyunca temelde ideolojik farklılıklar ve farklı ekonomik politikalar izlenmesi nedeni ile iki ülke arasındaki ilişkiler yeterince gelişmemiştir. 1980'ler sonrasında hem Çin'in reform dönemine girmesi, hem de Türkiye'nin dışa açılma politikası benimsemesi sonucu iki ülke arasındaki ilişkilerde yakınlaşma başlamıştır. 2010 yılında Türkiye ile Çin arasında "Stratejik İşbirliği İlişkisi Kurulmasına ve Geliştirilmesine İlişkin Ortak Bildirge" karşılıklı olarak kabul edilmiş, 2020 yılı için 100 milyar dolar ticaret hacmi hedefleri konmuştur (Ataçay, 2016). İki ülke arasında 2010 yılında Şanghay Expo 2010 fuarında Kültür Bakanları'nın karşılıklı görüşmeleri sonucunda 2012 yılı Türkiye'de Çin Kültür Yılı, 2013 yılı da Çin'de Türk Kültür Yılı olarak kutlanılmasına karar verilmiş (Çolakoğlu, 2012), böylelikle iki ülke arasındaki turizm hareketliliğinin de artırılması amaçlanmıştır.

Tablo 3'te 2006 yılından 2016 yılına kadar Türkiye'ye gelen Çinli turist sayıları verilmiştir. 2015 yılına kadar sürekli bir artış görülürken 2016 yılında bir azalma olduğu görülmektedir. Yine uluslararası seyahatlere katılan Çinli sayısına bakıldığında Türkiye'ye gelen Çinli turist sayısının oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Türkiye'ye Gelen Çinli Turist Sayısı

Yıl	Türkiye'ye Gelen Çinli Turist Sayısı
2006	53.194
2007	63.884
2008	61.882
2009	69.336
2010	77.142
2011	96.701
2012	114.582
2013	138.876
2014	199.746
2015	313.704
2016	167.570

Kaynak: TÜİK, 2017.

IV. SEYAHAT MOTİVASYONU

Seyahat motivasyonu, kişinin bir turistik faaliyete katılmasına neden olan bir takım ihtiyaçları ifade eder (Pizam, Neumann ve Reichel, 1979). Her motivasyonda olduğu gibi seyahat motivasyonu da bir ihtiyaçtan doğmaktadır (Hacıoğlu, 2005: 23) ve insanların çok farklı nedenlerden, farklı motivasyonlardan dolayı seyahat ettikleri bilinmektedir. Zamanla insanları seyahat için harekete geçiren bu motivasyonların, gücün ne olduğu ne tür ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıktığı ve onları nelerin motive ettiği sorgulanmaya başlamıştır.

Turizm pazarlaması alanında çalışan araştırmacıların pek çoğunun seyahat motivasyonları konusunda cevap aradıkları önemli sorulardan bir tanesi “*Turist neden seyahat eder*” sorusu olmuştur (Cohen, 1972; Jang ve Cai, 2002: Gnoth 1997: 286; Crompton, 1979; Dann, 1981; Oh, vd., 1995). Seyahat motivasyonları turistlerin destinasyon seçimini de açıklamada önemli bir unsurdur (Baloglu ve Uysal, 1996). Seyahat motivasyonları ile ilgili literatür incelendiğinde konu ile ilgili farklı teori ve modellerden bahsedildiği görülmektedir. Bunlardan yaygın olarak kabul gören (push) itici ve (pull) çekici motivasyon teorisi (Crompton, 1979; Chon, 1989; Uysal vd., 2008; Uysal ve Hagan, 1993; Kleneosky, 2002). Bu teoriye göre insanlar farklı itme ve çekme motivasyon değişkenlerine göre seyahat ederler ve seyahat

edecekleri destinasyonu buna göre seçerler. Seyahat motivasyonları temel olarak bir kişiyi evinden ayrılıp seyahate iten ve bireyin belirli bir yeri tercih etmesinde çeken olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır.

Çekici faktörler ise daha çok gidilecek destinasyona ilişkin özellikleri (Crompton, 1979), çekim yerinin sahip olduğu etmenleri ifade etmektedir. Çekim yeri çekicilikleri, çekim yerinde yaşayan arkadaşlar ve akrabalar, doğal varlıklar, kültürel çekicilikler, çekim yerinde sunulan çeşitli etkinlikler, sportif aktiviteler, uygun fiyata uçak bileti gibi destinasyona ait özellikler ve çekici unsurlar olabilmektedir (Kelenosky, 2002: 385). Tarihi kültürel yerler, doğal güzellikler, flora ve fauna çeşitliliği, sosyo-kültürel yapı, kentsel mimari yapı, konaklama ve ulaşım olanakları, dini ya da etnik yapı, yerel halkın yaşam tarzı vb. unsurlar çekicilik faktörlerini oluşturmakta ve turistlerin satın alma karar süreçleri üzerinde etkili olabilmektedir (Demir, 2010: 1042).

V. METODOLOJİ

Araştırmanın temel amacı Çinli turistlerin profilini ve seyahat motivasyonlarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda; Yoon ve Uysal (2005), Jang ve Cai (2002), Baloğlu ve Uysal (1996) çalışmalarından faydalanılarak hazırlanan ölçek ile 2016 yılında İstanbul'u ziyaret eden Çinli turistlerden veriler toplanmıştır. Araştırmanın genel evrenini Çin'den gelen turistler, uygulama evrenini ise 2016 yılında İstanbul'a gelen Çinli turistler oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme tekniği ile elde edilen verilere öncelikle frekans analizi yapılmış, ardından açıklayıcı faktör analizi ve farklılık analizi olarak t-testi ve ANOVA testleri uygulanmıştır.

VI. BULGULAR

Katılımcılara ilişkin demografik özellikler tablo 4'te verilmiştir. Buna göre katılımcıların %56'sı kadın, % 43'ü erkeklerden oluşmaktadır. Çoğunluğu özel sektör çalışanıdır % 67. Yaş grupları bakımından çoğunluğu 36 ve üzeri yaş grubu oluşturmaktadır. Katılımcıların % 51'i bekar, % 67'si çocuk sahibi değildir. Büyük çoğunluğunun seyahatlerini seyahat acentaları aracılığı ile organize ettikleri görülmektedir (% 82). % 35'inin lisans ve % 27'sinin ön lisans mezunu oldukları görülmektedir. Bük çoğunluğu (% 74) 1000 USD ve üzeri gelir elde etmektedir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER							
		n	%			n	%
Cinsiyet	Erkek	57	43,5	Medeni Durum	Evli	64	48,9
	Kadın	74	56,5		Bekâr	67	51,1
Meslek	Kamu	40	30,5	Seyahati Organize Şekli	Seyahat Ac. ile	108	82,4
	Özel	89	67,9		Bireysel	23	17,6
	Belirtilmemiş	2	1,5		Belirtilmemiş	-	-
Yaş	18'den küçük	18	13,7	Eğitim Durumu	İlköğretim	2	1,5
	18-25	19	14,5		Lise	37	28,2
	26-30	21	16,0		Önlisans	36	27,5
	31-35	23	17,6		Lisans	47	35,9
	36 ve üzeri	50	38,2		Lisansüstü	9	6,9
Çocuk Sayısı	Çocuk Yok	89	67,9	Gelir Durumu	0-1000 \$	33	25,2
	1 Çocuk	23	17,6		1001-2000 \$	62	47,3
	2 Çocuk	18	13,7		2001-3000 \$	27	20,6
	3 ve daha fazla çocuk	1	0,8		3001-4000 \$	1	0,8
					4001 \$ ve üzeri	8	6,1

İstanbul'u ziyaret eden Çinli turistlere İstanbul'da konakladıkları otel türü ve konaklama süreleri sorulmuştur. Katılımcıların cevaplarına bakıldığında büyük bir bölümünün (% 71) 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde konakladıkları görülmektedir. Konaklama sürelerin incelendiğinde en fazla 2 gece (% 32) konakladıkları anlaşılmaktadır. Ancak 5 gece ve üzeri konaklayanların oranı da (% 27) yüksek sayılabilecek bir orandır.

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Konaklama Bilgileri

İstanbul'da Konakladığınız Otel Türü		n	%	Konaklama Süresi		n	%
	1-2-3 Yıldızlı otel	15	11,5		1 Gece	4	3,1
4-5 Yıldızlı otel	94	71,8	2 Gece	42	32,1		
Tatil köyü	4	3,1	3 Gece	35	26,7		
Butik otel	3	2,3	4 Gece	14	10,7		
Apartment / Daire	13	9,9	5 Gece ve üzeri	36	27,5		
Pansiyon	2	1,5					

Ankete katılan Çinli turistlere seyahatlerine ilişkin bazı temel sorular sorulmuştur. Buna göre çoğunluğu (% 48) seyahate ailesi ile birlikte çıktığı anlaşılmaktadır. İstanbul'u kaçınıcı kez ziyaret ettikleri sorusuna ise katılımcıların % 95'i ilk ziyaretim cevabı vermiştir. Yine katılımcıların büyük bir bölümü (% 78) seyahatlerini bir aydan daha uzun süre önceden planladığı anlaşılmaktadır. Bu seyahatlerindeki harcama tutarlarına bakıldığında ise katılımcıların % 55'i bin doların üzerinde harcama yaptıkları görülmektedir. Bu rakam Türkiye ortalamasının üzerinde bir rakamdır. Bu da Çinli turistlerin harcama düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Katılımcılara İlişkin Seyahat Bilgileri

		n	%			n	%
Seyahate Kim ile Birlikte Çıktınız	Yalnız	9	6,9	Seyahati Ne Zaman Planladınız	1-30 Gün önce	28	21,4
	Eşimle	21	16,0		1-2 Ay önce	43	32,8
	Ailemle	63	48,1		3-5 Ay önce	55	42,0
	Arkadaşlarımla	37	28,2		6 Ay – 1 Yıl önce	5	3,8
	Diğer	1	0,8	Bu Seyahatte Harcama Tutarınız	0-1000 \$	59	45,0
İstanbul'u Kaçınıcı Ziyaretiniz	İlk ziyaret	125	95,4		1001-2000 \$	53	40,5
	İkinci ziyaret	6	4,6		2001-3000 \$	14	10,7
	3 ve daha fazla	-	-		3001 \$ ve üzeri	5	3,8

Çinli turistlere Türkiye seyahatlerinde hangi havayolunu tercih ettikleri sorulmuştur. Katılımcıların % 60'ı Türk Havayollarını tercih ettiği görülmektedir. Diğer öne çıkan iki havayolu ise Emirates ve Aeroflot havayolları olmuştur.

Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Seyahat Ettikleri Havayolu

Havayolu	n	%
Türk Havayolları	79	60,3
Emirates	12	9,2
Aeroflot	9	6,9
Diğer	31	23,7
Toplam	131	100

Çinli turistlere Türkiye'de hangi destinasyonları ziyaret ettikleri sorulmuştur. Farklı destinasyonları ziyaret etmiş olan Çinli turist sayıları tablo 8'de verilmiştir. Burada öne çıkan Kapadokya destinasyonu olmuştur. Katılımcıların tamamına yakını Kapadokya'yı ziyaret etmiş oldukları görülmektedir. Öne çıkan diğer iki destinasyon ise Bursa ve Safranbolu olmuştur. Bu da Çinli turistlerin Türkiye'yi daha çok tarihi ve kültürel amaçlı ziyaret ettiklerini göstermektedir.

Tablo 8. Farklı Destinasyonları Ziyaret Eden Kişi Sayısı

Destinasyon	Kişi Sayısı
Kapadokya	121
Bursa	83
Safranbolu	62
İzmir	56
Bolu	48
Ankara	42
Konya	30
Antalya	18
Pamukkale	14
Çanakkale	2

Araştırmaya katılan Çinli turistlere İstanbul'a gelmeden önce ve İstanbul'a geldikten sonraki İstanbul algısı sorulmuştur. Katılımcılardan İstanbul'a gelmeden önce 9'u olumsuz, 84 si kararsız ve 35'i olumlu cevap verirken İstanbul'a geldikten sonra olumsuz algının olmadığı kararsızların 11'e düştüğü ve olumluların 120'ye çıktığı görülmektedir. Bu da İstanbul'u ilk defa ziyaret etmiş olan turistlerin tekrar gelme niyetlerinin olumlu olabileceğini ve İstanbul hakkında yakınlarına olumlu şeyler söyleme eğiliminde olabileceklerini göstermektedir.

Tablo 9. Katılımcıların İstanbul Algısı

İstanbul'a Gelmeden Önce			İstanbul'a Geldikten Sonra		
	n	%		n	%
Olumsuz	9	6,9	Olumsuz	-	-
Kararsız	87	66,4	Kararsız	11	8,4
Olumlu	35	26,7	Olumlu	120	91,6

Benzer şekilde katılımcılara Türkiye algısı sorulmuştur. Türkiye'ye gelmeden önce olumsuz 15, kararsız 84 ve olumlu 32 iken geldikten sonra olumsuzların olmadığı kararsızların 15'e düştüğü ve olumluların 116'ya yükseldiği görülmektedir. Bu da Çinli turistlerin Türkiye ziyaretlerinden memnun kaldıklarını göstermektedir.

Tablo 10. Katılımcıların Türkiye Algısı

Türkiye'ye Gelmeden Önce			Türkiye'ye Geldikten Sonra		
	n	%		n	%
Olumsuz	15	11,5	Olumsuz	-	-
Kararsız	84	64,1	Kararsız	15	11,5
Olumlu	32	24,4	Olumlu	116	88,5

İstanbul'u turistlerin gözünde çekici kılan pek çok önemli destinasyonlar bulunmaktadır. Çinli turistlere İstanbul'da ki bazı önemli destinasyonları

önem sırasına göre sıralamaları istenmiştir. Buna göre oluşan destinasyon önem sıralaması aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Tablo 11. Destinasyon Önem Sıralaması

Sıra	Destinasyon
1	Sultanahmet
2	Ayasofya
3	Topkapı Sarayı
4	Kapalı Çarşı
5	Yerebatan Sarnıcı
6	Galata Kulesi
7	Kız Kulesi
8	Dolmabahçe Sarayı
9	Pier Loti
10	Kiliseler
11	İstanbul Boğazı
12	Haliç

Araştırmaya katılan Çinli turistlere Türkiye'ye gelmeden önce ülke hakkında bilgi kaynakları sorulmuştur. Buna göre Çinli turistlerin en fazla başvurdukları bilgi kaynakları seyahat acenteleri, arkadaş çevresi, sosyal medya araçları ön plana çıktığı görülmektedir.

Tablo 12. Destinasyon Bilgi Kaynakları

Destinasyon Bilgi Kaynakları	f	%
TV Programları	28	21
Gazeteler	9	7
Seyahat Acenteleri	88	67
Önceki Deneyimler	15	11
Arkadaş Çevresi	69	53
Turist Broşürleri	16	12
Aile, eş, dost	31	24
Sosyal Medya	59	45
Web Siteleri	18	14
Turizm Fuarları	16	12
Seyahat Kitapları	6	5

Çinli turistlerin Türkiye'ye seyahatlerine etkili olan çekici seyahat motivasyonlarına ilişkin öncelikle açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Çekici seyahat motivasyonlarına ilişki 5 boyut belirlenmiştir. Açıklanan toplam varyans %68 olup birinci boyut için %30, ikinci boyut için %14, üçüncü boyut

için %8, dördüncü boyut için % 8 ve beşinci boyut için açıklanan varyans %7 olmuştur.

Çinli turistlerin en yüksek katılım gösterdikleri boyutları *doğal ve kültürel olanaklar* ile *kalite ve güven* boyutları olmuştur. Buna göre Çinli turistlerin Türkiye'yi tercih etmelerinde bu iki faktörün önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Açıklayıcı faktör analizinin ardından doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde dikkate alınması gereken bazı uyum değerleri söz konusudur. Bu uyum iyiliği değerlerinin hangi aralıklarda olması gerektiğine ilişkin bilgiler tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Açıklayıcı Faktör Analizi

<i>Çekici Faktörler (CF)</i>	Aritmetik Ortalama	Faktör Yüklü	Cr. Alpha
Faktör 1: Doğal ve Kültürel Olanaklar (DK)	4,234		0,722
CF_68 Arkeolojik yerler	4,236	0,768	
CF_65 Doğal manzaralar	4,335	0,769	
CF_67 Doğal park ve ormanlar	4,137	0,725	
CF_48 Tarihi yerleri gezmek	4,229	0,538	
Faktör 2: Etkinlikler (ET)	3,117		0,905
CF_45 Sportif faaliyetlere katılmak	3,068	0,920	
CF_46 Yerel festivallere katılmak	3,152	0,880	
CF_47 Kongre, toplantı etkinliklerine katılmak	3,129	0,848	
Faktör 3: Kalite ve Güven (KG)	4,068		0,726
CF_62 Standart hijyen ve temizlik koşulları	4,129	0,744	
CF_63 Kaliteli restoranların varlığı	4,183	0,721	
CF_64 Yerel yemekleri tatma olanakları	4,259	0,681	
CF_61 Güvenilir bir şehir olması	3,702	0,582	
Faktör 4: Alışveriş Olanakları (AO)	3,809		0,792
CF_49 Alışveriş merkezlerini ziyaret etmek	3,954	0,865	
CF_50 Alışveriş olanaklarının fazla olması	3,900	0,822	
CF_51 Marka ürünler satın almak	3,572	0,672	
Faktör 5: Fiyat ve Uygunluk (FU)	3,969		0,697
CF_58 Ulaşım olanaklarının kolaylığı	3,893	0,699	
CF_56 Konaklama tesislerinin türçe çeşitliliği	3,908	0,686	
CF_69 Turistik ürün fiyatlarının uygun olması	4,106	0,610	

Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi: Açıklanan Toplam Varyans: % 68,746; Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği: 0,774; Bartlett's Küresellik Testi: $p < 0,001$; Ki-Kare: 980,203; Sig. ,000; df:136; Cronbach's Alpha: 0,852

Katılımcıların çekici motivasyon faktörlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Çekici seyahat motivasyonları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 14. Çekici Faktörlerin Cinsiyete Göre Farklılık Analizi

Faktör Boyutları	Cinsiyet	Sayı	A.O.	S.S.	t Değeri	Sig.
Çekici Faktörler						
Doğal ve Kültürel Olanaklar	Kadın	74	4,165	0,791	-1,273	0,250
	Erkek	57	4,324	0,582		
Etkinlikler	Kadın	74	3,112	1,192	-0,049	0,961
	Erkek	57	3,122	1,177		
Kalite ve Güven	Kadın	74	4,084	0,833	0,248	0,804
	Erkek	57	4,048	0,818		
Alışveriş Olanakları	Kadın	74	3,770	1,037	-0,459	0,647
	Erkek	57	3,859	1,188		
Fiyat ve Uygunluk	Kadın	74	3,941	0,917	-0,409	0,683
	Erkek	57	4,005	0,860		

* $p<0,05$ anlamlı

Çinli turistlerin çekici seyahat motivasyonlarının medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile yapılan t-testi sonuçlarına göre yalnızca doğal ve kültürel olanaklar boyutunda anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Aritmetik ortalamalarına bakıldığında bekârların ortalaması daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 15. Çekici Faktörlerin Medeni Duruma Göre Farklılık Analizi

Faktör Boyutları	Cinsiyet	Sayı	A.O.	S.S.	t Değeri	Sig.
Çekici Faktörler						
Doğal ve Kültürel Olanaklar	Bekâr	67	4,373	0,651	2,320	0,022*
	Evli	64	4,089	0,744		
Etkinlikler	Bekâr	67	3,238	1,161	1,209	0,229
	Evli	64	2,989	1,198		
Kalite ve Güven	Bekâr	67	4,16	0,650	0,826	0,415
	Evli	64	4,007	0,974		
Alışveriş Olanakları	Bekâr	67	3,860	0,971	0,546	0,588
	Evli	64	3,755	1,230		
Fiyat ve Uygunluk	Bekâr	67	4,019	0,729	0,662	0,513
	Evli	64	3,916	1,035		

* $p<0,05$ anlamlı

Katılımcıların konaklama süreleri bakımından etkinlikler, kalite ve güven, alışveriş olanakları, fiyat ve uygunluk boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla Tukey HSD testi yapılmıştır. Etkinlik boyutunda anlamlı farklılığın 5 gece konaklayanlar ile 2 ve 3 gece konaklayanlar arasında olduğu görülmüştür. Buradan çeşitli

etkinliklere katılma amacı ile seyahat eden kişilerin daha az konaklama yaptıkları anlaşılabilir. Kalite ve güven boyutunda anlamlı farklılık 4 gece konaklayanlar ile 2,3 ve 5 gece konaklayanlar arasında olduğu görülmüştür. Kalite ve güven motivasyonu öne çıkan bireylerin daha kısa konaklama yaptıkları anlaşılmaktadır. Alışveriş olanakları boyutunda anlamlı farklılık 5 gece konaklayanlar ile 2 ve 3 gece konaklayanlar arasındadır.

Tablo 16. Çekici Faktörlerin Konaklama Süresine Göre Farklılık Analizi

Faktör Boyutları	Konaklama Süresi	Sayı	A.O.	Std. Sapma	F	Sig.	Fark
Doğal ve Kültürel Olanaklar	a) 1 Gece	4	4,312	,473	1,070	0,374	-
	b) 2 Gece	42	4,381	,615			
	c) 3 Gece	35	4,250	,677			
	d) 4 Gece	14	3,982	,775			
	e) 5 Gece +	36	4,138	,824			
Etkinlik	a) 1 Gece	4	2,250	,957	3,777	0,006*	e<b,c (Tukey HSD)
	b) 2 Gece	42	3,388	1,101			
	c) 3 Gece	35	3,466	1,141			
	d) 4 Gece	14	2,928	1,262			
	e) 5 Gece +	36	2,629	1,129			
Kalite ve Güven	a) 1 Gece	4	4,125	,322	4,700	0,001*	d<b,e,c (Tukey HSD)
	b) 2 Gece	42	4,381	,571			
	c) 3 Gece	35	4,157	,669			
	d) 4 Gece	14	3,446	,797			
	e) 5 Gece +	36	3,854	1,062			
Alışveriş Olanakları	a) 1 Gece	4	3,250	,917	6,584	0,000*	e<b,c (Tukey HSD)
	b) 2 Gece	42	4,087	1,001			
	c) 3 Gece	35	4,209	,767			
	d) 4 Gece	14	3,904	,697			
	e) 5 Gece +	36	3,120	1,316			
Fiyat ve Uygunluk	a) 1 Gece	4	4,250	,419	3,951	0,005*	e<b,c (Tukey HSD)
	b) 2 Gece	42	4,190	,702			
	c) 3 Gece	35	4,171	,764			
	d) 4 Gece	14	3,904	,841			
	e) 5 Gece +	36	3,509	1,091			

*p<0,05 anlamlı

Ortalamaları incelendiğinde 5 gece konaklayanların 2 ve 3 gece konaklayanlara göre düşük olduğu görülmektedir. Bu durum alışveriş olanaklı seyahat edenlerin daha az konaklama tercih ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Son olarak fiyat ve uygunluk boyutunda yine anlamlı farklılık 5 gece konaklayanlar ile 2 ve 3 gece konaklayanlar arasında olmuştur. Benzer şekilde fiyat ve uygunluğa önem verenlerin konaklama süreleri daha kısa olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 17. Çekici Faktörlerin Eğitim Durumuna Göre Farklılık Analizi

Faktör Boyutları	Eğitim Durumu	Sayı	A.O.	Std. Sapma	F	Sig.	Fark
Doğal ve Kültürel Olanaklar	a) İlköğretim	2	3,250	1,060	2,488	0,047*	a<b,d,e
	b) Lise	37	4,425	,585			
	c) Ön lisans	36	4,201	,686			
	d) Lisans	47	4,101	,800			

	e) Lisansüstü	9	4,500	,414			(Tukey HSD)
Etkinlik	a) İlköğretim	2	2,666	,942	6,233	0,000*	e<b d,e<c
	b) Lise	37	3,342	1,169			
	c) Ön lisans	36	3,648	1,293			
	d) Lisans	47	2,773	1,110			
	e) Lisansüstü	9	1,963	,111			
							(Tukey HSD)
Kalite ve Güven	a) İlköğretim	2	4,000	,000	1,259	0,290	-
	b) Lise	37	4,283	,782			
	c) Ön lisans	36	4,083	,857			
	d) Lisans	47	3,957	,784			
	e) Lisansüstü	9	3,722	1,049			
Alışveriş Olanakları	a) İlköğretim	2	3,666	,471	3,786	0,006*	d<c
	b) Lise	37	3,973	1,086			
	c) Ön lisans	36	4,259	,847			
	d) Lisans	47	3,418	1,172			
	e) Lisansüstü	9	3,407	1,115			
							(Tukey HSD)
Fiyat ve Uygunluk	a) İlköğretim	2	3,833	,707	3,304	0,013*	e<b,c
	b) Lise	37	4,216	,721			
	c) Ön lisans	36	4,194	,714			
	d) Lisans	47	3,709	,946			
	e) Lisansüstü	9	3,444	1,364			
							(Tukey HSD)

*p<0,05 anlamlı

Çekici seyahat motivasyon faktörlerinin eğitim durumuna göre farklılıkları incelenmiştir. Dört boyutta anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür. Doğal ve kültürel olanaklar boyutunda anlamlı farklılık ilköğretim mezunları ile lise, lisans ve lisansüstü mezunları arasındadır. Ortalamalara bakıldığında ilköğretim mezunlarının ortalamaları eğitim durumu yüksek kişilere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Buradan ilköğretim mezunlarının diğer eğitim durumundaki katılımcılara göre doğal ve kültürel olanakları daha az önemsedikleri anlaşılabilir. Etkinlik boyutunda anlamlı farklılık lise ile lisansüstü eğitim durumları arasındadır. Lise mezunlarının lisansüstü mezunlarına göre daha çok etkinliklere katılma amaçlı seyahat ettikleri düşünülebilir. Bir diğeri ön lisans mezunları ile lisans ve lisansüstü mezunları arasındadır. Burada da ön lisans mezunlarının lisans ve lisansüstü mezunlara göre daha çok etkinlik amaçlı seyahat ettikleri anlaşılabilir. Alışveriş olanakları boyutunda anlamlı farklılık ön lisans ile lisans mezunları arasında görülmüştür. Ön lisans mezunları için alışveriş olanakları daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak fiyat ve uygunluk boyutunda anlamlı farklılığa bakıldığında lisansüstü mezunları ile lise ve ön lisans mezunları arasında görülmüştür. Buradan da lise ve ön lisans mezunlarının lisansüstü mezunlara göre fiyat ve uygunluğu daha fazla önemsedikleri anlaşılabilir.

VII. SONUÇ

Dünyada seyahat eden kişi sayısı 1950'lerde 25 milyon iken 2016 yılında 1 milyar 235 milyona ulaşmıştır. Turizm hareketlerinin büyük bir kısmı Avrupa kıtasında gerçekleşirken son yıllarda Asya Pasifik bölgesinde önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. UNWTO turizm barometreleri de dünyada turizm hareketlerinin Asya-Pasifik bölgesine kaydığına işaret etmektedir. Bölgenin en dikkat çekici ülkesi ise Çin'dir. Çin, hem uluslararası seyahatlere katılan kişi sayısı bakımından hem de uluslararası turizm harcamaları bakımından dikkat çeken bir ülke konumundadır. Çin'deki bu gelişmeler tüm dünyanın ilgisini çekmekte, pek çok ülke bu pazara yönelik derinlemesine araştırmalar yapmaktadır.

Çin'de artış gösteren uluslararası turizm talebine yönelik olarak pek çok ülkenin bu pazardan pay alma çabası içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Avrupa vatandaşlarına göre çeşitli noktalarda farklılık gösteren bu pazar hakkında uluslararası literatürde çok sayıda araştırmalar yapılmaya başlandığı görülmektedir. Türkiye'nin ise bu pazara yönelik derinlemesine araştırmaların oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye ile Çin arasında gerçekleşen ticaret rakamlarına bakıldığında ithalatın yüksek, ihracatın düşük olduğu ve bunun neticesinde denge rakamlarının hep negatif yönlü seyrettiği görülmektedir. Türkiye'nin Çin turizm pazarından daha fazla pay alması durumunda Türkiye ekonomisine doğrudan ve dolaylı önemli ekonomik katkılarının olacağı anlaşılmaktadır.

Yapılan bu araştırma Çinli turistlerin kültürel amaçlı seyahat ettiklerini göstermiştir. Zengin tarihi ve kültürel kaynaklara sahip Türkiye'nin bu pazardan yeterince pay alamadığı düşünülmektedir. Türkiye'nin turizm talep yapısı incelendiğinde Rusya ve çeşitli Avrupa ülkelerine bağımlı bir hal aldığı görülmektedir. Son derece duyarlı ve kırılgan bir yapısı olan turizmin, belli pazarlara bağımlı olması oldukça risklidir. Bu ülkeler ile yaşanabilecek muhtemel sorunların ve krizlerin turizm hareketlerine doğrudan yansımaları söz konusudur. Bu durum Türkiye turizminin alternatif turizm pazarlarına ihtiyacı olduğunun açık göstergesidir. Bu noktada Çin önemli bir alternatif turizm pazarı olduğu düşünülmektedir. Çinli turistlerin Türkiye seyahatleri çoğunlukla kültürel amaçlı olması, Türkiye turizminin çeşitlendirilmesi ve mevsimlere yayılması konusunda da önemli avantajlar sağlayacaktır.

Araştırma sonuçları İstanbul'u ziyaret eden Çinli turistlerin genellikle 4 ve 5 yıldızlı otelleri tercih ettiklerini ve büyük çoğunluğunun 3 gecedan fazla konakladığını göstermiştir. Yine araştırmaya katılan Çinli turistlerin genellikle ailecek seyahat ettikleri, seyahatlerini uzun süre önce planladıkları, çoğunun İstanbul'u ilk defa ziyaret ettikleri ve bu ziyaretlerinde katılımcıların yarıdan fazlası bin doların üzerinde harcama yaptığı görülmüştür. Bu rakam 2016 Türkiye ortalamasının (705\$) üzerindedir. Araştırmaya katılan Çinli turistlerin Türkiye'de tarihi ve kültürel açıdan öne çıkan destinasyonları tercih ettikleri, İstanbul'a ve Türkiye'ye gelemeden öncesi ile geldikten sonrası İstanbul ve Türkiye algılarının olumlu yönde değiştiği görülmüştür.

Çinli turistlerin Türkiye seyahatleri için çekici seyahat motivasyonlarına bakıldığında en fazla katılım gösterdikleri faktörler doğal ve kültürel olanaklar ile kalite ve güven olmuştur. Bu da Çinli turistlerin Türkiye seyahatlerinin temel motivasyonunu doğal ve kültürel kaynaklar ile kaliteli hizmet ve güven duygusunun oluşturduğu düşüncesini desteklemektedir.

Çalışma sonuçlarına göre bazı çıkarımlar yapmak önerilerde bulunmak mümkündür. Buna göre;

- Turistlerin geleneksel bilgi edinme kaynaklarını kullanmaları yansısı son yıllarda popüler olan sosyal medya araçlarını destinasyon tercihinde yaygın olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Bunun için Türkiye önemli destinasyonlarını sosyal medya araçları aracılığı ile tanıtmaya yönelik çabaların artırılması ve bunun için Çince dilini kullanmalıdır.
- Türkiye'de Çince bilen rehberlerin yetiştirilmesi konusunda teşvik ve destekler sağlanmalı turizm eğitimi veren kurumların müfredatlarında Çinceye yer verilmelidir.
- Çinin önde gelen tur operatörleri, seyahat acente yetkilileri, havayolu temsilcilerine Türkiye'nin kültürel destinasyonlarına ilişkin tanıtımlar yapılmalıdır.

Yapılan bu çalışmanın Çin turizm pazarı ve Çinli turist profiline yönelik temel bir çalışma olduğu söylenebilir. Çin turizm pazarı çok daha geniş örneklem üzerinde hem nicel hem de nitel yöntemlerle incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Çalışma ilgili literatüre katkı sağlamakla birlikte turizm otoritelerine, pazarlamacılara, yöneticilere ve sektör temsilcilerine fikir verecek niteliktedir. Çin turizm pazarı konusunda gelecekte yürütülecek çalışmalarda daha büyük örneklem üzerinde daha farklı destinasyonlarda nitel ve nicel araştırmaların yapılması önerilebilir. Son olarak 2018 yılı Çin'de

“Türkiye turizm yılı” ilan edilmiştir. Bu kapsamda iki ülke arasında turizm hareketlerinin artırılmasına yönelik çeşitli tanıtım faaliyetlerinin, etkinliklerin yapılması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- ANDREU, R., E. Claver ve D. Quer (2013). Chinese Outbound Tourism: New Challenges for European Tourism. *Englighthrening Tourism A Pathmaking Journal*, 44-58. Ankara.
- ATAÇAY, M. N. (2016). Türk-Çin İlişkileri: Türkiye-Rusya Krizinin Etkileri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 37-56.
- BALOĞLU, Ş., ve M. Uysal (1996). Market Segments of Push and Pull Motivations: A Canonical Correlation Approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(3), 32-38.
- CHON, K.S. (1989). Understanding Recreaitonal Traveler's Motivation, Attitude and Satisfaction. *The Tourist Review*, 44(1): 3-6.
- CHOW, L., ve P. Murphy (2007). Travel Activity Preferences of Chinese Outbound Tourists for Overseas Destinations. *Journal of Hospitality ve Leisure Marketing*, 16(1), 61-80.
- COHEN, E. (1972). Towards Sociology of International Tourism. *Social Research*, 23(2), 221-232.
- CROMPTON, J. L. (1979). Motivations For Pleasure Vacations. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 408-424.
- DANN, G. (1981). Tourist Motivations an Appraisal. *Annals of Tourism Research*, 8(2), 187-219.
- DEMİR, Ş. Ş. (2010). Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisi: Dalyan Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(3), 1041-1054.
- ÇİVİLER, A. (2003). *Türk-Çin İlişkileri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- ÇOLAKOĞLU, S. (2012). *Dünya Düzeninde Çin Türkiye-Çin İlişkileri*. Ankara: USAK Yayınları.
- DENİZ, T. (2014). Yükselen Güç Çin halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 188-212.
- DÜNYA BANKASI. (2017), [http://databank.worldbank.org /data/reports.aspx?source=world-development-indicators](http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators), (erişim tarihi: 02 Ekim 2017)
- GNOTH, J. (1997). Tourism Motivation and Expectation Formation. *Annals of Tourism Research*, 24(2), 283-304.
- HACIOĞLU, N. (2005). *Turizm Pazarlaması*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- JANG, S., ve L. Cai (2002). Travel Motivations and Destination Choice: A Study of British Outbound Market. *Journal of Travel ve Tourism Marketing*, 13(3), 111-133.
- KAFKASYALI, M. S. (2012). Küresel Üstünlük Mücadelesi ve Çin'in Yükselişi: Muhayyilenin Ontolojik Sınırları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1).

- KLENOSKY, D. B. (2002). The "pull" of Tourism Destinations: A Means-end Investigation. *Journal of Travel Research*, 40(4), 396-403.
- MEYDAN, Cem Harun ve Harun ŞEŞEN (2011), "Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları", Detay Yayıncılık, Ankara.
- NAVARRO, O. (2016). Chinese and Tourism Industry of Singapore. *Journal of Administrative Management, Education and Training (JAMET)*, 12(4), 137-143.
- OH, H. C., M. Uysal ve P. Weaver (1995). Product Bundles and Market Segments Based on Travel Motivations: A Canonical Correlation Approach. *International Journal of Hospitality Management*, 14(2), 123-137.
- ÖZDAŞLI, E. (2015). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri. *Turkish Studies*, 579-596.
- PÍZAM, A., Y. Neumann ve A. Reichel (1979). Tourist Satisfaction. *Annals of Tourism Research*, 6, 195-197.
- ŞİMŞEK, Mevlüdiye (2006). Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, ss.1-24.
- ŞİMŞEK, Ömer Faruk (2007), "Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş", Ekinoks Yayınları.
- TANG, J.C., ve S. Sriboonchitta (2013). Co-movement of China Outbound Tourism Demand: Singapore, Thailand and Malaysia. *International Journal of Intelligent Technologies and Applied Statistics*, 6(3), 225-244.
- T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI. (2017), <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/%C3%87in%20Halk%20Cumhuriyeti/html>, (erişim tarihi: 05 Ekim 2017).
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (2017), <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>, (erişim tarihi: 05 Ekim 2017).
- UYSAL, M., ve L.A. Hagan (1993). Motivation of Pleasure Travel and Tourism. *Encyclopedia of Hospitality and Tourism*, 798-810.
- UYSAL, M., X. Li ve Sırakaya-Turk, E. (2008). Push-Pull Dynamics in Travel Decisions. *Handbook of Hospitality Marketing Management*, 412-439.
- YOON, Y., ve M. Uysal (2005). An Examinations of The Effect of Motivation and Satisfaction on Destination Loyalty: A Stuctural Model. *Tourism Management*, 26(1), 45-56.

TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YOĞUNLAŞMA İLE FİNANSAL KIRILGANLIK İLİŞKİSİ

Serdar KUZU¹

Atıf/©: Kuzu, Serdar (2018). Türkiye Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma İle Finansal Kırılgnlık İlişkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 477-498

Özet: Bankacılık sektörünün faaliyet yürüttüğü alanlarda, olayların dinamikliği ve karmaşıklığı belirsizliğin derecesini gün geçtikçe arttırmaya devam etmektedir. Dünyada küresel ticaretin giderek yaygınlaşması, döviz kurlarındaki ani volatilité hareketleri, yaşanan krizler, değişen piyasa koşulları, yeni yasal düzenlemelerin birlikte ve faiz oranlarındaki dalgalanmalar bankaların sermaye yapılarını ve faaliyet nakit akışlarını etkileyebildiği için bir çok banka finansal kırılgnlığa daha çok maruz kalabilmektedir. Bankacılık sektöründe, banka performansının artırılması, stratejik fırsatların değerlendirilmesi ve bankacılık faaliyetlerinin rekabet ortamında doğru bir şekilde tespit edilmesine engel teşkil edecek durumların ortaya çıkarılması ya da olası tehlikelerin gerçekleşmeden önce rekabet ve finansal kırılgnlık arasında ki ilişkinin ortaya konması önem taşımaktadır. Yaşanan bu gelişmeler ışığında bankacılık sektöründe rekabet düzeyi ile finansal kırılgnlıklar arasındaki ilişkinin ortaya konması ilgili çalışmaların önemini günden güne arttırmaktadır.

Bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe ve yoğunlaşmanın finansal kırılgnlık üzerindeki etkisi ve finansal kırılgnlığa yol açabilecek etmenlerin ilişki derecesinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Literatür çalışmalarının çoğunda bu ilişki rekabet-istikrar ve kırılgnlık ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Veri setinde bankacılık sektörüne ait 1996-2015 yıllarına ait Türk bankacılık sektöründe önemli paya sahip 12 bankaya ait veriler kullanılmıştır. Bu açıdan Augmented Dickey-Fuller Test denklemi, Breusch- Godfrey Seri Korelasyon Lagrange çarpanı testi, Granger Nedensellik analizinden ve En küçük kareler testi istatistikî yöntemlerden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda bankacılık sektörü

Makale Geliş Tarihi:07.11.2018// Makale Kabul Tarihi: 29.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

Dr. Öğr. Üy., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu,
e-posta: serdar.kuzu@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8178-8749

yoğunlaşma ile finansal kırılganlık arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : *Finansal Kırılganlık, Rekabet, Yoğunlaşma*

Jel Kodu: *D40, G210*

The Relationship Between Concentration And Financial Fragility In Turkey Banking Sector

Citation/©: *Kuzu, Serdar (2018). The Relationship Between Concentration And Financial Fragility in Turkey Banking Sector, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 477-498*

Abstract: *In areas where the banking sector operates, the dynamics and complexity of events continue to increase the degree of uncertainty day by day. Many banks are more vulnerable to financial fragility as global commodities in the world become more widespread, sudden volatility movements in exchange rates, lived crises, changing market conditions, new legal regulations, and fluctuations in interest rates can affect banks' capital and operating cash flows. In the banking sector, it is important to increase the performance of the bank, to evaluate strategic opportunities and to reveal the situations that would prevent the banking activities from being determined correctly in the competitive environment, or to reveal the relation between competition and financial fragility before the realization of possible risks. In the light of these living developments, the importance of related studies are increasing the importance of the relationship between the level of competition and the financial vulnerabilities in the banking sector day by day.*

In this study, it is aimed to reveal the degree of relationship between factors in Turkish banking sector and the effect of concentration on financial fragility and financial fragility. In most of the literature studies, this relationship has been dealt with in the context of the relation between competition-stability and fragility. In the dataset, data belonging to 12 banks in the banking sector having a significant share in the Turkish banking sector were used for the years 1996-2015.

In this respect, Augmented Dickey-Fuller Test equations, Breusch-Godfrey Series Correlation Lagrange multiplier test, Granger Causality analysis and Least squares test statistical methods were used. As a result of the study, there was a mutual interaction between banking sector concentration and financial fragility.

Keywords: *Concentration, Financial Fragility, Competition*

Jel Code: *D40, G210*

I.GİRİŞ

Son otuz yılda bilgi ve iletişim teknolojide yaşanan atılımlar, finansal piyasaların gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bu gelişmeler sonucunda özellikle türev ürünleri ve diğer finansal yeniliklerin oluşumunu mümkün kılmıştır. Yaşanan gelişmeler işletmelerin birbirlerini derinden etkilemiş ve daha bağlantılı hale getirmiştir. Her an değişebilen global ekonomik durum ve durmaksızın gelişen bilgi teknolojisi, işletmelerin risklerini farklılaştırmakta ve de arttırmaktadır. Bankacılık sektörünün maruz kaldığı risk türlerindeki artış ve risklerin karmaşık yapısından dolayı finansal piyasa ya da banka krizlerine dayalı finansal kırılganlıklar da artmış, bir domino etkisi gibi finans ya da bankacılık sisteminde meydana gelen bir kriz hızla diğer ülkelere yayılmasına neden olmuştur. Bu noktadan hareketle finansal kırılganlığı etkileyen faktörleri; finansal liberizasyon, makroekonomik etmenler, politik istikrarsızlık, sermaye hareketleri ve teknolojik gelişim olarak sıralanabilir (Turgut, 2007).

Son otuz yıl içerisinde gittikçe artan küreselleşme süreci ve bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte klasik bankacılık anlayışında değişikliğe yol açmış olup, ulusal ve uluslararası banka sistemlerinde bir yoğunlaşma süreci yaşanmaktadır. Dünya bankacılık sistemindeki rekabet şartları bankaları sürdürülebilir rekabet gücü elde edebilmeleri için yeni arayışlara yöneltmiştir. Bankacılık sektörünün faaliyet yürüttüğü alanlarda, olayların dinamikliği ve karmaşıklığı belirsizliğin derecesini gün geçtikçe arttırmaya devam etmektedir. Dünyada küresel ticaretin giderek yaygınlaşması, döviz kurlarındaki ani volatilité hareketleri, yaşanan krizler, değişen piyasa koşulları, yeni yasal düzenlemelerle birlikte ve faiz oranlarındaki dalgalanmalar bankaların sermaye yapılarını ve faaliyet nakit akışlarını etkileyebildiği için bir çok banka finansal kırılganlığa daha çok maruz kalabilmektedir.

Bankacılık sektöründe, banka performansının artırılması, stratejik fırsatların değerlendirilmesi ve bankacılık faaliyetlerinin rekabet ortamında doğru bir şekilde tespit edilmesine engel teşkil edilecek durumların ortaya çıkarılması ya da olası tehlikelerin gerçekleşmeden önce rekabet ve finansal kırılganlık arasındaki ilişkinin ortaya konması önem taşımaktadır. Yaşanan bu gelişmeler ışığında bankacılık sektöründe rekabet düzeyi ile finansal kırılganlıklar arasındaki ilişki bu konu ile ilgili çalışmaların önemini günden güne arttırmaktadır.

Rekabet, avantaj ve dezavantajlarıyla bankacılık sektörü etkileyen ve kaçınılması imkansız bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Rekabetin olumlu etkilerinin ortaya koyulması ve de olası olumsuz etkilerin bertaraf edilebilmesi için, bankaların rekabet dinamiklerinin ortaya konulması büyük önem arz etmektedir. Dünya piyasalarında rekabetin artması ile beraber bankacılık sektörünün faaliyetlerini yürütmekteki becerileri, kritik bir başarı faktörü olmuştur. Banka sektöründe yer alan kurumların rekabet avantajı sağlayabilmek için gerekli bilginin toplanıp, avantaj getirecek seviyeye getirilmesi ve istikrarı sağlayacak duruma getirilmesi gerekmektedir. Bankacılık sektöründe yer alan işletmelerim faaliyetlerini yürüttüğü sırada ve gelecekle ilgili finansal kırılganlığa yol açması karşılaşması muhtemel durumları ve belirsizlik durumuna düşmemek için özellikle finansal kırılganlığa bir diğer ifadeyle istikrarsızlığa yol açabilecek unsurların ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerinde etkin bir rekabet sisteminin oluşturulması için işletmede finansal kırılganlığa neden olabilecek tüm unsurların öngörülmesi, tanımlaması, gerçekleşme ihtimallerinin ve birbirleri ile olan etkileşiminin belirlenmesi gereklidir. Ayrıca bu unsurların öngörülmesi ve bu unsurlara ilişkin riskin azaltılması için çeşitli yollarının belirlenip etkin bir denetim mekanizmasının çalışması sağlanmalıdır.

Bankacılık sektörünün geçmişten günümüze finansal piyasada üstlendikleri faaliyetlerde ki artış ve günden güne önem kazanması sonucunda bankacılık sektöründe yoğunlaşma ve rekabetin önem kazanmasını sağlamıştır. Birçok akademik çalışmada rekabet ve kırılganlık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok sayıda çalışma mevcuttur. Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalar arasında rekabet ve finansal kırılganlık arasındaki ilişki tek boyutta açıklanamayacak kadar karmaşık olup birçok temel etmenlere bağlıdır. Rekabet ve kırılganlık arasında bir ilişkinin mevcudiyeti hususunda yapılan birçok çalışmada ortaya konmuş olmasına rağmen, ilişkinin yönü ve derecesi hakkında hala fikir ayrılıkları söz konusudur.

Birinci görüş, banka piyasasında rekabetin kırılganlık arasında pozitif bir ilişkinin var olduğunu bir başka ifadeyle rekabetin kırılganlığı arttırdığı görüşüdür. Boyd ve De Nicolo (2005) rekabet ve kırılganlık ilişkisi üzerinde yaptıkları çalışmada rekabetin olmadığı bir ortamda daha düşük düzeyde finansal istikrarın sağlanacağını savunmuşlardır (Body & De Nicolo Gianni, 2005). Bu noktadan hareketle çok sayıda ve küçük ölçekli finansal

kuruluşlardan oluşan yani yoğunlaşmanın az olduğu bir bankacılık piyasasında etkinlik ve verimliliğin de düşük olacaktır.

Bu görüş bankacılık sektöründe yoğunlaşmaya karşı çıkmakta ve piyasa gücünün sadece birkaç bankanın tekelinde olmasının sonucunda kredi faiz oranlarının artacağını ifade edilmektedir (Cipollini & Fiordelisi, 2009, s. 3). Artan faiz oranları, riski üstlenen borçluların kredilerini geri ödemelerinde zorluk yaratarak iflasa sürüklenme olasılıklarını arttıracaktır. Bu görüşe göre kırılganlık göstergesi olarak; bankalar, bankaya para yatıran tüzel ya da gerçek kişiler ve mevduat sigortası arasındaki acenta sorunları gösterilmektedir. Çünkü bankacılık sistemleri “yoğunlaşmış” (concentrate) değildir. Bu görüşü destekleyen çalışmalarda bankaların rekabetin sağlanmasına olanak sağlayacak bilgi asimetrisinin azaltılması ya da bankalararası piyasada likidite pozisyonları arttırılması sonucunda istikrarın arttıracağı sonucuna ulaşmışlardır. Bir diğer ifadeyle bankacılık sektöründeki yoğunlaşma ve yasal düzenlemelerin istikrarı arttıracığı savunulmaktadır.

Dowd (1996) bu görüşü destekleyen üç ana varsayımı şöyle özetlemektedir (Tunay, 2009, s. 32).

- ❖ Şayet serbest ticaret iyiyse, bankacılık alanında da serbest ticaretin uygulanması gerekir,
- ❖ Şayet serbest bankacılık fikri ilk bakışta çelişkili görülürse, bunun nedeni serbestleşmenin sağlanması için finansal sektöre devlet müdahalesi gibi çelişkili şeylerin yapılmasıdır,
- ❖ Ampirik kanıtlar, serbest bankacılık teorisi ile tutarlıdır.

Rekabet ve istikrar arasındaki negatif ilişki, bankalarda alınacak kararlarda önemli rol oynamaktadır. Etkin Bankacılık sektörünün sağlanması hususunda rekabet her ne kadar önemli bir unsur olarak görülse de bazı teorik ve ampirik çalışmalar, tekel kazançlarının bankalara daha küçük ve şeffaf borçlularla ilişkileri geliştirme eğilimi kazandıracığını öne sürerek, rekabetin kısıtlanması gerektiğini savunmaktadırlar. Bankacılık sisteminde daha az bir yoğunlaşmanın banka piyasa gücünü yıpratdığı için bankanın karlarının şimdiki değerini etkilemektedir (Allen & Gale, 2004, s. 455). Bir başka söylemle bankacılık sektöründe rekabetin artması bankaların kar marjını azalttığı ifade edilmektedir. Çünkü bankalar önceki kar düzeylerini devamını sağlayabilmek için bankaların daha fazla risk uygulamalarını

aldıkları görülmektedir. Bunun sonucunda daha fazla alınan risk uygulamaları bankacılık sisteminin kırılma olasılığını arttırmaktadır. Bunu bertaraf etmek için daha yoğunlaşmış bir bankacılık sistemi, iyi kar marjı yaratmak için destekleyici ve önleyici teşvik ve politikaların alınması sonucunu doğurmaktadır.

II. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE REKABETİN ÖNEMİ

Rekabet ve bankacılık sektörü istikrarı arasındaki ilişkinin ortaya koyulması finansal piyasalar için oldukça önemlidir. Bu ilişkinin ortaya konulması finansal kriz riskine karşı pozisyon almayı kolaylaştıracaktır (Wagner, 2007). Finansal piyasalarda rekabetin etkin bir bankacılık sektörü için vazgeçilmez ön koşulu olarak değerlendirilse de, yapılan bazı çalışmalarda bu durumun bankacılık sektöründe tekel kazançları sonucunda sadece sorun yaratmayan kişi ya da kurumlar arasında ilişkilerin geliştireceğinden rekabetin kısıtlanması gerektiğini ortaya koyulmuştur. Her ne kadar rekabet ve istikrar arasında negatif bir ilişkinin varlığı ortaya koyulsa da yapılan çalışmalarda hala genel bir kanı oluşturulamamıştır. Yapılan ampirik çalışmalarda rekabetin kırılma olasılığını arttırabileceği görüşü mevcut olmasına rağmen, rekabet ve istikrar arasında ki ilişki hala tam olarak ortaya koyulmuş değildir (Beck, 2008, s. 1).

III. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE REKABETİ ELE ALAN YAKLAŞIMLAR

Bankacılık sektöründe rekabet yaklaşımları, bankacılık sektörü piyasalarının yapısının ortaya koyulması, işleyişinin belirlenip değerlendirilmesi ve çeşitli ampirik çalışmalarda bir öngörü kazandırılması için önemlidir. Bankacılık sektöründe rekabeti ele alan çalışmalar yapısal yaklaşımlar ve yapısal olmayan yaklaşımlar olarak ifade edilmek üzere iki farklı yönde ele alınmıştır. Bu yaklaşımlardan ilki olan yapısalcı yaklaşımlar; bankacılık sektörünün rekabet derecesinin, yoğunlaşma derecesi, firma sayısı ve piyasa durumunu ortaya koyan çeşitli piyasa parametreleri ile açıklanabileceğini ortaya koymaktadır (Singh, 2012). Bu yaklaşımda yoğunlaşmanın var olduğu piyasada rekabetin olmadığını ifade etmektedir. Çünkü bir piyasada yarışa bilirlilik o piyasanın potansiyel rekabet derecesine bağlıdır. Bu yaklaşımlar Yapı-Davranış-Performans Paradigması, İşbirliği Hipotezi, Etkinlik Hipotezi ve Yarışılabilirlik Teorisi olmak üzere dört grupta toplanmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki Yapı-Davranış-Performans Paradigmasında işletme sayısı arttıkça fiyat rekabetini arttıracığını, işletme sayısı azaldıkça rekabetçi davranışı azaltacağını ifade etmektedir. İşbirliği Hipotezi yaklaşımında ise

bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın, çeşitli bankalar arasında gizli işbirliği yapma ihtimali yönünde ki davranışları etkileyeceğinden rekabeti azaltacağını varsayımına dayanmaktadır. Etkinlik hipotezi ise yüksek yoğunlaşma yaşanan piyasalarda bankacılık sektörü daha etkin olacağından karları o nispette yüksek olacağı varsayımına dayanmaktadır. Yarışılabilirlik Teorisinde ise bankacılık sektöründe rekabetin sadece bankacılık yapısı ile ilgili olmayıp aynı zamanda davranışlarının da ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Burada bankacılık piyasası yapısı dışında piyasaya girişi engelleri ve faaliyet etkinliği de önemli rol oynamaktadır.

Bankacılık sektöründe rekabeti ele alan çalışmalarda bir diğer yaklaşım türü Yapısal olmayan yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar rekabetin sadece yoğunlaşma ve piyasa yapısı dışında piyasaya giriş ve çıkışlar ve piyasada yaşanabilecek bir yarışılabilirliğinin de rekabeti etkileyebileceğini ortaya koymaktadırlar (Rosse, 1987). Yapısal olmayan yaklaşımda Lerner Endeksi ve Panzar-Rosse Modeli ele alınmaktadır (Ekinci & Kök, 2017). Lerner Endeksinde, Lerner (1984) yaptığı çalışmada piyasa genel yapısının nispi marjlar yoluyla ifade edilebileceğini ortaya koymuştur (Iwata, 1974). Panzar-Rosse Modeli ise banka sayısı ile karı maksimize edebileceği denge çıktı düzeyini ele almaktadır.

IV. YOĞUNLAŞMA VE REKABET/İSTİKRAR İLİŞKİSİ

Bankacılık sektöründe yoğunlaşma, bankacılık piyasasında pazar paylarının büyükten küçüğe sıralanan n adet bankanın pazar paylarının toplamı olarak ifade edilmektedir. Yapısal olmayan yaklaşımlarda bankacılık piyasasında daha az firma sayısının bulunması yani yoğunlaşmanın daha fazla olduğu piyasada, rekabet daha az olacağını bu durumunda performansı teşvik edici bir unsur olarak karşımıza çıkacağını ifade etmektedir.

Bir başka durumda bankacılık piyasasında yoğunlaşma ile rekabet arasında ters yönlü bir ilişkinin olup olmadığı durumu yapılan ampirik çalışmalarda hala netlik kazanamamıştır. Ancak gelişmiş ülke piyasaları üzerinde yapılan çalışmaların çoğunda bankacılık sektöründe yaşanabilecek birleşmelerin rekabet üzerinde arttırıcı bir etki yarattığı görüşündedir.

V. LİTERATÜR

Claessens ve Klugebiel'in (2001) yaptıkları çalışmada rekabetin finansal kurumun fazla olmasıyla bir ilişkisinin olmadığını ancak yoğunlaşmış piyasaların mevcut olduğu sistemde rekabet serbest ise rekabetçiliğin sağlanabileceğini ifade etmişlerdir.

Gelos ve Roldos (2002) yaptıkları yükselen piyasaları ele alan çalışmada bankaların sayısında azalma gözlemlenmesine karşılık, yoğunlaşmada bir artış gözlemlenmemiştir. Sonuç olarak rekabetin yoğunluğu düşürdüğüne dair bir ibare bulunamamıştır.

Yeyati ve Micco (2003) Latin Amerika'da bankacılık sektörü yoğunlaşma sürecinin rekabet ve istikrar üzerinde bir etkisinin olup olmadığını ortaya koymak için 1996-2002 yılı verileri ele alarak yaptıkları çalışmada, rekabet ile kırılabilirlik arasında pozitif, rekabet ile yoğunlaşma(bankaların sisteme girişi) arasında negatif yönlü bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuşlardır.

Pesola (2005) 1983-2002 dönemine ait çeşitli Avrupa ülkelerin bankacılık sektörleri üzerinde bankacılık kırılabilirliğini çeşitli parametreler ile ilişkisinin olup olmadığı hususunda yaptığı çalışmada, makroekonomik parametrelerde yaşanan bir değişimin bankacılık sektörü üzerinde kırılabilirliği arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Buchs ve Mathisen (2005) yaptıkları çalışmada yoğunlaşma ve rekabet arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını gözlememişlerdir.

Mamatzakis vd (2005) Türk bankacılık sektörü üzerinde yaptıkları çalışmada her ne kadar rekabetin çeşitli finansal maliyetleri düşürmesine karşın , piyasada yaşanabilecek bir olumsuz bir aksiyon durumunda bankacılık sektörünün rekabetini, piyasa gücünü ve karlılığını düşürebileceklerini gözlemlemişlerdir.

Jones ve Krause (2006) Latin Amerika bankaları üzerinde 1983-2002 yıllarını kapsayan verileri kullanmışlardır. Çalışmada çeşitli makroekonomik parametreler, bankacılık krizi ve istikrar ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda ülkede mevcut bankaların yanında yabancı bankaların varlığı istikrarı arttırdığı, kriz olasılığını da azalttığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte çeşitli makroekonomik gelişmelerin yanında, artan kredi hacminin kırılabilirliği arttırdığı gözlemlenmiştir.

Beck vd. (2006) 1980-1997 dönemi arasında çeşitli ülkelerin verileri kullanarak bankacılık sektöründe yoğunlaşma, kırılabilirlik ve rekabet

ilişkinin belirleyebilmek için ortaya koyulduğu çalışmada, yoğunlaşmanın kriz etkisini azalttığı, rekabet ve kırılganlık arasında da kuvvetli bir ilişkinin varlığını gözlemişlerdir.

Yayla (2007), Türk bankacılık sektöründe 1995-2005 dönemleri arası verilerini ele alarak rekabet ve yoğunlaşma arasındaki ilişki derecesinin ortaya konulmak istendiği çalışmada; 1999 dönemine kadar yoğunlaşma derecesinin azaldığı, 2000-2005 dönemleri arasında yoğunlaşma derecesinin arttığı gözlemlenmiştir.

Ruiz (2008) panel veri analizini kullanarak bankacılık sektöründe istikrar ve rekabet ilişkisini ortaya koyduğu çalışmada, finansal kırılganlığın rekabet ile ilişkisini olduğunu ancak tek başına bunu ifade etmenin doğru olmayacağını bunun yanında daha doğru sonuçlara ulaşmak için finansal yapıyı ilgilendiren çeşitli parametrelerinde analize dahil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Kocabay (2009), Türk bankacılık sektöründe hem kamu hem de özel bankaları ele alan, 1990-2008 dönemleri arası rekabet-istikrar ilişkisi panel veri analiziyle ele almıştır. Çalışmada rekabet-istikrar ilişkisi ortaya koyabilmek amacıyla enflasyon oranı, döviz kurları, faiz oranları, bütçe açığı ve yoğunlaşma parametreleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda rekabet-istikrar ve rekabet-kırılganlık ilişkilerinin geçerlilik arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Fernandez ve Garza-Garciag, (2012) Bankacılık sektöründe rekabeti ve finansal istikrar arasında ilişki varlığını ortaya koyan çalışmalarında, piyasa genel yapısı ve bankalar arası rekabetçiliği ile bankacılık sektör istikrarlı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bankacılık sisteminde rekabet ve istikrar arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürülmüştür.

Emek (2013), Türk bankacılık sektöründe 1990-2003 dönemleri arası verilerini ele alarak rekabet ve istikrar arasındaki ilişkiyi veri zarflama yöntemi ile ele almıştır. Çalışmada rekabet-istikrar ilişkisi ortaya koyabilmek amacıyla faiz gelirleri, faaliyet giderleri, aktif toplamı, personel giderleri takipteki krediler ve geri ödenmeyen krediler parametreleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda rekabet ve istikrar arasında ilişkisinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

VI. VERİ SETİ VE MODELLER

Finansal piyasalarda özel kesimde borçlanma düzeyindeki artışın bankacılık sektörü üzerinde finansal kırılganlığa yol açabileceği görüşü yaygındır. Çalışmada uygulayacağımız model hem bankacılık sektörü rekabet durumu, bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın etkisi ve çeşitli makroekonomik parametreler kullanılacaktır.

Bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe ve yoğunlaşmanın finansal kırılganlık üzerindeki etkisi ve finansal kırılganlığa yol açabilecek etmenleri ortaya konması amaçlanmaktadır. Veri setinde bankacılık sektörüne ait 1996-2015 yıllarına ait Türk bankacılık sektöründe önemli paya sahip 12 bankaya ait veriler kullanılmıştır. Veriler Kamu Aydınlatma Platformu(KAP) ve TCMB veri tabanından elde edilmiştir. Veri Setinde Yer Alan Bankaların Listesi Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Veri Setinde Yer Alan Bankaların Listesi

AKBNK	Akbank
ALBRK	Albaraka Türk
DENIZ	Denizbank
FINBN	Finansbank
GARAN	Garanti Bankası
ICBCT	ICBC Turkey Bank
ISCTR	İş Bankası (C)
SKBNK	Şekerbank
HALKB	T. Halk Bankası
TSKB	T.S.K.B.
VAKBN	Vakıflar Bankası
YKBNK	Yapı ve Kredi Bank.

Çalışmada yer alan bankalara ait hangi değişkenlerin kullanıldığı ve bu değişkenlerin nasıl hesaplandığına ait bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Çalışmada Yer alan Değişkenler

Değişkenlerin Sembolü	Değişkenlerin Adı	Hesaplanması
FK	Kırılabilirlik	Takipteki Krediler / Toplam Krediler
SY	Sermaye Yeterliliği	İlgili Banka Özkaynak Toplamı/ Aktif Toplamı
KÖ	Kar-Özkaynak	İlgili Banka Net Kar-Zarar/ Özkaynaklar Toplamı
LKO	Likidite Oranı	İlgili Banka Aktif Toplamı/ Mevduat Toplamı
HHI ²	Yoğunlaşma Endeksi	
FM	Faiz Marj	Net Faiz Geliri / Aktif Toplamı

Çalışmada finansal kırılabilirliği etkileyebilecek faktörler ele alınarak; Çiftli Granger Causality testi, dickey- fuller test istatistiği, Breusch- Godfrey Seri Korelasyon Lagrange çarpanı testi ve En küçük kareler(EKK) testi yöntemleri kullanılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon eşitliğinde yer alan değişkenler aşağıda yer alan denklemde ki gibi yazılmaktadır.EKK testinde ele aldığımız regresyon denklemi aşağıda yer almaktadır.

$$\beta_0 + \beta_1 * x_1 + \beta_2 * x_2 + \beta_3 * x_3 + \beta_4 * x_4 + \beta_5 * x_5 + \varepsilon$$

$$(1) FK_{it} = f(SY_{it}, KÖ_{it}, LKO_{it}, HHI_{it}, FM_{it})$$

Yukarıda 1 nolu denklemde FK banka finansal kırılabilirliği ortaya koyan bağımlı değişkeni, SY sermaye yeterliliğini, KÖ kar-Öz Kaynak değişkenini, LKO likidite oranı değişkenini, HHI yoğunlaşma endeks değişkeninin ve FM faiz marj finansal yapı değişkenlerini simgelemektedir.

İlgili modelde ortaya konan rekabet-istikrarsızlık görüşü finansal kırılabilirliğin gecikmeli değerinin de bağımsız değişken olarak ele alındığı dinamik model aracılığıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Model hesaplama öncesinde

² Piyasadaki yoğunlaşma ölçüleri (Herfindahl-Hirschman Endeksi) (HHI)- n-işletme yoğunlaşma rasyoları) metodu kullanılmaktadır. Bu ölçüm metodu bankacılık sektöründeki rekabet düzeyini tespit etmeye yardımcı bir metottur. HHI indeksindeki ile rekabet düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur.

öncelikle model durağan zaman serilerine ihtiyaç duyduğu için dataların logaritmik ilk farkları hesaplanmıştır. İkinci aşamada parametrelerin durağanlık gösterip göstermediğini Augmented Dickey Fuller Testi(ADF) kullanılmış olup, ayrıca bazı parametreler durağanlaştırılmıştır. Öncelikle ham dataların durağan olup olmadıklarına bakıldıktan sonra parametrelerin doğal logaritması alınarak durağanlık sağlanmıştır. Dickey Fuller Testi sonucunda dataların durağanlığı sağlanmış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Model durağan zaman serilerine ihtiyaç duyduğu için dataların logaritmik ilk farkları aşağıdaki formülden yola çıkarak hesaplanmıştır

$$r_t = \log y_t - \log y_{t-1}$$

Dickey-Fuller testi, gözlenen serilerde birim kökün varlığının (serinin durağan olmadığı) olup olmadığı belirlenmesinde kullanılan bir testtir. Uygulamalarda serinin birim kök taşıyıp taşımadığının saptanması için mutlak suretle DF (Dickey-Fuller) testinin yapılması şart niteliğinde bulunmaktadır. Birim kökün varlığının sınanması için kullanılan iki hipotez kullanılmaktadır. Bunlar;

H1: $\gamma < 0$ ($p < 1$) (seride birim kök yoktur.) (seri durağandır.)

H0 : $\gamma = 0$ ($p = 1$) (seride birim kök vardır.) (seri durağan değildir.)

Dickey-Fuller testinde ‘ $\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + u_t$ ’ regresyonunda yer alan γ parametresinin sahip olduğu ‘ t ’ değerinin, Dickey Fuller Teste hazırlanan “ T ” istatistik tablo değeri ile karşılaştırılarak, önceden hazırlanan Ho ve H1 hipotezlerine göre birim kökün varlığı tespit edilmektedir. Modelde değişkenler arasındaki nedensel bağ Çiftli Granger Causality testi analizi ile araştırılabilmektedir. Otokorelasyon Test Edilmesi için Breusch- Godfrey Seri Korelasyon Lagrange çarpanı testi kullanılmıştır.

VII. BULGULAR

İlgili Modelde ortaya konmak istenen regresyon denklemlerinde yanıtıcı sonuçlardan kaçınılması için, ilk olarak serilerin birim kök içerip içermediği araştırılmalıdır. Bu noktada değişkenlere ilişkin verilerin durağan olup olmadığını ortaya koymak için Augmented Dickey Fuller Testi(ADF) kullanılmıştır. için Augmented Dickey Fuller Testi(ADF) model sonuçlarının istatistiki değerleri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3 : Birim Kök Test Sonuçları ve Tanımlayıcı İstatistikler

Sıfır hipotezi	FM birimköke sahip			
Dışsal değişken	sabit, doğrusal yön			
Gecikme uzunluğu	0 (Otomatik- SIC ye dayanır , maksgecikme=4)	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	
Artırılmış dickey-fuller test istatistiği			0	
Kritik değerler testi	0,01	-4,00606		
	0,02	-3,43316		
	0,03	-3,14041		
Mackinnon tek taraflı p-değerleri				
Artırılmış Dickey-Fuller Test denklemi	FK			
Bağımlı değişken	FK			
Metot	En küçük kareler			
Örneklem (düzeltilmiş)	2240			
Gözlem içeriği	194			
R kare	0,603145	Bağımlı değişkenlerin ortalaması	0,001085	
Düzeltilmiş R kare	0,594801	S.D. Depent var	0,035266	
regresyonun Standartsapması	0,031646	Aveike Bilgi Ölçütü	-4,05309	
artık değerlerin kareleri toplamı	0,191276	Schwarz Ölçütü	-4,00256	
log olasılığı	396,1498	Hannan-Quinn Ölçütü	-4,03263	
F-istatistiği	224,3461	Durbin-Watson Stat	2,285937	
F-istatistiğinin olasılığı	0			

Parametrelerin durağanlık gösterip göstermediğini Dickey Fuller Testi kullanılmış olup, ayrıca bazı parametreler durağanlaştırılmıştır. Başlangıçta verileri ele aldığımızda elde edilen sonuçlar çerçevesinde verilerin durağanlık göstermediği gözlemlenmiştir. Öncelikle ham dataların durağan olup olmadıklarına bakıldıktan sonra parametrelerin doğal logartimaları alınarak durağanlık sağlanmıştır. Dikey Fuller Testi sonucunda dataların durağanlığı sağlanmış olduğunu ortaya çıkarmıştır

Elde edilen ADF birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerinin sabitli trendli modele ait test istatistikleri çeşitli önem önem düzeylerde kritik değerlerden küçük olduğu için söz konusu değişkenlerin durağan halde oldukları görülmüştür.

Tablo 4: Çiftli Granger Causality Testi Nedensellik Analizi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Gözlem	F-istatistiği	Olasılık
SY değişkeni FK değişkenine neden olmaz.	188	6,78069	0,0014
FK değişkeni SY değişkenine neden olmaz.		1,44315	0,2389
KÖ değişkeni FK değişkenine neden olmaz.	188	0,14226	0,0075
FK değişkeni KÖ değişkenine neden olmaz.		0,33333	0,0717
HHI değişkeni FK değişkenine neden olmaz.	188	0,62047	0,0032
FK değişkeni HHI değişkenine neden olmaz.		0,00138	0,0021
FM değişkeni FK değişkenine neden olmaz.	188	0,02517	0,0051
FK değişkeni FM değişkenine neden olmaz.		3,22942	0,0418
LKO değişkeni FK değişkenine neden olmaz.	188	0,89121	0,0321
FK değişkeni LKO değişkenine neden olmaz.		0,65426	0,0212
KÖ değişkeni SY değişkenine neden olmaz.	188	0,43196	0,6499
SY değişkeni KÖ değişkenine neden olmaz.		0,75552	0,4712
HHI değişkeni S2 değişkenine neden olmaz.	188	0,58843	0,5562
S2 değişkeni HHI değişkenine neden olmaz.		0,14364	0,8663
FM değişkeni SY değişkenine neden olmaz.	188	0,58829	0,5563
SY değişkeni FM değişkenine neden olmaz.		0,00443	0,9956
LKO değişkeni SY değişkenine neden olmaz.	188	0,02016	0,98
SY değişkeni LKO değişkenine neden olmaz.		0,84029	0,4334
HHI değişkeni KÖ değişkenine neden olmaz.	188	1,22563	0,006

KÖ değişkeni HHI değişkenine neden olmaz.		0,03855	0,9622
FM değişkeni KÖ değişkenine neden olmaz.	188	10,0776	7.E-05
KÖ değişkeni FM değişkenine neden olmaz.		22,6023	2.E-09
LKO değişkeni KÖ değişkenine neden olmaz.	188	1,71702	0,1828
KÖ değişkeni LKO değişkenine neden olmaz.		0,10248	0,9027
FM değişkeni HHI değişkenine neden olmaz.	188	0,4198	0,6578
HHI değişkeni FM değişkenine neden olmaz.		1,69019	0,1874
LKO değişkeni HHI değişkenine neden olmaz.	188	0,44697	0,6403
HHI değişkeni LKO değişkenine neden olmaz.		5,72584	0,004
LKO değişkeni FM değişkenine neden olmaz.	188	14,1874	2.E-06
FM değişkeni LKO değişkenine neden olmaz.		0,40037	0,677

Tablo 4'te yer alan bilgilere göre parametrelerin birbiri ile ilişkileri ortaya koyulmuştur. Özellikle çalışmamızın ana temelini ortaya koyan finansal kırılganlık ve yoğunlaşma arasında ki ilişkiye baktığımızda, 0,05 önem düzeyinde Finansal kırılganlığın(FK) yoğunlaşmaya(HHI) neden olduğu ve yoğunlaşmanın finansal kırılganlığa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktadan hareketle FK ile HHI arasında çift yönlü bir etkileşimin varlığından bahsedebiliriz. Diğer parametrelere baktığımızda ise bazı parametreler arasında tek yönlü bazılarında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu gözlenmiştir.

Tablo 5: Modelin Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken	FK			
Yöntem	En küçük kareler			
Örneklem	1240			
Gözlem içeriği	180			
Değişken	Katsayı	Standart Sapma	t-istatistik	Olasılık
SY	-0,01649	0,161567	-3,1021	0,00188
KÖ	-0,008056	0,004074	-4,9777	0,00496
HHI	0,178187	0,241724	6,73715	0,00462
FM	-0,282429	0,12306	-6,2951	0,02229
LKO	-0,067239	0,018449	-6,6445	0,0004
C	0,152	0,047343	5,21106	0,00016
R kare	0,578343	Bağımlı değişkenlerin ortalaması	0,00044	
Düzeltilmiş R kare	0,5635	S.D. Depent var	0,00445	
Regresyonun Standartsapması	0,0607	Aveike Bilgi Ölçütü	-2,7301	
Artık değer kareleri toplamı	0,6425	Schwarz Ölçütü	-2,6243	
log olasılığı	251,7679	Hannan-Quinn Ölçütü	-2,6876	
F-istatistiği	155,5873	Durbin-Watson Stat	1,58262	

Tablo 5'te yer alan bilgilere göre, Tahmin ettiğimiz modelde istatistiki verilere bakıldığında parametrelerin istatistiki açıdan herhangi bir tutarsızlık göstermediği ve R kare değerinin ortalamasının üzerinde olması regresyon denkleminin bağımlı değişkeni açıklama gücünün yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca F ve t istatistiklerinin yüksek değerler alması ve olasılık değerlerinin düşük olması parametrelerin anlamlı, ve yaptığımız denklemin tutarlılığını ortaya koymaktadır.

Finansal kırılganlık denklemlerinin hata terimlerinde otokorelasyon probleminin var olup olmadığını belirlemek amacıyla Godfrey ve Breusch (1978) tarafından ortaya koyulan ikinci derecede Lagrange Çarpım (LM) testi kullanılacaktır. Otokorelasyonun ortaya koyulmasında birçok yöntem kullanılabilir. Bizim modelde örneğin Durbin Watson test istatistiğinin

2 ye yakın değer alması modelin otokorelasyon sorunu ile karşı karşıya olmadığını göstermektedir. Ancak Durbin Watson testi çeşitli kıstasları içinde bulundurduğu için otokorelasyonun olup olmadığını ortaya koymak için kullanacağımız metot Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM (Lagrange Çarpanı) Testidir.

Kullanılan test Breusch – Godfrey LM, hipotezler:

H0: Birinci sıra otokorelasyon yoktur.

H1: Birinci sıra otokorelasyon vardır.

F-istatistiği = 0.192621 ve olasılık değeri = 0.523821 > 0.05 olduğu için Ho Hipotezi kabul edilecek olup % 5 anlamlılık düzeyinde birinci sıra otokorelasyon mevcut değildir.

H0: İkinci sıra otokorelasyon yoktur.

H1: İkinci sıra otokorelasyon vardır.

F-istatistiği = 9,296341 ve olasılık değeri = 0,10105 > 0.05 olduğu için Ho Hipotezi kabul edilecek olup % 5 anlamlılık düzeyinde ikinci sıra otokorelasyon mevcut değildir.

Tablo 6: Otokorelasyon Sınaması İçin Breusch-Godfrey Testi

Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi:	4,68347	Olasılık F(2,172)	0,10105
F-istatistiği	9,29634	Olasılık X²(2,172)	0,0096
LM	4,78262		

Tablo 6' da iki gecikme için sunulan test sonuçları incelendiğinde Ki-kare (X^2) olasılık değerinin 0,05 üzerinde yer alması ve LM değeri 2 serbestlik derecesi ve 0.05 önem seviyesinde R kare değeri (X^2) tablo değerinden küçük olduğundan oto korelasyonun var olmadığına dair sıfır hipotezi kabul edilmektedir.

SONUÇ

Rekabet işletmeler için önemi son otuz yılda daha da artmıştır. Bunun nedenleri arasında; piyasalarda yaşanan volatilité hareketleri, bilgi teknolojisindeki gelişmeler, işlem hacimlerindeki artışlar ve türev ürün hacminin giderek artması gibi nedenleri sıralamak mümkündür. Bankaların bilançolarında yer alan her bir varlığın riske açık olduğundan, piyasada yaşanabilecek anlık bir değişim sonucunda ortaya çıkabilecek kazanç ya da kayıp direkt olarak finansal yapıya yansiyacaktır. Bunun nedeni bankacılık sektöründe yer alan işletmelerin kaldıraç oranlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Yaptığımız çalışmada, Türk Bankacılık Sektöründe rekabet ve kırılganlık, rekabet istikrar görüşü çerçevesinde finansal kırılganlık ve yoğunlaşma ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Dünya ekonomisi üzerinde finansal piyasalarda önemli rol oynayan bankacılık sektörü dünya ekonomisinin gelişiminde önemli rol üstlenmektedir. Giderek liberalleşen finansal piyasalarda bankalar arası rekabet günden güne artmaktadır. Bankaların finansal piyasa da ağırlıklarının giderek artması, bu sektörde yaşanabilecek bir kırılganlığı ve bu kırılganlığa neden olabilecek unsurların ortaya konmasının önemini arttırmaktadır. Kırılganlık ilişkisi çoğu ampirik çalışmada rekabet ve kırılganlık ile rekabet istikrar görüşü çerçevesinde ele alınmıştır.

Bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe ve yoğunlaşmanın finansal kırılganlık üzerindeki etkisi ve finansal kırılganlığa yol açabilecek etmenleri ortaya konması amaçlanmaktadır. Bunu ortaya koyabilmek amacıyla Türk bankacılık sektöründe önemli paya sahip 12 bankanın 1996-2015 yıllarına ait verileri kullanılmıştır.

Bankacılık sektöründe yoğunlaşma, bankacılık piyasasında pazar paylarının büyükten küçüğe sıralanan n adet bankanın pazar paylarının toplamı olarak ifade edilmektedir. Yapısalcı olmayan yaklaşımlarda bankacılık piyasasında daha az firma sayısının bulunması yani yoğunlaşmanın daha fazla olduğu piyasada, rekabet daha az olacağını bu durumda performansı teşvik edici bir unsur olarak karşımıza çıkacağını ifade etmektedir. Bir başka durumda bankacılık piyasasında yoğunlaşma ile rekabet arasında ters yönlü bir ilişkinin olup olmadığı durumu yapılan ampirik çalışmalarda hala netlik kazanamamıştır. Ancak gelişmiş ülke piyasaları üzerinde yapılan çalışmaların

çoğunda bankacılık sektöründe yaşanabilecek birleşmelerin rekabet üzerinde arttırıcı bir etki yarattığı görüşündedir.

Rekabet ve bankacılık sektörü istikrarı arasındaki ilişkinin ortaya koyulması finansal piyasalar için oldukça önemlidir. Bu ilişkinin ortaya konulması finansal kriz riskine karşı pozisyon almayı kolaylaştıracaktır. Finansal piyasalarda rekabetin etkin bir bankacılık sektörü için vazgeçilmez ön koşulu olarak değerlendirilse de, yapılan bazı literatür çalışmalarında bu durumun bankacılık sektöründe tekel kazançları sonucunda sadece sorun yaratmayan kişi ya da kurumlar arasında ilişkilerin geliştireceğinden rekabetin kısıtlanması gerektiğini ortaya koyulmuştur. Her ne kadar rekabet ve istikrar arasında negatif bir ilişkinin varlığı ortaya koyulsa da yapılan çalışmalarda hala genel bir kanı oluşturulamamıştır. Yapılan ampirik çalışmalarda rekabetin kırılganlığı arttırabileceği görüşü mevcut olmasına rağmen, rekabet ve istikrar arasında ki ilişki hala tam olarak ortaya koyulmuş değildir.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan finansal kırılganlık ve yoğunlaşma ilişkisini ele almak yaptığımız nedensellik testinde finansal kırılganlık ve yoğunlaşma arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu bir başka ifadeyle finansal kırılganlığın yoğunlaşmaya, yoğunlaşmanın da finansal kırılganlığa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Allen, F., & Gale, D. (2004). "Competition and Systemic Stability. *Journal of Money, Credit and Banking*, 3(36), 453-480.
- Beck, T. (2008). Bank Competition and Financial Stability: Friends of Foes? *World Bank Policy Research Working Paper*, 1.
- Beck, T., Demirgüç, A. K., & Ross Levine. (2006). Bank Concentration Competition and Crisis: First Results. *Journal of Banking and Finance*, 5(30), 1581-1603.
- Body, J. H., & De Nicolo Gianni. (2005). The Theory of Banking Risk Taking and Competition Revisited. *Journal of Finance*, 1329-1343.
- Buchs, T., & Mathiesen, J. (2005). *Competition And Efficiency İn Banking: Behavioral Evidence From Ghana*. Imf Working Papers.
- Cipollini, A., & Fiordelisi, F. (2009). The Impact of Bank Concentration on Financial Distress: The Case of The European Banking System. *SSRN Electronic Journal*, 1-25.
- Claessens, S., & Klingebiel, D. (2001). Competition and Scope of Activities in Financial Services. *The World Bank Research Observer*, 1(1), s. 19-40.
- Ekinci, R., & Kök, R. (2017). Rekabet - Etkinlik İlişkisi: Avrupa Birliği Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *V. Anadolu International Conference in Economics*, (s. 1-17). Eskişehir.
- Emek, U. (2013). *Bankacılık Sisteminde Rekabet ve İstikrar İkileminin Analizi: Türkiye Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Fernandez, R. O., & Garza-Garciab, J. G. (2012). The Relationship Between Bank Competition and Financial Stability: A Case Study of the Mexican Banking Industry. *Centre for Global Finance Working Paper Series*.
- Gelos, R., & Roldos, J. (2002). *Consolidation And Market Structure İn Emerging Market Banking Systems*. Imf Working Papers.
- Iwata, G. (1974). *Measurement of Conjectural Variations in Oligopoly* (Cilt 42). *Econometrica*.
- Jones, L. N., & Krause, A. S. (2006). Latin American Banking Fragility, 1983-2002: An Assesment of the Causes and A Closer Look at the Role Played by Foreign Banks. *Emory University Department of Economics Working Papers*, 7-13.
- Kocabay, S. A. (2009). *Bank Competition and Banking System Stability: Evidence From Turkey*. Middle East Technical University master thesis.
- Mamatzakı, E., Staikouras, C., & Fıllıpakı, N. K. (2005). Competition And Concentration İn The Banking Sector Of The South Eastern European Region. *Emerging Markets Review*, 192-209.
- Pesola, J. (2005). *Banking Fragility and Distress: An Econometric Study Macroeconomic Determinants*. Bank of Finland Research Discussion Papers.

- Rosse, J. C. (1987). The Journal of Industrial Economics. *The Empirical Renaissance in Industrial Economics*, 443-456.
- Ruiz, A. P. (2008). Banking – Competition And Financial Fragility: Evidence From Panel Data. *Estudios Economicos*, 23(1), 49-87.
- Singh, F. (2012). Economic Reforms And Industrial Concentration In Indian Manufacturing Sector :An Inter-Temporal Analysis. *International Journal of Marketing, Financial Services & Management Research*, 36-53.
- Tunay, B. (2009). Türk Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Kırılganlık . *Bankacılar Dergisi*, 30-56.
- Turgut, A. (2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 5(20), 35-46.
- Wagner, W. (2007). Loan Market Competition and Bank Risk Taking. *TILEC Discussion Paper*.
- Yayla, M. (2007). Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 35-59.
- Yeyati, E. L., & Micco, A. (2003). *Concentration And Foreign Penetration In Latin American Banking Sectors: Impact On Competition And Risk*. Inter-American Development Bank Working Paper.

7. SINIF IŞIK KONUSUNUN ÖĞRETİMİNDE AKRAN ÖĞRETİMİ TEKNIĞİ KULLANIMININ ÖĞRENCİLERİN BAŞARI DÜZEYLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ufuk TÖMAN¹
Derya YARIMKAYA²

Atf/©: Töman, Ufuk ve Yarımkaya, Derya (2018). 7. Sınıf Işık Konusunun Öğretiminde Akran Öğretimi Tekniği Kullanımının Öğrencilerin Başarı Düzeyleri Üzerindeki Etkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 499-514

Özet: Bu çalışmanın amacı, ışık konusunda akran öğretimi tekniği kullanımının 7. Sınıf öğrencilerinin başarı düzeyleri üzerinde etkisinin olup olmadığını incelenmesidir. Çalışma, tek grup ön test - son test yarı deneysel modelde tasarlanmıştır. Çalışmaya Ankara ili Keçiören ilçesindeki özel bir ortaokulun 7/A, 7/B ve 7C sınıflarında öğrenim gören 62 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrenciler arasından her bir sınıf için 5'er öğrenci "Öğreten Akran" olarak belirlenmiştir. Belirlenen öğrencilerin çalışma öncesi, 40'ar dakikalık 5 oturumda öğreten akran olarak yetiştirilme süreci gerçekleştirilmiştir. Öğreten akranların eğitim sürecinin ardından, her üç sınıfta da 4 hafta boyunca "Işık" konusu akran öğretimi tekniği ile yürütülmüştür. Çalışma verileri, Sayın (2015) tarafından geliştirilen Akademik Başarı Testi aracılığıyla elde edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, ışık konusunda akran öğretimi tekniği kullanımının çalışmaya katılan öğrencilerin başarı düzeyleri üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fen Bilimleri, Işık, Başarı, Akran Öğretimi.

Makale Geliş Tarihi: 25.04.2018/ Makale Kabul Tarihi: 04.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, MAFBE, e-posta: ufuktoman@gmail.com

² Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi, MAFBE, e-posta: deryayarimkaya@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3545-7097

The Effect of Using Peer Instruction Technique on the Students' Achievement Levels in Teaching 7th Grade Light Topic

Citation/©: Töman, Ufuk ve Yarım kaya, Derya (2018). *The Effect of Using Peer Instruction Technique on the Students' Achievement Levels in Teaching 7th Grade Light Topic*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 499-514

Abstract: *The purpose of this study is to examine whether the use of peer instruction techniques on light has an effect on the achievement levels of Grade 7 students. Study design, single group pretest - posttest semi-experimental model. 62 students studying in 7 / A, 7 / B and 7C classes in a private secondary school in Kecioren district of Ankara province (Female: 38, Male: 24) participated in the study. As a classmate, 5 students who try to run it in a class are doing it as "Teacher Peer". Prior to the specified opportunity, the process of training as a peer who taught in 5 sessions in terms of 40 's was realized. Teaching peer education program is to carry out "Light" with peer instruction for 4 weeks in all three classes. Study data, Achievement Award given by Sayın (2015). The factor to achieve this study is to put forward.*

Keywords: *Science, Light, Achievement, Peer Instruction.*

I.GİRİŞ

Fen bilimleri alanında yaşanan gelişmeler toplumların ve ülkelerin sosyal ve ekonomik durumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle teknoloji, savunma, tarım ve tıp gibi alanlarda bu bilim alanının etkilerini görmek mümkündür. Bu durumun farkında olan ülkeler eğitim kurumlarını teknolojik araç-gereçlerle donatmakta ve fen bilimleri ile ilgili eğitim programları geliştirerek bu programları her geçen gün iyileştirmektedir (Tosun, 2011). Ülkemizde de özellikle son yıllarda öğretmen merkezli anlayışın yerine öğrenci merkezli anlayışın hâkim olması ile öğretim programları öğrencilerin yaparak-yaşayarak öğrenmelerine katkı sunan ve öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılım gösterdikleri öğrenme yaklaşımlarına dayalı olarak yenilenmektedir (Çepni, 2014). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yenilenen fen öğretimi programlarında, çağımızın gerektirdiği bireylerin yetiştirilmesi için öğrencilerin sürece aktif olarak katılabilecekleri ve bilimsel süreç, yaratıcı düşünme ve problem çözme

becerilerini geliştirebilecekleri etkinliklerin düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun için özellikle öğrencilerin akranlar arası etkileşim fırsatı buldukları ve alanla ilgili tartışmalara sıklıkla katılabildikleri aktif öğrenme yaklaşımlarının kullanılmasının önemi vurgulanmaktadır (MEB, 2013).

Aktif öğrenme yaklaşımları, öğrencilerin öğrenme sürecinde dinamik bir biçimde rol almasını içermektedir. Aktif öğrenme eğlenceli ve motive edici özelliği ile öğrencilerin istekliliğini arttırmada son derece etkili sonuçlar ortaya koymaktadır (Petres, 2008). Bu yaklaşımda, öğrenciler öğrenme sürecine aktif olarak katılarak dersi içselleştirmekte, bu durum onların konuları daha iyi anlamalarına, öğrenmelerine ve konuyu daha net hatırlamalarına katkı sağlamaktadır (Hevedanlı & Akbayın, 2006; Weir, 2004).

Aktif öğrenme ile yaparak yaşayarak öğrenilen fen dersleri öğrencilerin soru sorma özelliklerini geliştirmektedir. Ezberden ziyade yaparak yaşayarak yürütülen fen dersleriyle öğrenciler problemi belirlemeyi, gözlem yapmayı, hipotez kurmayı, veriler toplayıp analiz etmeyi ve genellemelere varmayı öğrenmektedir (Açıkgöz, 2008; Lind, 2005). Aktif öğrenme yöntemleri aynı zamanda öğrencilere demokratik tutum ve davranışların kazandırılmasında da son derece etkilidir. Aktif öğrenme ortamları bireylere demokratik, renkli, rahat ve katılımcı bir ortam sunmaktadır (Akkurt, 2007; Aydede & Matyar, 2009).

Söz konusu aktif öğrenme yöntem ve tekniklerden birisi, öğrenme sürecinde öğrenci ve öğretmenlere önemli kolaylıklar sağlayan akran öğretimi tekniğidir (Gülçek, 2015). Akran öğretimi tekniği, aktif öğrenmeye dayalı olması ve öğrencilerin etkin katılımını içeren bir teknik olması bakımından yeni öğretim programlarıyla örtüşmektedir (Çirkinioğlu-Şekercioğlu, 2011). Akran öğretimi, öğrencilerin öğrenme sürecine katılımını arttıran ve öğrencileri akran gruplarıyla tartışmaya yönlendirerek onların öğrenmelerini kolaylaştıran bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Zhu, 2007). Akran öğretimi, iş birliğine dayalı ve ortaklaşa öğretim ve öğrenme stratejisini içermektedir. Bu sayede öğrenciler, aktif bir süreçte birbirini yönlendirmekte, uygulamalarda paylaşımlarda bulunmakta, tartışma ve geri bildirim süreçlerinde etkin bir rol almaktadır (Secomb, 2008).

Son yıllarda akran öğretimi tekniği öğrenme sürecinde sıklıkla kullanılan teknikler arasında yer almaktadır (Gözütok, 2007). Eğitim (Pring & Thomas,

2004), spor (Bouffard & Reid, 2012), hemşirelik (Melnyk, 2010), rehabilitasyon (Cicerone vd., 2000) ve tıp (Sackett, 1997) gibi bir çok alanda akran öğretiminin kullanıldığı görülmektedir. Akran öğretiminin kullanıldığı bir diğer alan ise fen bilimleridir (Eryılmaz, 2004; Çirkinoglu-Şekercioğlu, 2011).

Fen bilimlerinde yer alan konuların birçoğu soyut niteliktedir (Emrahoğlu & Mengi, 2012; Oon & Subramaniam, 2011; Taşdemir & Demirtaş, 2010). Bu soyut fen konularında öğrenciler öğrenme güçlükleri yaşayabilmektedir (Bakırcı, Çepni ve Yıldız, 2015). Soyut konular öğrencinin derse etkin katılımı olumsuz yönde etkilemekte ve bu durum öğrencinin fiziğe karşı ilgisini azaltmaktadır (Terzi & Şeker, 2006). Bu sebeple, fen eğitimi sürecinde soyut bilgilerin elle tutulur, gözle görülür hale getirilmesi sağlanmalı ve kavramların öğrenciler için daha anlamlı ve kalıcı olabilmesi için sınıf içi ve dışı ortamlarda öğrencinin sürece aktif olarak katılabileceği yöntem veya tekniklerin kullanılması önerilmektedir (MEB, 2013). Aktif öğrenme yöntem ve teknikleri arasında gösterilen akran öğretimi tekniği ile öğrencilerin anlamakta güçlük çektiği soyut konuların etkili bir biçimde öğretimi mümkün olmaktadır (Asterhan & Schwarz, 2009; Demirel, 2013; Nobel, 2005). Yapılan çalışmalarda, akran öğretimi tekniği ile yürütülen fen öğretimi sonrası öğrencilerin soyut konu ve kavramlardaki başarılarının arttığı ortaya konulmuştur (Crouch & Mazur, 2001; Ding & Harskamp, 2011; Eryılmaz, 2004; Parkinson, 2009; Çirkinoglu-Şekercioğlu, 2011; Tokgöz, 2007).

Fen bilimleri dersinde öğrencilerin öğrenme güçlüğü yaşadıkları soyut kavramların önemli bir kısmı "Işık" konusunda yer almaktadır (Bakırcı vd., 2015; Mazlum & Yiğit, 2017). Alanyazında yer alan birçok çalışmada farklı öğrenim seviyesindeki öğrenci ve öğretmenlerin ışık konusunda yer verilen bazı kavramları anlamakta zorlandıkları, bu kavramlarla ilgili birçok alternatif düşünceye sahip oldukları belirtilmektedir (Çil, 2010; Evrekli, İnel & Balım, 2012; Yurd & Olğun, 2008). Işık kavramı, günlük yaşamda sık kullanılması, fen bilgisi derslerinde bilginin yapıtaşısı olması ve diğer disiplinlerde de kullanılabilirlik düzeyinin yüksek olması itibarıyla sorgulamaya en açık konular arasında yer almaktadır (Mazlum & Yiğit, 2017). Bu bağlamda, ışık konusunun öğrencilere öğretilmesi için alanyazında aktif öğrenme yöntem ve teknikleri arasında gösterilen ve öğrencilerin eğlenceli bir ders ortamında öğrenme sürecine etkin katılımını sağlayan akran öğretimi tekniğinin kullanılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Alanyazında ışık konusunun öğretiminde akran öğretimi tekniğini kullanan yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır (Mazlum & Yiğit, 2017). Işık konusunun okullarda ağırlıklı olarak; Çoklu Zekâ Kuramı, Bilgisayar Destekli Öğretim, Modellemeye Dayalı Öğretim ve 5E öğretim modeli esas alınarak yürütüldüğü öne sürülmektedir (Bakırcı vd., 2015). Mevcut çalışmada bu durum göz önünde bulundurulmuş ve ışık konusunun öğretiminde akran öğretimi tekniğinin kullanılması ve 4 haftalık öğretim süreci sonrası öğrencilerin başarı düzeylerinde herhangi bir değişimin olup olmadığının incelenmesi üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle çalışmanın alanyazına önemli bir katkı sağlamasının yanında öğrenme sürecinde eğitimcilere önemli bir alternatif sunacağı öngörülmektedir. Bu öngörünün bir denemesi olarak mevcut çalışmada, akran öğretimi tekniği ile yürütülen fen öğretiminin öğrencilerin ışık konusundaki başarı düzeyleri üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda, çalışmada aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır.

- 1) Çalışmaya katılan öğrencilerin ışık konusundaki akademik başarı düzeyleri, akran öğretimi öncesi ve sonrası arasında anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 2) Çalışmaya katılan öğrencilerin akran öğretimi öncesi ve sonrası akademik başarı testinden elde ettikleri puanlar arasındaki etki büyüklüğü (Cohen's d) hangi düzeydedir?

II. YÖNTEM

A. Araştırma Modeli

Çalışma, tek grup ön test - son test yarı deneysel desende tasarlanmıştır. Bu desende tek bir gruba bağımsız değişken uygulanmaktadır. Hem uygulama öncesi (ön test) hem de uygulama sonrası (son test) ölçmeler yapılmaktadır. Elde edilen ölçümler arasında meydana gelen farkın bağımsız değişken kaynaklı olduğu kabul edilmektedir (Neuman, 2006). Mevcut çalışmanın deneysel desenine ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Çalışmanın deneysel deseni

Grup	Ön Test	Uygulama (4 Hafta)	Son Test
Uygulama	Akademik Başarı Testi	Akran öğretimi	Akademik Başarı Testi

Tablo 1’de görüldüğü gibi, çalışmaya katılan tek bir grup ile birlikte 4 hafta süresince ışık konusu, çalışmada bağımsız değişken olarak ele alınan akran öğretimi tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Öğretim sürecinin öncesi ve sonrasında öğrencilerin başarı düzeylerine ilişkin veriler Akademik Başarı Testi aracılığıyla toplanmıştır.

B. Çalışma Grubu

Çalışmaya Ankara ili Keçiören ilçesindeki özel bir ortaokulda öğrenim gören 62 öğrenci katılmıştır (Kız: 38, Erkek: 24). Çalışma grubunun belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilirlik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilirlik örnekleme yönteminde çalışmacı örnekleme hızlı ve kolay ulaşarak zaman, enerji ve maddi kaynak tasarrufu sağlamaktadır (Patton, 2014). Bu kapsamda, çalışmanın ikinci yazarının Fen Bilimleri Öğretmeni olarak görev yaptığı kurumun 7/A, 7/B ve 7/C sınıflarındaki 62 öğrenci çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Çalışma grubu olarak belirlenen öğrenciler arasından, “Işık” konusunun akran öğretimi tekniği ile yürütülebilmesi amacıyla her bir sınıf için 5’er öğrenci “Öğreten Akran” olarak seçilmiştir. Öğreten akranların belirlenmesinde şube rehber öğretmenleri ve branş öğretmenlerinin görüşleri esas alınmıştır. Yapılan ortak değerlendirmelerde; akademik başarısı yüksek, iyi düzeyde sosyal ve dil becerilerine sahip, yetişkin yönergelerine uyabilen, çalışmaya katılım için gönüllü olan, okula düzenli devam eden ve herhangi bir davranış sorunu olmayan öğrencilerin seçilmesine öncelik verilmiştir.

C. Öğreten Akranların Eğitimi Süreci

Çalışmada öğretim süreci öncesi, çalışmaya katılan öğrenciler arasından her bir sınıf için belirlenen 5’er öğrencinin (N: 15) öğreten akran olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, haftalık ders saatleri dışında 40’ar dakikalık beş oturum şeklinde öğreten akranların eğitim süreci gerçekleştirilmiştir. Öğreten akranların eğitimi sürecinin planlanmasında ilk olarak alanyazın taraması yapılmıştır (Crouch & Mazur, 2001; Green, 2003; Lasry, Mazur & Watkins, 2008; Çirkinoğlu-Şekercioğlu, 2011; Atasoy, Ergin & Şen, 2014; Zhang, Ding & Mazur, 2017). Alan yazın taraması neticesinde elde edilen bilgiler fen bilimleri eğitimi alanında uzman iki akademisyenin görüş ve önerilerine sunulmuştur. Uzman değerlendirmeleri neticesinde; akran eğitimi sürecinde öğreten akranlara “Işık” konusunun temel bilgilerinin yanı sıra ders sunumu, soru çözümü ve iletişim başlatma becerilerinin öğretilmesi hedeflenmiştir. Belirlenen hedeflere haftalık ders

saatleri dışında gerçekleştirilen 40'ar dakikalık beş oturum sonunda ulaşılmıştır.

Çalışmada öğreten akranların yetiştirilme süreci yalnızca çalışma öncesi yürütülen beş oturum ile sınırlı kalmamış; ayrıca öğretim sürecinde de haftalık ders saatleri dışında gerçekleştirilen 40 dakikalık birer oturumda öğreten akranların yetiştirilme süreci devam etmiştir. Bu sayede, öğreten akranlara derse hazırlıklı gelmeleri için o hafta derste değinilecek konular ile ilgili bilgiler verilmiş ve öğreten akranların sırası ile ders anlatımına ve soru çözümüne katılacakları noktalar belirlenmiştir.

D. Veri Toplama Aracı

Çalışma verileri, Sayın (2015) tarafından geliştirilen Akademik Başarı Testi kullanılarak elde edilmiştir. Söz konusu test "Işık" ünitesini oluşturan Işığın Soğurulması, Cisimler Nasıl Renkli Görülür, Işığın Kırılması ve Mercekler ve Kullanım Alanları konularını içermektedir. Testte çoktan seçmeli sorulardan oluşan 28 madde yer almaktadır. Testin madde ayırt edicilik değerlerinin 0.25 ile 0.86 arasında olduğu saptanmıştır. Testin güvenilirliğinin belirlenmesi için yapılan KR-20 değeri hesaplamalarında ise testin iç tutarlılık katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur.

E. Uygulama Süreci

Çalışmada *ilk olarak*, ışık konusunun akran öğretimi tekniği kullanılarak yürütülebilmesi amacıyla çalışmaya katılan öğrenciler (N: 62) arasından her bir sınıf için 5'er öğrenci öğreten akran olarak belirlenmiştir. *İkinci olarak*, öğreten akran olarak belirlenen öğrencilerin (N: 15) haftalık ders saatleri dışında 40'ar dakikalık üç oturumda öğreten akran olarak yetiştirilme süreci gerçekleştirilmiştir. *Üçüncü olarak*, öğrencilere Akademik Başarı Testi (ön test) uygulanmıştır. *Dördüncü olarak*, sınıflarda 4 hafta boyunca ışık konusu akran öğretimi tekniği ile yürütülmüştür. Akran öğretimi tekniği ile yürütülen ders içerikleri genel olarak; öğretmenin konuyu, kavramları ve formülleri açıklaması, birkaç örnek soru çözmesi, öğreten akranlar ve diğer öğrencilerin birlikte soru çözümü, akran tartışma grupları oluşturulması ve öğreten akranların bazı haftalarda konu ve kavram açıklanmasına dâhil edilmesi gibi etkinliklerden oluşmuştur. *Beşinci olarak*, akran öğretimi tekniği ile yürütülen 4 haftalık sürecin sonunda öğrencilere Akademik Başarı Testi (son test) uygulanmıştır.

F. Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin istatistiksel analizinde, SPSS 20.00 paket program kullanılmıştır. Verilerin analizi sürecinde öncelikle veri setinin normal dağılım gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Verilerin normallik değerlendirmesinde Kolmogorov-Smirnov testi, Skewness ve Kurtosis (Çarpıklık ve Basıklık) katsayıları ve Levene testi (varyansların homojenliği) dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2014). Verilerin normallik analizine ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Verilerin normallik analizi

Veri Kaynağı	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)	Levene testi	Kolmogorov-Smirnov testi
Ön-test	0.569	-0.956	0.886	0.200
Son-test	0.904	-1.424	0.083	0.181

Tablo 2’de yer alan Skewness ve Kurtosis (Çarpıklık ve Basıklık) katsayıları ile Kolmogorov-Smirnov ve Levene testi (varyansların homojenliği) değerleri incelendiğinde, öğrencilerin Başarı Testi’nden elde ettikleri puanların normal dağılımdan anlamlı (aşırı) sapma göstermediği ve normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$). Dolayısıyla öğrencilerin Başarı Testi’nden elde ettikleri ön test - son test puanları arasındaki farklılığın belirlenmesinde Bağımlı Gruplar t-testi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2014). Ayrıca, öğrencilerin Başarı Testi’nden elde ettikleri ön test - son test puanları arasındaki etki büyüklüğünün belirlenmesi için Cohen “d” istatistiğine başvurulmuştur. Cohen “d” istatistiği, karşılaştırılan ortalamaların birbirinden kaç standart sapma uzaklaştığını göstermektedir (Card, 2012). Etki büyüklüğü, işaretine bakılmaksızın sırasıyla; ($d<0.20$ zayıf), ($d: 0,20-0,50$ küçük), ($d: 0,50-0,80$ orta) ve ($d: 0,80<d$ geniş) olarak yorumlanmaktadır (Cohen, Manion & Morrison, 2007).

III. BULGULAR

Çalışmanın temel amacı ışık konusunda akran öğretimi tekniği kullanımının 7. sınıf öğrencilerinin başarı düzeyleri üzerinde etkisinin olup olmadığının incelenmesidir. Çalışma bulguları, bu temel amaç doğrultusunda oluşturulan alt problemlere göre sunulmuştur. Söz konusu bulgular sunulmadan öncelikle çalışma sonucu elde edilen bulgulara ilişkin tanımlayıcı istatistikler gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin akademik başarı testinden elde ettikleri puanlara ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Veri Kaynağı	X	Ss	Min.	Maks.
Ön-test	15.50	3.48	9	23
Son-test	18.47	3.44	13	26

Tablo 3’de görüldüğü gibi, öğrencilerin akran öğretimi öncesi akademik başarı testinden almış oldukları ön test puanların ortalaması 15.50, standart sapması 3.48, minimum değeri 9 ve maksimum değeri 23 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin akran öğretimi sonrası ise Başarı Testinden almış oldukları ön test puanların ortalaması 18.47, standart sapması 3.44, minimum değeri 13 ve maksimum değeri 26 olarak saptanmıştır.

A. Çalışmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin ışık konusundaki başarı düzeyleri, akran öğretimi öncesi ve sonrası arasında anlamlı farklılık göstermekte midir?

Tablo 4. Öğrencilerin akademik başarı testinden elde ettikleri ön test - son test puanların karşılaştırılması

Veri Kaynağı	N	X	Ss	Sd	t	p
Ön-test	62	15.50	3.48	61	-5.897	0.000*
Son-test	62	18.47	3.44			

*p<0.001

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin akademik başarı testinden almış oldukları ön test - son test puanları arasında son-test lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($t_{61}: -5,897, p<0.001$).

B. Çalışmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin akran öğretimi öncesi ve sonrası akademik başarı testinden elde ettikleri puanlar arasındaki etki büyüklüğü (Cohen’s d) hangi düzeydedir?

Tablo 4. Öğrencilerin başarı testinden elde ettikleri ön test - son test puanları arasındaki etki büyüklüğü değerleri

Veri Kaynağı	N	X	Ss	Cohen's d
Ön-test	62	15.50	3.48	-0,85*
Son-test	62	18.47	3.44	

* $d > 0.80$

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin akademik başarı testinden almış oldukları ön test - son test puanları arasında güçlü düzeyde bir etki büyüklüğü olduğu belirlenmiştir (d: -0,85, $d > 0.80$)

IV. TARTIŞMA VE SONUÇ

Son yıllarda, fen bilimleri derslerinde öğrencilerin başarılarını arttıracak ve dersi daha da eğlenceli kılacak çeşitli yöntem, teknik ve araçlara yer vermeye başlanmıştır (Er & Şaşmaz-Ören, 2015). Mevcut çalışmada, bu yöntem ve tekniklerden birisi olarak nitelendirilen akran öğretimi tekniğine yer verilmiş ve akran öğretimi tekniği kullanılarak yürütülen fen öğretimi sonrası öğrencilerin ışık konusundaki başarı düzeylerinde herhangi bir değişim olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan bu çalışmanın sonucunda, öğrencilerin Akademik Başarı Testinden aldıkları ön test - son test puanları arasında son test lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin başarı puanlarında meydana gelen olumlu artışın, yapılan Cohen "d" analizi sonucunda, "geniş" düzeyde bir etki büyüklüğü ile gerçekleştiği saptanmıştır. Bu etki büyüklüğü değeri yorumlandığında, akran öğretimi tekniğinin öğrencilerin ışık konusundaki başarı düzeyleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma süresince gerçekleştirilen etkinlikler eğlenceli bir ders ortamında yürütülmüş ve öğrencilerin her geçen gün derse daha etkin katılım gösterdikleri, akranları ile daha rahat etkileşim kurdukları, öğrencilerin tartışma gruplarında daha rahat fikirlerini ifade edebildikleri, dersten daha fazla keyif aldıkları gözlemlenmiştir. Bu durumun öğrencilerin akademik başarılarındaki artış üzerinde önemli bir yansımalarının olduğu düşünülmektedir. Nitekim eğitimciler de bir dersin başarılması ile öğrencinin derse karşı ilgisi ve verdiği değer arasında güçlü bir bağ olduğu konusunda hemfikirlerdir (Yeşiloğlu, Karaca & Şimşek, 2017). Akran öğretimi tekniği ile yürütülen derslerde öğrencilerin kendi akranlarıyla etkinlikler yapmaları,

öğrencileri fizik olayları hakkında daha çok konuşmaya ve fikirlerini paylaşmaya teşvik etmektedir (Atasoy vd., 2014). Akran öğretimi tekniği, öğrencilerin derse katılım, ilgi ve motivasyonlarına önemli bir destek sağlamaktadır (Green, 2003; Zhang vd., 2017).

Alanyazında, ışık konusunun öğretiminde akran öğretimi tekniğini kullanan yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır. Mazlum (2017) tarafından yapılan çalışmada, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin akran öğretimi uygulamaları aracılığıyla ışık konusundaki kavram bilgisi göstergelerinin belirlenmesi ve akran öğretimi uygulamalarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmada öğretici öğrencilerin ışık kavramını en çok görme ile ilişkilendirdiği, yansımanın sadece parlak yüzeylerde olduğu, yansıma kanunlarının sadece düzgün yansıma için geçerli olduğu şeklinde düşünceleri olduğu ve öğrencilerin bazı kavramları yapılandırmasında günlük hayatta karşılaştıkları durumların ve ders kitaplarının etkili olduğu görülmüştür. Işık konusu dışında alanyazında fen bilimlerinin farklı konularında akran öğretimi tekniğini kullanarak öğrencilerin başarı düzeylerindeki değişimleri inceleyen çalışmalara da rastlamak mümkündür (Crouch & Mazur, 2001; Eryılmaz, 2004; Gülçek, 2015; Çirkinöğlü-Şekercioğlu, 2011; Şimşek & Yeşiloğlu, 2014; Şimşek & Yayla, 2016; Yeşiloğlu vd., 2017; Yılmaz & Tan, 2016). Söz konusu çalışmalarda fen bilimlerinin farklı konularında akran öğretimi tekniği kullanılarak öğrencilerin başarı düzeylerinde olumlu yönde anlamlı farklılık olduğu ortaya konulmaktadır.

Yapılan çalışmalarda, öğrencilerin ışık konusunda yer alan bazı kavramları anlamakta ve ifade etmekte güçlük çektikleri belirtilmektedir (Akdeniz, Yıldız & Yiğit, 2001). Özellikle öğrencilerin ışığın tanımı (Apaydın, Akman, Taş & Peker, 2014), görme olayı (Toh & Boo, 1999), ışığın yayılması (Çalık, Okur & Taylor, 2011) ve düzlem aynada görüntü (Anıl & Küçüközer, 2010) gibi kavramlarda alternatif düşünceler geliştirdikleri ifade edilmektedir (Bakırcı vd., 2015). Mevcut çalışma kapsamında öğrencilerde söz konusu kavram yanlışları oluşmaması adına dikkatli davranılmıştır. Akran öğretimi tekniğinin gereklerine uygun olarak bazı haftalarda konu anlatımına dâhil edilen öğreten akranlar, her hafta ders saatleri dışında yapılan bir oturumda o haftaki konu ve kavramlar hakkında bilgilendirilmiştir. Ancak yine de dinleyici konumundaki öğrencilerde kavram yanlışları oluşmaması adına kavram ve semboller öncelikle çalışmacı tarafından özenle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sayede, öğrencilerin ışık konusunda kavram yanlışları geliştirmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, akran öğretimi

teknîği ile yürütölen fen bilimleri dersinin çalışmaya katılan 7. sınıf öğrencilerin ışık konusundaki başarı düzeylerinde olumlu yönde anlamlı farklılık oluşturduğu ortaya konulmuştur. Söz konusu olumlu ve anlamlı farklılığın güçlü düzeyde bir etki büyüklüğu ile meydana geldiği tespit edilmiştir. Çalışma süresince öğrencilerin derse olan ilgileri, akran etkileşimleri ve eğlenceli bir ortamda yürütölen etkinlikler göz önünde bulundurulduğunda, tekniğin öğrencilerin ışık konusundaki başarı düzeyleri üzerinde önemli etki oluşturabilecek bir potansiyele sahip olduğu düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, K. Ü. (2008). *Aktif öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- AKDENİZ, A. R., Yıldız, İ., & Yiğit, N. (2001). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin ışık ünitesindeki kavram yanılgıları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Faköltei Dergisi*, 2(20), 72-78.
- AKKURT, N. D. (2007). *Aktif öğrenme tekniklerinin lise 1. sınıf öğrencilerinin ekoloji ve çevre kirliliği konusunu öğrenme başarılarına ve çevreye yönelik tutumlarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ANIL, Ö., & Küçüközer, H. (2010). Ortaöğretim dokuzuncu sınıf öğrencilerinin düzlem ayna konusunda sahip oldukları ön bilgi ve kavram yanılgılarının belirlenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(3), 104-122.
- APAYDIN, Z., Akman, E., Taş, E., & Peker, E.A. (2014). Beşinci sınıf öğrencilerinin ışık kavramına yönelik bilgi yapılarının kavramsal değişim teorilerine göre analizi. *Journal of Computer and Education Research*, 2(3), 44-68.
- ASTERHAN, C. S. C., & Schwarz, B. B. (2009). Argumentation and explanation in conceptual change: Indications from protocol analyses of peer-to-peer dialog. *Cognitive Science*, 33(3), 374-400.
- ATASOY, ř., Ergin, S., & şen, A. İ. (2014). The effects of peer instruction method on attitudes of 9th grade students towards physics course. *Eurasian Journal of Physics and Chemistry Education*, 6(1), 88-98.
- AYDEDE, M. N., & Matyar, F. (2009). Fen bilgisi öğretiminde aktif öğrenme yaklaşımının bilişsel düzeyde öğrenci başarısına etkisi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 6(1), 115-127.
- BAKIRCI, H., Çepni, S., & Yıldız, M. (2015). Ortak bilgi yapılandırma modelinin altıncı sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi: Işık ve ses ünitesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Faköltei Dergisi*, 26, 182-204.
- BOUFFARD, M., & Reid, G. (2012). The good, the bad, and the ugly of evidence-based practice. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 29(1), 1-24.
- BÜYÜKÖZTÜRK, ř. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem.
- CARD, N. A. (2012). *Applied meta-analysis for social science research*. New York: The Guilford Pres.

- CÍCERONE, K. D., Dahlberg, C., Kalmar, K., Langenbahn, D. M., Malec, J. F., Bergquist, T. F., ... Morse, P. A. (2000). Evidence-based cognitive rehabilitation: Recommendations for clinical practice. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 81(12), 1596-1615.
<http://dx.doi.org/10.1053/apmr.2000.19240>
- COHEN, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. London: Routledge Falmer.
- CROUCH, C. H., & Mazur, E. (2001). Peer instruction: Ten years of experience and results. *American Journal of Physics*, 69(9), 970-977.
- ÇALIK, M., Okur, M., & Taylor, N. (2011). A comparison of different conceptual change pedagogies employed within the topic of Sound propagation. *Journal of Science Education and Technology*, 20, 729-742.
- ÇEPNİ, S. (2014). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (genişletilmiş 7. baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- ÇİL, E. (2010). *Bilimin doğasının kavramsal değişim pedagojisi ve doğrudan yansıtıcı yaklaşım ile öğretilmesi: Işık ünitesi örneği*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- ÇİRKİNOĞLU-Şekercioğlu, A. G. (2011). *Akran öğretimi yönteminin öğretmen adaylarının elektrostatik konusundaki kavramsal anlamalarına ve tutumlarına etkisi*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- DEMİREL, F. (2013). *Akran eğitiminin matematik dersinde kullanımının öğrenci tutumu, başarı ve bilgi kalıcılığına etkisi*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- DİNG, N., & Harskamp, E. G. (2011). Collaboration and peer tutoring in chemistry laboratory education. *International Journal of Science Education*, 33(6), 839-863.
- EMRAHOĞLU, N., & Mengi, F. (2012). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji konularını günlük hayat problemlerinin çözümüne transfer düzeyinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 213-228.
- ER, Ö., & Şaşmaz-Ören, F. (2015). Fen ve teknoloji dersi 7.sınıf "ışık" ünitesinde alternatif değerlendirme yaklaşımları temelli öğretimin öğrencilerin akademik başarı ve tutumları üzerine etkisi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 135-164.
- ERYILMAZ, H. (2004). *The effect of peer instruction on high school students' achievement and attitudes toward physics*. Doctoral Dissertation, The Middle East Technical University, Ankara.
- EVREKLİ, E., İnel, D., & Balım, A. G. (2012). Kavram ve zihin haritası kullanımının öğrencilerin kavramları anlama düzeyleri ile fen ve teknolojiye yönelik tutumları üzerindeki etkileri. *Abant İzzet Baysal Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 229-250.
- GREEN, P. J. (2003). *Peer instruction for astronomy*. NJ: Upper Saddle River, Pearson Education.
- GÖZÜTOK, D. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Ekinoks Yayınevi.

- GÜLÇEK, N. (2015). *Öğretmen adaylarının ideal gazlar konusundaki fen başarısına akran öğretiminin etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- HEVEDANLI, M., & Akbayın, H. (2006). Biyoloji öğretiminde işbirlikli öğrenme yönteminin başarı, hatırd tutma ve derse yönelik tutum üzerindeki etkileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 21-31.
- LASRY, N., Mazur, E., & Watkins, J. (2008). Peer instruction: From Harvard to the two-year college. *American Journal of Physics*, 76(11), 1066-1069.
- LİND, K. K. (2005). *Exploring science in early childhood education*. New York: Thomson Delmar Learning.
- MAZLUM, E., & Yiğit, N. (2017). Işık konusundaki kavram bilgisi göstergelerinin ve öğretim kanallarının akran öğretimi uygulamalarıyla incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 295-311.
- MELNYK, B. M. (2010). *Evidence-based practice in nursing and health care: A guide to best practice*. Ambler, PA: Lippincott Williams & Wilkins.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (2013). *İlköğretim kurumları ilkokullar ve ortaokullar fen bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretimprogramlari/icerik/72> sayfasından erişilmiştir.
- NEUMAN, W. L. (2006). *Social research method: Qualitative and quantitative approaches*. Bacon USA: Pearson Education.
- NOBEL, M. M. (2005). *Effects of classwide peer tutoring on the acquisition, maintenance, and generalization of science vocabulary words for seventh grade students with learning disabilities and/or low achievement*. Doctoral Dissertation, Graduate School of The Ohio State University, Ohio.
- OON, P. T., & Subramaniam, R. (2011). On the declining interest in physics among students-from the perspective of teachers. *International Journal of Science Education*, 33(5), 727-746.
- PARKINSON, M. (2009). The effect of peer assisted learning support (PALS) on performance in mathematics and chemistry. *Innovations in Education and Teaching International*, 46(4), 381-392.
- PATTON, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev. M. Bütün-Şelçuk & B. Demir), Ankara: Pegem A.
- PETRES, K. (2008). What is meant by active learning. *Education*, 128(4), 566-569.
- PRİNG, R., & Thomas, G (Eds). (2004). *Evidence-based practice in education*. New York: McGraw-Hill International.
- SACKETT, D. L. (1997). Evidence-based medicine. *Seminars in Perinatology*, 21(1), 3-5. [http://dx.doi.org/10.1016/S0146-0005\(97\)80013-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0146-0005(97)80013-4)
- SAYIN, Ş. (2015). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi 7.sınıf 'ışık' ünitesinin öğretiminde kavram karikatürleri kullanımının öğrencilerin akademik başarıları, sorgulayıcı öğrenme becerileri alguları ve motivasyonları üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- SECOMB, J. A. (2008). Systematic review of peer teaching and learning in clinical education. *Journal of Clinical Nursing*, 17(6), 703-716.

- TAŞDEMİR, A., & Demirbaş, M. (2010). İlköğretim öğrencilerinin fen ve teknoloji dersinde gördükleri konulardaki kavramları günlük yaşamla ilişkilendirme düzeyleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 124-148
- TERZİ, A., & Şeker, H. (2006). *Öğrencilerin fizik dersine olan ilgi ve beklentileri*. VII. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresinde sunulmuş bildiri, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- TOH, K-A., & Boo, H-K. (1999). Students' perspectives in understanding light and vision. *Educational Research*, 41(2), 155-162.
- TOKGÖZ, S. S. (2007). *The effect of peer instruction on sixth grade students' science achievement and attitudes*. Doctoral Dissertation, Middle East Technical University Graduate School of Natural and Applied Sciences, Ankara.
- TOSUN, Z. D. (2011). *Biyoloji dersine yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- WEİR, J. A. (2004). *Active learning in transportation engineering education*, Doctoral Dissertation, Worcester Poly Technic Institute, USA.
- ŞİMŞEK, Ö., & Yeşiloğlu, Ö. (2014). Akran öğretimi yönteminin elektrik kavramlarının öğrenimi ve bilimsel süreç becerilerinin kazanımı üzerine etkisi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 72-94.
- ŞİMŞEK, Ö., & Yayla, K. (2016). Akran öğretimi yöntemi'nin, öğrencilerin manyetizma konusundaki akademik başarı ve tartışma istekliliklerine etkisi. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 5(3), 135-143.
- YEŞİLOĞLU, Ö., Karaca, S., & Şimşek, Ö. (2017). Akran öğretimi yönteminin ortaokul öğrencilerinin fen ve teknoloji dersindeki başarısına etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(41), 309-320.
- YILMAZ, A., & Tan, E. (2016). Fen bilgisi öğretiminde akran öğretimi yönteminin bilişsel düzeyde öğrenci başarısına etkisi. *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS)*, 6(2), 185-200.
- YURD, M., Olğun, Ö. S. (2008). Probleme dayalı öğrenme ve bil-iste öğren stratejisinin kavram yanlışlarının giderilmesine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 386-396.
- ZHANG, P., Ding, L., & Mazur, E. (2017). Peer instruction in introductory physics: A method to bring about positive changes in students' attitudes and beliefs. *Physical Review Physics Education Research*, 13(1), 010104.
- ZHU, E. (2007). Teaching with clickers. *Center for Research on Learning and Teaching Occasional Papers*, 22, 1-8.

ENFLASYON-FAİZ İLİŞKİSİ: BİR ARDL/SINIR TESTİ UYGULAMASI¹

Bünyamin DEMİRGİL²
Hakan TÜRKAY³

Atıf©: Demirgöl, Bünyamin ve Türkay, Hakan (2018). Enflasyon-Faiz İlişkisi Ardl/Sınır Testi Uygulaması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 515-528

Özet: Bu çalışmada, enflasyon ile faiz oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı Türkiye'nin 2003:01-2017:01 dönemi aylık verileri kullanılarak ARDL sınır testi yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisi bulunmuştur. Türkiye'de incelenen dönem içinde enflasyon faizi pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir. Analiz sonucuna göre enflasyon oranında meydana gelen %1'lik bir artış faiz oranını %0,48 oranında artırmaktadır. Bu durum Türkiye'de faizlerdeki artışta enflasyon artışlarının etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmada değişkenler arasında nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla Toda Yamamoto nedensellik testi yapılmıştır. Test sonucuna göre enflasyondan faize doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Faiz, Fisher Hipotezi, Sınır Testi

Makale Geliş Tarihi:01.02.2018// Makale Kabul Tarihi:30.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Bu çalışma 05-07 Ekim 2017 tarihinde Trabzon'da düzenlenen 18. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumunda sunulan özet metin bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Öğr. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, e-posta: bdemirgil@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1150-0225

³ Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, e-posta: hturkay@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8048-5332

Inflation-Interest Relative ARDL / Bounds Test Application

Citation/©: Demirgil, Bünyamin and Türkay, Hakan (2018). Inflation-Interest Relative ARDL / Bounds Test Application, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 515-528

Abstract: *In this study, the existence of a long-run relationship between inflation and interest rate was analyzed using the ARDL bounds test approach using Turkey's 2003: 01-2017: 01 period monthly data. As a result of the analysis, there was a cointegration relation between the series. Inflation in the period examined in Turkey affects the interest rate significantly in positive direction and statistically. As a result of the analysis, a 1% increase in the inflation rate increases the interest rate by 0.48%. This suggests that inflation increases in interest rates in Turkey. In addition, the Toda Yamamoto causality test was conducted to test the causality relationship between variables in the study. According to the test result, there is a causality relation from the inflation to the interest.*

Keywords: *Inflation, Interest, Fisher hypothesis, Bound Test*

I. GİRİŞ

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki en önemli sorunlardan biri olarak görülen enflasyon olgusu, o ülkelerde yaşayan kişilerin reel satın alım güçlerinde azalmaya neden olmaktadır. Enflasyonda yaşanan artışlar karşısında yatırımcılar karlarını hesaplamakta zorlanmaktadır. Bu durum onları güvenli bir ortam bulma ve risk altında kalmama gibi nedenlerle getirisi yüksek araçlara yöneltmektedir. Yatırımcıların bu davranışları da faizlerin yükselmesine neden olmaktadır (Doğan ve diğerleri, 2016:405).

Finansal ve reel piyasalar üzerinde etkili olacak bütün bilgileri yansıtmaya özelliğine sahip olmaları nedeniyle enflasyon ile nominal faiz oranının etkileşimi iktisat literatüründe sıkça tartışılan konular arasında yer almaktadır (Bayat, 2011:48). Enflasyon ile nominal faiz arasındaki etkileşim ve bu etkileşimin yönü, Irving Fisher'ın (1930) temel çalışmasından itibaren iktisat literatüründe çalışılan konulardan birisidir. Enflasyon ile nominal faiz oranları arasındaki bire bir ilişkiyi ifade eden Fisher Hipotezine göre nominal faiz oranı, reel faiz oranı ile enflasyon oranının toplamına eşittir. Fisher Hipotezinde nominal faiz oranı ile enflasyon arasında bire bir ilişkinin olabilmesi için reel faiz oranının değişmediği varsayılmıştır (Hacıoğlu ve Yerlikaya, 2014:110).

Enflasyon ve nominal faiz oranları arasında bire birlik bir ilişkiyi ifade eden Fisher Hipotezi iktisat kuramında genel olarak kabul edilmekle birlikte bu bire birlik ilişkinin ampirik olarak elde edilmesi pek mümkün olmamaktadır (Kanca ve diğerleri, 2015:49). Fisher, 1890–1927 yılları arasında ABD ve 1820–1924 yılları arasında İngiltere ekonomilerinde enflasyon ile nominal faiz oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Enflasyon ile faiz oranları arasındaki korelasyonu ABD için 0.85, İngiltere için 0.98 olarak tespit etmiştir. Fisher Hipotezinin ilgili dönemde ilgili ülkelerde geçerli olup olmaması politika yapıcıları için önemlidir. Fisher Hipotezinin geçerli olması durumunda ilgili ülkelerde merkez bankaları tarafından uygulanan para politikalarının reel faiz oranını etkileyemediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Küçükaksoy ve Akalın, 2017:21).

Enflasyon ve faiz oranı sarmalı gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülke ekonomilerini yakından ilgilendiren konulardan biridir. Türkiye’de enflasyon ve faiz oranı değişkelerinin hangisinin daha baskın olduğu ve nedensellik ilişkisine göre sebep bağımlı oluşturan unsurun hangi faktörden kaynakladığı üzerine yapılan tartışmalar nedeniyle değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik ilgi artmaktadır (Akıncı ve Yılmaz, 2016:34). Bu kapsamda çalışmada, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı Türkiye’nin 2003:01-2017:01 dönemi aylık verileri kullanılarak ARDL sınır testi yaklaşımıyla analiz edilmiştir.

II. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Fisher Hipotezinin geçerliliği sınamaya yönelik olarak yapılan yabancı literatürdeki çalışmalar şu şekildedir: Fama (1975), ABD için 1953-1971 yılları arasında kapsayan çalışmada altı aylık hazine tahvil faizleri ile tüketici fiyat endeksi arasındaki bire birlik ilişkiyi ortaya koymuştur. Bonham (1991), ABD ekonomisi için 1955-1990 dönemi verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, faiz oranları ile enflasyon oranları arasında Fisher Hipotezinin ifade ettiği bire birlik bir ilişkinin olmadığı ancak pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Atkins ve Coe (2002), 1953-1999 dönemi verileri ve sınır testi yaklaşımı kullanarak Kanada ve ABD için Fisher Etkisinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Brzoza-Brzezina (2002), ABD için 1954-1999 dönemleri arası Johansen eşbütünlük testi kullanarak, reel faiz oranı ile enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelediği çalışmada, ABD’de uzun dönem faiz oranı açığının enflasyon üzerinde etkili olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Adegboyega vd.(2013), Nijerya için 1986-2011 dönemleri arası reel

faiz oranı ve enflasyon verilerini ve ARDL eşbütünleşme testi yöntemini kullanarak Fisher Hipotezinin geçerliliğini test etmişlerdir. Test sonucuna göre, Nijerya'da Fisher Hipotezinin kısmen geçerli olduğunu açıklamışlardır. Zainal vd.(2014), Malezya için 2000-2012 dönemleri arası enflasyon oranı ile üç aylık hazine bonusu faiz oranı verilerini kullanarak Fisher Etkisinin geçerliliğini sınır testi yaklaşımıyla incelemişlerdir. ARDL sınır testi sonucuna göre Malezya ekonomisinde Fisher Etkisinin uzun dönemde geçerli olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Ayub vd.(2014), Pakistan için 1973-2010 dönemleri arası Johansen, Engle-Granger eşbütünleşme testi yöntemleri kullanarak, nominal faiz oranları ve enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Pakistan ekonomisinde nominal faiz oranları ve enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.

Fisher Hipotezinin Türkiye ekonomisinde geçerliliğinin test edilmesine yönelik yapılan birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında genel olarak Fisher Hipotezinin Türkiye için geçerli olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisi için Fisher Hipotezinin geçerli olduğu çalışmalar şu şekildedir: Şimşek ve Kadılar (2006), Türkiye'de 1987:01-2004:04 dönemleri arasında enflasyon oranı ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi hem ARDL hem de Johansen eşbütünleşme yöntemiyle incelemişlerdir. Sonuç olarak uzun dönemde Türkiye'de nominal faiz oranları ile enflasyonun eşbütünleşik oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bolatoğlu (2006), Türkiye'de 1990-2005 dönemleri arasında nominal faiz oranı ile enflasyon oranı arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre Fisher Etkisinin Türkiye için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gül ve Açıkalin (2008), Türkiye ekonomisinde 1990-2003 dönemleri arasında nominal faiz oranı ile enflasyon oranı arasında Johansen eşbütünleşme testini kullanarak yaptıkları çalışmada, Türkiye için güçlü Fisher Etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır. Teker, Alp ve Kent (2012), Türkiye'de 2002-2011 dönemi için faiz oranları ve enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi eşik hata düzeltme modeli yöntemi kullanarak incelemişlerdir. Eşik hata düzeltme modeli tahmin sonuçlarına göre, ele alınan dönemde faiz oranı ve enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Mercan (2013), Türkiye'de 1992:01-2013:01 dönemleri arasında nominal faiz oranı ile enflasyon arasındaki uzun dönemli birebir ilişkinin varlığını ARDL sınır testi yöntemiyle incelemiştir. İnceleme sonuçlarına göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmakta ve

enflasyon oranı nominal faiz oranlarını pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir. Kanca, Üzümcü ve Deniz (2015), Türkiye’de 1980-2013 dönemi yıllık TÜFE ve nominal faiz oranı verileri ile Fisher Etkisinin geçerli olup olmadığını Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizleri çerçevesinde incelemişlerdir. İnceleme sonuçlarına göre Fisher Etkisinin Türkiye için Johansen eşbütünleşme analizi çerçevesinde geçerli olduğunu ve nedensellik analizi ile de enflasyon oranından faiz oranlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmişlerdir. Atgür ve Altay (2015), Türkiye’de enflasyon ve nominal faiz oranı arasındaki ilişkiyi 2004-2013 dönemi için Johansen, Lütkepohl-Saikkonen Eşbütünleşme Testleri ve Dinamik En Küçük Kareler yöntemi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar göre, enflasyon ve nominal faiz oranı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.

Türkiye ekonomisi için Fisher Hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar ise şu şekildedir: Çakmak, Aksu ve Başar (2002), Türkiye’de 1989–2001 dönemi için Fisher Hipotezinin geçerliliğini incelemişlerdir. Analizde incelenen dönem için Fisher Hipotezinin Türkiye açısından geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yılcı (2009), Türkiye’de Fisher Hipotezinin geçerli olup olmadığını 1989-2008 dönemi için üçer aylık mevduat faiz oranı verilerini kullanarak Doğrusal olmayan Eşbütünleşme Testi ve Engle-Granger Eşbütünleşme Test yöntemi ile incelemiştir. Araştırmanın sonucu, Fisher Hipotezinin Türkiye’de geçerli olmadığını göstermiştir. Bayat (2011), çalışmasında, 2002-2011 dönemi için TÜFE ve nominal faiz oranı değişkenlerini kullanarak Türkiye ekonomisini Fisher Hipotezi açısından test etmiştir. Çalışmada uygulanan doğrusal olmayan eşbütünleşme testi sonucuna göre ele alınan dönemde Fisher Hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

III. VERİ SETİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Türkiye için 2003:01-2017:01 dönemini kapsayan bu çalışmada aylık veriler ve toplam iki değişken kullanılmıştır. Çalışmada nominal faiz oranı bağımlı değişken tüketici fiyat endeksi ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. Ayrıca 2003-2017 dönemleri arasında yaşanan 2008 krizi nedeniyle dummy (kukla değişken) değişkeni kullanılmıştır. Nominal faiz oranı ve enflasyon oranı değişkenlerine ait veri setleri mevsimsellikten arındırılmış ve doğal logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Değişkenler için kullanılan harf

sembollerinden, (*Infaiz*) faizi, (*Intufe*) ise enflasyonu göstermektedir. Değişkenlerden hem nominal faiz oranı değişkeni hem de enflasyon değişkenine ait veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) temin edilmiştir.

Bu çalışmada, Eviews 9 programı yardımıyla analizler gerçekleştirilerek, enflasyon ile faiz arasında uzun dönemli bir ilişkisinin varlığını araştırmak için Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi (ARDL) yaklaşımı kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünün tespiti için ise Toda Yamamoto nedensellik testinden yararlanılmıştır.

A. BİRİM KÖK TESTİ VE SONUÇLARI

Çalışmada enflasyonun faiz üzerindeki etkisini inceleyebilmek için öncelikle değişkenlerin birim kök içerip içermediği veya diğer bir ifadeyle değişkenlerin durağan olup olmadıklarının araştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmada değişkenlerin durağanlık dereceleri ADF (Augmented Dickey Fuller) birim kök testi ve çalışılan dönemde yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle yapısal kırılmalı (Breakpoint) birim kök testiyle araştırılmıştır. Değişkenlere ait birim kök testi sonuçları Tablo: 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi - Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Birim Kök Testi Sonucu				Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonucu			
	Düzye Değerleri		Birinci Farkları		Düzye Değerleri		Birinci Farkları	
	Sabitli ve Trendli	%5 eşik değeri	Sabitli ve Trendli	%5 eşik değeri	Sabitli ve Trendli	%5 eşik değeri	Sabitli ve Trendli	%5 eşik değeri
Infaiz	-2,38	-3,43	-15,99*	-3,43	-4,21	-4,85	-17,16*	-4,85
Intufe	-3,67*	-3,43	-10,78*	-3,43	-5,34*	-4,85	-11,56*	-4,85

* %5 anlamlılık düzeyinde durağan olan değişkenleri göstermektedir.

ADF birim kök testi ve Yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 1’e göre, %5 anlamlılık düzeyinde *Intufe* serisi düzey değerinde durağan, *Infaiz* serisi ise birinci derece farkı alındığında durağan olmaktadır. Yani, ADF ve Yapısal kırılmalı (Breakpoint) test istatistiğine göre *Intufe* serisi düzey değerinde (I0) durağan, *Infaiz* serisi ise birinci dereceden I(1) durağandır.

B. EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ VE SONUÇLARI

Zaman serisi değişkenleri arasında iktisat kuramı temel alınarak varlığı kabul edilen ilişkilerin uygulamalı testlerle de onaylanması gerekmektedir. (Barışık ve Demircioğlu, 2006:76-78). Eşbütünleşme, kısaca uzun dönemde, ekonomik değişkenler arasındaki ortak bir hareket olarak tanımlanabilir (Aktaş, 2009:39). Eşbütünleşme testi, aynı derecede bütünlük değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığının tespiti için geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu yöntem ile düzey değerlerinde durağan olmayan ancak, aynı dereceden farkları alındığında durağan olan serilerin, orijinal değerlerinin analizde kullanılmasını sağlamaktadır (Işık ve diğerleri, 2004:332). Uygulamada eşbütünleşme testleri olarak genellikle Engle-Granger'in (1987) eşbütünleşme testleri ile Johansen (1988) eşbütünleşme testleri ile Peseran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi kullanılmaktadır. Bu testlerden Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme testleri seriler aynı dereceden durağan olmaları durumunda uygulanabilmektedir. Buna karşın Peseran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımında değişkenlerin I(0), I(1) veya karşılıklı olarak eşbütünlük olmalarına bakılmaksızın değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisini test etmek mümkündür (Şimşek ve Kadılar, 2006:100).

Birim kök testleri toplu olarak değerlendirildiğinde değişkenlerin farklı dereceden durağan oldukları görülmektedir. Değişkenlerden *lntufe* serisi düzey değerinde I(0) durağanken *lnfaiz* serisi birinci dereceden I(1) durağandır. Bu nedenle de klasik eşbütünleşme testleri olarak da adlandırılan Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme testleri serilerin aynı dereceden durağan olmamaları nedeniyle uygulanamamaktadır. Buna bağlı olarak çalışmada yer alan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması için Peseran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi (ARDL) yaklaşımı kullanılmıştır.

Serilerin birim kök testi sonuçları incelendikten sonra, değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisini test etmek amacıyla sınır testine başvurulmuştur. Sınır testi için modelde kullanılan denklem şu şekildedir;

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \beta_1(\lnfaiz)_{t-1} + \beta_2(\ln tufe)_{(t-1)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta(\lnfaiz)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{2i} \Delta(\ln tufe)_{(t-i)} + \mu_t \quad (1)$$

Denklem(1) bağlamında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması için sınır testi yapılmış ve sonuçları Tablo: 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Sınır Testi Sonuçları

k	F istatistiği	%5 anlamlılık düzeyinde sınır değerler	
		Alt sınır	Üst sınır
1	35,16	3,15	4,11

Uzun dönem ilişkisinin test edilmesi için hesaplanan F istatistik Pesaran vd. (2001) tarafından çalışmalarında asimptotik olarak türetilen anlamlılık düzeyleri karşılaştırılmaktadır. Eğer F istatistik değeri kritik değerin üst sınır değerinden büyük ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Bu kapsamda Tablo 2’de görüldüğü üzere hesaplanan F istatistiği değeri olan 35,16 Pesaran’ın üst sınır değeri olan 4,11’i aştığı için seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığı F testi ile belirlendikten sonra uzun dönemli ilişkiyi yansıtan parametrelerin tahmin edilmesi gerekmektedir. Çözümleme de maksimum gecikme sayısı 4 olarak alınmış ve değişkenlere ilişkin uygun gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Bu kritere göre ARDL (2,3) modeli belirlenmiştir. En küçük kareler yöntemiyle tahmin edilen modelin sonuçları Tablo: 3’de yer almaktadır.

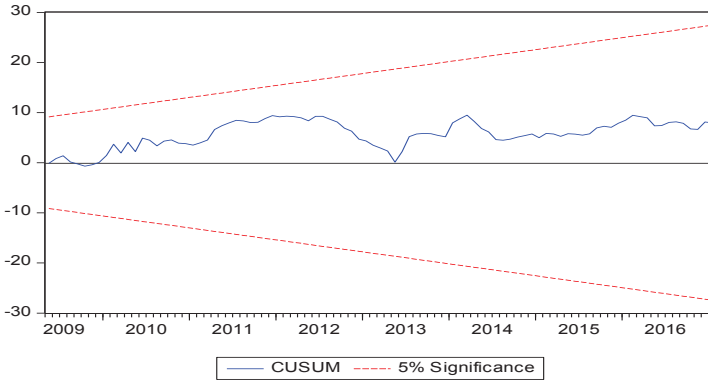
Tablo 3: ARDL (2,3) Modelinin Tahmini Kısa ve Uzun Dönem Sonuçları

Bağımlı değişken lnfaiz				
Kısa Dönem Sonuçları				
Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık*
D(lnfaiz(-1))	-0.3138	0.0685	-4.5806	0.0000
D(lntufe)	3.3889	1.0202	3.3217	0.0011
D(lntufe (-1))	-0.3521	1.5477	-0.2275	0.8203
D(lntufe (-2))	3.0177	1.0412	2.8982	0.0043
D(Dummy)	-0.1044	0.0235	-4.4341	0.0000
ECM	-0.1269	0.0195	-6.4860	0.0000
Uzun Dönem Sonuçları				

İntufe	0.4834	0.0323	14.9400	0.0000
Dummy	-0.8226	0.1005	-8.1782	0.0000
Tanısal Testler	LM (Olasılık)			
Otokorelasyon testi	$X_{BG}^2=0.61$ (0.54)			
Değişen varyans	$X_{BPG}^2=6.49$ (0.48)			
Model kurma hatası	$X_{Ramsey}^2=2.29$ (0.13)			

Tablo 3'de tahmin edilen ARDL (2,3) modelinin tanısal test sonuçlarına göre, tahmin edilen modelde herhangi bir otokorelasyon, değişen varyans sorununun bulunmadığı ve model kurma hatasının olmadığı anlaşılmaktadır.

Tahmin edilen ARDL modelinin kararlılığını araştırmak için geri dönüşlü hata terimlerinin karelerini kullanan ve bu şekilde değişkenlere ilişkin yapısal kırılmayı araştıran CUSUM grafiğinden yararlanılmıştır.

Uzun dönem modeline ilişkin CUSUM istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde yer alması ARDL modelindeki katsayıların istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo: 3'de görüleceği üzere uzun dönem enflasyon değişkeni katsayısı istatistiki olarak anlamlıdır. Analiz sonucuna göre, enflasyonda meydana gelen %1'lik bir artış, faizi %0,48 oranında arttırmaktadır. Bu sonuç, enflasyonun, faiz üzerinde uzun dönemde etkili olduğunu göstermektedir.

Sınır testi yaklaşımına dayalı olarak ortaya konan ARDL hata düzeltme modeliyle değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki incelenmektedir. Burada *ECM (Error Control Model)* ile gösterilen terim hata düzeltme terimidir. Hata düzeltme katsayısı uzun dönem ilişkisinden elde edildiği modelin kalıntılarının bir gecikmeli değerini ifade etmektedir. ECM'nin katsayısı, kısa

dönemde meydana gelen bir şokun ne kadarının uzun dönemde düzeleceğini göstermektedir. Tablo: 3'e göre, hata düzeltme katsayısı (-0,12) negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum kısa dönemde meydana gelen bir şok olması durumunda uzun dönemde bu şokun her dönem %12'sinin ortadan kalkacağını ve yaklaşık sekiz dönemde (yaklaşık bir yılda) tekrar dengeye gelineceğini göstermektedir.

C. NEDENSELLİK TESTİ VE SONUÇLARI

Eşbütünleşme testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin tespiti durumunda değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olması beklenir. Granger'e göre, değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunması durumunda değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ancak bu sonuçlar nedenselliğin yönü ile ilgili bilgi vermemektedir (Yaylalı, Lebe, 2011:37).

Nedensellik araştırmasında kullanılan yöntemlere göre, düzeyde durağan değişkenler arasındaki nedensellik araştırmalarında Granger (1969) tarafından geliştirilen VAR modeli kullanılmaktadır. Düzeyde durağan olmayan değişkenler aynı fark derecesinde durağanlaştıklarında ise Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM: Vector Error Correction Model) uygulanmaktadır. Toda ve Yamamoto (1995), değişkenlerin durağan olmaması durumunda da düzey değerlerinin yer aldığı VAR modelinin tahmin edilebileceğini ve dönüştürülmüş WALD (MWALD) testinin uygulanabileceğini göstermişlerdir. Bu kapsamda Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen gecikmesi arttırılmış VAR modelinde; değişkenlerin düzeyde durağan olmaması, eşbütünleşik olmasına benzer sorunlar, sorun olmaktan çıkmaktadır. Nedensellik araştırmasında değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesinin d_{max} gecikme uzunluğundan (k) küçük olması, Toda-Yamamoto yönteminin uygulanması için gereklidir. Toda-Yamamoto yönteminde, düzeyde duran olup olmadıklarına bakılmaksızın, düzeydeki değişkenler ile maksimum bütünleşme derecesi kadar fazladan gecikme eklenerek $[k+d_{max}]$. dereceden VAR modeli tahmin edilmekte ve MWALD hipotez testi uygulanmaktadır (Akkaş ve Sayılğan, 2015:575).

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisini tespit etmek için Granger, Engle ve Granger ve Toda Yamamoto gibi nedensellik testlerinden yararlanılmaktadır. Bunlardan Granger nedensellik testinin uygulanabilmesi için serilerin düzeyde durağan $I(0)$ olmaları Engle ve Granger nedensellik testi için serilerin

aynı derecen durağan olmaları gerekmektedir. Buna karşın Toda Yamamoto nedensellik testi serilerin farklı dereceden durağan olmaları durumunda değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin tespitine imkan vermektedir. Bu kapsamda çalışmada yer alan değişkenlerin farklı dereceden durağan olmaları nedeniyle Toda Yamamoto nedensellik testi yapılmıştır. Test sonucu Tablo: 4'de yer almaktadır.

Tablo 4: Toda Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: Infaiz			
Bağımsız Değişken	Chi-sq	Gecikme Uzunluğu	Olasılık Değeri
Intufe	14.6453	4	0.0055
All	14.6453	4	0.0055
Bağımlı Değişken: Intufe			
Bağımsız Değişken	Chi-sq	Gecikme Uzunluğu	Olasılık Değeri
Infaiz	3.8712	4	0.4237
All	3.8712	4	0.4237

Tablo 4'de yer alan Toda Yamamoto nedensellik testine göre %5 anlamlılık düzeyine göre enflasyondan faize doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktayken faizden enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

IV. SONUÇ

Bu çalışmada, 2003:01- 2017:01 dönemleri arası aylık veriler kullanılarak, enflasyon ile faiz oranları arasında bir ilişki olduğunu ifade eden Fisher Hipotezinin Türkiye'de geçerli olup olmadığı test edilmiştir. Bunun için değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığının test edilmesi için Peseran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi (ARDL) kullanılmıştır. Yapılan test sonucunda enflasyon ile faiz oranları arasında bir uzun dönem ilişkisi bulunmuştur. Test sonucu enflasyondaki %1'lik bir artış, nominal faizleri %0,48 oranında arttırdığını göstermektedir. Bu sonuç, Türkiye'de uzun dönemde enflasyonun, faizler üzerinde etkili olduğunu ancak Fisher Hipotezinin ifade ettiği şekilde bire birlik güçlü Fisher Etkisinin değil zayıf Fisher Etkisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca enflasyonun nominal faizi %0,48 oranında pozitif yönlü etkilemesi, Türkiye'de para politikaları

uygulamalarının, reel faiz oranları üzerinde uzun dönemde kısmen etkili olduğunu göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar daha önce Türkiye’de Fisher Hipotezinin geçerliliğinin test edilmesine yönelik olarak yapılan çalışmalardan Şimşek ve Kadılar (2006), Bolatoğlu (2006), Gül ve Açıkalin (2008), Teker, Alp ve Kent (2012), Mercan (2013), Kanca, Üzümcü ve Deniz (2015) ile Atgür ve Altay (2015)’ın yaptıkları çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Buna karşılık Çakmak, Aksu ve Başar (2002), Yılcı (2009) ile Bayat (2011)’ın yaptıkları çalışmaların sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Genel olarak Türkiye için yapılan çalışmalarda Fisher Hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları da literatürde Türkiye için Fisher Hipotezinin geçerliliğini ortaya koyan çalışmalara katkı sağlamaktadır.

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin tespiti için yapılan Toda Yamamoto nedensellik testine göre nedensellik ilişkisinin yönü %5 anlamlılık düzeyinde enflasyondan faize doğru tek yönlüdür. Bu sonuç ise değişkenler arasında uzun dönem ilişkisini ortaya koyan sınır testi sonucunu doğrulamaktadır. Diğer taraftan faizlerden enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi ise bulunmamaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de enflasyon oranlarında yaşanan artışlarının nominal faiz oranlarını etkilediği hem sınır (ARDL) testi ile ortaya konmuş hem de Toda Yamamoto nedensellik testi ile bu sonuç doğrulanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye’de faiz oranlarının düşürülmesi isteniyorsa gerek para politikası uygulayıcılarının ve gerekse de siyasi otoritenin enflasyonu kontrol altına almaya yönelik olarak birlikte hareket etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ADEGBOYEGA, S. B., ODUSANYA, I. A. and R.O. POPOOLA (2013), Fisher’s Effect in Nigeria: Empirical Analysis Using ARDL (Bound Test) Approach, *International Journal of Science and Research*, 12(2), 378-382.
- AKINCI, M. ve YILMAZ, Ö. (2016), Enflasyon- Faiz Oranı Takası: Fisher Hipotezi Bağlamında Türkiye Ekonomisi için Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi, *Sosyoekonomi*, 24(27), 33-55.
- AKKAŞ, M. E. ve SAYILGAN, G. (2015), Ev Fiyatları ve Konut Kredisi Faizi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi, *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 2(4), 572-583.
- AKTAŞ, N. (2009), Türkiye’nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 35-47.

- ATGÜR, M. ve ALTAY, N. O. (2015), Enflasyon ve Nominal Faiz oranı İlişkisi: Türkiye Örneği (2004-2013), *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(2), 521-533.
- ATKİNS, F.J. and COE, P.J. (2002), An ARDL Bounds Test of the Long-Run Fisher Effect in the United States and Canada, *Journal of Macroeconomics*, 24(2), 255-266.
- AYUB, G., Rehman, N.U., IQBAL, M., ZAMAN, Q. and M. ATİF (2014), Relationship Between Inflation and Interest Rate: Evidence From Pakistan, *Research Journal of Recent Sciences*, 3(4), 51-55.
- BARIŞIK, S. ve DEMİRCİOĞLU, E. (2006), Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001), *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 71-84.
- BAYAT, T. (2011), Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Yaklaşımı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (38), 47-60.
- BOLATOĞLU, N. (2006), Türkiye’de Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişki: Fisher Etkisi, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(2), 1-16.
- BONHAM, C. (1991), Correct Cointegration Test of the Long Run Relationship between Nominal Interest Rate and Inflation, *Applied Economics*, (23), 1487-1492.
- BRZOZA-BRZEZİNA, M (2002), The Relationship Between Real Interest Rates and Inflation, *National Bank of Poland Working Papers 23*. National Bank of Poland, Economic Institute.
- ÇAKMAK, E., AKSU, H. ve BAŞAR, S. (2002), Fisher Hipotezi’nin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi: 1989-2001, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(3), 31-40.
- DOĞAN, B., EROĞLU, Ö. ve DEĞER, O. (2016), Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 405-425.
- FAMA, E. (1975), Short Term Interest Rates as Predictors of Inflation, *American Economic Review*, (65), 269-282.
- FİŞHER, I. (1930), *The Theory of Interest*, New York: Macmillan.
- GÜL, E. ve AÇIKALIN, S. (2008), An Examination of the Fisher Hypothesis: The Case of Turkey, *Applied Economics*, (40). 3227-3231.
- HACIOĞLU, V. ve YERLİKAYA, Ö. (2014), Fisher Hipotezi ve Beklentilerin Rolü, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, (64). 109-130.
- İŞİK, N., ACAR, M. ve İŞİK, B. (2004), Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi, 9(2), 325-340.
- KANCA, O. C., ÜZÜMCÜ, A. ve DENİZ, A. (2015), Fisher Etkisi Türkiye Ekonomisi için Geçerli mi? Bir Zaman Serisi Analizi:1980:2013, *Verimlilik Dergisi*, (3), 45-65.
- KÜÇÜKAKSOY, İ. ve AKALIN, G. (2017). Fisher Hipotezi’nin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi: OECD ülkeleri Uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 19-40.
- MERCAN, M. (2013), Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönem İlişkinin Fisher Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi: Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4). 368-384.
- PESARAN, M. Hashem, SHİN, Y. and SMİTH R. J. (2001), Bound Testing Approaches To The Analysis Of Long Run Relationships, *Journal Of Applied Econometrics*, Special Issue, (16), 289-326.
- ŞİMŞEK, M. ve KADILAR, C. (2006), Fisher Etkisinin Türkiye Verileri İle Testi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 99-111.
- TEKER, D., ALP, E. ve KENT, O. (2012), Long-Run Relation between Interest Rates and Inflation: Evidence from Turkey, *Journal of Applied Finance & Banking*, 2(6), 41-54.
- TÜRE, H. ve AKDİ, Y. (2005), Mevsimsel Kointegrasyon: Türkiye Verilerine Bir Uygulama, 7. *Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 26-27 Mayıs 2005, (ss.1-19), Düzenleyen:İstanbul Üniversitesi.

- YAYLALI, M. ve LEBE, F. (2011), Beşeri Sermaye ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 30(1), 23-51.
- YILANCI, V. (2009), Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 205-213.
- ZAINAL, N., NASSIR, A. Md, DATO, M. H. and YAHYA, H. (2014), Fisher Effect: Evidence From Money Market in Malaysia, *Journal of Social Science Studies*, 1(2), 112-124.

“ÖMER MUHTAR”, “GANDİ” VE “LİNCOLN” FİMLERİ ÖRNEĞİNDE BİYOGRAFİK FİMLERE KONU OLMUŞ ŞAHSİYETLERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Halil UZDU¹

Atf/©: Uzdu, Halil (2018). “Ömer Muhtar”, “Gandi” Ve “Lincoln” Filmleri Örneğinde Biyografik Filmlere Konu Olmuş Şahsiyetlerin Ortak Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 529-550

Özet: Sinema, modern çağın önemli teknolojik gelişmelerinden birisidir. Bir sanat ve eğlence aracı olarak geliştirdiği yeni anlatı türleriyle de, seyircilerin beğenisine hitap etmektedir. “Biyografik filmler”, sinemanın en çok tercih edilen türlerinden birisidir ve kabaca ünlü, tanınmış, tarihe mal olmuş veya karizmatik kişilerin hayat hikâyelerini ya da hayatlarından önemli kesitleri sinema perdesine yansıtan bir tür olarak ifade edilebilir. Bu makalede, biyografik filmlerin önemli örneklerinden olan Ömer Muhtar, Gandi ve Lincoln filmlerinde yer verilen şahsiyetlerin, ortak özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu özellikler üzerine din sosyolojisi açısından da bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Makale, “düz izleme” yöntemi ile seçilecek verilerin değerlendirmesiyle sınırlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Biyografik Filmler, Din Sosyolojisi, Karakter Analizi

---

Makale Geliş Tarihi: 22.03.2018/Makale Kabul Tarihi:07.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

*Öğr. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu, e-posta: huzdu@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-8582-5164

An Evaluation On The Common Characteristics Of Biographical Films, "Omar Mukhtar," "Gandhi" and "Lincoln" Films Examples

Citation/©: Uzdu, Halil (2018). An Evaluation On The Common Characteristics Of Biographical Films, "Omar Mukhtar," "Gandhi" and "Lincoln" Films Examples, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 529-550

Abstract: Cinema is one of the important technological developments of the modern age. It also appeals to the likes of audiences with new types of narration that it has developed as an art and entertainment medium. "Biographical films" are one of the most preferred types of cinema, and can be expressed as a genre that reflects roughly the life stories of famous, well-known, sophisticated, or charismatic people, or important sections of their lives. In this article, we will try to identify common characteristics of the figures in Ömer Muhtar, Gandi and Lincoln films, which are important examples of biographical films. It also aims to make an assessment of sociology of religion on these characteristics. The article will be limited to the evaluation of the data to be selected by the "flat monitoring" method.

Keywords: Cinema, Biographical Movies, Sociology of Religion, Character Analysis

I. GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerden de yararlanarak muazzam bir güce ulaşan sinema, zamanla yeni sinemasal anlatı türleri geliştirerek seyircilere büyümlü bir dünya sunmaya devam etmektedir. Başta Hollywood olmak üzere, tüm dünyada büyük imkânlarla ve devasa bütçelere ulaşan sinema sektörü, yeni anlatı türleriyle her geçen gün daha da gelişmekte, güçlenmekte ve sinemaseverleri cezbetmektedir. Bir sinemasal anlatı türü olarak biyografik filmler; ele alınan şahsın hayat hikâyesine sadık kalmakla birlikte, sinemanın kurmaca bir dünya yaratma imkânlarını kullanarak gerçekleri zaman zaman esnetebilmektedir. Bu makalede ele alınacak filmlerin seçiminde hem gerçek hayatta çok önemli işler yapmış başta kendi ulusları olmak üzere genelde tüm dünyada saygı duyulan şahsiyetleri konu edinen filmler olmasına dikkat edilmiş hem de filmlerin sanatsal anlamda başarılı olmaları göz önünde bulundurulmuştur. Zira incelenen her üç film de yer

alan isimler hem gerçek hayatta çok önemli kişilikler² hem de filmler sanatsal anlamda³ çok başarılı filmlerdir. Bu makalenin amacı örnek filmleri “düz izleme yöntemiyle”⁴ inceleyerek (Arslantepe, 2010: 1) üç karizmatik şahsiyetin bazı ortak özelliklerini tespit etmeye çalışmaktır.

II. SİNEMASAL TÜR OLARAK BİYOGRAFİK FİMLER

Bir tür olarak “*biyografik filmler*” sinema terimleri sözlüğünde, en genel anlamıyla, tanınmış kişilerin “*yaşamöyküsünü*” konu alan tür olarak tanımlanır (Teksoy, 2012: 274). “Yaşamöyküsel (biyografik) film türü, tarihsel film türüne çok benzer; hatta bir bakıma yaşamöyküsel filmi tarihsel filmden ayrı olarak ele almak bile doğru değildir. Ne var ki, yaşamöyküsel film, mutlaka tarihsel kişileri ele almadığından, çeşitli alanlarda olumlu ya da olumsuz rol oynayan, hatta bazen böyle bir rolü bile olmayan kişileri de ele aldığından, ayrı bir tür olarak benimsemek daha yerinde olur. Bu tür filmlerde, tarihsel film türündeki bütün önemli öğelerden yararlanılır. Belirli bir kişiyi canlandırması bakımından oyun ön sıraya geçer. Kişilerin yalnız dış görünüşlerini değil yaratılışlarını, ruhsal durumlarını yansıtmak önem kazanır” (Özön, 1985: 148). “*Tanınmış kişiler*” ve “*yaşamöyküsü*” denildiğinde; biyografik filmlerin asıl öznelerinin kimler olduğu, özne seçimindeki ölçütler; sinemanın tarih ve tarihsel algı yaratımıyla olan karmaşık ilişkisi gibi disiplinlerarası konularla da birlikte düşünmek gerekir. Bununla birlikte; biyografik filmlerin özneleri, her zaman tarihsel kişilikler olmak zorunda da değildir. Bu yönüyle biyografik filmler, tarihsel filmlerden ayrılır. Ayrıca tarihsel filmler, ele aldıkları dönemi anlatma amacıyla yapılırken, biyografik filmler bir karakterin hayat hikâyesini ya da hayatından belirli bir kesiti perdeye yansıtmak üzere çekilir. Biyografik filmlerde ele alınan kişi, yalnızca tarihsel veya siyasal açıdan başarılı yönleriyle değil; gündelik hayatıyla, insanî yönleriyle, ihtiyaçlarıyla ve

² Ömer Muhtar (1862-1931) Libya bağımsızlık hareketinin önderlerinden birisidir. Asıl adı Mohandas Karamçand Gandi olan Mahatma Gandi, (1869-1948) ise Bağımsız Hindistan'ın kurucusudur. Abraham Lincoln Amerika Birleşik Devletleri'nin 16. başkanı ve Cumhuriyetçi Parti'nin ilk başkanıdır. Amerikan iç savaşını kazanarak ülkenin birliğini sağlayan ve yaptığı anayasal değişiklikle köleliği kaldıran isim olarak tarihe geçmiştir.

³ Kısa adı IMDb olan ve tüm dünyada bu isimle bilinen Internet Movie Database (İnternet Film Veri Tabanı), dünyadaki tüm ülkelerin ve tüm dönemlerin sinema ve televizyon filmleri, film yıldızları ve dizileri hakkında bilgiler barındıran çevrimiçi bir veri tabanıdır. İncelenen filmler IMDb portalında oldukça başarılı filmler kategorisinde yer alır. Lion of the Desert (Ömer Muhtar) (1980) IMDb 8.4 ve Gandhi (1982) IMDb 8.1, Lincoln IMDb 7.4

⁴ Görsel materyallerin incelenmesinde farklı yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. “Düz izleme yöntemi” bu yöntemlerden birisidir. Basit izleme yöntemi olarak da ifade edebileceğimiz bu yöntemle ortalama bir izleyici gözüyle ilk bakışta elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

zaaflarıyla da ele alınır (Sever, 2011: 11). Ayrıca filmde kişinin yaşadığı döneme dair tarihsel özelliklerinin perdeye yansıtılması da kaçınılmazdır.

Biyografik filmlerde, kişilerin hayat hikâyelerini sinemaya aktarmada genelde iki yaklaşım söz konusudur. İlki; resmî tarih anlatıcılığının kalıplarına uyarak kişiyi efsaneleştirmek, “büyük işler başaran”, her alanda çok başarılı, zaaflarından arınmış bir efsane olarak “epik üslupla” sunmaktır. İkincisi ise; resmi tarih anlayışının dışında, arşivlerden, özel eşyalarından, elyazmalarından, onun tanınmayan çevresine kadar geniş bir araştırma sonucu elde edilen bilgilerle kişinin gerçekçi bir sunumdur (Sever, 2011: 12). Bu ikinci yaklaşım zor bir tarih araştırmasını gerektirir ve sinemanın alternatif tarih yazımını içerir. Bundan da öte yıllar boyu filmin sansürlenmesi, yasaklanması da dâhil her türlü riski göze almayı gerektirebilir.

III. KARİZMATİK ŞAHSİYETLERİ ORTAYA ÇIKARAN KOŞULLAR

Alman sosyolog Max Weber, “otorite tipolojileri”⁵ hakkındaki görüşlerinin temel hareket noktası olan ve adeta kendisiyle özdeşleşen “karizma”⁶ kavramını: “bireysel olarak bir şahsı sıradan insanlardan ayıran ve onun doğaüstü, insanüstü ya da en azından bazı özel istisnai güçlere ya da niteliklere sahip sayılmasına yol açan belli bir nitelik” olarak açıklar. Bu anlamda karizmatik kişinin çoğunlukla sihirli bir güce sahip olduğu düşünülür. Burada önemli olan tek şey, karizmatik otorite sahibi olan kişinin, etkinlik alanında olanlarca yani “izleyiciler” ya da “tarafhtarlarca” nasıl görüldüğüdür. Yani karizmatik gücün geçerliği açısından belirleyici olan şey, güce bağımlı olanların kabulüdür (Weber, 2013: 90). Karizmatik otorite doğası gereği duygu temeline yani “tarafhtarların, liderlerin istisnai kutsallığı, örnek karakteri, kahramanlığı veya özel güçlerine olduğu kadar onlar tarafından tasdik edilen normatif düzene adanmalarına dayanır” (Ritzer, 2011: 129). Karizma, kolektif bir varlığın ürünü değildir, sınıfa ya da

⁵ Bir eylem sosyologu olarak Max Weber, öncelikle bir politik rejimin halkın nazarında meşru otoriteye sahip olmasını neyin sağladığını sorgulayarak geleneksel, karizmatik ve rasyonel temellerde meşrulaştırılmış üç farklı otorite tipolojisi tespit etmiştir (Weber, 2013: 54). Böylelikle o otorite tiplerini, meşruluk zeminlerine göre üç sınıfta toplamıştır: “geleneksel”, “rasyonel” ve “karizmatik”. Bu otorite türlerinden her biri, Weber’e göre belli şartlar altında hüküm sürme eğilimi gösteren, iktidar ilişkileri ve idare biçimleriyle bağlantılı olan tipleri temsil eder (Bal, 2014: 251). “Otorite tipolojileri” olarak adlandırılan bu tipolojilerden birisi de “karizmatik otorite”dir.

⁶ “Karizma”: Weber’in “kilise hukukçusu ve tarihçi Shom’dan” (Uysal-Sezer; 1993: 4) ödünç alarak sosyal bilimlere kazandırdığı bir kavramdır. Karizma, kişiyi diğer insanlardan ayıran, sonradan kazanılan değil, yaratılıştan gelen olağanüstü bir özellik olarak tanımlanabilir.

tabakaya bağımlı değil, bireylere özgüdür (Eşki, 2010:192). Weber’e göre, psikolojik, fiziksel, ahlaki, ekonomik, siyasi ve dini bunalım dönemlerinde kendiliğinden ortaya çıkan “doğal” önderler, ne resmi yetkili şahsiyetler, ne herhangi bir konuda uzman kişiler ne de mesleki anlamda profesyonellerdir. Bunalım döneminin doğal önderleri, bedence ve ruhça özel yeteneklere sahip insanlardır.

Karizmatik şahsiyetler, içinden çıktıkları toplumların koşullarında şekillenir. Weber, böylesi kişilerin ortaya çıkışını şu şekilde özetler: Karizmatik liderlerin ortaya çıkmaları ve onlarda aranan nitelikler ile toplumun içinde bulunduğu sorunlar, kişilerin inançları, eğilimleri, arayışları ve beklentileri arasında sıkı bağlar bulunur. Bunalımlı dönemler karizmatik liderlerin ortaya çıkması için elverişli koşulları sağlar. Zira toplumsal bunalım dönemlerinde toplumun norm ve değerleri, gelenek ve yasaları gerçekliğini yitirdiği için büyük bir kaos ve kriz yaşanır. Bu istikrarsızlık ve kriz, geniş grup üyelerinin kendilerini idare etme yeteneklerini aşındırır. Bu durumda toplum; güçlü, bilgili, doğru karar verebilen (Aykanat, 2010: 53-54) ve sorunlarını acilen çözüm üretecek, olağanüstü özelliklere haiz lider arayışına içine girerler (Kaya, 1998: 34). Neticede istikrarsızlık, kriz, kaos ve karmaşanın hâkim olduğu toplumlarda karizmatik liderlerin ortaya çıkma ihtimali daha yüksektir. Weber’in anlayışını biraz daha geniş yorumlayan Shils’e göre bu şahsiyetler, bazen peygamber veya dini bir lider, bazen askeri ve siyasi bir deha olabileceği gibi, bazen de bilim, sanat, kültür hatta spor gibi (Uysal-Sezer, 1993: 6) çok farklı alanlarda ortaya çıkabilir.

IV. “ÖMER MUHTAR”, “GANDİ” VE “LİNCOLN” FİLM ÖRNEKLERİ

A. Karizmatik Şahsiyetlerin Filme Katkısı

Mustafa Akkad’ın yönettiği Ömer Muhtar (*Lion of the Desert*) (1981), Richard Attenborough’un yönettiği Gandi (*Gandhi*) (1982) ve Steven Spielberg’in yönetti Lincoln (2012) hem filmsel anlamda hem ulaştığı seyirci sayısı ile ticari anlamda hem de aldıkları ödüllerle -*Gandi 1983 Oscar’ında en iyi film ödülüne layık görülmüştür*- sanatsal anlamda başarılı filmlerdir. Bu başarılarının ardında yönetmenlerin ve finansörlerin emeği elbette yadsınamaz. Bununla birlikte tema olarak seçilen şahsiyetlerin tarihe mal olmuş karizmatik özellikleri de asla yabana atılmamalıdır. Sinema seyircisi yönetmenine göre film seçmekle birlikte, filmin temasını da dikkate almaktadır. Dolayısıyla mezkûr filmler elbette öncelikle yönetmenlerinin başarılarıdır. Bunun yanında filme konu olarak seçilen şahsiyetlerin

karizmalarının da bu başarıda etkin olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira incelenen filmlerde yer alan gerek Ömer Muhtar (1858-1931), gerek Mahatma Gandhi (1869-1948) ve gerekse Abraham Lincoln (1809-1965) gerçek hayatta yaşamış, tarihsel karizmatik bir karakter olarak zaten seyirci tarafından az ya da çok, bir biçimde bilinmektedir. Bu bilinirlik, söz konusu şahsiyetlerin sinemada daha canlı ve sahici olarak perdeye yansıtılmasıyla birleşince, çok daha cazip olabilmektedir. Çünkü bir yandan kişisel özelliklerini, başarılarını veya kahramanlıklarını önceden bildiği ya da duyduğu şahsiyetleri sinema perdesinde görmek seyirci için bir heyecan unsuru olurken, diğer yandan sinema, yer verdiği görüntülerle zihinlerde farklı şekillerde canlandırılan bu şahsiyetleri somut biçimde gözle görünür hale getirmekte yani ete kemiğe büründürmektedir.

Aslında "sinema bir kurmaca dünya yaratma sanatıdır, genellikle hayali karakterlerle gerçek olmayan olaylar" perdeye aktarılır (Bayrak, 2014: 120). Hayali olarak yaratılan böylesi bir kurmaca dünya ise, seyirciye anlatılması çok zor olan mizansenleri de beraberinde getirmektedir. İşte biyografik filmlerde yer alan kişilerin gerçek mahiyeti, onun perdeye nasıl yansıtılacağını endişesini ortadan kaldırır. Çünkü filmde var olan karakter zaten yaşamış gerçek bir kişidir. Sanal bir karakteri perdeye taşıyarak seyirciyi çeşitli mizansenlerle inandırmaya çalışmak zorunda değildir. Dolayısıyla biyografik filmlerde esas yapılması gereken şey, gerçek bir karakteri perdeye yansıtmakla sınırlı kalmaktadır. Sonuçta hem karizmatik şahsiyetlerin tarihe mal olmuş kişisel özellikleri hem de yönetmenin sanatsal başarısı, seyircinin merakını cezbediği için biyografik filmler prodüktörler için oldukça cazip bir tür olmaktadır.

B. Karizmatik Şahsiyetlerin Ortak Özellikleri

İncelediğimiz filmlerde esas tema olarak yer alan şahsiyetler, "*tanınmış/karizmatik kişiler*" belli yönleriyle diğer insanlardan farklı olan, içinden çıktıkları topluma öndelik eden, cesaret, fedakârlık ve özgüven timsali kimselerdir. Genelde "insanı başkalarından ayıran ve onu kendisi yapan tüm duygu, düşünce ve inanç davranış özelliklerinin uyumlu olan bütünü" şeklinde ifade edilen kişilik, doğuştan gelen özelliklerin ifadesi olan "*mizaç/huy*" ve sonradan kazanmış olduğu özelliklerini ifade eden "*karakter*" olarak ikiye ayrılmaktadır. Ancak insanın kişiliğini yansıtan ve onun mümeyyiz vasıflarını oluşturan bu iki yönünü birbirinden tamamen ayırmak mümkün değildir. Bununla birlikte toplum içinde sonradan kazanılan

özelliklerin ifadesi olan karakter, ahlaki değerlerle doğrudan ilgili olan ve insanın belli durumlarda süreklilik ve düzenlilik kazanmış olduğu davranış özelliklerinin sistematik bir bütünüdür (Katipoğlu, 2012: 343). Oluşumunda toplumsal ve ahlaki kuralların çok önemli bir rol oynadığı karakter, kişiyi diğer insanlar arasında fark etmeyi yani onu diğer insanlardan ayırmayı mümkün kılan en önemli unsurlardan birisidir.

Mustafa Akkad'ın yönetmenliğini yaptığı ve Anthony Quinn'in canlandığı Ömer Muhtar, aslen bir öğretmen olan Omar Al-Mukhtar'ın (1858-1931) İtalyan işgaline karşı verdiği bağımsızlık mücadelesini ele alır. Film, 1922'de İtalya'da yönetime gelen Faşist Diktatör Benito Mussolini'nin bir türlü tamamlanamayan Libya işgalinde, kesin zafer kazanmak için Rodolfo Graziani'yi tam yetkiyle Libya Valisi olarak ataması sonucu yaşananları ele alır. Ömer Muhtar, İtalyan işgal güçlerine karşı bütün imkânsızlıklara rağmen yürütülen bağımsızlık mücadelesinin, inanç, güven ve bağımsızlık uğruna ölüme bile gülerek giden bir fedakârlığın sembolüdür.

Yönetmenliğini Richard Attenborough'un yaptığı ve ünlü aktör Ben Kingsley'in canlandığı Gandi, 1983 en iyi film, en iyi yönetmen, en iyi erkek oyuncu ve en iyi senaryo da dâhil sekiz dalda Oscar ödülüne layık görülen oldukça başarılı bir filmidir. Film, Hindistan bağımsızlık hareketinin lideri ve çağdaş Hindistan'ın kurucusu olan Mahatma Gandhi'nin (1869-1948) hayatını ve İngiliz işgaline karşı verdiği kendine has mücadelesini perdeye taşımaktadır. Asıl adı Mohandas Karamçand olan Gandi; daha çok, yürüttüğü aktif ama şiddet içermeyen bağımsızlık hareketinde sergilediği tutumundan ötürü "*yüce ruh*" anlamına gelen "*Mahatma*" ya da baba/mürşit anlamına gelen "*Bapu*" isimleriyle bilinmektedir.

Steven Spielberg'in yönettiği Lincoln, Abraham Lincoln'ün (1809-1965) hayatının çok önemli bir kesitini perdeye taşımaktadır. Amerika'nın 16. ve Cumhuriyetçi Parti'nin de ilk başkanı olan Lincoln, Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük sorunlarından olan köleliği de bitiren isim olmuştur. Zira Kuzey eyaletlerinde 1808'de yasaklanan uygulama, geniş tarım alanlarına sahip olan dolayısıyla yoğun emek isteyen tarımsal işlerden dolayı Güney eyaletlerinde hala geçerliydi. Hatta Abraham Lincoln'ün köleliği kaldırma vaadiyle girdiği başkanlık seçiminden zaferle çıkması üzerine, buna karşı olan Güney Eyaletleri, bağımsızlıklarını ilan ederek *Amerika Konfedere Devletleri* adı altında yeni bir birlik kurmuşlardır. Amerikan İç Savaşı'nın başlıca nedeni kölelik konusundaki bu anlaşmazlıklardır (Friedman, 2010:

8-15). Abraham Lincoln'ün başkanlık dönemini perdeye taşıyan filmde, zamanın Amerikası için adeta bir tabu olan köleliği kaldırmak için hazırlanan bir yasa tasarısının - *Anayasaya eklenecek 13. madde*- temsilciler meclisinde kabul edilmesi süreci konu edilmiştir.

Söz konusu her üç filmde de yaşadığı döneme damgasını vurmuş, tarihin akışına yön vermiş kişilerin hayatından önemli kesitlerin perdeye yansıtıldığını görüyoruz. Libya'da İtalyanlara karşı mücadele eden Ömer Muhtar, Hindistan'da İngiliz işgaline karşı mücadele eden Gandhi ve Amerikan iç savaşını sonlandırmak ve ülkenin kanayan yarası olan köleliği kaldırmak için mücadele eden Lincoln, tarihin akışına yön veren, inanç, cesaret, kararlılık, tevazu, hoşgörü ve fedakârlık timsali şahsiyetlerdir.

1. Cesaret

Arapçada şecaat terimiyle aynı anlamda kullanılan ve "savaşta kahramanlık gösterme, sıkıntıları göze alarak üstün değerleri korumaya yönelten ruhsal yetenek anlamında bir ahlâk terimi" (Çağrı, 2010: 402) olan cesaret, bir işe başlamak için en önemli unsurlardan biridir. Zira cesaret olmadan, hiçbir işe başlanamaz. Gandhi, 1893 yılında İngiliz sömürgesi olan Güney Afrika'ya bir şirketin avukatlığını yapmak için geldiğinde bizzat yaşadığı⁷ olay üzerine bir Hristiyan'la bir Hindu'nun yan yana yürüyemediğini öğrenir. Sonra "*o halde bunun için savaşmak gerek, bizler de herkes gibi Tanrı'nın çocuklarıyız*" diyerek, yaklaşık yarım asır sonra ülkesini bağımsızlığa kavuşturacak zorlu bir mücadeleye girer. Gandhi, trenle yolculuğu sırasında uğradığı Champaran İstasyonu'da, "*huzuru bozma*" gerekçesiyle tutuklanarak mahkemeye sevk edilir. Hâkimin "*huzuru bozmaktan yargılanıyorsunuz*" suçlamasına karşı önce "*saygılarımla gitmeyi reddediyorum*" ardından "*hapse mi girmek istiyorsun*" sorusuna da "*siz bilirsiniz*" diye, Hâkimin "*pekâlâ bir karara varana kadar sizi 100 rupi kefaletle tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıyorum*" sözlerine ise "*100 rupi ödemeyi reddediyorum*" diyerek karşılık verir. Mahkeme salonu gibi insanın kaderini belirleyen ve son derece çaresiz olduğu bir esnada bile, böylesine dirayetli tavrı, onun cesaretini göstermektedir. İngiliz hükümetiyle işbirliği yapmayı reddettiği için, isyana teşebbüs iddiasıyla çıkarıldığı başka bir mahkemede, daha önce yazdığı gazete yazılarından bir pasaj okunur ve "*bu yazdıklarınızı inkâr ediyor*

⁷ Gandhi Güney Afrika'da bir trende posta yoluyla aldığı birinci sınıf biletle yolculuk yaparken, görevliler tarafından önce bulunduğu vagonun beyazlara ait olduğu ve üçüncü sınıf vagona geçmesi gerektiği için uyarılır. Biletinin birinci sınıf olduğu ve yasal olarak burada seyahat etmeye hakkı olduğunu söyleyerek ısrar etmesi üzerine ilk istasyonda yaka paça trenden atılır.

musunuz” diye sorulur. Gandi *“Hayır etmiyorum. Mahkemenizin fazla vaktini almayacağım lordum. Ettiğim yemine göre, şeytanla işbirliği yapmamanın bir görev olduğuna inanıyorum. Hindistan’daki İngiliz yönetimiye şeytandır”,* Hâkimin *“sanırım savunmanızı kendiniz yapıyorsunuz”* sorusuna ise *“hayır savunma yapmıyorum lordum, söylendiği gibi suçluyum. Eğer ülkedeki yönetimin hukuk sistemine inanıyorsanız beni gerektiği gibi cezalandırmalısınız”* sözleriyle verdiği cevaplar onun cesaretine başka bir örnektir. İngiliz General Dyer’in bizzat yönettiği sivil halka yönelik katliam sonrası yaşanan şiddet olayları üzerine, Hindistan Genel Valisi’nin konutunda yapılan görüşmede Vali: *“Majestelerinin hükümeti ve İngiliz halkı, bu katliamı şiddetle kınıyor. Şimdi yeni kanun üzerinde bir uzlaşmaya varılmasını arzu ediyorum”* diye söze başlar. Gandi, sözünü keserek: *“Özür dilerim ekselansları ama bu kanun konumuz dışı. Başka birisinin evinde aile reisi olduğunuzu artık fark etmelisiniz. Bazılarınızın iyi niyetine rağmen bizi denetleyerek aşağılıyorsunuz. Bence artık gitmenizin zamanı geldi. Buradan gidebilirsiniz”* diyerek İngiliz heyetine karşı dirayetli bir konuşma yapar. Heyette yer alan Bay Kinnoch’un: *“Kusura bakmayın ama Bay Gandi, İngiliz Hükümeti olmasa bu ülke kaosa sürüklenir”* şeklindeki tehdidvari sözlerine ise: *“Bay Kinnoch, dünyada yabancı bir gücün iyi hükümetini, kendi kötü hükümetine tercih eden hiçbir halk yoktur. Bunu unutmayın”* diyerek karşılık verir. Vali’nin: *“Bay Gandi Majestelerinin Hükümeti bazı şeylerden feragat etse bile, onun bu krallıkta azınlık durumundaki milyonlarca Müslüman’a karşı bir sorumluluğu var”* diyerek araya girmesine ise: *“Bütün uluslarda dini azınlıklar vardır. Diğer ülkeler gibi bizim de bazı sorunlarımız var. Ama bizim sorunlarımız; sizin değil”* sözleriyle cevap verir. İngiliz heyetinde yer alan generallerden birinin: *“Bu sorunları nasıl halledeceksiniz, herhalde gideceğimizi düşünmüyorsunuz”* sözü de: *“Evet gideceksiniz. Çünkü yüz bin İngiliz, işbirliğini reddeden üç yüz elli milyon Hintliyi kontrol edemez. Sonunda gitmenin akıllıca olduğunu anlayacaksınız ekselansları”* diyerek cevap verir. Hindistan Genel Valisi’nin konutunda yapılan ve tüm şartların aleyhlerine olduğu bir ortamda böylesi açık, net ve kararlı konuşmaları onun cesaretini göstermek için yeterlidir.

Ömer Muhtar, Ebu Matari tarafından kendisine Libya’ya atanan yeni valinin haberi iletildiğinde *“babam derdi ki, insanın belini kırmayan darbeler onu güçlendirir. Graziani’ye de gösteririz gününü”* sözleriyle işgalci İtalyanlara karşı girişeceği yeni bir mücadele için cesaretini dile getirir. Graziani’nin tel örgü hattı çekerek direnişçilerle yerel halk arasına engel koyması karşısında

lojistik sıkıntıya düşüren ve ümitsizlik atmosferi oluşturan şartlarda *"onların sekiz milyon süngüsü var bizimse sadece bir"* diyerek iki taraf arasındaki güç farkını dile getirmektedir. Bu eşitsiz şartlara rağmen mücadeleye devam etmesi onun cesaretinin belki de en somutlaşmış ifadesidir. Yine filmin final sahnelerinde esir düşerek elleri ve ayakları kelepçeli bir halde General Graziani'nin karşısına çıkarılan Ömer Muhtar, kendisine kibirli bir biçimde sorduğu sorularına karşı, bir esir gibi ezilerek değil, onurlu bir biçimde: *"Ülkemizi mahveden sizlersiniz. Libya sizin toprağınız değil, bu ülkede hiçbir hakkınız yok, bi karşı toprağında bile. Bunu anlatmaya çalıştık size. Hiçbir ülkenin başka bir ülkeyi işgale hakkı yoktur"* sözleriyle dobra dobra cevap vermesi onun cesaretinin bir başka göstergesidir.

Abraham Lincoln ise ülkenin yıllardır yerleşik bir alışkanlığı olan köleliğin kaldırılması için mecliste gerekli olan üçte iki çoğunluğa sahip olmadığı halde muhalefet milletvekillerinin de desteğini almayı umarak kendisi için çok riskli ama ülkesi için çok hayati olan bir yasa değişikliğini yapmaya karar verebilmesi bile, başka bir izaha gerek kalmaksızın cesaretinin ifadesi için yeterlidir. Yasa değişikliği için karar verme aşamasında gördüğü bir rüyayı anlatırken, *"geminin güvertesinde başka kimse yok, yalnızlığımın fevkalade farkındayım"* sözleriyle aslında girişeceği işte yapayalnız olduğunu buna rağmen doğru bildiği bu işte geri adım atmaması onun cesaretinin başka bir göstergesidir. Winston Churchill'e atfedilen bir ifade de: *"cesaret, erdemlerin en değerlisidir; çünkü diğer bütün erdemler ona dayanır"* denilerek cesaretin bütün insani erdemlerin temeli olduğu veciz bir şekilde vurgulanmaktadır. Zira cesaret, başarılı olan insanların özellikle de karizmatik liderlerin en başta gelen niteliğidir ve diğer niteliklerin de temelidir. Karizmatik liderlik konusundaki geliştirilen çok sayıda kuramsal yaklaşımın ulaştığı ortak sonuçlardan birisi de liderlerin yüksek özgüvene sahip olmaları yani cesaretli olmalarıdır (Kılıç, 1996: 100). Neticede her üç şahsiyet için en önemli ortak yönün, herkesin umudunu kestiği bir anda, her türlü olumsuzluğa rağmen inançları, değerleri ve idealleri uğruna öne çıkmaya *"cesaret"* etme riskini üstlenmiş olmalarıdır. Onlar karizmalarını öncelikle cesaretlerine borçludurlar.

2. Kararlılık

Kararlılık; cesaretle başlanan bir işte, bir mücadelede karşılaşılan her türlü engele ve olumsuzluğa rağmen yılmılık göstermeden ısrarla devam etmenin ifadesidir. Gandhi, bir Avukat olarak gittiği Güney Afrika'da uygulanan, *"geçiş*

izin belgesi" zorunluluğunun kaldırılması için mücadele başlatır. Gandî, kendisine destek veren küçük bir toplulukla birlikte kasabanın meydanında: *"Yasal durumumuzun simgesi, her zaman yanımızda taşımamız gereken geçiş izniyle somutlaşıyor. Hiçbir Avrupalının bunu taşımamasına gerek yok. Sosyal konumumuzu değiştirmek için ilk atacağımız adım aramızdaki bu farklılığı yok etmekle olacak"* diyerek geçiş izin belgelerini yakar. Kendisine engel olmak isteyen İngiliz askerleri tarafından acımasızca dövülmesine rağmen kan revan içinde izin kâğıtlarını ateşe atmayı sürdürür. Bu, onun mücadele sürecinde karşılaşılabileceği dayak, hapis, işkence de dâhil her türlü engeli göze aldığı ve ömrünü adadığı ideal için çıktığı zorlu yolda, kararlılığının göstergesidir.

Benzer şekilde Ömer Muhtar'ın, General Graziani'nin tüm askeri üstünlüğüne karşı, oldukça mütevazı imkânlarla savaşması bile başlı başına kararlılığının ifadesidir. İtalyan Hükümeti'nin ikinci barış görüşmelerinde sunduğu teklifin dördüncü maddesi, temsilci tarafından şöyle ifade edilir: *"İtalyan Hükümeti Ömer Muhtar'a ayda elli bin lîre ödeme ve ona rahat bir ev sağlamayı kabul eder."* İtalyan temsilcisinin bu sözlerine karşı Ömer Muhtar, büyük bir olgunlukla karşılık verir: *"Bu kadar çok şeyi hak ettim mi? Bana ayda elli bin lira kazandıracak kadar başarılı mı oldum? Bana rüşvet teklif etmekle efendiler hakaret ediyorsunuz. Yanlış kapı çaldınız."* Ömer Muhtar'ın bu ifadelerine karşı İtalyan heyetinde yer alan Albay Diodiece'nin: *"Ekselansları bu öneriyi ben yaptım, Roma değil. Rüşvetle hiçbir ilgisi yok, inanın. Sadece emekliliğinizi rahat geçirmeniz için"* sözlerine karşı da: *"Halkım toplama kamplarındayken nasıl rahat olabilirim?"* diyerek masadan hışımla kalkarak dışarıya yönelir. Bu ifadelerle karşı İtalyan Hükümet temsilcisi: *"Eğer bizimle anlaşmazsanız korkunç bir savaşta yok olacaksınız"* sözleriyle tehdit eder. Ömer Muhtar: *"Hükümetinizin gücünü biliyorum, bizi tehdit eden gücü. Yirmi yıldır size karşı direndik. Ve Allah'ın izniyle sonuna kadar direneceğiz"* diyerek müzakerelerin yapıldığı çadırı terk eder. Bu sahnede Ömer Muhtar'ın kendisine teklif edilen şahsi özgürlük, can güvenliği, rahat yaşama imkânı sunan ve kendi ifadesiyle *"rüşvet"* anlamına gelen tüm anlaşma girişimlerini, mücadelesinin şahsi ikbal meselesi değil, ülkesi ve milleti için giriştiği kutsal bir mücadele olduğu için hiç düşünmeden reddetmesi kararlılığın ifadesidir.

Lincoln'un de hem başta eşi Bayan Lincoln olmak üzere ailesi hem en yakın çalışma arkadaşları hem de kendi parti milletvekillerinin olumsuz tavırlarına daha da önemlisi sayısal olarak yasayı geçirme gücü olmamasına rağmen

köleliği kaldıran anayasa değişikliğini meclise sunması onun kararlılığını gösterir. Ayrıca önce kabine üyeleriyle yaptığı bir toplantıda: *"13. yasayı meclisten geçirmek ve eyaletler tarafından onaylatıp bütün bu kölelik işini kaldırmak istiyorum ve evet gücüm yettiği anda şimdi"* sözleriyle onları ikna için etkili bir konuşma yapar. Bir başka toplantıda, itirazların yükselmesi üzerine elini hışımına vurarak *"anayasa hükmüyle köleliği kaldırmak bütün geleceğimizin kaderini belirleyecek. Sadece şimdi esir olan milyonların değil, ilerde doğacak milyonların kaderini de"* diye yükselen itirazları susturması da kararlılığının bir başka dışa vurumudur. Sonuç olarak *"kararlılık"* üç isim için önemli bir özellik olarak karşımıza çıkar.

3. Mücadele Azmi

Kararlılığın fiili ifadesi olarak kabul edilebilir. Gandi'nin: *"Bize naparlarsa yapsınlar, hiç kimseye saldırmayacağız, hiç kimseyi öldürmeyeceğiz, fakat hiçbirimiz parmak izlerimizi vermeyeceğiz. Bizi hapse atacaklar, para cezası verecekler, mallarımıza el koyacaklar ama biz izin vermediğimiz sürece kendimize olan saygımızı yok edemeyecekler. Bana işkence yapabilirler, kemiklerimi kırabilirler, hatta beni öldürebilirler ve cesedime sahip olabilirler, ama itaat ettiğimi göremeyecekler, bunu kesinlikle yapmayacağım. Bu kanuna boyun eğmeyeceğime Tanrı'nın huzurunda yemin ederim"* sözleri onun mücadele azminin göstergesidir.

Lincoln, yasayı meclisten geçirmek için gerekli olan üçte iki oranındaki oya ulaşmak için Dışişleri Bakanı William H. Seward'nın muhalefetle iyi ilişkileri olan birisini bulabileceğini söylemesine rağmen, muhalefet milletvekilleriyle bizzat görüşerek ikna etmeye çalışması mücadele azminin somutlaşmış halidir. Ömer Muhtar, İtalyanlarla yaptığı barış görüşmelerinde anlaşma şartlarını sayarken *"işgal edilen topraklar geri verilmeli"* ifadelerine karşı İtalyan temsilcisi Albay Diodiece: *"Şey; ben yerinizde olsam işgal sözcüğünü kullanmazdım. Yerine yerleşim ya da tarım için ayrılmış yerler derdim. İşlenecek topraklar yani"* diye karşı çıkar. Albay Diodiece'nin bu sözlerine karşı Ömer Muhtar: *"yirmi yıl da kırk yıl da geçse toprak asıl sahiplerinin olacak. Sizinle niye savaşıyoruz dersiniz"* diyerek sert bir cevap verir. Ömer Muhtar bu sözleriyle işgalci İtalyanlara karşı her ne şartlarda olursa olsun sonuna kadar savaşaacağını dile getirmekte ve mücadele azmini vurgulamaktadır. İtalyanlarla anlaşarak ülkesine ihanet eden çocukluk arkadaşı Şerif El Gariani'in: *"Ömer bu savaşı kazanamazsın. Demire karşı kanla mücadele edilmez"* diyerek kendisini de anlaşmaya ikna etmek

istemesine karşı: *"Çocuklarımız için savaşıyoruz. Onlara bir gelecek hazırlamak için"* sözleriyle esas amaçlarını ve bu amaca ulaşmak için ne gerekiyorsa yapılacağını vurgulamaktadır ki, bu da onun mücadele azminin göstergesidir. Başta peygamberler (Kara, 2009: 112) olmak üzere inandıkları dava uğruna her türlü zorluğa ve engele rağmen hiç tereddüt etmeden yürüyen tüm karizmatik önderler gibi her üç şahsiyette mücadele azminden taviz vermeden yollarına devam etmişlerdir.

4. İnanç

İnsanın iç dünyasında karar kılmış, kalbe dayalı kesin bir tasdik (Güneş, 2005: 9) anlamına gelen inanç, ayrıca azimle yürütülen mücadelenin başarıya ulaşacağına olan kesin bir beklenti ifadesi olarak da kabul edilebilir. Çok sayıdaki karizmatik liderlik kuramları sentezlendiğinde "inançlarının doğruluğuna ikna etme yeteneği" (Kılıç, 1996: 100) karizmatik liderlerin ortak özelliklerinden bir başkası olarak karşımıza çıkar. Bu elbette liderin inandığı davasına olan inancının ifadesidir. Ancak bununla birlikte Allah inancı da bu mücadelenin belkemiğini oluşturur. Ömer Muhtar'ın savaşta kocası şehit olan bir kadının, çadırına gelip ona kocasını sorması üzerine *"Allah kullarına yüz çevirmez"* diyerek teselli etmesi onun hem Allah inancının ifadesi hem de yürütülen mücadelenin kutsallığına bir atıftır. Yine üzüntülü kadının ağlamasının, çocuğu olumsuz etkileme ihtimaline karşı *"sizi böyle ağlarken görmemeli, bir gün kavgayı onlar sürdürecektir"* diyerek verilen mücadelenin uzun soluklu olacağına inancını vurgular.

İtalyanlarla başlayan barış görüşmeleri sırasında Roma'dan gelen temsilcinin *"bildiğim kadarıyla kutsal kitabınız savaşıma izin vermez"* sözleri karşısında: *"Bize dinimizi mi tefsir ediyorsunuz? Kuran'ı Kerim'den kimse şüphe edemez. Bizi kovanlara karşı yurdumuzu, savunmak Allah'a karşı en başta gelen görevimizdir"* cevabı onun hem Allah'a olan inancını hem de verilen mücadelenin kutsallığını vurgulamaktadır. General Graziani'nin tel örgüyle oluşturduğu duvar karşısında ümitsizliğe düşen askerlerine *"bize ne olacağına Graziani değil Allah karar verir. Allah'ın gücü yanında telin ne önemi var"* ifadeleri ve final sahnesinde: *"bana sadece Allah'ın verdiği kararı uygulayabilirsin"* demesi onun Allah'a ve onun takdir ettiği kadere şeksiz şüphesiz inancının ifadesidir.

Gandi, İngiliz temsilcileriyle yürütülen barış görüşmelerinde: "100 bin İngiliz, işbirliğini reddeden 350 milyon Hintliyi kontrol edemez" diyerek yürütülen özgürlük mücadelesinin eninde sonunda başarıya ulaşacağına olan inancının en veciz ifadesini dile getirmektedir. Hindistan'daki şiddet eylemlerinin durması için başladığı ölüm orucunda, Bayan Mirabel'e, oruçtan bitap düşmüş bir halde şunları söyler: "Umutsuzluğa kapıldığımda tarihi düşünürüm. Gerçeğin ve sevginin daima galip geldiğini hatırlarım. Her zaman zalimler ve caniler olmuştur. Bir süre için yenilmez görünebilirler ama sonunda hep kaybederler. Her zaman bunu düşün. Ne zaman Tanrının yöntemlerinden kuşkuya düşersen bunu düşün ve sonra O'nun yöntemlerini denemeye çalış. Sakın kendini bırakma sonunda kazanacaksın." Ayrıca tuz yürüyüşünü başlattığında eylemlerini izlemek için Londra'dan Hindistan'a gelen bir İngiliz gazetecinin sorusuna: "Sivil bir direnişçinin görevi kışkırtmaktır. Biz kışkırtmaya devam edeceğiz. Ta ki onlar cevap verinceye veya kanunları değiştirmeye kadar" cevabıyla, hem kendi yöntemini özetler hem de mücadelesinin başarıya ulaşacağına dair inancını dile getirir.

Lincoln, filmin finalinde yapmak istediği yasa değişiklinin gerekçesini açıklamak ve parti milletvekillerini ikna etmek için yaptığı bir konuşmada: "Bu büyük savaş belası, hızla geçip gitsin diye sevgiyle ümit ediyor, coşkuyla dua ediyoruz. Ama Tanrı kölelerin iki yüz elli yıl boyunca karşılığında bişi görmeden yaşadığı bütün zenginlik gömülene kadar, kamçıyla geçilen her bir damla kan kılıçla çekilen bir başka kanla ödenene kadar, devam etmesini takdir ediyorsa üç bin yıl önce söylediğimiz şeyin hala daha söylenmesi gerekiyor. Tanrı'nın hükmü büsbütün doğru ve haklıdır. Kimseye kötülük etmeden, herkese iyilik yaparak Tanrı'nın bize görmemizi öğütlediği doğruya sımsıkı bağlı kalarak başladığımız işi bitirmemize izin verin. Ulusun yaralarını sarmak için. Savaşa katlanmış olanlara bakmak için ve dulları için ve yetimleri için, kendi aramızda ve bütün ülkelerle adil ve kalıcı bir barış sağlamak ve yaşatmak adına ne gerekiyorsa yapalım" diye seslenir. Bu konuşma yapmak istediği yasa değişikliğinin temel gerekçelerine işaret etmektedir. Elbette daha başka gerekçeler de vardır. Ancak bu sözlerinden Lincoln'ün yapmayı istediği yasa değişikliğinin dini bir arka plana da sahip olduğunu anlıyoruz. Bu da onun kuvvetli bir dini inanca sahip olduğuna, dini inancının da düşünce, davranış ve kararlarını etkilediğine işaret etmektedir. Neticede inanç üç ismin de dünya algısına yön veren ortak özelliklerinden birisidir.

5. Tevazu/Alçakgönüllülük

Harry Kraemer’in, bir liderin insanlara faydalı olması için, benimsemesi gerektiği ifade ettiği dört temel ilkedden birisi tevazudur (Aksoy, 2015). Gerek Ömer Muhtar gerek Gandi ve gerekse Lincoln her üç şahsiyetin ortak yönlerinden birisi de alçakgönüllülüktür. Lincoln, savaş için askerlerin toplandığı bir meydanda oturmakta ve askerleri denetlemektedir. Bu sırada önce Amerikan iç savaşında mücadele eden Kansas İkinci Siyah Alay’ından Er Harold Green ve Massachusetts Beşinci Süvari Alay’ından Onbaşı Ira Clark isimli iki siyahî askerle sohbet etmesi buna güzel bir örnektir. O dönemin Amerikan toplumunda geçerli olan siyahilere karşı dışlayıcı, horlayıcı ve insanlık dışı muamelelerin aksine, Lincoln hem de ABD Başkanı olarak iki siyahî askeri muhatap alıyor, onları dikkatle dinliyor, sorular soruyor ve onların sordukları sorulara ciddiyetle cevap veriyor ve onlarla hayli samimi bir biçimde sohbet ediyor. Ayrıca Missouri’den gelen bir aileyi kabul edip onların sorunlarını bizzat dinlemesi ve telgraf çekmek için gittiği postanede iki memurla yaptığı samimi sohbet de onun alçak gönüllüğünün bir başka örneğidir. Beyaz Saray’da vereceği bir resepsiyon için eşi Bayan Lincoln’u, *“ıvır zıvıra fazla para harcama”* diyerek uyarması ise onun gösterişten uzak sade yaşamının ve mütevazılığının ifadesidir. Bunlara; çizmelerini bizzat kendisinin boyaması, eline aldığı maşayla şömineyi diz çökerek bizzat karıştırması, odun atması veya yerde uyuyup kalmış küçük oğlunun yanına yatarak onu sırtına alması gibi pek çok tavır onun, ABD gibi bir devletin başkanı olmasına rağmen mütevazı bir yaşantıya sahip olduğunun göstergesidir.

Gandi, Bombay Limanı’nı dolduran kalabalık tarafından ulusal bir kahraman olarak karşılanır. Hindistan Ulusal Kongre Partisi lideri Bay Patel’in *“sizi Bombay’da ilk gördüğümde pasif bir avukat sanmışım. Bir gün sizi ulusal bir kahraman olarak karşılayacağımı asla düşünmezdim”* ifadelerine: *“Ben bir kahraman değilim Bay Patel”* diyerek karşılık vermesi, Muhammed Ali Cinnah’ın konutundaki toplantıya özel araç göndermelerine rağmen yürüyerek gelmeyi tercih etmesi, Cinnah’ın misafirlerine: *“Baylar işte Çamparan kahramanı”* diye takdim etmesine: *“Ben sadece Çamparan’ın inatçı adamıyım”* diye cevap vermesi gibi pek çok sahnede onun mütevazılığının görmek mümkündür. Ayrıca aynı toplantıda ayağa kalkarak hizmetçinin getirdiği sütü, onun elinden alarak bizzat kendisi diğer misafir liderlere ikram eder. Gandi’nin hem sade ve basit yaşantısı hem insanlara karşı tavrı hem de diğer liderlerine karşı hiç tereddüt etmeden hizmet etmesi gibi davranışları onun alçak gönüllüğünün göstergesidir. Tüm bunlardan

başka Gandhi evinde kendi işini genelde kendisi yapar, giysilerini kendisi dokur, çayını kendisi alır hatta ayağı aksayan bir keçi yavrusuna çamurdan sargı yapar. Giyimi her zaman sade ve yerel *-günlük kıyafeti dhoti⁸ ve angorkha⁹ giymekten ibarettir-* tarzdadır. Bu tavırları onun alçak gönüllü olduğunun en açık delili olarak düşünülebilir.

Ömer Muhtar, savaşta babası şehit olan küçük Ali'yi, öncelikle bir baba şefkatiyle sahiplenmesi, elinden tutarak onu yetişkin bir kişi gibi ciddiyetle muhatap alarak, kumandanlarından Ebu Matari ile tanıştırması başta olmak üzere, özellikle her işinin ancak Allah'ın takdiriyle gerçekleşeceğinin bilinciyle hareket etmesi, askeriyeye her şeyini paylaşması, onlara ölmeyi değil, yaşamayı tavsiye etmesi gibi çok sayıda tavrıyla bir tevazu timsalidir. Filmin finalinde esir düşen Ömer Muhtar, elleri ve ayakları zincirlenmiş bir halde Graziani'nin makamına çıkartılır. Graziani: *"Niye bu kadar uzun zaman direndiniz, bu kadarlık direnmeyle bizi Libya'dan kovabileceğinizi düşünmediniz herhalde"* şeklindeki sözlerine *"Sizinle savaştık. Bizce bu yeterliydi"* diyerek cevap vermesi alçakgönüllülüğünün göstergesidir. İnsani erdemlerin en başta gelenlerinden birisi olan tevazu, insanı diğer insanların gözünde daha değerli kılar. Bir peygamber ahlakı¹⁰ olan tevazu (Kasar, 2007: 242) karizmatik otorite sahibi şahsiyetlerin de en mümeyyiz vasıflarındandır.

6. Hoşgörü

Bir kavram olarak hoşgörü kavramı, 'hoş' ve 'görmek' sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş ve anlayışla karşılama "hoş görme, müsâmaha, tolerans, insani ilişkilerde orta yolu takip etme, dengeli olma, sabır gösterip katlanma, benimsenmeyen bir davranış ve düşünceye bile tahammül edebilme" başışlama gibi anlamları ifade etmektedir (Yılmaz, 2004: 110). Ömer Muhtar, mücadelesini insan olma bilinciyle ve insani değerlerin belirlediği çerçevede verir. Örneğin kurdukları tuzağa düşerek teslim olan Teğmen Sandrini'yi öldürmeye çalışan askerlerine: *"Biz esirleri öldürmeyiz. İnsanlığa yakışmaz bu, biz insanız"* diyerek durdurması, kendisine verilen İtalyan Bayrağını Teğmen Sandrini'ye uzatarak: *"Al! Bu buraya ait değil"* diyerek geri vermesi, onun Teğmen Sandrini'yi bile hayrete düşüren hoşgörü ve insani tavrının ifadesidir. Onun bu tavırları, hem verildiği mücadelenin

⁸ Dhoti: Erkeklerin bacak arasından geçirerek bellerine bağladıkları beyaz renkli, ince bir kumaş parçası.

⁹ Angorkha: Erkeklerin kullandığı bir tür şal (Özenç, 2006, 171).

¹⁰ Allah, 'Kur'an-ı Kerim'de bizzat Hz. Peygamber'e tevazu sahibi olmasını emreder: "Sana tâbi olanlara tevazu kanatlarını indirebildiğin kadar indir" (Nahl, 23).

meşruiyetini dile getirmekte hem savaşta bile insanca davranmanın gerekliliğini vurgulamakta hem de inançlarının gereği olarak onurla hareket etmenin ifadesi olmaktadır.

Abraham Lincoln, General Lee'ye: *"Teslim olduktan sonra askerini evlerine, çiftliklerine ve dükkânlarına gönder. Her yerde özgürlük istiyorum, cezalandırma değil. Liderleri Cef [Jefferson Davis] ve diğerleri kaçarlarsa, arkamı döndüğümde ülkeyi terk ederlerse, bu beni rahatsız etmez. Barış geldiğinde sadece idamlar olmamalı"* diye talimat vererek, zaferle çıktığı savaşın ardından intikamla, kinle, nefretle değil, merhametle hareket etmesi bir *"hoşgörü"* ifadesidir.

Gandi, Hindu-Müslüman çatışmalarını durdurmak için giderken, arabasının önünü kesen kalabalığı *"Bay Cinnah'la görüşmeyeyim mi? Ben bir Hindu'yum, bir Müslüman'ım, bir Hristiyan'ım, bir Yahudi'yim. Hepiniz öylesiniz. Bu bayrakları kaldırıp haykırırsanız, kardeşlerinizin kalbini korkuyla doldurursunuz. Hindistan'ın istediği şey bu değil. Durdurun şunu. Tanrı aşkına durdurun"* diyerek çıkışması onun hoşgörüsünün en güzel örneklerinden birisidir. Zira İngiliz işgalinin sonlanmasının ardından başlayan Hindu-Müslüman çatışması çok yakın tarihlere kadar devam etmiş ve çok kan dökülmüştür. Yakın tarih de gösterdi ki, eğer Gandi'nin bu hoşgörüsüne sadık kalınabilmiş olsa, belki de bu kadar kan dökülmesinin önüne geçilmiş olabilirdi. Ayrıca diğer liderlerin İngilizlere esaslı bir ders vermek için fırsat kollamalarına karşı: *"onların zor durumda olmalarını avantaj olarak kullanmayacağım. İngilizlerle çok uzun bir yol kat ettik. Gittiklerinde onları dost olarak görmeliyiz"* sözleriyle hem bağımsızlık sonrası stratejik bir siyaset izlemek isteğine hem de diğer liderlerin intikam hislerinin aksine hoşgörülü bir insan olduğuna işaret eder. Çünkü bir insanın üstesinden gelmekte zorlandığı en zor hislerinden birisi olan intikam alma arzusu ancak bağışlama erdemini gösterebilen hoşgörülü bir kişinin bastırabileceği çok güçlü bir duygudur. Gandi, ayağına kadar gelen fırsata ve diğer liderlerin aşırı arzularına rağmen, intikam almayı değil affedici olmayı seçmiştir. Bu onun hoşgörüsünün tezahürüdür. Zira başta ilahi mesajların muhatapları olan peygamberler (Yılmaz, 2004: 13) olmak üzere erdemli insanların en önemli niteliği hoşgörülü, bağışlayıcı ve affedici olmalarıdır. "Doğal hukuk" ve "liberalizm" in düşüncesinin fikir babası kabul edilen, ünlü İngiliz filozofu John Locke (1632-1704) hoşgörü üzerine yazdığı mektubunda insani erdemlerden birisinin en başta dini/vicdani hoşgörü olmak üzere,

sosyal, siyasal ve ekonomik alanda “hoşgörü” olduğuna dikkat çeker (2013: 13-53). Neticede “hoşgörü” üç ismin ortak özelliklerinden bir başkasıdır.

7. Fedakârlık

Fedakârlık; inançları, değerleri, idealleri uğruna girilen bir işte, önüne çıkabilecek her türlü engeli aşmayı, tüm olumsuzluklara katlanmayı, kendi şahsi çıkarlarını, gelecek kaygısını, rahatını hatta gerektiğinde kendi hayatını bile düşünmeksizin, hareket etmeyi ifade eder. Kılıç'ın karizmatik liderlik kuramlarını ele aldığı çalışmasında tüm kuramların sentezlediğinde ortaya çıkan sonuçlardan birisi de liderlerin “kendini feda etme” özelliğine sahip olmasıdır (1996 100). Bu özellik lider için hem inandığı davaya olan bağlılığını ifade eder hem de destekçilerine güven vermeyi de kapsayan geniş bir çerçeve çizer. Ömer Muhtar'ın idam edilmesi, Gandhi ve Lincoln'ün, suikasta kurban gitmesi onların fedakârlığını göstermektedir. Ömer Muhtar esir düştüğünde, General Graziani'nin: *"Adamlarınızın teslim işlemini tamamlamak kaç gününüzü alır"* şeklindeki sorusuna: *"Biz asla teslim olmayacağız, ya kazanırız ya da ölürüz. Bunun burda biteceğini sanmayın. Bizden sonraki nesille savaşacaksınız ondan sonrakilere de"* sözleriyle, *"Herhalde zincirler rahatsız ediyor"* sorusuna da *"Hayır! Rahatsız eden gerçekler"* şeklinde cevap vermesi, onun fedakârlığının ifadesidir. Zira o, düştüğü durumdan ve çektiği sıkıntılardan değil, ülkesinin düştüğü durumdan, işgale maruz kalmasından ve ona karşı bundan sonra bir şey yapamamaktan duyduğu ızdırabı dile getirmiştir. Finalde *"Allah'ım düşmanlarım tarafından öldürüldüğüm için şükürler olsun sana"* sözleri fedakârlığın dile getirilişidir.

Gandhi İngiliz mallarına karşı ülke genelinde başlattığı boykot, şiddet eylemlerine yol açar. *"Boykotu sonlandırmalıyız, eğer özgürlüğümüzü cinayet ve kanla alacaksak, ben hiçbir şey istemiyorum"* diyerek ölüm orucuna başlaması ve bağımsızlık sonrası yaşanan Hindu-Müslüman çatışmalarında ülkesinin bütünlüğünü korumak için: *"Sevgili Cinnah sen ve ben kardeşiz. Aynı anneden, Hindistan'dan doğduk, korkuların varsa bunları gidermek istiyorum. Dostlarıma beni anlamaları için yalvarıyorum. Pantici'den kenara çekilmesini istiyorum. Hindistan'ın ilk başbakanı olmanı istiyorum. Bütün kabineyi sen kuracaksın. Hükümet departmanlarının başına Müslümanları atayacaksın"* sözleri fedakârlığının ifadesidir. Zira ülke bağımsızlığa kavuşmasına rağmen ayrılığın eşiğine gelmiştir. Ülkesinin birlik ve bütünlüğünü korumak adına, en doğal hakkı olan ülke yönetimine geçmeyi

hiç tereddüt etmeden tamamen Cinnah’a bırakmak istemesi, onun makam, mevki ya da şahsi ikbal uğruna değil, bir ideal uğruna mücadele ettiğinin ve gerektiğinde bu uğurda en doğal hakkından bile rahatlıkla vazgeçebileceğinin göstergesidir. Fedakârlık, lider kuramların hemen hepsinde liderlerin en önemli özelliği olarak vurgulanır (Kılıç, 1996 100). Dolayısıyla üç filmin incelenmesi sonucunda ulaştığımız ortak özelliklerden bir diğeri de, üç isimde inandığı davaları uğruna kendilerini feda etmeleri yani fedakârlıklarıdır. Bir karizmatik kişilik olarak özel bir konuma sahip olarak gösterilen Gandi için kullanılan aşağıdaki ifadeler, karizmatik otoritenin özeti olarak kabul edilebilir.

Mahatma Gandi bir suikast sonucu öldürülür. Hayatını ülkesine adanmış bir insanın cenaze törenini televizyonda anlatan spikerin şu sözleri adeta onun hayatının özetidir: *"Bu görkemli saygı gösterisi mal varlığı ve parası, resmi bir unvanı veya makamı olmadan yaşamış, özel bir adamın naaşı için yapıyor Mahatma Gandi. Orduların ya da geniş toprakların hükümdarı değildi. Bilimsel bir başarısı ya da sanatsal bir yeteneği yoktu. Fakat bütün dünyadan hükümet temsilcileri ve üst düzey bürokratlar, ülkesini özgürlüğe kavuşturan bu peştamallı, kısa boylu, kahve renkli adama saygılarını sunmak için bugün buradalar. ABD Dış İşleri Bakanı General George Marshall, Gandi'yi şöyle anlatıyor: 'Gandi Bütün insanlığın vicdanının sözcüsü oldu. O alçak gönüllülüğü ve sade gerçekçiliğiyle imparatorlardan bile daha güçlüydü'. Einstein ise şöyle diyor: 'Gelecek nesiller dünyadan böyle bir adamın geçtiğine inanamayacaklar.'"*

V. SONUÇ

Sinemasal olarak oldukça başarılı olan her üç filmde yapılan bu kısa alıntılardan şu sonuçlara ulaşılabilir. Öncelikle toplumların tarihine mal olmuş karizmatik şahsiyetler, sıradan insanlardan çok farklı özelliklere sahip kimselerdir. Onlar kendi şahsi çıkarları, kişisel ikballeri ve küçük hesapları için değil, toplumlarının, kendi insanların, gelecek nesillerin çıkarını düşünen, bunun için de her türlü fedakârlığa hazır kimselerdir. Cesaret, kararlılık, azim, inanç, tevazu ve fedakârlık gibi meziyetler bu insanların önemli vasıflarıdır. Max Weber'in eylem tipolojilerinde genelde üçe ayrılan toplumsal eylemlerden¹¹ değer yönelimli eylemler, adeta böylesi meziyetlere sahip şahsiyetlerin kişiliğinde somutlaşmıştır. Onlar inandıkları,

¹¹ Max Weber eylem tipolojisinde toplumsal eylemleri 1-Amaçsal-akılcı eylem 2- Değersel-akılcı 3-Duygusal 4- Geleneksel eylem olarak dört gruba ayırmaktadır (akt. Özlem; 2001: 188-9).

savundukları ve tasavvur ettikleri inançlar, değerler ve idealler için yaşamışlardır.

Böylesi üstün meziyetlere sahip şahsiyetlerin karakter özelliklerini belirleyen ya da en azından karakterleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olansa içinden çıktıkları toplumun kültürü ve elbette ki, dini inançlarıdır. Ömer Muhtar bir Müslüman olarak ülkesini işgal ordularına karşı korumayı kutsal bir vazife inancıyla yapmıştır. *"Bizi kovanlara karşı yurdumuzu, yuvamızı savunmak Allah'a karşı en başta gelen görevimizdir"* ifadesi de gösterir ki, onun mücadelesi kutsal gayeye dayanmakta ve bir ibadet şuuruyla yapılmaktadır. Mahatma Gandhi ise yine kendi dini inancı olan Hinduizm'in sıkı bir uygulayıcısı ve kötülüğe karşı aktif ama şiddet unsuru içermeyen direnişin yani Satyagraha¹² felsefesinin öncüsüdür. Lincoln, siyasi hayatı boyunca anne ve babasının bağlı olduğu kölelik karşıtı fikirlere sahip Baptist Kilisesi'nin görüşlerine uygun olarak¹³ politika yürütmüştür. Zaten muhalefet milletvekillerinden biriyle görüşürken *"kölelik kendimi bildim bileli beni rahatsız eder"* sözleriyle bu etkiye bizzat işaret eder. Dolayısıyla onun kölelik karşıtı politikalarında, başka sebepleri olmakla birlikte dini inançları da etkili olmuştur.

Sonuç olarak karizmatik şahsiyetlerin, sıradan insanlardan çok farklı oldukları ve olağanüstü kabiliyetlere sahip oldukları açıktır. Bu özelliklerin temelinde ise pek çok unsurun yattığı da muhakkaktır. İnsanın hayatına yön veren, hayatını şekillendiren manevi dünyaları bu unsurların başında gelir. Gerek aileden veya çevreden edinilmiş olsun gerekse formel ya da informel yollarla öğrenmiş olsun, manevi dünyası insanın hayatını derinden etkiler. Manevi dünyanın en önemlisi elbette ki, kişinin dini inançlarıdır. Gerek Ömer Muhtar, gerek Mahatma Gandhi ve gerekse Abraham Lincoln dini inançlarının gereği olduğuna inanarak bir mücadele vermişlerdir. Zor durumda kaldıklarında inandıkları dini inançlarına dayanmış, ona sığınmış ve mücadeleye devam etmek için gerekli gücü yine dini inançlarından almışlardır. Doğaldır ki, her insan davranışlarını az ya da çok bir biçimde inançlarının etkisiyle şekillendirir. Karizmatik şahsiyetler de bu

---

¹² Gandhi, *"sivil itaatsizliğin"* karşılığı olarak benimsediği Satyagraha, *"hakikate tutunma"*, *"gerçeğe bağlılık"*, *"ruh gücü ve sevgiden doğan kuvvet"* anlamına gelmektedir. Bu anlamda Gandhi, gerçek ve kötülüğe karşı aktif, ama şiddet unsuru içermeyen pasif direnişi öngören *"Satyagraha Felsefesi"*nin öncüsüdür.

(Tafsilat için bkz Altunel; 2011: 455-6)

¹³Ayrıntı için bkz.

<https://www.nps.gov/saga/learn/education/upload/Lincoln%20Biography.pdf>

genellemeden uzak değildir. Onların farklılığı, toplumlarını bu açıdan da etkilemiş ve yönlendirmiş olmalarıdır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Temel (2015), Etkili Liderlerin Dört Temel İlkesi, (erişim adresi: <http://www.temelaksoy.com>), (erişim tarihi: 21: Mart 2017)
- ALTUNEL, Mesude. (2011), “Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi”, *TBB Dergisi*, S. 93, ss. 443-458.
- ARSLANTEPE, Mehmet. (2010), “Türk Komedi Sinemasının Gelişim Süreci”, (erişim adresi: <http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr>), (erişim tarihi: 15 Mart 2017).
- AYKANAT, Zafer. (2010), *Karizmatik Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir Uygulama*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Karaman.
- BAL, Hüseyin. (2014), *Siyaset Teorisinde ‘Otorite’ Kavramı*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2 Winter 2014, ss 247-255. (erişim adresi: http://turkishstudies.net/Makaleler/1131301883_14_BaH%C3%BCseyin-edb-247-255.pdf) (erişim tarihi: 10. 05. 2017)
- BAYRAK, Taner. (2014), “Sinemada Karakter Olgusu: Bir Karakter Oyuncusu Olarak Sadri Alışık”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, cilt. 4, S. 2, ss. 105-122.
- ÇAĞRICI, Mustafa, (2010), “Şecaat”, *İslam Ansiklopedisi*, cilt. 38, ss. 402-403, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- ÇAPCIOĞLU, İhsan vd.(2010), “Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik”, *TSA Dergisi*, cilt. 14, S. 2, ss. 51-76.
- EŞKİ, Hülya. (2010), “Bugünü Anlamak İçin Max Weber’i Yeniden Okumak”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt. 6, S. 11, ss 187-198.
- FRIEDMAN, Michael Jay. (2010), “Diğerlerinin Beşte Üçü”, *Nihayet Özgürüz Dergisi*, (erişim adresi: http://photos.state.gov/libraries/amgov/30145/publications-other-lang/freetatlas_turkish_all.pdf), (erişim tarihi: 01 Aralık 2016).
- GÜL, Hasan. (2003), *Karizmatik Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Aksaray ve Karaman Emniyet Müdürlüklerinde Yapılan Bir Araştırma*, Gebze YTE SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli.
- GÜNEŞ, Abdülbaki. (2005), “Kur’ân Işığında Düşünce, İnanç ve İfade Hürriyeti”, *Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt. 10, S.1, ss. 1-36.
- KARA, Abdullah, (2009), *Asr-ı Saadette Derin Fitne*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- KASAR, Veysel. (2007), “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Duygu Eğitimi”, *Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, cilt.9, S. 1, ss. 237-257.
- KATIPOĞLU, Bedri. (2012), “Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt. 5, S.23, ss. 341-348.

- KAYA, A. Vahap. (1998), *Toplumsal Değişme Açısından Karizmanın Şiddeti (Atatürk, Hitler, Humeyni)*, Sis Yayınları, Ankara.
- KILINÇ, Tanıl. (1996), “Liderlikte Durumsallığın Ötesi (II)Karizmatik Liderlik Yaklaşımı”, *İ.Ü. İşletme Fak . Dergisi*, cilt. 25, S. 2, ss. 67-108.
- LOCK, John. (2013), *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, 7. Baskı, çev. Melih Yürüşen , Liberte Yayınları, İstanbul.
- ÖZENÇ, Nuray. (2006), “Gandhi'nin İfadesiyle Ahimsa”, *Edebiyat Dergisi*, cilt. 8, S.15, ss. 167-172.
- ÖZLEM, Doğan. (2001), *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İnkılâp Yayınları, İstanbul .
- ÖZÖN, Nijat. (1985), *Sinema Uygulayımı-Sanatı-Tarihi*, Hil Yayınları, İstanbul.
- RITZER, George. (2011), *Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, De Ki Yayınları, Ankara.
- SEVER, Can. (2011). “Biyografik Filmler”, *Sinefil Gösterim Programı ve Film Tanıtım Kitapçığı*, ss. 10-13, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- TEKSOY, Rekin. (2012), *Ansiklopedik Sinema Terimleri Sözlüğü*, Oğlak Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, Hüseyin. (2004), “Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* cilt: 8, S. 1, ss. 109-132
- UYSAI-SEZER, Birkan. (1993), “Çağdaş Karizma”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt. 26, S. 4, ss. 3-20.
- WEBER, Max. (2013), *Bürokrasi ve Otorite*, çev. Bahadır Akın, Adres Yayınları, Ankara.

ADALET BAKANLIĞINA BAĞLI KURUMLARDA ÇALIŞAN PERSONELİN YAŞADIĞI TÜKENMİŞLİK, İŞ DOYUMU VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞİKİLERİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bülent TANSEL¹

Atıf/©: Tansel, Bülent (2018). *Adalet Bakanlığına Bağlı Kurumlarda Çalışan Personelin Yaşadığı Tükenmişlik, İş Doymu ve Yaşam Doymu Arasındaki İlişkilerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 551-580

Özet: Bu çalışmada, Adalet Bakanlığı'na bağlı Adliyeler ile İdare Mahkemelerinde çalışan personelin yaşam alanlarındaki doymu, iş doymu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin kurumda çalıştıkları unvanlarına, hizmet sürelerine, cinsiyetlerine, medeni durumlarına, yaşlarına, eğitim durumlarına, çalıştıkları birime, çalışma saatlerine, çocuk durumlarına, hobi durumlarına, mesleği seçme nedenlerine ve mesleklerinde değiştirmek isteyip istemedikleri durum değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı yordanmıştır. Kişisel özellikleriyle mesleki özellikleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini Mersin ilinde çalışan 505 [(273 kadın (53,9%) ve 233 erkek (46.1%)] adliye personeli oluşturmaktadır. Araştırmada; Sosyo Demografik Bilgilerden Oluşan Kişisel Bilgi Formu, Maslach Tükenmişlik Envanteri Genel Formu (MTE-GF), Minnesota İş Doymu Ölçeği (MİDÖ) ve Yaşam Alanlarındaki Doym Ölçeği (YADÖ) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde; öncelikle iş doymu, yaşam doymu ve mesleki tükenmişlik seviyelerinin değişkenlere göre normallik analizi yapılmış, 50'den büyük gruplar için Kolmogorov-Smirnov, 50'den daha az boyuttaki gruplar için Shapiro-Wilk normallik testi sonuçları dikkate alınmıştır. Çoklu gruplarda tek yönlü varyans

Makale Geliş Tarihi: 27.08.2017 / Makale Kabul Tarihi: 06.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr., INTERPOL Genel Sekreterliği, Çocuğun Cinsel İstismarı ile Mücadele Alt Direktörlüğü, Lyon, Fransa, e-posta: tansel46@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5075-4036

analizi (ANOVA) ve ikili gruplarda t-testi kullanılmıştır. Normal dağılıma sahip olmayan çoklu gruplarda Kruskal Wallis testi, ikili gruplarda Mann – Whitney U testi kullanılmıştır. Kişisel özelliklerle mesleki özellikleri arasındaki ilişkiler Pearson ki Kare testi ile analiz edilmiştir. Çalışanların “medeni durumları” ile “çocuk sahibi olma durumlarının” duyarsızlaşma; “yaşlarının” duyarsızlaşma, kişisel başarı ve iş doyumunu; “hobi durumlarının” duygusal tükenme, kişisel başarı ve yaşam doyumlarını etkilediği gözlenmiştir. Mesleki özelliklerinin duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doyumlarının kişisel özelliklerine göre daha fazla etkili olduğu görülmektedir. Unvanları ve çalıştıkları birim; duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doyumunda etkili olmaktadır. Hizmet süreleri duyarsızlaşma, kişisel başarı ve iş doyumlarını etkilemektedir. Mesleği seçme nedenleri ve meslekte en çok değiştirmek istedikleri husus, duygusal tükenme, duyarsızlaşma, iş ve yaşam doyumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Mevut çalışma, diğer illerdeki Adalet Bakanlığı’na bağlı adliyelerde çalışan personele uygulanarak, karşılaştırılmalı ve kapsamlı sonuçlar geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Adalet Bakanlığı Personeli, İş Doyumu, Yaşam Doyumu, Tükenmişlik.

Study on Some Variables of The Relationship Between Justice, Business Satisfaction And Life Satisfaction of The Staff Working in The Institutes of The Justice Ministry

Citation/©: Tansel, Bülent (2018). Study on Some Variables of The Relationship Between Justice, Business Satisfaction And Life Satisfaction of The Staff Working in The Institutes of The Justice Ministry, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 551-580

Abstract: This study, investigates the life satisfaction, job satisfaction and burnout of personnel working at Courthouses and Administrative Courts for Ministry of Justice. Whether conditions differ according to their title, experience, gender, marital status, age, education level, department, working hours, child status, hobbies, the reason to select their occupation, and what they want to change in their job as well as whether there is a significant relationship between personnel’s personal attributes and job related attributes constitute problem status. This research is a descriptive study that uses a sample from Courthouse personnel in Mersin city. The sample is consisting of 505 personnel [(273 female

(53,9%) and 233 male (46.1%)]. In this research, a personal information form that includes socio demographic information of participants, Maslach Burnout Inventory General Form (MBI-GF), Minnesota Satisfaction Questionnaire (MSQ) and Satisfaction with Life Scale (SWLS) were used. In the statistical analysis of data, first the Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk normality tests were administrated to the burnout, job satisfaction and life satisfaction data. Also, one way ANOVA and t-test were applied to the data to examine the difference of the groups. It is found that among the personal attributes, marital status and having children affect depersonalization levels; age affects depersonalization, personal success and job satisfaction levels; having a hobby affects emotional exhaustion, personal success and life satisfaction levels. Compared to personal attributes, more job-related attributes affect justice personnel's emotional exhaustion, depersonalization, personal success, job satisfaction and life satisfaction levels. Title and department of the personnel are found to affect all of emotional exhaustion, depersonalization, personal success, job satisfaction and life satisfaction levels; experience affects depersonalization, personal success and job satisfaction; the most influential factor to select their occupation and what they want to change most in their job are found to affect their emotional exhaustion, depersonalization, job satisfaction and life satisfaction levels. This study can further be improved by applied to personnel of the Courthouses and Administrative Courts that are belonging to the Ministry of Justice in other cities. This would provide comparative and more exclusive results.

Keywords: Ministry of Justice Personnel, Job Satisfaction, Life Satisfaction, Burn out.

I. GİRİŞ

Günümüzde bireyler her alanda kendini hissettiren zorlanmalarla dolu bir yaşamla karşı karşıyadır. Bu zorlanmalar bireyin psikolojik dengesini bozarak, bir taraftan yaşamın devamı için gerekli olan enerjiyi açığa çıkarırken, diğer taraftan tüm enerjisini yok edebilecek bir paradoksla bireyi çaresiz, savunmasız ve zayıf bırakabilmektedir (Yılmaz Boylu, 2012:123). Özellikle bireyler sürekli olarak insanlarla yüz yüze ilişkiyi gerektiren mesleklerde çalışıyorlarsa bu kaygı, iş ve yaşam koşullarına paralel olarak daha da artabilir (Baltaş ve Baltaş, 1993).

İnsanın yaşam sürecinin önemli bir bölümünü kapsayan ve bu süreçte çoğunlukla yetişkinlik döneminin temel gelişim görevlerinden biri olarak

kabul edilen çalışma, kişinin bedensel veya zihinsel olarak herhangi bir yönde emek vermesi ve bunun ekonomik, psikolojik sosyal ve kültürel rolleri açısından doyum sağlaması durumudur. Yetişkinlik dönemi ile birlikte birey iş ve meslek yaşamına adım atmaktadır. Bu süreç bireyin, yaşam sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sürecin başlamasıyla uzun yıllar süren ve emeklilik süreciyle tamamlanan çalışma yaşamına girilmiş olur. Çalışma yaşamı insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Çünkü insan yaşamının yaklaşık üçte biri çalışarak geçer. Çalışma ile birey sadece maddi kazanç elde etmekle kalmaz bir yandan da yaptığı işten mutluluk elde etmesi, başarı kazanması ve tatmin olması gibi unsurlarla manevi kazanımlar elde eder (Özsoy, 2005). Çalışma ekonomik değerinin yanı sıra aynı zamanda tatmin sağlama aracıdır. Meslek bireyin kendini gerçekleştirmesi, işe yaradığını hissetmesi ve kendini ifade etmesi bakımından önemlidir (Külahçı, 1991).

Tükenme; işte kronik hale gelen baskı veya stresten kaynaklanan fiziksel, duygusal ve zihinsel tükenme duygusu olarak tanımlanmakta ve bireyin işine ve hayata karşı olumsuz duygular hissetmesi ile karakterize edilmektedir. Mesleki baskılara daha fazla tahammül edemeyen ve iş stresinden tamamıyla ezildiğini hisseden tükenmiş bireyler bir kırılma noktasına ulaşma eğilimindedirler (Pines ve Giora, 2005:625-635).

“Tükenmişlik” kavramı, Freudenberger (1974:159-165)’in “Journal of Social Issues” dergisinde yayınlanan makalesi ile literatüre girmiştir. Freudenberger’ e göre tükenmişlik; enerji, güç ve kaynaklarda aşırı isteklerde bulunulması sonucunda yaşanan başarısızlık, aşınma ve bitkinlik duygularının toplamıdır. Freudenberger, tükenmişliğin fiziksel ve davranışsal göstergelerini belirleyerek, kavramını daha somut hale getirmeye çalışmıştır. İş ortamında karşılaşılan her farklı durum birey için sorun haline gelebildiği gibi, bireyin gelişimine katkı da sağlayabilir. İnsanlarla çalışmayı gerektiren mesleklerde; duygusal süreçlerin yoğunluğu, sürekli insanlarla ilişki ve etkileşimin gerekliliği, kişilik özelliklerinin çalışmaları etkilediği bilinmektedir (Ergin, 1992:145). Maslach’a (Maslach, 1981:34; Maslach & Jackson, 1981:104) göre tükenmişlik, işe bağlı tutum ve davranışlardaki değişikliklerle kendini gösteren duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve azalmış kişisel başarı duygusu olmak üzere üç bileşene sahip; kronik yorgunluk, çaresizlik ve ümitsizlik hisleri, negatif bir benlik kavramının gelişmesi ile iş, yaşam ve diğer insanlara yönelik olumsuz tutumlarla belirginleşen fiziksel, duygusal ve zihinsel bir tükenme sendromudur. Pines

ve Aronson'a göre (1988) ise tükenmişlik, bir Őevk, enerji, idealizm, perspektif ve amaç kaybıdır ve sürekli strese, umutsuzluğa, çaresizliğe ve kapana kısılmışlık duygularına neden olan fiziksel, duygusal ve zihinsel bir yorgunluk (tükenmişlik) durumudur. Bu olumsuz tutumlar, aynı zamanda kişinin tüm yaşamına yayılarak evliliğinde ve kişilerarası ilişikilerinde problemler yaşamasına neden olmaktadır.

Günümüzde alışanların tükenmişlik ve iş doyumları ile ilgili birçok araştırma yapılmaktadır. Yurtdişında yapılan çalışmalar incelendiğinde her alanda iş görenlerin tükenmişlik, iş ve yaşam doyumları ile ilgili çok sayıda araştırmanın var olduğu da görülmektedir. Bununla birlikte ülkemizde tükenmişlik ve iş doyumunu ile ilgili araştırmalar daha çok eğitim ve sağlık alanındaki alışanlar (Avşaroğlu, 1995; am, 1992; Ergin, 1992; Helvacı ve Turhan, 2013; Kavlu, 2008; Kaya ve vd., 2010; nal, Karlıdağ ve Yoloğlu, 2001; Kebapçı, 2010; zyurt, Hayran ve Sur, 2006) sonrasında antrenörlerden (Tatlıcı, 2006) otomotiv sektörü çalışanlarına (Sümer, 2005); büro çalışanlarından (zkanan, 2009; Akdoğan, 2009), ğrencilere (Kutsal, 2011; Çapulcuoğlu, 2012; Gündüz, Çapri ve Gökçakan, 2012), bankacılardan (Gürbüz ve Karapınar, 2014; Yelboğa, 2007) muhasebecilere (Ay ve Avşaroğlu, 2010) ve polislere (Aksoy, 2012; Arslan, 2010; Gündüz, Erkan ve Gökçakan, 2007; Kaya, 2010; Okyay, 2009; Şanlı ve Akbaş, 2009; Şeker ve Zırhlıoğlu, 2009; Yiğit, 2012) kadar geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bununla birlikte, bu araştırmaya konu olan Adalet Bakanlığı'na bağlı çalışan ceza infaz koruma memurlarıyla (Yılmaz Boylu, 2012; İlgn, 2010; Nalbant ve Akman Karabeyoğlu, 2011), aile mahkemesi uzmanlarıyla (Atamtürk, 2010), hâkim ve cumhuriyet savcılarıyla (Baduroğlu, 2010) ve barolara bağlı avukatlarla (Demirkol, 2006; Gürses, 2006), tükenmişlik, yaşam ve iş doyumları üzerine yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, bu araştırma, adliyelerde görevli personele yönelik Türkiye'deki ilk çalışma olarak, bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Adalet Bakanlığı'na bağlı kurumlarda çalışan personelin tükenmişliği, stresli çalışma koşullarından kaynaklanmaktadır. Çalışanların toplumda suç işleyen insanlarla sık sık yüz yüze geliyor olmaları, suç potansiyeli taşıyan insanlarla çalışma zorunluluğu içerisinde bulunmaları ve kendilerine sağlanan yönetim desteğinin yetersizliği tükenmişlik yaşamalarına neden olabilmektedir. Ayrıca yapılan işin bireyin eğitimine ve yeteneğine

uygunluğu, mesleğini isteyerek seçip seçmediği, iş yerinde kendisine ya da bir başkasına haksızlık yapıp yapılmadığı, işe alınma sırasında adil davranılıp davranılmadığı algısı da çalışanların performansını etkilemektedir (Yıldırım, 2007:261). Çalışanların yaptıkları işle bütünleşmeleri ya da tükenmişlikleri arttığında doğrudan etkilenen önemli boyutlarından biri de iş doyumlarıdır (Kahraman ve vd., 2011:14). Tüm çalışanlar, çalışma koşullarının iyileştirilmesini, çalışma yaşamına ilişkin ekonomik, psikolojik ve toplumsal gereksinimlerinin, özlem ve isteklerinin karşılanmasını istemektedirler. Çalışanlar çalıştıkları kurumlarda ihtiyaçları karşılandığı, kendilerini önemli hissettiği ve emeğinin karşılığını aldığı sürece doyumlu olmaktadır (Demirkol, 2006:8). Bir anlamda, çalışan açısından beklentilerin gerçekleştirilemiyor olması, bir sonraki aşamada yönetiminde çalışanlardan beklediklerini alamaması anlamına gelir (Dalkılıç, 2014:1). Bununla birlikte, yaşam doyumu, bireyin kendi yaşam örüntüleri ve standartları ile ilişkili süreçlerin bir bütünüdür. Çalışanların ekonomik durumları, mesleki statüleri, hizmet verdikleri yer, çevre koşulları ve beklenti düzeyleri gibi değişkenler yaşam doyumlarını etkileyen unsurlardır. Dolayısıyla, çalışanların iş doyumunu ve mesleki tükenmişlik düzeylerini algılama biçimleri, yaşam doyumlarını etkileyebilmektedir (Yılmaz Boylu, 2012:126).

Bu çalışmayla çalışanların duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş doyumunu ve yaşam seviyeleri arasındaki ilişkilerin ortaya konulması amaçlanmakta, özellikle adliye personelinin sahip olduğu bu durumlardan yaşam doyumuna etki eden boyutlar tespit edilerek, onların yaşam doyumunu seviyelerini iyileştirmeye yönelik çalışmalar için kaynaklık teşkil edebilecek bilimsel verilere ulaşmak hedeflenmektedir. Kısacası, bu çalışma da amaç, adalet çalışanlarının yaşam doyumunu, iş doyumunu ve tükenmişlik düzeylerini algılama biçimlerini incelemek ve bu boyutların birbirleriyle olan ilişkilerini bazı değişkenlere göre ortaya koymaktır.

II. YÖNTEM

Bu bölümde sırasıyla, araştırmanın deseni, araştırma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi açıklanmaya çalışılmıştır.

A. Araştırma Grubu

Bir ilde bulunan Adliyeler ile İdare Mahkemelerinde çalışan personelin demografik özelliklerinin (cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim seviyesi, hobi durumu, unvan, hizmet süresi, çalıştığı birim, haftalık mesai

saati, mesleği seçme nedeni ve meslekte değiştirmek istediği hususun) yaşam doyumları, iş doyumları ve mesleki tükenmişliklerine olan etkisinin araştırıldığı bu çalışma, var olan durumu olduğu gibi saptamaya yönelik betimsel ve keşfedici bir araştırmadır. Bundan dolayı bu araştırmada tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte olan ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 1999:58). Araştırma, Adliyeler ile İdare Mahkemelerinde görev yapan Hâkim ve Cumhuriyet Savcılarının dışındaki personel ile yürütülmüştür.

B. Veri Toplama Araçları

1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından oluşturulan bu form, çalışmaya katılan personelin kurumda çalıştıkları unvanlarına, hizmet sürelerine, cinsiyetlerine, medeni durumlarına, yaşlarına, eğitim durumlarına ilişkin demografik bilgiler ile çalıştıkları birime, çalışma saatlerine, hobi durumlarına, mesleği seçme nedenlerine ve mesleklerinde değiştirmek istedikleri durum değişkenlerine ilişkin verileri içermektedir.

2. Maslach Tükenmişlik leği Genel Formu (MTE-GF)

Maslach ve Jackson (1981:104) tarafından geliştirilen Maslach Tükenmişlik leğinin (Maslach Burnout Inventory), dokuz tanesi duygusal tükenme, beş tanesi duyarsızlaşma, sekiz tanesi kişisel başarı boyutunu ölçen toplam 22 maddeden oluşmaktadır. Değişik araştırmacılar tarafından Türkçe'ye uyarlanan (am, 1992:158; Ergin, 1992:150) Maslach Tükenmişlik leği'nin bu araştırmada kullanılan formunun uyarlaması, Ergin (1992:150) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunda orijinalinden farklı olarak maddeler 7'li yerine 5'li Likert tarzında (0= Hiçbir zaman; 4= Her zaman) değerlendirilmektedir. Ölçeğin, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel basarı alt boyutlarından alınabilecek en düşük puan (minumun puan), 0'dır. Belirtilen alt ölçeklerden alınabilecek en yüksek puanlar (maksimum puan) ise sırasıyla; 36,20 ve 32'dir. Ölçeğin Türkçe formunun faktör yapısının İngilizce orijinaline uygun olduğu saptanmış ve iç tutarlık katsayıları duygusal tükenme boyutu için .83, duyarsızlaşma boyutu için .65, kişisel basarı boyutu için .72 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan test tekrar test güvenirlik katsayıları ise sırasıyla .83, .72, .67'dir. Ölçekten her biri bir boyut için olmak üzere üç ayrı

toplam puan elde edilmekte, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarında yüksek, kişisel başarı boyutunda düşük puan daha fazla tükenmişlik yaşandığına işaret etmektedir.

3. Minnesota İş Doyum Ölçeği (MİDÖ)

Weiss ve Arkadaşları tarafından iş doyumunu ölçmek amacıyla geliştirilen ve ilk kez Oran, tarafından Türkçeye çevrilen 20 maddeden oluşan ölçektir (Oran, 1989). Kişinin işinden duyduğu hoşnutluk derecesini tanımlayan her bir madde 5'li Likert tarzında (1=Hiç hoşnut değilim;5=Çok hoşnudum) değerlendirilmektedir. Ölçekten iç kaynaklı (intrinsic) doyumunu (1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 19, 20), dış kaynaklı (extrinsic) doyumunu (5, 6, 12, 13, 14, 16, 17, 18) ve genel doyumunu (tüm maddeler) ölçen puanlar elde edilmektedir. Genel doyum puanı 20 maddeden elde edilen puanların toplamının 20'ye, içsel doyum puanı içsel faktörleri oluşturan maddelerden elde edilen puanların toplamının 12'ye, dışsal doyum puanı dışsal faktörleri oluşturan maddelerden elde edilen puanların toplamının 8'e bölünmesi ile elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan 20 olup, orta noktaya düşen 60 ise nötr doyumunu ifade etmektedir. Puanların 20'ye yaklaşması doyum düzeyinin düştüğünü, 100'e yaklaşması ise yükseldiğini göstermektedir. Yurt içinde yapılan araştırmada güvenilirlik katsayısının .90 (Yıldırım, 1996), yurt dışında yapılan araştırmada ise, güvenilirlik katsayısının .82 ile .92 arasında değiştiği bulunmuştur (Erdwins ve Diğ., 2001:234).

4. Yaşam Alanlarındaki Doyum Ölçeği (YADÖ)

Uluslararası İyi Olma Grubu (International Wellbeing Group, 2006:4), Tarafından Cummins (2003)'in Kapsamlı Yaşam Kalitesi Ölçeği (Comprehensive Quality of Life Scale)'ne dayanarak geliştirilmiştir. Yaşam Alanlarındaki Doyum Ölçeği, 8 temel yaşam alanındaki doyumunu toplam 8 soru ile ölçmekte olup 0-10 derecelidir. Ayrıca genel yaşam doyumunu ölçen bir soru bulunmaktadır. Veriler toplam puan üzerinden değerlendirilir. Puanlar arttıkça yaşam doyumunu artmaktadır. Ölçekteki 8 faktör yaşam doyumunun bütününe ilişkin varyansın % 30 ile % 60'ını açıklamaktadır. Bu faktörlerden birisi olan ve ölçeğe sonradan eklenen "kutsallık anlayışınız ve dininizden ne kadar memnunsunuz" maddesi Avustralya örnekleminde yaşam doyumunu açıklama varyansına etki etmediğinden ve örneklem açısından çekince yaratabileceğinden bu araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Toplam 8 soru ile ölçülen yaşam alanları; yaşam standartları, kişisel sağlık, yaşamdaki başarı, kişisel ilişkiler, kişisel güvenlik, toplumla bağlantılık ve gelecek güvenliğidir. Bu alanlar, genel bir doyum faktörü altında birleşebilmektedir. Avustralya'da ki uygulamalarda ölçeğin güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alpha katsayısı .70-.85 arasında, test-tekrar test güvenirligi ise 1-2 haftalık sürede .84 olarak belirtilmektedir. Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985:73)'in Yaşam Doyumu Ölçeği'yle .78 paralel geçerliği vardır (International Wellbeing Group, 2006:6). Türkçe'ye çevrilmesi ve uyarlaması Şimşek (2011), tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan Yaşam Alanlarındaki Doyum Ölçeği'nin Türkçe çevirisinin Cronbach Alpha katsayısı .87 ve yaşam doyumunu ölçeği ile paralel geçerliği .75'dir .

C. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma, bir ilde bulunan Adliyeler ile İdare Mahkemelerinde çalışan personelle; gönüllülük esasına göre, çalıştıkları birim, hizmet süresi, çalışma saatleri göz önüne alınarak araştırmacı tarafından, uygulanmıştır. Bazı durumlarda ilgili bölüm elemanlarından yönergelere uymak kaydıyla uygulamada destek alınmıştır. Elde edilen veriler, tek tek incelenerek hatalı ya da yönergelere uygun doldurulmayanlar çıkarılmıştır. Kalan 505 veri SPSS programına girilerek adliye çalışanlarının demografik verilerini analiz etmek için betimsel İstatistikler kullanılmıştır. Adliye çalışanlarının kişisel özellikleri (cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim seviyesi, hobi durumu) ile mesleki özelliklerinin (unvan, hizmet süresi, çalıştığı birim, haftalık mesai saati, mesleği seçme nedeni ve meslekte değiştirmek istediği husus) onların sahip olduğu mesleki tükenmişlik (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı), iş doyumunu ve yaşam doyumuna etkisini incelemek için en uygun yöntemi belirlemek üzere normallik testi yapılmıştır. 50 den büyük gruplar için Kolmogorov-Smirnov, 50 den daha az boyuttaki gruplar için Shapiro-Wilk normallik analizi sonuçları dikkate alınmıştır (Bakınız: Ekler) Normal dağılıma sahip ikili değişkenlerin etkisi bağımsız örneklemli t-testi ile normal dağılıma sahip olmayan ikili değişkenlerin etkisi Mann - Whitney U testi ile normal dağılıma sahip çoklu değişkenlerin etkisi tek yönlü varyans analizi ile normal dağılıma sahip olmayan çoklu değişkenlerin etkisi Kruskal Wallis testi ile incelenmiştir. Kişisel demografik özelliklerle mesleki demografik özellikler arasındaki ilişkiler Pearson ki Kare testi ile analiz edilmiştir (Bütün analizlerde anlamlılık seviyesi $p < 0.05$ alınmıştır).

III. BULGULAR

A. Betimleyici İstatistikler

Bu bölüm çalışmaya katılan adliye personelinin kişisel özellikleri (cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim durumu ve hobi durumu) ile mesleki özelliklerini (unvan, hizmet süresi, birim, haftalık mesai saati, mesleği seçme nedeni ve meslekte değiştirmek istediği husus) betimleyici istatistiksel olarak sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 1: Kişisel Demografik Faktörlerin Betimleyici İstatistikleri

Demografik Değişkenler		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Kadın	272	53,9	53,9
	Erkek	233	46,1	100,0
Medeni Hal	Bekâr	167	33,1	33,1
	Evli	306	60,6	93,7
	Diğer (Dul, Boşanmış)	32	6,3	100,0
Çocuk	Yok	218	43,2	43,2
	Var	287	56,8	100,0
Yaş	24 yaş ve altı	54	10,7	10,7
	25-28 yaş	108	21,4	32,1
	29-32 yaş	104	20,6	52,7
	33-36 yaş	80	15,8	68,5
	37-40 yaş	43	8,5	77,0
	41-44 yaş	36	7,1	84,2
	45 yaş ve üzeri	80	15,8	100,0
Eğitim	Lise	110	21,8	21,8
	MYO	164	32,5	54,3
	Lisans ve üzeri	231	45,7	100,0
Hobi	Yok	259	51,3	51,3
	Var	246	48,7	100,0

Tablo 1’e göre çalışmaya katılan adliye personelinin yarıdan biraz fazlasını (%53,9) kadınlar; büyük çoğunluğu (%60,6) evli çalışanlar; yarıdan biraz fazlasını (%56,8) çocuk sahibi olanlar; çoğunluğunu (%42) 25-32 yaş arasında olanlar; çoğunluğunu (%45,7) lisans ve üzeri eğitime sahip olanlar ve yarıdan daha az fazlasını (%51,3) bir hobiye sahip olmayanlar oluşturmaktadır.

Tablo 2: Mesleki Demografik Faktörlerin Betimleyici İstatistikleri

Demografik Değişkenler		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde	
Unvan	Yazı İşleri Müdürü	58	11,5	11,5	
	Zabıt Kâtibi	352	69,7	81,2	
	Mübaşir	47	9,3	90,5	
	Diğer	48	9,5	100,0	
	Hizmet Süresi	0-2 yıl	110	21,8	21,8
3-5 yıl		120	23,8	45,5	
6-8 yıl		71	14,1	59,6	
9-11 yıl		64	12,7	72,3	
12-17 yıl		49	9,7	82,0	
18 yıl ve üzeri		91	18,0	100,0	
Birim	Ceza Mahkemeleri	147	29,1	29,1	
	Hukuk Mahkemeleri	120	23,8	52,9	
	İcra Mahkemeleri	15	3,0	55,8	
	İcra Müdürlükleri	45	8,9	64,8	
	Savcılık Kalemi	108	21,4	86,1	
	Diğer	70	13,9	100,0	
	Haftalık Mesai	40-49 saat	412	81,6	81,6
		50-59 saat	73	14,5	96,0
60 saat ve üstü		20	4,0	100,0	
Mesleği Seçme Nedeni	Kendi İsteği	183	36,2	36,2	
	Aile İsteği/ Prestij/ Ekonomik	239	47,7	83,9	
	Başka Şans Yok	205	40,6	124,5	
	Diğer	78	15,4	140,0	
	Meslekte Değiştirmek İsteddiği Husus	Çalışma Saatleri	17	3,4	3,4
Ekonomik Koşul		210	41,6	45,0	
Arkadaşlık İlişkisi/ Toplumsal Bakış		20	4,0	49,0	
Yükselme Koşulları		42	8,3	57,2	
Amir-Memur İlişkisi		197	39,0	96,2	
Hiçbir şey		19	3,8	100,0	

Tablo. 2'ye göre araştırmaya katılanların mesleki özellikleri incelendiğinde: katılanların çoğunun zabıt kâatibi oldukları (%69,7); ceza veya hukuk mahkemelerinde çalışan (sırasıyla %29,1 ve %23,8); haftalık 40-49 saat mesaiye sahip (%81,6); çalıştığı mesleği başka şansı olmadığı için veya kendi isteğiyle seçen (sırasıyla %40,6 ve %36,2) ve çalıştığı meslekte ekonomik koşulları veya amir-memur ilişkilerini değiştirmek istedikleri (sırasıyla %41,6 ve %39,0) görülmektedir.

B. Hipotez testleri

Adliye çalışanlarının demografik özelliklerinin (cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim seviyesi, hobi durumu, unvan, hizmet süresi, çalıştığı birim, haftalık mesai saati, mesleği seçme nedeni ve meslekte değiştirmek istediği husus) onların yaşam doyumları, iş doyumları ve mesleki tükenmişliklerine olan etkisi; çalışanların kişisel demografik özellikleriyle (cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim seviyesi, hobi durumu) mesleki demografik özellikleri (unvan, hizmet süresi, çalıştığı birim, haftalık mesai saati, mesleği seçme nedeni ve meslekte değiştirmek istediği husus) arasındaki ilişkiler hipotez testleriyle incelenmektedir.

1. Demografik Özelliklerin Mesleki Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumuna Etkisine Yönelik Testler

Normal dağılıma sahip ikili değişkenlerin etkisi bağımsız örneklemeli t-testi ile normal dağılıma sahip olmayan ikili değişkenlerin etkisi Mann – Whitney U testi ile normal dağılıma sahip çoklu değişkenlerin etkisi tek yönlü varyans analizi ile normal dağılıma sahip olmayan çoklu değişkenlerin etkisi Kruskal Wallis testi ile incelenmiştir.

2. Kişisel Özelliklerin Mesleki Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumuna Etkisine Yönelik Testler

Normallik Testi sonuçlarına göre, adliye çalışanlarının cinsiyetlerinin, çocuk ve hobi durumlarının onların sahip olduğu duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı ve yaşam doyumu seviyelerine etkisi Mann – Whitney U testi ile iş doyumu seviyelerine etkisi bağımsız örneklemeli t-testi ile analiz edilmiştir. Çalışanların medeni durumlarının onların sahip olduğu duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı ve yaşam doyumu seviyelerine etkisi Kruskal Wallis testi ile iş doyumu seviyelerine etkisi tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Çalışanların yaşlarının onların sahip

olduğu duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı seviyelerine etkisi Kruskal Wallis testi ile iş ve yaşam doymu seviyelerine etkisi tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Çalışanların eğitim seviyelerinin onların sahip olduğu duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doymu seviyelerine etkisi Kruskal Wallis testi ile incelenmiştir. Yapılan testleri sonucunda elde edilen anlamlılık değerleri (p-değeri) Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Kişisel Özelliklerin Mesleki Tükenmişlik, İş Doymu ve Yaşam Doymu Etkisi: p-Değerleri

Demografik Faktör	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Sig.		
			Kişisel Başarı	İş Doymu	Yaşam Doymu
Cinsiyet	0,304 ^a	0,916 ^a	0,746 ^a	0,824 ^b	0,084 ^a
Medeni Hal	0,653 ^c	0,002 ^{c*}	0,910 ^c	0,329 ^d	0,694 ^c
Çocuk	0,062 ^a	0,000 ^{a*}	0,770 ^a	0,066 ^b	0,741 ^a
Yaş	0,353 ^c	0,024 ^{c*}	0,027 ^{c*}	0,006 ^{d*}	0,576 ^d
Eğitim	0,960 ^c	0,519 ^c	0,235 ^c	0,879 ^c	0,491 ^c
Hobi	0,009 ^{a*}	0,305 ^a	0,002 ^{a*}	0,072 ^b	0,000 ^{a*}

* p<0.05, anlamlı ilişki

a: Mann – Whitney U testi ile elde edilmiştir.

b: Bağımsız Örneklemeli t-testi ile elde edilmiştir.

c: Kruskal Wallis testi ile elde edilmiştir.

d: Tek Yönlü Varyans Analizi ile elde edilmiştir.

Adliye çalışanların kişisel özelliklerinin onların sahip oldukları duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doymu seviyelerine etkisi araştırıldığında çalışanların medeni durumlarının duyarsızlaşma seviyelerini; çocuk sahibi olma durumlarının duyarsızlaşma seviyelerini; yaşlarının duyarsızlaşma, kişisel başarı ve iş doymu seviyelerini; hobi sahibi olma durumlarının duygusal tükenme, kişisel başarı ve yaşam doymuları seviyelerini etkilediği görülmektedir. Cinsiyet ve eğitim durumlarının araştırmaya konu olan mesleki tükenmişlik, iş ve yaşam doymu seviyelerine etki etmediği anlaşılmaktadır. Etkili faktörlerin detayları Tablo 4, 5, 6 ve-7 de belirtilmektedir.

Tablo 4: Çalışanların Medeni Durumunun Duyarsızlaşma Seviyelerine Etkisi

Medeni Hal	N	$\bar{X}$	SS
Bekâr	167	10,44	6,66
Evli	306	8,46	6,98
Diğer (Dul/Boşanmış)	32	11,18	8,05

Adliye çalışanlarının medeni durumları incelendiğinde duyarsızlaşma seviyeleri en yüksek olan grubun boşanmış/dul olanların olduğu (ortalama 11,18) görülürken en düşük olan grubun evliler olduğu (ortalama 8,46) görülmektedir.

Tablo 5: Çalışanların Çocuk Durumunun Duyarsızlaşma Seviyelerine Etkisi

Çocuk Durumu	N	$\bar{X}$	SS
Yok	218	10,70	10,70
Var	287	8,21	8,21

Adliye çalışanlarının çocuk durumları incelendiğinde çocuk sahibi olmayanların çocuk sahibi olanlara göre daha yüksek duyarsızlaşma seviyesine sahip olduğu (sırasıyla ortalamalar 10,70 ve 8,21 ortalamalı ile) görülmektedir.

Tablo 6: Çalışanların Yaşlarının Duyarsızlaşma, Kişisel Başarı ve İş Doyumu Seviyelerine Etkisi

Yaş	N	Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı		İş Doyumu	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
24 yaş ve altı	54	11,25	6,39	29,07	10,49	37,42	17,71
25-28 yaş	108	10,14	6,72	29,81	10,58	39,00	14,32
29-32 yaş	104	10,69	6,88	30,10	9,02	35,65	15,53
33-36 yaş	80	8,41	7,35	30,51	9,64	34,40	16,13
37-40 yaş	43	9,16	6,89	30,95	9,39	33,32	16,37
41-44 yaş	36	6,69	6,47	31,52	10,27	42,13	15,79
45 yaş ve üzeri	80	7,10	7,11	34,50	10,10	42,57	14,58

Adliye çalışanlarının yaşları incelendiğinde orta yaş grubunun (41+) en düşük duyarsızlaşma seviyelerine sahip olduğu görülürken, gençlerde (24-) duyarsızlaşmanın en fazla olduğu görülmektedir. Çalışanların kişisel başarı seviyeleri yaşları arttıkça artmaktadır. İş doyumu seviyesi açısından, en yüksek doyuma 45 yaş ve üzeri çalışanlar sahipken en az doyuma 37-40 yaş arasındakiler sahip olmaktadır.

Tablo 7: Çalışanların Hobi Durumunun Duygusal Tükenme, Kişisel Başarı ve Yaşam Doyumu Seviyelerine Etkisi

Hobi Durumu	N	Duygusal Tükenme		Kişisel Başarı		Yaşam Doyumu	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
Yok	259	27,74	13,58	29,52	10,42	53,16	18,17
Var	246	24,82	14,38	32,28	9,35	59,58	17,47

Adliye çalışanlarının hobi sahibi olmalarının onların duygusal tükenme, kişisel başarı ve yaşam doyumu seviyelerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Hobi sahibi adliye çalışanlarının daha düşük seviyede duygusal tükenmeye ve daha yüksek seviyede kişisel başarı ve yaşam doyumuna sahip oldukları anlaşılmaktadır.

3. Mesleki Özelliklerin Mesleki Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumuna Etkisine Yönelik Testler

Normallik Testi sonuçlarına göre, adliye çalışanlarının unvanlarının onların sahip olduğu duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doyumu seviyelerine etkisi Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiştir. Çalışanların hizmet süreleri, çalıştıkları birim, haftalık mesai saatleri ile mesleği seçme nedenlerinin onların duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı ve yaşam doyumu seviyelerine etkisi Kruskal Wallis testi ile iş doyumu seviyelerine etkisi tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Çalışanların mesleklerinde en çok değiştirmek istedikleri hususun onların duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve iş doyumu seviyelerine etkisi Kruskal Wallis testi ile yaşam doyumu seviyelerine etkisi tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Yapılan testleri sonucunda elde edilen anlamlılık değerleri (p-değeri) Tablo 8'de belirtilmektedir.

Tablo 8: Mesleki Özelliklerin Mesleki Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumuna Etkisi: p-değerleri

Demografik Faktör	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Sig. Kişisel Başarı	İş Doyumu	Yaşam Doyumu
Unvan	0,000 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,008 ^{a*}	0,002 ^{a*}	0,021 ^{a*}
Hizmet Süresi	0,182 ^a	0,001 ^{a*}	0,028 ^{a*}	0,000 ^{b*}	0,553 ^a
Birim	0,000 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,039 ^{a*}	0,000 ^{b*}	0,001 ^{a*}
Haftalık	0,419 ^a	0,188 ^a	0,955 ^a	0,068 ^b	0,056 ^a

Mesai					
Seçme					
Nedeni	0,000 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,114 ^a	0,000 ^{b*}	0,000 ^{a*}
Husus	0,000 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,629 ^a	0,000 ^{a*}	0,002 ^{b*}

* $p < 0.05$, anlamlı ilişki

a:Kruskal Wallis testi ile elde edilmiştir.

b:Tek Yönlü Varyans Analizi ile elde edilmiştir.

Adliye çalışanların mesleki özelliklerinin onların sahip oldukları duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doyumu seviyelerine kişisel özelliklerine göre daha fazla etkili olduğu görülmektedir. Çalışanların unvanları ve bağlı olduğu birim, duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doyumu seviyelerinin tamamına etkili olmaktadır. Hizmet süreleri duyarsızlaşma, kişisel başarı ve iş doyumu seviyelerini etkilemektedir. Mesleği seçme nedenleri ve meslekte en çok değiştirmek istedikleri husus onların duygusal tükenme, duyarsızlaşma, iş ve yaşam doyumunu etkilerken; haftalık çalışma saatleri bu çalışmaya konu olan mesleki tükenmişlik, iş ve yaşam doyumu seviyelerinden hiçbirini etkilemektedir. Etkili faktörlerin detayları Tablo. 9,10,11,12 ve13'te belirtilmiştir.

Tablo 9: Çalışanların Unvanlarının Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma, Kişisel Başarı, İş ve Yaşam Doyumu Seviyelerine Etkisi

Unvan	N	Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı		İş Doyumu		Yaşam Doyumu	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
Yazı İşleri Müdürü	58	24,03	13,30	6,55	5,50	34,03	9,34	41,84	16,34	58,32	16,67
Zabıt Kâtibi	352	27,54	13,30	10,00	6,91	30,48	9,47	36,59	14,66	56,04	17,99
Mübaşir	47	28,74	17,28	10,76	7,94	28,40	11,58	35,00	18,82	50,27	19,49
Diğer	48	17,72	13,70	5,93	6,76	32,25	12,05	43,66	18,06	61,58	17,77

Adliye çalışanlarının unvanlarının etkisi incelendiğinde duygusal tükenme ve duyarsızlaşma seviyeleri en yüksek olanların mübaşir unvanına (sırasıyla ortalamalar 28,74 ve 10,76), en az olanların diğer unvanlara (sırasıyla ortalamalar 17,72 ve 5,93) sahip olduğu görülmektedir. Kişisel başarı seviyeleri en yüksek olanlar yazı işleri müdürleri iken (ortalama=34,03) en düşük olanlar mübaşirler olarak (ortalama=28,40) ortaya çıkmıştır. İş ve yaşam doyumu en yüksek grup diğer unvana sahip olanlarken (sırasıyla

ortalamalar 43,66 ve 61,58), en düşük grup mübaşirlerdir (sırasıyla ortalamalar 35,00 ve 50,27).

Tablo 10: Çalışanların Hizmet Sürelerinin Duyarsızlaşma, Kişisel Başarı ve İş Doyumu Seviyelerine Etkisi

Hizmet Süresi	N	Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı		İş Doyumu	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
0-2 yıl	110	9,91	6,52	30,99	9,70	40,90	15,77
3-5 yıl	120	10,24	6,85	29,38	10,14	36,75	16,13
6-8 yıl	71	10,74	7,53	29,26	9,80	31,33	14,25
9-11 yıl	64	9,32	7,27	30,96	9,34	35,15	14,73
12-17 yıl	49	7,48	6,61	32,08	9,92	36,53	16,27
18 yıl ve üzeri	91	7,08	6,87	33,19	10,53	42,58	15,01

Adliye çalışanlarının hizmet sürelerinin etkisi incelendiğinde duyarsızlaşma seviyesi en yüksek olan grubun 6-8 yıl hizmet süresine sahip olanlar (ortalama = 10,74) olduğu görülürken en düşük olan grubun 18 yıl ve üzeri olanlar (ortalama=7,08) olduğu görülmektedir. Kişisel başarı ve iş doyumu seviyeleri en yüksek olanlar 18 yıl ve üzeri hizmet süresine sahip olanlar (sırasıyla ortalamalar 33,19 ve 42,58) iken en düşük olanlar 6-8 yıl hizmet süresine sahip olanlardır (sırasıyla ortalamalar 29,26 ve 31,33).

Tablo 11: Çalışanların Birimlerinin Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma, Kişisel Başarı, İş ve Yaşam Doyumu Seviyelerine Etkisi

Birim	N	Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı		İş Doyumu		Yaşam Doyumu	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
Ceza Mahkemeleri	147	29,61	13,80	10,79	7,07	28,90	10,16	34,00	15,91	52,82	18,20
Hukuk Mahkemeleri	120	26,40	13,79	8,78	6,67	31,04	8,82	40,12	15,52	57,50	16,39
İcra Mahkemeleri	15	24,66	19,07	9,66	8,01	31,80	12,47	35,13	21,44	56,86	20,33
İcra Müdürlükleri	45	34,62	12,35	10,77	7,47	33,33	8,91	30,42	14,58	49,44	20,04
Savcılık Kalemi	108	23,97	11,06	9,61	6,69	31,54	9,40	40,13	12,91	58,74	17,06
Diğer	70	17,91	14,11	5,47	6,05	31,85	12,04	42,94	16,46	62,02	18,33

Adliye çalışanlarının çalıştıkları birimin etkisi incelendiğinde duygusal tükenme seviyesi en yüksek olanlar icra müdürlüklerinde çalışırken (ortalama=34,62), en düşük olanlar diğer birimlerde çalışmaktadır (ortalama=17,91). Duyarsızlaşma seviyeleri en çok olanlar ceza mahkemelerinde çalışanlarken (ortalama=10,79), en az olanlar diğer birimlerde çalışanlardır (ortalama=5,47). Kişisel başarı seviyesi göz önüne alındığında en yüksek seviyeye İcra Müdürlüklerinde çalışanların sahip oldukları görülürken (ortalama=33,33), en az seviyeye ceza mahkemelerinde çalışanların sahip olduğu (ortalama=28,90) görülmektedir. İş ve yaşam doyumu açısından en yüksek seviyeye diğer birimlerde (sırasıyla ortalamalar 42,94 ve 62,02) çalışanlar sahipken, en düşük seviyeye icra müdürlüklerinde çalışanlar (sırasıyla ortalamalar 30,42 ve 49,44) sahiptir.

Tablo 12: Çalışanların Mesleği Seçme Nedenlerinin Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma, İş ve Yaşam Doyumu Seviyelerine Etkisi

Mesleği Seçme Nedeni	N	Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		İş Doyumu		Yaşam Doyumu	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
Kendi İsteği	183	21,26	13,09	7,85	6,33	42,27	15,29	59,57	16,93
Aile İsteği/Prestij/ Ekonomik Nedenler	39	28,05	13,78	9,53	7,28	38,84	14,64	58,74	16,48
Başka Şans Yok	205	30,80	14,24	10,93	7,25	33,59	15,81	52,16	19,45
Diğer	78	25,53	11,74	8,20	6,96	37,33	14,73	58,23	15,88

Adliye çalışanlarının mesleği seçme nedenlerinin etkisi incelendiğinde duygusal tükenme ve duyarsızlaşma seviyeleri en yüksek olanların (sırasıyla ortalamalar 30,80 ve 10,93) mesleklerini başka şansları olmadıkları için seçenler oldukları gözlemlenirken; en düşük olanların (sırasıyla ortalamalar 21,26 ve 7,85) mesleklerini kendi istekleriyle seçenler olduğu görülmektedir. Bezer şekilde iş ve yaşam doyumu seviyeleri en yüksek olanlar (Sırasıyla ortalamalar 42,27 ve 59,57) mesleklerini kendi istekleriyle seçenlerken en düşük olanlar (Sırasıyla ortalamalar 33,59 ve 52,16) mesleklerini başka şansı olmadıklarından seçenlerdir.

Tablo 13: Çalışanların Meslekte En çok Değiştirmek İstedikleri Hususun Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma, İş ve Yaşam Doyumu Seviyelerine Etkisi

Değiştirilmek İstenilen Husus	N	Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		İş Doyumu		Yaşam Doyumu	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
Çalışma Saatleri	17	29,82	12,44	9,88	7,04	43,11	11,48	59,76	16,49
Ekonomik Koşul	210	25,57	13,52	8,73	7,04	37,74	15,13	55,96	17,36
Arkadaşlık İlişkisi/Toplumsal Bakış	20	23,65	11,90	7,10	5,35	41,65	18,41	51,90	21,91
Yükselme Koşulları	42	20,09	12,79	6,73	6,92	44,50	12,85	62,26	14,05
Amir-Memur İlişkisi	197	29,86	14,01	10,91	6,93	33,54	15,07	54,28	18,98
Hiçbir şey	19	11,36	10,46	6,00	5,44	56,78	16,54	69,15	14,69

Adliye çalışanlarının mesleklerinde en çok değiştirmek istedikleri hususun etkisi incelendiğinde amir-memur ilişkilerini değiştirmek isteyenler en yüksek seviyede duygusal tükenme ve duyarsızlaşma sahipken (sırasıyla ortalamalar 29,86 ve 14,01) hiçbir şeyi değiştirmek isteyenler en az seviyelere (sırasıyla 11,36 ve 6,00) sahiptir. İş doyumu seviyeleri en yüksek olanlar hiçbir şey değiştirmek isterken (ortalama=56,78) en düşük olanlar amir-memur ilişkilerini değiştirmek isteyenlerdir (ortalama=33,54). Yaşam doyumu açısından en yüksek seviyeye mesleklerinde hiçbir şeyi değiştirmek isteyenler (ortalama=69,15) sahipken en düşük seviyeye arkadaşlık ilişkileri/toplumsal bakışı değiştirmek isteyenler (ortalama=51,90) sahiptir.

4. Adliye Çalışanlarının Kişisel Özellikleri ile Mesleki Özellikleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Testler

Çalışanların kişisel demografik özellikleriyle (cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim seviyesi, hobi durumu) mesleki demografik özellikleri (unvan, hizmet süresi, çalıştığı birim, haftalık mesai saati, mesleği seçme nedeni ve meslekte değiştirmek istediği husus) arasındaki ilişkiler Pearson ki Kare testi ile analiz edilmiş, test sonuçlarının anlamlılık değerleri (p-değeri) Tablo.14'te gösterilmektedir.

Tablo 14: Çalışanların Kişisel Özellikleri ile Mesleki Özellikleri Arasındaki İlişkiler: p-değerleri

	Unvanı	Hizmet		Mesai Saati	Seçme Nedeni	Değiştirmek
		Süresi	Birimi			İsteddiği Husus
Cinsiyet	0,014*	0,202	0,293	0,364	0,336	0,006*
Medeni Durum	0,003*	0,000*	0,003*	0,862	0,914	0,339
Çocuk	0,000*	0,000*	0,068	0,794	0,709	0,017*
Yaş	0,000*	0,000*	0,036*	0,962	0,121	0,000*
Eğitim	0,000*	0,000*	0,961	0,522	0,121	0,114
Hobi	0,299	0,007*	0,078	0,134	0,054	0,241

* p<0.05, anlamlı ilişki

Mesleki özelliklerden “unvan ”la kişisel özelliklerden cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş ve eğitim arasındaki ilişkiler anlamlı olarak tespit edilmiş; “hizmet süresi” ile medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim ve hobi durumu arasındaki ilişkiler anlamlı bulunmuş; “birim” ile medeni hal ve yaş arasındaki ilişkiler anlamlı bulunmuş; “meslekte değiştirilmek istenilen husus” ile cinsiyet, çocuk durumu ve yaş arasındaki ilişkiler anlamlı görülmüştür. Çalışanların “mesai saatleri” ile “mesleği seçme nedenlerinin kişisel özelliklerle bir ilişkisi saptanamamıştır. Anlamlı bulunan ilişkilerden bazılarının detayları Tablo.15, 16, 17, 18, 19 ve 20’de gösterilmektedir.

Tablo 15: Çalışanların Cinsiyet ve Unvan Çapraz Tablosu.

		Unvan				
		Yazı İşleri				
		Müdürü	Zabıt Kâtibi	Mübaşir	Diğer	Toplam
Kadın	Sayı	27	206	19	20	272
	% Cinsiyet	9,9%	75,7%	7,0%	7,4%	100,0%
Cinsiyet Erkek	Sayı	31	146	28	28	233
	% Cinsiyet	13,3%	62,7%	12,0%	12,0%	100,0%
Toplam	Sayı	58	352	47	48	505
	% Cinsiyet	11,5%	69,7%	9,3%	9,5%	100,0%

Cinsiyet*Unvan çapraz tablosu göre kadınlar en çok zabıt katibi (%75,7) en az mübaşir (%7,0) unvanlarıyla çalışırken erkekler en çok zabıt katibi (%62,7) en az mübaşir ve diğer unvanlarda (%12) çalışmaktadır.

Tablo 16: Çalışanların Yaş ve Unvan Çapraz Tablosu.

		Unvan				Toplam
		Yazı İşleri	Zabıt		Diğer	
			Müdürü	Kâtibi		
24 yaş ve altı	Sayı	1	41	7	5	54
	% Yaş Grup	1,9 %	75,9 %	13,0 %	9,3 %	100,0 %
25-28 yaş	Sayı	0	95	6	7	108
	% Yaş Grup	0,0 %	88,0 %	5,6 %	6,5 %	100,0 %
29-32 yaş	Sayı	3	85	11	5	104
	% Yaş Grup	2,9 %	81,7 %	10,6 %	4,8 %	100,0 %
Yaş Grup 33-36 yaş	Sayı	8	60	6	6	80
	% Yaş Grup	10,0 %	75,0 %	7,5 %	7,5 %	100,0 %
37-40 yaş	Sayı	8	30	3	2	43
	% Yaş Grup	18,6 %	69,8 %	7,0 %	4,7 %	100,0 %
41-44 yaş	Sayı	9	17	4	6	36
	% Yaş Grup	25,0 %	47,2 %	11,1 %	16,7 %	100,0 %
45 yaş ve üzeri	Sayı	29	24	10	17	80
	% Yaş Grup	36,3 %	30,0 %	12,5 %	21,3 %	100,0 %
Toplam	Sayı	58	352	47	48	505
	% Yaş Grup	11,5 %	69,7 %	9,3 %	9,5 %	100,0 %

Yaş ve Unvan çapraz tablosuna göre çalışanın yaşı arttıkça müdür gibi unvanlarda çalışma oranının arttığı görülmektedir.

Tablo 17: Çalışanların Eğitim ve Unvan Çapraz Tablosu

		Unvan					Toplam
		Yazı İşleri		Zabıt			
		Müdürü	Kâtibi	Mübaşir	Diğer		
Eğitim Durumu	Lise	Sayı	3	66	23	18	110
		% Eğitim	2,7%	60,0%	20,9%	16,4%	100,0%
	MYO	Sayı	21	117	12	14	164
		% Eğitim	12,8%	71,3%	7,3%	8,5%	100,0%
	Lisans ve üzeri	Sayı	34	169	12	16	231
		% Eğitim	14,7%	73,2%	5,2%	6,9%	100,0%
		Sayı	58	352	47	48	505
	Toplam	% Eğitim	11,5%	69,7%	9,3%	9,5%	100,0%

Eğitim ve Unvan çapraz tablosuna göre çalışanın eğitim seviyesi arttıkça müdür ve mübaşir unvanlarıyla çalışma oranları artarken; zabıt kâtibi ve diğer unvanlar adı altında çalışma oranları azalmaktadır.

Tablo 18: Çalışanların Yaş ve Birim Çapraz Tablosu

		Birim					Diğer	Toplam	
		Ceza Mahke	Hukuk Mahkem	İcra Mahke	İcra Müdürl	Savcılık Kalemi			
Yaş Grupları	24 yaş ve altı	Sayı	18	15	1	4	13	3	54
		% Yaş	33,3 %	27,8 %	1,9 %	7,4 %	24,1 %	5,6 %	100,0
	25-28 yaş	Sayı	34	23	3	1	35	12	108
		% Yaş	31,5 %	21,3 %	2,8 %	0,9 %	32,4 %	11,1%	100,0
	29-32 yaş	Sayı	34	24	4	8	21	13	104
		% Yaş	32,7 %	23,1 %	3,8 %	7,7 %	20,2 %	12,5%	100,0
	33-36 yaş	Sayı	20	20	2	10	15	13	80
		% Yaş	25,0 %	25,0 %	2,5 %	12,5 %	18,8 %	16,3%	100,0
	37-40 yaş	Sayı	10	13	1	5	11	3	43
		% Yaş	23,3 %	30,2 %	2,3 %	11,6 %	25,6 %	7,0%	100,0
	41-44 yaş	Sayı	12	8	2	4	3	7	36
		% Yaş	33,3 %	22,2 %	5,6 %	11,1 %	8,3 %	19,4%	100,0

45 yaş ve Toplam	Sayı	19	17	2	13	10	19	80
	% Yaş	23,8 %	21,3 %	2,5 %	16,3 %	12,5 %	23,8%	100,0
	Sayı	147	120	15	45	108	70	505
	% Yaş	29,1 %	23,8 %	3,0 %	8,9 %	21,4 %	13,9%	100,0
	Grup							%

Yaş ve Birim çapraz tablosuna göre çalışanlar en yüksek oranda Ceza ve Hukuk Mahkemelerinde çalışırken, en oranlarda icra mahkemeleri ve müdürlüklerinde çalışmaktadırlar.

Tablo 19: Çalışanların Cinsiyet ve Meslekte En çok Değiştirmek İsteddiği Husus Çapraz Tablosu

		Husus						Toplam	
		Çalışma Saatleri	Ekonomik Koşul	Toplumsal Bakış	Arkadaşlık İlişkisi/ Yükselme Koşulları	Amir-Memur İlişkisi	Hiçbir şey		
Cinsiyet	Kadın	Sayı	9	99	14	27	118	5	272
		% Cinsiyet	3,3 %	36,4 %	5,1 %	9,9 %	43,4 %	1,8 %	100,0 %
Erkek		Sayı	8	111	6	15	79	14	233
		% Cinsiyet	3,4 %	47,6 %	2,6 %	6,4 %	33,9 %	6,0 %	100,0 %
Toplam		Sayı	17	210	20	42	197	19	505
		% Cinsiyet	3,4 %	41,6 %	4,0 %	8,3 %	39,0 %	3,8 %	100,0 %

Kadın çalışanların çoğu (%43,4) mesleklerinde en çok amir-memur ilişkisini en azı (%1,8) hiçbir şeyi değiştirmek isterken; erkek çalışanların en çoğu (%47,6) mesleklerinde en çok ekonomik koşulları en azı (%2,6) arkadaşlık ilişkileri/toplumsal bakışı değiştirmek istemektedir.

Tablo 20: Çalışanların Çocuk ve Meslekte En çok Değiştirmek İstedikleri Husus Çapraz Tablosu

		Hususlar						Toplam	
		Çalışma Saatleri	Ekonomik Koşul	Arkadaşlık İlişkisi/ Toplumsal Bakış	Yükselme Koşulları	Amir-Memur İlişkisi	Hiçbir şey		
Çocuk	Yok	Sayı	11	77	7	14	100	9	218
		%	5,0 %	35,3 %	3,2 %	6,4 %	45,9 %	4,1 %	100,0 %
		Çocuk							
	Var	Sayı	6	133	13	28	97	10	287
		%	2,1 %	46,3 %	4,5 %	9,8 %	33,8 %	3,5 %	100,0 %
		Çocuk							
Toplam		Sayı	17	210	20	42	197	19	505
		%	3,4 %	41,6 %	4,0 %	8,3 %	39,0 %	3,8 %	100,0 %
		Çocuk							

Çocuk sahibi çalışanlar mesleklerinde en çok (%46,3) ekonomik koşulları en az (%2,1) çalışma saatlerini değiştirmek isterken; çocuk sahibi olmayanlar mesleklerinde en çok (%45,9) amir-memur ilişkisini en az (%3,2) arkadaşlık ilişkisi/toplumsal bakışı değiştirmek istemektedir.

IV. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada adliyede çalışan personellerin demografik özelliklerinin (cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim seviyesi, hobi durumu, unvan, hizmet süresi, çalıştığı birim, haftalık mesai saati, mesleği seçme nedeni ve meslekte değiştirmek istediği husus) tükenmişlik, iş doyumu ve yaşam doyum seviyelerine olan etkisi incelenmiş olup, kişisel özelliklerle (cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim seviyesi, hobi durumu) mesleki özellikler (unvan, hizmet süresi, çalıştığı birim, haftalık mesai saati, mesleği seçme nedeni ve meslekte değiştirmek istediği husus) arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Buna göre çalışanların kişisel özelliklerinden “medeni durumları” ile “çocuk sahibi olma durumlarının” duyarsızlaşma seviyelerini; “yaşlarının” duyarsızlaşma, kişisel başarı ve iş doyumu seviyelerini; “hobi sahibi olma

durumlarının” duygusal tükenme, kişisel başarı ve yaşam doyumları seviyelerini etkilediği görülmektedir. Medeni durum açısından boşanmış/dul olanlar en yüksek duyarsızlaşmaya sahipken bu seviye evlilerde en düşüktür. Yine çocuk sahibi olmanın çalışanların duyarsızlaşma durumunu iyileştirdiği görülmektedir. Orta yaş grubunun (41+) en düşük duyarsızlaşma seviyelerine sahip olduğu görülürken, gençlerde (24-) duyarsızlaşmanın en fazla olduğu görülmektedir. Çalışanların kişisel başarı seviyeleri yaşları arttıkça artmaktadır. İş doyumunu seviyesi açısından, en yüksek doyuma 45 yaş ve üzeri çalışanlar sahipken en az doyuma 37-40 yaş arasındakiler sahip olmaktadır. Adliye çalışanlarının hobi sahibi olmalarının onların duygusal tükenme, kişisel başarı ve yaşam doyumunu seviyelerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Adliye çalışanların mesleki özelliklerinin onların sahip oldukları duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doyumunu seviyelerine kişisel özelliklerine göre daha fazla etkili olduğu görülmektedir. Çalışanların unvanları ve bağlı olduğu birim; duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı, iş ve yaşam doyumunu seviyelerinin tamamına etkili olmaktadır. Hizmet süreleri duyarsızlaşma, kişisel başarı ve iş doyumunu seviyelerini etkilemektedir. Mesleği seçme nedenleri ve meslekte en çok değiştirmek istedikleri husus ile onların duygusal tükenme, duyarsızlaşma, iş ve yaşam doyumunu seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Mesleki özelliklerden “unvanla kişisel özelliklerden cinsiyet, medeni hal, çocuk durumu, yaş ve eğitim arasındaki ilişkiler anlamlı olarak tespit edilmiş; “hizmet süresi” ile medeni hal, çocuk durumu, yaş, eğitim ve hobi durumu arasındaki ilişkiler anlamlı bulunmuş; “birim” ile medeni hal ve yaş arasındaki ilişkiler anlamlı bulunmuş; “meslekte değiştirilmek istenilen husus” ile cinsiyet, çocuk durumu ve yaş arasındaki ilişkiler anlamlı görülmüştür. Çalışanların “mesai saatleri” ile “mesleği seçme nedenlerinin” kişisel özelliklerle bir ilişkisi saptanmamıştır.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, M. (2009). *Büyük Ölçekli İşletmelerde Çalışan Ofis İşgörenlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Kişisel, Örgütsel ve Kişilerarası Faktörlere Göre Yordanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- AKSOY, S. (2012). *Samsun’da Çalışan Polislerin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Yapısal Eşitlik Modellemesi ile İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- ARSLAN, B. (2010). *Çalışanlarda Çatışma Çözme Yöntemlerinin Tükenmişlik Üzerine Etkisi ve İstanbul Emniyet Müdürlüğünde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

- ATAMTÜRK, E. (2010). *Aile Mahkemeleri Uygulamalarında Yaşanan Sorunların Aile Mahkemesi Uzmanlarının Tükenmişlik Düzeylerine ve İş Doyumlarına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- AVŞAROĞLU, S., Deniz, M., Kahraman, A. (2005). Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu, İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14):118.
- AY, M. ve Avşaroğlu, S. (2010). Muhasebe Çalışanlarının Mesleki Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, ss. 1170-1181.
- BADUROĞLU, G.E. (2010). *Hâkim ve Cumhuriyet Savcılarında Psiko-Somatik Hastalıklar ve Tükenmişlik Sendromu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- BALTAŞ, A. ve Baltaş, Z. (1993). "Stres ve Başa Çıkma Yolları" Remzi Kitapevi, 13. Baskı İstanbul.
- CUMMINS, R. A. (2003). Normative life satisfaction: Measurement issues and a homostatic model. *Social Indicators Research*, 64, 225-256.
- ÇAM, O. (1992). *Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması*, VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, ss. 155-160.
- ÇAPULCUOĞLU, U. (2012). *Öğrenci Tükenmişliğini Yordamada Stresle Başa Çıkma, Sınav Kaygısı, Akademik Yetkinlik ve Anne-Baba Tutumları Değişkenlerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- DEMİRKOL, İ. (2006). *Avukatlarda İş Doyumu, Tükenmişlik ve Denetim Odağının Bazı Demografik Değişkenler Bağlamında İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- DALKILIÇ, O.S. (2014). *Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu, Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri*, Nobel Yayınları, 2. Basım, Ankara.
- DIENER, E., Emmons, R., Larsen, R. J., ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- ERDWINS, C. J., Buffardi, L. C., Casper, W. J., O'Brien, A. S. (2001). "The Relationship of Women's Role Strain to Social Support, Role Satisfaction, and Self-efficacy", *Family Relations*, Vol.50, No.3, pp. 230-238.
- ERĞİN, C. (1992). "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Envanterinin Uyarlanması", *7. Psikoloji Kongre Kitabı*, Ankara: Psikologlar Derneği Yayınları, ss.143-154.
- FREUDENBERGER, H. J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issue*, 30, 159-165.
- GÜNDÜZ, B., Erkan, Z. ve Gökçakan, N. (2007). Polislerde Tükenmişlik ve Görülen Psikolojik Belirtiler, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, ss. 283-298.
- GÜNDÜZ, B., Çapri, B. ve Gökçakan, Z. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, ss.38-55.
- GÜRBÜZ, H. ve Karapınar, M. (2014). Bankacılık Sektöründe Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerinin Maslach Kriterlerine Göre Ölçülmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 10, Sayı 23, ss. 267-278.
- GÜRSSES, İ. (2006). *Avukatların Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Sakarya Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- HELVACI, İ. ve Turhan, M. (2013). Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi: Silifke'de Görev Yapan Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, ss.58-68.
- INTERNATIONAL WELLBEING GROUP (2013). *Personal wellbeing index-adult (PWI-A): 5th Edition*. Centre on Quality of Life, Deakin University, Melbourne: Australian, ss.1-40.

- İLGÜN, E. (2010). *İnfaz Koruma Memurlarının İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- KAHRAMAN, G., Engin, E., Dülgerler, Ş. ve Öztürk, E. (2011). Hemşirelerde İş Doyumu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 4 (1), 12-18.
- KARASAR, N. (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nobel Yayıncılık, 9. Basım, Ankara, ss.53-70.
- KAVLU, İ. (2008). *Acil Servislerde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik ve İş Doyumlarının Yaşam Kalitesine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- KAYA, Ş. (2010). *Ankara İlinde Çalışan Polislerin Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- KAYA, N., Kaya, H., Ayık, S.E., Uygur, E. (2010). Bir Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Tükenmişlik, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, ss. 401-419.
- KEBAPÇI, A. (2010). *Acil Birimlerde Çalışan Hemşirelerde Çalışma Ortamının Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- KUTSAL, D. (2009). *Lise öğrencilerinin Tükenmişliklerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- KÜLAHÇI, Ş. (1991). “ Kadının Çalışma Sorunu,” *Milli Eğitim Vakfı Dergisi*, Sayı 22.
- MASLACH, C. (Eds.) (1981). *The burnout syndrome*, pp. 30-53. Park Ridge, IL: London House.
- MASLACH, C. ve Jackson, S.E. (1981). “The Measurement of Experienced Burnout”, *Journal of Occupational Behaviour*, Vol: 2, pp. 99–113.
- NALBANT, A. ve Akman Karabeyoğlu, Y. (2011). Çocuklarla Çalışan İnfaz Koruma Memurlarına Yönelik Hazırlanan Kişilerarası İlişkiler Psikoeğitim Programının Etkisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl 11, Sayı 21, ss. 223-250.
- OKYAY, N. (2009). *Emniyet Teşkilatına Bağlı Okullardan Mezun Olup Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğünde Görev Yapan Polislerin Psikolojik Hizmet Algıları, İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- ORAN, B.N. (1989). *A Study on Job Satisfaction of a Group of Academical Staff in Marmara University*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- ÖZKANAN, A. (2009). Örgüt İklimi ve Tükenmişlik İlişkisi: Büro Çalışanları Üzerine Bir Alan Araştırması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- ÖZSOY, O. (2005). Değişen Dünyada Meslek Seçimi, Geleceğin Meslekleri, Hayat Yayınları, İstanbul.
- ÖZYURT, A., Hayran, O. ve Sur, H. (2006). Predictors of burnout and job satisfaction among Turkish physicians, *QJM Advance Access publishes*, doi 10, 1093, ss.2-9.
- PINES, A.M., Kafry, D. (1978). “Occupational Tedium in the Social Services” *Social Work*, 23: 499-507.
- PINES, A. M. ve Aronson, E. (1988). *Career burnout: Causes and cures*. New York: Free Press.
- PINES, A. M. ve Giora, K. (2005). “Stres and Burnout: The Significant Difference” *Personality and Individual Differences* 39, 625-635.
- SÜMER, D. (2005). *İnsan Kaynakları Eğitim Fonksiyonunun Mesleki Tükenmişlik Üzerine Etkisi ve Otomotiv Yan Sanayinde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- ŞANLI, S. ve Akbaş, T. (2009). Adana İlinde Çalışan Polislerin İş Doyumu Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Polis Bilimleri Dergisi*, 11 (2), ss.73-86.
- ŞEKER, B.D. ve Zırhloğlu, G. (2009). Van Emniyet Müdürlüğü Kadrosunda Çalışan Polislerin Tükenmişlik, İş Doyumları ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi, *Polis Bilimleri Dergisi*, 11 (4), ss. 1-26.
- ŞİMŞEK, E. (2011). The effects of organizational communication and personality traits on life satisfaction, *Unpublished Doctoral Thesis*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Turkey.
- TATLICI, M. (2006). *Atletizm Antrenörlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- ÜNAL, S., Karlıdağ, R. ve Yoloğlu, S. (2001). Hekimlerde Tükenmişlik ve İş Doyumu Düzeylerinin Yaşam Doyumu Düzeyleri ile İlişkisi, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, (4), ss.113-118.
- YILDIRIM, F. (1996). *Banka Çalışanlarında İş Doyumu ve Algılanan Rol Çatışması İle Tükenmişlik Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- YILDIRIM, F. (2007). İş doyumu ile Örgütsel Adalet İlişkisi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62 (1), ss. 203-222.
- YILMAZ Boylu, A. (2012). Adalet Bakanlığı'na Bağlı Kurumlarda Çalışan Personelin Yaşam Doyumu, İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Cinsiyet ve Hizmet Süresi Değişkenlerine Göre İncelenmesi, *Adalet Dergisi*, Sayı:44, ss. 123-141.
- YİĞİT, R. (2012). Çevik Kuvvet Görevlilerinin Benlik Saygıları ile Yaşam Doyumu ve Stresle Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi, Kirşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, ss. 61-75.

EKLER

Normallik Testleri

Tablo. 21 Kişisel Özellikler için Normallik Testi Sonuçları: p-değerleri

Demografik Faktör		Sig.					
		sd	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarı	İş Doyumu	Yaşam Doyumu
Kadın		272	0,007 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,033 ^{a*}	0,200 ^a	0,010 ^{a*}
Erkek		233	0,005 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,200 ^{a*}	0,200 ^a	0,094 ^a
Medeni Hal	Bekar	167	0,046 ^{a*}	0,003 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,036 ^{a*}
	Evli	306	0,001 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,004 ^{a*}	0,200 ^a	0,097 ^a
	Diğer (Dul veya Boşanmış)	32	0,893 ^b	0,104 ^b	0,392 ^b	0,867 ^b	0,023 ^{b*}
Çocuk	Yok	218	0,033 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,002 ^{a*}
	Var	287	0,001 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,001 ^{a*}	0,200 ^a	0,066 ^a
Yaş	24 yaş ve altı	54	0,200 ^a	0,059 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a
	25-28 yaş	108	0,200 ^a	0,200 ^a	0,172 ^a	0,054 ^a	0,200 ^a
	29-32 yaş	104	0,008 ^{a*}	0,005 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a
	33-36 yaş	80	0,200 ^a	0,000 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,096 ^a
	37-40 yaş	43	0,077 ^b	0,001 ^{b*}	0,549 ^b	0,548 ^b	0,651 ^b
	41-44 yaş	36	0,015 ^{b*}	0,001 ^{b*}	0,032 ^{b*}	0,213 ^b	0,808 ^b
45 yaş ve	80	0,200 ^a	0,000 ^{a*}	0,010 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	

	üzeri						
Eğitim	Lise	110	0,200 ^a	0,011 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a
	MYO	164	0,001 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,026 ^{a*}	0,032 ^{a*}	0,200 ^a
	Lisans ve üzeri	231	0,030 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,043 ^{a*}	0,200 ^a	0,016 ^{a*}
Hobi	Yok	259	0,042 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,093 ^a	0,200 ^a	0,020 ^{a*}
	Var	246	0,000 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,007 ^{a*}	0,200 ^a	0,007 ^{a*}

* p<0.05, normal dağılıma sahip değil

a: Kolmogorov-Smirnov testi ile elde edilmiştir.

b: Shapiro-Wilk testi ile elde edilmiştir.

Tablo. 22 Mesleki Özellikler için Normallik Testi Sonuçları: p-değerleri

Demografik Faktör		Sig.					
		sd	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarı	İş Doyumu	Yaşam Doyumu
Unvan	Yazı İşleri Müdürü	58	0,032 ^{a*}	0,030 ^{a*}	0,200 ^a	0,010 ^{a*}	0,200 ^a
	Zabıt Kâtibi	352	0,002 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,022 ^{a*}	0,200 ^a	0,000 ^{a*}
	Mübaşir	47	0,009 ^{b*}	0,033 ^{b*}	0,619 ^b	0,476 ^b	0,395 ^b
	Diğer	48	0,014 ^{b*}	0,000 ^{b*}	0,000 ^{b*}	0,206 ^b	0,064 ^b
Hizmet Süresi	0-2 yıl	110	0,040 ^{a*}	0,076 ^a	0,200 ^a	0,165 ^a	0,200 ^a
	3-5 yıl	120	0,200 ^a	0,018 ^{a*}	0,007 ^{a*}	0,200 ^a	0,179 ^a
	6-8 yıl	71	0,012 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,041 ^{a*}
	9-11 yıl	64	0,001 ^{a*}	0,024 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a
	12-17 yıl	49	0,095 ^b	0,001 ^{b*}	0,019 ^{b*}	0,143 ^b	0,882 ^b
	18 yıl ve üzeri	91	0,194 ^a	0,000 ^{a*}	0,035 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a
Birim	Ceza Mahkemeleri	147	0,022 ^{a*}	0,002 ^{a*}	0,087 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a
	Hukuk Mahkemeleri	120	0,200 ^a	0,000 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,006 ^{a*}
	İcra Mahkemeleri	15	0,033 ^{b*}	0,201 ^b	0,165 ^b	0,626 ^b	0,043 ^{b*}
	İcra Müdürlükleri	45	0,094 ^b	0,039 ^{b*}	0,096 ^{b*}	0,570 ^b	0,046 ^{b*}
	Savcılık Kalemi	108	0,053 ^a	0,006 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a
	Diğer	70	0,008 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,003 ^{a*}	0,200 ^a	0,045 ^{a*}
Haftalık Mesai	40-49 saat	412	0,002 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,007 ^{a*}	0,200 ^a	0,008 ^{a*}
	50-59 saat	73	0,005 ^{a*}	0,003 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a
	60 saat ve üstü	20	0,466 ^b	0,150 ^b	0,623 ^b	0,168 ^b	0,803 ^b
Mesleği Seçme Nedeni	Kendi İsteği	183	0,001 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,001 ^{a*}	0,200 ^a	0,007 ^{a*}
	Aile İsteği/ Prestij/ Ekonomik	239	0,200 ^a	0,200 ^a	0,200 ^a	0,199 ^a	0,200 ^a
	Başka Şans Yok	205	0,011 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,078 ^a
	Diğer	78	0,200 ^a	0,007 ^{a*}	0,033 ^a	0,064 ^a	0,200 ^a
	Çalışma Saatleri	17	0,558 ^b	0,102 ^b	0,755 ^b	0,985 ^b	0,878 ^b

Meslekte Değiştirmek İsteddiği Husus	Ekonomik Koşul	210	0,006 ^{a*}	0,000 ^{a*}	0,001 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a
	Arkadaşlık İlişkisi/ Toplumsal Bakış	20	0,838 ^b	0,165 ^b	0,265 ^b	0,828 ^b	0,128 ^b
	Yükselme Koşulları	42	0,040 ^{b*}	0,000 ^{b*}	0,090 ^b	0,406 ^b	0,681 ^b
	Amir-Memur İlişkisi	197	0,041 ^{a*}	0,004 ^{a*}	0,200 ^a	0,200 ^a	0,064 ^a
	Hiçbir şey	19	0,008 ^{b*}	0,044 ^{b*}	0,105 ^b	0,009 ^{b*}	0,307 ^b

* $p < 0.05$, normal dağılıma sahip değil

a: Kolmogorov-Smirnov testi ile elde edilmiştir.

b: Shapiro-Wilk testi ile elde edilmiştir.

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE KÜLTÜR ÖĞRETİMİNDE TÜRKÜLERDEN YARARLANMA*

Gülbeyaz ÜNLÜER**

Atıf/©: Ünlüer, Gülbeyaz (2018). Sosyal Bilgiler Dersinde Kültür Öğretiminde Türkülerden Yararlanma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, 581-594

Özet: Bu araştırmada Sosyal Bilgiler dersindeki kültür ve miras öğrenme alanında yer alan kültürle ilgili kazanımların türkülerden yararlanarak kazandırılmasına ilişkin öğrencilerin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma 2016-2017 öğretim yılı güz döneminde Eskişehir ili Tepebaşı Merkez İlçesi Ülkü İlkokulunun bir dördüncü sınıfında yürütülmüştür. Öğretim uygulaması, 24 Ekim 2016-02 Aralık 2016 tarihleri arasında 5 hafta sürmüştür. Araştırmaya 20 öğrenci katılmıştır. Katılımcılar, kolay ulaşılabılır örneklem yoluyla belirlenmiştir. Bu amaçla, Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan kültürle ilgili kazanımlarla ilgili türküler belirlenmiştir. Derste türkülerin yer aldığı çeşitli etkinlikler hazırlanmış ve uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış olup, betimsel çözümleme tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin büyük çoğunluğu Sosyal Bilgiler dersinde türkülerin kullanılmasında türkülerini ilgi çekici bulduklarını, türkülerle dersi daha iyi öğrendiklerini, bazı türkü sözlerini anlamakta zorlandıklarını, türkülerle öğretim uygulamasından sonra daha fazla türkü dinlemek istediklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, kültür, türküler

Makale Geliş Tarihi:14.12.2017//Makale Kabul Tarihi:17.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

*Bu makale 19-22 Ağustos 2017 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen "I.Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi"nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Dr.,Ülkü İlkokulu/ESKİŞEHİR g.unluer@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-1759-6042

Making Use of Songs in Cultural Teaching in Social Studies Classes

Citation/: nler, Gülbeyaz (2018). Making Use Of Songs In Cultural Teaching In Social Studies Classes, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 581-594

Abstract: In this study, the viewpoints of students were determined on gaining cultural acquisitions in Culture and Heritage field in Social Studies classes by making use of songs. The study was conducted at Eskiehir, Tepebaı Central Country, 4th Grade class of a lk Primary school in fall term of 2016-2017 academic year. The teaching practise, between October 24, 2016 and December 02, 2016 and lasted for 5 weeks. 20 students participated in the study. The participants were determined with the easily accessible sampling method. For this purpose, songs that were related with the acquisitions in the Culture and Heritage learning field in Social Studies classes were determined. Various activities in which songs were included were prepared and applied in classes. The data of the study were collected with semi-structured interview forms that were prepared in the context of qualitative research approach; and were analyzed by using the descriptive analysis technique. According to the study results, most of the students stated that they found the use of songs in Social Studies classes interesting, they learnt the classes better, they had difficulties in understanding some songs and they wanted to listen to more songs after the education with songs activity.

Keywords: Social studies, culture, songs.

I.GİRİ

İki yüzyıldan daha fazla bir süre önce ortaya çıkmış olan kültür kavramı üzerine çok fazla tanım yapılmış olmasına rağmen kültürün açık ve seçik bir tanımını yapmak oldukça zor görünmektedir. Bir toplumun kültürü dendiği zaman, her yerde olup, bireyin doğduğu andan itibaren zaman içinde öğrendiği alışkanlıkların toplamı olan bir olgular bütünü akla gelmektedir. Banks (2008) kültürü, tamamı insan yapımı bir çevreden olan, değerler, inançlar, semboller, yorumlamalar, sosyal grupların bakış açılarını da içine alan bir yaşam biçimi olarak tanımlamaktadır (Seefeldt vd., 2010: 163). Kültürün maddi ve manevi diye ayırabileceğimiz iki yönü vardır. İnsanın ürettiği tüm nesnelere, maddi kültürü oluştururken; gelenek, görenek, din, inançlar, tutumlar, beklentiler kısaca topluma biçim veren ürünler manevi

kültürü oluşturmaktadır (Köknel, 1981:18). Doğduğumuz andan itibaren içinde bulunduğumuz toplumun kültürünü kültürlendirme ve toplumsallaşma yoluyla öğreniriz (Seefeldtvd., 2010:163). Toplumsal sürekliliğin sağlanmasında kültür aktarımının önemi göz ardı edilemez. Her toplum öncelikle kendi kültürünün, geleneğinin sürekliliğini sağlamak istediğinden, sahip olduğu giyim-kuşam tarzı, yiyecek ve içecek çeşitleri, kendilerine özgü yapı ve mimari gibi maddi kültürün yanı sıra inançları, değerleri ve töreleri gibi olguları yeni kuşaklara aktaracak tarzda bir eğitim benimser (Duruhan ve İlhan, 2004:119-125).

İlköğretim kültürel farkındalığın yaratılmasında ve kültürel miras eğitimi verilmesinde önemli bir eğitim basamağıdır (Çengelci, 2012:185-203). Bu eğitim basamağında kültürel miras aktarımının yapılabileceği derslerden biri de Sosyal Bilgiler dersi. Zaten eğitim programları incelendiğinde de kültürlendirme görevinin Sosyal Bilgiler dersi ile gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Safran, 2008:1-19). Sosyal Bilgiler dersi, bireylere içinde yaşadığı toplumu ve o toplumun kültürel mirasını tanıtarak, bireyi toplumsal yaşama en iyi şekilde hazırlama görevini yerine getirir. Ülkemizde 2005 Sosyal Bilgiler Eğitimi Programında kültür konularıyla ilgili içerik özellikle “Kültür ve Miras” öğrenme alanında verilmektedir. Öğrenciler, bu öğrenme alanında kültürel öğelerin, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özellikler olduğunu kavrar. Sosyal Bilgiler programının amaçlarından bir tanesi “Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, milli bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder (MEB, 2005) şeklindedir. Bu amaca paralel olarak ülkemiz, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)’nun 17 Ekim 2003 tarihinde kabul ettiği “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (SOKÜM)”ne 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olarak kültür aktarımına önem verdiğini göstermiştir. Bu sözleşme, bir toplumun kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü ve kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel miraslarını korumasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları tanımlamaktadır (Oğuz, 2009:6-12). Somut olmayan kültürel miras, toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlardır (Oğuz, 2013: 233) SOKÜM, her ülkenin kendi somut olmayan kültürel mirasını geliştirmesini

ve başta eğitim ve iletişim kurumları olmak üzere, bütün kültürel aktarım ve süreçlerinde değerlendirilmesini de istemektedir (Kutlu, 2009:13-19). Deveci (2009) Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarının hemen hemen hepsinin kültürel oğelerle ilişkili olduğu ve bu amaçlara ulaşabilmek için Sosyal Bilgiler dersinde kültürel oğelerden yararlanmak gerektiğini söylemektedir. Nelson ve Nelson (1999), sözlü ve yazılı edebiyat eserlerinin okullardaki kültür aktarımının temel oğeleri olduğunu, edebiyattan yararlanarak oğrencilere yeni bilgiler ve değerler kazandırmanın özellikle tarih oğretiminde eskiden itibaren bilinen bir yöntem olduğunu belirtmektedir (Beldağ ve Aktaş, 2016:953-981). Safran (2008) da bireylerin kültürünü Sosyal Bilgiler dersi aracılığı ile geçmişle oğrendiğini, bugün yaşadığını ve yarına aktardığını belirterek Sosyal Bilgiler dersinde kültür oğretimi yapıldığını vurgulamıştır. İşte bu bağlamda türküler, kültürün aktarılmasında önemli bir kültürel oğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal kültürün vazgeçilmez bir parçası olan türküler, Sosyal Bilgiler dersinin çekiciliğini arttırmada, oğrenmeyi etkin kılmada, oğrenmenin kalıcılığını sağlamada ve kültürümüzü gelecek kuşaklara aktarmada sıkça kullanılabilecek oldukça iyi bir kaynaktır (Gülüm ve Ulusoy, 2008:112-127).

Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan, hece ołsyle bir veya dört mısralı, ana bölümlere çoęu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlere türkü denir (Kaya, 2005: 147). Bir başka tanıma göre ise türkü, duygu, düşünce, hayl ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyici kişilerden oluşan, hangi edebiyat Őubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde, toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icracısı, icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünlerdir (Yakıcı, 2007: 44). Türkü, Türk sözcüğüne Arapça "i" eki eklenmesiyle ortaya çıkmış, "Türk'e özgü" anlamına gelmekte olup, ezgisi yönüyle diğer halk Őiiri türlerinden ayrılmaktadır (Çangal, 2012:9-20). Türküler genellikle bir olay, arzu ve heyecan üzerine ortaya çıkar. Sözlü kültürde kuşakta kuşağa aktarım sırasında türkü sözlerinde ve ezgilerinde bazı değişmeler olabilir (Gümüř, 2016:171). Türküler, düğünlerde, genellikle kış aylarında düzenlenen yrn, sıra gecesi, ferefe, barana gibi toplantılarda, panayırılarda, festivallerde,

kadın ve erkek gezmelerinde, kahvehanelerde, hamamlarda, kısacası hayatın çok çeşitli alanlarında söylenmektedir (Yakıcı, 2007: 243). Türküler konularına göre şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt olarak ayrılmaktadır (Öztürk ve Otluoğlu, 2003:117). Türkü, kültürel belleği, kültür kodlarını taşıyan imgeler hazinesi olup, sözlü kültür ortamında icra edilirken dinleyicilerin her birinin zihninde farklı imgeler oluşturur (Gümüş, 2016:171). Hem toplumun sosyo-kültürel görünümünü veren hem de tarihsel olay ve savaşları anlatan (Vural, 2011:397-411)türküler, birey ile kültürü arasında bağ kurulmasını sağlayarak çalışma, tören ve eğlence kalıplarının devamına da imkan tanımaktadır (Ferris, 1997:90). Charles Seeger (1950)'e göre, türkünün başlıca işlevi, kültürü kuşaktan kuşağa taşımaktır (Mirzaoğlu, 2001:76-91). Özümüzü tarihimizi anlatan türkülerde Türk halkının hayat hikâyesini görmek mümkündür (Karadeniz, 2016:111-132). Türk halkının binlerce yıllık kültürel birikimini, yaşantısını, değerlerini yansıtan, bu topraklarla yoğrulmuş insanların canlı tarihi olan türkülerde kimi zaman tarih kitaplarının söz etmediği ayrıntılar da vardır (Vural, 2011:397-411). Palmer ve Burroughs (2002) öğretimde şarkıların hem oluşturdukları döneme ait bilgiler içermesi nedeniyle özellikle tarihsel konularla ilgili Sosyal Bilgiler derslerinde bir kaynak olarak kullanılabilirliğini hem de öğrencilerin hayal güçlerinin ve ilgilerinin uyarılabileceğini, Moore (2007) bu derste şarkılardan yararlanmanın akademik başarıyı da olumlu etkilediğini, White ve McCormack (2006) Sosyal Bilgiler sınıflarında şarkılardan yararlanmanın öğrenci ilgisini dolayısıyla öğrenim seviyesini yükselten güçlü bir araç olduğunu belirtmektedir (Sidekli ve Coşkun, 2014: 23-32).

Kültür öğretiminde türkülerin bir ders materyali olarak kullanılmasında belli noktalara dikkat edilmesi gerekir. Derste kullanılacak türkülerin dersin amacına uygun olup olmadığına ve öğrencilerin dersin konusuna olan ilgi ve alakalarını dağıtıp dağıtmayacağına dikkat edilmelidir (Bölücek, 2008). Öğretmen türkü ile ilgili etkinlikleri planlarken faydalanacağı türkü hakkında önceden planlama yaparak türkünün seviyeye uygunluğunu tespit etmeli, daha sonra öğrencilerin seviyesine uygun etkinlikler hazırlamalı, öğrencilere türkü dinletilmeden önce sınıf hazır hale getirilmeli, etkinlikten önce kullanılacak olan türkü hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmalı, varsa hikâyesi anlatılmalı, türkü birden fazla dinletilerek iyice anlaşılması sağlanmalı ve öğrencilerin dinlediğini rahatça anlayabilmesi için seslerin net ve anlaşılır olmasına dikkat edilmelidir (Çangal, 2012:9-20).

Türküler elbette ki eğitim materyali olarak üretilmemiştir, ancak her türkü içinde bulunduğu dönemle ilgili bilgi içerdiğinden, bir görüş yansıttığından ve dikkatlice bir çalışmayla döneminin yeniden inşa edilmesine fırsat vereceğinden, sadece Sosyal Bilgiler dersinde değil ilkökul programındaki diğer derslerde de türkülerden yararlanmak mümkündür (Sidekli ve Coşkun, 2014:23-32). Kültür öğretiminde ve kültürün aktarılmasında hem iyi bir kültürel öge hem de iyi bir edebi ürün olarak karşımıza çıkan türkülerin kültür aktarım aracı olarak kullanılması gerekir. Ne var ki ilkökul ders kitapları incelendiğinde kitaplardaki türkü örneği sayısının az olduğu gözlemlenmekte ve dolayısıyla eğitim programlarında türkülere yeteri kadar yer ve önem verilmediği görülmektedir (Bölücek, 2008). İşte bu araştırma böyle bir gereksinimden yola çıkılarak desenlenmiştir.

A. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Sosyal Bilgiler dersinde kültürle ilgili kazanımların türkülerden yararlanarak kazandırılmasına ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemektir.

II.YÖNTEM

A.Araştırma Modeli

Sosyal Bilgiler dersindeki kültürle ilgili kazanımların türkülerden yararlanarak kazandırılmasına ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemeye yönelik olan bu araştırma nitel bir araştırma olup, araştırma verilerinin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır.

B.Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcılarını 2016–2017 öğretim yılında güz döneminde Eskişehir ili Tepebaşı merkez Ülkü İlkokulunun bir dördüncü sınıfında öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmadaki araştırmacının bu okulda görev yapıyor olması nedeniyle uygulama kolaylığı sağlaması açısından kolay ulaşılabilir örneklem yoluyla belirlenmiştir. Öğretim uygulaması, 24 Ekim 2016-02 Aralık 2016 tarihleri arasında 5 hafta sürmüştür. Derste türkülerin yer aldığı çeşitli etkinlikler hazırlanmış ve uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış olup, betimsel çözümleme tekniği kullanılarak çözümlenmiştir.

C.Verilerin Toplanması ve Çözülmesi

Sosyal Bilgiler dersi “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan kültürle ilgili kazanımların türkülerle kazandırılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla, sözlerinde kültürle ilgili öğelerin geçtiği türküler (TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, 2016; www.kultur.gov.tr; www.turkuler.com; www.turkudostlari.net; www.turkuyurdu.com) belirlenip dinlenilmiş, dersin kazanımıyla öğrenci seviyesine uygun olan aşağıdaki türkülerin kullanılmasına karar verilmiş olup, bu türküler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.Kültür ve miras öğrenme alanı ile ilgili belirlenen türküler

Kültür ve miras öğrenme alanı ile ilgili belirlenen türküler	Yöresi
Asker olup vatana	İğdır
Atatürk’e ağıt	Çorum
At koşturup cirit attım karada	Sivas
Aynalı körük	Yozgat
Çanakkale türküsü	Kastamonu
Hey onbeşli	Tokat
Kahveyi kavururlar	Eskişehir
Sarı saçlım mavi gözlüm	Afşin
Şahin Beyi vurdular	Gaziantep
Şen ola düğün şen ola	-

Öğretim uygulamasından sonra öğrencilerin öğretimle ilgili görüşlerini almak üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlandıktan sonra bir öğrenci ile ön görüşme yapılmış olup, ön görüşme yapılan öğrencinin görüşme sorularına verdiği yanıtlara göre, anlaşılmayan sorular yeniden düzenlenmiştir. Ön görüşme yapılan öğrenci araştırma dışında tutulmuştur. Görüşme formunun içerik geçerliği için, form alan uzmanları tarafından incelenerek form son biçimine kavuşturulmuştur. Sosyal Bilgiler dersi “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan kültürle ilgili kazanımların türküler kullanılarak öğretim uygulamasında öğrencilerin soru sormalarına, her öğrencinin öğretimde etkin olmasına dikkat edilmiştir. Kültür kazanımlarıyla ilgili bir türkü seçilerek, öğrencilere birkaç defa dinletildikten sonra, türkü hakkında sorular sorulmuş, öğrencilerden soruları cevaplamaları istenmiştir. Türkülerin içinde geçen kültürel öğeler ile ilgili tartışma ortamı yaratılmıştır. Türkülerle ilgili çalışma kâğıtları dağıtılmıştır. Türküler dinletilmiş ve çalışma kâğıdındaki türkü sözlerinde kültürel öğelerin geçtiği yerler boş bırakılarak öğrencilerin doldurmaları istenmiştir. Hikayesi olan türkülerin önce hikayesi okutulmuş, sonra türküsü dinletilmiş, hikayeler üzerinde öğrencilerin düşüncelerini paylaşmaları sağlanmış ve sorulan sorular cevaplandırılmıştır.

Araştırmanın verilerinin çözümlenmesinde öğrencilerle yapılan görüşmeler sonunda elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz için veriler temalar altında düzenlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliği için, görüşme kodlama anahtarı 20 öğrenci için boş olarak çoğaltılmış, araştırmacı ve alandan bir uzman, birbirlerinden bağımsız olarak görüşme döküm formlarını okuyarak, görüşme kodlama anahtarındaki her sorunun yanıtını içeren uygun seçeneği işaretlemiştir. Alandan uzman, öğrencinin yanıtlarını kodlama anahtarında bulamamışsa, kendi anladığı biçimiyle yeni bir seçenek oluşturmuştur. Uzmanın ve araştırmacının değerlendirmesi ile ilgili soruya verilen yanıt seçeneği kontrol edilerek “Görüş Birliği” ve “Görüş Ayrılığı” biçiminde ifade edilmiştir. Araştırmanın güvenilirlik hesaplaması, Miles ve Huberman (1994: 64)’ın formülü ile hesaplanmış ve güvenilirlik ortalaması % 92 bulunmuştur.

III.BULGULAR

Öğrencilere birinci soru olarak “Türküler hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.Öğrencilerin türkü hakkındaki görüşleri

Türkü hakkında görüşler	f
İlgi çekiciydi	17
Bilgilendiriciydi	15
Duyguluymdu	13
İçinde kültürel nesnelere vardı	12
Dersin konularına uygundu	11
İçinde geçen kelimeler anlaşılırdı	9
Eğlendiriciydi	9
Sözleri anlamlıydı	8
Görüşler Toplamı	94

Tablo 1’de görüldüğü gibi, bu soruya öğrencilerin 17’si “ilgi çekiciydi”, 15’i “bilgilendiriciydi”, 13’ü “duyguluymdu” , 12’si “içinde kültürel nesnelere vardı”, 11’i “dersin konularına uygundu”, 9’u “içinde geçen kelimeler anlaşılırdı”, 9’u “eğlendiriciydi”, 8’i “sözleri anlamlıydı” biçiminde yanıt vermişlerdir. Bu bulguya dayanarak, öğrencilerin büyük çoğunluğunun türkülerini ilgi çekici buldukları söylenebilir.

“İlgi çekiciydi” biçiminde yanıt veren öğrencilerden Ece “...Türküler benim ilgimi çok çekti. Türkülerin içinde çok güzel şeyler var, kültürümüzü öğrenmek çok ilgimi çekti, gelinlerin ata binmesi, cirit oyunu gibi şeyler ...(st. 1-5) biçiminde görüş bildirmiştir.

Öğrencilere ikinci soru olarak “Sosyal Bilgiler dersinde türkülerin kullanılmasının sana ne katkıları oldu?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Derste türkülerin kullanılmasının katkılarına ilişkin görüşler

Türkülerin kullanılmasının katkılarına ilişkin görüşler	f
Dersi daha iyi öğrendim	19
Türküleri çok sevdim	17
Türkü dinlemeye başladım	12
Milli kültürümüzün farkına vardım	12
Ders eğlenceli hale geldi	12
Derse daha çok katıldım	11
Öğrendiklerim kalıcı oldu	10
Zihnimde canlandırdım	10
Kendimi rahat hissettim	9
Türkünün sözleri beni düşündürdü	8
Görüşler Toplamı	120

Tablo 2’de görüldüğü gibi, bu soruya öğrencilerin 19’u “dersi daha iyi öğrendim”, 17’si “türküleri çok sevdim”, 12’si “türkü dinlemeye başladım”, 12’si “milli kültürümüzün farkına vardım”, 12’si “ders eğlenceli hale geldi”, 11’i “derse daha çok katıldım”, 10’u “öğrendiklerim kalıcı oldu”, 10’u “zihnimde canlandırdım”, 9’u “kendimi rahat hissettim”, 8’i “türkünün sözleri beni düşündürdü” biçiminde yanıt vermişlerdir. Bu bulguya dayanarak öğrencilerin büyük çoğunluğunun türkülerle dersi daha iyi öğrendikleri söylenebilir.

“Dersi daha iyi öğrendim” biçiminde yanıt veren öğrencilerden Kayra “...Sosyal Bilgilerde öğretmenimiz türkü dinletti bize...Bu türkülerin içinde çeyiz sandığı, düğünlerimiz, kahve fincanı, asker geçirme gibi şeyler vardı.Bunlar bizim kültürümüzü anlatıyor. Ben türkülerini dinleyince bunları

daha iyi öğrendim... Sosyal Bilgiler dersinde başarılı oldum (st. 7-14) biçiminde görüş bildirmiştir.

Öğrencilere üçüncü soru olarak “Sosyal Bilgiler dersinde türkülerin kullanılmasında sorunlar yaşadın mı?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3.Derste türkülerin kullanılmasında yaşanan sorunlara ilişkin görüşler

Yaşanılan soruna ilişkin görüşler	f
Bazı türkü sözlerini anlayamadım	13
Sorun yaşamadım	5
Bazı türkülerdeki kelimelerin anlamlarını bilmiyordum	3
Bazı türkü etkinlikleri sıkıcıydı	1
Müziği sevmediğimden türküleri de sevmedim	1
Görüşler Toplamı	23

Tablo 3’te görüldüğü gibi, bu soruya öğrencilerin 13’ü “bazı türkü sözlerini anlayamadım”, 6’sı “sorun yaşamadım”, 3’ü “bazı türkülerdeki kelimelerin anlamını bilmiyordum”, 1’i “bazı türkü etkinlikleri sıkıcıydı”, 1’i “müziği sevmediğimden türküleri de sevmedim” biçiminde yanıt vermişlerdir. Bu bulguya dayanarak, öğrencilerin büyük çoğunluğunun bazı türkülerin sözlerini anlamakta zorlandıkları söylenebilir.

“Bazı türkü sözlerini anlayamadım”, biçiminde yanıt veren öğrencilerden Nisa “...Sosyal Bilgilerde türkülerle ders işlerken öğretmenimizin dinlettiği türküler çok güzeldi ama türkülerin bazılarında ne söylendiğini anlayamadım.Öğretmenimiz açıklayınca ya da tekrarlayınca anlayabildim...(st. 13-19) biçiminde görüş bildirmiştir.

Öğrencilere dördüncü soru olarak “Sosyal Bilgiler dersinde türkülerden daha fazla nasıl yararlanabilirsin?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4.Öğrencilerin türkülerden daha fazla yararlanmaya ilişkin görüşleri

Türkülerden daha fazla yararlanmaya ilişkin görüşler	f
Bundan sonra daha fazla türkü dinleyeceğim	13
Türkülerin hikâyelerini araştıracağım	11
Aileme türkü dinlemelerini önereceğim	9
Başka derslerde de türkülerden yararlanabilir	5
Görüşler Toplamı	38

Tablo 4’te görüldüğü gibi, bu soruya öğrencilerin 13’ü “bundan sonra daha fazla türkü dinleyeceğim”, 11’i “türkülerin hikayelerini araştıracağım”, 9’u “aileme türkü dinlemelerini önereceğim” ve 5’i “başka derslerde de türkülerden yararlanılabilir” biçiminde yanıt vermişlerdir. Bu bulguya dayanarak, öğrencilerin büyük çoğunluğunun bundan sonra daha fazla türkü dinlemek istedikleri söylenebilir.

“Bundan sonra daha fazla türkü dinleyeceğim” biçiminde yanıt veren öğrencilerden Kaan “...*Sosyal Bilgilerde bazı konuları türkülerle öğrendik...Daha önce hiç türkü dinlememiştim. Bu derste bir sürü türkü öğrendim. Bundan sonra da daha çok türkü dinlemek istiyorum.* (st. 20-25) biçiminde görüş bildirmiştir.

IV. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sosyal Bilgiler dersinde kültürle ilgili kazanımların türkülerden yararlanarak kazandırılmasına ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemeye yönelik olan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Öğrencilerin büyük çoğunluğu Sosyal Bilgiler dersinde türkülerin kullanılmasında türkülerini ilgi çekici bulduklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu; Gülüm ve Ulusoy (2008)’ın yaptıkları çalışmada “Sosyal Bilgiler dersinde göç konusunu işlerken, kültürel bir öge olan halk türkülerinin kullanımının deney grubundaki öğrencilerin ilgisini çektiği, derse katılımlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır” bulgusuyla örtüşmektedir.

- Öğrencilerin büyük çoğunluğu Sosyal Bilgiler dersinde türkülerden yararlanmakla dersi daha iyi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu Bölücek (2008)'in “Türkülerle öğretim yapılan deney grubu öğrencilerinin, geleneksel öğretim yönteminin uygulandığı kontrol grubu öğrencilerine göre akademik başarılarının daha yüksek olduğu görülmüştür” bulgusuyla ve Sidekli ve Coşkun (2014)'un “Sosyal Bilgiler dersinde türkü destekli etkinliklerle öğretim yapılan deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiş olup, deney grubundaki öğrencilerin daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır” bulgusuyla örtüşmektedir. Yine araştırmanın bu bulgusu; Gülüm ve Ulusoy (2008)'un “Sosyal Bilgiler dersinde göç konusunu işlerken, kültürel bir öge olan halk türkülerinin kullanımının deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubuna göre sorulan sorulara daha çok doğru cevap verdikleri sonucuna ulaşılmıştır” bulgusuyla örtüşmektedir.
- Öğrencilerin büyük çoğunluğu Sosyal Bilgiler dersinde türkülerin kullanılmasında bazı türkü sözlerini anlayamadıklarını dile getirmişlerdir.
- Öğrencilerin büyük çoğunluğu bundan sonra daha fazla türkü dinlemek istediklerini belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Türküler içinde yaşanan kültürü kuşaktan kuşağa aktardığı için kültür öğretiminde mutlaka eğitim programlarında daha fazla yer almalıdır.
- Türküler Sosyal Bilgiler dersinde etkili bir şekilde kullanılabilir.
- Değerlerin kazandırılmasında türkülerden yararlanılabilir.
- Araştırmacılara yönelik, türkülerin diğer eğitim kademelerinde ve diğer derslerde kullanımına yönelik uygulamalı araştırmalar desenlenebilir.

KAYNAKÇA

- BELDAĞ, A., ve Aktaş, E. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî eser kullanımı: nitel bir çalışma. *Journal of Education Faculty*, 18(2), ss.953-981.
- BÖLÜCEK, B. (2008). *Sosyal bilgiler öğretiminde türkülerden yararlanmanın öğrencilerin akademik başarısına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÇANGAL, Ö. (2012). Yabancılara Türkçe öğretiminde kültür taşıyıcısı olarak türküler. *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi*, 2(2), ss.9-20.
- ÇENGELCİ, T. (2012). Sosyal bilgiler öğretim programında somut olmayan kültürel mirasın yeri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), ss.185-203.

- DEVECİ, H. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kültürden yararlanma: sosyal bilgiler öğretmenlerinin kültür portfolyolarının incelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (28), ss.1-19.
- DURUHAN, K. ve İlhan, B. (2004). "Eğitim-öğretimle ilgili bazı atasözü ve deyimlerimizin öğrenme-öğretme süreci bakımından irdelenmesi". *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 164, ss.119-125.
- FERRİS, W.(1997). "Halk şarkıları ve kültür: Charles Seeger ve Alan Lomax", (Çev. F.Gülay Mirzaoğlu), *Milli Folklor*, 34, ss.87-93.
- GÜLÜM, K. ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal bilgiler dersinde göç konusunun işlenişinde halk türkülerinin kullanılması (örnek bir çalışma). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 7, 26, ss.112-127.
- GÜMÜŞ, İ. (2016). Bir türkünün bağlama dayalı göstergesel dönüşümü: mamos örneği / A folk song's context based on the transformation of sign: mamos example", *Turkish Studies.International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 11/21, p. 167-176.
- KARADENİZ, O. (2016). Türküler ile sosyal bilgiler öğretimi. Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebiyat incelemeleri, H.Tokcan (Ed.) Pegem Akademi, Ankara, ss.111-132.
- KAYA, D. (2005). Anonim Halk Şiiri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KÖKNEL, Ö. (1981). Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KUTLU, M. M. (2009). Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında eğitime yönelik ilk adım: Halk kültürü dersi". *Milli Folklor*, 21(82), ss. 13-18.
- MEB (2005). Sosyal Bilimler 4.-5. Sınıf Öğretim Programı. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MİLES, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). An Expanded Source Book Qualitative Data Analysis (Second edition). Thousand Oaks, Sage Publications, California.
- MİRZAOĞLU, F. G. (2001). Türkülerin işlevleri ve zeybek türkeleri. *Türklük/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), ss.76-91.
- OĞUZ, Ö. (2009). Somut olmayan kültürel miras ve kültürel ifade çeşitliliği. *Milli Folklor*, 21 (82), ss.6-12.
- _____.(2013). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- ÖZTÜRK, C. ve Otluoğlu, R. (2003). Sosyal Bilimler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller.Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- SAFRAN, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay ve A.Öcal (Ed.), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde*, Pegem Akademi,Ankara, ss.1-19.
- SEEFELDT, C., Castle, S. & Falconer, R. C. (2010). Social Studies for the Pre-school-Primary Child. Merrill Publishing Company, New Jersey.
- SİDEKLİ, S. ve Coşkun, İ. (2014). Türkü: Sosyal bilgiler öğretiminde yeni bir yaklaşım. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, ss.23-32.
- TRT Müzik Dairesi Başkanlığı. (2016). (erişim adresi: <http://www.trtmuzikdaresibaskanligi.com>), (erişim tarihi: 16 Eylül 2016).
- VURAL, F. G. (2011). Türk kültürünün aynası: türküler.*FineArts*, 6 (3), ss.397-411.
- YAKICI, A. (2007). Halk Şiirinde Türkü (tanım-tasnif-inceleme metin). Akçağ Yayınları, Ankara.
- www.kultur.gov.tr,(erişim tarihi: 19 Eylül 2016).
- www.turkuler.com,(erişim tarihi: 20 Eylül 2016).
- www.turkudostlar.net, (erişim tarihi: 18 Eylül 2016).
- www.turkuyurdu.com, (erişim tarihi: 21 Eylül 2016).

ANTİK DÖNEMDE ARTI ÜRÜN DEPOLAMA KAVRAMI VE DEPOLAMA KAPLARI*

Kudret SEZGİN¹

Atıf/©: Sezgin, Kudret (2018). Antik Dönemde Artı Ürün Depolama Kavramı Ve Depolama Kapları, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 595-610

Özet: Bu makalede depolama kavramı ve uygulama işlemi ana hatlarıyla ele alınmış ve bu bağlamda depolama kapları iki ana yönüyle irdelenmiştir. Öncelikle pithos kaplarının morfolojik, dekoratif ve teknik özellikleri incelenmiştir. Bu kapsamda zamansal ayırım yapılmadan arkeolojik ve etnoarkeolojik veriler yardımıyla genel hatlarıyla üretim teknikleri ele alınmıştır. Diğer yönü ise ele geçtikleri arkeolojik bağlam çerçevesinde antik dönem ekonomisindeki rolleri ve işlevsel nitelikleri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, en önemli arkeolojik materyallerden olan seramik çalışmalarında ikinci planda kalan depolama kapları, arkeometrik yöntemlerle incelendiğinde üretim ve dağıtım ağları hakkında sağlam sonuçlar sunacakları gibi basit yerel topluluklardan kompleks merkezi topluluklara kadar ekonomik-politik yapıları ve gelişimlerinin anlaşılmasında odak noktası olabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Depolama, Depo Kabi, Pithos, Üretim Tekniği, Antik Ekonomi, Artı Ürün

---

Makale Geliş Tarihi:12.04.2018//Makale Kabul Tarihi: 22.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

*Bu makale "Tlos Antik Kenti Stadyum Alanı Seramikleri" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden geliştirilerek yazılmıştır.

¹Arş.Gör.Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, e-posta: kudretsezgin@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9834-2380

Storage Concept of Surplus Product and Storage Container in Ancient Time

Citation/©: Sezgin, Kudret (2018). Storage Concept of Surplus Product and Storage Container in Ancient Time, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 595-610

Abstract: This study aims to underline the concept of storage and its application process by examining the context storage vessels in two fold. First of all, pithoi have been examined by their typological, decorative and technical layouts. Within this context, production techniques were discussed with the helping of archaeological and ethno-archeological data in general terms, by discarding periodical distinction. On the other hand, the archaeological context in which they were discovered, were evaluated under the discussion of ancient economy by means of their roles and functional qualities. Consequently, storage vessels, which take back seat in the pottery studies in archaeology, offer strong bindings about production and distribution network, provide understanding on local communities as well as complex ones by throwing light on economical-political ties with the helping archaeometrical applications.

Keywords: Storage, Storage Container, Pithos, Production Technique, Antique Economy, Surplus Product

I.GİRİŞ

Depolama; herhangi bir zaman veya yerde ürün, mal, para veya bilginin (yazılı kayıtlar) çok geniş zaman diliminde ulaşım ve kullanımını sağlayan davranış ve teknolojik mekanizmadır. Bu kavram altında ele alınan gıda depolama işlemi ise; kendi doğal yetiştirme ve kullanım dönemlerinin ötesinde tarım ürünlerinin uzun veya kısa vadeli korunmasını sağlamak için tasarlanmış tarımsal ürünlerin üretimi ve bunların dağıtım ve / veya tüketim arasında bir ara aşama olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında depolama, gecikmeli geri dönüş stratejisidir (Christakis, 1999: 1-20; Woodburn, 1982: 432). Üç farklı artı ürün depolama ve yeniden dağıtım sistemi bulunmaktadır. Bunlar "Merkezi", "Bölgesel" ve "Yerel" sistemlerdir (Smyth, 1989: 89-138). Bunlardan merkezi depolama sistemi, yönetim otoritesinin siyasi ve ekonomik merkezi olarak kabul ettiği alanlarda veya tapınaklardaki büyük depolama komplekslerinde gerçekleşir. Bölgesel depolama sistemi ise merkeze yakın ve yine yönetim otoritesine bağlı periferilerde gerçekleşir. Bu iki sistem de Tunç Çağının başından itibaren ortaya çıkan hiyerarşik yönetime sahip

toplumlarda yoğun olarak görülmektedir. Bu depolama alanları devlet mekanizmasının doğrudan kontrolü altındadırlar. Yerel depolama sistemi ise kırsaldaki köyler ve çiftliklerde üretilen artı ürünün ihtiyaçlar oranında depolanmasını sağlayan en basit saklama ve yeniden kullanma yöntemidir (Christakis, 1999:3.). Tarımsal faaliyetlerin başladığı ve artı ürünün ortaya çıktığı Neolitik dönemden beri görülen bir sistemdir. Merkezi, bölgesel veya yerel sistemde olsun tüm antik dönem depolama alanlarında ele geçen en yoğun grup pithos kaplarıdır.

Yunanca *πίθος*, Latince ise *Dolium* olarak adlandırılan bu kap formu en genel sözlük anlamıyla büyük şarap kabı olarak anılmaktadır (Liddell ve Scott, 1940: 514; Hilgers, 1969: 171; Homeros, Odiseus.2.340, 23.305; Hesiodos. İşler ve Günler, 98.368). Çok geniş gövde yapısına sahip, genelde boyun kısmı ve kulpları olmayan (Brenni, 1985: 6) veya çok kısa içbükey (konkav) boyunlu, içine sıvı veya kuru gıdaların rahat doldurulup boşaltılmasını sağlayan geniş ve sade ağızlı, içe doğru daralan ve genelde de dışa doğru çekilerek kalınlaştırılan dudak yapısına sahip antik dönem depolama kaplarıdır.

Ağızları taş, ahşap veya pişmiş topraktan plakalarla kapatılmaktadır. Taşınabilir olanlarının yanı sıra büyük depolama alanlarında yere gömülerek sabitlenen yüksek kapasiteli örnekleri de bilinmektedir. Genel olarak hacimleri 200 ile 1000 litre arasında değişen pithosların boyları 1 m- 1.80 m arasında değişmektedir (Kibaroglu ve Doğrayan, 2013: 44). Kimi örneklerde kapasite 2500 litreye kadar çıkmaktadır (Hanel, 2001: 301). Kaide yapıları da gövde büyüklüklerine ve taşınıp taşınmayacaklarına göre farklılıklar göstermektedir. Kimi örnekler geniş ve düz kaide yapılarına sahipken bir diğer grup ise aşağı doğru daralarak sivrilen veya bir disk biçimini alan dar kaidelidirler. Her ne kadar genel tanım içerisinde kulpsuz oldukları belirtilse de taşımaya yönelik veya dekoratif olarak gövdenin farklı yerlerine iştirilmiş yatay veya dikey çok sayıda kulpları olan örnekler de yoğun olarak bilinmektedir (Christakis, 2010: 50, Res. 6.1; Christakis, 2006: 130, Res. 7).

Yapım aşaması da gövdeleri çömlekçi çarkına sığamayacak kadar büyük olduğu için diğer seramik formlarından farklıdır. Tek parça kilin dönen çarkta biçimlendirilmesiyle form verilen diğer seramiklerin aksine pithoslar çapları 3-5 cm arasında değişen ayrı ayrı halkalar şeklinde hazırlanmış kil rulolarının üst üste konup birleştirilmesiyle imal edilmektedir. Omuz ve üst gövde, alt geniş gövde ve kaide bölümlerinden oluşan üç ana parça ayrı ayrı yapıp yine bağlayıcı kille birbirine monte edilerek tam kap oluşturulmaktadır. Ağız ve

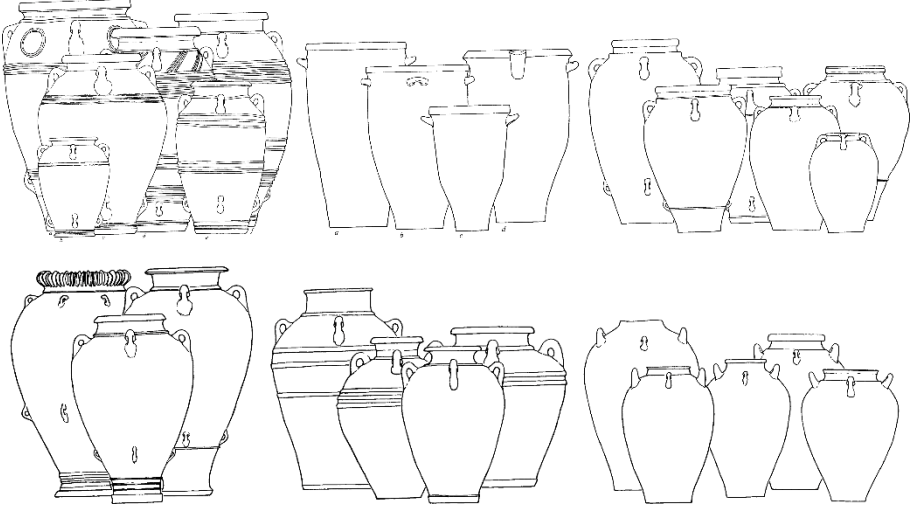
kulp gibi küçük parçalar en son monte edilirler (Schiappelli, 2015: 233; Blitzer, 1990, Lev. 101-102).

Ağız, gövde veya kapaklarının üzerinde çizgisel, kabartma veya kazıma bezemelerin yanı sıra seramik ustasını, kapasitesini ve içeriğini gösteren mühür, yazı veya grafiti işaretler de görülebilmektedir (Boskamp, 1996: 101-112; Pullen, 2011: 187)². Genel olarak işlevselliği ön planda olan pithoslar kaba işlenmiş olsalar da boya bezeli örnekler de bilinmektedir. Phaistos sarayında ele geçen bir pithos Minos Dönemi Kamares stilinde bezenmiştir (Brumlich, 2005: 150, Res.1; Christakis 1996, Pl. VI).

Özellikle Tunç Çağından itibaren merkezi krallıklara ait saray yapıları içerisinde çok geniş depo yapılarında veya daha küçük yerleşimler içerisinde insitu durumda ele geçmeye başlayan depolama kapları binlerce yıl zaman içinde fonksiyonları, sosyo-ekonomik ve sembolik önemleri, formları, boyutları ve dekorasyonlarında çok az değişiklik görülerek kullanılmaya devam etmişlerdir (Kazenwadel, 1995: 18). Temel kullanım alanı yağ, şarap, tahıl veya meyve gibi tarımsal ürünlerin depolanması olan pithoslar, içinde bulunduğu mimariyle bağlantılı ele alındıklarında geçirdikleri tipolojik ve teknolojik değişimlere paralel olarak yerel sosyo-ekonomik yapıyı anlama ve yorumlamada da kritik konuma sahiptirler (Iliopoulos vd. 2011: 127). Tunç Çağı Girit saraylarında ele geçirilen depolama kapları Girit seramik repertuarının önemli bir bölümünü oluşturmalarının yanı sıra hem saray ekonomisinin hem de toplumsal üretim kapasitesinin anlaşılmasında en önemli veri kaynağı olarak görülmüşlerdir (Christakis, 2005: xiii).

---

² Gövdesinde kazıma grafiti olan örnekler için bkz.: Kletter 1999:140-152, Res. 6; Gövdeleri kabartma figürlerden oluşan frizlerle süslenmiş pithos örnekleri için bkz.: Lamb, 1925: 72-77; Demargne, 1972: 35-46; Themelis, 2006: 95-106; Knossos Sarayı kutsal alan içerisindeki depolarda ele geçirilen pithoslar üzerinde kapların kapasitelerini gösteren Linear A yazıları tespit edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Christakis, 2010 s. 49-55.

Resim 1: Girit'ten ele geçen farklı tip ve boyutlarda depolama kapları
(Christakis, 2011, Fig. 1-6)

Anadolu'da daha teokratik otoriter Hitit ve Urartu (Burney, 1998:154, Res. 14.11; Belli, 2001: 175, Res. 6) Krallıkları gibi merkezi yönetime ait saray ve tapınak komplekslerinde de geniş kapasiteli depolama alanlarına rastlanmıştır. Kralın veya tapınak rahiplerinin kontrolündeki Hitit depolarındaki pithoslar çivi yazılı tabletlerde "*haršiyalli*" olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan, 2015: 11; Coşkun, 1979: 16; Demirel, 2013: 205; Hoffner Jr., 1995: 112).

Resim 2: Hattuşaş Büyük Tapınak Depolama Kapları (Foto: Kudret Sezgin)

Gerek konutlarda gerekse de daha geniş ve merkezi yapı komplekslerinde yer alan pithoslar gövdesinin büyük bölümü yere gömülü olarak kullanılırlar. Pithoslar kendi büyük gövde ağırlıkları nedeniyle yerleştirildiği kontekst içerisinde nadiren başka yerlere taşınırlar (Schiffer, 1987, s. 95). Büyük boyutlu bu depo kaplarının tahrip olma riski diğer günlük kullanım kaplarına göre daha az olduğu için üretildikleri zamandan sonraki dönemlerde de kullanımda kalabilirler (Shaw vd., 1993: 144; Alexiou vd., 1968: 40). Atina Agorası'nda yapılan kazılarda Hellenistik kontekst içerisinde ele geçirilen pithos tiplerinin bir kaç yüzyıl kullanıldığı, boyunsuz formlarının ise Klasik dönemden Geç Roma dönemine kadar çok az değişerek gelmiş olması eski depo kaplarının daha sonraki süreçte kullanımının sürdüğünü göstermesi açısından önemlidir (Rotroff, 2006: 98).

Pithos üretim yerleri ve ticareti konusunda da farklı teoriler bulunmaktadır. Boyutları ve ağırlıkları göz önünde bulundurularak pithos kaplarının ticari amaçlı taşınmasının zahmetli ve riskli bir süreç olduğu sonucuna varılmaktadır. Deniz ticareti karadan yapılan taşıma yöntemlerine oranla daha az risk taşımaktadır. Arkeolojik ve Etnoarkeolojik araştırmalar yardımıyla da varılan en temel sonuç; Özellikle Geç Tunç Çağından itibaren tamamlanmış büyük bir kabın taşınmasından ziyade gezici çömlekçi

ustasının yakın veya uzak bölgelere atölyesini taşıdığı ve buralarda üretim yapmış olması gerektiğidir (Schiappelli, 2015: 240). Bu usta hareketliliği sırasında üretim yapılan yerin yerel kili kullanılabileceği gibi çömlekçinin seramik üretimine uygun kili beraberinde taşıdığı da bilinmektedir (Christakis, 1998: 65-68).

Üretim kapasitesi ve amacı değişmiş olsa da günümüzde hala üretiminin sürdüğü yadsınamayacak bir gerçektir. Girit'te bilinen geçmişi MS 17. yüzyıla kadar giden çömlekçilerden oluşan "Trapsano Köyü" bulunmaktadır. Buradaki çömlekçiler yakın zamana kadar Girit genelinde gezici olarak pithos üreten ve satışını yapan en önemli zanaatkâr merkezi rolündedir. "Vendema" olarak adlandırılan bu gezici üretim sisteminde farklı iş kollarından bir ekip Mayıs-Eylül aylarında gittikleri yerleşimlerde çömlekçi tezgâhı ve fırınlar kurarak seyyar pithos üretimi ve ticareti yapmaktadırlar.

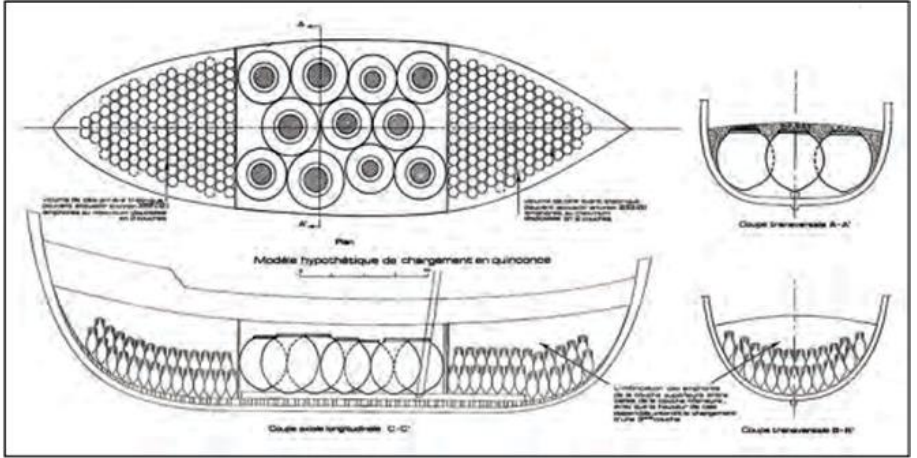

Resim 3: Girit / Asomatos'ta geleneksel pithos üretimi (Hamp ve Winter 1962: Taf.7-11)

Yunanistan'da Kyklad Adaları'ndan Syros, Andros ve Tenos, Doğu Trakya, Pelion, Lesbos, Messenia'nın doğu kıyıları ve Girit günümüz üretiminin yapıldığı merkezlerden bazılarıdır. Bunlardan Girit, Trakya ve Messenia'da üretilen modern pithos örnekleriyle MÖ 2. binde üretilmiş örnekler arasında

şaşırtıcı derecede benzerlikler gözlenmektedir (Cullen vd.,1990: 184). Kıbrıs'ta ve Girit'te yakın tarihe kadar üretilen modern pithos örnekleri ile Enkomi'de ele geçirilen Geç Tunç Çağı pithosları arasındaki form ve bezeme paralellliği seramik üretiminde geleneklerin büyük değişiklikler göstermeden uzun zaman aralıklarında devam ettiğini göstermektedir (London, 1989: 14. Res. 8-9). Form ve bezeme paralellliği göz önüne alındığında, günümüz çömlekçi ustaları tarafından bu kapların antik dönem örnekleri referans alınarak yapıldığı tezinden ziyade üretim geleneğinin devamlılığından kaynaklanıyor olması gerektiği tezi daha akla yatkın bir görüş olarak kabul edilmektedir. Troya, Miken ve Minos saraylarındaki kazılar başlamadan çok önce bu alanlarda Tunç Çağı pithoslarına çok benzer örneklerin üretiliyor olması bu görüşü destekleyen en önemli argümanlardan sayılmaktadır (Cullen vd., 1990: 184). Bu nedenle özellikle geç dönem pithosların tarihlendirilmelerinin form gelişimi üzerinden değil de stratigrafi üzerinden yapılması daha doğru sonuçlara varılmasını sağlayacaktır.

Form gelişiminin yanı sıra pithoslar o dönemin merkezi idareye bağlı siyasi yapısından, yeniden dağıtımçı tapınak ekonomisine kadar çok farklı alanlarda veriler sunmaları açısından da önemlidirler (Christakis, 2004: 299-309; Pullen, 2011: 185-195). Depolama alanlarında ve konutların içerisinde bulunmalarının yanı sıra deniz aşırı ticarete gemiler içerisinde mal taşıma amaçlı da kullanıldıkları bilinmektedir (Schiappelli, 2015: 231).

Resim 4: Marsilya açıklarında bulunan "Le Petit Congloue" batığı ve kargosununun rekonstrüksiyonu (Kirigin 2007: Res.2)

MÖ 13. yüzyılın sonlarına tarihlenen Kıbrıs-Miken kültürüne ait Point Iria Batığı'nın kargosu arasında amphoraların yanında pithoslar da ele geçmiştir (Dickinson, 2006: 34-35; Day 1999: 59-71). Yine aynı döneme ait Uluburun Batığı kargosundan da pithoslar ele geçirilmiştir (Bass vd., 1989: 1-29; Day, 1999: 61-63). Pithosların gemi kargosu olarak kullanımı Roma Dönemi'ne kadar devam etmiştir. İtalya yakınlarında kazısı yapılan ve MS 1. yüzyıla tarihlenen "*Île Rousse*", "*Diano Maria*" ve "*Ladispoli*" batıkları ile 3. yüzyıla tarihlenen "*Punta Ala*" batığında şarap taşımacılığında kullanılan pithoslar ele geçirilmiştir. Yapılan polen analizleri sonucunda "*Punta Ala*" batığındaki pithoslar içerisinde bir şaraplık üzüm çeşidi olan "*Vitis Vitiifera*" polenleri ve üzüm çekirdekleri tespit edilmiştir. Bu da pithoslar içerisinde sadece şarabın değil aynı zamanda şarap hammaddesinin de taşınmış olabileceğini göstermektedir. MS 9.-10. yüzyıla ait "*Agay*" ve "*Bataguer*" batıkları en geç pithos örneklerinin görüldüğü batıklardır (Brenni, 1985: 59).

Pithos kapları farklı formlarda veya kültürlerde de görölse Neolitik Dönem'den günümüze kadar tüm Akdeniz ve Yakın Doğu coğrafyasında kullanım görmüştür. Her ne kadar temel olarak gıda maddelerinin saklanması için kullanılmaya başlanmış bir form olsa da, aynı zamanda başka işlevlerde de kullanılmışlardır. Bunların başında ölüm ve öte dünya ile ilişkili bulunmuşlar ve gömü kapları olarak işlevlendirilmişlerdir (Cullen vd.,1990: 183; Büyüksaraç, 2008: 267-283, Res. 3-4). Yerleşim dışına yapılan pithos mezarlar MÖ 3. binde Batı Anadolu'da tipik gömü geleneği haline gelmiştir (Wheeler, 1974: 415-425). Balıkesir civarındaki Yortan kültürü (Kökten, 1949: 812-814; Bittel, 1939-1941: 1-28), Likya bölgesinin kuzeyindeki Karataş-Semayük³, İzmir Baklatepe (Erkanal, 2008: 166, Res.3-4,11) gibi Erken Tunç Çağı yerleşimlerinin hemen hemen tümünde açığa çıkarılan pithos mezarlar sayesinde Tunç Çağı Batı Anadolu gömü gelenekleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılmıştır.

³ Machteld J. Mellink başkanlığında 1963 yılından beri yürütülen Karataş-Semayük kazılarının yıllık raporlarındaki bölge gömü gelenekleri ile ilgili verilen detaylı bilgiler için bkz. Mellink, 1964-1974, Vol. 68-78.

Resim 5: Karataş Semayük Erken Bronz Çağı Pithos Mezarları – Elmalı Müzesi (Foto: Kudret Sezgin)

Prehistorik Dönemler'den itibaren farklı alanlarda kullanımı görülen ve döneminin ekonomisinden sosyal yaşamına, üretiminden beslenme kültürüne ve ölü gömme geleneklerine kadar çok önemli veriler sunmalarına karşın pithos kapları diğer seramik formları kadar araştırma konusu olamamıştır.

Arkeoloji biliminde kronoloji oluşturma süreçlerinde en yoğun kullanılan materyaller arasında seramikler ön planda gelse de, pişmiş toprak kapların alt gruplarından olan depolama/saklama kapları (pithos) bu uygulamanın dışında tutulmaktadır. Çünkü pithoslar ve genel olarak kaba mal gruplarının ele geçtiği konteksti tarihlendirme konusunda uygun görülmemektedirler. Bu durumun sebeplerinin başında günlük kullanıma yönelik işlevsellikleri genel yapılarını belirliyor olmasıdır. Bu nedenle işlevleri ve ergonomik yapıları değişmediği için morfolojik ve dekoratif özellikleri de uzun süre devam edebilmekte ve bu da kronolojik farklılıkları ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca sağlam yapıları ve üretim zorlukları gibi nedenlerden dolayı pithoslar çoğu zaman tamir işlemi göyerek uzun zaman dilimlerinde kullanıldıkları gibi, üretildiği ve ilk kullanıldığı merkezlerden uzaklarda da ele geçebilmektedirler.

Resim 6: Köşk Höyük. Neolitik Dönem'de tamir edilmiş pithos
(https://www.academia.edu/4465914/Kosk_Hoyuk_Onarimli_Pithos_Makalesi_Serhat_Karakaya)

Bu nedenle tipolojik ve kronolojik olarak bilinen örneklerden yola çıkılarak buldukları arkeolojik bağlamın tarihlendirilmesinde kesin kanıtlar sağlayamayabilirler.

Tüm bu özelliklerine rağmen depolama kapları, antik dönem toplumlarının yaşam biçimleri, üretim teknikleri ve sosyal organizasyonları hakkında değerli veriler sunmaktadırlar. Pithoslar hakkında yapılacak araştırmalar, ait oldukları dönemin seramik üretimi ve dağıtımına yönelik oluşturulmuş sistemleri ortaya çıkarabileceği gibi, depolama kaplarının üretimi ve kullanımı konusundaki bölgesel farklılıkların anlaşılmasını da sağlayacaktır. Bununla birlikte, her şeyden önce, üretim sonucunda toplanan artı ürünün (mahsülün) depolanması işlevine sahip olan pithoslar, kullanıldıkları zaman diliminin ekonomilerinin anlaşılması ve yeniden tasarlanabilmesi için kullanılacak en önemli veri kaynaklarıdır.

KAYNAKÇA:

Antik Kaynaklar:

Hesiodos. İşler ve Günler, 98.368

Homeros, Odiseus.2.340, 23.305;

Modern Kaynaklar:

AKDOĞAN, R. (2015), "Anadolu'da "İmli" Kapların Kullanımıyla İlgili Bazı Gözlemler" in: İ. Albayrak, H. Erol, M. Çayır (edits.), Cahit Günbattı'ya Armağan, Studies In Honour Of Cahit Günbattı, Ankara: (ss.1-14)

ALEXİOU vd. (1968), S. Alexiou, N. Platon, H. Guanella,. Ancient Crete, Thames & Hudson, London 1968.

BASS vd. (1989), Bass G. F., Pulak, C., Dominique Collon and James Weinstein, The Bronze Age Shipwreck at Ulu Burun: 1986 Campaign, American Journal of Archaeology, Vol. 93, No. 1: pp. 1-29

BELLİ, O. (2001), "Çavuştepe (Şardurhınili) Excavations". In: O. Belly (ed.): İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey 1932-2000. İstanbul: pp. 173-178.

BİTTEL, K. (1939-1941) K. Bittel, "Ein Gräberfeld der Yortankultur bei Babaköy", AOF 13: s.1-28.

BLİTZER, H. (1990), Harriet Blitzer, "ΚΟΡΩΝΕΪΚΑ: Storage-Jar Production and Trade in the Traditional Aegean", Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Vol. 59/4, Princeton: pp. 675-711.

BOSKAMP A. (1996), "Minoan Storage Capacities (1): Graffiti on Pithoi in the Palace Magazines at Knossos", The Annual of the British School at Athens, Vol. 91, pp. 101-112.

BRENNİ, G. M. R. (1985), The Dolia and The Sea-Borne Commerce of Imperial Rome (M.A Thesis), Texas.

BRUMLİCH, M. (2005), "Der Pithos mit dem Fischmedaillon. Zur Darstellung eines Rochens im minoischen Kamaresstil", Prähistorische Zeitschrift: s.149-159.

BURNEY, C. (1998), "The Kingdom of Urartu (Van): Investigations into the Archaeology of the Early First Millennium BC within Eastern Anatolia (1956-1965)", in: R.Matthews (edt), Ancient Anatolia,Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara, London: (ss.143-162)

BÜYÜKSARAÇ vd. (2008), A. Büyüksaraç, M.Ö. Arısoy, Ö. Bektaş, Ö.Koçak, T.Çay, "Determination of Grave Locations in Dedemezari Necropolis (Western Turkey) using Magnetic Field Derivatives", Archaeological Prospection 15, Published online in Wiley InterScience (ss.267-283).

CHRİSTAKİS, K.S. (1996), "Craft specialisation in Minoan Crete: the case for itinerant pithos makers", Aegean Archaeology 3-1996, Studies and Monographs in Mediterranean Archaeology and Civilization ser. II Volume 4, Warsaw 1998 s.63-74.

- CHRİSTAKİS, K.S. (1998), "Craft specialisation in Minoan Crete: the case for itinerant pithos makers", *Aegean Archaeology* 3-1996, *Studies and Monographs in Mediterranean Archaeology and Civilization ser. II Volume 4*, Warsaw 1998: 63-74.
- CHRİSTAKİS, K.S. (1999), "Pithoi and Food Storage in Neopalatial Crete: A Domestic Perspective", *World Archaeology*, Vol. 31, No. 1, *Food Technology in Its Social Context: Production, Processing and Storage*, 1999: 1-20.
- CHRİSTAKİS, K.S. (2004), *Palatial economy and storage in Late Bronze Age*, *British School at Athens Studies*, Vol. 12, *KNOSSOS: PALACE, CITY, STATE (2004)*, pp.299-309
- CHRİSTAKİS, K.S. (2005), *Cretan Bronze Age Pithoi, Traditions and Trends in The Production and Consumption of Storage Containers in Bronze Age Crete*, *Prehistory Monographs 18*, INSTAP Academic Press, Philadelphia, Pennsylvania 2005.
- CHRİSTAKİS, K.S. (2006), "Traditions and Trends in The Production And Consumption Of Storage Containers in Protopalatial And Neopalatial Crete", in: Malcolm H. Wiener, Jayne L. Warner, Janice Polonsky, Erin E. Hayes (eds), *Pottery and Society. The Impact Of Recent Studies in Minoan Pottery*, Gold Medal Colloquium in Honor of Philip P. Betancourt, 104th Annual Meeting of the Archaeological Institute of America, New Orleans, Louisiana, 5 January 2003, Boston 2006, s. 119-137.
- CHRİSTAKİS, K.S. (2010), "A wine offering to the Central Palace Sanctuary at Knossos: the evidence from KN Zb 27", *British School at Athens Studies*, Vol. 18, *CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren (2010)*, pp. 49-55.
- CHRİSTAKİS, K.S. (2011), "Pithoi and economy in LM IB state societies", in: Thomas M. Brogan & Erik Hallager (Edit.), *LM IB pottery relative chronology and regional differences. Acts of a workshop held at the Danish Institute at Athens in collaboration with the INSTAP Study Center for East Crete, 27-29 June 2007. Monographs of the Danish Institute at Athens Volume 11, 1*, Athen: (ss. 241-253)
- COŞKUN, Y. (1979), "Boğazköy Metinlerinde Geçen Bazı Seçme Kap İsimleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 285*, Ankara: s.1-61
- CULLEN vd. (1990), Tracey Cullen, Donald R. Keller, "The Greek Pithos Through Time: Multiple Functions And Diverse Imagery", in: W. D. Kingery (edt.), *The Changing Roles Of Ceramics In Society: 26,000 B.P. To The Present, Ceramics And Civilization Volum: V*, The American Ceramic Society Inc. Westerville, OH 1990, pp.183-209.
- DAY, P. M. (1999), "Petrographic analysis of ceramics from the shipwreck at Point Iria", in: *The Point Iria wreck : interconnections in the Mediterranean, ca. 1200 BC : proceedings of the international conference, Island of Spetses, 19 September 1998 / edited by William Phelps, Yannis Lolos, Yannis Vichos*, Athens: s.59-71.
- DEMARGNE, P. (1972), "Un Pithos Archaique Crétois Au Musée Du Louvre", *Revue Archéologique, Nouvelle Série, Fasc. 1, Études de céramique et de peinture antiques offertes à Pierre Devambez*, 1 Presses Universitaires de France: ss. 35-46
- DEMİREL, S. (2013), *Hittit İnanç Sistemi ve Ekonomi İlişkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi)* Ankara.

- DICKINSON, O. (2006), Dickinson O., The Aegean from Bronze Age to Iron Age, Continuity And Change Between The Twelfth And Eighth Centuries BC, London-New York.
- ERKANAL, H. (2008), H. Erkanal, "Die Neuen Forschungen in Bakla Tepe bei İzmir", in: H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel(edits.), Proceedings of the International Symposium. The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age, October 13th-19th 1997, Urla-İzmir (Turkey), Ankara: 165-177.
- HAMPE, R. ve WINTER, A. (1962), Bei Töpfern und Töpferinnen in Kreta, Messenien und Zypern, Römisch-german. Zentralmuseum, Mainz.
- HANEL, N. (2001), "Schwerkeramik", In: Thomas Fischer (Hrsg.): Die römischen Provinzen. Eine Einführung in ihre Archäologie. Theiss-Verlag, Stuttgart: s. 300-302.
- HILGERS, W. (1969), Lateinische Gefäßnamen. Bezeichnungen, Funktion und Form römischer Gefäße nach den antiken Schriftquellen. Rheinland-Verlag, Düsseldorf 1969.
- HOFFNER JR., H.A. (1995), "Oil in Hittite Texts", The Biblical Archaeologist, Vol. 58, No. 2, Anatolian Archaeology: A Tribute to Peter Neve, American Schools of Oriental Research: ss. 108-114
- ILIOPOULOS vd. 2011 I. Iliopoulos, V. Xanthopoulou, P. Tsolis-Katagas, "A Petrographic Assessment of Houseware and Storage Pithoi in the Early Helladic Settlement of Helike, Achaea, Greece", Helike IV. Ancient Helike and Aigialeia. Protohelladika: The Southern and Central Greek Mainland, (edit.) Dora Katsonopoulou, Athen 2011, s.127-142.
- KAZENWADEL, B. (1995), Lidar Höyük - die hellenistische und römische Keramik, Dresden 1995, s.18
- KİBAROĞLU, M. vd. (2013), M. Kibaroğlu, D. Thumm-Doğrayan, "Trojan pithoi: A petrographic approach to provenance of Bronze Age storage vessels from Troy", Applied Clay Science 82: s.44-52.
- KİRİGİN, K. (2007), "Pithos/dolium - uvodne napomene (Pitos/dolium - introductive remarks)", Akademia der Wissenschaften und Künste von Bosnien-Herzegowina, Jahrbuch XXXVI, Zentrum für Balkanforschungen 34, Sarajevo: ss.125-156.
- KLETTER R. (1999), "Late Iron Age Pithoi bearing Potters' Marks", in: Tel Ira: A Stronghold in the Biblical Negev. Beit-Arieh, I. (ed.). Tel Aviv: Tel Aviv University, p. 140-152 (Institute of Archaeology, Monograph Series; vol. 15)
- KÖKTEN, K. (1949), "1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları", Belleten XIII: s.812-814.
- LAMB, W. (1925), "Stamped Pithos Fragments in the Collection of the British School", The Annual of the British School at Athens, Vol. 26 (1923/1924 - 1924/1925), pp. 72-77.
- LİDDELL ve SCOTT (1940), H.G. Liddell - R. Scott, "πίθος", in: Sir Henry Stuart Jones, Roderick McKenzie, A Greek-English Lexicon, Oxford. Clarendon Press. 1940 in: Perseus Projekt, s.514.
- LONDON, G. (1989), Töpferei auf Zypern, damals-heute, Philipp von Zabern, Mainz am Rein 1989.

- MELLINK, M. J. (1964-1974), "Excavations at Karataş-Semayük and Elmali Lycia 1963-1973", American Journal of Archaeology, Vol. 68- 78, Archaeological Institute of America (1964-1974).
- PULLEN, D. J. (2011), Daniel J. Pullen, "Redistribution in Aegean Palatial Societies. Before the Palaces: Redistribution and Chiefdoms in Mainland Greece", American Journal of Archaeology, Vol. 115, No. 2: pp. 185-195
- ROTROFF, S. I. (2006), The Athenian Agora, Vol. 33, Hellenistic Pottery: The Plain Wares, American School of Classical Studies at Athens 2006.
- SCHIAPPELLI, A. (2015), Andrea Schiappelli, "Along The Routes of Pithoi in the Late Bronze Age", The Mediterranean Mirror Cultural Contacts in the Mediterranean Sea Between 1200 and 750 B.C., International Post-doc and Young Researcher Conference Heidelberg, 6th-8th October 2012, Römisch-Germanisches Zentralmuseum Tagungen Band 20, Andrea Babbi · Friederike Bubenheimer-Erhart Beatriz Marín-Aguilera · Simone Mühl (eds), Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz: s.231-243.
- SCHIFFER, M. B. (1987), Formation Processes of the Archaeological Record. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- SHAW vd. (1993), J. W. Shaw, M. C. Shaw,. Excavations at Kommos (Crete) During 1986-1992. Hesperia, 62: s.129-190.
- SMYTH, M. P. (1989), "Domestic storage behaviour in Mesoamerica. An ethnoarchaeological approach", Archaeological Method and Theory, 1: 89-138.
- THEMELIS, P. (2006), "A relief pithos from Eretria-Iconography and Interpretation", ΓΕΝΕΘΛΙΟΝ, Atina 2006, pp. 95-106.
- WHEELER, T. S. (1974), "Early Bronze Age Burial Customs in Western Anatolia", American Journal of Archaeology, Vol. 78, No. 4: pp. 415-425.
- WOODBURN, J. (1982), "Egalitarian Societies, Man", New Series, Vol. 17, No. 3: 431-451.

ÖĞRETMENLERİN ALGILARINA GÖRE OKUL MÜDÜRLERİNİN FARKLILIKLARI YÖNETME YETERLİKLERİ İLE ÖRGÜTSEL ADALET İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Yener AKMAN*

Atıf/©: Akman, Yener (2018). Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Farklılıkları Yönetme Yeterlikleri ile Örgütsel Adalet İlişkisinin İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 611-626

Özet: Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ve okul müdürlerinin farklılıkları yönetme yeterlikleri arasındaki ilişkiyi irdelemektir. Çalışma grubu ile gerçekleştirilen araştırma ilişkisel tarama modelinde betimlenmiştir. Çalışma grubu araştırmaya gönüllü katılım sağlayan 211 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada “Örgütsel Adalet” ve “Farklılıkların Yönetimi” ölçekleri veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Analiz sürecinde, betimsel istatistiklerin yanı sıra Pearson Korelasyon Analizi, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi ve Doğrulamalı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin örgütsel adalet ve okul müdürlerinin farklılıkları yönetim yeterliliği algıları görece “orta” düzeyde saptanmıştır. Ayrıca örgütsel adalet ile farklılıkları yönetimi arasında pozitif yönlü orta ve yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Son olarak, yönetsel uygulamalar ve politikalar boyutunun örgütsel adalet üzerinde yordayıcılık etkisi gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, Farklılıkların Yönetimi, Öğretmen, Okul Müdürü.

Makale Geliş Tarihi: 19.12.2017 / Makale Kabul Tarihi: 06.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

*Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, e-posta: yenerakman26@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6107-3911

The Examination of the Relationship with Diversity Management Capabilities of School Principals and Organizational Justice According to Teachers' Opinions

Citation/©: Akman, Yener (2018). *The Examination of the Relationship with Diversity Management Capabilities of School Principals and Organizational Justice According to Teachers' Opinions*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 611-626

Abstract: *The aim of the research was to examine the relationships between organizational justice of teachers' and school principals' ability for diversity management. The research conducted with the study group was described in the relational survey method. 211 teachers who voluntarily participated are in the study group in this research. The "Organizational Justice Scale" and "Diversity Management Scale" were used as data collection tools in the research. In the analysis process, descriptive statistics, Pearson Correlation Analysis, Multiple Linear Regression Analysis and Confirmatory Factor Analysis were performed. Findings showed that teachers' perceptions of organizational justice and school principals' diversity management ability were found to be relatively moderate. It is also found that there was a positive, medium and high level of significant relationships between organizational justice and diversity management. Finally, the dimension of managerial practices and policies has a predictive impact on organizational justice.*

Keywords: *Organizational Justice, Diversity Management, Teacher, School Principal.*

I. GİRİŞ

Çağımızda küresel bağlamda uluslararası etkileşimler hızla gelişmektedir. Küreselleşme ile birlikte ülkeler arası ilişkiler içi içe geçmekte ve yoğunlaşmaktadır. Etkileşimler sonucunda örgütlerin felsefeleri ve kültürlerinde de büyük değişimler meydana gelmektedir. Günümüz örgütlerinde farklı etnik yapıya, yaşam tarzına, dini inanışlara ve cinsel tercihlere sahip çalışanlarla karşılaşmak daha olası görülmektedir (Gilbert, Stead & Ivancevich, 1999). Örgüt kültüründeki değişimler ise örgütün ihtiyaç duyduğu iş gücü profilinde farklı arayışlara yol açabilir. Örgütlerde farklı profillere sahip çalışanların bulunması da örgütün yönetim yaklaşımını ve insan kaynakları yönetim politikalarını etkileyeceği düşünülebilir. Alan yazında, heterojen çalışma gruplarının homojen gruplara

göre daha yaratıcı fikirler ortaya attıkları görülmektedir (McLeod, Cobel & Cox, 1996).

Farklı özelliklere sahip çalışanların performanslarını geliştirecek ve örgüt içi sinerjiyi yaygınlaştıracak yönetsel yaklaşımlar ise örgütsel etkililiğe fayda sağlayabilir. Çalışanların birbirinden farklı nitelikler taşıması etkili yönetim anlayışına sahip örgütlerde, örgütü harekete geçirebilecek bir unsur olabilir. Ayrıca, bir alt yapı zenginliği olarak düşünülebilecek farklılıkların yönetilmesinde, çalışanların örgüt ikliminde hissettikleri adil uygulamalar önemli rol oynamaktadır. Zaten Newburry, Gardberg ve Belkin (2006) çalışmalarında, farklılıkların yönetiminin örgütsel bağlılık ile olan ilişkisinde, örgütsel adaletin aracılık rolü üstlendiğini saptamıştır. Eğitimin en temel örgütsel yapısı olarak belirtilebilecek okullar, içerisinde bulunan insan kaynaklarının mutluluk hissettiği bir ortam olma zorunluluğunu taşımaktadır. Öğretmenlerin mutlu oldukları ortamlarda işleriyle daha kolay bütünleşeceği, motivasyonlarının yükseleceği ve performanslarının gelişeceği beklenebilir. Böylece, öğrencilerin de daha etkili bir öğrenme ortamına kavuşacağı ön görülebilir. Örgüt içi mutluluğun sağlanmasının yollarından birisi adil liderlik sergileyerek farklı unsurların yönetilmesi ve benimsenmesi olarak düşünülebilir. Bir yöneticinin, çalışanları tarafından adil bir lider olarak içselleştirilmesi aynı zamanda örgütteki farklılıkları ne şekilde yönlendirdiğini de düşündürmektedir.

Farklılık kavramının hem bireysel hem de toplumsal yapılar ile bağlantılı bir yönü bulunmaktadır (Moore, 1999). Çoğu araştırmacı farklılık kavramını, bireylerin çeşitli özelliklerini yansıtan önemli bir ayırım noktası olarak belirtmektedir. Çağımızda yöneticiler ve liderlerin çeşitlilik üzerine düşüncelerini bir zorunluluk olarak düşünülebilir. Çalışanların kişilik özelliklerini dikkate alan, resmi ve resmi olmayan örgütsel rolleri kapsayan bir düşünce yapısının, örgütün varlığı için olumlu bir etki yapacağı düşünülmektedir. Thomas'a (1990) göre, 1980'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkan iş yerinde farklılıkların yönetimi, tüm çalışanların mutluluk duyabileceği bir çalışma ortamı geliştirilmesi için kapsamlı bir yönetimi süreci olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Thomas (1990), çoğunluk ve azınlık gruplarının her çalışanın kendi örgütlerine katkıda bulunma potansiyellerini tam olarak kullanmalarına yardımcı olan bir ortam yaratmayı amaçladığını belirtmektedir.

Miliken ve Martins (1996), toplumlarda baskın ve azınlık grupların varlığından söz etmiştir. Baskın ve azınlık gruplar arasında; ulusal köken, sosyal durum, fiziksel durum, eğitim, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, din gibi özelliklerin farklılık unsuru olabileceğini vurgulamıştır. Farklılıkların yönetimi yaklaşımı, çalışanların bireyselliğini tanır ve farklılıklarının örgüte fayda sağlayacağını öngörür (Cornelius, Gooch, & Todd, 2000). Bu doğrultuda, Jacobs, Lützen ve Plum'a (2001) göre, farklılıkları yönetimin ayrımcılıkla mücadele ve eşit fırsatları sağlamak için eski stratejilerin yenilenmesi için benimsenen bir yaklaşım olduğu belirtilebilir. Bu süreçte, bireyin kapasitesine ve altyapısına odaklanılır ve sorunlar yerine olumlu görüşler vurgulanır (akt. Kamp & Hagedorn-Rasmussen, 2004). Gilbert vd., (1999) ise kavramı kültürel bağlamda ele alarak, farklılıkların yönetimini, demografik, etnik ve bireysel çeşitliliğin farkına varılması için tasarlanmış eksiksiz bir kültürel değişim olarak nitelendirmektedir. Kültürel değişim ise insan kaynaklarının işlevi, mevcut prosedürler ve uygulamaların değiştirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca, Choi (2009) ve Jehn, Northcraft ve Neale (1999) çalışmalarında, farklılıkları yönetebilme yeterliliğine sahip yöneticilerin çalışanların daha uyumlu davranışlar geliştirebilme sürecini desteklediğini bulmuştur. Ancak, yerli ve yabancı alan yazın incelendiğinde okullarda farklılıkların yönetimi ve bu bağlamda öğretmenlerin algılarını çözümleyen araştırma sayısının kısıtlı olduğu belirtilebilir (Pitts & Wise, 2010).

Farklılıkları yönetim, öncelikle örgütlerde çalışanlara yarar sağlayacak bireysel ve kültürel farklılıklara odaklanmaktadır (Charta der Vielfalt, 2014). Böylece, örgütlerinde ayrımcılık ile karşılaşan bireylerin sosyal gruplara girmeleri kolaylaşmaktadır. Bu yönetim yaklaşımı, iş ortamında çeşitliliği vurgulayarak yüksek iş verimini olumlu etkilemektedir (Keil, Amershi, Holmes, Jablonski, Luthi, Matoba, Plett & Von Unruh, 2007). McLeod vd. (1996) göre, farklılıkların başarılı yönetimi bireylere, çalışma gruplarına ve örgütün geneline çeşitli avantajlar sağlayacaktır. Ayrıca örgütteki farklılıkların, örgüt içi kültürel değerlerin ve imajın güçlenmesini ve çalışanların motivasyon, performans, yenilikçiliği ve yaratıcılığını geliştirdiği düşünülmektedir (Basset-Jones, 2005; Keil vd., 2007; Thomas & Ely, 1996). Farklılıkları yönetebilmenin olumlu etkileri gibi olumsuz yansımalarının olabileceği de belirtilmektedir. Bunlar arasında yanlış anlamalar, çatışmalar, sosyal bütünleşmenin zayıflaması, kültürel farklılıklardan kaynaklanabilecek iletişim engelleri sayılabilir (Basset-Jones, 2005).

Kosseck ve Pichler (2006), en başarılı farklılık yönetimi uygulamalarının; örgütsel adalet algılarını geliştirme, ayrımcılığı azaltma ve mali rekabet gücünü artırma gibi üç önemli özelliğe sahip olduklarını belirtmiştir. Yang ve Konrad (2011), farklılık yönetimi uygulamalarını kuramsal teori ve kaynak-tabanlı teori çerçevesinde incelemiştir. Kuramsal teoriye göre, örgütler normatif bağlarından ayrı düşünülemez. Bir diğer ifadeyle, örgütsel yapı ve uygulama yaklaşımı sosyal çevre anlayışından bağımsız değildir. Örgüt yapısı üzerinde etki gösteren sosyal çevrenin en önemli öğeleri olarak düzenleyici (kanunlar, yasal metinler vb.), normatif (sosyal ve profesyonel normlar) ve bilişsel yapılar (kültür ve ahlak) ile sosyal davranışa anlam kazandıran uygulamalar belirtilebilir (Martinez & Dacin, 1999). Değinen yapılar örgütsel amaçları gerçekleştirmek için baskı unsurları olarak görev yaparlar. Bu baskı unsurları ise örgütün daha homojen bir yapıya bürünmesine yol açar (Scott, 1995). Barney ve Clark'a (2007) göre, kuramsal teori örgütsel homojenliğe odaklanırken, kaynak-temelli teori ise performans çeşitliliğine vurgu yapmaktadır. Farklı özelliklere sahip çalışanların performanslarını etkili bir şekilde yansıtabilmeleri ise örgüt ikliminde kendileri ne derecede rahat hissettikleriyle ilgili olabilir. Farklı unsurların örgütsel etkililiğe katkı sunması ve farklılıkların yönetimindeki başarı da bir bakıma örgüt içi adalet uygulamalarıyla ilintili olarak görülebilir.

Adams'ın (1965) "Eşitlik Teorisi"nden temellenen örgütsel adalet (Titrek, 2009), bireylerin iş ortamında hissettiği adaletsiz uygulamalar ve işlerinden doyum alma derecesiyle ilgili bir kavram olarak ifade edilmiştir (Ambrose, Hess & Ganesan, 2007; Luthans, 1995). Örgütsel adalet, örgüt içi ödüllendirme ve cezalandırma politikalarının nasıl uygulanacağına ilişkin kurallar bütünü olarak belirtilmiştir (Aydın ve Karaman-Kepenekçi, 2008). Bu politikaların uygulanma yaklaşımı ise çalışanların örgüt içi adalet hissini güçlendiren ya da zayıflatan bir sürece hizmet etmektedir.

Alan yazında örgütsel adalete yönelik çalışmalar, örgüt içi uygulamaları çalışanların ne derece adil hissettiğinden, kişiler arası ilişkilerde hissedilen adalet algısına doğru değişim yaşamıştır (Greenberg, 1990). Örgütsel adaletin kavramsallaştırılmasında geçmişten günümüze çeşitli boyutlar altında süre gelmiştir. Kimi araştırmacılar kavramı sadece dağıtımsal adalet (Lind & Tyler, 1988), dağıtımsal ve süreç adaleti (Greenberg, 1996) boyutları üzerinden incelemiştir. Donovan, Drasgow ve Munson (1988) ise kavramı, yöneticilerle ilişkiler ve çalışanlara arası ilişkiler çerçevesinde ele almıştır. Günümüzde örgütsel adalet genellikle dağıtımcı adalet, ilişkisel adalet ve

işlemsel adalet olarak incelenmektedir. Greenberg'e (1987) göre, çalışanlar adalet algısını geliştirirken, örgüt içi davranış kalıplarından etkilenmekte ve bu doğrultuda bir davranış ortaya koymaktadır. Örgütsel adalet uzun yıllardır üzerinde çalışma yapılan önemli kavramlardan birisidir. Gerçekleştirilen çeşitli araştırmalarda da iş doyumunu, örgütsel vatandaşlık, iş performansı, örgütsel bağlılık, farklılıkların yönetimi ve örgütsel güven gibi örgütsel davranış unsurlarıyla karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğu saptanmıştır (Colquitt, 2001; Eberlin & Tatum, 2005; Kossek & Pichler, 2006; Newburry vd., 2006; Polat ve Celep, 2008). Örgütsel adaletin diğer örgütsel davranışları güçlendirebilecek bir kavram olduğu düşünülebilir. Özellikle yöneticilerin çalışanlar arasında ayrımcılık yapmayarak, hakkaniyetli bir çalışma ortamı hazırlayarak, çalışanların farklılıklarını örgüt için bir itici güç olarak kabul ederek örgütsel etkililiği sağlama yolunda uygulamalar ortaya koymalıdır.

Türkiye'de okul yöneticilerin sergilemiş oldukları farklılıkları yönetme yeterlilikleri ve örgütsel adaletin birlikte incelendiği çalışmaların yetersiz olduğu düşünülmektedir. Kossek ve Pichler'in (2006) de vurguladığı gibi, örgüt içi adaletin geliştirilmesi, farklılık yönetimi uygulamalarının başarısını etkileyen unsurlar arasında görülmektedir. Hem alan yazındaki boşluğun doldurulması hem de gün geçtikçe çalışan-öğrenci yönünden daha karmaşık bir yapıya kavuşan okullarda farklılıkların yönetilebilmesinin kritik öneme sahip olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda öğretmen görüşleri çerçevesinde değişkenlere yönelik algı ve değişkenler arası ilişkiler irdelenmiştir. Ayrıca çalışmada farklılıkları yönetme boyutlarının örgütsel adalet üzerindeki yordayıcılık düzeyleri de sınanmıştır.

Bu kapsamda çalışmada, aşağıdaki soruların yanıtları aranmıştır;

1. Öğretmenlerin görüşlerine göre örgütsel adalet ve okul yöneticilerinin sergilemiş oldukları farklılıkları yönetme algıları ne düzeydedir?
2. Farklılıkları yönetme ve örgütsel adalet arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Farklılıkların yönetimi boyutları örgütsel adalet üzerinde anlamlı bir yordayıcı etki göstermekte midir?

II. YÖNTEM

Bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

A. Araştırma Modeli

Bu çalışmada kamu okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ve okul müdürlerinin farklılıkları yönetme yeterlilik düzeyleri incelenmiştir. Çalışma ilişkisel tarama modelinde betimlenmiştir. Karasar (1994: 81) ilişkisel tarama modelini “iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli” olarak ifade etmiştir. Çalışmanın bağımsız değişkenini farklılıkların yönetimi yeterliliği ve bağımlı değişkenini de örgütsel adalet oluşturmaktadır.

B. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim öğretim yılında Türkiye genelinde kamu ortaokullarında görev yapmakta olan ve çalışmaya gönüllü katılım sağlayan 211 öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmenlerin belirlenmesi sürecinde öğretmenlerin yoğun olarak kullandığı sosyal paylaşım sitelerinden kendileri ile iletişime geçilmiş ve e-posta adresleri üzerinden elektronik bir form gönderilmiştir. Türkiye'nin çeşitli illerinden çalışmaya katılan öğretmenlerin cevapları ilgili formun doldurulması ile toplanmıştır. Çalışmada genellenebilirlik kaygısı taşınmadığından örneklem üzerinde gerçekleştirilmemiş ve bir “iç geçerlik” çalışması olarak tasarlanmıştır. Balcı'ya (2005: 79) göre “iç geçerlik” çalışmalarının odak noktası değişkenler arasındaki ilişkidir. Çalışma grubuna ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken		F	%
Cinsiyet	Kadın	146	69.2
	Erkek	65	30.8
Eğitim düzeyi	Lisans	150	71.1
	Lisansüstü	61	28.9
Okul türü	İlkokul	55	26.1
	Ortaokul	101	47.8
	Lise	55	26.1
Medeni durum	Evli	138	65.4
	Bekâr	73	34.6

Tablo 1’de izlenebileceği gibi, öğretmenlerin, % 69.2’si kadın (n=146) ve % 30.8’i erkektir (n=65). Ayrıca, öğretmenlerin % 71.1’inin lisans (n=150) ve % 28.9’unun lisansüstü eğitim (n=61) gördükleri ifade edilebilir. Görev yeri bakımından % 26.1’i ilkokul (n=55), % 47.8’i ortaokul (n=101) ve % 26.1’i de lisede (n=55) görev yapmaktadır. Son olarak öğretmenlerin % 65.4’ünün evli (n=138) ve % 34.6’sının da bekâr (n=73) olduğu belirtilebilir.

C. Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde “Farklılıkların Yönetimi Ölçeği” (Memduhoğlu, 2007) ve “Örgütsel Adalet Ölçeği” nden (Taştan ve Yılmaz, 2008) yararlanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlik özelliklerine aşağıda yer verilmiştir.

1. Farklılıkların Yönetimi Ölçeği

Balay ve Sağlam (2004) tarafından geliştirilen ölçek, 28 madde ve *bireysel tutum ve davranışlar, örgütsel değerler ve normlar ve yönetsel uygulamalar ve politikalar* olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Veri toplama aracı beşli Likert türünde düzenlenmiştir. Mevcut çalışmada Memduhoğlu’nun (2007) ölçek üzerinde bir takım değişiklikler yaparak uyarlığı hali kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayıları incelendiğinde birinci boyutunun .77, ikinci boyutunun .83 ve üçüncü boyutunun .95 değerini ürettiği belirlenmiştir. Ayrıca ölçek toplam varyansın % 58.1’ini açıklamaktadır. Veri toplama aracının, bu çalışmanın veri kümesinde de güvenilirliği ve geçerliliği tekrar sınanmıştır. Bu doğrultuda ölçeğin genel Cronbach Alfa Katsayısı .97, birinci boyutunun .83, ikinci boyutunun .94 ve üçüncü boyutunun da .97 değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Açıkladığı toplam varyans ise % 74.3 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerliliğinde ise doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, $\chi^2=912.58$, $sd=309$, $\chi^2/sd=2.95$, $RMSEA=.08$, $AGFI=.87$, $CFI=.93$ ve $IFI=.93$ değerlerine ulaşılmıştır. Bu değerler, geçerliliği doğrulamıştır.

2. Örgütsel Adalet Ölçeği

Tek faktörlü bir yapı gösteren on maddelik veri toplama aracı Taştan ve Yılmaz (2008) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek “Kesinlikle katılmıyorum” ile “Kesinlikle katılıyorum” aralığında ifadeler içeren beşli likert türünde tasarlanmıştır. Orijinal ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı .92 ve açıkladığı toplam varyans ise % 67.54 olarak hesaplanmıştır. Mevcut çalışmanın Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının .94 ve açıkladığı toplam varyansında

% 69.3 olduğu görülmüştür. Ayrıca, ölçeğin geçerliliği; $\chi^2=68.17$, $sd=34$, $\chi^2/sd=2.00$, $RMSEA=.06$, $AGFI=.90$, $CFI=.95$ ve $IFI=.96$ değerleri ile doğrulanmıştır.

D. Verilerin Analizi

Çalışma verileri, öğretmenlerin e-posta adreslerine posta gönderilerek ve öğretmenlerin katılımcı olduğu sosyal paylaşım sitelerinden elektronik bir form ile elde edilmiştir. Veriler 2017 yılının Ocak ve Şubat ayları içerisinde toplanmıştır. Veri kümesinin gerçekleştirilmesi düşünülen analizlere uygunluğu sınanmıştır. Bu doğrultuda normallik, doğrusallık ve eşvaryanslık durumu incelenmiştir. Önce kayıp veriler incelenmiş ve kayıp veri ile karşılaşılması. Ardından çok değişkenli normallik için basıklık ve çarpıklık katsayılarının $-1.5 + 1.5$ aralığında olduğu hesaplanmıştır. Ancak çok değişkenli normalliğin sağlanabilmesi için sadece basıklık ve çarpıklık katsayıları yeterli görülmemektedir. Bundan dolayı değişkenlerin saçılma grafikleri de incelenmiştir ve elips şeklinde oldukları tespit edilmiştir. Doğrusallık varsayımı için regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve artık grafiğine göre noktaların sıfır çizgisi çevresinde kümelendiği gözlenmiştir. Eşvaryanslık ise M Box testi ile irdelenmiştir. M Box testi sonucunun anlamlı çıkmaması, veri kümesinin homojen olduğunu işaret etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). İlgili analizler birlikte değerlendirildiğinde veri kümesinin çok değişkenli analizler için uygun olduğu yorumunda bulunulabilir. Araştırmada betimsel istatistikler, korelasyon analizi, çoklu regresyon analizi ve DFA gerçekleştirilmiştir. SPSS 22 ve Lisrel 8.8 programları ile analizler gerçekleştirilmiştir.

III. BULGULAR

Çalışmada öncelikle öğretmen görüşleri çerçevesinde örgütsel adalet algıları ve okul müdürlerinin farklılıkları yönetme yeterlilikleri düzeyi incelenmiştir. Ayrıca, değişkenler arası ilişkilerde irdelenmiştir. Bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Analiz Sonuçları

Değişkenler	$\bar{X}$	Ss	1	2	3	4	5
1 Örgütsel Adalet	2.98	1.14	-	.78**	.60**	.59**	.81**
2 Farklılıkların Yönetimi	2.86	.99		-	.85**	.88**	.96**
3 Bireysel Tutumlar ve Davranışlar	3.06	.97			-	.82**	.73**
4 Örgütsel Değerler ve Normlar	2.90	1.01				-	.73**
5 Yönetimsel Uygulamalar ve Politikalar	2.78	1.13					-

* $p < .001$

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin örgütsel adalet algıları “orta” ($\bar{X}=2.98$), farklılıkların yönetimi algıları “orta” ($\bar{X}=2.86$) ve diğer tüm boyutlara yönelik algıları da “orta” düzeyi işaret etmiştir. Korelasyon analizi sonucunda; örgütsel adaletin farklılıkların yönetimi ($r=.78$, $p < .001$), yönetimsel uygulamalar ve politikalar boyutu ($r=.81$, $p < .001$) ile pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, örgütsel adaletin, bireysel tutumlar ve davranışlar ($r=.60$, $p < .001$) ve örgütsel değerler ve normlar ($r=.59$, $p < .001$) ile de pozitif yönlü orta düzeyde ve anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuştur.

Öğretmenlerin okul müdürlerinin farklılıkları yönetebilme yeterliliğine yönelik algısının örgütsel adalet üzerindeki yordayıcılığının belirlenmesine yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları aşağıdaki Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Örgütsel Adaletin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi
Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	B	S. H. B.	β	t	p*
Örgütsel Adalet	Sabit	.66	.15	-	4.286	.000
	Bireysel Tutumlar ve Davranışlar	.01	.08	.013	.17	.85
	Örgütsel Değerler ve Normlar	.00	.08	.00	.04	.96
	Yönetmelik Uygulamalar ve Politikalar	.81	.06	.80	12.70	.000*

$R=.81$ $R^2=.66$, $F_{(3-207)}=133.861$, $p<.05$

Tablo 3'ten de görüldüğü üzere, regresyon analizi sonucunda değerlerin anlamlı çıktığı tespit edilmiştir [$F_{(3-207)}=133.861$, $R^2=.66$]. Örgütsel adaletin, yönetmelik uygulamalar ve politikalar boyutu ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür ($R=.81$, $p<.01$). Çalışmadaki tüm yordayıcı değişkenler, örgütsel adaletle yönelik toplam varyansın % 66'sını açıklamıştır. Ayrıca, yönetmelik uygulamalar ve politikalar ($\beta=.80$, $p<.05$) boyutu örgütsel adaletin anlamlı bir yordayıcısıdır. Diğer boyutların ise anlamlı bir etkisi saptanmamıştır.

IV. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada öğretmenlerin, örgütsel adalet ve okul yöneticilerinin göstermiş oldukları farklılıkların yönetimi yeterliliklerine yönelik algılarının belirlenmesi ve farklılıkların yönetimi ile örgütsel adalet arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda ulaşılan betimsel bulgular, öğretmenlerin örgütsel adalet algısının görece “orta” düzeyde ve okul yöneticilerinin sergiledikleri farklılıkları yönetim yeterliliklerinin de görece “orta” düzeyde olduğunu işaret etmiştir. Mevcut araştırmadaki öğretmenlerin örgütsel adalet algılarına yönelik bulgular; Ay ve Koç (2014), Bozkurt (2016), Ünlü, Hamedoğlu ve Yaman (2015) ve Yıldız'ın (2013) çalışma bulguları ile uyumlu görülmüştür. Bu araştırmalarda da öğretmenlerin örgütsel adalet algısı “orta” düzey olarak tespit edilmiştir. Bu durum önceki araştırmalarla bu araştırmamanın

bulgularının örtüştüğünü göstermiştir. Bunun yanı sıra Altinkurt ve Yılmaz (2010), Baş ve Şentürk (2011), Polat ve Celep (2008), Titrek (2009) ve Yılmaz'ın (2010) çalışmalarında da örgütsel adalet algı düzeyinin “yüksek” olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar ışığında, alan yazında örgütsel adaletle yönelik algının genellikle olumlu yönde olduğu ifade edilebilir. Sağlıklı bir okul ikliminin oluşturulmasında bir başka ifadeyle okulun psikolojik ve sosyal havasının olumlu yönde geliştirilmesinde örgütsel adaletin önemli bir rolü vardır (Rutter & Maughen, 2002). Okullarda adil yönetim algısının öğretmenlerin duygularını etkileyeceği düşünülebilir. Bu doğrultuda adaletsiz yaklaşımlarla karşılaşan öğretmenlerin memnuniyetsizlik yaşamaları (Cohen-Charash & Spector, 2001) örgüte bağlılık, işe katılım, motivasyon ve performans noktalarında gerçek potansiyellerini gösterememesi ihtimali bulunabilir (Greenberg & Colquitt, 2005).

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise, öğretmenlerin okul müdürlerinin farklılıkları yönetme yeterliliklerine yönelik algıları görece “orta” düzeydedir. Bu bulgu, Balyer ve Gündüz (2010), Çako (2012), Kurtulmuş ve Karabıyık (2016) ve Meteroğlu'nun (2015) araştırma bulguları ile de desteklenmektedir. Ancak, Keskinlikç Kara ve Alabay (2016), Memduhoğlu ve Ayyürek'in (2014) çalışma bulgularında farklılıkların yönetimi algısı “yüksek” düzeyde saptanmıştır. Bu durum okul müdürlerinin farklı davranış kalıplarına saygı duyduğu, çalışanlar ile empati kurabildiği, çalışanların hassasiyetlerine özen gösterildiği, ayrımcılık yapmayarak adil yönetim sergilediği ve çalışanların düşüncelerine önem verdiği biçiminde yorumlanabilir. Zaten, Choi (2009) ve Jehn vd., (1999) de farklılıkları yönetebilme yeterliliğine sahip yöneticilerin örgüt içerisinde daha uyumlu davranış örüntüleri geliştirdiklerini belirtmektedir. Ayrıca, bu nitelikleri benimsemiş yöneticilerin çalışanları olumlu yönde etkileyerek motivasyon ve performanslarına katkı sağlayacağı da vurgulanabilir (Basset-Jones, 2005; Thomas & Ely, 1996).

Araştırmanın amaçlarından bir diğeri de, farklılıkların yönetimin örgütsel adalet ile arasındaki ilişki ve farklılıkların yönetiminin örgütsel adalet üzerindeki yordayıcılığının belirlenmesidir. Yapılan analizler sonucunda genel farklılıkların yönetimi ve yönetsel uygulamalar ve politikalar boyutu algısının, örgütsel adalet ile pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yönetsel uygulamalar ve politikaların örgütsel adaleti anlamlı bir biçimde yordadığı da tespit edilmiştir. Bergen vd. (2002), Gilbert vd. (1999) ve Kossek ve Pichler (2006) farklılıkların yönetimi uygulamalarında örgüt içi adaletin geliştirilmesinin

önemini vurgulamıştır. Ayrıca, Newburry vd.'in (2006) araştırmalarında örgütsel adaletin farklılıkların yönetimi ve örgütsel bağlılık ilişkisinde aracılık rolü taşıdığını raporlamıştır. Gilbert vd. (1999), farklılıkların yönetilebilmesinde dikkat edilmesi gereken etik ilkeler olduğunun altını çizmiştir. Adalet ise ahlaki doğrular ve açıklık ile birlikte bu ilkeler arasında yer almaktadır. Önceki çalışmalar irdelendiğinde okul müdürlerinin, okul içi adalet sisteminin kurulması, geliştirilmesi ve sürdürülmesinde ağırlığı olduğu belirtilebilir. Öyle ki, işleyişe dönük politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında yerine göre yetki yerine göre ise etkiyi kullanarak çalışanlar üzerinde yönlendirici bir güç kaynağıdır. Zaten yönetsel uygulamalar ve politikalar boyutunun örgütsel adaletin anlamlı bir yordayıcısı olarak tespit edilmesi bu görüşü destekler niteliktedir. Diğer bir açıdan bulgulara yaklaşırsak, alan yazında farklılıkların yönetiminin örgütsel bağlılık (Newburry vd., 2006), özdeşleşme (Kurtulmuş ve Karabıyık, 2016), örgütsel güven (Çınar, 2013) gibi çeşitli değişkenler ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler içerisinde olduğu bulunmuştur. Çok sayıda araştırmada (Baş ve Şentürk, 2011; Polat ve Celep, 2008; Uğurlu ve Üstüner, 2011; Yıldız, 2013), değinilen değişkenlerin örgütsel adalet ile anlamlı ilişkiler içerisinde olması da mevcut araştırma bulgusunu dolaylı açıdan güçlendirmektedir.

Araştırmada şu sonuçlar elde edilmiştir;

- i. Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları görece “orta” düzeydedir.
- ii. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin farklılıkları yönetme yeterlilikleri algıları görece “orta” düzeydedir.
- iii. Örgütsel adalet ile farklılıkların yönetimi arasında pozitif yönlü “yüksek” düzeyde ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.
- iv. Yönetsel uygulamalar ve politikalar örgütsel adaletin anlamlı bir yordayıcısıdır.

Araştırma sonuçları bağlamında araştırmacılar için şu öneriler geliştirilebilir;

- i. Hem okul müdürlerinin farklılıkları yönetme yeterlilikleri hem de öğretmenlerin örgütsel adalet algı düzeyleri yükseltilebilir. Bu doğrultuda Türkiye'nin içerisinden geçtiği süreç odak noktasına alınarak okul yöneticilerinin liderlik yeterlilikleri incelenerek gerekli eğitimler düzenlenebilir. Bu tür eğitimlerin, örgütsel adalet algısında da iyileşme sağlayacağı düşünülmektedir.

- ii. Farklılıkların yönetimi kavramının çok kültürlü eğitim tutumu ve küresel vatandaşlık gibi güncel kavramlarla olan ilişkisi incelenebilir.
- iii. Son yıllarda Türkiye'ye gelen göçmenlerin yoğun yaşadıkları bölgelerde bu araştırma tekrarlanabilir.
- iv. Daha geniş örneklerde nitel ya da karma yöntem araştırmalarıyla okul yöneticilerinin farklılıkları yönetme yeterlilikleri derinlemesine irdelenebilir.

KAYNAKÇA

- ALTINKURT, Y., & Yılmaz, K. (2010). Değerlere göre yönetim ve örgütsel adalet ilişkisinin ortaöğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(4), 463-484.
- AMBROSE, M., Hess, R. L., & Ganesan, S. (2007). The relationship between justice and attitudes: An examination of justice effects on event and system-related attitudes. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 103(7), 21-36.
- AY, G., & Koç, H. (2014). Örgütsel adalet algısı ile örgütsel bağlılık düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Öğretmenler üzerinde bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 67-90.
- AYDIN, İ., & Karaman-Kepenekçi, Y. (2008). Principals' opinions of organisational justice in elementary schools in Turkey. *Journal of Educational Administration*, 46(4), 497-513.
- BALAY, R ve Sağlam, M. (2004). Eğitimde farklılıkların yönetimi ölçeğinin uygulanabilirliği, Burdur. *SDÜ Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(8), 32-46.
- BALYER, A., & Gündüz, Y. (2010). Yönetici ve öğretmenlerin okullarında farklılıkların yönetimine ilişkin algılarının incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 32, 25-43.
- BASSETT-JONES, N. (2005). The paradox of diversity management, creativity and innovation. *Creativity and innovation management*, 14(2), 169-175.
- BAŞ, G., & Şentürk, C. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel güven algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 29-62.
- BERGEN, C. W., Soper, B., & Foster, T. (2002). Unintended negative effects of diversity management. *Public Personnel Management*, 31(2), 239-251.
- BOZKURT, S. (2016). Örgütlerde sessizliğe yönelik tutumlar ile örgütsel adalet arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 722-733.
- CHARTA DER VIELFALT (2011). Diversity Management. E.T: 01.02.2017. <http://www.charta-dervielfalt.de/diversity/diversity-management.html>.
- CHOI, S. (2009). Diversity in the US federal government: Diversity management and employee turnover in federal agencies. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 19, 603-630.
- ÇAKO, G. (2012). *İlköğretim okullarında öğretmen algılarına göre yöneticilerin farklılıkları yönetimi becerileri ile değişime dirençleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- ÇINAR, K. (2013). *Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel güven düzeylerine yöneticilerinin farklılıklarla yönetim davranışlarının etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sivas.

- ÇOKLUK, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi. Ankara.
- COHEN-CHARASH, Y., & Spector, P. E. (2001). The role of justice in organizations: a meta-analysis. *Org Beh Hum Dec Proc*, 86, 278-321.
- COLQUİTT, J. A. (2001). On the dimensionality of organizational justice: A construct validation of a measure. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 386-400.
- CORNELİUS, N., Gooch, L., & Todd, S. (2000). Managers leading diversity for business excellence. *Journal of General Management*, 25(3), 67-78.
- DONOVAN, M. A., Drasgow, F., & Munson, L. J. (1998). The perceptions of fair interpersonal treatment scale: The development and validation of a measure of interpersonal treatment in the workplace. *Journal of Applied Psychology*, 83, 683-691.
- EBERLİN, R., & Tatum, C. B. (2005). Organizational justice and decision making. *Management Decision*, 43(7/8), 1040-1048.
- GİLBERT, J. A., Stead, B. A., & Ivancevich, J. M. (1999). Diversity management: A new organizational paradigm. *Journal of Business Ethics*, 21(1), 61-76.
- GREENBERG, J. (1987). A taxonomy of organizational justice theories. *Academy of Management Review*, 12(1), 9-22.
- GREENBERG, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today, and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- GREENBERG, J. (1996). *The quest for justice on the job*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- GREENBERG, J., & Colquitt, J. A. (2005). *Handbook of organizational justice*. New Jersey: LEA
- JACOBS, B., Lützen, D. C., & Plum, E. (2001). *Mangfoldighed som virksomhedsstrategi - På vej mod den inkluderende organisation*. Copenhagen: Gyldendal.
- JEHN, K. A., Northcraft, G. B., & Neale, M. A. (1999). Why differences make a difference: A field study of diversity, conflict, and performance in workgroups. *Administrative Science Quarterly*, 44, 741-763.
- KAMP, A., & Hagedorn-Rasmussen, P. (2004). Diversity management in a Danish context: Towards a multicultural or segregated working life?. *Economic and Industrial Democracy*, 25(4), 525-554.
- KARASAR, N. (1994). *Bilimsel araştırma yöntemi* (6. bs.). Ankara: Nobel Kitabevi.
- KEİL, M., Amershi, B., Holmes, S., Jablonski, H., Luthi, E., Matoba, K., Plett, A., & Von Unruh, K. (2007). Diversity Manual. E.T: 02.02.2017, <http://www.idm-diversity.org/fi les/EU0708-TrainingManual-cs.pdf>.
- KESKİNKİLİÇ KARA, S. B., & Alabay, E. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin farklılıkların yönetimine ilişkin algıları. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 721-742.
- KOSSEK, E. E., & Pichler, S. (2006). *EEO and the management of diversity*. In P. Boxell, J. Purcell, & P. M. Wright (Eds.), *Handbook of Human Resource Management* (pp. 251-272). Oxford, UK: Oxford University Press.
- KURTULMUŞ, M., & Karabıyık, H. (2016). Farklılıkların yönetiminin öğretmenlerin örgütsel özdeşleşmesine ve işten ayrılma niyetine etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 1324-1341.
- LİND, E. A., & Tyler, T. R. (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum Press.
- LUTHANS, F. (1995). *Organizational behaviour*. New York: McGraw-Hill.
- MARTİNEZ, R. J., & Dacin, M. T. (1999). Efficiency motives and normative forces: Combining transactions costs and institutional logic. *Journal of Management*, 25, 75-96.
- MCLEOD, P. L., Lobel, S. A., & Cox, T. H. (1996). Ethnic diversity and creativity in small groups. *Small group research*, 27(2), 248-264.
- MEMDUHOĞLU, H. B. (2007). *Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre kamu liselerinde farklılıkların yönetimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Ankara.

- MEMDUHOĞLU, H. B., & Ayyürek, O. (2014). Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşlerine göre anaokullarında farklılıkların yönetimi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 175-188.
- METEROĞLU, B. (2015). Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin okullarda farklılıkların yönetimine ilişkin algıları (Diyarbakır il örneği). Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- MİLLİKEN, F. J., & Martins, L. L. (1996). Searching for common threads: understanding the multiple effects of diversity in organizational groups. *Academy of Management Review*, 21(2), 402-33.
- MOORE, S. (1999). Understanding and managing diversity among groups at work: Key issues for organizational training and development. *Journal of European Industrial Training*, 23, 208-209.
- NEWBERRY, W., Gardberg, N., & Belkin, L. (2006). Organizational attractiveness is in the eye of the beholder: the interaction of demographic characteristics with foreignness. *Journal of International Business Study*, 37(5), 666-686.
- PİTTS, D. W., & Wise, L. R. (2010). Workforce diversity in the new millennium: Prospects for research. *Review of Public Personnel Administration*, 30(1), 44-69.
- POLAT, S., & Celep, C. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54, 307-331.
- RUTTER, M., & Maughan, B. (2002). School effectiveness findings 1979-2002. *Journal of School Psychology*, 40(6), 451-475.
- SCOTT, W. R. (1995). *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- TASDAN, M., & Yılmaz, K. (2008). Organizational citizenship and organizational justice scales' adaptation to Turkish. *TED Eğitim ve Bilim Dergisi*, 33(150), 87-96.
- THOMAS, R. R. (1990). From affirmative action to affirming diversity. *Harvard Business Review*, 68(2), 107-117.
- THOMAS, D. A., & Ely, R. J. (1996). Making differences matter: a new paradigm for managing diversity. *Harvard Business Review*, 74(5), 79-90.
- TİTREK, O. (2009). Employees' organizational justice perceptions in Turkish schools. *Social Behavior and Personality*, 37(5), 605-620.
- UĞURLU, C. T., & Üstüner, M. (2011). Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerine yöneticilerinin etik liderlik ve örgütsel adalet davranışlarının etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 434-448.
- ÜNLÜ, Y., Hamedoğlu, M. A., & Yaman, E. (2015). Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 140-157.
- YANG, Y., & Konrad, A. M. (2011). Understanding diversity management practices: Implications of institutional theory and resource-based theory. *Group & Organization Management*, 36(1) 6-38.
- YILDIZ, K. (2013). Öğretmenlerin örgütsel adalet ve örgütsel güven algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 289-316.
- YILMAZ, K. (2010). Devlet ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel adalet algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(1), 579-616.

SLEEP QUALITY AND PERCEIVED SELF-MANAGEMENT IN PATIENTS WITH DIABETIC FOOT ULCERS: CORUM/TURKEY

Filiz SELEN¹

Ülkü POLAT²

Citation/©: Selen, Filiz ve Polat, Ülkü (2018). Sleep Quality and Perceived Self-Management in Patients with Diabetic Foot Ulcers, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 627-648

Abstract: This study was conducted in order to evaluate sleep quality and perception of diabetes self-management in Turkish patients with diabetic foot ulcers (DFU). This study was conducted as a descriptive and cross-sectional study in patients with diabetic foot ulcers. This study was conducted with 61 people in the Diabetic Foot Clinic of the university hospital in Çorum. Patient Introduction Form, Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI) and Perceived Diabetes Self-Management Scale (PDSMS) were used as data collection tools. Of the patients included, 82% had a PSQI score $5 \geq$ and the sleep quality was found to be poor. The mean PSQI score was significantly higher and poorer in smokers and those with other diseases/comorbidities ($p < 0.05$). The mean PDSMS score of the patients was found as 22.75 ± 2.03 . The mean PDSMS score was found to be statistically significantly higher in patients with longer duration of diabetes than in patients with shorter duration of diabetes ($p < 0.05$). The poor sleep quality of individuals with diabetic foot ulcers leads to the failure of diabetes management. It is therefore important that health professionals focus on determining the conditions that affect sleep quality in patients with diabetic foot problems.

Keywords: Diabetic foot ulcers, Sleep quality, Self management.

Makale Geliş Tarihi: 30.03.2018// Makale Kabul Tarihi: 03.07.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, e-posta: filiz_y36@yahoo.com

ORCID:0000-0003-0913-9044

² Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, e-posta: ulku_gorgulu@yahoo.com

ORCID:0000-0002-4293-1394

Diyabetik Ayak Ülseri Olan Hastalarda Uyku Kalitesi ve Öz-Yönetim Algısı: Çorum/Türkiye

Atf/©: Selen, Filiz ve Polat, Ülkü (2018). *Diyabetik Ayak Ülseri Olan Hastalarda Uyku Kalitesi Ve Öz-Yönetim Algısı: Çorum/Türkiye*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 627-648

Özet: Bu çalışma, diyabetik ayak ülseri olan Türk hastalarda uyku kalitesini ve diyabette öz-yönetim algısını değerlendirmek amacıyla yürütülmüştür. Tanımlayıcı ve kesitsel tipteki çalışma, Çorum'da üniversite hastanesinde yürütülmüştür. Bu çalışma, üniversite hastanesinin Diyabetik Ayak Kliniği'nde yatan 61 kişi ile yapılmıştır. Veri Toplama Araçları olarak Hasta Bilgi Formu, Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PSQI) ve Algılanan Diyabet Öz Yönetim Ölçeği (PDSMS) kullanılmıştır. Çalışmaya dahil olan hastaların% 82'sinde PSQI puanı ≥ 5 ve uyku kalitesi kötü bulunmuştur. Ortalama PSQI skoru, sigara içenlerde ve diğer hastalık/komorbiditesi olan bireylerde PSQI puanı anlamlı olarak daha yüksekti ($p < 0.05$). Hastaların ortalama PDSMS skoru 22.75 ± 2.03 bulunmuştur. Ortalama PDSMS skorunun, diyabet süresi daha uzun olan diyabetli hastalarda, diyabet süresi daha kısa olanlara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Diyabetik ayak ülseri olan bireylerin uyku kalitesinin kötü olması, diyabet yönetiminin başarısızlığına neden olmaktadır. Bu nedenle sağlık çalışanlarının diyabetik ayak sorunları olan hastalarda uyku kalitesini etkileyen koşulların belirlenmesine de odaklanması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyabetik ayak ülseri, Uyku kalitesi, Öz-yönetim.

I. INTRODUCTION

Diabetes is a life-long disease significantly affecting lives of persons and their families, necessarily causing changes in life styles and serious complications with high morbidity and mortality rates. As in all over the world, diabetes mellitus is a common health problem also in Turkey (American Diabetes Association, 2014). According to 2015 data of International Diabetes Federation (IDF), number of diabetic persons aged between 20-79 is 415 million and will reach to 642 million in 2040 (Ogurtsova et al., 2017). It is seen in The Turkish Epidemiology Survey of Diabetes, Hypertension, Obesity and Endocrine Disease study II (TURDEP-II) which has examined 26.499 individuals over 20 years of age in Turkey that, the incidence of type 2

diabetes has been considerably increased compared with previous years and reached to 13.7% (Satman et al., 2013).

Although diabetes is a preventable disease; it affects many organs. Hence, with its foot complications, it disrupts life quality (Güçlü, Çıbık, Görgün, Helvacı, and Can, 2016). Today, increasing prevalence of diabetes increases the incidence and importance of diabetic foot ulcers. Diabetic foot is one of the diabetic complications that are resulted from motor, sensory and autonomic neuropathy, macrovascular disease, skin infections and mechanical factors (Demirci et al., 2016). At the same time, diabetic foot is one of the important public health problems that can lead to organ loss over time, psychological, physical, social and economical problems, affecting quality of life and increasing hospitalization duration with gradually increasing mortality and morbidity (Ekpo, Duff, Bailey and Lindo, 2016; Yazdanpanah, Nasiri and Adarvishi, 2015; Yücel and Sunay, 2016). The prevalence of diabetic foot ulceration in the diabetic population is 4–10%; the condition is more frequent in older patients (Alexiadou and Doupis, 2012). About 15%-25% of diabetic patients will develop chronic ulcers of foot or lower extremity during their lifetime. Major consequences of diabetic foot problems include impaired blood circulation, non-healing wounds and amputations. Diabetic foot ulcers (DFU) is a serious diabetic complication which may develop in diabetic patients by 15% throughout their lives and require amputation in 7-20% of patients. More than 50% of non-traumatic lower extremity amputations are associated with diabetes (Demirci et al., 2016; Yücel and Sunay, 2016).

In the literature, it is reported that sleep problems may be caused by type 2 diabetes (Talaz and Kızılcı, 2015; Cappuccio, D'Elia, Strazzullo and Miller, 2010; Knutson, Ryden, Mander and Cauter, 2006), and diabetic patients may experience sleep problems caused by diabetic complications (Surani, Brito, Surani and Ghamande, 2015; Brod, Christensen, and Bushnell). DM, in addition to causing direct sleep disturbances as a result of nocturia, polyuria, diabetic neuropathy and neuropathy pain and depression which can impair sleep and quality of life (Surani, Brito, Surani and Ghamande, 2015).

Diabetic foot ulcers are a complication which negatively affect sleep quality of the patients, considerably influencing their daily life activities and quality of life. Sleep positively affects performance, productivity as well as cognitive

functions such as memory and concentration, and provides contribution to physical and psychological restoration. Because of these positive effects, sleep is considered as an important health component affecting quality of life and well-being of people. It is reported that, sleep disorders are frequent in diabetic patients, especially in persons with Type 2 diabetes and this is due to generalized physical stress disorder and impaired glucose metabolism (Griva et al., 2016; Obilor and Adejumo, 2015; Zhu, Li, Wang and Yu, 2014). Sleep process which is one of the most important daily life activities has healing roles such as tissue regeneration, repair of cell damage and hormonal regulation of persons and a positive supportive role in quality of life. Therefore, sleep is quite important in wound healing in diabetic foot ulcers (Ekpo et al., 2016; Salomé, Pellegrino, Blanes and Ferreira, 2013; Luyster and Dunbar-Jacob, 2011). The inadequate control of blood sugar is the primary cause of DFU and lead to impaired wound healing, resulting in reduced quality of life (Ekpo et al., 2016; Depner, Stothard and Wright 2014; Luyster and Dunbar-Jacob, 2011). The poor sleep quality and daytime sleepiness negatively affect multiple psychological and social factors required for optimal diabetes self-management (Chasens et al., 2013; Arora and Taheri, 2015; Adwan and Najjar, 2013; Hu, Amirehsani, Wallace and Letvak 2013).

Sleep disorders in diabetic patients may negatively affect self-management of diabetes. It is reported that self-management is helpful for glycemic control in diabetes and provides more benefit in prevention of diabetic complications than treatment (Pedras et al., 2016; Arora and Taheri, 2015; Chasens et al., 2013; Adwan and Najjar, 2013; Hu et al., 2013). Therefore, it is important to perform the interventions to determine, prevent or reduce factors that might affect self-management skills such as impaired sleep quality. The poor sleep quality and daytime sleepiness negatively affect multiple psychological and social factors required for optimal diabetes self-management (Arora and Taheri, 2015; Adwan and Najjar, 2013; Hu et al., 2013).

Self-management perception which is one of the health development behaviours, is an important determinant of starting and maintaining positive health behaviours. Therefore, defining self-management of diabetic persons for their self-care and their adaptation to diabetes should be a part of care delivered by health professionals (Powers et al., 2015; Chrvala, Sherr and Lipman, 2016). Nurses who are an important member of healthcare team

have a key role in development of self-management skills and evaluation of sleep quality of diabetic patients (Lawless et al., 2016).

It is seen when studies conducted about sleep quality in diabetic persons in Turkey (Güneş, Körükcü and Özdemir, 2009; Akça, 2016). But literature has limited studies about sleep quality and perceived self-management in patients with diabetic foot ulcers.

Therefore, the present study aims to evaluate sleep quality and perception of diabetes self-management in patients with diabetic foot ulcers. It is believed that, this study would be useful for providing awareness of healthcare professionals in questioning sleep patterns when creating care plans of individuals with diabetic foot patients and in supporting the clinical practices in order to increase self-management in diabetes.

II. MATERIAL AND METHODS

Sample of this non-randomized, descriptive cross-sectional study consisted of patients followed-up in Hitit University Training and Research Hospital Diabetic Foot Clinic with the diagnosis of diabetic foot ulcer between 01/07-01/10/2016 in Turkey. Diabetic foot clinic had 9 rooms and 15 bed. The average number of patients per month was 40 because of the new service at the time of the study. the number of physicians working in diabetic foot care was two, and the number of nurses was eight. The research sample was calculated using G* power analyzed according to confidence interval 95%, alpha 5% and power 80% on the based of previous researches (Luyster and Dunbar-Jacob, 2011). Accordingly, sample size was found as 22. Considering number of 22 which is the upper limit in order to provide a sample representing representing the universe at a higher level, 61 persons were included. Eligibility criteria included ≥ 18 years of age or older, diagnosis of type 2 diabetes mellitus, presence of DFU, and treatment at the inpatient diabetic foot service. Data were collected through a self-administered questionnaire. For relatively illiterate patients, the questions were read word-by-word by the researcher to assist them in completing the survey, after first informing them about the aim of the study. Data collection was completed in about 15-20 minutes for each patient through data collection tools.

Data Collection Tools

Patient Information Form was prepared by the researchers and using literature search, clinical and research experts, a questionnaire was developed, modified, and improved. The questionnaire form consists of 22 questions including participants' demographic information such as gender, age, education, marital status, body mass index (BMI) and life style (smoking, drinking and exercise) were evaluated. Additionally, data on diabetic foot care methods, complications and diabetic foot wound grade were collected to assess their disease status. Physiological and biochemical indicators such as HbA1c and body mass index (BMI) were obtained using this questionnaire.

Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI) was developed by Buysse, Reynolds and Monk, 1989. Validity and reliability study in Turkey was performed by Ağargün, Kara and Anlar, 1996 and cronbach alpha internal consistency coefficient was found as 0.80. The Cronbach's alpha reliability coefficient for our study was found as 0.72. PSQI is a self-rating scale. A total of 19 self-rating items were categorized into seven components, all subjective, sleep quality, sleep latency, sleep duration, sleep efficiency, sleep disturbance, use of sleeping medications, and daytime dysfunction. Each components is evaluated over 0-3 points. The sum of 7 components give total score of the scale. The total score varies between 0 and 21 points. A total score higher than 5 indicates "poor sleep quality". Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI) does not give the frequency of sleep problems.

Perceived Diabetes Self-Management Scale (PDSMS) was developed by Smith, Wallston and Smith, 1995 and adopted from the "Perceived Health Competence Scale" and its validity and reliability study was performed by Wallston, Rothman and Cherrington, 2007. The validity and reliability study of the scale in Turkey was conducted by Çevik and Özcan (2014) and cronbach alpha internal consistency coefficient was found as 0.77. The Cronbach's alpha reliability coefficient for our study was found as 0.78. This perceived self-management scale involves 8 items. Data collection tool is evaluated with 5-item Likert scale. Items of the scale vary between "strongly disagree" (1), "disagree" (2), "undecided" (3), "agree" (4) and "strongly agree" (5). Four items (1, 2, 6, 7) were asked in negative form. The minimum score which could be obtained from the scale is 8 and the maximum score is 40. A higher total score obtained indicates to a better awareness of the person in diabetes management.

Statistical Analysis

The data obtained was analyzed using SPSS 15.0 statistical software. First, normality of the data was tested in order to determine the tests that will be used in data analysis. The mean total scores obtained from the scales in analysis process were studied with Kolmogorov Smirnov test outcomes, skewness-kurtosis values and histogram graphs. As a result of these analyses some variables were found to not exhibit normal distribution. Therefore, parametric tests (student t-Testi, ANOVA) were used in the analysis of normally distributed data and non-parametric tests (Kruskal Wallis, Mann-Whitney U, Spearman's Correlation Analysis) were used in non-normally distributed data.

Ethical Consideration

The study was approved by the local ethic committee (Hitit University Ethics Committee) and the hospital management. Patients gave written consents before beginning of the study. During the study, the Helsinki Declaration Principles were noted.

III. RESULTS

The mean age of patients included in our study was 65.31 ± 10.66 with majority of them (70.5%) was aged 60 and over. It was determined that, 63.9% of the patients were males, educational level was primary graduate in 41%, 71.1% were married, 85.2% were unemployed and 14.8% were smokers. Body mass index (BMI) was evaluated as overweight in 54.1% of patients (Table 1).

Duration of diabetes diagnosis was found as 6-10 years in 41% of the patients, while 45.9% were receiving combination of insulin/oral hypoglycaemic agent, 54.1% adhered to diabetes diet, 78.7% did not do regular exercises, 80.3% had other disease/comorbidite disease with diabetes. Of the patients 44.3% reported to have nocturia, 77% vision problems/change in vision, 82% sensation loss in feet, 34.4% abnormal pain sensation in feet, 47.5% deformity in feet. Diabetic wound site was in toes in 49.2%, foot anterior/posterior side in 26.2% and foot heels in 24.6% of the patients. Wound stage of diabetic foot according to the Wagner classification was found as stage I and II in 36.1%, stage III in 24.6% and stage V in 3.3% of the patients. Diabetic foot infections were found in 42.6% and amputated tissue in 32.8% of the patients. (Table 2).

Of the patients included in our study, PSQI scores were ≥ 5 in 82% with the mean score found as 7.72 ± 3.38 and the sleep quality was poor (Table 2). When PSQI sub-components of the patients were evaluated; the mean scores were respectively found as 1.31 ± 0.67 in the Component 1 (Subjective sleep quality), 1.31 ± 0.67 , 2.86 ± 1.28 in the Component 2 (Sleep Latency), 0.60 ± 0.73 in the Component 3 (Sleep Duration), 0.13 ± 0.38 in the Component 4 (Sleep Efficiency), 1.86 ± 0.56 in the Component 5 (Sleep disturbances), 0.40 ± 1.02 in the Component 6 (Use of sleeping medication) and 0.54 ± 0.94 in the Component 7 (Daytime dysfunction) (Table 3). Among the components, positive significant correlations were found between the mean total PSQI scores subjective sleep quality ($r = .61$), sleep latency ($r = .69$), sleep duration ($r = .55$), sleep disturbances ($r = .70$), daytime dysfunction ($r = .65$) and use of sleep medication ($r = .55$; $p = .000$).

In the present study, no significant differences were found between the mean PSQI scores in terms of patients' age groups, gender, marital status, educational status, employment status and body mass index ($p > 0.05$). However, the mean PSQI score was found to be statistically significantly higher in smoker patients (8.07 ± 3.40) compared with non-smoker patients (5.66 ± 2.50) ($p = .046$; Table 4). When the mean PSQI scores were analyzed in terms of disease and treatment characteristics of the patients; the mean PSQI score was found to be statistically significantly higher in patients with other diseases /comorbidity (8.14 ± 3.50) than in patients without (6.00 ± 2.17) ($p = .048$). In addition, the mean PSQI score was found to be statistically significantly higher in patients who were regularly attending to health check (8.16 ± 3.39) compared with the patients who were not ($p = .030$; Table 5).

No statistically significant differences were observed between the mean PSQI scores in terms of other diseases and treatment characteristics including duration of diabetes, regimen for glucose control, assessment of health status, eye problems/change in vision, presence of abnormal signs in feet such as lack of feeling/sensory loss, abnormal pain and distortion in feet, wagner classification of diabetic foot, non-healing or infected wounds. Amputated tissue, using of other methods besides standard diabetic foot treatment, regular blood sugar control at home, diabetes education status and HgA1c values (Table 5).

In our study, the mean PDSMS score of the patients was found as 22.75 ± 2.03 . No statistically significant differences were found between the mean PDSMS scores in terms of the descriptive characteristics of the patients ($p > 0.05$). It was found when the mean PDSMS scores were evaluated in terms of disease and treatment characteristics of the patients that total PDSMS scores were increased with duration of diabetes and the mean PDSMS score was statistically significantly higher in the patients with a duration of diagnosis of 16 years and longer (24.11 ± 1.90) than in patients with a shorter duration of diagnosis ($p = .002$). No significant differences were observed between the mean PDSMS scores in terms of other disease and treatment characteristics ($p > 0.05$).

In our study, no significant correlation was found between the mean PSQI and PDSMS scores of the patients with diabetic foot ulcers ($r = -.07$, $p = .572$).

IV. DISCUSSION

Sleep deprivation has been shown to worsen diabetes by increasing glucose levels and cortisol levels. Insufficiency in blood glucose control which delays wound healing is frequently seen in patients with diabetic foot ulcers (DFU). In patients with DFU, impaired glucose metabolism is indicated by frequent deprivation in sleep quality due to pain and decreased quality of life (Zhu et al., 2014).

In our study, majority of patients with DFU (82%) were found to have a total PSQI score ≥ 5 points and the mean PSQI score was found as 7.72 ± 3.38 with poor sleep quality. In study of Salome et al. was reported similar findings that patients with DFU. In our study, positive significant correlations were found between the mean total PSQI scores and subjective sleep quality, sleep latency, sleep duration, sleep disturbances, daytime dysfunction and use of sleep medication of the components. These results are consistent with those of the other studies (Obilor and Adejumo, 2015; Zhu et al., 2014; Luyster and Dunbar-Jacob, 2011).

In our study, the mean PSQI score was found to be statistically significant and sleep quality was found to be worse in smoker patients than in non-smoker ones. Cigarette smoking is known to increase the risk of diabetes foot ulcer and it also negatively impacts wound healing. Since smoking

delays wound healing, it may predispose accompanying pain and sleep problems (McDaniel and Browning, 2014).

In the present study, no significant correlation was found between the mean PSQI and PDSMS scores of the patients with DFU ($r = -.07$; $p = .572$). However, the mean PDSMS score of patients with DFU was found to be statistically significantly higher in patients with longer duration of diabetes than in patients with shorter duration of diabetes ($p < 0.05$). This result indicates to a better self management of patients with longer duration of diabetes. Participants with longer duration of diabetes may have developed better adaptation strategies to self-manage diabetes compared to those with shorter duration of diabetes (Alrahbi, 2014). Abubakari, Cousins, Thomas, Sharma and Naderali (2016) similar findings reported similar findings that longer duration since diagnosis was associated with higher confidence in patients' ability to self-manage their diabetes. Conversely, Adwan and Najjar (2013) found a significant negative correlation between duration of diabetes and PDSMS. Which means that increase of diabetes duration, decrease diabetes self-management and control.

Diabetes care is complex, requiring regular medical care and follow-up. Diabetes care involves a change in lifestyle. In diabetic patients, lifestyle management include medical nutrition therapy, physical activity, stopping smoking, weight control and effective problem-solving strategies, disease self-management (medication taking and management; self-monitoring of glucose and blood pressure) and prevention of diabetes complications. Therefore, health check/follow-up are quite important in evaluation of self-management skills of diabetic patients on the management of the disease (Pedras et al., 2016; Xu, Pan and Liu, 2010). Majority of the patients (82%) in our study were found to attend to health check follow-ups. In our study, sleep quality of patients who regularly attended health controls was found to be worse than the patients who did not attend. This might be caused by that, majority of patients attended health controls because of their diabetic metabolic control was not at a good level. In our study more than half of the patients (68.9%) had a HbA1c level $>7\%$, which means patients had uncontrolled blood sugar levels. So that impaired sleep quality disrupts the adequate glycemic control, the most important factor in the development of diabetic foot ulcers is untreated or uncontrolled blood sugar levels (Ekpo et al., 2016; Obilor and Adejumo, 2015; Luyster and Dunbar-Jacob).

V. CONCLUSION

Our study results show that sleep quality of patients with diabetic foot ulcers is poor. Nurses' sleep quality of patients with diabetic foot ulcers may contribute positively to the increase in the quality of nursing care. In addition, our study suggests that sleep quality of patients with diabetic foot ulcers with smoking and comorbid diseases is poor, and education about planned, periodic smoking cessation and chronic disease management for this disease is needed. Therefore, healthcare professionals should focus especially on the determination of conditions causing sleep process to be influenced, creating evidence based interventions in nursing care related to sleep and the development of self-management skills in patients with diabetic foot ulcers.

Limitations of the Study: The results of this study are limited on a diabetes clients in a Çorum, so they cannot be generalized on other cities in Turkey. Future studies on evaluating sleep quality and self management and affecting factors in patients with DFU should be conducted with a larger sample size. In addition Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI) does not give the frequency of sleep problems.

Financial Disclosure: No financial disclosure was declared by the authors.

Conflicts of Interest: No conflicts of interest was declared by the authors. Informed consent was obtained from all individual participants included in the study.

REFERENCES

- ABUBAKARI, A.R., Cousins, R., Thomas, C., Sharma, D., & Naderali, E. K. (2016). Sociodemographic and clinical predictors of self-management among people with poorly controlled type 1 and type 2 diabetes: The role of illness perceptions and self-efficacy. *Journal of Diabetes Research*, 6708164. doi: 10.1155/2016/6708164.
- ADWAN, M. A., & Najjar, Y. W. (2013). The relationship between demographic variables and diabetes self-management in diabetic patients in Amman City/Jordan. *Global Journal of Health Science*, 5, 213-220.
- AĞARGÜN, M. Y, Kara, H., & Anlar, Ö. (1996). Pittsburgh uyku kalitesi indeksi'nin geçerliliği ve güvenirliliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7, 107-15.
- AKÇA, D. (2016). Effect of diabetes symptoms on sleep quality of patients with TYPE 2 diabetes. Nursing Department Master Thesis, İnönü Univerity Institute of Health Sciences, Malatya, Turkey.
- ALEXIADOU, K., & Doupis, J. (2012). Management of diabetic foot ulcers. *Diabetes Ther*, 3 (4), 1-15. doi:10.1007/s13300-012-0004-9.
- ALRAHBI, H. (2014). Diabetes self-management (DSM) in Omani with type-2 diabetes. *International Journal of Nursing Science*, 1, 352-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2014.09.002>.

- AMERICAN DIABETES ASSOCIATION DIABETES CARE. (2014). Diagnosis and Classification of Diabetes Mellitus Jan; 37(Supplement 1): 81-90. <https://doi.org/10.2337/dc14-S081>.
- ARORA, T., & Taheri, S. (2015). Sleep optimization and diabetes control: A review of the literature. *Diabetes Therapy*, 6, 425-68.
- BROD, M., Christensen, T., & Bushnell, D. M. (2011). Impact of nocturnal hypoglycemic events on diabetes management, sleep quality, and next-day function: results from a four-country survey. *Journal of Medical Economics*, 15, 77-86. <https://doi.org/10.3111/13696998.2011.624144>.
- BUYSSE, D. J., Reynolds, C.F., Monk, T. H., Berman, S. R., & Kupfer, D. J. (1989). The pittsburg sleep quality index: A new instrument for psychiatric practice and research. *Psychiatry Research*, 28 (2), 193-213.
- CAPPUCCIO, F. P., D'Elia, L., Strazzullo, P., & Miller, M. A. (2010). Quantity and quality of sleep and incidence of type 2 diabetes: A systematic review and meta-analysis. *Diabetes Care*, 33 (2), 414-420. <https://doi.org/10.2337/dc09-1124>.
- ÇEVİK, A., & Özcan Ş. (2014). Diyabette Öz-Yönetim Algısı Skalası'nın (DÖYAS) Türkçe Versiyonu: Geçerlik ve Güvenirlik Değerlendirme. http://www.tdh.org/pdf/16_UDHS_sunumlari/HSB-03.pdf [accessed on 23 March 2017].
- CHASENS, E. R., Korytkowski, M., Sereika, S.M., & Burke, L.E. (2013). Effect of poor sleep quality and excessive daytime sleepiness on factors associated with diabetes self-management. *The Diabetes Educator Journal*, 39, 74-82.
- CHRALVA, C. A., Sherr, D., & Lipman, R. D. (2016). Diabetes self-management education for adults with type 2 diabetes mellitus: A systematic review of the effect on glycemic control. *Patient Education and Counseling*, 99 (6), 926-943. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2015.11.003>.
- DEMİRÇİ, H., Sarı, I. K., Kevlekçi, C., Küçükökdük, İ., Özdemir, K., & Öztürk, Y. B. (2016). Frequency of skin lesions accompanied by diabetic foot ulcers and relation with wagner classification. *Gazi Medical Journal*, 27, 104-6.
- DEPNER, C. M., Stothard, E. R., & Wright, K. P. (2014). Metabolic consequences of sleep and circadian disorders. *Current Diabetes Reports*, 14, 507-22. doi: 10.1007/s11892-014-0507-z.
- EKPO, C. F., Duff, E. M., Bailey, E. Y., & Lindo, J. L. M. (2016). Lived experiences of Jamaican hospital patients with delayed wound healing. *International Journal of Healthcare*, 2, 21-8.
- GRIVA, K., Lee, Y. W. V., Kalyanasundram, P., Lee, Y. S., Tan, L. S. M., Amir, M., et al. (2016). Sleep problems in patients with type 2 diabetes mellitus in Singapore. *The European Health Psychologist*, 18, 64-72.
- GÜÇLÜ, Y.A., Çıbık, İ., Görgün, M., Helvacı, M., & Can, H. (2016). Investigating the effects of education on diabetic foot: An interventional study from Turkey. *Family Practice & Palliative Care*, 1, 13-8.
- GÜNEŞ, Z., Körükcü, Ö., & Özdemir, G. (2009). Diyabetli hastalarda uyku kalitesinin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12 (2), 10-17.
- HU, J., Amirehsani, K., Wallace, D. C., & Letvak, S. (2013). Perceptions of barriers in managing diabetes: Perspectives of Hispanic immigrant patient and family members. *The Diabetes Educator Journal*, 39, 494-503. doi: 10.1177/0145721713486200.
- KNUTSON, K. L., Ryden, A. M., Mander, B. A., & Cauter, E. V. (2006). Role of sleep duration and quality in the risk and severity of type 2 diabetes mellitus. *Arch Intern Med*, 166, 1768-1774.
- LAWLESS, M. E., Kanuch, S. W., Martin, S., Kaiser, D., Blixen, C., Fuentes-Casiano, E., & et al. (2016). A nursing approach to self-management education for individuals with mental illness and diabetes. *Diabetes Spectrum*, 29 (1), 24-31. <https://doi.org/10.2337/diaspect.29.1.24>.

- LUYSTER, F. S., & Dunbar-Jacob, J. (2011). Sleep quality and quality of life in adults with type 2 diabetes. *The Diabetes Educator Journal*, 37, 347-55. doi: 10.1177/0145721711400663.
- MCDANIEL, J. C., & Browning, K. K. (2014). Smoking, chronic wound healing, and implications for evidencebased practice. *Journal of Wound Ostomy & Continence Nursing*, 41, 415-23. doi: 10.1097/WON.0000000000000057.
- OBILOR, H. N., & Adejumo, P. O. (2015). Assessment of diabetic foot ulcer-related pain and its relationship to quality of life. *Wound Practice & Research*, 23, 124-31. ISSN: 1837-6304.
- OGURTSOVA, K., Rocha Fernandes, J. D., Huang, Y., Linnenkamp, U., Guariguata, L., Cho, N. H., et al. (2017). IDF Diabetes Atlas: Global estimates for the prevalence of diabetes for 2015 and 2040. *Diabetes Research and Clinical Practice*, 128, 40-50. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.diabres.2017.03.024>.
- PEDRAS, S., Carvalho, R., & Pereira, M. G. (2016). Sociodemographic and clinical characteristics of patients with diabetic foot ulcer. *Revista Da Associacao Medica Brasileira*, 62, 171-78.
- POWERS, M. A., Bardsley, J., Cypress, M., Duker, P., Funnell, M. M., Fischl, A.H., & et al. (2015). Diabetes self-management education and support in type 2 diabetes: A joint position statement of the American Diabetes Association, the American Association of Diabetes Educators, and the Academy of Nutrition and Dietetics. *Diabetes Care*, 38, 1372-1382. doi: 10.2337/dc15-0730.
- SALOMÉ, G. M., Pellegrino, D. M. S., Blanes, L., & Ferreira, L. M. (2013). Sleep quality in patients with diabetic foot ulcers. *Wounds*, 25, 20-7.
- SATMAN, I., Omer, B., Tutuncu, Y., Kalaca, S., Gedik, S., Dinççağ, N., et al. (2013). Twelve-year trends in the prevalence and risk factors of diabetes and prediabetes in Turkish adults. *European Journal of Epidemiology*, 28, 169-80.
- SMITH, M. S., Wallston, K. A., & Smith, C. A. (1995). The development and validation of the perceived health competence scale. *Health Education Research*, 10, 51-64.
- SURANI, S., Brito, V., Surani, A., & Ghamande, S. (2015). Effect of diabetes mellitus on sleep quality. *World J Diabetes*, 25; 6(6), 868-873. doi: 10.4239/wjd.v6.i6.868.
- TALAZ, D., & Kızılçlı, S. (2015). Tip 2 diyabet riski ve hastalık sürecinde uykunun rolü. *DEUHFED*, 8 (3), 203-208.
- WALLSTON, K. A., Rothman, R. L., & Cherrington, A. (2007). Psychometric properties of the perceived diabetes self-management scale (PDSMS). *Journal of Behavioral Medicine*, 30, 395-401. doi:10.1007/s10865-007-9110-y.
- XU, Y., Pan, W., & Liu, H. (2010). Self-management practices of Chinese Americans with type 2 diabetes. *Nursing & Health Sciences*, 12, 228-34.
- YAZDANPANA, L., Nasiri, M., & Adarvishi, S. (2015). Literature review on the management of diabetic foot ulcer. *World Journal of Diabetes*, 6, 37-53. doi: 10.4239/wjd.v6.i1.37.
- YÜCEL, F., & Sunay, D. (2016). Assessment of knowledge, attitudes and behaviours of diabetic patients about diabetic foot and foot care. *Ankara Medical Journal*, 16, 270-84.
- ZHU, B. Q., Li, X. M., Wang, D., & Yu, X. F. (2014). Sleep quality and its impact on glycaemic control in patients with type 2 diabetes mellitus. *International Journal of Nursing Sciences*, 1, 260-65. <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2014.05.020>.

Tables**Table 1.** Descriptive Characteristics Of Patients With Diabetic Foot Ulcers

	Number	%
Age (year)		
44-59	18	29.5
60 and over	43	70.5
Gender		
Female	22	36.1
Male	39	63.9
Level of Education		
Illiterate	7	11.5
Literate	18	29.5
Primary graduate	25	41.0
Secondary school graduate	6	9.8
High school graduate	5	8.2
Marital status		
Married	44	72.1
Single + widow/widower	17	27.9
Working status		
Employed	9	14.8
Unemployed	52	85.2
Body Mass Index		
Normal	11	18.0
Overweight	33	54.1
Obese	17	27.9
Smoking status		
Yes	9	14.8
No	52	85.2
Total	61	100

Table 2. Clinical Characteristics of Patients With Diabetic Foot Ulcers

	Number	%
Duration of diabetes (mean $\pm$ sd=10.13 $\pm$ 5.95, range 1-30)		
1-5	13	21.3
6-10	25	41.0
11-15	14	23.0
16 years and longer	9	14.8
Regimen for glucose control		
Oral hypoglycaemic agent	17	27.9
Insulin therapy	16	26.2
Combination of insulin/oral hypoglycaemic agent	28	45.9
Adherence to diet		
Yes	33	54.1
No	28	45.9
Regular exercising		
Yes	13	21.3
No	48	78.7
Other disease		
Yes	49	80.3
No	12	19.7
Nocturia		
Yes	27	44.3
No	34	55.7
Problems/changes in vision		

Yes	47	77.0
No	14	23.0
Sensation loss in feet		
Yes	50	82.0
No	11	18.0
Abnormal pain sensation in feet		
Yes	21	34.4
No	40	65.6
Deformity in feet		
Yes	29	47.5
No	32	52.5
Wound site		
Toes	30	49.2
Foot heels	15	24.6
Anterior/posterior sides of the foot	16	26.2
Wagner classification of diabetic foot		
Stage I	22	36.1
Stage II	22	36.1
Stage III	15	24.6
Stage V	2	3.3
Infection in wound site		
Yes	26	42.6
No	35	57.4
Amputated tissue		
Yes	20	32.8

No	41	67.2
*Diabetes related complications		
Neuropathy	46	75.4
Retinopathy	43	70.1
Nephropathy	33	54.1
Methods used out of standard diabetic foot therapy		
Yes	19	31.1
No	42	68.9
Applications used out of standard diabetic therapy (n = 19)		
Washing the wound site with shampoo	3	15.8
Applying Yoghurt, vaseline, cologne, garlic/onion juice, ash and salt	14	73.7
Wrapping a clean cloth or scarf	2	10.5
Performing regular glucose control at home		
Yes	54	88.5
No	7	11.5
Attending to regular health check		
Yes	50	82.0
No	11	18.0
Receiving diabetes training		
Yes	38	62.3
No	23	37.7
HgA1c value (mean $\pm$ sd=8.292 $\pm$ 2.21, range 5.3-14.3)		
≤ 7	19	31.1
> 7	42	68.9

*More than one answer was given in each group.

Table 3. Mean PSQI And PDSMS Scores of Patients With Diabetic Foot

	Mean ± Sd	Median	Minimum	Maximum
*PSQI Total Score (Total component score ≥5)	7.72 ± 3.38	7.00	2.00	15.00
**Subjective sleep quality	1.31 ± 0.67	1.00	0.00	3.00
**Sleep Latency	2.86 ± 1.28	3.00	0.00	5.00
**Sleep Duration	0.60 ± 0.73	0.00	0.00	3.00
**Sleep Efficiency	0.13 ± 0.38	0.00	0.00	2.00
**Sleep disturbances	1.86 ± 0.56	2.00	1.00	3.00
**Use of sleeping medication	0.40 ± 1.02	0.00	0.00	3.00
**Daytime dysfunction	0.54 ± 0.94	0.00	0.00	3.0
**PDSMS total score	22.75 ± 2.03	22.00	18.0	31.0

*PSQI and PDSMS: $r = -.07, p = .572$

**PSQI and Subjective sleep quality: $r = .61, p = .000$

**PSQI and Sleep latency: $r = .69, p = .000$

**PSQI and Sleep duration: $r = .55, p = .000$

**PSQI and sleep disturbances: $r = .70, p = .000$

**PSQI and use of sleeping medication: $r = .55, p = .000$

**PSQI and daytime dysfunction $r = .65, p = .000$

Ulcers

Table 4. Mean PSQI and PDSMS Scores of Patients With Diabetic Foot Ulcers According to Descriptive Characteristics

Descriptive Characteristics	PDSMS		PSQI	
	Mean $\pm$ sd	p value	Mean $\pm$ sd	p value
Age (year)				
(mean=65.31 $\pm$ 10.66 range 44-95)				
44-59	23.05 $\pm$ 1.98	p = .450	7.94 $\pm$ 3.88	p = .742
60 and over	22.62 $\pm$ 2.07		7.62 $\pm$ 3.19	
Gender				
Female	22.04 $\pm$ 2.25	p = .072	8.59 $\pm$ 3.60	p = .133
Male	23.15 $\pm$ 1.81		7.23 $\pm$ 3.19	
Level of Education				
Illiterate	21.57 $\pm$ 3.10	p = .067	8.44 $\pm$ 3.53	p = .075
Literate	22.00 $\pm$ 1.97		7.36 $\pm$ 3.16	
Primary graduate	23.32 $\pm$ 1.74		7.16 $\pm$ 2.63	
Secondary school graduate	23.83 $\pm$ 0.98		4.60 $\pm$ 1.94	
High school graduate	23.00 $\pm$ 1.73		9.85 $\pm$ 3.84	
Marital status				
Married	23.02 $\pm$ 1.87	p = .137	7.68 $\pm$ 3.64	p = .885
Single + widow/widower	22.05 $\pm$ 2.33		7.82 $\pm$ 2.67	
Working status				
Employed	23.88 $\pm$ 1.36	p = .054	5.88 $\pm$ 2.14	p = .078
Unemployed	22.55 $\pm$ 2.08		8.03 $\pm$ 3.46	
Body Mass Index				
Normal	23.00 $\pm$ 2.00	p = .627	7.36 $\pm$ 2.80	p = .420
Overweight	22.84 $\pm$ 2.16		7.36 $\pm$ 3.30	
Obese	22.41 $\pm$ 1.87		8.64 $\pm$ 3.85	
Smoking status				
Yes	23.00 $\pm$ 1.73	p = .717	8.07 $\pm$ 3.40	p = .046*
No	22.71 $\pm$ 2.09		5.66 $\pm$ 2.50	

* The Mann-Whitney *U*-test, $p < 0.05$

Table 5. Mean PSQI And PDSMS Scores of Patients With Diabetic Foot Ulcers According to Disease and Treatment Characteristics

Clinical characteristics	PDSMS		PSQI	
	mean $\pm$ sd	p value	mean $\pm$ sd	p value
Duration of diabetes				
(mean=10.13 $\pm$ 5.95, range 1-30)				
1-5	21.30 $\pm$ 2.42	p = .002*	7.69 $\pm$ 3.77	p = .700
6-10	23.44 $\pm$ 1.55		7.28 $\pm$ 3.27	
11-15	22.00 $\pm$ 1.46		8.50 $\pm$ 2.98	
16 and longer	24.11 $\pm$ 1.90		7.77 $\pm$ 4.02	
Regimen for glucose control				
Oral hypoglycaemic agent	22.58 $\pm$ 2.18	p = .216	7.29 $\pm$ 2.31	p = .671
Insulin therapy	23.43 $\pm$ 1.89		7.43 $\pm$ 4.33	
Combination of insulin/oral hypoglycaemic agent	22.46 $\pm$ 2.00		8.14 $\pm$ 3.38	
Other disease				
Yes	22.95 $\pm$ 1.84	p = .206	8.14 $\pm$ 3.50	p = .048*
No	21.91 $\pm$ 2.60		6.00 $\pm$ 2.17	
Evaluation of health status				
Good	23.25 $\pm$ 2.21	p = .715	5.50 $\pm$ 3.10	p = .431
Moderate	22.80 $\pm$ 2.13		7.83 $\pm$ 3.46	
Poor	22.46 $\pm$ 1.80		8.00 $\pm$ 3.20	
Nocturia				
Yes	23.22 $\pm$ 1.84	p = .111	8.14 $\pm$ 3.35	p = .384
No	22.38 $\pm$ 2.13		7.38 $\pm$ 3.41	
Problems/changes in vision				
Yes	22.76 $\pm$ 2.17	p = .848	7.68 $\pm$ 3.21	p = .866
No	22.71 $\pm$ 1.54		7.85 $\pm$ 4.03	

Sensation loos in feet				
Yes	22.70 ± 2.08		7.68 ± 3.35	
No	23.00 ± 1.89	p = .753	7.90 ± 3.64	p = .749
Abnormal sensation in feet				
Yes	23.23 ± 1.84		8.61 ± 3.81	
No	22.50 ± 2.11	p = .195	7.25 ± 3.07	p = .134
Deformity in feet				
Yes	22.93 ± 2.08		7.79 ± 3.75	
No	22.59 ± 2.01	p = .692	7.65 ± 3.06	p = .828
Wagner classification of diabetic foot				
Stage I	22.45 ± 2.17		6.36 ± 2.87	
Stage II	22.81 ± 1.62		8.68 ± 2.95	
Stage III	23.00 ± 2.36	p = .927	8.20 ± 3.58	p = .075
Stage V	23.50 ± 3.53		8.50 ± 9.19	
Infection in wound site				
Yes	23.15 ± 1.91		7.34 ± 3.42	
No	22.45 ± 2.10	p = .238	8.00 ± 3.36	p = .460
Amputated tissue				
Yes	22.65 ± 2.23		8.40 ± 3.73	
No	22.80 ± 1.96	p = .617	7.39 ± 3.19	p = .277
Using of other methods besides standard diabetic foot treatment				
Yes	22.89 ± 1.88		8.47 ± 3.61	
No	22.69 ± 2.12	p = .745	7.38 ± 3.26	p = .381
Regular glucose control at home				
		p = .274		p = .562

Yes	22.83 ± 2.12		7.83 ± 3.47	
No	22.14 ± 1.06		6.85 ± 2.60	
Attending to regular health check				
Yes	22.70 ± 2.11	p = .789	8.16 ± 3.39	p = .030**
No	23.00 ± 1.73		5.72 ± 2.61	
Receiving diabetes training				
Yes	22.89 ± 2.16	p = .283	7.55 ± 3.47	p = .441
No	22.52 ± 1.83		8.00 ± 3.27	
HgA1c value				
≤ 7	22.42 ± 2.45	p = .496	8.10 ± 3.74	p = .555
>7	22.90 ± 1.83		7.54 ± 3.24	

*The Kruskal-Wallis analysis of variance, $p < 0.05$

** The Student's t -test, $p < 0.05$

KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: YOZGAT İLİ ÖRNEĞİ¹

Yusuf ERSOY²
Ali TEHCİ³
Bünyamin ERSOY⁴

Atıf/©: Ersoy, Yusuf; Tehci, Ali ve Ersoy Bünyamin (2018). Kırsal Turizm Potansiyelinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi: Yozgat İli Örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 649-664

Özet: Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan halkın refah düzeyinin iyileştirilerek şehir ve kırsal alanlar arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik farklarının azaltılmasına dayanan bir süreçtir. Kırsal alanlarda tarıma dayalı kalkınma tek başına yeterli olmadığından dolayı sanayi üretiminin olmadığı bu alanlarda turizm alternatif bir kalkınma aracı olarak değerlendirilmektedir. Kırsal turizm, göç ve ekonomik sorunların yaşandığı ve nüfus yoğunluğunun az olduğu yerleşim alanlarında yapılan bir turizm çeşididir. Bu çalışmanın amacı Yozgat ili kırsal turizm SWOT analizinin yapılarak kırsal turizmin geliştirilmesi için önerilerde bulunmaktır. Bu çalışmada, Yozgat ilinde kırsal turizm potansiyeline sahip olan yerler ve potansiyel kırsal turizm çeşitleri ele alınmıştır. Çalışmada turizmin il genelinde gelişmesinde etkili olan kamu ve özel sektörde çalışan yönetici ve uzmanlarla yapılan ikili görüşmeler neticesinde veriler toplanmıştır. Toplanan verilere SWOT analizi uygulanmıştır. SWOT analizi sonuçlarına göre Yozgat ili kırsal turizminin güçlü yönleri; Yozgat ilinde bulunan termal tesisler, kültürel, tarihi ve doğal güzelliklerdir. Zayıf yönleri; tutundurma çalışmalarının eksikliği nedeniyle turizm bilincinin yeterince geliştirilmemesi, turizm konusunda kurumlar arası işbirliği eksiklikleri ve mevcut tesislerin sayısının yetersiz olmasıdır. Fırsatlar; kırsal turizme olan ilginin sürekli artması, il genelinde endüstriyel üretim alanlarının azlığı ve devlet tarafından kırsal turizme sağlanan desteklerdir. Tehditler; İlin doğal yapısını bozan çarpık kentleşme, doğal alanların, tarihi ve kültürel varlıkların korunması konusunda yerel halkın yeterince bilgi sahibi olmamasıdır. Bu çalışmanın Yozgat ilinde kırsal turizm alanında yatırım

Makale Geliş Tarihi:21.12.2017// Makale Kabul Tarihi: 05.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

1 Bu çalışma 2. Uluslararası Bozok Sempozyumu (4-6 Mayıs 2017) Bildiri Kitabında Tam Metin Olarak Yayınlanmış Olan "Yozgat İli Kırsal Turizm SWOT Analizi" Adlı Çalışmadan Genişletilerek Türetilmiştir.

2 Öğr. Gör. Uşak Üniversitesi Bilimsel Analiz ve Teknolojik Uygulama ve Araştırma Merkezi, ersoy_yusuf@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0106-1695

3 Doktora Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi S.B.E İşletme A.B.D., tehciali@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9949-2794

4 Endüstri Mühendisi, Toplum Geliştirme Danışmanlık Eğitim Merkezi (TOGDEM), ersoy83@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5904-6896

yapacak girişimcilere ve ilerde bu konu üzerinde çalışma yapacak araştırmacılara yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Alan, Kırsal Kalkınma, Kırsal Turizm, SWOT Analizi, Yozgat.

The Evaluation of The Rural Tourism Potential with SWOT Analysis: The Case of Yozgat

Citation/©: Ersoy, Yusuf; Tehci, Ali and Ersoy Bünyamin (2018). *The Evaluation of The Rural Tourism Potential with SWOT Analysis: The Case of Yozgat*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 649-664

Abstract: Rural development is a process based on reducing economic, social and cultural development disparities between cities and rural areas by improving the welfare of people living in rural areas. In rural areas agricultural development alone is not enough tourism is considered as an alternative development tool in these areas where there is no industrial production. Rural tourism is a type of tourism made in residential areas where migration and economic problems are experienced and population density is low. The aim of this study is to give suggestions for development of rural tourism by making Province of Yozgat rural tourism SWOT analysis. In this study, potential areas for rural tourism in Province of Yozgat and potential rural tourism varieties are discussed. In this study data were gathered on the basis of bilateral talks with managers and experts, who are influential persons in development of tourism in the province, working in the public and private sectors. SWOT analysis was applied to collected data. According to SWOT analysis results strengths of Yozgat province rural tourism are thermal facilities in Province of Yozgat, cultural, historical and natural beauties. Weakness are tourism awareness has not been sufficiently developed due to lack of promotional activities, lack of cooperation between institutions on tourism and number of existing facilities is insufficient. Opportunities are a constant increase in the interest of rural tourism, low industrial production areas throughout the province and supports provided by the government to rural tourism. Threats are unplanned urbanization disrupts the natural structure of the province and local people are not well informed about the preservation of natural areas, historical and cultural assets. This study is thought to be a guide for entrepreneurs who will invest in rural tourism in Province of Yozgat and researchers who will work on this subject in future.

Keywords: Rural Area, Rural Development, Rural Tourism, SWOT Analysis, Yozgat.

I. GİRİŞ

Dünyada son yıllarda yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler birçok sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de müşterilerin talep ve beklentilerinin değişmesinde etkili olmuştur. Kent yaşamındaki stres, sanayi alanlarının doğal çevreyi tahrip etmesi ve fiziksel çevredeki bozulmalar insanları daha huzurlu ve doğal ortamlara yönlendirmiştir. Turistlerin şehir yaşamından uzak ve doğal alan arayışına girmesine bağlı olarak turizm firmaları müşterilerine daha iyi hizmet vermek ve mutlu zaman geçirmelerini sağlamak adına yeni alanlar oluşturma ve turizm çeşitleri geliştirme çalışmalarına başlamıştır. Turizm firmalarının bu çabaları ve insanların istekleri sonucunda kırsal turizm, eko turizm, doğa turizmi, sağlık turizmi, inanç turizmi gibi turizm kavramlarının ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede doğayı, kültürel ve tarihi varlıkları korumaya yönelik çok sayıda faaliyet gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler neticesine doğaya ve kültürel değerlere sahip çıkan, saygı duyan bilinçli tüketici sayısında artış yaşanmış ve doğa turizmi, eko turizm ve kırsal turizm gibi turizm çeşitleri gelişmiştir. Gelişmiş birçok ülkede ekonomik, sosyo-kültürel kalkınma için sanayinin tek başına yeterli olmadığı turizm, eğitim ve sağlık gibi alternatif sektörlerinde kalkınma içerisinde yer alması gerektiğini vurgulanmıştır. Turizm sektörü gelir getirici bir sektör olduğundan bölgesel kalkınmada önemli bir yere sahiptir.

Türkiye, iklimi, tarihi, konumu, kültürü ve diğer birçok zenginliğinden dolayı dünyanın önde gelen turizm ülkelerinden biri konumundadır. Türkiye'nin turizm sektöründe öncü konumda olan diğer ülkelerle rekabet edebilmesi için mevcut bulunan kıyı (deniz) turizmini geliştirmesi ve alternatif turizm faaliyetlerine yönelmesi gerekmektedir. Bu nedenle, dört mevsimin yaşandığı ülkemizde kış turizmi, doğa turizmi, sağlık turizmi, kırsal turizm gibi turizm çeşitleri için potansiyel alanların belirlenmesi, öneri ve projelerin geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Hizmet sektörü içinde yer alan ve günümüz rekabet koşullarında ekonomiye önemli ölçüde katkı sağlayan turizm, emek yoğun bir üretim sürecine dayanması bakımından istihdam açısından önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Alternatif turizm alanlarının oluşturulması ve turizm çeşitliliğindeki gelişmeler istihdam artışına ve ekonomik kalkınmaya pozitif etki yapmaktadır. Kırsal alanı turizme açmak ve nüfusun bir kısmını tarım ile birlikte turizm alanında istihdam etmek kalkınma politikalarının içerisinde yer alması gereken hedeflerdendir (Kesici, 2012, s.34). Bu açıdan değerlendirildiğinde; kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin artırılması, bu kalitenin korunması ve kırsal ekonomiye katkı sağlaması bakımından kırsal turizm için geliştirilen stratejilerin önemli olduğu belirtilmektedir. (Haider vd., 2014:224).

Bu çalışmanın amacı Yozgat ili kırsal turizm SWOT analizinin yapılarak kırsal turizmin geliştirilmesi için önerilerde bulunmaktır. Çalışmanın ikinci kısmında kırsal turizm kavramına yer verilmiştir. Üçüncü kısımda, Yozgat'ta kırsal turizm ve potansiyel kırsal turizm alanlarına yer verilmiştir. Dördüncü kısımda Yozgat'ın kırsal turizm potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışma genel bir değerlendirilmenin yapıldığı beşinci ve son bölüm olan sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

II. KIRSAL TURİZM KAVRAMI

Kırsal turizm, insanların sürekli yaşadıkları alanlar dışındaki kırsal yörelere yaptıkları ziyaretler olarak tanımlanabilmektedir (Kesici, 2012, 34). Kırsal turizm, hem kırsal alanlarla iç içe olan hem de doğal kaynaklara dayalı bir turizm türüdür ve diğer turizm çeşitleriyle kolayca entegre olabilmektedir (Soykan, 2003: 1-2). Kırsal alanlar kısa süreli olarak ziyaret edilmekte, yılın çeşitli zamanlarında ve genel olarak birçok mevsimde ziyaret edilebilmektedir (Barke, 2004:137).

Kırsal turizm, kuş gözlemciliği, çiftlik turizmi, macera turizmi, yayla turizmi gibi turizm çeşitlerini bünyesinde barındıran, değişen turizm anlayışına, turist profiline ve çevre bilincine bağlı olarak gelişen bir turizm çeşididir (Gülbahar, 2009: 163). Akademik literatürde kırsal turizm, kırsal alanların kırsal yaşamını, sanatını, kültürünü, doğasını sergileyen bir turizm biçimi olarak algılanmaktadır. (Haider vd., 2014:216).

Kırsal turizm, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi, kırsal alanlarda yaşayan halk için yeni bir bakış açısı oluşturulması, gelir düzeyinin dengelenmesi ve kırsal alanlarda yaşanan göçün önüne geçilmesi, doğanın korunması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından önemli bir unsur olarak görülmektedir. Başarılı kırsal turizm uygulamaları, özellikle tarımla uğraşan yerel halkın ek gelir elde etmesine, refah düzeylerini artırmasına ve kültürel zenginliklerini paylaşmalarına imkan vermektedir (Akbulak, 2016: 4-5).

Kırsal turizmin Türkiye turizmi için önemini ve kırsal turizmin özelliklerini aşağıdaki başlıklar ile sıralamak mümkündür (Soykan, 2003: 2-9; Kesici, 2012: 34; Ersoy vd., 2017: 17):

- Kırsal Turizm, her mevsim yapılabilen bir turizm türüdür.
- Kırsal turizm, turizmin coğrafi dağılışında denge unsurudur.
- Kırsal turizm bir çok turizm türüne entegre olabilir.
- Kırsal turizmde rekreasyonel etkinlikler çok çeşitli ve özgündür.
- Kırsal turizmin turist profili farklıdır.
- Kırsal turizm, doğal çevrenin ve kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunur.
- Kırsal turizm, sürdürülebilir turizm anlayışına hizmet eder.

- Kırsal turizm bir ülkenin tanıtımında önemli bir araçtır.
- Kırsal turizm çevreye, insana ve doğal yaşama dayalı bir turizm türüdür.
- Kırsal turizmde özgünlük (otantik) ve yöresellik ön plana çıkmaktadır.
- Kırsal turizm yerel halkla birlikte bütünleşip gelişmiştir.
- Kırsal turizm köy yaşantısıyla iç içe olan tarımsal ve hayvansal ürün çeşitliğini koruyan bir turizm çeşididir.
- Kırsal turizmde ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel amaçlar güdülmektedir.
- Kırsal turizm yerel halka dönük istihdam olanaklarını geliştirmeyi öngörmektedir.
- Kırsal turizmle birlikte oluşabilecek olumsuz etkilerin minimuma indirilmesi için kırsal turizm aktivitelerinin çevreye ve kırsal alanlara zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi büyük önem arz etmektedir.

Kırsal turizm çeşitlerini; çiftlik turizmi, tarım turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, doğa turizmi, dağcılık turizmi, kırsalda su etkinlikleri turizmi ve mağara turizmi olarak sıralamak mümkündür.

Literatürde SWOT analizinin kullanıldığı çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür (Paliwal, 2006; Ommani, 2011; Ariöz ve Yıldırım, 2012; Doğan ve Sözbilen, 2014; Özcan vd., 2015; Doğan ve Ersoy, 2017).

Literatürde turizm alanında SWOT analizi kullanılarak yapılmış birçok çalışmaya rastlamak mümkündür (Akça, 2005; Sandıkçı ve Özgen 2013; Polat, Özdemir ve Özdemir, 2014; Birdir, Karakan ve Çolak, 2015; Akbulak, 2016; Ongun, Gövdere ve Çiçek, 2016; Mansuroğlu ve Dağ, 2016; Acar, Avcı ve Erat, 2017).

Bu çalışma Yozgat ili kırsal turizm SWOT analizinin gerçekleştirilmesi ile literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

III. YOZGAT'TA KIRSAL TURİZM VE POTANSİYEL KIRSAL TURİZM ALANLARI

Türkiye'de Antalya, İzmir, Aydın gibi kıyı turizmi potansiyeline sahip birçok il mevcuttur. Kırsal turizm açısından değerlendirildiğinde ise iklimi, doğası, kültürel ve tarihi zenginlikleri bakımından her ilin ayrı bir kırsal turizm potansiyeli bulunmaktadır. İç Anadolu bölgesinde bulunan Yozgat, sahip olduğu kırsal miras ve değerler ile kırsal turizm için potansiyeli olan illerden bir tanesidir.

Yozgat uygun iklim koşulları, doğal güzellikleri, tarım ürünleri çeşitliliği, geleneksel el sanatları, folklor, yemek kültürü, dağları, ormanları, arkeolojik

alanları ve diğer kırsal alanları ile birlikte uygun yatırım yapıldığı takdirde turizm sektöründe diğer illerle rekabet edecek düzeyde bir potansiyele sahiptir. Burada önemli olan doğru rekabet stratejilerinin belirlenmesi, yerel halkın ve işletmecilerin turizm konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmalarının sağlanmasıdır. Turizm konusunda yetkili olan kurum ve kuruluşlara sadece Yozgat kamu kurumları değil özel kurum ve kuruluşlarında proje sunarak teşviklerden yararlanması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, Yozgat'ın kırsal anlamda kalkınması adına bütün bireylerin birlikte hareket ederek somut projeler üretmesi gerekmektedir.

Yozgat stratejik konumdan değerlendirildiğinde; Ankara'ya, Kayseri'ye ve Sivas'a oldukça yakındır. Samsun gibi deniz turizmi açısından önemli bir şehre ise yaklaşık 280 km uzaklıktadır. Hitit medeniyetinin önemli kalıntılarında olan Alacahöyük, Hattuşaş, Boğazkale ve diğer yerleşim alanlarına oldukça yakındır. İç Anadolu bölgesinde yer alan ilde 13 adet ilçe bulunmaktadır. Ayrıca şehir Bozok diyarı olarak bilinmektedir. 2015 yılında nüfusu 419440 olan şehir Türkiye'de en çok göç veren iller arasında yer almaktadır. Sanayi açısından fazla yatırım olmayan Yozgat ili bu dezavantajını temiz doğasını ve kültürel değerlerini kullanarak avantaja çevirebilir. Bunun için ise kırsal alanlarda yapılacak turizm yatırımlarının etkili olacağı düşünülmektedir (Ersoy vd., 2017: 153)

Yozgat ili her yıl çok sayıda yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir. Kırsal alanlarda yatırım yapacak olan girişimcilerin, özel sektör ve kamu kurumları yöneticilerinin Tablo 1'de gösterilen belgeli konaklama tesisleri hakkında bilgi sahibi olmaları ve buna göre stratejilerini geliştirmeleri önerilmektedir.

Tablo 1. Yozgat'ta Bulunan Belgeli Konaklama Tesisleri (2016)

Tesis türü	Toplam Tesis Sayısı	Toplam Oda Sayısı	Toplam Yatak Sayısı
İşletme Belgeli	10	622	1331
Yatırım belgeli	1	413	856
Belediye Belgeli	26	481	1061
TOPLAM	37	1516	3248

Kaynak: Yozgat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016

Yozgat'ta günümüze kadar turizmin geliştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalardan bazılarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Ersoy vd., 2017: 153):

- Türkiye Turizm Stratejisi 2023 (2007)
- Yozgat Turizm ve Sosyal Altyapı Sektörel Çalışma Grubu Raporu (2011)
- Yozgat Kent Ormanı Spor Turizmi Fizibilite Çalışması Projesi (2012)
- Çamlık Kent Ormanı Turizm Çeşitlendirilmesi Projesi (2012)
- Yozgat Tıbbi ve Aromatik Bitkileri Değerlendiriyor projesi (2012)
- Yozgat Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023 (2013)
- Yozgat 2023 Kalkınma Çalıştayı (2013)
- ORAN Kültür ve Turizm Mali Destek Programı (2015)
- Yozgat Kalkınma Vizyonu Çalıştayı Sonuç Raporu ve Eylem Planı (2016)
- 1.Uluslararası Bozok Sempozyumu (2016)
- 17. Uluslararası Kültür Turizm ve Kazankaya Kanyonu Festivali (2016)
- Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çifti Projelerinin Desteklenmesi (2016)
- TKDK Kırsal Turizm Destekleri

Yozgat'ta kırsal turizmin kaliteli ve istenilen seviyede olması için öncelikle yerel halkın, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının eğitilmesi ve turizm bilincinin aşılması, kırsal turizmin geliştirilebileceği pilot alanların belirlenmesi gerekmektedir (Ersoy vd., 2017: 154).

Kırsal kalkınma ile kırsal turizm arasında aynı yönde bir ilişki olduğu bilinmektedir. Yozgat kırsal alanlarında yapılacak tarım, turizm ve üretim kaynaklı gelirler Yozgat'ın kalkınması bakımından oldukça önemlidir. Yozgat'ın potansiyel kırsal turizm çeşitlerini; termal sağlık turizmi, kültür turizmi, kongre turizmi, av turizmi, doğa ve spor turizmi, çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, tarım turizmi, kırsal su etkinlikleri turizmi, inanç turizmi şeklinde sıralamak mümkündür. Tablo 2'de Yozgat'ta bulunan potansiyel kırsal turizm alanları ve alternatif kırsal turizm çeşitleri gösterilmiştir.

Tablo 2. Yozgat'ın Potansiyel Kırsal Turizm Alanları ve Alternatif Kırsal Turizm Çeşitleri*

İlçe	Potansiyel Kırsal Turizm Alanları	Alternatif Kırsal Turizm Çeşitleri
Merkez	Büyük Nefes (Tavium Antik Kenti), Gelin Güllü Barajı, Musabeyli Barajı, Başı Büyüklü Köyü Mesire Alanı, Topçu Köyü Mesire Alanı	Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi, Av Turizmi, Doğa ve Spor Turizmi
Akdağmadeni	Askerlik Şubesi Eski Binası, Eski PTT Binası, Kilise Camii, Muşalı Kalesi, Rifat Koç Konağı, Şebni Tümülüsü, Düğmeli Tepe Tümülüsü, Kaletepe Höyüğü, Karahisar Tatlısı Kaya Üstü Yerleşimi, Karapir Köyü Kilisesi, Karadilmek Köyü Meşe Ağacı, Nalbant Yaylası, Kevenli Yaylası	Kültür Turizmi, Yayla Turizmi, Doğa ve Spor Turizmi, Köy Turizmi, Çiftlik Turizmi, Av Turizmi
Aydıncık	Sarıbaba Höyüğü, Gavurtepe Höyüğü, Velibaşı Düz Yerleşim Alanı, Dumansaray Höyüğü, Rıdvan Kalesi, Kuşoturan Tepe Yerleşimi, Kazankaya Büyük Camii, Kazankaya Kanyonu, Dereçiftlik Köyü Uzunçayır Yaylası, Şebekpınarı Piknik Alanı	Kültür Turizmi, Yayla Turizmi, Doğa ve Spor Turizmi, Çiftlik Turizmi, Av Turizmi, Tarım Turizmi
Boğazlıyan	Hacı Ahmet Ağa Camii, Karakoç Camii, Yukarı Mahalle Eski Camii, Akköprü, Çalaperdi Yukarı Camii, Aşağı Mahalle Höyüğü, Mennem Yerleşimi ve Höyüğü, Höyüktepe Höyüğü, Kriz Mevkii Tümülüsü, Yapalak Çanakhöyük Tepesi Tümülüsleri, Çavlak Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı, Hamam Höyüğü, Yoğunhisar Höyüğü, Maşatlık, Karakoç Yeraltı Şehri, Uzunlu Tümülüsleri, Böğrüdilik Höyüğü, Çakmakbeli Tepesi Tümülüsleri, Poyrazlı Tümülüsü, Süleyman Höyüğü, Güveçli Köyü Tümülüsü, Kaletepe Yerleşimi, Yenipazar Höyüğü, Salmansirtı Yerleşimi, Küçük Höyük Tepe Yerleşimi, Çorak Tümülüsü, Kesiş Pınarı Yerleşimi, Eğlence Höyüğü, Eşek Höyüğü ve Yerleşimi, Özler Yeraltı şehri, Boğazlıyan Kaplıcaları	Kültür Turizmi, Yayla Turizmi, Doğa ve Spor Turizmi, Köy Turizmi, Çiftlik Turizmi, Av Turizmi, İnanç Turizmi, Sağlık Turizmi, Tarım Turizmi
Çandır	Höyükli Tepe Höyüğü, Beştepe Tümülüsleri, Alışık Tepe Tümülüsleri, Çandır Merkez Camii Eski Minaresi, Çandır Kümberi ve Mezarlığı İğdeli Köyü İlkokulu	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi
Çayıralan	Turna Höyüğü Tümülüsü, Günayla Köyü Tümülüsü, Kılılı Bayır Tepesi Tümülüsleri, Kızlar Konağı Tümülüsleri, Çerkez Bey Kümbeti, Çokradan Camii, Yarım Kilise	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi
Çekerek	Çekerek Köprüsü, İshaklı Camii, Kızlar Kayası Su Sarnıcı ve Nekropol Alanı, Kaya Tepesi Kaya Üstü Yerleşim Alanı, Beyyurdu Kaya Üstü Yerleşim Alanı, Tarla Tepe Höyüğü, Süreyya Bey Barajı	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi, Av Turizmi
Kadışehri	Çatal Höyük, Kadışehri Höyüğü, Akçakale	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım

		Turizmi
Saraykent	Yılanboynu Tepesi Yerleşimi, Taşlık Höyük, Divanlı Mağaraları Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı, Adatepe Tümülüsleri, Çakmaklı Höyük Tümülüsü, Divanlı Mahallesi Tümülüsleri, Tavşantepe Tümülüsleri, Çıncımlı Sultan Hanı, Çekereksu Hanı ve Köprüsü, Sarayözü Türkmen Mezarlığı, Saraykent Kaplıcaları	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi, Sağlık Turizmi, Çiftlik Turizmi
Sarıkaya	Roma Hamamı, Hacıbey Konağı, Pınarkaya Köyü Çapanoğlu Camii, Terzili Şapeli, Ademağa Konağı, Gündüzlü Köyü Hamamı, Cem Cemil Öztürk Evi, Karayakup Köprüsü, Alishar Höyüğü, Çat Höyüğü, Boz Höyük, Konak Höyüğü, Karayakup Höyüğü, Höyüktepe Tümülüsü, Celal Höyüğü, Eğrihöyük Tepe Höyüğü, Kıpık Höyüğü, Sarıkaya Kaplıcaları	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi, Sağlık Turizmi, Çiftlik Turizmi, Kongre Turizmi
Sorgun	Kekenez Harabeleri, Hapıboğazı Hitit Heykel Atölyesi, Karakız ve Kazankaya Hitit Heykel Atölyeleri, Kuşaklı Höyük, Çadır Höyük, Salur Höyük, Büyük Höyük, Osmaniye Höyüğü, Sivri Tepesi Tümülüsü, Ali Dede Höyüğü, Kaletpe Höyüğü, Kütükburun Tümülüsleri, Kırgıbağları Nekropolü, Külhüyük Köyü Höyüğü, Halilbaba Tümülüsü, Bahadın Yerlatı Galerisi, Zeynel Höyüğü Tümülüsü, Alibaba Tümülüsü, Pöçüklü Höyük Tümülüsü, Gözbaba Tümülüsü, Harami Sırtı Mevkii Tümülüsü, Dikilitaş Boğaz Deresi Tümülüsü, Karadereli Çeşmesi Tümülüsü, Yazılıtaş Düz Yerleşim Alanı, İncenin Deresi Küçük Yerleşimi, Şahmuratlı Köyü Eski Camii, Çiğdemli Eski Camii, Garipler Köyü Kilisesi, Sorgun Kaplıcaları	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi, Sağlık Turizmi, Çiftlik Turizmi, Yayla Turizmi, Kongre Turizmi
Şefaati	Gerdek Kaya ve Beşiktepe Sit Alanı, Höyüktepe Höyüğü, Kızılyar Höyüğü, Sarıkent Höyüğü, Güzelli Köyü Mağaraları, Alibar Höyüğü, Kızılcakoca Tümülüsleri, Paşaköy Güney Mezarlığı, Tahiroğlu Höyüğü, Akçakoyunlu Höyüğü, Deveboynu Höyüğü, Koşa Köprüsü, Şefaati Eski Mahalle Camii, İstasyon Binası, Dedeli Konağı, Tokmak Hasan Paşa Konağı, Kazlıuşağı Köyü Çapanoğlu Camii, Cıcklar Köyü Eski Camii, Karanlık Dere Mevkii	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi
Yenifaklı	Cankurtaran Tepesi, Taşaltı Höyüğü, Kızılgedik Höyüğü, Bozhöyük, Damlalı Kemikli Mağara, Keçihöyüt Tümülüsü, Eski Adliye Binası, İstasyon Binası	Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi
Yerköy	Kömüşören Köyü Mesire Alanı, Uyuz Hamamı ve Höyüğü, Delice Köyü Höyüğü, Karaosmanoğlu Höyüğü, Konak Höyüğü, Höyüktepe Höyüğü, Yerköy Tümülüsü, İnoynu Kaya Yerleşimi, Gülabiözü Deresi Düz Yerleşimi, Yukarı Elmahacılı Köyü Düz Yerleşimi, Yerköy Tren Garı, Tuzla Köprüsü, Saray Çapanoğlu Camii, Yakup Hoca Efendi Camii, Delice Köprüsü, Yerköy Kaplıcaları	İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Köy Turizmi, Tarım Turizmi, Sağlık Turizmi, Çiftlik Turizmi, Yayla Turizmi, Kongre Turizmi

*Kamu ve özel sektör işyerleri, ilçeler ve köylerdeki kişilerle görüşmeler neticesinde ve literatür çalışmaları baz alınarak potansiyel kırsal turizm alanları ve alternatif kırsal turizm çeşitleri oluşturulmuştur.

Kaynak: Ersoy vd., 2017

IV. YOZGAT'IN KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir sektörün, bir faaliyetin, bir işletmenin mevcut durumunu ve amaçlarını ortaya koymanın en etkili yolu o konuda bilgi sahibi kişiler tarafından SWOT analizinin yapılmasıdır (Akça, 2005: 516). SWOT analizi; bir sektörün, bir faaliyetin, bir işletmenin güçlü-zayıf yönlerini belirlemek ve dış çevreden kaynaklanan fırsat-tehditleri tespit etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bundan dolayı, yörenin kırsal turizm bakımından güçlü-zayıf ve fırsat-tehditlerinin ortaya konması ve ona göre plan ve programların yapılmasının sağlanması gerekmektedir (Ongun vd., 2016: 84).

Yozgat'ta kırsal turizmin değerlendirilmesi için Türkiye Turizm Stratejisi 2023 (2007), Yozgat Turizm ve Sosyal Altyapı Sektörel Çalışma Grubu Raporu (2011) ve Yozgat İli İmalat Sanayi Raporu (2013) gibi yayınlar öncelikli olmak üzere konuyla ilgili literatürün taranmasına ek olarak yapılan alan araştırmaları ve kırsal alanlardaki yetkili ve ilgililerle yapılan görüşmeler sonucunda bir takım veriler elde edilmiştir. Bu veriler değerlendirilerek Yozgat kırsal turizm potansiyelinin SWOT analizi; Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler olmak üzere dört ana başlık altında aşağıda verilmiştir (Ersoy vd., 2017: 146-147):

4.1. Güçlü Yönler

- Yörenin bozulmamış bir doğaya sahip olması,
- Yöre halkının konukseverliği,
- Yörük kültürünün yörede devam etmesi,
- Çamlık Milli Parkının Türkiye'nin ilk milli parkı olması ve ağaç türünün sadece Kafkaslarda bulunması,
- Kazankaya Kanyonunun 10 km uzunluğunda olması, dağcılık ve doğa turizmi açısından çok önemli bir potansiyele sahip olması,
- Sarıkaya Roma Hamamı'nın kültürel bir miras olması ve UNESCO listesine aday olacak bir potansiyele sahip olması,

- Yozgat'ın Alacahöyük, Boğazkale, Hattuşaş gibi Hitit yerleşim yerlerine ve Peri Bacaları, Ürgüp, Göreme v.b turizm merkezlerine yakın olması,
- Yozgat'ın karayolu ve demir yolu açısından ulaşılması kolay bir noktada olması,
- İl genelinde çok geniş bir alanda foto safari düzenleme imkanı olması (Çamlık Milli Parkı, Kazankaya Kanyonu, Cehirlik Yaylası, Süreyya Bey Barajı, Gelin Güllü Barajı, Sarıkaya Hamamı, Çandır Kümbeti, Çayıralan Kümbeti, Büyüknefes Tavium Anti Kenti vb.),
- Termal turizm için yer altı suları bakımından zengin olması,
- Farklı turizm etkinliklerine (trekking, dağcılık, yayla, doğa, inanç, termal kültür turizmi vb.) hizmet verebilecek turizm değerlerinin bulunması,
- Yöresel yemek türlerinin zenginliği, el sanatları ve geleneksel motiflerin (doğum, ölüm, düğün, aşıklık geleneği, vs.) hala varlığının sürdürmekte olması,
- Çeşitli festival, Şenlik ve Şölenlerin düzenlenmesi ve gün geçtikçe sayılarının artması,
- Endemik türler açısından önemli çekicilikleri içeren bir tabiat alanına sahip olması,
- 7 Mayıs 2016 tarihinde gerçekleştirilen I. Uluslararası Bozok Sempozyumu kapsamında Yozgat'ın jeolojik yapısına, termal kaynaklarına, tarihi ve sit alanlarına, Yozgat'ın tarihine, vb. konulara yer verilmiş olması.

4.2. Zayıf Yönler

- Yozgat'ın coğrafi yapısı ve idari bölünmesi; İl Merkezinin bazı ilçelere çok uzak olması,
- İl'in kültürel ve turizm açısından yeterince tanıtılmaması,
- Yozgat'ın sürekli olarak göç vermesi,
- Kırsal turizmi geliştirecek işbirliğinin sivil toplum örgütleri ve kamu kuruluşları arasında yeterince sağlanamamış olması,
- Kırsal turizm alanında yeteri kadar örnek girişimci ve işyerinin olmayışı,
- Kırsal alanlarda yerleşimlerde düzensiz yapılaşma,
- Kırsal turizm ve ürünlerini pazarlayacak bir yapının mevcut olmaması,

- Yöre halkının tarihi ve doğal güzelliklerin korunmasının önemi hakkında yeterince bilgi sahibi olmaması ve kırsal turizm bilincinin gelişmemiş olması,
- Yöresel değerlerin ve el sanatlarının gelecek nesillere aktarılması konusunda gençlerin gereken ilgi ve alakayı göstermemesi,
- Seyahat acentelerinin yetersizliği,
- Potansiyel kırsal turizm ziyaretlerine yönelik tanıtım ve reklam yetersizliği,
- Kırsal turizm potansiyeline sahip alanlarda konaklama olanaklarının yetersizliği,
- Hava alanının bulunmaması,
- Finansman sorunları,
- Fiziki altyapıdan kaynaklanan sorunlar.

4.3. Fırsatlar

- Nüfus yoğunluğunun azlığı ve sanayi faaliyetlerinin gelişmemiş olmasından dolayı yörenin doğal zenginlikleri üzerindeki tehlikenin az olması,
- Ankara- Sivas Hızlı Tren Projesi istasyonlarının birisinin Yerköy İlçesi olması,
- TKDK vasıtasıyla IPARD programının bölgeye yatırımları teşvik ediyor olması,
- Yozgat Nohutlu Tepesi ve Yozgat amlığı arasında teleferik projesinin hayata geçirilebilecek olması,
- Geniş bir alana yayılmış tarım arazilerinin tarım ve çiftlik turizmi açısından değerlendirilmeyi bekleyen bir potansiyel olması,
- Bozok  niversitesi'nin varlığı,
- Orta Anadolu Kalkınma Ajansının Destekleri,
- Kırsal Turizme Yönelik AB hibe fonlarının varlığı,
- Ankara, Kayseri, Sivas gibi kalabalık şehirlerde kent yaşamından stresten uzaklaşmak isteyen doğa ve kırsal alanı seven bireylerin olduğu potansiyel ziyaretçi kitlesi,
- Avcılık ve doğa sporları ile ilgili çalışmaların yoğunlaştırılarak bu alanlarda kırsal turizm potansiyelinin artırılabilir olması,
- Jeotermal kaynakların güncel envanterinin çıkarılması, Afyonkarahisar ve diğer termal turizmde  ne çıkılmış bölgelerdeki işletme sahipleri, kamu kurum ve kuruluşları ile ikili işbirliği yapılarak termal turizm potansiyelinin artırılabilir olması,

- Akdağmadeni Nalbant dağının kış turizmi için bir alternatif olması,
- 14. 4-6 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleştirilecek olan II. Uluslararası Bozok Sempozyumunun Konusunun Yozgat'ın Turizm Potansiyeli ve Sorunları olması,
- Yozgat'ta şehir hastanesinin faaliyete girmesi.

4.4. Tehditler

- Kurumlar arasında işbirliğinin yetersiz olması,
- Kırsal turizm potansiyelinin artışına bağlı olarak oluşacak nitelikli personel yetersizliği,
- Kırsal turizmin aşırı ve kontrolsüz gelişimi ile doğal ve kültürel değerlerin dejenere olma, yozlaşma, tahrip olma, kirlenme ve elden çıkma riski,
- Küresel ısınmaya bağlı olarak iklim değişmelerinin kırsal turizmi ve sezonunu olumsuz etkilemesi,
- Aşırı ziyaretçi talebine bağlı olarak doğal zenginliklerin tehdit altında bulunması,
- Avlanmanın ve orman yangınlarının doğal çevreyi tahrip etmesi,
- Erezyon, sel felaketi ve diğer doğal afetlerin tarihi ve turistik alanları ve doğal güzellikleri yok etmesi,
- Kırsal alanda yaşanan göçe bağlı olarak genç nüfusun giderek azalması,
- Kırsal turizm algısının ulusal düzeyde yetersiz kalması,
- Yerel ve geleneksel kültürde zayıflama ve bozulmaların yaşanması,
- Çevre koşullarına önem vermeyen iş yerleri ve bireylerden dolayı doğal güzelliklerin tahrip edilmesi.

V. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Turizm sektörü ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın önemli yapı taşlarından bir tanesidir. Özellikle ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı bölgelerde kırsal turizm kalkınmada önemli rol oynamaktadır. İç Anadolu bölgesinde yer alan Yozgat ili mevcut kırsal turizm alanlarıyla alternatif bir turizm merkezi olmaya adaydır. Ekonomisi tarım, hayvancılık ve madencilığe dayalı olan Yozgat'ın turizm sektöründe de gelişmesi kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkileyecektir. Fakat Yozgat ilinin kırsal turizm açısından gelişmesi için gerekli olan doğal, kültürel, tarihi değerlere sahip olmasına rağmen mevcut kırsal turizm potansiyelini istenilen şekilde değerlendiremediği anlaşılmıştır.

Yozgat'ın kırsal turizm açısından mevcut potansiyelini kullanamamasının nedenleri arasında ; Kırsal turizm işletmelerinde çalışanların turizm hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları, kırsal turizm işletmelerinin teşvik ve desteklerden yeterince yararlanamaması, yerel halkın turizm konusunda yeterince bili sahibi olmamaları, kırsal alanlarda mevcut bulunan, ulaşım, imar ve altyapı sorunları, mevcut turistik tesislerin kapasitelerinin yetersizliği, Yozgat'ın kırsal alanlarının tanıtımın istenilen düzeyde yapılamaması, kırsal turizm konusunda kamu ve özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının koordinasyon eksikliği, Yozgat il genelinde girişimcilik bilinci ve ruhunun yetersiz oluşu gösterilebilir.

Nitekim mevcut kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi; Yozgat ili için, göçü azaltabilir, ekonomiyi canlandırabilir, istihdamı artırabilir, kadınların istihdama ve sosyal hayata katılımlarını artırabilir, gençlerin geleceğe umutla bakmasına ve doğdukları büyüdükleri kırsal alanlara sahip çıkma isteklerini artırabilir, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan kalkınmasına ve Yozgat'ın tanıtılmasına katkı sağlayabilir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde; Yozgat ilinde turistlerin sürekli ziyaret etkileri ve bilinen önemli turistik alanlar mevcuttur. Yozgat'a ziyaret amaçlı gelen turistler genellikle termal tesislerde konaklamakta ve tekrar evlerine dönmektedirler. Oysaki Yozgat'ın doğa, çiftlik, köy, dağcılık, kanyon, fotoğrafçılık, inanç, tarih, kültür ve diğer kırsal turizm çeşitleri için çok fazla destinasyonu bulunmaktadır. Mevcut tesislerin modernize edilmesi, yeni tesislerin yapılması ve diğer kırsal turizm çeşitlerinin özendirilerek geliştirilmesi gereklidir.

Yerel halkın, ilgili kurum ve kuruluşların, meslek odalarının, sivil toplum kuruluşların ve özel sektör yetkililerinin birlikte koordineli bir biçimde çalışması Yozgat ilinde kırsal turizmin sürdürülebilirliği ve gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Kırsal turizm için bir eğitim müfredatı oluşturulmalı ve Yozgat kırsal turizme ilgi uyandıracak radyo ve televizyon programları yapılmalıdır.

Kırsal turizmin gelişmesinin önündeki en büyük sorun pazarlama problemidir. Bu kapsamda internet üzerinden ürün ve hizmetlerin pazarlanması tanıtım ve tutundurma çalışmalarına hız verilmesi gerekmektedir. Kırsal turizm ürün ve hizmetlerinin fiyatlarının turistleri bölgeye çekecek düzeyde tutulması önemlidir. Ayrıca kırsal alanlarda yörenin turistik zenginliklerinin ön plana çıkarıldığı tabela, totem, branda,

afiş gibi görsel tanıtım materyalleri ile tanıtılması kırsal turizmim gelişmesi ve sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir. Yozgat ilinde bulunan turizm işletmeleri, seyahat acenteleri, termal turizm ve konaklama tesisleri ve yeme içme tesislerinin birlikte hareket ederek kırsal turizm aktiviteleri için tur ve organizasyonlar düzenlemeleri ve böylece ilin tanıtımına katkıda bulunmaları istenmelidir.

Sonuç olarak kırsal turizm alanında gelişmiş ülkelerin çoğu başarılı projeler ve çalışmalar gerçekleştirmiştir. Kültürel, tarihi, doğal bakımdan zengin olan Yozgat ilindeki bütün kurum ve kuruluşların bu konu üzerinde daha fazla durması, özellikle kırsal alanlarda yaşayan halka istihdam olanakları sağlayarak göç etmelerinin önüne geçmesi gerekmektedir (Ersoy vd., 2017: 157). Bu çalışmanın ileride bu konu ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılara yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

VI. TEŞEKKÜR

Katkılarından dolayı TKDK Yozgat İl Koordinatörlüğüne, Yozgat Valiliğine, Yozgat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, diğer kamu ve özel sektör kuruluşlarına teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- ACAR, Vedat., Avcı, Eda., Erat, Birsen. (2017), "Birgi'nin Turistik Bir Destinasyon Olarak SWOT Analizi Kapsamında Değerlendirilmesi", *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 1335-1372.
- AKBULAK, Cengiz. (2016), "Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi", *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 1-30.
- AKÇA, Hasan. (2005), "Burdur İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesi", *1. Burdur Sempozyumu, Bildiriler Cilt I, 16 - 19 Kasım, Burdur*, 515-517.
- ARIÖZ, Ömer., Yıldırım, Kemal. (2012), "Türkiye'de Çimento Sektöründeki Belirsizlikler ve Türk Çimento Sektörünün SWOT Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 173-190.
- BARKE, Michael. (2004), "Rural Tourism in Spain", *International Journal of Tourism Research*, 6(3), 137-149.
- BİRDİR, Kemal., Karakan, İbrahim., Çolak, Okan. (2015), "Gaziantep İlinin Turizm Açısından Swot Analizi ve Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler", *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 13(1), 77-92.
- DOĞAN, Nuri Özgür., Ersoy, Yusuf. (2017), "Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde SWOT Analizi: Uşak İli Örneği", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52(Özel Sayı), 952-969.
- DOĞAN, Nuri Özgür., Sözbilen, Gülhan. (2014), "Kaya Otel İşletmeleri İçin En Uygun Stratejinin Belirlenmesi: Bir SWOT/AHP Uygulaması", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 95-112
- ERSOY, Yusuf., Tehci, Ali., Ersoy, Bünyamin., vd. (2017), "İPARD Programı ile Yozgat'da Kırsal Turizmin Geliştirilmesi Stratejileri Projesi Araştırma Kitabı", *TKDK, Yozgat*, 1-161.

- GÜLBAHAR, Onur. (2009), "1990'lardan günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yöntemler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 151-177.
- HAIDER-PRÖBSTL, Ulrike., Melzer, Verena., Jiricka Alexandra. (2014), "Rural Tourism Opportunities: Strategies and Requirements for Destination Leadership in Peripheral Areas", *Tourism Review*, 69(3), 216-228.
- KESİCİ, Mustafa. (2012), "Kırsal Turizmde Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 33-37.
- MANSUROĞLU, Sibel., Dağ, Veysel. (2016), "Bingöl İlinin Peyzaj Potansiyelinin Kırsal Turizm Olanakları (SWOT Analizi Yöntemi Kullanılarak) Açısından Değerlendirilmesi", *Mediterranean Agricultural Sciences*, 29(1), 9-16.
- OMMANI, Ahmad Reza. (2011), "Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats (SWOT) Analysis for Farming System Businesses Management: Case of Wheat Farmers of Shadervan District, Shoushtar Township, Iran.", *African Journal of Business Management*, 5(22), 9448-9454.
- ONGUN, Utku., Gövdere, Bekir., Çiçek, Uğur. (2016), "Yeşil Ova'nın Kırsal Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), 75-88.
- ÖZAN, Mukadder Boydak., Polat, Hakan., Gündüzalp, Seda., Yaraş, Zübeyde. (2015), "Eğitim Kurumlarında SWOT Analizi", *Turkish Journal of Educational Studies*, 2(1), 1-28.
- PALIWAL, Ritu. (2006), "EIA Practice in India and Its Evaluation Using SWOT Analysis", *Environmental Impact Assessment Review*, 26(5), 492-510.
- POLAT, Eray., Özdemir, Sami Sonat., Özdemir, Meltem. (2014), "Kırsal Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği", *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı, 4-6 Haziran 2014, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla*, 143-153.
- SANDIKÇI, Mustafa., Özgen, Ünal. (2013), "Afyonkarahisar İlinin Termal Turizm Açısından Swot Analizi ile Değerlendirilmesi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 51-79.
- SOYKAN, Füsün. (2003), "Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi", *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 1-11.
- ORAN KALKINMA AJANSI. (2013), "Yozgat İli İmalat Sanayi Raporu", (erişim adresi: http://oran.org.tr/materyaller/Editor/document/PlanlamaBirimi/Dokmerkezi/Yozgat_imalat_sanayi_raporu.pdf), (erişim tarihi: 22.12.2016).
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (2007), "Türkiye Turizm Stratejisi 2023", (erişim adresi: http://www.kuzka.org.tr/dosya/turizm_stratejisi_2023.pdf), (erişim tarihi: 19.12.2016).
- YTSASÇG. (2011), "Yozgat Turizm ve Sosyal Altyapı Sektörel Çalışma Grubu Raporu", (erişim adresi: http://oran.org.tr/materyaller/Editor/document/PlanlamaBirimi/Yozgat_Turizm_m_SCG_Raporu_Mayis2011.pdf), (erişim tarihi: 22.12.2016).

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK SOSYAL MESAFELERİNİN İNCELENMESİ

Canan AYDOĞAN¹
Hüsamettin ÇETİN²

Atıf/©: Aydoğan, Canan ve Çetin, Hüsamettin (2018). Hemşirelik Öğrencilerinin Zihinsel Engelli Bireylere Yönelik Sosyal Mesafelerinin İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 665-682

Özet: Bu araştırma, hemşirelik öğrencilerinin zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafelerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, Hemşirelik Bölümüne devam eden 129 birinci ve dördüncü sınıf öğrencisiyle nicel araştırma tekniklerinden tarama araştırması kullanılarak yürütülmüştür. Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için “Kişisel Bilgi Formu”, zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafelerini belirlemek için de “Sosyal Mesafe Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcıların ortalama sosyal mesafeleri değerlendirildiğinde zihinsel engellilere yönelik sosyal mesafelerinin var olduğu, ancak düşük bir sosyal mesafeye sahip oldukları görülmüştür. Araştırmanın bulgularına göre; yaş, cinsiyet, devam edilen sınıf, zihinsel engelli yakına sahip olma durumu ve zihinsel engelliliğe dair eğitim alma durumuna göre sosyal mesafenin değişmediği gözlenmiştir. Ancak zihinsel engelli hasta ile çalıştığını ve zihinsel engelli bireylere dair bilgisi olduğunu ifade eden öğrencilerin diğerlerine göre daha az sosyal mesafesi olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, gerek müfredat programlarında yer alabilecek zihinsel engelli bireylerle çalışma sürecine ilişkin derslerin/konuların gerekse zihinsel engelli bireylerle çalışma deneyiminin, hemşirelik öğrencilerinin sosyal mesafelerinin azaltılmasına ve daha etkili iletişimin kurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik, Sosyal Mesafe, Zihinsel Engel.

Makale Geliş Tarihi:21.03.2018//Makale Kabul Tarihi: 29.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi SBF Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: aydgncnn@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi SBF Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta:

cetinhüsamettin2@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4009-7148> ve <https://orcid.org/0000-0002-3450-8596>

Social Distance of Undergraduate Nursing Students Towards Individuals With Intellectual Disability

Citation/©: *Aydoğan, Canan and Çetin, Hüsamettin (2018). Social Distance of Undergraduate Nursing Students Towards Individuals With Intellectual Disability, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, 665-682*

Abstract: *This research was conducted to examine the social distances of nursing students towards individuals with intellectual disabilities. The research was carried out using a screening search from quantitative research techniques with 129 first and fourth grade students attending the Nursing Department. A Personal Information Form was used to determine the demographics of the participants and the Social Distance Scale was used to identify social distances towards individuals with intellectual disabilities. When participants' average social distances were assessed, it was found that social distances towards individuals with intellectual disabilities existed but had a low social distance. According to the findings of the research; it was observed that the social distance did not change according to age, sex, ongoing class, the status of having close relatives with intellectual disabilities, and receiving education on intellectual disabilities. However, it has been found that students who work with patients with intellectual disabilities and that they have knowledge of individuals with intellectual disabilities have less social distance than others. When the results obtained are evaluated: While preparing the curriculum for the reduction of the social distances of nursing students, attention should be paid to whether there are courses related to the working process with individuals with intellectual disabilities. In addition, the experience of working with individuals with intellectual disabilities were found to be important. They are thought to contribute to reducing social distances of nursing students and establishing more effective communication.*

Keywords: *Nursing, Social Distance, Intellectual Disability.*

I. GİRİŞ

İnsan ilişkileri incelendiğinde, bireylerin birbirlerine yönelik davranışlarının bireysel özellikler, kültürel kalıplar, bulunulan sosyal ortam gibi faktörlerden etkilenerek oluştuğu görülmektedir. İnsanlara yakın davranmak ya da onlardan uzak durmak gibi kalıplar dilimizde kendilerine yer edinmişlerdir. Bu kalıpları birleştiren ve alan yazında kullanılan kavramlardan biri sosyal mesafedir (Bogardus, 1925; Özyürek, 2016; Butcher ve ark., 2013).

Sosyal mesafe; sosyal grupların mahremiyet sınırlarını hangi mesafede çizmeye istekli olduklarını gösteren, farklı sosyal gruplardan üyelerin birbirlerini kabul veya reddetme derecesi olarak ifade edilebilir (Marshall, 1999; Budak, 2000). İnsanların sosyal mesafelerinin incelendiği alanlardan biri de zihinsel engel alanıdır. Bilinmektedir ki zihinsel engelli bireyler günlük hayatta dışlanma, ayrımcılığa maruz kalma gibi durumlarla yalnızca geçmişte değil şu anda da karşılaşmaktadır (Özyürek, 2016).

Engellilere yönelik yaklaşımlarda çeşitli modeller yer almaktadır. Bunlardan ahlaki model; engelin engelli bireylerin ahlaki çöküntülerinden kaynaklığını ifade etmektedir. Medikal model ise engelli bireylerin engelini hastalık ve eksiklik olarak görmektedir. Bu model, engel durumuna tedavi edilmesi gereken bir problem olarak bakar (Sachs, 2018; Altuntaş ve Atasü-Topçuoğlu, 2016). Günümüzde yaygın olarak sosyal model kabul görmektedir. Sosyal model, engel durumunun bireyden kaynaklanmadığını, engelin toplumsal bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Sosyal modele göre bireyleri engelli yapan yalnızca engelleri değildir. Toplumsal yapı engelli bireyleri dışlamakta ve fırsat eşitliği sağlamamaktadır. Asıl engeli oluşturan bu yapıdır (Atasü-Topçuoğlu, 2016). Sosyal model bu yapının yok edilmesini hedeflemektedir. Bu konuda gerekli politikaları üretmek için hedef toplumun tutumları ve fırsat eşitliği konusunda var olan çalışmalar değerlendirilmelidir.

Zihinsel engelli bireylere yönelik tutumlar incelenirken, toplumun genel tutumuyla birlikte, zihinsel engelli bireylerle çalışan veya çalışma ihtimali bulunan bireylerin de tutumunun belirlenmesi, hizmetin planlanması ve kalitesi bakımından değerlidir. Zihinsel engelli bireylerle çalışacak profesyonellerin bir kısmı sağlık alanında yer almaktadır. Boyle ve arkadaşları, sağlık alanında eğitim alan öğrencilerin onların teorik veya uygulamalı eğitimleri sürecinde çeşitli hasta gruplarıyla karşılaşacağını, beraber çalışacakları hasta grupları hakkında tutumları, inançları ve

algılarını belirlemenin önemli olduğunu ifade etmiştir (2010, s. 1). Ayrıca, eğitimlerini tamamlayan sağlık personeli artık onlara danışman olabilecek öğretim elemanına sahip olmayacaklardır. Tutum ve davranışlarını denetlemede bir dereceye kadar yalnız kalacaklardır (Bigby, 2009).

Zihinsel engelli bireyler toplumsal kurallara uygun davranışlar sergilemeyebilirler. Sağlık çalışanlarının bu davranışın sebebini anlaması, zihinsel engelli bireylerle çalışırken nasıl davranmaları gerektiği açısından önemlidir. Çalışmalar, zihinsel engellilere yönelik tutumun olumlu olmasında zihinsel engelli bireylerle daha uzun süre vakit geçirilmesinin etkili olduğunu göstermektedir (Boyle ve ark., 2010, s. 7).

Engelliler, genellikle uygun olmayan personel tutum ve davranışlarının, sağlık hizmetlerinden yararlanmanın en büyük engeli olarak tanımlarlar (Carter and Markham, 2001 Akt: Klooster ve ark., 2009, s. 2563). Burada engelli bireyler ve sağlık personeli arasındaki iletişim kalitesinin, sosyal mesafeyi etkilediği ifade edilmektedir. Bahsedilen durum, sunulan hizmete büyük oranda yansımaktadır.

Mezun olduktan sonra sağlık alanında çalışacağı beklenen öğrencilerin meslek hayatlarında geniş bir yelpazede insan gruplarına önyargı hissetmeden hizmet vermesi beklenmektedir. Bu nedenle gelecekte sağlık çalışanlarına, uygun tutumları etkili bir şekilde vermek için, öğrencilerin tutumlarını öğrenmek ve eğitimlerinin tutumlarını ne derecede etkilediğini anlamak önem arz etmektedir (Boyle ve ark., 2010, s. 1-2).

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı hemşirelik eğitimi alan öğrencilerin, zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafelerinin bazı değişkenlere göre incelenmesidir. Alt amaçlar;

1. Hemşirelik öğrencilerinin zihinsel engellilere yönelik sosyal mesafeleri nedir?
2. Zihinsel engellilere yönelik sosyal mesafe cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
3. Zihinsel engellilere yönelik sosyal mesafe devam edilen sınıfa göre farklılaşmakta mıdır?
4. Zihinsel engellilere yönelik sosyal mesafe zihinsel engelli yakını olup olmamasına göre farklılaşmakta mıdır?

5. Zihinsel engellilere yönelik sosyal mesafe zihinsel engelliliğe dair eğitim alıp almamasına göre farklılaşmakta mıdır?

6. Zihinsel engellilere yönelik sosyal mesafe zihinsel engelli hasta ile çalışıp çalışmama durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

7. Zihinsel engellilere yönelik sosyal mesafe bilgisi olup olmamalarına göre farklılaşmakta mıdır?

III. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi hakkında bilgi verilmiştir.

A. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nicel araştırma tekniklerinden tarama araştırması kullanılmıştır. Kesitsel ve ilişkisel bir araştırma yapılması planlanmıştır.

B. Evren ve Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini üniversite eğitimi almakta olan hemşirelik öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede çalışma grubu olarak Kırıkkale Üniversitesi Hemşirelik Bölümü'nde eğitime devam eden 1. ve 4. sınıf öğrencileri belirlenmiştir. Hemşirelik Bölümü eğitim programında zihinsel engelli bireylerle çalışmaya ilişkin seçmeli dersler bulunmakta ve öğrenciler uygulama yaptıkları birimlerde zihinsel engelli bireylerle çalışma deneyimi yaşamaktadırlar. Bu nedenle 4. Sınıf öğrencileri ve henüz derslerin ilk döneminde bulunan 1. sınıf öğrencileri çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmaya toplamda 136 hemşirelik öğrencisi katılmıştır. Maddelerin yüzde 10'undan fazlası boş bırakılan 7 form araştırmadan çıkartılarak 129 katılımcıyla analiz yapılmıştır.

C. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından katılımcıların demografik özelliklerini ve bağımsız değişkenleri belirlemek için 7 sorudan oluşturulmuştur.

Sosyal Mesafe Ölçeği: Yetişkinlerin zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafelerinin belirlenmesi için Aydoğan tarafından 2017 yılında geliştirilmiştir. Dokuz maddelik 7'li Likert tipi ölçeğin derecelendirmesi: kesinlikle katılıyorum (1), kesinlikle katılmıyorum (7) olacak şekilde

belirlenmiştir. Alınan düşük puanlar daha az sosyal mesafe koyma isteğini, yüksek puanlar ise daha çok sosyal mesafe koyma isteğini ifade etmektedir.

D. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, Kırıkkale Üniversitesi Hemşirelik Bölümü'nde eğitime devam eden 1. ve 4. sınıf öğrencilerden Kasım-Aralık 2017 tarihleri arasında elde edilmiştir.

E. Verilerin Analizi

Kişisel Bilgi Formu ve Sosyal Mesafe Ölçeği'nden elde edilen veriler SPSS 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Sosyal Mesafe Puanları bağımlı değişken, kişisel bilgi formlarından elde edilen değişkenler bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Katılımcıların demografik verileri frekans ve yüzde dağılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde en az .05 anlamlılık düzeyi belirlenmiştir. Normallik dağılımı ve varyans eşitliği test edilerek ölçümlerde parametrik istatistiksel yöntemler kullanılmıştır.

IV. BULGULAR ve TARTIŞMA

A. Katılımcılara Dair Bulgular

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Kadın	105	81,4
	Erkek	24	18,6
Yaş	18	47	36,4
	19	15	11,6
	20	2	1,6
	21	34	26,4
	21+	31	24,0
Sınıf	1. sınıf	65	50,4
	4. sınıf	64	49,6
Toplam		129	100,0

Tablo 1’de araştırmaya katılanların %81,4’ünün kadın olduğu %36,4’ünün 18 yaşında olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %50,4’ü birinci sınıfa, %49,6’sı dördüncü sınıfa devam etmektedir. Hemşirelik öğrencileriyle yapılan diğer çalışmalarda da benzer dağılım gözlenmektedir. Katılımcıların çoğunluğu kadın ve yaş aralığı düşük olmaktadır. Alan yazındaki araştırmalar bu araştırma gibi katılımcıların devam ettiği sınıfı iki farklı uçta seçmektedir (Boyle ve ark., 2010; Klooster ve ark., 2009; Lewis ve Stenfert-Kroese, 2010).

Tablo 2. Katılımcılar ve Zihinsel Yetersizliğe Ait Bilgiler

Değişken	Kategori	N	%
Zihinsel yetersizliği olan yakına sahip olma	Evet	38	29,5
	Hayır	91	70,5
Zihinsel yetersizliği olan bireylerle ilgili eğitim almak	Evet	21	16,3
	Hayır	108	83,7
Zihinsel yetersizliği olan hasta ile çalışmak	Evet	27	20,9
	Hayır	102	79,1
Zihinsel yetersizliği olan bireyler hakkında bilgi sahibi olmak	Evet	66	51,2
	Hayır	63	48,8

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların %70,5’inin zihinsel yetersizliği olan yakını bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgu alan yazınla paralellik göstermektedir. Diğer çalışmalarda da engelli yakını bulunmayan

katılımcıların oranı yüksek çıkmıştır (Horner Johnson ve ark., 2002; Klooster ve ark., 2009). Katılımcıların %83,7'si zihinsel yetersizliği olan bireylerle ilgili eğitim almadığını ve %79,1'i ise zihinsel yetersizliği olan hasta ile çalışmadığını ifade etmiştir. Ayrıca zihinsel yetersizliği olan bireylere ilişkin bilgisi olduğunu belirten katılımcılar %51,2 şeklindedir. Bu konuda alan yazında birbirinden farklı bulgular elde edilmiştir. Bazı araştırmalarda zihinsel yetersizliği olan bireylere yönelik eğitim alan ve çalışan birey çoğunlukta (Wong ve Wong, 2008) bazılarında az (Klooster ve ark., 2009) olduğu görülmektedir.

B. Sosyal Mesafe Ölçeğine Dair Bulgular

Tablo 3. Sosyal Mesafe Puanlarının Cinsiyete Göre T-testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Kadın	105	20,71	9,75	127	,221	,826
Erkek	24	20,20	11,68			

Tablo 3 incelendiğinde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre sosyal mesafe puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($t(127)=0,221, p>,05$).

Bigby ve arkadaşları (2009, s. 372) zihinsel engelli bireylerle çalışan 142 personel ile hem genel hem de bireysel özelliklere göre (zihinsel engelin derecesi) yaptığı araştırmada, genel kategorisinde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha olumlu tutuma sahip olduğunu bulmuştur. Zihinsel engelin derecesine göre değerlendirildiğinde ise kadınlar ve erkekler arasında fark bulunmamıştır. Benzer şekilde Rice'in üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmasında ise kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre zihinsel engelli bireylere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür (2009, s. 208-209).

Boyle ve arkadaşlarının sağlık alanında eğitim alan öğrencilerle yaptığı çalışmasında erkek katılımcıların zihinsel engelli bireylere yönelik tutumları, kadınlara göre daha olumsuz bulunmuştur (2010, s. 4). Görüldüğü gibi alan yazında çoğunlukla kadın katılımcıların sosyal mesafelerinin az olduğu ancak bunun her zaman anlamlı bir fark oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Bu

çalışmada da kadın ve erkek katılımcıların sosyal mesafeleri arasında fark bulunmamıştır.

Tablo 4. Sosyal Mesafe Puanlarının Yaşa Göre Anova Sonuçları

Yaş	N	$\bar{X}$	S	Sd	F	P	Anlamlı Fark
18	47	20,87	11,32	4-124	,225	,924	Yok
19	15	22,33	12,48				
20	2	18,50	7,77				
21	34	20,64	8,87				
21+	31	19,51	8,55				

Tablo 4 incelendiğinde yaşa göre sosyal mesafe puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($F(4-124)=,225$, $p>,05$). Alan yazında da çoğunlukla birbirine yakın yaş gruplarıyla çalışma yapılmıştır. Anlamlı bir fark belirlenmemiştir (Horner-Johnson ve ark., 2002; Klooster ve ark., 2009; Lewis ve Stenfert-Kroese, 2010).

Tablo 5. Sosyal Mesafe Puanlarının Sınıfa Göre T-testi Sonuçları

Sınıf	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
1. sınıf	65	21,03	11,29	120,42	,465	,643
4. sınıf	64	20,20	8,76			

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde sosyal mesafenin devam edilen sınıfa göre anlamlı bir fark göstermediği görülmektedir ($T(120,42)=0,465$, $p>,05$). Hemşirelik 1. sınıf öğrencileri ($\bar{X}=21,03$) ve 4. sınıf öğrencilerinin ($\bar{X}=20,20$) sosyal mesafe puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Boyle tarafından yapılan araştırmada, sağlık alanında eğitim alan üçüncü sınıf öğrencilerinin, bir ve ikinci sınıf öğrencilerine kıyasla daha olumsuz tutuma sahip olduğu görülmüştür (2010, s. 4). Devam edilen sınıfın

seviyesinin artmasıyla zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafenin azalması beklenirken Boyle'n çalışmasında sosyal mesafenin arttığı, bu çalışmada ise iki grup arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Hemşirelik bölümünde okuyan öğrencilerin zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafeleri hemşirelik okumayan akranlarının sosyal mesafelerinden daha az bulunmuştur. Bu sonuç hemşirelik eğitiminin zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafeyi etkilediğini yansıtmaktadır (Klooster ve ark., 2009, s. 2570). Görüldüğü gibi eğitim ve zihinsel engelli bireylere yönelik mesafe arasında araştırmalar farklı sonuçlar elde etmiştir.

Tablo 6. Sosyal Mesafe Puanlarının Zihinsel Yetersizliği Olan Yakına Sahip Olma Durumuna Göre T-testi Sonuçları

Yakına Sahip Olma	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Evet	38	18,97	9,95	127	1,200	,233
Hayır	91	21,30	10,1			

Tablo 6'da görüldüğü gibi sosyal mesafe puan ortalamaları ve katılımcıların zihinsel yetersizliğe sahip yakınlarının olması arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($T(127)=1,200, p> ,05$).

May, sınıflarında zihinsel engelli kaynaştırma öğrencisi bulunmasının üniversite öğrencilerinin zihinsel engelli bireylere yönelik tutumlarını nasıl etkilediği üzerine bir çalışma yapmıştır. Yapılan çalışma sonucunda zihinsel engelli bireylerle iletişimde olmanın tutumları olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir (2012, s. 240).

Hemşirelik öğrencileri ve diğer bölümlerde eğitim alan akranlarının zihinsel ve fiziksel engelli bireylere yönelik tutumları incelenen başka bir araştırmada ise katılımcıların zihinsel engelli akraba veya arkadaşlarının olması durumunun zihinsel engellilere yönelik tutumu etkilemediği bulunmuştur (Klooster ve ark., 2009, s. 2568). Alan yazında zihinsel engelli yakına sahip olmanın sosyal mesafeyi bazen etkilediği bazense etkilemediği görülmektedir. Bu çalışmada zihinsel engelli yakına sahip olmanın hemşirelik öğrencilerinin mesafelerini etkilemediği bulunmuştur. Bu

faktörün zihinsel engelli bireylerle kaliteli zaman geçirme ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 7. Sosyal Mesafe Puanlarının Zihinsel Yetersizliğe Yönelik Eğitim Alma Durumuna Göre T-testi Sonuçları

Eğitim	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Var	21	20,42	10,79	127	,095	,925
Yok	108	20,65	10,00			

Tablo 7’de görüldüğü gibi katılımcıların zihinsel yetersizliğe yönelik eğitim alma durumuna göre sosyal mesafe puanları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı belirlenmiştir (T(127)=,095, p>,05).

Horner-Johnson ve arkadaşları, 16-20 yaş aralığında olan öğrencilerle zihinsel engelli bireylere yönelik tutumu incelemiştir. Sosyal hizmet ve psikoloji öğrencilerinin diğer bölümlerdeki (mühendislik vb.) öğrencilere kıyasla daha olumlu tutumlar gösterdiğini bulmuşlardır (2002, s. 365). Campbell ve arkadaşları ise 274 öğretmenlik eğitimi alan öğrenciyle down sendromu ve kaynaştırma eğitimi kapsamında bir çalışma yapmışlardır. Ön test-son test şeklinde yapılan çalışmada, öğrencilerin engelli bireyler ve kaynaştırma eğitimine dair daha olumlu tutumlar gösterdiği gözlenmiştir. Çalışma farkındalık yaratma ve bilgi temelli eğitimin olumlu tutum geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir (2003, s. 369).

Wong ve Wong ise engellilik alanında çalışan profesyonellerin zihinsel engelli bireylere yönelik tutumlarının personel eğitimi ve öncesi nasıl olduğunu değerlendiren bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada kontrol ve deney grubu oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda, personel eğitimi alan katılımcıların olumlu değişiklik gösterdiği, kontrol grubunda ise değişme olmadığı belirtilmiştir (2008, s. 230-233).

Klooster ve arkadaşları Hollanda’da hemşirelik öğrencileri ve diğer bölümlerde eğitim alan akranlarının zihinsel ve fiziksel engelli bireylere yönelik tutumlarını incelemiştir. Hemşirelik öğrencileri akranlarına göre engele sahip bireylere karşı daha olumlu tutumlara sahip bulunmuştur (2009, s. 2568).

Bigby ve arkadaşları normalleştirme temelli değer eğitimlerinin personelde kalıcı etkiler oluşturduğunu ancak personelin zihinsel engele bakışının toplumun algısından da etkilendiğini ifade etmiştir. Bu konuda verilen eğitimin yanı sıra sosyal mesafeyi azaltmaya yönelik etkinlikleri gündemde tutmanın da önemli olduğunu ifade etmişlerdir (2009, s. 374). Amerika’da yapılan bir araştırmada ise iki dönem boyunca Özel Eğitime Giriş ve Politika Bilimine Giriş dersleri alan farklı iki grup öğrencinin zihinsel engelli bireylere yönelik tutumu incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda Özel Eğitime Giriş dersi alan öğrenciler dört alt ölçeğin üçünde daha olumlu tutum göstermişlerdir (Rice, 2009, s. 208-209). Hampton ve Xiao’nun çalışmasında da engellilere yönelik eğitim aldığı belirten üniversite öğrencileri daha olumlu tutuma sahip olarak bulunmuştur (2009, s. 247).

Şahin ve Güldenöğlü, Çocuk Gelişimi Bölümü’nde okuyan üniversite öğrencileriyle engellilere yönelik tutumun bilgilendirme yöntemiyle değişip değişmeyeceği üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu kapsamda 12 hafta boyunca eğitim verilmiş, eğitim öncesi ve sonrasında ölçek uygulanmıştır. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde engellilere yönelik bilgi edinmenin tutumu olumlu yönde etkilediği bulunmuştur (2013, s. 214-221).

Yapılan diğer araştırmalar değerlendirildiğinde, birçoğunda çalışma odağında eğitim verildiği ve ön test-son test uygulandığı görülmektedir. Bahsedilen çalışmalarda verilen eğitimin sosyal mesafeyi azalttığı gözlenmiştir. Ancak bu çalışmada katılımcıların sosyal mesafelerinin eğitim aldıklarını ifade etmelerine rağmen sosyal mesafelerinde anlamlı bir fark görülmemiştir. Bahsedilen eğitim, hemşirelik öğrencilerinin lisans eğitimleri kapsamında aldıkları zihinsel engellilere yönelik seçmeli derslerdir. Alan yazın ile benzer sonuç göstermemesinin bu nedenle olduğu düşünülmektedir.

Tablo 8. Sosyal Mesafe Puanlarının Zihinsel Yetersizliğe Sahip Hasta ile Çalışma Durumuna Göre T-testi Sonuçları

Çalışma Durumu	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Evet	27	17,77	7,54	56,09	2,00	0,04
Hayır	102	21,37	10,56			

Analiz değerlendirildiğinde sosyal mesafe puan ortalamaları katılımcıların zihinsel yetersizliğe sahip hasta ile çalışma durumuna göre anlamlı fark göstermektedir ($T(56,09)=2,0$, $p<,05$). Tablo 8'e göre zihinsel yetersizliği olan hasta ile çalışanlar ($\bar{X}=17,77$), çalışmayanlara göre ($\bar{X}=21,37$) daha düşük puan almışlardır.

Lewis ve Stenfert-Kroese beraber yaptıkları bir çalışmada hemşirelerin zihinsel engelli bireylere yönelik tutum ve duygusal tepkilerini incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, zihinsel engelli bir hasta ile çalışırken hemşirelerin daha az olumlu tutum gösterdiğini, olumsuz duyguların daha yüksek olduğunu ve olumlu duyguların daha düşük bir oranda rapor edildiğini ortaya koymuştur (2010, s. 364).

McManus ve arkadaşları, zihinsel engelli bireylerin sosyal entegrasyonunun önündeki engelleri anlamak için üniversite öğrencileriyle tutum çalışması yapmışlardır. Çalışma sonucunda bilgi ve iletişim miktarının tutumla ilgisi olmadığını bulmuşlardır. Ancak zihinsel engelli bireylerle kurulan iletişimin kalitesinin yüksek olmasının olumlu tutuma yol açtığını belirtmişlerdir (2011, s. 579).

Zihinsel engelli bireylerle çalışan sağlık profesyonellerinin zihinsel engelli bireylere yönelik tutum ve duyguları hakkında yapılan bir çalışmada ise yüksek olumlu tutumlar gösterdikleri ve olumlu duygular besledikleri bulunmuştur (Rose ve ark., 2012, s. 854). Alan yazın incelendiğinde zihinsel engelli bireylerle çalışmanın onlara yönelik sosyal mesafeyi bazen azalttığı bazense etkilemediği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada zihinsel engelli hasta ile çalıştıklarını belirten hemşirelik öğrencilerinin sosyal mesafeleri daha az bulunmuştur. Literatürde farklı sonuçlar görülmesinin sebebinin çalışma koşulları, kişisel deneyimler, kurulan iletişimin kalitesi gibi etkenlere bağlı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 9. Sosyal Mesafe Puanlarının Katılımcıların Zihinsel Yetersizliğe Dair İfade Ettikleri Bilgi Düzeyine Göre T-testi Sonuçları

Bilgi	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Var	66	18,50	8,41	114,75	2,47	,01
Yok	63	22,84	11,23			

Tablo 9 incelendiğinde sosyal mesafe puan ortalamaları katılımcıların zihinsel yetersizliğe dair ifade ettikleri bilgi düzeyine göre anlamlı fark göstermektedir ($T(114,75)=2,47$, $p<,05$). Bilgisi olduğunu ifade eden katılımcılar ($\bar{X}=18,50$), olmadığını ifade edenlere ($\bar{X}=22,84$) göre daha düşük sosyal mesafe puanı almışlardır.

Çin’de üniversite öğrencilerinin zihinsel engelli bireylere yönelik tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemek için yapılan bir başka çalışmada ise engelliliğe dair bilgisinin fazla olduğunu belirten öğrencilerin aksini belirten öğrencilere göre tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür (Hampton ve Xiao, 2009, s. 247). Ayrıca zihinsel engellilere dair eğitim verilen çalışmalarda eğitim sonrasında katılımcıların tutumlarının daha olumlu olduğu yani sosyal mesafelerinin azaldığı gözlenmiştir (Wong ve Wong, 2008; Bigby ve ark., 2009; Şahin ve Güldenoğlu, 2013). Yapılan bu araştırma alan yazınla paralel gitmektedir. Zihinsel engellilere dair bilgi arttıkça konulan sosyal mesafe azalmaktadır.

Tablo 10. Katılımcıların Sosyal Mesafe Puanı Dağılımı

	Min-Max	$\bar{X}\pm SD$
Sosyal Mesafe Puanı	9,00 - 53,00	20,62 ± 0,88

Tablo 10 değerlendirildiğinde katılımcıların ortalama sosyal mesafe puanının 20,62 olduğu görülmektedir. Bu puan ölçekten elde edilebilecek ortalama puanın altında kaldığı için, hemşirelik öğrencilerinin zihinsel yetersizliği olan bireylere yönelik sosyal mesafelerinin az olduğu söylenebilir.

Boyle ve arkadaşlarının sağlık alanında eğitim alan birinci, ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada zihinsel engellilere yönelik tutum puanlarının oldukça yüksek yani olumlu olduğu gözlenmiştir (2010, s. 4). Rose ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında da zihinsel engelli bireylerle çalışan sağlık profesyonellerinin hastalarına karşı olumlu tutumlara sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın bulguları ve alan yazın paralellik göstermektedir.

V. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada hemşirelik öğrencilerinin zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafeleri incelenmiştir. Çalışma Kırıkkale Üniversitesi Hemşirelik

Bölümü'nde eğitime devam eden 129 öğrenci ile nicel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar;

Çalışmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine ve yaşlarına göre zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafeleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Çalışmaya katılan öğrenciler Hemşirelik Bölümü 1. ve 4. sınıf öğrencileridir. Öğrencilerin devam ettikleri sınıf ve sosyal mesafeleri arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

Sosyal mesafe, öğrencilerin zihinsel engelli bir yakınlarının olup olması ve zihinsel engelli bireylere dair eğitim alıp almama durumlarıyla birlikte değerlendirildiğinde anlamlı bir fark görülmemiştir.

Katılımcıların zihinsel engelli bireylerle çalışma durumuna göre sosyal mesafeleri değerlendirildiğinde ise anlamlı bir fark bulunmuştur. Zihinsel engelli bireylerle çalışan öğrencilerin, zihinsel engellilerle çalışmamış öğrencilere göre sosyal mesafelerinin daha az olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin zihinsel engelliliğe dair ifade ettikleri bilgi düzeylerine göre sosyal mesafeleri anlamlı fark göstermektedir. Bilgisi olduğunu belirten öğrencilerin, olmadığını belirtenlere göre sosyal mesafeleri daha düşük bulunmuştur.

Öğrencilerin ortalama sosyal mesafe puanları incelendiğinde ise alınabilecek ortalama puandan daha düşük bir puan aldıkları görülmüştür. Bu nedenle hemşirelik öğrencilerinin zihinsel engelli bireylere yönelik sosyal mesafelerinin bulunduğu ancak az olduğu ifade edilebilir.

Çalışmanın sonuçları göz önünde bulundurulduğunda yapılması gerekenler hakkında öneriler aşağıda belirtilmiştir.

1. ve 4. sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Oysaki öğrencilerin eğitim seviyeleri arttıkça zihinsel engele dair bilgi düzeylerinin artması beklenmektedir. Bu nedenle Boyle ve arkadaşlarının (2010, s. 7) da belirttiği gibi ders müfredatı hazırlanırken bu noktaya dikkat edilmelidir. Zihinsel engelli bireyler ve onlarla sağlıklı iletişim ve çalışma ortamının nasıl oluşturulacağı bilgisi öğrencilere verilmelidir.

Zihinsel engelli bir yakına sahip olduğunu veya zihinsel engellilere dair ders aldığını belirten öğrenciler ve diğerleri arasında fark bulunmamıştır. Bu durumun zihinsel engelli bireylerle olan etkileşim eksikliği ve iletişim kalitesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Öğrencilerin uygulama

birimlerinde zaman zaman rotasyon yapılarak her öğrencinin zihinsel engelli bireylerle çalışma imkanı oluşturulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Zihinsel engeli bulunan bireyler, engelin yanı sıra sağlık alanında ek bir problemle karşılaştıklarında kendilerini sağlık kurumlarında engeli olmayan bireylere göre daha zor bir konumda bulmaktadırlar. Onlarla çalışılırken daha hassas davranılmasına ihtiyaç vardır. Bu nedenle hemşirelik öğrencilerinin onları anlaması ve nasıl çalışacağına hakim olması çok değerlidir. Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi'nde eğitim alan bir grup hemşirelik öğrencisinden oluşan örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Benzer çalışmaların farklı üniversitelerde yapılarak belirlenen artıların ve eksilerin çözümü için adım atılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTUNTAŞ B, Atasü-Topçuoğlu R. (2016), *Engelli Bakımı: Sosyal Bakım ve Kadın Emeği*, 1. Baskı, Ankara: Nika Yayınevi.
- AYDOĞAN, C. (2017), *Farklı Yaşam Dönemlerindeki Bireylerin Zihinsel Engelli Bireylere İlişkin Sosyal Kabulleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- BİGBY, C., Clement, T., Mansell, J., Beadle-Brown, J. (2009), 'It's Pretty Hard With Our Ones, They Can't Talk, The More Able Bodied Can Participate': Staff Attitudes About The Applicability Of Disability Policies To People With Severe And Profound Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53 (4), 363-376.
- BOGARDUS ES. *Measuring social distances*.
https://brocku.ca/MeadProject/Bogardus/Bogardus_1925c.html. Erişim Tarihi: 6 Haziran 2018
- BOYLE, M. J., Williams, B., Brown, T., Molloy, A., McKenna, L., Molloy, E., Lewis, B. (2010), Attitudes Of Undergraduate Health Science Students Towards Patients With Intellectual Disability, Substance Abuse, And Acute Mental Illness: A Cross-Sectional Study. *BMC Medical Education*, 10 (1), 71.
- BUDAK S. (2000), *Psikoloji Sözlüğü*, 1. Baskı, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- BUTCHER JN, Mineka S, Hooley JM. (2013). *Abnormal Psychology*. Çeviri: Gündüz O. *Anormal Psikoloji*. 1. Baskı. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2015), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 19. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- CAMPBELL, J., Gilmore, L., Cuskelly, M. (2003), Changing Student Teachers' Attitudes Towards Disability And Inclusion, *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 28 (4), 369-379.
- HORNER-Johnson W, Keys C, Henry D, Yamaki K, Oi F, Watanabe K, Shimada H, Fugijimura I. (2002), Attitudes Of Japanese Students Toward People With Intellectual Disability, *Journal of Intellectual Disability Research*, 46 (5), 365-378.
- TEN KLOOSTER P.M., Dannenberg J.W. , Taal E., Burger G., Rasker J.J. (2009), Attitudes Towards People With Physical Or Intellectual Disabilities: Nursing Students And Non-Nursing Peer, *Journal of Advanced Nursing* 65 (12), 2562-2573.
- LEWIS, S., Stenfert-Kroese, B. (2010), An Investigation Of Nursing Staff Attitudes And Emotional Reactions Towards Patients With Intellectual Disability in a General

- Hospital Setting. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23 (4), 355-365.
- MARSHALL G. (1999), *A Dictionary of Sociology*. Çeviri: Akinhay O, Kömürçü D., *Sosyoloji Sözlüğü*, 1. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MAY, C. (2012), An Investigation Of Attitude Change in Inclusive College Classes Including Young Adults With An Intellectual Disability, *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 9(4), 240-246.
- MCMANUS, J. L., Feyes, K. J., Saucier, D. A. (2011), Contact And Knowledge As Predictors Of Attitudes Toward Individuals With Intellectual Disabilities, *Journal of Social and Personal Relationships*, 28 (5), 579-590.
- ÖZYÜREK, M. (2016). *Engellilere yönelik tutumların değiştirilmesi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- RİCE, C. J. (2009), Attitudes Of Undergraduate Students Toward People With Intellectual Disabilities: Considerations For Future Policy Makers, *College Student Journal*, 43 (1), 207-216.
- ROSE, N., Kent, S., Rose, J. (2012), Health Professionals' Attitudes And Emotions Towards Working With Adults With Intellectual Disability (ID) And Mental Ill Health, *Journal of Intellectual Disability Research*, 56 (9), 854-864.
- SACHS R. Integrating Disability Studies Into Existing Curriculum. <https://cms.montgomerycollege.edu/EDU/Plain.aspx?id=27413>. erişim tarihi: 12 Mart 2018.
- ŞAHİN, F., & Güldenoğlu, B. (2013), Engelliler Konusunda Verilen Eğitim Programının Engellilere Yönelik Tutumlar Üzerindeki Etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 214-239.
- HAMPTON, N. Z., Xiao, F. (2009), Traditional Chinese Values And Attitudes Of Chinese University Students Toward People With Intellectual Disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*, 56 (3), 247-261.
- WONG, P. K. S., Wong, D. F. K. (2008), Enhancing Staff Attitudes, Knowledge And Skills in Supporting The Self-Determination Of Adults With Intellectual Disability in Residential Settings in Hong Kong: A Pretest-Posttest Comparison Group Design, *Journal of Intellectual Disability Research*, 52 (3), 230-243.

EKONOMETRİK YAKLAŞIM YOLUYLA TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TAHMİNİ

Emrah Eray AKÇA^{1*}
Harun BAL²

Atıf/©: Akça, Emrah Eray ve Bal, Harun (2018). Ekonometrik Yaklaşım Yoluyla Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 685-708

Özet: Bu çalışmanın amacı, 1986-2015 dönemi için ekonometrik yaklaşım aracılığıyla Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmektir. ARDL prosedürü takip edilerek elde edilen tahmin sonuçlarına göre, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünde bir azalma eğiliminin olduğu gözükmektedir. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün sıfır olması yasa dışı faaliyetlerin varlığı nedeniyle beklenen bir durum değildir. Önemli olan bu kapsam dışında kalan ekonomik faaliyetler bağlamında kayıt dışına çıkmayı cazip kılacak motivasyonları en aza indirecek yönde adımların atılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı Ekonomi, Ekonometrik Yaklaşım, ARDL, Türkiye.

The Estimation of Shadow Economy Via Econometric Approach in Turkey

Citation/©: Akça, Emrah Eray ve Bal, Harun (2018). The Estimation of Shadow Economy Via Econometric Approach in Turkey, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 685-708

Abstract: The aim of this study is to estimate the size of shadow economy in Turkey by using Econometric Approach for 1986-2015 period. According to the estimation results following ARDL procedure obtained a downward trend appears on the size of the shadow economy. Due to the presence of illegal activities, absence of shadow economy is an unexpected situation. In the context of economic activities other than illegal activities it is important to carry out some policies in order to minimize the motivation for unregistered transactions.

Keywords: : Shadow Economy, Econometric Approach, ARDL, Turkey.

Makale Geliş Tarihi: / Makale Kabul Tarihi:

¹Arş.Gör., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, emraherayakca@gmail.com

²Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, harunbal@cu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4190-5503

I.GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi (KDE) olgusu, büyüklüğü, nedenleri ve sonuçları bağlamında yoğun araştırmalara konu olan küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nedenleri, sonuçları ve işleyişi bakımından karmaşık bir olgu olan KDE, ekonomik, siyasal, sosyolojik, mali, yasal ve kültürel bakımdan ülkelerin farklı özellikte olmaları nedeniyle her ülkede farklı boyutlarda görülmektedir (Feige, 1990: 287; Işık ve Acar, 2003: 118). Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünün milli gelirlere oranla gelişmiş ülkelerde %10-15 civarında, gelişmekte olan ülkeler (GOÜ)'de ise % 20-50 arasında değiştiği tahmin edilmektedir. Bu oranın Bangladeş ve Hindistan gibi ülkelerde ise çok daha yukarılarda olduğu belirtilmektedir (Işık ve Acar, 2003: 118; Schneider, 2012: 61-64).

KDE olgusu her ne kadar 1970'lerde gündeme gelmişse de, bu konudaki ilk çalışma 1958 yılında Cagan tarafından yapılmıştır. Bununla birlikte KDE sorunsalı Gutmann'ın (1977) çalışmasını takiben yoğun tartışmalara konu olmaya başlamıştır. Bu nedenle 1980'lere kadar KDE uluslararası bir olgu olarak kabul edilmemiştir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 15). KDE temelde devletin bilgisi ve kontrolü dışındaki yasal ve yasal olmayan faaliyetlerden oluşmaktadır. İlgili literatür, devletin ekonomi içindeki ağırlığının artmaya başlamasıyla beraber kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin de yükselişe geçmesine vurgu yapmaktadır. Büyük kamu programlarını finanse etmek için artan vergi oranlarına paralel olarak vergiden ve düzenleyici kısıtlamalardan kaçınma isteğinin de bu süreçte etkili faktörler olduğu ifade edilmektedir (Schneider ve Enste, 2002; Erkuş ve Karagöz, 2009).

KDE'nin üzerinde uzlaşılan kesin bir tanımının olmaması ve ortaya çıkış nedenlerinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesi, büyüklüğünün de tam olarak belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Değişik yöntemler kullanılarak yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular, KDE'nin boyutlarının belirli bir dönem içerisinde aynı ülke için farklı sonuçlar verebileceğini göstermektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular, KDE'nin boyutları hakkında fikir yürütülmesini sağlamaktadır (Akalın ve Kesikoğlu, 200; Schneider ve Buehn, 2016). KDE'nin büyüklüğünün doğru bir şekilde tahmin edilmesi sayesinde makro ekonomik büyüklüklerin hesaplanan değerleri gerçekleşen değerlerine eşit olmakta ve bu değerler esas alınarak uygulanacak ekonomi politikalarının daha başarılı sonuçlar vermesi

beklenmektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 15; Erkuş ve Karagöz, 2009: 128; Temel vd., 1994: 10).

Parasal yaklaşım türlerinden birisi olan ekonometrik yaklaşım (para talebi yaklaşımı) kullanılarak 1986-2015 dönemi için Türkiye’de KDE’nin büyüklüğünün tahmin edilmesinin amaçlandığı bu çalışmanın geri kalanı şu şekilde organize edilmiştir: Birinci bölümde KDE’yle ilgili teorik çerçeve sunulduktan sonra ikinci bölümde ampirik literatür özetine yer verilmektedir. Üçüncü bölümde Türkiye’de KDE’nin büyüklüğünü tahmin etmek amacıyla yapılan analizlerden elde edilen bulgular ortaya konulduktan sonra, çalışmamız sonuç ve bu sonuçlara ilişkin değerlendirmelerle tamamlanmaktadır.

II. KAYIT DIŞI EKONOMİ

Her ekonomide milli gelir hesaplamalarına dâhil edilemeyen parasal akımlar bulunmaktadır. Türkçe’de yaygın olarak KDE (shadow economy) kavramıyla ifade edilen bu türden ekonomik faaliyetler literatürde çoğu zaman birbiriyile eş anlamda kullanılan; vergi dışı ekonomi, gizli ekonomi, gölge ekonomi, görünmez ekonomi, yeraltı ekonomisi, yasa dışı ekonomi, resmi olmayan ekonomi, ikinci ekonomi ve kara/gri ekonomi gibi çok sayıda kavram ile ifade edilmektedir.

Geniş anlamda KDE; devletin düzenlemelerinden, vergilemeden veya gözleminden kısmen ya da tamamen gizlenen ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirleri kapsamaktadır. Bu tanımlama ile yasa dışı faaliyetler, yasal ancak kısmen ya da tamamen kayıt dışında kalan faaliyetler ve vergi kaçırma amacı gütsün ya da gütmesin resmi istatistiklerin dışında kalmış bütün faaliyetler, ekonomik bir değer ürettikleri takdirde KDE kapsamına girmektedir. Dolayısıyla bu tanım, kayıt dışılığın hem yasa dışı boyutuna hem vergi ile ilişkili boyutuna hem de resmi istatistiklere olan etkisi boyutuna göndermede bulunmaktadır (Savaşan, 2011: 7). İçeriği çok çeşitli ve kapsamlı olan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin genel bir sınıflandırması Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Faaliyet Türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Kanun Dışı Faaliyetler	Çalıntı mal ticareti, uyuşturucu madde üretim ve satışı, fuhuş, kumar, kaçakçılık ve dolandırıcılık		Uyuşturucu, çalıntı mal, kaçakçılık malı vb. takas; şahsi kullanım için uyuşturucu imali veya yetiştirilmesi; şahsi kullanım için hırsızlık	
	Vergi kaçırma	Vergiden kaçınma	Vergi kaçırma	Vergiden kaçınma
Kanuni Faaliyetler	Bildirilmeyen kazanç; kanuni mal ve hizmetler için bildirilmeyen ücret, kazanç, varlık edinimi	Çalışanlara yapılan, ancak vergiden muaf olan ödemeler ve işçi ödemeleri indirimleri	Kanuni mal ve hizmetlerin takası	Kişisel veya bir başkasına yardım için yapılan işler

Kaynak: Erkuş ve Karagöz, 2009: 129.

KDE kavramı, bilimsel çalışmalarda geniş bir araştırma konusu olmakla birlikte kavramın tanımlanmasıyla ilgili ortak bir uzlaşıdan bahsetmek zordur. Özsoylu (1996)'ya göre KDE, ekonomik ajanların yasal, kurumsal ve toplumsal normlardan ileri gelen yükümlülüklere yeteri kadar uymaması ya da tamamen bu yükümlülüklerinden kaçarak kayıt dışı faaliyetlerde bulunmasıdır. Altuğ'a (1999) göre KDE, ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletten ve işletme ile ilgili diğer kişilerden tamamen ya da kısmen gizlenerek kayıtlı ekonominin dışına çıkarılmasıdır. Sugözü'nün (2010) tanımlamasına göre ise KDE, vergisel anlamda vergi kaçırma veya vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetler bütünüdür. Tüm bu tanımlamaların ortak özellikleri ise faaliyetin belgeye dayanmaması, kamu otoritesinden belge ve bilgilerin gizlenmesi ve bilinen yöntemlerle boyutunun tam olarak hesaplanamaması şeklinde ifade edilebilir.

A. Kayıt Dışı Ekonominin Baskın Nedenleri

KDE'nin nedenleri; mali, ekonomik, politik, hukuki, sosyal ve psikolojik etkenlere bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Bu kapsamda ülkelerin ekonomik sistemleri, ekonominin gelişmiş ya da az gelişmiş olması,

ekonomi politikaları, istikrarsızlıklar, krizler, kayıtlı ekonomide istihdam ve gelir imkânlarının kısıtlı ve yüksek maliyetli olması gibi birçok etmen kayıt dışılığını etkileyen unsurlar olarak görülmektedir (Akalin ve Kesikoğlu, 2007: 73). Gelişmiş ülkelerde KDE genellikle vergiyle ilgili faktörlerden ve iş gücü piyasasına yönelik düzenlemelerden kaynaklanırken, GOÜ'lerde bu faktörlerin yanısıra nüfus artışı ve kentsel göç gibi demografik faktörler de kayıt dışılığa yol açabilmektedir. Her iki ülke grubunda da kayıt dışılığın ortaya çıkışında etkili olan temel nokta ise bazı girişimcilerin kayıt dışı faaliyetlere başvurarak lisans ücretleri ve sosyal güvenlik yükleri gibi çeşitli maliyetleri azaltma yolunu tercih etmeleridir (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007).

Kayıt dışılığın önemli belirleyicilerden birisi, ülkelerin mali ve ekonomik yapısından kaynaklanan nedenlerdir. Ekonomileri sağlam ve istikrarlı olan ve kontrol edilebilir düzeyde bir enflasyonla birlikte yüksek verimlilik düzeyine sahip olan ülkelerde KDE'nin boyutları da sınırlı olmaktadır. Bunun aksine yüksek enflasyon oranlarına sahip olan, sıklıkla ekonomik kriz yaşayan, kurumsal altyapısı tam olarak oturmamış, gelir dağılımı bozuk ve yoksulluğun hakim olduğu ekonomilerde KDE'nin boyutları da yüksek olmaktadır (Aktürk, 2005: 286-287). Işık ve Acar (2003), mali düzenlemelerin sıklıkla uygulandığı ve bürokrasinin daha yoğun olduğu az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın daha büyük oranlarda olduğunu belirtmektedir. KDE'nin nedenleri mali açıdan değerlendirildiğinde daha çok vergi ve vergi sistemleri ile ilgili sorunlara dikkat çekilmektedir. Bir ülkenin vergi sistemindeki boşluklardan dolayı kayıt altına alınmayan ekonomik aktiviteler ortaya çıkabilmektedir. Bir ekonomide kayıt dışılığa neden olan faktörlerin başında o ekonomideki vergi yükü gelmektedir. Vergi yükü genellikle toplam vergilerin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH)'ya oranı olarak tanımlanır. Vergi yükü ile KDE arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bir ülke ekonomisinde vergi yükü artarsa ekonomik birimler kayıtlı sektörde bulunmak yerine zamanla kayıt dışı sektörlere doğru kaymaktadır (Savaşan, 2011: 12-16). Bu kapsamda ülkedeki vergi mevzuatı da önem taşımaktadır. Uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal ve mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade ve kolay anlaşılır bir yapıda değilse ve sürekli değiştirilmeye ihtiyaç duyuyorsa, vergi kayıp ve kaçaklarında artışlar meydana gelmektedir. Dolayısıyla vergilendirmede basitlik, açıklık ve en önemlisi belirlilik ilkesi KDE'yle mücadelede önem kazanmaktadır.

KDE'yi ortaya çıkaran hukuki ve idari nedenler olarak; yasaların basit ve açık olmaması ve sık sık değişikliğe uğraması, cezaların caydırıcı olmaması, takip

edilemeyen kamu alacakları, hukuki boşluklar, istisna ve muafiyetler, vatandaşların yasalara güveninin azalması, vergi idaresinin organik yapısı ve denetim mekanizmasının etkin olmayışı gösterilmektedir (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007). Vergi oranları ne kadar düşük olursa olsun vergiden kaçınmanın kolay olduğu durumlarda insanlar kayıt dışılığa yönelmektedir. Vergi denetimi, sistemi güvence altına alan ve zaman içinde bozulmasını engelleyen bir sigorta işlevine sahiptir. Denetimde etkinlik sağlanması, kanunların öngördüğü yaptırımların uygulanmasına ortam hazırlamaktadır. Eğer etkin bir denetim mekanizması oluşturulmamışsa sistem bir süre sonra yasal zeminin dışına kaymaktadır. Kurallara uymamanın cezasız kaldığı bir ortamda, kişilerin kanunların öngördüğü biçimde davranma alışkanlığı kazanması pek mümkün gözükmemektedir (Aktürk, 2005: 291).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yol açan diğer önemli bir neden de ülkenin sosyal ve kültürel yapısıdır. Ahlaki değerlerin aşındığı ve eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda özellikle uyuşturucu, kumar, fuhuş, kaçakçılık ve tefecilik gibi yasal olmayan kayıt dışı faaliyetlerde artış gözlenmektedir. Yasal olan kayıt dışılıkla mücadelede uygulanan tedbirlerin suç ekonomisine yönelik faaliyetlerin önlenmesi konusunda etkin sonuç vermeyeceği açıktır. Bu tür faaliyetlerin engellenmesi konusunda ülkenin kolluk kuvvetlerine büyük görev düşmektedir. Eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda vergi bilinci de tam olarak yerleşmemiştir. Buna bağlı olarak da vergi uygulaması ve diğer yasal yükümlülükler gerektiği gibi yerine getirilememektedir. Nüfustaki artış, ekonomide kayıt dışılığı artıran bir diğer sosyal nedendir. Bireylerin ulusal gelirden aldıkları payın azalmasına yol açan hızlı nüfus artışına paralel olarak aynı hızda istihdam yaratılmadığında işsizlik ortaya çıkmaktadır. İşsizlik oranındaki artış, ücretlerin düşüşüne yol açmaktadır. Bu düşük ücretlerle geçimini sağlayamayan bireylerin ek iş yapmak zorunda kalmaları, KDE'nin boyutunu artırmaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003; Us, 2004).

KDE'ye yol açan, büyüklüğünü artıran veya KDE'nin ortadan kaldırılmasını zorlaştıran nedenlerden bir diğeri de KDE'de faaliyette bulunanların zaman zaman siyasal himayeye sahip olmaları olarak düşünülebilir. Siyasetçilerin yeniden seçilmelerini garantiye almaya yönelik oy kaygısı taşımaları, oy potansiyeli yüksek seçmen kitlelerinin yaptığı kayıt dışı faaliyetlerin bir kısmının görmezden gelinmesine yol açabilir (Işık ve Acar, 2003: 122). KDE'yi teşvik eden bir diğer faktör, halkın hükümetin harcama rejimi konusundaki kuşkularıdır. Vergiye ilişkin görev ve sorumlulukların zamanında ve eksiksiz

olarak yerine getirilmesini ifade eden vergi ahlaki kavramı içerisinde değerlendirilebilecek olan bu olgu, kayıt dışına yönelmenin önemli motivasyon unsurlarından birisi olarak görülmektedir. Toplumdaki bireyler eğer ödedikleri vergilerin hükümet tarafından etkin olmayan bir şekilde harcandığını düşünürlerse mümkün olduğunca daha az vergi ödeme yoluna gidebilirler. Bu türden bir davranış, bir ülkedeki kayıt dışı ekonomik faaliyet düzeyini artırabilmekte ve rüşvet ile yolsuzluk düzeyinde artışa yol açabilmektedir. Bu nedenle, hükümetin bütçeyle ilgili işlemlerinin gelişmiş ülke örneklerinde olduğu üzere bütçeleme ilkeleri ile uyumlu, şeffaf ve hesap verebilir olması çok önemli bir gerekliliktir (Erkuş ve Karagöz, 2009: 129).

B. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

KDE'nin yarattığı olumsuz etkileri şu şekilde sıralamak mümkündür (Frey ve Schneider, 2000; Dell'Anno ve Solomon, 2008; Erkuş ve Karagöz, 2009): Kayıt dışı faaliyetler nedeniyle ödenmeyen vergiler bütçe açığına yol açmaktadır. Kayıt dışı olarak üretilen mal ve hizmetler daha düşük fiyatla satıldığından dolayı kayıtlı ekonomideki rakipleri aleyhine haksız bir rekabet ortamı doğmaktadır. KDE'den dolayı sermaye, vergi yükünün nispeten düşük olduğu ve ekonomik büyüme açısından etkin olmayan bazı alanlara yönelmektedir. KDE'den dolayı vergide adaletsizlik meydana gelmektedir. KDE, ahlaki değerlerin ve sosyal barışın bozulmasına yol açmakta ve buna bağlı olarak suç ve suçlu sayısı artmaktadır. Ayrıca KDE'nin ekonomik faaliyetlere ilişkin veri ve istatistiklerin doğru bir şekilde tespitini engelleyebilmesi nedeniyle iktisat politikalarının başarılı olabilmeleri önünde bir engel olabilmeleri de yaygın bir olumsuzluk nedeni olarak ifade edilmektedir.

KDE, kayıtlı ekonomi üzerinde pozitif etkilere de sahip olabilmektedir: KDE, kayıtlı ekonominin yüksek maliyetlerden dolayı istihdam edemediği kişilere iş imkânı sağlamaktadır. KDE'de yaratılan gelir kayıtlı ekonomiye aktarıldığında çoğaltan etkisi yaratarak tasarrufların yatırıma dönüşme hızı ve oranı artmakta, buna bağlı olarak da ekonomide büyüme hızı artmaktadır. Almanya ve Avusturya üzerine yapılmış çalışmalardan elde edilen ampirik kanıtlar, KDE'de elde edilen kazançların %66'sından daha fazlasının doğrudan resmi sektörlerde harcandığını ve kayıtlı ekonomide bir canlanmaya yol açtığını göstermektedir (Frey ve Schneider, 2000). Kayıt dışı işlemler sonucu elde edilen fonlar, menkul kıymet borsaları ve bankacılık sistemi kanalıyla ekonomiye mali kaynak sağlamaktadır. KDE, yeni piyasaların yaratılmasına ve girişimciliğin artmasına yol açabilmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda

(Adam ve Ginsburgh, 1985; Enste, 2003) KDE'nin büyümesi ile kayıtlı ekonominin büyümesi arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konulabilmiştir.

C. Kayıt Dışı Ekonomiye Tahmin Yöntemleri

KDE'nin boyutlarını ölçmeye yönelik geliştirilmiş çok sayıda teknik mevcuttur. Bu teknikler temel olarak mikro (doğrudan) ve makro (dolaylı) yöntemler olarak sınıflandırılmaktadır. Bunların yanısıra model yaklaşım tekniği geliştirilmiştir (Schneider, 2005: 619). Makro yöntemlerin tamamı, kayıt dışı faaliyetlerin resmi ekonomide bıraktığı izleri takip ederek kayıt dışılığı ölçmeye çalışmaktadır. Bazı teknikler kayıt dışılığın para piyasasındaki izlerini, bazı teknikler işgücü piyasasındaki izlerini, bazı teknikler ise üretim piyasasındaki izlerini kullanarak kayıt dışılığı tahmin etmeye çalışmaktadır. Model yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilen MIMIC (çoklu neden-çoklu gösterge) modeli ise tüm izleri aynı anda değerlendirmeye çalışan tek yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında anketlerden ve denetim sonuçlarından faydalanan mikro yöntemler de vardır. Tüm bu yöntemlerin kayıt dışılığı hesaplamada başarılı oldukları yanları bulunmakla birlikte bu yöntemlere yönelik ciddi eleştiriler de söz konusudur. Çünkü bu yöntemlerin en iyi ihtimalle kayıt dışılığın sadece belli bir yönünü tahmin edebileceği ifade edilmektedir (Savaşan, 2011: 9; Gasparenienne ve Remeikiene, 2016: 754-755).

1. Mikro (Doğrudan) Yöntemler

KDE'yi analiz etmenin en açık şekli, bu tür hizmetleri sunanlar ve talep edenler arasında araştırma yaparak işe başlamaktır. KDE'nin büyüklüğünün hanehalkı ve işyeri sahipleriyle yapılan anket uygulamalarıyla tahmin edilmesi bu tür yöntemlerin temelini oluşturmakta ve ulusal istatistik birimlerince yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemle KDE'nin yapısı hakkında detaylı bilgiler toplanabildiği için çok daha etkin sonuçlar elde etmek mümkündür. Bununla birlikte araştırmanın güvenilirliği tamamen ankete katılanların vereceği cevaba ya da diğer bir ifadeyle sorulara ne kadar dürüstçe cevap vereceklerine bağlı olduğu için bu yöntemin büyük bir dezavantajı bulunmaktadır (Us, 2004; Schneider, 2005; Akalın ve Kesikoğlu, 2007). İkinci bir doğrudan yaklaşım tekniği, vergi gelirlerinin vergi daireleri ve sosyal güvenlik kurumlarınca yapılan denetimine dayanmaktadır. Vergi dairelerine beyan edilen gelir ile denetimler sonucu belirlenen gelir karşılaştırılarak KDE tahmin edilmeye çalışılır. KDE'nin uzun dönemdeki gelişimi ve büyümesine ilişkin bir tahminin yapılamadığı bu doğrudan yöntemlerin en büyük avantajı, KDE'de çalışanların kompozisyonu, yapısı

ve kayıt dışı sektörlerde çalışanlar hakkında detaylı bilgiler sunmasıdır (Temel vd., 1994: 13; Işık ve Acar, 2012: 124; Çetintaş ve Vergil, 2003: 21; Schneider ve Buehn, 2016: 3).

2. Makro (Dolaylı) Yöntemler

Makro yöntemlerde ülkelerin makro ekonomik verileri kullanılarak KDE'nin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılır. Makro bazda yapılan bu tip ölçümlerde iktisadi göstergelerin farklı hesaplama yöntemlerinden hareket edilmektedir. Farklı hesaplama yöntemlerinden çıkan sonuçlar karşılaştırılarak KDE'nin boyutları belirlenmeye çalışılmaktadır. Gösterge yaklaşımı da denilen makro yöntemler temel olarak; GSMH Yaklaşımı, İstihdam Yaklaşımı ve Parasal Yaklaşım olarak sınıflandırılmaktadır.

Gayrisafi milli hasıla (GSMH) hesaplamalarında üretim, gelir ve harcama olmak üzere üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden hangisi kullanılırsa kullanılsın hesaplamalardan aynı sonucun çıkması gerekir. Ancak, KDE'nin olması durumunda gelir ya da üretim yöntemiyle hesaplanan GSMH, harcama yöntemi ile hesaplanan GSMH rakamlarından düşük çıkmaktadır. Dolayısıyla farklı yöntemlerle hesaplanan GSMH değerleri arasındaki fark, KDE'nin büyüklüğüne ilişkin bilgi vermektedir. (Schneider ve Enste, 2002; Gaspareniene ve Remeikiene, 2016).

İstihdam yaklaşımına göre nüfusun, sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içindeki gelişimine bakılarak KDE'nin büyüklüğü hakkında tahminde bulunulmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetin olmadığı varsayımı altında, işgücü arzının toplam nüfusa oranı ve istihdamın toplam nüfusa oranının zaman içinde birlikte hareket etme eğiliminde olması beklenir. İşgücünün nüfusa oranı belirli bir oranda kalırken istihdamın nüfusa oranının azalması durumunda ise kayıt dışı ekonominin varlığından söz edilmektedir (Öğünç ve Yılmaz, 2000; Us, 2004).

KDE'nin boyutları tahmin edilmeye çalışılırken parasal istatistiklerin kullanıldığı parasal yaklaşım kendi içinde sabit oran, işlem hacmi ve ekonometrik yaklaşım olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Parasal tabana dayalı ilk metodoloji olan sabit oran yaklaşımı ilk olarak 1958 yılında Cagan tarafından kullanılmış ve Cagan'dan esinlenen Gutmann (1977) tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntemde prensip olarak herhangi bir yıl KDE'nin olmadığı yıl olarak seçilmektedir. Ancak başka bir objektif ölçüt yok ise anlamlı sonuçlar verebilmesi için yıllar itibarıyla dolaşımdaki paranın (C) vadesiz

mevduata (D) oranını gösteren C/D değerinin en düşük olduğu yılın baz yılı olarak seçilmesi gerekmektedir. Bu yöntem, vadesiz mevduatın para stokuna oranının ödeme alışkanlıkları değişmedikçe sabit kalacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu oranın zaman içinde artması paraya olan talebin artığını ve dolayısıyla KDE'nin büyüdüğünü göstermektedir (Işık ve Acar, 2003: 124). Bu yöntemde, nominal milli gelir (Y) ve piyasadaki para miktarı (M) arasındaki oran olarak tanımlanan paranın dolaşım hızının (v) kayıtlı ve KDE'de aynı olduğu varsayılmaktadır:

$$vr = vg = v \quad (1)$$

Bu eşitlikte (vr) kayıtlı ekonomide paranın dolaşım hızını, (vg) ise KDE'de paranın dolaşım hızını göstermektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kullanılan ödeme aracı nakit para (C)'dır. Dolaşımdaki para, kayıtlı (Cr) ve kayıt dışı (Cg) ekonomik faaliyetlerde kullanılan para miktarlarının toplamına eşittir.

$$C = Cr + Cg \quad (2)$$

Dolaşımdaki paranın (C) mevduata (D) oranı, kayıt dışı ekonomik faaliyetler olmadığı sürece sabittir ($C/D=k$). Bu orandaki artış, kayıt dışı faaliyetlerde artış anlamına gelmektedir. Referans yılı için $Cg=0$ olduğundan dolayı varsayım gereği k zaman içerisinde sabittir. Buradan yola çıkarak KDE'nin büyüklüğü şu şekilde tahmin edilmektedir (Işık ve Acar, 2003):

$$C/D = Cr/D = k$$

$$Cr = (C/D) * D = kD$$

$$Cg = C - Cr = C - kD$$

$$v = Vr = vG$$

$$vr = Yr / ((1+k) * D)$$

$$\text{Kayıt Dışı Ekonomi (Yu)} = vr * Cg = vr * (C - kD) \quad (3)$$

Bu yöntem bazı önemli varsayımlar üzerine kuruludur: Nominal milli gelir ve piyasadaki para miktarı arasındaki oran olarak tanımlanan paranın dolaşım hızının gerek KDE'de gerekse kayıtlı ekonomide aynı olduğu kabul edilmektedir. Dolaşımda kullanılan para, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kullanılan para miktarının toplamına eşittir. KDE'de bütün ödemeler nakit para ile yapılmaktadır. KDE'de çek ve senetle de ödeme yapıldığı ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ekonomiye göre daha yüksek

olduğu hususlarının dikkate alınmaması ise yöntemin başlıca eksiklikleri olarak görülmektedir (Temel vd., 1994).

Feige (1979) tarafından Fisher’in “Miktar Teorisi”nden türetilen işlem hacmi yaklaşımında ise ekonomideki işlem hacmi ile resmi GSYH arasında zaman içinde değişmeyen bir ilişki olduğu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve KDE’de aynı olduğu varsayılmaktadır. Bu yaklaşımda Fisher’in Miktar Kuramı Eşitliği kullanılarak işlem hacminin milli gelire oranındaki değişikliğin gözlenmesi yoluyla KDE’nin büyüklüğü tahmin edilmektedir. Fisher’in Miktar Kuramı Eşitliği şu şekildedir:

$$M * V = P * T \quad (4)$$

Bu eşitlikte (M) dolaşımdaki para miktarını, (V) paranın dolaşım hızını, (P) fiyatlar genel düzeyini ve (T) ise işlem hacmini göstermektedir. Buradan yola çıkarak KDE’nin büyüklüğü şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\begin{aligned} M &= C + D \\ (C + D)v &= PT \\ KDE &= vM - yR = Y - Yr \end{aligned} \quad (5)$$

Bu yaklaşımda $PT/Nominal$ GSYH oranı bilinmekte olup, bu oran sabittir. Belirli bir dönemde Mv ’nin belirlediği GSYH rakamı ile resmi olarak açıklanan GSYH arasındaki fark KDE’nin büyüklüğünü vermektedir (Temel vd., 1994). Teorik olarak güçlü görünmekle birlikte yöntemin uygulanmasında bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Kayıt dışı faaliyetin bulunmadığı bir yılın belirlenmesi ve işlem hacminin GSYH’ya oranının sabit olduğu varsayımının kabul edilmesi önemli bir kısıt olarak gözükmektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003; Schneider ve Buehn, 2016).

Ekonometrik yaklaşım veya para talebi yaklaşımı olarak adlandırılan üçüncü bir parasal yaklaşımda ise para talebi ile vergi yükü arasında ilişki kurulmaktadır. İlk olarak Cagan tarafından ortaya atılan bu yöntem Gutmann (1977) ve Tanzi (1983) tarafından geliştirilmiştir. ABD’nin 1929-1980 dönemine ait verilerini kullanarak bir para talebi denklemi tahmin eden Tanzi (1983), resmi mercilerin kontrolünden kaçmak için kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin genellikle nakit ödemeler şeklinde gerçekleştiği varsayımında bulunmaktadır. Buna göre kayıt dışı faaliyetlerdeki bir artış, para talebinde de artışa neden olmaktadır. Bu bağlamda, para miktarındaki artışın gelir ve faiz oranı gibi faktörlerle açıklanamayan kısmının KDE’den kaynaklandığı

belirtilmektedir. Bu yöntemde KDE'de ödeme aracının nakit para olduğu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve KDE'lerde aynı olduğu varsayılmaktadır. KDE'nin en önemli nedenin yüksek vergi oranları olarak görüldüğü bu yöntemde nakit para talepleri, yüksek vergi oranlarının uygulandığı ve uygulanmadığı durumlar için hesaplanmaktadır. Hesaplamalar sonucunda elde edilen değerler arasındaki fark, KDE'nin boyutlarıyla ilgili bilgi vermektedir. Analize paranın dolaşım hızı da dahil edilerek KDE'nin büyüklüğü tahmin edilmektedir. Bu yöntemin en önemli üstünlüğü, herhangi bir yılda KDE'nin olmadığı varsayımına gerek duyulmamasıdır.

Yukarıda anlatılan makro yöntemlerin yanısıra son yıllarda kullanılan makro yöntemlerden birisi de fiziksel girdi (elektrik tüketimi) yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda fiziksel girdiler, özellikle elektrik tüketimindeki farklılıklar araştırılarak KDE'nin boyutları tahmin edilmeye çalışılır. Bu yaklaşım, bütün ekonomik faaliyetlerin elektrik tüketimi ile aşırı derecede ilişkili olduğu noktadan hareket etmektedir. Burada, resmi ulusal geliri üretmek için kullanılması gereken elektrik miktarı hesaplanmakta ve bu miktarın üzerindeki elektrik kullanımının KDE'den kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu yaklaşımın en önemli avantajı, güvenilir veri elde etme kolaylığıdır. Bununla birlikte hiçbir kayıt dışı faaliyette aşırı derecede elektrik tüketimi olmayacağı için elektrik tüketimiyle KDE arasında sağlam bir ilişki kurmak çok rasyonel gözükmemektedir. Bu sebeple söz konusu yaklaşımın yeterince güvenilir olmadığı yaygın bir kanaattir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 23; Us, 2004: 30; Gasparenienne ve Remeikiene, 2016: 755).

3. Model Yaklaşımı

Makro yöntemlerle KDE tahmin edilirken kayıt dışılığı en çok etkilediği varsayılan tek bir makro ekonomik büyüklükle ilişki kurulmaktadır. Model yaklaşımında ise kayıt dışılığın sebepleri ve etkileri üzerinde durulmakta ve gözlenemeyen değişkenleri tahmin etmek için gözlenebilir göstergeler türetilmektedir. Model yaklaşımı kapsamında değerlendirilen MIMIC yönteminde doğrusal bir yapısal denklemler sistemi oluşturulmaktadır. Denklem sistemindeki değişkenler ya doğrudan gözlemlenen ya da gözlemlenen değişkenle bağlantısı olan ölçülemeyen (teorik) değişkenler olabilir. Modelde, ölçülemeyen değişkenler arasında nedensel bir ilişki olduğu ve gözlemlenen değişkenlerin ölçülemeyen değişkenlerin bir göstergesi olduğu varsayılmaktadır. Model, ölçüm modeli ve yapısal model olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Ölçüm modeli, ölçülemeyen değişkenlerin ne şekilde

gözlemlenen değişkenlere bağlı olduğunu gösterirken, yapısal denklem modeli ise ölçülemeyen değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri tanımlayarak açıklanan ve açıklanmayan değişkenleri tespit etmektedir. Bu doğrultuda, yapısal doğrusal denklem kümesindeki bilinmeyen katsayılar tahmin edilmektedir. Bu yöntemin dezavantajı olarak çok geniş bir veri havuzuna ihtiyaç duyulması gösterilmektedir (Schneider ve Enste, 2000; Çetintaş ve Vergil, 2003; Schneider ve Buehn, 2016).

III. AMPİRİK LİTERATÜR ÖZETİ

Türkiye için KDE'nin boyutlarını tahmin etmeye yönelik yapılan çalışmalarda %3 ile %184 arasında değişen tahmin sonuçlarına ulaşılmıştır. KDE'nin tahmini konusunda Türkiye üzerine yapılmış ampirik çalışmaların literatür özeti Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahminine Yönelik Çalışmalar

Araştırmacılar	Yöntem	Dönem	KDE (%)
Temel, Şimşek ve Yazıcı (1994)	Ekonometrik Yaklaşım	1975-1992	6,3 - 21,3
	Vergi Yaklaşımı	1975-1992	8-45
Özsoylu (1996)	GSMH Yaklaşımı	1990	7,5
	Sabit Oran Yaklaşımı	1990	11,7
	İşlem Hacmi Yaklaşımı	1990	11,7
Öğünç ve Yılmaz (2000)	Sabit Oran Yaklaşımı	1971-1999	11-22
Çetintaş ve Vergil (2003)	Ekonometrik Yaklaşım	1971-200	18-30
	Parasal Yaklaşım	1984	137,8
Us (2004)	Elektrik Tüketimi	1979-2000	6 - 33
	Vergi Yaklaşımı	1997-2003	4 - 64
	Ekonometrik Yaklaşım	1987-2002	3 - 12
Baldemir, Gökalp ve Avcı (2005)	MIMIC Modeli	1980-2003	11 - 28
Savaşan ve Altındemir (2007)	MIMIC Modeli	1970-1998	10 - 45
Schneider ve Savaşan (2007)	DYMIMIC Modeli	1999-2005	33,8

Erkuş ve Karagöz (2009)	Vergi Yaklaşımı	1970- 2005	86 - 73
Dell'Anno ve Halicioglu (2010)	Ekonometrik Yaklaşım	1987- 2007	10,7-18,9
Elgin ve Öztunalı (2012)	Dinamik Genel Denge Modeli	1950- 2009	65,26- 27,68

Not: Tabloda yer alan çalışmalar, ilgili literatür incelenerek yazarlar tarafından derlenmiştir.

Türkiye'nin yanı sıra diğer gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke için de KDE'nin tahminine ve sosyo-ekonomik etkilerine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. 1999-2000 dönemi için 110 ülkedeki KDE büyüklüğünü tahmin eden Scheneider (2005), KDE'nin milli gelire oranını GOÜ için % 41, geçiş ekonomileri için % 38 ve OECD ülkeleri için % 17 olarak tahmin etmiştir. Çalışmadan elde edilen bir diğer bulgu, KDE'deki % 1 artışın GOÜ'nin ekonomik büyüme oranlarını % 0.6 azaltmasına rağmen, geçiş ekonomilerinde ve gelişmiş ülkelerde sırasıyla % 0.5 ve % 1 artırdığı yönündedir.

2004-2007 dönemi kapsamında yaklaşık 100 ülkenin havuzlanmış verilerini kullanarak KDE'nin bilgisayar yazılım korsanlığı üzerine etkilerini inceleyen Goel ve Nelson (2012), genel olarak daha yüksek kayıt dışılığın daha yüksek yazılım korsanlığına yol açtığı sonucuna varmışlardır. Buna göre KDE büyüklüğündeki % 10 artış, yazılım korsanlığını % 1.4 artırmaktadır. Buehn vd. (2013), Adem-i Merkeziyetçiliğin kamu sektörü verimliliğini artırarak (verimlilik etkisi) ve bürokrasi ile ekonomik aktörler arasındaki mesafeyi azaltarak (kayıt dışı faaliyetlerin tespit olasılığını artırıcı bir faktör olarak görülen) KDE büyüklüğünü azaltabileceği hipotezini ortaya atmışlardır. Çeşitli ülkelere ait yatay kesit verilerini kullanarak Adem-i Merkeziyetçiliğin KDE üzerindeki etkilerini sorgulayan Buehn vd. (2013), Adem-i Merkeziyetçiliğin kayıt dışı faaliyetlerin tespit olasılığını artırıcı etkisinin güçlü olduğu ve bu şekilde KDE'yi önleyici bir işleve sahip olduğu; buna karşın verimlilik etkisi kanalıyla KDE üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varmışlardır.

MIMIC yöntemi aracılığıyla Litvanya'nın kayıt dışı büyüklüğünü tahmin eden Gaspareniene ve Remeikiene (2016), KDE büyüklüğünün % 25.8 olduğu ve 2006'dan itibaren azalma eğiliminde olduğu sonucuna varmışlardır. Bulanık mantık (*fuzzy logic*) olarak adlandırdıkları yeni bir hesaplama yöntemiyle 2004-2012 dönemi kapsamında 25 AB ülkesi için KDE büyüklüğünü tahmin eden ve bu tahmin sonuçlarını Hırvatistan'a ait bulgularla karşılaştıran

Maršić ve Oreški (2016), Hırvatistan’ın 25 AB ülkesi içinde on üçüncü en büyük KDE’ye sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Tarihsel perspektifte değerlendirildiğinde kayıt dışı faaliyetlerin giderek azalan bir gelişim trendine sahip olduğu ifade edilebilir. Bunun nedeni olarak yeni ödeme araçlarının yaygınlaşmasıyla nakit kullanımının azalması, bankacılık sektörünün gelişimi, enflasyonla mücadelede sağlanan kısmi başarı gibi birçok ekonomik, idari ve hukuksal faktör gösterilmektedir (Schneider ve Savaşan, 2007; Savaşan, 2011).

Türkiye ekonomisi için KDE’nin büyüklüğünü belirlemeye yönelik yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara bakıldığında, kullanılan yöntemlere göre oldukça farklı bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Ayrıca kullanılan yöntemlerden hangisinin daha gerçeğe yakın sonuçlar verdiğine yönelik kesin bir kanı oluşmamıştır. Kayıtdışı ekonomik faaliyetler kapsamında yer alan kanun dışı faaliyetlerin hacminin doğru bir şekilde tespit edilmesi imkansız denilebilecek ölçüdedir. Dolayısıyla bu çalışmada kayıtdışı ekonomik faaliyetler kapsamında yer alan ve bir şekilde devletin denetimi ve gözetiminden kaçan/kaçırılan yasal faaliyetlerin boyutunun belirlenmesine yönelik analizler yürütülmüştür.

IV. METODOLOJİ, EKONOMETRİK MODEL VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde 1986-2015 dönemi yıllık verileri ile Türkiye’de KDE’nin büyüklüğü ekonometrik yaklaşım kapsamında analiz edilmiştir. Bu yaklaşım, para talebinin gelir vergilerine duyarlılığını ölçerek yasadışı amaçlar için kullanılan para miktarının tahmin edilmesine dayanmaktadır. Bu yöntem, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin olmadığı bir yılın tespit edilmesi gibi kısıtlayıcı varsayımlar içermediği için diğer parasal yaklaşımlar olan sabit oran ve işlem hacmi yaklaşımlarına göre daha gerçeğe yakın sonuçlar vermektedir. Modelde yer alan değişkenlere ilişkin veriler TCMB, OECD ve Dünya Bankası veri tabanlarından elde edilmiştir. Yasadışı faaliyetler gelir vergisi oranından etkilenmediği için kapsam dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla çalışmadan elde edilecek sonuçlar, kayıt dışı faaliyetlerin sadece kanuni olarak sınıflandırılan kısmı için veri ortaya koyacaktır. Parasalcı yaklaşımın türlerinden olan ekonometrik yaklaşım çerçevesinde KDE tahmini yapılırken Tanzi (1983)’nin para talebi denkleminde hareket edilmiş ve çalışmanın birinci teorik modeli şu şekilde oluşturulmuştur (model 1):

$$DP1 = f(KBMG, MF, TUFE, VG) \quad (6)$$

Denklem 6'da yer alan DP dolaşımdaki para miktarını, KBMG kişi başına milli geliri, MF yıllık mevduat faiz oranını, TUFE tüketici fiyat endeksini ve VG toplam vergi gelirlerinin milli gelir içerisindeki payını ifade etmektedir. Buradan hareketle çalışmada tahmin edilecek regresyon modeli şu şekilde gösterilmektedir:

$$\ln DP1_t = \beta_0 + \beta_1 \ln KBMG_t + \beta_2 \ln MF_t + \beta_3 \ln TUFE_t + \beta_4 \ln VG_t + u_t \quad (7)$$

Denklemde yer alan t yılı, β_0 bir sabiti ve u_t ise hata terimini göstermektedir. Modelde yer alan tüm değişkenler logaritmik formda analize dahil edilirken, dolaşımdaki para ve KBMG değişkenleri fiyat etkisinden arındırılarak reelleştirilmiştir. Reelleştirme işleminde 2010 yılı bazı tüketici fiyat endeksi verileri kullanılmıştır. Teorik açıklamalar doğrultusunda kişi başına milli gelir ve vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payındaki artışın para talebini artırması beklenirken ($\beta_1, \beta_4 > 0$), faiz oranı ve tüketici fiyat endeksindeki artışın para talebini azaltması ($\beta_2, \beta_3 < 0$) beklenmektedir. Ekonometrik yaklaşıma göre kayıt dışının büyüklüğü hesaplanırken öncelikle denklem 7 tahmin edilmekte, daha sonra ise denklemden vergi gelirleri değişkeni çıkarılarak ikinci bir model tahmini yapılmaktadır. Dolayısıyla para talebi fonksiyonu, vergi gelirlerinin olduğu ve olmadığı durumlar için ayrı ayrı tahmin edilmektedir. Verginin söz konusu olmadığı durum için çalışmanın teorik ve ekonometrik modeli sırasıyla şu şekilde oluşturulmuştur (model 2):

$$DP2 = f(KBMG, MF, TUFE) \quad (8)$$

$$\ln DP2_t = \beta_0' + \beta_1' \ln KBMG_t + \beta_2' \ln MF_t + \beta_3' \ln TUFE_t + u_t' \quad (9)$$

Denklem 7 ve 9'da belirtilen ekonometrik modellerin tahmin edilmesinden önce modelde yer alan tüm serilere ilişkin Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) durağanlık testleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Birim Kök Test Sonuçları

Değiş.	ADF				PP			
	Düzeyde		1. Fark		Düzeyde		1. Fark	
	<i>Test ist.</i>	<i>p</i>	<i>Test ist.</i>	<i>p</i>	<i>Test ist.</i>	<i>p</i>	<i>Test ist.</i>	<i>p</i>
<i>DP</i>	0,818	0,992	-5,085	0,000**	0,843	0,993	-	0,000
							5,114	**
<i>KBMG</i>	-0,563	0,864	-6,186	0,000**	-0,407	0,895	-	0,000
							7,771	**
<i>MF</i>	-0,364	0,903	-5,974	0,000**	-0,308	0,912	-	0,000
							5,933	**
<i>TUFE</i>	-3,771	0,008**			-3,327	0,022		
						**		
<i>VG</i>	-1,876	0,338	-6,628	0,000**	-1,948	0,306	-	0,000
							6,501	**

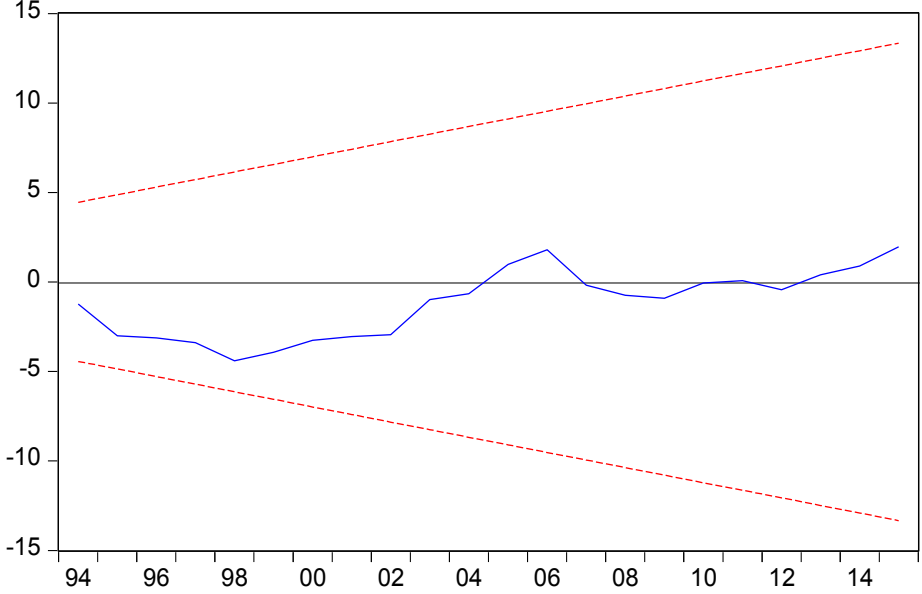
Not: ** %5 anlam düzeyinde serilerin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'te gösterilen sonuçlar, TÜFE dışında modelde yer alan değişkenlerin hem ADF hem de PP testlerine göre seviyede birim kök içerdiğine işaret etmektedir. Değişkenlerin birinci farklarının alınması durumunda ise tüm serilerin durağan hale geldikleri görülmüştür. İncelenen her iki model ile ilgili olarak otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

		F Testi	Prob*	Obs*R ²	Prob_X ² *
Model 1	Otokorelasyon	1,181	0,334	3,811	0,149
	Değişen Varyans	0,818	0,624	10,085	0,523
Model 2	Otokorelasyon	0,163	0,815	0,659	0,719
	Değişen Varyans	0,831	0,623	11,227	0,509

Çalışma dönemi kapsamında yapısal değişikliklerin varlığının sorgulanması için kümülatif ardışık kalıntılar toplamı (CUSUM) testi uygulanmıştır. Şekil 1'de gösterilen CUSUM testi sonuçları bir yapısal kırılmaya işaret etmemektedir.

Şekil 1. Yapısal Kırılmalar İçin CUSUM Testi

Not: Düz çizgiler % 5 anlamlılık düzeyinde alt ve üst güven sınırları göstermektedir.

Farklı düzeyde durağan olduğu sonucuna varılan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi, yeni bir eş bütünleşme yöntemi olarak Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) tekniği ile incelenmiştir. ARDL tekniğinin kullanılması, KDE'nin ölçülmesinde kullanılan para talebi yaklaşımına yönelik, kısmi uyum modellerine dayalı olduğu eleştirilerini ortadan kaldırmaktadır (Dell'Anno ve Halicioğlu, 2010). ARDL tekniği diğer eş bütünleşme teknikleriyle karşılaştırıldığında bazı üstünlüklere sahiptir (Halicioğlu, 2004): İlk olarak, uzun dönem parametre katsayılarının tahmininde Engle-Granger yönteminde karşılaşılan zayıf test gücü ve içsellik problemi bu yöntemde ortadan kalkmaktadır. İkinci olarak kısa ve uzun dönem parametre katsayıları eş zamanlı olarak tahmin edilmektedir. Üçüncü olarak modelde yer alan tüm değişkenlerin entegre dereceleri ne olursa olsun ARDL tekniği uygulanabilmektedir. Bu durum, diğer eş-bütünleşme

tekniklerinde karşılaşılan önemli bir kısıtı ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte bu analiz tekniğinin serilerin aynı dereceden entegre olması gibi bir zorunluluk taşımaması, serilere ilişkin birim kök testlerinin yapılması ihtiyacını ortadan kaldırmamaktadır. Zira ARDL eş-bütünleşme testi için kullanılan F istatistiklerinin dağılımı, serilerin I(0) ya da I(1) düzeyinde entegre olduklarını varsaymaktadır. Bir diğer ifadeyle serilerin maksimum birinci dereceden durağan olmaları gerekmektedir (Yazici ve Islam, 2014, s. 346). Denklem 7 için ARDL modeli şu şekilde gösterilebilir:

$$\Delta DPl_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta DPl_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta KBMG_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{3i} \Delta MF_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{4i} \Delta TUF_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{5i} \Delta VG_{t-i} + \beta_6 DPl_{t-1} + \beta_7 KBMG_{t-1} + \beta_8 MF_{t-1} + \beta_9 TUF_{t-1} + u_t \quad (10)$$

Sınır testi (bound testing) olarak da bilinen ARDL eş bütünleşme yaklaşımının ilk aşamasında uygulanan sınır testi prosedürü, Fisher (F) ya da Wald test istatistiklerine dayanmaktadır. Buna göre H_0 hipotezinin kabul edilmesi eş bütünleşme ilişkisi olmadığı ($H_0: \beta_6 = \beta_7 = \beta_8 = \beta_9$) şeklinde yorumlanırken, alternatif hipotez ise eş bütünleşme ilişkisi olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu prosedür için kullanılan F testi standart bir dağılıma sahip değildir. Bu nedenle, Pesaran vd. (2001) tarafından iki kritik değer (alt ve üst) seti oluşturulmuştur. F istatistik değeri, üst kritik değeri aşması durumunda değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu, alt kritik değerinden daha düşük olması durumunda eş bütünleşme ilişkisi olmadığı sonucuna varılmaktadır. F istatistik değeri, bu iki kritik değer arasında bulunması durumunda ise testin gücü yetersiz olmaktadır. Model 1 ve 2 için F testi sonuçları Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Eş-bütünleşme İçin F Testi Sonuçları

	F Testi	k	Kritik değerler (%5)	
			IO	I1
Model 1	9,269	4	2,26	3,48
Model 2	7,646	3	2,45	3,63

F testi sonuçları her iki model için de uzun dönem ilişkinin varlığını doğrulamaktadır. Uzun dönem ilişki belirlendikten sonra uzun dönem

dengeden uzaklaşmaların varlığı ve ortalamadan sapmaların her dönem ortalamaya ne kadar yaklaştığının belirlenmesi amacıyla hata düzeltme modeli (HDM) uygulanmaktadır. Hata düzeltme modeli şu şekilde gösterilebilir:

$$\Delta DP1_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta DP1_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta KBMG_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{3i} \Delta MF_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{4i} \Delta TUF E_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{5i} \Delta VG_{t-i} + \lambda EC_{t-1} + u_t \quad (11)$$

Denklem 11'de EC tahmin edilen eş bütünleşme modelinden elde edilen kalıntıları gösterirken, γ katsayısı uzun dönem dengesine uyarlanma hızını göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı her iki model için de istatistiki olarak anlamlı (model 1 için 0,000 ve model 2 için 0,000) ve negatif işaretli (model 1 için -0,825 ve model 2 için -0,701) olarak bulunmuştur. Bu sonuç, kısa vadede meydana gelen bir dengesizliğin ileriki dönemlerde düzeleceğinin bir göstergesidir. Denklem 7 (Model 1) ve Denklem 9 (Model 2)'ün ARDL prosedürü doğrultusunda tahmin sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

	Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t_istatist iği	P**
Model 1	<i>KBMG</i>	1,894	0,307	6,164	0,000**
	<i>MF</i>	-0,406	0,137	-2,972	0,014**
ARDL (2,2,2,3,3)	<i>TUFE</i>	-0,181	0,028	-6,279	0,000**
	<i>VG</i>	0,158	0,031	5,274	0,000**
Model 2	<i>KBMG</i>	1,027	0,024	42,313	0,000**
	<i>MF</i>	-0,561	0,128	-4,362	0,001**
ARDL (3,2,2,2)	<i>TUFE</i>	-0,074	0,014	-5,317	0,000**

Not: ** %5 anlam düzeyinde serilerin anlamlı olduğunu göstermektedir. Model seçiminde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) baz alınmıştır.

Model 1 ve 2'nin tahmini sonucunda elde edilen uzun dönem parametre katsayıları göz önüne alındığında, para talebi denklemleri sırasıyla şu şekilde gösterilebilir:

$$DP1_t = 1,894KBMG_t - 0,406MF_t - 0,181TUFE_t + 0,158VG_t + u_t \quad (12)$$

$$DP2_t = 1,027KBMG'_t - 0,561MF'_t - 0,074TUFE'_t + u'_t \quad (13)$$

Denklem 12 ve 13'e göre, KBMG ve vergi gelirlerinin milli gelire oranı değişkenlerinin tahmin edilen parametre katsayılarının işaretleri teorik beklentilerle uyumlu ve istatistiki olarak anlamlıdır. Aynı şekilde TÜFE ve yıllık mevduat faiz oranı değişkenlerinin tahmin edilen parametre katsayıları da teorik beklentilerle tutarlı ve istatistiki olarak anlamlıdır.

Çalışmanın sonraki aşamasında regresyon modelinin tahmin edilmesi sonucu elde edilen parametre katsayıları kullanılarak dolaşımdaki para miktarı belirlenmektedir. Daha sonra ise modelde vergi oranlarının sıfır olduğu durum dikkate alınmakta ve dolaşımdaki para miktarı tekrar hesaplanmaktadır. Zira ekonometrik yaklaşıma göre, tahmin edilen bu iki dolaşımdaki para miktarları arasındaki fark illegal para miktarını oluşturmaktadır. Bu şekilde belirlenen illegal para miktarının paranın dolaşım hızıyla çarpımı ise KDE'nin boyutunu göstermektedir. Bu şekilde elde edilen KDE'nin büyüklüğüne dair sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü

Yıllar	DP	DP1	DP2	İllegal Para	v	Kayıtdışı Ekonomi	Kayıt dışı Eko. (%)
1986	1302	1544.58	823.0354	721.5472	3.584	2459.747	62.61
1987	2212	1662.31	888.6363	773.6746	3.420	2633.467	58.51
1988	3426	1663.84	884.7347	779.1074	3.583	2646.599	60.32
1989	6840	1637.03	868.5385	768.4973	3.729	2601.059	61.74
1990	11378	1762.15	938.4664	823.6838	4.212	2768.197	68.41
1991	17449	1739.03	920.6959	818.3404	3.691	2716.557	59.13
1992	30389	1795.58	949.2402	846.3467	3.595	2759.733	56.71
1993	51645	1905.59	1010.299	895.2956	3.968	2852.674	61.51
1994	102328	1777.22	932.8037	844.4215	3.164	2616.83	48.52
1995	189465	1894.09	1000.21	893.8847	3.109	2685.362	46.79
1996	319024	2001.91	1056.907	945.0075	2.733	2746.138	40.49
1997	610871	2122.25	1122.521	999.7366	2.697	2807.682	39.29
1998	1057864	2136.99	1130.365	1006.633	3.468	2730.279	49.73
1999	1887153	2032.21	1074.044	958.1657	2.551	2505.074	36.14
2000	3196942	2150.65	1148.989	1001.661	2.898	2521.015	40.07
2001	4462913	1984.23	1049.446	934.7905	2.229	2262.296	30.51
2002	6899360	2084.67	1112.618	972.0553	2.503	2260.949	33.55

2003	9775116	2167.75	1162.195	1005.559	2.838	2243.789	37.39
2004	12443528	2344.14	1262.742	1081.407	2.888	2306.818	37.41
2005	18193450	2509.57	1353.939	1155.637	2.466	2346.659	31.49
2006	24439416	2648.93	1429.262	1219.676	2.359	2349.205	29.74
2007	25008370	2739.26	1478.114	1261.154	2.276	2297.485	28.35
2008	29271922	2723.13	1469.45	1253.689	2.055	2155.993	25.28
2009	34233281	2558.33	1381.948	1176.385	1.828	1908.073	22.17
2010	44346900	2753.34	1488.576	1264.769	1.779	1935.181	21.25
2011	49505735	2946.67	1593.845	1352.834	1.824	1953.214	21.42
2012	53069688	2953.23	1596.899	1356.334	1.803	1847.093	20.79
2013	66225434	3021.03	1633.952	1387.078	1.646	1779.433	18.63
2014	75393478	3057.90	1653.927	1403.976	1.652	1692.9	18.37
2015	91851928	3132.95	1695.431	1437.524	1.583	1623.568	17.34

Not: Tabloda yer alan değerler cari fiyatlarla milyar TL cinsindedir. DP dolaşımdaki para miktarını (M_0), DP1 tahmin edilen dolaşımdaki para miktarını, DP2 vergi oranlarının sıfır olduğu durumda tahmin edilen dolaşımdaki para miktarını göstermektedir. Paranın dolaşım hızı (v)'nın hesaplanmasında Dünya Bankası sınıflandırmasında yer alan geniş para (broad money) büyüklüğü kullanılmıştır. Son sütunda yer alan oransal değerler, tahmin edilen KDE büyüklüğünün kayıtlı ekonomiye (GSYİH'ya) oranını göstermektedir.

KDE boyutlarına bakıldığında dönem dönem artışlar olsa da, genel olarak bir düşüş trendinin olduğu göze çarpmaktadır. Çalışmamızda kullanılan yöntem kayıt dışı faaliyetlerin sadece yasal boyutunu dikkate aldığı için başka yöntemlerin kullanıldığı diğer çalışmalara nispeten daha düşük tahmin sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu yöntem kullanılarak elde edilen sonuçların politika uygulamalarının etkinliğinde daha gerçekçi çıkarımlara yol açacağı düşünülmektedir. Elde edilen bulgular bağlamında Türkiye'de kayıt dışı faaliyetleri önleyici yönde uygulanan politikalarından etkin sonuçlar alındığı söylenebilir. Bu noktada Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne entegrasyon sürecinin önemli rolü olmuştur. Türkiye, AB pazarlarında yer alabilmek için ortak stratejiler doğrultusunda bazı politikaları uygulamaya koymuştur (Kirmaoğlu ve Miscioğlu, 2016). Bu bağlamda Türkiye'de 2008-2010 yıllarından başlayarak "KDE'yle Mücadele Stratejisi Eylem Planı" adı verilen eylem planları hazırlanmıştır. Kayıt dışılıkla mücadelede denetleme mekanizmalarının teknolojik olarak yenilenmesi de önemli rol oynamıştır. Örneğin, sahte faturaların tespit edilmesini sağlamak amacıyla mevcut modüle yeni bir risk analiz programı eklenmiştir. Yine bazı kamu ve özel sektör

(özellikle finansal sektör) alanlarında otomasyonun gelişimiyle birlikte devletin denetim yetkinliği artmıştır. Şeffaflık, denetime açıklık, mali disiplin, kurumlarda katılımı teşvik eden bir yapısal düzen ve fırsat eşitliği hakkı gibi iyi yönetim prensiplerinin KDE’yi önlemede oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Kamu-özel sektör işbirliğinde istikrarlı bir platformun geliştirilmesi de kayıt dışılıkla mücadelede önem taşımaktadır.

SONUÇ

Çalışmamız, 1986-2015 dönemi için Türkiye’de KDE’nin büyüklüğünü ekonometrik yaklaşım çerçevesinde tahmin etmeyi hedeflemiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda vergi gelirlerinin dahil edildiği ve edilmediği durumlar için ayrı iki para talebi fonksiyonu tahmin edilmiştir. Her iki modelin tahmini sonucunda elde edilen bulguların teorik beklentilerle tutarlı olduğu gözükmemektedir. ARDL prosedürü takip edilerek elde edilen tahmin sonuçlarına göre, Türkiye’de KDE’nin kayıtlı ekonomiye oranınının 1980’li yıllardan günümüze %50-60’lar düzeyinden %17-20 aralığına kadar gerilemiş olduğuna işaret eder şekilde bir gelişim gösterdiğine işaret etmektedir. Ele alınan dönem boyunca kayıt dışı faaliyetlerde dönem dönem artışlar olsa da, genel olarak bir düşüş trendinin olduğu dikkat çekmektedir. Bu sonuçlar, kayıt dışı faaliyetlerle mücadelede uygulanan politikaların 2000’li yıllardan günümüze önemli ölçüde başarılı sonuçlar verdiğinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte, mevcut gelinen noktanın yeterli olduğu da iddia edilemez. Türkiye ekonomisi için KDE’nin gelişmiş ülke ortalamalarının oldukça üzerinde seviyelerde olduğu bilindiğinden hareketle, halen yürütülen KDE ile mücadele stratejisinin yeni hamleler ile daha üst basamaklara çıkarılması konusunda bilimsel çabaların sürdürülmesi ihtiyacı gerekliliğini korumaktadır. Kayıt dışılıkla mücadelede atılacak en önemli adımların başında etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulması gelmektedir. Bu noktada ise temel finansal tablolara dayalı rasyo analizleriyle firmaların karlılık ve verimlilik durumlarının ölçümü yoluyla firma performanslarının tespit edilmesi ve buna dayalı vergilendirmenin esas alınması, etkin bir vergi sisteminin oluşturulmasında büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- ADAM, M.C. & Ginsburgh, V.A. (1985). The Effects of Irregular Markets on Macroeconomics Policy: Some Estimates for Belgium. *European Economic Review*, 29(1), 15-33.
- AKALIN, G. & Kesikoğlu, F. (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 71-87.
- AKTÜRK, E. (2005). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Sebepleri ve Çözüm Önerileri. *Ekev Akademi Dergisi*, 23, 285-300.
- ALTUĞ, O. (1999). *Kayıt Dışı Ekonomi*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- ASLANOĞLU, S. & Yıldız, S. (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması. *Sosyo Ekonomi*, 2, 127-146.
- BALDEMİR, E., Gökalp, F. & Avcı, M. (2005). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi’nin MIMIC Modelle Tahminlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 231-243.
- BUEHN, A., Lessmann, C., & Markwardt, G. (2013). Decentralization and the shadow economy: Oates meets Allingham-Sandmo. *Applied Economics*, 45(18), 2567-2578.
- ÇETİNTAŞ, H. & Vergil, H. (2003), Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15-30.
- DELL’ANNO, R., & Solomon, O. H. (2008). Shadow economy and unemployment rate in USA: is there a structural relationship? An empirical analysis. *Applied economics*, 40(19), 2537-2555.
- DELL’ANNO, R. & Halcıoğlu, F. (2010). An ARDL Model of Unrecorded and Recorded Economies in Turkey. *Journal of Economic Studies*, 37(6), 627-646.
- DICKEY, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- ELGİN, C. & Öztunalı, O. (2012). Shadow Economies Around the World: Model Based Estimates. *Bogazici University Department of Economics Working Papers*, 5, 1-48.
- ENSTE, D. H. (2003). *Shadow Economy and Institutional Change in Transition Countries: The informal Economy in the EU Accession Countries: Size, Scope, Trends and Challenges to the Process of EU Enlargement*. B. Belev (Eds), Centre for the Study of Democracy, Sofia, 81-113.
- ERKUŞ, H. & Karagöz, K. (2009). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini. *Maliye Dergisi*, 156, 126-140.
- FEIGE, E. L. (1990). Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach. *World Development*, 18(7), 1-29.
- FREY, B.S. & Schneider, F. (2000). Informal and Underground Economy. *International Encyclopedia of Social and Behavioral Science*.
- GASPARENİENE, L., & Remeikiene, R. (2016). The Methodologies of Shadow Economy Estimation in the World and in Lithuania: Whether the Criteria Fixing Digital Shadow are Included?. *Procedia Economics and Finance*, 39, 753-760.
- GOEL, R. K., & Nelson, M. A. (2012). Shadow economy and international software piracy. *Applied Financial Economics*, 22(23), 1951-1959.

- GUTMANN, P. M. (1977). The Subterranean Economy. *Financial Analysts Journal*, 34(1), 24-27.
- HALICIOĞLU, F. (2004). An ARDL Model of International Tourist Flows to Turkey. *Global Business and Economics Review*, Anthology, 614-624.
- IŞIK, N. & Acar, M. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 117- 136.
- KİRMAOĞLU, H. & Miscioğlu, K. İ. (2016). Yolsuzluk Raporları 2016: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi. *TESEV Yayınları*, 1-32.
- MARŠIĆ, K., & Oreški, D. (2016). Estimation and Comparison of Underground Economy in Croatia and European Union Countries: Fuzzy Logic Approach. *Journal of Information and Organizational Sciences*, 40(1), 83-104.
- ÖGÜNÇ, F. & Yılmaz, G. (2000). Estimating The Underground Economy In Turkey. *The Central Bank of the Republic of Türkiye, Research Department. Discussion Paper' The Central Bank of Republic of Turkey. Ankara.*
- ÖZSOYLU, A.F. (1996). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi*, Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- PESARAN, M. H.; Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- PHILLIPS, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- SAVAŞAN, F. (2011). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışılıkla Mücadelenin Serencamı. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırması Vakfı*, 35.
- SAVASAN, F. ve Altındemir, M.E. (2007). Corruption and Hidden Economy: Letting the Fingerprints Tell the Story. *European Journal of Economics*, 7, 114-130.
- SCHNEIDER, F. (2005). Shadow economies around the world: what do we really know?. *European Journal of Political Economy*, 21(3), 598-642.
- SCHNEIDER, F. (2012). The Shadow Economy and Work in the Shadow Economy: What Do We (Not) Know?. *Institute of The Study of Labor Discussion Paper Series 6423*.
- SCHNEIDER, F. & Enste, D.H. (2000). Shadow Economies: Size, Cause and Consequences. *Journal of Economic Literature*, 38, 77-114.
- SCHNEIDER, F. & Enste, D.H. (2002). *The Shadow Economy*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- SCHNEIDER, F. & Savasan, F. (2007). Dymimic Estimates of the Size of Shadow Economies of Turkey and of Her Neighbouring Countries. *International Research Journal of Finance and Economics*, 9, 126-143.
- SCHNEIDER, F., & Buehn, A. (2016). Estimating the size of the shadow economy: Methods, problems and open questions. Discussion Paper Series, No. 9820.
- SUGÖZÜ, H.İ. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- TANZI, V. (1983). The Underground Economy in the United States: Annual Estimates: 1930-1980. *IMF-Staff Papers*, 30(2), 283-305.
- TEMEL, A., Şimşek, A. & Yazıcı, K. (1994). Kayıt Dışı Ekonomi Tanım, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü. *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*, 104, 10 – 33.

US, V. (2004). Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği. *Türkiye Ekonomi Kurumu- Tartışma Metni*.

YAZICI, M. & İslam, M. Q. (2014). Exchange Rate and Bilateral Trade Balance of Turkey with EU (15) Countries. *Journal of Business Economics and Finance*, 3(3), 341-356.

HASTA BİNA SENDROMUNUN SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Birgöl YABANA KİREMİT¹

Atıf/©: Yabana Kiremit, Birgöl (2018). Hasta Bina Sendromu Sağlık Çalışanları Üzerine Etkileri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 709-722

Özet: Modern yaşamın göstergelerinden bir olan ve insanların genel olarak zamanlarının önemli bir bölümünü geçirdiği binalar, rezidanslar, kuleler, ev, okul veya iş yerleri gibi kapalı alanlar zamanla insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Gösterişli, konforlu ve güvenli görünen bu binalar insanların etkili, verimli ve kaliteli yaşamalarını engellemektedir. Ayrıca, insanların birbirleriyle etkili iletişim kurmasını engelleyerek çatışmalara sebep olmakta ve sağlıklı bir yaşamın göstergesi olmaktadır. “Çalışan Kesimin Hastalığı” veya “Hasta Bina Sendromu” olarak adlandırılan bu hastalık; bina sakinlerinin binada geçirdikleri süre ile bağlantılı olarak herhangi bir belirgin hastalık ya da bir nedene bağlı olmayan akut sağlık sorunları ve konfor etkilerini tanımlamaktadır. Kapalı ortam hava kirliliği, iklimlendirme koşullarının yetersizliği, kimyasalların kullanımı, stres, gürültü, aydınlatma gibi faktörlerin sebep olduğu Hasta Bina Sendromu çalışanları olumsuz etkilemektedir. Sağlık kurumları çalışanlarının önemli düzeyde olumsuz etkilendiği bu sendrom, çalışanların verimliliğini azaltmakta, işe devamsızlıklarını arttırmakta ve çalışanların psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır. Kapalı alanda çalışan insanların hasta bina sendromundan etkilenmemesi için, çalışma alanlarındaki havalandırma sistemleri bakımlarının yapılması, çalışılan ortamda gürültünün önlenmesi, bina yapı malzemesinin doğru seçilmesi gibi stres oluşturan faktörlerin düzenlenmesi alınacak önlemler arasında gösterilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hasta Bina Sendromu, Sağlık Kurumları, Sağlık Çalışanları

Makale Geliş Tarihi: 19.06.2018// Makale Kabul Tarihi: 29.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Arş.Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, e-posta: birgul.yabana@omu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7729-5685

The Effects of the Sick Building Syndrome on The Health Care Workers

Citation/©: Yabana Kiremit, Birgöl (2018). *The Effects Of The Sick Building Syndrome On The Health Care Workers*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 709-722

Abstract: *The indoor buildings, such as residences, towers, home, school or workplaces, which are one of the signs of modern life and where people spend a significant part of their time, negatively effect on human health with time. These building, which seems garish, comfortable and safe, prevents people from living efficient, productive and quality lives. It also causes conflicts by preventing people from communicating effectively with each other and is a sign of an unhealthy life. This disease is called "Disease of Working Slaughter" or "Sick Building Syndrome"; defines acute health problems and comfort effects that are not associated with any specific illness or a cause in connection with the time occupied by occupants in the building. Sick building syndrome, which is caused by indoor air pollution, inadequate air conditioning conditions, the use of chemicals, stress, noise, lighting, etc., negatively affects the employees. This syndrome, which has a significantly negative impact on the employees of health care institutions decreases the productivity of the employees, increases the absenteeism and causes the employees to live psychological problems. In order to prevent people who work in the indoor area from being affected by the sick building syndrome, arranging the factors that will cause stress such as maintenance of the ventilation systems in the work areas, prevention of noise in the working environment and correct selection of building materials can be shown as precautions to be taken.*

Keywords: *Sick Building Syndrome, Health Institutions, Health Workers.*

I.GİRİŞ

Genel olarak insanlar zamanlarının büyük bir kısmını ev, okul veya işyeri gibi kapalı ortamlarda geçirmektedir. Farklı dönemlerde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yayımlanan raporlarda, günümüzde insanların vakitlerinin % 70'ini iş, %20'sini ise ev ortamında geçirdiği belirtilmektedir (Erdoğan Zeydan ve ark., 2009:587).

Modern kent yaşamının göstergelerinden biri olan devasa büyüklükteki binalar, rezidanslar, kuleler; özel, toplumsal ve iş hayatımızı sürdürdüğümüz akıllı yapılar olarak yaşam alanımızı oluşturmaya hızla devam etmektedir. Hızlı yaşam temposuna ayak uydurabilmek, daha konforlu, güvenli ve daha rahat bir yaşam sürmek amacıyla tasarlanan bu binaların, zaman geçtikçe insanların sağlıklarını olumsuz yönde etkileyen, etkili, verimli ve kaliteli yaşamalarını engelleyen bir öge olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. İnsanların birbirleriyle etkili iletişim kurmalarını engelleyen, iletişim çatışmalarını ortaya çıkaran psikolojik ve psiko-nörolojik

boyutta olumsuz etkilere sahip olan ve çoğu zaman hastalıkları beraberinde getiren bu binalar; güzel, gösterişli, göze hoş gelmesinin yanında hasarlı, sağlıksız bir yaşamın, bir hastalığın göstergesi olmuştur. Bilim adamları tarafından bu hastalığın adı “*Çalışan Kesimin Hastalığı*” ya da “*Hasta Bina Sendromu*” olarak dile getirilmektedir (Zeybek, 2014:34).

Hasta bina sendromu (HBS) kavramı, bina sakinlerinin binada geçirdikleri süre ile bağlantılı olarak herhangi bir belirgin hastalık ya da bir nedene bağlı olmayan akut sağlık sorunları ve konfor etkilerini tanımlamak için kullanılmaktadır (EPA, 1991).

Hasta Bina Sendromu’nda görülen birtakım semptomlar mevcuttur. Bu semptomları tek bir nedene bağlamak doğru olmamakla birlikte bunlar toplumda sıkça karşılaşılan semptomlardır. Semptomlar kişi bina içerisinde iken gelişmekte ve bina terk edildiğinde gerilemektedir (Uçar ve Taşdemir, 2016).

Bu çalışmada Hasta bina sendromu kavramı ve neden olan faktörler ele alınarak, HBS’nin sağlık çalışanları üzerindeki etkisi ve önlenmesi üzerinde durulacaktır.

II.HASTA BİNA SENDROMU

“Hasta Bina, içerisinde yaşanılan ya da çalışılan bir binanın sağlık zararlısı olarak tanımlanan ve solunan havanın kalitesini bozan/düşüren herhangi bir kirlenici tarafından sarılması veya istila edilmesi sonucu ortaya çıkan olumsuz durumdur” (Özyaral ve ark., 2006). Ayrıca hasta bina sendromu çalışılan bina ile bağlantılı olarak çalışanlarda ortaya çıkan, üst solunum yolu iritasyonu, baş ağrısı, yorgunluk ve kızarıklık gibi spesifik olmayan şikayetleri ifade eder (Redlich ve ark., 1997:1013).

Hasta bina sendromu ile ilgili literatürdeki ilk bilgiler 1975 yılına aittir. Yapılan ilk çalışma sosyal davranışın sağlık üzerine etkileri incelenerek tıbbi açıdan koruyucu birtakım öneriler sunulmuştur. Diğer bir çalışmada bir binanın mimari özelliğinin sağlık üzerindeki etkisi tartışılmış, Stucki’nin çalışmasında ise “kanser hastası çocuklarda psikolojik koruma” konusu incelenmiş ve binaların planlanması ile koruyucu hekimlik açısından bazı önlemler anlatılmıştır. 1982 yılında “hasta evler, hasta ofisler” tanımlamasıyla Ricks, binaların hastalanması ve bu binalarda yaşayan kişilerin binaya bağlı olarak rahatsızlanmasını ele almıştır (Otlu, 2012: 21).

HBS ile benzer olarak Őu tanımlar da kullanılmaktadır (Otlu, 2012: 22; Uçar ve Taşdemir, 2016):

- Hasta ev sendromu (SHS; sick house syndrome)
- Hasta hastane sendromu (SHS; sick hospital syndrome)
- Hasta evler, hasta ofisler (SH, SO; sick houses, sick offices)
- Hasta binalar, hasta insanlar (SB-SP; sick buildings, sick patients)
- Sıkı/sızdırmaz bina sendromu (TBS; tight building syndrome)
- Binayla ilişkili hastalık (BRD; building related disease / BRI; building related illness)
- Binayla ilişkili sağlık sorunları (BRHP; building related health problems)
- Binaya bağımlı hastalık.

Geçtiğimiz yıllarda çalışma ortamı hava kalitesi ve hasta bina sendromu üzerine birçok alan çalışması yapılmıştır. Hasta bina sendromu semptomları spesifik olmamakla birlikte genelde çalışanların iş yerleri ile ilişkilidir. Bu semptomlar genel olarak toplumda yaygındır fakat çoğunlukla hasta binalarda görülmektedir. Semptomlar çalışma zamanlarında ortaya çıkmakta ve çalışanın binayı terk etmesi veya tatile çıkması durumunda bu semptomlar kaybolmaktadır (Lahtinen ve ark., 1998: 71).

HBS semptomları genel olarak yavaş başlayıp ilerlemektedir (Yücel, 2008:11). HBS'de, çalışanlar genellikle ya nedeni belirsiz spesifik olmayan semptomlar göstermekte ya da objektif bulgularla spesifik klinik tanılara sahiptirler (Kreiss, 2005:134). Bu sendromda, semptomlar iş yerinden ayrılınca rahatlamakta, iş yerine dönülünce tekrarlamaktadır. HBS'nun semptomları, kişisel özelliklere, bina dışı sebeplere ya da stresle ilişkili durumlara bağılı olabilmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda, kapalı ortam hava kirleticilerinin de semptomlara neden olduğunu ya da artırdığını ortaya koymuştur (Yücel, 2008:11). Genel olarak en yaygın görülen semptom yorgunluk hissidir. Genellikle işe başladıktan birkaç saat sonra başlar ve binadan çıktıktan birkaç dakika içinde iyileşir. Yorgunluk hissi kadar sık görülme de karşılaşılan diğer belirti ise migren dışındaki zonklamalı ağrıya sebep olan tipik baş ağrılarıdır. Yaygın olarak İskandinav ülkelerinde bu semptom görülmektedir (Burge, 2017:185). Genel olarak incelendiğinde karşılaşılan semptomlar; baş ağrısı, baş dönmesi, mide bulantısı, göz, burun veya boğaz rahatsızlığı, kuru öksürük, kuru cilt, deride kaşıntı, konsantrasyon zorluğu, yorgunluk, kokulara karşı duyarlılık, ses kısıklığı,

alerji, soğuk algınlığı, astım atakları ve kişilik değişiklikleri olarak sıralanabilir (Joshi, 2008:61).

Hasta bina sendromunun görülmesinde etkili olan bazı risk faktörleri şu şekilde sınıflandırılabilir (Redlich ve ark., 1997:1014-1016):

*Hava kirleticileri

*Havalandırma

*İş ile ilgili faktörler; İş tatmini, Stres, Sosyal yapı

*Kişisel faktörler; Cinsiyet, Atopi, Hiperreaktif havayolu, Daha önceden mevcut bazı hastalıklar.

İşletme ve çalışan performansı HBS'den etkilenmektedir. İyi yönetilen, yüksek verimlilik ve konfor düzeylerine sahip bina ve tesisler çalışan performansını dolaylı olarak da işletme performansını etkilemektedir. Genel olarak işletme yöneticileri çalışılan ortamın personel üzerinde oluşturduğu stresi ve bu durumun performanslarını etkilemesi konusunu ihmal etmektedir. Oysa çalışanlara yönelik çalışma ortamında yapılacak birtakım iyileştirme çalışan ve işletme performansını gözle görülür şekilde etkileyecektir. Bu konuda yapılan birçok araştırma göstermektedir ki çalışanların iş yerlerindeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile verimliliğin %7-15 arasında arttığı ve hastalık veya isteksizlik nedeniyle ortaya çıkabilecek işe devamsızlıkları önemli derecede azaltmıştır (Tarcan ve ark., 2000:98). Kısaca ifade etmek gerekirse; HBS, iş verimliliğini azaltır ve işe devamsızlığı artırır (Joshi, 2008:61).

A. Hasta Bina Sendromunun Sebepleri

Hasta bina sendromunun sebepleri farklı yazarlar tarafından farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Bazı yazarlar bu sebepleri, hava kirleticileri, havalandırma ve diğer faktörler olarak ele alırken Çevreyi Koruma Ajansı (EPA) yetersiz havalandırma, iç ortamdan kaynaklanan kimyasal kirleticiler, dışarıdan kaynaklanan kimyasal kirleticiler ve biyolojik kirleticiler başlıkları altında incelemektedir. Bu çalışmada HBS'nin iki ana sebebi olarak, kapalı ortam hava kirleticileri ve havalandırma faktörleri ele alınacaktır.

1.Kapalı Ortam Hava Kirleticileri

1970'li yıllarda enerji krizi ve enerji darboğazının gündeme gelmesi sonucunda kapalı ortam hava kalitesi kavramı ön plana çıkmıştır. Bu kriz,

enerji tasarrufu, ısıtma ve iklimlendirme maliyetlerini azaltmak için hava geçirmez binaların inşa edilmesine yol açmıştır (Mendelson ve ark., 2000:139). Enerji tasarruf politikalarının uygulanması, iç ortam hava dolaşımı en alt düzeye indirilmesi, yetersiz havalandırma, dışarıya açılan pencerelerin olmaması, sızdırmaz bina yapıları kapalı ortam hava kalitesinde önemli sorunlar oluşturmuştur. Bununla birlikte sağlıksız inşaat malzemeleri kullanımı, nem ve havalandırma sisteminin yetersiz ve kötü olması binaları bakteri yuvası haline getirmiştir (Ersoy, 2010:2).

Kapalı ortam hava kalitesi insan sağlığı için önemlidir. Kapalı ortam hava kalitesine iyi diyebilmek için taşınması gereken birtakım özellikler vardır. Örneğin; sıcaklığın 19-23°C, göreceli nem oranının %40-60 ve hava akım hızının 0.1 m/sn olması gerekir. Kapalı ortamdaki nem oranının %70'den fazla olması durumunda küf mantarı oluşmasına, bina içi akım hızının ise 0.3 m/sn'nin üzerinde olması hava sıcaklığında 1°C'lik düşüşe sebep olmaktadır (Çobanoğlu ve Kiper, 2006:72).

Çalışma ortamının sıcaklığının çok yüksek ya da çok düşük olması durumunda çalışanlara rahatsızlık vermektedir. Çalışma ortamındaki sıcaklık değerlerinin artması kişide uyku hissi ve yorgunluk oluşmasına, sıcaklık derecesinin aşağı düşmesi ise kişinin huzursuz ve daha az dikkatli olmasına sebep olmaktadır (Yücel, 2008:6).

Kapalı ortam hava kalitesini etkileyen faktörlerden biri de kimyasal faktörlerdir. Amonyak, Asetik Asit, Karbondioksit, Karbon monoksit (temiz kabul edilebilecek havada CO düzeyinin 0,02 ile 1,0 ppm arasında, konutlarda %0.005'i, işyerlerinde ise %0,01'i aşmaması gerekmektedir) Çinko, Bakır, Krom, Uçucu organik bileşikler ve Formaldehit'in de aralarında bulunduğu bu faktörler insanlarda çeşitli semptomların görülmesine sebep olmaktadır. Kimyasal faktörler insanlarda, astım, nefes darlığı, gözlerde yanma, ciltte tahriş; taşikardi, koma ve şok (özellikle kapalı ortamdaki CO miktarının çok yüksek olması durumunda ortaya çıkmaktadır); kusma, terleme, mide bulantısı, baş ağrısı gibi sağlık sorunları oluşturmaktadır (Yücel, 2008:8-10; Ersoy, 2010:25-36).

Kapalı ortam havasını kirleten kirleticilerin kaynağı olarak; boya, halı, döşeme, yapıştırıcı gibi yapım-onarım malzemeleri, temizlik ürünleri, ofis malzeme ve makineleri, su kaçakları, evcil hayvanlar, çevresel sigara dumanı ve yüksek nem gösterilebilir (Ersoy, 2010:8).

Kapalı ortam havasındaki kirleticilerin düzeyi;

- Kirletici kaynağının şiddeti
- Kaynağın binadaki veya dış ortamdaki lokalizasyonu
- Kirleticilerin binaya taşınması veya karışması
- Sıcaklık ve nem ile sinerjistik etki gösteren diğer kirleticiler
- İçeri sızarak ya da mekanik havalandırma ile kapalı ortama giren havanın miktarı ve yayılımı
- Hava temizleme aletleri gibi kirleticileri ortamdaki kaldırma mekanizmaları gibi faktörlere bağlıdır (Yücel, 2008: 7,8).

Kapalı ortamlardaki hava kirleticilerinin kontrol ölçümleri yapılarak ölçüm sonuçlarına göre koruyucu önlemler alınabilir. Ölçümün doğru yapılması ve alınacak önlemlerin doğru şekilde belirlenebilmesi için kapalı ortam hava kirleticilerin özelliklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir (Soysal ve Demiral, 2007:224,225).

Söz konusu önlemler, binaların yapımı aşamasında; kullanılması düşünülen yapı malzemelerinin radyoaktivite analizlerinin yapılması, asbest ve kurşun içeren boyaların kullanılmaması, izolasyonun yapılması, hava girişleri yol ve diğer kirlilik kaynaklarının uzağına yapılması gibi önlemler alınabilir. Bina işletimi sırasında ise; bina içi ve kazan dairesinin doğru ve iyi havalandırılması, ısı ve nem dengesi sağlanması, sigara yasağına uyulması, kaliteli yakıt kullanılması, havalandırma sisteminin bakımının yapılması, bilgisayarlar ve diğer elektronik cihazların yılda iki defa hijyenik donanım temizleyicileri ile temizlenmesi gibi önlemler alınabilir (Ağca, 2005).

2.Havalandırma Sistemi

Havalandırma sistemi HBS de önemli bir diğer faktördür. Isıtma, havalandırma ve klima sistemleri (HVAC) dış ortamdaki temiz havayı emerek, ısıtır-soğutur, nemlendirir ve sirküle eder. Kapalı ortam hava kalitesinin sağlanabilmesi için bu sistem binanın tüm kullanılabilir alanlarına temiz hava sağlayabilmeli, kapalı ortamdaki kirli havayı uzaklaştırıp kirlilik konsantrasyonunu azaltmalıdır. HVAC sisteminin yetersiz fonksiyonu birtakım sorunlara neden olabilmektedir. Örneğin, HVAC sistemi dış ortamdaki kirli hava sağlıyorsa, binaya kontamine hava verilebilir. Bu sistemin kendisi de kirlilik kaynağı olabilmektedir. Havalandırma borularının içindeki fiberglas ve diğer yalıtım maddeleri havaya parçacıklar

salabilir ve bu alanların ıslak olmasından kaynaklı mikroorganizmaların üremesine sebep olabilmektedir (Ersoy, 2010:10). Ayrıca HVAC sisteminin arızalı olması da kapalı ortam hava kirliliğine sebep olmaktadır (Joshi, 2008:63).

Binaların sayısının arttırarak, satılabilecek ofis sayısının arttırılması binaları sıkıştırmaya ve ofis binasının zayıf tasarımı inşaa edilmesine neden olmaktadır. Bu durum çalışılan binada havalandırmanın yetersiz olmasına sebep olmaktadır (Joshi, 2008:62).

III. HASTA BİNA SENDROMUNUN SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Hastaneler çeşitli kimyasalların kullanıldığı, çalışanların gürültü, aydınlatma, havalandırma, ergonomi, stres gibi faktörlerden kolayca etkilendiği kurumlardan biridir. Hastane çalışanlarının maruz kaldığı bazı uçucu kimyasallar Hasta Bina Sendromu'nun (HBS) bir parçası olan Kakosmi Sendromu'nun (KS) oluşmasında öncelikli faktör olmaktadır (Özyaral ve Keskin, 2007). Özellikle ameliyathane, yoğun bakım üniteleri, radyoloji, patoloji, biyokimya ve klinik mikrobiyoloji laboratuvarlarında ve temizlik ve dezenfeksiyon amacıyla kullanılan kimyasal madde/malzeme ve çözeltiler Kakosmi Sendromu'nun oluşmasına sebep olmaktadır (Özyaral ve Keskin, 2009). Ayrıca sağlık çalışanlarının kullandığı lateks kauçuk eldivenler alerjilere sebep olmaktadır. Doğal kauçuk lateks alerjisi, 1990'larda, kanla taşınan patojen maruziyetini önlemek için eldiven kullanımının daha yaygın hale gelmesiyle dikkat çekmiştir. Bununla birlikte ilaç, dezenfektan ve steril ürünler ve temizlik ürünleri gibi sağlık hizmetleri alanında birçok başka alerjen de mevcuttur ve dezenfektanların, sterillerin ve temizlik ürünlerinin birçoğu da güçlü tahriş edicilerdir (Ahasic ve Redlich, 2016).

Herhangi bir sağlık kurum ya da kuruluşunda çalışan kişi ya da kişiler çalışma ortamından, birden fazla ve birbirinden farklı nedenlerden dolayı olumsuz etkilenebilir. Çalışanlar bazen bu etkilenmenin farkındadır ve kaynağını fark edebilir, algılayabilir bazen de farkında değildir ve kaynağını fark edemez, algılayamaz.

Hastanelerde faaliyetlerin rahatlıkla devamlılıklarının sağlanabilmesi için iç ortam hava kalitesi, ses, aydınlatma, ergonomi ve sosyal imkanlar açısından

çalışanlara konforlu bir çalışma alanının oluşturulması, çalışanların ve hastaların huzurlu olması sağlanmalıdır (Tarcan ve ark., 2000:96).

HBS ile ilgili sağlık kurumlarında yapılan çalışmalara bakıldığında; Nordstrom ve arkadaşlarının (1995) İsveç'te bir geriatri hastanesinde hava kalitesi ve kişisel faktörlerin HBS'ye etkisinin ölçüldüğü çalışma sonucunda hastane çalışanlarının büyük bir kısmının HBS ile uyumlu semptomlar gösterdiği tespit edilmiştir. En yaygın görülen semptomlar; kuru veya kızarmış yüz cildi, boğaz kuruluğu, yorgunluk, baş ağrısı hissi ve göz tahrişidir. Bu semptomlar hastanenin diğer departmanlarında daha farklı şekillerde görülmekte, bu durum da diğer birimlerde çalışanların maruz kaldıkları HBS faktörlerinin farklılığından kaynaklandığı belirtilmiştir.

Tarcan ve arkadaşlarının (2000) bina kalitesi ve sağlık işletmelerinin performansa etkisinin araştırıldığı çalışmalarında hastaneler mülkiyetlerine göre gruplandırılarak buradaki iç hava kalitesi, aydınlatma, ergonomi, ses düzeyi, iş ortamında kaynaklı sağlık şikayetleri ve binaların yeterlilik düzeyleri ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda çalışanların iş yerinden kaynaklanan sağlık şikayetleri ile bina genel yeterliliği arasında ilişki olduğu, hastaneler arasında bina genel yeterliliği bakımından farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, konfor, iş ortamından kaynaklı sağlık şikayetleri ve bina genel yeterlilik düzeyleri ile ilgili olarak hastane sınıflarına göre yapılan analiz sonuçlarına göre en iyiden başlayarak özel hastaneler, devlet, üniversite ve SSK hastanelerinin olduğu tespit edilmiştir.

Smedbold ve arkadaşlarının (2002) Norveç Trondheim belediyesinde bulunan geriatri hastanelerinde çalışan 115 hemşire üzerinde gerçekleştirmiş olduğu iç ortam kirleticileri ile nazal inflamasyon arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada; incelenen alanda sıcaklığın yüksek, nem ve karbondioksit oranlarının ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu bölümlerde havalandırma sistemlerinde mikrobiyal amplifikasyon kanıtlarına rastlanılmıştır. Çalışmada, iç ortamın hemşirelerin nazal mukozasını etkilediği ve böylece burun mukozal şişmesine neden olabileceği sonucuna varılmıştır.

Obbard ve Fang (2002)'ın Singapur'da yerel bir hastanenin çeşitli birimlerinde havadaki bakterilerin tipik konsantrasyonlarını araştırdıkları çalışmada, incelenen bölümlerin çoğunda iç mekan hava kalitesinin mevcut yerel kılavuzlarda belirtilenin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ancak, hasta

ve hasta yakınlarının daha az buldukları bölümlerde ve eczane biriminde aynı durum söz konusu değildir. Çalışmada ziyaretçilerin yoğunluğunun havadaki bakteri miktarı üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Ersoy (2010)'un Ankara'da bir Diş hekimliği Fakültesi çalışanları üzerinde yapmış olduğu çalışma ortam koşullarının ve hasta bina sendromu öğelerinin değerlendirildiği çalışmasında, çalışmaya katılan personelin %56'sında HBS tespit edilmiştir. Aynı zamanda çalışılan ortamı etkileyen fiziksel, kimyasal faktörler, aydınlatma, bağıl nem, gürültü vb. ölçümlerinde laboratuvarların bir kısmında kimyasalların seviyesinin sınırın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılarda son üç ayda her hafta en az bir genel, bir mukozal ve bir deri semptomunun varlığı tespit edilmiş ve bunlar HBS olarak tanımlanmıştır.

Otlu (2012)'un Malatya'da faaliyette bulunan bir Tıp Merkezinde çalışanların hasta bina sendromu görülme sıklığı ve bunu etkileyen faktörler üzerindeki çalışmasında tıp merkezi çalışanlarının %65'inde HBS olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan ölçümlerde çalışma ortamının CO miktarı sınır değer (9 ppm) üzerinde olmadığı, Klima Dairesi ve Mutfak Deposu sıcaklığının 20 derecenin altında olduğu, çalışma ortamlarının %72.2'sinde sıcaklığın 24 derecenin üzerinde olduğu ve çalışma ortamlarının %77.8'inde rölatif nem seviyesi sınır değer olan %30'un altında olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya katılanlarda HBS semptomlarından en sık görülenleri; yorgunluk ve bitkinlik (%67.1), baş ağrısı (%59.5), boğaz kuruluğu (%53.6), gözlerde yanma ve batmadır (%52.4).

Azimi ve arkadaşlarının (2013) İran Tahran'da bulunan bir hastanede hava kaynaklı mantar kirliliği düzeyini araştırdığı çalışmada hastane odalarındaki mantar kirliliği düzeyinin farklılık gösterdiği ve bu oranın en düşük Hemşire İstasyonu'nda en yüksek Ortopedi Ameliyathanesinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışma sonucunda mantar konsantrasyonların neredeyse yüksek olduğunu ve bu durumun hastalar ve hastanedeki diğer kişiler için bir risk faktörü olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermiştir.

Verde ve arkadaşlarının (2015) Portekiz Hastanesinin 3 farklı bölümünde (Acil Servis, Ameliyathane ve Ameliyat Gözlem Odası) bioaerosol kalitesini incelediği çalışmada, mikrobiyal konsantrasyonun en fazla olduğu birimin Acil servis olduğu ve bu oranın ulusal mevzuat uygunluk kriterlerin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ameliyathane ve Ameliyat Gözlem odasında bu oran

belirlenen kriterlerin altındadır. Mantar seviyesinin ise Ameliyathanede düşük, Ameliyat Gözlem Odasında ise yüksek olduğu tespit edilmiştir.

IV. HASTA BİNA SENDROMUNUN ÖNLENMESİ

Hasta bina sendromuna bağlı olarak görülen semptomların azaltılmasında kirletici emisyonlarının azaltmakla birlikte iklimlendirme koşullarının da düzenlenmesi gerekmektedir. Bunların sağlanmasında dikkat edilmesi gereken birtakım tedbirler mevcuttur. Bunlardan bazıları;

- Kapalı ortamdaki mobilya, halı gibi araçların düşük emisyonlu olanları kullanılmalıdır.
- Temizlik ürünleri, spreyler, boya, vernik gibi malzemelerin az kullanılması ve bu malzemeler saklanırken kapakları sıkıca kapatılmalıdır.
- Kapalı ortamlarda tütün mamullerinin kullanımının yasaklanıp, özellikle gebeler sigara dumanına maruz bırakılmamalıdır.
- Mutfak, yemekhane gibi yerlerde aspiratör ve havalandırma fanları kullanılmalıdır.
- Soba bacaları her yıl temizlenmeli, mutfak ve banyo sıkça havalandırılıp nem oluşması engellenmelidir.
- Çocuk ve oturma odaları, mutfak ve banyo gibi ıslak yerler halı ile kaplanmamalıdır.
- Kapalı alanlarda iklimlendirme koşullarının iyi ayarlanması ve dijital baskı atölyeleri ve kuru temizleyici gibi iş yerleri iyi havalandırılmalıdır.
- HBS'nin altındaki nedenlerin araştırılmasında hastanın ayrıntılı anamnezinin alınması ve iş yerine ait bilgilerin detayları sorgulanmalıdır.
- Çalışanlara stresle baş etme yöntemlerine dair eğitimler verilmeli ve HBS'nin önlenmesinde farklı disiplinlerden uzmanların işbirliği halinde çalışması gerekmektedir (mimar, mühendis, hekim, hemşire gibi) (Erdoğan Zeydan ve ark.,2009:593).
- Bireysel davranışsal faktörler ve zihinsel ve psikolojik sağlık durumu belirlenmelidir.
- Stresin azaltılmasında örgüt işlev ve kültürü geliştirilmelidir (Singh, 1996:126).

HBS semptomlarının görülme sebeplerinden biri de küf ve mantarlardır. Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı Avrupa Risk Gözlemevi Raporu'na göre yeni binalarda küf ve mantar oluşumunun önlenmesi için; İç yapı ürünlerinin dış ortama maruziyetinin en aza indirilmesi, binanın geçirimsiz

olması sağlanması, kullanılan malzemelerin temiz ve kuru olması, depolanmış olan materyallerin nemden korunması, inşaat esnasında nem birikiminin en aza indirilmesi, termal konforun ve nemin kontrolünün sağlanmasında HVAC sistemlerini dengelenmesi gerektiği belirtilmektedir (European Agency for Safety and Health at Work, 2007:63).

Ayrıca HBS'nin önlenmesinde bina içi hava akışı ve dağıtımının sağlanması, tüm kimyasalların uygun şekilde depolanması ve sadece uygun havalandırma ile kullanılması, bina için hava girişlerinin, motorlu taşıtlardan ve sanayi kaynaklı dış kirliliğin kontaminasyona neden olabileceği yerlerde bulunmaması gerekmektedir (Hooker,2017).

V.SONUÇ

Vaktimizin büyük kısmını geçirdiğimiz kapalı alanlar sağlığımızı tehdit edebilecek düzeyde kirleticilere sahip olabilmektedir. Kapalı ortam kirleticileri kişide Hasta Bina Sendromuna sebep olmaktadır. HBS semptomları belirgin bir nedene bağlı olmayıp kişi bazen bu semptomlarının farkında olmayabilir. Bu semptomlar çalışma ortamından uzaklaşınca kendiliğinden iyileşmektedir.

Çalışma ortamında, çalışanların kapalı ortam hava kirleticilerine maruz kalması ve yetersiz havalandırma koşullarında çalışması yorgunluk hissi, baş ağrısı, mide bulantısı, kaşıntı, döküntü, alerji vb. sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu sağlık sorunları kişilerin performansları üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Verimliliği azaltmakta ve personelin işe devamsızlığını arttırmaktadır. Özellikle sağlık kurumlarında birçok bölümde kimyasalların kullanımı, havalandırma, gürültü, stres, ergonomi gibi faktörlere sıkça maruz kalınması personelin verimliliğini ve kaliteli hizmet sunumunu etkilemektedir. Bunun önüne geçilebilmesi için çalışılan ortamın havalandırmasının iyi yapılması, gürültülü ortamdan uzak alanlarda çalışılması, konforlu çalışma ortamının oluşturulması, çalışan üzerinde stres oluşturacak faktörlerin uzak tutulması, ısıtmanın yeterli yapılması, yapı malzemelerinin doğru seçilmesi gerekmektedir. Bu önlemler alındığı takdirde personelin HBS kaynaklı sağlık şikâyetleri azalacak, çalışan memnuniyeti, verimlilik, performans ve işe devamlılık artacaktır.

KAYNAKÇA

- AĞCA B. (2005). İç Hava Kalitesi ve Hasta Bina Sendromu. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı:14. <http://www.mfa.gov.tr/ic-hava-kalitesi-ve-hasta-bina-sendromu.tr.mfa>, Erişim: Ocak 2018.
- AHASIC AM, Redlich CA. (2016). Building-related illness and building-related symptoms. (Konu son güncelleme tarihi: 14 Temmuz 2016. <https://www.uptodate.com/contents/building-related-illness-and-building-related-symptoms#H1894333>. Erişim: Haziran 2018

- AZİMİ F, Naddafi K, Nabizadeh R, Hassanvand MS, Alimohammadi M, Afhami S, Musavi SN. (2013). Fungal Air Quality in Hospital Rooms: A Case Study in Tehran, Iran. *Journal of Environmental Health Science and Engineering*. Vol:11(30):1-4.
- BURGE PS. (2004). Sick Building Syndrome. *Occup Environ Med.*; 61: 185-190.
- ÇOBANOĞLU N, Kiper N. (2006). Bina içi solunan havada tehlikeler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Sayı: 49: 71-75.
- ERDOĞAN Zeydan Z, Zeydan Ö, Yıldırım Y. (2009). Hasta Bina Sendromu. IX. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, İzmir. Ss.587-595.
- ERSOY A. (2010). Hacettepe Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Binasında Çalışma Ortam Koşullarının ve Hasta Bina Sendromu Ögelerinin Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara. ss.2-36
- EUROPEAN AGENCY FOR SAFETY AND HEALTH AT WORK, 2007. Expert forecast on emerging biological risks related to occupational safety and health. *European Risk Observatory Report*. Erişim: Haziran 2018. <https://osha.europa.eu/en/tools-and-publications/publications/reports/7606488>
- HOOKE E. (2017). Sick Building Syndrome. Erişim Tarihi: Haziran 2018. https://www.emedicinehealth.com/sick_building_syndrome/article_em.htm#sick_building_syndrome_facts.
- JOSHİ SM. (2008). The sick building syndrome. *Indian Journal of Occupational and Environmental Medicine* ,Vol:12 (2):61-64.
- KREISS K. (2005). Preventing Occupational Disease and Injury (İçinde) Building-Related Illness. (Ed. Levy BS, Wagner GR, Rest KM, Weeks JL.) 2.Baskı. American Public Health Association .134-140.
- LAHTINEN M, Huuhtanen P, Reijula K. (1998). Sick Building Syndrome and Psychosocial Factors- A Literature Review. *Indoor air*,4:71-80.
- MENDELSON MB, Catano VM, Kelloway K. (2000). The role of stress and social support in Sick Building Syndrome. *Work&Stress*, Vol:14(2):137-155.
- NORDSTROM K, Norbäck D, Axelsson R. (1995). Influence of indoor air quality and personal factors on the sick building syndrome (SBS) in Swedish geriatric hospitals. *Occupational and Environmental Medicine*;52:170-176.
- OBBERD JP, Fang LS. (2003). Airborne concentrations of Bacteria in A Hospital Environment in Singapore. *Water, Air, and Soil Pollution* 144: 333-341.
- OTLU M. (2012). Turgut Özal Tıp Merkezi Çalışanlarında Hasta Bina Sendromu Görülme Sıklığı Ve Etkileyen Faktörler. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Uzmanlık Tezi. Malatya. Ss.21,22.
- ÖZYARAL O, Keskin Y. (2007). Hasta Bina Sendromu. Türkiye Tekstil İşverenler Sendikası Yayınları, Tıglat Matbaacılık, İstanbul.
- ÖZYARAL O, Keskin Y. (2009). Sağlık Çalışanları ve Sıkıcı Hastane Sendromu. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi,Sayı:9. <http://www.sdplatform.com/Dergi/215/Saglik-calisanlari-ve-sikici-hastane-sendromu.aspx> Erişim: Ocak 2018.
- ÖZYARAL O, Keskin Y, Hayran O. (2006). Mimari Yapının Hasta Bina Sendromu Üzerindeki Etkileri, II. Ulusal Çevre Hekimliği Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara.
- REDLICH CA, Sparer J, Cullen MR. (1997). Sick-building syndrome. *The Lancet*, Vol:349: 1013-16.
- SINGH J. (1996). Impact of indoor air pollution on health, comfort and productivity of the occupants. *Aerobiologia* (12): 121-127.
- SMEDBOLD HT, Ahlen C, Unimed S, Nilssen AM, Norbäck D, Hilt B. (2002). Relationships between Indoor Environments and Nasal Inflammation in Nursing Personnel. *Archives of Environmental Health*, Vol:57(2):155-161.
- SOYSAL A, Demiral Y. (2007). Kapalı Ortam Hava Kirliliği. *Kor Hek* 2007; 6 (3): 221-226.
- TARCAN E, Varol ES, Ateş M. (2000). Bina Kalitesi ve Sağlık İşletmelerinin Performansları Üzerine Etkileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt:5(4):95-121.
- TUNCER A, Soyer ÖU. (2005). Hasta Bina Sendromu. *Astım Allerji İmmünoloji Dergisi*. Cilt:3(2): 97-102.
- UÇAR A, Taşdemir M. (2016). Hasta Bina Sendromu. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, Sayı: 38: 28-31. <http://www.sdplatform.com/Dergi/932/Hasta-bina-sendromu.aspx> Erişim: Aralık 2017.

- UNITED STATES ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY; Sick Building Syndrome; Indoor Air Fats No.4 Revised; Research and Development; Feb. 1991.
- VERDE SC, Almedia SM, Matos J, Guerreiro D, Meneses M, Faria T, Botelho D, Santos M, Viegas C. (2015). Microbiological Assessment of Indoor Air Quality at Different Hospital Sites. *Research in Microbiology* Vol:166(7): 557-563
- YÜCEL A. (2008). Bir Kamu Kuruluşu Çalışanlarında Hasta Bina Sendromu Görülme Sıklığı Ve Bazı Risk Faktörleri İle İlişkisi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara. ss.6-11
- ZEYBEK I. (2014). Modern Yaşamın Göstergelerinden Yüksek Binalarda Renk - Işık Faktörü Bağlamında "Hasta Bina Sendromu" ve İletişimsel Boyutta Etkileri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC*. Cilt:4(4): 33-38.

ANALYSIS OF STRUCTURAL TRANSFORMATION IN THE TURKEY'S ECONOMY AFTER 2001 CRISIS: TESTING WITH 2008 ECONOMIC CRISIS AND EUROPEAN UNION RELATIONS

Serkan KARA¹

Citation/©: Kara, Serkan (2018). *Analysis Of Structural Transformation In The Turkey's Economy After 2001 Crisis: Testing With 2008 Economic Crisis And European Union Relations*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 723-736

Abstract: *The existing debates on the Turkey-European Union relations contained that within the framework of mutual interest and economic based relations after the 2008 global economic crisis. This paper would aim to explain economic transformation of Turkey after the November 2000 and February 2001 crises, and the benefits for Turkey in the 2008 global crisis. This study carried out in Turkey's transformation in the economy since 2001, explaining in cooperation with the IMF and the World Bank, the relations between Turkey- European Union would describe via to existing data, and current research.*

Keywords: *Economic growth, Turkish economy, financial crisis, IMF*

Makale Geliş Tarihi: 19.01.2018/ Makale Kabul Tarihi: 17.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Phd. Student, Altınbaş University International Relations, serkan.kara1990@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org>

2001 Ekonomik Kriz Sonrası Türk Ekonomisindeki Yapısal Dönüşüm: 2008 Krizine Tepkiler ve Avrupa Birliği İlişkisine Etkisi

Atıf/©: Kara, Serkan 2018). 2001 Ekonomik Kriz Sonrası Türk Ekonomisindeki Yapısal Dönüşüm: 2008 Krizine Tepkiler ve Avrupa Birliği İlişkisine Etkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 723-736

Özet: Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri konusundaki mevcut tartışmalar, 2008 küresel ekonomik krizinin ardından karşılıklı ilgi ve ekonomik temelli ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu yazıda, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra Türkiye'nin ekonomik dönüşümü kısaca anlatılacak ve 2008 yılında gerçekleşen küresel ekonomik krizinin Türkiye için negatif ve pozitif yanları açıklanacaktır. Ayrıca bu çalışma 2001 yılından bu yana Türkiye ekonomisinde gerçekleşen dönüşümü IMF ve Dünya Bankası ölçeğinde değerlendirerek bu iki kurumun Türk ekonomisi üzerinde sağladıkları üst norm irdelenerek, Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler mevcut veriler ve araştırmalar analiz edilmek sureti ile açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Türkiye Ekonomisi, Finansal ve Ekonomik Kriz, IMF, Dünya Bankası

I. INTRODUCTION

Globalization motions in the world caused states to be experienced with the numerous crises. Each economic crisis put a different and mostly negative effect over the financial system. In this case, Turkey has had two big economic crises in 1994 and 2001. First economic crisis was occurred at the end of the 1993, and Turkey was struggled high inflation and interest rates throughout the crisis. Second crisis happened in the 2001, and this time some of structural problem within the banking system found out.

The 2001 crisis exposed some results about Turkish economic system. Firstly, Turkish economic system did not have strong financial substructure, and this reason it was seemed very fragile. Secondly, Turkish economic system did not include risk management equipment, and this provided dis-

advantages. And finally, Turkish financial system and especially banking sector easily effected by unexpected capital movements. Moreover, each economic crisis has been added new problems to the banking system. All of this reasons the Turkish economic system was entered the re-configuration process after the 2001 crisis. This process carried out with IMF and their configuration maps.

In this paper, economic system in the Turkey would be examined under the different topics. Reasons of crises and Turkey's position throughout the crises would be explained and the transformation experienced in the Turkish banking system will be announced within the influence of the IMF. In the last part of this paper, 2008 economic crisis would described, and its influenced over the Turkish economy would discussed. Also, to sum up to study, I would do critique about Turkey-EU relations within the 2008 crisis, and reasons of succeed to the Turkey's economic transformation.

A. Liberalisation Movement in Turkey

Turkey traced an inward-oriented economy from 1930s to end of the 1970s. Especially Democrat Party era, when was between 1950-1960 period, Turkey applied free market economy, and economic integration with the US. But after the 1980 military coup, and with the Motherland (Anavatan) government under the Ozal leadership, Turkey economic system rapidly changed from inward- oriented economy to liberal economy. Moreover, Turkey carried out more important transformation with January 24 Decisions, which program was foreseen less controlled over the economy, disposal of price control system and free foreign investment in the Turkey (Tatoglu and Glaister, 1996, p.11-21). This reform package attempted to reach three main goals:

- Minimal state intervention over the economy,
- Formation of a liberal economy system,
- Providing integration between domestic and international economy.

To sum up, foreign direct investment and trade increased rapidly, and foreign capital came to Turkey. Economic growth and increasing interest rates have showed positive effect over the economy, and either unemployment rate or inflation showed tends to decrease. Also, Ozal was focus and absolutely based on the US liberal economy models. Withal Ozal

transformed of the economy within the framework of three principles: liberty of thought, entrepreneurship, and liberty of religion, which principles transformed of the nation from backwardness to modern society.

Unfortunately, the current tendency of the economy is opposite of Ozal's view. Ozal's economic perspective included less foreign debt, and balance of payments, but current trend showed that, Turkey is dealing unbalanced of payments and lack of stability in the economy, in large proportions foreign debt, and thus dramatically increased economic deficiency. Moreover, increased economic dependency on external sources, and domestic financial debts aside, some of reforms in the economic realm is providing continues to the liberalisation. Also legal and structural reforms in the economy and other area prevent deterioration, and to improve democratization with accountability understanding. To sum up, the Turkish economy lost of most time with plagued and large-scale wastage of domestic resources, and thus Turkish economy suffered numerous of crisis, and big amount of foreign debt.

B. The Development of the Turkish Banking Sector After 1980

Turkey economy was in the process of free capital movement, financial liberalization, globalization, and downsizing of the government with the decision taken at January 24 1980 (Karacor, 2006, p.319). With the financial integration since 1980s, the liberalization of the international capital movements, and the privatization of the bank have accelerated, with the abolition of the upper limit on interest rates, and the change of compulsory reserves (Sürek, 1999, p.24). The banking sector entered into a rapid change process starting with the market economy. But the deterioration of the macroeconomic balances in the post-1980 period caused to positive development in the banks pause. Those crises lived in the Turkish banking sector caught to Turkey unprepared, and vulnerable, because of process of the changing economy.

In 1994, the bank turned to foreign countries, the Treasury borrowed a debt by used open market operations, the uncertainty in the market dramatically increased, and as a result interest rates and inflation increased (Seyidoglu, 2003, p.147). The open position of the banks increased, and their equity capital decreased, and the uncertainty of the market transformed to the insecure environment. In this period some of the bank and fiscal cooperation went bankrupt, such as Marmarabank, Impexbank, Turk Invest, etc. (Günel,

2001, p.64). After the decisions of April 5, devaluation and floating exchange rate system have been introduced, and financial markets have a stabilized in a short period of time, and current budget deficit has turned into an overpriced. The government provided securitization into the financial markets, and Turkish lira gained a value again. Thus, banking sector has relaxed for a while.

The crises in the South America, Asia, and Russia, have caused negative effect over the Turkish financial markets, and especially banking sector. After the 1998 Argentina crisis, economic crisis reached unexpected levels, and both unemployment rates and economic downsizing deepened the crisis in Turkey (Stubbs, 2005, p.199). The government did not prevent this economic crisis, and inflation has reached to be very high before the November 2000 crisis. The banking sector did not take adequate measures, and did not increase interest rates. Into the all of this economic depression, almost all the banks tried to find debt, and for this purpose they directed the sale of bonds. Unfortunately, banks were the main actor of the 2001 crisis. As a result, stand-by agreements were made with the IMF to resolve the financial crisis that banks had fallen into (Boratav, 2001, p.24).

C. From Crisis To Crisis: Crises of November 2000 and February 2001

Analyzing the economic data, and reports one thing would immediately be observed, which was called poor macroeconomic performance. The public sector loaning necessity, rate of public loan to GNP, prevailing account deficit, high inflation rates, and debt rate of the private sector to state reserves were high. Also, the lira was valued in real conditions. However, this analysis is incomplete, and does not explain the full meaning of the Turkey economy; moreover, it would be illusory picture of the economy. Turkey has started to enforce an IMF restructuring program since 2000. The IMF program addressed foreign debt, macroeconomic imbalances, and backward the negative trend. Related to 1999, there was a rigid reduction in both real interest rates and inflation as well as remarkable increase in fundamental surplus. To sum up, the rate of debt to GNP, account deficit, and public sector loan necessity decreased.

Table 1: Budget Deficit, 1995-2001

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Public Sector Borrowing Requirement	5.0	8.6	7.7	9.4	15.6	12.5	12.9
Consolidated Budget Borrowing Requirement	3.7	8.5	7.6	7.1	11.6	10.2	17.9
Net Domestic Borrowing	3.6	7.1	8.5	8.6	12.4	7.4	12.9
Net Foreign Borrowing	-1.0	-0.9	-1.5	-1.9	0.6	2.1	-2.5
Central Bank Advances	1.2	1.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Other (Includes such "financing" items as deferred payments)	0.0	0.7	0.6	0.5	-1.4	0.6	7.4

Source: Turkish Treasury, Main Economic Indicators, Economic Report, 2013

One unavoidable result of the unsteady environment was inflation and high level of financial debt. Turkey was not found solution to this high inflation problem, and to sum, IMF suggested to Turkey a Disinflation Program in January 2000. This programme included some economic prevention and pegged currency exchange rate. Despite that the programme worked apparently well for a limited time, some breaks began to appear (Uygur, 2001, p.48). For instance, although decreasing of interest rate, inflation fluctuated before November 2000 crisis did not start. Moreover, overnight interest and repo rates fluctuated between 13.6 % - 38.8% in July 2000, and it peaked at 873.1 percent in December 2000. Also, the economy gained stability in early January 2001, but it shocked 4,018 percent rates at the end of the January 2001. Actually, a decrease in inflation related to fluctuating rates was this economic programme's weaknesses (Fisunoglu, 2001, p.57).

Table 2: Main Economic Indicators, 1998-2001

	1998	1999	2000	2001
Growth Rate (%)	3.9	-6.1	6.3	-9.5
Inflation Rate (%)	84.64	64.87	54.92	54.40
Unemployment Rate (%)	6.9	7.7	6.5	8.4
Current Account Deficit / GDP (%)	0.7	0.4	3.7	4.9
Public Sector Borrowing Requirement / GDP (%)	9.7	15.8	12.0	16.0
Foreign Trade Deficit (Million \$)	18.9	14.0	26.72	10.06

Source: Ministry of Finance, Central Bank

In Turkey, net capital entries have increased during 2000. Monetary narrowing of the economy emerging from outsiders taking it exit by selling funds and stocks was felt directly at the financial sector, and overnight interest and repo rates between banks hike have occurred. Also, Turkish banking sector went into a critical liquidity crisis induced by extremely interest rate growth which was a consequence of capital outflow (Ucak and Akalın, 2007, p.261).

The current liquidity deficit and foreign debt stock was growth, and delay of structural reforms and privatization creating a negative effect on the capital flow, and foreign direct investment. Moreover, interest rates have dramatically increased in 2000. Flury of the financial market and movements of the foreign capital led to decrease in Central Bank currency reserves. With the decrease of currency reserves, a sudden increase in rates has observed. In November 2000, Central Bank provided liquidity to the financial markets by extravagant the plafond of Net Domestic Assets (CBT, 2002, p.50).

While Turkey financial markets surviving from inside the November 2000 crisis, Turkey came to face to face a new economic crisis in 2001 (Uyar, 2003, p.136). February 2001 crisis was a heavy crisis for Turkey, both socially and economically. The crisis emerged as an effect of the corruption of fundamental macroeconomic indicators; however, this corruption created as a consequence of the repression of speculative capital flows (Yeldan, 2002, p.4). Like a November 2000 crisis, Central Bank monetary policy decision did not occur any changing over the Net Domestic Assets, despite

that with those decisions and other factors, the crisis deepened and aggravated in February 2001. Within this crisis payment system in Turkey was impaired, and financial system was negatively affected, moreover, foreign currency exchange demand increasingly continued (Kumcu, 2001). Foreign exchange demand was led deficit of the balance of payment system to unsustainable. Also, February 2001 crisis occurred unstable economic environment in Turkey, which was occurred high inflation, poverty, and unemployment (Seyidoglu, 2010, p.241).

C. The Transformation and Re-Structuring of Financial System in Turkey

The financial crisis in Turkey occurred in 2000 and 2001 caused, TL to devalue, the high inflation, high public internal and external debt, and fragility of banking sector, moreover decrease of internal demand, and the failure of inflation reduction program. Turkey signed a stand-by agreement with IMF in May 2001, and Turkey has been started to “Program to Pass to Powerful Economy” with this stand-by agreement and World Bank encouraged (Celasun, 2012, p.17).

Since 1980, Turkey’s economic structure has harmonized with global economy by limiting the government enforcement policies and intervention instruments. Some of these instruments (Guzelsari, 2008, p.105-181):

- State Regulating Program and Decreasing State Intervention: To accomplish economic development and improvement, all were based on the limitation of intervention instruments with this motto, “small states, and strong market.” For this purpose; firstly, state intervention in the public supply must be a minimum level. Secondly, state economic enterprises limitation should use for state intervention instrument. And finally, the state has to abandon regulatory and normative role in the economy. Neoliberal transformation ongoing in Turkey after the 1980’s and this process can ensure welfare for the state, profitability, productivity, and growth in social life. Also, this process brought forth re-configuration for both global capitalist layout, and nation-state structure.
- Tax and Budget Policy Transformation in Favor of Capital: The capitalist community, other means of state intervention in the financial system is tax and budget policies. State intervention economy has an important role in states by collecting and spending

money resources. This intervention policy has a determinative importance in labour and capital.

- Re-structuring Finance Administration: Reform matter in the 2000's, local and regional government reform, personnel reform of public, budget reform, and administrative reform of public have been emerged on four split parts in itself create a whole. The most important thing of public administration reform has public spending management, budget management, and institutional arrangements. This arrangement of the economic system has recognized with the "The Public Financial Management and Control Law", which was coming into power in 2003.
- New Debt Management System with New Order: Debt management is an important thing for each state, because of unsustainable internal and external debt stock affects all of the state policies over the economy. Therefore, debt management has a big importance in re-structuring of the state. Normally, debt management in the worldwide is generally managed by Central Bank, Debt Advisory Group, Ministry of Finance, and Debt Management Office; but in Turkey, debt management is conducted by Under Secretariat of Treasury, which institution ongoing relations between IMF, World Bank and Turkey. IMF and World Bank have been supporting Turkey for implementing and adopting neo-liberal economic system and free market directional policies (Senses and Taymaz, 2003, p.429-430).

D. The IMF Program: The Design of the Turkish Economy

After the Justice and Development Party rule period, \$87 billion of foreign capital (hot money), and \$30 billion of foreign direct investment came to Turkey. But there had been an important increase of foreign debt stock, from \$130 billion to \$247 billion dollars in a short time, when was from 2002 to 2008. In fact, most of the foreign debt was realized by the private sector, particularly non-financial attempt system. Actually, during the post-2001 period adjustment, the public sector has substituted internal debt with foreign debt and has been a net payment in the external markets.

The urgent challenge after the February 2001 crisis was restoration way of the economy. The government took an action to restore financial markets;

the first one has created a new economy team, under the rule of Kemal Derviş, who was a senior at World Bank. This team's task was to create new economic structure and design a powerful economy for protecting Turkey against the new crisis in the future. For this purpose, they were tried to repair Turkish financial market and economy and repaired the wreckage in the banking sector.

Restoring banking system and trust against banks, and credibility to the economic sector was had too high priority. It was important that monetary control and financial stability and lower interest rates will not be possible to banking problems and it is credibility addressed. The reform of the banking system became central to the IMF Program. With this program, Turkey has learned that economic growth necessity, and macroeconomic stability a meaning banking system.

The standby agreement signed with IMF in May 2001, and after this agreement macroeconomic developments and financial stability were gain positive direction. Economic structure transformation provided to strong substructure to earn Turkish economy. Moreover, while 2008 crisis affected all over the word negatively, Turkish economy was suffered minor damage, and trust against Turkish economy was increased. Also, most of the European enterpriser have come to Turkey with capital, and they have made great investments (Taban, 2011, p.6-7). On contrary, in 2008 global crisis was occurred some negative issues over the Turkish economy. These economic developments could be briefly abstracted as follows (Taban, 2011, p.6-7):

- When we gave importance to the price and demand movements, in interest with the year 2002, the consumer price index inflation dropped back to 9.7% in 2004, and 7.1% in 2005. This inflation rate that realized at the rate of 9.6% in 2004 realized 8.2% in 2007, and following global crisis in 2008 became 10.2.
- In 2002-2007 period was showed two negative experienced, developments in the economy; firstly the unemployment rate dramatically increased, and secondly current balance deficit. The unemployment rate was increased from 10.3% in 2002 to 11% in 2008. On the other hand, current deficit to the gross domestic product was increased from 0.3% in 2002 to 6.2% in 2008.

- The increase in savings and the efficiency was ensured in the budget; owing to the higher yield in the tax price, the positive improving was versed in the budgetary income. The budgetary deficit sharing in the gross domestic product was reduced from 11.5% in 2002 to 10.2% in 2008.

On the other hand, Turkish economy was reached high growth rate in the 2002-2007 period. In this period Turkey showed high-level economic development and pulled up a high amount of foreign capital. In this way, Turkey caught high rates of economic growth, such as 9.4 in 2004. With the following 2008 global crisis, Turkish economic growth rate was decreased, and the economy was narrowed. Also, economic growth decreased from 9.4% in 2004 to 4.8% in 2009.

E. Case Study: 2008 Global Economic Crisis and the Reaction of Turkey's Economy

The 2008 global economic crisis emerged in the US financial sector, and then it was extended to all over the economy. The unpaid loans led to the insolvency of the financial institutions, and shook the trust of customers, and along with the reduction of demand; effects of the financial crisis happened in the markets as well. To sum, customer confidence and liquidity shortage caused by financial crisis, and also short-term foreign direct investments and portfolio investments declined (Yavuz, 2013, p.133).

When the financial markets growth and reached an important level, the economic crisis affected all over the Europe markets and financial institutions since the US mortgage crisis reached to Europe. Many European banks have shown weak and insufficient balance against the economic risk because of the assets they unity and have endured huge losses. With the global economic crisis, a few European banks have struggled with imbalanced of payments, and sinking of the house loans repayments (Ela and Eser, 2015, p.211). With bank rescue package applied, the crisis mostly prevented and was taken under control. But, on the other hand, this rescue package has some negative effect on the economy. For instance, public debt rate above the ratio set out of Maastricht Criteria. In this case, this rescue package was caused an external debt crisis in the European Union countries.

Turkey has the strongest link with almost all the European country is the trade and foreign investment, also Europe is the most important export

partnership for Turkey. But in the period of 2001-2008, Turkey's export rate fell down from 56% to 41% (Aysan and Ermişoğlu, 2013, p.20). Turkey's economy has a high level of harmony with European and World economy, and that reason each crisis affected Turkey's economy deeply. The 2008 global economic crisis also affected Turkey's economy through three ways, namely financial sector, trade relation, and expectation. Also, Turkey has affected by the huge loss in trade revenues because of the demand effect in the European Union as well as without money entry (Önis, 2007, p.57).

Because of the weight of the European Union in Turkey's export, mostly Turkey's export revenue and performance depend on EU member states demand conditions. Economic deceleration and stagnation in EU member states affect the Turkish manufacturers and exporters as contraction (Born, 20012, p.2). The economic relation among Turkey and the European Union which was in crisis decreased, on contrary Turkey's current account deficit was increased, and also macroeconomic indicators have deteriorated, and to sum Turkey has gained negative economic growth rate and high inflation. This situation was occurred high unemployment rate, and poverty.

On the long view, the euro crisis would have continued to affect negatively the rivalry of Turkey's exports. However, the decrease in external demand and economic bottlenecks affected foreign direct investment, and moreover, Turkish exporters lost their financial confidence and balance of payments. Being out of the Eurozone, and provided high growth, could make Turkey the sole winner of the 2008 crisis in a long time (Elitok and Straubhaar, 2010, p.8)

II. CONCLUSION

Turkey has started many reform efforts before the 2001 period, and numerous of reform backed by the World Bank and IMF, but almost all the reform foundered. This unsuccessful reform experiment was caused the February 2001 crisis, and this economic depression was left the difficult situation to Turkey, especially European Union association, and economic cases. On the other hand, Turkey is an exporter country and both of customer confidence and also economic stability is very important. All of these reasons Turkish economy had passed to the very important exam in November 2000, and February 2001. After these crises have had a structural transformation of the Turkish economy, and Turkey created more liberal, but at the same time more controlled economic structure. With the new

economic situation, Turkey took less damage than Europe in 2008 global economic crisis, and most of the European capital owner came to Turkey for did new investments because of Turkey's powerful and stable position.

Capital owner trust received a further strengthen as the AKP government declared its request to effort ahead with the European Union membership process. Even though the new government's efforts were as much economic and political, investors viewed the European Union participation process as helping to mainstay economic reforms for the mid-term, including IMF support program. Also, the IMF's assistance to the successful result is widely accepted in Turkey and international investors.

To sum up, in this study is showing us how Turkey was affected by economic crises, and how did Turkey show a reaction against these both crises? Turkey took very important lessons from the crisis, and to transform the economy benefited from them. Moreover, Turkey was largely carried out economic stability and liberalization with these reforms, which was a necessity to Turkey for became a member of European Union. Also, Turkey's economy showed the success of the 2008 crisis.

REFERENCES

- AYSAN Ahmet Faruk and Ergun Ermişoğlu (2013), Eurozone Debt Crisis and its Effects on Turkish Economy, MPRA Paper, and No: 50501
- BORATAV K. (2001), 2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri, Mülkiye Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 230, Ankara
- BORN CHAD P. (2013), Trade Policy Flexibilities and Turkey Tariffs, Antidumping, Safeguards, and WTO Dispute Settlement, Policy Research Working Paper 6322
- CBT (2002), Effects of Globalization on Turkey's Economy, Ankara
- CELASUN M. (2002), 2001 Krizi, Öncesive Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme, Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmge Yayınları, Ankara
- ELITOK Seçil Paçacı and Thomas Straubhaar (2010), The Turkish Economy: A Winner of the Euro Crisis?, HWWI Policy Paper
- ESER Levent Yahyave Mehmet Ela (2015), Avrupa Borç Krizi: Nasıl, Nedene Nereye?, Eskişehir Osmangazi University Review
- FISUNOğLU M. (2001), İkinci Krizin Anatomisi, Handout, Department of Economics, Çukurova University, Turkey
- GÜNAL M. (2001), Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği, Ankara Chamber of Commerce Publish, Ankara
- KARACOR Z. (2006), Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri, Selçuk University Review, No: 16
- KUMCU, 2001, <http://www.tusiad.org>, A.D.:08.01.2018
- ÖNIS Ziya (2009), Crises and Transformations in Turkish Political Economy, Turkish Policy, V: 9, N:3

- SENSES F., E. Taymaz (2003), Economic Development, Crisis and Stabilization, İletişimPublication , İstanbul
- SEYIDOĞLU H. (2003), Uluslararası Mali Krizler IMF Politikaları, Azgelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri, Dogus University Review, V: 4, No:2
- SEYIDOĞLU H., G. Altınay (2010), Global Financial Crisis and Turkey: Lesson to be Received, International Symposium, Erdek
- STUBBS R. (2005), Rethinking Asia's Economic Miracle, Palgrave Macmillan, New York
- SÜREK İ. (1999), Finansal Liberalizasyon ve Bankacılık Krizi, Republic Of Turkey Central Bank, Lira Review, No: 10
- TABAN S. (2011), Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri, SETA Analiz, Ankara
- TATOĞLU E., and K.W. Glaister (2003), Trade Patterns of European Foreign Direct Investment in Turkey, European Business Review, No: 6, 1996
- UYAR S., Banking Crisis, Ziraat Printing, Ankara
- UCAK A., G. Akalın (2007), the Role of Short Term Capital Movements on Economic Crisis and IMF Crisis Management, Oneri, V.7, No:28
- UYGUR E. (2001), Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, Working Paper, Ankara University Political Science Review
- YAVUZ ALI, Ceyda Şataf (2013), Avrupa'da Borç Krizi ve Çözüm Arayışları, Afyon Kocatepe University, Social Sciences Review
- YELDAN E. (2002), Stability for Whom? Evaluations on Crisis Administration, Bilkent University, Birikim, Ankara

8. SINIF BASİT MAKİNELER ÜNİTESİNE YÖNELİK BAŞARI TESTİ GELİŞTİRME: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI*

Emin Berk ÖZKAN¹
Özlem ERYILMAZ MUŞTU²

Atf/©: Özkan, Emin Berk; Eryılmaz Muştu, Özlem (2018). 8. Sınıf Basit Makineler Ünitesine Yönelik Başarı Testi Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 737-754

Özet: Bu araştırmanın amacı, Fen Bilimleri öğretim programı 8. sınıf “Basit Makineler” ünitesinde yer alan konu kazanımları dikkate alınarak, çoktan seçmeli sorulardan oluşan bir ünite başarı testi geliştirmektir. 2016 – 2017 TEOG konuları kapsamında yapılan değişiklik, Fen Bilimleri dersinde mevcut ünitelere “Basit Makineler” ünitesinin de eklenmesi yönündedir. Bu değişiklikle beraber mevcut başarı testlerinin konu kazanımlarını tam ve sınıf seviyesine uygun olarak içermediği tespit edilmiştir. Bu çalışmada MEB tarafından belirlenen konu kazanımlarına uygun çoktan seçmeli Basit Makineler Ünite Başarı Testi geliştirilmiştir. İlk olarak seçilen ünite kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen kazanımlar dikkate alınarak, her kazanıma en az üç adet soru gelecek şekilde madde havuzu oluşturulmuştur. Kazanımlara uygunluk için belirte tablosu oluşturulmuştur. Oluşturulan madde havuzunun kapsam geçerliliğini sağlamak için bir uzman görüş formu oluşturulmuş ve hazırlanan sorular uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşü sağlandıktan sonra 243 öğrenciyle pilot çalışması yapılmıştır. Yapılan madde analizi sonucunda testin güvenirlilik katsayısı, 882 olarak bulunmuştur. Verilerin analizi sonucunda Basit Makineler Ünite Başarı Testinin geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşıldığı göstermektedir. Sonuç olarak Basit Makineler Ünite Başarı Testi hem bilimsel çalışmalarda hem de öğretmenlerin sınıf içi değerlendirme süreçlerinde kullanabilecekleri geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Basit Makineler, Başarı Testi, Geçerlik, Güvenirlilik

---

Makale Geliş Tarihi: 02.08.2017 / Makale Kabul Tarihi:22.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

* Bu çalışma IVth Uluslararası Avrupa Eğitim Araştırmaları Kongresi (EJER 2017)'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, eminberkozkan@gmail.com

² Dr. Öğrt. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ozlemeryilmaz@gmail.com

ORCID 1: 0000-0002-9434-7149

ORCID 2: 0000-0002-5125-0873

Developing an Achievement Test for the Unit of Simple Machines in the 8th Grade Curriculum: Validity and Reliability Study

Citation/©: Özkan, Emin Berk; Eryılmaz Muştı, Özlem (2018). *Developing an Achievement Test for the Unit of Simple Machines in the 8th Grade Curriculum: Validity and Reliability Study*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 737-754

Abstract: *The purpose of the current study is to develop a unit achievement test comprised of multiple-choice questions prepared considering the learning objectives of the unit of “Simple Machines” in the 8th grade science curriculum. The change made in line with the content of the 2016 – 2017 TEOG topics was the addition of the unit of “Simple Machines” to the existing units in the science curriculum. As a result of this change, it was decided that the existing achievement tests do not completely cover the content of the unit objectives. In the current study, it was aimed to develop a Simple Machines Unit Test complying with the unit objectives determined by the Ministry of National Education. First, within the framework of the selected unit, an item pool including at least three questions for each objective determined by the Ministry of National Education was constructed. Then a table of specifications in accordance with the objectives was formed. In order to establish the content validity of the constructed item pool, an expert opinion form was constructed and then the prepared questions were submitted to the expert review. Then, a pilot study was conducted with 243 students. As a result of the item analysis, the reliability coefficient was found to be .882. In the analysis of the data, it was concluded that the Simple Machines Unit Achievement Test yielded reliable and valid results. As a result, it can be argued that the Simple Machines Unit Achievement Test is a reliable and valid test that can be used in both scientific research and in the classroom assessment processes by teachers.*

Keywords: *Simple machines, achievement test, validity, reliability*

I. GİRİŞ

Ölçme, günlük yaşantımızın her anında ihtiyaç duyduğumuz ve kullandığımız ölçülebilir özelliklerin çeşitli sembollerle eşlenmesi işlemidir (Turgut ve Baykul, 2010; Kan, 2009). Eğitimin vazgeçilmez bir aşaması olan değerlendirme basamağının yapılması için değerlendirilecek kişinin veya kriterin bir ölçmeye tabi tutulması gerekmektedir (Gönen, Kocakaya ve Kocakaya, 2011). Eğitimde meydana gelen birçok değişiklik ölçmenin önemini kavramamıza ve eğitim bilimcilerin farklı ölçme metotlarına yönelmesine neden olmuştur. Eğitimde ölçmeye ihtiyaç duyulan değişkenlerden biri başarıdır. Eğitimde belirlenen kazanımların gerçekleşme düzeyini belirlemek amacıyla nitelikli ölçme araçları gerekmektedir. Ölçme araçlarının nitelikli olması da onların geçerlik ve güvenirliliğine bağlıdır (Gönen, vd., 2011). Kuşkusuz başarının ölçülmesinde en yaygın olarak kullanılan ölçme aracı çoktan seçmeli başarı testleridir. Nitelikli bir başarı testi geliştirmek için belirli aşamaları uygulamak gerekmektedir (Şeker ve Gençdoğan, 2006).

Fen eğitiminde uzmanların geliştirmiş olduğu başarı testlerine örnek olarak; kuvvet ve hareket (İdin ve Aydoğdu, 2016; Akbulut ve Çepni, 2013), çözümler (Demir, Kızılay ve Bektaş, 2016), dinamik (Gönen, Kocakaya ve Kocakaya, 2011), basit elektrik devreleri (Şen ve Eryılmaz, 2011), modern fizik (Eryılmaz, 2014) vb. verilebilir.

Türkiye’de 2000 yılından bu yana öğretim programlarında birçok kez değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle birlikte “Kuvvet ve Hareket” ünitesi her ne kadar kısım kısım gösterilmiş olsa da öğretim programında yerini her zaman korumuştur (İdin ve Aydoğdu, 2016). Yapılan literatür taramasında bulunan araştırmalarda öğretim programının değişikliği sebebiyle sadece “Basit Makineler” ünitesinin yer aldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. “Basit Makineler” içeriğinin ünite olarak 2016 yılında öğretim programına dahil edilmesi ile literatürdeki çalışmaların yetersiz kaldığı görülmüştür. 2016 yılından önceki çalışmalarda, “Basit Makineler” konusuna “Kuvvet ve Hareket” ünitesi içerisinde yer verildiği ve bu sebepten “Basit Makineler” konusunun detaylı bir incelemesinin olmadığı ifade edilebilir (İdin ve Aydoğdu, 2016; Akbulut ve Çepni, 2013). Yapılan değerlendirmelerde ve görüşmelerde öğrencilerin, “Basit Makineler” ünitesindeki kavramlar ile günlük hayattaki kullanım alanları veya makinelerin günlük hayatımıza nasıl yerleştiği arasında ilişki kurarken sıkıntı yaşadığı gözlemlenmiştir.

Bunlardan yola çıkarak ve yeni belirlenen öğretim programı da göz önüne alınarak; öğrencilerin günlük hayat ile kavramlar arası eşleştirme yapabileceği, öğrencilerin TEOG sınavına hazırlanabilecekleri ve aynı zamanda eğitimcilerin; öğrencileri değerlendirebilecekleri, yeni öğretim yöntemlerini deneyebilecekleri bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

A. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, test geliştirme basamakları göz önüne alınarak, 8. sınıf öğrencilerinin Basit Makineler ünitesindeki başarılarını belirlemek için dört seçenekli çoktan seçmeli sorulardan oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir.

II. YÖNTEM

Basit Makineler Ünite Başarı Testi (BMÜBT) hazırlanırken MEB tarafından belirlenen kazanımlar dikkate alınmıştır. Hazırlanan çoktan seçmeli soruların kazanımlarla doğrudan ilişki olmasına ve bu kazanımların dışına çıkılmamasına özen gösterilmiştir. BMÜBT içerisinde yer alan bazı sorular ile birden fazla kazanımın ölçülmesi sağlanmaktadır. Oluşturulan madde havuzunun ardından BMÜBT'nin kapsam geçerliğini sağlamak için uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşü ile gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra BMÜBT'nin pilot çalışması yapılmış ve elde edilen verilere madde analizi yapılmıştır. Madde analizi sonucunda BMÜBT'nin geçerlik ve güvenilirlik değerleri belirlenmiştir. Yapılan veri analizi sonucunda testten çıkartılması gereken maddelere karar verilerek BMÜBT'ye son hali verilmiştir.

A. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2016 – 2017 yılında öğrenim gören sekizinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Aksaray ilinde üç farklı ortaokulda öğrenim gören 243 sekizinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi seçilmiştir. Bu örnekleme yöntemi, araştırmaya hız ve pratiklik kazandırır. Çünkü araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 141).

B. Basit Makineler Ünite Başarı Testi (BMÜBT) Geliştirilme Süreci

Bir ölçme aracı olarak geliştirilen BMÜBT'nin geliştirilmesinde izlenen aşamalar şu şekildedir:

- İlk olarak MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından geliştirilen sekizinci sınıf Fen Bilimleri ders kitabı Basit Makineler ünitesi içeriği incelenmiştir.
- 2016 Fen Bilimleri dersi öğretim programında sekizinci sınıf düzeyinde Basit Makineler ünitesinde üç ana kazanım bulunmaktadır. İncelenen öğretim programı ve ünite kazanımları doğrultusunda belirtke tablosu oluşturulmuştur. Öğretim programındaki kazanımlara göre soruların dağılımını gösteren belirtke tablosu Ek-1’de verilmiştir.
- Oluşturulan belirtke tablosunda yer alan her ana kazanıma uygun üçer adet çoktan seçmeli soru hazırlanmıştır. Soru hazırlama sürecinde ana kazanımda yer alan her kavram için üçer soru hazırlanmış ve 25 soruluk BMÜBT’nin madde havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan bazı soruların birden fazla kazanımı ölçmesi durumu da dikkate alınmıştır.
- BMÜBT’de bulunan soruların Bloom taksonomisine göre bilgi ve bilişsel süreç boyutları belirlenerek bir belirtke tablosu oluşturulmuştur. Bloom taksonomisinin bilişsel süreç ve bilgi boyutuna göre soruların dağılımını gösteren belirtke tablosu Ek-2’de verilmiştir.
- BMÜBT öncelikle bir Türkçe uzmanına gönderilerek, sorularda bulunan Türkçe dil bilgisi hataları belirlenmiş ve bu hatalar giderilmiştir. Ayrıca testin okunabilirliğinin öğrenci seviyesine uygunluğu değerlendirilmiştir.
- Hazırlanan çoktan seçmeli soruların kapsam geçerliğini sağlamak için uzman görüş formu hazırlanmıştır. Çalışmada kullanılan uzman görüş formu Ek-3’te verilmiştir.
- Kapsam geçerliğini sağlamak için hazırlanan uzman görüş formu, biri fen bilgisi öğretmeni ve beşi fen eğitiminde uzman olmak üzere toplam altı kişiye gönderilip görüşleri alınmıştır.
- Alınan uzman görüşleri doğrultusunda 25 çoktan seçmeli sorudan oluşan BMÜBT’nin iki sorusu öğretim programına ve öğrenci seviyesine uygun olmadığı gerekçesiyle testten çıkarılmıştır. Ayrıca üç sorusu düzeltilerek yeniden yazılmıştır. Alınan görüşler doğrultusunda belirlenen hatalar giderilmiştir. Giderilen hataların ardından BMÜBT yeniden uzman görüşüne sunulmuştur ve BMÜBT öğrencilere uygulanmak için hazır hale getirilmiştir.

- 23 soruluk BMÜBT, daha önce “Basit Makineler” ünitesini öğrenmiş olan 243 sekizinci sınıf öğrencisine uygulanmış ve pilot çalışması yapılmıştır.
- 23 çoktan seçmeli sorudan oluşan BMÜBT'nin, geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesi için pilot çalışma sonucunda elde edilen veriler madde analiz istatistik programı (ITEMAN) ile analiz edilmiştir. Yapılan madde analizleri sonucunda değerleri düşük olan dört soru daha testten çıkarılmıştır.

BMÜBT, 19 çoktan seçmeli sorudan oluşan son halini almıştır. BMÜBT'nin son hali Ek-4'te verilmiştir.

III.BULGULAR

ITEMAN testte bulunan her bir sorunun güçlük, ayırt edicilik indeks değerlerinin ve testin bütünü için güvenilirlik katsayısının bulunmasında kullanılan bir istatistik programıdır.

Madde güçlük indeksi (MGİ); testteki doğru cevaplayanların sayısının testi cevaplayan bütün kişi sayısına oranıdır. İndeksin değeri 0,00 ile 1,00 arasında bir değer alır. Bu değerın yüzdesi 1,00'e yaklaşırsa soruyu bütün öğrenciler cevaplamıştır ve soru kolay bir soru olarak kabul edilir, değerın yüzdesi 0,00'a yaklaşırsa soruyu testin uygulandığı kişilerin çok az bir kısmı cevaplamıştır ve soru zor bir soru olarak kabul edilir (Atılğan, 2009; Özçelik, 2010; Baykul ve Turgut, 2010; Şeker ve Gençdoğan, 2006).

Madde ayırt edicilik indeksi (MAEİ); maddenin, testin uygulandığı kişilerin ölçülmek istenilen davranışa sahip olup olmadığını ayırt etme gücüdür. Aynı zamanda MAEİ maddenin geçerlik katsayısıdır. MAEİ değerinin yüzdesi; “,20”nin altında ise madde testten çıkarılır, “,21 - ,30” arasında ise madde gözden geçirilerek teste koyulabilir, “,31 - ,40” arasında ise maddenin ayırt ediciliği iyidir, “,40”ın üstünde ise maddenin ayırt ediciliği çok iyidir (Atılğan, 2009; Özçelik, 2010; Baykul ve Turgut, 2010; Şeker ve Gençdoğan, 2006).

Yapılan ITEMAN analiz sonuçları incelendiğinde dört sorunun (9, 11, 21 ve 22. sorular) MAEİ “,20”den düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sorulardan 9, 11 ve 22. soru ölçülmek istenilen özelliğin ters çalıştığı sebebiyle, 21. soru

ise cevaplayıcılar için ayırt edici özelliği kabul edilebilir nitelikte olmadığı için testten çıkarılmıştır. BMÜBT, çıkarılan bu sorulardan sonra ITEMAN analizi tekrarlanmıştır ve BMÜBT son halinin madde güçlük indeksi ve ayıricılık indeksi ile ilgili analiz sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Basit Makineler Ünite Başarı Testinin ITEMAN analizi sonucunda elde edilen soruların madde güçlük ve ayıricılık indeksi değerleri

Madde Numarası	Madde Güçlük İndeksi	Madde Ayıricılık İndeksi
1	,181	1,00
2	,267	,867
3	,226	,911
4	,251	1,00
5	,239	1,00
6	,173	1,00
7	,181	1,00
8	,292	,838
9	,239	,933
10	,132	,907
11	,222	,628
12	,416	,511
13	,181	,852
14	,181	,595
15	,267	,673
16	,251	,905
17	,206	,730
18	,469	,275
19	,362	,311

Tablo 1’de incelendiğinde testteki 17 maddelerin ayırt edicilik indeksinin ,40’tan büyük olduğu ve 1,00’e yakın olduğu görülmektedir. Bu sonuç BMÜBT’nin ayırt edicilik değerlerinin çok iyi olduğu gözlenmektedir. Madde ayırt edicilik özelliği, maddenin ölçülmek istenilen davranışı kazanan öğrenciyi kazanmayan öğrenciden ayırdığını gösterir. Bu durum BMÜBT’nin maddelerinin ayırt edicilik indeksinin yüksek olduğu ve maddenin kaliteli ve iyi çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Tablo 1 incelendiğinde test maddelerinin güçlük indeksinin ,50’nin altında olduğu görülmektedir. Bu sonuç BMÜBT’nin madde güçlük indeksinin yüksek olduğunu ve testin kolay sorulardan oluşmadığını şeklinde yorumlanabilir.

BTÜMT’nin genel analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Basit Makineler Ünitesi Başarı Testinin genel ITEMAN analiz sonuçları

Özellik	Değer
Madde Sayısı	19
Uygulanan Kişi Sayısı	243
Ortalama	4,737
Varyans	20,770
Standart Sapma	4,557
Çarpıklık	1,436
Basıklık	1,243
Minimum	0,00
Maksimum	19,00
Ortanca	3,00
Alpha	0,882

SEM	1,568
Ortalama Güçlük (Ort. P)	0,249
Ortalama Ayırt Edicilik (Ort. R)	0,576
Çift Serili Ortalaması	0,786

Tablo 2 incelendiğinde BMÜBT geneli için ortalama madde güçlük indeksinden (Ort. P = ,249) testin zor ve ortalama ayırt edicilik indeksinden (Ort. R = ,576) de iyi bir ayırt edicilik gücüne sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar testin genelinin ölçülmek istenen davranışa sahip olan ile olmayan bireyleri iyi bir şekilde ayırt ettiği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bu durum testin başarılı olan ile olmayana ayırt etme gücünün yüksek olduğu şeklinde de ifade edilebilir.

Güvenirlik 0 – 1 arasında değerler alır. Okullarda verilen eğitim ve öğretimin başarı düzeyini ölçmede kullanılacak olan başarı testlerinin ,80'den yüksek olması beklenir (Büyüköztürk, 2015; Şeker ve Gençdoğan, 2006; Özçelik, 2010). Tablo 2'de görüldüğü gibi ITEMAN analizi sonucunda testin güvenilirliğinin ,882 olduğu tespit edilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde yapılan madde analizi sonucu, BMÜBT'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

IV. TARTIŞMA ve SONUÇ

Yapılan çalışmalar sonucunda geçerliği ve güvenilirliği yüksek bir başarı testi BMÜBT oluşturulmuştur. Oluşturulan bu başarı testi ile 8. sınıf öğrencilerinin üniteye dair içerik bilgileri ölçülebilir. BMÜBT, güncel Fen Bilimleri öğretim programı dikkate alınarak hazırlanmıştır. İçerdiği soruların kazanımları tam olarak karşılaması, özgün oluşu BMÜBT'yi diğer testlerden ayırmaktadır. BMÜBT'nin, MEB tarafından belirlenen kazanımlar ile ilişkisi ve öğrencilerin seviyesine uygunluğu uzman görüşü ile de sabitlendiği için öğretmenler, öğrencilerin konuyu öğrenme seviyelerini BMÜBT ile ölçebilir. Ayrıca öğrencilerin testteki çeldiricilere verdiği cevaplar araştırılarak öğrencilerde oluşan bazı kavram yanlışları belirlenebilir. Her ne kadar çoktan seçmeli sorular kavram yanlışlığı belirlemede tam olarak etkili olmasa da verilen cevaplar konudaki eksiklikleri veya çarpıklıkları belirleyebilir (Şen ve Eryılmaz, 2011; İdin ve Aydoğdu, 2016; Gönen, Kocakaya ve Kocakaya,

2011). BMÜBT alanında yapılmış olan ilk “Basit Makineler” konu testidir. 2013 Fen Bilimleri öğretim programında “Basit Makineler” ünitesi sekizinci sınıf seviyesine kaydırılmıştır. Bu değişiklik 2016 yılında uygulanmıştır. Bu çalışmadan önce yapılan çalışmalarda “Basit Makineler” ünitesine “Kuvvet ve Hareket” ünitesi içerisinde yer verilmiştir. Bu özelliğiyle de diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Yapılan madde analizi sonucunda BMÜBT'nin güvenilirliğinin ,882 bulunması da testin oldukça güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Testin sadece çoktan seçmeli sorulardan oluşması öğrencilerin bazı zeka türlerini ölçmemesine ve bu da BMÜBT'nin dezavantajı olarak görülmesine neden olabilir. Fakat çoktan seçmeli soru tipi öğretmenlere zaman tasarrufu, puanlamada kolaylık, nesnellik ve TEOG gibi başarı ölçen sınavlara hazırlık aşamasında büyük yarar sağlayacaktır (Akbulut ve Çepni, 2013; İdin ve Aydoğdu, 2016). BMÜBT'nin ayırt edicilik katsayısının ,576 oluşu da öğrenen ile öğrenmeyen öğrencilerin birbirinden ayrılmasını ve öğretmenlerin bu konuda önlem almasını da sağlayacaktır (Atılğan, 2009; Özçelik, 2010; Baykul ve Turgut, 2010; Şeker ve Gençdoğan, 2006).

BMÜBT gelecekte yapılacak olan bazı Fen eğitimi araştırmalarında da uzmanlar tarafından bazı yöntem ve tekniklerin denenmesinde öntest – sontest olarak da kullanılabilir. BMÜBT'nin geçerlik ve güvenilirlik katsayıları eğitim geliştiricileri için bu konuda kullanabilecekleri uygun bir ölçme aracı özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

Literatürdeki başarı testi geliştirme çalışmaları da göz önüne alındığında (Demir, Kızılay ve Bektaş, 2016; İdin ve Aydoğdu, 2016; Akbulut ve Çepni, 2013; Gönen vd., 2011; Şen ve Eryılmaz, 2011) BMÜBT'nin geliştirilme aşamaları diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan BMÜBT gelecekte yapılacak çalışmalara örnek olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak 19 çoktan seçmeli sorudan oluşan BMÜBT (EK – 4) öğretmenlerin ve uzmanların rahatlıkla kullanabilecekleri geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. İ. & Çepni, S. (2013). Bir üniteye yönelik başarı testi nasıl geliştirilir? İlköğretim 7. sınıf kuvvet ve hareket ünitesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 18-44.
- Atılğan, H. (Ed.) (2009). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (4. Baskı). Ankara: Anı.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (21. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Demir, N., Kızılay, E. & Bektaş, O. (2016). 7. Sınıf çözeltiler konusunda başarı testi geliştirme: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitim Dergisi*, 10(1), 209-237.
- Eryılmaz, Ö. (2014). *Lise modern fizik konularının iki farklı öğretim programına göre öğrenilme durumlarının karşılaştırılması*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gönen, S., Kocakaya F. & Kocakaya S. (2011). Dinamik konusunda geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış bir başarı testi geliştirme çalışması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 40-57.
- Kan, A. (2009). Ölçme Araçlarında Bulunması Gereken Nitelikler. Hakan Atılğan (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* içinde (s. 23-80). Ankara: Anı.
- Idin, S. & Aydoğdu, C. (2016). Kuvvet ve hareket ünitesi başarı testi geçerlik ve güvenilirlik araştırması. *Eğitim, bilim ve teknoloji araştırmaları Dergisi*, 1(1), 14-33.
- Özçelik, D. A. (2010). *Test hazırlama kılavuzu* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Şeker, H. & Gençdoğan, B. (2006). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme*, Ankara: Nobel.
- Şen, H. C. & Eryılmaz, A. (2011). Bir başarı testi geliştirme çalışması: Basit elektrik devreleri başarı testi geçerlik ve güvenilirlik araştırması, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-39.
- Turgut, F. & Baykul, Y. (2010). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin.

Ek – 1 8. Sınıf Basit Makineler Başarı Testi Ünite Kazanımlarına Göre Belirtke Tablosu

Kazanımlar		Sorular
8.2.1.1. Basit makinelere örnekler verir ve sağladığı avantajları örneklerle açıklar.		4, 5, 6
a. Basit makinelerden, sabit makara, hareketli makara, palanga, kaldıraç, eğik düzlem ve çıkırık üzerinde durulur.	Kaldıraç	1, 2, 3
	Makaralar	7, 8, 10
	Palanga	9, 11, 12
	Eğik Düzlem	13, 14, 15
	Çıkırık	16, 17, 18
b. Dişli çarklar, vida ve kasnakların da birer basit makine olduğu belirtilir.		19, 20, 21
c. Basit makinelerde işten kazanç olmadığı vurgulanır.		5, 7, 13
8.2.1.2. Basit makinelerin günlük yaşamdaki kullanım alanlarına örnekler verir.		22, 23, 24
8.2.1.3. Basit makinelerden yararlanarak günlük yaşamda iş kolaylığı sağlayacak bir düzenek tasarlar ve yapar.		22, 24, 25

Ek- 2 8. Sınıf Basit Makineler Başarı Testi Bloom Taksonomisine Uyumlu Belirtke Tablosu

Bilgi Boyutu	Bilişsel Süreç Boyutu					
	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal Bilgi						
Kavramsal Bilgi		1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 14, 17		16	13	
İşlemsel Bilgi			7, 8		15, 18	19
Üst bilişsel Bilgi						

Ek- 3 Uzman Görüş Formu

Bu form, Basit Makineler Başarı Testi'nin geçerliği konusunda görüşlerinizi belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Her soru için görüşünüzü en iyi yansıtan rakamı belirtiniz.

1. Hiç
2. Çok az
3. Kısmen
4. Çok
5. Tamamen

Formu doldurmak için ayırdığınız zaman ve katkılarınız için teşekkür ederim.

GÖZLENECEK KRİTERLER	SORU NUMARALARI																									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
1. Soru, ilgili kazanımı ölçmede yeterlidir.																										
2. Sorunun yalnız bir doğru cevabı vardır.																										
3. Çeldiricilerin elenmesi, ilgili kazanımın öğrenilmiş olduğunu göstermektedir.																										
4. Çeldiriciler, doğru cevabı bulmada ipucu içermemektedir.																										
5. Soru kökünde verilen bilgiler, bilimsel gerçeklere uygundur.																										
6. Soru kökünde gerekli bilgiler verilmiştir.																										
7. Çeldiriciler doğru cevap olmayacak ifadelerdir.																										
8. Soru ilgili yaş ve sınıf düzeyine uygundur.																										
9. Görseller, uygun şekilde yerleştirilmiştir.																										

Görüşve Önerileriniz:

Ek – 4 Basit Makineler Ünite Başarı Testi (BMÜBT)

1.

- I. Destek ortada,
- II. Destek uçta-yük uçta,
- III. Destek uçta-yük ortada

Aşağıdakilerden hangisi verilen üç farklı kaldıraç sistemine doğru örnek olarak verilebilir?

I	II	III
A) Makas kıracağı	Cımbız	Ceviz
B) El arabası	Makas	Pense
C) Kerpeten	Kriko	Kürek
D) Makas	Kürek	Maşa

2.

Kaldıraçlarla ilgili olarak aşağıdaki verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Kuvvet kolunun yük kolundan küçük olduğu durumlarda kuvvetten kazanç sağlanır.
- B) Pense, kuvvetin ortadan uygulandığı kaldıraç türüdür.
- C) Maşa ve makas aynı tip kaldıraç çeşididir.
- D) Çift taraflı ve tek taraflı olmak üzere iki çeşit kaldıraç vardır.

3.

- I. Sadece desteğin arada olduğu kaldıraçlarda kuvvet yönü değişir.
- II. Kuvvetin arada olduğu kaldıraçlarda yoldan kazanç sağlanmaz.
- III. Yükün arada olduğu kaldıraçlarda kuvvetten kazanç vardır.

Kaldıraç çeşitleriyle ilgili verilen bilgilerden hangisi ya da hangileri doğrudur?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve III
- D) I ve II

4. Aşağıdaki basit makine ve günlük hayattaki örneği eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

- A) Eğik Düzlem - Kerpeten
- B) Kaldıraç - Makas
- C) Çıkrık - Anahtar
- D) Makara - Asansör

5. Basit makinelerle ilgili verilen aşağıdaki bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Basit makinelerin en önemli özelliği her zaman kuvvet kazancı sağlamalarıdır.
- B) Basit makine işten kazanç sağlamaz.
- C) Bütün basit makineler hem yoldan hem de kuvvetten kazanç sağlayabilir.
- D) Basit makineler fazladan enerji kazancı sağlar.

6. Aşağıdakilerden hangisi basit makinelere örnek olarak gösterilemez?

- A) Asansör
- B) Kahve Değirmeni
- C) Anahtar
- D) Korniş

7.

I. Makaralar sabit makara ve hareketli makara olmak üzere iki çeşittir.

II. Sabit makarada yoldan kazanç vardır.

III. Sabit makaralarda uygulanan kuvvetin yönü değiştirilir.

IV. Hareketli makaralarda kuvvet kazancı vardır.

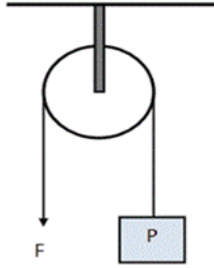
V. İşten kazanç yoktur.

Yukarıdaki bilgileri okuyan bir öğrenci bütün öncüllere doğru cevabını vermiştir.

Cevapladığı her doğru cevap için 2 puan alacak olan öğrenci toplamda kaç puan almıştır?

- A) 10 puan
- B) 8 puan
- C) 6 puan
- D) 4 puan

8. **Yandaki düzenekte $F=P$ ve cisim yerde olduğuna göre, cismi yerden 6 metre yükseğe çıkarmak için ipin kaç metre çekilmesi gerekmektedir?**

- A) 1 m
- B) 3 m
- C) 6 m
- D) 12 m

9. **Aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?**

- A) Sabit makaralarda kuvvet kazancı 1'dir.
- B) Sabit makaralarda kuvvetten kayıp, yoldan kazanç vardır.
- C) Sabit makaralarda kuvvetin yönü değişir.
- D) Hareketli makaralarda kuvvetten kazanç, yoldan kayıp vardır.

10. **Aşağıda palangalar ile ilgili verilen bilgilerden hangileri doğrudur?**

- I. Yoldan kayıp vardır.
- II. Kuvvetten kazanç vardır.
- III. Birleşik makara sistemi olarak bilinirler.

- A) I ve II
- B) I ve III
- C) II ve III
- D) I, II ve III

11. **Eğik düzlem ile ilgili verilen bilgilerden hangisi doğrudur?**

- A) Eğik düzlemde eğim ne kadar küçükse kuvvet kazancı da o kadar fazla olur.
- B) Eğik düzlem işten kazanç sağlar
- C) Eğik düzlem hareketli bir sistemdir.
- D) Eğik düzlemde eğim artırılırsa yoldan kayıp olur.

12.

I. Kuvvetten daha çok kazanç sağlamak için eğik düzlemdeki sürtünme artırılmalıdır.

II. Eğik düzlemin amacı kaldırılması güç yükleri yükseğe çıkarmaktır.

III. Eğik düzlemde kuvvetten kazanç olduğu oranda yoldan kayıp olur.

Yukarıda verilen bilgilerden hangisi ya da hangileri doğrudur?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız III
- C) I ve II
- D) II ve III

13.

Dönme eksenleri çakışık, çapları birbirinden farklı iki veya daha fazla silindirden meydana gelen basit makinelere **çıkırık** denir. **Buna göre aşağıdakilerden hangisi çıkırık değildir?**

- A) Bisiklet zinciri
- B) Araba direksiyonu
- C) Anahtar
- D) Kahve değirmeni

14.

I. El matkabı, anahtar ve kalemtraş bilinen çıkırık sistemlerindedir.

II. Çıkırıklarda kuvvetten kazanç, yoldan kayıp vardır.

III. Çıkırığı oluşturan silindirlerin merkezleri çakışık, dönme yönü ve sayısı aynıdır.

Yukarıda çıkırıklarla ilgili verilen bilgilerden hangileri doğrudur?

- A) I ve II
- B) I ve III
- C) II ve III
- D) I, II ve III

15.

Mustafa bir gün bisikletiyle gezerken bir anda boş yere pedal çevirdiğini fark eder. Bisikletinden inip ne olduğuna bakmak için eğildiğinde, normalde dişli çarkların etrafına sarılı olan zincirin yerinden çıktığını görür. Zinciri tekrar nasıl takacağını düşünürken, okulda Fen Bilgisi öğretmenin anlattığı basit makineler konusu aklına gelir, dişli çarkların da bir basit makine olduğunu hatırlar. Derste bisikleti hareket ettiren sistemin bu dişli çarklar olduğunu ve zincirin de bu çarkları döndürdüğünü öğrenmişlerdir. Derste öğrendiklerini hatırladıktan sonra zinciri bir şekilde takmış ve bisikletine binip pedal çevirmeye başlamıştır. Ancak şimdi de Mustafa konuyla ilgili başka bir problemle karşılaşmıştır. Bu seferde bisiklet geri geri gitmektedir.

Sizce bisikletin geri geri gitmesinin asıl sebebi ne olabilir?

- A) Zinciri tam olarak takamadığı için
- B) Zinciri çapraz olarak taktığı için
- C) Zincir tekrar çıktığı için
- D) Zinciri düz taktığı için

16. Bir basit makine çeşidi olan vida ile ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Vida kullanımı bize işten kazanç sağlar.
- B) Vidanın iki kıvrımı arası vida adımını oluşturur.
- C) Vidada kuvvet kazancı vardır.
- D) Vidanın adımını oluşturan kıvrımlar bir eğik düzlemdir.

17. Aşağıdaki verilenlerden hangisi bir basit makine çeşidi olan kasnaklara örnek olarak verilebilir?

- A) Saat düzeneği
- B) Yürüyen merdiven
- C) Direksiyon simidi
- D) Bisiklet vitesi

18. Günlük yaşamımızda sıklıkla karşılaştığımız aşağıdaki uygulamalardan hangisi eğik düzlemler düşünülerek hazırlanmıştır?

- A) Dağın tepesine ulaşabilmek için teleferik kullanılması
- B) Dağın zirvesine araba ile çıkmamızı sağlayan karayolunun kıvrımlı olması
- C) Dağa tırmanırken çekiç kullanılması
- D) Dağ bisikletlerinin hareket etmesini sağlayan zincir sistemleri

19. Ahmet Amca dağ yamacındaki evinde yalnız başına yaşayan biridir. Günlük yiyecek ihtiyacını evinin yanındaki tarlasından ve hayvanlardan sağlamaktadır. Bir gün yanı başındaki dağın tepesinden bir kaya parçası kopmuş ve tarlasına düşmüştür. Kaya parçası çok büyük olmasa da Ahmet Amca'nın tek başına hareket ettiremeyeceği şekildedir.

Buna göre aşağıdaki basit makine sistemlerinden hangisini kullanıp bir düzenek hazırlamalıyız ki Ahmet Amca kayayı tek başına tarlasından uzaklaştırabilsin?

- A) Eğik Düzlem
- B) Sabit makara
- C) Kaldıraç
- D) Çıkrık

KANITA DAYALI BİLGİLER IŞIĞINDA POSTPARTUM EMOSYONEL SORUNLARA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Fatma YILDIRIM¹

Nuriye BÜYÜKKAYACI DUMAN²

Atıf/©: Yıldırım, Fatma ve Büyükkayacı Duman, Nuriye (2018). Kanita Dayalı Bilgiler Işığında Postpartum Emosyonel Sorunlara Yönelik Yaklaşımlar, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, ss. 755-764

Özet: Doğum pozitif ve negatif psikolojik yanıtların her ikisiyle de ilişkili kompleks bir yaşam olayıdır. Eğer doğum olayı travmatik bir deneyim olarak yaşanırsa doğum sonrası annenin duygusal durumunu negatif yönde etkileyebilir. Doğum sonrası bazı kadınlar emosyonel sorunlar yaşamaktadır. Bunlar genel olarak; postpartum hüznün, postpartum depresyon ve postpartum psikozdur. Bu derlemede kanita dayalı bilgiler doğrultusunda postpartum emosyonel sorunlara yönelik destekleyici emosyonel bakım, ev ziyaretleri, antidepresanların etkinliği, psikoterapi, diyet takviyeleri gibi yöntemlerin etkinliğinin kanita dayalı veriler ışığında tartışılması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postpartum Dönem, Emosyonel Sorunlar, Kanita Dayalı Uygulamalar, Antidepresan tedavisi.

Makale Geliş Tarihi: 09.10.2017// Makale Kabul Tarihi: 14.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Msc, Hitit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, e-posta: fatmadmryldrm@gmail.com

² Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Sağlık Yüksek Okulu, Hemşirelik Bölümü, e-posta:nuriyebuyukkayaci@hitit.edu.tr,

ORCID1: 0000-0002-1996-4278

ORCID 2: 0000-0002-4246-3607

Approaches to Postpartum Emotional Problems With Evidence Based Information

Citation/©: Yıldırım, Fatma (2018). *Approaches to Postpartum Emotional Problems With Evidence Based Information*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 755-764

Abstract: *It is a complex life event associated with both positive and negative psychological responses to labor. If the birth experience is experienced as a traumatic experience, the emotional state of the postpartum mother can affect the negative direction. Some women have emotional problems after birth. These are generally; Postpartum sadness, postpartum depression and postpartum psychosis. In this review, it is planned to discuss the effectiveness of methods such as supportive emotional care, home visits, antidepressant activity, psychotherapy, dietary supplements for postpartum emotional problems in the light of evidence based evidence.*

Keywords: *Postpartum Period, Emotional Problems, Evidence Based Practices, Antidepressant Therapy*

I.GİRİŞ

Doğum pozitif ve negatif psikolojik yanıtların her ikisiyle de ilişkili kompleks bir yaşam olayıdır(Bastos ve ark., 2015: 1). Eğer doğum olayı travmatik bir deneyim olarak yaşanır ise doğum sonrası annenin duygusal durumunu negatif yönde etkileyebilir (Bastos ve ark., 2015: 9). Postpartum emosyonel bozukluklar birçok literatürde genel olarak postpartum hüznün, postpartum depresyon ve postpartum psikoz olarak ele alınmıştır (Erdem ve Bez, 2009: 32). Postpartum hüznün doğumdan sonraki ilk 7-14 günü kapsayıp kendiliğinden kaybolan bir duygu durum değişikliğidir (Kendell ve ark., 1981: 317). Postpartum hüznün yaşayan annelerde geçici ve hafif düzeyde emosyonel bozukluklar görülmektedir (Kurt ve Kısa, 2004: 7). Postpartum depresyon doğumdan sonra ise 2. ve 3. haftalarda ortaya çıkarak 2 yıla kadar sürebilen bir duygu durum bozukluğu olup psikoza dönüşebilmektedir (Bilgiç ve ark., 2016: 23). Postpartum depresyon, annenin bebekle olan iletişimini, bağlanmayı ve annenin davranışsal ve zihinsel gelişimini olumsuz etkileyebileceğinden, bebek gelişimini de birçok yönden olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Moses-Kolko ve Roth, 2004: 182). Postpartum depresyonda uyku problemleri, isteksiz duygular, iştahta

değişimler, aşırı endişeli hal, bebeğe ilişkin aşırı kaygı ya da bebeğe karşı oluşan ilgisizlik gibi semptomlar görülebilmektedir (Bastos ve ark., 2015; Dennis ve Creedy, 2004: 18). Postpartum psikoz doğumdan sonraki 2-3 hafta içinde başlayıp 2-3 yıla kadar sürebilen; sanrı ve halisünasyonlar ile seyredilen bir bozukluktur (Wisner ve ark., 2002). Postpartum psikoz semptomları; şüpheli yaklaşım, bebeği öldürme düşüncesi, bebeğe zarar gelecek düşüncesi, dezorganize davranışlar ile kendini göstermektedir (Noble, 2005: 50). Postpartum hüznün %50-70 arasında görülürken postpartum depresyon sıklığı ise %5-20 arasında bildirilmektedir (Kara ve ark., 2001: 333). Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; obstetrik ve neonatal komplikasyonlar, geçmiş dönem psikopatoloji öyküsü, antenatal depresyon veya kaygı, evlilikte psikososyal sıkıntılar yaşamak, düşük sosyal destek ve stresli yaşam olayları, 18 yaş altı anne olmak, üst üste 2 yıldan kısa sürede doğum olayı gibi durumlar postpartum depresyon riskini artırmaktadır (Noble,2005: 51).

II. ANTİDEPRESANLARIN ETKİNLİĞİ

Antidepresanların depresyon için, özellikle depresyonun şiddeti arttıkça, etkinliğini gösteren önemli kanıtlar bulunmaktadır. Molyneaux ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada antidepresanların postnatal dönemde emosyonel bozukluğun tedavisi için güvenli bir seçenek olup olmadığı hakkında çok az kanıt bulunduğunu belirtiyor (Molyneaux ve ark., 2014: 30). Antidepresanlar annedeki süt miktarını azaltmakta olup yenidoğanda ise sedasyon, uyuşukluk, solunum depresyonu, kolik, stres gibi yan etkilere neden olabilmektedir (Hale, 2004: 699). İlaçsız tedaviye karşı ilaç kullanımı açısından dikkatli bir risk-yarar karşılaştırması yapılması önerilmektedir (Bilgiç ve ark., 2016:20).

Molyneaux ve arkadaşlarının “postpartum depresyonda antidepresan tedavisi” adlı çalışmasında antidepresanlar, plasebo ve diğer tedavi biçimleriyle (sosyal destek, bilişsel davranışçı terapi gibi) karşılaştırılmış ve antidepresanların etkinliğinin daha fazla olduğunu bildirmişlerdir (Molyneaux ve ark., 2014: 28). Bu çalışmanın sonucunda postpartum depresyonda seratonin geri alım inhibitörü (SSRI) verilen kadınların, plaseboya göre düzelmeye olasılığı daha yüksek görüldüğü ve emzirmenin faydalarının antidepresan tedavisinden daha fazla olabileceğine yönelik kanıtlar bildirilmektedir (Molyneaux ve ark., 2014: 31).

III. DIYET TAKVİYESİNİN ETKİSİ

Kompleks B vitamini takviyesinin postpartum depresyonu ve anksiyeteyi iyileştirmede yararlı olabileceği, kafeinli içeceklerden sakınmanın, şeker tüketimini minimuma indirmenin duygu durum değişimlerine yardımcı olabildiği bildirilmiştir (Freeman, 2009 ; Mantle, 2002 ; Neves, 2005). Bazı çalışmalar doğum öncesinde balık tüketimi ve perinatal depresyon belirtileri arasında ters bir bağlantı olduğunu söylese de randomize, plasebo kontrollü birkaç çalışmada plasebo ile karşılaştırıldığında, omega-3 yağ asit takviyesinin perinatal depresyonun önlenmesinde ve akut tedavisinde olumlu etkisi olduğu bildirilmiştir (Rees ve ark., 2008; Doornbos ve ark., 2009). Amerikan Psikiyatri Derneğinin alt komitesi duygu durum bozukluğu yaşayan hastaların günde 1 gr Eikosapentaenoik asit (EPA) ve Dokosaheksaenoik asit (DHA) tüketmesini önermiştir (Freeman ve ark., 2010: 672). Başka bir çalışmada postpartum depresyonu önlemek için antenatal ve postnatal dönemde kadınlara diyet takviyesi verilmiştir (Miller ve ark., 2013: 10). Miller ve arkadaşının yapmış olduğu çalışma, yalnızca postpartum depresyon veya depresyon öyküsü olan kadınlardan oluşan ancak çalışmadan önce depresif duygudurumu olmayan ve herhangi bir antidepresan kullanmayan kadınları kapsamaktadır (Miller ve ark., 2013: 8). Çalışmada kadınlara selenyum, EPA ve DHA takviyesi yapılarak plasebo ile karşılaştırılmıştır. Takviye ve plasebo gestasyonel 12 -20. haftadan postpartum 6-8 haftaya kadar yapılmıştır. EPA ve DHA' daki zengin balık yağı içeriğinin postpartum depresyonu önlemede bir yararı bulunmamıştır (Miller ve ark., 2013: 13). Selenyum, EPA ve DHA'nın postpartum depresyonu önleme ve başka diyet takviyesi önerisi için kanıtlar yetersiz bulunmuştur (Miller ve ark., 2013: 14).

IV. NONFARMAKOLOJİK TEDAVİ YÖNTEMLERİNİN ETKİSİ

Nonfarmakolojik tedavi yöntemleri psikoterapi, psikososyal destek ve grup terapisini kapsamaktadır (Driscoll, 2006: 41). Bunun yanında beslenme, yeterli sıvı alımı, yeterli uyku ve sosyal destek durumuna özen gösterilmesi oldukça önemlidir (Driscoll, 2006: 41). Kişilerarası psikoterapi; kısa süreli yapılan, depresif duygudurumunun ve kişilerarası iletişimin iyileştirilmesini hedef alan bir tedavi yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır (Altın, 2012). 99 gebe kadın ile yapılan bir araştırmada antepartum dönemde 4 haftalık grup terapisine katılan kadınlara, postpartum üçüncü ayda bir güçlendirme görüşmesi eklenerek tekrarlamışlardır ve terapi uygulanan grupta

postpartum depresyon gelişme oranının daha az olduğunu bildirilmiştir (Zlotnick ve ark., 2006: 144).

Başka bir çalışmada, doğumdan sonra yatılı ev ziyaretleri ve profesyonel ev ziyaretleri yapılmış ve postpartum depresyona etkinliği yararlı bulunmuştur (Dennis ve ark., 2016: 5). Dennis ve arkadaşlarının çalışmasında kadınlara uygulanan bilişsel davranışçı terapinin postpartum depresyona etkinliğinin incelenmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmuş; ancak etkinliği açısından umut vaat ettiği bildirilmiştir (Dennis ve ark., 2016: 6). Çalışmada yapılan bireysel odaklı terapilerin postpartum depresyonu azaltmadaki etkinliği ve profesyonel müdahalelerin depresif semptom gelişme riskini azaltmada etkinliği kanıtlanmıştır (Dennis ve ark., 2016: 9). Koruyucu önlemlerin diğer maternal sonuçlarda etkili olduğunu gösteren yeterli kanıt bulunamamış ve risk altındaki anneleri hedef alan müdahalelerin daha yararlı olacağı sonucuna ulaşıldığı bildirilmiştir (Dennis ve ark., 2016: 6).

V. TRAVMA YAŞAYAN KONTROL GRUBUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Bastos ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada sağlıklı doğum ile travma yaşayan kontrol grubu postpartum depresyon yönünden karşılaştırılmış ancak anlamlı bir fark bulunmamıştır (Bastos ve ark., 2015: 12). Ancak doğum eylemi sırasında travma yaşayan kadınlarda doğum sonrası post travmatik stres bozukluğu (PTSB) gelişebildiği bildirilmiştir (Bastos ve ark., 2015: 13). Yapılan çalışmada psikolojik bilgi alan ve almayan kadınlar karşılaştırılmış; psikolojik bilgi alanın doğum sonrası travmatik stres bozukluğunu önleme etkinliğine dair herhangi bir kanıt bulunmamıştır, konuyla ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu bildirilmiş (Bastos ve ark., 2015: 13). Standart postnatal bakım alan annelerde, almayanlara göre psikolojik travma semptomlarında azalma görüldüğü bildirilmiştir. Bastos ve arkadaşları yaptıkları bu çalışmada travmatik doğum eylemi riskinin azaltılmasını önermişlerdir (Bastos ve ark., 2015: 14).

Yapılan çalışmaların kanıt önerileri ve kalite düzeyleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Postpartum depresyonda yapılan girişimler ile ilgili öneriler ve kalite düzeyleri

Yapılan girişimler	Öneri	Kanıt kalite düzeyi	Yorum
Antidepresan (SSRI) kullanımı	İyi	A	Az miktarda süte geçmektedir. Bu sebeple eğer depresyon ciddiye basıyorsa önerilir.
Telefon odaklı akran desteği	İyi	A	Kanıtlar iyi düzeyde.
Kişiler arası psikoterapi	Orta	B	Önerilmekte ancak bireysel psikoterapilerin etkinliği daha fazladır.
Bireysel terapinin çoklu terapiye göre etkinliği	İyi	A	Kanıtlar iyi düzeydedir.
Sosyal destek (yakınların ve eşin)	İyi	A	Kanıtlar iyi düzeyde.
Ebe ve hemşire tarafından sağlanan ev ziyaretleri	İyi	A	Kanıtlar iyi düzeyde.
Selenyum takviyesi	Zayıf	I	Postpartum depresyonu önlemede yeterli kanıt yoktur
EPA (Elikosapetaenik asit) (Zengin balık yağı) takviyesi	Zayıf	I	Postpartum depresyonu önlemede yeterli kanıt yoktur
DHA (dekosaheksaenik asit)	Zayıf	I	Postpartum depresyonu önlemede yeterli kanıt yoktur.
Postnatal dönemde	Zayıf	I	Yüksek kalitede sonuçlar

bilgilendirme yapılmasının postpartum depresyona etkinliği			bulunamıştır. Daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.
Bilişsel davranışçı terapi	Zayıf	I	Daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.
Bebegi emzirmenin postpartum depresyona etkisi	Zayıf	A	Etkinliğine yönelik kanıtlar mevcuttur.
Erken dönem temasın etkinliği	Zayıf	A	Etkinliğine yönelik kanıtlar var ancak daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

VI. SONUÇ

Bahsi geçen çalışmalar sonucu kanıtı dayalı iyi kaliteli veriler şöyledir: Postpartum dönemde profesyonel odaklı postpartum ev ziyaretleri, telefon odaklı sosyal destek, kişiler arası psikoterapiler, antidepresan tedavisi. Ayrıca risk grubundaki annelerin belirlenmesi, postpartum depresif bozuklukları önlemede oldukça önem arz etmektedir. Standart postnatal bakım alan annelerde, almayanlara göre psikolojik travma semptomlarında azalma görülmüştür. Doğum eylemi sırasında travma yaşayan kadınlarda doğum sonrası post travmatik stres bozukluğu (PTSB) gelişebilmektedir. Konuyla ilgili çalışmalar postpartum dönem destekleyici emosyonel bakım alan kadınlarda postpartum depresyonun azaldığını gösterirken, PTSB'a etkisinin olmadığını göstermektedir. Ancak kanıtlar yetersiz düzeydedir. Ayrıca Dennis ve arkadaşları çalışmasında gestasyonel 12-20. haftadan postpartum 6-8. haftaya kadar alınan Selenyum, DHA, EPA gibi diyet takviyelerinin postpartum depresyonu önlemede etkisinin anlamsız olduğunu bildirmektedir. Ancak konuyla ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğundan diyet takviyesini tavsiye etmek için kanıtların yetersiz olduğu söylenilebilir. Molyneaux ve arkadaşları, yaptığı çalışmada sertolin ve trisiklik antidepresanların etkinliğine ilişkin yeterli kanıtı ulaşamamışlardır.

KAYNAKLAR

- ALTIN, G. E. (2012). Perinatal Depresyon Tedavisinde Kişilerarası Psikoterapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2).
- BASTOS, M. H., Furuta, M., Small, R., McKenzie - McHarg, K., & Bick, D. (2015). Debriefing interventions for the prevention of psychological trauma in women following childbirth. *The Cochrane Library*.
- BİLGİÇ, D., Dağlar, G., Özkan, S. A., & Kadioğlu, M. (2016). Postpartum Depresyonda Tamamlayıcı ve Alternatif Tedaviler. *KASHED*, 2(2), 13-35.
- DENNİS, C. L., & Creedy, D. (2004). Psychosocial and psychological interventions for preventing postpartum depression (Review). *Cochrane Database System Review*, 18(4).
- DENNİS, C. L., Brown, H. K., & Morrell, J. (2016). Interventions (other than psychosocial, psychological and pharmacological) for preventing postpartum depression. *The Cochrane Library*.
- DOORBOS B, van Goor SA, Dijck-Brouwer DA, Schaafsma A, Korf J, Muskiet FA (2009). Supplementation of a low dose of DHA or DHAA does not prevent peripartum depressive symptoms in a small population based sample. *Prog Neuropsychopharmacol Biol Psychiatry.*, 33: 49-52.
- DRİSCOLL JW (2006). Postpartum depression: the state of the science, *J Perinat Neonat Nurs.*, 20(1): 40-42
- ERDEM, Ö., & Bez, Y. (2009). Doğum sonrası hüzün ve doğum sonrası depresyon. *Konuralp Tıp Dergisi*, 1(1), 32-7.
- FREEMAN MP (2009) Complementary and alternative medicine for perinatal depression. *J Affect Disord.*, 112(1-3): 1-10
- FREEMAN MP, Fava M, Lake J, Trivedi MH, Wisner KL, Mischoulon D (2010). Complementary and alternative medicine in major depressive disorder: the American Psychiatric Association Task Force report. *J Clin Psychiatry.*, 71(6): 669-681
- HALE TW (2004). Maternal medications during breastfeeding, *Clin Obstet Gynecol* 47(3): 696- 711.
- KARA, B., Çakmaklı, P., Nacak, E., & Türeci, F. (2001). Doğum sonrası depresyon. *Sted*, 10(9), 333-4.
- KENDELL RE, McGuire RJ, Connor Y et al. (1981). Mood changes in the first three weeks after childbirth. *J Affect Disord*; 3:317-326.
- KURT A, Kısa C. (2004) Postpartum hüzün. *3P Dergisi*; (ek 4);7-11.
- MANTLE F (2002). The role of alternative medicine in treating postnatal depression. *Complementary Therapies in Nursing & Midwifery.*, 8: 197-203.
- MİLLER, B. J., Murray, L., Beckmann, M. M., Kent, T., & Macfarlane, B. (2013). Dietary supplements for preventing postnatal depression. *The Cochrane Library*.
- MOLYNEAUX E, Howard LM, McGeown HR, Karia AM, Trevillion K (2014). Antidepressant treatment for postnatal depression (Review). *The Cochrane Library*.
- MOSES-KOLKO EL, Roth EK (2004). Antepartum and postpartum depression: healthy mom, healthy baby. *J. Am. Med. Womens Assoc.*, 59(3): 181-191
- NEVES, L (2005). Food ingredients may be as effective as antidepressants: Researchers discover "mood foods" relieve signs of depression. Press release,

February 10, McLean Hospital, Public Affairs, Belmont, MA.
<http://www.mclean.harvard.edu/news/press/current.php?id=72>.

- NOBLE, RE (2005). Depression in women. *Metabolism* ;54(5 Suppl 1):49-52
- REES AM, Austin MP, Parker GB (2008). Omega-3 fatty acids as a treatment for perinatal depression: randomized double-blind placebo-controlled trial. *Aust N Z J Psychiatry.*, 42: 199-205.
- WISNER KL, Parry BL, Piontek CM. (2002). Clinical practice. Postpartum depression. *N Engl J Med* ;347(3):194-9.
- ZLOTNICK C, Miller IW, Pearlstein T, Howard M, Sweeney P. A (2006). preventive intervention for pregnant women on public assistance at risk for postpartum depression. *Am J Psychiatry* ; 163:1443-1445.

TÜRKİYE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN AB ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Oktay GÜVEN*

Atıf/©: Güven, Oktay (2018). Türkiye Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün AB Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, 765-780

Özet: Büyükbaş hayvancılık Türkiye'nin her bölgesinde görülen yaygın bir ekonomik faaliyet kolu durumundadır. Sektör, istihdama, Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya ve gıda arz güvenliğine katkısının yanı sıra kırsalda temel geçim kaynaklarından biri olması nedeniyle de yüksek düzeyde önem arz etmektedir. Aynı zamanda sektörün rekabet gücü küreselleşmenin etkisiyle her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çalışma Türkiye büyükbaş hayvancılık sektörünün 2000-2016 dönemindeki ekonomik gelişimini Avrupa Birliği üye ülkeleri ile mukayese etmek ve sektörün gelişmesine ivme kazandıracak önerilerde bulunmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada büyükbaş hayvan sayısı, toplam et ve süt üretim miktarları, et ve süt üretici fiyatları, hayvan başına elde edilen et ve süt üretim miktarı, yem bitkisi fiyatları ile birim alandan elde edilen yem bitkisi miktarı gösterge olarak kullanılmıştır. Analiz bu göstergelerde yıllar itibariyle görülen değişimin Avrupa Birliği ülkelerinin verileri ile mukayese edilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nden temin edilmiştir. Araştırma neticesinde Türkiye büyükbaş hayvancılık sektörünün henüz rekabet edebilir bir düzeye ulaşmadığı görülmüştür. Bu durumun temel nedenleri; et, süt ve yem bitkileri üretici fiyatının yüksekliği, küçük ölçekli işletmelerin yaygınlığı, sulanabilir arazi miktarının yetersizliği ve en önemlisi genç ve eğitimli nüfusun sektörden uzak durmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Büyükbaş Hayvancılık, Kırsal Kalkınma, Karşılaştırmalı Analiz

Makale Geliş Tarihi:18.02.2018//Makale Kabul Tarihi: 15.05.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

* Birim Başkanı, Serhat Kalkınma Ajansı, guvenoktay@hotmail.de

ORCID: 0000-0002-5083-1190

Comparative Analysis of Cattle Breeding in Turkey with Countries of EU

Citation/© Güven, Oktay (2018). *Comparative Analysis of Cattle Breeding in Turkey with Countries of EU*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June 2018, pp. 765-780

Abstract: *Cattle breeding is a widespread economic sector that can be seen in every regions of Turkey. Beside its positive effects on employment, gross domestic product and security of food supply, this sector is important also for being one of the main sources of rural living. Additionally, the sector's competitiveness gains more importance day by day with the influence of globalization. This survey was carried out to compare the economic development during the period of 2000-2016 of the cattle breeding sector in Turkey with the countries of European Union and to make suggestions for giving acceleration to the development of the sector. In study, number of cattle, production quantity and producer price of milk, meat and feed, amount of meat and milk production per animal and the amount of feed obtained from the unit area were used as indicators. The analysis was carried out by comparing the changes in these indicators over the years with those of the data of countries of the European Union. The data used in the study were derived from the Food and Agriculture Organization of United Nations. The results revealed out that cattle breeding sector in Turkey have not yet reached a competitive level. High producer price of meat, milk and forage plants, prevalence of small scale enterprises, lack of irrigable land and, most importantly, avoidance of young and educated population from the sector are the main reasons of this result.*

Keywords: *Cattle Breeding, Rural Development, Comparative Analysis*

I. GİRİŞ

Coğrafi ve iklimsel nedenlerden dolayı büyükbaş hayvancılık sektörü Türkiye'nin hemen her bölgesinde görülen bir ekonomik faaliyet kolu durumundadır. Ancak sektörün doğası gereği geniş arazilere ihtiyaç duyulduğundan genelde köylerde ve beldelerde yoğun olarak yapılmaktadır. 2013 yılı verilerine göre Türkiye'de toplam süt sığırcılığı işletme sayısı 1.250.097, besi işletme sayısı ise 374.951'dir. Bu işletmelerin yaklaşık %76'sı 1-10 baş arasında hayvana sahip olan küçük ölçekli işletme niteliği taşımaktadır (ZMO, 2017).

Büyükbaş hayvancılık kırsal alanda yaşayan insanların temel geçim kaynaklarından biri olarak özellikle gelişmekte olan bölgeler için ekonomik öneminin yanında göçün azaltılması ve dolayısıyla ülke içi göç kaynaklı sorunların önüne geçilmesinde de önemli bir işlev görmektedir (Güven vd., 2017a, s. 10). Bunun yanında tarımsal faaliyetlerdeki verimlilik artışı kırsalda kişi başına düşen gelirin artırılmasında önemli bir role sahiptir (Schneider ve Gugerty, 2011, s. 69).

Büyükbaş hayvancılığın çıktıkları olan et ve süt, insanların sağlıklı ve dengeli beslenmesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'deki nüfus artışı, kentleşme, beslenme kültürü, kişi başına gelir seviyesindeki yükseliş gibi faktörler de et ve süt ürünlerine yönelik talebi artırmaktadır (Gül ve Uzun, 2014, s. 14). 2000-2016 döneminde kişi başına sığır eti tüketiminde Türkiye'de önemli bir değişim yaşanmıştır. 2000 yılı verilerine göre kişi başına sığır eti tüketimi, Avrupa Birliği üyesi 28 ülkede (AB-28) 12,67 kg, Türkiye'de 3,97 kg iken 2016 yılında bu rakamlar sırasıyla 11,06 kg ve 8,30 kg olmuştur. Kişi başına sığır eti tüketimi AB-28'de azalmışken, Türkiye'de iki katın üzerinde bir artış yaşanmıştır (OECD, 2017).

Küreselleşme tüm sektörlerde olduğu gibi büyükbaş hayvancılık sektöründe de yoğun bir şekilde kendini göstermekte ve yereldeki üreticilerin rekabet edebilirlik düzeyinin yükseltilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Çiftçilerin başarıları, ürünlerini uluslararası piyasalarda satabilme kabiliyetlerine bağlı durumdadır ve bu bağımlılık her geçen gün artmaktadır. Çiftçiler gelecekte sadece maliyet açısından değil, daha kaliteli, daha hızlı ve daha ucuz üretme açısından da rekabet etmek durumunda kalacaktır (Boehlje, 2010, s. 8).

Küreselleşmenin yanı sıra iletişim, ulaşım ve enformasyon teknolojisinde kaydedilen ilerlemeler büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı kırsal kesimde yaşayan kitleler üzerinde de son derece etkili olmakta ve başta genç ve eğitilmiş kesim olmak üzere kırsalın göç vermesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim 2000 yılında dünya nüfusunun % 53,36'sı kırsalda yaşarken 2016 yılında bu oran yaklaşık % 45'e düşmüştür (FAO, 2018). Türkiye'de de benzer bir değişim yaşanmış; 2000 yılında ülke nüfusunun yaklaşık % 36'sı belde ve köylerde yaşarken, 2016 yılında bu oran % 7,7'ye düşmüştür (TUİK, 2017). Bu durumun sonucu olarak genç ve eğitilmiş kesimin büyükbaş hayvancılık sektöründen uzak durmaları sorunu ortaya çıkmıştır (Güven vd., 2017b, s. 79-81).

Türkiye, büyükbaş hayvan sayısı bakımından dünyada 23. sırada yer almasına karşın Avrupa Birliği ülkeleri ile mukayese edildiğinde, Türkiye'nin hayvansal üretim değerinin toplam tarımsal üretim değeri içerisindeki payı çok düşüktür (ESK, 2015, s. 4). Avrupa Birliği genelinde tarımsal üretimde hayvancılık sektörünün payı yaklaşık %50 ve bazı ülkelerde bu oran %75'e kadar çıkmışken, Türkiye'de bu oran %25 civarındadır (Akpınar, vd., 2012, s.199).

Bu çalışma Türkiye büyükbaş hayvancılık sektörünün 2000-2016 dönemindeki ekonomik gelişimini Avrupa Birliği üye ülkeleri ile mukayese etmek ve sektörün gelişmesine ivme kazandıracak önerilerde bulunmak amacıyla yapılmıştır. Türkiye manda varlığı çok yüksek olmadığından çalışma kapsamının dışında tutulmuştur. Sektörde 2000-2016 döneminde görülen değişim araştırma kapsamında kullanılan göstergeler üzerinden resmedilmiş ve bu değişimin sektörü Avrupa Birliği'ne nazaran nereye taşıdığı gösterilmiştir. Buradan yola çıkarak sektörün gelişmesini hızlandırmak ve doğru yönlendirmek için atılması gereken adımlara ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Bu araştırma, ikincil nitelikteki verilere dayanılarak yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) istatistiklerinden temin edilmiştir. Bunun yanında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Et ve Süt Kurumu (ESK), Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) ve Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO) verileri, konuya ilişkin yayımlanmış akademik çalışmalar ve raporlar veri temininde yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır.

Çalışmada büyükbaş hayvan sayısı, toplam et ve süt üretim miktarı, et ve süt üretici fiyatları, yem bitkisi fiyatları, hayvan başına et ve süt üretim miktarı ile birim alandan elde edilen yem bitkisi miktarı gösterge olarak kullanılmıştır. Bu göstergeler aşağıda sıralanan nedenlerden dolayı tercih edilmiştir:

- a) Büyükbaş hayvancılık sektörünün temel çıktısı et ve süt olduğundan hayvan başına elde edilen et ve süt miktarı artışının sektör verimliliği bakımından son derece önemli bir gelişme niteliğinde olması (Mundan vd., 2017, s.240),
- b) Büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinde en önemli maliyet kalemi yem gideri olduğundan birim alandan elde edilen yem miktarının artması maliyetleri

düşürerek işletme karlılığını yükselttiği gibi sektörün gelişme kaydettiğine işaret etmesi (Türkyılmaz ve Nazlıgül, 2002, s.180; Vural ve Fidan, 2007, s. 56),

c) Beslenmede tüketici tercihlerinin gelir artışı yaşandıkça hayvansal ürünlere doğru kayması ve yaşanan nüfus artışından kaynaklı olarak yükselen talebi karşılama hayvan varlığının ve toplam üretim miktarının önemi (FAO, 2015, s. 30),

d) Ürün fiyatlarının ve girdi maliyetlerinin rekabet edebilirlik bakımından yüksek düzeyde önem arz etmesi (Bedir, 2009, s.3).

II. ARAŞTIRMA BULGULARI

A. Büyükbaş Hayvan Sayısı

Büyükbaş hayvan varlığı ekonomik gelişmeye bağlı olarak yükselen talebin karşılanmasında ve sürekli olarak artan nüfusun gıda arz güvenliğinin sağlanmasında son derece önemli bir işleve sahiptir. Çizelge 1’de 2000-2016 yılları arasında büyükbaş hayvan varlığının nasıl bir değişim geçirdiği gösterilmiştir.

Çizelge 1: Yıllara Göre Toplam Sığır Sayıları (bin baş)

Yıl	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Türkiye	11.054	10.548	9.788	10.526	11.036	10.723	12.386	14.415	13.994
AB-28	98.989	95.053	92.614	91.169	91.394	89.836	87.905	89.012	90.057

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA>, 29.04.2018

Çizelgede de görüldüğü üzere 2000-2016 döneminde Türkiye’de büyük baş hayvan sayısı yıllar içinde önemli dalgalanmalar görülmele birlikte artış göstermiştir. Bu dönemde Türkiye büyükbaş hayvan varlığı yaklaşık % 26,6 oranında artmıştır. Avrupa Birliği’nde ise aksi bir durum ile karşılaşmaktadır. 2000-2016 döneminde birlik üyesi ülkelerin toplam sığır varlığında yaklaşık % 10 oranında bir azalma olmuştur.

Gelişmiş ülkelerde gerek et gerekse süt tüketimin gelişmekte olan ülkelere oranla daha fazla olmasına karşın Avrupa Birliği’nde büyükbaş hayvan varlığının azalması sektörde verimlilik artışı sağlandığına işaret etmektedir (Güven, vd., 2017b, s. 17). Türkiye’de ise büyükbaş hayvan varlığı 2000-2016 döneminde % 27’ ye yakın bir oranda artış göstermiştir. Bir taraftan büyükbaş hayvancılık faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı kırsalda nüfus

azalırken diğer taraftan hayvan sayısının artması işletme ölçeğinin büyüdüğünün göstergesidir. Nitekim Türkiye’de 50 baş ve üzeri hayvanı bulunan işletme sayısı 2002 yılında 4.300 iken 2014 yılında bu rakam 31.450’ye yükselmiştir (ZMO, 2017).

2000-2016 döneminde Türkiye’de hayvan varlığındaki artışın yanı sıra beslenen hayvan ırklarında da önemli bir değişim yaşanmıştır. Aşağıdaki çizelgede bu dönemde toplam hayvan varlığındaki irksal dağılımın nasıl bir değişim geçirdiği gösterilmiştir.

Çizelge 2: Tür ve ırklarına göre Türkiye sığır sayısı (bin baş)

Yıl	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Kültür	1.806	1.859	2.109	2.771	3.554	4.197	5.679	6.178	6.588
Kültür melezi	4.738	4.357	4.395	4.694	4.454	4.707	5.776	6.060	5.758
Yerli	4.217	3.586	3.564	3.405	2.850	2.464	2.459	1.983	1.733

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002, 30.04.2018

Türkiye sığır varlığı içerisinde et ve süt verimi bakımından daha iyi olan kültür ırkı hayvanların oranı 2000-2016 döneminde artış göstermiş ve %16,7’den % 46,8’e yükselmiştir. Buna karşılık görece düşük verimli yerli ırk hayvanların oranı % 39’dan %12,3’e düşmüştür. Kültür melezi hayvanların oranı ise aynı dönemde % 44’den % 40,8’e düşmüştür. Bu tablo Türkiye’de ağırlıklı büyükbaş hayvan ırkının kültür ırkına doğru kaydığını göstermektedir.

B. Et ve Süt Üretim Miktarı

2000-2016 döneminde Avrupa Birliği üye ülkelerinin toplam sığır varlığı % 10 azalmışken Türkiye’de yaklaşık %27 oranında artmıştır. Aynı dönemde toplam sığır eti ve sütü üretim miktarlarındaki değişim aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Çizelge 3: Sığır Et ve Süt Toplam Üretim Miktarları (bin ton)

Yıl		2000	2004	2006	2008	2012	2014	2016
Türkiye	Et	355	365	341	371	799	882	988
	Süt	8.732	9.609	10.867	11.255	15.978	16.999	16.786
AB-28	Et	8.416	8.267	8.113	8.091	7.711	7.450	7.879
	Süt	149.436	146.988	147.018	148.395	150.547	158.334	158.156

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL>, 29.04.2018

2000-2016 döneminde AB-28'de süt üretiminde % 6'ya yakın bir oranda artış görülürken, toplam sığır eti üretiminde % 7 civarında bir azalma söz konusudur. Türkiye ise her iki ürünün üretiminde önemli bir ilerleme kaydetmiştir. 2000-2016 döneminde süt üretimini neredeyse ikiye katlayan Türkiye et üretimini ise yaklaşık 2,8 kat artırmıştır. Sığır varlığını sadece % 27 oranında artıran Türkiye'nin toplam süt ve et üretimini bu denli yükseltmesi önemli düzeyde bir verim artışı yaşandığına işaret etmektedir.

C. Hayvan Başına Et ve Süt Miktarı

Büyükbaş hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren girişimcilerin temel gelir kaynakları olan et ve süt aynı zamanda gıda sanayinin gelişmesinde de son derece önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle hayvan başına elde edilen et ve süt miktarında yaşanan artış çiftçi gelirini artırdığı gibi gıda sanayinin gelişmesine de katkı sunmaktadır. Aşağıdaki çizelgede 2000-2016 döneminde hayvan başına elde edilen ortalama karkas et ve süt miktarları Türkiye ve AB-28 ölçeğinde gösterilmiştir.

Çizelge 4: Hayvan Başına Ortalama Karkas Et ve Süt Miktarı (kg)

Yıl		2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Türkiye	Et	169	185	197	195	214	238	286	238	280
	Süt	1654	1705	2479	2595	2759	2847	2942	3031	3090
AB-28	Et	257	258	264	274	278	281	282	286	290
	Süt	5321	5490	5665	5902	5983	6181	6452	6742	6702

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL>, 29.04.2018

Hayvan başına elde edilen ortalama süt miktarı bakımından Türkiye'de yaklaşık % 87 oranında iyileşme yaşanmıştır. Buna rağmen Türkiye söz konusu dönemde Avrupa Birliği ortalamasının çok altında kalmıştır. Ancak aynı dönemde AB-28'de Türkiye'ye nazaran daha düşük bir verim artışı (% 26) yaşandığından aradaki fark azalmıştır. Türkiye 2000-2016 döneminde hayvan başına süt verimliliği bakımından önemli bir ilerleme kaydetmiş, fakat AB-28 ile arasındaki büyük farkı kapatacak düzeyde bir gelişme sağlayamamıştır.

Hayvan başına elde edilen ortalama et miktarı açısından 2000 yılında AB ortalamasının altında yer alan Türkiye 2012 yılında üstünlüğü ele geçirmiş, fakat sürdürümemeyerek 2014 yılında tekrar AB-28 ortalamasının altına düşmüştür. Ancak 2000-2016 döneminde Türkiye et verimini yaklaşık % 66

oranında artırmışken AB-28'de sadece % 16 civarında verim artışı yaşandığından Türkiye aradaki farkı önemli ölçüde kapatmıştır.

D. Yem Bitkisi Verimi

Büyükbaş hayvancılık sektöründe yem giderleri üretim maliyetinin yaklaşık % 70'ini oluşturmaktadır. Yem bitkisi veriminde yaşanan artışlar üretim maliyetini azalttığından girişimcinin karlılığına doğrudan önemli ölçüde etki etmektedir (Yaylak ve Alççek, 2003, s. 35). Aşağıdaki çizelgede Türkiye'de yaygın olarak yetiştirilen ve FAO tarafından izlenen yem bitkilerinden arpa, buğday, fiğ, tritikale ve yulaf verimine ilişkin veriler listelenmiştir. Türkiye'de yaygın olarak kullanılan yonca ve korungaya ilişkin veri bulunmadığından listede yer verilememiştir (ATB, 2018).

Çizelge 5: Yıllara Göre Yem Bitkisi Verimi (ton/ha)

	Yıl	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Türkiye	Arpa	22,7	23,1	25,1	26,2	21,7	24,2	25,8	23,2	24,8
	Buğday	22,9	21,0	22,7	23,6	23,5	24,4	26,7	24,3	27,1
	Fiğ	6,0	5,6	13,0	13,3	10,4	12,7	10,6	11,9	11,3
	Tritikale	*	*	32,0	32,2	34,2	34,7	32,6	31,5	33,2
	Yulaf	20,5	18,9	21,4	20,9	21,8	23,3	23,7	22,4	22,6
AB-28	Arpa	42,3	41,2	46,8	40,7	45,3	43,4	44,0	48,9	46,6
	Buğday	49,8	49,7	56,1	50,8	56,6	52,6	51,8	58,8	52,9
	Fiğ	9,1	8,8	9,7	10,5	12,8	12,9	7,5	10,2	11,2
	Tritikale	40,2	40,9	45,0	36,1	41,3	39,6	41,5	45,2	40,0
	Yulaf	28,2	29,8	31,9	26,6	30,1	27,8	29,9	31,1	31,0

*İlgili yıllara ilişkin veri yayımlanmamıştır.

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, 01.05.2018

2000-2016 döneminde Türkiye hektar başına fiğ verimini yaklaşık % 87 artırırken, AB-28'de % 23 civarında artış yaşanmıştır. Tritikale veriminde hem Türkiye hem de AB-28'de kayda değer bir değişme olmazken yulaf ve arpa veriminde Türkiye ve AB-28'de yaklaşık %10 dolayında bir artış olmuştur. Buğday veriminde ise Türkiye yaklaşık %18 ilerleme kaydetmişken AB-28'de yaklaşık % 6 ilerleme sağlanmıştır.

Türkiye incelenen yem bitkilerinin verimi bakımından 2000-2016 döneminde genel olarak AB-28 ortalamasının altında kalmıştır. Söz konusu dönemde birim alandan elde edilen fiğ miktarı artışında çok daha yüksek bir performans göstermiş ve Avrupa Birliği ortalamasını yakalamıştır. Arpa, yulaf ve tritikale veriminde AB-28 ile başa baş bir performans gösteren Türkiye buğday verimindeki önemli yükselişe rağmen bu üründe AB-28 ortalamasına ulaşamamıştır.

E. Et ve Süt Üretici Fiyatları

Büyükbaş hayvancılık sektörünün temel çıktıları et ve süttür. Dünya genelinde beslenme profilinin hayvansal bazlı ürünlere doğru kayması söz konusu ürünlerin fiyatlarına da etki etmiştir. Üretici fiyatları incelenirken, Avrupa Birliği fiyatı bulunmadığından Türkiye fiyatları, birliği temsil kabiliyeti olan seçilmiş ülkelerin fiyatları ile mukayese edilmiştir. Aşağıdaki çizelgede 7 ülkenin ton bazında sığır eti üretici fiyatları Amerikan Doları cinsinden listelenmiştir.

Çizelge 6: Sığır Eti Üretici Fiyatları (Ton/USD)

Yıl	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Almanya	2098	1856	3094	3714	4575	3973	4445	4126	3362
Avusturya	2571	2456	3265	3851	4672	4185	4933	4869	4137
Bulgaristan	*	*	1676	2106	2927	3049	2893	3359	2280
Danimarka	2074	1763	2398	2965	3605	3179	3898	3729	3069
Fransa	2933	2716	3997	4473	5161	4543	5136	5321	4160
Polonya	*	*	1780	2503	3216	2907	3777	3635	2174
Türkiye	4548	3697	6432	7206	9005	12251	9751	7813	8289

*İlgili yıllara ilişkin veri yayımlanmamıştır.

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/PP>, 29.04.2018

Çizelgede de görüleceği üzere et fiyatları bakımından ülkeler arasında çok önemli farklar bulunmaktadır. Özellikle Türkiye ile Bulgaristan, Danimarka ve Polonya arasındaki fiyat farkı 2010 yılında dört kata çıkmıştır. Tablonun geneli incelendiğinde, 2000-2016 periyodunda et fiyatının her ülkede yükseldiği görülmektedir. Türkiye’de ise dönem içinde önemli dalgalanmalar görülmekle birlikte üretici et fiyatı % 82,3 oranında artmıştır. Et fiyatları bakımından göze çarpan en önemli husus, çizelgede yer alan ülkeler arasında en yüksek sığır eti fiyatının hem 2000 hem de 2016 yılında

Türkiye’de olmasıdır. 2016 yılı Türkiye fiyatı kendisinden sonra en yüksek fiyata sahip Fransa’nın neredeyse iki katı kadardır. Aşağıdaki çizelgede aynı ülkelerin ton bazında inek sütü üretici fiyatları Amerikan Doları cinsinden listelenmiştir.

Çizelge 7: İnek Sütü Üretici Fiyatları (Ton/USD)

Yıllar	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Almanya	290	296	346	343	495	407	416	501	323
Avusturya	267	296	366	375	569	419	435	524	346
Bulgaristan	159	163	256	269	447	340	408	435	304
Danimarka	305	323	390	380	552	448	461	536	349
Fransa	292	293	365	365	524	426	429	504	348
Polonya	180	176	239	299	424	353	367	434	281
Türkiye	354	271	423	497	613	607	492	473	382

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/PP>, 29.04.2018

Çizelgede yer alan her ülkede 2000-2016 döneminde süt fiyatlarında farklı düzeylerde olmakla beraber artış yaşanmıştır. En yüksek oranda artış yaklaşık % 92 ile Bulgaristan’da görülmektedir. Aynı dönemde Türkiye’de ise dönem içinde önemli dalgalanmalar olmakla birlikte yaklaşık % 8 oranında bir artış yaşanmıştır. Et fiyatlarında olduğu gibi süt fiyatı bakımından da hem 2000 hem de 2016 yılında en yüksek fiyata sahip ülke Türkiye’dir.

Beslenme alışkanlıklarının hayvansal ürünlere doğru kayması ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan kişi başına gelir seviyesindeki yükselme et ve süt ürünlerine yönelik talebi artırmış ve bu durum her iki ürünün fiyatında önemli ölçüde artışa sebebiyet vermiştir. Yapılan tahminler kişi başına tüketim miktarının artmaya devam edeceğini göstermektedir (Gül ve Uzun, 2014, s. 2).

F. Yem Bitkisi Fiyatları

Büyükbaş hayvancılık işletmelerinin en önemli girdi maliyeti yem giderlerinden oluşmaktadır. Aşağıdaki çizelgede Türkiye’de yaygın olarak yetiştirilen ve FAO tarafından izlenen yem bitkilerinden arpa, buğday, tiritikale ve yulafa ilişkin üretici fiyatları listelenmiştir.

Çizelge 8: Yem Bitkileri Üretici Fiyatları (Ton/USD)

Yıl		2000	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Almanya	Arpa	94.1	135.3	128	246.1	165.6	264.7	201.7	139.4
	Buğday	106.8	154	139.2	272.5	198.7	281.4	224.2	154.9
	Tiritikale	95.5	135.3	116.7	249	174.8	263.4	200.3	141.6
	Yulaf	98.3	120.4	119.2	265.1	172.2	264.7	201.7	157.1
Avusturya	Arpa	89.9	99.3	109.1	184.6	160.3	235.1	147.3	99.6
	Buğday	101.8	109.3	131.7	197.8	243.7	271.1	179.1	109.5
	Tiritikale	90.9	93.1	107.9	164.1	173.5	241.6	157.9	104
	Yulaf	87.9	95.6	107.9	159.7	173.5	214.6	147.3	95.1
Bulgaristan	Arpa	79.6	118.7	105.8	213.1	133.3	248.3	203.5	155.6
	Buğday	91.8	150.5	115.4	234.1	165.2	265.4	213	155.5
	Tiritikale	86.7	107.9	102	205.7	153.6	231.9	193.3	156.7
	Yulaf	73.5	118.1	103.3	202.7	159.7	236.5	229.3	194
Danimarka	Arpa	115.9	141.2	140.7	274.2	178.9	273.6	200.6	151.8
	Buğday	110	157.2	137.7	297	175	266.2	220.9	153.9
	Tiritikale	106.4	141.4	133.9	258.9	180.7	270	196.7	144.2
	Yulaf	114.3	124.4	141.6	248.1	163.9	256.5	179.6	141.6
Fransa	Arpa	99.2	117.6	138.7	217.5	203.3	259.4	200.3	138.9
	Buğday	93.7	119.7	152.5	212.5	246.4	285.2	216.2	159.9
	Tiritikale	84.7	103.4	124.7	199	205.3	250.9	171.3	139.8
	Yulaf	96.5	98.7	131.6	209.6	174	267	168.6	172
Polonya	Arpa	115.3	133.7	129.5	267.3	163.2	252.4	199.7	148.1
	Buğday	116.9	129	144.4	266.5	198.7	274.8	216.8	157.5
	Tiritikale	106.1	113.2	118.9	219.6	156.2	247.5	188	145.6
	Yulaf	89.5	102.8	112.5	208.8	115.4	202.1	162.3	131.4
Türkiye	Arpa	129.8	207.5	196	370.3	264.2	308.9	284	224.9
	Buğday	159.5	254	248.5	438.7	351.4	336	337.7	265.8
	Tiritikale	*	219.6	224	337.9	280.1	290.7	285.2	233.6
	Yulaf	133.9	218.2	217	380.2	316.1	372	339.1	267.7

*İlgili yıla ilişkin veri yayımlanmamıştır.

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/PP>, 01.05.2018

Çizelge incelendiğinde ülkeler ve ürünler arası farklılıklar olmakla beraber yem bitkileri fiyatlarının 2000-2016 döneminde genel olarak yükseldiği görülmektedir. En fazla artış Bulgaristan yulaf fiyatında % 166 oranında yaşanmıştır. % 101 oranı ile Türkiye yulaf fiyatındaki artış ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye et ve süt üretici fiyatlarında olduğu gibi yem bitkisi fiyatlarında da AB-28 ülkelerinden açık ara daha pahalıdır. Türkiye’de en ucuz ürün olan Arpa fiyatı ile kendinden sonra en yüksek olan Bulgaristan arpa fiyatı arasında % 45 civarında bir fark bulunmaktadır.

Bir sektörün veya firmanın rekabet edebilirliğinde girdi maliyetleri son derece önemli bir rol oynamaktadır (Eroğlu ve Özdamar, 2005, s.3). Türkiye ile AB-28 arasında yem bitkileri bakımından son derece yüksek fiyat farklarının bulunması Türkiye büyükbaş hayvancılık sektörünün rekabet edebilirliğini olumsuz etkileyecektir.

III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye büyükbaş hayvancılık sektörü 2000-2016 döneminde hayvan varlığı, et ve süt üretim miktarı ve hayvan başına et ve süt miktarı bakımından son derece önemli bir değişim yaşamıştır. Aynı zamanda hayvan varlığı içerisinde et ve süt bakımından daha verimli olan kültür ırkı hayvanların toplam içindeki oranı da önemli düzeyde yükselmiştir. Buna karşılık sektör, 2000-2016 döneminde birim alandan elde edilen yem bitkisi miktarında yeterince başarı sağlayamamış, buğday veriminde yüksek bir performans gerçekleştirilmiş olmasına rağmen AB-28 ortalamasının çok altında kalmıştır.

Türkiye gerek hayvan varlığı, gerekse sahip olduğu geniş çayır ve meraların sağladığı avantaj sayesinde büyükbaş hayvancılık için elverişli bir konumda bulunmakla beraber sektör küreselleşme, kırsaldaki demografik değişimler ve diğer gelişmelerin zorunlu kıldığı ve sürdürülebilir bir işletmecilik için vazgeçilmez olan rekabet edebilirlik düzeyine henüz ulaşamamıştır. Hayvan başına elde edilen süt miktarı bakımından AB-28 ortalamasının çok altında kalınması, birim alandan elde edilen yem bitkisi miktarının düşüklüğü ve özellikle et ve yem bitkileri fiyatının yüksekliği bu durumu belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kırsalda yaşanan demografik değişim hiç şüphe yok ki büyükbaş hayvancılık sektörünü yakından etkilemektedir. Örneğin; kırdan kente doğru göç arttıkça büyükbaş hayvancılık sektörü küçük ölçekli işletmelerden orta ve büyük ölçekli işletmelere doğru kaymaktadır. Bu durum sektörün

ilerleme kaydetmesi açısından son derece önemli bir gelişmedir. Zira bugünün koşullarında büyükbaş hayvancılık aile işletmeciliği şeklinde yapılabilecek durumda değildir. Gerek canlı hayvan ile iştilgal edildiğinden her gün çalışma gerektirmesi ve çiftçileri buldukları yöreye yıl boyunca bağımlı kılması gerekse şehirlerin sunduğu renkli hayatın özellikle genç kesimi cezbetmesi ve bu kesimin sektörden uzak durması çiftliklerin kurumsallaşmasını ve büyümesini zorunlu kılmaktadır. Kurumsallaşarak büyüyen çiftlikler işletme sahibinin şahsına bağılı olmaktan çıkacak ve her sektörde olduğu gibi çalışma saatleri belirli olan, ölçek ekonomisinden faydalanan ve kariyer imkânı sunan işletmelere dönüşecektirler. Bu nedenle 100 baş ve üzeri büyükbaş hayvancılık işletmelerinin kurulması kamu tarafından mutlaka teşvik edilmelidir. Bunun yanında genç ve eğitimli kesimin sektöre ilgisini artıracak adımların atılması elzemdir. Bu nedenle ilk olarak sektörün itibarının yükseltilmesi için kamu eliyle programlar uygulanmalı, kırdaki hayatı renkli hale getirecek yatırımlar ivedilikle yapılmalıdır. Hayvan başına et verimi bakımından Türkiye neredeyse AB-28 ortalamasına ulaşmışken, süt verimi bakımından kat etmesi gereken uzun bir yol vardır. Fakat üretici fiyatları incelendiğinde, et fiyatının incelenen diğer ülkelere nazaran açık ara yüksek olduğu ve bu durumun 2000-2016 dönemi boyunca devam ettiği görülmüştür. Bu nedenle sığır eti fiyatının Türkiye’de bu denli yüksek olması sektörün verimlilik düzeyi ile açıklanamaz. Türkiye’de tüketici tercihlerinin kırmızı ete doğru kayması ve kırmızı et sektörünün yüksek gümrük vergisi ile korunması bu durumun temel nedenleridir. Dolayısıyla kademeli olarak gümrük vergisinin düşürülmesi ve sektörün rekabete açılması tüketicinin korunması ve sektörün gelişmesi açısından son derece önemlidir.

Yem bitkisi yetiştiriciliğinde verimliliğin düşük olması doğal olarak üretim maliyetlerine yansımaktadır. Büyükbaş hayvan sayısındaki artış trendi, kişi başına et tüketimindeki yükseliş ve et ve süt fiyatlarının yüksekliği yem bitkisi yetiştiriciliğinin mercek altına alınarak verimliliği artıracak tedbirlerin ivedilikle hayata geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Yem bitkisi ekimi için kullanılan arazilerin su ile buluşturulması ve yerinde eğitim faaliyetleri aracılığıyla çiftçilerin iyi tarım uygulamalarını benimsemelerinin sağlanması ilk başta atılması gereken adımlardır. Bunun yanında tarımda yeni başlatılan havza tabanlı destekleme sisteminde yüksek verimli üretim yapan çiftçilere daha fazla destek ödenmesi sektörün gelişimine katkı sunacaktır.

IV. KAYNAKÇA

- AKPINAR R., Özsan M.E., Taşçı K., (2012). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörünün Rekabet Edebilirliğinin Analizi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 2012/5, 198-214.
- Ankara Ticaret Borsası (ATB), 2018.
https://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/133_T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99DE%20YET%C4%B0%C5%9ET%C4%B0R%C4%B0LEN%20YEM%20B%C4%B0TK%C4%B0LER%C4%B0_12_12_2012.pdf, erişim tarihi:01.05.2018.
- BEDİR A., (2009). Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü İle Endüstriyel Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- BOEHLJE M., (2010). Globalization and Agriculture: New Realities.
<http://www.docdatabase.net/more-globalization-and-agriculture-new-realities-92751.html>, erişim tarihi: 08.01.2017.
- EROĞLU Ö., Özdamar G., (2005). Türk İmalat Sanayiinin Rekabet Gücü ve Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir İnceleme, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, c.10, s.2, 1-22.
- ESK, (2015). Et ve Süt Kurumu 2015 Yılı Sektör Değerlendirme Raporu,https://www.esk.gov.tr/upload/Node/10255/files/2015_Yili_Sektor_Raporu_Son.pdf, 22.11.2017.
- FAO, (2015). FAO Statistical Pocketbook 2015, <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>, erişim tarihi:01.05.2018.
- FAO, (2018). <http://www.fao.org/faostat/en/#data/OA>, erişim tarihi: 02.05.2018.
- GÜL U., Uzun B., (2014). Kırmızı Et 2014: Durum ve Tahmin, <http://www.tepege.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/1d90b4d9b82b445da0e3e59563d2afd4.pdf>, erişim tarihi: 30.04.2018.
- GÜRSOY E., Macit M., (2013). Erzincan İli Büyükbaş Hayvan Varlığı, Sorunları ve Çözüm Önerileri, Alinteri, 24 (B) – 2013, 53-62.
- GÜVEN O., Ünal B.E., Dilek Y., (2017a), Kars Büyükbaş Hayvancılık Sektör Raporu ve Eylem Planı, Serhat Kalkınma Ajansı.
- GÜVEN O., Dilek Y., Ünal B.E., Borazan A., (2017b), Ardahan Büyükbaş Hayvancılık Sektör Raporu ve Eylem Planı, Serhat Kalkınma Ajansı.
- MUNDAN D., Avcı M., Memiş H., Avcı L., (2017), Hayvancılık Sektörünün Kalkınma Ve Sanayileşme Açısından Değerlendirilmesi: Adıyaman İli Örneği, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi Cilt: 9, Sayı: 17, 237-244.
- OECD, (2017). <https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm>, erişim tarihi: 24.11.2017.
- SCHNEIDER K., Gugerty M. K., (2011). Agricultural Productivity and Poverty Reduction: Linkages and Pathways, The Evans School Review, Vol. 1, Num. 1, Spring, 56-74.

- SEVİNÇ H., (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (6:2), 35-54.
- TÜİK, (2017). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, erişim tarihi:18.03.2017.
- TÜRKYILMAZ M.K., Nazlıgül A., (2002). Türkiye Ekonomisinde Hayvancılığın Rolü ve Sorunları, Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 8(2), 177-181.
- VURAL H., Fidan H., (2007). Türkiye’de Hayvansal Üretim ve Hayvancılık İşletmelerinin Özellikleri, Tarım Ekonomisi Dergisi, 13(2), 49-59.
- YAYLAK E., Alçiçek A., (2003). Sığır Besiciliğinde Ucuz Bir Kaba Yem Kaynağı: Mısır Silajı, Hayvansal Üretim Dergisi, 44(2), 29-36.
- Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO), (2017). http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=23449&tipi=38&sube=0, erişim tarihi: 26.11.2017.

YUMUŞAK GÜÇ VE FARKINDALIK ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Diler GÖKBAYRAKAĞAÇDAN ¹

Atıf/©: Gökbayrakağaçdan, Diler (2018). *Yumuşak Güç ve Farkındalık Üzerinde Bir Çalışma*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 781-788

Özet: Yumuşak Güç terimi son günlerde çok fazla duymakta olduğumuz bir terim haline gelmiştir. Amerikalı Profesör Joseph S. Nye tarafından ortaya atılan bu terim, farkında olmasak da hayatımızın birçok bölümünde karşımıza çıkmaktadır. Dizi film izlerken, artık hayatımızın bir parçası haline gelmiş olan sosyal paylaşım sitelerinde sohbet ederken ve birçok benzeri faaliyette yumuşak güç kavramının etkileri altındayız. Tarihsel açıdan baktığımızda bu kavram ilk kez II. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından oluşturulan yardım fonu ile bu güçten Türkiye'de nasibini almıştır. Günümüzde ise Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) adı altında yürütülen Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik "demokratikleştirme" çalışmaları, yalnızca psikolojik bir savaşın ötesinde, batılı güçlerin çıkarları doğrultusunda bir amacı gerçekleştirmek için yapılan bir stratejidir. Çalışmada, yumuşak güç kavramının önemi ve farkındalığın nasıl geliştirilebileceği konusunda önerilere değinerek, daha fazla kitleye ulaşmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, Nye, Marshall Planı, TİKA

Makale Geliş Tarihi: 11.10.2017// Makale Kabul Tarihi: 29.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu,
dilergokbayrak@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5247-1590

A Study on Soft Power and Awareness

Citation/©: Gökbayrakağaçdan, Diler (2018). A Study on Soft Power and Awareness, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 781-788

Abstract: *Soft Power* The term has become a term that we hear so much in recent days. American Professor Joseph S. Nye, coined the term, emerges in many parts of our lives if we are not aware of. Series of watching a movie, which has now become a part of our lives, and many other such activities while chatting on social networking sites are under the effects of the fact that the concept of soft power. When we look at the historical point of view, this concept for the first time. Emerged during World War II. Fund created by former Foreign Minister George Marshall received a grant this power in Turkey. Today, the Greater Middle East Project carried out under the name of the countries of the Middle East and North Africa for the "democratization" studies, only a psychological war, beyond the interests of the western powers in order to achieve a goal is a strategy made. In this study it is aimed to reach larger masses by mentioning the suggestions about the importance of soft power notion and how the awareness can be improved.

Keywords: *Soft Power, Nye, Marshall Planı, TİKA*

I. GÜÇ KAVRAMI VE YUMUŞAK GÜÇ

Uluslararası politikanın en eski ve en temel kavramlarından birisidir güç. Tarih boyunca ortaya çıkan bütün devletler, belirli bir engelle karşılaşmadıkları sürece güçlerini artırmaya çalışmışlardır. Güç aktarımının önündeki en büyük engel ise, genellikle bir başka devletin varlığı ve gücü olmuştur. Bu nedenle üç ya da daha fazla devletin yer aldığı her uluslararası sistemde bir güç dengesi ilişkisine rastlamak mümkündür.(Sönmezoğlu, 2010:300)

Tayyar ARI gücün amacını çağdaş güç yaklaşımının ilk temsilcisi olan Hans J. Morgenthau'nun görüşü ile açıklamıştır: "Morgenthau'ya göre güç politikasının temel amacını ve herhangi bir siyasi davranışın temel güdüsünü oluştururken bir başka yerde güç kavramını bir ilişki biçimi veya amacı gerçekleştirmek için bir araç olduğunu ifade edebilmektedir."(Arı, 2006:34)

Morgenthau'ya göre, gücün kaynaklarının içerdiği unsurlar coğrafya, doğal kaynaklar, endüstri, askeri hazırlık, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral, diplomasi ve hükümetin etkinliği olarak sıralanmaktadır.(Eralp, 2010:56)

Güç dediğimizde ilk akla gelen etkenler askeri ve ekonomik güçtür. Fakat yumuşak güç kavramı ilk defa ABD'li Profesör Joseph S. Nye tarafından ortaya atılmıştır. Joseph S. Nye yumuşak gücü, "Bir ülke dünya siyasetinde istediği sonuçları elde edebilir; çünkü onun değerlerine hayran olan, örnek alan, refah seviyesinde ve fırsatlarına özenen diğer ülkeler onu izlemek ister. Bu anlamda sadece askeri güç tehdidini ya da ekonomik yaptırımları kullanarak diğerlerini değiştirmeye zorlamak değil, dünya siyasetinde gündemi oluşturmak ve onları kendine çekmekte önemlidir. Bu yumuşak güç, yani diğerlerinin senin istediğin sonuçları istemelerini sağlamak, insanları zorlamak yerine kendi yanına çeker."(Nye, 2005:14-15) şeklinde açıklamıştır.

Yumuşak güç her şeyden önce üç kaynağa dayanır, kültür, siyasi değerler ve dış politika.(Nye, 2005:20)

Kültürü bir toplumda en anlamlı ve değerli uygulamalar bütünü olarak tanımlandığı için öncelikle kültüre değinmek daha doğru olur kanaatindeyiz. Bir ülkenin kültürü, evrensel değerler içinde ve politikaları başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde, yarattığı sorumluluk ve çekicilik ilişkileri sebebiyle, istediği sonuçları elde etme olasılığını artırır. (Nye, 2005:20)

Yurt içi ve yurt dışı hükümet politikaları da diğer bir potansiyel yumuşak güç kaynağıdır. Örneğin, 1950'lerde ülkedeki ırk ayrımı Amerika'nın Afrika'daki yumuşak gücünü azaltmıştır, bugün de ölüm cezasının uygulanması ve silah kontrolü yasalarının yetersizliği Amerika'nın Avrupa'daki yumuşak gücünü azaltmıştır. (Nye, 2005:20)

II. KÜRESEL BİLGİ ÇAĞINDA YUMUŞAK GÜÇ

Joseph S. Nye, Amerikan Gücünün Paradoksu adlı kitabında yumuşak gücü "Günümüz küresel bilgi çağında editörlerle yorumcuların öneminin artması yumuşak gücün görece öneminin artmasını da beraberinde getirmiştir. Çünkü yumuşak güç güvenilirliğe dayanır. Yumuşak gücü iyi oturmuş ülkeler daha iyi durumdadır." şeklinde yorumlayıp, bir bilgi çağında yumuşak güç kazanması muhtemel ilkeleri şu şekilde sınıflandırmıştır, "Baskın kültürü ve fikirleri egemen küresel normlara daha yakın olanlar,

çoklu iletişim kanallarına en fazla erişim imkânına dolayısıyla konuların işlenmesine ve aktarılması konusunda daha fazla nüfuza sahip olanlar, güvenilirlikleri içteki ve uluslararası alanda performansı ile artanlar”. Bilgi çağındaki bütün bu boyutları, güç kaynaklarında oluşan karışım içinde gücün öneminin arttığına işaret eder ki bu ABD'nin yararınadır.(Nye,2003:83)

Yaşadığımız bilgi çağındaki gelişmelere ve bunların uzantılarına bakarsak Profesör Nye'a katılmamak elde değildir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi insanlarımız arasında sanal bir dünya kurup asosyal ve apolitik bireyler yetişmesinde büyük rol oynamaktadır. İnternet sitelerinde çokça rastladığımız sosyal paylaşım sitelerini, oyunları ya da sohbet programlarını kullanarak sanal şehirlerde, sanal arkadaşlıklarla hayatımızı devam ettirmekteyiz. Bu durum etrafımızda yaşanan olaylara, oynanan oyunlara tepkisiz kalmamızı sağlayarak üzerimizde uygulanan yumuşak gücün sadece bir örneğidir. Nye'in da dediği gibi “ABD'nin uyguladığı yumuşak güç sadece hükümetin resmi icraatlarının bir ürünü olmaktan ziyade kısmen toplumun ve ekonominin bir yan ürünüdür.” (Nye,2003:88)

Dünya üzerinde uygulanan yumuşak güç örneklerine bakacak olursak, insanlık tarihinde bunun birçok uygulamasını görmekteyiz. Bunların ilki sayılabilecek olan ABD tarafından II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanan Marshall Planıdır. “Marshall Planı ve Türkiye üzerindeki etkileri” başında Marshall Planından bahsetmek uygun olacaktır.

Marshall Planı II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin Batı Avrupa ülkelerine yaptığı ve ABD'nin o dönemdeki Dışişleri Bakanı George MARSHALL'ın adı ile anılan yardımdır.

Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyetler Birliği'nin desteği ile Komünist Partiler iktidarı ele geçirirken, Batı Avrupa'da komünistlerin giderek güçlenmesi ABD'yi kaygılandırmıştır. Bu değerlendirme çerçevesinde ABD Dışişleri Bakanı Marshall Haziran 1947'de yaptığı konuşmada, gereksinimler belirlendiği takdirde ABD'nin Avrupa devletlerine yardım yapabileceğini açıklamıştır. Sonuçta 1948 yılı başlarında, saptanan gereksinimlere göre dört yıllık süre için “Ekonomik İşbirliği Kanunu” ABD tarafından kabul edilerek uygulamaya konulmuştur.(Sönmezoğlu, 2010:472)

Marshall Planı Türkiye için ekonomik bağımlılığın başladığı yerdir. Bu ekonomik bağımlılık elbette birçok bağımlılığın başlangıcı rolünü üstlenmiştir.

ABD'nin uyguladığı güç elbette ki Marshall Planı ile sınırlı kalmamaktadır. Bunun diğer bir örneği Büyük Ortadoğu Projesi(BOP) olarak adlandırılan bölge ülke halklarının demokratik taleplerine ve kültürel ideolojilerine vurulmaya çalışılan bir darbedir. Bu projeyi Amerika'nın Ortadoğu ve kimi Kuzey Afrika bölgelerinde kültürel ve ekonomik bir yaptırım uygulama aracı olarak görmek mümkündür. Öyle ki bu proje zengin petrol yataklarının bulunduğu ülkelerde üstünlük elde etmeye çalışan batılı güçlerin emperyalist oyunu olarak algılanmasının yanı sıra Türkiye'nin de bu projeye dâhil edilerek "Model Ülke" rolü üstlenmesi ayrıca tartışılacak bir konudur.

Türkiye'nin uyguladığı ya da uyguladığının düşünüldüğü yumuşak güç araçlarına değinirsek, buna verebileceğimiz en önemli örnek herhalde TİKA projeleri olacaktır.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 24 Ocak 1992'de Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş ve 12 Mayıs 2001'de yürürlüğe girmiştir. Dış politikamıza aktif politika anlayışının yerleşmesi ile TİKA ortak değerlere sahip olduğumuz ülkeler başta olmak üzere birçok bölge ve ülkede Türk dış politikasını uygulayıcı bir aracı haline gelmiştir. Türk Cumhuriyetlerinin kendi sosyal yapısını üretmesi, kendi kimliğini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi hakların gelişmesi, teknik alt yapı konusunda eksiklerin giderilmesi olarak özetleyebiliriz. Eğitim, sağlık, restorasyon, tarımsal kalkınma, maliye, turizm, sanayi alanında bir çok proje ve faaliyet TİKA tarafından gerçekleştirilmiş. TİKA Program Koordinasyon Ofislerinin ilki Türkmenistan'da açılmıştır ve ilerleyen dönemlerde Avrasya bölgesinde bulunan ofis sayısı 6'ya çıkmıştır. TİKA, ofislerinin bulunduğu ülkelerle beraber 5 kıtada 170'e yakın ülkede kalkınma merkezli işbirliği çalışmaları yapılmaktadır. Ülkemiz TİKA aracılığı ile Pasifik'ten Orta Asya'ya, Ortadoğu ve Afrika'dan Balkanlara, Kafkasya'dan Latin Amerika'ya kadar birçok ülkede çalışmalarına devam etmektedir. (Tika)

2011 yılında Yumuşak gücün farkındalığı açısından genelinde akademisyenler ve üniversite öğrencilerine tarafımdan uygulanan bir anket çalışmasına göre, katılımcıların sadece %24,10'u Türkiye'nin yumuşak güç

uyguladığı kanaatindedir. Bu oranın sadece %9,3'ü TİKA projelerinin yumuşak güç uygulaması olduğunu düşünmektedir.

Katılımcıların %51,90'ı “Yumuşak Güç” terimini daha önce hiç duymamış. Aynı oran ülkemiz üzerinde yumuşak güç uygulandığının bilincinde değildir. Bilincinde olan %48,10'luk kısım ise yumuşak güç araçlarının çoğunluğunun yabancı diziler olduğunu belirtmektedir. Bu soruya Erasmus ve Unesco diyenlerin oranı ise hayli düşüktür. Peki bu uygulanan yumuşak gücü neden kabul ediyoruz sorusu geliyor akla. Bunun %50'lik bir çoğunluğu özenti olduğunu yine azımsanmayacak çoğunlukta bir görüş ise caziplikten kaynaklandığını belirtiyor.

Diğer ülkelerin uyguladığı yumuşak güç ise katılımcıların %40'ını tam anlamıyla olumsuz etkiliyor.

Yumuşak gücü en iyi uygulayan devlet sorulduğunda hiç şüphesiz ABD büyük bir oranla diğerlerinin önüne geçiyor. ABD'yi Avrupa Birliği ülkeleri, Çin, Japonya ve Türkiye takip ediyor. Türkiye'nin yumuşak güç uyguladığını katılımcıların %24,10'u kabul ederken bu araçların en başında tarihi ve kültürel yakınlık olduğu dikkat çekmektedir. Türk dizileri, yabancı okullar ve TİKA'yı yumuşak güç aracı olarak göstermektedirler. (Gökbayrak,2011)

Elbette ki katılımcıların düşünceleri çok önemlidir. Ancak şöyle bir gerçek de vardır ki ülkemiz vatandaşlarının yumuşak gücün farkındalığı konusunda biraz daha bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bazı yaklaşımlarda, uygulanan yumuşak gücün kimi kesimler tarafından inkâr etmeyerek kabullenildiği, hatta cazibesine kapıldığı bir memnuniyet göstergesidir

SONUÇ

Yapılan uygulama çalışmaları da dikkate alınırsa yumuşak güç ve etkilerinin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde daha çok etkisi olduğu görülmektedir. Ulusların eğitim seviyesi ve demografik yapısı da yumuşak gücün uygulanmasında büyük önem taşımaktadır. Orta Doğu ülkelerine bakıldığında (www.aljazeera.com) tarihi ve kültürel yakınlıktan ziyade özellikle dizilerin ve filmlerin etkisinin fazla olması eğitim seviyesinin ilgi alanlarına nasıl yansıdığına göstergesidir. Genç nüfus üzerinde yaratılan farkındalığın çağımız teknolojilerinin kullanımı ile doğrudan ilişkisi olduğu söylenebilir.

Yumuşak gücün, temelinde davranış açısından hayranlık uyandırma esasına dayanıyor olması, günümüzde bilinçlenmenin ve farkındalığın artırılmasındaki zorunluluğu gözler önüne sermektedir. Çünkü yumuşak güç, ekonomik ve askeri gücün aksine daha sinsi ve daha hissettirmeden uygulanmaktadır.

Özellikle bu farkındalığın oluşturulmasında akademik eğitim alanında müfredatlarda yumuşak güç kavramının daha fazla yer alması, kavram ile ilgili kitapların öğrencilere önerilmesi ve değerlendirme hususunda saha çalışmaları yapılarak akademik alanda çalışma imkânı bulamayan kişilere ulaşılması gerekmektedir.

Yumuşak gücün önemi ve toplumları nasıl etki alanına aldığı, uyandırılan hayranlık ve cazibenin toplum üzerindeki etkilerinin yer aldığı çalışmalara daha fazla yer verilmesinin farkındalığın artması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

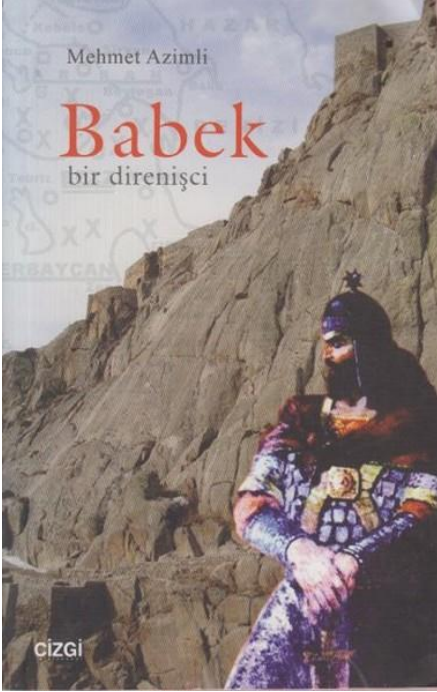
- ARI, Tayyar, (2006), Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, İstanbul: Alfa.
- ERALP, Atilla, (2010), Devlet ve Ötesi, İstanbul: İletişim.
- NYE, Joseph, (2003), Amerikan Gücünün Paradoksu, (G.Koca,Çev.), İstanbul: Literatür.
- NYE, Joseph, (2005), Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç, (R.İnan Aydın,Çev.), Ankara: Elips.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2010), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul: Der
- BAŞBAKANLIK TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI, "TİKA Hakkında", <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> (31 Mayıs 2018)
- GÖKBAYRAK, Diler, (2011), Yumuşak Güç, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Ödevi.
- <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turk-dizilerinin-rekoru> (Son Erişim: 31 Mayıs 2018)

BİR DİRENİŞÇİ, BABEK

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ (2013). *Bir Direnişçi, Babek, Konya: Çizgi Kitapevi.*

Ahmet AKIN¹

Abbasilerin yükseliş devri, fetihlerin durduğu, içe dönük hesaplaşmanın olduğu dönemdi. Ülkenin sınırları genişledikçe yerli halkın inanç ve gelenekleri ile İslam'ın inanç sistemleri arasında zaman zaman çatışmalar söz konusu olmuştur.

Bu eserde Abbasiler döneminde Azerbaycan ve İran bölgesinde IX yüzyılın ilk yarısında zuhur eden Babek Hurremi isyanı işlenmiştir. Üç bölümden oluşan bu çalışmada konunun araştırılma amacı ve kaynakları tanıtıldıktan sonra giriş bölümünde isyanın ortaya çıktığı coğrafya tanıtılmıştır.

Yazar, Müslüman ordularının Azerbaycan'a geldiğinde bu bölgenin Ermenistan, Bizans ve Sasaniler

arasında paylaşılmış bir yer olduğunu işaret eder.

Yazar, Bölgenin Hz. Ömer Döneminde fethedildiğini ve Emeviler Döneminde de bölgenin Cezire Valiliğine bağlı yönetildiğini ifade eder. Emevilerin Fetih siyasetinde, Hz. Ömer'in adil yönetiminden sapılarak, baskıcı bir idarenin olması, vergilerin artırılması, halka mevali muamelesi yapılması, rahatsızlıklara sebep olmuştur.

Yazar, Abbasi devrimine en büyük desteğin bu bölgeden geldiğini belirtir. Hürremiler bu muhalefet gruplarından biridir ki, Azerbaycan bölgesine hâkimdir. Ebu Müslim Horasani'nin bu muhalefeti iyi kullanarak Emevilerin

¹ *Diyanet İşleri, e-posta: ahmetakin1@hotmail.com*

sonunu getirdiği ifade edilir. Ancak Abbasi devrimi içinde hızla yükselen Ebu Müslim'in aniden öldürülmesinin de sonraki isyanları tetiklediği bir vakıadır. Ebu Müslim sevgisi ölümünden sonra bu fırkanın zuhuruna sebep olduğu; Müslimiyye, Cavidaniyye, Hürremiye ve Babekiyye isimleriyle yeni fırkalar ortaya çıkmıştır. Yirmiyıl sürecek bu isyan hareketi Abbasilerin yıkılma sebepleri arasında sayılır.

Yazar, birinci bölümde de isyanın arka planını incelemiştir. İsyanı hazırlayan sebepler ve isyana zemin hazırlayan ayaklanmalar incelenmiştir. Hürremiye hareketinin, İslam öncesi ve sonrası durumu üzerinde durulmuştur.

Yazar, Hürremiye isyanının ortaya çıkışıyla ilgili de geniş bir tahlil yapmaktadır. Çıkışına zemin hazırlayan sebeplerden bahsetmektedir.

Yazar, isyanı besleyen sebepler arasında ağır vergilerin konması, iskân alanında yapılan yanlışlar, fikri yapı sayılabilir.

Netice itibarıyla Eserde, Hürremiye inanç dünyasının; İslâm, Mecusilik, Mazdekizm gibi inançların karışımından oluştuğu belirtilir.

Eser' in ikinci bölümünde Babek isyanı etrafıca işlenmiştir. Burada Babek' in şahsiyeti, isyana yardımcı olan faktörler, siyasi faaliyetler, Babek' in yakalanması ve isyanın sonucu üzerinde durulmuştur. Babek sonrası hareketin durumu da incelenmiştir.

Yazar, eserinin bu ikinci bölümünde ayrıca Babekiyye'nin güçlenmesinin nedenleri üzerinde de durmuştur. Bebek'in çobanlıktan liderliğe geçişinde, bölgenin dağlık olması, teşkilatçılığı ve fars milliyetçiliği ile halkın Abbasilere olan nefretini kullanması, sonuçta başarılarıyla Sasani ihtişamını hatırlatması onun güçlenmesine sebep olmuştur.

Yazar, bu isyanın bastırılmasının nedenlerini de eserinde ayrıntılı incelemiştir. Bu faktörler arasında, bölge halkının desteği, Bizans'ın desteği, Babek'in kişiliği, orduda değişim bunlardan bazılarıdır.

Abbasi ordusundaki kan değişimi de Babek isyanının uzun sürme sebepleri arasında sayılır. Me'mun ile birlikte orduda başlayan yapılanma, Arap ve fars unsurların yerini Türk askeri almıştır. Me'mun ve Mu'tasım İranlılara güvenmediğinden Türkleri orduda istihdam etmişlerdir. Babek isyanı bu yeni ordunun teşkili zamanına rastlamıştır.

Babek'in güçlenmesini sağlayan bir diğer unsur orta sınıf ve köylülerin cazip unsurlara kanmaları ve bu hareketi desteklemeleridir.

İsyan edilen yerin dağlık olması da Babek'in güçlenmesini sağlayan etkenlerdendir. İklimin soğuk, alanın dağ silsilesi ile çevrenmesi Babek için müsait ortam oluşturmuştur.

Babek isyanlarını bastırma girişimi eserde devir devir sıralanmıştır. Buna göre Me'mun döneminde, dört-beş sefer yapılmasına rağmen Babek isyanı bastırılmamıştır. Yazar, bu konuda Me'munun işi baştan ciddi tutmadığını ölümüne yakın işin farkına varıp halefi Mu'tasım'a daha ciddi ve dikkatli olmasını vasiyet ettiğini belirtir.

Eserde Babek isyanının bastırılmasında rol oynayan faktörler üzerinde durularak, Abbasi hilafetinin sağlam idari yapısı, hassa ordusu kurulması bunlardan bir kaçıdır.

Yazar, Babek'in ortadan kalkmasıyla isyanın sona erdiğini, etkilerinin bir süre daha devam ettiğini belirtir. Onikinci yüzyıla kadar bu isyanın etkileri değişik hareketlerde ve gruplarda sürmüştür. Hatta günümüze kadar da geldiği ileri sürülür.

Eserin üçüncü bölümünde ise isyanın etkileri incelenmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Eserde Babek isyanınının siyasi, sosyal hareketler üzerindeki etkisinden de bahsedilmektedir.

Sonuç itibarıyla Babek isyanının etkisi ve yol açtığı tahribat tarihte önemli bir yere sahiptir. İsyanı hazırlayan nedenler arasında ırkçılık, kültürel unsurlar, iskân siyaseti, ağır vergiler sayılabilir.

Yazar eserinde konuyu detaylı şekilde incelemiş olup, Abbasilerin (750-1258) hüküm sürdüğü dokuzuncu asır İslam dünyasının bir topoğrafyasını yansıtmıştır. Bu alanda yapılacak diğer çalışmalara da yön verecek temel bilgi ve kaynaklar açısından da verimli bir çalışma olmuştur denebilir.

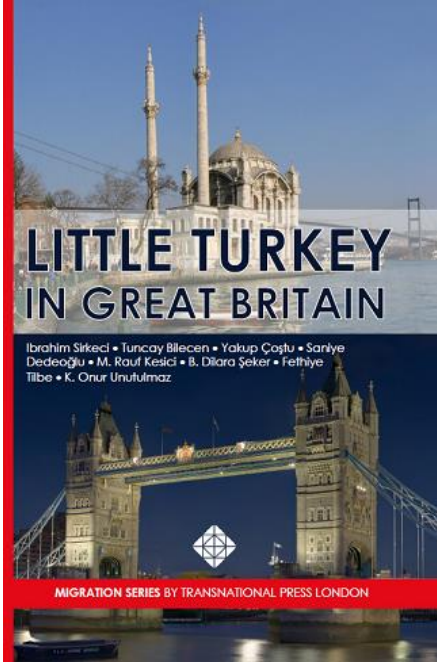

LITTLE TURKEY IN GREAT BRITAIN

İbrahim Sirkeci, Tuncay Bilecen, Yakup oştu, Saniye Dedeoğlu, M. Rauf Kesici, B. Dilara Seker, Fethiye Tilbe, K. Onur Unutulmaz (2016). Little Turkey in Great Britain, Transnational Press London, London, (ISBN: 978-1-910781-19-7), S. 181.

Mehmet Davut ÇOŞTU*

İngiltere’de Türkçe konuşan göçmenler hakkında bilgi vermesi açısından (bu alanda) nemli bir boşluğu dolduran “Little Turkey in Great Britain” adlı kitap, Birleşik Krallık’taki Türkçe Konuşan Toplulukların (TKT) ekonomik, sosyo-politik, kültürel ve dini yaşamlarına genel bir bakış sağlamak amacıyla farklı disiplinlerden gelen sekiz bilim adamı tarafından yazılmıştır. Her bölüm, alanının uzmanları tarafından ele alınmakta ve çoğu bölüm, 2010 ve 2015 yılları arasında Londra’daki Türkçe Konuşan göçmenlerle yapılan araştırmalarda elde edilen

etnografik verilere ve mülakatlarla dayanmaktadır. Son zamanlarda yapılan araştırmalardan yararlanması sebebiyle güncel verileri bizlere sunmaktadır. Bölümler arasındaki üslup farklılıkları, bölümlerin farklı yazarlar tarafından yazıldığını göstermektedir. Ancak yazarların adları topluca verildiği için (yani yazarların isimleri her bir bölümün

* Doktora ğrencisi, The Department of Politics, Philosophy and Religion, Lancaster University, Lancaster, United Kingdom. E-posta: davutcostu@hotmail.com

içinde ayrı ayrı yazılmadığından dolayı) hangi bölümün hangi yazara ait olduğu bilinmemektedir. Bu kitap incelemesi, her bir bölümü ayrı ayrı ele almayı, aksine genel bakış açıları sunmakta ve bazı bölümlerde yer alan argümanlar aşağıda anlatacağımız biçimde değerlendirilmektedir.

Kitabın ilginç yönlerinden biri, Türkiye'deki son siyasi ayaklanmaların ve çatışmaların İngiltere'de Türkçe konuşan topluluklar üzerindeki etkisi konusunda doğru tahminlerde bulunmasıdır. Örneğin 2016'da yaşanan darbe girişiminin Türkiye'den İngiltere'ye göç akışını etkileyebileceğini ve bunun da İngiltere'ye gelen sığınmacı sayısında bir artışa neden olacağını kitap öngörmektedir. Bunun yanı sıra, istikrarlı bir hayat arayışı içinde olan Türk vatandaşlarının Ankara Anlaşması ve eğitim vizelerini bir geçit olarak kullanarak İngiltere'ye geleceğini dile getirmektedir. Kitapta yer aldığı üzere Ankara Anlaşması, yüksek eğitilmiş bireylerin resmi kanallar aracılığıyla İngiltere'ye taşınmasına izin vermektedir.

Kitabın giriş bölümü, TKT nüfusunun tartışmalı ve karmaşık oluşuna odaklanıyor. Eserde, İngiltere'de Türkçe konuşan göçmenler tarafından kurulmuş ve faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin nüfus sayısı ile resmi kanallardan gelen nüfus sayısı arasında bir tutarsızlık olduğunu savunuyor. Kitabın yazarları, bu nüfus sayıları konusunda öne sürülen iddiaları, 2001 ve 2011 yıllarında İngiltere resmi kuruluşu tarafında yapılmış olan nüfus sayımını baz alarak değerlendirdiler. TKT kuruluşları, Birleşik Krallık'ta yaşayan TKT toplam nüfus sayısının resmi kaynaklarda yer alan rakamların çok üstünde olduğunu iddia etmişlerdir. İngiltere'de yaşayan Türkçe konuşan göçmenlerin toplam sayısı net değildir. Resmi son nüfus sayımı ve topluluk örgütlerinden alınan diğer bilgilerden yararlanarak, TKT nüfusun büyüklüğü 180.000 ile 250.000 arasında olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kitaba göre, İngiltere'de faaliyette olup kar amacı gütmeyen bu vakıf ve kuruluşlar tarafından iddia edilen "yarım milyon Türk göçmen" rakamı gerçeği yansıtmamaktadır. Ayrıca, bu eser (nüfus sayısı açısından) 250.000'in üzerinde ileri sürülen her rakamın dayanaksız olduğunu, geçerliliğin olmayacağını ve güvenilirlikten yoksun olduğunu vurgulamışlardır.

Yazarlar, TKT nüfus tahminlerini 250.000'den daha az bir orana yerleştirmekte; İngiltere'deki TKT sivil organizasyonların Türkçe konuşan göçmen sayısını (olduğundan fazla görünmesini sağlamak için) yüksek gösterdiklerini ve dolayısıyla bu iddiaları gerçekçi bulmamaktadır. Diğer bir husus ise, Türkçe konuşan gurbetçiler gibi birçok göçmen grubuyla ilgili aynı tür tartışmalar yaşanmıştır. Kitapta da belirtildiği gibi, nüfus sayımı verileri TKT'nin Londra'daki en büyük ilk yirmi azınlık grubunda bile olmadığı baz alındığında, TKT'nin yarım milyon olduğu iddiası ne kadar doğru olabilir? Diğer taraftan bu konuyu ele alacak olursak, sadece İngiliz vatandaşı olup Türkçe konuşan göçmenler dikkate alındığında 200.000 rakamı gerçeği yansıtabilir.

Nitekim İngiltere'ye kolayca giriş çıkış yapan Bulgaristan pasaportlu Türkçe konuşan Türk işçilerinin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Bulgar Türkleri, kitabın dikkatinden kaçmış olup yeni oluşan bu TKT gurbetçileri kitapta yerini bulamamıştır. Bulgaristan'dan gelen Türkler İngiliz vatandaşı olmadığından ve İngiltere'de AB üyesi ülke vatandaşlığıyla birlikte çalıştıklarından bu işçiler resmi verilerde tam olarak yer almamaktadır. Özellikle, bu insanların sayısı İngiltere'deki küçük şehirlerde oldukça yüksektir. Kısacası, bu kitapta Bulgaristanlı Türk işçiler göz ardı edilmiştir. Bunun nedeni, Bulgaristan'ın 2007'den sonra AB üyesi olması ve bu süre zarfında İngiltere'de Bulgar Türklerinin yeni bir fenomen haline gelmesidir.

Öte yandan, aynı bölümde kitap başlığı seçiminde yaşanan zorluk da ele alınmıştır. Türkiye nüfusu Türk, Arap, Kürt, Laz, Çerkeş olmak üzere pekçok etnikten oluşmaktadır. Haliyle bu durum İngiltere'de yaşayan TK toplumunda da gözlemlenmektedir. Yazarlar "Büyük Britanya'da Küçük Türkiye" başlığını "Britanya'da Türkler" ismine neden tercih ettiklerini farklı argümanlar öne sürerek detaylı bir şekilde açıklamışlardır.

Kitabın yazarları Türkiye'den gelen göçmenlerin "Türkçe Konuşan Toplumlar" olarak tanımlanmasının, onlara "Türk" olarak atıfta bulunmaktan daha tarafsız olduğunu kabul etmişlerdir. "Türkçe Konuşan Toplumlar" tanımı, İngiltere'de yaşayan Kıbrıslı Türklerin yanı sıra Türkiye'den gelen Türkleri ve Kürtleri kapsamaktadır. Yazarlar ayrıca, Türkçenin tüm TKT göçmenlerinin tek ana dili olmasa

da, göçmenlik açısından onları bir araya getiren önemli bir bağ olduğunu açıklamaktadır. Türkçe, bu topluluğu birbirine bağlayan en önemli faktör olduğu ortaya çıkmaktadır.

Topluluğun etnik kimliği ve nüfusunun büyüklüğü ile ilgili tartışmalı konular dışında, 3. bölümde TKT arasındaki siyasi görüşlere ve faaliyetlere genel bir bakış sunulmaktadır ve her bölümün kendi yazarı vardır, her biri farklı bir veri toplama tekniği ve çalışma yöntemi kullanmaktadır. Yazar bu bölümde, 2014-2015 yılları arasında Londra'daki TKT topluluğunun 60 üyesinden rastgele örneklemli yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmiştir. Veriler erkeklerin İngiliz siyasetiyle ilgilerinin kadınlardan daha fazla olduğunu gösteriyor. Kadınların siyasete ilgisiz olması, düşük İngilizce seviyeleri ve özellikle iş hayatında yer almamak gibi faktörlerden dolayı kamusal hayata sınırlı erişimlerinden kaynaklanmaktadır. Diğer önemli bir nokta da, özellikle Türkiye'den gelen TKT mensuplarının, göç meselesindeki tavrı ve olumlu politikasından dolayı çoğunlukla İşçi Partisi'ni desteklemeleridir. Ayrıca yazarlar, Kürtlerin siyasi partilere ve parti toplantılarına katılma konusunda politik olarak daha aktif olduklarını ileri sürüyorlar. Son seçimlerde, Kürtler ve Aleviler, Londra'da önceki yıllara kıyasla önemli yerel meclis sandalyeleri kazandılar. Ayrıca, kitapta bu bölüm, katılımcıların geniş bir yelpazedeki sosyal ve politik deneyimlere dair zengin bir tartışma sunmaktadır.

Kitap (4. bölüm) aynı zamanda (İngiltere'nin 1973'te katıldığı) Ankara Antlaşması'nın Türk vatandaşlarına verdiği "İngiltere'de ve AB'de çalışma ve oturma" hakkında geniş bir bölüm sunmaktadır. Son yirmi yılda, İngiltere'ye taşınmak isteyen Türk vatandaşları tarafından beş binden fazla başvuru yapıldı. Türk vatandaşları bu resmi göç yolunu bu zamana kadar tercih ediyorlardı. Ancak bu antlaşma, Brexit'ten (2017) sonra geçersiz hale gelecektir. Genel olarak, bu bölüm, TKT üyelerinin Ankara Antlaşması kapsamında haklarını nasıl gördükleri ve kullandıklarıyla ilgili olarak literatürdeki bir boşluğu doldurmaktadır.

Kitabın diğer (6.) bölümünde, kadın ve cinsiyet konusuna dikkat çekilmektedir. Burada yazarlar, kadınların Birleşik Krallık'taki geniş aile işletmelerine farklı şekillerde katkılarda bulunduğunu iddia ediyor. Ailenin kadın üyeleri aile işletmelerinin ücretsiz işçilerdir.

Çalışmaları resmi olarak kaydedilmediğinden, TKT kadın çalışanlarının sayısını tahmin etmek oldukça zordur. Buradaki önemli nokta, ailenin erkek üyeleri tarafından işletilen işletmelere katkıda bulunmasına rağmen kadınların katkısına dikkat edilememesidir.

Kitap (8. bölüm) ayrıca, göçmenlerin dini yerlerinin önemini de araştırmaktadır. Kültürel alışkanlıkların ve dini kimliklerin korunması sürecinde dini örgütler ve vakıfların önemli bir rol oynadığı kitabın 8. bölümünde ele alınmıştır. Bu sivil kuruluşların dini hizmetlerinin yanı sıra, sahip oldukları binaların birden fazla işlevleri vardır. Bu binalar sadece dini bir alan olmayıp, kültürel, sosyal, eğitici ve hatta politik aktiviteleri organize eden bir alan haline gelmiştir. Bu bölümde ele alınan husus, dini örgütlerin Türkçe konuşan göçmenlerin yoğun olduğu mahallelerde faaliyet gösterdiği ve binalarını toplum hizmetine sunan bir nevi kültür merkezi haline gelmeleridir.

Sonuç olarak, bu kitap İngiltere’de yoğun olarak yaşayan Türkleri, Kürtleri ve Kıbrıslı Türkleri araştıran ve inceleyen akademisyenler için kayda değer güncel veriler sunmaktadır. Bu kitap, İngiltere’de hâlâ faaliyetlerine devam eden, camiden futbol kulüplerine kadar birçok alanı kapsayan, TKT toplumlarını araştırmak ve bu konuda bilgi edinmek isteyen okuyuculara tanıtım mahiyetinde bilgiler sunmaktadır. Bu eserin Avrupa ve İngiltere’de yaşayan Türkçe konuşan göçmenler konusunda gelecekte çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için temel ve güncel bir kaynak olacağına şüphe yoktur.

EMANETTEN MÜLKE -Kadın-Beden-Siyaset-

Nazife ŞİŞMAN (2013). *Emanetten Mülke –Kadın- Beden- Siyaset- İz Yayınları: İstanbul. 200 s.*

Hülya TERZİOĞLU¹

Özet: Tanıtımını yaptığımız kitap kadın ve cinsiyet eksenli tartışmaları Batı ve İslam dünyasının iki kavramı üzerinden değerlendirmektedir; emanet kavramı ve mülk kavramı. Bu karşılaştırmada bir tarafta insanın kendi bedeni de dahil tüm evreni ona verilmiş bir emanet olarak gören İslam, diğer tarafta ise kainatı ve insan bedenini insanın kendi mülkü olarak gören Batı vardır. Yazar konuyu işlerken Batı'nın sekülerleşme sürecine paralel bir seyirde kadın hareketlerini ele almıştır. Feminist hareketin hikayesini tartışarak İslam ve Batı'nın kadın konusundaki mukayesesini yapmıştır. Son bölümlerde ise Orta Doğu ve Türkiye ölçeğinde kadın meselelerini ele almıştır. İslam ve kadın konusu; kadın hakları, başörtüsü gibi çarpıcı başlıklarla işlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Batı, İslâm, Emanet, Mülk, Feminizm

From Trust to Property-Women-Body-Politics

Abstract: The book that we introduce assesses the women and gender centered discussions on the basis of two concepts of the West and the Islamic World; trust concept and property concept. In this comparison, Islam stands on one side and considers the whole universe including one's own body as a trust given to him/her whereas the West stands on the other side and considers the universe and the human body as one's own property. While discussing the topic, the writer handles the women's movement in parallel with the secularization process of the West. By debating the story of the feminist movement, the writer compares Islam and the West in terms of women. In the last parts the issue of women is handled on a Middle East and Turkey scale. The writer discusses Islam and women by focusing on some striking topics like women's rights and headscarf.

Keywords: Women, The West, Islam, Trust, Property, Feminism

¹Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi İlahiyât Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı, e-posta: hulyaterzioglu@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7565-615X

İlk baskısı 2003 yılında yapılan “Emanetten Mülke” adlı bu eser İz Yayınları’ndan 2016 yılında 4. baskı olarak çıkmıştır ve 196 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, yazar Nazife Şişman’ın Önsöz’deki ifadesiyle söyleyecek olursak kadın ve cinsiyet üzerine konjunktürel söylem ve dönüşümleri “emanet” ve “mülk” kavramları üzerinden okuma iddiasındadır. Kur’ânî bir kavram olan “emanet”ten maksat, diğer İbrâhimî dinler gibi kadim İslâm geleneğinde insanın kendi bedeni de dahil olmak üzere kainatı bütün bileşenleriyle birlikte geçici bir süre için ona verilmiş bir emanet olarak görmek

demektir. Halbuki Batı’da Aydınlanma denilen süreç insanı, bedeninden başlayarak tüm yeryüzünü kendisinden fütursuzca istifade ettiği bir “mülk” gibi görme eğilimindedir. Ulaşım ve iletişim çağının imkanları bu zihniyet dönüşümünü dalga dalga tüm coğrafya ve kültür havzalarına yaymakta olup kadın ve cinsiyet bağlamı bütün söylem ve zihniyet değişimleri de bu büyük dönüşümden ziyadesiyle payını almıştır.

Kitap Önsöz’den sonra on iki başlıktan oluşmakta olup başlıklar şu şekilde sıralanır: *Seküler Benlik Algısı: Bir Metafor Olarak Beden, Feminizmin Cinsellik Siyaseti, Modern Bir Proje Olarak Feminizm, Lüks: (Gayri Meşrû Aşkın Çocuğu) ve Kapitalizm, Feminizmin Tarihi: Historically Universal Misogyny, Küreselleşme ve Feminizmin Kitleselleşmesi, Evlilik: Pilav Yapmayı Özgürlüğe Tercih Etmek, “Kolonyal” Feminizm, İslâm’da Kadın Hakları, Başörtüsü Yasakları ve “Kadın Hakları” Söylemi, Afganlı Kadının Yüzü, Türkiye’de “Çağdaş” Kadınların “İslâmcı” Kadın Algısı.* Kitap, Sonuç bölümünden sonra sırasıyla Fadime Özkan’ın *Yemenimde Hâre Var* (Selis Yayınları: 2005) adlı kitabı için sorulan sorulara verilen cevapların, Hasan Hüseyin Cemal’in *Yeni Asya Gazetesi* (18-19 Ağustos 2005) için sorduğu sorular ve cevapların ve son olarak Remziye İnanır’ın *Yeni Şafak Gazetesi* (22

Mart 2003) için sorduğu sorular ve cevapların bulunduğu üç bölümle tamamlanmaktadır.

Kadın ve erkek ilişkisi, temelde ahlâkî bir çerçevede ele alınmalıdır. Zira kadın ve erkek olarak yaratılmış olmak elimizde değil (s. 13) diyen yazar Sanayi Devrimi'nin bir izdüşümü olarak gördüğü Feminizm hareketini önce *Seküler Benlik Algısı* başlığı altında analiz eder. Feminizm; basit bir tanımlamayla kadın bedenini -başka kişi veya güç odaklarının değil- bizzat kadının kendi mülkü olarak görmesi gerektiğini ifade ederek yola çıkan bir söylem ve faaliyet alanıdır. Modern dönem öncesi beden algıları ile modernizmin hakimiyeti sonrası beden algıları arasındaki farkın kesişme noktasında kainatın hiyerarşik düzeninin varlığı ve diğer varlıklar gibi insanın da bu düzende işlevsel bir konumunun olduğu gerçeği yatıyordu. Oysaki modern dönem, insanın bedeni de dahil olmak üzere varlığını bu hiyerarşiden bağımsızlaştırmış ve onu geleneğin “prangasından” da kurtarmıştır. (s. 19-20) Beden üzerinden nasıl bir zihniyet değişimi yaşandığını anlatan bu bölümde önce Eski Yunan geleneği etüt edilmektedir. M.Ö. 5. yüz yıla kadar varan bu analizde önceleri bedenin kutsal bir anlama sahip olduğu, örneğin o tarihlerde oynanan olimpiyat oyunlarında güçlü erkek bedeni üzerinden oluşan kültüre işaret edilmiştir. Sonraları ise Sokrat'la başlayan, bedeni ruhun kafesi gibi gören ve aşağıya doğru çeken anlayışın izleri sürülmüştür. Eflatun'un “ruhun mezarı beden” istiaresini hatırlatan yazar bu sürecin Aristo'yla ruh-beden düalizminin dengelenmeye çalışıldığına işaret eder. Hıristiyanlıkta ruh-beden ilişkisinde bedenin kötü ve aşağı pozisyonunun daha güçlü ifade edildiğinin altı çizilmekle birlikte onun Tanrısal bağı sebebiyle kutsal telakki edilmesini sağladığı ifade edilmiştir. Rönesans'a gelindiğinde 14. yüz yıl itibarıyla özellikle resim sanatında Leonardo da Vinci (1452-1519), Raphael (1483-1520) gibi ressamlar insan bedenine karşı olumsuz havayı neredeyse tamamen kırmışlardır. Yazara göre Rönesans'ın bedeni, güzel, iyi, kişisel ve özeldir. (s. 25) Modern felsefenin ve kartezyenin kurucusu Descartes (1596-1650) ile birlikte “düşünüyorum, o halde varım” diyen insan açısından beden, bilinçten bağımsız basit bir makinadan ibadet sayılmıştır. Böylelikle ilâhî olanla tamamen bağ koparılmıştır. Descartes'in açtığı yolda Hobbes, Feuerbach, Marx, Darwin, Nietzsche ve Freud da yürür. Artık bedenler menkul mal, metâ düzeyinde algılanmaya başlanır. 20. yüz yıl ise bedenle ilgili, ahlak, cinsellik, ırk vs. gibi konularda eski görüşlerin geçerliliğinin kalmadığı flu bir dönem başlar. Bu yüz yılda kadınlar hakları için sokaklara

dökülürler. 20. yüz yılın ilk yarısında biyoloji, tıp, psikoloji ve felsefe materyalizmde karar kılmış ve “beden her şeydir” mottosuna sarılmıştır, son çeyreğinde ise tıp dünyası ve teknolojideki gelişmelerle beraber beden, istek ve arzuya göre seçilip şekillendirilen, organ nakilleriyle beraber de ortak(komünal) bir hale gelen bir yapıya evrilmiştir. Yazar bu döneme Siborg Çağı der. (s. 32-33) Bu çağın bir tarafında insan ile hayvanın arasındaki farkı ortadan kaldıran Darwinist teori, diğer tarafında ise biyoteknolojik marifetlerle makine-insan arasındaki sınırı ortadan kaldıran gen teknolojileri boy göstermektedir. Postmodern döneme gelindiğinde beden, benliğin gelişimi esnasında bir poje, bir strateji, bireyin kendisini bulduğu ve inşa ettiği bir alandır. Bu alanda cinselliğin tanımı da değişmiş, cinsellikle üreme arasında zorunlu bir bağ kalmamıştır. Genetik mühendisliği ile tüp bebek, klonlama, embriyo dondurma gibi metotlarla üreme doğal bir süreç olmaktan çıkmıştır. (s. 35)

Yazar bu toparlayıcı tespitlerden sonra İslâm’ın ruh, nefis ve beden algısını ele alır. Vurguladığı başat cümle İslâm’da insanın bedeni ve ruhunun birbirinden ayrılmayan ve bir bütün olarak ilâhî isimlerin izhar edildiği bir alan olduğudur. İnsan fitratı da ilâhî hakikatin bir yansımasıdır. İnsana belli bir süre için kendi bedeni de dahil bütün âlem emanet edilmiştir. Ruhun bedene üstünlüğü kabul edilmekle birlikte ruh bir bedende tecessüm edeceğinden o da kıymetlidir. Ruh ve beden karşılıklı olarak birbirini etkiler. İslâm’ın “emanet” olarak tanımladığı beden günümüz dünyasında sınırsız bir şekilde artık insanın tasarrufuna sunulmuş ve adeta bir “mülk” haline gelmiştir diyen yazar intihar ve ötenazi hakkını hatırlatmakta, diyet ve sportif aktivite çılgınlığıyla yaşlılığa meydan okumaya varan mesailere dikkat çekmektedir. (s. 40)

Kitabın ikinci başlığını *Feminizmin Cinsellik Siyaseti* oluşturur. Yazar varoluşçu, kültürel, radikal, liberal ve sosyalist feministlerin görüşlerini harmanlayarak bu başlık altında ele almaktadır. Tartışılan konu ve kavramlar beden, toplumsal cinsiyet meselesi, aile, cinsel sağlık ve üreme hakları şeklinde sıralanır. Radikal feministler ataerkilliğin ve erkek egemenliğinin kadınları baskı altına aldığı, bu durumla toptan bir mücadelenin gerektiği tezi ile hareket etmektedirler. Bu görüş kadınlık ve erkekliğin doğuştan ve doğal olmayıp birer toplumsal ve kültürel kurgu olduğunu iddia eder. Radikal feministlere göre bütün dinler, ideolojiler ve siyasal düzenler son tahlilde bedeni kontrol altına almayı hedeflemektedir. Mesela dinler nihaî hedefleri uhrevî âlemin kazanımı olsa da bunu bu

dünyada bedeni kontrol altına alarak, ona bir takım sorumluluklar ve kısıtlamalar yükleyerek yapmaktadırlar. Dolayısıyla bedenin ne kadarının biyolojik, ne kadarının toplumsal düzlemin bir parçası olduğu sorusu sorulmalıdır. (s. 46) Radikal feministler bu alanda kadın bedeninin erkeğe göre daha talihsiz olduğunu düşünmekte ve süreç içinde daha da ileri giderek kadın ve erkeğin biyolojik konumlarından kaynaklanan yapının kökten değiştirilmesini teklif etmektedirler.

Feministler cinsel özgürlüğü savunurken bunu cinsler arası eşitlik fikriyle sınırlamamakta, konuyu heteroseksüelliğe kadar götürebilmektedirler. Cinsel sağlık ve üreme hakları konusunda ise kürtaj meselesi tartışılmaktadır. Tahmin edileceği gibi kürtajın kadının tabii hakkı olduğu, buna ancak onun karar verebileceği ifade edilmektedir. Slogan “bedenimiz bizimidir” şeklinde formüle edilmektedir. (s. 56) Yazar bu konularda Batı’da yazılmış pek çok eseri de referans verir. (bk. s. 51-56)

Aile meselesine gelince; kitabın önemli tespitlerinden birisi de modern zamanda başlayan dönüşümün modern ötesi zamana gelinceye kadar geçirdiği süreçten azami etkilenen alanlardan birisinin de aile kurumu olduğudur. Konunun çerçevesini ailenin tanımı, birey ve toplum açısından aldığı yeni pozisyon oluşturmaktadır. Artık tek ebeveynli ailelerden bahseden yazar bunun altında 1960 lardan bu güne ailenin sorgulandığı gerçeğini görür. Yine tek ebeveynli ailelerin artmasının sebebini boşanma oranlarının çokluğundan ziyade sanayi sonrası toplumlarda ilişkilerin “baskısından” kurtulup atomize bir hayat yaşama isteğinin bir sonucu olduğunu iddia eder. Feminist grupların tamamı sanayileşmeyle beraber kamusal alan, özel alan ayrımının etkilediği konulardan birisi olarak kadın ve erkeğin ailevi ve toplumsal rollerine vurgu yapmışlardır. Buna göre erkek kamusal alanda varlık gösterip daha “kıymetli” bir iş yaparken kadın çocuk doğurmak, bakmak, hasta ve yaşlı bakımı gibi daha “değersiz” işlerde çalışarak yarıya avantajsız başlamıştır. (s. 58) Kadınların bu “kötü” pozisyonlarını düzeltecek olan siyasal değişim ve düzenlemeler değil kültürel dönüşüm ve değişim olmalıdır. Bu iddia kültürel feministlerin ve varoluşçu feministlerin ortak çözüm önerisidir. Neticede aile, kadını kısıtlayıcı, özgürlüğüne ve üretkenliğine engel olucu bir pozisyonda tanımlanmakta, hatta kadının ikincileştirildiği, hükmedici baba, köle ruhlu anne tavsifinin yapıldığı görülmektedir. (s. 59) Sosyalist feministler ise ailenin kısıtlayıcı rolünün yerine yaşlı, özürsüz ve çocuk bakımevlerinin sayısının artırılarak “yaşamın zenginleşeceğini” söyleyebilmişlerdir. Yazar; beden, toplumsal cinsiyet, aile,

cinsel sağlık ve cinsel haklar konularıyla ilgili bu değerlendirmeleri sadece klasik kadın hakları başlığı altında değerlendirilecek boyutta görmez ve sanayi toplumunun doğaya hakimiyet hedefine hizmet eden daha büyük hedef ve stratejiler de barındırdığını düşünmektedir. Bu anlamda bu dönüşüm modern ve hatta modernist bir proje görünümündedir. (s. 62)

Üçüncü başlık *Modern Bir Proje Olarak Feminizm* şeklindedir. Bu bölümde cinsiyetin kadın ve erkeğin arasındaki ilişkinin Tanrısal bir temelde açıklandığı dönemlerden Aydınlanma ile beraber uzaklaşıldığı mottosu dile getirilmektedir. Feminizm modern bir projedir ve kökü ta Rönesans'a kadar giden bir paradigma değişikliğinin uzantısıdır. Dolayısıyla kadın hakları meselesi modernleşme süreci çerçevesinde anlaşılmalıdır. Zira yazara göre Batıda Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali yokken kadın hakları mevzuu da yoktur. (s. 65) Bu üçüncü başlığın tamamlayıcısı mahiyetindeki dördüncü bölüm ise *Lüks: (Gayri Meşrû Aşkın Çocuğu) ve Kapitalizm* başlığını taşımaktadır. Modern zamanların bir gerçeği olan lüks ve konfor arayışının ardındaki kapitalist ekonomi etüt edilmekte ve bir yönüyle sürece kadınların lüks ve konfor arayışının tetikleyici ve tahrik edici rolleri de eklenmektedir. Yazar tezini desteklemek için Osmanlı hareminden Fransız kralı François'ın sarayındaki kadınlara kadar entrika, çapkınlık ve lüksün yayılmasına örnekler vermektedir. İktisat tarihçilerinin kapitalizmin doğuşuyla alakalı sömürgecilik, sermaye birikimi, genişleyen pazar, Protestan ahlaki gibi tezlerinin yanına Alman ekonomist ve sosyolog Werner Sombart'a (1863-1941) dayandırdığı bu tezle kadınların tarihten bu güne lüks arayışını da koymuştur. (s. 85)

Dördüncü başlık *Feminizmin Tarihi: Historically Universal Misogyny* başlığını taşıyan kısa bir içerikten oluşmaktadır. Burada ilk başta kadın hakları teorisi olarak ortaya çıkan Feminizmin yavaş yavaş bir politik felsefeye dönüştüğü ifade edilmektedir. *Küreselleşme ve Feminizmin Kiteselleşmesi* başlığı bu bölümü tamamlar mahiyette içerik taşımaktadır. 1960 ve 1970 lerden sonra artık bir kimlik siyasetine dönüşen Feminizmin hem kadınlara hem de erkeklere yeni kimlik stratejileri sunmaktadır. Bu haliyle adeta bir siyasal hareket özelliği de göstermektedir. Yazara göre artık Feminizm saf bir teori olarak zayıflamaya başladığı halde söylem olarak kiteselleşmeye başlamıştır. (s. 95) Öyle ki uluslararası platformlarda kadın politikaları konuşulur olmuştur. Birleşmiş Milletler 1970 lerden sonra kadın konferansları tertip ederek kadın hareketlerinin kavramlarını evrenselleştirmeye başlamıştır.

Evlilik Pilav Yapmayı Özgürlüğe Tercih Etmek: İlgi çekici bu başlık bir şarkı sözünden alıntıdır. Türk milletinin evliliğe yüklediği olumlu anlamlara işaret eden yazar bunun 1960 sonrası bizim coğrafyamıza da müessir olduğunu ifade etmiş ve o klasik söylemi dillendirmiştir; evlilik aşkı ve özgürlüğü öldürüyor! (s.106) Doğum kontrol mekanizmalarının da desteğiyle cinsellik ve neslin devamının arasının açılması söz konusu olmuştur. Polonyalı ünlü sosyolog Bauman'ın (1925-2017) tespitlerine yer veren yazar cinsiyet ile aile arasında bir tür boşanmanın yaşandığı tespitini paylaşmıştır. Ancak bizim insanımız açısından bu konuda tamamen ümitsiz bir profil de çizmeyen yazar kadın erkek ilişkisinin hala büyük ölçüde aile bağlarıyla temellendirilme eğiliminde olduğunu ifade etmiş ve bunu bu dönemlerde üretilen şarkı sözleri ve yazılan romanlarla da desteklemiştir.

Yazar kitabın bundan sonraki konularını Orta Doğu ve Türkiye eksenli kadın meselelerine yoğunlaştırmış, İslâm'ın kadın konusuyla ilgili yaklaşımlarından seçkiler yapmış ve başta başörtüsü olmak üzere bu coğrafyada yaşanan kadın sorunlarını kısa kısa tartışmıştır. Bu anlamda ilk başlık; *Kolonyal Feminizm*'dir. İslâm coğrafyasında kadın mevzuu daha çok Batılıların meseleyi okuması eksenli ve kavramlarıyla anlaşılmalı ve tartışılmalıdır. Yazarın Kolonyal Feminizm dediği bu durumu anlatan tespiti ise Feminizm kelimesini karşılayan bir kelimenin Arapça'da ve Türkçe'de üretilmemiş olmasıdır. Bu anlamda oryantalistlerin "geri kalmış İslâm coğrafyasının aşağı statüsü ve irrasyonelitesini" anlatmak için seçtiği en çarpıcı örneklerden birisinin, Müslüman kadınların toplumsal durumu oluşu şaşırtıcı değildir. (s. 114) Yazar çimizdeki ilerlemeci elitin bu Batılı jargonu hemen hemen hiç revize etmeden alıp kullanmasını yadırgamakta ve peçe, çok eşlilik, cariyelik gibi konular üzerinden yazılıp çizilenlere örnekler vermektedir. Cezayirli feminist Halide Mesûdi'den, Faslı sosyolog Fâtıma Mernissi'den, Pakistanlı Teslime Nesrin'den ve Mısırlı Neval Sevâdi'den bahsedilir. Bütün bu isimlerin İslâm'ı Feminizmin koyduğu paradigma içinde, Müslüman toplumları da Batı'nın bugün geldiği noktayı ideal kabul eden bir anlayışla değerlendirdikleri ifade edilir. (s. 119)

İslâm'da Kadın Hakları; başlığının altında Müslüman aydınların ve bizzat kadınların Feminist jargonu esas alan söylemlerle İslâm'ın kadın algısını nasıl birleştirdikleri çarpıcı bir şekilde analiz edilir. Buna göre aslında Asr-ı saadet'te kadınlar tamamen özgür iken gelenek onları zaman içinde hapsedmiş, haklarını onların elinden almıştır. Kur'ân'ı yorumlayan ulemanın erkeklerden oluşması da ayrı bir gerekçe olarak okunmuştur. Yazar bu

yaklaşımların sağlıklı olmadığını, İslam ve kadın mevzuunun kendi şartları içinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre bu konu bir yönüyle kültürel, bir yönüyle de dinî ve ahlâkî bir konudur. (s. 121-125) Konunun devamındaki başlık; *Başörtüsü Yasakları ve “Kadın Hakları” Söylemi* şeklindedir. Başörtüsü meselesini klasik manâda “kadın hakları” şeklinde okunması ve bu okuyuşu dolaylı yoldan feminist çevrelerden destek isteyen bir mecrâyâ çekme gayreti anlamlı bulunmamaktadır. “Başörtüsü, öncelikle ontolojik dinî duruşun bir göstergesi, bunu müteakip olarak târihi, kültürel, sosyal ve siyasal bir muhtevaya sahip bir semboldür.” diyen yazar bu tanımlama sebebiyle meseleyi “kadın hakları” boyutuna çekmenin işin ontolojisine, sosyal ve siyasal muhtevasına zarar vereceğini düşünmektedir. (s. 128)

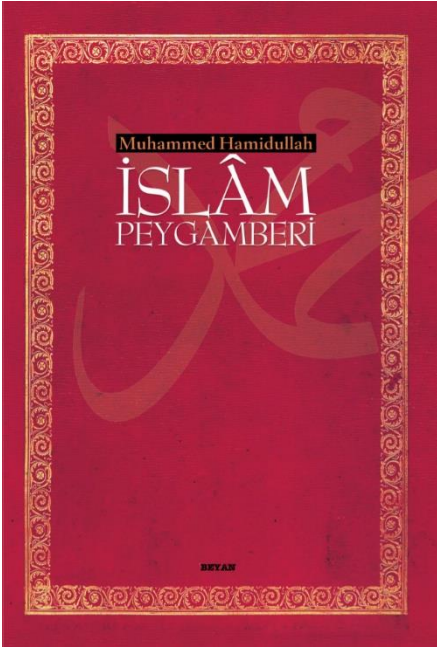
Kitabın son bölümlerinde 1985 yılında *National Geographic*'e kapak olan Afganlı kız Şerbet Gula'nın şahsında örtülü Müslüman kadının Batı tarafından görünürlüğü ele alınmış, *Türkiye’de “Çağdaş” Kadınların “İslâmcı” Kadın Algısı* da etüt edilmiştir. Bu algıda daha çok başörtülü kadınların kamusal alanda görünürlüğü'nün konu edildiği anlaşılmaktadır. Batılılaşmanın daha çok görüntü üzerinden anlaşıldığı, bunu da prototip olarak örtülü kadınların temsil ettiği ifade edilirken çağdaş/geleneksel, laik/şeriatçı ayrımlarında kadın ve tesettür konusu en belirleyici örneklem olarak görülmüştür. Bu analizlerde başörtülülerin küme olarak algılandığı ve nevezuhur, marjinal bir yapı arzettiği ön kabulü dikkati çekmektedir. (s. 158-163)

Nazife Şişman'ın *Emanetten Mülke-kadın-beden-siyaset-* adlı kitabının anahtar kelimeleri; kadın, toplumsal cinsiyet, Feminizm, Batı, İslâm, Orta Doğu, Türkiye ve başörtüsü olarak özetlenebilir. Bütün kavram ve analizlerin hakkını veren eser Batılı bir olgu olan Feminizm tarihi ile İslâm coğrafyasının kadın anlayışı arasında yaşanan geçişkenliği ve sancuları konu edinmiştir. Şişman, ehliyetli ve hakkaniyetli bir perspektifle ele aldığı analizlerinde Batı'nın kadın konusunda “mutlak otorite” olmasına yerinde misallerle karşı çıkarken İslâm noktayı nazarından Batı karşısında içine düşülen tenakuzlara işaret etmiştir. Onun daveti kitabın başındaki söyleminde özetlenmektedir; Bedenimiz de tıpkı kainatın bütünü gibi bize verilmiş bir “emanettir”, fütursuzca kullanacağımız “mülkümüz” değildir.

İSLAM PEYGAMBERİ

(çev. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan). (2013), *İslam Peygamberi* ISBN 978-975-473-319-8, Beyan Yayınları, İstanbul, s. 976

Merve OCAK¹

Kitabını tanıtacağımız Muhammed Hamidullah, 1908 yılında Hindistan ile Pakistan'ın henüz tek devlet olduğu dönemde Haydarabad kentinde doğan, ilk ve ortaöğretiminin ardından hukuk fakültesinden mezun olarak Paris Üniversitesi'nde doktorasını yapan, burada sayısız bilimsel çalışmalara imza atan, yıllar boyunca bir gezgin gibi dolaşarak farklı ülkelerin yükseköğrenim kurumlarında dersler veren, ardından 2002 yılında 94 yaşında Amerika'nın Florida eyaletinde vefat eden çok değerli, verimli ve üretken İslam âlimidir.

Muhammed Hamidullah Fransız Edebiyatı'nda İslam ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) hayatıyla ilgili yeteri kadar kaynak olmaması sebebiyle yazdığı *İslam Peygamberi* isimli bu eserini yirmi yıllık bir çalışmanın ardından okuyucusuna sunmuştur. Hamidullah eserini iki cilt halinde yayımlamış ve kitabının birinci cildini kırk sekiz, ikinci cildini ise yirmi iki ana başlık ve bunların alt başlıklarından meydana getirmiştir.

“Giriş” kısmında Hz. Peygamber'in (s.a.s) hayatını incelemenin gerekliliğinden bahseden yazar, yararlandığı kaynaklara yer vererek Mekke ve Medine'de birçok eserin ortaya çıktığından, ancak şimdiye kadar bir derleme

¹ Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Öğrencisi, e-posta: merveocak75@gmail.com

çalışmasının olmadığı için kaynakların yetersiz olduğundan esefle bahsetmiştir. Müellif “Ortam ve Şartlar” başlığında İslam gelmeden önce Arabistan ve diğer ülkelerin durumlarına kısaca değinmiş ve o dönemde nereye bakılırsa bakılsın, dünyanın her yöresinde sadece savaşın, önyargının ve adaletsizliğin bulunduğu dikkat çekerek insanlığın belirli bir yöne, kendisine maddi ve manevi olmak üzere her iki yolu da gösterecek umumi bir rehber niteliğinde bir “din” e ihtiyacı olduğu tespitinde bulunmuştur. Hamidullah İslam dininin merkezinin seçimindeki coğrafi, sosyolojik, psikolojik ve fiili nedenlere yer vermiş, evrensel bir hareketin genel karargahı olarak “Yeryüzünün Göbeği” Mekke’den daha uygun bir yer daha olamayacağından, Hz. Muhammed’in atalarından ve onların kabile ve şehirlerindeki üst konumlardaki işlerinden ve Peygamber’in kutsal görev için seçilmesinden bahsetmiştir. Yazar “Başlangıç” başlığında Hz. Muhammed’in (s.a.s) doğumu, çocukluğu, gençliği, evliliği ve aile hayatı hakkında bilgiler verdikten sonra ilk vahyin geliş sürecindeki ortam ve olayları, başlangıç dönemini, insanlara tebliğ edilmesini ve bazı önemli şahsiyetlerin (Hz. Ömer, Hz. Ali gibi) İslam’a girişlerini anlatmıştır. İslam’ın zamanla gelişmesi ve genişlemesiyle yaşanan zorluklara ve Habeşistan’a hicrete değinen müellif, Habeşistan kralı Necaşi’den ve onun Müslümanlara eman vermesinden bahsetmiştir.

Muhammed Hamidullah “Miraç ve Mucizeler” konusunda Kur’an’ın peygamberlerin gösterdiği mucizelere değinirken, bu mucizelerin peygamberlere değil, bizzat Allah’a ait bir fiil olduğuna vurgu yapar ve mucizenin kendisinin, nedeni bize kimi zaman meçhul kalsa bile anormal bir şey olmadığını, onu şaşılacak bir şeymiş gibi gösterenin genellikle olayın önce ve sonrasında tanık olduğumuz durumlar olduğunu anlatır(s.114). Hamidullah, Allah nasıl tasvir ediyorsa miracı da o şekilde tasvir etmenin gerekli olduğunu söyler. Önemli olan içerik yani insanın Allah’a yükselişidir. Yoksa bunun şekli, nasıl ve nerede olduğu değil. Bu, tamamen manevi alemde cereyan etmiş bir olaydır ve onu, coğrafi ve turistik anlamı içerisinde değil, tasavvufi boyutu içerisinde ele almak gerekir. Hz. Muhammed’in (s.a.s) insanî çaba ve gayretleri, bizim için Allah’ın onun uğruna yarattığı insanüstü mucizelerden daha öğretici ve bilinmesi daha yararlı şeylerdir. Hz. Peygamber’in (s.a.s) bıraktığı ilahi mesaj bizi daha çok ilgilendirmektedir. O’nun uyguladığı yöntemi incelerken, kendi döneminde yaşayan kimseleri bu mesajın doğruluk ve gerçekliğine ikna etmek için başvurduğu mucizelerin ikinci planda kaldığı söylenebilir (s.124-120).

Yazar “Medine’deki İlk Durumlar” başlığında Medine toplumundaki kabilelere, toplumun siyasi ve sosyal yaşamına, Mekkelilerle olan ilişkilere ve hicretle beraber Medine’ye gelişine yer vermiş, Ensar ve Muhacir kardeşliğinin oluşturulmasının halk için gerekliliğinden bahsetmiştir. Sonrasında Habeşistan, Mısır, İran ve Arabistan’daki farklı kabilelerle olan ilişkilere ve Hz. Peygamber’in (s.a.s) bu kabilelerle yaptığı mektuplaşmalara değinen Muhammed Hamidullah, bu mektupların sahihliğiyle ilgili soru işaretlerine, ve Peygamber’in bazı kabilelere birkaç kere mektup gönderip çevresiyle etkileşim içinde olduğundan hareketle iletişime ve mektupla tebliğe verdiği öneme işaret etmiştir.

“Yahudiler” konusunda İslam’dan önce Yahudilerin Arabistan’ın her tarafına dağılmış halde bulduklarından ve onların Mekke ve Medine’deki statüsünden bahseden Hamidullah, Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretten önce ve sonra onlara takındığı durumun değişmesinden ve kendisinin öncelikle acil güvenlik nedenlerinden dolayı, daha sonra da dini yaymak amacıyla Medineli Yahudilerle temas kurmasının doğal olduğundan bahsetmiştir. Müellif “Hristiyanlarla İlişkiler” başlığında Mekke’de nadir bulunan Hristiyanların gerek siyasi, gerek sosyal, gerekse kültürel konularını, müşrikler karşısındaki tek Tanrı inançlarını anlatmıştır. Yazar İslamiyet ve Hristiyanlık arasında İsa-Mesih ile ilgili temel iki farklılıktan bahsederek şöyle bir sonuca varır: Kur’an, İsa’nın çarmıha gerilerek idam edilmesinin günahkar insanlar için kurtuluş vesilesi olduğundan hiç bahsetmez. İsa’nın zamanındaki Hristiyanlıkta esasen Hz. İsa’nın tebliğ ettiği ve kendi hayatında yaşadığı Hristiyanlık ile İslam’ın temelde aykırı ve birbiriyle çelişen herhangi bir hususun olmadığı rahatlıkla söylenebilir (s.535-537).

Muhammed Hamidullah eserinin ikinci cildine “Resulullah’ın (s.a.s) Özel Hayatı” bölümüyle başlamıştır. Peygamber’in aile hayatından kesitler veren yazar, çok eşliliğin Arabistan’da oldukça yaygın ve herkesçe benimsenen olağan bir yaşam biçimi olduğunu ve özellikle çok eşliliğe dayanan evlilik ilişkilerinin farklı insan grupları arasında dostluk ve ittifak bağlarının güçlendirilmesi için en etkili araç ve yöntemlerden biri olduğunu belirtmiş ancak İslam’ın çok kadınlı evliliğe bazı durumlarda hoşgörü ile karşılama da, onu asla ebediyete kadar sürdürüp toplumda yaygın hale getirmeyi istemediğini vurgulamıştır (s.354).

“Muhammed’in (s.a.s) Hanımları” başlığında Hamidullah, müminlerin annelerinin hayatları ve kişiliklerine yer vermiş ve onların İslam’ın tebliğindeki

rolüne, Peygamber'in hanımları aracılığıyla kadınların İslamlaşmasına ve İslami eğitim gibi konularda kadının önemine değinmiştir. Yazar Kur'an'ı Kerim'in, asla Muhammed'in (s.a.s) ortaya koyduğu bir kitap değil, aksine Allah'ın insanlığa hitaben ve onların yararlanmaları için kendisine vahyetmiş olduğu ayet ve surelerden meydana gelen bir eser olduğuna, Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu ilahi tebliğin yazarı değil, sadece onu insanlara iletmek üzere seçilmiş bir aracı olduğuna değinmiştir (s.576). Müellif ayrıca şimdi elimizde bulunan Kur'an metninin, Hz. Ebu Bekir zamanında toplatılıp bir araya getirilen ve Halife Osman tarafından resmen çoğaltılıp İslam dünyasının yedi tarafına yayılan metin olduğunu belirtmiştir.

Hamidullah 'Muhammed'in (s.a.s) Dini, Ahlaki ve Toplumsal Alanlardaki Eğitim ve Öğretimi' bölümünde ilka, ilham ve vahiy kavramlarının anlam ve farklılıklarına değinerek İslam'ın inanç esasları hakkında detaylı bilgiler vermiş ve verdiği tüm bu bilgilerden sonra İslam'ın sadece kuru ve yalın bir inanç sisteminden ibaret olmadığını, onun ayrıca ruh ile bedeni bir araya getiren uygulama ve eylem yönünün bulunduğuna vurgu yapmış ve namaz, oruç, hac, zekat gibi ibadetleri açıklamıştır. Muhammed Hamidullah 'Eğitim ve Öğretim' başlığında İslam öncesinde Arabistan'daki eğitim durumunu, Arap alfabesinin gelişimini, İslam'dan sonra eğitimin nasıl ilerleme gösterdiğini, İslam'da ilk üniversite olan Suffe ve diğer okulların durumunu ele almış ve Resulullah'ın (s.a.s) kadınların eğitimine verdiği öneme dikkat çekmiştir. Müellif Kur'an'ın belli bir görüş sahibi olabilmek için bireysel düşüncenin ne kadar önemli olduğunu sürekli hatırlattığını ve körü körüne bir muhafazakarlığın aksine, sırf babadan oğula geçen şeyler oldukları için atalarımızdan bize ulaşan inanç ve geleneklerde ısrar edilmemesini emir ve tavsiye ettiğini söylemiştir.

Yazar, "Muhammed'in (s.a.s) İlk Dönemlerdeki Devlet Anlayışı" başlığında Peygamber'in devlet hakkındaki görüşlerine yer vermiş ve Kur'an'da geçen millet ve kavim kelimelerinin farklılıklarını şu şekilde değerlendirmiştir: Resulullah'a (s.a.s) göre, devlet (ya da hükümlerlik), asla bir amaç olmayıp asıl gayeye ulaşmak için sadece bir araçtır. Kur'an'a göre millet, dinsiz ve imansızların dışarıda tutulduğu, daha çok dini bir toplumu ifade eder. Kavim ise, putperestler de dahil olmak üzere tüm toplumu kuşatan çok daha geniş bir anlama sahiptir. Hamidullah "Kur'an'da Devlet Anlayışı" konusunda Kur'an'dan bazı örnekler vererek İslam'ın devlet anlayışı hakkında şöyle bir sonuca varır: Kur'an'ın iyi krallardan da kötü krallardan da bahsetmesinin

nedeni insanların iyi örneklerini taklit edip kötülerden kaçınmasını sağlamaktır. Muhammed Hamidullah'a göre mülkün sahibi insan değildir. O bunu ancak Allah'ın memuru ve vekili olarak elinde bulundurmaktadır. Öyleyse insan Rabbinin iradesine uygun şekilde hareket etmelidir. Müellif burada İslam'ın insanların hem bireysel hem de ortaklaşa ilişkilerine çok önem verdiğine dikkat çeker. İslam, iktidardaki bir milletin yerini başka bir milletin almasından söz eder, ancak bir devlet şeklinin yerini bir başkasının almasından bahsetmez. Kur'an'a göre peygamberlerin görevi daima, kötü yönetici ya da hükümdarın tutumu sonucunda töreleri bozulmuş bir toplumu ıslah etmek olmuştur. O halde Kur'an'da anlatılan devletin tarihiyle ilgili açıklamaları izlemek çok yararlı olacaktır (s.724).

Hamidullah 'cismani' ve 'ruhani' kavramlarının Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında farklı bir biçimde algılandığına işaret etmiştir. Kur'an'da neredeyse yüz defa kullanılmış olan "din" sözcüğünün çok sayıda anlamı vardır. Bu kelime, 'insanın hem bu dünyadaki hem de ahiretteki hayat düzenine' göndermede bulunur. Din kelimesinin sözlük anlamı 'boyun eğme' yani bireysel ya da toplumsal davranış bakımından ilahi iradeye itaat demektir. Bu bağlamda "İslam" ve "din" kelimeleri eş anlamlıdır (s.736). Ayrıca yazar İslami anlayışa göre, maddi alanlardaki gelişmelerden yararlanmanın, sadece din ile ilgisi olmayanların tekelinde olmadığını ve Allah'a yakın olma kavramının da hiçbir zaman insanlıkla ilgiyi kesip manastıra çekilmek anlamına gelmediğine dikkat çekmiştir. O'na göre Kur'an'da ümmet (veya ulus) anlayışı rengi, dili ya da yaşanılan yer birliği üzerine değil; düşünce ve inanç birliği üzerine kurulmuştur. Böyle inanç birliği üzerine kurulan bir yapıda, bir 'ulus'ta kişisel ya da ailevi çıkarlar asla öne geçemez (s.739-740).

Müellif, "İktidarın El Değiştirmesi (Hilafet)" alt başlığında Müslümanlara göre insan hayatının; 1) Dinle ilgisi olmayan (siyasi ve dünyevi), 2) İbadetler ve dini kurullarla ilgili, 3) Manevi ve ruhsal olmak üzere üç farklı yönü bulunduğunu ve Muhammed'in (s.a.s) bunların hepsiyle ilgili iktidarlara elinde topladığını anlatmıştır (s.754). Yazar 'İktisadi Sistem' başlığında bedevilere karşı olan olumsuz tepkilerden birçoğuna değinmiş ve onların göçebe bir hayat sürse de her bedevinin mutlaka haydut veya soyguncu olarak düşünülmesinin yanlışlığına vurgu yapmıştır. Kur'an'daki zekat ayetlerine yer veren Hamidullah'a göre Muhammed (s.a.s), 'ruhi ve manevi değerler' ile 'dünyevi-maddi değerleri' tek bir bütün halinde birleştirmek istemiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.s) göre, dünyevi-maddi görev ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi, ruhi-

manevi görevlerin yerine getirilmesi kadar önemli ve ‘Allah yolunda’ olduğunu gösteren çalışmalardır. Bu yüzden İslam devletinde zekata büyük bir önem verilmiştir (s.817).

“Askeri Teşkilat” bölümünde yazar, Muhammed’in (s.a.s.) müminlere yüklediği en önemli görevlerden biri olan cihada yer vermiştir. Her meşru savaşın, Müslümanlar için cihat niteliği taşıdığını, dünyevi amaçlar için savaşın meşru olmadığını, meşru olmayan savaşın günah teşkil ettiğini belirtmiştir. “Bayrak ve Sancak “ başlığında müellif, gerek sefer gerekse savaş sırasında Resulullah’ın (a.s) Raye ya da el-Ukab denilen bayraklarına değinmiş; Liva ve Raye terimlerinin müşrik ve müslümanlardaki kullanımını anlatmıştır.

Muhammed Hamidullah’a göre Muhammed’i (a.s.) sıradan politikacılardan ayıran fark; uyguladığı politikanın kendi düşüncesi doğrultusunda tamamen insanlığın iyiliğini hedef alması ve başkalarının meşru hakları aleyhine kendisini şahsen yüceltme ya da temsil ettiği topluma çıkar sağlama gibi bir kaygı taşımamasıydı (s.872). Resulullah (a.s.), daima insan unsuruna yeni ve dini bir istikamet kazandırmak için uğraşır ve yaratılmış olan şeylerin önemini bizzat bunları yaratan Allah’a nispet ederek azaltmaya çalışıyordu. O, doğrudan doğruya putperest ve müşrik inançları yasaklıyor, insanların küçük zaaflarına ise hiç müdahale etmiyor, sadece Hayy (Diri), Kadir (Her şeye gücü yeten) ve her yerde hazır ve nazır olan Allah’a karşı güven ve teslimiyet duygusunu pekiştirmekle yetiniyordu.

Son bölüm olan ‘*Toprağa Verme ve Hilafet Sorunu*’ başlığında müellif Hz. Peygamber’in vefatının Medine’deki İslam toplumu için çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açtığını dile getirir. Çünkü bu topluluk, ilk ve son kez ilahi bir elçiyi kaybetme durumu ile karşı karşıyadır. Hamidullah ilk Müslüman olanların Peygamber’in vefatı sırasında gösterdikleri tutum ve davranışların, bundan böyle İslam idealini gerçekleştirmek için izlenmeye değer bir örnek oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Müellif gerek peygamberimizi gerekse sahabeleri saygı ve özlemlerle anmış ve 20 yıl boyunca gece gündüz bazen kütüphanelerde sabahlayarak hazırladığı bu eserini bitirmiştir.

BİLİME ADANMIŞ ÖMÜR: NASİRÜDDİN TUSİ

Edt. Aykut Kar (2017). Bilime Adanmış Ömür: Nasiruddin Tusi. Anar Gafarov. Gece Kitaplığı: Ankara,

Melike OKTAY*

Özet: İslam filozofu Nasiruddin Tusi farklı alanlarda bir çok çalışma yaparak düşünce tarihine önemli eserler kazandırmıştır. Bu kitap ile Tusi'nin farklı alanlardaki düşünceleri üzerine yazılan makaleler bir araya toplanmakta ve böylelikle ünlü islam filozofunun bilimsel ve felsefî düşüncelerinin irdelenmesi mümkün olmaktadır. Eser, Tusi'nin yaptığı çalışmalar hakkında önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nasiruddin Tusi, Felsefe, Astronomi, Kalam

Life Knowledge Dedicated: Nasiruddin Tusi

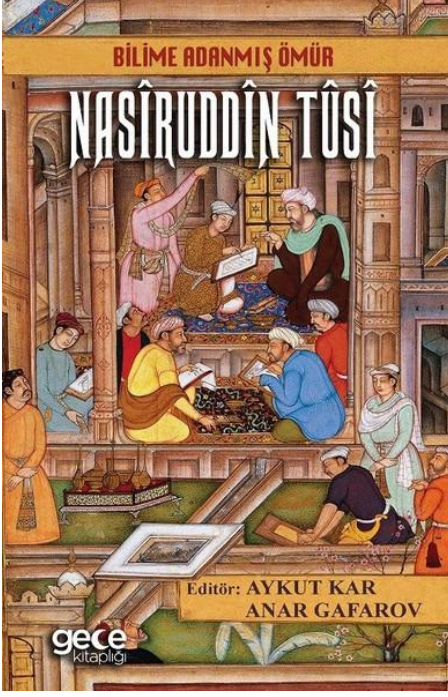
Abstract: A philosopher of Islam Nasiruddin Tusi, brought history of thought important works by studying on many different areas. With this book, written essays on the thoughts of Tusi about differents areas have brought together and thus, it is possible to be examined the scientific and philosophic thoughts of this famous Islam Philosopher This work has characteristic of being an important source about the studies made by Tusi

Keywords: Tusi, philosophy, astronomy, kalam

---

*Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Felsefesi Yüksek Lisans öğrencisi,
e-posta: mlk_kty@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2848-1526>

Aykut Kar ve Anar Gafarov'un editörlüğünde hazırlanmış olan bu eser, İslam bilim ve düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan Nasiruddin Tusi'nin düşünce dünyasını ele almaktadır. Kitabın editörlerinden Aykut Kar*, Lisans ve yüksek lisans eğitimi Yeditepe Üniversitesi Tarih bölümünde yapmıştır. 2016 Aralık ayında *Hoca Ahmet Yesevi Genç Araştırmacı Ödülü*'ne layık görülmüştür. "*İslam öncesi Türk tarihi*" ve "*İpek Yolu*" konularında hakemli dergilerde makaleleri ve ulusal, uluslararası sempozyumlarda bildirileri bulunan Aykut Kar, Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Kitabın diğer editörü olan Anar Gafarov*,

Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat ve Arap Dili Öğretmenliği olmak üzere çift dalda lisansını tamamlamıştır. Yüksek Lisans eğitimi Marmara Üniversitesi'nde aldıktan sonra Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalında hazırlamış olduğu "*Nasiruddin Tusi'nin Ahlak Felsefesi*" adlı tezi ile doktora eğitimini tamamlamıştır. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Tanıtmakta olduğumuz bu eser, Nasiruddin Tusi'nin düşünceleri üzerine yapılan çalışmalarını ve değerli yazarlarını bir araya getirmiş olup, iki ciltten oluşan kitabın ilk cildir. Farklı yazarlar tarafından yazılmış on üç makaleden oluşan kitapta, Nasiruddin Tusi'nin bilim, felsefe, kelam, ahlak ve siyasete dair görüşleri ele alınmaktadır. Her bölüm, diğer bir bölümün devamı olacak şekilde sıralanmaktadır. Birbirleri ile bağlantılı olan on üç makale derlenip kapsamlı bir kitap ortaya konulmuştur.

* aykut.kar@yeditepe.edu.tr

* a.philosophy@hotmail.com

Eserin giriş bölümünü oluşturan, Anar Gafarov'un yazmış olduğu makale Nasiruddin Tusi'nin hayatı, ilmi hüviyeti ve eserlerini ele almaktadır. Tusi, 1201 yılının şubat ayında Tüs şehrinde doğmuş, 1274 yılında hastalığa yakalanıp Bağdat'ta ölmüştür. Tusi'nin yaşadığı dönemde, Moğol istilası sebebi ile Bağdat'da karanlık bir dönem yaşanmakta ancak bir yandan da önemli düşünce okulları kurulmaktadır. Yazar, Tusi'nin babasının ve dayısının etkisi ile akli ilimler, nakli ilimler, matematik, hadis, fıkıh, felsefe tahsili aldıktan sonra Kuhistan' a gittiğinden burada vali Nasiruddin Abdurrahim'in yanında mesleğine astronom olarak başladığından bahsetmektedir. İsmaililer mezhebinden olan Tusi, Abbasi halifesine öven bir mektup yazdığı için Kuhistan valisi tarafından hapse atılmıştır. Alamut kalesinde ve daha sonra Meymun Daye kalesinde yarı tutuklu bir hayat yaşarken Moğolların istilası ile serbest kalmıştır. Moğol hükümdarı Hülagu'nun müşaviri olarak görev almış, bilimsel ve felsefi çalışmalarına devam etmiştir. Bu dönemde Hülagu'nun desteği ile Azerbaycan'daki Meraga Gözlemevini kurmuştur. Yazar, Tusi'nin güzel ahlaklı, mütevazı ve saygılı bir insan olarak zikredildiğini, mezheplere karşı saygılı ve taassuptan uzak olduğunun bilindiğini ifade ettikten sonra eserlerini ele almaktadır. Bazıları şunlardır: *Mecmua el-Resail*, *Zic-i İlhani*, *El-Tezkire fi İlm el-Hey'e*, *Muhtasar fi İlm el-Tencim*.¹

İkinci bölümde Prof. Dr. Yavuz Unat'ın makalesine yer verilmektedir. İlk bölümde de değinmiş olduğumuz Meraga Gözlemevi bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Çünkü, Tusi'nin kurmuş olduğu Meraga Gözlemevi islam dünyasında astronomi ve gözlemevlerinin gelişiminde önemli bir adım olarak görülmektedir. Meraga Gözlemeviden önce, islam dünyasında kurulan birçok gözlemevi bulunmaktadır. Yazar kısaca en önemlilerini sıralar, Şemmasiye Gözlemevi (9. yüzyıl), Kasiyun Gözlemevi (9. yüzyıl), Rakka Gözlemevi (10. yüzyıl), Hamedan Gözlemevi (11. yüzyıl), İsfahan ya da Melikşah Gözlemevi (1075). Meraga Gözlemevi ise 1259'da Azerbaycan'ın Meraga şehrinde kurulmuştur. Bu kurum gözlem aletlerinin zenginliği, gözlemevinde çalışan bilim adamlarının sayısı ve seçkinliği bakımından daha önce kurulmuş olan gözlemevlerinden çok ileridedir. Bu sebepten islam gözlemevlerinin gelişiminde önemli bir adımı temsil etmektedir. Burada son

¹ Bkz. s.19-35

derece başarılı gözlem araçları inşa edilmektedir. Batı' da bu ayarda bir gözlemevinin kurulması için on altıncı yüzyılı beklemek gerekmektedir.²

Tusi'nin kurduğu Megara Gözlemevi ile bilim alanına yaptığı katkıların ele alındığı bu bölümden sonra üçüncü bölümde Tusi'nin felsefe-kelam ilişkisinin şekillenmesindeki rolü üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde Yrd. Doç. Dr. Agil Şirinov'un makalesinden faydalanılmaktadır. Yazar, Tusi'nin felsefi kelamla ilgilenmesinin sebebinin Razi'den dolayı olduğunu öne sürmektedir. Zira felsefe-kelam ilişkisi bağlamında Razi'nin kelami eserleri genellikle meşşailiğe karşı bir kelam düşüncesindedir. Tusi ise İbni Sina'dan dolayı meşşai düşünce sistemine vakıftır. Tusi, kelami gelenek ile İbni Sina felsefesinin arasını bulmaya çalışmaktadır. Yazar, Tusi'nin 13. yüzyılda felsefe-kelam ilişkilerinin tepkisel mecradan uzaklaştırılarak pozitif bir mezc hüviyetine büründürülmesinde önemli bir role sahip olduğunu öne sürmektedir³.

Dördüncü bölüm de, Yrd. Doç. Dr. Naim Döner ve Yrd. Doç. Dr. Abdulnasır Süt tarafından kaleme alınan makale ile, Tusi'nin kelam-felsefe ilişkisine değinilmektedir. Yazarlar, Tusi'nin çalışmalarında kelam ilminin ciddi bir yeri olduğunu ve onun kelami kişiliğinin felsefi şahsiyetine ışık tuttuğunu söylemektedirler. Çünkü Tusi, felsefi kelamın kurucusu sayılmakta ve kelam konusunda felsefeden fazlasıyla yararlanmaktadır. *Tecri-dul-İ'tikad* adlı eseri, kelam ilminin kapılarını felsefeye aralamaktadır. Yani, Tusi bu kitabında felsefi kelamı tesis etmektedir⁴.

Beşinci bölümde, Doç. Dr. Ayşe Sıdika Oktay'ın makalesi ile Tusi'nin ilimler sınıflandırılmasından bahsedilmektedir. Yazara göre, Tusi İbni Sina silsilesinden aktarılan felsefe eğitimi ve özellikle astronomi ve matematik gibi bilimlerdeki derin ve iz bırakan bilgisine dayanarak ilimler tasnifi yapmaktadır. Bu sebeple onun bu ilimler sınıflandırması kendisine ulaşan büyük birikimi ve anlayışı yansıtmaktadır. Yazar burada Tusi'nin *Aksamu'l-hikme* eserine değinmektedir. Bu eser, Tusi'nin doğrudan hikmet yani felsefenin altında yer alan ilimleri alt alta sıraladığı kısa bir risalesidir. Ancak Tusi ilimler tasnifine en geniş şekilde *Ahlak-Nasırı*' de değinmektedir⁵.

---

² Bkz. s.46-68.

³ s. 61-68.

⁴ s. 71-88.

⁵ s. 93-113.

Altıncı bölümde, Tusi'nin felsefesinde ahlak konusu üzerinde durulmaktadır. Bu bölümün makale yazarı kitabın editörü olan Anar Gafarov'dur. Yazar, makalesinde ahlaktan ve ahlaki değerlerden bahsettikten sonra, Tusi' de ahlaki ele almaktadır. Tusi'ye göre ahlak ilmi, insan nefsinin güzel ve övgüye değer bir ahlaki kazanmasını sağlayan ilimdir. Ona göre ahlak ilminin gayesi insanın yetkinliği ve mutluluğudur. Yazar ayrıca makalesinde metafizik ve epistemolojik yönden ahlaki ve siyasi yönden ahlaki Tusi açısından ele almaktadır⁶.

Yedinci bölüm, Tusi'nin Asr suresi tefsirini ve tasavvufi düşünce boyutunu ele almaktadır. Bu bölümde Yrd. Doç. Dr. Naim Döner'in makalesinden faydalanılmaktadır. Tusi' ye Asr suresinin tefsiri sorulmaktadır. O, kısacık yaptığı tefsirde, imanı, nazari kuvveyi (yeti), yetkinleştirme salih ameli de ameli kuvveyi (yeti) yetkinleştirme olarak açıklamaktadır. Tusi'nin düşünce dünyasında irfan ve tasavvuf yüksek bir mertebe de yer almaktadır. Yazar, Tusi'nin Kur'an ayetleri ışığında bazı tasavvufi görüşlerini de incelemektedir. Yazara göre, Tusi'nin eserlerinden hareketle onun tasavvuf ve irfan düşüncesi bakımından vahdet-i vücuda inandığı anlaşılmaktadır⁷.

Sekizinci bölümde, Tusi'nin kamil insan hakkındaki görüşleri üzerinde durulmaktadır. Rektör İbrahim Çapak'ın yazdığı bu makalede ayrıca Yahya b. Adi' ye göre kamil insanın ne olduğu açıklanmaktadır. Yahya b. Adi' ye göre kamil insan, her yönden kendisini yetiştiren, insanlara örnek olabilen , onları iyilik ve faziletlere yönlendiren insandır. Tusi ise insanın kamil oluşunu nefsin terbiyesine bağlamaktadır. Ona göre, insanların bazıları lutüfla bazıları ise sertlikle kötülüklerden uzaklaştırılabilir. Akıllı kişi, amacını gayretini, müptela olduğu ayıp ve noksanların giderilmesine hasretmeli, mizacın dengesini koruyacak ve yaşamını sürdüreceğ ölçüde besinle yetinmeli, sağlığını düşünmelidir. Giyim konusunda soğuk ve sıcakın zararını def edecek ve çıplaklığını örtecek ölçüye razı olmalıdır. Cinsel ilişki konusunda da insan, kendisini türün korunması ve neslin devamını talep etmenin gerektirdiği şekilde sınırlandırılmalıdır. Tusi' ye göre insan, en aşağı olan behimi (hayvani) nefis, ortada olan yırtıcı nefis ve en şerefli olan meleki nefsin bileşimidir⁸.

Dokuzuncu bölümde, Tusi'nin *Ahlak-ı Nasiri* adlı eserindeki görüşlerine, Prof. Dr. Abdulvahap Taştan'ın makalesi ile değinilmektedir. Bu eser, Tusi'nin

---

⁶ s. 119-176.

⁷ s. 193-213.

⁸ s. 219-227.

yaşadığı toplumu gözleme yoluyla geliştirdiği fikirleri konu almaktadır. Bu fikir ve görüşler, toplumsal gerçekliğin bir analizini sunmaktadır. Makalede ahlak sorununun tarihi ve sosyokültürel arka planına değinilmektedir. Ardından Tusi'nin ahlak anlayışına, çocuk eğitimi ve ev idaresi hakkındaki düşüncelerine yer verilmektedir. Ayrıca Tusi'nin toplumsal yapı ile ilgili görüşleride ele alınmaktadır. Tusi, toplumsal gerçeklik üzerinde durmaktadır. İyi toplumlara erdemli, kötü toplumlara erdemsiz toplum adı verilmektedir. Tusi'ye göre devlet yalnızca adalet esasına dayanırsa uzun bir müddet yaşayabilmektedir. Adaleti sağlamak için aydınlar, askerler, bürokratlar ve çiftçiler olarak ayırdığı dört toplumsal tabaka arasındaki uyumu sağlamak gerekmektedir⁹.

Onuncu bölümde Tusi'nin adalet anlayışı Aristoteles'e değinilerek anlatılmaktadır. Neva Topuz ve Muhammet Topuz'un yazdığı bu makale Tusi'nin adalet anlayışını geniş bir çerçeve ile irdelemektedir. Tusi'nin ahlak anlayışı Aristoteles'in erdem ahlakı ile temellenmektedir. Bu bakımdan Tusi'ye göre, doğuştan gelen her türlü eğilimin, ham ve kaba davranışın eğitimle değiştirilmesi mümkün olmaktadır. Tusi'nin adalet kavrayışı, bir bireyin sahip olması gereken tek başına bir erdemden başlayarak, toplum düzenine kadar varan geniş bir alanda kendini göstermektedir¹⁰.

On birinci bölüm, Tusi'nin devlet finansı üzerine düşüncelerini ele alan *Risale Der Resm ve Ajin-e Padişah-e Kadim-e İrânzemin* adlı eserinin tanıtılmakta olduğu bölümdür. Eser, İlhanlı hükümdarlarının kural ve adetlerinden bahsetmektedir. Eser, 13. yüzyılda siyasi ve iktisadi yönden gerilemeye başlayan İlhanlı hükümdarlığının, tekrar canlanmasını temin edeceği düşünülen siyasi ve iktisadi önerileri ve tavsiyeleri içermektedir. Devletin gelir ve gider sistemi, siyasi iktisadi öneriler, sosyal adalet, ekonomik kalkınmada şahsi mülkiyetin önemi, vakıflar gibi devletle ilgili birçok mesele göz önüne alınarak tavsiyeler verilmektedir¹¹.

On ikinci bölümde İbn Miskeveyh ve Nasiruddin Tusi'nin siyaset felsefelerinde adalet-sevgi ilişkisi ele alınmaktadır. Zeynep Erten'in yazmış olduğu makaleden faydalanarak iki islam filozofunun bu konudaki görüşlerine yer verilmektedir. Ahlak ve siyasetin birbirinden ayrılmadığı ve bir bütün olarak ele alındığı islam siyaset düşüncesinde, İbn Miskeveyh ve Tusi tarafından

---

⁹ s. 229-240.

¹⁰ s. 243-249.

¹¹ s. 251-280

sevgi erdeminin, siyasetin temeline oturtulduğu görülmektedir. Sevginin sebeplerinden ve buna bağlı olarak çeşitlerinden, bir toplum içerisindeki bireylerin birbirlerine karşı beslemesi gereken sevgiden bahseden filozoflarımız, adil olmayan bir hükümdara karşı tebaanın sevgisinin nefrete dönüşeceğini ifade etmektedirler. Adelet, Tusi'nin ifadesi ile sevgi yoksunluğu yüzünden ihtiyaç duyulan bir erdemdir. Adalet- sevgi ilişkisinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle dört temel erdem sayılan hikmet, şecaat, iffet ve adalet faziletlerinin birbirleri ile olan ilişkileri ve bunların kapsamlarına giren diğer alt erdemlerin yerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bir toplumda sevgi erdeminden bahsediliyorsa o erdem zaten adil olduğu için sevgiyle birlikte adaletinde orada mevcut olduğu iki filozof içinde geçerli olmaktadır¹².

On üçüncü bölümde sevgi erdemi merkezinde Tusi'nin ahlak ve siyaset ilişkisi Doç. Dr. Aygün Akyol tarafından incelenmektedir. Ahlak ve siyaset sahasında ortaya konulan düşünce ve eylemlerin iradeyle, severek ve isteyerek gerçekleştirildiği bir yapının imkanı Tusi merkezli olarak tartışılmaktadır. Yazar, Tusi' de sevgi kavramı üzerinde durduktan sonra, sevgi ve adalet ilişkisine değinir. Tusi'ye göre adalet, sevginin olmadığı yerde gerekli olmaktadır. Sevginin olduğu yerde adaleti gerçekleştirme çabasına ihtiyaç yoktur çünkü bu zaten doğal olarak gerçekleşmektedir. Tusi' ye göre medeni toplumun başarılı bir düzen oluşturması siyaset felsefesine bağlıdır. Siyaset felsefesi kişinin erdemlere ulaşması için yol gösterici bir role sahiptir. Kişi bu ilime vakıf olursa ortaya gerçek denge çıkacak, alemin kendisine uygun olan idare biçimine sahip olacaktır. Bu da alemde iyiliklerin yayılmasına ve insanın gücü ölçüsünde kötülüklerin giderilmesine vesile olacaktır¹³. Sonuç olarak, bu eserle birlikte Nasiruddin Tusi'nin islam düşünce ve bilim tarihine yapmış olduğu katkıları görmüş olmaktadır. Kendisinin bilim adamı, filozof ve kelamcı olması İslam düşüncesine çok yönlü katkılarını ortaya koymaktadır. Kendisi yalnız İslam düşüncesine değil, batının bilim tarihine de etki eden önemli bir islam filozofudur. Kitabın editörlüğünü üstlenerek değerli hocalarımızı bir araya getiren sayın Aykut Kar ve sayın Anar Gafarov hocalarımız, bilim ve düşünce tarihine önemli bir eser kazandırmışlardır.

---

¹² s. 283-293.

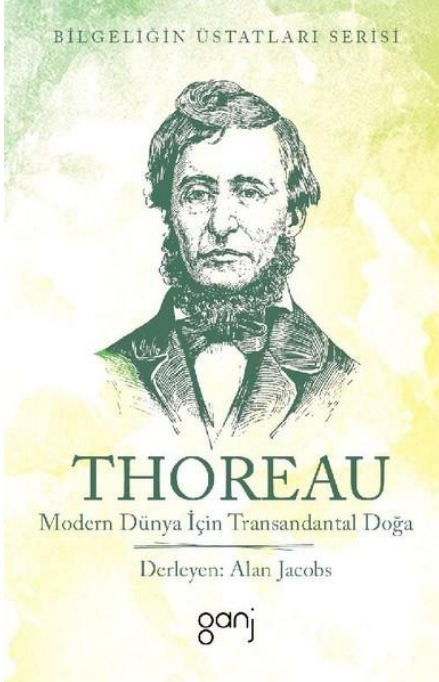
¹³ s.295-313.

THOREAU: MODERN DÜNYA İÇİN TRANSANDANTAL DOĞA DERLEYEN: ALAN JACOBS

Henry David Thoreau (2017). (çev: Ece Tuğba Saka) Ganj Yayınları: İstanbul, s. 279.

Aziz SEKMAN*

Değerlendirmekte olduğumuz eser, 'Giriş' (19-32ss.) ve "Thoreau ve Transandantalist (Deneyüstüce) Akımı" (34-119ss.) "Walden" (123-263ss.) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun özünü oluşturan Transandantalizm akımının kuruluş yapısını ve Thoreau'nun en önemli eseri olan Walden adlı yapıtına kısa bir giriş yapılmıştır. Bu kısa girişin yanı sıra Transandantalizm kavramının Berkley, Magdeburg, Kant, Schopenhauer ve Hegel gibi düşünürler tarafından kullanıldığını belirtmiştir.

Amerika Transandantalizm akımının esin kaynağı ve öncüsü olan Thoreau'ya bu çalışmasında 'doğaya dönüş' temasını ele almıştır. Modern hayata daha objektif bakabilmemiz için şehir hayatından uzaklaşmamız gerektiğini vurgulamıştır. Onu amacı basit bir hayat yaşamak ve bu basit

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: azizsekman0202@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3361-9160

hayatın içinde kendine yetebilme duygusu oluşturmazdır. Yazar, doğaya dönüş temayı işlerken bu duyguyu şiirsel bir biçimde ele almıştır. Eserin çoğunluğu şiirlerde oluşmakta olup empati, aşk, dostluk, sonbahar, bağımsızlık, adaletsizlik ve kölelik gibi temalar ele almış ve bunları konunun özü olan doğaya dönüş teması ile temellendirmiştir. Bu konuların yanı sıra Thoreau o dönemin toplumsal ruh yapısını eserine yansıtmış olup köleliğe karşı bir baş kaldırış ve direniş savaşı vermiştir. Bu eserde yazar, içinde bulunmuş olduğu toplum yapısına bir baş kaldırış ve insanların tekrardan doğaya dönüşü için vermiş olduğu bir yaşam mücadelesidir. Bu eser Thoreau'nun yaşam felsefesini ve otobiyografisini de yansıtmaktadır.

Eserin birinci bölümünde, insanların doğaya vermiş olduğu zararlara değinmiştir. Modern dünyaya ve şehirleşmiş bir yaşama karşı isyan bulunmaktadır. İnsanları karıncalara benzeterak durmadan çalıştıklarını, dinlenmeye bile fırsat bulmayan, kuralları olmayan bir hayattan söz edilmiştir. Doğadan uzaklaşarak her yeri beton yığını haline getirmek onlara rahat, huzurlu ve güvenilirli olma duygusunu kazandırmış olmalı ya da öyle düşünülmektedir. Yazar'a göre bunlar insanları mutlu edecek şeyler değil tam tersine insanı kör erten ve yalnızlaşmasına sebebiyet olan şeylerdir. Mutluluk, beton yığını ve kalabalık arasında kaybolma ile değil, doğaya dönüş ve toprak ile uğraşmak ile mümkündür. Çünkü toprak insana her zaman sadık kalmıştır. Toprak insanı yüz üstü bırakmaz sen ona sevgini verdiğin sürece o da sana karşılığını verecektir. Aynı zamanda insanın kendi eli ile ekip biçtiği ve diktiği şeyler insana mutluluk ve cesaret vermiştir. Şehir hayatında bunları düşünmek mümkün değildir. Çünkü şehir hayatı insanı birbirine düşüren, kırdıran ve düşmanlık besleyen bir yapıya sahiptir. Hayat mücadelesi vermek için sadece dört duvar ve yumuşak bir yatağa ihtiyaç yoktur insan, doğanın ruhuna uyum sağladığı sürece varlığını sürdürmesi mümkündür. Şehir hayatında insanların gerçek yüzünü görmek mümkün değildir ve güçlü olan zayıf olanı ezmekte ama doğada her şey açıktır gizli hiçbir şey yoktur. Kısacası tarlaya giren bir tavşan bile iz bırakmaktadır. Doğa, insanlardan uzak bir inziva durumudur. İnsanlar tarafında kurulmuş olan hiçbir kurum doğaya hakim olma söz konusu değildir. Yazar'a göre insan sınırlayıcı doğa ise özgür bir durumdadır. İnsanlık daima yeni şeyler peşinde koşmayı emrederken doğa sadece var olanla yetinmeyi öğretmektedir. Doğada bir gizem vardır, fakat insanlar baltalar ile yok etmeye başlamasıyla doğanın ölü ve çirkin yüzü ortaya çıkmıştır. Doğanın bir mülk haline gelmediği ama bir gün insanlar tarafında mülk edileceğini de

belirtmiştir. Thoreau'ya göre artık dünyanın yapısı bozulmuş ve insanlar olması gerekenden uzaklaşmışlardır. Sanayileşme, modern hayat insanları köreltmüş ve onları kendi gerçekliklerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Yazar şehir yaşamına eleştirel bakmakta ve şehir hayatında en sade olan şeylerin hapishaneler olduğunu belirtmiştir. Çünkü hapishane ortamı kendisine geçmişi hatırlatmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Thoreau'nun en önemli eseri ve aynı zamanda Amerika edebiyatının şah eseri olan 'Walden' ele alınmıştır. Bu eser kişisel özgürlüğü vurgulayan, insanlara toplumdan uzak doğa ile iç içe yaşama sevgisi ve cesareti veren bir kaynaktır. Bu eserde Thoreau'nun iki yıl boyunca 'Walden' gölün yakınında küçük bir kulübe de yaşamış olduğu deneyimlere yer verilmiştir. *"bir demiryolu aracına bindiğinizde size bir kıta, vagonundaki adamsa bir kasaba ister. Ancak Thoreau gibi yürüyen insanlar sizin istediklerinizden çok daha fazlasını 'Walden' göledi kıyılarında bulur"*(s.121) cümlesi ile giriş yapılmıştır. Thoreau, bir köylü hayatı yaşadığını doğayla iç içe olduğunu görmek mümkündür. Yürüyen Thoreau, bu bölgede bulunan bütün çiftlikleri gezmiş tarlalarda çalışan köylüler ile sohbet etmiştir. O burada tamamıyla teknolojik aletlerden uzak yaşamını kendisini yapmış olduğu aletler ve çevre köylülerden almış olduğu eski eşyalar ile hayatını geçirmektedir. O bu durumundan çok memnun olduğu ve bu durumunun hiçbir zenginin erişemeyeceğini vurgulamıştır. Doğayla iç içe yaşamak yazara büyük mutluluk vermektedir. Sade ve sakin bir hayatın peşinde olduğu, insanın doğanın bir parçası ve vazgeçilmezi olduğu temasını her mısradaki görmek mümkündür. Bundan hareketle ilk insanda doğanın bir parçası olduğunu, onların mağaralarda yaşadığını ve o mağaraların ıslaklığı soğukluğu, her çocuk bu gün bile halen o duyguyu yaşadığını belirtmiştir. Çünkü çocuklar sıcak, soğuk, ıslak ve açık havada kalmayı sevmekte ve içgüdüsel olarak evcilik ve atçılık oyunları oynanır, yani insan yaratılış gereği doğa ile iç içedir. Yazara göre insan ne kadar çok eşyaya sahip olursa o kadar fakirleşir. Çünkü insan her zaman daha fazlasını istemekte daha iyisini ve daha pahalısını arzulamaktadır. Fakat doğa bizlere yetinme duygusunu aşılamaktadır. Her yazar ele almış olduğu şiir, hikaye, roman, öykü vb. yazılarda her zaman bilinmez bir çiftlik ve bir doğaya yer verilir ancak o doğada yaşama söz konusu olduğunda, modern yaşamın kendilerine vermiş olduğu şartları bırakıp da doğada yaşamayı akılların ucunda geçirmemektedirler. Bu yazarlar sadece hikayelerini ve romanlarını güçlendirmek için baş vurmuş oldukları bir yoldur. Doğa ile bütünleşmiş

olan yazar her gün eline bir dürbün ve not defteri olarak doğayı çözmeye ve anlamaya çalışmıştır. Gezinti sırasında görmüş olduğu yılanları, örümcekleri yabancı çiçekleri kısacası doğayı doğa kılan her şeyi deftere not yazmıştır. Yazara göre aydının görevi tabiat ile bütünleşmek ve bu bağlamda o tabiatı kendi yapıtlarına resmetmek gerekir yoksa tecrübe edilmemiş bir doğayı eserlerine resmetmek salt bilimsel bir kurgudur. Yazar sade bir hayatı yaşama peşindedir para, mülk olmadığı her şeyin sade ve açık olduğu bir yaşam arayışıdır. Tam tersi ona göre bunların olduğu yerde samimiyet ve gerçeklikten söz etmek mümkün değildir. Thoreau bunlardan dolayı şehir hayatından uzaklaşmak istemektedir. Çünkü şehir hayatında insanların birbirlerine güvenleri, saygıları, sevgileri ve insanların bile değeri kalmamıştır. Gün boyu üç defa aynı masada oturup yemek yediğin insan bile günü geldiğinde sana sırt çevirmektedir. İnsanlar öyle bir hale gelmiş ki en küçük bir sivilceden dolayı kıyametleri koparmaktadır. Bu durum psikolojik bir ruh hastalığı ve trajedi bir yaşamdır. Şehir hayatın insanlara bıraktığı tek miras budur. Yazar insanların o kadar kendi özlerinden uzaklaştığını vurgularken hayvan fuarına giderken bile hayvanlardan çok insanları gözlemlediğini söylemiştir. Doğanın bir parçası olan insan kendisini doğada bir misafir olarak görmektedir. Uygur, insanları hiçbir zaman evlerinde rahat ve özgür yaşayamazlar, çünkü onlar farkına varmadan kendi elleri ile dikmiş oldukları o kocaman binalarda hapis hayatı yaşamaktadırlar. Onların bu durumun farkına varması zordur, çünkü konforun vermiş olduğu rahatlık ve güven onları sarhoş etmiştir. Yazar'a göre insan ve doğanın fitratında daima iyilik vardır, fakat organize edilmiş kurumlar bu düzeni bozarak iyiliği ortadan kaldırmıştır. Kendi Bütün bu sıkıntıların çözümü doğa ve doğayla bütünleşmek ile mümkündür. Ölümü bile bir gemi yolculuğuna benzetmekte olan Thoreau'nun doğaya olan bağlılığını ve vermiş olduğu değeri anlamamak elde değildir. Thoreau modern toplumda sıkışıp kalmış olan insanlara kendi varlıklarını gerçekleştirmek adına, özgür ve daha sağlıklı bir yaşam için doğaya dönüş bakış açısını sunmaktadır.

Sonuç itibari ile yazılmış olan bu eser, dönemin toplumsal zihniyeti ve yaşanmışlıklarını edebi bir dille ele alınmış olup, gerek siyasi, ekonomik durumları gerekse de şehir yaşamında bireylerin egoist, kindar, menfaatçi ve mülke olan bağlılığın onları köreltmesi gibi durumları ironik bir şekilde ele alınmıştır. Eserin, temel konusu olan 'doğaya dönüş' temasının yanı sıra dostluk, kardeşlik, özgürlük, bağımsızlık, adaletsizlik ve kölelik gibi konuları

da ele alınmıştır. Benzetme ve karşılaştırmalar kullanarak ele alınan konunun gcl ve anlaşılır olması sağlanmaya çalışılmıştır. Modern dünyada insanların genelde meyyal olduğu bu düşüncenin ülkemizde tartışılması için Thoreau'nun eserlerinin yanında bu eserinde katkıda bulunacağı kanaatindeyim.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yayın İlkeleri

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED), yılda iki defa (Haziran-Aralık) yayımlanan bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe'dir. Dergi Yayın Kurulu'nun kararı ile diğer dillerde de çalışmalar kabul edilir ve yayınlanabilir.

Dergide telif, çeviri (yazarından ve yayıncı kuruluştan izin alınmak koşuluyla), sadeleştirme, edisyon kritik, kitap-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayımlanır.

Dergiye gönderilen yazılar, başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Dergiye gönderilen çalışmalarda, intihalleri ve usulsüz alıntıları engellemek amacıyla web tabanlı bir program kullanılmaktadır. Bu kapsamda yazılımın verdiği benzerlik raporunda kaynakça devre dışı bırakılarak toplam benzerlik miktarının maksimum %20, rapor sonundaki farklı renkle gösterilen her bir eşleşme için benzerlik miktarının ise maksimum %5 olması gerekmektedir. Bu kriterlere uymayan yazılar düzeltilmek üzere yazara gönderilir.

Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadan dergiye ulaştırılan yazılar değerlendirmeye alınmaz.

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, editörün/editör yardımcılarının ön incelemesinden sonra Yayın Kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir.

Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu rapor gelmesi hâlinde yazının yayımlanıp yayımlanmayacağına veya hangi sayıda yayımlanacağına Dergi Yayın Kurulu karar verir. Hakemlerden birinin olumsuz görüş belirtmesi halinde yazı yayımlanmaz.

Hakemler yazarlardan düzeltme talep ederlerse, hakem raporlarında belirtilen düzeltmelerin yapılması için makale yazarına iade edilir. Düzeltmeler yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör/editör yardımcıları tarafından kontrol edilerek son karar verilir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine (HÜSBED) aittir. Yayımlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur. Yayımlanan yazılardaki düşünceler yazara ait olup, hukuken ve bilim etiği açısından sorumluluk tamamen yazara aittir.

Gönderilen çalışmalar, Hakem Kurulunun değerlendirmesinden sonra yayın sürecine alınır.

Gönderilen makaleler, yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez. Yazıları yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez.

Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi Dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yayımlanması isteğiyle Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne göndereceğiniz makale, çeviri, tanıtım ve değerlendirme yazılarınızı, www.sbedergi.hitit.edu.tr/ adresinden Açık Dergi Sistemi'ne ücretsiz üye olarak, kendi hesabınız üzerinden gönderebilirsiniz.

Yazım Kuralları

1- Makalelerin 6.500 kelimeyi geçmeyecek (maksimum 25 sayfa) şekilde sınırlandırılması gerekmektedir.

2- Makalelere 150 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce ve Türkçe özeti metnin başına eklenmeli, İngilizce özet verilirken ayrıca makalenin İngilizce tam başlığı da İngilizce özetin üstünde belirtilmelidir. Ayrıca 5 kelimeyi geçmeyecek şekilde anahtar kelimeler hem İngilizce hem de Türkçe olarak ifade edilmelidir.

3- Makale yazarı veya çevirmeninin unvanı, görev yaptığı kuruluş ve kendisine ulaşılabilecek olan mail adresi çalışmanın başında yıldızlı dipnotta ifade edilmelidir.

Yazılar, Microsoft Word Programında Yazılmalı ve Sayfa Marjları Şu Şekilde Ayarlanmalıdır:

Kağıt Boyutu	Dikey A4
Üst Kenar Boşluk	5,5 cm
Alt Kenar Boşluk	5,5 cm
Sol Kenar Boşluk	4,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	4,5 cm
Yazı tipi	Bookman Old Style
Yazı tipi Stili	Normal
Ana başlık	16 punto/ Büyük Harflerle/ Sola hizalı
Özetler	8 punto / italik
İngilizce Özet Başlığı	10 Punto/ italik / sola hizalı
Boyutu (normal metin)	9 punto
Satır Aralığı	Tam Önce 0 nk, Sonra 6 nk, değer 14 nk Girinti yok.

-
- 4- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi kullanılmayacaktır
- 5- Makale içerisindeki “Giriş” kısmı ve Ana Başlıklar “roma rakamıyla” numaralandırılacak ve büyük harflerde olacak;
- Alt başlıklar A, B, C, D ... şeklinde devam edecek ve sadece ilk harfleri büyük olacak;
- Bir kademe alt başlık var ise 1, 2, 3, 4 ... şeklinde devam edecek ve yine sadece ilk harfleri büyük olacaktır ayrıca başka bir stil uygulanmayacaktır.
- 6 - Kaynak gösterme konusunda APA sistemi uygulanacaktır.
- 7- Makale sonunda mutlaka yazıda kullanılan kaynaklar **KAYNAKÇA** başlığı altında ifade edilmeli ve aşağıdaki ilkelere uyulmalıdır.

Kıtaplarda:

ATAKAN, Kemal. (2003), *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi, [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Atakan, 2003: 20) [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Makalelerde:

NİŞANCI, Murat. (2003), “Hanehalkı Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi: 1994 Türkiye Kentsel Kesim Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt.8, S.23, ss. 155-166. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Nişancı, 2003: 158). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Tezlerde:

BULUT, Erol. (1998), *Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Bulut, 1998: 13). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Kongre-Sempozyum Bildirileri:

Gündođdu, C. (2005). “Pâdiřah-Tarıkate şeyhi Múnasebetleri Açısından Azíz Mahmúd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsi” [Bildiri]. H.K. Yılmaz (Ed.). *Azíz Mahmud Hüdâyi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007*, (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı. [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Gündoğdu, 2005: 185). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

İnternet Siteleri:

HAZİNE MÜSTEşARLIğI. (2000), “Aylık İstatistikleri”, (erişim adresi: <http://www.hazine.gov.tr/yayın.htm>), (erişim tarihi: 23 Mart 2008). [Makale sonunda Kaynakça’da bu şekilde yazılmalıdır]

(Hazine Müsteşarlığı, 2000). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

HİTİT

ÜNİVERSİTESİ

HİTİT UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE